

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

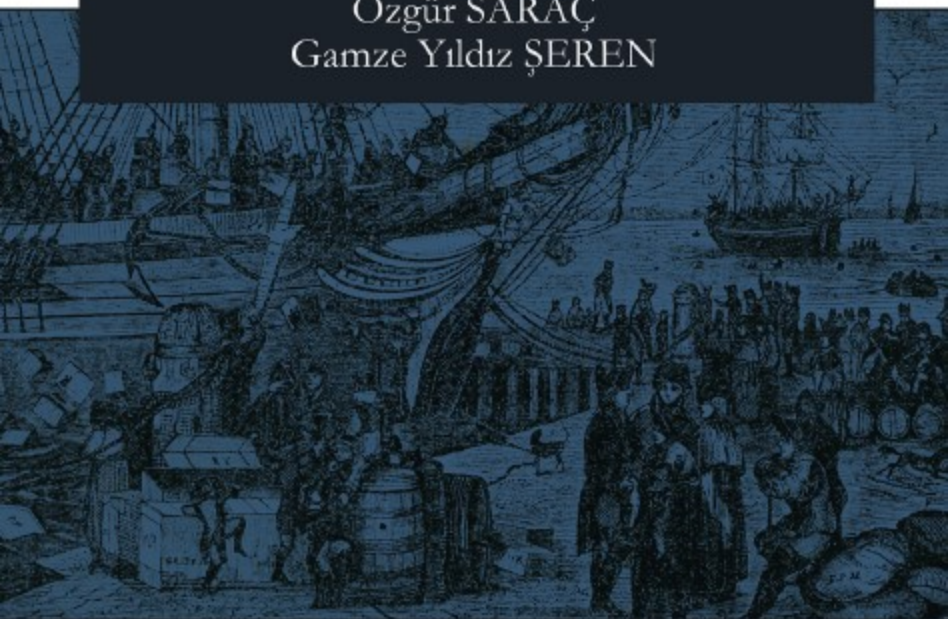
İlkesiz Vergilere Tepkiler

VERGİ İSYANLARI

Editörler

Özgür SARAÇ

Gamze Yıldız ŞEREN

EFEAKADEMİ
YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İLKESİZ VERGİLERE TEPKİLER

Vergi İsyanları

Editörler

Özgür SARAÇ

Gamze Yıldız ŞEREN

İLKESİZ VERGİLERE TEPKİLER: VERGİ İSYANLARI

Editörler

Özgür SARAÇ

ORCID (0000-0001-8029-6646)

Gamze Yıldız ŞEREN

ORCID (0000-0002-5063-1172)

ISBN 978-605-71382-4-8
E-ISBN 978-605-71382-3-1
1. Baskı Mart 2022

Bu eserin; yayın, satış ve kopyalama hakları EFE AKADEMİ'ye aittir.

KÜTÜPHANE KARTI

İlkesiz Vergilere Tepkiler: Vergi İsyanları

SARAÇ, Özgür & ŞEREN, Gamze Yıldız

1. Basım x+656 s., 160 x 240 mm. Kaynakça var, Dizin yok.

Anahtar Kelimeler:

1. Adaletsiz Vergileme,
2. Keyfi Vergileme,
3. Temsilsiz Vergileme,
4. Mali Zorbalık,
5. Vergi Direnişi,
6. Vergi İsyanları

Dizgi

İsa Burak GÜNGÖR (burakgungor@efeakademi.com)

Kapak Tasarım

Ayşegül ÇOROK (agulcorok@gmail.com)

Sertifika No

49168

Matbaa Sertifika No

49168

Efe Akademik Yayıncılık

Cağaloğlu Yokuşu Cemal Nadir Sokak
Büyük Milas Han No: 24/132
Fatih/ İSTANBUL
0212 520 52 00
www.efeakademi.com

Efe Akademik Yayıncılık

Matbaa Adres:

Cağaloğlu Yokuşu Cemal Nadir Sokak
Büyük Milas Han No: 24/132
Fatih/ İSTANBUL
0212 520 52 00
www.efeakademi.com

ÖNSÖZ

Vergiler, tarih boyunca farklı biçim ve içeriklerde de olsa devletlerin kamu harcamalarının finansmanında kullandığı temel finansman kaynağı olarak varlığını sürdürmüş ve bir devlet erkini temsil etmiştir. Fakat toplumlarda vergiler her zaman hoşgörülle karşılanan bir unsur olmamıştır. Bunun arka planında dünya konjonktürünün mevcut durumundan, bölgenin/ülkenin sosyoekonomik durumuna ve siyasi duruşuna varana değin geniş sebepler bulunmaktadır. Vergi isyanları en az vergiler kadar derin ve eski bir geçmişe sahip olan, toplumların devletlere göstermiş oldukları vergi özelindeki dirençleri ve tepkileridir. Bu tepkiler zaman zaman toplumsal olaylara dönüşürken bazen de toplumsal bir olay vergi isyanıyla birleşmiştir. Türü, şekli ve zamanlaması farklı olsa da çeşitli coğrafyalarda görülen vergi isyanları bir bakıma toplumların uygulamaya konulan vergi politikalarına karşı en büyük uyarılarından birisidir. Özellikle mevcut vergi yükü, uygulamaya konulan yeni vergilerin halk üzerinde yarattığı kaygılar ve verginin devletin tahakküm aracına (baskıcı ve adaletsiz eğilimler) dönüşmesi beraberinde bu tip isyanları getirmiştir. Fakat bu tip kalkışmalar zihinlerde aynı zamanda vergi eşittir devlet bakış açısından hareketle mevcut rejime yönelik de bir tepki olarak yorumlandığından tarihte farklı neticelere de vesile olmuştur. Bu noktada söz konusu vergi temelli toplumsal hareketlilik karşısında oluşan vergi direncinin bir tezahürü olan vergi isyanlarına yönelik atılacak en önemli adım vergiye gönüllü uyumun tesis edilmesidir. Toplumun vergiyi yük unsuru olarak görmesi bir bakıma hükümet için uyarı niteliği taşımaktadır.

Çağlar boyu devam eden ve gelişim seyrine bakılırsa edecek olan vergi isyanları, vergi mükellefinin yönetime karşı geliştirdiği güvensizliğin bir neticesidir. Oysa bir vatandaşlık görevi ve yine vatandaşa yönelecek hizmetlere bir kaynak olarak kullanılacak (kullanılması gereken) olan vergilere yöneltilen toplumsal tepkiler buradaki sebeplerin derinlemesine incelenmesini zaruri kılmaktadır. Vergi politikalarının, hükümet ve vatandaş arasında her an yıkılmaya hazır bir köprü gibi tahayyülü beraberinde çekişmeleri getirerek vergi adaletinin tesisini politika üretiminde öncelikli konu haline getirmektedir. Dolayısıyla nasıl vergiler vatandaş için bir ödev ise vergilerin yaratacağı faydaları doğru ve anlaşılır anlatmak, hesap verilebilir olmak da hükümetlerin ödevidir. Bu bağ kurulmadığında vergi isyanlarının yaşanması da kaçınılmaz olmaktadır.

Bu çalışma mevcut vergi isyanı literatürüne gerek tarihsel gerek bölgesel açılardan bütüncül bir yaklaşım sunmayı amaçlamaktadır.

Vergi isyanlarının bir sebep değil uygulamaya konulan politikalara toplumların vermiş olduğu reflekslerin bir sonucu olduğu bilincinden hareketle çalışmada sonuçları belirleyen sebeplere odaklanan bir yaklaşım benimsenmiştir. Söz konusu yaklaşım ise tarihsel bir perspektiften ortaya konularak geçmişten günümüze vergi isyanlarının hem gelişimsel hem de bölgesel farklılıklarını göstermeyi gaye edinmektedir. Bu kapsamda yüzyıllar bazında bir sınıflandırmaya tabii tutulan vergi isyanları vuku buldukları bölge/ülke özelinde sosyal, siyasi ve ekonomik arka planın da bir resmini çizerek ortaya çıkan isyanın kökenlerinde devlet karşısında insan reflekslerinin bir çözümlemesini de sunmaktadır.

Bu kitabın telif hakları kamuoyuna aittir.

Editörler
Özgür SARAÇ
Gamze Yıldız ŞEREN

Babalarımız...

İÇİNDEKİLER

Giriş Bölümü

Vergileme İlişkisinde Tarafların Davranışları:

Tavşan Kaç - Tazı Tut Oyununun Mali Analizi

Özgür Saraç ve Gamze Yıldız Şeren 3-22

Bölüm 1

İlk Çağlarda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar:

İlk Vergi Reformu ve Vergi Affı: Sümerler, M.Ö. 2350

Kiddinutu (Vergiden Muaf Şehirler): Babil ve Asurlar, M.Ö. 2000-500

Solon'un Anayasası ve Vergi Reformu, M.Ö. 594-591

Etrüsklerin Sonu ve Roma'nın Yeniden Fethi: Antik Roma, M.Ö. 509

Antik Çağda Bir Dünya Savaşı: Antik Yunan, M.Ö. 478-404

Rodos-Bizans Savaşı: Antik Yunan, M.Ö. 220

Mısırlıların Büyük İsyanı: Antik Mısır, M.Ö. 206-185

Triumvirlik Vergileri ve İsyanlar: Roma Cumhuriyeti, M.Ö. 44, 42, 31, 26

Özgür Şahan 25-44

Bölüm 2

Birinci ve On İkinci Yüzyıl Arasında Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar

Dini Ayrılık ve Zealotlar İsyanı, 1. Yüzyıl

Viking Vergi İsyanı, 1041

Barış ve Tanrı'nın Ateşkesi, 11. Yüzyıl

Zeynep Ağdemir 47-61

Bölüm 3

On Dördüncü ve On Beşinci Yüzyıllarda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar

Wat Tyler İsyanı, 1381

Tuchins İsyanı, 1363-84

Harelle İsyanı, 1382

Bundschuh Hareketi, 1493

Hilal Görkem 65-83

Bölüm 4

On Altıncı Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - I

Agen İsyanı, 1514

Şeyh Celal İsyanı, 1519

Comuneros İsyanı, 1520-21

Baba Zünnun Ayaklanması, 1525

İhsan Erdem Sofracı ve Mehtap Çelik 87-104

Bölüm 5

On Altıncı Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - II

Alman Köylü Savaşı, 1524-25

Baba Zünnun ve Kalender Çelebi İsyanları, 1525-28

Tithe İsyanı, 1529

Abdulkerim Eroğlu 107-123

Bölüm 6

On Altıncı Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - III

Perugia'nın Tuzsuz Ekmeği, 1540

Hutteritler İsyanları, 1542

Gabelle İsyanları, 1542-48

Vivaraıs İsyanı, 1575

Abdullah Burhan Bahçe 127-149**Bölüm 7**

On Altıncı Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - IV

Fransız Vergi Grevleri, 1579-80

Croquant İsyanları, 1593-95

Filipinler Vergi İsyanları, 1589

Rappenkrieg Direniş, 1591-94

Gamze Yıldız Şeren 153-174**Bölüm 8**

On Yedinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - I

Bolotnikov İsyanı, 1606

Brüksel Vergi Grevi, 1619

Hampden Hareketi, 1629

Fransa Vergi İsyanları, 1615-82

Merve Yolal Eroğlu 177-197**Bölüm 9**

On Yedinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - II

İsviçre Köylü Savaşı, 1653

Quaker Vergisi Direniş, 1659

Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı, 1675

Boston İsyanı, 1689

Kemal Cebeci 201-226**Bölüm 10**

On Sekizinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - I

Japonya Vergi Ayaklanmaları, 1717-90

İskoçya Malt Vergisi İsyanı, 1725

Patrona Halil İsyanı, 1730

Ahmet Köstekçi ve Ulvi Sandalcı 229-248**Bölüm 11**

On Sekizinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - II

İngiltere'deki Tüketim Vergisi İsyanları, 1733

Tithe Vergi Direniş, 1736

Kuzey Carolina Direniş, 1746

Fransız - Kızılderili Savaşı, 1755-63

İbrahim Atilla Acar ve Nazmi Zarifi Gürkan 251-266

Bölüm 12

On Sekizinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - III

Pul Vergisi İsyanı, 1765

Regülatör Hareketi, 1767-71

Palermo İsyanı, 1773

Boston Çay Partisi, 1773

Aytül Bişgin 269-282

Bölüm 13

On Sekizinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - IV

Afrika Kökenli Amerikalı Protestoları, 1780

Comuneros İsyanı, 1781

New Hampshire Ayrılıkçıları, 1781

York Vergi İsyanı, 1786

Shays İsyanı, 1786

Fransız Devrimi Dönemindeki Vergi Direnişi, 1789

Burhanettin Onur Kireçtepe ve Bernur Açıkgöz 285-301

Bölüm 14

On Sekizinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - V

Inconfidência Mineira İsyanları, 1789

Beyaz Lotus İsyanı, 1793

Pazvantoglu İsyanı, 1794

Fries İsyanı, 1799-1800

Meksika'da Vergi Direnişi, 1780-1807

Burak Ökde 305-324

Bölüm 15

On Sekizinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - VI

Zeytin Kazası Ermeni İsyanı, 1780

Cem Barlas Arslan 327-337

Bölüm 16

On Sekizinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - VII

Federalist Vergilendirmeye Anti-Federalist Yanıt:

Amerikan Viski İsyanı, 1791-94

İsmail Sadık Yavuz 341-353

Bölüm 17

On Dokuzuncu Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - I

Atçalı Kel Mehmet İsyanı, 1829-30

Niş İsyanı, 1841

Vidin İsyanı, 1850

Girit İsyanı, 1866-69

Ayşe Günay Bekâr 357-384

Bölüm 18

On Dokuzuncu Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyânlar - II

Tithe Savaşı, 1830-38

Edinburgh Kilise Vergisi İsyânı, 1833-61

Bedel-İ Askeriye Direnişi, 1855-60

Papaz Vergisi (Vicar's Rate) İsyânları, 1875-92

Ferimah Yusufi 387-404**Bölüm 19**

On Dokuzuncu Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyânlar - III

Amerikan Gümrük Tarifesi İsyânı, 1828-61

Meksika - Amerika Savaşı, 1846

Kaliforniya Yabancı Madenciler Vergisi Direnişi, 1850

Amerikan İç Savaşı, 1861

San Elizaro Tuz Savaşları, 1866

Burçin Kaya ve İnan Bozkurt 407-422**Bölüm 20**

Yirminci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyânlar - I

Erzurum İsyânları, 1906-07

Kastamonu İsyânı, 1906

Sinop İsyânı, 1906

Doğu İsyânları, 1926-37

Mutlu Yoruldu 425-439**Bölüm 21**

Yirminci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyânlar - II

Alabama Direnci, 1901

Illinois Direnci, 1910

Birleşik Krallık İsyânı, 1990

Altuğ Murat Köktaş ve Ali Gökhan Gölçek 443-458**Bölüm 22**

Yirminci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyânlar - III

Kadınların Vergiye Direniş Ligi, 1909-18

İgbo Kadınlar Savaşı, 1921

Bermuda'da Kadınların Oy Hakkını Savunanlar, 1930-34

Abeokuta Kadın İsyânı, 1940

Ash Ceren Saral 461-480**Bölüm 23**

Yirminci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyânlar - IV

Kansas'ta Karayolu Vergisi Direnci, 1911

Arkansas Yol Vergisi İsyânı, 1921

Poujade Hareketi, 1950

Akaryakıt Vergisi Protestoları, 2000

Simla Güzel 483-498

Bölüm 24

Yirminci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - V
Çin'deki Vergi İsyanları, 1901-18

Deniz Abukan 501-512

Bölüm 25

Yirminci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - VI
Kaliforniya'da Japon Şeker Pancarı İşçilerinin Vergi Direnci, 1909
Pensilvanya'daki İtalyan Göçmenlerin Vergi Reddi, 1909
Güney Afrika'daki Hintli İşçilerin Vergi Grevi, 1913
Galli Madencilerin Vergi Muafiyeti Talebi, 1919
Kıbrıslı Türklerin Vergi Reddi, 1958

Aykut Aydın ve Gözde Nalbant Efe 515-538

Bölüm 26

Yirmi Birinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - I
Eşcinsel Evlilik Hakları, 2003-15
İngiltere Belediye Vergisi Direnişi, 2003
Şişkinlik Vergisi Direnişi, 2003
Mafyaya Karşı Örgütlü Direniş, 2006
İran Pazar Vergi Direnişleri, 2008-10
İtalya Eşcinsel Hakları Vergi Direnci, 2007-16

Habip Demirhan 541-558

Bölüm 27

Yirmi Birinci Yüzyılda Vergiye Karşı Direniş ve İsyanlar - II
Self Determinasyon Hakkı Çerçevesinde Katalan Bağımsızlık Hareketinde
Vergilerin Etkisi

Abdullah Ömercioğlu 561-579

Bölüm 28

Yirmi Birinci Yüzyılda Vergiye Direniş ve İsyanlar - III
Yakın Dönem Vergi Direnişine Dair On Beş Olay

Osman Geyik 583-600

Bölüm 29

Osmanlı ve Batı Toplumu Özelinde Vergi İsyanlarının Karşılaştırılması

Filiz Giray 603-619

Bölüm 30

1978 Vergi İsyanı Perspektifinden Joker: Vergi İsyanlarının
Mikro Temelleri

Kerim Eser Aşar 623-644

Editörler Hakkında 645

Yazarlar Hakkında 647

Giriş Bölümü

VERGİLEME İLİŞKİSİNDE TARAFLARIN DAVRANIŞLARI

TAVŞAN KAÇ - TAZI TUT OYUNUNUN MALİ ANALİZİ

VERGİLEME İLİŞKİSİNDE TARAFLARIN DAVRANIŞLARI TAVŞAN KAÇ - TAZI TUT OYUNUNUN MALİ ANALİZİ

Özgür Saraç

Dokuz Eylül Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ozgur.sarac@deu.edu.tr
0000-0001-8029-6646

Gamze Yıldız Şeren

Namık Kemal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
gyseren@nku.edu.tr
0000-0002-5063-1172

Özet

Vergi, modern devletin en önemli geliridir. Hakim teori, vergiyi iktidar gücünün bir göstergesi olarak görür ve onu birebir karşılığı olmayan, hukuki cebirle alınan ve geri ödemesi yapılmayan, nihai bir kamu geliri olarak tanımlar. Verginin cebri olma özelliği, hukuk sınırları içinde vergi borçlusu mükellef için bir tür dayatmayken vergi alacaklısı hükümet içinse bir tür garantidir. Verginin ekonomik bir değer olarak mükelleflerden hükümete yönelen akım olması, onu üstlenen mükelleflere külfet olmasına yol açar. Bunun vergileme ilişkisinin diğer tarafı olan hükümet için karşılığıysa mükafattır. Kısacası vergileme ilişkisinde dual bir yapı vardır. Bu yapı içinde borçla alacak, dayatmayla garanti, uyumla yaptırım, verenle alan, külfetle mükafat, masrafla hasıla, giderle gelir, ödemeyle tahsilat ve borçluyla alacaklı gibi ikililer türetilebilir. Elbette ki, bunların birincileri mükelleflerle ikincileriye hükümetle ilgilidir. Eğer benzetme uygun düşerse vergileme ilişkisi için bir diğer farklı ikili de tavşanla tazıdır. Tarafların rolleri “tavşan kaç - tazı tut” oyunu kapsamında mali yönüyle analiz edilebilir. Bu, bize tarafların izlediği stratejileri görme fırsatı vermenin yanı sıra vergiye direnişin hangi aşamalardan geçerek tahammül sınırlarını aştığında birer vergi isyanına dönüştüğünü görme imkanı da sağlar.

Anahtar Kelimeler: Vergileme Süreci, Vergi Psikolojisi, Vergileme Sınırı, Vergi İsyanları

Abstract

Tax is the most important income of a modern state. Dominant theory supporters see the tax as an indicative for the power of rulership and see it as a conclusive public income that is being taken by legal force and is that non-refundable. While the characteristic of the tax is obligatory within the framework of law is some type of an imposition for the taxpayer, who is the taxpayer, it is some type of a guarantee for the government, who is the tax administrator. The tax to be a flow that is directed from the taxpayer to the government, makes it an inconvenience for taxpayers who undertake it. The response for the government, who is the opposite party of taxation relationship, is reward. In short, there is a dual structure in taxation relationship. Binaries such as debt-claim, imposition-guarantee, giver-taker, inconvenience-reward, expense-revenue, expense-income, payment-collection, taxpayer-tax administrator can be created within this dual structure. Of course, first term is related to taxpayers and second is to government. So, to say, another binary for taxation is hare-hound. The roles of the parties can be analyzed from financial point of view within the scope of “a game of hares and hounds”. This not only gives us a chance to see the strategies that parties follow but also an opportunity to see how it turns into a revolt when the phases resistance to taxation passes.

Keywords: Taxation Process, Tax Psychology, Limits of Taxation, Tax Revolts

GİRİŞ

Vergileme mi egemenliğin, egemenlik mi vergilemenin sonucudur? Bu soru, belki iktidar ilişkilerinin incelendiği bir başka yazının konusu olabilir. Biz bu yazıda egemenliği kullanan tarafla egemenliğin sahibi olanların davranışlarını vergileme ilişkisi kapsamında inceleyeceğiz. Baştan söylemek gerekirse yazıda tarafların davranışlarını ağırlıklı olarak mükellef yönüyle ele alan bir tutum sergileyeceğiz ve vergilemenin sosyo-psikolojik boyutları içinde mükelleflerin verdikleri tepkileri inceleyeceğiz.

Cevabını aradığımız sorular şunlar:

- Vergileme ilişkisi nasıl kuruluyor ve bu ilişkinin tarafları hangi saiklerle hareket ediyorlar?
- Mükellefler vergileri nasıl karşılıyor ve vergi yükü artışıları mükellefleri hangi etkilere sürüklüyor?
- Mükellefler vergiler karşısında neler yapabiliyor? Yasal ihlal olmaksızın vergiden kurtulmak mümkün mü?
- Mükellefler neden yasa dışı yollara yöneliyor?
- Mükellefler neden isyan ediyor?
- İdeal bir vergileme mümkün mü? Mümkünse, nasıl?

Yazı, cevabını aradığımız sorulara göre ayrımlanıyor ve vergileme ilişkisi taraflarının davranışlarını, hükümeti sorumsuz bir karaktere sokarak ve benzetme sanatından yararlanarak bilindik bir oyun olan “tavşan kaç - tazi tut” oyunu kapsamında mali açıdan analiz etmeye çalışıyor.

Yazının gövde metninden rahatlıkla ayrılan senaryo şöyle başlıyor:

Sahne 1: Tanışma ve Mutabakat

Günün birinde çalışkanlığıyla tanınan Tavşan ile korumacılığıyla tanınan Tazi karşılaşır ve aralarında şöyle bir diyalog geçer:

Tazi: *Ne kadar çok ürün üretmişsin böyle ama yazık koruyanın yok. Bu seni endişelendirmiyor mu? Ya kötü niyetli biri çıkıp gelse tüm bunlar benim dese ne yaparsın?*

Tavşan: *Endişelenmez olur muyum hiç? Bu ürkekliğim neden sanıyorsunuz? Ama ne yaparsınız fitratım böyle? Var mı bir öneriniz?*

Tazi: *Ürettiğinin bir kısmını bana ver, ben de seni ve ürünlerini koruyayım. Ne dersin? Verdiğin bu paya da “vergi” diyelim.*

Tavşan: *Vergi hummm... Mantıklı gibi geliyor. Hem zaten nice zamandır ürünlerimi koruyabilsem çok daha fazlasını üretebilirim diye düşünüyordum. Kabul öyleyse...*

Böylece taraflar arasında mutabakat sağlanır ve oyun başlar.

1. VERGİLEME İLİŞKİSİ ve TARAFLAR

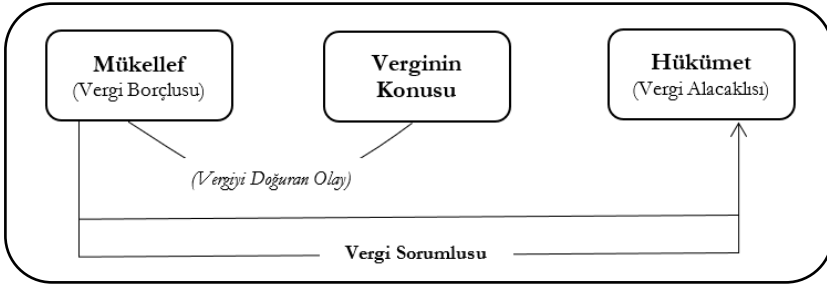
Vergileme ilişkisi, hakim olanın koyduğu kurallara göre şekillenir. Günümüzde anayasalar bu kuralların genel çerçevesini çizen siyasi metinler olup, Rousseau'nun verdiği katkıyla “toplum sözleşmesi” olarak anılır. Onun kendi ifadesiyle “*Toplum düzeni, bütün öbür bakların temeli olan kutsal bir bakıdır. Bununla birlikte, hiç de doğadan gelme değildir, sözleşmelere*

dayanır” (Rousseau, 1762 (2013): 4). Anayasalar toplum sözleşmelerinin somut çıktılarıdır. Yazılı anayasası olan hemen hemen tüm ülkelerin anayasa metinlerinde vergileme ilişkisinin genel hatlarını ortaya koyan ve *olması gereken vergilemeye* kılavuzluk eden hükümler vardır. Vergileme ilkeleri denen ve normatif birer kural olan bu değerler, ideal vergilemenin olmazsa olmaz (*sine qua non*) nitelikleridir (Saraç & Eroğlu, 2021: 15).

Anayasanın belirlediği genel hattın vergileme alanında açılımını sağlayan ve vergiyi hükümet için bir hak ve mükellefler için birer ödev haline getirense vergi kanunlarıdır. Aşışlagelen bir tutum olarak vergi kanunlarının birinci maddesi, genellikle verginin konusunu (mevzuunu) açıklar. Bu, verginin doğabilmesi için gereken birinci şarttır, lakin tek başına yeterli değildir. Şimdi birinin çıkıp vergileme için meşru zemini sağlayan bu konuya temas etmesi gerekir. Vergileme alanında yaşanan bu temasa *vergiyi doğuran olay*, temas edene de *mükellef* denir. Arapça olan mükellef, külfet kelimesinden türemiştir ve en sade haliyle mükellef, külfeti (yükü) olan demektir. Tahmin edileceği üzere bu yük vergidir.

Vergilemenin tarafları şekil 1’deki gibi şematize edilebilir.

Şekil 1: Vergilemenin Tarafları

Vergi alacağının hukuki sebebi ve ön koşulu, vergiyi doğuran olaydır (Tosuner & Ankan, 2021: 75). Eğer vergiyi doğuran olay yoksa bunun anlamı vergileme ilişkisinin kurulamayacağıdır. Vergi kanunları vergi konusunu açıklayan maddelerinde genelde vergiyi doğuran olayı da tanımlar. Örneğin Türk Gelir Vergisi Kanunu, 1. maddesinde “*Gerçek kişilerin gelirleri gelir vergisine tâbidir*” diyerek hem vergi konusunu hem de vergiyi doğuran olayı tanımlamıştır. Türk Gelir Vergisi’nde vergiyi doğuran olay, özetle gelirin elde edilmesidir. Vergiyi doğuran olaya sebep olan kişiye mükelleftir. Bundan böyle vergi borçlusu olarak da ifade edilebilen mükellef, sahip olduğu değerlerin bir bölümünü vergi alacaklısı konumundaki hükümete aktaracaktır. Her ne kadar parasal ödemeye yapılsa da bu değer aktarımının teknik karşılığı dünyada geçirilen zaman, yani ömrümüzün bir kısmıdır. Vergileme ilişkisinde hükümet belirleyici konumda olduğundan bazen bu sürece “vergi sorumlusu” da denilen müesseseyi dahil edebilir. Vergi sorumlusu, mükellefe ait verginin kaynağa kesilerek vergi dairesine yatırılmasını sağlayan ve vergilemede iktisadilik ilkesine hizmet eden basit bir müessesedir.

Taraflardan verginin alacaklısı olan hükümetin saiki, vergi hasılatını korumak ve mümkünse maksimize etmektir. Ne de olsa hükümetin üstlendiği kamusal harcamalar için gelire ihtiyacı vardır. Literatürde makro vergi planlaması olarak sözü edilen hususun özü de budur. Öte yandan verginin borçlusu konumunda olan mükellefin saiki de yapacağı vergi ödemelerini azaltmaktır. Makro iktisatta bu saikin karşılığı harcanabilir gelirin korunmasıdır. Dolayısıyla bu, harcanabilir gelir (Yd) formülü üzerinden rahatlıkla izlenebilir.

$$Y_d = Y - T$$

Formülde brüt gelir (Y) den alınan (T), gelir vergisini temsil eder. Dikkat edilirse dünya gerçekliği gelir vergisinin artırılması halinde harcanabilir gelirin azalacağını gösterir. Bu, vergileme ilişkisinin tarafları olan mükellefle hükümetin saiklerinin çatıştığını göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre, mükellefin ödediği vergi arttıkça harcanabilir geliri azalır, lakin bu azalmanın hükümet nezdindeki karşılığı vergi hasılatı artışıdır. Oyun teorik değerlendirmeye bu, sıfır toplamı bir oyuna işaretir. Vergileme ilişkisinde tarafların peşinde gittikleri saikler bakımından yaşadıkları bu çatışma, mükellefin (tavşanın) neden kaçtığını hükümetinse (tazının) neden kovaladığını göstermesi bakımından önemlidir.

Buna göre cevabını aradığımız birinci soru, karşılığını bulmuştur. Vergileme ilişkisinde mükellef, vergi yükünü hafifletme, hükümetse vergi alacağını garanti altına alma saikiyle hareket etmektedir. Bu saikler birbiriyle çatışma halindedir. Vergileme ilişkisinin neresinde durduğumuza göre şekil almamız gerektiğini açık eden bu çatışmada bizim tercihimiz mükellef tarafındadır.

Sahne 2: Koruma Bedelinden Karşılıksızlığa

Tazının derdi açıktır. Koruma bedeli olarak alınan vergi, toplumsal gelişmeyle birlikte kamusal ve diğer harcamaların finansmanı için yetmiyordur. Meşruiyet sağlanması için ikna edici bir dil kullanılmalıdır.

Tazi: *Görüyorsun ya sana hizmet sunmak hiç de kolay değil. Bir de bana gelmiş eğitim ve sağlıktan bahsediyorsun. Peki bunlar için ayrıyeten vergi ödemen gerektiğini kabul ediyor musun?*

Tavşan: *Eğitim ve sağlık önemli. Ne de olsa medeniyetimizi bunlarla temellendiriyoruz. Lakin attığım taş, kuşu ürkütmeli. Ne kadar vergi, ne kadar eğitim ve sağlık hizmeti?*

Tazi: *Eğitimin de sağlık da bedava. Yeter ki sen vergilerini öde. Unutma, ödediğin her vergi sana yol, su, elektrik olarak dönecek.*

Tavşan: *Sosyal devlet gerçek oluyor demek. Hadi bayırlısı...*

2. VERGİ ALGISI ve MÜKELLEF TUTUMU

İnsan, bir tür “algı, tutum ve davranış” mekanizmasıdır; duyguları ve aklı olan bir mekanizma... Duyu verilerinin örgütlenerek yorumlanması, nesne ve olaylara anlam verebilme süreci algı olarak tanımlanır (Cüceloğlu, 2006: 98). Yetenek olduğu için algı, doğası gereği öznelidir (Büdü Aydın, 2021: 2529). Vergi, çevreden gelen bir bilgidir ve cebridir. Bu, onu doğası gereği sevimsiz kılar. Lakin verginin yeterli bir bilince ulaşılması halinde sevimsiz olma özelliği ikinci plana bırakılabilir. Dolayısıyla gerçek bir ilgiyle bağlanılarak, takdir edilen otoriteye karşı her türlü vergi gönüllü ve istekli bir şekilde ödenebilir. Vergiyi bir vatandaşlık görevi olarak benimseyen mükellefler ödevlerini de zamanında ve tam olarak yerine getirir (Bay, 2018: 56).

Bireyin, psikolojik bir objeye yönelik duygu, düşünce ve davranışlarını meydana getiren eğilim “tutum” olarak adlandırılır (Kağıtçıbaşı, 1992: 84). Tutumun eğilim olması, ona davranışa hazırlayan bir özellik katar. Algının var ettiği tutum, eğer açık etmezse kişinin bildiği lakin karşı tarafın bilmediği bir asimetri oluşturur. Tutum, sebep olacağı tavır ve davranışa zemin hazırlar. Algının değişmesi, tutumu da değiştirir. Bu değişimde içsel özelliği tartışmasız olan güdüler ve dışsal faktör konumundaki bilgiler etkili olur (Şerif & Şerif, 1996: 540). Vergilerin sevimsizliği onlara yasalarla mükellef kılınarlarda olumsuz bir tutum

geliştirebilir. Bu, davranışsal bakımdan olumsuz olmadıkça vergi alacaklısı hükümet için pek de önemli değildir. Ne de olsa konu, vergiler olduğunda ve ceza uygulaması meşruiyet kazandığında tutum olumsuz olsa da davranış olumlu olabilir. Ceza olumsuz davranışı hedef alır, lakin olumsuz tutum cezadan muaftır. Bu, düşüncenin yargılanamama eylemidir.

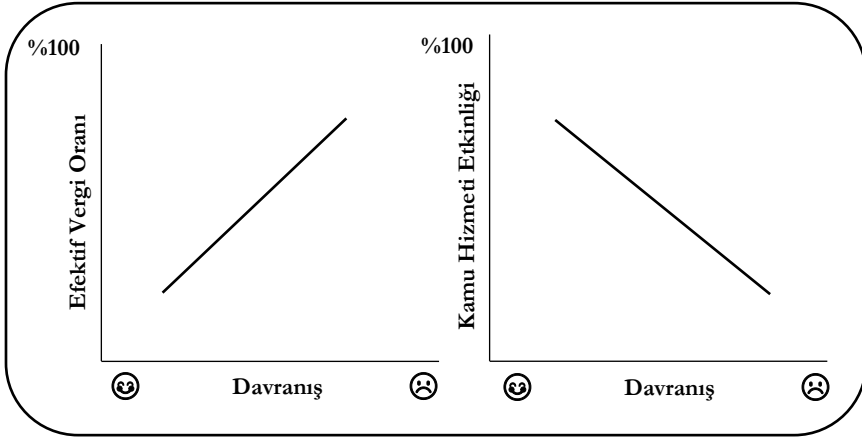
Davranış, anlamlı harekete verilen addır. Lakin bu, tüm davranışlarımızın anlamlı olduğu anlamına gelmez. Kişisel algı yetersiz ve geliştirilen tutum başarısızsa sergilenen davranış anlamsız olabilir. Algının bireysel olma özelliği, tutum ve davranışa da yansır. Davranışların anlamlandırılmasının ön koşulu psikoloji bilimi özelinde insan duygularının anlaşılabilmesine bağlıdır. Çünkü insanlar hayatları boyunca dış çevreleriyle etkileşim kurar ve deneyimler edinir. Deneyimse insana tutum nesnesine yönelik bir değerlendirme yapmasına olanak verir. Bu değerlendirme olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Bu durum, tutum nesnesine karşı duygusal tepkiler doğurarak eyleme dönüşmesi olasılığını içerisinde barındırır (Büdüñ Aydın, 2021: 2529). Mükellefler için tutum nesnesi vergidir. Vergiler karşısında mükellef davranışları, vergilerin sebep olduğu harcanabilir gelir azalmasının nispeti, başka bir ifadeyle de vergilerin yüküne göre değişir. Lakin burada sadece vergiler ve sebep oldukları yük üzerinden değerlendirme yapılması eksiktir. Zira mükellefler ödedikleri vergilere karşılık, kendilerine medeniyet imkanı sunan kamu hizmetleri alırlar. Buna göre, vergilerin yükü arttıkça bozulması muhtemel mükellef davranışları, kamu hizmetlerinin etkili sunumuyla düzelebilir.

Mükellef davranışlarının sadece vergilerle değil, kamu hizmetleriyle de ele alınması, gerçekçi bir yöntemdir. Bu yöntem bize sadece mükelleflerin ödev ve sorumluluklarını değil, hükümetin görev ve sorumluluklarının da olduğunu her daim görme fırsatı verir. Vergi yükü, *sübjektif* ve *objektif vergi* yükü olarak ikiye ayrılır. Bunlardan sübjektif vergi yükü; vergi ödemenin kişide oluşturduğu hissiyattır. Vergi baskısı da denilen bu hissiyatın hesaplanması mümkün değildir (Şen & Sağbaş, 2017: 293). Mükelleflerin vergiye karşı tutumu, bazen hissettikleri bu yükün katlanılan yükten yüksek veya düşük olmasına sebep olur. Memnuniyet düşükse yükün fazla olduğu inancı yaygınlık kazanır. Bunda verginin niteliği de etkilidir. Dolaylı vergiler sebep oldukları mali anestezi nedeniyle genellikle sübjektif yükün katlanılan yükten düşük hissedilmesi sonucunu doğurur (Demir, 2016: 81). Sayısal olarak hesaplanabilen objektif vergi yükü ise ödenen vergi, alınan mali yardım ve transfer, yararlanılan kamu hizmeti, tanınan vergi ayrıcalıkları ve vergi yansımalarının etkilerini de içine alacak şekilde hesaplanabilir. Buna göre, gerçek vergi yükünün formülü şudur:

$$\text{Gerçek Vergi Yükü} = \frac{\left(\begin{array}{c} \text{Ödenen Vergi +} \\ \text{Kişiyne Yansıyan Vergiler} \end{array} \right) - \left(\begin{array}{c} \text{Alınan Transferler +} \\ \text{Kişinin Yansıttığı Vergiler} \end{array} \right)}{\text{Kişinin Geliri}}$$

Her ne kadar geniş bir bakış açısı verse de gerçek vergi yükü, mükelleflerin kamu hizmetlerinden sağladıkları faydaları ve kendilerine tanınan istisna, indirim ve muafiyet sebebiyle oluşan vergi harcamalarını dikkate almadığı için eksiktir. Bu eksiklik, teorisyenlerin kanuni vergi oranları yerine geliştirdikleri efektif vergi oranı hesaplarıyla giderilmeye çalışılır. Lakin üzerinde fikir birliği sağlanan tek bir hesaplama yöntemi yoktur (Carey & Rabesona, 2003). Mükelleflerin ödedikleri vergilerin yanı sıra yararlandıkları kamu hizmetlerinin etkinliğini de dikkate aldığımızda sergiledikleri tutum ve davranışların gösterimi şu şekilde verilebilir:

Şekil 2: Mükellef Tutum ve Davranışlarının Analizi

Görüldüğü üzere efektif vergi oranı yükseldikçe mükelleflerin vergilere olan tutum ve davranışları bozulmaktayken kamu hizmetlerinin etkinliği arttıkça tam tersine düzelmektedir. İlkinde pozitif yönlü olan ilişki, ikincisinde negatif yönlüdür. Her iki ilişki birlikte ele alındığında olumlu davranışın olumsuzla ya da olumsuz davranışın olumluya ne zaman dönüşeceği tam olarak bilinemez. Puslu mantığın (fuzzy logic) hakim olduğu bu analiz, günümüz ülke örnekleriyle *a-posteriori* olarak sınıandığında yaptığımız tespiti doğrulayan onlarca örneğe rastlanır. Örneğin vergi yükünün nispeten düşük olduğu Türkiye’de mükelleflerin vergiye olumsuz tutum ve davranışları yüksek, yükün nispeten yüksek olduğu İsveç’te düşüktür. 2020 yılı OECD verilerine göre GSYH içerisinde vergilerin payı, Türkiye’de yüzde 23,9 (OECD, 2021a), İsveç’te yüzde 42,6’ dır (OECD, 2021b). Buna göre, mükellef davranışlarına dair tespitlerin sadece vergi oranlarıyla yapılması, son derece eksik ve hatalıdır. Lakin şöyle bir genel tespitin yolu açıktır: Bir ülkede vergi oranları yüksek ve kamu hizmetleri etkinsizse o ülkede mükelleflerin tutum ve davranışları kesinlikle ama kesinlikle bozulacaktır. Bu ise vergileme ilişkisinin doğasında olan çatışmanın çok daha ileri seviyelere çıkabileceğinin kanıtıdır.

Mükellef davranışlarını etkileyen bir diğer etkense “*eşit vatandaşlık hakkıdır*”. Esasında vergi ödemek her ne kadar bir ödev olarak kabul edilse de anayasal hakların kullanımı hususunda tüm mükelleflere eşit imkanlar sunulması beklenir. Bunlardan biri de “Oy hakkı” ve “Vergi ödeme” arasındaki ilişkinin tarihsel olayları üzerine kurulabilir. Örneğin 1903’te Britanya’da süfrajeter hareketinde kadınların oy hakkı kazanmak için yaptıkları eylemlerden biri de vergi ödemeyi reddetmek olmuştur (Acemoğlu & Robinson, 2019: 18).

Vergileme ilişkisindeki çatışma, öncelikle mükellefler yönüyle ele alınırsa onları tedbir alma yönünde güdüler. Güdüleyici mantıksa son derece açık ve anlaşılardır. Madem vergiler yüksektir ve kamu hizmetleri etkisizdir, o halde kişi bir an önce bundan kurtulmalıdır. Bu bizi birbirine alternatif olan verginin gelir ve ikame etkilerine götürür. Verginin gelir etkisi, artan vergiler karşısında mükelleflerin uğradıkları harcanabilir gelir kayıplarını daha fazla çalışarak telafi etmeye çabalamalarıdır. Bu etki, hükümetin de olmasını istediği etkidir. Zira ne kadar çok çalışma, o kadar çok vergi hasılatı demektir. Vergilemenin ikame etkisiyse bir tür yer değiştirmedir. Bu etki çeşitli şekillerde görülebilir. Buna göre, mükelleflerin çalışmak yerine aylıklığa yönelmeleri, faaliyetlerini yurtdışına kaydırmaları veya kayıt dışı faaliyetlere girişmeleri bu etkinin sonuçlarıdır. Dikkat edilirse

bu etki, hükümetin aleyhine sonuçlar doğurur ve vergi hasılatını kemiren kayıt dışı faaliyetlerin açığa çıkarılmasını gerektirdiğinden vergileme sürecini maliyetli hale getirir. Elbette kayıt dışılığın ekonomi için başka türden olumsuz etkileri de vardır. Lakin bunlar bu yazının konusu değildir.

Nihayet cevabını aradığımız ikinci soru karşılığını bulmuştur. Mükellefler vergi yükü artışlarını olumsuz, lakin kamu hizmeti artışlarını olumlu karşılıyor. Her ne kadar konu vergi psikolojisine dair olsa da kamu hizmetlerinin etkinliğinin de dikkate alınmasını gerektiriyor. Vergiler yüksek ve kamu hizmetleri etkisizse mükellefler verginin ikame etkisine yakalanıyor ve bu, onlarla hükümet arasındaki çatışmayı daha da büyütecek zemini hazırlıyor.

Sahne 3: Yüksek Vergiler ve Etkisiz Hizmetler

Taşa'nın canı sıkıldır. Zira ödediği vergiler her geçen gün artıyorken aldığı hizmetler değişmemekte ve daha işe yarar hale gelmemektedir. Taşa'nın, taşı'nın kendisine yüklediği vergileri hafifletmek istemektedir. Çünkü taşı'nın son icadı olan uzun kulak vergisi bir hayli canını sıkıştır.

Taşa'nın: *Zaten birçok vergi veriyorken bu yeni vergiye neden ihtiyaç duyduunuz? Size yeterince vergi ödemiyor muyum?*

Taşı: *Siz bu işi pek kolayla alıyorsunuz. Onca hizmet, onca yatırım parayla yapılıyor, bunu bilmiyor musunuz? Lütfen tembellik etmeyiniz ve daha çok çalışınız. Verginin kutsal olduğunu da unutmayınız.*

Taşa'nın: *Hayaller neydi, ne oldu? Bunun beni anladığı yok, bir yol bulmalıyım. Ama nasıl diye geçirir aklımdan...*

3. MÜKELLEFLERİN VERGİLERE TEPKİLERİ

İnsan vergisini, sevgilisine bir buket çiçek uzatıyor gibi ödeyebilmelidir.

Friedrich Novalis (1772-1801)

Alman şair, yazar ve filozof.

Aktan, Dileyici ve Saraç (2002), mükelleflerin vergilere karşı verdikleri tepkilerin öznel oldukları ve bunların eğitim seviyesi, devlete bağlılık, sosyal sınıf farkları gibi unsurlar nedeniyle farklılaştıklarını belirtir. Onlara göre, tepki türleri (i) kabul, (ii) pasif tepki ve (iii) aktif tepki şeklinde ana gruplara ayrılır (Aktan vd., 2002: 121-122). Olumlu tepkilerin toplandığı kabul aşamasında mükelleflerin vergi sistemine uyumları tamdır. Mükellefler vergilerle gönüllü uyum içindedir. Literatürde bu, mükelleflerin vergisel ödevlerini zamanında ve eksiksiz olarak yapmaları ve vergilerini herhangi bir dayatma olmadan zamanında ödemeleri olarak tanımlanır ve “gönüllü uyum” olarak adlandırılır (James & Alley, 2002: 29). Gönüllü uyumun var olduğu sistemlerde vergileme maliyetleri düşer ve vergiler adeta sosyal bir uzlaşmanın tezahürü olarak herhangi bir uyumsuzluk olmadan eksiksiz toplanır. Gönüllü uyumun varlığı, vergilemenin tarafları için memnuniyet göstergesidir.

Vergi sisteminin adil olup olmadığına olan inanış, gönüllü uyumu etkileyen başat hususlardan biridir. Öte yandan kamu hizmetlerinden faydalanma da bu uyum için önemlidir. Toplumun bir kesimi vergileri tam ve zamanında öderken diğer bir kesiminse ödemediğine veya eksik ödediğine yönelik kolektif bir inanış oluşması, vergi sisteminin meşruiyetine yönelik şüpheler doğurur. Ayrıca vergi denetimlerinin belli kesimlere yönelik yapılması, istisna, indirim ve muafiyet gibi ayrıcalıkların politikleşmesi de bu şüpheleri ilerletir (Eroğlu, 2018: 59).

Gönüllü uyumun aksamaya başladığı pasif tepki aşamasında mükellefler, vergilere olumsuz tepkiler göstermeye başlar, lakin bu tepkiler sineye çekme duygusu içinde davranış değişiklikleri yoluyla vergi hasılatını dolaylı yoldan azaltıcı yönde etkiler. Aylaklığa yönelme, tüketimi kısıma, üretimden vazgeçme, yatırımı erteleme, faaliyetleri yurtdışına kaydırma gibi davranışlar pasif tepki türleridir. Ayrıca belli bir gecikme bedelinin göze alınarak vergilerin geç ödenmesi, fiyatlar kullanılarak vergilerin yansıtılması ve kanuni boşluklardan yararlanılarak vergiden kaçınılması da mümkündür (Aktan vd., 2002: 123). Dikkat edilirse pasif tepkilerin bu ikinci türlerinde ilk bölümden farklı olarak mükellefler kendilerinden verdikleri ödünden vazgeçer ve vergilerden herhangi bir yasa ihlali olmadan çok daha rasyonel bir tutum sergileyerek kurtulma yoluna giderler.

Sahne 4: Vergilere Pasif Tepki: Vergiden Kaçınma

Tazıyla tavşan yolda karşılaşır. Tavşanın kendince bulduğu çözüm şudur: Kulak küçültme estetiği...

Tazı: *Tavşan kardeş sen misin? Az daha seni tanıyamayacaktım. Hayırdır, başın neden sarıktı? Yoksa başına bir kaza mı geldi?*

Tavşan: *Yok canım ne kazası?*

[İçinden "Benim başıma gelen en büyük kaza sizsiniz" diye geçen] Tavşan ekler:
Kulaklarımı küçülttirdim. Hem uzun zamandır bir değişiklik olsun istiyordum. Sizin uzun kulak vergisi de sebep olmadı değil. Artık kulaklarım gayet kısa, bu vergiden kurtulduğum için öyle mutluyum ki?

Tazı: *Yaaa öyle mi? Çok çok geçmiş olsun.*

[Aslında Tazı duruma oldukça bozulmuştur. Lakin ortada bir suç yoktur. Suç olmayınca ceza da olamayacağından içinden vay uyanık diye geçirir] ve ekler:

Aslında bu davranışınız bir tür toplumsal sorumsuzluk. Ama mali durumumuz ve gelir ihtiyacımız ortada, yeni vergiler gelmesi kaçınılmaz.

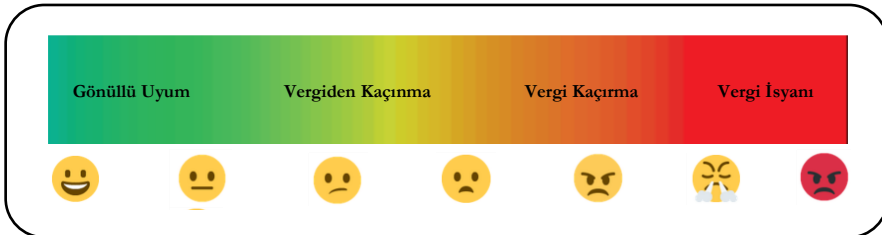
Tavşan: *Yeni vergiler mi? Ne gibi mesela...*

Tazı: *Havuç vergisi, üreme vergisi, uzun arka bacak vergisi ve benzerleri...*

[Tazı içinden badi şimdi de kestir de görelim diye geçirir, Tavşansa gece yolda far yediği günkü kadar şaşkındır].

Pasif tutum sonrasında ortaya çıkan tepkiler, mükellef memnuniyetsizliğinin bir tezahürü olarak çok daha yoğundur. Risk ve buna bağlı olarak elde edilen vergisel avantajlar, aktif tepkiler başlığı altında toplanabilir. Bilindiği üzere bu tepkiler belli bir spektrum içinde çeşitlilik gösterir.

Şekil 3: Vergiye Tepkilerin Spektrumu

Aktif tepkiler, vergileme taraflarının saikleri arasındaki çatışmanın açıktan açığa davranışlara yansımalarıdır. Bu tepki türlerinden ilki olan vergi kaçırma davranışı, vergiden

kaçınmayla karşılaştırıldığında belirgin farklılıklar taşır. Buna göre, vergiden kaçınma suç değilken ve cezası yokken vergi kaçırma suçtur ve cezaya tabiidir. Ayrıca vergiden kaçınmanın riski yokken vergi kaçırma; yakalanma ve ceza alma riski içerir. Öte yandan vergiden kaçınma meşruiyetten vergi kaçırmanın meşruiyet potasında asla ve asla yeri yoktur. Vergi kaçırmanın bu davranışını haklı göstermek için ortaya attığı “*Vergi kaçırmazsam iflas ederim*” veya “*Herkes vergi kaçırıyor*” gibi argümanlar, kendini avutmak için sığındığı teselli sözlerinden başka bir şey değildir. Kanaatimizce vergi kaçakçısını mahkemede temsil eden bir hukuk müşavirinin kazanabileceği herhangi bir dava yoktur, olmamalıdır.

Mükelleflerin vergilere olan tepkileri, genelde bireysel olma özelliği taşır. Bu nedenle tepkilerin illaki verilen sıralamayla gerçekleşmesi zaruri değildir. Vergileri, takındığı negatif tutum sebebiyle olumsuz gören bazı mükellefler, vergiden kurtulmanın sağladığı maddi getiriyi cazip bulmaları sebebiyle vergiden kaçınma aşamasını atlayarak doğrudan doğruya kaçakçılığa yönelebilir. Bu da bize aktif tepki türlerinden ilki olan vergi kaçakçılığını analiz etme misyonu yükler.

Sahne 5: Vergilere Aktif Tepki: Vergi Kaçırma

Gelinen durumdan hayli muzdarip olan Tavşan, üreme vergisi ve uzun arka bacak vergisine şimdilik çözüm bulamasa da havuç vergisine kendince çözüm bulmuş ve ürettiği havuçları eksik bildirip muhasebe hileleri yapmaya başlamıştır. Tavşan vergi yükünün hafiflemesinden memnun, lakin yakalanmaktan korktuğundan tedirgindir.

Bir gün Tazı, heyetindeki müfettişlerle denetime gelir...

Tazı: *Tavşan kardeş, sulh hakiminin izniyle işyerinde arama yapılacaktır. Umarım her şey olması gerektiği gibi kurallara uygundur.*

[İçinden “Şimdi bapı yuttun oğlum” diyen Tavşan’ın yaptıklarının açığa çıkarılmaması için dua etmekten başka yapacağı bir şey yoktur].

Müfettişler Tavşan’ın vergi kaçırdığını ortaya çıkarmışlardır.

Tazı: *Demek vergi kaçırıyorsun. Çok yazık. Ödemediğin vergileri şimdi gecikmesiyle ve cezasıyla ödeyecek bir de mahkemede yargılanacaksın.*

Tavşan: *Yapmayınız lütfen. Son zamanlarda o kadar yeni vergi getirdiniz ki, bana yapacak başka bir şey bırakmadınız. Hem bana yazık değil mi, o kadar çalışıyorum ve zar zor geçinebiliyorum.*

Tazı: *Maalesef yapacak bir şey yok! Kanunun kestigi patı acımaz...*

4. VERGİ KAÇAKÇILIĞININ DAVRANIŞSAL ANALİZİ

En bilinen haliyle vergi kaçakçılığı, mükelleflerin yasa ihlallerine yönelerek risk üstlenmeleri ve bu sayede vergi yüklerini hafifleterek avantaj sağlamalarıdır. Vergi kaçırma suçtur. Neo klasik iktisadın çözümleri içinde bu davranış, suçun marjinal faydasının marjinal maliyetini aşması halinde oluşur. Aksi halde suçun işlenmesi rasyonel değildir (Becker, 1974: 44; Erard & Feinstein, 1994: 1-2; Tosuner & Demir, 2007: 10-11). Vergi kaçakçılığı, aktif tepki türleri içinde en yaygın olanıdır. Zira bu, onun bireysel bir eylem olmasıyla yakından ilgilidir. Kaçakçılığın mükellef, mali müşavir, tedarikçi, müstahdem ve hatta müşterilerin birlikte hareket etmeleriyle gerçekleşmiş olması, bireysellik sınırlarını genişletir ve suçu organize bir suç haline getirir. Lakin böyle olsa da bu, tepkilerin toplumsal olduğunu göstermez, bu yönde iddiada bulunulamaz.

Kaçakçılığın gizliden gizliye yapılması ve yasa dışı yollarla menfaat sağlamaya yönelik olması, daha önce de ifade edildiği gibi onu meşruiyetten uzaklaştırır. Meşru olmayan kazançlar etik de değildir.

Böylece cevap aradığımız üçüncü ve dördüncü sorulara karşılık bulmuş oluyoruz. Evet, mükellefler vergiler karşısında değişik türde tepkilere yönelebilirler. Yasal ihlal olmaksızın vergiden kurtulmak mümkündür. Bu tespit, vergiden kaçınmayla ilgili bilgiler yoluyla elde edilmiştir. Mükellefler, vergilere karşı olumsuz tutuma girdiklerinde yasa dışı yollara yönelerek de vergi yüklerini hafifletme uğraşı verebilirler. Bu, dikkatleri vergi kaçakçılığına yöneltten bir tespittir. Lakin daha önce verdiğimiz spektrumdan da izlenebileceği gibi mükelleflerin vergilere olan tepkileri vergi isyanlarıyla çok daha ileri düzeylere de çıkabilir.

Sahne 6: Vergilere Toplu Tepki Verilebilir mi?

Mahkeme başkanı, Tavşan'ın işlediği suçun sabit olduğunu ve kendisine verilen idari cezanın yanı sıra hakkında on sekiz ay hapis cezası verildiğine hükmetmiştir. Lakin sanığın duruşmadaki makul tutum ve davranışlarını göz önüne alan Başkan, hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına karar vermiştir. Tavşan kızgın da olsa serbesttir.

Derken birkaç gün sonra meydandaki hoparlörden bir ses yükselir.

Tazı: *Toplumsal sözleşme, yani anayasadan aldığım yetki ve güçle yeni bir vergi daha yürürlüğe koyuyorum. Kürk vergisi...*

Tavşan: *Bu da ne demek? Yahu kürkün vergisi mi olur? Bu Tazı da artık haddini iyice aştı! Böyle keyfi vergileme olur mu? Nerde bu millet, nerde bu adalet diye söylenir.*

Tavşan, Tazıya karşı örgütlü mücadele verilirse tavşanların haklarını kazanabileceğine düşünür ve diğer tavşanları ikna etmenin yollarını aramaya başlar. İçinden “Yaşasın kürklerin kardeşliği” diye bir söz geçer.

5. VERGİLERE TOPLUMSAL TEPKİ: VERGİ İSYANI

“Bir ulus boyun eğmeye zorlanır da boyun eğerse iyi eder; boyunduruğunu silki atabilecek olur da atarsa daha iyi eder”

J. J. Rousseau, 1762 (2013)

“Toplumun başındaki belaların tümünün altında savaş ve vergilerin yüksekliliği yatar”

Thomas Paine¹

Vergiler tarih boyunca devrimin, demokrasinin ve savaşların hem ana hem de kilit bir teması olarak karşımıza çıkmıştır. Buradan hareketle vergiler söz konusu kavramların hem sebebi hem de bir sonucudur. Magna Carta, 1381 Köylü İsyanı ve İngiliz İç Savaşı, Fransız ve Amerikan Devrimleri, Napolyon Savaşları bu kapsamda değerlendirilebilir (Passant, 2016: 94). Vergiye toplu tepkilerin ortaya çıkmasını sağlayan vergi isyanı ise genellikle temsilsiz, adaletsiz, keyfi ve ağır vergileri yürürlükten kaldırmak, sınırlamak veya geri almak için egemen otoriteye karşı verilen siyasi mücadeleyi ifade eder. İngilizcede bu kavram ‘Tax revolt’, ‘Tax resistance’, ‘Tax riot’, ‘Tax rebellion’ gibi ifadelerle denk düşer. Lakin bunlar arasında hiç de yabana atılmaması gereken nüanslar bulunur.

¹ Aktaran (Hobsbawn, 1998: 10).

“*Revolt*”; siyasi sonuçlarda bir değişiklik arayışının neticesi olarak gerçekleştirilen bir protesto veya reddetme eylemidir (Reid, 1979: 67). O halde “*Tax revolt*” için, devlet tarafından salınan herhangi türde bir verginin geri alınması veya indirilmesi adına yapılan siyasi mücadele, kampanya, gösteri vs. şeklinde bir tanımlama yapmak mümkündür. Örneğin Poujade Hareketi, Fransa. Ayrıca 1970’lerin ikinci yarısında ABD’de meydana gelen ve eyaletlerin üçte birinden fazlasında harcama ya da gelirlerin sınırlandırılmasına yol açan olay da bu kapsamda değerlendirilebilir (Elder, 1992: 48).

“*Tax resistance*”, özellikle vergilerin arttığı ve kişisel gelirin düştüğü zamanlara hükümetin son derece zayıf performansının eşlik etmesi sonucu ortaya çıkan kızgınlık olarak yorumlanabilir (Neiman & Riposa, 1986:476). Vergiye pasif uyumsuzluk bir nevi vergi direncidir ve hukukun üstünlüğünün bozulması, hükümete olan güvenin sarsılması gibi sonuçlara yol açabilir. Bu durum özellikle kendisini vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma olarak gösterir (Du Prez & Molebalwa, 2021: 36-38). Dolayısıyla söz konusu kavram; vergi salan otoriteye siyasi olarak karşı çıkmak için veya doğrudan vergiye karşı olunduğu için vergiyi ödemeyi reddetmek şeklinde ifade edilebilir. Ör: Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi, Amerikan Kolonileri, Gauteng’de vatandaşların elektronik geçiş ücretine karşı ortaya koyduğu sosyal protestolar bu kapsamda değerlendirilebilir².

“*Tax riot*”³, aşırı vergilere karşı halkın protesto amacıyla ayaklanıp toplumsal kargaşa çıkarması ve kolluk kuvvetleriyle çatışmasıdır. Bu tanımdan hareketle söz konusu kavram literatürde “*Tax protest*” olarak da geçmektedir. Esasen devletlerin mali politikaları yönetmede ana felsefesi olası protestoların minimize edilerek kamu gelirlerinin maksimuma çıkartılmasıdır. Fakat toplumlarda bu her zaman beklenen sonucu vermemekte ağır vergiler protestolarla karşılaşabilmektedir. Toplam vergi geliri içerisinde en büyük payı almasından dolayı katma değer vergisi en sık protesto edilen vergilerden birisi olmuştur (Martin & Gabay, 2018: 663). Örneğin: Sarı Yelekliler, Fransa.

“*Tax rebellion*” ise vergi salan otoriteye acımasız veya haksız vergi salması nedeniyle çoğunlukla silahlı olarak isyan edilmesi şeklinde karşılık bulur. Örneğin: Boston Tea Party, Amerikan Kolonileri.

Vergiye karşı girişilen mücadeleler barışçıl yollarla da olabilir. Örneğin ABD’de seçmen ve oy baskısıyla vergiye karşı girişilen barışçıl siyasi mücadeleler ilk kez 1930’larda Büyük Buhran döneminde⁴ görülmüştür. Bu dönemde vergilerin milli gelire oranı 1921’de yüzde 11,6’dan 1932’de 21,1’e neredeyse iki katına çıkmıştır. Pek çok Amerikalı, bu koşullara daha düşük vergiler ve hükümet harcamalarında kesinti çağrısında bulunmak için vergi mükellefleri birlikleri oluşturarak tepki göstermiş, sonuçta on altı eyalette ve çok sayıda bölgede vergi indirimleri elde edilmiştir (Ballotpedia, 2022). Yine ABD’de Kaliforniya eyaletinde 1978 tarihinde halk oylamasıyla mülk vergilerinin sınırlandırdığı Öneri On Üç süreci bir başka vergi isyanı örneğidir (Sigelman, Lowery & Smith, 1983: 30). Her ne kadar tarihte bu tip barışçıl mücadeleler olsa da ilkesiz vergilere karşı toplumsal tepkiler, Burg’un (2004) de tarihi örnekler ışığında belirttiği üzere sıklıkla mevcut hükümeti devirmeye hatta siyasi rejimi

² Vergi direnci (*tax resistance*) neticesinde beklenen sonuçların elde edilememesi söz konusu direnci vergi sistemine karşı bir eylem ve hatta şiddet içeren bir vergi isyanına (*tax revolt*) dönüştürebilir (Du Prez ve Molebalwa, 2021: 38).

³ Bassetto ve Phelan (2008) çalışmalarında hanelerin gelirlerini eksik beyan etmeleri sonucunda oluşan kötü dengeye (*bad equilibria*) de “*tax riot*” demektedir.

⁴ Bu dönemde Amerikalılar için en külfetli vergi; emlak vergisiydi. Çünkü bu vergi mükellefin genellikle servetinin ya da mülkünün önemli bir kısmının kaybıyla sonuçlanan ve kaçınmadığı bir ödemeydi (Thornton & Weise, 2001 :97).

değiştirmeye yönelik taleplerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz şiddete varan karşı çıkışların nedeni vergi gibi tek bir nedene indirgenemez ölçüde karmaşıktır ve devam eden bir dizi hoşnutsuzluğun bir sonucudur (Burg, 2004: 9). Vergi isyanı literatürü üzerine Lowery ve Sigelman'ın (1981: 964-966) yaptığı bir çalışmaya göre insanların neden vergilerin sınırlandırılmasını desteklediğine dair sekiz faktör söz konusudur. Bunlar şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

- *Kişisel çıkarlar*: Vergi isyanının en yaygın açıklaması olan söz konusu faktöre göre birey; vergi ve harcamalara yönelik talebini kişisel çıkarının bir fonksiyonu olarak görmektedir.
- *Verginin düzeyi*: Bu faktöre göre vergi isyanlarının sebebi devamlı büyüme kaydeden devlete karşı verginin sınırlandırılması ya da verginin indirilmesine yönelik girişimlerdir.
- *Verginin verimliliği*: Mutlak seviyelerden ziyade göreceli seviyelere odaklanan bu faktöre göre vergi isyanları kamu sektöründe vuku bulan verimsizlik ve israf algılarına karşı bir tepki olarak gelişim kaydetmektedir.
- *Verginin dağıtılması*: Bu faktöre göre vergilerin sınırlandırılma arzusu vergi gelirlerinin kullanımına veya vergi düzeyine dayanmaz. Esas sebep vergi sistemlerinde algılanan eşitsizliklerdir.
- *Siyasi hoşnutsuzluk*: Vergi isyanlarının altında hükümete olan güvenin azalmasının (refah hususunda yaşanan sorunlar ve yolsuzluklar gibi) bir yansıması yatmaktadır.
- *Ekonominin genel durumu*: Vergiler veya kamu harcamalarından ziyade ekonominin genel hali ve kişisel finans üzerindeki kaygılara odaklanan yaklaşımdır.
- *Siyasi ideoloji*: Vergi isyanlarının desteklenmesinde ekonomik ya da demografik etkenlerden ziyade ideolojik meseleler rol oynamaktadır.
- *Hükümete dair bilgi eksikliği*: Bazı görüşlere göre bireylerin hükümet hakkında ya da daha spesifik ifade edilirse kamu maliyesine yönelik çok fazla bilgi sahibi olmaması vergi isyanlarının desteklenmesine yol açan bir faktördür.

Vergi isyanlarının önemli nedenlerinden bir diğeri bazı kişilerin vergilerden kaçınabilmeleri, ayrıcalık sahibi olmalarıdır. Vergi muafiyeti antik çağdan itibaren görülen önemli bir vergiden kaçınma yoludur. Hükümdarlar, yüksek rahipler⁵, soylular ve zengin toprak sahipleri sıklıkla vergilerden muaf tutulmuşlardır (Burg, 2004: 9). Du Preez ve Molebalwa (2021) Güney Afrika üzerine yapmış oldukları çalışmalarında daha evvel yaşanmış vergi isyanlarından yola çıkarak bir inceleme yapmış ve olası bir vergi isyanının sebebini beş ekonomik faktör altında toplamıştır. Bunlar; aşırı vergi yükü, yüksek borçluluk, yüksek işsizlik, eşitsizlik ve yüksek enflasyondur. Dolayısıyla isyanlar özelinde üzerinde dikkatle durulması gereken en önemli husus ortaya çıkan protestoların doğrudan sebebini vergiler olmadığıdır. Buna eşlik eden pek çok sebep olduğu gibi oluşan tepki vergiye değil “külfetli” vergilerdir (Martin & Gabay, 2018: 664).

⁵ Özellikle ortaçağda din adamlarının çıkarlarının örtüştüğü kral ve lordlara destek vererek, halkın aleyhine hareket ettiğini göz ardı etmemek gerekir. Öyle ki söz konusu dönemde din adamları ve rahipler halkın haksızlıklar karşısında isyan etmesini engelleyebilmek adına isyan edenlerin Tanrı'yı kızdıracaklarına dair açıklamalarda bulunurlar (Zaporozhets & Svanidze, 2002: 105).

Vergiye tepkilerin hangi dozda ve ne şekilde toplumsal bir tepkiye dönüşeceğiyle rejimin demokratikliği, hukuk düzeninin gelişmişliği ve hak arama kültürüyle yakından ilişkilidir. Ne de olsa demokrasi; -Benjamin Franklin'e atfedilen bir sözün de dediği gibi- *"İki kurtla bir kuzunun ögle yemeğinde ne yeneceğini oylamasıdır. Özgürlükse tam teçhizatlı bir kuzunun oylamaya karşı çıkmasıdır"*. Bu nedenle teorik başlıklar mümkünse de vergiye karşı direnişin hangi formda olduğunu tahlil etmek kolay değildir.

Son Sahne: Vergilere Direnişin Toplumsal Hali: Vergi İsyanı

Keyfi vergilerden muzdarip Tavan ve topladığı kızgın kalabalık, ellerinde dövizlerle kent meydanında toplanmaya başlar. Dövizlerde "Tazı şaşırma, sabrımızı taşırma!", "Tazya her gün bayram, bizyse sadece ayran", "Vergilerde keyfiyet, olmaz böyle rezale", "Tazı tazı duy sesimizi işte bu tavanların pati sesleri" gibi sözler yazılıdır. Kızgın kalabalık vergi dairesini basar ve olanlar olur. Artık tazının yetkilendirdiği memurlar katrana ve tüpe bulanmıştır. Kızgın kalabalık Tazı'nın bulunduğu konutuna yönelir.

Tavan: *Kardeşlerim... "Kürk vergisi nedir yahu? Kürk olmadan kış nasıl geçer? Vergi malla ödenir, canla ödenmez. Yaşasın baklı mücadelemiz" gibi sloganlarla kalabalığın direnişini güçlendirir.*

İsyancılar: *"Biz verdik biz alırız. Önümüzde çıkanı tekmeleriz" gibisinden söylemlerle hareket ederler ve direnişe olan inançlarının tam olduğunu sergilerler.*

Tazı: *Korumalarına isyancılara karşı kaba güç kullanılmamasını emreder. Niyeti uzlaşmaktır.*

İsyancılar tazının konutuna ulaşır ve müzakere süreci başlar.

Ertesi gün...

Tavan: *"Kardeşlerim... Size vadettiğim üzere bundan böyle ne uzun kulak vergisi, ne havuç vergisi, ne üreme vergisi, ne uzun arka bacak vergisi, ne de kürk vergisi olacak... Artık sadece gelir vergisi ödeyeceğiz ve bu vergiyi oransal olarak az kazananadan az, çok kazananadan çok olacak şekilde alacağız"*

"Vergi medeniyetimizi inşa eder, lakin özgürlüğümüzü alamaz"

[Kalabalıktan "yaşa", "çok yaşa" gibi sesler yükselir].

Belirsiz olansa Tazı'nın verdiği sözlerine ne kadar sadık kalıp kalmayacağıdır...

6. İDEAL VERGİ SİSTEMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Devletlerin işleyişi ve aynı zamanda vatandaşlarla kurulan etkileşimin merkezinde yer alan vergi sisteminin ne şekilde inşa edildiği aslında nasıl bir toplumun tahayyül edildiğine dair de izler barındırır. Kamusal mal ve hizmetlerin finansmanında, belirli faaliyetlerin teşvik edilmesinde veya vatandaşların davranış kalıplarının değiştirilerek kimi faaliyetlerin gerçekleştirilmesini caydırabilmek gibi geniş bir kullanım ve gaye alanına sahip olan vergiler, devletin işlevlerinin sürdürülmesinde merkezi bir konumda bulunurlar. Dolayısıyla vergi sisteminin ne şekilde olacağı hususu normatif bir mesele olup, sosyal adalete dair bir dizi temel endişeleri içerir. Çünkü sosyal adaletin düşünülmesi bir bakıma vergi sistemi hakkında düşünülmesini de gerektirir (O'Neill & Orr, 2018: 1). Vergi sistemlerinin mülkiyet hakkına ve sözleşme özgürlüğüne zarar vermesi sonucu hukuk devleti de zarara uğrar. Mülkiyet haklarını görmezden gelen ve geçmişe yürütülen vergiler, hiç kuşkusuz vergi devletiyle bağdaşmazlar. Bu noktada devlet vergi hukuku yoluyla gerek sözleşme özgürlüğünü gerek mülkiyet hakkını gözetmelidir (Karakoç, 2013).

Bir ülkede oluşturulan vergi sisteminin kurgusu adil ve optimal vergileme yaklaşımları temelinde oluşturulabilir. Buna göre adil vergileme; vergilemenin ödeme gücü nispetinde yapılmasını öngörür. Dolayısıyla burada yatay ve dikey adalet arasında bir ayrıma gidilerek aynı koşullarda bulunanlara aynı vergisel işlemin yapılmasını öngören yatay adaletin önemine dikkat çekilir ve dikey adalet, politik sürece bırakılır. Burada önemli olan eşit koşul-eşit muamele kavramlarının netliğidir. Optimal vergileme yaklaşımına göre ise sosyal tercih kriteri olarak sosyal refah fonksiyonunun kullanılmasıdır. Bu bağlamda söz konusu yaklaşımda bireysel fayda fonksiyonu maksimize edilmeli (Akkaya, 2011: 341-343) ve sosyal planlamacı, tüketicinin refahını maksimuma çıkaran vergi sistemini seçmelidir (Mankiw, Weinzierl & Yagan, 2009: 3). İdeal bir vergi sistemi, bünyesinde hizmet verebilirlik, adalet ve mali üretkenlik gibi kriterleri barındırmalıdır (Colm, 1934: 319). Bununla beraber vatandaş ve hükümet arasındaki etkileşimde en temel mekanizmalardan olan vergilerin tasarımı; kamusal meşruiyet, hükümet tarafsızlığı, mülkiyet hakları, demokrasi, istikrar ve politik psikoloji gibi pek çok farklı boyutlardan ele alınıp değerlendirilmesi gereken bir süreci kapsamalıdır (O'Neill & Orr, 2018: 1).

Vergi isyanlarına yol açmayan bir vergi sisteminde vergi yükünün eşit bir şekilde dağıtılarak hiçbir verginin çok fazla külfetli olmaması, son derece önem arz eden bir husustur. Zira maliyetlerin özellikle belirli tüketim vergileri üzerinden belli sosyal gruplar üzerinde yoğunlaşması yerine maliyetleri dağıtabilen genel vergilerin tercih edilmesi “ideal” bir sistemin inşasında diğer bir önemli merhale olabilir (Martin & Gabay, 2018: 664).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

*“Burada olanlara ve aynı durumda yeryüzünde
her yerde geçen ve geçecek olanlara bakarak
ayaklanışın hesabını başkaldıranlarda aramak
boşuna Çünkü isyanı hazırlayan ve bu durumları
yaratanaordadır bütün suç. Bir insana rastlayan
her kırbaç vuruşu bir çan sesi olur...”*

(Traven, 1973: 181)

Sabır, taşabilen bir şeydir. Lakin sabrın taşıdığı neler olacağı belirsizdir. Tarih birçok vergi isyanıyla doludur ve kapitalist sistemin adeta köşeye sıkıştırdığı hükümetler, eğer vergilemeye olan yaklaşımlarını değiştirmezlerse tarihe geçecek daha nice vergi isyanı var olacaktır. En azından sistem, bu türden bir gerilime sahiptir. Vergi isyanları tarihine bakıldığında temsilsiz vergilemeden tutun da keyfi vergileme, ağır vergiler ve adaletsiz vergiler gibi oldukça geniş bir yelpazeye ulaşıldığı görülür. Buna göre, kurguladığımız senaryoda tazinin (hükümetin) tavşana (mükellefe) uyguladığı vergiler, yapılan sözleşme sebebiyle temsilsiz vergileme değildir. Senaryoda tek bir mükellef olduğundan vergi yükünün dağılımı hakkında bilgi sahibi olunamaz. Bu nedenle de tavşanın isyanı adaletsiz vergiler olamaz. Lakin tavşanın serzenişleri ve getirilen vergilerin isimlerine bakıldığında ağır ve keyfi vergiler olduğu ve bunların da isyanın hazırlayıcıları olduğu söylenebilir. Senaryodaki vergiler, evet kurgudur. Lakin tarih, bu kurgunun birebiri olmasa da “tuhaf” birçok örnekle doludur (Bkz: Ek 1 ve Ek 2). Bireysel hoşnutsuzluktan toplumsal hoşnutsuzluğa mali sebeplerle geçişin bir tezahürü olan vergi isyanları pek çok farklı formda ortaya çıksa da özünde aynı sitemi içerisinde saklar. Bu sitem hükümetin ortaya koyduğu adaletsiz ve haksız politikalarıdır.

Literatürde yer alan ve herhangi bir sebebe dayanarak vergilere karşı meydana gelen toplumsal reaksiyonlar birbirine zincirleme bağlanmış olan ekonomik, sosyal ve siyasi sorunlara karşı yükselen kitlesel çılgınlardır aslında. Bu çılgınlıklar ekseriyetle eski çağlarda sınıfsal bölünmüşlüğün bir neticesi olan alt sınıflardan yükselirken sonrasında toplumun

yoksul kesimlerinde vücut bulmuştur. O halde ortaya konulan tepkilerin odağı aslında hükümetlerin yanlış uyguladığı politikalaradır. Bu çalışma özellikle vergilere odaklansa da bunun uygulamaya konulan adaletsiz politikaların yalnızca bir kolu olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla vergi isyanları dikkatle üzerinde durularak nedenleri sorgulanması gereken bir olgu olarak çıkar karşımıza... Zira her bir tepkinin altında uygulanan haksız politikaların bir etkisi bulunur. Dolayısıyla toplumsal mutabakatın sağlanması ve sağduyulu bir yaklaşımla özellikle bugünün çağdaş dünyasında sorunların çözümsüz kalması için hiçbir gerekçe yoktur. O halde bu çalışma özelinde akıllara şu soru gelmelidir. İsyanlara yol açmayacak ideal bir vergi sistemi nasıl özelliklere sahip olmalıdır?

İdeal bir vergi sisteminin tanımlanabileceği pek çok vergi ilkesi sayılabilir. Ancak ideal olan aslen ulaşılamaz olandır. Zira hayat sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde. Bu nedenle belirli kalıcı ilkeler belirlemek yerine vergi mükelleflerinin taleplerinin siyasi iradeye iletildiği barışçıl bir siyasi mekanizma kurmak anlamlı olacaktır. 1978 Kaliforniya Vergi İsyanı buna güzel bir örnek olabilir. Parlamento hakkı kavramı çok erken tarihlerde Magna Carta ile başlamışsa da ABD bağımsızlık savaşı Boston Çay Partisi örneğinde olduğu gibi vergi isyanlarının çoğu siyasi iradenin tek taraflı kararlarına tepki neticesinde ortaya çıkmıştır. İdeal bir vergi sisteminde mükelleflerin hukuki yollardan, oy gücüyle vergi düzenlemelerine müdahale hakları olmalıdır. Bu sayede parlamentolarda ve siyasi irade içerisinde örgütlenen çeşitli çıkar ve baskı guruplarının etkisi kırılabilecektir.

İdeal bir vergi sisteminin tasarımı vergilerin sosyo-psikolojik etkilerinin dikkate alınması gerekir. Uygulanan vergilerin ne gibi etkilerde bulunacağı hem birey hem toplum düzeyinde detaylı olarak ele alınmalıdır. Zira bireyin vergi neticesinde kararlarında değişiklik gerçekleşmesi sonrasında devlete vergi kaybı yaşatacağı gibi sorun, sadece bununla kalmayabilir. Bu editöryal kitap sorunun tarihsel perspektiften hangi boyutlara ulaşabileceğinin çok açık bir göstergesidir. Dolayısıyla vergiler medeniyetler üzerinde yapıcı olduğu kadar yıkıcı bir etki de doğurabilir. Kamusal hizmetlerin finansmanının sağlanması gibi meşru bir temel üzerine oturtulan vergilerin keyfi bir nitelik kazanması ve adil olmayan dağıtımı bireysel hoşnutsuzlukları toplumsal hoşnutsuzluklara dönüştürür ve bahsi geçen yıkıcı etkiyi doğurarak siyasi otoriteler için önemli bir tehdit haline gelir. Dolayısıyla vergilerin sosyo-psikolojik analizinin yapılması; ideal vergi sisteminin inşasıyla toplumsal sürecin ve beklentilerin yönetimi adına elzem bir adım olmalıdır.

KAYNAKÇA

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu. Kabul Tarihi: 31/12/1960. Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 6/1/1961, Sayı: 10700, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 4 Cilt: 1 Sayfa: 850. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.4.193.pdf> (Erişim: 08.01.2022).
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2019). Dar koridor. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Adeleke Y. (2021). The history of breast tax and how it was put to an end, <https://historyofyesterday.com/the-history-of-breast-tax-and-how-it-was-put-to-an-end-d42ce18619d> (Erişim Tarihi: 08.01.2022).
- Akkaya, Ş. (2011). Adil vergileme ve optimal vergileme yaklaşımlarına genel bakış. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 46 (0), <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/8447> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Aktan, C. C., Dileyici, D., ve Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve isyan. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Ay, H. & Yolal Eroğlu, M. (2021). Geçmişten günümüze ilginç vergiler. İçinde: H. Ay (ed). Düşüncede ve uygulamada maliye tarihi. (137-157). Ankara: Nobel akademik yayıncılık.
- Ballotpedia. (2022). Tax revolt. https://ballotpedia.org/Tax_revolt Erişim Tarihi: 10.01.2022)
- Bassetto, M., & Phelan, C. (2008). Tax riots. The Review of Economic Studies, 75(3), 649-669. <https://academic.oup.com/restud/article-abstract/75/3/649/1552854?redirectedFrom=PDF> (Erişim Tarihi: 10.01.2022)
- Bay, H. (2018). Türk vergi hukukunda vergi ödemeyi etkileyen faktörler. İçinde: Yerelden globale stratejik araştırmalar IV. Ed: Ali Rıza Gökbnar, Cuma Ercan ve Yavuz Tansoy Yıldırım. Ijopoc Publication. 51-61.
- Becker, G. S. (1974). Crime and punishment: An economic approach. İçinde: Essays in the economics of crime and punishment, (eds. Gary S. Becker ve William M. Landes), NBER, 1-54.
- Burg, D. F. (2004). A world history of tax rebellions: An encyclopedia of tax rebels, revolts, and riots from antiquity to the present. Routledge.
- Büdü Aydın, E. (2021). Duyum, algı ve marka: tüketici tutumlarına yönelik üç boyutlu bir değerlendirme. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(4), 2528-2544. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1598152> (Erişim: 08.01.2022).
- Carey, D., & Rabesona, J. (2003). Tax ratios on labour and capital income and on consumption. OECD Economic studies, 2002(2), 129-174. https://www.oecd-ilibrary.org/content/paper/eco_studies-v2002-art11-en (Erişim: 08.01.2022).
- Colm, G. (1934). The ideal tax system. Social Research, 319-342. https://www.jstor.org/stable/40981384?seq=1#metadata_info_tab_contents (Erişim: 05.01.2022).

- Cüceloğlu, D. (2006). İnsan ve davranışı. 15. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Demir, İ. C. (2016). Katlanılabilir vergi yükü ve belirleyicileri: Türkiye üzerine bir araştırma. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 79-87. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/637358> (Erişim: 08.01.2022).
- Du Preez, H., & Molebalwa, K. (2021). Lessons from history predicting a possible tax revolt in South Africa. De Jure Law Journal, 54, 35-53. <http://www.scielo.org.za/pdf/dejure/v54n1/03.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Elder, H. W. (1992). Exploring the tax revolt: an analysis of the effects of state tax and expenditure limitation laws. Public Finance Quarterly, 20.1. 47-63.
- Erard, B. ve Feinstein, J. S. (1994). Honesty and evasion in the tax compliance game, The RAND Journal of Economics, 25(1), 1-19. https://www.researchgate.net/publication/24048864_Honesty_and_Evasion_in_the_Tax_Compliance_Game (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Eroğlu, A. (2018). Vergileme kapasitesine belirleyen faktörler ve Türkiye’de vergi aflarının vergi gelirlerine etkisi. İktisadi ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 3(5), 56-69.
- Hobsbawn, E. (1998). Sıradışı insan. Direniş, isyan ve caz. İstanbul: Bulut Yayınları.
- James, S. ve Alley, C. (2002). Tax compliance, self-assessment and tax administration. MPRA Paper No. 26906, <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/26906/> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1992). İnsan ve insanlar. Gözden Geçirilmiş Sekizinci Baskı, İstanbul: Evrim Basım-Yayım-Dağıtım.
- Karakoç, Y. (2013). Anayasal vergilendirme ilkeleri üzerine bir değerlendirme. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15, 1259-1308. <https://hukuk.deu.edu.tr/dosyalar/dergiler/dergimiz-15-ozel/3-kamu/4-yusufkarakoc.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Lowery, D., & Sigelman, L. (1981). Understanding the tax revolt: Eight explanations. American Political Science Review, 75(4), 963-974.
- Mankiw, N. G., Weinzierl, M., & Yagan, D. (2009). Optimal taxation in theory and practice. 1-34. https://scholar.harvard.edu/files/mankiw/files/optimal_taxation_in_theory.pdf (Erişim Tarihi: 13.01.2022)
- Martin, I.W & Gabay, N. (2018). Tax policy and tax protest in 20 rich democracies, 1980–2010. The British journal of sociology, 69(3), 647-669. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-4446.12290> (Erişim Tarihi: 11.01.2022)
- Neiman, M., & Riposa, G. (1986). Tax rebels and tax rebellion. Western Political Quarterly, 39(3), 435-445. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/106591298603900305?journalCode=prqa> (Erişim Tarihi: 11.01.2022)

- OECD. (2021a). Revenue statistics 2021, Turkey. <https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-turkey.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- OECD. (2021b). Revenue statistics 2021 – Sweden. <https://www.oecd.org/tax/revenue-statistics-sweden.pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- O'Neill, M., & Orr, S. (Ed.). (2018). Taxation: Philosophical perspectives. Oxford University Press.
- Passant, J. (2016). Historical note: The history of taxation is written in letters of blood and fire. AABFJ, 10(2). <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1700&context=aabfj> (Erişim Tarihi: 10.01.2022)
- Reid, J. (1979). Tax revolts in historical perspective. National Tax Journal, 32(2S), 67-74.
- Rousseau, J.J. (2013). Toplum sözleşmesi. 10.Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saraç, Ö. ve Eroğlu, A. (2021). Vergileme ilkelerinin anatomisi. tarihsel kökenler ve ülke anayasaları üzerine değerlendirmeler. 1.Baskı. Efe Akademi. İstanbul.
- Sigelman, L., Lowery, D., & Smith, R. (1983). The tax revolt: a comparative state analysis. Western Political Quarterly, 36(1), 30-51. https://www.jstor.org/stable/447843?seq=1#metadata_info_tab_contents (Erişim Tarihi: 10.01.2022)
- Şen, H., & Sağbaş, İ. (2017). Vergi teorisi ve politikası. Üçüncü Baskı. Ankara: Barış Arıkan Yayınları.
- Şerif, M. ve Şerif, C.W. (1996). Sosyal psikolojiye giriş II. Sosyal Yayınlar, Çağaloğlu-İstanbul.
- Thompson, S. J. (2013) The first income tax, political arithmetic, and the measurement of economic growth. The Economic History Review The Economic History Review 66(3), 873-894 https://www.jstor.org/stable/42922026?seq=4#metadata_info_tab_contents (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Thornton, M., & Weise, C. (2001). The great depression tax revolts revisited. Journal of libertarian studies, 15(3), 95-105. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.352.7517&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Tosuner, M., & Arıkan, Z. (2021). Vergi usul hukuku. Kanyılmaz matbaası.
- Tosuner, M., & Demir, İ. C. (2007). Toplumsal bir olgu olarak vergi ahlaki. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3), 1-20. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/287478> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)
- Traven, B. (1973). İsyân. 4.Baskı. İstanbul: Habora Kitabevi.
- Zaporozhets, N. ve Svanidze, A. (2002). Tarihte ve mitolojide isyan. 1.Baskı. Ankara: Yurt kitap yayın.

EK 1: TARİHTE UYGULANAN BAZI İLGİNÇ VERGİLER

Senaryoda geçen “uzun kulak vergisi”, “havuç vergisi”, “üreme vergisi”, “uzun arka bacak vergisi” ve “kürk vergisi” okuyucularımıza komik gelmiş olabilir. Lakin tarihte en az bizim bu verdiklerimiz kadar komik onlarca vergi bulunmaktadır. Böyle olmasının birçok sebebi mutlaka vardır. Ne de olsa vergi, peşine takıldığı her şeyi tamlayıp onu kendine konu haline getirebilir. Örneğin gelir ve gelir vergisi, emlak ve emlak vergisi, damga ve damga vergisi gibi... Tarihsel süreç incelendiğinde verginin tamladığı ve günümüz penceresinden bakıldığında tuhaf görülen çok sayıda ilginç vergi vardır. Elbette bunlar ait oldukları dönemin koşulları içinde ele alınarak neden ihtiyaç duyuldukları, neyi amaçladıkları, nasıl uygulandıkları ve ne türden tepkilere yol açtıkları yönüyle ele alınıp analiz edilmelidir. H. Groves bunu “*vergileştirme bir bilim olduğu kadar bir sanat ve bir tekniktir ve her zaman, zamanın ve mekanın şartlarına dayanılarak eleştirilmelidir*” sözüyle özetlemiştir. Bugün ilk etapta tebessüm etmemize sebep olan ilginç vergilerden bazıları şunlardır:

Abur Cubur Vergisi (Macaristan)	İkinci Koca Vergisi (İspanya)
Alçı Vergisi (Avusturya)	İlk Gece Vergisi (İskoçya)
Baca Vergisi (Avrupa Devletleri)	İnek Gazı Vergisi (Yeni Zelanda)
Beceri Geliştirme Vergisi (G. Afrika)	İşkambil Vergisi (İngiltere)
Bekar Erkek Vergisi Önerisi (Türkiye)	Korkaklık Vergisi (İngiltere)
Bekarlık Vergisi (Roma İmparatorluğu)	Kulak Vergisi (Tibet)
Bıyık Vergisi (Uruguay)	Meme Vergisi (Hindistan) (Bkz. Ek 2)
Çamaşır Durulama Vergisi (Prusya)	Mum Vergisi (İngiltere)
Çift Bozan Vergisi (Osmanlı İmparatorluğu)	Obezite Vergisi (ABD)
Çinli Kafa Vergisi (Kanada)	Ölü El Vergisi (F. Almanya)
Dantel Vergisi (Fransa)	Peruk Vergisi (İngiltere, Venedik)
Duvar Kağıdı Vergisi (İngiltere)	Pul Vergisi (Amerikan Kolonileri)
Dünya Vergisi (Gine)	Sabun Vergisi (Avrupa Devletleri)
Düşman Vergisi (Britanya)	Sakal Vergisi (Çarlık Rusya'sı)
Fahişelik Vergisi (Almanya)	Serçe Vergisi (Almanya)
Gerdek Vergisi (Osmanlı İmparatorluğu)	Solaryum Vergisi (ABD)
Gölge Vergisi (Venedik)	Şövalye Vergisi (İngiltere)
Günah Çıkarma Vergisi (Avrupa Devletleri)	Tampon Vergisi (Kenya)
Güneş Vergisi (Balear Adaları)	Tekerlek İzi Vergisi (Avrupa Devletleri)
Havuz Vergisi (Yunanistan)	Tuğla Vergisi (İngiltere)
Hayat Vergisi (İngiltere)	Tuz Vergisi (Çin, Fransa, Hindistan)
Izgara Vergisi (Belçika)	Vaftiz Vergisi (Avrupa Devletleri)
İdrar Vergisi (Roma İmparatorluğu)	Yemek Çubuğu Vergisi (Çin)

Not: Alfabetik olarak sıralanana bu vergilerden bazıları hakkında genel bilgiler için bkz., (Ay & Yönel Erol, 2021: 135-154).

EK 2: MEME VERGİSİ ve NANGELİ’NİN PROTESTOSU

Tarihte ilkesiz vergilere tepkiler bazen bireysel olarak zirve noktasına ulaşmış ve sonrasında halkın dikkatini çeken bu tepkiler, çok daha telafı edilemez sonuçları olabileceği endişesiyle otorite tarafından geri adım atılarak uygulamadan kaldırılmıştır. 19. Yüzyıl başlarında Hindistan’da uygulamaya konan meme vergisi hakkındaki özet bilgi şöyledir:

Travancore Kralı meme vergisi ödemesini başlatır. Topluluğun alt kastındaki kadınlar bu vergiye mükelleftir. “Mulakkaram” olarak da bilinen bu vergi, eski kast sistemini korumayı amaçlar. Ödenecek vergi miktarı her kadının meme büyüklüğüne göre belirlenir. Memeler ne kadar büyükse, vergi de o kadar yüksektir. Aşağılayıcı ve acımasız olan meme vergisi, alt kasttaki kadınları küçük düşürür, onları toplumda saygılı bir şekilde yaşama hakkından mahrum eder. Kadınların onurlarına ve mahremiyetlerine bir saldırı olan utanç verici bu vergi, keyfi vergilerin en açık örneklerinden biridir.

Meme vergisi uygulaması uzun süre devam eder ve kadınlar insanlık dışı bu yükün altında sebat ederler. Lakin 1859 yılında alt kasttan iki kadın üst kıyafeti giydikleri için yetkililer tarafından köy meydanında soyulur ve tepkiler büyümeye başlar.

Meme vergisine son verilmesinde alt kasttan bir kadın olan Nangeli ana rolü üstlenir. Meme vergisini ödeyemeyen Nangeli’nin memeleri pervasızca halk içinde açılmak istenir. Nangeli bunu reddeder ve bu, dönemin şartları içinde asi bir eylem olarak görülür. Bunun üzerine bir vergi müfettişi, Nangeli ile yüzleşmek için evine gelir, lakin memur Nangeli’nin bir yaprağa konmuş kesilmiş memelerini görünce kaçır. Ne yazık ki, bu olay Nangeli’nin aşırı kanamadan ölmesine sebep olur. Lakin onun bu protestosu, daha sonra meme vergisinin kaldırılmasını sağlar. Nangeli’nin cenazesi sırasında kocası Chirkundan, merhum karısının yanan ateşine atlar ve o da hayatına son verir. Bunu meme vergisine karşı bir protesto biçimi olarak mı yoksa kalbi kırık olduğu için mi yaptığı bilinmiyor.

Nangeli’nin cesur protestosundan birkaç yıl sonra kuzeninin büyük torunu Maniya Velu şunları söylüyor: *"Onun davranışı bencil değildi, Travancore'deki tüm kadınların yararına bir fedakarlıktı ve sonunda kralı göğüs vergisini geri almaya zorladı"*. Alt kast toplulukları, Kralı onu kaldırmaya zorlayana kadar adaletsiz vergi sistemine karşı savaşılmaya devam ettiler. Nadar topluluklarının kadınları 1839-59 arasındaki Channar İsyanı sırasında göğüslerini örtme hakkı için savaştılar. Ve bu iğrenç vergiyi, uzun mücadeleleri sonunda 1924 yılında tarihe gömdüler.

Kaynak: (Adeleke, 2021).

Bölüm 1

İLKÇAĞLARDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR

İLKÇAĞLARDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR

İLK VERGİ REFORMU ve VERGİ AFFI: SÜMERLER, M.Ö. 2350

KİDDİNUTU (VERGİDEN MUAF ŞEHİRLER): BABİL ve ASURLAR, M.Ö. 2000-500

SOLON'UN ANAYASASI ve VERGİ REFORMU, M.Ö. 594-591

ETRÜSKLERİN SONU ve ROMA'NIN YENİDEN FETHİ: ANTİK ROMA, M.Ö. 509

ANTİK ÇAĞDA BİR DÜNYA SAVAŞI: ANTİK YUNAN, M.Ö. 478-404

RODOS - BİZANS SAVAŞI: ANTİK YUNAN, M.Ö. 220

MISIRLILARIN BÜYÜK İSYANI: ANTİK MISIR, M.Ö. 206-185

TRİUMVİRLİK VERGİLERİ ve İSYANLAR: ROMA CUMHURİYETİ, M.Ö. 44, 42, 31, 26

Özgür Şahan

Sinop Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
osahan@sinop.edu.tr
0000-0001-5731-2054

Özet

İnsanlık tarihi kadar eski olan vergi, ilkçağlardan günümüze kadar birçok toplumsal olayın da sebebi olmuştur. Özellikle ilkçağlarda bazen hükümdarlar, din adamları ve tapınaklar sahip oldukları gücü kullanarak halktan ağır vergiler alırken, bazen de savaşı kaybeden ya da fethedilen ülke diğerine ağır vergiler ödemek zorunda kalmıştır. Ağır vergiler kimi zaman halk isyanlarına kimi zaman da ülkeler arasında savaşlara neden olmuştur. Çalışmamızın konusu, ilk çağlarda vergiye karşı verilen tepkilerdir. Çalışmamızda öncelikli olarak, Sümerlerin ağır vergilere karşı başkaldırısı ve tarihteki bilinen ilk vergi reformu ele alınacak, sonrasında Babil, Asurlar, Eski Mısır, Antik Yunan ve Roma Cumhuriyeti'nde vergilerin neden olduğu isyanlar ve savaşlar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İlk Vergi Reformu, Antik Çağlarda Vergi, Antik Çağlardaki Vergi İsyanları

Abstract

Tax, which is as old as the history of humanity, has also been the cause of many social events from ancient times to the present. Especially in ancient times, sometimes rulers, clergy and temples used their power to take heavy taxes from the people, and sometimes the country that lost the war or was conquered had to pay heavy taxes to the other. Heavy taxes sometimes caused popular revolts and sometimes wars between countries. The subject of our study is the reactions against taxation in the early ages. In our study, firstly, the rebellion of the Sumerians against heavy taxes and the first known tax reform in history will be discussed, then the rebellions and wars caused by taxes in Babylon, Assyrians, Ancient Egypt, Ancient Greece and the Roman Republic will be examined.

Keywords: First Tax Reform, Tax in Ancient Times, Tax Revolts in Ancient Times

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan vergi, ilkçağlarda önceleri yönetene (bey, reis, kral gibi) veya tapınağa verilen bir hediye olarak alınır, sonralarıysa sarayın ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için ödenen bir haraç olur. Diğer bir ifadeyle, kamu hizmetinin henüz gelişmediği, daha çok kabile ya da derebeyliği şeklinde toplumsal yaşamın süregeldiği dönemlerde, derebeyi ya da kabile reisine verilen hediye ve yardımlar verginin ilk şeklidir ve gönüllü olarak verilen bu hediye ve yardımlar sınırlı olsa da yeterlidir (Erginay, 1985: 37). Bu hediyeler daha sonraları devletlerin kurulması ve merkezileşmesi, toplumsal yaşamın gelişmesi, ordunun ve tapınakların artan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için zamanla yerini cebri hale dönüşen ve giderek ağırlaşan vergilere bırakır (Erginay, 1985: 37-38).

Vergileme, ilkçağlarda insanların topluluk olarak yaşamaya başlamaları ve özellikle de Mezopotamya’da kurulan Sümerler, Eski Mısır ve Babil medeniyetleriyle önem kazanır. Hatta bu dönemde saray ve ordunun artan masraflarına, o döneme ait tapınak, piramit, saray, su kanalı gibi muhteşem yapıtların yükü de eklenince artan mali ihtiyaç nedeniyle vergi idaresi devlet idaresi içindeki en önemli unsur haline gelir (Turhan, 2: 1998). Antik dönemde vergiler daha çok aynı vergi olarak alınır. Halkın tepkisini çekmemek için dini bir vecibeye de dönüştürülen vergiler (Kayan, 2000: 81-82), firavunun, kralların veya vergileme yetkisi verilen din adamlarının uyguladıkları ağır yüklere dönüşür ve dönem dönem halkın isyanına yol açar. Yaşanan bu isyanlarsa tarihe geçen bir çok devrime, savaşa veya iç karışıklıklara neden olur (Sirkeci & Abdula, 2015: 1243). Antik dönemde alınan ağır vergiler ve bu vergilerin neden olduğu ekonomik, sosyal ve siyasi olayları içeren birçok yazıt ve kitabe günümüze kadar gelmiş ve döneme ışık tutmuştur.

Çalışmanın amacı, ilkçağlardaki vergi isyanlarını nedenleri ve sonuçlarıyla incelemektir. Bu çerçevede ilk olarak, tarihte bir çok ilkin yaşandığı medeniyetin beşiği olarak kabul edilen Sümerlerin M.Ö. 2350’de ağır vergilere karşı başlayan ve sonrasında kralın tahtan indirilmesiyle sonuçlanan isyanı ve isyan sonrasında tahta çıkan Kral Urukagina’nın tarihte bilinen ilk vergi reformunu nasıl gerçekleştirdiği incelenecektir. Sonrasında; kronolojik olarak Babil ve Asurlar, Antik Yunan, Eski Mısır ve Roma’da M.Ö. çıkan vergi isyanları, dönemin önemli gelişmeleriyle ilişkilendirilerek ele alınacaktır.

1. TARİHİN İLK VERGİ REFORMU ve VERGİ AFFI

“Bir beyiniz, bir kralınız olabilir; ancak asıl korkulacak olan bir vergi memurudur”

Sümer Atasözü

Eski Yunancada *ırmakların ortasındaki ülke* anlamına gelen Mezopotamya, Dicle-Fırat havzasını kapsar ve dünyanın en eski devletlerinin beşiğidir (Diakov & Kovalev, 2014a: 105). Sümerler farklı yerleşime elverişli Mezopotamya topraklarında Eridu, Ur, Uruk, Lagash, Umma, Şuruppak, Kiş ve Mari gibi çok sayıda bağımsız şehir devleti kurarlar (Diakov & Kovalev, 2014a: 109; Tektaş, 2020: 5). Yazıyı icat eden Sümerler, aynı zamanda yerleşik kentleşme planındaki yetkinlikleriyle de uygarlığın beşiği olarak kabul edilirler (Tektaş, 2020: 15).

Sümerlerin yönetim ve sosyo-ekonomik yapısı şu şekilde özetlenebilir:

- Sümerlerde her kent devleti, kenti çevreleyen araziler ile kente bağlı kasaba ve köylerden oluşur (Bahçe, 2017: 34). Her kent devletinin *işakku* adı verilen bir kralı vardır. İlk işakkuların tapınak yöneticileri arasından kentin özgür insanlarınca seçildiği tahmin edilir. Bu unvan zamanla babadan oğula geçmeye başlar (Kramer, 2020: 69-70).

- Sümerlerde halk; *askerler*, *din adamları* ve *köylülerden* (çalışanlar) oluşan üç temel sınıftan oluşur. Şehrin egemenliği din adamlarına aittir (Tektaş, 2020: 16).
- Tapınakların ülke ekonomisinde önemli bir yeri vardır. Toprakların önemli kısmı tapınaklara aittir. Bu topraklarda ortakçılar ve işçiler çalışır, tapınağa ait toprakların dışında kalan topraklara saraya ya da özel mülkiyete aittir (Bahçe, 2017: 34). Bu yapıyı itibarıyla Sümer ekonomisi kısmen sosyalist devlet kontrolü, kısmen de kapitalist ve serbest olan karma bir ekonomik yapıya sahiptir (Kramer, 2020: 70).
- Sümerlere ait yazılı belgelerden, Sümerlerin M.Ö. 3500’lerde başlayan ve M.Ö. 100 yıllarına kadar süren son derece organize ve canlı bir ekonomik hayat kurdukları ve ekonomide koydukları prensipleri uyguladıkları anlaşılır (Çiğ, 2021: 119).
- Sümerlerde vergiler önemli bir gelir kaynağıdır ve merkezi yönetim harcamalarının finansmanı için kullanımı Sümerlerle başlar. Tüccarlardan alınan vergilerle merkezi yönetim harcamaları sağlanırken, fakirlere yapılan yardımlar ve tapınak inşasında çalışan işçilerin ücretleri de yine buradan karşılanır (Şirkeci & Abdula, 2015: 123).

Sümer kent devletlerinden biri Lagaş’dır ve Lagaş halkı çiftçiler ve besiciler, kayıkçılar, balıkçılar, tüccarlar ve zanaatkarlardan oluşuyordu (Kramer, 2020: 70). M.Ö. 3000’lerin ortalarına doğru Lagaş tapınakları krallığın işlenen topraklarının yarısına yakın bölümüne sahipti. Yüksek ruhban sınıfı, soylulardan oluşuyordu ve tapınakların mülkü sayesinde soylular iktidarlarını doğuştan pekiştiriyorlardı (Diakov & Kovalev, 2014a: 113). Esasında, özel mülkiyete ait toprak büyüklüğü de küçümsemeyecek ölçüdeydi. Yoksulların bile çiftlikleri, bahçeleri, evleri ve hayvanları vardı. Ekonomi göreceli olarak serbestti ve bütün engellerden arınmıştı (Kramer, 2020: 70).

M.Ö. 2500’de *Ur-Nanşe* tarafından kurulan hanedanlığın iktidar mücadelesi, politik çekişmeleri, hırslı hükümdarların sömürgeci çabalarının getirdiği kanlı savaşlar, sonrasında kazanılan toprakların yeniden kaybedilip Lagaş sınırlarının eski haline dönmesi, halkın politik ve ekonomik özgürlüklerini kaybetmesine neden olur (Kramer, 2020: 71). Bu dönemde yaşanan karışıklıklar ve savaşlar nedeniyle yapılan masraflar halkın üzerine konulan ağır vergilerle finanse edilir (Çiğ, 2021: 99).

Sümer medeniyetine ait kilden bir yazıtta “*Lagaşlı bir vatandaşın yünlülük koyunu kırkırmak için saraya götürdüğünde eğer yün beyaz ise beş shekel¹ ödemek zorunda kaldığı, bir erkeğin karısını boşaması durumunda İşakku’nun beş shekel, vezirin ise bir shekel aldığı, parfümcülük işiyle uğraşan bir bireyin yağ karışımı üretmesi durumunda ise İşakku’nun beş shekel, vezirin bir shekel ve saray kahyasının ise bir shekel aldığı*” anlatılır (Bahçe, 2017: 39).

Bir başka yazıttaysa “*bir ölünün gömülürken bir grup memur ve asalağın aileden fazla miktarda arpa, ekemek, bira ve çeşitli eşyaları vergi olarak aldığı, ölünün bile vergi ve yükümlülüklerden kurtuluş sağlamadığı*” anlatılır (Kramer, 2020: 73).

Sümer tapınaklarının halktan belirli oranda vergi alma yetkileri vardır. Bu tapınaklar ayrıca devletten de ödenek alırlar. Tapınaklar güçlerini ve işlenebilir topraklarını sürekli artırır ve bununla birlikte yetinmeyip bağış, savaş ganimetleriyle evlenip boşanma, ya da gündelik hayatta oluşabilecek durumların çözümü için de vergi alıyorlardır (Tektaş, 2020: 116). Bu sayılanlarda alınanın aslında günümüzdeki karşılıkları harçtır.

¹ **Şekel (Şegel):** Ağırlık ölçü birimidir ve 180 buğday tanesinin ağırlığına denk gelen yaklaşık on bir gramdan oluşur. Sümerlerde şekel para birimi olarak bu ağırlığa denk gelen gümüş halkalar şeklinde kullanılmıştır.

Urukagina Reform Metinlerinden, Kil Tablet

(Louvre Müzesi, Fransa)

Halkın üzerindeki ağır vergi yükü, tapınak rahiplerinin ve devlet memurlarının aç gözlü ve hırslı tutumları, halkın vergi ve diğer yükümlülükleri (istenen çeşitli ücretler) karşılayabilmek için borçlanmasına neden olur. Yüksek vergi ve yüksek faizler halkı daha da borçlandırır. Borçlarını ödeyemeyen halkın elindeki sınırlı mülk de tefeci veya tapınağın eline geçmeye başlar (Tektaş, 2020: 118). Sürekli artan vergilerin yanı sıra, arpa ölçekli çalışma ücretleri de düşürülür. Gelir dağılımı adaleti giderek bozulur ve halk, açlık ve sefaletle boğuşmaya başlar. Artık köleler ve özgür çiftçiler üzerindeki hakimiyet ancak baskı ve şiddetle sürdürülebilmektedir. Lagaş'da özgür köylü ve kölelerden oluşan halk ile ekilen alanların büyük kısmına sahip saray ve soylulardan oluşan kesim arasındaki sınıf ayrımı giderek keskinleşir. Sarayla soyluların elinde olan tapınakların artan baskısı, artan yoksulluk, sömürü ve devlet organlarındaki bozulma tepkilerin artmasına neden olur (Okar,

2014: 40).

Sümerlerde Vergiden Kaçınma Yolu: Çok Kocalı Kadınlar

Sümerlerde parasal konuları ve evliliğin şartlarını ihtiva eden evlilik sözleşmeleri yapıldı. Evlilik ancak gelinin babasının rızası ile yapılırken, çocuk olmaması halinde yine gelinin babasının rızasıyla ikinci eş alınabiliyordu. Sümer Hukukunda evlilik karşılıklı sözleşme ve anlaşma olduğundan gerektiğinde bozulabiliyor, yani boşanma gerçekleşebiliyordu. Lakin yazıtlara göre “*bir erkek karısını boşarsa İşakku'ya beş şekel, vezire ise bir şekel*” ödemek zorundadır. Erkeklerin karılarını boşamaları halinde ödeyecekleri ağır vergiler, erkeklerin karılarını resmi olarak boşayamamalarına neden olur. Kocalarından ayrılan ancak resmi olarak boşanamayan kadınlarsa başka bir erkek ile evlenerek hayatına devam eder. Böylece çok kocalılık yaygınlaşır ve normal karşılanmaya başlar (Arslantaş ve Septioğlu, 2016: 8-10).

Ağır vergi yükü ve yüksek faiz altında ezilen Lagaş halkının çıkardığı isyan ile Ur-Nanşe Hanedanı tahtan indirilir ve başka bir aileden *Urukagina* adında yeni bir İşakku seçilerek tahta çıkarılır (Kramer, 2020: 69). Urukagina tahta çıktığında; vergileri eski durumuna getiren, haksız vergileri kaldıran, yozlaşmış saray memurlarını görevden alan tarihteki ilk toplumsal reformu yapar (Diakov & Kovalev, 2014a: 113). Arkeolojik kazılarda çıkan koni şeklindeki kil bir tablette “*Tanrı korkusu olan hükümdar Urukagina'nın ezilen halka adalet ve özgürlük*

getirdiği” ifade edilir. Yapılan reformları anlatan bu yazıtlar, *özgürlük* kavramının ilk defa anıldığı belgeler olarak tarihe geçer (Bahçe, 2017: 41).

Urukagina Kanunlarını Yansıtan Yazıt
(Louvre Müzesi, Fransa)

Tablette “Urukagina kayık denetçilerini, hayvan denetçilerini, balık denetçilerini ve beyaz koyunları kırkırtmak için ödeme yapılan gümüş tahsildarlarını görevden almıştır. Bir adam karısını boşamak isterse ne İşakku ne de veziri karşılığında bir şey almayacak, parfümcülük işiyle uğraşan kişinin bir yağ karışımı üretmesi halinde ise ne İşakku ne de veziri ne de saray kahyası bir şey almayacaktır. Gömmek için cenazenin mezara götürülmesi durumunda, memurlar ölünün mallarından öncekine nazaran daha azını, kimi durumlarda ise yarısından da azını alacaklardır ve aynı zamanda tapınak mülkiyetine de saygı gösterilecektir” ifadeleri yer alır (Kramer: 2020: 73-74; Bahçe, 2017: 42-43; Çığ: 2021: 99).

Tablette geçen *ama-gi* ya da *ama-ar-gi* ifadesinin *anaya dönüş* anlamına geldiği, bunun kişilerin sahip olduğu haklar ve mülkiyetlerin el değiştirmeden önceki haline geri dönüşü ifade ettiği belirtilir (Okar, 2014: 40). Özetle, bu reformlar sayesinde el konulan mülkler eski sahiplerine iade edilir, borçlar silinir, vergi borçları yüzünden köleleştirilen insanlar azat edilir, ailelerinden ve halkından koparılmış olanların ailelerine ve halkına dönmelerine izin verilir, diğer bir ifadeyle ilahi olarak hükmedilmiş eski yaşam düzenine geri dönülür (Okar, 2017: 40).

Özgürlük anlamına gelen “ama-gi” ya da “ama-ar-gi”
(Sümer Çivi Yazısı)

Urukagina’nın iktidarı on yıldan az sürer. Komşu kent devletlerden Umma’nın hırslı kralı *Lugalzaggessi*, Lagaş’ı ve Sümeri boyunduruk altına alır ve Lagaş bağımsızlığını kaybeder (Diakov & Kovalev, 2014a: 117; Kramer, 2020: 74).

2. KİDDİNUTU: VERGİDEN MUAF ŞEHİRLER

M.Ö. 2000-500 döneminde Asur ve Babil'deki hükümdarlar tarafından kabul edilen *kiddinu* altında olma statüsü, belirli şehirlerdeki yerli vatandaşların krallığa karşı angarya hizmetler sağlamak veya vergi ödemekten muaf olması anlamına gelir. Kiddinutu statüsünün kesin bir açıklaması olmamasına rağmen, bu şehirlerin merkezi krallığa karşı vergi veya haraç ödemeye veya askeri ve diğer hizmetleri sağlamaya karşı direnişlerinden çıktığı tahmin edilir. Asur Kralı II. Sargon'un bir isyan ve iç savaş döneminin ardından şehrin kiddinutu statüsünü onayladığı *Assur Tüzüğü*nde yer alır. Asur'da eski başkent Assur ve Harran, Babil'deyse Babil şehri ile Nippur ve Sippar kiddinutu altında olma statüsüne sahip şehirlerdendir (Burg, 2004: 10).

Kudüs'ün yeniden inşasına karşı Suriyeli muhaliflerin, İran Kralı Artahşasta'ya yazdıkları metinde de Kudüs şehrinin vergi muafiyetinden bahseder (Babil sürgününden İsrail'e dönüşü anlatan tarihi metin, Ezra Kitabı 4:13). Metinde “*Ayrıca kral bilmeli ki, bu şehir inşa edilir ve surları restore edilirse artık vergi, haraç veya harç ödenmez ve sonunda kraliyet gelirleri zarar görür*” ifadesi yer almaktadır (Burg, 2004: 10).

Kiddinu Ne Demek?

Kiddinu terimi, vatandaşlarının *özgür bir şehrin* sakinleri olduğunu gösteren ve özel statüsünü koruyan ilahi otoriteyi sembolize eden bir işaretir. Şehrin kapısına yerleştirilen bir nesne vasıtasıyla (Kiddinu) dini ve yasal yaptırım ifade edilir (Burg, 2004: 10). Sümerce diğer “*ibaru*” olarak ifade edilen “*kiddinu*” tam olarak imtiyazlı vatandaş anlamına gelmektedir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 303).

Antik çağda Mezopotamya'da hukuki metin örneklerinden biri olan *fermanlar*; ağır vergi ve borç yükü nedeniyle aile bireylerini borç karşılığı alacaklıya rehin vermek zorunda kalan, vergi memurları ve tahsildarlarının zulmünden dolayı ezilen ve bunalan halkın, hoşnutsuzluklarını gidermek, adaleti yeniden tesis etmek üzere Krallar tarafından yazdırılan ve vergi tahsildarlarına iletilen belgelerdir (Tosun, 1973: 577). Bunlardan biri de Babil krallarından *Ammi-Şaduqa*'ya ait fermanıdır. Ağırlıklı olarak vergi yükü ve borç yükünden bahseden ve bunların affedilmesi ile ilgili fermanın 18. maddesinde “*Eğer bir Numbia'lı, bir Emut-balum'lu, bir İda-maraç'lı, bir Uruk'lu, bir İsin'li, bir Kisura'lı veya bir Malgum'lu bir adam, bir borçla yükümlü ise ve (bundan dolayı) kendisini, karısını veya [çocuklarını] gümmüş (para) için, hizmete ve hizmetkârlığa vermiş ise, kral memlekette adaleti tesis ettiği için, serbesttir, özgürlüğü (tekrar) verilir*” denilir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 270).

Ammi-Şaduqa Fermanı

Hammurabi soyunun sondan bir evvelki Babil Kralı olan Ammi-Şaduqa'ya (Hammurabi den yüz yıl sonra yaşadığı ve M.Ö. 1646-1626 hüküm sürdüğü tahmin edilir) dönemine ait bir tablette, hoşnutsuzluk ve huzursuzluğu kaldırmak için halkın bazı vergilerinin affının ilan edildiği yazılıdır (Tosun, 1973: 578). Fermanın kırk bir nüshası Londra'da British Müzesinde, kırk fakat daha iyi durumda olan bir nüshası da İstanbul'da bulunmakla birlikte, 1958 yılında 260 sayfa olarak tercüme edilmiştir (Tosun ve Yalvaç, 1989: 17).

3. SOLON'UN ANAYASASI ve VERGİ REFORMU

Atina'da krallık yönetimine son verilmesinden sonra, her yıl soyluların arasından seçilen ve *arkhon* unvanı² verilen bir memur şehir devletini yönetiyor, görev süresi biten arkhon ise en yüksek yasama ve yargı organı olan *Areopag* üyesi³ oluyordu (İplikçioğlu, 2007: 28). Lakin soyluların yazılı olmayan hukuk kurallarını keyfi kullanmaları halkın tepkisine neden olur ve adaletsizliğin giderilmesi için M.Ö. 620'de bir başka soylu olan Drako tam yetkiyle donatılır. Drako'nun yasaları ve teamülü yazıya geçirtmesi, toplumdaki adaletsiz uygulamaları ortadan kaldırmaz. Hatta sınıflar arası mücadele daha da artar ve halk arasında o dönemde "*Drako*⁴ yasaları adı kadar acıması⁵" diye bir tabir kullanılır (Martin, 2014: 150-151; İplikçioğlu, 2007: 29). M.Ö. 7'nci yüzyılda giderek ağırlaşan ekonomik koşullar, verimsiz geçen yılların ardından borçlarını ödeyemeyen halkın topraklarını daha zengin toprak sahiplerine kaptırmaları ve artan borçlarına karşılık köleleşmelerine neden olur. Ağırlaşan koşullar toplumu bir iç savaşa doğru sürükler. Bunun üzerine çaresizlik içinde kalan Atinalılar aristokrat kökenli ve ticaretle uğraşan Solon'u diktatör⁵ olarak yetkilendirirler (Martin, 2014: 152). Tam yetkilerle donatılan Solon; ekonomi, hukuk, siyaset ve eğitim alanında reformlar yapmaya çalışır. Solon'un ilk eylemlerinden biri köylülerin ayaklanmasını engellemek için *köylüler üzerindeki vergi yükünü azaltılması* olur (İplikçioğlu, 2007: 29-30). Onun reformlarından bir diğeri de vergilemeye artan oranlı bir anlayışı getirmesidir. Bu, tarihin ilk artan oranlı vergileme deneyimidir. M.Ö. 596'da mülk üzerinden alınan bir dolaysız vergi tasarlayan Solon, halkı sahip olduğu servete göre dört sınıfa ayırır ve her sınıfa farklı vergi yükü salarak bir nev'i artan oranlı vergileme uygular (Bahçe, 2017: 161).

Solon'un Artan Oranlı Vergi Tarifesi

Solon, nüfusu sahip oldukları servete göre dört sınıfa ayırmış, servet ölçüsü olarak da her bir sınıfın bir yılda kaç kilo/ölçek (medimnos) buğday, benzeri ürün ya da paraya sahip olduğu dikkate alınmıştır. (Burada geçen 1 medimnos 38 kilo veya 50 litre anlamına gelir). Getirdiği tarife şöyledir:

1. **Pentakosiomedimnoi:** 500 medimnoi ve üstü
2. **Hippeis (Şövalyeler veya Atlılar):** 300-500 medimnoi
3. **Zeugitai (Küçük Çiftçiler):** Boyunduruğa koşabileceği sığırı bulunanlar yani 200 medimnoi birimiyle değerlemeye tabi tutulanlar.
4. **Thetes:** Fakir köylüler, toprağa bağlı köleler ve işçiler. İlk üçünden daha az üretime sahip olanlar.

Her ölçü için 12 "drahmi" takdir edilmektedir. Buna göre **Pentakosiomedimnoi** için (500 x 12 = 6.000), **Şövalyeler** için (300 x 12 = 3.600), **Zeugitai** için (150 x 12 = 1.800) drahmi gelir ölçümü yapılır. Lakin vergileme artan oranlı benimsendiği için Pentakosiomedimnoi için gelirin tamamı, Şövalyeler için gelirin 3.000 drahmlik kısmı ve Zeugitai için gelirin 1.000 drahmlik kısmı üzerinden vergilendirme yapılır. Thetes sınıfından ise vergi alınmaz. Buna göre, en üst sınıfın mülkünün tamamı üzerinden vergi alınırken, ikinci sınıfın mülkünün 5/6'sı, üçüncü sınıfın ise 5/9'u üzerinden vergi alınmış olur (Tekin, 2011: 30-31; Bahçe, 2017: 159-161).

² Roma'daki konsüllere karşılık gelir.

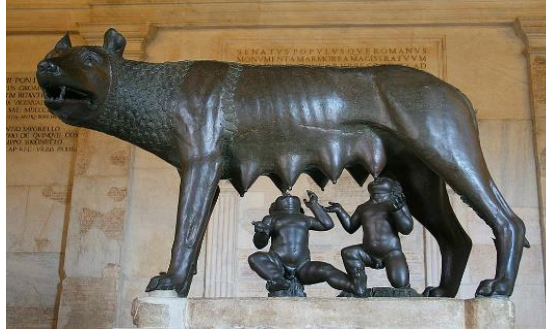
³ **Areopag:** Atina'da Akropolis'in güneybatısındaki bir tepenin adıdır. Burada toplanan Areopag Meclisi, Roma'daki Senatus'un karşılığı kabul edilir.

⁴ **Drakon:** Yunanca ejderha anlamına gelir. Yılan olarak da kullanıldığı görülür.

⁵ **Dictator:** Olağanüstü hallerde ve süreli olarak, mutlak ve sınırsız otorite yetkisi verilen memuriyet veya yönetici memur.

4. ETRÜSKLERİN SONU ve ROMA'NIN YENİDEN FETHİ

M.Ö. 8'inci yüzyıldan sonra İtalya'da ortaya çıkan Etrüskler, özellikle Latium ve Campania'nın önemli bir kesimini kapsayan geniş bir imparatorluk kurarlar ve varlıklarını M.Ö. 500'e kadar sürdürürler (Berghorn & Hattstein, 2010: 72-73). Kendilerine *Rasena* diyen, Antik Romalılar tarafından *Etrusci* ve *Tusci* adlarıyla anılan Etrüsk halkı, İtalya'nın Tiber ile Arno nehirleri arasında yer alan *Etruria* bölgesinde yaşar. Romalıların, hukuktan yol yapım tekniklerine, devlet teşkilatı, ordu, sanata kadar pek çok alanda Etrüsklerden etkilendikleri ve bu sayede geleceğin en büyük imparatorluklarından biri haline geldiği iddia edilir. Hatta Roma adının Etrüsk kaynaklı olduğu tahmin edilir. Etrüsklerin, bu dönemde Roma'nın bir zanaat, üretim ve ticaret merkezine dönüşmesine, ekonomik yaşam ve geleneklere, maddi ilerlemeye ve üretimin gelişmesine (köle emeğinin daha yaygın kullanımı) katkıda bulunduğu bilinir (Diakov & Kovalev, 2014b: 50; Çınar, 2020: 47; Vikipedi, 2021a). Etrüskler kent devletleri halinde yaşar ve Apenninler Yarımadası'nda ilk büyük siyasal güç olurlar. Etrüskler'in en önemli özellikleri *kültür taşıyıcısı* olmaları ve Hellen kültürünü Roma ve Orta Avrupa'ya taşıyarak bu bölgelerin kültürlerini etkilemeleridir (İplikçioglu, 2007: 65).

*Roma'nın Kurucusu Romulus ve İkiz Remus'u Bulup Beslediğine
İnanılan Dişi Kurt Figürü*

Roma Capitoline Müzesi, İtalya

Roma tarih yazımına göre, Etrüsk egemenliğinin çöküş tarihi M.Ö. 509 olarak gösterilse de Etrüsklerin M.Ö. 500 yılı dolaylarında Roma'dan kovuldukları bilinir (Diakov & Kovalev, 2014b: 54-55). Etrüsklerin eski düşmanları olan Grek kolonilerinin desteklediği Latium kentlerinin ayrılmasıyla başlayan ayaklanma, Etrüskler'in yenilgiyle sonuçlanır. Bunun üzerine Roma'da, doğuştan gelen ayrıcalıkları Etrüsk hükümdarları tarafından son verilen *patrici sınıfının*⁶ başını çektiği ama bütün halkın katıldığı bir ayaklanma patlak verir. Halkın isyanı desteklemesinin temel nedeni, *son Etrüsk Kralı II. Tarquinius'un* koyduğu ağır vergi ve yükümlülükler altında ezilmesidir. Ayaklanma sonucunda II. Tarquinius Etruria'ya kaçar ve böylece Roma tarihinde Etrüsklerle gelen krallık ve toplumsal evrimi içeren bir dönem sona ermiş olur (Diakov & Kovalev, 2014b: 55). Romalıların *mavi kanlı* olduklarına inandıkları Etrüsklere karşı nefretleri büyüktür. M.Ö. 480'de Büyük Yunan Birliği'ne (Magna Graecia) yenilen ve kaderlerini Roma'ya teslim eden Etrüskler, Romalılar

⁶ **Patrici:** Patrisyen de denilir. Antik Roma'da seçkin aileleri tanımlar. Roma İmparatorluğu'nun sonraki dönemlerinde bu sınıf daha geniş kesimleri de kapsar, zaman zaman senato sınıfı olarak da bahsedilen kesimdir.

tarafından soykırıma uğrarlar. Böylece birçok konuda Romalılara rehberlik etmiş olan Etrüsk halkı dünya tarihindeki ilk sistemli soykırıma uğrayan halk olur (Çınar, 2020: 47).

Etrüskler Türk müdür?

Etrüsklerin nereden geldikleri kökenlerinin nereye dayandığı tam olarak bilinmemekle birlikte, bu konuyla ilgili bazı teoriler vardır. Bu teorilerden biri Etrüskler'in İtalya'nın en kadim öz halkı olduğu ve İtalya'ya yerleşen Hint-Avrupalı göçmenlerle karışarak Romalıları oluşturduğudur. Bir diğer teoriye göre ise Etrüskler, Türklerle aynı kökenden gelmedirler ve anavatanları Anadolu'dur. Bu yöndeki teorilere göre;

- Etrüskler, *Truvalıların* torunudur. Herodot, kıtlık nedeniyle M.Ö. 8'inci yüzyıldan itibaren Anadolu'dan Toskana'ya göçler gerçekleştiğini ve göç eden halklar arasında *Turşa* olarak anılan Truvalılar olduğunu aktarır. Benzer bir görüşü göre de Etrüsklerin, Türk kökenli Truvalılar (Pelaj veya Pelasg* koluna bağlı) ile *Villanovan* halkının birleşerek Etrüsk halkını oluşturduğudur.
- Etrüsklerin Türk olduğunu iddia eden başka bir teoriye göre, Anadolu'daki *Turlar* ile Karadeniz'in kuzeyindeki *Sakalar'ın* İtalya'ya göçen iki farklı Türk boyunun torunları olduğudur.
- Etrüsklere ait iskeletlerden alınan DNA örneklerine göre Etrüsklerin Lidya ve Anadolu kökenli olduğu (veya Hitit kökenli), Antropolojik olarak Etrurya'da (Etrüsk halkının yaşadığı bölge) tespit edilen dört ırk tipinden asilzadelerin Türklere ait yuvarlak kafatası *brakisefal* (Homo Alpinus) ırk tipi ile aynı olduğu, Etrüsk döneme ait hayvan heykel tarzlarının *İskit* ve *Altay* Türklerinin sanat anlayışıyla örtüştüğü görülür. Örneğin bir önceki sayfada yer alan ve Roma'nın kurucusu olduğuna inanılan ikizler *Romulus* ve *Remus'u* emziren dişi kurt efsanesi, Türklerin *Ergenekon Destanı'ndaki* içerikle benzer.

(*) **Pelasg:** Anadolu'da yaşamış göçebe bir kavimdir. Birçok tarihe göre Anadolu'daki Türk varlığının antik döneme kadar dayandığının kanıtıdır.

Not: Bu yazı Ayla, A (1974). *Etrüskler Tür mü idi?* Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları ile Çınar, A. (2020). Tarihte Kaybolmuş Bir Medeniyet Etrüskler ve Etrüsk Dini. *Belleten*, 84 (299), 43-74 kaynaklarından özetlenmiştir.

5. ANTİK ÇAĞDA BİR DÜNYA SAVAŞI

Attika-Delos Birliği, M.Ö. 478/77 yılında, Karya (Karia)⁷ ve Anadolu'nun batı kıyısının tamamı ile Ege denizindeki adaları kapsayan tüm Grek kent devletinin Atina önderliğinde kurdukları, önceleri merkezi Delos adası sonrasında ise Atina olan ve M.Ö. 404 yılına kadar devam eden askeri - politik bir birliktir (Mansel, 2020: 311; Boyana, 2006: 25-26). Birliğin amacı, Perslere karşı mücadele etmek, Hellas'da⁸ bulunan Yunan şehirlerinin bağımsızlığını sağlamak ve korumak, Perslerin Yunan ülkesine verdiği zararın intikamını almaktır (Tekin, 2011: 43; Mansel, 2020: 311).

Birlik antlaşmasına göre, her şehir devleti Atina ile ayrı ayrı ittifak kuracak, şehir devletleri ile Atina ant içerek birbirlerinin düşmanı ile düşman, dostuyla dost olacaklardır (Boyana, 2006: 26). Sayıları 300'e kadar ulaşmış olan Birliğe üye şehir devletleri, Atina'ya askeri idareyi

⁷ **Karya:** Anadolu'nun güneybatısında günümüzde Muğla kuzey kısımları ve içerideki bölgeye denk gelen coğrafyanın eski çağlardaki ismidir (Vikipedi, 2021d).

⁸ **Hellas:** Bugünkü Yunanistan sınırları içinde oturanlar kendilerine Hellen, üzerinde oturdukları ve güneyinde Akdeniz, batısında İyon denizi ve doğusunda ise Ege denizi bulunan yarımada da Hellas derler (Boyana, 2006: 20). Onlar için Hellas bir ülküdür.

bırakıyor ve kurulan donanmaya gemi ve asker veriyorlar, veremeyen devletlerse vergi ödemeyi kabul ediyorlardı (Tekin, 2011: 43; Mansel, 2020: 311). Antlaşmaya göre, her yıl toplanan vergilerden oluşan Birlik hazinesi, Delos adasındaki Apollon ve Artemis tapınağındaki Atina'lı on memur tarafından idare edilecek ve Birlik üyesi devletler istediklerin de hesap sorabileceklerdi (Boyana, 2006: 26). Perslerle olan savaşlardan bıkmış olan Birlik devletleri, Birliğe gemi ve asker sağlamak yerine çoğunlukla vergi ödemeyi tercih ediyorlardı (Burg, 2004: 11). Vergi ödeyen kentler ve ödedikleri vergilerin tutarını gösteren listeler, Atina Akropolisinde mermer steller üzerinde sergileniyordu. Bu listeler günümüze kadar ulaşmıştır (Tekin, 2011: 43).

M.Ö. 459'da Atina, Persler'in Mısır eyaletini işgal eder. Lakin 454'te uğradığı yenilgi sonrası Pers tehdidine karşılık Delos'taki hazineyi Atina akropolüne taşır. Çoğu tarihçi bunu Attika-Delos Birliğinden Atina İmparatorluğu'na geçiş işareti olarak kabul eder (Morris, 2009: 110). Önceleri Delos Birliği ya da Delos Konfederasyonu olarak ifade edilen Birlik, Hazine'nin Atina'ya taşınmasından sonra Attika-Delos Birliği olarak da tanımlanır. Günümüzde Birlik için üç isim de kullanılır (Tekin, 2011: 43). Atina, *Kral Perikles'in* döneminde gücünün zirvesine ulaşır. Perikles'in M.Ö. 429'da ölümünden sonra Kral olan *Cleon'sa*, Birlik üyelerinin üzerindeki vergiyi iki katına çıkarır (Burg, 2004: 11). Toplanan vergilerle güçlenen Birlik, önceleri yönetilebilir görünse de Atina'nın Birliğin artan gücene tek başına sahip olması, Birliği zamanla sanal bir Atina imparatorluğuna dönüştürür. Atina, Birliğin herkese sağladığı korumanın maliyetlerine diğer devletlerin de vergi ödeyerek katılması için baskı yapar (Burg, 2004: 11). M.Ö. 431'de Birliğe üye bazı devletler Atina'nın tutumunu kendi özerkliklerinin ihlali olarak görürler ve Sparta'nın önderliğinde Atina'ya karşı bir isyan başlar. Bu isyan, çok geçmeden tam 27 yıl sürecek olan *Peloponnes Savaşı'na* dönüşür (Burg, 2004: 11; Mansel, 2020: 312).

(Peloponnes Deniz Savaşı)

Atina'nın 411'de Sicilya'daki yenilgisinden sonra Birlik üyelerinden alınan ağır vergiler, deniz yoluyla yapılan tüm ithalat ve ihracat üzerinden alınan dolaylı bir vergiye dönüştürülür. Böylece vergi yükü nispeten düşer ama bu geç gelen vergi reformu, Birliğin kurtarılmasında yetersiz kalır (Burg, 2004: 14). Perslere karşı Helenlerin milli bir şuurla

kurdukları ve başarı sağladıkları Attika-Delos Birliği, Atina'nın despot tavrı yüzünden uzun sürmez ve Atina'nın 404'te teslim olmasıyla birlikte dağılır (Boyana, 2006: 45).

Birlik 378-377'de *İkinci Atina Konfederasyonu* olarak yeniden canlandırılmaya çalışılır, ancak bu defa vergiden değil, yalnızca Konfederasyon *üyelerinin katkılarından söz edilir*. Lakin bu katkılar zamanla yine ağır vergilere dönüşür ve kurulmasından sadece 20 yıl sonra yeni Konfederasyon, Delos Birliği ile aynı kaderi paylaşır. M.Ö. 355-357 arasında yaşanan *Sosyal Savaş*, Atina'ya karşı *Sakız*, *Rodos*, *Cos* ve *Byzantion* şehir devletlerinin birleşmesini sağlar ve üç yıl süren bu savaş, Atina'yı mali açıdan iflase sürükler (Burg, 2004: 14).

Uzun süren Peleponnes Savaşı ve Birliğin dağılması, Yunan kent devletleri arasındaki çatışmayı sonlandırmaz. Sonraki elli yıl boyunca devam eden Sparta, Thebia ve Atina'nın birbirlerine üstünlük sağlama mücadelesi, Yunan kent devletlerini zayıflatır ve uluslararası alanda bir iktidar boşluğu oluşmasına neden olur (Martin, 2014: 299). Makedon Kral, Büyük İskender'in babası *II. Philoppos* bu iktidar boşluğunu Makedonya Krallığı'nın askeri ve siyasi açıdan inanılmaz yükselişle doldurur. Oğlu *Büyük İskender* de Persleri yenerek tarihteki en büyük İmparatorluklardan birini kurar.

6. RODOS - BİZANS SAVAŞI

Antik Yunan'da Pontus'un⁹ ağzı (Çanakkale ve İstanbul Boğazları) kimsenin girip çıkamayacağı şekilde tamamen *Bizans (Byzantion)* hakimiyetindedir. Böylece Bizanslılar, Pontus'ta üretilen ve genel olarak insanların günlük yaşamlarında ihtiyaç duyduğu sığır, bal, balmumu, tahıllar, kurutulmuş balık gibi birçok ürünün ve hatta kölelerin tedariki üzerinde tam kontrole sahiptir. Bizanslılar bu kontrolün karşılığında, Akdeniz ve Ege denizlerinde Helen kardeşi olan diğer şehir devletlerinden zeytinyağı, şarap ve tahıl satın alır. Bizans için avantaj sağlayan bu ticaret, Yunanlılar içinse hayati öneme sahiptir (Burg, 2004: 13).

M.Ö. 3'üncü yüzyılın sonlarına doğru Romalıların *Galyalı* dediği *Keltler*, Trakya'yı fethettikten sonra Bizans'ı yok etme tehdidiyle onu ağır bir vergiye (haraca) bağlar (Burg, 2004: 13). Bizanslılar bu durumdan kurtulmak için Helenlerden yardım ister, fakat karşılık bulamayınca, Karadeniz'e giren gemilerden vergi almaya yönelirler (Demir, 2001: 48). Bizanslıların *Bosphorus (İstanbul Boğazı)* ve *Hellespont'tan (Çanakkale Boğazı)* geçen gemilere vergi uygulaması, Pontus'la yapılan ticareti olumsuz etkilemeye başlayınca, yaşanan büyük kayıplar ciddi hoşnutsuzluğa sebep olur ve durum denizcilikle uğraşan tüm tüccarlarca lider kabul edilen Rodoslulara götürülür (Demir, 2001: 48). Rodoslular kendileri ve komşularının maruz kaldığı kayıplardan dolayı Bizans'a bu verginin kaldırılmasını talep eder. Lakin Rodosluların istekleri Bizans tarafından reddedilir ve Rodos, Bizans'a savaş açar (Burg, 2004: 13-14; Demir, 2001: 48).

Özetle, Bizanslılar'ın Trakya'da giderek artan Kelt tehdidini, Helen kardeşlerinin yardımı olmaksızın daha fazla önleyemeyeceğini ileri sürmesi, ancak bu yardımın reddedilmesi sebebiyle Bizanslılar'ın son çare olarak Karadeniz ticaretini vergiye bağlamak zorunda kalması, özellikle Rodos'u rahatsız eder ve savaşa neden olur (Demir, 2001: 49). Ciddi bir kuşatma altına giren Bizans, sonunda anlaşma talep eder ve savaş sona erer. Savaş sonunda Rodos ve Bizans arasındaki anlaşmada *"Bizanslılar Pontus'a giden gemilerden vergi almayacaktır ve bu şartla Rodoslular ve müttefikleri Bizanslılarla barış içinde olurlar"* ifadesi yer alır (Burg, 2004: 14).

⁹ **Pontus:** Bugünkü Doğu Karadeniz kıyılarına verilen isimdir.

Bizans Şehir Devleti

Bizans (Byzantium veya Byzantion), 1453'te İstanbul'un fethi ile yıkılan Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinopolis şehrinin eski adıdır. Bizans şehir devleti M.Ö. 667'de Helen kolonilerinden tarafından kurulmuştur. Şehir önceleri kurucuları olan Antik Yunan yani Helen'ler tarafından oligarşi ile yönetilmiş daha sonra kısa süreliğine önce Pers yönetimine girmiş, daha sonra *Makedon Kralı II. Phillippos* tarafından işgal edilmiştir. Şehir M.S. 196'da Roma İmparatorluğu'na dahil olur (Vikipedi, 2021b).

7. MISIRLILARIN BÜYÜK İSYANI

M.Ö. 5'inci yüzyılda Makedonyalılar Yunanistan'ın kuzeyindeki illeri de alarak sınırlarını genişletmeleriyle Yunan kültürü ve etkisi yayılmaya başlar. Askeri ve siyasi deha olan *Kral II. Philoppos* ve sonrasında oğlu *III. Alexander (Büyük İskender)* Makedonya'yı, Yunanistan içindeki en güçlü krallık ve sonrasında hem doğu hem de batı kültürünü içeren büyük bir imparatorluğa dönüştürür (Berghorn & Hattstein, 2010: 65). Büyük İskender uzun fetihler listesine M.Ö. 331'de Mısır'ı da ekler. Mısır'da sadece dört ay kalan İskender, askeri yönetimi *Makedonlara*, sivil meselelerle ilgili konularıysa biri *Mısırlı* diğeri *Pers* olan iki valiye bırakır (Wilkinson, 2010: 569). Büyük İskender'in ölümünden (M.Ö. 323) sonra İskender'in mirasına konan generalleri (diadokları), imparatorluğu aralarında paylaşırlar. *General Ptolemaios* Mısır'da krallığını ilan eder ve Helenistik bir krallık ve hanedanlık kurar (Berghorn & Hattstein, 2010: 66; Wilkinson, 2010: 570). Büyük İskender'in kurduğu yönetim biçimi yerini tamamen Makedon askeri ve siyasi yönetimine bırakır. Makedonların Mısır halkı üzerinde kurduğu hegemonya ve yerel halkı aşağılayan tutumlarına bir de ağır vergiler eklenince, Mısır halkının yönetime karşı tepkileri de giderek artar.

Syrus'un İsyanı

Syrion'un oğlu Syrus adında bir adam, kendisinin ve kardeşinin borcunun çoğunu ödemiş olmalarına rağmen, vergi toplayan memurların (sitilog) fazla buğday tahsil etme çabalarına karşı Yüzbaşı Ammonius Paternus'a direnir. Syrus ve erkek kardeşi tarlalarında çalışırken, vergi toplayıcıları Syrus'un annesini yakalayıp yatalak bırakacak kadar döver. Bunun üzerine Syrus isyan başlatır (Burg, 2004: 15).

Mısır halkının, yabancı efendilerin kendilerine dayattığı ağır iktisadi ve siyasi hayata karşı ilk direnişi, *III. Ptolemaios* döneminde M.Ö. 245'te yerel bir ayaklanmayla başlar. Bu ayaklanma kolayca bastırılır. Lakin sonraki otuz yılda halkın öfkesi giderek artar (Wilkinson, 2010: 581). *IV. Ptolemaios*, Slevkov Krallığı¹⁰ ile girdiği *IV. Suriye Savaşı* ve sonrasındaki *Raphia Savaşı'nın* masraflarını karşılamak için zaten ağır olan vergileri daha da artırır. Savaş sonrası ordu terhis edildiğinde, Mısır'ın dört bir yanına dağılan yirmi bin kadar Mısırlı asker (aynı zamanda ordunun verdiği silahlarda yanlarındadır), halkı bu ağır vergilere karşı cesaretlendirir (Wilkinson, 2010: 582). Vergileri toplayan ve kayıt altına alan sitilogların halka yaptığı zulüm, isyanı tetikler (Burg, 2004: 15), M.Ö. 206'da *Horvennefer* önderliğinde başlayan

¹⁰ Büyük İskender'in mirasını paylaşan diğer generallerden biri olan Selevkov'un kurduğu ve Doğu Akdeniz'den Türkmenistan ve Pakistan'a kadar uzanan krallıktır.

halk isyanı kısa sürede büyür ve isyancılar Teb (Thebes) şehrini alırlar. Yirmi yıl boyunca sürecektir yeni bir krallık kurulur (Wikipedi, 2021c).

*Horwennefer'in Tabut Kapağı
(Liverpool Ulusal Müzesi, İngiltere)*

Horwennefer, Amon ruhban sınıfının da onayıyla firavun ilan edilir. Yukarı Mısır'da hüküm sürmeye başlayan bu yeni ve yerli yönetim, ilk icraat olarak halkın nefret ettiği vergileri kaldırır. Yunanlıları da topraklarından çıkarır (Wilkinson, 2010: 583). M.Ö. 200'de yeni *Kral V. Ptolemaios* ve Yunan ordusu isyancılara karşı harekete geçer. Lider Horwennefer M.Ö. 199'da ölür. Yerine geçen *Ankhvennefer* ile bir süre daha Yunan ordusuna direnen isyancılar M.Ö. 186'da Assuan'da yenilir ve liderleri Ankhvennefer esir alınır (Wilkinson, 2010: 584-585). Bu olayla birlikte Mısırlılar özgürlüklerini yeniden kaybederler. Ptolemaios Krallığı, Roma Cumhuriyeti'nin M.Ö. 31'de *VII. Kleopatra*¹¹ döneminde Mısır'ı fethetmesine kadar devam eder.

8. TRİUMVİRLİK VERGİLERİ ve İSYANLAR

Fakir çalışır, zengin fakiri sömürür, asker her ikisini de korur, mükellefse hepsi için ödeme yapar.

Marcus Tullius Cicero (M.Ö. 106-43)

M.Ö. 48'de C. Julius Caesar, birinci Triumvirlik'in¹² dağılmasıyla birlikte, karşı kaşıya geldiği Pompeius'u¹³ yenerek gücünü artırır. M.Ö. 46'da on yıllığına, sonrasında da ömür boyu *dictator* (olağanüstü hallerde ve süreli olarak, mutlak ve sınırsız otorite yetkisi verilen memuriyet veya yönetici memur) seçilen Caesar, M.Ö. 44'te suikast sonucu ölür (Tekin, 2011: 88). Caesar'ın ölümünden sonra, *Marcus Antonius* ile *Lepidus* ve Caesar'ın evlatlık oğlu *Octavianus* bir araya gelerek *II. Triumvirlik*'i kurar ve Caesar'ın katilleri *Brutus* ve *Cassius*'a karşı savaş açarlar. Savaşı finanse etmek isteyen Triumvirlik, Cicero dahil olmak üzere tüm senatör ve şövalyelerin mülklerine el koyan bir müsadere (zorla alma) politikası uyguladılar. Zengin kadınların mülklerine el konur. Müsadere politikası ve yeni vergiler öfkeli protestolara neden olur (Burg, 2004: 19).

¹¹ Ptolemaios'ların eşlerine Kleopatra denir.

¹² **Triumvirlik:** Üçlü yönetim anlamına gelmektedir. I. Triumvirlik M.Ö. 63'te Sezar, Crassus ve Pompeius (Pompey) tarafından oluşturulmuştur.

¹³ **Gnaeus Pompeius Magnus:** Askerleri tarafından Magnus, yani büyük olarak adlandırılan ender komutanlardan biri ve I. Triumvirlik'in üyesi.

II. Triumvirlik M.Ö. 42 yılında Caesar'ın katillerine karşı *Philippi Savaşı* kazanır. Savaş sonrası Octavianus, askerlerine söz verdiği ödülleri vermek için kara listeler ve müsadere politikaları izler. Kara listeye alınanların mallarına el konulurken, on altı İtalyan kentindeki halkın malları askerlerin yerleşmeleri için paylaşılır. Bu durum İtalya'da anarşiye neden olur ve mülk sahiplerinin öfkeleri, M.Ö. 41 yılında çıkan şiddetli bir ayaklanmaya dönüşür (Diakov & Kovalev, 2014b: 258-259). İsyanın başında Triumvirlik'in üyesi Marcus Antonius'un karısı Fulvia ile kardeşi Lucius Antonius vardır. Amaçları Octavianus'u gözden düşürmek ve Antonius'un tek başına iktidarını sağlamaktır. Octavianus ayaklanmanın merkezi olan *Perusia*¹⁴ kentini üç orduyla kuşatır, *Perusia Savaşı* sonrası kent alınır ve yağmalanıp yıkılır. Üç yüz senatör ve yerel soylu sınıfın önde gelen kişileri Tanrısal Caesar sunağının önünde idam edilir (Diakov & Kovalev, 2014b: 258-259). Octavianus ile Antonius'un araları açılrsa da Octavianus daha sonra Antonius'u affeder (Tekin, 2011: 88).

Hortensia: İsyankar Avukat

Ünlü Roma konsolosu ve Avukat *Quintus Hortensius Hortalus*'un kızı *Hortensia*, M.Ö. 42'de II. Triumvirlik üyelerinin önünde yaptığı konuşmayla tanınır ve tarihte savunma yapan ilk kadın avukat olarak bilinir. II. Triumvirlik, 1.400 zengin kadına askeri harcamalara katılmaları için ağır vergiler dayatması sonucu, vergiye muhatap olan kadınlar, Triumvirlik'in kadın akrabalarına (eş, anne veya kız kardeş) giderek derdlerini anlatır fakat başarılı olamazlar. Kadınlar haklarını savunması için erkek bir avukat da bulmayınca Hortensia'yı kendilerini savunması için seçerler. Hortensia'nın forumda hakimler karşısında yaptığı konuşma sayesinde vergilendirilecek zengin kadın sayısı 400'e düşürülür. Sonrasında kadınların mahkemede başkalarını temsil etmek için önerilmelerini yasaklanır ve kadın avukatlığının Roma hukuk tarihinde devamı gelmez (Aydemir, 2021: 9-12).

Philippi Savaşı sonrası, savaş giderlerini karşılamak ve askerlere söz verilen ganimeti dağıtabilmek için Antonius, Anadolu'ya yani Doğu'ya gönderilir. Antonius, Philippi Savaşı'ndan önce Caesar katillerinin yanında duran Doğu kentlerini ve bağımlı kralları cezalandırarak onlardan vergiler toplamak için önce Yunanistan'a gider. Oradan da M.Ö. 41 yılında Anadolu'ya geçer (Taşdöner, 2012: 211). Antonius, *Ephesos'a* (*Efes*) gelip yerleştikten sonra, halk temsilcilerini çağırır. Askerlere olan borcun ödenmesi için eyaletten on yıllık verginin bir yıl içinde toplanmasını ister. Ancak daha birkaç ay önce Caesar katilleri olan Brutus ve Cassius zorla vergi toplatmıştır. Ayrıca kısa bir süre önce Antonius daha Asya Eyaleti'ne ayak basmadan, zaten 200 talentum vergi toplanmış, hatta eyaletin zenginlerinin servetlerine de Ephesos'a gelmesinden önce el koymuştur (Taşdöner, 2012: 212). Halkın bu vergiyi ödemesi oldukça zordur. Nitekim çağının önemli hatiplerinden *Mylasalı Hybreas*'in Antonius'a açık sözlü olarak söylediği şu sözler durumun vahametini gösterir: "Eğer sen iki yıllık vergiyi bir anda alabilirsen, kuşkusuz bize de iki yaz ve iki basat zamanı verebilirsin, eğer bu toplam parayı (daha önce alınan 200 talentum) almadysan vergi toplayıcılarından hesabını sor; ama almışsan ve hepsini harcamışsan bizler mahvolmuşuz demektir". Antonius bu sözlerden etkilenir ve vergiyi, dokuz yıla düşürürken, ödeme süresini de iki yıla çıkarır. Halk zor koşullar içinde olmasına rağmen bu vergileri ödemeyi başarır (Taşdöner, 2012: 212).

Caesar'a karşı yenilen ve Mısır'a kaçan *Magnus Pompei*, daha karaya çıkar çıkmaz Mısır'da hüküm süren *VII. Ptolemaios* tarafından öldürülür (Tekin, 2011: 87). *Magnus Pompei*'nin oğlu *Sextus Pompei*, babasının intikamını almak için Caesar'a karşı savaş açar ve savaşı kaybeder. Bu sırada Caesar'ın ölümüyle kurulan II. Triumvirlik'in, Caesar'ın katilleriyle savaşa

¹⁴ **Perusia:** Kayalık bir yaylada bulunan çok iyi tahkim edilmiş Etruria kentidir.

girmesini fırsata çeviren Sextus Pompei, Sicilya'da yeni bir ordu kurmak için zaman kazanır (Diakov & Kovalev, 2014b: 260). Triumvirlik, Ceasar katilleri olan Brutus ve Cassius'a karşı kazandığı zafer sonrası yönünü Sextus Pompei'ye çevirir. Ancak iç savaşlardan bunalan ve bu savaşların finansmanı için ağır vergiler ödeyen halk, fakirleşmiş ve açlıkla sınanıyordur. Roma halkı, Sextus Pompei ile barış yapılmasını ister. Lakin Triumvirlik buna yanaşmaz. Sextus Pompei'ye karşı savaş hazırlıklarına başlayan Triumvirlik'in yeniden ağır vergiler koyması halkı öfkelenendirir. Triumvirlik karşıtı gösteriler bir anda isyana dönüşür. Öyle ki, isyancılar Octavianus'u taşa tutacak kadar ileri gider (Karakuş, 2019: 209). İsyan Antonius'un birlikleri sayesinde bastırılrsa da halk amacına ulaşır. Triumvirlik M.Ö. 39 yılında Sextus Pompei ve yanındaki isyancılarla uzlaşmak zorunda kalır (Karakuş, 2019: 210; Diakov & Kovalev, 2014b: 260).

Augustus Caesar (Octavianus)

Philippi Savaşından iki yıl sonra M.Ö. 40 yılında Perusia Savaşı biter bitmez Triumvirlik aralarındaki anlaşmayı yeniler ve Roma Cumhuriyeti'nin yönetimi üçe bölünür. *Antonius doğuyu, Octavianus batıyı, Lepidus da Afrika'yı alır.* Antonius'un Hellenistik Mısır Kraliçesi Kleopatra ile evlenmesi ve doğudaki Roma eyaletlerini ona hediye etmesiyle M.Ö. 36'da II. Triumvir'lik bozulur (İplikçioğlu, 2007: 90). M.Ö. 31'de Antonius'un konsüllükten azat edilmesiyle, doğu - batı çekişmesinde savaş kaçınılmaz hale gelir. Savaş hazırlıklarına hız veren Octavianus, lejyonlarının sadakatini kazanmak için askerlerine dağıtacağı paraya kaynak bulmak amacıyla Romalıların gelirlerinin 1/4'ünü, azatlıların (özgürlükleri verilmiş köleler) gelirlerinin ise 1/8'ini alan benzeri görülmemiş yeni vergiler koyar (Brug, 2004: 20). Lakin bu vergi halkın tepkisine neden olur ve özellikle İtalya'nın öncülük ettiği küçük ayaklanmalar daha sonra bir isyana dönüşür. Sivil halk arasındaki rahatsızlıklar askeri güç kullanılarak bastırılır. Elbette askerlere ödeme yapılması isyanın bastırılmasının temel faktörüdür. Kasabalar ve varlıklı kişiler orduya katkı sunmaya ikna edilir. Octavianus M.Ö. 32 yılı sonunda artık savaşa hazır hale gelmiştir (Burg, 2004: 20; Karakuş, 2019: 243). Kaçınılmaz savaş M.Ö. 31'de Actium'da yapılır. *Actium Deniz Muharebesi'nde* Mısır'ın yenilmesiyle birlikte, son Hellenistik krallık olan Mısır da Roma eyaleti haline dönüşür. Savaş sonrası sağlanan iç barışla birlikte uzun süre Akdeniz'e barış gelir. Octavianus'un zaferi sonrasında Roma Cumhuriyet yönetimi ve anayasal düzen değişir. Octavianus'a daha

geniş yetkilerle¹⁵ birlikte *Augustus* (yüce) unvanı verilir ve Octavianus artık imparator olurken, Roma Cumhuriyeti de imparatorluğa dönüşmüştür (İplikçioğlu, 2007: 90-92).

Augustus'un Öldüğü Ay: Sextilis'ten Augustus'a

Senato'nun Octavianus'a verdiği Augustus unvanı onunla bütünleşir ve zamanla onun adı olur. Hatta bu isim Octavinaus sonrasındaki tüm imparatorlar içinde kullanılır. Augustus M.S. 14'te öldüğünde Senato kararıyla tanrılar düzeyine çıkarılır. Öldüğü ay olan Sextilis ayının (Roma takviminin altıncı aydır) adı Augustus olarak değiştirilir (Tekin, 2011: 95; Diakov & Kovalev, 2014b: 272). Söz konusu ay günümüzdeki Ağustos ayıdır.

Augustus'un saltanatının ilk yıllarında M.Ö. 26-24 arasında Mısırın idari bölgelerinden biri olan *Thebaid'da*, Roma vergi tahsildarlarının artan taleplerine karşı halkın silahlı isyanları olmuş, Roma'nın Mısır valisi *Gaius Aelius Gallus* isyanı askeri güçle bastırmıştır (Burg, 2004: 21).

Tarihi Değiştiren Hellenistik Mısır Kraliçesi VII. Kleopatra

Mısır'ın Ptolemaios Hanedanından gelen en ünlü kraliçesi ve son Hanedanıdır. Julius Caesar ve Marcus Antonius ile kurduğu gönül ilişkileriyle iktidarını güçlendirir (Berghorn ve Hattstein, 2010: 76). Caesar'a karşı kaybeden Magnus Pompei, Mısır'a kaçar ve Mısır'da hüküm süren Ptolemaios Handeanı VII. Ptolemaios tarafından öldürülür. Caesar, Pompei'nin cesedini almak için Mısır'a gider, ancak VII. Ptolemaios tarafından saldırıya uğrar. Bu saldırıdan kurtulan Caesar, Mısır'da Keopatra'nın tahta geçmesini sağlar ve onunla bir gönül ilişkisi kurarak bir çocuk sahibi olur (Tekin, 2011: 87). Caesar sonrası kurulan II. Trriumvirlik üyesi Antonius, Trriumvirlik'in kendi aralarında yaptığı anlaşma sonrası Roma'nın doğusunun hakimiyetini alır. Lakin Ptolemaios hanedanı VII. Kleopatra ile yakınlaşmış ve Mısır'a giderek onunla evlenmiştir (İplikçioğlu, 2007: 90). Trriumvirlik sona erdikten sonra Octavianus ile karşı karşıya gelen Kleopatra ve Antonious, kaybettikleri Actium Savaşı sonunda intihar ederler. Kleopatra'nın göğsünü bir yılana (Kara Mamba) ısırtarak intihar etmesi ise tarihe geçen ilginç olaylardan biri olur (Berghorn ve Hattstein, 2010: 76).

SONUÇ

İnsanlık tarihi kadar eski olan vergi, insanların bir arada yaşamaya başladığı ilk toplumlarda (kabile, derebeyliği ya da krallıklar), toplumun liderine ve bazı toplumlarda ayrıca dini gruplara (rahiplere, tapınaklara) verilen gönüllü bir hediye iken, sonrasında cebri hale dönüşmüş ve devletin temel gelir kaynağı olmuştur. Verginin cebri hale dönüşüp gelenekselleşmesi ve devletin en önemli hatta neredeyse tek gelir kaynağı haline gelmesiyle birlikte, vergi halkın ihtiyaçlarını karşılamak için bir finansman aracı olmaktan çıkmış ve saray ile tapınakların zenginleşme ve iktidarlarını güçlendirme aracı olmuştur.

¹⁵ **Princeps Senatus:** Senatus'taki "birinci kişi" olma; **Imperium Proconsulare Maius:** Başkomutan. **Tribunicia Potestas:** Yaşam boyu yasa teklifinde bulunma, veto ve dokunulmazlık hakkı. **Censoria Potestas:** "censor'luk yetkisi". **Pontifex Maximus:** Başrahip veya devlet dinini lideri. **Pater Patriae:** Vatanın Babası.

Özellikle verginin *ilkesiz* ve *dengeşiz* biçimde toplandığı antik dönemde, ağır vergi yükü; kimi zaman halk isyanlarına neden olmuş kralı tahtından etmiş, kimi zaman ülkeler arası savaşlara neden olmuş krallıkları veya devletleri sona erdirmiş, kimi zaman halka özgürlük ve adaleti getiren başkaldırının kılıcını olmuştur. Özetle, insanlık tarihi kadar eski olan vergi, tarihin akışını değiştiren birçok isyanın, savaşın ve devriminde nedeni olmuştur.

Genel olarak antik döneme ait vergi isyanları *iç temel* nedenden kaynaklanmıştır.

- İlk Sarayın (kralın) ve tapınakların (din adamlarının) ya da Cumhuriyet yönetiminde (antik Yunan ve Roma) senatörler ve etrafındakilerin güç, iktidar ve zenginlik uğrına ağırlaştırdıkları vergilerin neden olduğu isyanlardır. Örneğin; Sümer, Babil ve Asurlar da vergi sarayın ve tapınakların giderlerini (büyük saray ve tapınakların, büyük sulama kanallarının inşası ve diğer giderler) karşılamak için alınırlar. Ancak saray ve etrafındaki memurlar ile tapınaklardaki din adamlarının, aç gözlü, yozlaşmış ve iktidarını güçlendirme hırsı halkın üzerindeki vergi yükünü artırır. Artan vergi yükü sadece açlık ve sefaletle değil, halkın sahip olduğu toprakların zengin toprak sahiplerine, sarayın ya da tapınakların eline geçmesine, halkın özgürlüklerini kaybederek köleleşmelerine veya aile fertlerini rehin olarak vermek zorunda kalmalarına neden olur. Bu durum M.Ö. 2350’de Sümerlerde ve M.Ö. 200-186 yıllarında Mısır’da özgürlük mücadelesine dönüşürken, M.Ö. 2000 ve 500 yılları arasında Babil ve Asur şehir devletlerinde vergiye karşı dirence neden olmuştur. Sümer, Babil ve Asur da vergiye karşı verilen tepkiler sayesinde; vergi borçlarını affeden, borçları nedeniyle köle olan ya da aile fertlerini rehin verenlere özgürlük getiren reformlar yapılmış (Urugakina reformları) veya fermanlar (Ammi-Şuaduqa fermanı) çıkarılmıştır. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin artması ve ağır vergi yükünün neden olduğu sosyal huzursuzluğa verilebilecek başka bir örnekte, antik Yunan’da Cumhuriyet yönetimin ilk yıllarıdır. M.Ö. yedinci yüzyıla tekabül eden dönemde aristokratların yönetiminde olan Atina’da, aristokratların açgözlü ve hırslı tutumları ve yazılı olmayan hukuk kurallarını keyfi kullanmaları sonucunda, halkın elindeki topraklar zengin toprak sahiplerinin eline geçmeye başlamış, ağır borç yükü ve ağır vergi yükü altında ezilen Atina halkında huzursuzluk giderek artmış ve iç savaşın eşiğine gelinmiştir. Halkın tepkisini azaltmak ve çıkacak bir isyanı ya da iç savaş önlemek üzere geniş yetkilerle donatılan Solon, öncelikle ayaklanmak üzere olan köylülerin üzerindeki vergi yükünü kaldırmış, sonrasında vergi adaletini sağlamak için tarihteki ilk artan oranlı vergilemeyi içeren bir vergi reformu nu yapmıştır.
- İkincisi, antik Yunan ve Roma’da (Roma Cumhuriyeti öncesi ve Cumhuriyet döneminde) iktidar mücadelesinin neden olduğu iç karışıklıklar sonucu çıkan vergi isyanlarıdır. Örneğin, Roma Cumhuriyetinin son döneminde (II. Triumvirlik ve Augustus dönemi) yaşanan iç savaş ve iktidar mücadelesinin finansmanı (özellikle paralı askerlerin yani lejyonların ödemeleri) için ağır biçimde vergilendirilen halkın vergiye karşı isyan etmesidir. Antik Yunan ve Roma döneminde halkın üzerindeki ağır vergi yükü bazen iktidar çekişmesinde halkın ayaklanması için bir araç haline gelmiş, iktidara gelmek için muhalif kesimce kullanılmıştır. Örneğin, Etrüsklerin iktidarına son vermek isteyen *patricilerin* ağır vergi yükü altında ezilen halkı kullanarak başlattığı isyanın temelinde iktidar mücadelesi vardır.
- Üçüncüsü, antik Yunan da diğer ülkelere karşı üstünlük kurma çabası sonucunda gelen vergi isyanlarıdır. Buna örnek olarak M.Ö. 220 Rodos-Bizans Savaşı verilebilir. Savaşın sebebi, Bizanslıların Keltlere ödediği ağır vergiye karşı Karadeniz ticareti

üzerinden aldığı ağır vergilerdir. Bir diğer örnek ise Pers tehdidine karşı oluşturulan Attika-Delos Deniz Birliği'nin yıkılmasına neden olan Peleponnes Savaşı (M.Ö. 431-404) ile devamındaki Sosyal Savaş'dır (M.Ö. 357-355). Her iki savaşında nedeni, Atina'nın Birlik üyesi şehir devletleri üzerindeki vergileri artırması sonucu Birlik üyesi ülkelerin Atina'ya karşı başlattığı direniştir.

Özetlersek, antik çağlarda vergi; hükmedenlerin (kral, din adamları, senatörler veya soyluların) güç ve iktidarlarını artırma aracı olarak ya da iç savaşların veya başka ülkelerle yapılacak olan savaşların neden olduğu askeri harcamalardaki artışı karşılamak için kullanılmış. Her savaş yeni bir vergi olarak halkın üzerindeki yükü artırmış, hatta bazen vergi nedeniyle mükelleflerin servetini kaybetmelerine neden olmuştur. Ancak her savaş yeni vergileri, yeni vergiler ise yeni halk ayaklanmalarını beraberinde getirmiştir.

Sümerlerden Roma Cumhuriyetinin son dönemine kadar; devletin toplum ve birey üzerindeki baskısının daha fazla olduğu, halkın daha itaatkâr olduğu, demokrasinin var olmadığı antik çağın her döneminde, aşırı vergi yükünün nedeni ne olursa olsun halkı isyana sürüklediği aşikardır. Vergi isyanları antik çağlarda kimi zaman kralı ya da yönetenleri devirirken, kimi zaman devletlerin yıkılmasına, kimi zaman da halka özgürlüğünü ve haklarını geri veren reformlara neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Arslantaş, Y. ve Septioğlu, R. K. (2016). Çivi yazılı hukuki belgelere göre Mezopotamya’da kadın. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 12 (1-2), 1-41.
- Ayla, A (1974). Etrüskler tür mü idi? Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Aydemir, L. (2021). Roma mahkemelerinde savunma yapan “avukat” kadınlar. *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 75 (2021/3), 1-15.
- Bahçe, A. B. (2017). Vergi tarihinin kökenleri: Sümer’den Eski Mısır’a, Yunan’dan Roma’ya antik çağda vergilendirme kabiliyeti ve etkinliği. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Berghorn, D. ve Hattstein, M. (2010). Dünya tarihi. Çeviren: Aysun Yavuz. İstanbul: Doğuş Grubu İletişim Yayıncılık.
- Boyana, H. (2006). Vergi listelerine göre Attika-Delos deniz birliğine İonia ile ilişkileri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11 (1), 19-48.
- Burg, D. F. (2004). World history of tax rebellions: An encyclopedia of tax rebels, revolts, and riots from antiquity to the present. London: Routledge.
- Çığ, M. İ. (2021). Uygarlığın kökeni Sümerliler – 2 (Sümerlilerde günlük yaşam). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Çınar, A. (2020). Tarihte kaybolmuş bir medeniyet Etrüskler ve Etrüsk dini. *Belleten*, 84 (299), 43-74.
- Demir, M. (2001). Byzantion şehir devleti’nin klasik çağ’da (M.Ö. 500-300) İstanbul boğazı üzerindeki ticareti kontrol meselesi. *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 46-60.
- Diakov, V. ve Kovalev. (2014)(a), İlkçağ tarihi – I. Çeviren: Özdemir İnce. İstanbul: Yordam Kitap.
- Diakov, V. ve Kovalev. (2014)(b), İlkçağ tarihi – II. Çeviren: Özdemir İnce. İstanbul: Yordam Kitap.
- Erginay, A. (1985). Kamu maliyesi. Ankara: Turhan Kitabevi.
- İplikçioğlu, B. (2007). Helen ve Roma tarihinin anahatları. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karakuş, E. (2019). Antik kaynaklar ışığında Roma Cumhuriyeti’nin yıkılışı. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Kayan, A. (2000). Verginin tarihsel gelişimi ve sebep olduğu bazı önemli olaylar. *Maliye Dergisi*, 135, Eylül-Aralık, 80-87.
- Kramer, S. N. (2020). Tarih Sümer’de başlar. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Mansel, A. M. (2020). Ege ve Yunan tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Martin, R. T. (2014). Eski Yunan: Tarih öncesinden Helenistik Çağ’a. (Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal). Ankara: Say Yayınları.

- Morris, I. (2009). The Greater Athenian state, the dynamics of ancient empires. Editörler: Morris, I. ve Scheidel W. New York: Oxford University Press. 99-177.
- Okar, B. (2014). Antik Yakındoğu'da halk isyanları. Bilim ve Gerçek Dergisi, 121, 37-44.
- Sirkeci, O. ve Abdula, M. S. (2015). Ortadoğu uygarlıklarında vergi uygulamaları. International Journal of Social Sciences and Education Research, 1 (4), 1239-1252.
- Tasdöner, K. (2012). Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da siyasi düzenlemeleri. Tarih Araştırmaları Dergisi, 31 (51), 209-236.
- Tekin, O. (2011). Helen ve Roma tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tektaş, T. (2020). İlk medeniyet, ilk devlet, ilk sosyal toplum Sümerler. Çeviren: Hamide Koyukan. İstanbul: Parola Yayınları.
- Tosun, M. (1973). Sümer, Babil ve Assur'lularda hukuk, kanun ve adalet kavramları ve bunlarla ilgili terimler. Belleten, 37 (148), 557-581.
- Tosun, M. ve Yalvaç, K. (1989). Sümer, Babil, Assur kanunları ve Ammi-Şaduqa fermanı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Turhan, S. (1998). Vergi teorisi ve politikası. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Vikipedi. (2021a). Etrüskler. Vikipedi: Özgür Ansiklopedi. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Etrüskler>. (Erişim: 10.12.2021).
- Vikipedi. (2021b). Bizantion. Vikipedi: Özgür Ansiklopedi. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Bizantion>. (Erişim: 26.12.2021).
- Vikipedi. (2021c). Hugronaphor (Horwennefer). Vikipedi: Özgür Ansiklopedi. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hugronaphor>. (Erişim: 16.11.2021).
- Wilkinson, T. (2010). Eski Mısır: MÖ 3000'den Kleopatra'ya bir uygarlığın tarihi. Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları.

Bölüm 2

BİRİNCİ VE ON İKİNCİ YÜZYIL ARASINDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR

BİRİNCİ VE ON İKİNCİ YÜZYIL ARASINDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR

DİNİ AYRILIK VE ZEALOTLAR İSYANI, 1. YÜZYIL

VİKİNG VERGİ İSYANI, 1041

BARİŞ VE TANRI'NIN ATEŞKESİ, 11. YÜZYIL

Zeynep Ağdemir

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

zeynepagdemir@ahievran.edu.tr

0000-0001-2345-6789

Özet

Çalışma birinci yüzyıl ile on birinci yüzyılda gerçekleşen üç vergi isyanını ele almaktadır. Birbirinden tarihsel olarak uzak olan bu üç isyanı birbirine bağlayan husus köleci devletten feodal devlete geçişle devlet ve mali yapıda yaşanan dönüşümdür. Zealot İsyanı, Roma İmparatorluğu'nun Yahudiye bölgesini eyaletleştirdiği dönemde patlak vermiştir. Roma'nın askeri gücüne dayalı olarak haraca bağladığı toplumlar, sömürüye karşı ayaklanmışlardır. Roma egemen sınıfıyla Yahudiye egemen sınıfı arasındaki uzlaş, köylülere ağır vergi yükü altında bırakarak Zealot İsyanı'na sebep olmuştur. 1041 Viking İsyanı ise köleci Roma devletinin yıkılışı ve sonrasında oluşan otorite boşluğunu, feodal güçlerin doldurduğu bir döneme denk gelir. İsyan Vikingler ve İngiliz egemen sınıflar arasındaki çatışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İngiltere'ye egemen olan Viking kralının İngiltere üzerinden büyük bir haraç istemesi isyanı tetikleyen olay olmuştur. Barış ve Tanrı'nın Ateşkesi ise Fransa'da kralın otoritesindeki zayıflığın yarattığı güvensiz ortamda soyluların kilise topraklarına ve köylülere saldırması, hakkı olmayan vergiler tahsil etmeye çalışması sonucu kilisenin barış ve ateşkes talebidir. Zealot İsyanı köleci devletin, 1041 Viking İsyanı ile Barış ve Tanrı'nın Ateşkesi feodal devletin idari ve mali yapılarını bize anlatır. Vergi isyanları çeşitli toplumsal sınıflar arası çatışmaların görüngüsü olarak karşımıza çıkar.

Anahtar Kelimeler: Zealot, Viking, Barış ve Tanrı'nın Ateşkesi

Abstract

The study examines three tax revolts that occurred in the first and eleventh centuries. What binds these three historically distinct rebellions together is the transition from the slave state to the feudal state, as well as the resulting changes in the state and fiscal structure. When the Roman Empire provincised Judea, the Zealot Revolt erupted. Rome's tribute-paying societies revolted against exploitation. The reconciliation between Rome's ruling class and Judea's ruling class precipitated the Zealot Revolt, imposing a heavy tax burden on the peasants. On the other hand, the 1041 Revolt occurred concurrently with the collapse of the slave-owning Roman state and a period during which feudal forces filled the authority vacuum that resulted. The rebellion began as a result of the conflict between the Vikings and the ruling classes of England. The rebellion began when the Viking king who ruled England demanded a large tribute over the country. On the other hand, the Peace and the Truce of God is the church's request for peace and truce in response to nobles attacking church lands and peasants in an insecure environment created by the king's authority being weakened in France and attempting to collect unjustified taxes. The Zealot Rebellion teaches us about the slave state's administrative and financial structures, while the Viking Rebellion of 1041 and God's Peace and Truce reveal us about the feudal state. Tax revolts occur because of conflict between different social classes.

Keywords: Zealot, Viking, The Peace and the Truce of God

GİRİŞ

İncelediğimiz dönem, birinci yüzyıl ile on birinci yüzyıla kapsamaktadır. Birbirinden on yüzyıla koparılmış bu uzun tarihsel kesiti anlamamızı kolaylaştıracak husus, Roma İmparatorluğu'nun kuruluşunun ve çöküşünün devlet ve mali yapı üzerinde yarattığı değişim bağlamında vergi¹ isyanlarını incelemektir. Başka bir deyişle, köleciler devletten feodal devlete geçişin devlet aygıtında dolayısıyla da mali yapıda yarattığı dönüşümü anlamak dönemi kavramamıza yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, ele alacağımız üç vergi isyanı Roma İmparatorluğu'nun genişlemesi ve çöküşünün Yahudiye ve Avrupa coğrafyasında tetiklediği sınıf çatışmalarını göstermektedir. Zealot İsyanı MS. 66 yılında Roma İmparatorluğu'nun Yahudiye'yi eyaletleştirdiği bir dönemde bölgeden vergi tahsil edilmek istendiğinde patlak verir. Bu isyan, Yahudiye'nin toplumsal dinamiklerinin Roma İmparatorluğu ile girdiği çatışmanın dini ve mali görüngülerini anlamamıza olanak sağlar.

Köleciler bir devlet olarak Roma İmparatorluğu'nun zenginliğini köleler, savaş ganimetleri ve eyaletleştirip (*provincia*) vergiye bağladığı toplumlar oluşturur. Eyaletler Roma için önemli bir gelir kaynağıdır. Roma kontrolü altına aldığı bölgeye özgür şehir veya eyalet statüsü verir. Eyalet olmanın anlamı pek çok şeyin yanı sıra Roma'ya vergi ödemek anlamına gelirken, özgür şehir olmak Roma'ya vergi ödememek anlamına gelir (Santaş, 2010: 9-12). Roma İmparatorluğu bazı dezavantajlara rağmen kendisinden önceki devletlere görece daha iyi yapılandırılmış bir vergi sistemine sahiptir. Roma'nın tahsil ettiği üç temel vergi: toprak üzerinden alınan vergiler (*tributum soli*), kafa vergisi (*tributum capitis*) ve gümrük vergisidir (*portoria*). Eyaletlerden alınan bu vergiler yeterli olduğu için, Roma vatandaşlarından vergi almayı bırakır. Eyaletlerin ödediği vergiler birbirinden farklıdır. Örneğin, İtalya, Makedonyalılara karşı aldığı zaferden dolayı toprak vergisinden muaf tutulur. İspanya, Afrika, Syria², Kilikya, Yahudiye (*Judea*) gibi eyaletlerden toprak vergisi nakdi olarak tahsil edilirken, Mısır, Sicilya, Sardunya, Ön Asya, Frigya, Trakya ise bu vergiyi aynı biçimde öder (Boeck, 2008: 42-45). *Tributum capitis* Augustus döneminde yürürlüğe giren bir baş vergisi olup, oranları eyaletlere göre değişir (Boeck, 2008: 46-48).

İmparatorluğun çöküşünü ise ağır vergilere bağlayan çalışmalar mevcuttur. A.H.M. Jones, "Overtaxation and the decline of the Roman Empire"; Aurelio Bernardi, "The Economic Problems of the Roman Empire at the Time of its Decline"; Carlo M. Cipolla, *The Economic Decline of Empires* gibi eserler Roma İmparatorluğu'nun yıkılışını, imparatorluğun genişleyememesine rağmen, ordunun idame zorunluluğunun getirdiği maliyetlerin, kent ekonomisinin de yavaşlamasıyla gerekli kaynaklara bürokrasi ve vergiler aracılığıyla ulaşamamasına bağlar. İmparatorluk bu sorunu ağır vergiler koyarak çözmeye çalışır. Ağır vergiler altında ezilenler, devletin otoritesinden kaçarak dokunulmazlık ve güvenlik ihtiyaçlarını büyük hanelerde arar, (Stephens, 1982: 50-51) imparatorluğa yönelen akınlar ve diğer pek çok faktör köleciler devletin çökmesine ve yerine feodal devletin geçmesine neden olur³.

¹ Roma İmparatorluğu'nda vergiler sürekli olmaları bakımında modern vergilere benzeyebilir. Ancak Roma İmparatorluğu'nun çöküşü sonrasında vergiler pek çok özelliğin yanı sıra sürekli olmamaları bakımında modern vergilerden ayrılır. Dolayısıyla kullandığımız vergi kavramı bu ayrımlar gözetilerek değerlendirilmelidir. Feodal dönemde kralın aldığı gelirlerin etimolojisinden de bunu görmek mümkündür. Ayrıntılı bir tartışma için bkz., (Ağdemir, 2022).

² Syria, modern Suriye'den farklı bir coğrafyaya sahip olduğu için bu terimi kullanmıyoruz. Yazıdaki coğrafik ifadeler Resim 1'den takip edilebilir.

³ Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü sadece vergilere bağlamadığımızı burada belirtmemiz gerekir. Bu bağlamdaki tartışmalar için Stephens'e (1982) bakılabilir.

1041 Viking vergi isyanı da Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'da oluşan otorite zayıflığı dolayısıyla devlet aygıtının yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı bir arka planda gerçekleşir. Başka bir deyişle kölecı devletin yerini feodal devletin aldığı bir tarihsel dönemde yaşanır. Roma İmparatorluğu'nun çöküşü devlet aygıtı ile mali sistemi çözer. Siyasal egemenlik kral ve soylu hanelerde cisimleşerek, devlet feodal bir biçim alır. Kölecı devletten feodal devlete geçildiğinde vergilerin yerini köylülerden alınan rant alır. Feodal devletin geç dönemlerinde vergilerin ortaya çıkmaya başladığı görülür. Bu bağlamda, 1041 Viking vergi isyanı Roma'nın yarattığı otorite boşluğunun doldurulmaya çalışıldığı, feodal devletin yeniden yapılanma arayışları içinde olduğu bir süreci bize anlatır. Bu çerçevede, pek çok şeyin yanı sıra devletin ve vergilerin kökenini anlamamıza olanak tanır. Barış ve Tanrı'nın Ateşkesi ise bu sürecin Fransa'daki yansımasıdır ancak bazı farklılıklar birinci yüzyılda gerçekleşen Zealot İsyanı çalışmanın anlatılan çerçevede ele aldığı ilk başlığıdır

1. DİNİ AYRILIK ve ZEALOTLAR İSYANI, BİRİNCİ YÜZYIL

Zealot isyanı, milattan sonra 66 yılında Roma İmparatorluğu'nun Resim 1'de görüldüğü üzere Yahudiye, yani Eski Filistin (*Judea*) bölgesine egemen olduğu dönemde gerçekleşir. Yahudiye farklı uygarlıkların egemenliğine girdiği için kime ne vergisi ödeyeceği oldukça değişkenlik gösteren bir coğrafyadır. Bu bağlamda, Zealot isyanını anlamak için bölgenin vergi tarihine bakmak faydalıdır. Büyük İskender'in ölümünden sonra iki komutanı Seleucus ve Ptolemy arasında çatışma, Pers İmparatorluğu'nu böler. Seleucus ön Asya ve Filistin'de egemen olurken Ptolemy Mısır'ı kontrol altına alır. Yahudiye bölgesi bu iki çatışma arasında tampon bölge olarak kalır. Yunanlılar, Yahudiye'ye özgürlük vermez, bölgenin Perslere verdiği vergilerin oranlarını değiştirmez, ekili topraklar üzerinde yüzde 33, bağ ve bahçelerden yüzde 50 oranında vergi tahsilatı yapar (Adams, 2001: 35). Yahudiye'ye, Seleucus hanesinden Kral Antiochus destek verir, Ptolemy ile yaptıkları savaşta bu haneye askeri yardım sağlayarak Mısır'ı yenmelerini sağlar. Böyle olunca Antiochus Yahudilere üç yıllığına vergi muafiyeti tanır. Hasat vergileri sonraki yedi yıl için kaldırılır, diğer vergilerin oranları üçte bir oranında düşürülür. Lakin Yahudiye'nin Ptolemy'le barış istediği nedeniyle yapılan düğün, Yahudiye'nin vergi avantajlarını kaybetmesine neden olur. Yüksek düzey bir rahip olan Onias, Ptolemy'e vergi ödemeyi reddeder, Ptolemy'se ordu ile Yahudiye'yi işgal edip, vergileri alacağını bildirir.

Rahin'in yeğeni Joseph bu kargaşayı önlemek için bir plan yapar. Joseph rahibi ikna etmeden vergilerin toplanmayacağını, Ptolemy'nin Yahudilere saldıracığını bilmektedir. Bu sebeple, Joseph, Ptolemy'nin kârlı vergi iltizam işini alabilirse, buradan elde edilen kâr ile istenen vergilerin ödenebileceğini düşünür. Joseph'in yeterli sermayesi olmadığı için vergi iltizam ihalesi ile vergi tahsilat hakkını alamaz, çünkü Syria ve Filistin⁴ vergi iltizamı için iki yüz otuz iki ton gümüş teklif eder. Joseph, Ptolemy'ye vergi iltizamı için verilen teklifin oldukça düşük olduğunu iltizam sırasında gizli anlaşmalar yapıldığını, kendisinin bu miktarın iki katını toplayabileceğini söyler. Bu yolsuzluğun farkında olan Ptolemy, Joseph'e ordu vererek vergi tahsilatı yapmasını ister. Syria'lı tahsildarlar Joseph'in vergi tahsilatına engel olmaya çalışır, böyle olunca Joseph yirmi dört zengin tahsildarı hapseder ve servetlerini krala verir. Joseph, söylediğinden de fazla vergi toplayarak önemli kâr elde ederek kralın desteğini kazanır. Ancak Yunanlılar tekrar bölgeyi işgal edince Yahudiler bu sefer Antiochus'a vergi ödemek zorunda kalır. Vergi iltizamı konusunda çatışmalar çıkmaya başlar. Yunanlıların desteğini almaya çalışan bir Yahudi, Yunan kültürüyle

⁴ Yahudiye, Eski Filistin, Filistin, alıntı yapılan çalışmalarda *Judea* yerine kullanılmıştır. Burada yazarlara sadık kalmak adına *Judea* yerine tek bir ifade kullanmıyoruz.

Yahudi kültürünü birleştirmeye çalışır, Pagan ritüeller Yahudi tapınağında yapılır. Böyle olunca Antiochus tapınağın hazinesine el koyar. Bu gelişmeler sonucunda kendilerine “Maccabee” denilen bir grup birleşip isyan eder (Adams, 2001: 36-37).

Resim 1: Birinci Yüzyılda Yahudiye

Kaynak: *Conformingtojesus.com*, https://www.conformingtojesus.com/charts-maps/en/map_of_ancient_roman_judea.htm

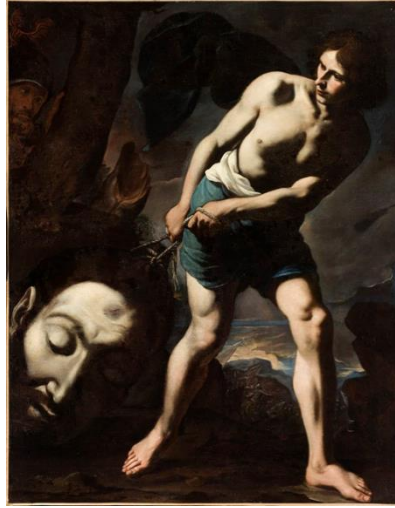
İsyancılar Yunanlıları Yehuda Krallığı'ndan atar, tapınağı temizleyerek tapınakta gaz lambası ile ebedi ateşi yakarlar. Lambanın bir günlük yağı var iken, lamba sekiz gün yanar, bu da Tanrı'nın tapınağın yıkanmasını onayladığına dair bir işaret olarak değerlendirilir. Bu olay Hanuka'yı doğurur ve Yahudiler bu mucizeyi kutlamak için her yılbaşında sekiz gün boyunca sekiz mumlu kandil yakmaya başlar. Barış anlaşması yapıldığında Yunan kralının mektubunda yazdığı üzere sorunun dini olmadığı, vergilerle ilgili olduğu görülür. Keza Kral mektubunda vergilerin eski haline getirileceğini dile getirir. Buradaki galibiyet, Davud ve Golyat arasında mitolojik hikâyenin⁵ yeniden dillenmesine neden olur. Bu hikâye Resim 2'de görüldüğü gibi pek çok sanatçının resmettiği önemli bir mitolojik imgelem yaratır. Yahudiye büyük bir dev karşısında basit araçları ve saf kalpleri ile savaşan savaşıçılardır. Yazara göre Yahudi tarihçiler burada bazı hususları gözden kaçırmı.

⁵ Eski Ahitte geçen bu hikâyeye göre milattan önce on birinci yüzyılda Filistin'de İsrailoğulları, Filistinlilerle karşı karşıya gelir. Filistin üç metre büyüklüğünde bir dev olan Golyat ile savaşacak birini arar, yenilirse köleleri olacağını söyler. Kırk gün boyunca karşısına kimse çıkmaz, lakin henüz çocuk yaşında Davud onunla savaşmaya gönüllü olur. Davud'u vazgeçirmeye çalışan Kral, Davud'un ısrarı nedeniyle bu istediğini kabul eder. Davud, Golyat'ın verdiği zırh ve silahı kabul etmez, taş ve sapanla çıkar düelloya. Davud, Golyat ona saldırmadan sapanıyla Golyat'ın alnından vurur, onu sersemletir ardından onun boğazını keser. Filistinliler bu zafer sonunda dağılırlar. Bir çocuğun bir devi yenmesi, onu efsane haline getirir ve İsrail Krallığı'nın başına geçer (Varlı, 2018).

Antiochus bir dev değildir, isyan sırasında ordusunun yarısını vergi tahsilatı için başka bir yere gönderir (Adams, 2001: 38). Zealot isyanı öncesinde Yahudiye bölgesinin vergilere karşı hassasiyeti olduğu, bu direnişin dini bir biçime büründüğü ve mitolojik öğeler ile zenginleştirildiği görülür.

Zealot isyanı Roma egemenliğinde patlak verdiği için bölgedeki Roma hakimiyetinin yarattığı toplumsal dinamiklere bakmak faydalıdır. Roma Generali Pompey milattan önce 64 yılında imparatorluk sınırlarında patlak veren vergi isyanını bastırdıktan sonra Filistin'e gelir. Bu tarihlerde Yahudi devletini yönetmek için iki kardeş çatışma içine girer. Pompey bölgede çatışma istemediğini belli eder. lakin kardeşlerden biri Pompey'e karşı saldırgan tavırlarda bulunduğundan Pompey bölgeyi işgal ederek Yahudi iki kardeşin dışında, Yahudilerin sevmediği Herodes'i destekler (Adams, 2001: 39-40). Bu dönemde üç vergi uygulanır. Roma'ya giden haraç, krala giden vergiler ve Tapınağa giden vergiler⁶. Herodes döneminde Yahudiye zenginleşir, ancak bu zenginlik toplumsal olarak bölüşülmez. Büyük inşaatlar yapılır, Roma ile iyi ilişkiler kurulmaya çalışılır, lakin Krallık içindeki barış zor gücüyle sağlanır. Herodes'in ölmesiyle Yahudiye ve Galilee'de durum daha da kötü hale gelir, Krallık üçe bölünür. Herodes'in oğullarından Archelous döneminde milattan sonra 6 yılında Yahudiye'ye Roma egemen olur (Häkkinen, 2016: 4-5). Başka bir deyişle, Herodes sonrasında, Yahudiye özgür statüsünü yitirir, Roma'nın bir eyaleti haline gelir. Her eyalette olduğu gibi bölgeye vali atanır. Roma idari işleri yerel otoriteye bırakırken, vali yerel otoritenin denetleyicisi olur. Syria⁷ valisi de Yahudiye üzerinde önemli konularda yetki sahibidir. Herodes'in vergi sisteminin üzerine Roma'nın vergi sistemi inşa edilir, *tributum soli* (toprak vergisi), taşıma vergileri, yerel vergilere ek olarak *tributum capitis* olarak adlandırılan bir baş vergisi yürürlüğe girer (Babadostu, 2019: 58-61).

Resim 2: Davud ve Golyat'ın Kafası

Kaynak: Useum.org, <https://useum.org/artwork/David-with-the-Head-of-Goliath-Andrea-Vaccaro-1635>.

⁶ Kanaatimizce Roma'yla Judea arasında yapılan bu anlaşma, haracı içermiş lakin diğer vergileri içermemiştir.

⁷ Syria, modern Suriye'den farklı bir coğrafyaya sahip olduğu için bu terimi kullanıyoruz. Yazıdaki coğrafya Resim 1'den takip edilebilir.

Augustus döneminde Yahudiye'ye vali olarak Coponius, Syria'ya ise Quirinius atanır. Yahudiye valisi yeni vergileri uygulamak için nüfus sayımı yapmak ister, ancak bu uygulama büyük bir tepkiyle karşılaşır. Gamala kentinden Galilee'lı Judas önderliğinde bir isyan patlak verir. Bu isyan düşünsel kökenini Judas'ın kurduğu Dördüncü Felsefe'den alır. Bu düşünceye göre, Yahudilikte Tanrı'dan başka kimsenin efendiliği kabul edilmemelidir. Vergi tahsilatı için nüfus sayımı yapılması bu bağlamda bir çeşit köleliktir. İsyan bastırılrsa da Judas'ın isyanı Roma'ya karşı mücadelenin öncüsü olarak, Judas'ın çocukları ve torunları bu mücadeleyi devam ettirir (Babadostu, 2009: 62-63). Tiberuis dönemindeyse su kemeri yapımı için Tapınağın zenginliklerine el konmak istenmesi bölgede huzursuzluk yaratır (Babadostu, 2009: 64). Roma zaman zaman bölgeyi eyalet sistemiyle yönetmekten vazgeçer. Caligula döneminde Agrippa bölgenin Kralı olur. Yeni imparatorsa kendisini tanrısalılaştırmaya çalışan bir siyaset izler. Bölgede heykellerini ve tapınaklara resimlerini yerleştirir. Syria valisi imparatorla arasındaki gerilimli ilişkileri düzeltmek için bu siyaseti devam ettirir (Babadostu, 2009: 67-68). Cladius ise bölgenin eyalet sistemiyle yönetiminin zorlukları ve gerilimler nedeniyle daha önceden tüm Yahudiye'yi kapsamayan Krallık yönetimini tüm bölgeyi kapsar şeklinde genişletir. Bu hamle Yahudiye'yle Caligula döneminde yaşanan gerilimleri yumuşatmayı amaçlar (Babadostu, 2009: 68-71). Agrippa öldükten sonra, Cladius Agrippa'nın son dönemde kenti surla çevirmek gibi harcama artışına neden olacak planları nedeniyle yönetimi oğluna vermek yerine bölgeyi valiler ile yönetmek ister. Yeni vali Fadus ile bölge arasında dini huzursuzluklar patlak verir. Bu konuda imparator Yahudileri destekler. Bölgede türeyen eşkıyaların sahte peygamberlik iddiasıyla başlattığı hareketler bastırılır. Galilaela'lı Judas'ın oğulları bu dönemde öldürülür. Bu da *Dördüncü Felsefe* isyanının devam ettiğini gösterir niteliktedir. Kıtık, bölgede patlak veren toplumsal hareketlerin önemli nedenlerindendir (Babadostu, 2009: 72-75).

Cumanus döneminde (M.S. 48-52) dini kargaşa nedeniyle Yahudilerin öldürülmesi, eşkıyalar yüzünden Yahudi köylerin cezalandırılması, Kudüs'e giden bir Yahudi'nin öldürülmesi gibi sebeplerle çeşitli isyanlar gerçekleşir (Babadostu, 2009: 75-77). Feliks dönemindeyse isyanlar artık sürekli hale gelir, eşkıyalara karşı mücadele başlatılır. *Sicarii* denilen ve ismini kullandıkları hançerden alan başka bir grup ortaya çıkar. Sicarii'nin üst sınıf Yahudileri katletmesi genel bir panik hali yaratır. Feliks'in müdahalelerine rağmen kargaşa devam eder, üst sınıflar da kendilerine çeteler oluşturarak savunmaya geçerler. Rahipler ve soylular kendi aralarında bölünmeler yaşar. Bu kargaşanın yanı sıra Syria ile Yahudiye arasında savaş çıkar, Yahudiye Roma'nın müdahalesiyle Syria'ya eşit olma hakkını yitirir (Babadostu, 2009: 78-81). Albinus döneminde *Sicarii*'nin üzerine gidilip barışı sağlamaya çalışılrsa da zenginlik hırsı valiyi bu hedeften uzaklaştırır. Albinus, rüşvet olarak gücünü kullanıp bölgedeki servet ve mallara el koyarak zenginleşir. Ülkenin en zenginlerinden olan eski başrahip Ananias da Albinus'a rüşvet verenlerdendir. *Sicarii* bu ilişkiyi kullanarak bir rahibi kaçıtır ve bunun karşılığında hapisanede olan üyelerini serbest bırakır. Bu dönemde, rüşvet öyle bir hale gelir ki hapisanedeki mahkumlar para karşılığı dışarı çıkmaya başlar. Kargaşa devam eder, toplumsal huzursuzluğun arttığı bu ortam Zealot akımını güçlendirir. Bölge, Roma yanlıları ve isyancılar olarak iki kampa ayrılır (Babadostu, 2009: 82-83).

Yüzyılın en büyük isyanı olarak adlandırılan Zealot isyanı Roma İmparatorluğu Iulius-Claudis döneminde iken patlak verir. Claudis askeri darbe ile aldığı iktidarını korumak için harcamaları yükseltir, orduya tüm bir yılın vergileri tutarında bahşiş verir. Tahıl dağıtımı, gladyatör savaşları kamusal inşaatlar ile egemenliğini sağlamlaştırmaya çalışır, ancak bu harcamaları karşılamak için yeterli ganimet elde edilemez (Faulker, 2017: 220-223). Roma valisi Florous da artan vergi ihtiyacı nedeniyle Caesar'ın ihtiyaçları için, Kudüs tapınağından

100.00 denari talep eder. Ancak bu talebin kabul görmeyeceğini bildiği için bölgeye askeri birlik yollar, çıkan çatışmalar isyanı tetikler (Faulker, 2017: 224). İsyanın başlangıcı milattan sonra. 66 yazından isyanın sonuna bakıldığında süregiden bir sınıf çatışması olduğunu görmek mümkündür. İsyanın başında Zealotlar dini aristokratlar ve kralcılar tarafından kuşatılır. Roma garnizonları ve kralcılar Zealotlara karşı mücadele eder. Zealotlar Roma'lıları ve önemli dini liderleri öldürür, ardından devlet arşivlerinde bulunan borç kayıtlarını ateşe verirler. Zealotlar rüşvetçi rahip Ananias ve kardeşini öldürene kadar bastırırlar. Zealotlar soylulara saldırır, Ananias ve Jesus'u ellerine geçirirler, zenginlere saldıran din adamlarını idam ederler. İsyanın başlamasından bir yıl sonra Zealotlar, Kudüs'e girdiklerinde Herodes hanesinin zengin üyelerine, hazineden sorumlu olan soylulara ve diğer tanınmış figürlere saldırı düzenlerler. Bu olaylar isyanın birinci halkasını oluşturur. Idumea'lı Yahudi soylularının desteği ile isyanın ikinci dalgası başlar. İsyanın üçüncü dalgası ise soyluların Idumea'nın generali ve Joseph'in oğlunun da bulunduğu soyluların Kudüs'ü Zealotlara bırakmasıyla başlar (Horsley, 1986: 170-171), böylelikle Zealotlar kendilerini Roma ile savaşır halde bulurlar (Horsley, 1986: 172).

Romalıların Kudüs'ü yeniden ele geçirmeleri üç, diğer isyanları bastırmaları için ise ek olarak üç yıl daha geçmesi gerekir. 25 bin civarındaki milis 60 bin profesyoneli tarafından yenilgiye uğratılır. Masada'ya Roma ordusu girdiğinde 960 kişinin cansız bedeni ile karşılaşılır. Bu bedenler mağlup olup köleleştirilmek yerine intihar edenleridir (Faulker, 2019: 224). Zealotların kim olduğuna dair çeşitli fikirler bulunur. En hakim görüşlerden biri Galilee'lı Judas'ın, *Sicarii* gibi grupların oluşturduğu bir parti, düşünsel temellerini Dördüncü Felsefe'den alan ve çeteler ile ilişkili olan bir hareket olduğu yönündedir (Donaldson, 1990: 20). Horsley'e göre Zealotların *Dördüncü Felsefe* ve *Sicarii* ile doğrudan ilişkisi olduğuna dair bir veri yoktur. Zealotlar Kuzeybatı Yahudiye'de Roma'nın baskısından zarar gören köylülerdir. Bu köylüler çete biçiminde örgütlenmişlerdir. Diğer yandan, her gördüklerini yakıp yıkan huzursuz köylüler de değillerdir. Zealotların tepkileri özellikle Herodes hanesi soylularına olur. Diğer yandan, isyancıların dini bir tarafı da bulunmakta Yahudi görüşleri benimsemektedirler (Horsley, 1986: 190-191).

Roma İmparatorluğu'nun doğuşu, devletin daha sistematik hal alması dolayısıyla daha gelişkin bir mali sistem ve vergiler anlamına gelir. İmparatorluğun içinde barındırdığı çelişkiler ise çatışmalar ve isyanları beraberinde getirir. İmparatorluğun çöküşü ise devletin ve mali sistemin dağılması anlamındadır. 1041 Viking Vergi İsyanı Roma İmparatorluğunun çöküşü sonrası Avrupa'da devletin ve vergilerin nasıl şekillendiğini de göstermesi bakımından ilgi çekici ve önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

2. VİKİNG VERGİ İSYANI, 1041

Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle beşinci yüzyılda İngiltere, Almanya'dan Anglo-Saksonların istilasına maruz kalır ve Resim 3'te görüldüğü gibi bağımsız krallıklara bölünür. Dokuzuncu yüzyılın başlarında Wessex hanesinden Egbert'in orduları İngiltere üzerinde egemenlik kurar. Anglo-Saksonları tehdit eden önemli saldırı Vikingler'den gelir. Saldırıların boyutu gittikçe artmaya başlar, Danimarkalı bir ordu Doğu Anglia'ya varıp, Northumbria'yı ele geçirir. Güney Mersiya'ya doğru yönelen Danimarkalıları sadece Wessex yenilgiye uğratır. Onuncu yüzyıl boyunca Wessex lordları Danimarkalıları Krallıktan atmak için çabalarlar. Ancak Danimarkalılar 979 yılında II. Ethelred döneminde tekrar krallığa gelirler (Potter, 2009: 8). Bu durumun sebebi Ethelred döneminde, krallığın oldukça zayıflamış olmasıdır (Barlow, 1970: 3).

Resim 3: Anglo - Sakson Krallıklar

Kaynak:

<https://www.history.org.uk/primary/resource/3865/anglo-saxons-a-brief-history>.

Dokuzuncu yüzyıldaki istilalar nedeniyle hali hazırda kraliyet Kuzeylilerin etkisindedir. Kuzeylilerin bazıları İngiltere'ye kısa süreli akınlar yapmak isterken, İskandinav Kral Svein Forkbeard, İngiltere'yi fethetmek ister. Kralın babası İngilizleri yenebilecek yetenekte profesyonel Viking orduları kurmuştur. 980 yılından 1017 yılına kadar İngiltere ile savaşın olmadığı çok az yıl vardır. 991 yılında Olaf Tryggvason, Brihtnoth Earl'ünü Maldon Savaşında yener (Barlow, 1970: 5). Maldon Savaşı yenilgisinden sonra Kuzeylilere, eve dönmeleri için *gafol* adı verilen haraç ödemesi yapılır (Cohen, 2018: 3). Vikingler için akınlar fetihler, toprak, rehin karşılığı fidye ve haraç anlamına gelmekte, onlara büyük zenginlikler sağlar (Williams, 2012: 242-243). Vikinglere ödenen haraç ile krala ödenen haraçlar Anglo-Sakson kaynaklar tarafından aynı görülme de Frank kaynakları bu ödemeleri aynı görüp haraç olarak isimlendirir (Williams, 2012: 246-247). Haraç ödemeleri kısa vadede Vikingleri durdursa da uzun vadede kalıcı olmaz (Williams, 2012: 250). Vikinglere ödenen haraçların genel ismi ise *Danegeld* olarak bilinir (Cohen, 2018: 2). Vikinglerin, Resim 4'te haraç ödemeleri aldıkları bölgelere çeşitli *Danegeld* taşları bırakmaları oldukça ilgi çekicidir. Sanırsınız ki bu taşları, galibiyetin bir izi olarak bırakmak istemişlerdir.

Maldon Savaşına benzer pek çok savaş gerçekleşir ve savaşları çoğunlukla istilacılar kazanır. 1012 yılında Thorkell Hævi taraf değiştirerek Ethelred'e kırk iki gemisiyle hizmet verir (Barlow, 1970: 5). Başka bir deyişle, Ethelred Viking akınları ile mücadele edemeyince onları diğer akınlardan korunmak için kullanmak ister. Böyle olunca *gafol* ödemeleri yerine, askeri hizmet karşılığı verilen *bergeld* ödemeleri yapılır. *Gafol* sürekli olmayan ve Vikinglerin geri gitmeleri için ödenen haraç iken, *bergeld* sürekli olarak askeri hizmet için ödenen bir haraçtır. 1012 yılında gündeme gelen *bergeld* 1014 yılında ödenebilir (Cohen, 2018: 3). 1014 yılına kadar Vikinglere *gafol* ödenirken, bu yıldan sonra sürekli bir vergi halini alan

hergeld'e geçilir (Cohen, 2018: 20). İlk *hergeld* ödemesi Thorkell'e yirmi bir bin pound olarak yapılır (Cohen, 2008: 36).

Resim 4. Erken On Birinci Yüzyıl Knut Dönemi
Danegeld Ödendiğini Gösteren Taş

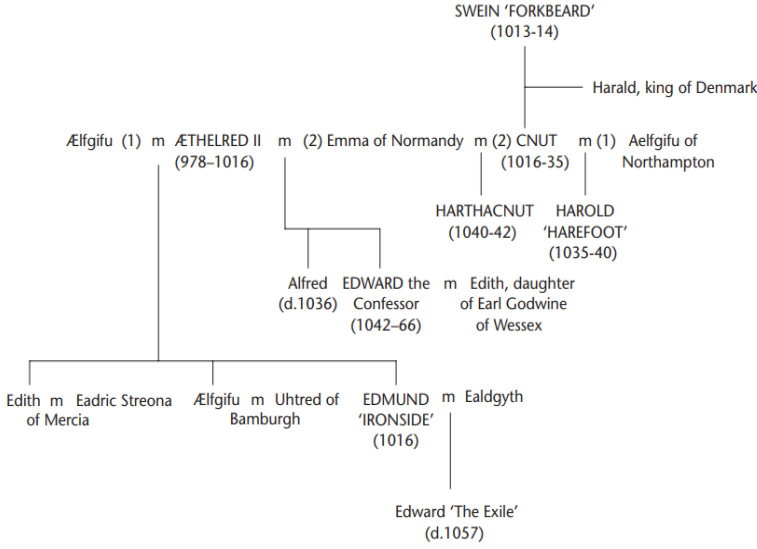
Kaynakça: *Tobeming, 2019: 119.*

On birinci ve on ikinci yüzyıl İngiltere'sinde vergilerin temel dört formu, topraklardan alınan *tallage*⁸, *Danegeld*, kırk günlük şövalyelik parası olan *scutage* ve yardımlardır (Kiser & Barzel, 2002: 481). 1013 yılında Thorkell'in firarından yararlanan Swein Folkbeard tüm İngiltere'yi işgal ederek Ethelred ve tüm ailesini Normandy'ye sürmek ister. Lakin bu sırada Swein Folkbeard ölür ve oğlu 1014-15 yıllarında İngiltere'yi geri alır. 1016 yılında Ethelred ölünce oğlu Edmund taht için diğer bir aday olur (Barlow, 1970: 5).

Cnut, Edmund'u yenilgiye uğratmasına rağmen mağlubiyeti kabul etmez. Wessex'e çekilerek orduya destek olur. Cnut Edmund'a bir anlaşma sunar. Thames Nehrin'in güneyi Edmund'a bırakılırken, Cnut Mersiya, Northumbria ve Londra'yı yönettir. İngiltere'nin parçalı yapısı kısa sürer, Edmund'un ölümüyle Cnut İngiltere'nin tek kralı olur (Potter, 2009: 11). Edmund öldükten sonra Cnut tek kral olsa da Ethelred'in Emma'dan olan çocukları Edmand ve Alfred onun için tehdittir. Bu yüzden Cnut, Ethelred'in dulu Emma ile sonra da Güney Northumbria Aelfhem Earl'ünün kızı ile evlenir. Cnut krallığını korumanın başka yollarını da arar. 1018 yılında, şimdiye kadar görülmemiş ağırlıkta, Londra için 10,500 pound ve tüm ülke için 72,000 pound haraç ister. Haracı, Ethelred ve Edmund'a verilen desteğin bir cezası olarak talep ettiği söylenir (Huscroft, 2019: 207-208). Cnut'un ölümü İngiliz siyasetinde önemli bir kırılma yaratır. Merciya ve Londra Harold'u desteklerken, Wessex bu iki adayı da desteklemez. Emma ise Ethelred'den olan oğlu Alfred'in Kral olmasını ister. Alfred, Cnut'un öldüğünü duyunca Normandy'den 1036 yılında İngiltere'ye gelir, lakin bazılarına göre Harold'u destekleyen Godwine Earl'ü tarafından işkenceyle kör edilerek öldürülür. Harold, İngiltere Kralı olur ve Emma'yı sürgüne gönderir. 1040 yılında Harold beklenmedik biçimde hayatını kaybeder (Huscroft, 2019: 210-211).

⁸ Kelimelerin kökenleri ve ayrıntılı bilgi için bkz., (Ağdemir, 2022).

Şekil 1: İngiltere Kralları, 978-1042

Kaynak: Huscroft, 2019, ^m evliliği, ^d ölümü göstermektedir.

Şekil 1'den dönemin İngiliz krallarını, evlilikleri ve varislerini izlemek mümkündür. 1040 yazında, Harthacnut hâlihazırda altmış gemisiyle işgal için Flandra'dayken Godwin, işgal gemilerinin sayısının artmasını engellemek için Harthacnut'a krallık teklifi götürür. Harthacnut altmış iki gemisiyle gelerek tahtı alır, gemileri için Ethelred döneminden bu yana alınan haraçlardan dört kat fazla ağır bir *bergeld* ödemesi ister. Bu *bergeld* ödemesi enflasyonu artırarak, buğday fiyatlarının yükselmesine neden olur. 1041 yılında nereden geldiği belli olmayan askeri bir tehdit için tekrar *bergeld* istenir. Böyle olunca Harthacnut'un krallığına muhalefet eden Worcester'de isyan başlar, *bergeld* tahsilatı için gönderilen tahsildarlar öldürülür. Harthacnut, isyanı cezalandırmak için Worcester'a ordu gönderir. Diğer yandan, Harthacnut koruması altında olan bir earl'un öldürüldüğü anlaşılır ve anlaşma bozulduğu için Northumbria'da bir isyan daha patlak verir. Emma, Alfred'i öldürenlerden, Harthacnut taraftarlarından intikam almak umudunda iken Worcester Earl'ü Harold taraftarları için uygun siyasi bir ortam olduğunu düşünerek isyanı teşvik eder. Godwine'se Harthacnut'u desteklemeye devam eder. İsyanın sonucunda Harthacnut kötü bir biçimde hayatını kaybeder (Licence, 202: 74-75). 1041 vergi isyanı görüldüğü gibi Vikingler ile feodal Anglo-Sakson krallıklar arasında egemenlik mücadelesinin bir görüngüsüdür. Fransa feodal devlet İngiltere'de olduğundan daha az gelişkin görünmektedir. Barış ve Tanrı'nın Ateşkesi kısmen de olsa bize bu durumu gösterir.

3. BARIŞ ve TANRI'NIN ATEŞKESİ, ON BİRİNCİ YÜZYIL

On birinci yüzyıl Fransa'sında yeni bir hanenin Karolingen'lerin iktidarı alması krallığın gücünü ve prestijini azaltır. Kral'ın Fransa üzerinde egemenliği, her ne kadar bu yüzyılda coğrafik olarak genişlese de oldukça zayıftır. Kral'ın Brittany, Toulouse ile hiçbir bağlantısı yok iken Normandy ile ilişkileri oldukça yetersiz düzeyde olur. Resim 5'te görüleceği üzere kralın gücü merkez bölgede toplanır (Dunbabin, 2006: 37-38). Onuncu yüzyılın sonlarıyla On

birinci yüzyılın başlarında güney Fransa’da politik ve toplumsal karmaşa hâkimdir. Viking ve Müslüman istilaları Karolingen Hanedanlığının politik ve yönetsel kurumlarını dağıtır. Onuncu yüzyılın ikinci yarısında yerel güçler ile eski soylu aileler arasında bu bölünmüş coğrafya üzerinde egemenlik mücadelesi başlar. Bu bağlamda, ekonomik ve politik kontrolü sağlamak için binlerce kale inşa edilir (Sargent, 1985: 219). Kilise güney Fransa’daki en önemli güçtür. Gascony ve Rhone nehrinin doğusu özellikle bu gücün önemli ölçüde hissedildiği yerlerdir. Kilise bu gücünü soylularla kurdukları ilişki üzerinden elde eder. 975-1050 yılları arasında Kilise’nin gücü kendisine bir tehdit haline gelir. Yeni kalelerin inşası zor gücüyle Kilise’nin arazileri işgal edilerek, Kilisenin yanına veya Kilisenin sorumluluğunda olan topraklara yapılır, böylelikle Kiliseye bağlı olan köylülerden vergi tahsil etme hakkı da elde edilir. Soylular, Gascony, Bordeaux, Grenoble, Provence gibi manastırların oldukça yoğun olduğu yerlerde Kilise topraklarına el koyar, piskoposluk, başpiskoposluk gibi önemli dini görevleri de kontrol etmeye çalışırlar (Lewis, 1975: 317-323). Yeni kaleler beraberinde kalelerde çalışan *milites* adı verilen bir sınıfın oluşmasına vesile olur. *Milites’lerin* ihtiyaçlarının karşılanması için aynı vergi olan *albergum* ve *receptum* adı verilen vergiler tahsil edilmeye başlanır. Ayrıca toprak üzerinden, domuz, tavuk, koyun gibi hayvanlar üzerinden vergi, köylünün ürününü işlemek için kullanacağı değirmenlerden de çeşitli kullanım bedelleri alınır (Lewis, 1975: 312-314).

Resim 5: Fransa Onuncu Yüzyıl

Kaynak: *Dunbabin, 2005: 45.*

Geçiş ücretleri, pazar ödemeleri, hayvanların otlatılması için alınan ödemeler eskinden beri varlığını korurken, yeni olan lordun değirmeni ve fırını kullanma zorunluluğu, toprağın terk edilmesi üzerinden alınan ödemeler, balık ve odun kesimi için yapılan ödemelerdir (Dunbabin, 2005: 147). Güney Fransa’da feodalizm, teritoryal egemenliğin yerine geçmekte oldukça geç kalır (Bisson, 1977: 291). Stratejik olarak önemli konumlardan yapılan bu kalelerin *milites’leri* kırları yağmalar, köylüleri ve Kiliseyi haraca bağlar (Bacharch, 1987: 405). Bu çerçevede, Fransa’da Tanrı’nın Barışı (*The Peace of God*) dini otoritelerin kaynaklarını, kilisenin topraklarını, kiliseleri ve yoksulları korumayı amaçlar. Karolingen

hükümdarlığının zayıf olması bu görevin Kilise tarafından yapılmasına neden olur. Tanrı'nın Barışı çerçevesinde yaptırımlar kral tarafından değil, Kilise tarafından uygulanır. Diğer yandan, Kilisenin kendi kurallarına aykırılık gösterenlere önceden beri yaptırım hakkı aforoz etmekte gücü bulunurken, Tanrı'nın Barışı'nın farkı tüm sınıflar için genel bir barış talebinin istenmesidir. Onuncu yüzyılın son çeyreğinde Kilise Konseyleri bu talebin başlangıç noktası olur. Kilise, konsey kararları ile köylülere, şövalyeleri genel bir barışa çağırır (Crowdey, 1970: 42-44). Tanrı'nın Barışı hareketinin ilk ortaya çıktığı Auvergne'i detaylı incelemek Tanrı'nın Barışı'nın hangi toplumsal dinamiklerin sonucu olduğunu anlamak konusunda faydalıdır. Keza bu dönemde pek çok kilisenin bu konuda karar aldığı görülür. Tanrı'nın Barışı hareketi Auvergne'den Arles, Lynos ve tün Burgundy'ye yayılır. Piskoposluk bölgesi boyunca tüm piskopos ve başpiskoposluklar barışı sağlamak için konseylere çağırılır. Süreç aile bağları, politik ilişkiler ve hareketin ilk olarak ortaya çıktığı Aquitaine'deki çatışmalarla örülür. Buradaki temel çatışma Poitou kontu (William IV ve oğlu William V) ile piskoposluk arasında gerçekleşir. Kavganın nedeni oldukça anlaşılabilir. Piskoposluk, Aquitaine topraklarının üçte birine sahiptir (Head, 1999: 657-658). 970'li yıllarda, Poitieu kontu William IV'in üst lordları olduğu Perigord kontu Boso Ligomes vikontu arasında çatışma piskoposluğu oldukça etkiler. Boso, manastırları koruması altına alan Gerald'a saldırı düzenler, karşı saldırılar ile bu çatışmalar devam eder ve Boso Gerald'ın korumasında olan kiliseye saldırır. Yapılan saldırılar sonucunda kilisenin vergi hakkı ve geleneksel hakları sonuna kadar kullanılır. Çatışmaların sonunda Gerald zafer kazanır, başpiskoposluk ile William IV'ün işbirliği ile kiliseye saldırılar cezalandırılır. Gerald ailesi yetkisini genişleterek Limoges bölgesindeki dini görevleri de alır (Head, 1999: 659-666). Temel sorunlar yerel lordların şiddeti, kaba güce dayalı bir adalet anlayışının varlığı, kilisenin, köylülerin bu şiddetten zarar görmesidir. Tanrı'nın Ateşkesi (*Truce*) tüm sınıfların mülkiyetlerini korumayı amaçlarken, Tanrı'nın Ateşkesi şiddeti durdurmayı amaçlar, Tanrı'nın Barışının ileri aşamasıdır. Kilise Konseyi bu amacı gerçekleştirmek için kararlar alır (Crowdey, 1970: 44-47). Sonuç olarak değerlendirildiğinde Tanrı'nın Barışı ve Ateşkesinin kilisenin otoritesini güçlendirdiği ve toplumsal düzeni sağladığı söylenebilir (Crowdey, 1970: 57-60).

SONUÇ

Birbirinden farklı coğrafyaya, dine, devlet biçimine ve üretim biçimine sahip bu üç vergi isyanını ortaklaştıran husus hepsinin sınıf mücadelelerinin sonucu patlak vermiş olmasıdır. Zealot isyanında Roma'nın Yahudiye'deki ekonomik artığa vergi ve haraç yoluyla el koymak istediğini, Yahudiye soylularının ise Roma ile ittifak içinde bu sömürü düzenini sürdürmeye devam ettiğini görmek mümkündür. Dolayısıyla Roma ve Yahudiye soyluları ile üretimin ana öznesi köylüler arasında önemli bir mücadele vardır. Roma yer yer bu mücadelede geri çekilir, ancak köleci devletin getirdiği çelişkiler Roma'nın Yahudiye'yi daha ağır vergi yüküne maruz bırakmasına neden olur. Kıtık, ağır vergiler, Roma valilerinin artan sömürüsü, Yahudiye soylularının rüşvet ve yolsuzlukları, Roma'nın vergi talebi önemli bir direnç yaratır. Öyle ki isyancılar özellikle Roma ile ittifak halinde olan soylulara saldırır, borç kayıtlarını yakar. Yahudiye'de sadece Roma'ya değil, diğer egemen devletlere karşı geliştirdiği dirençte dinin önemli bir yerinin olduğu görülür. Din özellikle isyana ilham ve güç veren bir öge olarak ortaya çıkar. Her ne kadar isyan kanlı bir biçimde bastırılrsa da Roma'nın yıkılışında ağır vergilerin yeri oldukça önemlidir.

Viking İsyanı ise köleci devletin çöküşü ile parçalanmış otoritenin yerini alan yeni devlet biçimini bize anlatır. Öyle ki artık merkezi ordulardan bahsetmek mümkün değildir, vergi sistemi dağınık, egemenlik parçalıdır. Vikingler İngiltere'ye sayısız akın düzenlerken, Anglo-Sakson krallar bu saldırıları engellemek için haraç ödemek zorunda kalırlar. Haraç,

Viking egemen sınıfları ile Anglo-Saksonlar arasındaki mücadelenin düğüm noktalarından biridir, keza Vikinglerin haraç aldıkları yerlere diktikleri *Danegeld* taşları galibiyetin sembolleri olurlar. Devletin en temel işlevlerinden olan güvenlik ihtiyacı Anglo-Sakson krallar tarafından sağlanamayınca, Vikingler İngiltere'yi korumaya başlar ve sürekli olmayan haraç ödemeleri sürekli hale gelir. Vikingler Anglo-Sakson kralların haraçları ile yetinmediklerinde, Viking egemen sınıfları ile Anglo-Saksonlar arasında epik nitelikte çatışmalar başlar öyle ki, Danimarkalı krallar İngiltere kraliyet ağacına kendi hanelerini ekleyerek krallığa egemen olurlar. Ancak bu mücadelenin bittiği anlamına gelmez ve güçlü Danimarkalı kral istediği haraç yüzünden kötü biçimde hayatını kaybeder. Viking İsyanı, İngiltere'de ekonomik artığın daha büyük bir kısmına el koymak isteyen Danimarkalı krallar ile bu talebe direnen Anglo-Sakson soylular, Viking kralının istediği haraç altında ezilen köylüler arasındaki mücadelenin bir görüngüsüdür.

Barış ve Tanrı'nın Ateşkesi ise neredeyse devlet otoritesinin yok olduğu arka planda gerçekleşir. Öyle ki Fransa krallığının her bölgesinde kilisenin mallarına el konur, soylular kiliseye vergi ödeyen köylülerden ek vergiler ister, topraklar işgal edilir. Otorite boşluğunun yarattığı kaotik ortam ekonomik artığın daha büyük kısmına el koymak için soylular arasında büyük bir mücadele başlatır. Bu mücadeleden zarar gören kilise ve köylülerdir. Kilisenin varlığını devam ettirmesi için mülkiyetin güvenliğinin sağlanması gerekir. Dolayısıyla kilise konsey kararları ile barış ve ateşkesi sağlamaya çalışır. Kuşkusuz mülkiyet güvenliği bu kararlarla sağlanamayacaktır, büyük soyluların da ittifakı ile feodal sistemin işlerliğini sağlayacak koşullar inşa edilmeye çalışılır.

KAYNAKÇA

- Ağdemir, Z. (2022). 1215 Magna Carta'dan 1381 Köylü isyanına İngiltere'de vergiler ve vergileme yetkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 22 (1) , 1-12. DOI: 10.25294/auibfd.945617.
- Adams, C. (1999). *For good and evil, the impact of taxes on the course of civilization*. Madison Book: Lanham.
- Babadostu, R. (2019), *Provincia Iudea'da Zealot hareketi*, Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barzel, Y. ve Kiser, E. (2002). Taxation and voting rights in Medieval England and France (2002). *Rationality and Society*, 14(4), 473-508, <https://ssrn.com/abstract=2138391>.
- Barlow, E. (1970). *Edward the confessor*. University of California Press: Los Angeles.
- Bisson, T. N. (1977). The organized peace in Southern France and Catalonia, ca. 1140 - ca. 1233. *The American Historical Review*, 82(2), 290-311. <https://doi.org/10.2307/1849950>.
- Boek, J.A. (2008). *Taxation in the later Roman Empire a Study on the character of the Late Antique Economy*. Yüksek Lisans Tezi, Ancient History Institute of History, Faculty of Arts Leiden University.
- Cohen, R. P. (2018). *Danegeld, the land tax in England, 991-1162*, Doktora Tezi, University of Oxford.
- Cowdrey, H. E. J. (1970). The peace and the truce of god in the eleventh century. *Past & Present*, 46, 42-67. <http://www.jstor.org/stable/649794>.
- Donaldson, T. L. (1990). Rural bandits, city mobs and the Zealots. *Journal For The Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period*, 21(1), 19-40. <http://www.jstor.org/stable/24658385>.
- Dunbabin, J. (2005). *France in the making 843-1180*. Oxford University Press: New York.
- Faulker, N. (2017). *Roma kartalların imparatorluğu*. Yordam: İstanbul.
- Häkkinen, S. (2016). Poverty in the first-century Galilee. *HTS Teologiese Studies/HTS Theological Studies*, 72(4), a3398. <http://dx.doi.org/10.4102/hts.v72i4.3398>.
- Head, T. (1999). The development of the peace of God in Aquitaine (970-1005), *Speculum*, 74(3), 656-686. <https://doi.org/10.2307/2886764>.
- Hoffman, P. T. (2017). Public economics and history: A review of fiscal regimes and the political economy of premodern states, *Journal of Economic Literature*, 55 (4), 1556-69.
- Horsley, R. (1986). The Zealots. Their origin, relationships and importance in the Jewish revolt, *Novum Testamentum*, 32(2), 159-192.
- Huscrafft, R (2019). *Making England, 796-1042*. Routledge: Londra.
- Lewis, A. (1965). *The development of Southern French and Catalan society, 718-1050*. University of Texas : n.

- Licence, T. (2020). *Edward the confessor: Last of the royal blood*. Yale University Press: Londra.
- Potter, P. (2009). *Gothic kings of Britain, The lives of 31 medieval rulers*. McFarland & Company, Inc., Publisher: Londra.
- Sargent, S. D. (1985). Religious responses to social violence in eleventh-century Aquitaine, *Historical Reflections / Réflexions Historiques*, 12(2), 219–240. <http://www.jstor.org/stable/41298854>.
- Sarıtaş, D.Ö. (2010). *Cumhuriyet dönemi Roma vergi sistemi*. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Stephens W. R. (1982). The fall of Rome reconsidered: A syntheis of manpower and taxation arguments, *Mid-American Review of Sociology*, 7(2), 49-65.
- Toheming, A. (2013). Exploring interconnectivity and similarity in the runestones of 10th 12th Century Sweden, https://ses.library.usyd.edu.au/bitstream/handle/2123/10176/toheming,a_thesis_2013.pdf;jsessionid=1E66C156DCEA564CBEA441F6F82074ED?sequence=1.
- Wilkinson, T. (2013). *Eski Mısır*. Say: İstanbul.
- Williams, G. (2012). *Akınlr ve savaş*. Ed. S. Brink ve N. Price (Der.), Viking dünyası içinde, ALFA: İstanbul.
- Varlı, İ. (2018). Davud ve Golyat. <https://www.birgun.net/haber/davud-ve-golyat-220835>.

Bölüm 3

ON DÖRDÜNCÜ VE ON BEŞİNCİ YÜZYILLARDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR

ON DÖRDÜNCÜ VE ON BEŞİNCİ YÜZYILLARDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR

WAT TYLER İSYANI, 1381

TUCHINS İSYANI, 1363-84

HARELLE İSYANI, 1382

BUNDSCHUH HAREKETİ, 1493

Hilal Görkem

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Büyük İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

hilalgorkem@comu.edu.tr

0000-0002-9884-1179

Özet

Bu çalışmada Yüzyıl Savaşları'nda birbirlerine karşı savaşan iki ülke olan İngiltere ve Fransa'da on dördüncü yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen Wat Tyler, Tuchins ve Harelle isyanlarıyla on beşinci yüzyılın sonunda ortaya çıkan Alman Köylü Savaşı'na öncülük eden olaylardan biri olan Bundschuh Hareketi incelenmiştir. Baş vergisine karşı tepkilerin büyüyen bir halk hareketine dönüştüğü Wat Tyler İsyanı (1381) hem İngiliz hem dünya tarihindeki en ünlü isyanlardan biridir. Tuchins ve Harelle ise Fransa'da yaşanan isyanlar arasında daha az dikkat çekmiş ve çok fazla incelenmemiştir. On beşinci yüzyılın sonunda ortaya çıkan ilk Bundschuh Hareketi (1493) ise on altıncı yüzyılın öne çıkan olaylarından biri olan Alman Köylü Savaşı'nın öncül hareketi olması bakımından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyanı, Wat Tyler, Harelle, Tuchins, Bundschuh

Abstract

This study examines Wat Tyler's Revolt, the Tuchins and the Harelle that took place in the second half of the 14th century in England and France, two countries that fought against each other in the Hundred Years War, and the Bundschuh Movement, one of the events leading to the German Peasants' War that emerged at the end of the 15th century. The 1381 Wat Tyler's Revolt, in which reactions against the poll tax grew into a popular movement, is one of the most famous revolts in both British and world history. The Tuchins and the Harelle, on the other hand, attracted less attention among the revolts in France and were not studied much. The first Bundschuh Movement (1493), which emerged at the end of the 15th century, is important in that it is a precursor movement of the German Peasants' War, one of the prominent events of the 16th century.

Keywords: Tax Revolt, Wat Tyler, the Harelle, the Tuchins, Bundschuh

GİRİŞ

On dördüncü yüzyıl; iklim koşulları, kıtlıklar, veba salgını ve savaşlarla Avrupa'da refahın oldukça gerilediği bir dönem olur. Dönemin zor koşullarının getirdiği istikrarsızlık, çeşitli iç karışıklıkları ve isyanları doğurur. 1348 veba salgını Avrupa'da sadece nüfusu azaltmakla kalmayıp ağır sosyal, ekonomik ve mali etkiler yaratır. İşgücünün azalmasıyla tarımsal üretim düşer, vergi tabanı daralır. Fransa ve İngiltere arasındaki bitmek bilmeyen Yüzyıl Savaşları (1337-1453) yarattığı siyasi istikrarsızlığın yanı sıra her iki ülkenin ekonomisi ve maliyesini olumsuz yönde etkiler. Savaşın getirdiği finansman ihtiyacı vergi artışları ya da yeni vergilerle karşılanmak istenir ve bu da toplumda hoşnutsuzlukla karşılaşılır. Bu vergisel artışlar, veba salgını ve kıtlıklarla sarsılan halk üzerinde ağır bir yük oluşturur ve zaman zaman toplumsal patlamalar yaşanarak vergi isyanları çıkar. Bu çalışmada bu isyanlardan İngiltere'de meydana gelen Wat Tyler İsyanı (1381) ile Fransa'da meydana gelen Tuchins (1363-84) ve Harelle (1382) isyanları inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmada incelenen bir diğer tarihi olaysa Alman Köylü Savaşı'na giden yolu hazırlayan on beşinci yüzyılın sonunda ortaya çıkan Bundschuh Hareketi'dir. Bu hareket, Wat Tyler, Tuchins ve Harelle isyanlarından farklı olarak hiçbir zaman fiili bir isyana dönüşmemiş, daha çok planlama aşamasında kalmıştır.

1. WAT TYLER İSYANI, 1381

Wat Tyler İsyanı, kısa süreli bir isyan olmakla birlikte kapsamı ve etkileri bakımından hem İngiliz hem de Orta Çağ tarihine damga vuran bir olaydır. Hatta Orta Çağ isyanları içinde en çok ele alınan ve üzerinde tartışılan isyan olduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. 1381 yılında İngiltere'de yaşanan bu isyanın diğer ismi Köylüler İsyanı'dır. Bu isyan, İngiltere'nin birbirinden uzak bölgelerinden gelen köylülerin ortak eylemi haline gelmesiyle İngiliz tarihinde öne çıkar (Hilton, 1985: 122). Wat Tyler İsyanı; Essex, Kent, Hertfordshire ve Londra'nın ötesine, kuzeyde York'a, batıda Shrewsbury'ye ve güneyde Canterbury'ye kadar yayılır (Cohn, 2019: 391-392).

İsyan, Köylüler İsyanı olarak anılmasına ve isyancıların çoğunluğunun köylülerden oluşmasına rağmen tek başına bir köylü isyanı olmaktan öte bir pleb (halk) isyanı özelliği taşır (Hilton, 2003: 216). Le Goff (2008: 194), Wat Tyler İsyanı'nın ayırıcı yönünün, köylü isyanının Londra'daki kentli zanaatkar ve işçilerin isyanıyla birleşmesi olduğunu vurgular. Ayrıca isyan, baş vergisine karşı çıkan bir isyan olmakla birlikte sınıfsal mücadele konusunda önemli ipuçları barındırır.

1.1. İsyanın Arka Planı

İngiltere'de ilki 1348-49, ikincisi 1361-62 ve diğeri 1369 yıllarında olmak üzere görülen üç ayrı veba salgınının 1400 yılına kadar nüfusu yarı yarıya azalttığı tahmin edilir (Gilbert, 2011: 32). Nüfusta yaşanan bu büyük kayıplar emek kıtlığına yol açar. Veba salgını sonrası görülen emek kıtlığı, tarım işçileri de dahil olmak üzere işçilerin pazarlık gücünü artırır ve böylece iki ya da üç kat ücret talep etmelerini mümkün hale getirir. On dördüncü yüzyılın başından on beşinci yüzyılın ortasına kadar

tarım ürünleri fiyatları yüzde on düşerken, reel ücretler yaklaşık iki buçuk katına yükselir (Hilton, 2003: 154).

Veba sonrası yaşanan emek kıtlığı yüzünden ücret artış talepleri, 1349 İşçiler Fermanı (Ordinance of Labourers) ve 1351 İşçiler Kanunu (Statute of Labourers) olmak üzere iki yasal düzenlemeyle sınırlandırılmak istenir (Hilton, 2003: 154). Ücretleri veba öncesi seviyelerde donduran 1349 İşçiler Fermanı, köylüleri efendilerine bağlayan bir düzenlemedir (Fritze & Robison, 2002: 413). Bu ferman, efendilerinin hizmetinden ayrılanlar için hapis cezası ve ücret artışı talep edenlere yönelik para cezalarını öngörür (Aktan, Dileyici & Saraç, 2002: 158; Demir, 2017: 224). İşçi ücretlerinin 1346 yılındaki seviyeye indirilmesi hükmünü içeren 1349 tarihli Ferman, ücretlerin düşürülmesi konusunda başarılı olamayınca, bir baskı grubu olan arazi sahiplerinin etkisiyle 1351 İşçiler Kanunu çıkarılır (Yavaş, 2020: 11-12). 1351 İşçiler Kanunu ile belirlenenin üzerinde ücret artışı için öngörülen cezalar uygulanır, ancak bu da istenilen başarıyı sağlamaz (O'Brien, 2015: 19).

1349 İşçiler Fermanı ve 1351 İşçiler Kanunu'nu ihlal edenler için öngörülen ağır para cezaları her idari bölgedeki özel komisyonlar tarafından uygulanır (Fritze & Robison, 2002: 413). Örneğin 1352 yılında Essex'te, o bölgede çalışan nüfusun tahminen dörtte birini oluşturan 7.556 kişi fazla ücret aldıkları için para cezasına çarptırılır (Given-Wilson, 2000: 86). Büyük toprak sahipleri ve lordların baskısıyla emek kıtlığı ve artan emek maliyeti sorununu çözmek için yürürlüğe giren bu uygulamalar, vebanın olumsuz etkilerinin sürdüğü bir ortamda işçi ve köylülerin refahını azaltır.

1381 yılına gelene kadar İşçiler Kanunu pek çok kez (1354, 1361, 1368, 1378) güncellenip onaylanır (Given-Wilson, 2000: 86). İşçiler Kanunu'nu uygulama konusunda gösterilen ısrar ve kararlılık, bir tür sınıf mücadelesinin doğmasına uygun bir zemin hazırlar (O'Brien, 2015: 19). Ayrıca 1348 veba salgınından sonra tarım işçilerinin ücretlerini düşürmek için yapılan yasal düzenlemelerin yerel sulh hakimleri tarafından kararlılıkla uygulanması, bu hakimleri Wat Tyler İsyanı'nda isyancıların açık hedefi haline getirecektir (Fryde, 1979: 826).

1348 veba salgını sonrasında ücretlerin artışını önlemeye yönelik uygulamalar, köylü ve işçileri olumsuz yönde etkilerken diğer yandan Fransa'yla yapılan Yüzyıl Savaşları'nın finansmanı için Wat Tyler İsyanı'nın arifesinde üç tane baş vergisi (1377, 1379, 1380) konulur (Fritze & Robison: 413; O'Brien, 2015: 20). Baş vergisi uygulamaları, ekonomik olarak zor koşullarda olan, ücret artışları sınırlandırılan köylülerin hem objektif hem de subjektif vergi yüklerini artırır, böylece isyan öncesi vergilemenin psikolojik sınırlarının aşıldığı bir noktaya gelinmiş olur.

1377 tarihli baş vergisi, on dört yaşından büyük herkesin mükellef olduğu, kişi başına 1 groat (4 peni) olan düz oranlı bir vergidir (Mollat & Wolff, 2022: 188). 1379'da çıkarılan ikinci baş vergisi ise artan oranlı bir vergi özelliği gösterir (Burg, 2004: 129). Örneğin kontlar, kontesler ve Londra Belediye Başkanı'nın baş vergisi 4 £ iken, sıradan bir işçinin baş vergisi mükellefiyeti 1 groat'tur (Oman, 2001: 22,181). 1380 yılında Parlamento, düz oranlı uygulamaya dönerek, 1370'teki ilk baş vergisinin üç katı miktarında, on beş yaşından büyük herkes için, kişi başına 1 şilin (3 groat) olan

yeni bir baş vergisi getirir (Mollat & Wolff, 2022: 188-189; O'Brien, 2015: 21). Aralık 1380'de kabul edilen bu verginin 66.666 £ gelir getirmesi beklenir; fakat mükelleflerin üçte biri kayıptır (Fryde, 1979: 852-853). Bu verginin yürürlüğe girmesiyle birlikte vergi yükünden kurtulmak isteyen köylüler büyük konvoylar halinde kasabadan kasabaya taşınırlar. Bunun üzerine 1381 yılının Mart ayı itibarıyla kral, tutuklama ve cezalandırma yetkisi olan yeni vergi memurları atar (O'Brien, 2015: 21). Bu görevliler Nisan-Mayıs'ta çalışmaya başladıklarında büyük suistimaller tespit ederler. Örneğin Norwich'te altı yüz mükellef, Norfolk'un tümündeysse sekiz bin mükellef vergi kayıtlarında görünmüyordu (Mollat & Wolff, 2002: 189).

1.2. İşyanın Gelişimi

Wat Tyler İşyanı'nı başlatan ilk kıvılcım, yukarıda bahsedilen tutuklama ve cezalandırma yetkisine sahip memurlardan biri olan Thomas Bampton'ın, 30 Mayıs 1381 tarihinde Essex Kontluğunda bulunan Brentwood kasabasına gelmesiyle başlar (Mollat & Wolff, 2022: 189). Brentwood kasabasının Fobbing, Corringham ve Stanford köylerinde baş vergisini ödemek istemeyen köylüler Bampton'a saldırırlar (Dobson, 1983: 38) ve aralarında çıkan çatışma sonucu vergi memurunu kasabadan atarlar (Burg, 2004: 130). Köylülerle yaşanan bu çatışma sonucunda Essex'te başlayan ayaklanma, önce Kent'e sıçrar, birkaç hafta içinde ise güneydoğu İngiltere'nin çoğu kısmına yayılır (Fryde, 1979: 853).

İşyanın kronolojik gelişimi şu şekilde gösterilebilir (Burg, 2004: 130-131; Cohn, 2019: 400; Dobson, 1983: 38-41; Hilton, 2003: 137-139; Oman, 2001: 26-39, 59-62; Mollat & Wolff, 2022: 140, 190, 192, 199):

- 30 Mayıs 1381** : Essex'te baş vergisine karşı işyan başlar.
- 2 Haziran 1381** : Abel Ker liderliğinde Kent'te ayaklanma çıkar.
- 5 Haziran 1381** : Abel Ker liderliğindeki işyancılar Dartford'a girer.
- 6 Haziran 1381** : Rochester Kalesi alınır. İşyancılar Maidstone'a yürüyüşe geçer.
- 7 Haziran 1381** : İşyancılar Maidstone'a girer. Wat Tyler tarih sahnesine çıkar.
- 10 Haziran 1381** : İşyancılar, Canterbury'yi hiçbir direnişle karşılaşmadan ele geçirirler. Başpiskopos Sudbury'nin sarayını yağmalarlar. Adli ve mali kayıtları sokakta yakarlar.
- 11 Haziran 1381** : Wat Tyler, işyancıları Londra'ya doğru harekete geçirir.
- 12 Haziran 1381** : İşyancılar Blackheat'te toplanır.
- 12 Haziran 1381** : Kral II. Richard Westminster'den Londra Kale'sine hareket eder.
- 13 Haziran 1381** : John Ball, Blackheat'te meşhur vaazını verir.
- 13 Haziran 1381** : Kral II. Richard, işyancılarla görüşmek için Greenwich kıyısına gider; ancak güvenlik gerekçesiyle karaya inmez ve görüşme gerçekleşmeden oradan ayrılır. İşyancılar Londra'ya girerler. Lancaster Dükü Gauntlu John'un Savoy sarayını yağmalarlar.
- 14 Haziran 1381** : Kral II. Richard, işyancıları temsil eden Wat Tyler'la Mile End'de görüşür. II. Richard işyancıların taleplerini kabul eder.

14 Haziran 1381 : İsyancılar Londra Kalesi'ni işgal ederler. Başpiskopos Sudbury ve Başhaznedar Sir Robert Hales'i öldürürler.

15 Haziran 1381 : Wat Tyler, II. Richard'la ikinci kez Smithfield'ta görüşür. Wat Tyler öldürülür.

22 Haziran 1381 : Kral isyanın dinmediği Essex'e doğru ordusuyla bizzat harekete geçer.

2 Temmuz 1381 : Chelmsford'da II. Richard, Mile End'de verdiği tüm sözleri ve düzenlenen tüm belgeleri iptal eden bir bildiri yayınlar.

15 Temmuz 1381: Wat Tyler'ın ölümünden sonra Londra'dan kaçan John Ball, 13 Temmuz'da Coventry'de yakalanarak iki gün sonra idam edilir.

Temmuz-Ağustos 1381 : İsyan bastırılır.

14 Aralık 1381 : Kral II. Richard genel bir af çıkarır.

Wat Tyler'ın ilk kez 7 Haziran 1381'de tarih sahnesine çıktığı görülür (Mollat & Wolff, 2022: 190). İsyanın lideri olarak ilk faaliyetinin isyancıları Canterbury'e yönlendirmek olduğu söylenebilir (Oman, 2001: 29). Wat Tyler'ın kimliğine ilişkin çeşitli bilgiler olmakla birlikte kesin olarak kim olduğu, nereli olduğu ve ne iş yaptığı belli değildir. Demirci ya da kiremit ustası¹ olduğu rivayetler arasındadır (Jones, 2009: 34). Kentli olduğunu söyleyenler olduğu gibi Essexli olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır. Mollat ve Wolff (2022: 190), Wat Tyler'ın Orta Çağ kronikçisi Frossiart'ın iddia ettiği gibi Fransa'da askerlik deneyimi olmasının mümkün olabileceğini, iyi bir konuşmacı olmasının yanı sıra kalabalıkları nasıl idare edip üzerlerinde nasıl otorite kuracağını bildiğini belirtir. Oman (2001: 28) ise Wat Tyler'ın konuşma yeteneğine sahip, kendine güvenen ve hırslı biri olduğunu söyler.

Wat Tyler'ın yanı sıra isyanın bir diğer lideri, düşmanları tarafından "*Kent'in deli papağı*" diye lakap takılan John Ball adında bir din adamıdır (O'Brien, 2015: 20). Sosyal eşitliğe vurgu yaptığı vaazlarıyla adını duyuran rahip, radikal görüşleri yüzünden aforoz edilmiş olmakla birlikte köy köy gezerek vaaz vermeyi ısrarla bırakmaz. Wat Tyler İsyanı öncesinde Maidstone'da hapisanede tutuklu olan John Ball, Kent isyancılarının Maidstone'a ulaşmasıyla hapisaneden çıkarılır ve akabinde Wat Tyler İsyanı'na katılır (Burg, 2004: 425-426).

Wat Tyler'ın Kentli isyancıların başına geçmesini takiben, 8-9 Haziran'da isyan tüm Kent ve Essex'te etkili olur; isyancılar kaleleri, malikaneleri yıkar ve derebeylik kayıtlarını yakarlar (Mollat & Wolff, 2022: 190). İsyancıların öfkelerini esas olarak kraliyet görevlilerine, avukatlara, Gauntlu John taraftarlarına ve toplum tarafından seilmeyen toprak sahiplerine yönelttikleri görülür (Oman, 2001: 29). 10 Haziran'da Canterbury'i hiçbir direnişle karşılaşmadan ele geçirirler. En çok öfke ve nefret duydukları isimlerden biri olan Başpiskopos Sudbury'nin sarayını yağmalarlar, adli ve mali kayıtları sokaklarda yakarlar. İsyan sırasında ev soygunları ve yağma o kadar çoktur ki ilk genel af çıktığında Canterbury bu listenin dışında

¹ Soyadından ötürü kiremit ustası olduğu yorumu yapılır. İngilizcede *tiler*, kiremitçi, kiremit ustası anlamına gelir.

kalan yerlerden biri olur. Essex'te ise isyancılar "*Hırsız Hobbe*" lakabıyla anılan Başhaznedar Sir Robert Hales'in Cressing Tapınağı'ndaki konutunu büyük bir öfke içinde yıkarlar (Oman, 2001: 30-31, 35). Köylü ve zanaatkarların büyük bir nefret duyduğu Robert Hales, baş vergisi toplamakla suçlanmaktadır (Hilton, 2003: 138).

11 Haziran'da Wat Tyler liderliğinde Londra'ya doğru hareket eden Kentli isyancılar, 12 Haziran'da Blackheat'e ulaşırlar. Akabinde Essex'ten gelen isyancılar da gruba katılır (Hilton, 2003: 138). 13 Haziran sabahı Londra'ya girmeden önce John Ball isyancıları motive etmek için Blackheat'te ünlü vaazını verir: "*Adem toprağı kazarken ve Havva yün eğirirken, efendi kimdi?*" (Oman, 2001: 38). Feodal eşitsizliklere karşı dini bir argüman sunan Ball, isyancılar üzerinde oldukça etkili bir figürdür. Diğer Orta Çağ isyanlarında da görülen dini motifler Wat Tyler İsyanı'nda da köylüleri harekete geçirici önemli bir unsur olur.

İsyancılar 13 Haziran'da Londra'ya girerler (Dobson, 1983: 40) ve ilk olarak İngiltere'nin en güçlü ve nefret edilen adamı olan, Kral II. Richard'ın amcası ve baş danışmanı, Lancaster Dükü Gauntlu John'a ait Savoy Sarayı'nı hedef alırlar (Cohn, 2019: 400). Newgate ve Fleet hapishanelerinin kapılarını açarlar ve Clerkenwell Hastanesi'ni talan ederler (Fritze & Robison, 2002: 413). Kısacası şehirde tam bir kaos ortamı hakimdir.

John Ball, İsyancılara Konuşma Yaparken.

İsyancıların ortasında, at üstündeki kişi John Ball, ön soldaki siyah başlıklı kişi ise Wat Tyler'dir.

Kaynak: *Chroniques de France et d'Angleterre, Book II*, S. Netherlands, circa 1460-1480, British Library, <https://www.flickr.com/photos/britishlibrary/>, Erişim: 24.02.2022.

13 Haziran'da isyancıların Londra'ya girip şehirde büyük bir karışıklığa sebep olmalarının ertesi günü, 14 Haziran 1381'de on dört yaşındaki Kral II. Richard, Wat Tyler liderliğindeki isyancılarla Mile End'de görüşmeyi kabul eder. Bu görüşme sırasında Wat Tyler, feodal düzene karşı olan bazı görüşlerini dile getirir ve II. Richard, Wat Tyler'ın taleplerini kabul eder. Bu talepler; serfliğin, feodal

vergi ve hizmetlerin kaldırılmasını, tüm kiracıların özgür olmasını, kira olarak dönüm başına yılda dört peni kira ödemelerini, ticaret ve emeğin serbest bırakılmasını, serbest alım ve satıma ilişkin tüm kısıtlamaların kaldırılmasını ve ayrıca isyancılar için genel bir affı içerir (Burg, 2004: 130; Mollat & Wolff, 2022: 193-194; Oman, 2001: 46). Bu taleplerin Kral tarafından kabul edilmesinin ardından kraliyet katipleri özgürlük fermanları yazmak için görevlendirilirler, bunu takiben Essex'ten gelen isyancıların bir kısmı özgürlük belgelerini alarak dağılırlar (Hilton, 2003: 139). Bununla birlikte, Wat Tyler'in tüm talepleri kabul edilmesine rağmen isyan sona ermez.

Bir grup isyancı Londra Kalesi'ni işgal edip Başpiskopos Sudbury ve Başhaznedar Robert Hales'i öldürürler (Hilton, 2003: 139). İsyancılar Başpiskopos Sudbury'nin kafasını kestikten sonra Tower Bridge'in üzerine asarlar. Ayrıca Londra'yı yağmalarlar ve Gauntlu John'un takipçilerini, bazı yabancı zanaatkarlar ile malikane lordlarını destekleyen avukatları öldürürler (Burg, 2004: 130). Ertesi gün 15 Haziran'da Kral II. Richard isyancılarla ikinci kez görüşmek üzere Smithfield'e gelir. Wat Tyler, bir önceki görüşmedeki taleplerini artırarak Kilise mülklerine el konulması, biri hariç tüm piskoposlukların kaldırılması, krala tabiiyetin dışında tüm tabiiyetlerin geçersiz kılınması gibi yeni taleplerde bulunur. Görüşme sırasında çıkan gerginlik ve karışıklık sırasında Wat Tyler, Londra Belediye Başkanı William Walworth tarafından yaralanır, öldürücü son darbe ise Kral'ın yaverlerinden birinden gelir (Fritze & Robison, 2002: 414).

Wat Tyler'in Öldürülmesi

Kaynak: Jean Froissart, *Chronicles*, vol 2, 15th century; British Library (Royal MS 18 E I), <https://www.bl.uk/collection-items/miniature-of-the-death-of-wat-tyler-from-jean-froissarts-chroniques>, Erişim: 24.02.2022.

Wat Tyler'in ölümünü takiben karışıklıklar ortadan kalkmaz. İsyanın dinmediği ve sayıca çok isyancının olduğu Essex'e 22 Haziran'da Kral bizzat kendisi ordusuyla müdahale etmek üzere yola çıkar. Kral, 23 Haziran'da Essex,

Waltham’da, Wat Tyler ve destekçilerinin “*isyankâr*” ve “*hain*” davranışlarını hiçbir zaman desteklemediğini, daha önceden verdiği sözlerin baskı altında zorla verildiğini ve geçersiz olduğunu halka açıklar. Kral konuşmasında “*Hala köylüsünüz (villeins) ve köylü olarak kalacaksınız*” ifadelerini kullanır. 2 Temmuz 1381’de ise Kral II. Richard, Mile End’de yazılan azat ve af belgelerinin geçersiz olduğunu resmen ilan eden bir bildirge yayınlar (Oman, 2001: 59-60). Böylece isyancılara verilen sözler tüm geçerliliğini yitirmiş olur.

Çeşitli bölgelere yayılan isyanların bastırılması için Krallığın müdahaleleri Temmuz ve Ağustos ayları boyunca devam eder (Mollat & Wolff, 2022: 140). İsyanın bastırılması için toplam bin beş yüz kişinin idam edildiği tahmin edilmektedir (Burg, 2004: 131). Yıl sonuna gelindiğinde ise Kral II. Richard, 14 Aralık 1381 tarihinde iki yüz kırk yedi kaçak isyancı dışında herkesi kapsayan genel bir af çıkarır (Oman, 2001: 62).

Wat Tyler İsyanı, isyancıların nihai hedeflerine ulaşmadan bastırılır. Bununla birlikte isyana sebep olan baş vergisi kaldırılır (Gilbert, 2011: 42) ve Orta Çağ döneminde İngiltere’de başka hiçbir hükümet baş vergisi koymaya cesaret edemez (Fryde, 1979: 853).

2. TUCHINS İSYANI, 1363-1384²

On dördüncü yüzyılda Fransa’da meydana gelen ve *Tuchins* adı verilen isyanlara ilişkin tarihi bilgiler, döneminde konuyu tek ele alan VI. Charles’ın resmi tarihçisi Michel Pintoin’in vakayinamesi (*Chronique du Religieux de Saint-Denis*)³ ile af mektuplarından⁴ oluşan arşiv kayıtlarına dayanır (Cohn, 2004: 90, 99). Tuchins İsyanı’nın hangi bölgede ne zaman başladığı ve hangi dönemi kapsadığına ilişkin kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Cohn (2004: 89) ve Aiton (2007: 13) isyanların 1363 yılında başladığını; Hilton (2003: 119), 1363 yılında Auvergne dağlarında faaliyetlerine başlayan Tuchins’in 1384’te bastırıldığını, Mollat ve Wolff (2022: 179-180), ilk Tuchins isyanının 1363 yılında Saint-Flour’da (Auvergne) çıktığını, Le Goff (2008: 192) 1378 yılında Languedoc’ta, Firnhaber-Baker, J. (2020: 127) 1360’ların sonlarında Auvergne’de, 1380’lerin başında Languedoc’ta patlak verdiğini belirtir. Bu bilgiler ışığında Tuchins İsyanı’nın Güney Fransa’da Auvergne ve Languedoc bölgeleri olmak üzere temelde iki merkezli olduğunu söylemek mümkündür.

Orta Çağ Fransızcasında “*ormanlarda barınan haydutlar ve yağmacılar*”ı anlatmak için kullanılan (Le Goff, 2008: 192) *tuchin* kelimesinin kökeni, çoğunlukla *touche* kelimesine

² Tuchins’in ne zaman başladığına ilişkin farklı bilgiler söz konusudur. Çalışmada başlangıç tarihi olarak, isyanlara ilişkin en eski izlerin olduğu söylenen 1363 yılı kabul edilmiştir.

³ Bu kronikte Tuchins’in özellikle rahiplere uyguladıkları gaddarlıkları anlatan yazılara yer verilmiştir (Cohn, 2004: 90). Sizer (2015b:1509), Pintoin’in Tuchins’in bir rahibin parmak uçlarını kesip, derisini yüzüp, son olarak yaktıklarına ilişkin anlattığı olayın muhtemelen abartılı olduğunu düşünmektedir.

⁴ Bu mektuplarla, Tuchins isyanlarına katılan isyancıların yanı sıra kendilerini *tuchins*’e karşı savunanlara da af verilmiştir (Cohn, 2004:90).

dayandırılır. *Touche*, “*ormanlık, bozkır veya maki*” (Mollat & Wolff, 2022: 179), “*orman veya ormanın bir parçası*” (Cohn, 2008: 261) anlamlarına gelir. *Touche* kelimesine dayandırılan *tuchins* ise “*ormanda saklananlar*” demektir (Cohn, 2007: 197). Marcellin Boudet, 1895 tarihli *La Jacquerie des Tuchins, 1363-84* isimli çalışmasında *tuchin* kelimesinin etimolojik olarak “*tue-chiens*” (köpek katili) kelimesinden türediğini, bu ifadenin yoksulluk ve açlıktan köpek öldürüp yemeye mecbur kalmaları anlamında kullanıldığını iddia eder (Cohn, 2004: 99; Cohn, 2008: 261).

Düzeni bozucu mizaçları sebebiyle Tuchins adını aldıklarını söyleyen Pintoin, kroniğinde *tuchins*’i “*buşursuz solucanlara*” benzetir (Cohn, 2004: 99). Tuchins’i “*toprağın yüzeyinde kıvranan solucanlar gibi beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan bir kalabalık*” olarak tasvir eder (Mollat & Wolff, 2022: 179). Cohn (2004) geç Orta Çağ’da Fransa, İtalya ve Flanders’te meydana gelen isyanları ele aldığı *Popular Protest in Late Medieval Europe* adlı çalışmasında isyanlara ilişkin birçok af mektubu ve vakayinameden yaptığı çevirilere yer verir. Bu çevirilerden biri de Boudet’in *La Jacquerie des Tuchins, 1363-84* (1895) adlı çalışmasında yer alan Nisan 1367 tarihli af mektubuna ilişkindir. Bu af mektubunda “*soyguncular ve hırsızlar topluluğu*” olarak nitelendirilen Tuchins’in faaliyetleri şu şekilde özetlenir (Cohn, 2004: 101-102): “*Ormanda ve diğer yerlerde, çoğu zaman bu ülkeyi ellerinden geldiğince yok etmek için birçok canavarca, korkunç ve alçak eylemde bulunarak, saygın insanları gözetlediler, soydular, yok ettiler ve öldürdüler*”.

Pintoin, Tuchins İsyanı’nın V. Charles’ın getirdiği yeni mali yükümlülüklerle karşı bir vergi isyanı olarak başladığını belirtir (Cohn, 2008: 39). Pintoin, vakayinamesinde bu durumu şöyle anlatmıştır: “*Kasabalı ya da köylü olarak işlerini bırakmışlar... korkunç yeminler altında, artık hiçbir mali yüke boyun eğmeyerek ve ülkelerinin kadim özgürlüğü için savaşıyorlar birbirlerini destekleyeceklerine ant içtiler*” (Mollat & Wolff, 2022: 179). Bununla birlikte Cohn (2006: 39-40) Auvergne ve Saint-Flour çevresindeki sıradağlardaki isyanlara yönelik verilen af mektuplarında olayları tetikleyen unsur olarak vergilerden bahsedilmediğini, bunların çoğunun yerel halk arasındaki çatışmaları anlattığını, bahsedilen suçların sınıf temelli olmak yerine sığır baskınları ve diğer haydutluk biçimleri gibi kişisel olaylarla ilgili olduğunu öne sürer. Sizer (2015b: 1504) ise Tuchins İsyanı’nın temel şikayet konusunun vergi politikası olduğunu vurgular. Firnhaber-Baker (2020: 130), 1380’lerin başında Languedoc’taki Tuchins İsyanı’nın vergilere karşı direnişi de barındırdığını belirtirken, Challet ve Forrest (2015: 306), Languedoc’taki Tuchins İsyanı’nın daha çok vergilendirmeye ilgili bir isyan olduğunu ifade eder.

Cohn (2007: 197), 1360’larda Güney Fransa’yı Kuzey Fransa’ya kıyasla “*sınıf mücadelesi için daha önemli bir sahne*” olarak nitelendirir. Siyasi istikrarsızlık, başıboş haydutlar, savaş ve yeni vergilerin halkın üzerine ağır bir yük yüklediği Massif Central’ın dağlık bölgelerinde askerler, köylüler ve kentlilerden oluşan Tuchins adıyla anılan haydut çeteleri kurulur. Bu çeteleri kurmalarının nedenleri; (i) kişisel sıkıntıları çözmek, (ii) ekonomik fayda sağlamak, (iii) dönemin zorlukları ve savaş (Yüzyıl Savaşları) ortamı, (iv) Fransız ve İngilizler arasındaki gönülsüz ateşkes ortamı ve (v) artan vergiler şeklinde sıralanabilir (Boudet, 1895, akt. Cohn, 2007: 197).

Languedoc'ta ise 1378 yılında Le Puy isimli kasabada dini bir tören sırasında yaşanan olay bir vergi isyanına dönüşür. İsyanı tetikleyen vergiler, dolaylı vergi olarak toplanan *subsides*'tir (Mollat & Wolff, 2022: 180). Ayrıca bu dönemde Kral V. Charles, Languedoc'ta hane başına iki frank olan yıllık ocak vergisini (*fouagio*), önce beş franka sonra da on iki franka yükseltmiştir (Delachenal, 1931: 288; akt. Cohn, 2004: 261). Le Puy Belediye Meclisi'nin Yüzyıl Savaşları'nın finansmanı için Fransa kralına bağışladığı *subsides*, tüketim üzerinden alınacak düz oranlı bir vergidir (Farr, 2000: 172). Le Puy'da 1378 yılında Paskalya orucunun (Büyük Perhiz) bittiği gün gelenekler doğrultusunda Kutsal Meryem Ana heykelinin üzerindeki örtünün kaldırılmasının ardından birçok insanın katıldığı "Ey Kutsal Bakire Meryem, bize yardım et! Zenginlerin etkisiyle ve onların vergilerini azaltmak için önümüze konan ağır vergileri karşılayamadığımız için nasıl yaşayacağız, çocuklarımızı nasıl doyuracağız?" şeklinde bir yakarış duyulur (Mollat & Wolff, 2022: 180). Bunun ardından tüm şehre yayılan bir isyan başlar.

Le Puy'ı takiben Béziers'te Eylül 1381'de dolaysız verginin tarhiyatı sırasında yapılan adaletsizlikler nedeniyle bir isyan çıkar. Esnafların liderliğindeki kalabalık, belediye binasını basıp, kuleyi ateşe verir ve bunun sonucunda belediye meclis üyeleri yanarak ya da kuleden atlayarak ölürler. İsyân, kırk beş isyancının idam emrini veren Berry Dükü tarafından bastırılır (Farr, 2000: 172).

V. Charles, Languedoc'taki kent isyanlarının ardından vilayetdeki tüm kraliyet harcamalarının kraliyet haznedarının yanı sıra Languedoc Estates tarafından seçilen bir haznedar tarafından da denetlenmesi taleplerini kabul etmek zorunda kalır (Challet & Forrest 2015: 306). İlk olarak 1363'te V. Charles zamanında Fransa'nın güneyinde başlayan Tuchins İsyânı, ondan sonra tahta geçen oğlu VI. Charles döneminde de devam eder. 1384 yılına gelindiğinde ise Tuchins isyancıları, VI. Charles'ın Languedoc'taki teğmeni olan amcası Berry Dükü tarafından şiddetli şekilde bastırılır (Cohn, 2004: 89). VI. Charles, isyanın bastırılmasından sonra isyancılara dört yıl içinde ödeyebilecekleri sekiz yüz bin franklık büyük bir para cezası karşılığında genel bir af çıkartarak uzun bir süre isyanlara engel olur (Mollat & Wolff, 2022: 183-184).

3.HARELLE İSYANI, 1382

16 Eylül 1380 tarihinde Kral V. Charles ölüm döşegindeyken, ocak vergilerini (*fouages*) kaldırarak, yeni kral tahta çıktığı zaman Fransa'da birbirini izleyen mali zorlukları başlatacak olan bir karara imza atar (Miskimin, 1963: 433). Mali zorluklar beraberinde iç karışıklıklar ve istikrarsızlığı getirecektir. Ocak vergilerinin kaldırılması, vergi gelirlerinde yaklaşık üçte bir oranında azalmayı ifade etmektedir (Radding, 1972: 80). İngilizcede *hearth tax* denen *fouage*, Fransa'da on dördüncü yüzyılda

⁵ Orta Çağ'da vergi kavramı yerine daha çok hediye, bağış, yardım gibi anlamlar taşıyan *aid*, *aide*, *subsidy* gibi terimler kullanılır. Özellikle savaş dönemlerinde toplanan vergilere bu isimlerin verilmesi tercih edilmiştir (Edizdoğan, 2008: 143-144). İngiltere ile Yüzyıl Savaşları'nda çarpışan Fransa'da da savaşın finansmanı için konulan vergiler için bu terimlerin kullanıldığı görülmektedir.

⁶ Dolaysız bir gelir ve servet vergisi özelliği gösteren *fouage*, on dördüncü yüzyılın sonu ve on beşinci yüzyılın başında *taille* adını alır (Ağdemir, 2017: 145).

yaygın olarak uygulanan, hane başına alınan dolaysız bir vergidir (Blackmore, 2020: 203). 1364-80 yılları arasında düzenli olarak toplanan *fouage*, ortalama üç frank olmakla birlikte, hane halkının servetine göre bir frank ile dokuz frank arasında değişmektedir (Kibler & Zinn, 1995: 361, 899).

V. Charles'ın ölüm döşeginde kaldırdığı⁷ vergilerin yerine, tahta geçen oğlu VI. Charles döneminde yeni vergilerin konmasıyla önce Rouen'de (*Harelle*) ardından Paris'te (*Maillotins*)⁸ vergiye karşı isyanlar çıkar (Le Goff, 2008: 193; Miskimin, 1963: 442). Ayrıca Fransa'nın kuzeyinde Amiens, Caen, Dieppe, Orléans, Rheims gibi yerlerde de çeşitli isyanlar yaşanır (Challier, 2011: 21).

V. Charles'ın ölümü üzerine on iki yaşında olan VI. Charles'ın tahta geçmesiyle kral naipleri arasında başlayan güç mücadelesi, Fransa'da bir siyasi istikrarsızlık ortamı yaratır ve bu ortam vergi isyanları için uygun bir zemin hazırlar. VI. Charles'ın tahta çıkışının daha birinci ayı dolmadan ilk isyan dalgası, ocak vergilerinin kaldırılmasından sonra aides'in de kaldırılması talebiyle (Miskimin, 1963: 441). 3 Ekim 1380'de Saint-Quentin, Compiègne ve Laon'da başlar (Mollat & Wolff, 2022: 140). Bir satış vergisi olan aides (Hay, 1989: 98), dolaysız vergiler gibi gelir düzeyine göre alınmadığı için yoksullar tarafından daha büyük hoşnutsuzlukla karşılanır (Radding, 1972: 90).

Aynı yılın Kasım ayında Paris'te aides'e karşı çıkan isyan sonucunda tüm vergiler kaldırılır (Miskimin, 1963: 442). Ocak 1381'deki yasal düzenlemeyle vergilerin iptali onaylanır ve böylece IV. Philippe zamanından (1285-1314) itibaren konan tüm vergiler kaldırılmış olur (Cohn, 2004: 262). Temmuz ayına kadar çeşitli yeni vergiler getirilir ve Ocak 1382'ye gelindiğinde daha önce gösterilen şiddetli tepkiler sonucu Kasım 1380'de kaldırılan dolaylı vergiler yeniden yürürlüğe konulur (Miskimin, 1963: 442). Kral naipleri tarafından meclis onayı olmaksızın satış vergileri⁹ yeniden getirilmek istenir (Coville, 1894, akt. Radding, 1972: 81) ve bu vergiyi toplama girişimleri sonucunda 24 Şubat 1382'de Rouen'de Harelle İsyanı başlar (Radding, 1972: 81).

Çoğunluğu tekstil sektöründe çalışan yaklaşık iki yüz kadar usta belediye binasının önünde bir araya gelir ve şehrin çanlarını çalarak bir isyan başlatırlar (Mollat & Wolff,

⁷ V. Charles'ın ölmeden hemen evvel vergileri kaldırmasına yönelik Miskimin (1963), çarpıcı bir görüş ortaya atar. Miskimin (1963), V. Charles öldüğü zaman Fransız hazinesinin dolu olduğunu herhangi bir finansman sıkıntısı olmadığını iddia eder. Yüzyıl Savaşları'nda 1370'lerde İngilizlere karşı gösterilen askeri başarıları sonucunda coğrafi olarak vergi tabanının yarı yarıya genişlemesi ve ocak vergilerinin Fransa genelinde uygulanmasıyla hükümet harcamalarını aşacak büyüklükte vergi gelirinin elde edildiği sonucuna vararak şu soruyu yöneltir: "*Bilge lakabını hak eden bir kralın, hazinesi dolu, halkı perişan ve bütçesi dengeli olduğunda vergileri azaltacağını önermek makul görünmüyor mu?*" (Miskimin, 1963: 436).

⁸ Mart 1382'de Paris'te isyancılar kraliyet cephaneliğindeki çekiçlerle (*maillotin*) silahlandıkları için kendilerine bu isim verilmiştir (Small, 2009: 197).

⁹ İsimsiz bir din adamı tarafından on dördüncü yüzyılın sonlarında kaleme alınan *Chronique des quatre premiers Valois* isimli kronikte, Kral VI. Charles'ın tavsiyesi üzerine Berry ve Burgundy duklerinin "*pound üzerine on iki penilik vergi*" koymak istemesi üzerine Rouen'de Büyük Perhiz'in ilk günü isyan çıktığı anlatılır (Cohn, 2004: 289).

2022: 170). İsyancılar hapishanelerin kapılarını açar, manastırları ve zenginlerin evlerini yağmalar (Burg, 2004: 128), kralın memurlarına, zengin burjuvalara, din adamlarına ve Yahudilere saldırırlar (Mollat & Wolff, 2022: 170). Vakanüvis Pierre Cochon, isyancıların çoğunluğunun kalfalardan oluştuğunu söylemekle birlikte bazı tüccarlar tarafından gizlice desteklendiğini de ileri sürer (Cohn, 2004: 265).

Harelle İsyanı'nın kronolojik gelişimi aşağıdaki gibidir (Miskimin, 1963: 433, 441-442; Radding, 1972: 80-81; Mollat & Wolff, 2022:140-141):

- 16 Eylül 1380** : Kral V. Charles ölür.
- 3 Ekim 1380** : Saint-Quentin, *Compiègne ve Laon'da aides isyanı başlar.*
- 15 Kasım 1380** : Paris'te *aides* isyanı başlar.
- 16 Kasım 1380** : Tüm vergiler iptal edilir.
- Ocak 1381** : Tüm vergilerin iptalini onaylayan yasal bir düzenleme yapılır.
- Mart 1381** : Yeni *aides* getirilir.
- Temmuz 1381** : İtalya'daki sefere hazırlık için yüz on bin franklık yeni vergiler konur.
- Ocak 1382** : 1380 Kasım'ında iptal edilen dolaylı vergiler yeniden konur.
- 24 Şubat 1382** : Harelle İsyanı başlar.
- 1 Mart 1382** : Paris'te Maillotins İsyanı başlar.
- 15 Mart 1382** : Maillotins İsyanı bastırılır.
- 29 Mart 1382** : Kral VI. Charles, Rouen'e girer ve Harelle İsyan'ı bastırılır.

24 Şubat 1382 tarihinde Rouen'de patlak veren Harelle İsyanı adını isyancıların "*Haro!*" çığlıklarından alır (Challet & Forrest, 2015: 301-302; Sizer 2015a: 17). Memnuniyetsizliği gösteren bir feryat olan *haro* çığlığının kökeni, Orta Çağ hukukunda yer alan *bue and cry* (bağırış çağırış) / *clameur de haro* (*haro çığlığı*) geleneğine dayanır (Burg, 2004: 128; Seviğ, 1956: 304). Bu geleneğe göre, halk "*Haro!*" ya da "*Haru!*" diye bağırarak suçluların peşinden gider (Seviğ, 1956: 304,333). Bu çığlık, Normandiya'da bir tür yargısal protesto aracı olarak kullanılır (Mollat & Wolff, 2022: 170). Challet ve Forrest (2015: 301-302), isyancıların "*Haro!*" çığlıklarının çanların çalmasına benzer bir etkiyle beklenti ve kararlılık atmosferini desteklediğini vurgular. Ayrıca isyancıların çığlıklarıyla şehirde ses ortamını kontrol etmeleri, "*politik kontrole sahip olmaları*" olarak yorumlanabilir (Sizer, 2015a: 17).

24 Şubat 1382 tarihinde başlayan Harelle'de isyancılar, haro çığlığı geleneğine başvurarak kralın temsilcisini Norman Fermanı'nda (Norman Charter) yer alan kadim imtiyazları (ancient privileges) onaylamaya zorlarlar (Burg, 2004: 128). Saint-Ouën Manastırını basarak keşişlere baronluk ayrıcalıkları veren belgeleri yok edip, noterlere bu hakları Rouen komününe veren yeni belgeler hazırlatırlar (Cohn, 2008: 153; Cohn, 2019: 405-406).

Michel Pintoin, vakayinamesinde (*Chronique du Religieux de Saint-Denis*), Harelle İsyanı sırasında yaşanan, diğer Orta Çağ isyanlarında da görülen şenlik unsurunu

barındıran, dikkat çekici ve tiyatral bir olayı aktarır (Sizer, 2015b: 1508). İsyancılar, “*şışman*” lakabını taktıkları bir kumaş tüccarını kral gibi tahta oturtup, tüm şehri gezdirirler ve bu sahte krallarına Rouen halkının vergiden muafiyetini ilan ettirip, kendilerine çeşitli haklar tanıyan kararlar onaylatırlar (Sizer, 2015b: 1508; Cohn, 2019: 406; Small, 2009: 199).

Kral VI. Charles’ın Harelle İsyanı’na müdahalesi, Harelle’yi takiben Paris’te 1 Mart 1382 tarihinde çıkan Maillotins İsyanı yüzünden gecikir. Kral, önce Paris’e gidip Maillotins’e müdahale eder; Rouen’e ise olayların başlamasından ancak beş hafta sonra 29 Mart 1382 tarihinde gidebilir (Radding, 1972: 81; Cohn, 2008: 153). VI. Charles Martianville Kapısı’nı törenle yıkarak birlikleriyle Rouen’e girer ve ilk iş olarak isyanı başlatma çağrısı yapan çan yerinden sökölür (Cohn, 2019: 406). Sonrasındaysa şehir halkının af dilemelerine rağmen, Rouen’in komünal haklarını elinden alır (Cohn, 2004: 265; Burg, 2004: 128). Ayrıca Rouen şehri isyan çıkardığı için yüz bin frank para cezasına çarptırılır (Radding, 1972: 83).

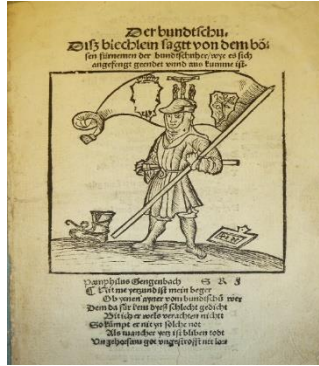
4. BUNDSCHUH HAREKETİ, 1493

1493’te ortaya çıkan Bundschuh Hareketi, 1524-25 Alman Köylü Savaşı’na giden yolu hazırlayan öncül bir olaydır. 1493-1517 arasında faaliyet gösteren Bundschuh Hareketi, Alman Köylü Savaşında tekrar gündeme gelecek olan pek çok talebi ortaya koyar (Eire, 2016: 201). Bundschuh Hareketi’nin ortaya koyduğu talepler, geç Orta Çağ ayaklanmalarında görülen vergilerde azalma, feodal bağların gevşemesi, ormanlık alanlara ve suya erişim gibi taleplerle benzerlik gösterir (Dixon, 2017: 206).

Köylülerin giydiği bağcıklı ayakkabı için kullanılan *bundschuh* kelimesi, 1439 yılından beri köylülerin yaşamının zorluklarını ve reform taleplerini simgeleyen bir sembol özelliği taşır (Burg, 2004: 144). Soyluların giydiği çizme ve mahmuzlarla tezat oluşturması bakımından köylülerin yoksulluğunun bir ifadesi olan *bundschuh* (Laube, 2013: 49) bu isyan hareketinin bayrağında da bir simge olarak kullanılır. Bu bayrakta çarmıha gerilmiş Hz. İsa, dua eden bir köylü ve *bundschuh* resmi ile “*Tanrı’nın adaletinden başka hiçbir şey!*” sloganı bulunur (Cohn, 1970: 234). Bayraktaki figürlerden de anlaşılacağı üzere (bknz. takip eden sayfa) Bundschuh, dini öğeler de içeren bir harekettir. Bu bayrak altında toplanan isyancılar; yüksek vergiler, siyasi baskı, külfetli dini talepler, keyfi mahkemeler, serflik, avcılık ve balıkçılıkla ilgili kısıtlamalar gibi sorunlardan kurtulmak amacıyla sosyal ve siyasi reformlar için mücadele ederler (Eire, 2016: 201; Wagner, 2015: 45).

Bundschuh, gizliliğe büyük önem veren, üyelerini yeminlerle, çeşitli seremonilerle bünyesine alan bir çeşit yeraltı yapılanmasıdır (Bookchin, 2012: 69-70). Çoğunluğu oluşturan köylüler dışında şehirli yoksullar, dağılmış paralı askerler, dilenciler de bu yapılanma içinde yer alır (Cohn, 1970: 234). Güney ve Batı Almanya’da faaliyet gösteren Bundschuh, komplo özelliği gösteren bir dizi ayaklanmadan oluşur (Wagner, 2015: 45). Hedeflediği eylemleri gerçekleştiremeden yakalanıp bastırılrsa da uzun yıllar büyük bir gizlilikle faaliyetlerini sürdüren Bundschuh, uygun koşullar oluştuğunda tekrar ortaya çıkar. 1493 yılında Alsace’ta oluşan ilk Bundschuh Hareketi’ni, 1502’de Bruchsal ve Untergrombach’ta (Baden), 1513’te Lehen’de ve

1517’de tüm Yukarı Ren bölgesinde olmak üzere diğer üç Bundschuh Hareketi izler (Dillinger, 2006: 2; Wagner, 2015: 45).

Bundschuh Hareketi'nden bir bayraktar

Kaynak: *Provenance Online Project,*

<https://www.flickr.com/photos/58558794@N07/5712938430>.

Erişim Tarihi: 24.02.2022.

Hukuk ve yargı sistemindeki yerel düzeyde yaşanan suiistimaller, yeni vergiler, tefeciliğin oldukça yaygın hale gelmesi ve halkın din adamlarına karşı öfkesi, Bundschuh Hareketi'nin genel olarak ortaya çıkış nedenlerini meydana getirir (Laube, 2013: 50). İlk Bundschuh, 1493'te Alsace'ta gizli bir halk ve köylü birliği olarak kurulur ve Dambach, Rosheim, *Schlettstadt*, Soultz, Scherwiller gibi yerlerde faaliyet gösterir (Engels, 1978: 90). Vergiler için oy hakkı, vergilerin (gümrük ve içki vergileri) ve diğer mali yükümlülüklerin kaldırılması, elli yılda bir tüm borçların silinmesi gibi mali ve ekonomik talepleri olan isyancıların (Engels, 1978: 90) rahiplerin gelirlerinin düşürülmesi ve Kilise mahkemelerinin kaldırılması gibi dinsel talepleri de vardır (Bookchin, 2012: 69). Bundschuh Hareketi'ne katılanlar, 1493 yılı Paskalya haftasında Schlettstadt Şatosu'nu ve manastırları ele geçirmeyi, zenginlerin ve manastırların servetlerine el koymayı ve isyanı tüm Alsace'a yaymaya yönelik gizli bir plan yaparlar. Ancak bu gizli plan uygulamaya konamadan ifşa olduğundan başarısızlığa uğrar. Birçok isyancı yakalanıp çeşitli işkencelerle cezalandırılır, bazıları ise öldürülür (Engels, 1978: 90, 92; Bookchin, 2012: 69).

1493 yılındaki Bundschuh'un başarısız olmasından sonra ikinci Bundschuh Hareketi, Bruchsal yakınlarındaki Untergrombach'tan Joss Fritz adında bir serf liderliğinde 1502 yılında ortaya çıkar (Laube, 2013: 51). O dönemde Bundschuh Hareketinin yaklaşık yedi bin üyesi vardır (Engels, 1978: 92). 1502 yılı Bundschuh Hareketi'nin programında serfliğin kaldırılması, kilise ve manastırların feshedilmesi, kiliseye ait tüm mülklerin dağıtılması, kira, *tithe*, vergi ve diğer mali yükümlülüklerin bundan sonra ödenmemesi, sular, çayırılar ve ormanların ortak mülkiyeti ve ücretsiz kullanımı yer alır (Laube, 2013: 51). Bundschuh Hareketi üyeleri, Bruchsal'ı ele geçirip isyanın tüm Almanya'ya yayılması planı yaparlar, ancak bu plan hayata geçirilemeden ortaya çıkar ve ayaklanma gerçekleşmeden bastırılır (Cohn, 1970: 234).

1502’de kaçımayı başaran Joss Fritz 1513’te Lehen’de üçüncü Bundschuh Hareketi’ni örgütler, ancak üyelerden birinin ayaklanmadan birkaç gün önce günah çıkarırken rahibe planı anlatmasıyla her şey ortaya çıkar ve ayaklanma gerçekleştirilemeden bastırılır (Laube, 2013: 51). 1517 yılında tekrar ortaya çıkan dördüncü Bundschuh Hareketi, Fritz liderliğinde gizlilik içinde faaliyetlerine başlar, ancak diğerlerinde olduğu gibi gizli planlar gerçekleşmeden açığa çıkar (Engels, 1978: 103).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Wat Tyler, Harelle ve Tuchins isyanları, büyük veba salgını sonrası, İngiltere ve Fransa’nın birbirine karşı savaştığı Yüzyıl Savaşları’nın devam ettiği dönemde artan vergilerle tetiklenen isyanlardır. Her iki ülke de savaşın finansmanı için duyulan kaynak ihtiyacını finanse etmek için vergilere başvurur. Birbirine yakın dönemlerde meydana gelen Wat Tyler İsyanı (1381) ile Harelle İsyanı (1382) kısa sürede gelişip bastırılırken, Tuchins İsyanı (1363-84) uzun yıllara yayılır. V. Charles döneminde başlayan Tuchins, sonraki kral VI. Charles zamanında da devam eder. Harelle Kuzey Fransa’da Normandiya bölgesinde meydana gelirken, Tuchins Güney Fransa’da faaliyet gösterir. Ülkenin farklı bölgelerinde görülmekle birlikte bu isyanların çıkış sebepleri genellikle ortaktır: Savaş dönemindeki istikrarsızlık ortamı ve savaşın finansmanı için artan ya da yeni koyulan vergiler. Tuchins’i diğer isyanlardan ayıran özellik, daha çok dağlık bölgelerde oluşan çete grupları şeklinde faaliyetlerini sürdürmüş olmalarıdır. Daha kısa süreli isyanlar olan Wat Tyler İsyanı ve Harelle ise bir kıvılcımla alevlenen olaylara köylüler, işçiler, zanaatkarlar ve kentlilerin katılmasıyla meydana gelmiştir.

Wat Tyler İsyanı’nda ayaklanmaya sebep olan baş vergisiyken, Harelle’de dolaylı bir vergi olan *aides*, isyanı tetiklemiştir. Her iki vergi de artan oranlı olmadığı için düşük gelirliiler üzerinde daha fazla yük oluşturmaktadır. Birbirini izleyen yıllarda çıkan bu iki isyanın tek ortak noktası zamansal yakınlık değildir. Her iki ülkede de tahtta on dört yaşında çocuk krallar oturmaktadır. Hem İngiltere’de hem de Fransa’da ülke yönetimi kral naipleri ve danışmanlarının etkisi altındadır. Hem Wat Tyler İsyanı’nda hem Harelle İsyanı’nda isyancıların asıl öfkesi krala değil, kötü yönetim, adaletsizlik ve vergilerden sorumlu tuttukları bu yönetim kadrosunadır. Özellikle Wat Tyler İsyanı’nda bunu açıkça görmek mümkündür. Kraliyet yönetim kadrosundaki ileri gelen kişilerin mülklerini yağmalamışlar ve ilk fırsat bulduklarında da öldürmüşlerdir. Örneğin, Londra’ya girdiklerinde ilk işleri, kralın baş danışmanı Gauntlu John’un sarayına saldırmak olmuştur. Sonrasında Başpsikopos Sudbury ile baş vergisinden sorumlu tuttukları Başhaznedar Robert Hales’i öldürmüşlerdir. Wat Tyler İsyanı ile Harelle İsyanı’nın ülkenin diğer bölgelerini etkilemek açısından da benzer bir yönü vardır. Essex’te başlayıp Kent’e sıçrayan Wat Tyler İsyanı, çok kısa sürede İngiltere’nin birçok yerine yayılırken; Rouen’de 24 Şubat 1382’de başlayan Harelle günler içinde Paris’te bir başka isyanı (Maillotins, 1 Mart 1382) tetiklemiştir.

İsyanlarda vergiler dışında dini unsurların da etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle Wat Tyler ve Bundschuh Hareketi’nde bu husus dikkat çekmektedir.

Radikal bir rahip John Ball, feodal düzenin eşitsizliklerine karşı sosyal eşitliği savunan görüşleri ve verdiği vaazlarla Wat Tyler İsyanı'nda yer alan ve isyanı yönlendiren çok etkili bir figürdür. Bundschuh Hareketi üyeleri, kilisenin yüklediği mali yük ve kilisenin yozlaşmış faaliyetlerine karşı çıkarak "Tanrı'nın adaletinden başka hiçbir şey!" sloganıyla bir araya gelmişlerdir. Ayrıca bayraklarında dini simgeler kullanmışlardır. Languedoc, Le Puy'daki Tuchins İsyanı ise dini olarak önemli bir zaman olan Büyük Perhiz'in bittiği gün kilisede yapılan tören sırasında patlak vermiştir. Harelle İsyanı da benzer şekilde dini bir günde, Büyük Perhiz döneminde başlamıştır. Bu durum, insanları ortak bir duyguyla toplu olarak bir araya getiren dini gün ve bayramların toplumsal bir eylem olan isyanların başlaması için uygun bir ortam oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir.

On beşinci yüzyılın sonunda başlayan Bundschuh Hareketi, kapsamlı ve devamlı bir programa sahip olması, iyi örgütlenmiş olması ve gizli bir yeraltı yapılanması özellikleriyle çalışmada incelenen diğer isyanlardan belirgin şekilde farklılık göstermektedir. Ayrıca diğer vergi isyanlarından farklı olarak Bundschuh Hareketi üyeleri planladıkları isyanları gerçekleştiremeden otoriteler tarafından yakalanmışlardır. Bununla birlikte, uzun yıllar yeraltında yapılanmayı sürdürmüşler ve fırsatını bulduklarında tekrar ortaya çıkmışlardır. Dört Bundschuh Hareketi'nin hiçbirini başarılı olamasa da Alman Köylü Savaşı'na giden yolu hazırlamışlardır.

Bundschuh Hareketi'nin Wat Tyler İsyanı ile ortak bir özelliği bulunmaktadır: Vergiler dışında toplumdaki eşitsizliklerin giderilmesi yönündeki talepleri. Her iki isyan hareketi de serfliğin ve feodal yükümlölüklerin kaldırılmasını istemekteydi. Feodal düzeni değiştirmek konusunda başarılı olamamış olsalar da sistem üzerinde zayıflatıcı bir etki yaptıklarını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ağdemir, Z. (2017). XVI. yüzyıl Fransa'sında vergiler ve vergi isyanları. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 141-157.
- Aiton, D. J. (2007). Shame on him who allows them to live: The Jacquerie of 1358. PhD thesis. University of Glasgow Department of History (Medieval Area).
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve isyan. Ankara: Phoenix.
- Blackmore, R. (2020). Government and Merchant finance in Anglo-Gascon trade, 1300-1500, Springer International Publishing AG.
- Bookchin, M. (2012). Devrimci halk hareketleri tarihi: Köylü isyanlarından Fransız devrimine. Sezgin Ata (çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Burg, D. F. (2004). A world history of tax rebellions: An encyclopedia of tax rebels, revolts, and riots from antiquity to the present. New York: Taylor & Francis Group.
- Challet, V. ve Forrest, I. (2015). The masses. C. Fletcher, J. Genet ve J. Watts (Eds.), Government and political life in England and France, c.1300–c.1500 içinde (279-316). Cambridge: Cambridge University Press.
- Challier, M.C.T. (2011). New towns in medieval France and nature of institutions. Review of European Studies. 3(1), 13-21.
- Cohn, N. (1970) The pursuit of the millennium: Revolutionary millenarians and mystical anarchists of the middle ages. Revised and Expanded Edition. New York: Oxford University Press.
- Cohn, S. K. (2004). Popular protest in late medieval Europe: Italy, France, and Flanders, selected sources translated and annotated. Manchester: Manchester University Press.
- Cohn, S. K. (2007) Popular insurrection and the black death: A comparative view. R.H.Hilton, C. Dyer, P.R. Coss ve C. Wickham (Eds.) Rodney Hilton's Middle Ages: An Exploration of Historical Themes. Series: Past and present supplements (2) içinde (188-204). Oxford, UK: Oxford University Press
- Cohn, S. K. (2008). Lust for liberty: The politics of social revolution in medieval Europe, 1200–1425: Italy, France, and Flanders. Harvard University Press.
- Cohn, S. K. (2019) The topography of medieval popular protest. Social History, 44: 4, 389-411.
- Demir, E. (2017). Vergi direnci ve tarihten bir örnek; 1381 köylüler ayaklanması. Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(1), 217-236.
- Dillinger, J. (2006). Organized arson as a political crime. The construction of a «terrorist» menace in the early modern period. Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies, 10(2), 101–122.
- Dixon, C. S. (2017). The radicals. U.Rublack (Ed.). The oxford handbook of the protestant reformations içinde (190-213). Oxford University Press.
- Dobson, R. B. (1983). The peasants' revolt of 1381. G.A.Williams (ed.). Second Edition. Palgrave Macmillan UK.

- Edizdoğan, N. (2008). Kamu maliyesi. Güncelleştirilmiş 10.baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eire, C. M. (2016). Reformation: The Early Modern World, 1450-1650. Yale University Press.
- Engels, F. (1978). Köylüler savaşı. 2.basım. Okay Gönensin (çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Farr, J. R.(2000). Artisans in Europe, 1300-1914. Cambridge: Cambridge University Press.
- Firnhaber-Baker, J. (2020). Two kinds of freedom: language and practice in late medieval rural revolts. *EDAD MEDIA: Revista de Historia*, 21, 113-152.
- Fritze, R. H. ve Robison, W.B. (Ed.) (2002). Historical dictionary of late medieval England, 1272-1485. USA: Greenwood Press .
- Fryde E. B. (1979). The financial policies of the royal governments and popular resistance to them in France and England, C. 1270-C. 1420. *Revue belge de philologie et d'histoire*, 57(4), 824-860.
- Gilbert, M. (2011). The Routledge atlas of British history. Taylor&Francis Group.
- Given-Wilson, C. (2000). The problem of labour in the context of English government, c. 1350–1450. In J. Bothwell, P. J. P. Goldberg, & W. M. Ormrod (Eds.), *The problem of labour in fourteenth-century England içinde* (85–100). York Medieval Press.
- Hay, D. (1989). Europe in the fourteenth and fifteenth Centuries, Taylor & Francis Group.
- Hilton, R. (1985). Class conflict and the crisis of feudalism : Essays in medieval social history, London: The Hambledon Press.
- Hilton, R. (2003). Bond men made free: Medieval peasant movements and the english rising of 1381. Taylor & Francis Group.
- Jones, D. (2009). The peasants' revolt. *History Today*. 59(6), 33-39.
- Kibler, W. W. ve Zinn G.A. (Eds.) (1995). Routledge revivals: Medieval France (1995) : An encyclopedia, Taylor & Francis Group.
- Laube, A. (2013). Precursors of the peasant war: “Bundschuh” and “Armer Konrad”—movements at the eve of the reformation. J.Bak (Ed.). *The German peasant war of 1525 içinde* (49-53). Routledge.
- Le Goff, J. (2008). Avrupa'nın doğuşu. Tımuçin Binder (Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Miskimin, H. A. (1963). The last act of Charles V: The background of the revolts of 1382, *Speculum*, 38(3), 433-442.
- Mollat, M. ve Wolff, P. (2022). The popular revolutions of the late middle ages, A.L. Lytton-Sells (Çev.).Taylor & Francis Group.
- O'Brien, M. (2015). Heresy, rebellion and utopian courage: The English peasant rising of 1381. M.T. Davis (Ed.) *Crowd actions in Britain and France from the middle ages to the modern world içinde* (17-31). UK: Palgrave Macmillan.

- Oman, C. (2001). *The great revolt of 1381*. Kitchener: Batoche Books.
- Radding, C. M. (1972). The estates of Normandy and the revolts in the towns at the beginning of the reign of Charles VI. *Speculum*, 47 (1), 79-90.
- Seviğ, V. R. (1956). X uncu asırdan günümüze kadar ceza muhakemeleri usulü ve gelişmesi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(3-4), 276-343.
- Sizer, M. (2015a). Murmur, clamor, and tumult: The soundscape of revolt and oral culture in the middle ages. *Radical History Review*, (121), 9–31.
- Sizer, M. (2015b). Revolt and revolution. Albrecht Classen (Ed.). (2015). *Handbook of medieval culture. volume 2 içinde (1486- 1510)*. De Gruyter, Inc.
- Small, G. (2009). *Late medieval France*. Bloomsbury Publishing Plc.
- Wagner, J. A. (Ed.). (2015). *Voices of the reformation: Contemporary accounts of daily life: Contemporary accounts of daily life*. ABC-CLIO, LLC.g
- Yavaş, H. (2020). Geç ortaçağ İngiltere'sinde bir devrimci hareket: 1381 köylü İsyanları. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 11-21.

Bölüm 4

ON ALTINCI YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

ON ALTINCI YÜZYILDA VERGIYE KARŞI DİRENİŞ ve İSYANLAR - I

AGEN İSYANI, 1514

ŞEYH CELAL İSYANI, 1519

COMUNEROS İSYANI, 1520-21

BABA ZÜNNUN AYAKLANMASI, 1525

İhsan Erdem Sofracı

Mersin Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

erdemsofraci@hotmail.com

0000-0001-5622-6250

Mehtap Çelik

Mersin Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi

meehtaab@gmail.com

0000-0002-5675-0121

Özet

Devletin egemenlik gücüne dayalı olarak halkından talep etmiş olduğu en önemli meşru gelirini vergiler oluşturur. Vergiler onu üstlenen mükellefler için harcanabilir gelirden yaşanacak eksilmeyi ifade eder. Bu yüzden devlet ve vatandaşlar arasında tarihsel süreç içinde vergilendirmeye bir tepki olarak pek çok vergi isyanı yaşanmıştır. Genellikle ağır vergilendirmeye bir tepki olarak ortaya çıkan isyanların neticesinde vergi tahsildarlarının köylü kesimi tarafından öldürülmesi de sıkça yaşanan bir durumdur. Vergi isyanları adını genel itibarıyla vergi isyanının yaşandığı bölge, şehir veya kasabadan ya da vergi isyanına öncülük eden kişi veya kişilerden alır. 1514 yılında Fransa'nın Agen kentinde ortaya çıkan Agen isyanı ve 1520-21'de Kastilya'da toplumun farklı kesimleri tarafından ortaya çıkarılan Comuneros isyanı ile Anadolu'da 1519-27'de çıkan Şeyh Celal ve Baba Zünnun isyanları bu çalışmanın temel konularıdır. Bu isyanlar, devletin yapılanmasına, artan vergilendirmeye ve idari merkezileşmeye verilen tepkilerin birer sonucudur.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyancılar, Agen İsyanı, Comuneros İsyanı, Şeyh Celal İsyanı

Abstract

The most important legitimate income that the state has demanded from its people based on its sovereign power is taxes. In this respect, taxes, which are the most important source of income for the state, are also a decrease in the disposable income of the people. Therefore, there have been many tax revolts between the state and citizens as a reaction to taxation in the historical process. As a result of the revolts, which generally emerged as a reaction to heavy taxation, the murder of tax collectors by the peasants has become a frequent occurrence. Tax riots can generally take their name from the region, city or town where the tax riot is experienced, or it can also take from the person or persons who pioneered the tax riot. In this context, the Agen rebellion that emerged in Agen, France in 1514, the Comuneros rebellion that emerged by different segments of the society in Castile in 1521-22, also emerged in Anatolia called as Sheik Celal and Father Zünnun in 1519-27 constitute the main subjects of this study. This revolts, emerged because of reactions to state restructuring, increased taxation, and administrative centralization.

Keywords: Tax Revolts, Agen Revolt, Comuneros Revolt, Sheik Celal Revolt

GİRİŞ

Mali sorunların hem sebebi hem de bir ölçüde sonucu olan hususlardan biri de ülkede hüküm süren yönetime duyulan güvensizliktir. Halkın geçim şartlarını zorlaştıran gelişmeler, özellikle savaşlar ve iktidara gelenlerin yaptığı uygulamalar, halkın isyanına yol açmıştır. Bu noktada, halkın bir bölümü, başka çıkar yol kalmadığına karar vererek ve/veya var olan düzeni değiştirmek için taleplerini dile getirmek adına, isyanlara katılmıştır (Tabakoğlu, 2016: 472).

Vergi isyanları, vergilerin psikolojik nedenlerinin ve etkilerinin açığa çıkması bakımından maliye literatüründe incelenen önemli bir konu olarak değerlendirilir. Çünkü bu isyanlar, genellikle psikolojik tepkilerin en yoğun biçimde yaşandığı bir nitelik ortaya koyar. Tarihteki vergi isyanları incelendiğinde iki belirgin özelliğin öne çıktığı görülür. Bunlardan ilki; bu isyanların vergilere karşı tepkiyi açık bir biçimde ortaya koyması ile ilgilidir. Vergi isyanlarının kolektif bir hareket niteliği taşıması da diğer bir belirgin özellik olarak değerlendirilir. Ayrıca vergi isyanlarının sadece psikolojik bir görünüm ortaya koymadığı da vurgulanmalıdır. Vergi isyan veya ayaklanmalarında yer alan bireyler aynı zamanda toplumun da birer parçasıdır. Dolayısıyla bu durum, vergi isyanlarının sosyolojik açıdan da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Nitekim tarihteki bazı vergi isyanları, bireyleri topluca hareket etmeye yöneltmek sosyolojik bir kimlik açığa çıkarmışlardır. Bu nedenle vergi hareketlerinin psikolojik ve sosyolojik yönden incelenmesi önem taşımaktadır (Gergerlioğlu, 2012: 96-97).

Davranışsal nedenleri daha iyi kavramak adına, vatandaşların vergiye uyumu nasıl sağlayacağını ele alan bazı yaklaşımlar oldukça dikkat çekicidir. Örneğin, vergi uyumunda, hükümet ve birey ilişkisini açıklayan çalışmaların öncülerinden Feld ile Frey, süreci psikolojik vergi sözleşmesi üzerinden değerlendirmiştir. Burada öne çıkan husus, vergi idaresiyle mükellef arasındaki ilişkinin niteliğiyle alakalıdır. Bu ilişki, karşılıklı anlayışa dayalı ortaklık biçiminde gelişmişse, olumlu anlamda psikolojik vergi sözleşmesi olarak adlandırılabilir. Vergi idaresinin tutucu ve aşırı otoriter davranışlar sergilemesiyle mükellefleri vergi kaçırmaaya itebilir (Feld & Frey, 2007: 104).

Vergiye gönüllü uyum, mükellef odağında verimli ve nitelikli kamu hizmetinin bir karşılığı olarak, vergi ödenmesi gerekliliğinin farkında olunmasını ifade eder. Pek tabi ki, birey ve devlet arasındaki bu ilişkinin bozulması durumunda, vergi uyumsuzluğu ortaya çıkar. Vergiye gönüllü uyum konusunda, süreci belirleyen etkenler içinde siyasi etkenler de bulunur. Siyasi etkenlerin oluşmasında, birey ve devlet ilişkisinin nasıl bir yapıda olduğu önem taşır. Torgler'e göre, birey ile devlet arasındaki ilişkiler duygusal bağ ve sadakati içeren psikolojik bir sözleşme şeklindedir. Psikolojik sözleşmenin oluşması ise, bireyden devlete ve devletten bireye doğru gerçekleşen pozitif eylemlere bağlıdır. Bu nedenle sözleşmenin her iki tarafı için "karşılıklılık esası" geçerlidir (Torgler, 2003: 7).

Mükellefler düşük oranlı vergiler karşısında olumlu bir tutum sergiler ve vergilere "sempati" ile yaklaşırlar. Vergilerin artırılması, mükelleflerin artan bu vergilere apatiyle, yani isteksiz yaklaşımlarına yol açar. Vergilerin daha da artırılması mükelleflerde antipati oluşturur ve mükellefler yönünden vergilere karşı olumsuz tutumlar pekişir. Vergi artışlarının daha da sürmesi halindeyse mükelleflerin vergiye tutumu, nefrete dönüşür. Mükelleflerin nefret aşamasına gelmesi, ileri düzeyde "vergi alerjisi" olarak da adlandırılabilir. Bu, vergiye karşı tutumların en gergin olduğu aşamadır. Mükelleflerin antipati içindeyken hile ve gizli olarak gerçekleştirdikleri tepkileri, nefret aşamasında aleni hale gelir ve mükellefler meşru olarak gördükleri protesto ve gösterilerle otoriteye karşı

direnebilirler (Aktan ve Diğerleri, 2012: 186-187). İşte vergi isyanlarının yaşandığı aşama bu son aşamadır.

Tarihte yaşanan onlarca vergi isyanı vardır. On altıncı yüzyılın ilk yarısında yaşanan isyanların ele alındığı bu çalışmada sırasıyla (i) 1514 Agen İsyanı, (ii) 1520-21 Comuneros İsyanı, (iii) 1515 Şeyh Celal İsyanı ve (iv) 1525 Baba Zünnun Ayaklanması incelenmektedir.

1. AGEN İSYANI, 1514

Vergi karşıtı isyanlar, XVI. Yüzyılın ilk yarısındaki yıkıcı toplumsal hareketlerin yalnızca bir kısmını oluşturmaktadır. Heller tarafından 1504 ile 1554 arasında sıralanmış olan kırk yedi toplumsal hareketten en fazla sekiz tanesi, vergilendirmeye karşı verilen tepkisel hareketleri içermektedir. İlk vergi karşıtı hareket örneği, Fransa'da oligarşik konsolosluk tarafından konulan yeni bir vergiye tepki olarak kendini gösteren 1514 Agen İsyanı'dır (Potter, 1995: 159).

Tarihte kentsel isyanlara en çok maruz kalan ülkelerden biri Fransa'dır. Fransa özellikle XVI. Yüzyılın başlarında yaşadığı Agen isyanı ile dikkat çekmektedir. 1514 Temmuz ayında Fransa'nın güneybatısında bulunan Bordeaux bölgesindeki Agen kentinde çıkan bu isyan, adını ortaya çıktığı bu kentten almıştır. Agen İsyanı "dönemin en erken kentsel isyanı" olarak da ifade edilmektedir (Zagorin, 1982: 235-236).

Agen isyanı, kasaba konsoloslarının şarap ve diğer tüketim malları üzerine gümrük vergisi koyması nedeniyle başlamıştır. Kasaba konsoloslarının, savaş nedeniyle oluşan belediye borcunu ödemek üzere gelir elde etmek için şarap ve diğer tüketim maddeleri üzerine getirmiş olduğu vergiler, Agen halkının öfkelenmesine neden olmuştur. Halk, çan çalarak şehrin ana meydanlarına çıkmış ve bir grup kalabalık belediye binasına saldırmıştır. Vergilerin artan ağırlığına karşı bir protesto niteliğinde olan Agen isyanında, vergi yükü altında ezildiğini hisseden isyancılar öfkelerini ofisleri tekelletiren, şehir işlerini kendi çıkarları doğrultusunda yöneten ve mali yüklerin eşitsiz dağılımından çıkar elde eden görevliler ile zengin ve hâkim ailelerin yerel oligarşisine yöneltmiştir (Burg, 2004: 145).

İsyana katılanlar çoğunlukla farklı mesleklerden, zanaatkar tabakalarından, tüccarlardan, yoksullardan ve isyana katılmak için şehre gelen kırsal çevrenin köylülerinden oluşmaktadır (Zagorin, 2003: 237-238'den aktaran Ağdemir, 2017: 148). Farklı kesimlerden oluşan bu isyanda özellikle dikkat çekici olan nokta, isyancıların kullanmış olduğu paroladır. Ortaklığın ve sivil kapsayıcılığın bir ifadesi olarak "*komün*" şeklinde belirlenen parola, çağın birçok Fransız köylü ayaklanmasında tekrarlanan bir tema olarak kendini göstermiştir. İsyancıardan biri, tek Kralın komün olduğunu ilan ederken, kalabalık ise "*Yaşamın kralı ve komün!*" sloganları atmıştır. Bu tepkiler, halkın çıkarlarına hizmet edecek daha kapsayıcı bir sivil rejime yönelik ortaklığın arzusunun ifadesi olarak ortaya çıkmıştır (Zagorin, 1982: 238). Bu açıdan Agen isyanı, yerel meclise yönelik olsa da monarşik devlete karşıdır (Zagorin, 2003: 237-238'den aktaran Ağdemir, 2017:1 48).

Fransa'da maliye karşıtlığı neredeyse her zaman kentsel isyanların en kuvvetli itici gücü olmuştur. Agen isyanının da hedefi belediye yetkilileri olmasına rağmen, bu hedef genellikle monarşik devletin ajanlarına karşı yönlendirilmiştir. Köklü bir yurttaşlık ve taşra özerkliğiyle birleşen yeni ve alışılmamış vergilere karşı duyulan nefret, baskın merkezçilik karşıtı motiflerle kentlerin isyanını damgalamak için birleşmiştir (Zagorin,1982: 238). İsyân iki hafta boyunca devam etmiş, ancak daha sonra 1 Ocak 1515 tarihinde tahta çıkan bir askeri komutan olan I. Francis'in komutasındaki Bordeaux Parlamentosu tarafından bastırılmıştır (Burg, 2004).

İsyancıların programını belediye arşivlerinden keşfeden Rus bir tarihçi, kraliyet vergilerinin yerel vergilere kıyasla önemsiz bir konu olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte, bu tür yerel vergiler, konsolosluk tarafından resmi olarak kraliyet yetkisi üzerinde savunma çalışmaları için toplanan bir hibedir. Daha fazla yerel özerkliğe izin vermiş oldukları, ancak nihayetinde taca müdahale için gerekçe sağladıkları doğrudur. Temel nokta; yerel vergiler biçimindeki askeri harçların 1514'e kadar çok dar bir yerel seçkinler dışında herkes için dayanılmaz hale gelmiş olmasıdır (Potter, 1995: 160).

Fransız toplumunun, bu dönemde alınan dolaylı ve dolaysız vergilerdeki ve zorunlu borçlardaki muazzam artışları karşılayabilmesi, bir ölçüde kaynak artışı yaratan üretkenlikle açıklanabilir. Özellikle 1520'lerden sonraki dönemlerde, eğilimin üreticinin aleyhine dönmesiyle birlikte vergi yükünün ağırlığı daha fazla hissedilir olmuştur. 1550'li yıllara kadar, enflasyonun üstünde bir vergi yükü tüm kesimlerin yaşamını zorlaştıran bir etki doğurmuştur (Potter, 1995: 158-160).

İsyanların en hareketli toplumsal sınıfı köylü kesimidir. Özellikle, köylü isyanlarının yüzyılın ikinci yarısından itibaren arttığı görülmektedir. Köylü isyanlarında ilk başta destek kuvvet olan (hatta öncü) tüccar ve soylular, daha sonra köylüler aleyhine hareket etmiş ve yine köylülerin aleyhine kazanım sağlamışlardır. Vergi isyanlarının önemli nedenlerinden biri de dolaysız vergilerdir. Ulaşımın zor, ticaret düzeyinin düşük olduğu XVI. Yüzyılın kırsal toplum yapısında bu sonuç oldukça beklenir bir durumdur. İsyancılar kırsal kesimlerde başlamış, yer yer kentlere de yayılmıştır (Ağdemir, 2017: 372-373).

2. ŞEYH CELAL İSYANI, 1519

Osmanlı devletinde ilginç bir dönem de 16. ve 17. yüzyıllarda Anadolu'da ortaya çıkan ve neredeyse nüfus yapısını önemli ölçüde değiştirecek olan "*Celâli İsyancıları*"dır. Bu isyanlarda Şia ideolojisinin hakim olduğu dini görüşün mü yoksa raiyyet/çiftçi ayaklanmalarının mı ağır bastığı hususuna henüz bir açıklık getirilememiştir (Türkdoğan, 1996: 422). Akdağ'ın da ifade ettiği gibi bu isyanlar tek bir olgu çerçevesinde analiz edilmemelidir. Nitekim uzun bir süreci kapsayan bu olaylar silsilesi, Kızılbaş adı altında ne dinsel bir olgunun ne tımarlı sipahilerin devlete karşı ayaklanmalarının ne de Anadolu halkının devşirme düzenine karşı isyanlarıyla siyasi bir olgunun içine hapsedilebilir. 16. yüzyılın başlarından itibaren değişmeye başlayan Osmanlı siyasi ve sosyal yapısına bir de ekonomik sorunların eklenmesiyle, devletin içine düştüğü bunalım sonucunda her sınıftan insanın kendilerini birbirleriyle büyük bir kavganın içinde bulduğu bu isyanlar "*Büyük Celâli Kavgası*" olarak adlandırılmıştır. Akdağ, Yavuz Sultan Selim döneminde başlayıp Kanûnî Sultan Süleyman'ın ilk on yılı içinde olan raiyyet/çiftçi isyanlarını oluş biçimleri ve özgünlükleri yönünden "*Büyük Celâli Karışıklıkları*" ndan ayırmaktadır. İlk dönem raiyyet/çiftçi ayaklanmalarına önderlik eden Şeyh Celal, Baba Zünnun, Süklün Koca, Kalender, Seydi ve diğerleri genel olarak halkın tarikat ve Kızılbaşlık duygularını kullanarak Osmanlı düzenine karşı çıkmalarında itici güç olmuşlardır. Nitekim Safevilerin, ekonomik ve sosyal sıkıntıları kullanıp Anadolu'nun herhangi bir yerinde çıkan isyanlardaki etkileri yadsınamaz. Açıkça ifade etmek gerekirse, Şeyh Celal ve diğerlerinin çıkardıkları isyanlar, belli bölgelerin Osmanlı-Türk sosyal ve siyasi evrimi içinde hep ayrıksı bir yaşantı süregelmış topluluklardan çıkan kısa süreli bir başkaldırmalardır. "*Büyük Celâli Kavgası*" adı verilen karışıklıklar ise daha geniş bir çevrede toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi bütün örgütlerini derinlemesine kapsayan bir hareket olup, çiftçisi, şehirlisi ve askeriyeye devletin bütün örgütlerini derinlemesine kapsayan yani toplumun her kesiminden insanın merkezî otoriteye karşı başkaldırdıkları büyük çaplı toplumsal bir kavgadır (Akdağ, 1995: 13-14). Bu isyanları çıkaranlar ne mezhep ne de ayrı bir devlet görüşünü

savunuyorlardı yalnızca birtakım zorunluluklar karşısında devleti değişim ve dönüşüm içine sürüklemek çabasıındaydılar.

Devletin özellikle savaşlar nedeniyle paraya olan ihtiyacını vergileri artırarak karşılamak istemesi, sosyal bir hareketliliğe neden olmuşsa da temeldeki sorun yapısal faktörlerden ileri gelmektedir. Bilindiği üzere Fatih döneminden itibaren merkezî/mutlak yönetim yapısını kuran Osmanlılar, ülkenin her yerinde padişahın otoritesinin hissedilmesini öngördükleri için bu bağlamda yaratmış oldukları örgütsel uzlaşma düzeniyle hem farklı coğrafi özelliklere hem de farklı geleneklere sahip olan nüfuslarını bir arada tutabilmeyi başaramışlardı (Ergeneç, 2010: 70-71). Ancak zamanla çevrenin merkeze karşı zıtlaşması kaçınılmaz olmuştur. Fatih'in başlattığı merkezîyetçi yönetimin bir gereği olarak yerleşik hayata geçmeye zorlanan ve buna direndikleri için baskı ve hatta zulme uğrayan yarı göçebe heteradoks Türkmen gruplarının, kendilerini Osmanlı yönetiminin zulmünden kurtaracak Şah İsmail'in mehdici propagandasından etkilenmeye çoktan hazır oldukları aşikârdır (Ocak, 1996: 208).

Bu isyanların oluşum sürecinde Sultan Bayezid'in ılımlı yönetimi, dirlikleri ellerinden alınan tımarlı sipahiler ile konar-göçer grupların memnuniyetsizlikleri etkili olmuştur. Esasen devlet ile konar-göçer topluluklar arasında çok eskilerden beri iskan sorunları yaşanmaktaydı. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, Türkmenleri Anadolu'dan gruplar halinde geçirmiş, ya da küçük obalar halinde birbirinden uzak bölgelere yerleştirmişse de Türkmen göçmenlerin büyük bir kısmı Toroslarda, Teke'den Maraş'a kadar uzanan geniş bir alanda bulunuyorlardı ve zaman zaman Karamanoğulları'ndan İran'a kaçmış olanların tahrikleriyle ya da Suriye'den gelen kışkırtmalarla Osmanlı idaresine karşı ayaklanıyorlardı. Devlet, yönetim ve özellikle de vergilendirme işlemlerinde kolaylık sağlayabilmek ve yerleşik toplumun ayrılmaz bir parçasını oluşturan bu gruplarla uyum içinde yaşayabilmek için bir takım önlemler almak zorunda kalmış, onlara yaylak ve kışlak olarak kullanabilecekleri yerler belirleyerek tahrir defterine kaydedip düzenli vergiye bağlamıştır. Ancak devlet yerleşik düzene geçmeleri için zorlanan göçebelerle her zaman sorun yaşamıştır. Zira göçebe ekonomisi ve göçebelerin töre hukuku Osmanlı yönetimi arasında uyum sorunu vardı. Boy beyleri idaresinde bağımsız bir hayat süren ve hayvancılık ekonomisinin esaslarına uyan bu aşiretler, merkezî idareyi bir baskı ve zulüm olarak görüyorlardı. Bu bağlamda vergi defterlerine yazılmamak için ya kaçıyorlar ya da şiddete başvuruyorlardı. Nitekim Dulkadirli Türkmenlerin, tahrir gelen memuru katlettikleri bilinmektedir. Nihayetinde merkezî yönetim, sünni ortodoksluk davasına sarılırken Orta Anadolu, Toros dağları ve Tokat ve Sivas arasındaki yaylalarda bulunan geniş Türkmen grupları da göçebe töresi ve Şaman inançlarıyla derinden değişikliğe uğrayan heteradoks bir İslam inancını savunan dervişlerin etrafında toplanmaya başlamışlardı. Esasen Kızılbaş ayaklanmaları göçebelerin alışıktı oldukları düzeni korumak için kullandıkları ideolojik bir kalıptı. Devlet de kendisinin ve askerî yani yönetici sınıfın merkezî konumunu korumak için her bireyi kendi statüsü içerisinde tutma çabasıındaydı¹ (İnalçık, 2004:

36-37; Kasaba, 2012: 29; Ahmet Refik, 1930; Akdağ, 1963: 65).

Vergilendirme ve vergi toplama sırasında ortaya çıkan karışıklıkların daha anlaşılır kılınması açısından Osmanlı devletinin vergi düzeninden kısaca bahsetmek yerinde

¹ Doğu Anadolu'daki Akkoyunlu devletinin temelini de bu Türkmenler oluşturmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in 1473'te Uzun Hasan'ı yenmesinin ardından, 16. yüzyılın başlarında Erdebili bir şeyh soyundan gelen ve Uzun Hasan'ın akrabası olan İsmail Safevi, Doğu Anadolu, Azerbaycan ve İran'da heteradoks bir tarikatın önderi olarak da ileri Anadolu ve Rumeli'de yaptıkları propagandalarla bütün Anadolu'daki Türkmenleri etkiledi ve bütün Türkmenlerin politik ve dinî önderi oldu.

olacaktır. Nitekim tarım ekonomisinin hakim bulunduğu sanayi öncesi ekonomilerde yaşanan problemler ve güçlükler Osmanlı devletinde de mevcuttu. Bu bağlamda devlet, ülke genelinde etkin olan zirai ekonomide mali çözüm olarak tımar sistemini uygulamıştır. Bu sistem Osmanlı mali metotlarına ait aşamanın ilki ve en önemlisidir. Mehmet Genç'in *"Ulaştırma imkanlarının sınırlı, mali-bürokratik organizasyon, metot ve vasıtaların yetersiz bulunduğu ve millî basılanın çok küçük bir bölümünün nakdî mübadeleye katıldığı zırat bir ekonomide, büyük ve kudretli bir devleti ayakta tutabilmenin orijinal ve başarılı bir dayanağı olarak"* tanımladığı tımar sistemi ile genelde aynı olarak toplanan vergilerin nakli ve paraya çevrilmesi, merkezi devlet hazinesinde toplanarak buradan vazifelilere dağıtılması oldukça güç olduğundan, bir kısım asker ve memurlara vergi kaynaklarının bir takım görevler karşılığında tahsis edilmiştir. Bununla hem vergi kaynağı dolayısıyla reaya korunmuş hem de mali-iktisadi sorunlarının ikisine birden çözüm getirilmiştir. Osmanlı yönetiminde devlet mülkiyetindeki topraklar, tapulu ve mukataalı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Tapulu topraklar; tapu düzenlemeleri kapsamında köylülere verilen toprakları ifade etmekte olup çiftthane sistemi² (İnalçık, 1998: 15-17; İnalçık, 2009: 245-247) içinde değerlendirilmişlerdir. Tapulu çiftlikler, köylü ailelere verilen aile çiftliği birimleriydi. Genel olarak tapulu arazi, tarım yapılan toprakları ve tahrir defterlerine kayıtlı çayırıları ile köylülerin tarıma açtığı vergi gelirleri sabit, bütün tarımsal toprakları ifade ederdi. Özel mülkiyet sayılan bağ veya bahçe tarla olarak sürdürüldüğü zaman hemen devlet mülkiyetine geçer ve üzerinden öşür ve diğer köylü vergileri alınır. Ayrıca herhangi bir tımarın sınırları içinde bulunan topraklar da köylü tarafından tarıma açıldığında tapulu arazi olur ve bu toprakların vergilerini tımar sahibi alırdı. Bu nedenle tımar sahipleri ya dağınık toprak parçalarını birleştirip yeni aile çiftlikleri oluşturmaya çabalar ya da köylülerini tımar dahilindeki boş toprakları tarıma açmaya özendirirlerdi (İnalçık, 2004: 150; Genç, 2010: 28-33; Cezar, 1986: 19-23).

Osmanlı mali sisteminde vergilerin büyük payı reayaya yüklenmişti. Bu nedenle devlet malî sıkıntıya düştüğünde masraflarını karşılayabilmek için başvurulan tedbirler arasında vergilerin artırılmasından başka yol bulamadığında, köylüleri güçlerinin yetmeyeceği bir ödeme yükünün altına sokuyordu. Nitekim Sultan Bayezid'in son dönemlerinden itibaren devlet maliyesinin içinde bulunduğu darlık ve bu darlığın Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan savaşlar nedeniyle devam etmesi ve Kanuni'nin tahta geçtiği sıralarda hem savaş masrafları hem de diğer ihtiyaçlara para bulunması olanaksızlaştığından, vergi gelirlerini sürekli artırma zorunluluğu ve özellikle hizmet akçelerini doğrudan doğruya köylüden kendileri alan tımarlı sipahinin köylüyü soyma girişimleri, çiftçinin tarımdan karın

² Çiftthane sistemi, tarımsal üretimin her birine bir çift öküz ya da çiftlik verilmiş olan köylü haneleri temelinde düzenlenmesinden oluşuyordu. Birer tarımsal birim olan çiftlikler, bir hanenin geçimini sağlamasına ve toprak sahibine yani devlete kirayı ödemesine yetecek büyüklükte arazi parçalarıydı. Aynı zamanda tasarruf hakkı babadan oğula intikal eden bu raiyyet çiftliklerinin büyüklüğü, toprağın verimliliğine göre 60 ila 150 dönüm arasında değişiyordu. Çiftthane sistemi klasik dönemdeki temel askerî kurum olan tımar sisteminin temel birimiydi. Tımar sisteminde tarımsal üretimin, dolayısıyla toprağın denetimi fiilen devlet, sipahi ve çiftçi arasında paylaşılıyordu. Sipahiye tımar verilir o da maaş olarak, sınırları belli bir arazide sabit miktardaki devlet gelirlerini köylülerden toplardı. Aynı zamanda tımarlı sipahinin toprağın üzerinde bazı denetim hakları da bulunmaktaydı. Toprağın köylüler tarafından kullanılması ya da bir kişiden başka bir kişiye devir işlemlerinde kanunları uygulardı. Çiftthane birimleri tımar gelirlerini sabit tutmak amacıyla bölünemez ve değiştirilemezdi. Çiftthane ünitesi, çift resmi denilen bir vergi sistemine bağlıydı. Çift resmi kırsal kesimi içine alan bir vergi sistemiydi. Bu resim, sadece şahsî bir vergi olmayıp daha çok ünitenin vergilendirilmesidir. Devlet, tahrirler sırasında statüsünü belirlediği reayaya ilgili vergileri yüklerdi. Çift öküzü sahip köylü ailesi devlete bir altın ya da karşılığı 22 veya 25 akçe öderdi. Bu vergi toprak esasına göre değil, emek kapasitesine göre belirlenirdi.

doymasını zorlaştırmış ve bunun tepkisi olarak çiftçi, yerini yurdunu bırakıp dağılma eğilimine girmiştir. Vezirlerin, beylerbeylerinin ve sancakbeylerinin kapılarına asker olarak yazıldıklarında sekban adı verilen bu kişiler, sefer haricinde dağınık bir halde bulunduklarından eğer kendilerini hükümet kadrosundan örgütleyecek birisi çıkmazsa harami ya da eşkıya olabilmekten ileri gidememişlerdir (Akdağ, 1995: 13-14).

Özellikle Şii/Kızılbaş mezhebine bağlı Türkmenlerin yoğun olarak bulundukları bölgelerde iktisadi zorluk içinde bulunan başıbozuk levendler bir başbuğun etrafında toplanarak isyanlar çıkarmaya başlamışlardır. Şah İsmail'in de bu ortamdan faydalanarak gönderdiği daillerle yaptırdığı propagandaların Türkmen-Kızılbaş ayaklanmalarının genişlemesinde etkili olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Antalya taraflarında ortaya çıkan ayaklanmada Şahkulu adlı bir kişinin önderliğinde bölgede karışıklıklar çıkmıştır. Hatta Antalya (Teke) valisi Şehzade Korkud, Manisa valiliği görevine giderken 1510 tarihinde söz konusu isyancıların baskınına uğramıştır. Osmanlı tarih yazarlarından Hoca Sadettin Efendi bu durumun sorumlusu olarak devlet işleriyle ilgilenmeyip bütün yetkilerini vezirlerine devreden Sultan II. Bayezid'i göstermektedir. Eserinde, yöneticilerin görevlerini kötüye kullanıp rüşvet almalarından ve ayrıca dirlikleri ellerinden alınan timarlı sipahilerin de kendilerine herhangi bir kapı bulma ümitleri kalmadığından bu isyancılarla işbirliği içinde olmalarından bahseder. Nitekim Akdağ'ın da ifade ettiği gibi Timarlı sipahilerin ve aynı zamanda çiftini terk etmek zorunda kalan reayanın Şii/Kızılbaş kitlelerine dahil olmalarını ekonomik darlığa ve devlet idaresindeki sorunlara bağlamak yanlış olmaz (Akdağ, 1963: 116; Hoca Sadettin Efendi, 1992: 43-44).

Başlangıçta bir mezhep mücadelesi şeklinde ve Safevilerin tahrikleriyle ortaya çıkan Celâli isyanları, aynı zamanda ekonomik ve siyasi bir mahiyeti de kapsamaktadır. Siyasi ve dini içerikli olanlarda karşımıza Şii-Safevi devleti çıkmaktadır. Esasında temelinde ekonomik nedenlerin yattığı bu isyanların ilki; 15. yüzyıl başlarında Rumeli'de mehdilik iddiasıyla ortaya çıkan Şeyh Bedrettin (Hoca Sadettin Efendi, 1992: 32-34) isyanıdır. Bu dönemde birçok timar sahibinin, gazilerin ve ileri gelen Hristiyan önderlerin topraklarına el konulması, bu kesimlerin Şeyh Bedreddin'in etrafında toplanmalarına yol açmıştır. Devleti uzun süre meşgul eden bu ayaklanma, Şeyh Bedreddin'in adamları arasına casus yerleştirilerek onların devlet yanlısı haline getirilmesi veya çeşitli vaatlerle ikna edilmeleri sayesinde bastırılabilmiştir. İkinci ise 16. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı'nın karışık siyasi ortamından yararlanan Şahkulu (Emecen, 2010: 284-286) isyanıdır. Bilindiği üzere II. Bayezid döneminde Şah İsmail'in propagandasıyla Antalya taraflarında Şahkulu ve Yavuz Sultan Selim'in ilk yıllarında da Tokat ve Amasya taraflarında Nur Ali adlı bir isyancının liderliğinde devlete karşı isyanlar başlatılmıştı. Bu isyanda dirlikleri ellerinden alınan Teke-İli sipahileri, Şah İsmail'in halifelerinden olduğu iddia edilen Şahkulu etrafında birleşerek isyan etmişlerdir. Her ne kadar Yavuz'un Çaldıran zaferi Şah İsmail'in etkisini azaltsa da tamamen ortadan kaldıramadığı bu tür isyanlara üçüncü bir örnek ise Şeyh Celal isyanıdır. Kısa sürede bastırılan bu isyanın önemi kendisinden sonra çıkacak büyük toplumsal hareketlere öncülük yapmış olmasıdır (Uzun, 2008: 57-60; Kunt, 1997: 26; Ocak, 1998: 275). 1519'da Bozok Türkmenlerinden ve Amasya'nın Turhal kasabası halkından Celal adında dirlik sahibi bir Kızılbaş'ın Tokat civarında mehdilik iddiasıyla çıkardığı isyanlar, bundan sonra hangi içerikli olursa olsun Celâli terimi ile anılmaya başlamıştır. Özellikle bu dönemde devletin içinde bulunduğu savaşlar nedeniyle vergilerden bunalan köylüler, Şah İsmail'in Anadolu'da yürüttüğü Şii propagandasının da etkisiyle geniş kitleler halinde Şeyh Celâl'in etrafında toplanarak isyan etmişlerdir (İlgürel, 1993: 251-252; Ünal, 2009: 4; Uzunçarşılı, 1998: 283).

Bu dönemde Sünniler ile Şiiler arasında çatışmaların olduğu bilinmektedir. Şöyle ki; Arabgir'de Şeyh Celal, Varaylı Baba Zünnun Amasya'da ayaklanarak, Bozok ve Çorum

tarafalarında ayaklanan Nureddin ve Şahkulu ile ortalığı alt üst etmişlerdi. Amasya valisi Sultan Ahmed ve ardından Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın bu isyanları bastırma çabaları yenilgiyle sonuçlanmıştı. Nihayetinde sadrazam Hadım Ali Paşa ile Karaman ve Anadolu beylerbeyinin orduları 1511 tarihinde Bozok civarında Gökçay denilen yerde Şahkulu kumandasındaki eşkiya ordusuyla karşılaştılar. Ancak Ali Paşa komutasındaki ordu içindeki Şii taraftarı askerlerin taraf değiştirmesiyle Ali Paşa'nın ordusu yenildi. Bu sırada Amasya valisi Sultan Ahmed, valiliğini büyük oğlu şehzade Murad'a bırakıp tahta çıkmak ümidiyle İstanbul'a doğru hareket etmişti. Ancak Sultan Ahmed'in Şahkulu isyanını bastıramaması ve Amasya'nın Şahkulu ve ona yardım eden Baba Zünnun halifenin kuvvetlerinin eline düşmesi O'nu yeniçerilerin gözünden düşürmüştü. Böylece yeniçerileri de kendi tarafına çeken Sultan Selim'in tahta çıkışının ardından Amasya ve etrafına dağılan Baba Zünnun ve kuvvetleri yenilgiye uğratıldı. Ancak bir süre sonra Sultan Ahmed gelerek Amasya'yı tekrar ele geçirdi ve burada saltanatını ilan ederek bazı İran kökenli kişileri devlet görevlerine atadı. Ancak 1512 tarihinde merkeze sultan olmak üzere çağıldığını zannedip yolda bertaraf edildi, oğlu Murad ise İran'a kaçtı (Abdizâde, 1927: 262-265). 1514 tarihinde Sultan Selim Şah İsmail'e karşı ordusuyla Sivas'a³ (Demirel, 2009: 282-284) geldi. Öncelikle Safevi yandaşları ve destekçilerinin tespiti yapılarak, bir kısmı sert şekilde cezalandırıldı bir kısmı da sürgüne yollandı. Bu tespit de daha çok Safevilerle bağlantısı olan Sultan Ahmed'in oğlu Murad'ın yanına gidenler üzerinde yoğunlaşmıştı. Ardından Çaldıran'a doğru hareket ederek Şah İsmail'in ordusunu yenilgiye uğrattı (Emecen, 2016: 209-213; İnalçık, 2008: 187-189). Amacı İran üzerine yürümekti, ancak iâşenin azlığı ve yeniçerilerin asayişsizliği yüzünden bunu gerçekleştiremedi. Öte taraftan 1516 tarihinde Amasya beyi, Mısır seferi için görevlendirildiğinde İran'a firar eden şehzade Murad derviş kıyafetiyle Amasya'ya gelerek Baba Zünnun ve Celal'in etraftan topladıkları yirmi bin kişiyle birlikte isyan çıkardılar. Celaliler burada büyük kayıplar vermişlerse de şehri harap ettiler. Nihayetinde 1519 tarihinde Celalîlerin en fazla bulunduğu yer olan Varay ve Turhal taraflarında Şeyh Celal O'nun taraftarlarıyla birlikte Sivas taraflarında ayaklanma çıkaran⁴ (BOA.TS.MA.e 756/116) şehzade Murad⁵ öldürüldü (Abdizâde, 1927: 282). Karaman beylerbeyi Deli Hüsrev Paşa'nın merkeze gönderdiği mektuptan Celal ve müridlerinin Karaman eyaleti askeri, Dulkadiroğlu Ali Bey ve Rumeli sancağı beylerbeyi Şadi Paşa'nın kuvvetleri sayesinde yenilgiye uğratıldıkları belirtilmektedir (BOA.TS.MA.e 592/14). Ancak bölgede Celalilerin tekrar ortaya çıkarak ayaklanmaya devam ettikleri ve devleti uğraştırdıkları Sivas eyaletine bağlı Sızır köyünde Şeyh Celal tekkesinde babasının yerine geçen Şah Veli'nin, Şah İsmail ile temas kurup Erzincan ve Malatya taraflarında isyan çıkarmasından anlaşılmaktadır (BOA.TS.MA.e 491/14). Şöyle ki;

³ Sivas 15. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Otlukbeli savaşının ardından Osmanlı devleti için önemli bir sınır şehri oldu. Ancak 16. ve 17. yüzyıllarda Safevilerle olan mücadele döneminde ve daha sonra kırsal alanda meydana gelen isyanlar nedeniyle zor dönemler geçirdi.

⁴ İsyan çıkaranların ele başlarından biri olan Hamza Halife yakalanıp İstanbul'a gönderildi ve aileleri ise hapsedildi ve bir çok celali de katledildi. Sivas ve çevresinde ayaklanma çıkaranlardan kiminin Şah İsmail ve kiminin ise Sultan Murad taraftarları olduğu söylentilerinin de ifade edildiği görülmektedir.

⁵ Abdizâde ise Sultan Murad'ın 930 senesinde hayatta olduğunu 1516 senesinde Amasya'ya saldıran celali eşkiyasına önderlik yaptığını savunmaktadır. Amasya tarihinde 924 senesi Saferinde Sultan Murad'ın İran'dan gelerek Karahisar-ı şarki'de saltanatı ilan ettiği haberini alan Sultan Selim'in Amasya beylerbeyi Şadi Paşa'yı bu iş için görevlendirdiği, Şadi Paşa'nın da Sultan Murad'ı iyi tanıyan Sofuzade Mehmed Ağa'yı yanına alıp O'nu yakalamaya gittiği ancak Sofuzade Mehmed Ağa'nın Sultan Murad'ın yakın çevresinden olduğu için O'na benzeyen birinin başını kestirdiğini yazmaktadır.

“Sivas sancağında Sızır nam karyede Şah Veli babası Şeyh Celal’in tekkesi var Şeyh Celal ölücek oğlu Şah Veli Şeyh olmuş idi öyle olsa devletli Hüdavendigar hazretleri Mısır’da iken Şah Veli bir gün tekeden çıkub Şah İsmail’e varmış idi varub kendü Şah İsmail ile buşacak anda Nakir ve Kutmir maslahatı görücek gene tekkeye gelüb birkaç gün oturdu ondan sonra ba’zı evkatde birkaç mürid ile Erzincan’a ve Karakeçiliye ve Malatya’ya ve gayri yerlere varurdu ve’l-bâsıl ne söylemek gerek Şah İsmail’e ittîfâk edüb Koca nam babayı Şah İsmail’e gönderüb haberleşirdi bundan envıl altı ay mikdarı var Koca babayı Şah İsmail’e göndermiş idi bir ay var Koca Baba geliüb cevâb verdi ki Şah İsmail size selam etdi söyledi ki sen ki Celal oğlu Şah Veli’sin imdi göreyim seni Safer ayının on beşinde evinde olan halîfeleriyle müridleriyle pür-silah olub çıkasız o memleketi birbirine karışdırub biz dahi bundan asker çeküb ol tarafa varayız Şah Veli bu haberi işidecek babayı gene Şah İsmail’e gönderdi işte biz dahi çıkdık dityecek dört tarafa zıkr halîfelere adam gönderdi onlar gelicek kendü dahi tekeden hurûc eyledi ve ol gün Gököğlu Veli Şah İsmail’e gönderdi dört tarafa halîfelere adam gönderüb adam cem’ etmektedir Malatya’da Selmanlı boyu var onlara haber gönderdi”

Belgenin devamında ayrıca Celal adlı eşiyanın yakalanıp başı kesildiği halde müridlerinin Karayakalı ve Karakeçili aşiretleri içinde saklanarak tekrar ortaya çıktıkları belirtilip, bunların memlekettten çıkarılmadıkça tekrar tekrar isyana devam edeceklerinin de altı çizilmektedir (BOA.TS.MA.e 777/45).

15. Yüzyılın sonlarında başlayan mali bunalımın yarattığı para darlığının devlet maliyesini zor duruma düşürmesiyle birlikte çözüm olarak vergilerin ağırlaştırılması ve öte taraftan devlet görevlilerinin gelirlerini artırma çabaları, reaya üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve köylü toprağını terk etme eğilimine girmiştir. Nihayetinde Anadolu’da geçim sıkıntısı içinde olan bir çok köylünün oluşturduğu başı boş levendin, görünüşte mezhepsel gerçekte ise ekonomik sıkıntılar nedeniyle çıkardığı ve devletin güçlkle bastırdığı bu isyanlar süreklilik kazanarak klasik devlet düzenini değiştirecek şartları hazırlamıştır.

3. COMUNEROS İSYANI, 1520-21

Üzerinde duracağımız ikinci isyan yine aynı dönemde ortaya çıkan Comuneros İsyanı’dır. Comuneros İsyanı, 1520-1521 yılları arasında Kastilya (İspanya) kralı ve Kutsal Roma İmparatoru olan V. Charles yönetimine karşı yapılmış olan bir toplumsal tepkidir. Bu tepki, tarihe “Erken modern Avrupa’nın en büyük kentsel isyanı” olarak geçmiştir (Bonney, 1991: 414 aktaran Greelane, 2021).

Comuneros İsyanını anlamamız için, öncelikle ‘comunero’ ve ‘comunidad’ kelimelerinin nereden geldiğine kısaca değinmek önem arz eder. Comun kelimesi İspanyolca kökenli bir kelime olup İngilizce ve İspanyolca “ortak” anlamına gelir. Buna ek olarak, genel veya topluluk için/topluluk anlamına gelen Latince bir kelime olan communis kelimesinden türemiştir (Dyer, 2004).

İspanyolca kökenli olan Comunero kelimesi ise, “halktan olan kimse” ve “sıradan” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda Comunero, 1520-1521 yıllarında Kastilya’da meydana gelen isyana katılan topluluklarda yer alan insanlara verilen isimdir. Comuneros, Kastilya’nın kentsel toplumunun tüm katmanlarından olan bireyleri ifade eder. Topluluk anlamına gelen Comunero kelimesi ilk kez V. Charles’e vergileri protesto etmek için yazılan bir mektupta “*Kralımız, efendimizden vergilerin toplandığı topluluklarda toplanan gelirlerin artırılması ve korunması için başızine keasası (sandığı) yapılmasını tüm lordluklardan isteyin...*” ifadesi şeklinde geçmektedir (Educalingo, 2021).

Comuneros isyanının ortaya çıkışında etkili olan etkenleri anlamamız için, V. Charles'ın devralmış olduğu krallığın geçmişine kısa bir bakış atmamız yerinde olacaktır.

Isabel'in 1504 yılında ölümü üzerine Kastilya tacı, Fernando ve Isabel'in en büyük kızı Juana la Loca'ya geçmiştir. Ancak Juana zihinsel rahatsızlığı nedeniyle tahta geçmeye uygun olmadığından annesi Isabel'in vasiyeti üzerine Juana'nın naibi olarak babası Fernando atanmıştır. Juana'nın kocası Flaman prensi Fair Phillip, karısını taht üzerinde hak iddia etmesi konusunda zorlamış ve Castile Cortes, 1505'te Juana'yı kraliçe olarak kabul etmesiyle kocası Phillip, 1506'da ölene kadar Kastilya'nın fiili hükümdarı olmuştur. Aynı zamanda Juana ile Phillip'in en büyük oğlu Ghent'li Charles (V. Charles) da krallığın varisi olmuştur. Juana kocasının ölümü üzerine Tordesillas'ta inzivaya çekilmiştir. Neyse ki, bu süreçte Castile ve Aragon daimî olarak barış içinde kalmıştır (Dyer, 2004).

Ancak ilerleyen dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte, monarşinin çıkarları aristokrasinin çıkarlarıyla çatışırken, aristokrasinin çıkarları da belediyelerin çıkarlarıyla çatışmaya başlamıştır. Bu noktada, ulusal hükümet ve gelişmekte olan orta sınıf arasındaki ittifak bozulmuştur. Kastilya hükümeti, birbirini izleyen her yönetimle birlikte çürümeye başlamış ve yolsuzluklar inanılmaz boyutta artmıştır.

Hoşnutsuzluk ve kargaşaların artması sürecinde V. Charles seçimler sırasında adaylarından biri olan rakibi Fransa Kralı I. Francis'e karşı seçimi kazanmak için, seçmene rüşvet vermek üzere saldırgan bir kampanya yürütmüştür. Bu anlamda, seçimi kazanmak için hazinenin sınırlarını zorlamış ve bir milyondan fazla Aruba florini harcamıştır. Bu parayı bulmak için, Avrupa bankalarına özellikle de Fuggers'a borçlanmıştır. Bu gelişme, V. Charles'ın protokolü çiğnemesine ve İspanyol yasama organlarından daha fazla para talep etmesine neden olmuştur.

Yeni krallık bu suistimalleri, özellikle önemli kent olan Toledo kentinde kargaşalara neden olmuştur. Tüm çabaları sayesinde V. Charles, 1519 yılında seçimi kazanmış ve artık 'Kutsal Roma İmparatoru V. Charles' olarak anılmaya başlamıştır. V. Charles, imparatorluk borcunun karşılanması için, vergilerin artırılmasını gerekli görmüştür. Ancak, yeni vergilerin Cortes (Kastilya'nın kendi parlamenter organı) tarafından onaylanması şartı vardır. Bu yüzden, Mart 1520'nin sonlarında V. Charles, Cortes'i Santiago de Compostela'da toplamıştır. V. Charles, Cortes'in yalnızca sınırlı bir güce sahip olmasını sağlamış ve Cortes'i rüşvet verebileceği esnek temsilcilerle doldurmaya çalışmıştır. Muhalefete verilen destek ancak tepki olarak artmış, temsilciler yeni bir vergi konulmadan önce şikayetlerinin duyulmasını talep etmiştir (Espinosa, 2006).

Bir grup din adamı kısa süre sonra yeni imparatoru protesto etmek için, bir açıklama yayınlarak şu üç noktayı vurgulamıştır (Dyer, 2004):

- Her yeni vergi reddedilmelidir,
- 'Kastilya' benimsenmeli ve 'Yabancı İmparatorluk' reddedilmelidir,
- Toplulukların (Comuneros) kendileri, krallığın çıkarlarını savunmalıdır.

Comuneros adının bağımsız halkı ifade etmek için ilk kez kullanıldığı ve daha sonra oluşturulan konseylere de Comuneros adının verileceği ilk dönem, bu dönem olmuştur. Bu noktada, Santiago'daki Cortes üyelerinin çoğu, kraliyetçilerle dolu olsa bile, krallık talep ettiği görev ve vergilere karşı oy vermeyi amaçlamış ve buna karşılık olarak V. Charles, 4 Nisan'da Cortes'i askıya almaya karar vermiştir. Ancak V. Charles, 22 Nisan'da Cortes üyelerini tekrar Corunna'da toplamış ve bu sefer programını üyelere kabul ettirmiştir. Buna karşılık, Juan Lopez de Padilla ve Pedro Laso de la Vega önderliğinde bir vatandaş

komitesi seçilerek kendilerine Comunidad adını vermişlerdir. Ardından bu vatandaş komitesi, Cortes üyelerini Toledo Alcazar'ın surlarından sürmüştür (Espinosa, 2006: 4-6).

Kral V. Charles'in büyükbabası olan Habsburg İmparatoru Maximilian'ın Alman prenslerinin en yoksulu olduğu ve girişimleri için yeni ekonomik kaynaklar peşinde koştuğu bilinmektedir. V. Charles, büyükbabasının bu sorunlarını miras almıştır. Ancak, aradaki fark yalnızca daha varlıklı olması değil, aynı zamanda 'İspanya Kralı' olmasıdır (Leon, 2014).

V. Charles, mülk edinme ve kaynak yaratma planlarını uygulamak için özellikle başrahiplere, Tortosa piskoposu ve İspanya naibi Utrecht'li Adrian'a ve bürokrasinin diğer güçlü kesimlerine güvenmektedir. Bu anlamda, dini kurumları ve İspanyol mali bürokrasisini kontrol etmeye çalışmıştır. Bir yandan İspanyol ofislerini satmış, diğer yandan valileri atamış ve İspanyol katedral bölümlerine yeni vergiler getirmiştir. Tüm bu gelişmeler üzerine, 1520'de vergi kanununu değiştirerek din adamlarını ve aristokratları vergi mükelleflerine dönüştüren V. Charles, isyanı tetiklemede etkili olmuştur (Espinosa, 2006: 4-6).

Bunun üzerine kısa süre sonra başta Toledo olmak üzere birçok şehirde hükümet karşıtı isyanlar patlak vermeye başlamıştır. Özellikle Charles V' in istediği vergilere "evet" oyu veren yasa koyucuların yönetime gelmesinden sonra, 'Orta Kastilya' şehirlerindeki ayaklanmalar çoğalmıştır. Yerel halk belediye meclisi olan 'Comuneros' belediye başkanını kovarak iktidara gelmiş ve Toledo şehrini bağımsız bir topluluk olarak ilan etmiştir. Aynı şekilde Valladolid, Tordesillas gibi şehirlerde de isyanlar görülmüş ve Comunidades adlı şehir konseyleri yerel yöneticileri kovarak benzer biçimde iktidarı ele geçirmişlerdir (Leverink, 2016: 59). 30 Mayıs'ta bir yün işçisi kalabalığı iki yöneticiyi ve lehte oy veren şehrin yasa koyucusunu öldürülmüş ve bu, Segovian kentinin en erken ve en şiddetli olayların yaşandığı kentlerden biri olmasına yol açmıştır. Buna benzer büyüklükteki olaylar Burgos ve Guadalajara gibi şehirlerde de meydana gelirken, León, Ávila ve Zamora gibi diğer şehirlerde nispeten küçük olaylar yaşanmıştır (Dyer, 2004).

Toledo halkı, Temmuz 1519'da V. Charles'in Kastilya'nın mevcut vergi sistemini eski haline getirmesini talep etmiştir. O dönemde İspanya'daki söz konusu vergi toplama yöntemi, iltizam sistemidir. Yerel soylular, Kastilya'nın her bölgesinde vergi toplama sorumlulukları için Kralla sözleşme yapmaktadır. Toledo'nun tüm ısrarlarına rağmen, V. Charles bu vergi toplama yöntemini onaylamamıştır. 7 Kasım 1519 tarihinde Toledo halkı Krala hitaben bir mektup yazmıştır. Bu mektupta, Kralın Kastilya'da ikamet etmesi, krallığın hazinesini sağlam tutması ve yabancıların Kastilya ofislerinden uzaklaştırılmaları istenmiştir. Tüm bunlara ek olarak, Toledalılar, devlet siyaseti üzerindeki yerel kontrolü artırmanın bir yolu olarak, halk tarafından seçilen Procuradores'in (vekilleri) Kastilya Cortes'e seçilmesini istemişlerdir. Ancak Toledo halkının bu istekleri dikkate alınmamıştır. Toledo'nun Nisan 1520'de V. Charles'in politikalarından artan mutsuzluğu, sonunda Kastilya'nın en önemli belediyelerini krala karşı açık isyana sürükleyen fırtınanın habercisi niteliğindedir (Espinosa, 2006).

Kayda değer ilk ve en şiddetli kraliyet karşıtı isyan, Kastilya'nın Segovian şehrinde ortaya çıkmıştır. Yeni hükümdar Charles V ve Kastilya şehirleri arasındaki artan hayal kırıklığı ve anlaşmazlığının bir kanıtı olarak, Mayıs 1520'de şiddetli protestolar artmaya devam etmiş ve Cortes'in savcılarının biri olan Rodrigo de Tordesillas vahşice asılmıştır. Tordesillas'ın öldürülmesinden hemen sonra, baskı altında olan kraliyet hükümetinin diğer üyeleri şehirden kaçmışlardır. Diğer yandan din adamları, belediye meclisi üyeleri ve topluluk liderlerinden oluşan üçlü bir meclis, Segovian kentinin yönetimini devralmıştır.

Ekim sona ererken, Comuneros isyanı zirveye ulaşmıştır. Comunidades'in yönetim konseyi, 20 Ekim 1520 tarihinde V. Charles'e şikayetlerini ve taleplerini yine bir mektupla dile getirmiştir. Mektubun içeriğinde yer alan hükümleri şu üç bölümde incelemek mümkündür (Dyer, 2004):

- Birincisi esas olarak Kastilya monarşisinin daha geleneksel bir forma dönüşüyle ilgilenen bölümleri içerir,
- İkincisi, kraliyet ayrıcalıklarını alıp Cortes'e vermeyi amaçlayan talepleri dile getirir,
- Üçüncü ve son bölüm ise, aynı yetkileri Cortes'e verirken, monarşinin ve görevlilerinin yönetim gücünü doğrudan sınırlayan hükümleri içerir

Bahsedilen bu cesur talepler, 'Kastilya' için önem arz etmektedir. Özellikle Comuneros ayaklanması monarşiyi ortadan kaldırmayı değil, Krala anayasal tarzda yeni kısıtlamalar getirmeyi amaçlamaktadır (Kiser & Linton, 2002: 905-906).

İsyarı giderek büyüyen bir durum alınca, her bir kasaba ittifakında çatlaklar ortaya çıkmaya başlamış bununla birlikte asker tedarik etme sorunu da kendini göstermeye başlamıştır. Comuneros ayaklanması, halkın hem soylulara hem de Krala karşı şiddet kullandığı kırsal bölgelere yayılmaya başlamıştır. İsyanın kırsal bölgelere yayılmasıyla birlikte, soylular bu yeni tehdide tepki göstermeye başlamışlardır. Çünkü hem V. Charles'ı bir anlaşmayı müzakere etmek için sömüren hem de savaşıta Comuneros'u ezen orduyu kullanan taraf yine soylulardır. Comuneros ayaklanması bu bağlamda, toprak sahibi olan soylu kesime karşı köylü kesimi destekleyerek radikal anti-feodal bir boyut kazanmıştır (Dyer, 2004).

23 Nisan 1521'de imparatorun yeniden örgütlenmiş olan destekçileri tarafından Villalar Savaşı kazanılarak, Comuneros'a ağır bir darbe vurulmuş ve ayaklanma önemini kaybetmeye başlamıştır. 24 Nisan 1521'de isyancı liderlerden Juan Lopez de Padilla, Juan Bravo ve Francisco Maldonado idam edilmişlerdir. Ayaklanmanın önderliğinde olan María Pacheco Ekim 1521'de teslim olana kadar ayaklanma sadece Toledo şehrinde devam etmiştir (Greelane, 2019). Comuneros ordusu dağılarak ayaklanma 1522 yılının başında kesin olarak sona ermiştir. Bu bağlamda 1520-21 yıllarında yaşanan Comuneros isyanı, devlet için kesin bir zaferle sonuçlanmıştır (Kiser & Linton, 2002: 905-906). V. Charles'ın ayaklanmaya tepkisi o günün standartları göz önüne alındığında sert değildir ve kasabalar birçok ayrıcalıklarını korumayı başarmıştır. Bununla birlikte, Cortes asla daha fazla güç kazanmayacak şekilde yeniden düzenlenmiş ve Kral için yüceltilmiş bir banka haline getirilmiştir (Greelane, 2019).

Diğer taraftan, bu isyarı sürecinde Kastilya Krallığı'na bağlı Toledo, Segovian ve Valladolid gibi şehir merkezlerinin iktidara karşı adalet ve özgürlük çağrısı yapmış oldukları unutulmaması gereken bir noktadır. Ayrıca, toprak sahibi aristokratlar, kentin seçkinleri, zengin tüccarlar, kentsel zanaatkarlar, profesyonel avukatlar, küçük esnaf ve tekstil işçileri de mutlak monarşiyeye karşı kent meclislerinin yanında yer almış ve Comunero üyeliğini oluşturmuşlardır. 1520 isyanı bağlamında Comuneros, V. Charles ve Regency hükümetine direnen bireysel comunidades veya toplulukların üyelerini tanımlamaktadır. Bu bağlamda Comunero'nun bir sınıf değeri yoktur, ancak Charles'a karşı hizalanmış on dört Cortes şehrinin tüm üyelerini ifade etmektedir (Zagorin, 1984:267'den aktaran Uslu, 2021: 108).

Sonuç olarak; ayaklanmanın oluşmasına izin veren Kastilya toplumunun doğası, nihai çöküşüne yol açmıştır. Kastilya'nın 'Katolik Kral'larının merkezileştirme programlarına karşı direnişi, monarşiyi ve yönetici ajanlarını nispeten zayıf tutarken, aristokrasinin güçlü

kalmasına izin vermiştir. Böylece, soylular naiplik ile güçlü özel ordularına genişletince ‘Comuneros’ hızla düşmüştür.

XVI. Yüzyıl vergi isyanlarının Avrupa’da geçirdiği serüvene bu şekilde göz attıktan sonra, yine aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan, önemli ve kendine has özellikler sergileyen, iki vergi isyanını daha değerlendirmek istiyoruz. Bu isyanlar, 1519 yılında yaşanan Şeyh Celal İsyanı ve 1525 yılında yaşanan Bana Zünnun Ayaklanmasıdır.

4. BABA ZÜNNUN AYAKLANMASI, 1525: (Dosthane Hibeye Tepkiler)

Kanûnî Sultan Süleyman tahta çıktığında merkezi otoritesi güçlü bir devletin varlığı söz konusuydu. Bu bağlamda Kanuni’nin de merkezi otoriteyi daha da sağlamlaştırmak için yaptığı ilk teşebbüslerinden biri arazi tahriridir. Nitekim saltanatının ilk yıllarında çıkan ayaklanmalar da bu tahrirlerle ilgili olması nedeniyle bu dönemde çıkan ayaklanmalarda, bir önceki döneme nazaran Safevi etkisinin daha az olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu ayaklanmalar genellikle çiftçi-köylü hareketleri olup, bu duruma Kanuni’nin nüfus ve arazi sayımı ile bunlara göre alınacak vergileri tespiti için yaptırdığı arazi tahrirleri neden olmuştur⁶ (Öz, 2010: 425-429). Özellikle savaşların getirmiş olduğu malî yük nedeniyle oluşan para darlığına çare bulmak için girilen arazi tahriri ve hazine gelirlerini artırma girişimleri isyanların etki alanının daha geniş çevrelere yayılmasına neden olmuştur. Bunun nedeni hem timarlı sipahilerin hem de çiftçilerin sonuçtan zararlı çıkmalarıdır. Çünkü köylerin vergi gelirlerini eski defterde yazılanlardan fazla gösterme emrini almış olan tahrir eminleri sipahilerin beratlarında kayıtlı yerlerden hazineye aktarma yapmışlar ve öte taraftan da tarım ürünlerini ve tarlaların dönümlerini fazla göstererek çiftçilerin ödeme yükünü artırmışlardır. İsyanın ele başlarının ve katılımcılarının çoğunun Şii eğilimli Türkmen gruplar olması, isyanın iktisadî olduğu kadar dinî eğilimli olduğunu akla getirse bile, Osmanlı tahrir memurlarının haksız uygulamaları sonucu çiftini bozan köylüler ile hükümet tarafından gereksiz yere dirlikleri ellerinden alınan timarlı sipahilerin neden olduğu hareketliliğin, bu dönemdeki isyanların çıkış noktası olma ihtimali daha yüksektir

(Akdağ, 1995: 118; Timur, 2010: 150-163).

Bu bağlamda Kanuni’nin Macaristan seferi sırasında, Yavuz’un son dönemlerinde Anadolu’da çıkan sipahi-köylü ayaklanmaları yeniden baş göstermiştir. Burada şu hususu da belirtmekte fayda var. Kanuni’nin babasının baskıcı yönetimine karşı daha esnek çözümlere başvurduğu ve devlete küskün olan kitleleri kazanmak için çeşitli kanunlar ve reformlar çıkardığı bilinmektedir. Ancak Bozok bölgesinde yaptırdığı nüfus ve arazi sayımında tahrir memurlarının yanlış hareketleri yüzünden bölgede 1524-1527 tarihleri arasında peş peşe isyanlar ortaya çıkmıştır. Tahrir emini Kadı Muslihiddi’nin arazi vergilerini artırmasına karşı çıkan bazı Türkmen ileri gelenlerine sakallarını kestirmek gibi hakaret içeren cezalar verilmesi, olayların Sivas, Amasya, Tokat, Maraş, Adana ve Tarsus

⁶ Sanayi öncesi tarım toplumu yapısının hakim olduğu çeşitli devlet ve imparatorluklarda ülkenin vergi ve vergi nüfusu potansiyelini belirlemek amacıyla sayımlar yapılmıştır. Osmanlı devleti de bu bağlamda bir fethin hemen ardından arazi tahriri yaptırırdı. Ülkedeki reâyânın oturduğu yerleri ve işlerinin bütün özelliklerini, mallarının ve ürünlerinin kaynaklarını, timar sahiplerinin gelirlerini, reâyâ ile timar sahipleri arasındaki uzlaşmazlıkları devletin bilmesi gerekiyordu. Fâtih Sultan Mehmed’in saltanatının ilk yıllarında, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman döneminde tahrirlerin yapıldığı bilinmektedir. Özellikle devletin malî bunalıma girdiği dönemlerde deftere kayıtlı olmayan gelirlerin bulunması için genel tahrir yapılmaktaydı. Ayrıca fethin hemen arkasından gerçekleştirilen tahrirler, bölgenin istikrara kavuşmasının ardından ve devletin gerekli gördüğü zamanlarda tahrirler yinelenebilirdi. Nitekim Yavuz Sultan Selim döneminde ele geçirilen Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki bazı sancaklar, Kanunî döneminde tekrar tahrire tabi tutulmuşlardır.

tarafına kadar yayılmasında etkili olmuştur. Bu isyanın ele başları Dulkadir Türkmenlerinden Süklün Koca ve Baba Zünnun'du. Türkmen Süklün Koca ve oğlunun tahrir yapanları öldürmesiyle başlayan isyan, diğer Türkmen gruplarının da katılımıyla gittikçe büyümüş ve üzerlerine gelen kuvvetleri yenilgiye uğratmışlardır. İsyân, Dulkadir, Maraş, Rum, Diyarbakır ve diğer beylerin katılımıyla bertaraf edilebilmiş ve isyanın ele başısı Baba Zünnun'un öldürülmesiyle son bulmuştur. Ancak bir süre sonra Yozgat ve Sivas taraflarında ayaklanmaların tekrar başladığı görülmektedir. Anadolu'da artan mali sıkıntılarının yanı sıra arazi tahrirlerinden memnun olmayan ve Safevi propagandasından etkilenen Türkmen gruplarının desteklediği Kalender isyanı, 1526 tarihinde ordu Mohaç seferindeyken çıkmıştır. İsyana Baba Zünnun isyanında dağıtılan gruplar da katılmıştır. Özellikle ya tahrirler esnasında bazı verimli timarların padişah hasları içine katılması ya da sefer yoklamalarında sefere katılmadıkları tespit edilen timarlı sipahilerin dirliklerinin ellerinden alınması sonucu dirliksiz kalan sipahilerin Kalender'in ordusuna katılması, Sadrazam İbrahim Paşa'nın komutasındaki ordunun yenilmesine yol açmıştır. Bunun üzerine Sadrazam İbrahim Paşa, timarlı sipahilere dirliklerinin geri verileceğine ve vergilerin düşürüleceğine dair söz vererek onları kendi tarafına çekmesiyle isyan bastırılıp isyanın ele başlarından Kalender Şah öldürülmüştür (Kütükoğlu, 2018: 91; Abdizâde, 1927: 156-296; Akdağ, 1995: 118-120).

Kanûnî Sultan Süleyman'ın ilk dönemlerinde çıkan ayaklanmalar hem geniş bir alana yayılması hem de bir çiftçi-köylü hareketi olarak gelişmesiyle Yavuz Sultan Selim'in son dönemlerinde çıkan isyanlardan ayrılmaktadır. Öte taraftan bu ayaklanmaları ilk başlatanlar Kızılbaş/Şii eğilimli olsalar bile bu isyanların, Şiilik, Kızılbaşlık, Rafizilik, Mülhidlik isyanı kapsamına girecek bir mezhep ayrılığı kavgası olarak değil iktisadi bağlamda değerlendirilmesinin daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Nitekim merkezden vilayetlere gönderilen hüküm ve fermanlarda da görüldüğü üzere, çoğunlukla görevlilerin halka yaptıkları zulümlerden, vergilerin ağırlaştırılmasından bahsedilmektedir. Akdağ'ın da belirttiği üzere vergilerin artırılmasıyla ortaya çıkan huzursuzluk ve memurların vergi toplarken yaptıkları suiistimaller sonucu başlayan ayaklanmalar, ilk önce Kızılbaş-Türkmen halk arasında başlamış ve kısa sürede sünni halka da sıçramış nihayetinde Bektaşî babalarına saygı duyan halk kitleleri de bu babalar önderliğinde ayaklanmışlardır. Bu isyanlarda, Yavuz Sultan Selim döneminden beri ya seferden kaçtı bahanesiyle ya da Dulkadiroğlu vilayetinde olduğu gibi yeni fethedilen toprak statüsü altında sipahilikleri geçersiz sayılarak dirlikleri hazineye aktarılan sipahilerin de devlete tepkisi söz konusudur. Dönemin Osmanlı tarih yazarlarının bu durumu o zaman için bu şekilde kaydetmeleri olanaksız olduğundan bu karışıklıkları daha çok Kızılbaş-Türkmen ayaklanması olarak göstermişlerdir (Akdağ, 1995: 120-121).

Bu bağlamda 16. yüzyılın başlarında Şeyh Celâl, Baba Zünnun, Kalender gibi tarikat mensubu oldukları söylenen bazı şahısların çıkarmış oldukları bu isyanların, oluş biçimleri ve içerikleri itibarıyla Şah İsmail'in mehdicilik propagandası etrafında toplanan Kızılbaş/Türkmen gruplarıyla alakaları olsa da merkezî devletin ve yerel yöneticilerin tutumları ve malî düzenlemeler kapsamında yapılan arazi tahrirlerinden memnun olmayan kişilerin ve dirlikleri ellerinden alınan sipahilerin de katılımıyla daha geniş kitlelere ulaştığı ve daha sonraki isyanların alt yapısını oluşturduğu söylenebilir.

SONUÇ

Devletin en önemli gelir kaynağı olan vergiler, halk için harcanabilir gelirden azalmayı ifade etmektedir. Bu yüzden devlet ve vatandaşlar arasında tarihsel süreç içerisinde vergilendirmeye bir tepki olarak pek çok isyan yaşanmıştır. Genellikle ağır vergilendirmeye bir tepki olarak vergi tahsildarlarının köylüler tarafından öldürülmesi de

sıkça rastlanılan bir durum olmuştur. Bazı akademisyenlere göre Comuneros isyanı, özellikle sosyal adaletsizliğe karşı soylu karşıtı duygular ile demokrasi ve özgürlük ideallerine dayanmasından dolayı ilk modern devrimlerden biri olarak görülmektedir. Bazı akademisyenlere göre ise Comuneros isyanı, yüksek olan vergilere ve algılanan yabancı kontrolüne karşı yapılmış olan tipik bir isyan olarak da görülmektedir.

Tarih boyunca birçok devlet, devlet kurma ve isyan arasındaki ilişkiyi çağrıştıran dönüm noktaları yaşamış olabilir. Bunu analiz etmemiz için daha fazla araştırma yapmamız gerekli olsa da Fransa'daki Ajen İsyanı ve İspanya'daki Comuneros isyanının benzer özellikler taşıdığını söyleyebiliriz. Her iki isyan da devletin yapılanmasına, artan vergilendirmeye ve idari merkezileşmeye verilen tepkilerin neticesinde ortaya çıkmıştır. İspanya'daki Comuneros isyanı devlet için kesin bir zaferle sonuçlanmıştır. Bu noktadan sonra Cortes marjinalleştirilmiş, idari merkezileşme ve vergiler artmıştır. Özellikle, Comuneros monarşiyi ortadan kaldırmaya değil, V. Charles'e anayasal tarzda bazı kısıtlamalar getirmeye çalışmıştır. Bu ve benzeri dönüm noktaları, erken modern devlet oluşumu ve buna karşı tepkiler konusundaki anlayışımızı geliştirme konusunda yardımcı olabilir.

16. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde çıkan vergi isyanlarına gelince her ne kadar aralarında yapısal farklılıklar olsa da Ajen ve Comuneros isyanlarıyla benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Bu dönemde Safevi propagandası yanında hem merkezin hem de yerel yöneticilerin özellikle malî uygulamalarından şikayetçi olanlarla, bazı Türkmen grupları devlet için büyük bir tehlike haline gelmişlerdir. Şeyh Celal, Baba Zünnun, Süklün Koca ve Kalender Çelebi gibi Kızılbaş/Türkmen liderlerin etrafında toplanan kalabalıkların çıkardığı ayaklanmalar her ne kadar mezhep eğilimli görülseler de asıl nedenin sosyo-ekonomik koşullara bağlı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Nitekim Fatih döneminden beri devletin gittikçe artan merkezileşme eğilimi ve özellikle süregelen savaşlardan dolayı vergilerdeki artışların, bu isyanların oluşum sürecinde etken bir rol oynadığı aşîkârdır. Özellikle timar sistemi bünyesinde toprakları ellerinden alınan küçük dirliklere sahip sipahiler ile devlete verdikleri hizmetlerin karşılığını reayadan topladıkları vergilerle karşılayan yönetici grubun suiistimalleri sonucunda çiftini terk etmek zorunda kalan köylülerin neden olduğu bu hareketliliğin yol açtığı isyanlar, kısa sürede bastırılmışsa da bundan sonra ortaya çıkan ve bütün toplumu etkileyen aynı zamanda klasik dönemin örgütsel düzenini bozan ayaklanmaların da temelini oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)
BOA. Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgeleri (TS. MA.e.)
BOA. TS.MA.e 756/116, 29 Zî'l-hicce 918/ 7 Mart 1513.
BOA. TS.MA.e 592/14, 9 Şevvâl 926/22 Eylül 1520.
BOA. TS.MA.e 491/14, 17 Şevvâl 926/30 Eylül 1520.
BOA. TS.MA.e 777/45, 29 Zî'l-hicce 926/10 Aralık 1520.

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Abdizâde. (1927). Amasya tarihi, C. 3, İstanbul.
- Ağdemir, Z. (2017). Vergi, sınıf ve isyan: 16.-18. yüzyıllarda İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi isyanları. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı, Ankara.
- Ağdemir, Z. (2017). XVI. yüzyıl Fransa'sında vergiler ve vergi isyanları. Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Dergisi 10(2), 141-157.
- Ahmed Refik. (1930). Anadolu'da Türk aşiretleri. İstanbul.
- Akdağ, M. (1995). Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası: Celâli isyanları, Ankara.
- Akdağ, M. (1963). Celâli isyanları (1550-1603), Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aktan, Ç. C., Dileyici D., Saraç. Ö. (2021), Vergilere karşı tepkiler ve vergilerin ahlaki ve sosyo-psikolojik sınırları. İçinde: Yeni maliye Edt.Ç. Can Aktan, A. Kesik, D. Dileyici, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bşk. Yayın No:2012/420, Ankara, 1-755.
- Burg, D. F. (2004). A world history of tax rebellions. London: An Imprint of Taylor & Francis Books.
- Cezar, Y. (1986). Osmanlı maliyesinde bunalım ve değişim dönemi (xviii. yy. dan Tanzimat'a mali tarih), Dergah Yayınları.
- Demirel, Ö. (2009). Sivas. Türk Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi, 278-282.
- Dyer, D. K. (2004). The Comunero uprising in Castile, 1520-1521: a case study for early modern revolution. [Unpublished master's dissertation] University of Tennessee-Knoxville.
- Educalingo. (2021). <https://educalingo.com/tr/dic-es/comunero> adresinden alındı, 18.11.2021.
- Emecen, F. (2010). Şahkulu baba tekeli. Türk Diyanet vakfı İslam ansiklopedisi, 284-286.
- Ergenç, Ö. (2010), Osmanlı arşiv belgelerinin toplum tarihi için kullanılabilirliği üzerine. XV. Türk Tarih Kongresi Ankara:11-15 Eylül 2006, TTK, Ankara.

- Espinosa, A. (2006). The Spanish reformation: Institutional reform, taxation, and the secularization of ecclesiastical properties under Charles V.”, *Sixteenth Century Journal* 37(1), 3-24.
- Feld, L. & Frey, B. (2007). Tax Compliance as the Result of a Psychological Tax Contract: The Role of Incentives and Responsive Regulation, *Law and Policy* (29), 102-120.
- Genç, M. (2000). Osmanlı imparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Gergerlioğlu, U. (2021). Vergi isyanlarının psikolojik ve sosyolojik açıdan değerlendirilmesi: “Poujade Hareketi”, “Viski isyanı” ve “Erzurum vergi isyanları” örnekleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 58(2), 95-108.
- Greelane. (2019). Die unruhige Nachfolge Karls V.: Spanien (1516-1522), www.greelane.com:
<https://www.greelane.com/geisteswissenschaften/geschichte--kultur/the-troubled-succession-of-charles-v-1221841/> adresinden alındı, 17.11.2021.
- Gökbunar, A.R. (2007). Celali ayaklanmalarının maliye tarihi açısından değerlendirilmesi, *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14.1, 1-24.
- Hoca Sadeddin Efendi. (1992). Tacü't-Tevarih, C. 4. Hazırlayan: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- İlgürel, M. (1993). Celâlî isyanları. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ss. 252-257.
- İnalcık, H. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi (1300-1600), (Çev: H. Berktaş), (Ed: H. İnalcık-D. Quataert), C.I, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (2009). Devlet-i Aliyye Osmanlı imparatorluğu üzerine araştırmalar-I. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kasaba, R. (2012). Bir konargöçer imparatorluk: Osmanlı'da göçebeler, göçmenler ve sığınmacılar. Kitap Yayınevi.
- Kiser, E., & Linton, A. (2002). The hinges of history: state-making and revolt in early modern France, *American Sociological Review*, 67(6), 889-910.
- Koç, Y. (2005). Osmanlıda toplumsal dinamizmden Celali isyanlarına giden yol ya da iki belgeye tek yorum, *Bilgi/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 229-245.
- Kunt, M. (2002). Siyasi Tarih (1300-1600). Cem Yayınevi.
- Kütükoğlu, M. S. (2018). Osmanlı'nın sosyo-kültürel ve iktisâdî yapısı, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Leon, I. S. (2014). The Castilian resistance to the imperial ideal (1520-1522), *Journal on European History of Law*, 5(2).
- Leverink, J. (2016). Pirates, peasants and proletarians. *ROAR Magazine*.
http://roarmag.org/wp-content/uploads/woocommerce_uploads/2016/03/ROAR_Issue1_Revive_la_Commune.pdf 09.10.2021.

- Ocak, A. Y. (2016). Türk sufliliğine bakışlar: Türkiye'de tarihin saptırılması sürecinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- (1998). Zındıklar ve mülhidler. Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Öz, Mehmet (2010). Tahrir, Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 39, 425-429.
- Potter, D. (1995). A history of France, 1460-1560: The emergence of a nation state. (M. Keen, Dü.) London: The Macmillan Press LTD
- Şahin, İ. (2006). Osmanlı döneminde konar-göçerler: İncelemeler-araştırmalar. İstanbul: Eren Kitabevi.
- Tabakoğlu, A. (2016). Osmanlı mali tarihi. Dergah Yayınları 690, 1-929.
- Timur, T. (1994). Osmanlı toplumsal düzeni. Ankara: İmge Kitabevi.
- Torgler, B. (2003, 09). Tax morale and institutions. 02 13, 2017 tarihinde www.crema-research.ch adresinden alındı.
- Uslu, A. (2021). Siyasal düşüncelerin toplumsal tarihi-2. Yordam Kitap. https://books.google.com.tr/books?id=iPFNEAAAQBAJ&pg=PA108&lpg=PA108&dq=comuneros+isyan%C4%B1+1520&source=bl&ots=oZN_fj6VJA&sig=ACfU3U34dkK25F2wp01psfh9xZOYDVlwAg&hl=tr&sa=X&sqi=2&ved=2ahUKEwi7kPHlpKD0AhUjqksFHfalBrMQ6AF6BAgsEAM#v=onepage&q&f=false adresinden alındı
- Türkdoğan, O. (1996). Sosyal hareketler olarak Celâli ayaklanmaları. Belleten, 60.228, 421-442.
- Uzun, E. (2008). XVII. yüzyıl Anadolu isyanlarının şehirlerle yayılması; Sosyal ve ekonomik hayata etkisi (1630–1655), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. (1998). Osmanlı tarihi, C. 2, TTK, Ankara.
- Ünal, M.A. (2017). Devlet içi iktidar mücadelesinin bir unsuru olarak eşkıyalık ve ayrılıkçı hareketleri, Eşkıyalık Ve Terör içinde, 3-10.
- Zagorin, P. (1982). Rebels and rulers, 1500-1660: Agrarian and urban rebellions: Society, states, and early modern revolution (Cilt 1). Cambridge University Press.

Bölüm 5

ON ALTINCI YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

ON ALTINCI YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

ALMAN KÖYLÜ SAVAŞI, 1524-25

BABA ZÜNNUN VE KALENDER ÇELEBİ İSYANLARI, 1525-28

TITHE İSYANI, 1529

Abdulkirim Eroğlu

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

kerym.eroglu@gmail.com

0000-0003-2680-8844

Özet

Çalışmada vergiye karşı aktif tepkiler arasında yer alan vergi isyanı ve vergi grevi, tarihte önemli yer tutan örnekler üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak tarihte neden ve sonuçları itibarıyla sonraki birçok toplumsal hareketin analizinde göz önünde bulundurulmuş Alman Köylü Savaşı ele alınmıştır. Ardından Osmanlı Devleti'nde meydana gelen ve benzer faktörlerle ortaya çıkan Baba Zünnun ve Kalender Çelebi isyanları, son olarak da Fransa'da meydana gelen ve isyandan çok grev şeklinde gerçekleşen Tithe İsyanı incelenmiştir. İncelenen olaylarda yerel idarecilerin veya din adamlarının keyfi ve ağır vergilerle özellikle kırsal kesimde yaşayanlara zulmettikleri ve bunun sonucu isyan hareketlerinin ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alman Köylü Savaşı, Baba Zünnun, Kalender Çelebi, Fransız Tithe İsyanı

Abstract

In the study, tax revolt and tax strike, which are among the active reactions against taxation, have been discussed through examples that have an important place in history. In this context, firstly, the German Peasant War, which was considered in the analysis of many subsequent social movements in terms of its causes and consequences, has been scrutinized. Then, Baba Zunnun and Kalender Celebi revolts that took place in the Ottoman Empire, and finally the Tithe Revolt that took place in France in form of strike rather than revolt have been examined. It has been concluded that local administrators and clergymen persecuted especially those living in rural areas with arbitrary and heavy taxes in the analyzed events, and revolt movements emerged because of this persecution.

Keywords: German Peasants' War, Baba Zunnun, Kalender Celebi, French Tithe Strike, Tax Revolts

GİRİŞ

Vergilere karşı tepkiler temelinde aktif ve pasif olmak üzere ikiye ayrılır. Aktif tepkiler de kendi içinde çeşitlenmekle birlikte en şiddetlisi vergi isyanıdır. Zira isyan hareketi başladıktan sonra ya bir anlaşma ya da bir tarafın bastırılması ile sonuçlanır. Tarihteki birçok örnekte olduğu gibi bu çalışmada ele alınan vergi isyanları da meşru/yasal otoritenin isyan hareketini bastırması ile son bulmuştur. Ve yine, tarihteki birçok örnekte olduğu gibi, ele alınan isyanların nedenleri yasal otoritelerce iyi tahlil edilememiş veya sahip olunan askeri güce güvenilerek görmezden gelinmiştir.

Çalışmada Alman Köylü Savaşı, Baba Zünnun İsyanı, Kalender Çelebi İsyanı ve Tithe İsyanı olmak üzere dört isyan incelenmiştir. Vergilemede dikkate alınması gereken ilkesel hususlar konusunda her biri önemli birer rehber niteliğinde olmakla birlikte bunlardan en çarpıcısı ve tarihi, felsefi, sosyal ve dini açıdan en fazla önem atfedileni Alman Köylü Savaşıdır. Dikkat edilecek olursa hareket bir isyan olarak değil; bir savaş olarak tarihteki yerini almıştır. Savaşla birlikte feodal yapı sarsılmaya ve güçlü merkezi yapılaşma ön plana çıkmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan Kalender Çelebi İsyanı da yasal otoriteyi tehdit eden bir hareket olarak değerlendirilebilir. Zira yerel yöneticiler uzun süren savaşlarda mağlubiyet yaşamış ve ancak merkezi idarenin dahil olması ile isyan hareketi başlamıştır. Bu noktada isyan hareketlerinin dinamiklerinin iyi tahlil edilmesi gerektiği de ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu isyanda varlıklı kimselerin elinden alınan toprakların geri iade edilmesi ile harekete katılımları son bulmuştur. Ancak Alman Köylü Savaşına bakıldığında katılımın belli bir kesimin çıkarına dayanmadığı; meselenin temel hak ve hürriyetlere dayandırıldığı görülür. Dolayısıyla farklılaşan dinamikler yasal otoritelerin isyanları bastırmak için kullanacakları araçları da farklılaştırmıştır denilebilir.

1. ALMAN KÖYLÜ SAVAŞI, 1524-1525

Alman Köylü Savaşı olarak bilinen isyan sadece yasal otoriteye karşı yapılmadığı gibi köylülerin gerçekleştirdiği ve sürdürdüğü bir ayaklanma da değildir. İsyani dini otoritelere, yasal/soylu yöneticilere karşı ortaya çıkmış; köylüler, madenciler, şehirli yoksullar ve din adamları tarafından desteklenmiştir. İsyani; çok sayıda muharebeden oluşmuş ve uzun bir süreye yayılmış, bu süreçte farklı sebeplere dayandırılan taleplerin yerine getirilmesi istenmiş, bazı araştırmacılara göre politik, sosyal ve ekonomik; bazı araştırmacılara göre ise dini argümanlarla beslenmiştir. Burada çalışmanın ruhuna uygun olarak olayın genel çerçevesiyle birlikte mali yönleri ele alınmıştır.

1.1. Alman Köylü Savaşı Öncesi Olaylar

Alman Köylü Savaşı 1524 senesinde başlamakla beraber geçmişi 1518 [hatta 1476] senesine kadar uzanmaktadır. 1517 yılından itibaren özellikle din adamlarının vergiden muaf statüleri ve ağır dini yükümlülükler kilise karşıtlığını besleyen en önemli hususlar olmuştur (Sea, 1979: 7). 1523 yılına kadar çok sayıda yerel ayaklanma olmuş, lakin özellikle 1524 yılından itibaren bu ayaklanmalar daha sistemli hale gelmiştir (Engels, 1978: 110). Köylü savaşlarında liderlerin tamamı köylülerden oluşmamıştır. Liderlerin içinde rahip olduğu gibi köylüler destekleyenler arasında esnaflar ve plebler¹ de yer almıştır.

Alman Köylü Savaşından önce on yıllarca etkisini sürdüren bazı faktörler önemli ekonomik sorunlar meydana getirmekteydi. Bu faktörler (i) nüfus hareketleri, (ii) serflik

¹ Şehirli nüfusunda soylu olmayan, aşağı sınıfı temsil eder. Ancak bunlar ekonomik hayatta pek yer almamakla birlikte köylüler gibi ağır vergi yükü altında ezilmişlerdir.

hakkının tekrar ortaya çıkması, (iii) intifa (kullanma) hakkının azalmaya başlaması ve (iv) vergi yükünün artması olarak sayılabilir. Bu faktörler tüm çiftliklerde kayda değer gelir kayıplarına yol açmıştır (Blickle, 1979: 19).

Alman tarihinde meydana gelen bazı savaşlarda köylüler merkeze konumlandırılrsa da bu savaşların başlangıç noktasını kentler oluşturur. 1524-25 yıllarından önce de vergi isyanları olmuş ancak M. Luther'in² etkili olduğu yıllarda daha yoğun bir isyan dalgası görülmüştür. 1509-1517 yılları arasında toplam 34 isyan ve kargaşa; 1521 yılında 16, 1522 yılında 52, 1523 yılında 44, 1524 yılında 40 ve 1525 yılında 51 girişim ve isyan hareketi meydana gelmiştir. Bunların içinde 1524-25 yıllarında gerçekleşen ve Alman Köylü Savaşı (*ing.* German Peasants' War/Revolt; *al.* Der Deutsche Bauernkrieg) olarak bilinen isyan hareketi en çarpıcıdır. Bu isyan hareketi diğerlerinden farklı olarak kurulu siyasi düzeni devirmeyi tehdit eder hale gelmiştir (Scribner, 2008: 86-88). Ancak büyük ayaklanmaya giden süreçte büyük-küçük çok sayıda toplumsal hareket/isyan/kargaşa meydana gelmiştir. Bu bakımdan denilebilir ki, 1524-25 Alman Köylü Savaşı öncül hareketlerden beslenmiştir.

Almanya'da ilk köylü ayaklanması 1476 yılında gerçekleşmiştir. 1476 yılı ayaklanmasının nedenleri arasında "sayısız vergilerin ve haraçların" yol açtığı yoksulluk da yer almıştır. Böyle bir ortamda Kavalcı (veya Davulcu) Jean isminde bir çoban (ve müzisyen) ortaya çıkarak vergilerin, gümrüklerin, angaryaların ve diğer haraçların sonsuza dek kaldırıldığını kendisine ruhani olarak bildirildiğini ifade etmiş ve böyle yaparak ayaklanmaya liderlik etmiştir. O dönemde büyük köylü kitleleri kendisine katılmış, lakin piskopos askerleri tarafından bu girişim şiddetle bastırılmış ve Kavalcı Jean yakılarak öldürülmüştür (Engels, 1978: 86-89).

Bundschuh³ Hareketi olarak bilinen ikinci ayaklanma 1493 yılında başlamıştır. Köylüler 50 yılda bir bütün borçların silinmesi, gümrük vergileri, içkiden alınan vergiler ve diğer mali yükümlülüklerin kaldırılması ve ayrıca vergiler için oy hakkı sağlanması gibi taleplerde bulunmuşlardır (Engels, 1978: 90-92). Geniş katılım sağlanan ayaklanma karşısında feodal otoriteler 1502 yılında müdahalede bulunmuşsa da başarı sağlayamamış ve ayaklanma ancak üç yıl sonra 1505'te bastırılabilmiştir (Burg, 2005: 156).

Ayaklanmanın Sembolü Olarak Kullanılan Bundschuh

- ² 16. yüzyılda Avrupa'da yaşamış olan ünlü bir keşiş ve teologdur. Katolik Kilisesi'nin yanlış uygulamalarına karşı çıkıp bugün Protestanlık adı verilen mezhebin oluşmasında ilk adımları atmıştır. Luther gerek insanlık gerek Hristiyanlık tarihi açısından çok önemli bir karakterdir.
- ³ Uzun bir kayışla bağlanmış tarihi bir deri ayakkabıdır. Bundschuh erken tarihsel ayakkabı olmanın yanı sıra Orta Çağın sonlarında çoğunlukla kırsal nüfusun kullandığı ve doğu kültüründe "çarık" olarak nitelendirilen ayakkabıdır. Bundschuh'un isyana ismini vermesinin sebebiyse isyana katılanların çoğunlukla onu giyen köylülerden oluşmasıdır.

*Ayaklanmaya Destek Sağlamak İçin Hazırlanmış Afiş
(Flamadaki Bundschuch figürü dikkat çekiyor)*

Üçüncü ayaklanma 1514-15 yıllarında yaşanan Poor Conrad⁴ (Armer Konrad) Hareketi olmuştur. Esasen bu ayaklanmanın hedefinde Dük Ulrich vardır. Ulrich'in serfleri, kendisinin abartı yaşam tarzını sürdürmek için sefil olmaktadır. Ulrich masraflarını kısacağı yerde aksine vergileri artırmıştır. Hatta daha fazla vergi alabilmek için ağırlık ölçüsünü değiştirmiş ve bundan böyle artık kilo ölçekleri 700 gramı 1 kilogram olarak gösterir hale getirilmiştir. Bunun üzerine tepkiler gelişmiş ve serflerden biri olan Peter Gais kilo ölçeklerini Rems nehrine atarak ve kitleleri peşine toplayarak Schorndorf'a yürümüştür. İsyancıların istekleri arasında aynen önceki ayaklanmalarda olduğu gibi vergilerin ve gümrük rüsumlarının kaldırılması talepleri yer almıştır. 1514-15 yıllarında açık bir ayaklanmaya dönüşen bu hareket, Dük Ulrich'in ordusu tarafından sert bir şekilde bastırılmıştır (Engels, 1978- 95-100). Bu ayaklanma on yıl sonra başlayacak olan Alman Köylüler Savaşı için önemli bir tepkisel birikim sağlamıştır.

*Württemberg Dükü Ulrich
(Uyguladığı ağır ve adaletsiz vergiler, Poor Conrad ayaklanmasını tetiklemiştir)*

⁴ 1515 yılında Württemberg dükü Ulrich'in yönetimine karşı çıkan birkaç köylü grubunun adıdır. İsyancılar, soylular tarafından alay etmek için kullanılan "zavallı adam" veya "zavallı şeytan" anlamına gelen bu terimi başlattıkları isyanın sembol ismi olarak kullanmışlardır.

Alman Köylü Savaşı ve sonrasında Avrupa’da yaşanan birçok gelişmenin itici faktörlerinden birisi M. Luther tarafından 1517 yılında yazılan *Doksan Beş Tez*⁵ isimli eleştiri olmuştur. Bu eleştiride bazı kilise uygulamalarını reddeden Luther geniş bir taraftar kitlesine ulaşmıştır. Bu dönemdeki ekonomik zorluklar ve ağır vergi yükleri gibi toplumu huzursuz eden faktörlerle bu eleştirel görüşler birleşince vergi isyanları başlamıştır. Ancak on binlerce insanın ölümüne yol açan bu vergi isyanları, Luther tarafından daha sonra eleştirilmiştir.

1.2. Alman Köylü Savaşının Kronolojik Gelişimi

Ağır ve adaletsiz vergilere karşı direnişin çarpıcı bir örneği olan Alman Köylü Savaşının kronolojisi şöyledir (Miller, 2003: 13-16; Scribner ve Benecke, 1979: ix-x; Scribner, 2008: 91):

1493	Bundschuh ayaklanmaları Selestat’ta başlar.
1502	Bundschuh ayaklanmaları Speyer’de başlar.
1513	Bundschuh ayaklanması Lehen’de başlar
1514	Poor Conrad isyanı Stuttgart’ın doğusunda Rems vadisinde çıkar.
1517	Yukarı Rhine vadisinde Bundschuh huzursuzlukları belirir.
23 Haziran 1524	Stühlingen’de köylü isyanı çıkar.
19 Eylül 1524	Thuringia’ya bağlı Mühlhausen’de kasaba halkı isyan eder.
2 Ekim 1524	Stühlingen köylüleri Hegau isyancılarına katılmak için Kara Ormana yürür.
Ekim ortası 1524	Klettgauer köylüleri Düklerine karşı sorumluluklarını yürürlükten kaldırdılar.
Kasım ortası 1524	Thomas Müntzer ⁶ Klettgauer birliklerini ziyaret eder.
10 Aralık 1524	Köylüler Breisgau’da bulunan Aziz Trudpert manastırına saldırırlar.
25 Aralık 1524	Rahatsız olan köylülerden Baltringen Birliği kurulur. Bu birlik önde gelen birliklerden biri haline gelir. Birliğe daha sonra zanaatkarlar da katılır.
22 Ocak 1525	Tyrol’daki Schwaz madencileri harekete geçer.
23 Ocak 1525	Kempten’deki köylüler başrahibe karşı organize olurlar.
9 Şubat 1525	Swabian Liginin ⁷ bir delegasyon Baltringen Birliğiyle müzakere etmek için gönderilir. Swabian Liginin gerçek amacı birliklerin hareket etmesi için zaman kazanmaktır. Swabian Ligi isyancı köylülere karşı oluşturulmuş orduyu ifade etmektedir.
14 Şubat 1525	Allgau köylüleri Sonnthofen’de kendi birliklerini kurarlar.

⁵ Luther bu tezlerde dile getirdiği eleştirilerde toplumsal bir hareketi/protestoyu hedeflememiştir. Tezler, skolastik bir tartışmayı retoriğe dökmek için Latince yazılmıştır. Sonradan tezlerin çevirisi yapılmış ve kısa zamanda çok sayıda basılarak halk arasında yayılmıştır (Scribner, 2008: 78).

⁶ İsyanın liderlerinden olup aslen bir vaiz ve ilahiyatçıdır.

⁷ Lig (*ing. City Leagues*) birkaç bağımsız şehrin bir araya gelerek oluşturdukları siyasi birliği ifade etmektedir.

16 Şubat 1525	Baltringen Birliğı hazırladığı 300 civarında talebi Swabian Ligi'ne iletir. Temel talepleri serfliğin/köleliğin kaldırılmasıdır.
1 Mart 1525	Swabia köylüleri adına meşhur On İki Madde Makale (Twelve Articles) hazırlanır.
Mart başı 1525	Constance Gölü etrafındaki köylüler Göl Birliğini kurar.
6-7 Mart 1525	Baltringen, Allgau ve Göl birliklerinin temsilcileri Yukarı Swabia Hristiyan Kardeşliği'ni kurar.
22 Mart 1525	Köylü Savaşı Franconia içlerine yayılır.
25 Mart 1525	Hristiyan Kardeşliği'nin temsilcileri talepleri konusunda karar verme yetkisini bir mahkemeye verir.
26 Mart 1525	Baltringen Birliğı her türlü anlaşmayı reddederek askeri harekât tarzını benimser ve Schemmerberg kalesine saldırır.
1 Nisan 1525	Würzburg bölgesindeki köylüler hareket eder.
2 Nisan 1525	Neckar Vadisindeki köylüler Jaklein Rohrbach liderliği altında organize olurlar.
2-3 Nisan 1525	Allgau köylüleri Kempten'de bir manastırı ele geçirir.
4 Nisan 1525	Leipheim Muharebesi olur. Swabian Ligi birlikleri Yukarı Swabia'daki köylü ordusu birliklerini yener. Binin üzerinde isyancı öldürölür ve yaklaşık dört bin tutsak alınır. Bu mağlubiyet Baltringen Birliğinin Nisan ayı ortasına kadar zayıf kalmasına neden olur.
Nisan başı 1525	Würzburg Piskoposluğundan köylüler, Rothenburg Birliği ve diğer unsurlar ile Tauber Vadisi Birliğini oluşturulur. Bunlar feodal sistemin tamamen kaldırılmasını istemektedir.
6 Nisan 1525	Hegauer Birliği aktif hale gelir.
14 Nisan 1525	Alsace köylüleri Erasmus Gerber liderliği altında isyan başlatır. Georg Truchsess of Waldburg (Waldburg'lu Truchsess'lerden Georg veya Georg Truchsess) Wurzach Muharebesinde bir köylü ordusunu yenilgiye uğratar. Georg Truchsess of Waldburg (Georg III Truchsess von Waldburg-Zeil olarak da bilinir) Swabian Ligi Ordusunun komutanlarından biridir.
Nisan ortası 1525	Odenwald köylüleri Neckar Vadisi ve Hohenlohe Dükaliğindeki köylülerle birlik olup Neckar Vadisi-Odenwald Birliğini kurarlar.
16 Nisan 1525	Neckar Vadisi-Odenwald Birliği Weinsberg'i alır ve kasabanın soylularını yargılar. Köylüler intikam eylemlerine ve şiddete başvurur.
17 Nisan 1525	Waldburg'lu Truchsess'ler ile Yukarı Swabia köylüleri arasında Weingarten Antlaşması imzalanır. Köylülerin taleplerini dinleyecek bir mahkeme kurulur. Georg Truchsess köylülerin silahları bırakması, bağılık yeminlerinden vazgeçmeleri ve vergilerini eskisi gibi ödememeleri karşılığında onlarla görüşme yapacağına söz verir.

18 Nisan 1525	Limburg köylüleri isyan eder. Werra Birliği güney-batı Thuringia içinde harekete geçer.
19 Nisan 1525	Heilbronn Neckar Vadisi-Odenwald Birliğini kuşatır.
23 Nisan 1525	Rhineland Palatinate içlerinde düşmanlıklar yayılır.
25 Nisan 1525	Köylüler Stuttgart'ı ele geçirir ve Mainz'de isyana başlar.
28 Nisan 1525	Erfurt köylülere kapılarını açmaya zorlanır. Erfurt köylüler tarafından ele geçirilir.
28-30 Nisan 1525	Birliklerin Solothurn ve Basel'e doğru harekete geçmesi ile Köylü Savaşı İsviçre'de yayılır.
2 Mayıs 1525	Allgau isyanı tekrar başlar.
5 Mayıs 1525	Martin Luther köylüleri kınayan bir broşür yayınlar.
8 Mayıs 1525	Köylüler Würzburg'u ele geçirir.
9 Mayıs 1525	Tyrol'da isyan başlar.
11 Mayıs 1525	Hesse'li Landgrave Philipp 3 Mayıs'ta Fulda'yı tekrar ele geçirdikten sonra Eisenach'ı alır.
12 Mayıs 1525	Böblingen'de Swabian Ligi'nin köylülere karşı kazandığı zafer Württemberg'deki köylü isyanına bir son verir.
14-15 Mayıs 1525	Hessen, Brunswick ve Saxony'den birlikler Frankenhausen'de Franconian köylü ordusunu yenilgiye uğratar. 5.000 civarında köylü ve kasabalı kılıçtan geçirilir.
16-17 Mayıs 1525	Zabern Muharebesindeki mağlubiyetten sonra Alsatian köylüleri Lorraine Dükü'ne teslim olur. Birçoğu katledilir.
24 Mayıs 1525	12.000 köylü Freiburg'da teslim olur.
27 Mayıs 1525	İşkence ve sorgudan sonra Thomas Müntzer Görmar'da idam edilir.
2 Haziran 1525	Odenwald köylüleri Königshofen'da Swabian Ligi ordusu tarafından mağlup edilir.
4 Haziran 1525	Franconia köylüleri Würzburg'da ağır mağlubiyete uğrar.
2 Temmuz 1525	Schladming'de Salzburg'lu köylü ve madenciler Sigmund von Dietrichstein komutasındaki arşidük ordusunu mağlup eder.
Ağustos sonu 1525	Birçok çatışmadan sonra, Tyrolean köylüleri çok sayıda taviz içeren bir antlaşma yapar.
Şubat/Mart 1526	Tyrol'da yeni düşmanlıklar patlar.
Haziran 1526	Tyrolean (Troyalı) köylü güçleri dağıtılır. İsyan tamamen bastırılmış olur.

Verdiğimiz bu kronolojik gelişimi özetlemesi bakımından aşağıdaki harita özet bilgiler sunmaktadır.

Harita 1: Alman Köylü Savaşı Yayılımı

Kaynak: Scribner & Benecke, 1979: vi.

Haritada görüldüğü üzere ilk hareketler Kara Orman ve Yukarı Swabia'da meydana gelmiştir. Daha sonra ayaklanmalar kuzeye doğru ilerlemiş ve Württemberg, Franconia, Coburg, Schwarzbg ve Saxony'e kadar yayılmıştır. Ardından çok kısa bir süre içinde kuzeybatıya veya güneye yayılan ayaklanma, Swabian Ligi birlikleri tarafından bastırılmıştır.

1.3. Alman Köylü Savaşının Dinamikleri

Alman Köylü Savaşı Alman tarihinin en önemli olayları arasında yer almaktadır. Nitekim bu olay daha sonra birçok siyasetçi ve düşünce insanı tarafından çeşitli vesilelerle gelişen olayları tahlil etmek amacıyla kullanılmıştır. Bunlardan en ünlüsü Kathe Kollwitz tarafından yazılan Alman Köylü Savaşı serisidir (Demirel, 2016: 139).

F. Engels de Alman Köylü Savaşı (The Peasant War in Germany) isimli eserinde konuyu incelemiştir. Engels savaşın çıkmasında etkili faktörün reformlar olduğunu kabul etmekle birlikte bu savaşın sadece dini değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik bir savaş olduğunu ifade eder. Feodal yapının yıkılmasına yönelik ilk girişim ve burjuvazinin iktidarı ele geçirmeye mücadelesinin ilk tarihsel ifadesi olarak değerlendirir (Engels, 1978: 12).

Alman Köylü Savaşı Avrupa'nın siyasi sorunların yoğun olduğu bir döneme denk gelir. Savaştan yaklaşık 8 yıl önce M. Luther tarafından başlatılan *Protestan Reformu* temel dinamikleri matbaanın da etkisiyle halk arasında yayılmıştır. Katolik Roma Kilisesine karşı olan bu düşünceler halkta değişime yönelik bir bilincin oluşmasına yol açmıştır. Özellikle Almanların yaşadığı topraklarda yaşayan feodal beylere karşı köylü ayaklanmaları başlamıştır. Zira o dönemde toprağın işlenmesi, nehir ve göllerde balık avlanması gibi temel haklar bile feodal beylerin iznine bağlıdır. Ancak anılan gelişmenin de etkisiyle köylüler birlikler kurarak soylulara ve feodal beylere karşı harekete geçmişlerdir. Herhangi bir askeri tecrübesi olmayan köylü birlikleri profesyonel askerlere karşı büyük kayıplar vermişlerse de savaşın sonunda 12 maddelik bir antlaşma imzalamışlardır (Demirel, 2016: 148).

Alman Köylü Savaşında M. Luther reformunun etkili olmasına büyük olasılıkla ikili (duble) vergilendirme rejimi neden olmuştur. Zira bu dönemde imparatorun vergileri dışında Papa da Roma'daki sarayın giderleri için genel kilise vergileri almaktadır. Kilise Almanya'daki rahiplerin gücü ve sayısı sayesinde hiçbir ülkede olmadığı kadar katı bir şekilde bu vergileri tahsil etmiştir (Engels, 1978: 53). Reformların altında yatan temel düsturlardan biri *Tanrının kullarının eşitliği* prensibinin benimsenmesi olmuştur. Bu eşitlik aynı zamanda vergilerdeki farklılıkların ortadan kaldırılmasını da ifade etmiştir (Engels, 1978: 65).

Bazı çalışmalarda Luther tarafından verilen vaazlarda vergilerin kaldırılması gerektiği de ifade edildiği ileri sürülmektedir. Ancak Cohn'a göre bu yanlıştır. Zaten vaazlarda bahsedilen konulardan bağımsız olarak köylüler arasında aşar vergisinin ödenmemesi şeklinde bir tavır sergileniyordu. Bu tavrın en önemli nedeni kötü hasat dönemlerinde alınan kira ve vergiler sebebiyle köylülerin yüksek miktarlarda borçlanmalarıdır (Cohn, 1979: 4, 7).

Alman Köylü Savaşının ortaya çıkmasını politik bir konjonktür ile açıklayanların yanında bu hareketin tamamen dini etkenlerle başladığını ileri sürenler de bulunur. Bu ikinci gruba girenlere göre, Tanrı'nın kanunları nüfuz etmeye başladığı yerde, özellikle dayanılmaz ağır vergi yüklerinin, ortak otlaklara izinsiz girişlerin⁸ ve özgür insanı haklardan mahrum bırakmanın yol açtığı adaletsizlik, bu ayaklanmayı besleyen düşünce ve eylemleri ateşlemiştir (Oberman, 1979: 41).

1.4. Köylülerin Talepleri

Alman Köylü Savaşı tek bir muharebeden ziyade soyluluk (feodal bey) ile köylüler arasında uzun soluklu bir mücadeleyi ifade etmektedir. Bazı kaynaklar köylülerin galip geldiği muharebelerde soyluluk ile yapılan anlaşmanın ilk fırsatta yine soyluluk tarafından tanınmadığını göstermektedir. Bu anlaşmaların içeriğine bakıldığında da genel olarak mali yükümlülükler çerçevesinde oldukları görülür. Örneğin köylülerin görüş birliğine vardıkları ve Stockach mahkemesine sundukları 16 maddede dikkat çeken hususlar av vergisinin, angaryaların, en ağır vergilerin ve genel olarak senyörlük ayrıcalıklarının kaldırılması; keyfi tutuklamalara ve diledikleri gibi yargılayan mahkemelere karşı güvencelerden oluşmaktadır (Engels, 1978: 112). Vergilerle ilgili bir diğer talep rahiplere sağlanan vergi bağışıklığının (muafiyet) kaldırılması yönündedir (Engels, 1978: 55). Bu bakımdan köylülerden gelen taleplerin özellikle vergilemede adalet ve vergilemede genellik ilkeleri üzerine odaklandığı söylenebilir.

M. Luther'in de etkisiyle Swabian köylülerinin taleplerinin ve benimsedikleri düsturlarının yer aldığı *On İki Madde*⁹ yayımlanır (Fulbrook, 2019: 42). Maddelerinden anlaşıldığı üzere yöneticilerin keyfi uygulamalarına karşı Tanrı'nın buyruğuna uymayı yeterli görürler. Bunlardan biri ikinci maddeyi de oluşturan aşarın (veya kilise vergilerinin) ödenmesi ile ilgilidir. Köylüler Eski Ahit'le getirilen ve Yeni Ahit'te yerini koruyan aşar vergisini (onda bir) ödemeye hazır ve istekli olduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Tanrı'nın belirledikleri dışında, insan icadı olan konular üzerinden vergi ödemeyeceklerini ifade etmişlerdir. On birinci madde de verginin reddiyle ilgilidir. Köylülere göre *ölüm vergisi*¹⁰ tamamen kaldırılması gereken ve Tanrı'nın buyruğuna karşı olan bir vergidir.

⁸ Yazar burada yöre halkı tarafından serbestçe kullanılan otlakların serflerin tekellerine alınmasına gönderme yapmaktadır.

⁹ On İki Madde'nin tamamı için bkz. (University of Washington 2021).

¹⁰ Veraset vergisinin bazı bölgelerde kullanılan halk dilindeki karşılığıdır.

Uzun süren ve geniş bir alanda gerçekleşen Alman Köylü Savaşı şiddetli bir şekilde bastırılmışsa da ilerleyen dönemlerde yeni isyanların ortaya çıkmasına ve başka ülkelerde isyan hareketlerinin başlamasına zemin hazırlamış ve vergileme hususunda otoritelerin çok daha ilkeli davranmalarını sağlayan bir rol oynamıştır.

2. BABA ZÜNNUN ve KALENDER ÇELEBİ İSYANLARI, 1525-1528

Osmanlı Devleti'nde çok sayıda vergi isyanı çıkmıştır. Ancak devletin mali yönetimi yerel yöneticilere bırakması dolayısıyla patlak veren isyanların önemli bir kısmında merkezi idarenin bir dahli olmamıştır. Diğer taraftan yerel idarecilerin veya mültezimlerin keyfi olarak vergi tutarını belirlemeleri veya kanunda olmayan vergileri toplamak istemelerine yönelik birçok vaka gerçekleşmiştir. Her ne kadar Osmanlı Devleti yönetiminde kanunsuz ve haksız vergilemeyle ilgili reayanın doğrudan doğruya Padişaha veya Divan-i Humayun'a şikâyet hakkı olsa da bu hak çoğunlukla bir şekilde engellenmiş ve yapılan haksızlıklar merkezi yönetime ulaşamamıştır (İnalçık, 2008: 423).

Baba Zünnun İsyanıyla birlikte Şeyh Celil İsyanı, Kalender Çelebi İsyanı ve Karayazıcı İsyanı topluca Celali İsyanları olarak bilinmektedir. Tüm bu isyanlar tek isim altında toplanmış olmakla birlikte 16. ve 17. yüzyılları kapsamaktadır (Ankan ve Önkan, 2021: 551).

Celali İsyanlarının çıkmasında Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle girdiği savaşın yarattığı iktisadi sorunlar etkili olmuştur. Örneğin savaşlar nedeniyle yeniçeri sayıları 1527 yılında 7.886'dan 1610 yılında 37.627'ye çıkmıştır. Ayrıca sekban adı verilen köylülerden oluşan paralı askerler de önemli bir maliyet unsuru olmuştur. Barış zamanlarda bunların işsiz kalması veya maaşlarının yetmemesi bunların Anadolu insanından haraç toplamasına yol açmıştır. Tımarlı sipahilerin de *Celali* olarak bilinen bu çetelere katılması kırsal nüfusun azalmasına ve Anadolu tarımının yıkıma uğramasının başlıca nedenlerinden olmuştur (İnalçık, 2004: 60). Diğer taraftan Osmanlı'nın sadece acil durumlarda olağanüstü nitelikteki vergilerin (avarız) genel ve düzenli vergi haline gelmesi ağır bir yükümlülük oluşturmuştur. Bu bakımdan hem Celali İsyanlarının hem de ağır vergi yükünün çakıştığı bu dönemde tarım ekonomisi ciddi zararlar görmüştür (İnalçık, 2004: 139).

2.1. Baba Zünnun İsyanı, 1526

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemine denk gelen bu isyan Baba Zünnun İsyanı olarak bilirse de esasında başka biri tarafından başlatılan isyana Baba Zünnun olarak bilinen birinin katılmasından başka bir şey değildir. Nitekim isyanın öncülleri Kadri Hoca Baba ve oğlu Şah Veli'dir. Diğer taraftan isyan zamanla büyümüş ve Sivas taraflarına doğru yayılmıştır. Karaman ve Sivas beylerbeyi kuvvetlerini bozguna uğratan isyancılara Dulkadirli Türkmenleri de katılmıştır (Döğüş, 2008: 152).

Baba Zünnun İsyanının ilk nedeni olarak Bozok Kızılbaş Türkmenlerinden Sülün Oğulları elinde bulunan araziye verginin fazla yazıldığı iddiasıdır. Ancak bu Baba Zünnun'un ilk isyan girişimi değildir. 1519 yılında Amasya Beylerbeyi Şadi Paşanın Amasya'dan Sivas'a gittiğini duyması üzerine bir isyan hareketi başlatmıştır. Ancak bu girişim de daha sonra yapacağı girişimler gibi bastırılmıştır (Ayar, Güneş ve Özel, 2014: 46).

İl yazıcısı Kadı Muslihiddin Efendi'nin arazi vergilerini arttırması halk tarafından itirazlara neden olmuştur. İtirazlara rağmen İçel sancığında bir vergi memuru köylü birinden fazladan vergi almaya çalışırken köylünün itirazıyla karşılaşır. İtiraza hiddetlenen memur yaşlı köylünün sakalını ve bıyığını kestirir¹¹. Zaten vergilerin adaletsizliğinden rahatsız

¹¹ Hakaret olarak kabul edilen bu fiil başka kaynaklarda "saç ve sakalların kesilmesi" şeklinde geçer (Takmacıoğlu, 2006: 102; aktaran: Çetin, 2018: 24).

olan Baba Zünnun köylüleri etrafında toplayarak isyanı başlatmıştır (Aktan, Dileyci ve Saraç, 2002: 13).

Baba Zünnun Bozok'ta (Yozgat) yaşayan ve vergi uygulamalarının adaletsizliğine inanan biridir. Bozok il yazıcısı Kadı Muslihiddin tarafından arazi vergilerinin arttırılması üzerine yandaşlarıyla birlikte bir isyan başlatmıştır. İsyan üzerine gönderilen ordu Baba Zünnun ve yandaşları tarafından dağıtılmıştır. Daha sonra Rumeli beylerbeyi, Sivas beylerbeyi ve Maraş beyi tarafından isyan bastırılmış ve Baba Zünnun ile yandaşları öldürülmüştür (Çetin, 2018: 24).

2.2. Kalender Çelebi İsyanı, 1526

Baba Zünnun isyanı gibi Kalender Çelebi İsyanı da Kanuni Sultan Süleyman döneminde çıkmıştır. Bu dönemde hazinede çıkan nakit sıkıntısının çözülmesi için halkın geliri fazla gösterilmiş ve bu fazlalık ellerinden alınmıştır. Saraydaki ihtişamlı yaşam, uzun yıllar süren savaşlar, yabancı devletlerle imzalanan kapitülasyonlar halka ağır vergiler olarak yansımıştır. Bunun üzerine Kalender Çelebi isminde bir kişi kısa sürede etrafında on binlerce kişiyi toplayarak isyan etmiştir. İsyan üzerine Macaristan seferinden hemen İstanbul'a dönen Kanuni Sultan Süleyman başkente dönmüş ve isyanı bastırması için veziriazam İbrahim Paşa'yı isyancıların üzerine göndermiştir (Aktan, Dileyci ve Saraç, 2002: 14).

Kalender Çelebi isyanı 1526 yılında Mohaç Savaşı sırasında çıkmış ve Orta Anadolu'da yayılmıştır. Bazı yazarlar diğer Celali isyanlarında olduğu gibi bu isyanda da İran'ın etkisi olduğunu ifade eder. Onlara göre Kalender Çelebi İsyanı Bektaşilerin İran'a meylederek sürekli olarak Anadolu'da "Şah adına" kılıç çekmeleri ve Osmanlı Devleti'ne ihanetlerinin bir tezahürüydü. Kalender Çelebi'nin saltanat iddiasında bulunması ve "Kalender Şah" unvanı ile Safevi Devleti ile ilişkiler kurması da bu yönde değerlendirilmektedir (Maden, 2015: 184).

Kalender Şah (veya Şeyh Kalender) İsyanı olarak da bilinen bu isyanın lideri konumundaki Kalender Bektaşiliğin yayılması için yıllarca çalışmış ve kendini mehdi olarak ilan etmiş biridir. Çelebi Bektaşilere göre Şeyh Kalender Hacı Bektaş soyundan gelmez (Soyyer, 2019: 12). Etrafına devletin mükellefiyetinden memnun olmayan konar-göçer Türkmen aşiretlerini toplamıştır. Ayrıca Baba Zünnun'un dağılan taraftarları da isyana katılmış ve sayıları oldukça artmıştır. Öyle ki, Osmanlı'nın isyanı ilk bastırma hareketi başarısızlıkla sonuçlanmış, Karaman beylerbeyi ve üç sancak beyi öldürülmüştür. Bunun üzerine Kalender Çelebi'yi destekleyen Dulkadirli (veya Dulkadir) Türkmenlerine tımarların geri verilmesi vaadi ile Osmanlı tarafına çekilmeleri sağlanmıştır. Daha sonra ani bir baskınla isyancılar dağıtılmış ve Kalender Çelebi yakalanarak idam edilmiştir (Döğüş, 2008: 162-163).

İsyanın bastırılması oldukça uzun sürmüştür. Yaklaşık iki yıl boyunca Anadolu, Karaman, Amasya ve Diyarbakır birlikleri Halep ve Şam'dan gelen takviyeler birlikte savaşmışlardır. Savaşın ciddiyeti ve gidişatı üzerine veziriazam İbrahim Paşa devreye girmiş, o da ancak yukarıda ifade edildiği üzere taktiksel diplomasiyle savaşı kazanmıştır. Kalender Çelebi'nin öldürülmesinden sonra Toros bölgesinde bir isyan daha patlak vermiş ve bu isyanın etkisi 1528 yılının yazına kadar devam etmiştir (Parry, 2008: 573).

Bu dönemde başka isyanlar da çıkmıştır. Çukurova Bölgesi'nde Domuzoğlan, Bağçe Bey ve Mustafa oğlu Veli Halife münferit isyanlar çıkarmışsa da¹² hiçbirisi Kalender Çelebi İsyanı kadar büyük ve şiddetli olmamıştır. İsyanla bizzat veziriazam İbrahim Paşa'nın

¹² Kilikya'ya mali ve idari amaçla toprakların ve servetlerin kaydını tutmak amacıyla gönderilen Osmanlı memurlarının davranışlarına kızan Türkmenlerin çıkardığı isyanlardır (Parry, 2008: 573).

ilgilenmiş olması da bunu göstermektedir. Ancak veziriazam tarafından bir ordu ile isyan bastırılmak istenmişse de Osmanlı ordusu bozguna uğramıştır. Bunun üzerine dirlikleri elinden alınan beyler çağırılmış ve dirliklerin iade edileceği taahhüt edilmiştir. Böylece etrafında 300-500 kişi ile kalan Kalender Çelebi kolaylıkla mağlup edilmiştir (Gökbnar, 2007: 10).

Vergi isyanlarının denk geldiği dönemle ilgili tarihi kayıtları incelemek yararlı olacaktır. Zira dikkat çekecek biçimde Vilayet-i Türkman olarak bilinen bölgede isyanların patlak vermesi ile bu bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesi (1522) birbirine yakın zamanlara denk gelmektedir. Yukarıda değinildiği üzere Dulkadirli beylerinin isyan hareketinden desteklerini çekmeleri kendilerine tımarların geri verilmesi ile gerçekleşmiştir. Nitekim bazı araştırmacılara göre isyan hareketine verilen destekte Dulkadirli beylerine ait toprakların ellerinden alınması etkili olmuştur. Dulkadirli sipahilerinin ellerindeki tımarların alınıp hazineye aktarılması ise Şehsuvar Oğlu Ali Bey'in öldürülmesiyle başlayan bir süreç olmuştur (Aköz ve Solak, 2004: 10). 1522 yılında Ali Bey için verilen idam hükmü isyanların fitilini ateşlemiştir.

Kalender Çelebi İsyanı bastırıldıktan sonra Hacı Bektaş Veli tekkesinin faaliyetleri Kanuni Sultan Süleyman döneminin son yıllarına kadar durdurulmuştur. Çünkü Kalender Çelebi bu tekkede şeyh idi ve bu isyan sebebiyle devlet nezdinde Bektaşılık nüfuzunu kaybetmişti (Maden, 2015: 185).

3. TİTHE İSYANI, 1529

Tithe İsyanı, Alman Köylü Savaşına benzer sosyolojik ve demografik özellikler taşımakla birlikte isyan değil, bir vergi grevidir (*ing.* tithe payers' strike). İsyanın ismi olan (*ing.*) *tithe* ondalık veya onda bir anlamına gelmektedir. Tithe ürünlerin onda birinin (bu oran %7-10 arasında değişiklik gösterebilir) verilmesini gerektirir. Bu bakımdan İslami bir vergi olan aşarın benzeri olduğu söylenebilir.

3.1. Tithe İsyanı Öncesi Ekonomik ve Mali Durum

O dönemde köylülerin yaşam standartları mülk paylaşımı ve ekolojik sebepler dolayısıyla bölgeden bölgeye büyük farklılıklar göstermektedir¹³. Diğer taraftan toplam nüfusun 3/4'ünü oluşturmalarına karşılık toprak kiralrı, senyör payları, ondalıklar ve kiralr ödendikten sonra ancak topraktan elde edilen gelirin 1/3'ünden çok az fazlası köylülere kalabiliyordur. Bununla birlikte köylüler hem devlete hem de lorda [toprak sahibi] hizmet etmek zorundaydılar¹⁴ (Primce, 2014: 84).

16. ve 17. yüzyıllarda şehir sakinleri özellikle şehirlere yakın toprakları kontrolleri altına almışlardı. Arazi kiralrından elde edilen kiralr dahil tarımsal gelir şehirlerde yaşayan varlıklı kesime akıyordu. İlave olarak arazi kiralrı, senyör payları [toprak sahiplerine ödenen kira], ondalık (öşür) vergisi ve kraliyet vergileri bu dönemde keskin bir şekilde artış göstermiş; şehirlerdekilere kırsaldakilere verdiklerin çok daha fazlasını alır hale gelmişlerdi (Farr, 2008: 30-31).

Öşür kayıtları grev döneminde nasıl bir iktisadi konjonktür olduğunu göstermesi bakımından önem taşır. İngiltere ile süren Yüz Yıl Savaşı (1337-1453) 15. yüzyılın ikinci yarısının başında son bulmuş ancak bu üretimde büyük bir düşüşe yol açmıştır. Kayıtlara göre savaş

¹³ Kiliseye ödenen ondalıklar da farklı oranlarda uygulanırdı. Örneğin ülkenin güneybatısında oran yüzde 10-12,5 arasında değışirken ülkenin geri kalanında %7-8 arasında uygulanmaktaydı (Price, 2014: 86).

¹⁴ Bu hizmet şekli angaryadır ve bilindiği üzere angarya bedeni bir vergidir.

öncesi üretim seviyesine ancak on altıncı yüzyılın başında ulaşılmıştır. Buna paralel olarak ondalık geliri de 1510-20 ve daha sonra tekrar 1540-50 yıllarında yüksek düzeye çıkmıştır¹⁵. Belirlenen bu tarihler arasında vergi grevinin etkisi ortaya çıkmış olabilir. Ancak kesin olan 1560 yılına gelindiğinde vergi grevleri ve iç savaşın etkisiyle üretimin göstergesi olarak ondalığın değerinin düştüğüdür (Kain, 1979: 76).

Yüz Yıl Savaşı'nın başladığı dönemde Fransa, İngiltere'ye kıyasla zengin sayılan bir ülkeydi. Ancak savaşla birlikte finansman sorunu yaşamaya başlamıştır. Özellikle yerel meclislerin istenen vergi miktarının sadece bir kısmını ödemek istemesi, bazılarının ise verginin tamamını reddetmesi finansman sorununu daha da artırmıştır. Yapılan pazarlıklar sonucu getirilecek olağanüstü vergilerde yerel meclislerden onay alınacağı kabul edilmiştir. 12. yüzyıldan sonra askeri hizmet sunma karşılığında toprakları elinde bulunduran soyluların savaşa gitmek istememesi üzerine Fransa ödeme yaparak ordu kurmak durumunda kalmıştır (Seward, 2003: 26). Askerlere savaş zamanında ödeme yapılırken barış zamanlarında da vergi muafiyeti sağlanırdı (Seward, 2003: 202).

Fransız köylüler tekrarlayan geçim krizleri yaşırdı. Ancak bu krizlerin nedeni tarımsal verimin veya yenilge karşı olan Fransız köylü anlayışı değildi. Savaşlar, salgınlar ve vergi planları bu geçim krizlerinin asıl nedenleri olmuştur (Farr, 2008: 32).

İngiltere ile girişilen Yüz Yıl Savaşları, Otuz Yıl Savaşları, Yedi Yıl Savaşları mali açıdan devleti zor duruma sokmuştur. Diğer taraftan Kilise de adeta siyasi bir otorite yani devlet gibi vergi toplamaktaydı.

3.2. Tithe İsyanının Çıkışı ve Sonucu

Fransa'daki siyasi ve sosyal meseleler incelendiğinde vergi müessesesinin sadece ülke içindeki yöneten ve yönetilenler arasındaki bir mesele olmadığı sonucuna varılır. Nitekim kiliselerin ve din adamlarının vergilendirilmesi hususunda kralın mutlak yetkisinin olmadığı Papalıkla yapılan anlaşmalardan da görülebilmektedir (Spooner, 2008: 226).

Fransız toplumu Kral XI. Louis'ten (1461-1483) sonraki yıllarda dolaylı ve doğrudan vergilerdeki muazzam artışları ve zorunlu borçlanmayı üretken kaynak artışı sayesinde sürdürebilmiştir. Ancak gidişatın üreticilerin aleyhine dönmeye başladığı 1520'li yıllardan sonra vergilerin etkisi daha problemlili hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra vergilerdeki en ufak bir artışın yaşam standartlarında düşüşe yol açması vergilerin yıkıcılığının ispatı olarak gösterilir. Vergilerin yaşam standartlarındaki olumsuz etkilerine rağmen yıkıcı toplumsal hareketlerin küçük bir kısmı vergiye karşı isyan şeklinde gerçekleşmiştir. Örneğin 1504-1554 yıllarında meydana gelen 47¹⁶ toplumsal hareketten sadece sekizi vergilere karşı tepkilerden oluşmuştur (Potter, 1995: 159).

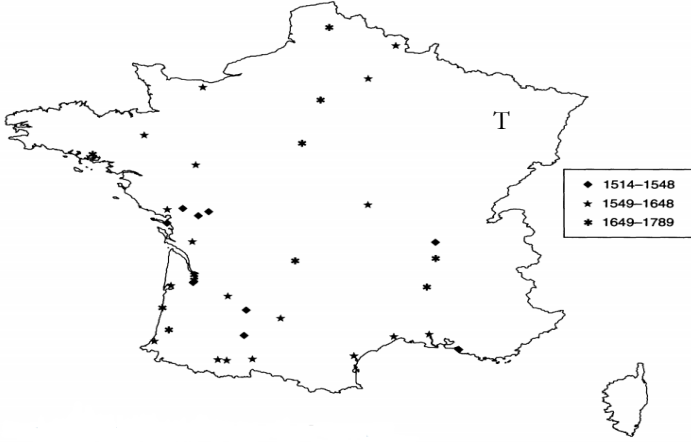
Alman Köylü İsyanı içinde ele alınan Bundschuh hareketi peşinden birçok hareketin ortaya çıkmasını teşvik etmiştir. İsyanın başlamasını teşvik eden M. Luther'in görüşleri Fransa'da da etkisini göstermiştir. Luther'in birçok yazısı/kitabı Fransa'da yasaklanmasına rağmen kaçak yollarla binlerce kopyası ülkeye sokulmuştur (Spooner, 2008: 238-239). Bundan cesaretle pek çok takipçi kilise vergilerini ve ondalık/öşür vergisini ödemeyi reddetmiştir. Fransa'da da bu yönde bir hareket hem Katolikler hem de Protestanlar arasında 1529 yılından 1560 yılına kadar yayılarak büyümüştür. Ancak bu bir isyandan ziyade vergi grevi

¹⁵ Ondalık vergisi ile kilise her sene tarımsal ürünün belli bir oranını talep eder. Bazı araştırmacılar bu kesintilerden ilgili senedeki toplam üretim konusunda bir gösterge olarak faydalanılabildiğini ileri sürer (Farr, 2008: 31). Buna örnek olarak bkz. (Potter, 1995: 10-11).

¹⁶ 1504-1554 arasındaki kırk yedi toplumsal hareket, toplumun sadece bir kısmını oluşturmaktadır.

olarak isimlendirilmiştir. Aşağıdaki haritada 1514-1789 arası dönemde Fransa’da meydana gelen vergi isyanları gösterilmektedir.

Harita 2: Fransa’da Vergi İsyanlarının Çıkış Zamanları ve Yerleri

Kaynak: (Kiser & Linton, 2002: 903).

Haritadan anlaşıldığı üzere Fransa’daki vergi isyanlarının büyük kısmı ülkenin batısında ve güneyinde çıkmıştır. Özellikle 1514-1648 yılları arasındaki isyanların/grevlerin ülkenin güneybatısında yoğunlaştıkları görülür. Başkent Paris’e yakın gerçekleşen isyanların ise son dönem isyanları oldukları dikkat çekmektedir. Tithe İsyanının (1529) çıkış yeri dikkate alındığında haritada isyanın işlenmediği görülür¹⁷. Birçok tarih kitabı da incelendiğinde bu isyana özel bir atfın yapılmamış olması da dikkat çeker. Böyle olmasının sebebi büyük olasılıkla diğer toplumsal hareketler içinde küçük kalmasıdır.

Çiftçilikle uğraşan köylüler tahıllarının onda biri olan ondalık vergisini hem Roman Katolik Kilisesine hem de daha sonra Huguenot’lara¹⁸ ayrı ayrı ödemeyi reddetmişlerdir. Grevin merkezini Alsace ve İsviçre’nin Rheiland bölgeleri oluşturmuştur. Merkezi burası olması oldukça anlamlıdır. Zira daha önce 1502-05 yıllarında Bundschuh hareketi ile Kilisenin eleştirildiği ve köylülerin ondalığı ödemeyi reddettiği yer burasıydı (Burg, 2005: 156). Bu bölge Almanya, İsviçre ve Fransa’nın kesiştiği yer olması nedeniyle stratejik olarak da önem taşır. Bu bakımdan hem Almanya’da hem İsviçre’de meydana gelen gelişmelerden etkilenmiş olması muhtemeldir.

Diğer birçok vergi isyanı gibi bu isyan da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nitekim eski rejim uygulamaları (*fr.* ancien regime) ve kilise ondalıklarının toplanmasına devam edilmiştir. Feodal uygulamalarla birlikte bu tür mali sorumluluklar ancak Ulusal Meclis tarafından 1789 *Fransız Devrimi* ile kaldırılmıştır. Ancak Ulusal Meclis uygulamalara son veren kararı çıkarmışsa da son tahlilde bunda etkili olan Fransız köylüler olmuştur. Hasat döneminin hemen arifesinde köylüler toprak sahiplerine karşı isyan başlatmış, ekinleri yakmıştır. Fiyatların rekor seviyeye yükseldiği bu olayların daha kötü sonuçlara yol açmadan

¹⁷ Haritaya tarafımızca “T” koyularak gösterilmiştir.

¹⁸ 16. ve 17. Yüzyıllarda varlığını sürdüren Fransız Protestanlarıdır.

yatıştırılması için Ulusal Meclisin aldığı önlemlerin içinde Kilise ondalıklarının kaldırılması da yer almıştır (Haine, 2000: 76-77).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Ele alınan vergi isyanları incelendiğinde bunların esas olarak tarıma bağlı gelir elde eden köylüler tarafından çıkarıldığı görülmektedir. Ancak Osmanlı'da ve Avrupa'da meydana gelen isyanlarda benzerlikler olduğu gibi önemli farklılıklara da rastlanılmaktadır. Benzerliklere ve farklılıklara bakıldığında aşağıdaki sonuçlara varılmaktadır:

Birincisi, yerel idarecilerin keyfi vergi uygulamalarına gittikleri âdem-i merkeziyetçi yapının hakim olmasıdır. Hatta denilebilir ki vergi isyanların birinci müsebbibi yerel idarecilerin keyfi ve zoraki uygulamalarıdır. Ancak isyan doğası itibariyle meşru yönetimi bir bütün olarak tehdit ettiğinden öncelikle isyanın bastırılması amaçlanır. Diğer bir deyişle gerek görülmedikçe isyancılarla pazarlık yapılmaz. Örneğin Alman Köylü Savaşında köylülerle yapılan bazı görüşmeler ve pazarlıklar dahi askeri strateji olarak zaman kazanmak için yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nde yapılan pazarlıklarda ve verilen ödünlerde ise isyanın askeri kuvvetinin kırılması amaçlanmıştır.

İkincisi, vergi isyanlarında din adamlarının rolüdür. Ancak bu benzerlik önemli bir farklılığı da barındırır. Avrupa'da çıkan isyan hareketleri yerel idarecilere karşı olduğu gibi din adamlarına da karşı ortaya çıkmıştır. Kiliseye ödenen ondalıklar vergi isyanlarının önemli bir nedeni olmuştur. Ancak Osmanlı Devletindeki isyanlar aşar ya da zekât gibi şer'i vergilere karşı değil; örfi vergilere karşı çıkmıştır. Hem Osmanlı Devletindeki hem de Avrupa'daki isyanlarda öncü/lider olan kimselerin din adamları olmaları ise benzer yanları oluşturur.

Üçüncüsü, vergi isyanlarının yayılımı ile ilgilidir. İsyanların başlaması muhtelif nedenlerle olmuşsa da daha sonra toplumun çiftçi, madenci, zanaatkar veya eski toprak sahipleri gibi farklı kesimleri dahil olmuş ve büyük isyan hareketlerine dönüşmüşlerdir. Diğer taraftan isyanların buluşucu/etkileyici yönleri ortaya çıkmış; isyan hareketleri başka bölgelerde/ülkelerde veya sonraki dönemlerde başka isyanların çıkmasını tetiklemiştir. İsyanların çıkış ve yayılış eğilimine bağlı olarak da ulaşılmak istenen maksat değişiklik göstermiştir. Osmanlı Devletindeki bazı isyanlar vergi sisteminin ıslahı talebi şeklinde ortaya çıkmışken yeni bir devlet kurma girişimine dönüşmüştür. Benzer şekilde Alman Köylü Savaşında ağır vergi yükleri nedeniyle çıkan isyan evrensel insan hakları ve mutlak iktidarın sınırlandırılması talebi gibi politik bir mesele halini almıştır.

Dördüncüsü, vergi isyanlarının sonucu ile ilgilidir. Nitekim uzun süren isyan hareketleri sırasında isyancılar bazı muharebeleri kazanmışsa da nihayetinde isyan yasal otoriteler tarafından bastırılmıştır. Bunda etkili olan en önemli faktör isyancıların çoğunlukla köylü, zanaatkar veya din adamlarından oluşmasıdır. Karşılarına ise savaş tecrübesine sahip düzenli ordular çıkmıştır. İsyanı neden olan vergi uygulamaları ise büyük oranda uygulanmaya devam etmiştir.

Çalışmanın kapsamında olmamakla birlikte sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan vergiye karşı aktif tepkilerden iktidarların vergi konusundaki tavırlarını değiştirmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum sadece vergilerin arttırıldığı dönemde vergi isyanlarının çıktığı şeklinde de yorumlanmamalıdır. Zira sorun vergi oranlarının arttırılması meselesi değildir; daha ziyade yaşam koşullarının değişmesi meselesidir. Dolayısıyla meşru otoritelerin toplumdaki alım gücünü dikkatle takip etmeleri vergi değişikliğinde ortaya çıkacak tepkileri en aza indirmek bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aköz, A. ve Solak, İ. (2004). Dulkadirli eyaletine ait bir kanunname. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(9), 9-29.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2002). Osmanlı tarihinde vergi isyanları –I-. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 7(2), 1-20.
- Cohn, H. J. (1979). Anticlericalism in the German peasants' war 1525. *Past & Present*. (83), 3-31.
- Arıkan, Z. ve Önkan, Ö. (2021). Vergi isyanları. N. Tyfekçi, A. Korkut ve H. Karacan (eds.), *Eurasian Conference on Language & Social Sciences içinde* (544-554). Gjakova.
- Ayar, A. R., Güneş, H. ve Özel, R. O. (2014). Hacıhamza Sinan Paşa vakfiyesi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (2), 41-73.
- Blickle, P. (1979). The 'peasant war' as the revolution of the common Man. B. Scribner ve G. Benecke (Eds.), *The German Peasant War of 1525 – New Viewpoints içinde* (19-22). London: George Allen & Unwin.
- Burg, D. F. (2005). *A world history of tax rebellions*. New York: Taylor & Francis Group.
- Çetin, H. (2018). Osmanlı devletinde meydana gelen vergi isyanları. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*. 10(1), 18-34.
- Demirel, M. R. (2016). Kathe Kollwitz'in "tutuklular" adlı eserinin analizi. *Yıldız Sanat ve Tasarım Dergisi*. 3(2), 139-152.
- Döğüş, S. (2008). Osmanlı Döneminde Sivas'ta Türkmen isyanları (Klasik Çağ). *Türk Dünyası Araştırmaları*. (172), 145-174
- Engels, F. (1978). Köylüler savaşı. Çev. Okay Gönensin. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Farr, J. R. (2008). *The work of France: Labor and Culture in Early Modern Times, 1350-1800*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Fulbrook, M. (2019). *A concise history of Germany*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gökbunar, A. R. (2007). Celali ayaklanmalarının maliye tarihi açısından değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi*. 14(1), 1-24.
- Haine, W. S. (2000). *The history of France*. London: Greenwood Press.
- İnalçık, H. (2004). Osmanlı imparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi: Cilt I. 1300-1600. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İnalçık, H. (2008). Devlet-i Aliye: Osmanlı imparatorluğu üzerine araştırmalar –II. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kain, R. (1979). Tithe as an index of pre-industrial agricultural production. *The Agricultural History Review*. 27(2), 73-81.
- Kiser, E. ve Linton, A. (2002). The hinges of history: State-making and revolt in early modern France. *American Sociological Review*. 67(3), 889-910.

- Maden, F. (2015). Yeniçerilik-Bektaşılık ilişkileri ve yeniçeri isyanlarında Bektaşiler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 73, 173-202.
- Miller, D. (2003). *Armies of the German peasant's war 1524-26*. Oxford: Osprey Publishing.
- Oberman, H. A. (1979). The gospel of social unrest. B. Scribner ve G. Benecke (Eds.), *The German Peasant War of 1525 – New Viewpoints içinde* (39-51). London: George Allen & Unwin.
- Parry, V. J. (2008). The Ottoman empire, 1520-1566. G. R. Elton (Ed.), *The New Cambridge Modern History: The Reformation 1520-1559 içinde* (570-594). London: Cambridge University Press.
- Potter, D. (1995). *A history of France, 1460-1560: The emergence of a nation state*. London: The Macmillan Press.
- Price, R. (2014). *A concise history of France*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scribner, B. ve Benecke, G. (Ed.). (1979). *The German peasant war of 1525 – new viewpoints*. London: George Allen & Unwin.
- Scribner, R. W. (2008). The reformation movements in Germany. G. R. Elton (Ed.), *The New Cambridge Modern History: The Reformation 1520-1559 içinde* (69-93). London: Cambridge University Press.
- Sea, T. F. (1979). Imperial cities and the peasants's war in Germany. *Central European History*. 12(1), 3-37.
- Seward, D. (2003). *A brief history of the hundred years war: The English in France, 1337-1453*. London: Constable & Robinson.
- Soyyer, A. Y. (2019). Bir kültür ocağı olarak bektâşilik. *Türk Ekini*. (3)4, 12-17.
- Spooner, F. C. (2008). The reformation in France, 1515-1559. G. R. Elton (Ed.), *The New Cambridge Modern History: The Reformation 1520-1559 içinde* (223-261). London: Cambridge University Press.
- Takmakçioğlu, E. (2006). *Osmanlı imparatorluğu'nda isyanlar*. İstanbul: Geçit Yayınevi.
- University of Washington (2021). *The Twelve articles of the Swabian peasantry 1525 (German Peasants' War)*, <https://courses.washington.edu/hist112/Twelve%20Articles%20of%20the%20Swabian%20Peasantry%201525.htm>

Bölüm 6

ON ALTINCI YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

ON ALTINCI YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

PERUGIA'NIN TUZSUZ EKMEĞİ, 1540

HUTTERİTLER İSYANLARI, 1542

GABELLE İSYANLARI, 1542-48

VIVARAIS İSYANI, 1575

Abdullah Burhan Bahçe

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

abdullah.bahce@dpu.edu.tr

0000-0002-4730-1332

Özet

Tuzun ortaçağ boyunca önemli bir unsur olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Tuzun vergilendirmeye tabi tutulması özellikle on altıncı yüzyıl Avrupası'nda birçok iç karışıklıklara neden olur. Perugia'nın tuzsuz ekmeği veya gabelle isyanları bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Aynı zamanda sosyo-ekonomik, psikolojik, askeri ve dinsel faktörler de bu isyanların ortaya çıkmasında rol oynar. Burada dikkat çeken diğer hususlar sosyo-ekonomik, askeri ve dinsel nedenlerin aslında vergi isyanlarının sonucunda da ortaya çıkmasıdır. Çalışmada bir neden-sonuç ilişkisi döngüsünde vergi isyanları Perugia'nın tuzsuz ekmeği ⁽¹⁵⁴⁰⁾ tepkisinden başlanarak Hutteritler ⁽¹⁵⁴²⁾, Gabelle ⁽¹⁵⁴²⁻⁴⁸⁾ ve Vivarais ⁽¹⁵⁷⁵⁾ isyanları özelinde değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Perugia'nın Tuzsuz Ekmeği, Hutteritler İsyânları, Gabelle İsyânları, Vivarais İsyanı, Vergi İsyânları

Abstract

It can be stated that salt emerged as an important element during the Middle Ages. The taxation of salt caused many internal conflicts, especially in 16th century Europe. The unsalted bread of Perugia or the gabelle rebellions can be demonstrated as a sample of this. At the same time, socio-economic, psychological, military, and religious factors also played a part in the emergence of these rebellions. Another point that draws attention here is socio-economic, military, and religious reasons emerged because of tax revolts. In the study, tax revolts will be evaluated in a cause-effect relationship cycle, starting from Perugia's unsalted bread ⁽¹⁵⁴⁰⁾, the Hutterites ⁽¹⁵⁴²⁾, Gabelle ⁽¹⁵⁴²⁻⁴⁸⁾ and Vivarais ⁽¹⁵⁷⁵⁾ revolts.

Keywords: Unsalted Bread of Perugia, Hutterites Revolts, Gabelle Revolts, Vivarais Revolt, Tax Revolts

GİRİŞ

On altıncı yüzyıl Avrupa'sında vergilendirme kaynakları içinde tuzun özel bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Ortaçağ boyunca tuzun çeşitli şekillerde ve düzeylerde vergilendirmeye tabi tutulduğu görülür. On altıncı yüzyıl Avrupa'sında diğer ülkelerdekilere benzer şekilde İtalya'da vergilemeye ilişkin koşullara tepki gösterildiği açıktır. Papa ile Perugia halkı arasında 1540 yılında meydana gelen Tuz Savaşının ardından sosyo-ekonomik bir netice ve yaşam tarzını değiştirecek bir tepki olarak tuzsuz ekmeğin kullanımı bu konuya örnek verilebilir. Bunun yanı sıra, Alman Köylü Savaşının neticesinde dini inanç sisteminde değişime uğrayan köylülerin Anabaptizme geçişi ve Anabaptist görüşlerin bir uzantısı olarak Hutteritlerin ortaya çıkması, vergi isyanlarının sonuçlarının da benzer nitelikte ortaya çıkabileceğini gösterir. Gabelle isyanlarının veya Vivarais isyanlarınına daha çok Fransız vergi sistemi ve uygulamalarındaki başıbozukluklardan kaynaklandığı görülür.

Çalışmada bu dört vergi isyanı özelinde on altıncı yüzyılda İtalya, Çekya ve Fransa gibi ülkelerde keyfi vergi rejimlerinin ortaya çıkardığı tepkiler, isyanlar ve bu vergi isyanlarının sonucunda ortaya çıkan sosyo-ekonomik, askeri ve dinsel dönüşüm açıklanmaya çalışılacaktır.

1. PERUGIA'NIN TUZSUZ EKMEĞİ, 1540

İtalya'nın Umbria bölgesinin başkenti olan Perugia, efsanevi ve tarihin ilginç karışımı olan bir şehir olarak ön plana çıkar. Perugia'nın on ikinci yüzyılda bağımsız bir yerel idare haline geldiği ve çevresine uyguladığı ağır baskılar sonucunda İtalyan şair ve siyasetçi Dante Alighieri (1265-1321) tarafından bile eserlerinde *şehrin hegemonyasının ağır boyunduruğuna* dikkat çektiği ifade edilebilir.

Perugia'nın on beşinci yüzyılda zirve gücüne ulaştığı, lakin geniş kapsamlı özerkliği ve bağımsızlığı sınırlamak için Papalık çabalarıyla hızlandırılan bir düşüşe geçtiği vurgulanır (Nowak & Di Biase, 2011: 37). Perugia'nın özerkliği, bir yönüyle suçluların Papalık devletlerinin başka bölgelerinde olduğu gibi Papalık elçisi tarafından atanan yargıçlar yerine Perugia sülh yargıçları tarafından yargılanması, bir yönüyle de vergisiz tuz satınalma ayrıcalığı içermesiyle oluşur. 1540 yılında meydana gelen Tuz Savaşının sözde çıkış nedeninin Papa III. Paulus'la (Alessandro Farnese) yapılan *vergisiz tuz satın alma ayrıcalığından* kaynaklandığı, asıl nedeninse şehir üzerinde daha sıkı bir Papalık kontrolü isteğindeki anlaşmazlıktan ileri geldiği belirtilir (Nowak & Di Biase, 2011: 37). İtalya'nın Perugia kenti, yarı bağımsız olduğu için o dönemde tuz vergisinden muaf tutulur (Akbulut, 2013: 3).

Perugia'nın, Papalık güçleri tarafından yenilgiye uğratılmasıyla boyunduruk altına alınan, yani derebeyine bağlı *rassal bölge* durumuna düşer. 1540 yılından sonra şehir *ihmal edilmiş bölge* veya *izole bölge* haline getirilir ve hızlı bir düşüşe geçer. Bu düşüş oldukça uzun sürer ve ancak 1860 yılında Perugia'ya Piyemontelilerin gelmesi ve şehre tahsis edilen bir İsviçre garnizonu tarafından koruma altına alınması durur. Bölge tekrar eski görkemli günlerine kavuşur. İtalya'nın birleşmesiyle Perugia, kırsal iç bölge görünümünden çok daha fazla bölgeyi kapsayan bir eyalete dönüşür (Nowak & Di Biase, 2011: 37).

1.1. İtalya'da Tuz Savaşı Öncesi Dönem

Ortaçağ ve erken modern çağ boyunca Venedik Cumhuriyeti hükümdarı Doge Francesco Foscari (1373-1457) ile Cambrai Ligi çatışması arasında kalan Venedik'in her zaman en azından ikinci sınıf bir güç olarak görüldüğü veya yeni başlayan bir süper güç haline geldiği açıklanır (Adshead, 1992: 197). Cambrai Savaşı'ndaki (1509-1517) kötü deneyiminin bir sonucu

olarak Venedik Cumhuriyeti'nin, savaş meydanı karşılaşmalarından kaçınmak için askeri bir politika benimsediği belirtilir (Finlay, 2000: 988).

Venedik'te tuz vergisi, ele alınan dönemin başında ve sonunda en önemli gelir kaynağıdır. Böyle bir konjonktürün varlığı tuz vergilerinin tipik bir örneğini gözler önüne serer. Tuz vergisinin avantajlarından biri, devlet tarafından tam bir toprak kontrolünden daha azıyla başarılı bir şekilde işletilebilmesidir (Adshead, 1992: 197). O dönemde elde edilen gelirlerin tutarı Tablo 1'den ilenebilir.

Tablo 1: Venedik Tuzu ve Toplam Gelirler, 1400-1650 (Düka)

Yıllar	Tuz Gelirleri	Yüzde	Toplam Gelirler
1400	150.000	30	500.000
1450	150.000	15	1.000.000
1500	100.000	10	1.000.000
1550	200.000	13	1.500.000
1600	300.000	15	2.000.000
1650	350.000	12	3.000.000

Kaynak: Adshead, 1992: 198.

Arazi, gelir veya sermaye üzerinden doğrudan vergi toplayabilen bir devletin, gücünün artmasıyla birlikte geçiş ücretleri, gümrükler, tüketim vergisi veya tuz vergisi gibi dolaylı vergilerin payının da oldukça arttığı görülür. Bir devletin kurucu vergisi olarak görülen tuzunsa devletin yetkisi ve gücünü kazanmasıyla birlikte görece önem kaybettiği ifade edilir. Bu şekilde, Venedik'in de Francesco Foscari'nin hakimiyetinden Cambrai Birliği'nin savaşına kadar, gelirinin büyük bir bölümünü kendisine vassal olan şehirlerin haraçlarından ve kendi tebaasından alınan dolaysız vergilerden elde ettiği belirtilebilir (Adshead, 1992: 197). Tablo 1'den görüldüğü üzere Venedik'te tuz vergisi gelirleri 1550-1650 yılları arasında yükselirken 1582 gibi istisnai bir yılda 600.000 dukayı aşan bir rakama ulaşır. Tuzun, en değerli unsur statüsünü kaybederek artan bir ölçüde Adriyatik tuzlalarından getirildiği ve navlun maliyetleri nedeniyle aristokrat oligarşi tarafından tuzla daha az yatırım yapıldığı ve cumhuriyetin son yıllarında ise tuzun devletin on ikinci yüzyıldan önceki dönemlerinde olduğu gibi, yeniden satış vergisine tabi bir unsur haline geldiği açıklanır (Adshead, 1992: 197-198).

1.2. Tuzsuz Ekmek Efsanesinin Ortaya Çıkışı

Venedik tuz idaresi tarihindeki iki en önemli temanın tuz ve diploması olduğu ve her ikisinin de aralarında Venedik'in refah alanının topraklarını böldükleri ifade edilir. Akdeniz'de bol arz kaynakları sayesinde tuz için bir alıcı piyasasının bulunması ve tuz satışının diplomasıye ve ticarete bağlı olması, o dönemde Venedik'in tuz imparatorluğunun kapsamının siyasi gücüne bağlı olması sonucunu getirir. Bu şekilde Serenissima'nın gücünün zirvesindeyken, sadece Milan, Mantua ve Ferrara'da değil, aynı zamanda Romagna'da, Emilia'da, Marca Anconitana'da, hatta Spoleto'da ve Perugia'da tuz satıldığı belirtilir (Adshead, 1992: 198). Diğer yandan 1509 yılından sonra Venedik'in politik gücünün azalmasının ardından tuz satış hakkı Venedik'ten el değiştirdiği ifade edilir. Düşman koalisyonunu kırmak için Papalığı uzlaştırma ihtiyacı, Cervia'nın kesin olarak devredilmesi ve 1532 yılında Po'ya erişimle Venedik, nehrin güneyindeki ve Emilia'daki pazarını, çoğunlukla Trapani ve Ibiza'dan gelen ve Ancona'nın yeni transit mağazası aracılığıyla ithal edilen papalık tuzuna kaybeder. Son olarak Milano'da Kıbrıs savaşından sonra

Serenissima'nın diplomasisini kaybetmesi, Venedik tuzunun Cenova'dan getirilen karadaki tuzla ve Ancona'dan getirilen nehir tuzuna yenilme nedeni olur. Aynı zamanda Milano'nun İspanyol valilerinin, Cenova ve Papalığın boyunduruğunun aksine Venedik'ten umut edecek ya da korkacak hiçbir şeylerinin bulunmamasının da bu sonucu meydana getirdiği ileri sürülür (Adshead, 1992: 198).

Aslında bu tarihi bölgelerin sınırlarının yeni idari yapıların kapsadığı nüfus açısından oldukça az öneme sahip olduğu ve gerçekte bölgeler içindeki rekabet ve düşmanlıklarla belirli belediyelere veya illere bağlılığın bu daha büyük yönetim birimine bağlılık duygularından daha belirgin olduğu vurgulanır. Bu nedenle de İtalya'nın birleşmesi sonrası dönemde Perugia'da bir tür kimlik boşluğu yaşandığı açıklanır. Zira Perugia'nın belediye kimliğini yeniden dizayn edecek, Venedik'in denizcilikteki başarısı ve suya batışı gibi ya da Bologna'nın Avrupa'nın en eski üniversitesine sahip olma ünvanı gibi asırlık kurumlardan yoksun olduğu belirtilir. Diğer yandan Anti-klerikalizm, yani kilise karşıtlığı geleneğininse şehrin kimlik sorununa önemli bir çözüm olarak görüldüğü ifade edilir

(Nowak & Di Biase, 2011: 37-38).

1859 yılında Papaya karşı Perugianlı isyancıların, Roma'dan gelen İsviçre takviyeleri tarafından bastırıldığı ve çağdaş Perugia tarihçilerinin yerel seçkinlerin Papalık elçileriyle işbirliğinin üç yüz yirmi yıllık dönemini görmezden geldikleri ve 1540 yılı öncesi dönemde Papalık ile yerel Perugia hükümeti arasındaki sürtüşmeyi vurgulayarak, şehrin sözde kilise karşıtlığı üzerine bir kimlik inşa ettikleri belirtilir. Perugianlılara göre, 1540 yılından beri Papaya duydukları öfkenin bir izdüşümünün, Perugia mutfağında bile kendini gösterdiği açıklanır. Örneğin, Perugia'daki yerel olarak *pane sciapo* olarak bilinen geleneksel tuzsuz ekmeğin, 1540 yılında Papa III. Paulus tarafından Perugianlılara tuzla uygulanan yüksek vergilere karşı yapılan popüler protestonun bir sonucu olarak ve Perugia'nın belediye işlerine Papalık müdahalesinden göreceli özgürlük konusundaki gururlu geleneğini sona erdiren Tuz Savaşının nedeni olarak ortaya çıktığı varsayılır (Nowak & Di Biase, 2011: 38).

Tuzsuz ekmeğin sadece Perugia'da ve çevresinde ya da kıyıda çok uzakta değil, Umbria'da, Roma'ya doğru, doğuda Adriyatik'e ve kuzeyde Toskana'yı Emilia-Romagna'dan ayıran Apenin Dağları'na kadar çok geniş bir coğrafi bölgede kullanım alanı bulduğu ifade edilir (Nowak & Di Biase, 2011: 39).

Harita 1: İtalya'da Tuzsuz Ekmek Tüketilen Yerler

Kaynak: (Nowak & Di Biase, 2011: 39).

Orta İtalya’da kullanılan sözlü gelenek ve popüler literatürde bir bölgede tuzsuz ekmeğin yenmesinin nedenleri arasında İtalyanların tuzsuz ekmeğin kökeni için verdikleri ilk sebebin coğrafi olduğu ve özellikle İtalya’nın bazı bölgelerinin İtalya’nın tuzunun çoğunun nihai kaynağı olan denizden uzakta olduğu ve nakliye maliyetlerinin, tuzun iç kısımlara taşınmasını aşırı derecede pahalı hale getirdiği varsayımından hareket ettikleri iddia edilir (Nowak & Di Biase, 2011: 39-40). Ancak hem Tiber nehri kıyısında bulunan Perugia’nın hem de Arno nehri çevresinde bulunan Floransa’nın daha ucuz ulaşım ve daha ucuz tuz dolayısıyla tuzlu ekme üretilebilecek bölgeler arasına girdiği göz önüne alındığında bu varsayımın çok da gerçekçi olmadığı görülür. Zira gerçekte her iki şehir de haritada verilen “tuzsuz ekme” bölgesinde yer alır (Nowak & Di Biase, 2011: 42-43). Diğer bir varsayımına İtalyan köylü beslenme düzeninde tütsülenmiş et ve peynirlerin önemi göz önüne alındığında, alabildikleri az miktarda tuzun ekme yerine bu ürünlerde kullanılması gerektiğidir. Ancak bu iddianın da tarihsel gerçeklerle örtüşmediği, zira birçok İtalyan eyaletinin kendi özel tütsülenmiş etleri veya yerli peynirleriyle tanındığı vurgulanır (Nowak & Di Biase, 2011: 40).

Tuzsuz ekmeğin üretimi için sebeplerin varlığı, tuzsuz ekmeğin kendisi kadar Perugia ile de sınırlı kalmadığı İtalya’nın birçok bölgesinde de benzer şekilde ortaya çıktığı açıklanır. Örneğin, Floransa’da, Toskana ekmeğinin tuzsuz olmasının nedeninin şehirle Arno’ya tuz sevkiyatını engelleyen Papa arasındaki bir anlaşmazlıktan dolayı ortaya çıktığı iddia edilir. Buna göre, o dönemde tuzun oldukça pahalı hale gelmesiyle Floransalıların artık tuzu ekmeklerine koymaya paralarının yetmediği varsayılır. Diğer yandan, Perugia tuzsuz ekmeği efsanesinin temeli gerçekten de Papa ile Perugianlılar arasında tuz fiyatındaki artışın nedeni olan bir anlaşmazlık sonucuna dayandırılır (Nowak & Di Biase, 2011: 41).

1.3. Tuz Savaşı ve Perugia İsyanı: Nedenler ve Sonuçlar

Perugia’daki tuzsuz ekmeğin üretiminin nedeninin Papalık vergilerinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı hususu geçmişe 1431 yılına kadar uzanır. Aslında 1431 yılında Papa IV. Eugene ile yapılan anlaşma vasıtasıyla, Perugianlıların tuzları üzerinde vergilerin olmadığı ve malzemelerini Papalık devletleri dışındaki satıcılardan satın almalarına izin verildiği için imtiyaz altında bulundukları ve on beşinci yüzyıl boyunca on altıncı yüzyılın başlarına kadar Perugianlıların tuzlarını Sienelilerden Papalık tuzlarına kıyasla oldukça indirimli olarak aldıkları ve bu ayrıcalığın Perugia ile Papa III. Paulus arasındaki tuz savaşı olarak adlandırılan 1540 yılına kadar sürdüğü belirtilir. “Papa vergileri” motifine biraz farklı bir yaklaşım, Perugia beslenme alışkanlıklarında yer alan tuzsuz ekmeğin için en popüler yerel açıklamanın 1540 yılında Perugia Komünü ile Papa III. Paulus arasındaki yıkıcı sonuçları olan tuz savaşına işaret ettiği vurgulanır (Nowak & Di Biase, 2011: 43). Bu nedenle, tuza yasa dışı olarak alınan vergiye tepki olarak, Perugianlıların Boston Çay Partisi¹ benzeri bir isyan eyleminde, ekmeklerine tuz koymayı bıraktıkları ifade edilir (Nowak & Di Biase, 2011: 43-44). Bu sembolik “kilise karşıtı eylem” Perugianlılara, Papanın askerleri şehri alıp Perugia’yı 1860

¹ 1765 yılında İngiltere’nin koloniler açısından Damga Pulu Kanunu çıkarmasının ardından kolonilerin toplanarak Haklar Beyannamesini kabul ettikleri ve İngiltere kralından adil bir vergi sistemi talep ettikleri ifade edilir. İngiltere Damga Pulu Kanununu geri çekerken koloniler hususunda her anlamda tam yetkiye sahip olduğu şeklinde alınan karar uyarınca, 1767 yılında İngiltere koloniler açısından yeni vergiler yürürlüğe getirir. Diğer yandan kolonilerin tepkisi üzerine çay hariç diğer vergiler yürürlükten kaldırılır. Çay vergisiyle birlikte iki katına çıkan çay fiyatları neticesinde talebin azalması ve çay stokunun artmasıyla birlikte meydana gelen isyan sonucunda Boston Katliamı adı verilen halk ve askerler arasında yaşanan çatışma sırasında ölen vatandaşlara bir tepki olarak Amerikalıların İngiliz çay sandıklarını denize döktükleri ve Boston Limanı’nın ticarete kapatıldığı ifade edilir. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Özkanca Andıç & Erasa Akça, 2019: 305).

yılına kadar doğrudan Papalık kontrolü altında tutan Papalık kalesi Rocca Paolina'yı² inşa ettikten çok sonra yerel özgürlüklerini kaybettiklerini hatırlatan bir olay haline geldiği açıklanır. Edebi metinlerden yola çıkılarak da Perugianların tuzsuz ekmek ve aşırı vergilerle ilgili isyanları da gözler önüne serilir (Nowak & Di Biase, 2011: 44):

"Sakin söyleme! Tuz vergisini ikiye mi katlıyorsunuz?"

Burada elde edilecek fazla bir şey olmadığını bilin.

Papa sensin, istediğini yapabilirsin,

Ama duvara toslamak için para ödemeyeceğiz.

Ve fakir olduğumuzu söyleyerek etrafta dolaşmayın,

Eğer zorbalığınıza böyle tepki verirsek.

Seni patron olarak tanımıyoruz.

Yani ödememek için gereken bıyza

Artık ekmeğimizi tuzsuz yiyeceğiz.

Bu kadar aptal olduğumuzu düşünmedin.

Aslında, sana her şeyi anlatmak zorunda kalırsak

Proscintto³ ya daha fazla tuz koymaya karar verdik."

Perugia'nın, tuz savaşı sırasında teknik olarak Papanın bir vassalı konumunda olduğu ancak önceki anlaşmalar nedeniyle bir tür yarı özerkliğe sahip olduğu ifade edilebilir (Nowak & Di Biase, 2011: 44). O dönemin papalarının, günümüz İtalyan bölgeleri olan Latium, Umbria, Abruzzi, Marches ve hatta Emilia-Romagna'da Bologna ve Ravenna'yı da kapsayan geniş bir alandan oluşan bölgeye hâkim olan Papalık devletleri boyunca tuz satışı üzerinde bir tekel uyguladıkları vurgulanır (Nowak & Di Biase, 2011: 44-45). Papa III. Paulus'un tam da o dönemde yalnızca Doğu'dan gelen Türkler tarafından değil, aynı zamanda Kuzey'deki Lutherçiler tarafından yapılan bir tür çifte kısaç saldırısından da baskı gördüğü ve Papanın savaşmak için paraya ihtiyaç duyduğu anda, Lutheran isyanının daha önce Katolik olan bazı bölgelerde Papayı vergi gelirlerinden mahrum bıraktığı açıklanır (Nowak & Di Biase, 2011: 45).

Pompeo Pellini, tuz savaşının kökenini, yüksek ekmek fiyatlarına yol açan 1539 yılındaki kötü hasada dayandırır. Tuz savaşına ilişkin araştırma yapan bir başka tarihçi olan Giuglio di Costantino ise fiyat enflasyonunu açıkça Perugia'nın yenilgisine bağlar. Aslında Papa III. Paulus'un 1540 yılının başlarında tuza yeni bir vergi koyarak pound başına altı quattrini ile tuz fiyatını iki katına çıkartmasıyla Perugianlılar açısından ekonomik darboğazın baş gösterdiği belirtilebilir. Perugianlıların 1431 Anlaşmasına göre bu vergiden muaf olmaları gerektiği, ancak Papa III. Paulus'un kendi papalığının başlangıcında

² Perugia'da 1540-43 arasında Papa III. Paul'un emriyle inşa edilen, dönemin en büyük ve en ünlü ilk kalesi olma özelliğini taşır. Kalenin yapımı için o dönemde Baglioni bölgesinin yıkıldığı ve 1860 yılına kadar Perugia'da papalık gücünün sembolü olduğu açıklanır. 1860 yılında yerle bir olan surların günümüzde sadece bir bölümünün dışarıdan görülebildiği belirtilir. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Weagoo, 2005: 30).

³ Kurutularak kürlen ve ince dilimler halinde servis edilen İtalyan jambonudur.

onaylamış olmasına rağmen, bu muafiyeti sürdürmeyi reddettiği ifade edilir (Nowak & Di Biase, 2011: 45).

Perugialılar ilk olarak Şubat 1540'ta şehrin başlıca kiliselerinde toplanarak ve verginin ödenmesine karşı oy vererek tepki verdikleri ve bu tepkinin ardından Perugialılara yasak ve aforoz edilme korkusuyla vergiyi kabul etmelerini emreden Papalık bildirisinin okunduğu ve toplanan vatandaşların ödeme yapıp yapmamaya karar verdiği 11 Şubat 1540 toplantıları ön plana çıkar (Nowak & Di Biase, 2011: 45-46).

Papanın bir yasaklama ve aforozla karşılık verdikten sonra, 1540 Mart'ında Papadan bağımsızlığını ilan eden şehir yönetiminde bulunan Yirmi Beşler Konseyinin savaş kararı aldığı, diğer yandan Papanın güç kullanarak karşılık vermeye karar vermesi ve Papalık birliklerinin şehre yaklaşmasıyla şehirde savaş beklentilerinin azaldığı ve yerini dini toplantılara bıraktığı ifade edilir. 18 Nisan 1540 tarihinde Perugialıların katedralin yan tarafına günümüzde Salt Jesus olarak bilinen bir haç bağladıkları ve sembolik olarak şehrin anahtarlarını emanet ettikleri açıklanır (Nowak & Di Biase, 2011: 46). Aslında Perugia'da halkı birleştiren yerel dayanışmanın papalık gücünün Perugia'nın yetersiz savunmasını hızla alt edeceği gerçeğiyle birlikte azaldığı ve vatanseverlik ve özgürlük dalgasının, yerini savaşa karşı kırgınlığa ve ele geçirme korkusuna bıraktığı vurgulanır (Nowak & Di Biase, 2011: 46-47). Papanın isyanı bastırmak açısından oğlunun kumandasında bulunan orduyu gönderdiği ve isyancıların, Papanın ordusuyla uzun bir süre savaşmadığı için neticede teslim olduğu ifade edilir (Akbulut, 2013: 3).

1540 Mayıs'ında Papalık ordusunun şehre ulaşmasının ardından birkaç gelişigüzel savaştan sonra, Yirmi Beşler Konseyi'nin barış için görüşmelere başladığı ve Perugialıların düşmanlığın sona erdirilmesi için yapılan görüşmelere karşı tepkili olduğu açıklanır. Bu protestolara rağmen, III. Paulus'un oğlu teğmen Pier Luigi Farnese'nin, 6 Haziran 1540 tarihinde şehre girdiği ve ilk eylemleri arasında Baglioni ailesi olan Perugia'nın eski lortlarına ait sarayları yerle bir etmek ve devasa kale olacak olan Rocca Paolina'nın inşasına başlamak olduğu belirtilmektedir. Nihayetinde, Rocca Paolina'nın, Perugia'da Papalık kontrolünün sembolü ve kayıp belediye özgürlüğünün bir hatırlatıcısı olarak yüzyıllar boyunca nefret edilen bir yer haline geldiği ve Perugialılar tarafından öyle anıldığı ifade edilir (Nowak & Di Biase, 2011: 47).

2. HUTTERİTLER İSYANLARI

On altıncı yüzyılın başlarında Avrupa'da kurulan dini reformun ve yeni ekonomik düzenin, yoksullar için özel bir zorluk olduğu ve “radikal reforma” yol açtığı ifade edilir. Başlangıçta, bu tepkilerin şiddetli olduğu ve 1524 yılında güney Germen bölgesinde köylülerin silahlandığı, ancak “Köylü Savaşı” olarak adlandırılan bu isyanın ertesi yıl bastırılmasının sonucunda radikal reformcuların liderliğinin şiddetli direnişi “yararsız” ve “ahlaksız” bulanlara geçtiği açıklanır (Melland, 1985: 9). Alman Köylü Savaşı'nın nedenleri ve sonuçları ele alındığında, Alman Köylü Savaşı öncesinde Alman köylülerin refahının her zamankinden daha fazla olduğu ve özellikle ayaklanma sırasında her yerde inisiyatif alan köylülerin, sefalet ve çaresizlik tarafından yönlendirilmek şöyle dursun, yükselen ve kendine güvenen bir sınıfa ait olduğu vurgulanır (Clark, 1973: 59-60). Alman köylülerinin o dönem öncesinde hem sosyal hem de ekonomik olarak konumlarının geliştiği ve bu nedenle ilerlemenin önündeki engellere karşı sabırsız oldukları açıklanır. Alman asilzadelerinin yüz bin kadar köylünün ortadan kaldırıldığı bu kısa isyanı kolaylıkla bastırdığı ve Alman Köylü Savaşı öncesinde sorunlarına politik çözüm arayışında açıkça hüsrana uğrayan köylülerden Alman Köylü Savaşı sonrasında hayatta kalanların çoğunun alternatif bir dini çözüm aradıkları belirtilir (Clark, 1973: 60). Köylü isyanının başarısız olmasına rağmen, “Luther”in eski toplumsal düzeni onaylamasının ve isyancıları kınamasının, onun

destekçilerinin çoğunu hayal kırıklığına uğrattığı ve yabancılaştırdığı” belirtilir. Sonuç olarak çok sayıda kişinin Katolik Kilisesi’ne geri döndüğü, diğer hayal kırıklığına uğrayanlardan bazılarınınnsa Anabaptistler olarak bilinen küçük gruplara katıldığı ifade edilir (Melland, 1985: 9).

Bu köylülerin, yalnızca egemen sosyo-ekonomik düzeni değil, aynı zamanda yerleşik Protestan ve Katolik kiliselerini de sömürücü ve adaletsiz olarak görmeye başladıkları ve toprak sahiplerinin destekleyici bir ideolojik kolu olarak algılandıkları belirtilir. Radikal Reform olarak tanımlanan görüşlerin, aslında “apostolik kilisenin yeniden kurulması”, “pasifizm”, “karşılıklı yardımlaşma ve malların ortak paylaşımı”, “eşitlikçi bir sosyal yapı” ve “kendini inkâr” şeklinde birkaç etik-dini prensiple birleşmiş birkaç gruptan oluştuğu ve Hutteritlerin, yerleşik kilise hiyerarşisine karşı çıkan birçok küçük dini mezhepten biri olduğu ifade edilir (Clark, 1973: 60).

2.1. Anabaptist Hareket ve Hutteritlerin Kökenleri

Hutteritlerin asıl kökeninin on altıncı yüzyılda Protestan Reformu’nun tesiriyle İsviçre’de ortaya çıkan Anabaptist hareketin sonucuna dayandırıldığı ve reform döneminde (i) Hutteritler, (ii) İsviçre Kardeşleri ve (iii) Mennonitler şeklinde üç Anabaptist topluluğun meydana getirildiği açıklanmaktadır (Keleş, 2019: 838). O dönemlerde Anabaptistlerin hem kapsayıcı bir organizasyondan hem de iç uyumdan yoksun olan yaklaşık kırk ayrı grup oluşturan köylüler ve küçük zanaatkarlardan meydana geldiği belirtilebilir (Clark, 1973: 59). Anabaptistlerin çoğunun 1524-25 yılları arasında hüsrarla sonuçlanan Köylü Savaşı’na katıldığı ifade edilir. Köylü Savaşı, ani bir geri dönüşün izlediği kademeli bir sosyo-ekonomik iyileşme döneminden sonra ortaya çıkan bir isyanın klasik bir örneği gibi görünür ve Köylü Savaşı öncesinde devam eden refahın artan beklentilerinin Köylü Savaşı sonrasında gerçek iyileşmedeki keskin bir düşüşle aniden hüsrana uğradığı vurgulanır (Clark, 1973: 59).

Ocak 1525’te İsviçreli Kardeşler’in üç kurucusu Georg Blaurock, Conrad Grebel ve Felix Mantz’ın Zürih’te birbirlerini vaftiz ettikleri, bu hareketle vaftizi yetişkin olarak kabul edenlere ölüm cezası verilmesine rağmen durdurulamayan bir hareket olarak ortaya çıktığı ve yapılan zulme rağmen Anabaptizmin Avrupa’da hızla yayıldığı ifade edilir (Balint, 2015: 267).

Anabaptist hareketin, Zürih’teki kuruluşundan itibaren Avrupa’ya da yayıldığı ve 1527 yılında “Schleitheim İtirafı” olarak bilinen inanç maddeleri ile tanımlandığı ve kabul edildiği belirtilir (Melland, 1985: 9). Anabaptistler tarafından “bebek vaftizinin” reddedilmesinin, dini ve toplumsal üyeliğin birliğine dayanan ortaçağ sivil toplumuna bir meydan okuma anlamına geldiği ifade edilir (Peter, 1987: 27). Bu inanç maddelerinin yetişkinlerin vaftiz edilmesini kabul ederken (Keleş, 2019: 838) tam aksine kiliselere katılmayı, herhangi bir amaçla güç kullanımını, mahkemelere şikâyetle bulunmayı, sulh hâkimi olmayı veya siyasi görevde bulunmayı ve bağlılık yemini etmeyi kınadığı vurgulanır (Melland, 1985: 9-10).

Anabaptistlerin, Katolik ve Protestan inancının Hristiyan alemindeki otoritesini sorgularken Hutteritlerinse Anabaptistlerin yaklaşımlarından farklı biçimde tüm Hristiyanların “community of goods” olarak tanımlanan “malların ortak paylaşımı” ilkesini içeren komünal yaşam biçimini uygulamaları gerektiğini savundukları ifade edilebilir (Keleş, 2020: 322).

2.2. Hutterit Göçleri ve Komünal Yaklaşımları

1526 yılında Hubmaier’in Moravya’ya geldiği ve Brünn’den (günümüzde Brno) Viyana’ya giden ticaret yolu boyunca, Lihtenştayn lortlarının sahip olduğu topraklar üzerinde

bağımsızlığın tadını çıkarmaya devam ettiğı ve Anabaptist göçmenleri kabul etmeye istekli olan bir sınır ülkesi olduğı belirtilir. Bu göç girişimindeki sebebinse daha çok “Anabaptistlerin, gelişmekte olan kapitalist devletlere karşı çıkma veya pasif bir şekilde geri çekilme girişimlerinde başarısız oldukları için” stratejilerinin genellikle “feodal normların en azından kısmen bozulmadan kaldığı marjinal alanlara” kaçmak olduğı vurgulanır (Melland, 1985: 10). Aslında Hutterit kolonilerinden ayrılmaların her zaman olduğı, ancak hiçbir zaman yerleşik düzenlerinin bütünlüğünü veya sürekliliğini ciddi şekilde tehdit edecek kadar büyük sayılarda olmadığı ifade edilebilir (Peter, Boldt, Whitaker & Roberts, 1987: 45). Aslında Hutteritlerin uzun dönem boyunca birçok açıdan anormal bir popülasyonu temsil ettikleri ve sırayla eşdeğer büyüklükte üç gruptan oluşan istikrarlı bir popülasyon yapısına sahip oldukları açıklanır (Stephenson, 1985: 355).

Moravya’daki en büyük Anabaptist merkezi haline gelen Nikolsburg’da, pasifizm ve savaş vergilerinin toplanması konularında bir bölünme gelişmesiyle güç kullanımına karşı çıkan grubun iki yüz ila üç yüz üyesinin Jakob Widemann’ın önderliğinde dağıldığı ve 1528 yılında Nikolsburg’dan Austerlitz’e taşındıkları açıklanır. Nikolsburg’dan Austerlitz’e taşınma hareketinin Hutterit tarihinde tekil bir öneme sahip olduğu, yolculuk sırasında yere serilen pelerin üzerine herkesin kendi mallarını koymasının Hutterit Kardeşliği’nin başlıca doktrinel konumu haline gelen “toplam ortak mülkiyetinin başlangıcı” olduğu belirtilir (Melland, 1985: 10-11). Hutteritlerin ilk kez malların ortak paylaşımı, yani komünal yaşam biçimlerini 1528 yılında uygulamaya başladıkları ifade edilir (Keleş, 2019: 842).

2.3. Hutteritlerin Vergilendirme Hususundaki Yaklaşımları

Anabaptist görüşlerden doktrinsel sapmalar yoluyla “militarizmin” aksine “pasifizmin” tercih edilmesi, “özel mülkiyetin” aksine “ortak mülkiyetin” benimsenmesi ve sonunda Hutteritlerin *Guetergemeinschaft* yani “mallarda ortaklık” “dünyadan ayrılma”, “dünyevi görevin reddi”, “yemin etmeyi reddetme”, “yerleşik kiliselerin reddi”, “savaş için vergilerin ödenmemesi” ve “kiliseler için ondalık ödenmemesi” şeklinde bir dizi inanç sistemi vasıtasıyla hem ruhsal hem de pratik olarak feodalizmi, devleti ve üyeleri için yerleşik kiliseleri ortadan kaldırdıkları vurgulanır (Peter, 1987: 27-28).

Aslında kilisenin devletle birliğinin ve kalıtsal bir hükümdarın yönetiminin, siyasi otorite tarafından sosyal ve ekonomik istikrarın sürdürülebileceğı tek araç olduğu düşünölmekte ve vergilerin toplanmasında, orduların bağılılığında, gıda üretiminde ve köylü tebaanın efendilerinin disiplinine bağılılığına dayanan genel feodal düzende, neredeyse tüm çeşitlilik biçimlerinin idari kaosa yol açtığı varsayılır. Bu nedenle tebaalar arasındaki çekişmenin son derece istenmeyen bir durum olduğu, çünkü potansiyel olarak malikâne lortlarının, onların hükümdarlarının ve onları meşrulaştıran kilise arasındaki güç ilişkilerini de tehdit edebilecek bir unsur olarak ortaya çıkabileceğı vurgulanır (Stephenson, 2016: 11).

Ridemann (1542)’ye göre, “*insanlar Tanrı’dan yüz çevirdikleri için devlet gerekiydi ve devletin eylemleri baklıydi. Bu nedenle her Hutterit, rubani meseleler dışında devlete itaat edecekti. Hükümet yetkisi Tanrı tarafından düzenlendiğı ve görevini Tanrı’dan aldığı için, bu amaçla vergilerin ödenmesi de aynı şekilde emredilmekteydi. Bu nedenle Hutteritler aynı şekilde vergileri, baraçları ya da insanlar buna ne derse desin seve seve ödemekteydi ve hiçbir şekilde karşı çıkmamaktaydı*”. Diğer yandan savaş amacıyla vergi ödemenin reddedilmesi konusunda bir istisnanın yapıldığı ifade edilebilmektedir (Peter, 1987: 34-35). Potansiyel olarak bu tutumun keyfi retlerle sonuçlanabileceğı, ancak ortaya çıkan uygulamada, vergi tahsildarlarının, “herhangi” vergi amaçları için nakit ödemeler yerine taşınır mallara (koyun, sığır ve atlar vb.) el koyduğunda, Hutteritlerin vergiden kaçınma eyleminde bulunmadığı açıklanır. Her

halükarda, Hutterit topluluklarının ekonomik hayat biçimleri yetkililerin vergilerini bir şekilde alacaklarının garantisi olarak görülür (Peter, 1987: 35).

Vergilendirme alanında uyum sağlama ve devlet otoritesine boyun eğme olasılığının, bir tür ekonomik uygulama kapısı açtığı ifade edilebilir. Bu uygulamanınsa Hutterit ekonomik etiğinin geleneksel içeriğiyle uyumlu olması gereğinin tartışmasız olduğu ve Hutteritlerin, tüccarların faaliyetlerini “günahkar” olarak gördükleri, fiyatların arz ve talep yoluyla düzenlenmesinin reddedildiği ve faiz alınmasının yasaklandığı belirtilir (Peter, 1987: 35).

2.4. Hutteritlerin Ekonomik Yaşam Görüşlerinin Karşılaştığı Güçlükler

Hutteritlerin ekonomik yaşamında üretimin, toplumun “ortak faydasını” temin edecek biçimde yapılandırıldığı görülür. Hutteritlerin dini anlamda uyguladıkları pek çok kısıtlamaların aksine tüketim, üretim, dağıtım ve finans hususlarında oldukça geniş bir yaşam biçimi ve “yapısal özgürlük” sundukları açıklanır (Keleş, 2020: 345). Tarımsal teknolojilerin, dışarıdan getirilen bir muhasebeci tarafından denetimi sağlanmasının ardından vergi tarhiyatına tabi tutulan merkezi bir muhasebe sistemi de dâhil olmak üzere, Hutterit kolonilerinde iş bölümünün merkezileşmesine yol açtığı ve bunun sonucunda da parasal kaynaklara bireysel erişimin neredeyse tamamen ortadan kaldırıldığı ifade edilir (Peter, 1987: 19).

Diğer yandan, Hutteritlerin ortak yaşam kültürünü uygulayan bir toplum olmasının, koloni içinde bu yaşam biçiminin ekonomik ve sosyal birçok sorunu da beraberinde getirdiği vurgulanır. Hutteritlerin kimi kolonilerinin çiftlik ürünlerini, pazar fiyatından daha az fiyata satarak, haksız rekabete yol açmaları nedeniyle veya Hutterit kolonilerin arazilerini genişletmek için arazi satın alma taleplerine karşı çıkan otoritelerin arazi satın almayı yasaklamış olması nedeniyle ekonomik anlamda sorunlar yaşadıkları belirtilir. Örneğin, Kanada’daki Hutterit kolonileri açısından “vergilerin kesinlik kazanmamasının” olumsuz koşullar meydana getirdiği, aslında hiçbir Hutteritin hiçbir zaman vergiden muaf tutulmadığı, aksine üyelerin kişisel gelirleri üzerinden vergi kabul edilmezken bir kilise organizasyonuna bağlı oldukları için vergiyi de koloni olarak ödemelerinin Kanada mahkemesi tarafından uygun görüldüğü vurgulanır (Keleş, 2020: 341).

Aynı şekilde Anabaptistlerin hiçbir zaman tek bir birleşik grup yaratmayı başaramadıkları ve birbirine bağlılığın, hareket içinde aşılmaz bölünmelere yol açan şiddetli iç çatışmalarla parçalandığı açıklanır (Balint, 2015: 268). Hareket içindeki bu farklılıkların devletin işlevlerini reddetmek, yemin etmek, mahkemede dava açmak veya savaşta savaşmak gibi politik hususlarla ilgili olduğu belirtilir. Örneğin, İsviçreli Kardeşler için uyumsuzluklarından kaynaklanan Liebeskommunismus (paylaşma ve önemseme) ana unsurken Hutteritlerin, Pentekost’tan sonra Kudüs’tе havariler tarafından uygulanan mal topluluğunun restorasyonunu teşvik ettikleri, Moravya’daki Anabaptistlerin Schwertler hizbinin, kılıcın savunma savaşlarında kullanılmasını ve savaş vergilerinin ödenmesini savunurken Stäbler, hizbininse haksız yere uygulansa bile “otoriteye direnmeme ilkesini” uyguladıkları ifade edilebilir (Balint, 2015: 268).

2.5. Hutterit İsyanları ve Sonuçları

Hutteritlerin günümüzde Çekya’nın bir eyaleti olan Moravya’da ortaya çıktığı ve Jacob Hutter tarafından 1533 yılında ilk kez Hutterit Komünal Sisteminin kurulduğu belirtilir (Keleş, 2019: 838). Hutter’in liderliği altında, komünal yaşam modelinde daha fazla iyileştirme gerçekleştiği ve grubu nihayetinde Hutteritler olarak bilinmeye başlandığı açıklanır. 1536 yılında Jacob Hutter’ın hükümet yetkilileri tarafından yakalandığı ve Innsbruck, Tirol’de (Avusturya) kazıkta yakıldığı belirtilir. Daha sonrasında Menno Simons’un liderliğinde

örgütlenen Mennonitler gibi Hutteritlerin ve diğer Anabaptist grupların bir süre daha geliştiği ve örneğin 1578 yılında elli Hutterit kolonisinin tahminen on altı bin üye içerdği varsayılır (Satterlee, 1993: 2).

1553 yılından itibaren Moravya'da "kilise için uygun zaman" olarak adlandırılan dönemin başladığı ve bu dönemi Hutteritlere karşı çok az zulmün bulunduğu 1563-92 arasındaki "ideal dönemin" izlediği ifade edilir (Melland, 1985: 12-13). Bu göreceli barış zamanlarında, Moravyalı soyluların güçlü olmaları ve özerkliklerine düşkün olmaları nedeniyle kendi topraklarını ve bölgelerini yönetme hakları vasıtasıyla Hutteritlere zulmetmemek açısından merkezi hükümetin emirlerini görmezden gelebildikleri açıklanır. Bu sayede 1529-1621 yılları arasında Moravya'da, yüz iki Hutterit kolonisinin geliştiği ve tahmini nüfusun yirmi ila otuz bin civarına ulaştığı varsayılır (Melland, 1985: 13).

Diğer yandan, Orta Avrupa'da 1593-1606 yılları arasında süren Osmanlı Devleti-Avusturya Savaşı döneminde, Osmanlı Devleti ile Kutsal Roma İmparatorluğu arasındaki sınır çatışmalarının artması nedeniyle bunu takip eden dönemde Hutteritlerin savaş nedeniyle askerlerin kolonilere yerleştirilmesi, yüksek vergiler, mülklere el konulması ve belirli topraklardan kovulması gibi bir dizi sıkıntıya maruz kalmaları söz konusu olur (Melland, 1985: 13-14). 1605 yılında ise Osmanlı orduları tarafından savaş sırasında Hutterit kolonilerinin bazılarının ortadan kaldırıldığı ifade edilir (Melland, 1985: 14). Bunun yanı sıra Bohemya'nın İmparator II. Ferdinand'a karşı ayaklanmasıyla 1618 yılında başlayan Otuz Yıl Savaşları sırasında da sorunların devam ettiği ve Moravya'nın, Bohemya ile aynı safta yer alıp Cizvitleri kovduğu için, İmparator II. Ferdinand'ın ülkeyi cezalandırmak için 1619 yılında Moravya'yı işgal ettiği ve sonuç olarak Moravya'da devam eden zulüm ve Hutterit kolonilerin büyük çoğunluğunun ortadan kaldırılması nedeniyle Hutteritlerin çoğunun Macaristan sınırını geçerek Sabatis'e veya 1621 yılında Karpat Dağları'nı aşarak onları olumlu kabul eden soylular arasındaki daha uzak bölgelere kaçtığı açıklanır. Aynı yıl Macaristan'daki bazı Hutteritlerin yakalanmasının ardından 1622 yılında yetkililerden Alwintz'de bir koloni inşa etmek için izin aldıkları Transilvanya'ya nakledildiği belirtilir (Melland, 1985: 14). Hutteritlerin inançları nedeniyle Avrupa'da yaşadıkları zulümden kaçarak, Moravya'dan Macaristan ve Romanya'ya ve hatta Rusya, Kanada ve Amerika'ya kadar göçler gerçekleştirdikleri de ayrıca belirtilir (Keleş, 2020: 322, 348). Anabaptizm hareketinin hızla yayılmasına rağmen hareketin başlangıcından beri yasaklanmış olması ve hem Roma Katolik hem de Protestan kiliselerinin birleşik muhalefetine bir sonucu olarak, "Avrupa'daki sivil hükümetlerin, Anabaptistlere karşı şiddetli bir zulüm gerçekleştirdiği ve 1527 yılında başlayan ve yüz yılı aşkın bir süre devam eden bu zulmün, Avrupa'da bir kitle hareketi olarak Anabaptizmi sona erdirdiği" (Melland, 1985: 10) açıklanır.

Osmanlı Devleti-Avusturya savaşlarının bir sonucu olarak, Alman toprakları üzerindeki merkezi kontrolün daha etkili hale geldiği ve 1622 yılında Moravya valisinin, Hutterit Kardeşliğini Moravya'dan kovmak için İmparator Ferdinand'dan tam güç ve yetki aldığı ve Katolik inancının hâkim inanç haline getirilmeye çalışıldığı vurgulanır (Melland, 1985: 14). Diğer tarafta Osmanlı Devleti'nde ise aynı dönemde 1599 yılında Anadolu'da baş gösteren Celali isyanları, 1603 yılında İstanbul'da yaşanan Zorba İsyanı ve doğuda İran'la yeniden savaş başlaması sebebiyle çok cepheli mücadeleler içerisine girilmesi söz konusu olur (Vikipedi, 2022).

3. GABELLE İSYANLARI, 1542-48

Fransa'da 1542 yılında meydana gelen Gabelle İsyanı, Biscay Körfezi kıyısında, La Rochelle merkezli, tuzdan vergi alınmasına tepki olarak Ağustos 1542 yılında patlak veren bir ayaklanma olarak bilinir (Burg, 2004: 160).

3.1. Fransa’da Orta Çağ Toplumu ve Vergilendirme Rejimi

Fransız Devrimi’ne kadar Fransızlar; Kral, kilise ve toprak efendisi şeklinde üç ana kaynaktan değişen derecelerde vergilere tabi tutulurlar (Chanel, 2015: 67). Fransa’da on beşinci yüzyılda krallık gelirleri; kralın topraklarından elde ettiği gelirler şeklinde olağan gelirler ve vergilerden elde edilen olağandışı gelirler biçiminde ikiye ayrılır. On beşinci yüzyılda gelir ve servet üzerinden alınan ve temel dolaysız vergi olarak kullanılan taillenin ise on dördüncü yüzyılda da “fouage” adı altında vergi uygulamasında yer aldığı ifade edilir (Ağdemir, 2017: 145). Mali sistemin çoğu kişiye “hem bir gizem hem de kimseye hesap vermeyen” bir sistem gibi görüldüğü ve “neredeyse tarif edilemeyecek” karmaşıklıklara sahip olan vergilerin kararnamelerde belirtilen ilkelere göre nadiren tahsil edildiği ve oranlarla yaptırımların ülkenin bir bölgesinden diğerine çok farklılık gösterdiği belirtilir. Örneğin, kişi başına ortalama doğrudan vergilendirmenin, Brittany’nin bazı bölgeleriyle Guyenne’nin bazı bölgeleri arasında yüzde 400’e varan farklılıklar gösterdiği ve *gabelle* (tuz vergisi) oranının bazı yerlerde sıfırdan, diğerlerinde tuzun fiyatının on katına kadar değiştiği ifade edilir (Chanel, 2015: 68).

Orta Çağ Fransa’sında uygulama alanı bulan birincil dolaysız vergi olan “taille”, doğrudan vergi gelirlerinin yaklaşık yüzde 45’ini temsil eder. Bu vergiden soyluların kanunla muaf tutulduğu ve din adamlarının önemli “bağışlar” sayesinde muafiyet satın aldığı belirtilir. Taillenin aslında teorik şekilde, Fransa’nın bölgelerine bağlı olarak bir bireyin vergilendirilebilir geliri veya arazisi üzerinden hesaplanması gereken ve buna göre alınan bir vergi olması gerektiği belirtilir (Chanel, 2015: 73). Bununla birlikte, uygulamada Kralın temsilcilerinin hâkimiyet altındaki her bölgeye sabit bir meblağ tahsis ettiği ve burada verginin genellikle bölge halkı arasında en iyi ihtimalle her hanenin ödeme gücünün kaba bir tahmini olarak verginin öngörülen ölçüsünü sadece tutarsız bir şekilde hesaba katılacak şekilde paylaştırıldığı ifade edilir. Çoğu durumdaysa itibari miktarda tahsil edilen bir vergiden fazlası olmadığı vurgulanır (Chanel, 2015: 68). Aslında Orta Çağ’da uygulanan Fransa vergi sisteminde, soyluların genel bir vergi muafiyetinin bulunmadığı; şarap vergisinin bazı bölümlerinden resmi muafiyetlere ve kişisel nüfuz yoluyla kazanılan gabelleden çeşitli bireysel muafiyetlere sahip olmalarının dışında, çoğunlukla birçok dolaylı vergiye tabi oldukları açıklanır. Soyluların hem taille hem de corvée yükümlülüğünden muaf tutulmaları onları iki dolaysız verginin dışında bırakılmasını sağlar ve tailliden muafiyetin, bazı bölgelerde soyluların belirli topraklarda tailleye tabi olması söz konusu olsa da soyluların çoğunluğu açısından büyük bir ayrıcalık olarak görüldüğü ifade edilir (Chanel, 2015: 70).

Fransa’da uygulamada yer alan dolaylı vergiler, esas olarak alkollü içecekler (aides), tuz (gabelle) ve tütün (tabac) üzerindeki vergilerden elde edilen vergi gelirlerinin neredeyse yarısını oluşturur. Soyluların ve din adamlarının aidesden sınırlı muafiyetleri bulunmasına ve özellikle nüfuz sahibi olanlar için gabelleden yaygın muafiyetler olmasına rağmen, tüm kraliyet tebaasının genellikle bu vergilere tabi olduğu vurgulanır (Chanel, 2015: 69). Bununla birlikte, dolaysız vergilerde olduğu gibi dolaylı vergilerde de vergilendirmenin oranı bölgeden bölgeye oldukça değişir. Fransa’da uygulama alanı bulan ve Orta Çağ Fransa’sının en tepki gösterilen vergilerinden biri olan gabelle hem hükümet hem de onu tahsil özel şirketler açısından en kazançlı gelir kaynaklarından bir olarak ön plana çıkar (Chanel, 2015: 69).

3.2. Tuz Vergisi, Gabelle: Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler

Fransa’da tuz üzerinden alınan bir diğer önemli vergi türünün “gabelle” olduğu ve Fransa’nın kimi bölgelerinde Kralın tuz üretim tekeline sahip durumda bulunduğu bunun

yanı sıra, tuz satışını da kontrol ettiği açıklanır. Bretagne ve güneybatıda ise Kralın tekelinin dışında üretim yapıldığı ve bu bölgelerde üretilen tuzun vergilenmeye tabi olmadığı veya verginin indirimli olarak uygulandığı ifade edilir (Ağdemir, 2017: 146).

Kralın kontrolünün merkez bölgelerde ve kuzeyde daha güçlü olduğu, tuzun Krallık ambarlarına getirilerek buradan dağıtıldığı ve tüccarların satacakları tuzu Krallık ambarlarından vergiye tabi tutulmuş şekilde aldıkları belirtilir. Kralın yasadışı tuz satışını önlemek açısından herkesin ortalama ihtiyacı düzeyinde tuzu Krallık ambarlarından alınmasını zorunlu hale getirdiğı vurgulanır. Tuz vergisi, Fransa'nın batısında satış fiyatının çeyreğı veya beşte biri tutarında, Fransa'nın güneyinde ise Krallık deposu tarafından belirlenen tarife üzerinden uygulanır (Ağdemir, 2017: 146). Fransa'da uygulanan bir diğerk vergi türü olan "aides", büyük miktarda ve düzenli olarak satılan mallar üzerinden alınır ve Fransa'nın en fazla beşte ikisinde uygulama alanı bulurken bu verginin her bölgede farklılık gösterdiği açıklanır. İthalat ve ihracat üzerinden alınan gümrük vergisi olarak "traites" öncelikli olarak Krallığın kendi kendine yeterliliğini temin etmek ve savaş zamanlarında yaşanacak kıtlıklara ve ürün tedariki sorununa karşı önlem almak açısından ihracat üzerine uygulanır. Burada amacın şarap, tahıl vb. temel gereksinimlerin ihracatının yasaklanması ve bu şekilde bölgenin geçiminin sağlanması olduğu ifade edilir. Diğerk yandan, "traites" ile birlikte "aidesin" Bordeaux'da şarap fiyatını on kat arttırdığı ve vergilerin oldukça yüksek olduğu vurgulanır (Ağdemir, 2017: 146).

Fransa'da "pays d'état" olarak tanımlanan bölgede yer alan toprak sahipleri, verginin bir kısmı veya tamamı yerine abonelikler şeklinde periyodik toplu ödemeler gerçekleştirir (Chanel, 2015: 69). "Angarya" ise hem Kraliyet yollarına hem de daha yerel senyörlerin yollarına hizmet etmek için halktan talep edilen ücretsiz bir emek biçimi olarak karşımıza çıkar (Chanel, 2015: 69). Kraliyet doğrudan vergilerine ek olarak, kilise ve toprak lortlarının da genellikle önemli yükümlölükleri bulunur. Buna göre, "tithe" (dime/ondalık), kişisel mülkleri olan din adamları da dâhil olmak üzere tüm toprak sahiplerinin kiliseye ödemeleri gereken tahılların, bazı hayvansal ürünlerin ve diğerk tanımsal ürünlerin payını gösterir. Feodal sistemde önemli tımar yükümlölükleri (derebeyi aidatları) de bulunur. Örneğın, ancak on sekizinci yüzyıla gelindiğinde Fransa'da köylülerin toprağına sahip olabildikleri, ancak feodalizmin bir kalıntısı olarak, bir efendiye ödemededen onu kullanma -dikme, hasat etme, satın alma veya satma ve hatta makine kullanma- haklarına sahip olmadıkları açıklanır. Bu iznin alınabilmesi açısından köylü bir toprak sahibinin, lorda derebeyi-senyörlük aidatı şeklinde ödeme yapmak zorunda olduğu ve bu aidatlara hak kazanan lordların arasında sadece soyluların değil, aynı zamanda burjuva toprak sahiplerinin ve kiliselerin de bulunduğu ifade edilir (Chanel, 2015: 69).

Fransa'da vergi sisteminin uygulanmasında, vergilendirme yetkisinin Krala ait olduğu, diğerk yandan Bourgogne, Bretagne, Dauphine Languedoc, Normandie ve Provence gibi "pays d'etat" bölgelerinde yerel meclislerin Kralın buyruk verdiğı vergi toplamını yükseltmeye, düşürmeye veya reddetmeye yetkili olduğu belirtilir (Ağdemir, 2017: 146).

Fransa'da da tuz yönetiminin uzun bir tarihi geçmişı bulunduğundan bahsedilir. İlk gabellenin, devlet tarafından tuzun basit vergilendirilmesi veya tuzdan elde edilen kârın aksine, Marsilya'nın batısındaki Berre tuzları için 1259 yılında St. Louis'in kardeşı Provence Kontu Charles tarafından kurulduğu ifade edilir (Adshead, 1992: 205). 1290 yılında Fransız Kralının, Aigues Mortes yakınlarındaki Peccais tuzlarının hâkimiyetini ele geçirdiğı ve 1301 yılında Fransa Kralı ile Provence Kontu arasında Rhone tarafından sağlanan pazarları Aigues Mortes ve Camargue tuzları arasında paylaşmak için imzalanan ve 1358 yılında yenilenen bir anlaşmayla gelecekteki Pays de Petite Gabelle'in temellerinin atıldığı açıklanır (Adshead, 1992: 205). 1341 yılında VI. Philip'in, kuzey Fransa'da

Pays de Grande Gabelle'i kurması ve ardından halefi John'un konsolide etmesiyle 1369 yılında V. Charles tarafından geç Orta Çağ ve erken modernitedeki müteakip değişimler sırasında monarşiye kalıcı bir mali çözüm olmak amacıyla yoğun bir kullanım alanına sahip olduğu ifade edilebilir. Bu durumun 1541 yılında I. Francis'in, tuz vergisinde radikal bir reform girişiminde bulunmasına kadar sürdüğü belirtilir (Adshead, 1992: 205).

Fransa'da I. Francis'in Krallığının başlarında Kraliyetin toplam gelirinin 4,9 milyon livre iken, taillenin 2,9 milyon livre olduğu, yani Krallığın toplam gelirlerinin yüzde 50'sinden fazlasının taile vasıtasıyla elde edildiği ifade edilir. Aidesin taillenin üçte biri kadar yer tuttuğu, gabelenin 286.000 livre yani toplam gelirin yaklaşık yüzde 6'sı düzeyinde gerçekleştiği belirtilebilir (Ağdemir, 2017: 147). Dolaysız vergilerin, Pays D'etation'da Krallık vergi memurları tarafından tahsil edilirken, Pays D'etat'ların ise daha çok yerel tahsildarlar tarafından toplandığı, dolaylı vergilerin belirli kişilere iltizam şeklinde verildiği ifade edilebilir. Tahsil edilen vergilerin önemli bir kısmının Krallık hazinesine aktarılması, geriye kalan kısmının ise belediyenin cari harcamaları için ayrılması sağlanır. Diğer yandan vergi memurlarının ve yerel tahsildarların vergilerin tahsilinde katı bir tutum sergiledikleri ve vergilerin ödenmemesi veya tahsil edilmemesi durumunda mallara el koyulması ve hapis cezası verme yetkisine sahip oldukları açıklanır. Diğer yandan vergilerin, vergi tahsildarları ve yerel meclisler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda kullanıldığına dair oldukça fazla şikâyetin bulunduğu belirtilir (Ağdemir, 2017: 147).

3.3. Orta Çağ Fransa'sında Vergi Tahsilat Sistemi

Ortaçağ Fransa'sında, dolaylı vergilerin genellikle "Fermes Générales" olarak bilinen özel vergi tahsildarlarından oluşan bir organizasyon tarafından toplanır. Aslında o dönemin Fransa'sında vergi mültezimlerine kısmen, topladıkları vergilerin doğası gereği ve kısmen de vergi mükelleflerinin ödedikleri paranın bir kısmının Hükümete gitmediğini bildikleri için tepki gösterildiği belirtilir. Ferme générale, Fransa'da, esasen dış kaynaklı bir gümrük, tüketim ve dolaylı vergi tahsilat sistemi olarak ifade edilebilir. Yenilenebilir altı yıllık sözleşmeler kapsamında Kral adına vergilerin tahsilatının yanı sıra vergi mültezimlerinin kendileri için ağır ikramiye ücretlerinin tahsilatını da kapsar. Bu son derece popüler olmayan iltizam sistemindeki başlıca vergi tahsildarlarınsa "Fermiers Généraux" olarak adlandırıldığı açıklanır (Chanel, 2015: 75). Yaklaşık olarak otuz bin civarında olduğu ifade edilen fermiers généraux üyelerinin vergi tahsilatındaki acımasız ve adaletsiz uygulamalarının da önemli tepkilere neden olduğu belirtilir. Fermes Générales'in tahsildarlarının, topladıkları en ağır vergi olan gabelleden ve vergi tahsilat faaliyetinden kazanılan ücretlerinin bir kısmının veya tümünün dolaysız vergilerden muaf olmasının, aynı zamanda vergi tahsildarlarının belediye resimlerinden ve devlet hizmet yükümlülüğünden muaf tutulmasının Fransa'da halk arasında önemli tepkilere yol açtığı ifade edilir (Chanel, 2015: 75-76).

Fermes Générales'in organizasyonunun, hazinenin sürdürülebilirliği ve vergi mükelleflerinin uyumu açısından da önemli sorunlar taşır. Zira fermiers générauxun üst düzey yöneticileri arasında adam/akraba kayırmacılığının (nepotizm) yaygınlaştığının ve hiyerarşinin diğer ucunda yer alan daha düşük düzeydeki tahsildarlarınsa "*halkın son sınıfından, en az güvenilir ve en az okur-yazar unsurlarından*" istihdam edildiği için yetkinliklerinin ve dürüstlüklerinin sorgulanabilir olduğu açıklanır (Chanel, 2015: 76). Daha düşük ücretlerle istihdam edilen bu vergi tahsildarlarının liyakatsizliğinin bir sonucu olarak da düşük ücret ve ehliyetsizliğin nihayetinde duygusuzluk, empati yoksunluğu ve sahtekarlığı da beraberinde getirdiği vurgulanır (Chanel, 2015: 76). Fermes générales tarafından yönetilen tüm vergiler arasında, hem tutarsız kuralları ve oranları (tuz vergisi oranının bazı

yerlerde sıfırdan, diğerlerinde tuzun fiyatının 10 katına kadar değişmesi) hem de idaresi bakımından halk arasında en çok gabelleyle tepki duyulduğu belirtilir (Chanel, 2015: 76).

3.4. Gabelle İsyanları ve Sonuçları

Fransa'da Kral I. Francis'in buyruğuyla 1 Haziran 1541 tarihinde Fransa'nın güneybatı eyaletlerinin daha önce vergiden muaf tutulan tuz üreten bölgelerine gabelle getiren ve böylece bu bölgeleri devlet kontrolüne dâhil eden bir ferman yayımlanır (Burg, 2004: 160). Haziran 1541'de Fransa'nın bütün bölgeleri açısından gabelle miktarı muid⁴ başına 44 livre olarak değiştirilir ve tuzun Fransa içindeki dolaşımından alınan vergi yürürlükten kaldırılır. Bu şekilde daha az vergi yüküne sahip bölgelerin vergileri artırılırken vergiden muaf bölgelerin vergiye tabi hale getirilir (Ağdemir, 2017: 149). Fermanın aynı zamanda dolandırıcılık ve kaçakçılık için de cezalar öngördüğü; örneğin, birinci suç için para cezaları ve ilgili tuza ve taşıma araçlarına el konulması, ikinci suç için bedensel cezalar ve üçüncü suç için ölüm cezalarının uygulanması söz konusudur. Daha sonra Nisan 1542'de gabelle miktarı 24 livreye düşürülür. Diğer yandan daha önce vergiye tabi tutulmayan balıkları terbiye etmek ve ihracat için kullanılan tuzu içerecek şekilde verginin kapsamı genişletilir. Bu tedbirlerin amacının, gabelleyle basitleştirmek ve vergiden elde edilen gelirleri artırmak olduğu ifade edilir (Burg, 2004: 160). Diğer yandan, verginin kapsamının genişletilmesi hem tuz bataklıklarında ikamet eden hem de çalışan insanlar arasında tepkilere yol açar ve La Rochelle'de Ağustos 1542'de yeni vergilere karşı valiyi hedef alan bir isyan başlar (Ağdemir, 2017: 149).

Kentli isyancıların çoğunluğunu alt sınıflar meydana getirir de isyan hareketlerinin yakındaki kıyı bölgesine yayılarak soylular, tuzlu bataklık sahipleri ve diğer protestocular da dâhil olmak üzere on bin kişinin desteğini topladığı ifade edilir (Burg, 2004: 160). Eylül 1542'de La Rochelle'deki isyanın Langart, Marennes, Oleron ve Saint Fort'a kadar genişlediği ve Krallık ordusunun bölgeye gelerek isyanın kısa bir süre içinde bastırıldığı belirtilir. I. Francis, asi tuz üreticilerini Chize'de huzuruna çıkmaları ve kendisinden af dilemeleri için çağırmasının ardından La Rochelle'ye gider. 1 Ocak 1543 tarihinde Kral I. Francis, isyancıların suçları nedeniyle hem hayatlarını hem de mallarını kaybetmeyi hak ettiklerini iddia eden bir kararla karşılık vermesine rağmen hemen sonrasında Kutsal Roma İmparatoru V. Charles ile savaşa dâhil olması nedeniyle iç isyanların bastırılmasının dış savaşlarda olumsuz sonuçlar doğurabilmesi riski nedeniyle bir tür af ilanına geçiş yapar (Burg, 2004: 160). Bu af buyruğu vasıtasıyla 1536'da Ghent'teki bir ayaklanmanın ardından o dönemki Kral Charles'ın acımasız baskı örneğini takip etmeyeceğini, bunun yerine ihlallerinden gerçekten tövbe eden herkese hemen bir bağış bağışlayacağını ilan eder. Francis'in ilk buyruğunun La Rochelle halkında endişe uyandırmasına rağmen ikinci buyruk sayesinde hiçbir ölüm cezasının uygulanmadığı, yalnızca şehre para cezası verildiği, şehrin ve tebaasının ayrıcalıklarının bozulmadığı ve on beş bin muid düzeyinde tuzun kurtarılmasını zorunlu hale getirdiği açıklanır (Burg, 2004: 160).

La Rochelle sonrasında Mayıs 1543'te, 1542 yılındaki düzenlemelerden vazgeçildiği, ancak gabelle tekleştirilmesi hedefinden ödün verilmemesi ve I. Francis'in 1544'te grenier sistemini daha da genişletmesiyle Fransa'nın batı bölgelerinde grenier sisteminin uygulanmak istenmesinin 1548'deki Guyenne İsyanı'na neden olduğu vurgulanır (Ağdemir, 2017: 149; Burg, 2004: 160-161). Haziran 1660'ta XIV. Louis, iki kardinalin deneyimini özetleyerek gabelleden, "devletimizin barcamalarının başlıca desteklerinden biri"⁵ olarak söz etmesi ve ardından gabelenin nihai ve en eksiksiz biçimine ulaşmasının, önceki üç yüzyıl boyunca

⁴ Tahıl ve sıvıların kapasite ölçüsü birimidir.

⁵ Fransızca kullanımıyla "un des princepeaux soutiens de la depense de notre Etat".

gelişen kurumları rasyonelleştiren Colbert'in Mayıs 1680'deki yönetmeliği ile gerçekleştiği açıklanır (Adshead, 1992: 205). Tabi giderek denizin ve ticaretinin egemen olduğu bir Orta Çağ Avrupa dünyasında devletlerarasında kalan bir devlet olarak Fransa'da bile çok fazla tuzun deniz yollarından geçtiği ve bürokratik olan Fransa Devleti'nin aksine ne bürokratik ne de kapitalist olmayan Fransız toplumunda; "kapitalist olmayan bir ekonomiyi, giderek kapitalistleşen bir dünyada bürokratik bir devletin çıkarları doğrultusunda harekete geçirme ihtiyacı", Colbert'in önde gelen bir temsilcisi olduğu kendine özgü Fransız finans kurumunun ortaya çıkmasına neden olduğu vurgulanır (Adshead, 1992: 204).

4. VIVARAIS İSYANI, 1575

Feodal bir toplumda, bireyler arasındaki sosyal, ekonomik ve yasal ilişkilerin, genellikle askerlik hizmetlerine ve toprağa dayandırıldığı ve savaşanlar, emek verenler ve dua edenler şeklinde toplumun üç katmana ayrıldığı ifade edilir (Afkhani, 2016: 15). Toprağın sömürüldüğü senyörler sisteminin, politik iktidarın uygulandığı feodal yapıyla bağlantılı olduğu; Fransa'da, Yüz Yıl Savaşları'nınsa bu sistemi istikrarsızlaştırdığı ve Din Savaşları'na kadar süren süreçte politik birim olan feodalitenin, sosyo-ekonomik birim olan senyörden ayrılmasının başlangıcına işaret ettiği açıklanır. Bu durum, feodal otoritenin ortadan kalkmasına ve Kral ile halk arasında yeni bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilebilir (Afkhani, 2016: 15). Bu süreçle birlikte, on dördüncü yüzyılın başlarında, senyör ve biraz feodal olan kırsal toplumun, on altıncı yüzyıla gelindiğinde, senyörsüz, egemen bir toprak sahibi sınıfa sahip bir topluma dönüştüğü ve on altıncı yüzyılın ortalarındaysa feodal ilişkinin artık toprak egemenliği ve askeri potansiyelle ilgisinin kalmadığı vurgulanır (Afkhani, 2016: 15).

4.1. Din Savaşlarına Kadar Orta Çağ Fransa Ekonomisinin Yapısı

Yüzyıl Savaşları'nın sonundan din savaşlarının sonuna kadar, Fransa ekonomisinin üç döneme ayrılabilirliği ifade edilir (Afkhani, 2016: 16). Fransa'da ekonomik açıdan müreffeh bir dönem olarak görülen 1484-1530 arası dönem zarfında, geç orta çağlardaki köklü değişiklikler sonucunda serflikin ortadan kalktığı ve 1450'den 1500'e kadar olan dönemde, emeğin, kutsallığı nedeniyle iyi ödüllendirildiği ve kira ve yiyecek giderleri ucuz olduğu için köylü yaşamının en parlak dönemi olduğu, ayrıca, vergilerin 1484-1510 arası dönemde önemli bir düşüş eğilimi gösterdiği açıklanır. Diğer yandan, 1500 yılından itibaren nüfus ve gıda miktarı arasında ciddi dengesizliklerin başladığı ve bu nedenle 1500-20 arasındaki dönemde, ücretlerin düşmeye başladığı ve vergilerin yeniden yükseldiği belirtilir (Afkhani, 2016: 16). 1530-62 yılları arasında Fransa'nın, Avrupa'da en fazla nüfusa sahip ülkesi konumuna geldiği ve nüfus artışının sonucu olarak 1530'a kadar, tüm ekilebilir alanların, herhangi bir yeni tarım tekniği veya yeni mahsul tanıtılmadan ekime açıldığı vurgulanır. Tahıl üretiminin 1530 yılında en yüksek üretim seviyelerine ulaşmasıyla birlikte nüfus artışının tahıl üretimi üzerindeki baskıyı artırdığı ve bunun sonucunda tahıl ve ekmek fiyatlarının yükselmesine neden olduğu ifade edilebilir (Afkhani, 2016: 16).

Ayrıca, Fransa'daki diğer tahılların İspanya'ya kıyasla ucuz olan fiyatının, Fransa kralının çeşitli yasalarına rağmen İspanya'ya yapılan ihracatın artmasına neden olduğu ve neticede, ihracatın, Fransa'ya altın ve gümüş ithalatını karşılamanın birincil yöntemi olmaya devam ettiği açıklanır (Afkhani, 2016: 16). Diğer yandan bu eğilimin "iki ucu keskin bir kılıç" olduğu, çünkü fiyatların yükselmesini takiben üretilen tarım ürünlerinin hacmini azalttığı ve aynı zamanda topluma artan para arzının daha fazla likidite başlattığı belirtilir (Afkhani, 2016: 16-17).

Bu dönem süresince, nüfus artışının ve daha fazla işgücü varlığının bir sonucu olarak, ücretler düşürüldüğü veya sabit kaldığı ve arazi kiracılığındaki değişikliklerin de bu

ekonomik gelişmelerden kaynaklandığı ifade edilir. Senyör ve köylü topraklarının bölünmesi, eski soylu ailelerin savaşlar ve diğer nedenlerle yok olması neticesinde dilenci, serseri ve eşkiya sayısının artmasına neden olduğu vurgulanır (Afkhām, 2016: 17). Kırsal kesimde toprağın parçalanmasının birkaç büyük malikâneyi büyüttüğü ve yeniden kurduğu ve bu süreç zarfında, birçok toprak sahibi köylünün gündelikçi konumuna geldiği ifade edilir. Kentli seçkinlerin elindeki toprak birikiminin, gelenekler pahasına Roma hukukunun giderek yaygınlaşmasıyla desteklendiği, aynı zamanda, arazinin miras yoluyla parçalanmasının arazi büyüklüğünü ve mahsul verme kabiliyetini (yani arazi üretkenliğini) azalttığı, bu nedenle çiftçilerin vergilerini ödemek için daha fazla para kazanmak açısından arazilerini ipotek etmek zorunda kaldıkları belirtilir (Afkhām, 2016: 17). Ayrıca, ortak arazinin özel kullanıma dönüştürülmesi vasıtasıyla küçük işletme sahibinin pazarın aşırılıklarına ve Fransız mali sisteminin gaspına eskisinden daha fazla maruz kaldığı vurgulanır (Afkhām, 2016: 17-18).

4.2. Kalvinizm Hareketi ve Orta Çağ Fransa'sındaki Etkileri

Fransa'da Ortaçağda Protestan hilalinin La Rochelle'de başladığı, Guyenne ve Languedoc boyunca devam ederek Dauphine, Rhône, Garonne ve aşağı Languedoc vadileri gibi en şehirleşmiş Fransız-Provençal bölgelerine kadar sürdüğü belirtilir (Afkhām, 2016: 34). Bu dönem zarfında soylular ve dini bölünmeler arasındaki ilişkinin oldukça karmaşık olduğu ifade edilebilir. On altıncı yüzyılın ortalarında soyluluğun önemli üyelerinin yeni inanca dâhil olmasının açık bir nedeninin bulunmamakla birlikte, ayrıca Huguenots soylularının çoğunluğunun Kalvinizmin derinliği hakkında pek bir şey yapmadıkları söylenebilir (Afkhām, 2016: 34). Aslında yüksek soylular arasındaki maddi çıkarların, din karşıtı tutumların, siyasi hırsların ve ailevi etkilerin dini dönüşümlerine katkıda bulunduğu ifade edilebilir (Afkhām, 2016: 34-35). Küçük soyluların üçte birinin, bir bölgeden diğerine değişse de savaşlardan hemen önce yeni bir inanca dönüştüğü açıklanır ve ve örneğin, iki komşu ilde Dauphiné ve Provence'ta, savaş öncesi dönemde eşrafın çoğunluğunun Kalvinizm'e doğru dönüşürken, savaş sonrası dönemdeyse Katolikliği korudukları görülür. Cenevre versiyonunun aksine, Fransız Kalvinizmi'nin, asaletin önemli roller oynadığı bir soylular kulübü haline geldiği ve sonuçta tüccarların ve burjuva memurlarının yeni inançta önemli bir rol oynamayı bıraktıkları belirtilir (Afkhām, 2016: 35).

Kalvinizm, kırsal kesimdeki köylülerden daha çok kentli yevmiyeli işçiler ve kalfalar açısından cazibeli hale geldiği için 1559 yılında Kalvinizm'e dönen çok sayıda kalfanın ve daha sonra ustalarının da reforme edilen kilise ilkelerini benimsediği ifade edilebilir. Çoğunluğunun Katolik olduğu tarımcı kuzey Fransa ile güneydeki ticaret kasabalarının ağırlıklı olarak Kalvinist kentsel sınıfları arasındaki karşıtlığın, on altıncı yüzyılda Fransa'nın yaşamında önemli bir rol oynadığı vurgulanır (Afkhām, 2016: 35). Bu dönemde Katolik köylülerin ve küçük-burjuvaların dinlerini değiştirmedikleri, ancak tithe ödemeyi reddettikleri ve kiliselerin mallarına el koydukları ifade edilir (Afkhām, 2016: 35). Kalvinizmin toplumsal yapıyı değiştirmede, ancak toplumsal şiddeti hızlandıran önemli bir faktör olduğu belirtilir (Afkhām, 2016: 36). Kalvinizmin şehirlerde ve geri kalan Katolik, işçi sınıfları ve köylüler arasındaki dağılımının, esas olarak şehir halkının okuryazarlık düzeyine ve şehirlerdeki reform öncesi faaliyetlere bağlı olduğu belirtilebilir. Ayrıca yenilenen inancı kavrayarak, zayıf şehirli sınıfın sosyal yapının kısıtlamalarını kırmalarının sağlandığı ve Kalvinist etiğin, uzmanlaşmış meslek yoluyla kapitalizmin büyümesini beslediği ve ekonomik yaşamın yapısını değiştirdiği vurgulanır (Afkhām, 2016: 36). Kentli orta ve alt sınıfların yanı sıra Agenais, Dauphine, Forez, Gêvaudan, Pèrigord, Provence, Quercy, Rouergue ve Vivarais'te önemli bir Kalvinist köylü nüfusunun bulunduğu ifade edilebilir

(Afkhām, 2016: 36).

4.3. Fransız Din Savaşları ve Köylü İsyanları

Fransız din savaşları sırasındaki köylü isyanlarının bazı yerleşik ortak özelliklerinin bulunduğu ve köylü isyanlarının örneğin; savaşlar, toprak parçalanması, köylü ekonomisinin ticarileştirilmesi vb., sıklıkla kışkırtıcı unsurlar tarafından tetiklendiği ve yeni bir verginin getirilmesi, yabancı askerler, senyörler arası şiddet ve dini konular ve tipik olarak iddiasız hedefler tarafından yönlendirildiği açıklanır (Afkham, 2016: 2-3). Köylü isyanlarının bu özelliklerinin isyanı bir tür politik şiddet olarak devrimden ayırdığı öne sürülerek; bu nedenlerle, köylülerin, toprak sahiplerinin mülkiyet veya iddialarına karşı hiçbir zaman başarılı ve yaygın bir saldırı gerçekleştiremedikleri ve on altıncı yüzyılda gerçekleşen köylü isyanlarının, önceden var olan bir düzenin yeniden kurulması fikrinin ötesine geçemediği vurgulanır (Afkham, 2016: 3). Köylülerin politik isyanlarının, tipik olarak, elitlerin geleneksel yükümlülüklerini ihlal etmeleriyle bağlantılı belirli şikâyetlerden kaynaklandığı ve elitlerin ihlalini protesto eden köylülerin, önceki statükoya geri dönüşmesini talep ettiği ve köylülerin şikâyetlerinin, genellikle dini bir söylemle çerçevelendiği belirtilir (Afkham, 2016: 3). Fransa'da krallığın devlet merkezileşmesinden doğan mali taleplerinin olağanüstü artışının ve dış savaşların büyümesinin, köylülerin isyanlarına özel bir önem kazandırdığı ve on altıncı yüzyıl erken modern Fransa'daki birçok köylü isyanının vergi karşıtı ve maliye karşıtı bir modele uymasının şaşırtıcı olmayacağı ifade edilebilir (Afkham, 2016: 3-4).

Fransa'da iç savaşın başlamasından on yıl sonra, her iki siyasi grubun askerlerinin kıtlığı ve eşkıyalığı, güneybatı eyaletindeki yaşam koşullarını daha da kötüleştirdiği ve bu nedenle köylülerin savaş sırasında hayatta kalabilmek için evlerinin kiremitlerini ve kirişlerini satmak veya yakmak zorunda kaldıkları açıklanır (Afkham, 2016: 46-47). On altıncı yüzyılın son çeyreğinin Fransa'da ortaya çıkan din savaşlarının tesiriyle isyanların daha da arttığı bir dönem olduğu ifade edilebilir. Özellikle 1575-80 yılları arasında serflik ilişkilerinin etkisiz olduğu, özgür köylülerin yaygın olduğu bir yer olan Vivarais⁶ bölgesinde isyanların başladığı açıklanır (Ağdemir, 2017: 150). Vivarais-lignon ve Cevennes platosunun Fransız köylerindeki Protestan direnişçi topluluklarının bu şekilde ortaya çıktığı belirtilebilir (Kedward, 1999: 273).

4.4. Vivarais İsyanı ve Sonuçları

Vivarais'te köylü direnişinin, 1575 yazından itibaren, köylülerin, garnizonları beslemek için Largentière'nin batısındaki Katolik köylülere dayatılan her türlü dayatmayı ve yeni vergileri ödemeyi reddettiği dönemde başladığı ifade edilir (Afkham, 2016: 46).

Din savaşları sırasında ilk köylü isyan dalgasının güneybatıda Provence, Vivarais, Dauphiné ve Languedoc'ta gerçekleşirken; isyanların ilk olarak Vivarais'te başladığı ve

⁶ Vivarais bölgesi, özgür köylülerin feodal yükümlülüklerini yılda bir ya da iki gün çalışma yükümlülüğü, belirli bir miktarda nakit ödeme ve ürünün belli bir oranı şeklinde yerine getirdikleri ve bölge içinde farklılıkların bulunmasına rağmen tüm bu yükümlülüklerin köylülerin gelirlerinin yaklaşık olarak yüzde 20'sine karşılık geldiği açıklanır. Kiliseye gerçekleştirilen ödemelerin ise gelirin yaklaşık yüzde 10'unu meydana getirirken, vergilerin feodal yükümlülük dönemlerinden daha ağır bir hale geldiği vurgulanır. Köy topluluklarının çoğunluğunun Katoliklerden oluşmasına rağmen Protestan köylülerin de bulunması neticesinde Katolikler ile Protestanlar arasındaki savaşın bölgeyi ikiye böldüğü ifade edilir. Vergilerin ve garnizon maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle bu ağır vergi yükümlülüğünün Katolik köylüler üzerinde meydana getirdiği tepkilerin nihayetinde isyana dönüştüğü belirtilebilir. Konu ile ilgili olarak bkz. (Ağdemir, 2017: 150).

Dauphiné’de doruğa ulaşmasının ardından yavaş yavaş güneye ve ardından Fransa’nın doğu bölgelerine doğru geçtiği belirtilebilir (Afkham, 2016: 43).

1575 yılında Pradellers Etat vergi memuru Oliver Leyris tarafından gereken önlemlerin alınabilmesi açısından rapor yazıldığı ve raporda Largentière’nin batısında vergi ödenmesine tepki gösteren köylü ligasının bulunduğu açıklanır. Vivarais İşyanı’nı tüccar veya noter olduğu varsayılan Jean Rouviere’nin başlattığı tahmin edilir. 1579’da Fransa Kralına gönderilmek üzere Vivarais bölgesi açısından bir rapor kaleme alındığı ve ilgili raporda adalet sisteminde reforma gidilmesi gereği, savaş sırasında yaşanan hırsızlık, saldırı ve yağmalara senyörlerin ve Krallık görevlilerinin göz yumdukları hususu dile getirilerek Fransa kralından bu türden olayların engellenmesi için destek talebinde bulunulduğu ifade edilir (Ağdemir, 2017: 150). Raporda vergilere ilişkin öneriler arasında taillle yükümlülüğünün on yıllık zaman zarfında azaltılması, geleneksel görülmeyen bütün vergilerin kaldırılması, maliye memurlarının zimmetlerine para geçirdikleri ve garnizon şefleriyle anlaşmaya vararak olması gerekenden üç kat fazla vergilendirme yaptıkları, receveurların hesaplarının yargıçların Etat konsüllerinin de içinde bulunduğu bir komisyon tarafından denetiminin sağlanması gerektiği vb. hususların yer aldığı açıklanır. Bunun yanı sıra, raporda vergi kayıtlarının maaşları vergi ödeyenlere yeni bir yük meydana getirmeyecek yeni bir kurul tarafından tutulması gereği ve her yerleşim yeri açısından vergilerin bir noter ve seçilmiş on üye ile birlikte procureur vasıtasıyla dağıtılması gerektiği belirtilir (Ağdemir, 2017: 150). İlgili raporda borçlar hususu da yer alarak, gecikmeye uğramış vergilerin ödenmesi ve hapis cezasından kurtulma açısından gereken paranın tefecilerden yüksek faizlerle alınmasının önemli bir problem olduğu dile getirilir (Ağdemir, 2017: 150).

Fransa Kralının bu önerileri okuduğu ve borçların soruşturulmasıyla şüpheli Krallık görevlilerin araştırılması hususunda buyruk çıkardığı diğer yandan vergi kayıtlarını tutacak yeni denetçi önerisini ise reddettiği belirtilir (Ağdemir, 2017: 150). Fransız kralına gönderilen bu taleplerin aslında burjuvazinin istekleri olduğu da ayrıca ifade edilir (Ağdemir, 2017: 150).

Vivarais halkının en büyük dolaysız vergi olan taillleyi ödemeyi reddetmesinin ardından vergi tahsildarlarının, isyancıları bastırmak için atlı birlikler gönderdiği ve bu birliklerin halka ait yapıları yıktığı, isyancıları hapse attığı, saban hayvanlarına, çiftlik hayvanlarına, kapılara, pencerelere, çatı kiremitlerine ve hatta giysilere varana kadar el koydukları vurgulanır (Burg, 2004: 181).

1579 yılında bir Krallık buyruğu ile Vivarais bölgesinde ligaların kapatılmasının söz konusu olduğu ve tüm ligaların yasaları ihlal ve rüşvetle suçlandıkları belirtilir. Languedoc valisi Damville’nin barışı ihlal eden bölgelerin listesini çıkarmasının ardından ligalara her türlü yardımın yasaklandığı ve Krallık askeri gücüne başvurulduğu açıklanır. Saléon ve La Rouvière, gibi Protestan bölgelerden de destek alan işyanın büyümesi neticesinde Katolikler ile Protestanlar arasındaki bağlantının genişlediği ve Largentière’de yapılan görüşmelerin sonucunda barış sağlanması halinde köylülerin “taille”, “tithe” ve feodal yükümlülüklerini yerine getirmeye devam edecekleri sözünün verildiği ifade edilmektedir (Ağdemir, 2017: 150).

Vivarais sakinlerinin bu olaydan yaklaşık olarak yüzyıl sonra tekrar 1670 yılında, XIV. Louis tarafından eyaletlerinde vergi reformlarının getirilmesine karşı çıkacağına dair beyhude umutla ateşlenerek ayaklandıkları, ancak Temmuz 1670 yılında hükümet güçlerinin işyanı basturarak; isyancı liderlerini yargılanmak üzere yargıçlara teslim ettikleri belirtilir (Burg, 2004: 181).

SONUÇ

Tuzun Ortaçağ boyunca önemli bir unsur olarak çeşitli şekillerde vergiye tabi tutulduğu görülmektedir. Tuzun vergilendirilmesi açısından on altıncı yüzyıl Avrupa'sında ilk olarak Perugia'da ortaya çıkan papalık vergileri ve sonrasında yaşanan Tuz Savaşı, aslında gücün ve erkin kullanımına ilişkin önemli örnekler teşkil etmektedir. Diğer yandan Perugia'da Tuz Savaşı sonrasında papalık vergi uygulamalarına bir tepki olarak ortaya çıkan tuzsuz ekmeğin hem üretiminin hem de kullanımının yerel halk arasında keyfi vergilendirme rejiminin sosyo-ekonomik sonuçları hakkında genel bir bilgi vermektedir. Ayrıca tuzsuz ekmeğin kullanımının yaygınlaşması ise bir tepki olarak halkın yaşam tarzını da değiştiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dinsel öğelerin sonucunda Alman Köylü Savaşı'nın neticesinin de dinsel olması dikkat çekicidir. Anabaptizm hareketinin ortaya çıkması ve bu hareketin bir kolu olarak Hutteritlerin yine inanç sistemlerinde savaş vergilerini ödemeyi reddetmeleri neden-sonuç ilişkisinin vergilendirme uygulamalarında nasıl da ön plana çıktığını gösteren eşsiz bir örneğini oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra, keyfi vergilendirme rejimlerinin uygulanması özellikle ortaçağ Fransa'sında gabellenin en çok tepki duyulan vergi olarak ortaya çıkmasına ve vergilerin psikolojik etkilerine de yer vermesi açısından büyük öneme sahiptir. Vergi isyanlarının çok kısa sürede bastırılması ve yıkıcı sonuçlarının bulunması ise kral, papalık, feodal güç gibi o dönemlerde ön plana çıkan unsurların aşırı güç kullanımına ve askeri gücün etkisine önemli örnek olarak gösterilebilir.

İsyanların sorunları ortadan kaldıracak şekilde ele alınmasından ziyade askeri güç kullanarak bastırılmasının neticesinde belirli bir zaman zarfında aynı bölgelerde veya başka bölgelerde isyanların yine benzer şekilde ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir. Aynı zamanda dış savaşlar esnasında iç isyanların ortaya çıkmasının dış savaşların sonucunu etkileyecek şekilde olumsuz etkenler oluşturması vergi isyanlarının önemine binaen üzerinde durulabilecek bir diğer husus olarak karşımıza çıkabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Afkham, E. (2016). Peasant revolts during the French wars of religion: A socio-economic comparative study. Submitted to Central European University Department of History in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Master of Arts, Budapest: Hungary.
- Akbulut, U. (2013). Tuz, geçmişte altın kadar değerliydi. 5 Temmuz 2013. <https://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2013/07/tuz.pdf>.
- Adshad, S.A.M. (1992). Salt and civilization. New York: Palgrave Publishers Ltd.
- Ağdemir, Z. (2017). XVI. yüzyıl fransa'sında vergiler ve vergi isyanları. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 10(2), 141-157. <http://dergipark.gov.tr/ohuiibf/>.
- Balint, E. (2015). Migration and survival of the Hutterite Brethren in Central Europe. *Acta Ethnographica Hungarica*. 60 (2), 267-285.
- Burg, D. (2004). A world history of tax rebellions: An encyclopedia of tax rebels, revolts, and riots from antiquity to the present. Routledge an Imprint of Taylor & Francis Books, Inc. New York: Routledge.
- Chanel, G. (2015). Taxation as a cause of the French revolution: Setting the record straight. *Studia Historica Gedanensia*. Tom VI: 65-81.
- Clark, P. G. (1973). Dynasty formation in the communal society of the Hutterites. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in the Department of Anthropology and Sociology. November. The University of British Columbia. Vancouver: Canada.
- Finlay, R. (2000). Fabius Maximus in Venice: Doge Andrea Gritti, the war of Cambrai, and the rise of Habsburg hegemony, 1509-1530. *Renaissance Quarterly*. 53 (4), 988-1031. <https://doi.org/10.2307/2901454>.
- Kedward, H. R. (1999). Resiting French resistance. *Transactions of the Royal Historical Society*: 9. Sussex Research Online. University of Sussex: 271-282. <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/17183>.
- Keleş, H. (2020). Anabaptist dini hareketi Hutteritlerin ortak yaşam inancı ve koloni yapısı. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1, 321-350.
- Keleş, H. (2019). Reform çağının radikal kanadı olan Hutteritlerin dinî kökenli geleneksel komünal yaşam tarzı üzerine bir araştırma. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6/11 (2019/2), 837-866.
- Melland, J. I. F. (1985). Changes in Hutterite house types: the material expression of the contradiction between "being-on-the colony" and "being-in-the-world" (communitarian, utopias, marxism, interactionism). *LSU Historical Dissertations and Theses*. 4140. https://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_disstheses/4140
- Özkanca Andıç, N. ve Erasa Akça, İ. (2019). Vergi isyanları: Türkiye ve dünyadan örnekler. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*. 5 (9), 297-311.

- Peter, Karl, A. (1987). The Survival and Institutional Evolution of Hutterite Society, Karl, A. Peter (Auth), The Dynamics of Hutterite Society: An Analytical Approach içinde (3-23 ss). Canada: The University of Alberta Press.
- Peter, Karl, A. (1987). The certainty of salvation: Ritualization of religion and economic rationality among Hutterites. Karl, A. Peter (Auth). The dynamics of Hutterite society: An analytical approach içinde (24-44). Canada: The University of Alberta Press.
- Peter, Karl A., Boldt, E. D., Whitaker, I. ve Roberts, L. W. (1987). The Contemporary Dynamics of Religious Defection. Karl, A. Peter (Auth), The Dynamics of Hutterite Society: An Analytical Approach içinde (45-58). Canada: The University of Alberta Press.
- Ridemann, P. (1542). Account of Our Religion, Doctrine and Faith. Translated by Kathleen E. Hasenberg (1950). London: Hodder and Stoughton.
- Satterlee, J. (1993). The Hutterites: A study in cultural diversity. South Dakota State University Agricultural Bulletins Open PRAIRIE: Open Public Research Access Institutional Repository and Information Exchange Bulletins. Paper 721, 1-17.
http://openprairie.sdstate.edu/agexperimentsta_bulletins/721
- Stephenson, P. H. (2016). Persecution and response: The Hutterites and communal practices associated with peace building. Jean-Guy Goulet (Ed.), Religious Diversity Today: Experiencing Religion in the Contemporary World içinde (1-37). 3: Religion Transforming Societies and Social Lives, Praeger: Santa Barbara.
<https://www.researchgate.net/publication/289529813>.
- Stephenson, P. H. (1985). Gender, aging, and mortality in Hutterite society: A critique of the doctrine of specific etiology. Medical Anthropology. 9(4), 355-363
<https://doi.org/10.1080/01459740.1985.9965943>.
- Vikipedi. (2022). 1593-1606 Osmanlı-Avusturya savaşı.
https://tr.wikipedia.org/wiki/1593-1606_Osmanlı%C4%B1-Avusturya_Sava%C5%9F%C4%B1.
- Weagoo. (2005). Guida Di Perugia. <https://eurekaddl.bond/book/weagoo-guida-di-23-guides-2005/>.
- Zachary, N. ve Di Biase, I.(2011). Identity in Perugia: The half–invention of tradition and anticlerical bread. Journal of Italian Studies. 33 (2010–2011), 37–56.

Bölüm 7

ON ALTINCI YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - IV

ON ALTINCI YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - IV

FRANSIZ VERGİ GREVLERİ, 1579-80

CROQUANT İSYANLARI, 1593-95

FİLİPİNLER VERGİ İSYANLARI, 1589

RAPPENKRIEG DİRENİŞİ, 1591-94

Gamze Yıldız Şeren

Namık Kemal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

gyseren@nku.edu.tr

0000-0002-5063-1172

Özet

Geçmişte yaşanan olaylar silsilesine toplu bir bakış, bazen bütünü parçalarını görmeyi zorlaştırır. Bu nedenle detaya girilmesi, yaşananların izahının kavranması için zaruridir. Bu farkındalıkla hazırlanan bu çalışmada dönemin özellikleri mercek altına alınmış ve bunların mali olaylara olan yansımaları incelenmiştir. Çalışmanın odaklandığı husus, on altıncı yüzyılın sonlarında yaşanan vergi isyanlarıdır. Sırasıyla Fransa, Filipinler ve İsviçre halklarının vergilere karşı verdikleri mücadele örneklerini ele alan çalışma, hayli ilginç gözlemlere imkan vermiştir. Bunlardan birincisi vergilerin haksız uygulamalara ve anti-demokratik yaklaşımlara alet edildiği ve vergilerin aslında toplumları tahakküm kültürüne entegre etmenin bir aracı olarak kullanıldığıdır. İkincisi, toplumun buna kayıtsız kalmayıp isyan mahiyetinde tepkiler vermesidir. Her ne kadar bastırılmış olsalar da vergi isyanlarının önemli hadiseler olmaları ve ülkelerin tarihi kavşaklarındaki geçiş noktalarına ışık tutmaları çalışmanın üçüncü gözlemidir.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyânları, Fransız Vergi Grevleri, Croquant İsyânları, Filipinler Vergi İsyânları, Rappenkrieg Direnişi

Abstract

A collective look at the sequence of events in the past sometimes makes it difficult to see the parts of the whole. For this reason, it is essential to go into detail and to understand the explanation of what happened. In this study, which was prepared with this awareness, the characteristics of the period were examined and their reflections on financial events were examined. The focus of the study is the tax riots in the late sixteenth century. The study, which deals with the examples of the struggles of the peoples of France, the Philippines and Sweden, respectively, against taxes, has allowed quite interesting observations. The first of these is that taxes are used as a tool for unfair practices and anti-democratic approaches, and taxes are actually used as a means of integrating societies into a culture of domination. The second is that the society does not remain indifferent to this and reacts in rebellion. Even though they were suppressed, tax riots are important events and they shed light on the transition points at the historical crossroads of the countries, is the third observation of the study.

Keywords: Tax Revolts, French Tax Strikes, Croquant Revolts, Philippines Tax Revolts, Rappenkrieg Resistance

“Dünyanın birden düzeleceğı yoktur; ama insan kendini sıkan şey karşısında o kadar sabırsızdır ki, her ne pahasına olursa olsun ondan kurtulmak ister.”

(Montaigne, 2011: 36)

GİRİŞ

Camus (2013: 20-21) insanoğlunun isyan etme serüvenini *birken çok olmak* şeklinde tanımlar. O’na göre başkaldırı bir varoluş olup insanları ortak bir noktada toplar. Camus, *“insan var olmak için başkaldırmak zorundadır, ama başkaldırının kendi kendinde bulunduğu, insanların üzerinde birleştikçe var olmaya başladıkları sınıra saygı göstermesi gerekir. Başkaldırı deviniminden sonra, ortak olduğunun bilincine varır, herkesin serüvenidir artık. Bir tek insanın çektiğı dert ortak salgın olur. Gündelik acımızda başkaldırı, düşünce düzeyinde, cogito’nun gördüğü işi görür; ilk kesinliktir. Ama bu kesinlik bireyi yalnızlığından çekip alır. İlk değeri bütün insanlar üzerine kuran bir ortak noktadır. Başkaldırıyorum, öyleyse varız”* diye ekler. O’na göre başkaldırı, haklı bir reaksiyondur.

Bu reaksiyonlar tarih boyu çeşitli coğrafyalarda görülür. Tarihin tozlu rafları her defasında halk direnişine karşı planlarını devam ettirmekte beis görmeyen yöneticilerin varlığını gösterir. Söz konusu tepkilerse isyan anlarının hikayesi değil, kolektif şiddetin statüsünün belirli bir toplum tipindeki tezahürünün gözlemidir. Geçmişten günümüze yapılmış olan acı keşifler arasında şiddetin toplumsal davranışta nasıl bir yer edindiğinin tanımlanması gerekliliğı bizi aslında her yüzyılın acımasız olaylara sahne oluşuyla yüzleştirir. Burada oluşan reaksiyonları bir hak olduğu gerçeğı kadar çağdaş tarihin felaketleri olarak da yorumlamak mümkündür. Tarihçilerin sadece geçmişte yaşanan siyasi ve toplumsal olayların anlatısı içindeki belirli anlar olarak görmediğı geçmişin şiddeti zaman zaman suçlanır zaman zaman da övölür (Bercé, 1991: 10-12). Bu çalışmada söz konusu yargılardan uzakta on altıncı yüzyıl özelinde seçilmiş ülkelerde meydana gelen reaksiyonlar, sebep-sonuç ilişkisi içinde incelenecektir.

On altıncı yüzyıl genel hatlarıyla bir tür *merkez - yerel çelişisini* yansıtır. Feodal mirasın halen devlet malıyesine yansıdığı sistem, bu dönemde yerel düzeydeki farklı yönetim kademeleriyle uyum sağlayamaz haldedir. Merkez ve yerel arasında *maliye* özelinde meydana gelen eşitsizlikler beraberinde kamu hizmetlerinin finansmanı adına gereken kaynakların elde edilme yöntemleri arasında da farklılıklar doğurur. Mutlak devletin doğuşuna da zemin hazırlayan süreç on altıncı yüzyıldan başlayarak modern çağın sonraki yüzyıllarına değin devam eder (Bracco, 2006: 40-41). Dikkati çeken bir diğer dönemsel özellikse merkantilizmdir. Lakin tüm bunların ötesinde isyanların temelinde vergiler vardır. Öyle ki beşeriyet tarihi, geçmişten günümüze vergi memurlarıyla mükellefler arasındaki bağı, haksızlıklar ve adaletsizliklerden ötürü bir türlü bağdaştıramaz. Hiç kuşkusuz bu duruma mükellefin *mağdur ve yolunan* devletinse maliyeyi temsilen *elini vatandaşın cebinde geçdiren* konumuna olan derin inanç da eşlik eder (Bulutoğlu, 1958: 189).

On altıncı yüzyılda vergi ve mükellef ilişkisinin hatalı keşişiminin farklı ülkelerde meydana getirdiğı vergi isyanlarını incelemeyi gaye edinen bu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm Fransa özelinde vergi isyanlarına odaklanmaktadır. Fransa tarihi boyunca pek çok vergi isyanıyla karşılaşan bir ülkedir ve on altıncı yüzyılda da benzer bir isyanlara ev sahibidir. Çalışma özelinde yalnızca on altıncı yüzyıl Fransa’sının son çeyreğı dikkate alınarak Fransız Vergi Grevleri 1579-80 ve Croquant İsyanları 1593-95 incelenecektir. İkinci bölümde rota Filipinler’e çevrilecek ve ülkenin keşfinden sömürge tarihine kadar geçen zamanda ortaya çıkan vergi isyanlarının izleri aranacaktır. Çalışmanın son durağı olan

üçüncü bölümdeyse esasen bir vergi reddi olan ve İsviçre'nin Basel sakinlerinin Rappenkrieg Direnişi 1591-94 incelenecektir.

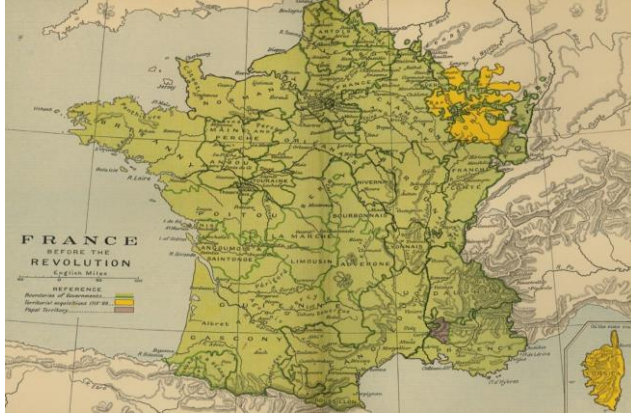
1. ON ALTINCI YÜZYIL FRANSA'SININ MALİ GÖRÜNÜMÜ

Fransız vergi grevleri 1579-80 ve Croquant isyanları 1593-95 dönemin koşullarıyla ele alınması gereken iki hadisedir. Dönemin Fransa'sındaki sınıfsal yapıların ve yönetimin uyguladığı mali politikaların anlaşılması, hiç kuşkusuz olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkisinin kurulmasına yardımcı olacaktır. On altıncı yüzyıl Fransa'sında toplumsal ve mali yapı eski rejim özelinde irdelenecektir.

1.1. Eski Rejim Dönemi: Çarpık Toplumsal ve Mali Yapı

Eski rejim¹ dönemi, 1789 Fransız Devrimi öncesi on beşinci yüzyıldan on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına kadar geçen Valois ve Bourbon hanedanları altında kurulan sosyal ve politik sistemi tanımlamak için kullanılan bir dönemdir (Rees & Townsend, 2015: 1; Lumenlearning, 2022). Ayrıca dönem kronolojik olarak Kral I. François (1515-1547) saltanatından 17 Haziran 1789 tarihinde Ulusal Meclis'in ilanı ve 4 Ağustos gecesi ayrıcalıkların kaldırılmasına kadar olan süreci kapsayan sosyal ve politik sistemi ifade eder (Larousse, 2022). 1789 Devrimi evvelinde Bourbonlar tarafından yönetilen Fransa, mutlak bir monarşidir. Bu aynı zamanda Fransız kraliyetinin yetkilerinin temsili bir organ tarafından sınırlandırılmadığı anlamı taşır. Yalnızca Tanrı'ya sorumlu olan Kralın kimseye hesap vermek zorunda olmaması, hükümet sistemi manasında mutlakiyetçiliktir. Kralın kişiliğinin adeta hükümetin tarzını belirlediği sistem, hiç kuşkusuz beraberinde uygulanacak politikaların da tonunu belirler (Rees & Townsend, 2015: 2).

Avrupa'da prensler ve hükümdarların herhangi bir muhalefetle karşılaşmaksızın² egemenlik sürdüğü bu dönemde (Ponting, 2011: 568) Fransız monarşisi, mutlakiyetçilik ve ayrıcalık rejimi olarak sembolize edilirken köylüler açısından bunun anlamı keyfi uygulamalar ve mali baskı olarak tanımlanır (Larousse, 2022).

(Devrim Öncesi Fransa)

- 1 Literatürde *ancien régime* olarak geçen dönem, Fransa dışında Avrupa'daki diğer benzer feodal düzene atıfta bulunmak adına da kullanılır. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Lumenlearning, 2022).
- 2 Güçleri mutlak olmakla beraber krallar yasa ve geleneklere bağlı bir yapı sergilerler. Ruhban Meclisi gibi bağımsız organlar kanunla güvence altındadır. Kralın bu alana müdahale yetkisi olmadığı gibi yasa yapmak için danışmanlar ve bakanlar kurulu gibi organları da vardır (Rees & Townsend, 2015: 3).

Başta Fransa'nın yönetim şekli olmak üzere toplumun bölünmüş yapısı ve vergileme sistemi, eski rejimin köklü sorunları olmakla birlikte Fransız Devrimi'ne zemin hazırlayan ana sebeplerdir. Bu noktada dönemin Fransız toplumunun yapısının anlaşılması, diğer sorunların tüm netliğiyle irdelenebilmesi için yerindedir (Rees & Townsend, 2015: 1-2).

Genel Avrupa düşüncesine benzer şekilde Fransız düşüncesinde de kimi sosyal oluşumların tanımlanması adına sınıf terimi kullanılır. Toplumu içsel değil, biçimsel olarak analiz etme eğilimi, Fransa'da on altıncı yüzyıldaki bir gelişme olarak görülebilir ve bu durum Fransız kültürünün analiz edilebilmesi adına yeni düşünceler elde edilmesine olanak tanır. Zira sınıf kavramı önceleri yönetimin politik olmayan yönlerine uygulanırken sonrasında ekonomik faaliyetlere ve sosyal unsurlara sirayet eden bir yapı kazanır (Cloutre, 1984: 243-244).

Şekil 1: Eski Rejim Fransa'sında Toplumsal Yapı

Kaynak: Rees & Townsend, 2015: 6; Ncert, 2021'den düzenlenmiştir.

Eski rejim döneminde Fransa'da toplum üç zümreye ayrılır. Bunlar din adamlarını temsil eden birinci zümre, soyluları temsil eden ikinci zümre ve bunların dışındaki diğer herkesi temsil eden üçüncü zümre³ şeklindedir. Zümreler arasında en temel ayrım vergi yükü noktasında gerçekleşir. Şöyle ki; din adamları ve soylular büyük oranda vergiden muafken halk yüksek vergiler ödemek durumundadır. Burada ifade edilen halk, burjuvaların muafiyetler elde etmesinden dolayı çoğunlukla köylüleri temsil eder. Kurulan sistem bu şekliyle vergi yükünü yoksul kesime yükler ve zümreler arasındaki temel farkın vergi yükü olduğuna işaret eder (Lumenlearning, 2022). Fransa'da yoksul kesimin halkın yaklaşık yüzde 40'ını oluşturduğu dikkate alınırsa toplumsal bölünmüşlüğün vergi anlamında da yaşandığı kanısına varılır⁴ (Ponting, 2011: 525).

³ Kendi içinde soylulara karşı birlik içerisinde olan bu zümre içinde bulunan köylüler, iltizam sistemi ve soyluların kimi sustimallerinden şikayet eder. Aynı zümre içindeki burjuvaziye soyluların yararlandığı vergi muafiyetleri ve hukuki konulardaki imtiyazlardan yakındır. Dönemin ABD büyükelçisi G. Morris, 1789 yılında *soylulara karşı akım, o kadar güçlü ki yıkılmasından korkuyorum* diyerek durumun vahametini işaret eder (Sée, 2004: 62).

⁴ Söz konusu durum dönemin Avrupası için de geçerlidir. On altıncı yüzyılda Avrupa halkının yaklaşık yarısı yoksulken nüfusun pek az bir kısmını zenginler oluşturur. Örneğin bu dönemde

(Soylular örümcek, köylülürse sinektir)

WGA, 2022

On altıncı yüzyıl aynı zamanda Fransa'da ordu ihtiyaçlarının giderilmesi ve vergi sisteminin yürütülmesi adına bir bürokratik sistem ve idari yapıyı gerekli kılar. Bunun sağlanabilmesi adına diğer Avrupa devletleri de 1530'lu yıllarda yeniden yapılanmaya giderek daha kurumsal bir yapı kazanmaya çalışır. Örneğin Fransa'da memurların sayısı 1505 yılında on iki binken 1660 senesinde seksen binin üzerine çıkar (Ponting, 2011: 550). Lakin devletlerin vergilerini toplayabilmek adına iltizam sistemine⁵ geçmesi bürokrasi bakımından yetersizliğe işaret etse de güvenilir gelir sağlaması bakımından tercih edilir. Ne var ki durum beklenildiği gibi olmaz, vergilerin iltizama verilmesi sonucu meydana gelen rüşvet, hırsızlık, yolsuzluk gibi hadiseler, mükellefler açısından vergilerinin hazineye ulaşmadığı algısını doğurur. Bu tür olumsuzluklar devlet için de devasa bir israf alanı ortaya çıkararak Kraliyetin yeterli gelir elde edememesiyle neticelenir (Ponting, 2011: 550 & Rees ve Townsend, 2015: 5).

Örneğin Fransız hükümeti için dolaylı vergileri toplayan bir şirket olan Farmers General, devlete anlaşılan meblağı öder ve bunun ardından kalan bölümü kendilerine saklar. Vergi hasılatının yetersiz kalmasından ötürü Hükümet, kamu harcamalarını finanse ederken sıklıkla borçlanmak zorunda kalır. Borçların faiz ödemeleriye sonraki yüzyıllarda kamu harcamalarının önemli bir oranı haline gelir. İyi bir devlet yönetiminin yeterli gelir sağlayabilecek etkin bir vergi sistemi inşa etmesi gerekliliğinden hareketle o dönemde

Avrupa'nın en zengin ülkelerinden biri olan İngiltere'de halkın dörtte biri, yoksulluk içinde sadakaya muhtaç kimselerdir (Ponting, 2011: 525).

5 Fransız monarşisi iltizam sisteminde sözleşmeler üç temel yönetime göre yapılır. Bunlardan ilki vergi tahsildarlarına sabit bir ücret ödeyerek merkezi vergi bürokrasisi kurmaktır. İkinci yöntem gelirden verilecek pay karşılığında tahsildarlara vergi toplama hakkının kiralanmasıdır. Üçüncü ve son yöntemse vergi tahsildarlarının vergi toplama ve geliri elinde tutma hakkına sahip olabilmek adına Hükümete sabit bir kira ödemesi yoluyla bir iltizam oluşturmaktır. Bu üç yöntemden hangisinin seçileceği Hükümetin vergi tahsildarını izleme yeteneği ve riskten kaçınma derecesi gibi faktörlere göre belirlenir. Kraliyet, dolaylı vergilerin toplanmasındaki risklerden kaçınmak adına çoğu zaman düşük bir getiriyi kabul eder (White, 1999: 10).

Fransa'daki vergi sisteminin hem verimsiz hem de kaotik olduğu ifade edilebilir (Rees & Townsend, 2015: 3-4). Bu dönemde Kraliyet yetkilileri dolaysız vergilerin çoğunu yönetirken, mültezimler ise dolaylı vergilerin çoğunu toplar. 1523 yılında Kral I. Francis'in oluşturduğu merkezi hazine, vergi sisteminin temelini oluşturur. Söz konusu hazinenin oluşturulma sebebi, vergi tahsilatını kontrol eden mali işler memurlarının (receveurs généraux) egemenliğini azaltmaktır. Lakin amaç fon akışının merkezileştirilmesi olsa da maliye memurlarının denetiminin kısmi olmasından ötürü meydana gelen özerkliğin boyutlarının fazla oluşu, istenilen neticelerin elde edilememesine yol açar (White, 1999: 10-11)⁶.

(Dönemin Fransa'sının Vergi Yükü Dağılımını Yansıtan Görsel)

On altıncı ve on sekizinci yüzyıl dönemlerinde kamu harcamalarının finansmanı adına daha fazla gelir sağlama baskısı altına giren Fransız hükümeti vergi tahsilatının merkezileştirilmesi, vergi oranlarının artırılması ve vergiden kaçınma/vergi kaçakçılığının azaltılması gibi yollara başvurur. Fakat söz konusu reformlar vergi memurları tarafından aksaklık yaşar, Kraliyetin de borçlu durumu reform projelerinin devamlılığı noktasında göstermesi gereken iradeyi sınırlandırır. Ayrıcalıklı sınıfların, vergi gelirinin artırılması ve muafiyetlerin azaltılması girişimlerine şiddetle karşı çıkmaları bu reformların hayata geçememesi noktasında dikkate alınması gereken bir diğer unsur olur. Son olarak temsili kurumların noksanlığı vergi sistemini değiştirmenin önünde siyasi bir engel oluşturur (White, 1999: 11).

Fransız Devrimi öncesinde uygulanan vergiler arasında dolaysız bir vergi olan *Taille*⁷, Fransız köylülerinden ve soylu olmayanlardan doğrudan alınan bir toprak vergisidir. Vergi

⁶ XIV. Louis (1643-1715) ve XV. Louis (1715-1774) gibi ilerleyen dönemlerde her ne kadar vergi sistemi düzeltilmeye çalışılsa da çarpık mali sistemin Fransız Devrimi'ne zemin hazırlayan en önemli sebebin olması engellenemez. Özellikle bütçe açığının devamlı büyümesi Hükümeti arayışlara yönlendirse de Krallığın soyluların muhalefetini engellemek adına onlara kimi vergi muafiyetleri tanınması, reformların da değer kaybetmesiyle neticelenir. Böylece ayrıcalıklı sınıflara tanınan muafiyet ve indirimler yoksul kesime yeni vergiler olarak döner. Haksız vergileme de Fransız Devrimi'nin önemli sebeplerinden biri olur (Lumenlearning, 2022). Öyle ki bu dönemde şikayet defterlerindeki en temel unsur, vergiler olur. Üstelik söz konusu şikayetler sadece köylülerin değil, diğer iki sınıfın da isteklerinden oluşur. 1790 yılında yeni Kurucu- Meclis'in vergi komitesi, yepyeni bir vergi sisteminin inşası gerekliliğinin yanı sıra vergiler için kullanılan pek çok kelimenin *dillerinden kaybolmasını* önerir (Chanel, 2015: 70).

⁷ Taille, on altıncı yüzyılda, II. Henri döneminde taillon adı verilen bir ek vergiyle desteklenir. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Bloch, 1940: 267).

her haneye uygulanır ve vergi miktarı hanenin ne kadar araziye sahip olduğuna göre değişir. Kraliyetin en önemli gelir kaynaklarından bir tanesi olan *Taille*'den din adamları ve soylular muaf tutulur; bu verginin çoğunu yoksul kesim öder (Lumenlearning, 2022). 1520'lerin başında Kral I. Francis'in düzenli olarak elde ettiği sekiz ila on milyon livre gelir kaynağının yaklaşık beş milyon livresi *Taille*'den sağlanır (White, 1999: 9).

Tablo 1: Eski Rejim Sırasında Uygulanan Vergiler

Adı(*)	Kapsamı	Niteliği	Mükellefi
<i>Taille</i>	Arazi Vergisi (**)	Dolaysız	Üçüncü zümreden alınıyor olsa da verilen muafiyetler sebebiyle esasen mükellef köylülerdir
<i>Vingtième</i>	Gelir Üzerinden Alınan Yüzde 5 Vergi	Dolaysız	Üçüncü zümre
<i>Capitation</i>	Baş Vergisi	Dolaysız	İkinci ve üçüncü zümre
<i>Gabelle</i>	Tuz Vergisi	Dolaylı	Herkes
<i>Octrois</i>	Şehre Giren Mallarda Alınan Vergi	Dolaylı	Herkes

(*) Literatürdeki orijinal isimleridir.

(**) Dönemin en önemli hasılat sağlayan dolaysız vergisidir.

Kaynak: (Rees & Townsend, 2015: 5).

Vingtième toprak, ticaret ve sanayiden elde edilen gelirlerden ayrı ayrı alınan bir vergidir. Bu noktada mükellefler söz konusu kaynaklardan elde ettikleri gelirleri beyan etmek durumundadır. Vergi başlangıçta tüm konuları kapsayacak şekilde tasarılansa da ayrıcalıklı sınıfın karşı çıkması sonucunda din adamları muafiyetler kazanır ve de gelir beyanlarına karşı önemli ölçüde direnç söz konusu olur. Bunlara rağmen *Vingtième*, monarşi çatısı altında toplanan *en az rahatsız edici ve en az kusurlu* vergi olarak değerlendirilir (Bloch, 1940: 268; White, 1999: 16).

Capitation soylular, din adamları ve diğer insanlar olmak üzere her Fransız'ın toplam gelirine uygulanmak üzere hayata geçer ve muafiyetsiz bir vergi olarak uygulanması istenir. Lakin sonrasında bölünmüş bir nitelik kazanan bu vergi, ağır bir şekilde halktan kişi başı olarak tahsil edilmeye başlanır. Bunun yanında soylular da miktarın Kral tarafından belirlendiği orta seviyede bir katkı payı öderler. Eski rejimin sonlarına doğru uygulanan vergi, zamanla demokratik niteliklerden uzaklaşır ve keyfî bir hale bürünür (Bloch, 1940: 268).

Eski rejimin yüksek oranlı ve adaletsiz dağılımı sebebiyle en rahatsız edici vergisi ve de Fransız Devrimi'nin önemli sebeplerinden biri olan *Gabelle*⁸, tuz tüketiminden alınan bir vergidir. Gabelle, ciddi oranda tuz kaçakçılığını ve tuzun kanunsuz satışını teşvik eden bir vergidir (Sands & Higby, 1949: 145).

Octrois ise mallar üzerinden alınan bir vergi olup bu verginin en önemlisi Paris için alınan giriş ücretleridir. Yapılan anlaşmalarla iç sınırlar arasında hareket eden malların yanı sıra

⁸ Nüfus artışı ve görece yüksek yaşam standartlarına sahip olmasından dolayı eski rejimde Fransa, Avrupa'nın en büyük tuz pazarıdır. Fransa'nın kuzeybatı bölgesinde yer alan Brittany, önemli miktarda tuz tüketiminin yapıldığı bir bölge olmanın yanı sıra iç gümrük engellerini aşarak Fransa'nın diğer bölgelerine kaçakçılık yapan bir bölge özelliğindedir (Adshead, 1992: 107).

nehir, köprü ve yol geçiş ücretlerini de kapsayan vergi, genel olarak ithalat ve ihracat üzerindeki gümrük vergilerini temsil eder (Chanel, 2015: 69).

On altıncı yüzyılda Fransa'da genel tablo köylülerin aleyhine, toprak sahiplerinin lehine bir durum ortaya koyar. Nüfus artışı, pahalılık, rantların yükselip reel ücretlerin düşmesi, soylular ve kilisenin refahını artırırken köylü ve işçilerin daha da yoksullaşmasına yol açar. Özellikle artan devlet giderleri karşısında Sarayın savaşlarını sürdürmesi imkansız hale gelir. Bu hal, devleti sabit vergi gelirlerine daha da bağımlı kılar. Artan borçluluk beraberinde yeni vergileri getirir ve bu durum zamanla yoksul kesim üzerinde yoğun bir mali baskıya dönüşür (Tilly, 2016: 212-213). Ayrıca on altıncı yüzyıl başlarında Fransa'da sınırlı bir kolektif bilinç olmasına karşın nispeten güçlü idareler vardır. Avrupa aristokrasisi beraberinde hanedan hırslarını getirir ve bu durumsa az sayıdaki güçlü birimin etkinliğini hafifletme eğilimindedir (Ponting, 2011: 547). Bu eğilim adil olmayan uygulamalarla birleştiğinde 1789 Devrimi'ne⁹ değin gerek kırsal gerek kentsel pek çok toplumsal öfke patlamalarını ve isyanları¹⁰ beraberinde getirir (Larousse, 2022). Şöyle ki on altıncı yüzyıl Fransa'sının mevcut durumu köylülerin (üçüncü zümre) pek de lehine bir tablo ortaya koymaz. Ağır ve adaletsiz vergi yükü, toplumsal bölünmüşlük, tarım krizi¹¹ ve seçkin sınıfların köylüler üzerindeki tahakkümü köylüleri adeta çaresiz bırakır. Bu durumdan kurtulabilmek adına göç etmek, açlıktan ölmek ve isyan etmek gibi çözüm yolları olan köylüler tüm seçenekleri dener. Kimisi (bilhassa Amerika kıtasında olanlar) sömürgelere kendisini sözleşmeli hizmetkar olarak satar, kimisi dilenme olanağı bulduğu kasabalara gider, kimisi de hayatta kalabilmek adına çareyi isyan etmekte bulur (Ponting, 2011: 556). Bu doğrultuda on altıncı yüzyılda Comminges, Guyan, Dauphine, Velay, Auvergne, Agenais bölgelerinde ve Bordeaux, La Rochelle, St. Maixent, Sarlat, Niort, Saintes, Perigueux, St. Foy, Duras Agen kentlerinde vergi sebebiyle ciddi boyutlara varan ayaklanmalar çıkar¹² (Tilly, 2016: 212-213).

On altıncı yüzyıl Fransa'sında her ne kadar toplumsal yapı bölünmüş bir görünüme sahip olsa da sınıfların beklentileri ölçüsünde tek bir sınıf da olabilmek mümkün olur. Teoride

⁹ Burada dikkate alınması gereken en önemli husus, 1789 Devrimi'nin doğrudan tetikleyicisinin bir vergi sorunu olmasıdır. Bu durumun varlığı, aynı zamanda ülkenin siyasi olarak yönetilemez olduğunu da kanıtlar (Stromberg, 1986: 101)

¹⁰ Bu isyanlar yapı olarak hem kentsel hem kırsaldır. İsyanın çıktığı bölgelerde halkın tamamı isyanlara katılmayı reddetse de görece bir eşit katılımdan bahsetmek mümkündür. İsyanlıları ekseriyetle şehirli halk ve köylüler oluşturur. Çıkan isyanlar sonucu gerçekleşen şiddet olaylarının mağdurlarıysa vergi memurları, diğer memurlar ya da eyalette zulme aracılık eden kimselerdir. İsyanlılar önce küçük birlikler halinde ilerleme kaydeder sonrasında destekçileri gruplarına dahil eder. Bu oluşan güçle isyanlılar, maliye görevlilerine ve mültezimlere saldırırlar (Zagorin, 1982b: 11). Ayaklanmaların iki kutbu vardır. Bunlar Kraliyetin cezalandırılması ve Kraliyet paternalizmidir. İşte bu iki nokta isyanlıların tepkilerini rejime karşı ideolojik bir meydan okuma olmaktan çıkarır. İsyan, halkın öfkelerini bir nebze dindirse de özünde mutlakiyeçiliğe karşı koyacakları siyasi bir alternatiften yoksundur. Dolayısıyla isyan, yerel dokunulmazlıklara ve ayrıcalıklara dayanan gelenekçi öncüllere bağlı bir yapı sergiler (Zagorin, 1982a: 239).

¹¹ Özellikle nüfus artışı, verimsiz toprakların işlenmesi, verimin düşmesi ve iklim şartlarının bozulması tarımsal bir kriz ortaya çıkarır. 1500-1650 yılları arasında Çin'de, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Avrupa'da hububat fiyatları yaklaşık beş kat artar. Bu durum köylülerin içerisinde bulunduğu ağır koşulları daha da şiddetlendirir (Ponting, 2011: 556).

¹² Bu isyanlar arasında 1548 Guyan'da meydana gelen Pitau Ayaklanması, devlet iktidarının önemli aygıtlarının bir süreliğine elde edilmesi açısından diğer isyanlardan ayrılır. Lakin diğer ayaklanmalar her ne kadar devrimci bir duruma varamasa da- binlerce kişinin yaşamını yitirmesine sebep olur ve temel olarak benzer süreçlere dayanır (Tilly, 2016: 212-213).

olmasa da pratikte söz konusu olan bu durum, köylüler sayesinde geçim sağlayan din adamları, krallar, memurlar, toprak sahipleri ve çeşitli tüzel kişileri köylü direnişlerinin bastırılması noktasında ortak bir çıkarın paylaşılmasına yönelik gerçekleşir. Buna tezat olarak başta krallar ve din adamları da köylülerin kaynaklarına daha fazla erişebilmek için rakiplerin imkanları kısıbilmek adına gayret ederler. Seçkin sınıflar (az veya çok) geniş bir toprak üzerinden gelir elde eder ve müstakil bir yargı kurumu kurular. Ayrıca bu sınıf, söz konusu topraklar üzerindeki ideolojik, mali ve adli iddialarını koruyabilmek içinse silahlı kuvvetler oluşturur (Lachmann, 1989: 149).

1.2. Fransız Vergi Grevleri, 1579-80

On altıncı yüzyıl, Fransız köylüleri açısından pek de iç açıcı koşullara sahip değildir¹³. Kırsal nüfusta görülen aşırı artış, özellikle Normandiya ve Paris havzası gibi bölgelerde toprak sahiplerinin parçalanmasıyla neticelenir. Söz konusu süreç içinde köylüler vergilerini ödeyebilmek adına topraklarını teminat göstererek borç almaya zorlanırlar. Borçların ödenmesinin gecikmesiyle borç verenin hacziyle sonuçlanır. Bu dönemde köylülerin borçluluğu, din savaşlarının¹⁴ beraberinde getirdiği yıkıcı etkilerle de birleşince ortaya ağır bir tablo çıkar. Askerler (Katolik, Protestan veya paralı askerler) gittikleri yerlerde arkalarında cinayet, tecavüz, yıkım, yağma ve gasp izi bırakırlar. Ciddi bir ezilme yaşayan köylüler 1579 yılında Dauphine’de¹⁵, 1594 yılında Perigord ve Limousin’de ayaklanarak talep eden her kim olursa olsun vergi ödemeyi reddeder (Garrisson, 1995: 23).

1579-80 döneminde Fransa vergi grevlerini hazırlayan sebeplere daha yakından bakıldığında 1578 senesinde kurulmuş olan *Vergi Karşıları Birliği*¹⁶, dönemin konjonktürünü yansıtır niteliğe sahip bir oluşumdur. Montélimar çevresinde 1578 senesinde alınan ağır vergilere karşı örgütlenmek ve yapılan yağmalar karşısında protestolar gerçekleştirmek adına kurulan birliği amacı, gelecekteki vergileri ödememek ve yağmacı askerlere karşı koymaktır. Bunun için silahlı kanunsuz gruplar oluşturulur ve birlik, 1579 yılındaki köylü isyanına yol açan unsurlardan biri olur. III. Henry’nin yaptığı tüm mali reform çabalarına karşın gerçekleşen köylü isyanında, Kral bir talepler listesi kabul edene değin yeni vergilerin ödenmemesiyle tehdit edilir. Normandiya, Brittany ve Auvergne’de de benzer bir direniş ortaya çıkar. Bu direnç, Kralı *Blois Nizamnamesindeki* reformları vaat etmeye teşvik eder. Toplamda üç yüz altmış üç maddeden oluşan reformun en az otuz beş maddesi vergilere ayrılır. Buna göre, iltizam sözleşmelerindeki

¹³ Çalışmada dikkate alınan her iki vergi reaksiyonu da literatürde *Köylü İsyanları* (Peasant Revolts) olarak geçer. Köylü isyanları genellikle emek hizmetlerine, ondalıklara (tithes), aidatlara veya diğer senyörlerin yüklerine karşı protestolar olarak başlar (Barnett-Robisheaux, 1984: 391-392). On beşinci yüzyılda bu bağlamda Orta Avrupa’da kırsal huzursuzluğun başlangıcı olup sonrasında sıklaşan isyanlara sahne olur. Bu isyanlar ağırlıklı köylü isyanları olup ayaklanmalarla neticelenir (Barnett-Robisheaux, 1984: 386).

¹⁴ 1500-1700 yılları arasındaki döneme *Din Savaşları* dönemi denir. Lakin bu dönem tek boyutuyla ele alındığında olayların derinlemesine analiz edilmesini güçleştirir. Bu savaşlara yalnızca dini değil, ekonomik, siyasal, anayasal ve toplumsal açılardan da bakmak gerekir. Batı Avrupa ülkelerinin egemen olma siyaseti de dahil olmak üzere Batı’nın üstünlük kurma gayreti bu sürece etkiye bulunduğundan ayrıca *Batı’nın denizlerden başlayarak ve giderek karada da üstün duruma geçtiği dönem* olarak da ele alınabilir (Sander, 2012: 88).

¹⁵ Eski Dauphiné eyaletiyle birlikte Isère, Hautes-Alpes ve Drôme’nin güneydoğu Fransız bölümlerini kapsayan tarihi ve kültürel bölgedir (Britannica, 2017).

¹⁶ Orijinal adı Anti-Tax League’dir.

dolandırıcılık ve belli vergi dairelerinin kaldırılması reform konularından bazılarıdır. Lakin yönetmelik, III. Henry'nin zalimliği ve zayıflığı sonucu başarısız olur (Burg, 2004: 174-175).

(Dauphine'nin Görünümü ve Perspektifi, Parismusees - 2022)

1580 yılında sekiz bin nüfuslu bir kasaba olan Dauphine eyaletinde Romans Karnavalında¹⁷ vergi sistemine karşı bölgesel bir isyan kaynaklı kanlı bir hizip çatışması çıkar. Karnaval her ne kadar her yıl gerçekleşen bir olay olsa da 1580 yılında başka bir anlam kazanır. Zira bu yıl vergi sistemine ve Hükümete karşı hoşnutsuzluk had safhaya çıkar. Din adamları ve soylulara tanınan vergi muafiyetleri bu anlamda çıkan kargaşanın temel belirleyicisi olur. Romans bölgesi ve diğer başka yerlerdeki köylülerde aristokrasiye yönelik vergi muafiyetlerine karşı bir tepki oluşarak toplumsal protestolara sebebiyet verir. Kilise, köylülerde yükün idare edilebilir olması ve kimi dini sebeplerden ötürü soylular kadar tepki toplamaz. Söz konusu dönemde Romans Katolik din adamlarının Huguenotlar'ın Katolik karşıtı şiddetine katlanması, çoğunluğunu Katoliklerin oluşturduğu köylülerin sempatisini toplamasına vesile olur. Vergiler ve muafiyetlerin yanı sıra 1560 yılından beri askerlerin ihtiyaçlarının giderilmesi için Hükümetin köylülere ağır bir yük yüklemesi (örneğin yiyecek sağlamanın bölge kaynaklarını tüketmesi) ve ek vergiler koyması, tepkilerin yükselmesindeki bir diğer sebep olur (Burg, 2004:175). Özetle 1578-80 yıllarında on beş yıldır süren savaşın etkileri, nüfus artışı, Krallığın otorite kaybı ve feodal baskılar gibi faktörler Provence, Vivarais ve Dauphine bölgelerinde köylü isyanlarına neden olur (Ağdemir, 2017: 145).

Tüm bunlar Dauphine'de köylü savaşını kışkırtarak Romans Karnavalında kanlı bir neticeye sahne olur. Romans Karnavalı bu isyanın merkezinde yer alır. Toprak ağalarının tahakkümüne ve soyluların vergiden muaf statüsüne karşı savaşan köylüler, zanaatkarlar ve burjuva soylularla beraber bir mücadele içerisine girerler. Protestan soylular ve Katolik kardeşleri arasında artık derin bir uçurum vardır (Ladurie, 1979: 33). Dolayısıyla bu dönemde vergi hususundaki çatışmalar, birinci zümre (soylular) ve üçüncü zümre (sıradan insanlar) arasında gerçekleşir. Din savaşlarının azalmasıysa vergi sorununu odak noktası haline getirir. 1578 yılında kurulan Vergi Karşıtları Birliği zamanla Romalılara ve Dauphine'nin diğer başka yerlerine yayılır. Üçüncü zümrenin vergi muafiyetlerine karşı giderek daha

¹⁷ Orijinal adı Carnival in Romans'tır.

kararlı hale gelen muhalefet vergi ödemeyi ertelleyerek aslında bir vergi grevi ilan eder. Bu, 1579 yılında yaşanacak sürece hız kazandırır (Burg, 2004:176).

(Eski Fransa Haritası, 1600)

1579-80 yılları arasında yaşanan vergi direnişine temel oluşturan olaylar bir St. Blaise bayramında 1579 yılının 3 Şubat'ında gelişmeye başlar. Dönemin tekstil endüstrisinin merkezi Romans'tadır ve çıkacak olayların başrol oyuncularını da kumaşçılar, tarakçılar ve diğer zanaatkarlar oluşturur. Usta kumaşçı Kaptan Jean Serve¹⁸, St. Blaise bayramında isyancıların görünürdeki lideri olarak seçilir. Tarihler 10 Şubat'ı gösterdiğinde tarihi sayılabilecek karşılaşma gerçekleşir ve isyancılarla kasaba yargıç Antoine Guerin¹⁹ belediye binasında bir toplantıda bir araya gelirler. İsyancılar Ocak ayında alınan Taille vergisinin ve diğer ek vergilerin ertelenmesini, buna ek olarak üretilen mallar üzerindeki dolaylı vergilere son verilmesini talep eder. Bu talepleri vergi muafiyetlerine bir muhalefet olarak oluşan gösteriler takip eder ve isyancılar şehrin kapılarının anahtarlarına el koyar. Bu durum Dauphine Estates üyeleri arasında ve Grenoble'daki Parlamento'da endişe yaratır. Romans çevresinde kırsal kesimdeki gerginlikler şiddete dönüşür, köylüler düşmanlarına işkence eder, onları öldürür ve soyluların malikanelerini yakarlar (Burg, 2004: 176). Olaylar sürerken 1579 yılının Temmuz ayında Kralice Catherine de Medici Romans'ı ziyaret eder, lakin bu ziyaret beklentileri karşılamak şöyle dursun kırsal kesimde isyanları artırıcı bir rol oynar. Romans sokaklarında dolaşan isyancılar, yerel soylularda her geçen gün artan suikast korkusuna sebep olur. İsyanın başını çeken Romans tekstilcilerini Kasım 1579'da fırıncılar ve kasaplar izler²⁰. Onlar da et, ekmek ve çiftlik hayvanları üzerindeki vergilere karşı greve giderek isyancılara katılırlar. Böylece bölgesel düzlemde bir tarafı kentli tüccarlar ve soyluların, diğer tarafı zanaatkar ve köylülerin oluşturduğu çıkar grupları oluşur (Burg, 2004: 176; Ladurie, 1979: 13).

¹⁸ İsyancı zanaatkarlar ve köylülerin yönetiminde birleştiği liderdir, Paumier olarak da bilinir (Ladurie, 1979: 12-13).

¹⁹ İsyanda, kentli tüccarlar ve taşrahlı soylular, Yargıç Antoine Guerin'in etrafında toplanır (Ladurie, 1979: 12-13).

²⁰ Kasaplar ve fırıncılar sayıları az da olsa 1579-80 vergi isyanında oldukça önemli bir rol oynarlar (Ladurie, 1979: 14).

1580 yılı Ocak ayına gelindiğinde grev halen devam eder. Grevciler belediye binasında birleşmiş burjuva mülk sahipleri de dahil olmak üzere Romanslı vergi mükelleflerinin tüm ürünlerde artan dolaylı vergiler ödemesini isterler. Mevcut greve ek olarak Ekim 1579'da yağın yağmurların şiddeti tohum ekinlerini bozar ve 1580 hasadı düşük olacağından halk vergi ödemeyeceğini açıklar. Bu tepkiler karşısında Grenoble'daki Parlamento, Grenoble'daki delegelerin seçmenlerinin vergileri ödenene kadar hapse atılmasına karar verse de il sakinlerinin ayaklanma tehdidi Parlamento'nun delegeleri serbest bırakmasıyla sonuçlanır (Burg, 2004: 177).

(Parlamento Sarayı, Grenoble, Cultureisere - 2022)

Ardından cinayetler dini çatışmayı yeniden alevlendirir ve güney Fransa'ya korku salar. Vergi tahsildarlarını öldürme tehditleriyle birlikte vergilere karşı muhalefet, Dauphine'nin ötesinde diğer eyaletlere ve orta Rhone vadisine ulaşır. Karnaval zamanı yapılan eğlenceler Kraliyete karşı alaycı şenliklere dönüşür. Bu gösterilerden bazıları cenaze ve ölüm temalı olup soyluları tehdit eder. Burada en dikkat çekici husus soylulara yapılan sataşmalar arasında *altı peniye Hristiyan eti!* çığlığının yükselmesidir. Paumier, gelişen olaylar karşısında artık hiçbir şeyin yolunda olmadığından şüphelenir. Üst sınıf sakinlerini temsil eden Keklik Krallığı soylularla anlaşma yapar ve Guerin'in desteğiyle Paumier'in ölümünü planlar. 15 Şubat 1580 tarihinde Keklikler belediye binasında bir ziyafet verir, sonrasında düzenlenen baloya Paumier'in birçok destekçisi gözlemci olarak katılır. Baloda Keklikler'in çıkardığı kavga sonucunda Paumier'in birçok destekçisi ya öldürülür ya da yaralanır. Bu esnada Paumier'in evinin kapısının önünde beklenmedik misafirler belirir. Silahlı Keklik grubu Paumier kapıya geldiğinde onu vurarak öldürürler. Yardıma gelmeye çalışan destekçilerin de öldürülmesiyle bir panik dalgası oluşur ve kalanlar ya kaçar ya da savunmayı bırakırlar. Kargaşaya dönüşen vergi isyanı etkili bir şekilde bastırılır. Yaşanan kriz esnasında Yargıç Guerin²¹ hizmetlerinden ötürü Romans diktatörlük kontrolünü üstlenir. Çevre köylerde çıkan vergi isyanları da askeri operasyonlar sonrasında acımasız bir şekilde bastırılır. Ele geçirilen isyancı liderler de işkence görür, yargılanır, idam edilir. Şubat ayı bitmeden artık Romans merkezli büyük vergi isyanı bastırılır. Lakin Dauphine boyunca gerçekleşen isyanlar şiddetini yitirse de Nisan ayı sonuna değin devam eder (Burg, 2004: 177).

²¹ İsyanda, kentli tüccarlar ve taşralı soylular, Yargıç Antoine Guerin'in etrafında toplanır (Ladurie, 1979: 12-13).

1.3. Croquant İsyanları, 1593-95

1525 yılı sonrasında Orta Avrupa’da meydana gelen köylü isyanlarının altında modern devletlerin baskıcı mali yükleri yatar (Barnett-Robisheaux, 1984: 386). On altıncı yüzyıl Fransa’sında yaşanan sıkıntılar içinse 1548 Guyenne’i sarsan büyük isyan bir başlangıç olarak görülebilir (Bercé, 1991: 14-15). İsyanların kökeninde erken modern devletlerin artan mali gücü yatar ve Fransa deneyimi hiç kuşkusuz bu duruma oldukça iyi bir örnek sunar. 1548 yılında başlayarak neredeyse bir buçuk yüzyıl süren isyanların patlama noktası savaşların ve devletin büyüyen kurumlarının finansmanı adına yeni ve artan vergilerin hayata geçmesidir (Ruff, 2020: 484-485). Bu isyanlardan en ciddişi Croquant isyanlarıdır²². İsyanlardaki ünlü Croquant takma adı²³ 1594 ve 1637 yıllarında isyan eden Aquitaine köylülerini²⁴ belirtir (Bercé, 1991: 13).

1590’lı yıllarda gerek köy gerekse kentlerde çıkan pek çok isyandan biri olan Croquant İsyanları 1594 yılında Güneybatı Fransa’nın büyük bölümünün yakılıp yıkılmasıyla sonuçlanır. Sonrasında 1595 yılında Perigord’da tekrardan isyan başlar. Otuz yıl süresince yağmalar, köylerin ateşe verilmesi ve tecavüzler gibi zulümlere maruz kalan bölge köylüleri aynı zamanda Protestan - Katolik mücadelesinin de arasında kalarak ağır vergiler öder²⁵, topraktan sağladıkları gelirler ellerinden alınır. Ayrıca önceki dönemlerde hava koşullarının bozulması sonucu mahsullerinden beklenen verimi alamayan köylülerin koşulları daha da ağırlaşır. Tüm bunların birleşimi köylüleri isyana sürükler. Savaş dönemlerinde silahlanan köylüler zamanla örgütlenerek binlerce kişilik ordular oluşturur, kentleri ele geçirmeye ve kendilerini sömüren soyluların mülklerine saldırmaya başlarlar. Vergi tahsildarlarına direnç göstermek, vergi ödememek gibi amaçlarla bir araya gelen Croquantlar, dini inancı dikkate almaksızın köylü dayanışması içinde hareket ederek Katolik ve Protestan köylüler şeklinde birlikte yürürler²⁶ (Tilly, 2016: 213-214; Burg, 2004: 150).

İsyancıların sayısının artması sonucu IV. Henry söz konusu düzensizliğin yumuşak yollarla sona erdirilmesi gerekliliğini tavsiye eder ve adalet müfettişi olan Jean-Robert de Thumery’i ayaklanmaların bastırılması için görevlendirir. IV. Henry 1594 yılında eski borçların silinmesi karşılığında Croquantların silahlarını bırakmalarını istese de 1595 yılına

²² Croquant isyanları sonraki yüzyıllarda da yaşanır, lakin ayaklanma olarak adlandırılır (Kiser & Linton, 2002).

²³ Yağmacılara karşı çok uzun süre sebat gösterdiklerinden kendilerine *geç bilge* de derler (Bercé, 1991: 77). Croquant, kırsal kesimde yaşayan kişiler için kullanılan aşağılayıcı bir terimdir (Ruff, 2020: 485).

²⁴ Dönemin Avrupa’sında hükümdarlar askeri liderlerden devlet politikası belirleyen lider pozisyonuna geçişi sağlayabilmek adına geniş çaplı bir merkezi denetimi kabul ettirmek isterler. Bunun için daha fazla vergi istemek en sık başvurdukları yöntem olur. Lakin o dönemde Avrupa’da oluşan sınırların keyfi oluşu ve sıklıkla değişimi bir ulusal kimliğin oluşmasını engeller. Bu durum köylülerin, yaşadıkları ülkenin hükümetine bağlılık duygusunu zedeler. Örneğin 1870’lerde Fransız köylüleriyle ilgili yapılan tarihi bir araştırma sonucuna göre, köylülerin çoğu kendini Fransız görmezler. Bunun üzerine Hükümet bir Fransız kimliği ve dolayısıyla devlete bağlılık yaratabilmek adına girişimlerde bulunur (Ponting, 2011: 550-551).

²⁵ Aslında burada gerçekleşen isyanlarda vergilerin yükseltilmesi doğrudan ayaklanmalara yol açmasa da kesin olan şey, vergi toplanmasının zorlaşmasıdır. Otoritelerin eski anlaşmaları görmezden gelerek yeni vergiler koyması ve bu şekilde yeni vergiden kar sağlaması, kolektif direniş için bir sebep oluşturur (Tilly, 2016: 214-215).

²⁶ İsyanlar esnasında ilki 1593 sonbaharında olmak üzere üç toplantı gerçekleşir. 1594 yılının Nisan ayında Krala bir delege gönderilir. Bu toplantılarda bölgeye vergi muafiyeti/indirimi sağlanması ve bölgenin yağmacı askerlerden kurtarılması olmak üzere iki talepte bulunulur (Burg, 2004: 150).

değın olaylar sürer. 1595 Temmuz ayında aşırı vergi ve yağmaların sona erdirileceğı vaadiyle Croquantlar silah bırakmaya ikna edilir. 1596 yılında vergi indirimlerinin onaylandığı bildiriler yayınlanır ve köylülerin şikayetlerinin ortadan kalkması adına IV. Henry tarafından ciddi bir çaba gösterilir (Garrison, 1995: 29; Burg, 2004: 150-151). İsyancılara karşı gerçekleştirilen ikna çalışmaları ve anlaşmalarla köylü çeteleri silahlarını teslim eder ve evlerine dönmeye ikna olurlar (Tilly, 2016: 213-214). Lakin 1594 ve 1595 isyanları sonrasında yerel ordu temsilcileri vergi toplayamaz ve monarşi biriken vergilerini geri alma ümidini yitirir (Berce 1974: 290-91).

Croquant isyanları, dönemin Fransa'sı için ne ilk ne de sonudur. Lakin bu dönemde Fransa'nın yanı sıra İspanya ve Almanya'da gerçekleşen köylü isyanlarında ortak bir takım hususlar bulunur. İsyancılar genel olarak büyük reformların ya da devrimin peşinde değildir. Gerçekleşen köylü hareketlerinin çoğu, vergilerin azaltılması gibi pragmatik ve dar hedefler içerir. Dolayısıyla kapsamlı bir siyasi ya da sosyal reform vizyonuna sahip olmadıkları ifade edilebilir (Barnett-Robisheaux, 1984: 399). Bununla beraber gerçekleşen köylü isyanlarında hatanın bedeli Kralın kendisine değil, onu yoldan çıkaran zalim bakanlardan istenir. Öyle ki köylüler seslerini artık yalnızca kendilerine nasihatte bulunan bakanların değil, bizzat Kralın kendisine gitmesini istedikleri için isyan etmeleri noktasında hem fikirdir (Rothbard, 1995: 255).

Farklı coğrafyalarda gerçekleşen köylü isyanlarındaki öfke, çarpıcı bir biçimde benzerlik gösterir. Burada erken modern devletlerinin güçleri karşısında bir bakıma umutsuz saldırılar söz konusudur ve bu hareketleri kökenlerinde monarşilerin mali yüklerine karşı geliştirilen direniş yatar. Israrlı bir senyörlük karşıtlığı sergilemesi hasebiyle bu isyanlar, emperyal vergi isyanları olarak da nitelendirilebilir. Dolayısıyla burada yalnızca devlet görevlilerinin sert önlemleri ve yeni vergilere bir yerel isyan söz konusudur. Lakin tarihte pek çok köylü isyanı beraberinde bir yenilgiyi getirir (Barnett-Robisheaux, 1984: 387-391). Dolayısıyla neredeyse her on yıla bir gerek kırsal gerek kentsel bir yapıda gerçekleşen isyanların en büyük tetikleyicisi vergi tahsildarları ve askerlerin büyüyen merkezi devletin gücünü arkasına alarak gerçekleştirdiğı tecavüzlerdir. Bu bakış açısıyla on altıncı yüzyıl Fransız isyanları, Kiliseye düşmanlık, senyör tekellerine içerleme, soyluların vergi muafiyetinden şikayet gibi temel sorunlar etrafında şekillenen sosyal çatışmalar olarak ele alınmalıdır (Stromberg, 1986: 95).

2. KEŞİFTEN SÖMÜRGEYE TOPLUMSAL İNŞAYA TEPKİLER: FİLİPİNLER VERGİ İSYANLARI, 1589

1521 senesinde Magellan'ın keşfiyle serüvenine başlayan Filipinler²⁷, çok sayıda İspanyol seferine hedef olur ve İspanya Kralı II. Philip'in onuruna adaya 1542 yılında *Las Filipinas* adı verilir (Porter, 1945). Filipinler, sonrasında birçok isyana kalkışacağı İspanya²⁸ tarafından 1564 yılında fethedilir. 1565 yılında Cebu'nun başkenti olduğu Filipinler, yine aynı yıl içinde İspanya tarafından sömürge haline getirilir (The Philippine Revolution, 2022a). Sonrasında Manila'nın Filipinler'in başkenti olması uzun mesafeli ticaretin gelişebilmesi bakımından

²⁷ Filipinler'e Batı'nın etkisi hissedilmeden çok evvel ilk yerleşimciler aracılığıyla Çin, Güneydoğu Asya ve Hindistan kültürü ulaşır. Sekiz ila on beşinci yüzyıl arasında Filipin Adaları, Hindu-Malaya İmparatorluğunun birer parçasıdır (Porter, 1945).

²⁸ On altıncı yüzyıl başından on sekizinci yüzyılın sonuna değın birçok Avrupa ulusunun kurumsal bir özelliğı olarak değerlendirilebilecek merkantilizm, dostane- siyasi ilişkilerin kurulması, istikrarlı ticaret akışlarının varlığı yanı sıra uluslararası ticarete aşırı engeller getirilmesine yol açar. 1535-40 yılları arasında İspanya, Batı Yarımküre nüfusunun yarısından fazlasını kontrolüne alır (Mejia, 2021: 4).

küresel ticaretin miladı olarak kabul görür. İspanyolların Filipinlere odaklanmasının arka planında Portekiz tekelinin baharat ticaretinde kırılması ve Katolik misyoner girişiminin teşviki adına Çin ve Japonya'yla doğrudan temaslar kurabilme gayesi yatar (Stošić, Marković & Smith, 2016: 188). Filipin toplumu üzerinde ekonomik, dini, sosyal ve politik inşaların temelini atabilmek adına İspanyol sömürgeciler, Meksika'daki tecrübelerinden yola çıkarak Filipinler'de dramatik bir değişimin yaşanmasına yol açarlar (Stošić, Marković & Smith, 2016: 188). İspanyolların gelişiyle beraber Filipin adalarının yazılı kayıtları başlasa da bu durum ülkenin evvelinde bir kültüre sahip olmadığından değil, İspanyolların önceki kayıtları imha etmelerinden ileri gelir. Dolayısıyla İspanyol egemenliği öncesi dönemle ilgili bilgilerin çoğu adayla temas halindeki diğer ülkelerden kaynaklanır. Adaya gelen İspanyollar kendilerine ayrı bir yaşam tarzı ve kültürü geliştirir. Batıdan gelen silahlı adamlarla mücadele yetisinde olamayan adalılar gerek coğrafi gerek siyasi olarak bölünürler. On altıncı yüzyıl sonuna doğru güney adaları harici tamamı fethedilen Filipinlerin tebaa halkları Katolik inancına dönüştürülür ve sonraki üç yüz yıl boyunca da İspanyol valileri ve rahiplerinin etkisi altına girerler. İspanyol yasaları ve temsilcileriyle yönetilen ülkede Filipinliler sadece ufak görevlerde bulunabilir. Hakları verilmeyen, eğitimden yoksun kalan Filipin halkı için onları koruyacak yasalar da uygulanmaz. İspanyol fethi karşısında hayatları üzerinde gerek dini gerek siyasi yönüyle aşırı bir baskı kurulan, yabancılaştırılan ve siyasi güçle bastırılan Filipinliler nefretle İspanya'ya karşı birleştiler ve bir çatışmaya girerler (Bkz., Tablo 2) (Porter, 1945).

İsyanların çoğu yerli nüfusun büyük bir kısmının İspanyol hükümetinin yanında yer alması, hatta isyanların bastırılabilmesi adına İspanyol askerleriyle beraber savaşması sonucu başarısız olur. Söz konusu isyanlardan vergiyle doğrudan ilgili olanı, Tribute Karşı İsyanıdır. Filipinler'de 1589 yılında Tribute isyanı (Dingras İsyanı, Ilocos Norte İsyanı olarak da adlandırılır) İspanyolların haksız sömürge vergilerine ve vergi tahsildarlarına karşı çıkartılır (Sniggle, 2022). Tribute, suistimal edilen bir vergi olup aile reislerinden ya da bölge mahsulleri üzerinden alınır. Buradaki sorun verginin hesaplanmasında çok fazla fahiş miktarların söz konusu olmasıdır. Tribute aynı zamanda yerli soyluların sahip olduğu kölelerden ve bir dönem için İspanyolların sahip olduğu köleler üzerinden de ödenir (Francia, 2014: 58; Barrows, 1905: 164). Bunun dışında vergi karşılığında yerliler köle olarak satılır, vergi sadece yetişkinlerden değil, bebekler, yaşlılar ve kölelerden de toplanır. Vergiyi ödememek için insanlar evlenmez hatta çocuklarını öldürürler (Barrows, 1905: 165). Vergiler karşısında en erken isyanlardan birisi olarak kabul edilen Tribute isyanını hızlandıran etmenler, vergi tahsildarlarının haksız ve yolsuz uygulamaları ve suistimalleridir. Ayrıca zorla çalıştırma, rahiplerin arazi gaspı ve din gibi sebepler de isyan sürecinde etkili olur. Vergi isyanı neticesinde altı vergi tahsildarı öldürülür. Dönemin valisi Santiago de Vera, İspanyol ve Filipin sömürge birliklerini isyancıları durdurmak adına gönderir. Süreç sonrasında isyancılar affedilir²⁹ ve Filipinler vergi sisteminde reform yapılır. Söz konusu bu isyan, haraç ve vergi tahsildarlarına karşı yapılan ilk yerli isyanlar olarak bilinir. Sonraki süreçte de benzer isyanlar yaşanır (Peter, 2016; Samonte, 2021; Sniggle, 2022).

²⁹ İspanyol yönetiminin ilk iki yüzyılı boyunca Filipinler'in koloni yaşamının ve sosyal organizasyonunun 1565 yılından yaklaşık 1650 yılına kadar süren dönemi nispeten barışçıl fetih ve coşku dönemini ifade eder ve bunu söz konusu yüzyıl boyunca sessiz rutin idari örgütlenme izler (Stošić, Marković & Smith, 2016: 190).

Tablo 2: Filipinler'in İspanyol Sömürge Yönetimine Karşı Başlattığı İşyanlar

<i>Dagami İşyanı</i> (1567)	İspanyol sömürge yönetimine karşı, Filipinler'deki Cebu adasında, Filipinli isyancı Dagami tarafından yönetilen işyandır.
<i>Manila İşyanı</i> (1574)	Manila'da R. Lakandula ve R. Süleyman tarafından yönetilen bir ayaklanma olup İspanyol sömürge yönetimine karşı düzenlenir.
<i>Pampangos İşyanı</i> (1585)	İspanyol toprak sahiplerine karşı bazı yerli Kapampangan (etnik grup) liderlerinin ayaklanmasıdır.
<i>Mabarlikas Komplosu</i> (1587-88)	Tondo Komplosu olarak da bilinen Manila ve bazı Bulacan ve Pampanga kasabalarında İspanyol sömürge yönetimine karşı yapılan bir komplodur.
<i>Tribute^(*) Karşı İşyan</i> (1589)	Günümüzün Cagayan, Ilocos Norte ve Ilocos Sur eyaletlerinde meydana gelen, yerlilerin vergi tahsildarlarının haksız vergi tahsilatı ve diğer suistimallerine karşı yaptıkları işyandır.
<i>Magalat İşyanı</i> (1596)	Cagayan'dan Filipinli bir isyancı olan Magalat tarafından yönetilen ayaklanmadır. İspanyollara karşı ayaklanmayı reddettiği için hemşerilerine karşı zulüm işlediği söylenir. Magalat sonrasında kırsal bölgeyi kontrol eder.

(*) Nakden veya aynen ödenen bir tür haraçtır (Constantino, 1975: 42).

Kaynak: (The Philippine Revolution, 2022b).

İspanyol yönetimine karşı Filipinler işyanlarının başarısız olmasında iki temel faktör etkili olur. Bunlardan birisi Filipinlerin birlik içerisinde olmamasıdır. Ada halkı kendi içinde bölünerek İspanyol yönetimine destek vermek suretiyle birbirleriyle savaşır. Bunu İspanyol yönetimi kendi lehine kullanarak bir nevi *böl ve yönet politikası* uygular. İkinci temel faktör, Filipin halkını birleştiren ulusal bir liderin olmamasıdır. İşyan liderleri kimi ada, bölge ya da ilde etkili olsa da ulusal kahramanların Filipinler tarih sahnesine çıkışı, ancak ve ancak on dokuzuncu yüzyılı bulur (Peter, 2016).

3. RAPPENKRIEG DİRENİŞİ, 1591-94

İsviçre Basel'de Rappenkrieg³⁰ olarak adlandırılan direniş özünde olumsuz bir yönelimi ve meydan okumayı yansıtan (Kirchler, 2009: 98) bir vergi direnişidir. Basel kırsal kesiminin vergiye üç yıllık muhalefeti sonucu oluşan direnişler Rappenkrieg (farthing savaşı) olarak bilinir (Burg, 2004: :179). Direniş 1591-94 yılları arasında Basel'in kırsal nüfusu arasında gerçekleşen ve şiddet içermeyen bir anlaşmazlık olup sebebi şarap vergisindeki artışa dayanır. Direnişin tetikleyicisi 18 Ocak 1591 tarihinde daha evvel sabit bir vergi olarak alınan şarap vergisinin sonrasında şarabın fiyatına bağlı tüketimden alınan dolaylı bir vergiye (*weinungeld*) dönüştürülerek artırılmasıdır (Ulbrich, 2010).

Vergi artışının gerçekleşmesiyle beraber 22 Mart 1591 senesinde köylüler örgütlenir ve sorunlarını dile getirirler. Arabulucular vesilesiyle gerçekleştirilen müzakereler sonucunda 1592 Mayıs ayının başında barış ortamının korunabilmesi adına Konsey tarafından

³⁰ Literatürde *Rappenkrieg Savaşı* olarak da bilinir (Landolt, 2012).

emredilen vergilerin uygulanmasının askıya alınması kararı verilir. 1593 senesinde halkın vergi hususundaki ilgisinin azalması Konseyin baskılarını tekrardan artırmasıyla neticelenir. Mayıs 1594'te Andreas Ryff³¹ liderliğindeki Basel'den birlikler Liestal belediyesini işgal eder. Taşra halkı Wildensteiner Weide'de toplanır ve silahlanır. 17 Mayıs 1594 tarihinde gerçekleşen müzakerelerde şarap vergisi için bir anlaşmaya varılarak eski vergi oranlarına dönülür (Ulbrich, 2010).

(Andreas Ryff ve Wildenstein Kalesi Yamındaki Köylülerin Tasviri, Mayıs 1594)

Rappenkrieg direnişi kanlı bir süreç olmaz, belediye meclisinin hümanist bir üyesi olarak bilinen Andreas Ryff'un iknaları sonucu direnişçiler teslim olur ve gerçekleşen müzakerelerle Mayıs 1594'te ayaklanma sona erer (Landolt, 2012; Burg, 2004: 179).

SONUÇ

*Belki de devletin kendisi devrimdi ve bu
isyanlar karşı-devrimlerdi...*

(Strömberg, 1986: 95)

Tarih boyunca devletlerin karşı karşıya kaldığı iki uç durum söz konusudur. Bunlar çatışma ve istikrardır. İstikrar arayışına ve buna ulaşmak için ne gibi politikaların uygulanması gerektiğine yönelik günümüzde halen var olan soru işaretlerini bir tarafa bırakıp on altıncı yüzyıla odaklandığımızda yine aynı arayışın söz konusu olduğunu gözlemlemek mümkündür. Esasen devletlerin en büyük korkularından olan çatışmaların da temelinde bu istikrar arayışı bulunmaktadır. Toplum bireylerinin ve devletlerin tahayyülündeki istikrar portresinin eşsiz benzersizliği tarih boyunca devlet ve toplumu çatışmalar kesişiminde bir araya getirmektedir. Bu istenmeyen birleşim noktasında kimi zaman galibiyetler kimi zaman mağlubiyetler alınsa da toplumun adil bir toplum düzeni arayışı yolunda girdiği çatışmalar her daim devletleri çatışmaların yaşanmadığı bir ortamda sürdürülen egemenliğin en istikrarlı yol olduğu düşüncesine ulaştırmıştır. Bu çalışmada devletlerin girdiği düşünceler bulutu arasında yükselen çatışmalar on altıncı yüzyıl perspektifinden aktarılacak istenmiştir.

³¹ 1550-1603 arasında yaşar. 1591 yılından itibaren Basel Konsey üyesidir. Rappenkrieg direnişinde şehirle kırsal tebaa arasındaki çatışmanın çözümünde önemli bir rol oynar (Feller-Vest, 2012).

Çalışmanın ilk “çatışma” durağı Fransa’dır. Fransa’da on altıncı yüzyılda vuku bulan vergi isyanları 1789 Fransız Devrimine giden yolda en köklü sorunlardan birisi olan vergi sisteminde meydana gelen aksaklıkların bir tezahürü olarak okunmalıdır. Her ne kadar söz konusu devrim için tek bir sebep olmasa da Fransız toplum yapısının adaletsiz ve bölünmüş yapısı ile bu yapı içerisinde üçüncü zümre üzerinde oluşan daimi siyasi ve mali baskılar hiç kuşkusuz bu süreçte rol oynayan en önemli unsurlardan olmuştur. Vergi muafiyetleri karşısında vergi yükünün üçüncü zümre üzerinde adeta bir tahakküm aracına dönüşmesi Fransa’da yüzyıllar boyunca isyanların çıkmasının kökenini oluşturmıştır. Çalışmada sadece on altıncı yüzyıl ele alınsa da Fransız Devrimi’ne kadar çok sayıda (mali sebeple ya da değil) ayaklanma ortaya çıkmıştır. Fakat şunun altını çizmek gerekir ki özellikle söz konusu dönemde gerçekleşen köylü isyanları devrim veyahut kapsamlı bir reform talebi içeren ayaklanmalar olmayıp zümreler arası muafiyetlerin kaldırılması, iltizam sisteminin düzeltilmesi, vergilerin azaltılması/kaldırılmasına yönelik dar bir çerçevede gerçekleşir.

Çalışmanın ikinci “çatışma” durağı Filipinler’dir. Merkantilizm rüzgarını arkasına alan İspanyolların Meksika sonrasındaki sömürge durağı olan Filipinler de 16.yy’da çeşitli isyanlara sahne olmuştur. Söz konusu isyanlar başarıya ulaşmasa da Filipin toplumunun anti demokratik uygulamalar karşısında geliştirmiş olduğu haklı refleksler tarih sayfalarına dikkate alınması gereken bir not olarak düşünülmüştür. 1589 senesinde İspanyol kolonilerin sömürgelerinden aldığı bir haraç/bir vergi olan *Tribute*’ a ve vergi tahsildarlarının suistimallerine yönelik meydana gelen ayaklanmalar Filipinlerin İspanyollara karşı isyanında bütünün ancak bir parçası olarak düşünülmelidir. Çünkü İspanyol egemenliği altındaki Filipinler kültürel, sosyal ve ekonomik değişimlerin karşısında çok sayıda ayaklanma gerçekleştirmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son “çatışma” durağı İsviçre Basel’dir. 1591-94 Rappenkrieg direnişi de bir köylü isyanı olarak değerlendirilir. Basel’in kırsal kesiminde vuku bulan olaylarda şarap vergisinin yükseltilmesi başlangıç noktasını oluşturmuştur. Üç yıl süren lakin kansız bir direnişe sahne olan Rappenkrieg Direnişi belediye meclis üyesinin iknaları sonrasında son bulmuştur.

Kırsal isyanların ya da çalışmada yer alan hali ile köylü isyanları pek çeşitli unsurların bileşiminden kaynaklanır. Bunlar vergi yükünün adaletsiz dağılımı, soylu zümreye tanınan vergi muafiyetleri, haksız ve adaletsiz diğer uygulamalardır. Belki de insanoğlunun var olduğu günden beri hayata geçen politikalar her dönemde isyanı farklı biçimlerde ortaya çıkarmış bazen direniş bazen direnç olarak vücut bularak tarih sahnesinde yerini almıştır. Çalışmada yer alan vergi reaksiyonlarını genel olarak kırsalda görülen isyan ve direnişler olarak yorumlamak mümkündür. Bir diğer bakış açısıyla çağlar boyu devam eden vergi tahsildarı-mükellef ilişkisi nasıl olmamalı sorusuna bir cevap şeklinde de düşünülebilir. Bu çalışma işte bu mevcut durum ve sorunsalın on altıncı yüzyıl özelinde bir kesitini sunar. Her çağda ve her coğrafyada görülebilecek vergi isyanları bugüne bakıldığında da farklı normlar ve toplumsal yapılar altında çıkmaktadır, bu durum dünün sorununun bugüne sirayetidir bir bakıma. O halde ana hareket noktası vergi sistemlerinde ilkesel değerleri gözetken bir şeklin ve içeriğin gözetilerek vergi yükünün adil dağılımının sağlanması olmalıdır. Bu doğrultuda çıkılacak bir vergi yolculuğunun toplumsal reaksiyonlar için bir zemin hazırlamayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adshead S.A.M. (1992). *Salt and civilization*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-349-21841-7_8 (Erişim Tarihi: 18.11.2021)
- Ağdemir, Z. (2017). XVI. yüzyıl Fransa'sında vergiler ve vergi isyanları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 122-138. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/298998> (Erişim Tarihi: 30.11.2021).
- Alphahistory. (2022). *Taxation as a cause of revolution*. <https://alphahistory.com/frenchrevolution/taxation/> (Erişim Tarihi: 05.01.2022)
- Barnett-Robisheaux, T. (1984). Peasant revolts in Germany and Central Europe after the peasants' war: Comments on the literature. *Central European History*, 17(4), 384-403. <https://www.jstor.org/stable/pdf/4546027.pdf> (Erişim Tarihi: 07.01.2022)
- Barrows, D.P. (1905). *A History of The Philippines*. Indianapolis The Bobbs-Merrill Company Publishers. <https://archive.org/details/historyofphilipp00barriala/page/n9/mode/2up?view=theater&q=tax> (Erişim Tarihi: 05.01.2022)
- Bercé, Y. M. (1991). *Croquants et nu-pieds. Les soulèvements paysans en France du XVIe au XIXe siècle*. Gallimard.
- Bloch, H. S. (1940). The Evolution of French Taxation—An Historical Sketch. *The Bulletin of the National Tax Association*, 25(9), 266-273. https://www.jstor.org/stable/pdf/41788066.pdf?refreqid=excelsior%3Aa87ec74f0c6ff9f27b3836942a543213&ab_segments=&origin= (Erişim Tarihi: 20.11.2021)
- Bracco, G. (2006). *European expansion in the sixteenth century. İçinde: An Economic History of Europe From expansion to development*. Antonio Di Vittorio (Ed). Routledge.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2017). Dauphiné. *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/place/Dauphine> (Erişim Tarihi: 20.11.2021)
- Bulutoğlu, K. (1958). Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon Poujade Hareketi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (4). <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuamk/issue/771/8376> (Erişim Tarihi: 10.11.2021)
- Burg, D. F. (2004). *A world history of tax rebellions: An encyclopedia of tax rebels, revolts, and riots from antiquity to the present*. Routledge.
- Camus, A. (2013). *Başkaldıran insan*. İstanbul: Can Yayınları. 13.Basım.
- Chanel, G. (2015). Taxation as a cause of the French Revolution: Setting the record straight. *Studia Historica Gedanensia*, 65-81. [https://www.ejournals.eu/Studia-Historica-Gedanensia/2015/Tom-6-\(2015\)/art/7257/](https://www.ejournals.eu/Studia-Historica-Gedanensia/2015/Tom-6-(2015)/art/7257/) (Erişim Tarihi: 08.11.2021)

- Clouatre, D. L. (1984). The concept of class in French culture prior to the revolution. *Journal of the History of Ideas*, 45(2), 219-244. https://www.jstor.org/stable/pdf/2709289.pdf?refreqid=excelsior%3A92270ecdcd6367e6b8e313815e331fd0&ab_segments=&origin= (Erişim Tarihi:25.01.2022)
- Constantino, R. (1975). A history of the Philippines: From the Spanish colonization to the second world war. 1.Baskı. Monthly review press. New York and London.
- Cultureisere. (2022). Le Palais Du Parlement, Grenoble. <https://culture.isere.fr/page/le-palais-du-parlement-grenoble> (Erişim Tarihi:25.01.2022)
- Degen, B. (2016). Basel (Kanton), İçinde: Historisches Lexikon der Schweiz (HLS), <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/007387/2016-01-13/> , (Erişim Tarihi:25.01.2022).
- Emersonkent. (2022). Historical map of France before the revolution. http://www.emersonkent.com/map_archive/france_1789.htm (Erişim Tarihi:25.01.2022).
- Feller-Vest, V. (2012). Ryff, Andreas. İçinde: Historisches Lexikon der Schweiz (HLS), <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/018704/2012-02-23/> , (Erişim Tarihi: 10.01.2022)
- Francia, L. H. (2014). A history of the Philippines Fron Indios Bravos to Filipinos. The Overlook Press, Peter Mayer Publishers, Inc.
- Garrison, J. (1995). A history of sixteenth-century France, 1483-1598 renaissance, reformation and rebellion. Macmillan.
- Holt, M. P. (2005). The French wars of religion, 1562–1629 (Vol. 36). Cambridge University Press.
- Johnson, N. D. (2015). Taxes, national identity, and nation building: Evidence from France. George Mason University. (1-61). <https://www.banque-france.fr/sites/default/files/6-johnson-paper.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2021)
- Kirchler, E. (2009). The Economic psychology of tax behaviour. Cambridge University Press.
- Kiser, E; Linton, A. (2002). The hinges of history: State-making and revolt in early modern France. *American sociological review*, 889-910.
- Lachmann, R. (1989). Elite conflict and state formation in 16th-and 17th-century England and France. *American Sociological Review*, 141-162. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2095787.pdf> (Erişim Tarihi: 20.11.2021)
- Ladurie, E. L. R. (1979). Carnival in Romans. First edition. George Braziller, Inc. New York
- Landolt, N. (2012). Sigrst, Hans, İçinde: Historisches Lexikon der Schweiz (HLS), <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/019284/2012-10-31/> , (Erişim Tarihi: 05.01.2022)
- Larousse. (2022). Ancien régime. https://www.larousse.fr/encyclopedie/divers/Ancien_R%C3%A9gime/105343 (Erişim Tarihi: 05.01.2022)

- Lumenlearning. (2022). History of Western Civilization II, Taxes and the Three Estates. <https://courses.lumenlearning.com/suny-hccc-worldhistory2/chapter/taxes-and-the-three-estates/> (Erişim Tarihi:25.01.2022).
- Mejia, J. (2021). The economics of the Manila Galleon. *Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies*.1-28. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JCEFTS-04-2021-0019/full/pdf?title=the-economics-of-the-manila-galleon> (Erişim Tarihi:25.01.2022).
- Montaigne, M. (2011). Denemeler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 21.Baskı.
- Ncert. (2021). India and the contemporary world. <https://ncert.nic.in/textbook/pdf/iess301.pdf> (Erişim Tarihi:10.01.2022).
- Parismusees. (2022). Veüe et perspective de la place Dauphine de Paris, du côté de la rue de Harlay. <https://www.parismuseescollections.paris.fr/fr/musee-carnavalet/oeuvres/veue-et-perspective-de-la-place-dauphine-de-paris-du-cote-de-la-rue-de#infos-principales> (Erişim Tarihi:25.01.2022)
- Peter, J. (2016). Filipino revolts against Spain. Political Science Portal. <http://polsciportal.blogspot.com/search/label/Philippine%20History> (Erişim Tarihi:15.01.2022)
- Ponting, C. (2011). Yeni bir bakış açısıyla dünya tarihi. 1.Basım. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Porter, C. (1945). What lies ahead for the Philippines?. EM24. AHA History and Archives. [https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/gi-roundtable-series/pamphlets/em-24-what-lies-ahead-for-the-philippines-\(1945\)](https://www.historians.org/about-aha-and-membership/aha-history-and-archives/gi-roundtable-series/pamphlets/em-24-what-lies-ahead-for-the-philippines-(1945)) (Erişim Tarihi:25.01.2022)
- Rees, D. ve Townsend, D. (2015). France in revolution 1774–1815. 5.Baskı. Hodder Education.
- Rothbard, M. N. (1995). Economic thought before Adam Smith. An Austrian perspective on the history of economic thought. Volume I Books. Ludwig von Mises Institute Auburn, Alabama. Edward Elgar Publishing.
- Ruff, J. (2020). Riots, rebellions and revolutions in Europe. İçinde R. Antony, S. Carroll, & C. Pennock (Eds.), *The Cambridge World History of Violence* (472-490). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316340592.025
- Samonte, S. (2021). Why 'cedula' seems to be still in PH after 125 years. Philippine News Agency. <https://www.pna.gov.ph/articles/1152613> (Erişim Tarihi: 03.01.2022)
- Sander, O.(2012). Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e. 23.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sands, T., & Higby, C. P. (1949). France and the salt tax. *The Historian*, 11(2), 145-165. <https://www.jstor.org/stable/pdf/24436056.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2022)
- Sée, H. E. (2004). Economic and social conditions in France during the eighteenth century. Batoche Books. <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/see/18thCentury.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2022)

- Sniggle. (2022). Phillipine tax resistance from the revolt against the Tribute to today. <https://sniggle.net/TPL/index5.php?entry=07Dec13> (Erişim Tarihi: 01.01.2022)
- Stošić, S., Marković, L., & Smith, A. J. Early Spanish reign over the Philippines: Social and spritual remodeling. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 187-202. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1354555> (Erişim Tarihi: 03.01.2022)
- Stromberg, R. N. (1986). Reevaluating the French revolution. *The History Teacher*, 20(1), 87-107. <https://www.jstor.org/stable/pdf/493178.pdf> (Erişim Tarihi: 05.01.2022)
- The Philippine Revolution. (2022a). The Philippines over time. <https://thephilippinerevoluion.weebly.com/timeline.html> (Erişim Tarihi: 15.01.2022)
- The Philippine Revolution. (2022b). Revolts. <https://thephilippinerevoluion.weebly.com/revolts.html> (Erişim Tarihi: 15.01.2022)
- Tilly, C. (2016). *Avrupa’da devrimler 1492-1992*. 1.Basım. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ulbrich, C. (2010). Rappenkrieg. İçinde: *Historisches Lexikon der Schweiz (HLS)*, <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/017189/2010-07-27/> , (Erişim Tarihi: 25.01.2022)
- WGA. (2022). The Nobleman is the Spider and the Peasant is the Fly. https://www.wga.hu/html_m/1/lagniet/nobleman.html (Erişim Tarihi: 01.01.2022)
- White, E. (1999). France and the failure to modernize macroeconomic institutions. Working Paper, No. 1999-04, Rutgers University, Department of Economics, New Brunswick, NJ. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/94249/1/1999-04.pdf> (Erişim Tarihi: 01.01.2022)
- Wikimedia. (2022). Map of ancient France (1600). [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_ancient_France_\(1600\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_ancient_France_(1600).jpg) (Erişim Tarihi: 25.01.2022)
- Zagorin, P. (1982a). *Rebels and rulers, 1500-1600. Volume I. society, states, and early modern revolution agrarian and urban rebellions*. Cambridge University Press.
- Zagorin, P. (1982b). *Rebels and rulers, 1500-1660: Volume II, provincial rebellion revolutionary civil wars, 1560-1660*. Cambridge University Press.

Bölüm 8

ON YEDİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

ON YEDİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

BOLOTNIKOV İSYANI, 1606

BRÜKSEL VERGİ GREVİ, 1619

HAMPDEN HAREKETİ, 1629

FRANSA VERGİ İSYANLARI, 1615-82

Merve Yolal Eroğlu

Dokuz Eylül Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

merve.yolal@deu.edu.tr

0000-0001-5980-5610

Özet

Temel kamusal finansman aracı olan vergi, mükelleflerle idare arasındaki ilişkinin kendini en somut şekilde açığa çıkardığı realitedir. Başlangıçta gönüllü ödemeler olan vergilerin sonrasında hukuki cebir yoluyla alınmaya başlanması bu ilişkide zaman zaman gerginlik, zaman zaman da kopmalara sebep olmuştur. Literatürde ilişkide görülen bu aksaklıklar vergi uyumsuzluğu ve vergi isyanları olarak anılır. Tarihte birçok coğrafyada birçok zamanda çeşitli vergi isyanları patlak vermiştir. Bu çalışmanın temel yapısını kronolojik olarak incelemektir. Bu kapsamda, çalışmada öncelikle 1600'lü yılların başında Rusya'da yaşanan Bolotnikov İsyanı anlatılacaktır. Sonrasında ise 1619 yılında Brabant Dukalığının başkenti olan Brüksel'de ortaya çıkan vergi grevine değinilecektir. 1600'lü yılların ortalarına denk gelen ve İngiltere'de yaşanan Hampden Hareketi'nin ele alınmasının ardından son olarak, Fransa'daki çeşitli vergi isyanlarına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fronde İsyanı, Brüksel Vergi Grevi, Vergi İsyancı

Abstract

Tax, the basic public finance tool, is a reality that the relationship between taxpayers and government reveals itself in the most concrete way. Taxes are initially voluntary payments, but subsequent legal forcibly enforcement has occasionally caused tensions and breakages in the relationship between taxpayers and government. The hitch of this relationship is expressed in the literature as tax incompatibility and tax riots. The main purpose of this study is to chronologically examine the basic structure of tax uprisings and rebellions in 17th century. In this context, firstly, the Bolotnikov Rebellion that broken out in Russia, at the beginning of 1600s, will be explained. Then, the tax strike that took place in Brussels, the capital of the Dutchy of Brabant, in 1619, will be discussed. After considering the Hampden Rebellion, which come across the middle of 1600s and broken out in England, various tax rebellions in France will be considered.

Keywords: Fronde Rebellion, Brussels Tax Strike, Tax Rebellion

GİRİŞ

Eski medeniyetlerden günümüze uzanan köklü yapısıyla vergileme, hükümetler için önemli gelir elde etme yöntemlerinden birisi olarak karşımıza çıkar. Vergiler gerek ilkçağlarda gerekse sonraki yüzyıllarda yönetim şekli ve toplumsal yapılara bağlı olarak farklı adlar altında toplanmış ve yöneticiler için sıklıkla başvurulmuş bir gelir kaynağı olmuştur. Hangi çağda veya yüzyılda olursa olsun önemli bir gelir kaynağı olan vergilere başvurulmasını sağlayan temel faktörse istisnasız egemenlik gücü olmuştur. Diğer bir deyişle, söz sahibi olan kişinin (kral, padişah, hükümdar, prens, arşidük) egemenlik gücüne dayalı olarak alınan vergiler, bazen karşılık ilkesi gereği bazense zorunluluklar şeklinde vücut bulmuştur. Böylesine önemli bir yapıya sahip olan bu gelir kaynağının meşruiyet kazanmadığı durumlarda şüphesiz bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Vergi isyanları...

On yedinci yüzyılda da aşırı vergileme özellikle mutlak monarşiye sahip toplum yapılarında halka dayatılma şekli nedeniyle isyanları tetikleyici bir rol oynamıştır. Bilhassa kişisel hakların sömürüldüğü (kölelik), ekonomik bir bunalımın varlığına rağmen temel tüketim maddelerine yönelik vergileme isteğinin olduğu ya da kral ile kurumlar arasında yaşanan çıkar çatışmalarının varlığında; yeni koyulan veya artırılan vergiler mevcut kötü koşulları daha da şiddetlendirme etkisi yarattığı için oluşan toplumsal tepkiler de hızla yayılma özelliği sergilemiştir. Literatürde vergi isyanlarıyla anılan bu tepkiler, mükelleflerin vergilere karşı sergilediği en ağır tutum ve davranışlar olma özelliğini korumaktadır.

Bu çalışmada on yedinci yüzyıldaki vergiler nedeniyle yaşanan isyanlar ele alınacaktır. Çalışma giriş ve sonuç kısımları haricinde dört bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde, Rusya'da *sıkıntılar zamanı* olarak adlandırılan bir dönemde köleliğin yasallaşması ve bunun kötü ekonomik koşullar tarafından tetiklenmesi sonucunda ortaya çıkan Bolotnikov İsyanı ele alınacaktır. İkinci bölümde, Brüksel'de dönemin vergileme kararlarında sahip olduğu konum itibarıyla oldukça etkili olan zanaat loncalarıyla arşidükler arasında vergileme nedeniyle yaşanan kriz ve sonrasında ortaya çıkan Brüksel Vergi Grevine yer verilecektir. Üçüncü bölümde İngiltere'de Kral'ın keyfi vergiler koyma çabası ve bunun sonucunda Parlamento'yu yok sayarak yönetimini sürdürdüğü yıllarda koyduğu vergiye karşı yaşanan itirazı temsil eden Hampden Hareketi incelenecektir. Dördüncü bölümdeyse Fransa'da dönemin mutlak monarşi rejimi ve benimsenen vergileme anlayışı nedeniyle sayısız kez patlak veren çeşitli vergi isyanlarından bazıları ana hatları ortaya konularak paylaşılabacaktır.

1. BOLOTNIKOV İSYANI, 1606-1607

Kırım Tatar halkının akınları ve Polonya-Litvanya Konfederasyonu ile uzayan Livonya Savaşı (1558-82) Rus toplumunu istikrarsızlaştırdığı için, Rusya on yedinci yüzyılın başlarında önemli ekonomik ve siyasi çalkantılara maruz kalır (Bosin, 2009: 435). 1601 sonbaharında yaşanan şiddetli don ve kar yağışıyla tüm ülkede büyük bir mahsul kıtlığına neden olur. Takip eden üç yıl boyunca Rusya, kıtlığın yanı sıra vebayla da mücadele eder. İnsanlar ot, huş ağacı kabuğu, kedi, köpek ve başka hiçbir şey olmadığından ölen akrabalarının cesetlerini bile yemek zorunda kalır. Açlık ve veba neredeyse bütün köyleri yok eder ve efendileri tarafından başıboş bırakılan sayısız köylü, kasaba ve kırsalda yiyecek aramaya başlar (Avrich, 1972: 13-14). Rusya'da *sıkıntılar zamanı* (1598-1613) olarak adlandırılan bu dönemde Ivan Isayevich Bolotnikov adındaki bir köle bu durumu yoksulların zenginlere karşı olduğu toplumsal bir isyana dönüştürür.

Bolotnikov İsyanı, 1606 tarihinde Rusya'nın başına geçen Çar Vasily'nin (Vasily Shuisky) saltanatlık döneminde meydana gelen önemli isyanlardan ilkidir. Bu isyanı tetikleyen ve

halkın ayaklanmasına neden olan temel faktör, feodal toprak mülkiyetinin artması ve serflik¹ yasallaşması sonucunda köylülerin haklarının sömürülmesidir. Kıtlığın etkileri de halkın üzerindeki yükü gittikçe artırır (Serdar, 2015: 22). On yedinci yüzyılda Rusya'yı sarsan ve en büyük köylü savaşı olarak tarihe geçen Bolotnikov İsyanı da işte böyle bir toplumsal zeminde ortaya çıkar.

Ivan Isayevich Bolotnikov, 1600 yılında on dokuz yaşındayken efendisi Prens Andrei Teliatovsky'nden Kazaklara² kaçan ve kısa bir süre sonra Tatarlar tarafından esir alınıp Osmanlı'da köle olarak satılan bir serftir. Osmanlı'nın savaş gemilerinde birkaç yıl forsa olarak çalışır. Osmanlı bir deniz seferinde yenildiğinde Bolotnikov kurtarılıp Venedik'e getirilir ve serbest bırakılır. Bolotnikov sonrasında ülkesine geri dönmeye çalışır. Polonya'dayken çarın mührüyle kaçan ve kendisini Çar Dmitri³ olarak tanıtan Mikhail Molianov ile tanışır. Molianov ona Moskova'yı Shuisky'den geri almak için geleceğini söyler. Kılıç ve pelerin verir. Böylece de Bolotnikov'u kendisinin gerçek Çar Dmitri olduğuna inandırır (Twarog, 1959: 232).

Sahte Çar Mikhail Molianov, Bolotnikov'a Putivl'in voyvodası Prens Shakhovskoi'ye gitmesini söyler. Bolotnikov, Prens Shakhovskoi'ye gider, Dmitri'yi gördüğünü anlatır ve Çar'ın kendisine verdiği kılıçla pelerini gösterir. Bunun üzerine Shakhovskoi, Bolotnikov'u en yüksek voyvoda, yani askeri kumandanı olarak atar. Kölelikten kumandanlığa yükselen Bolotnikov'un emrine on iki bin asker verilir. Bolotnikov her yere haberciler gönderir, köylüleri, mültecileri, serserileri ve haydutları sancağına çağırır. Kazaklar, Ukraynalılar ve Polonyalılar da Bolotnikov'un yanında yer alır. Bolotnikov ve ordusu Ekim 1606'da Çar Shuisky'ye karşı ayaklanma hareketini başlatır ve Moskova surlarının altındaki Kolomenskoye köyünü işgal eder. Çar Shuisky'nin güçlerinden kurtarılan bölgelerde isyancılar belirli sosyal grupların hangi rolü oynadığını anlayamazlar ve voyvodaları veya valileri seçerek örgütlenirler (Mousnier, 2022: 186-187).

Bolotnikov köylüler ve köleleri kötü şartlardan kurtulmaları için propagandalar yapar ve bu sayede köylüleri arkasına alarak sosyal bir ayaklanma hareketi oluşturur. Çoğunluğunu Kazakların oluşturduğu halk kitleleri⁴, Bolotnikov'dan aldıkları destekle çiftliklere ve zenginlerin mallarına el koyup yağmalamaya başlar. 2 Aralık 1606 günü Çar Shuisky'nin askeri kuvvetleri harekete geçerek Kotli köyü civarında Bolotnikov'u yenilgiye uğratar ve onu güneye sürerler. Lakin Bolotnikov durmaz ve Kaluga şehrinde ayaklanma çıkarma uğraşına devam eder. 1607 yılında Terek ve Don Kazakları'nın ayaklanmasına neden olan ve Sahte Çarzade Petr olarak bilinen İl'ya Gorçakov, Bolotnikov'a yardım eder. Bu sayede Kazaklar Tula şehrini ve kaleyi ele geçirir. Bunun üzerine Çar Shuisky ordusunu Tula'ya gönderir ve şehri sular altında bırakır (Kurats, 1987: 198-199).

¹ Köylülerin toprağa bağlı köleliği serflik olarak nitelendirilir Bkz., (Coşgun, 2014: 7).

² Kazak terimi on altıncı yüzyılda daimi bir evi veya belirli bir mesleği olmayan, geçici bir işçi, özgür ve aylak olan anlamında kullanılır (Mousnier, 2022: 159). Kazaklar, köylü ve kasabalı kitlenin sahip olmadığı bir askeri kapasiteye ve savaşma ruhuna sahiptir. Bu nedenle kazaklar, on yedinci ve on sekizinci yüzyılların ayaklanmalarında sıklıkla önderlik ederler (Avrich, 1972: 20).

³ Esas olan Dmitri, çocukken 1591'de, epilepsi geçirirken elinde oynadığı bıçağın üzerine düşerek ölür. Lakin halk onun tahtta gözü olan Boris Godunov'un suikastçisi tarafından öldürüldüğüne inanır. Sonrasında yayılan söylentilerse Dmitri'nin suikastçı bıçağından mucizevi bir şekilde kurtulduğu ve tebaasını derterinden kurtarmak için Moskova'ya doğru yola çıktığı şeklindedir (Avrich, 1972: 15).

⁴ Moskova hükümeti, bu kitleleri “vori” (hırsızlar) olarak niteler (Kurats, 1987: 199).

Tula'nın sularla dolması nedeniyle kasabaya erzak temin edilemez ve erzak fiyatları yükselir. Böylece kıtlık baş gösterir. Kasaba halkı köpekleri, kedileri, atları, öküz ve inekleri hatta bunların postlarını bile yemek zorunda kalır. 10 Ekim 1607'de Shuisky'nin Tula'yı kuşatanların teslim olması üzerine hayatlarını bağışlayacağına dair söz vermesi üzerine Bolotnikov ve isyancılar teslim olurlar (Mousnier, 2022: 189).

(İsyancı Bolotnikov, Çar Shuisky'ye Bağlılık Yemini Ediyor)

Bolotnikov, Çar Shuisky'nin önünde diz çöker ve ona, *“sözümü yerine getirdim, Polonya'da kendisini Dimitri olarak tanıtan kişiye sadakatle hizmet ettim. Doğru veya yanlış bilmiyorum, çünkü ben daha önce hiç kral görmemiştim. Ben yeminime ihanet etmedim, ama o bana ihanet etti. Şimdi senin emrindeyim. Eğer kellemi istiyorsan bu kılıçla kesilmesini emret, ama bana canımı bağışlarsan sonuna kadar sana sadakatle hizmet edeceğim”* der. Lakin Çar ikna olmaz ve Bolotnikov'un gözlerini oydurur ve onu boğdurur. İsyana katılanlara Kargopol'de hapsedilir. İsyanı bastıran Çar Shuisky 18 Ekim'de Moskova'ya zaferle döner (Runivers, 2021).

Bolotnikov İsyanı, Rusya tahtını kime ait olduğunun anlaşılması için yapılan siyasi bir mücadeledir. Lakin böyle olmasına rağmen bu isyan, sosyal ve vergisel alanda reformlar isteyen köylülerin de sesi olur. Bolotnikov İsyanı, sonraki yüzyıllarda birçok Rus ayaklanmasına zemin oluşturur (Burg, 2004: 190). Bolotnikov İsyanı'na ilişkin ilerleyen yıllarda Rus ve Sovyet araştırmacıları arasında çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıkar. Sovyet yazarlara göre Bolotnikov İsyanı “ilk köylü isyanı” iken, Rus yazarlara göre bu isyan serflikin yasallaşması nedeniyle çok sayıda köylünün tepki gösterdiği için geniş bir tabanı kapsayan isyan olarak kabul edilmelidir. Zira isyana destek verenler sadece köylüler değil, aynı zamanda askeri köleler ve topraklarına el koyulan küçük aristokratlardır (Acar, 2014: 115-116).

2. BRÜKSEL VERGİ GREVİ, 1619

Belçika ve Hollanda arasında bölünmüş bir şehir olan Brüksel, Brabant Dükalığı'nın⁵ başkentlerinden biridir. 1430 yılında Burgonya'lı III. Philip (İyi Philip) hakimiyetinde olan

⁵ O dönemde Brabant Dükalığı'nın dört başkenti bulunur. Bunlar; Leuven, Brüksel, Anvers ve 's-Hertogenbosch'dur.

Brabant, 1477 yılından itibaren Habsburg'lara geçer. İlerleyen yüzyıllarda Hollanda da Habsburg Aşağı Ülkelerini⁶ oluşturan topraklara katılır. Lakin Brüksel on sekizinci yüzyılın başlarına kadar İspanya'ya bağlı kalır (Columbia Electronic Encyclopedia, 2021).

1531 yılında Brüksel, Habsburg Aşağı Ülkeleri'nin merkezi olur. Habsburg Aşağı Ülkelerde yer alan eyaletler eskiye dayanan birtakım ayrıcalıkların⁷ tanındığı bir yasaya sahiptir. Eyaletlerin kendilerine ait idari yapılanmaları da vardır. On yedi eyaletin temsilcilerinden oluşan bu meclise Genel Meclis adı verilir (Kalkan, 2014: 14). Kral bölgeyle ilgili kararlarda şehir temsilcilerinden oluşan bu meclise danışarak karar verir. Brüksel'in Habsburg Aşağı Ülkeleri'n merkezi olması nedeniyle diğer şehirlerle ilgili kararlar da Brüksel'deki bu mecliste alınır (Limm, 2013: 9).

1585 yılında Güney Aşağı Ülkeleri birtakım fetihler yoluyla İspanyol egemenliğine geçer ve bu bölge Franche-Comté, Flandre, Brabant ve Artois gibi bölgelerden oluşan "İspanyol Aşağı Ülkeleri" adıyla anılmaya başlar. 1598 yılında İspanyol Aşağı Ülkeleri'nin lideri olan Arşidük Albrecht, Brüksel'i İspanyol Aşağı Ülkeleri'nin başkenti yapar. Brüksel'in başkent olması ve Genel Meclis'in de burada bulunması Brüksel'e diplomatik açıdan büyük bir önem kazandırır (Kalkan, 2014: 42-43).

Brüksel'deki diplomaside üç bileşen bulunur. Bunlar; (1) Günlük yönetimden sorumlu olan sulh hakimi, ihtiyar heyeti ya da kanun, (2) Prensın koyduğu vergilerin onaylanmasında rol alan ve bir danışma organı olan Genel Meclis ve (3) Kırk dokuz Brüksel zanaat esnafının temsilcilerini bir araya toplayan Dokuz Ulus⁸ şeklinde sıralanır. Dokuz Ulus'u oluşturan zanaat loncaları hükümdarın koyduğu vergileri onaylama veya reddetme konusunda söz sahibidir. Hükümdara yapılan veya hükümdarın yaptığı taleplerde bu üç bileşenin de oybirliğine dayalı olarak aldığı kararlar uygulanır (Van Gelder, 2018: 147).

1619 yılında⁹ Sulh Hakiminin vergilerden sağlanan hasılatı boş yere ve keyfi harcaması üzerine zanaat loncalarıyla aralarında anlaşmazlık çıkar. Bunun üzerine Brüksel zanaat

⁶ Batı Avrupa'nın kuzey kısmında nehirlerle ayrılmış olan ve Kuzey-Güney Aşağı Ülkeler adıyla bilinen bir bölgedir. Aşağı ülkeler adıyla anılan bu bölge günümüzde Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve Fransa'nın küçük bir kısmını kapsar. Bölgeye *aşağı ülkeler* adının verilmesinin nedeni, toprakların deniz seviyesinden daha alçakta olmasıdır. 1549 yılında Kral I. Carlos Aşağı Ülkelerde bulunan on yedi eyaleti birleştirerek Habsburg Aşağı Ülkeleri adını verir ve bu eyaletleri tek bir bölge olarak düzenler. Bu bölge şu eyaletlerden oluşmaktadır: Brabant, Flanders, Hollanda, Zelanda, Namur, Friesland, Overrijssel, Hainault, Mechelen, Groningen, Gelderland, Walloon Flanders, Limburg, Tournai, Utrecht, Lüksemburg ve Artois (Kalkan, 2014: 8-10).

⁷ İngilizcesi Great Privilege olan Büyük Ayrıcalık 11 Şubat 1477'de Burgonya'lı Mary tarafından imzalanan bir belgedir. Bu belge Hollanda, Brabant, Flandre ve Hainault gibi bölgelere özerklik veren bir belgedir (Kalkan, 2014: 9).

⁸ Brüksel zanaatkarlarının politik ifadesidir. Dokuz Ulus zanaatkarları 1421'den 1795'e kadar üç üyeli belediye meclisinde temsil edilirler. Dokuz Ulus altında birleşen Brüksel loncaları, geç ortaçağ ve erken modern dönemlerde Brüksel şehrinin ekonomik yaşamına egemen olan zanaat loncalarının birlikleridir (Wikipedia, 2021). Erken modern dönemde, başkentlerdeki zanaat loncalarının önemi yerel anlamda oldukça fazladır. Brabant eyaletlerinde hükümdarın getirdiği yeni bir verginin veya var olup da artırılan verginin onaylanıp onaylanmayacağına etkin bir şekilde karar verdikleri için Dokuz Ulus'un evet veya hayır oyu çok önemlidir. Oylamalarda oybirliği kuralı geçerlidir (Soly, 2008: 55).

⁹ Brüksel'de özellikle lonca üyeleri ve işçiler üzerinde artan mali baskı çok sayıda isyana yol açar. 1619 yılından önce de 1528 ve 1532 yıllarında da mali baskılar neticesinde Brüksel'de isyanlar

loncalarının temsilcileri Arşidüklerin Mayıs 1619'da talep ettiğı bira, şarap, un ve et üzerindeki tüketim vergisinin altı ay daha uzatılması teklifini reddeder. Haziran ayında zanaatkarlar taleplerini bildirmek için Arşidük Albrecht ve Ardüşes Isabella'ya bir elçi gönderirler. Zanaatkarlar uzatma kararını kabul etmeleri karşılığında kendilerine ait birtakım ayrıcalıkların yeniden onaylanmasını isterler. Albrecht ve Isabella loncaların bu talebini reddeder ve Temmuz ayında istisnai bir usulle Brabant Devletlerinin oybirliğı yerine oy çokluğı ilkesine göre oylama yaparak vergilerin uzatılmasını sağlar. Bunun üzerine zanaatkar loncalar, halkı ayaklandırır ve Arşidük Albrecht'in vergi tahsildarları Brüksel'den yaka paça kovulur (Dekoster, 2015:108).

Arşidük Albrecht, generali Ambrogio Spinola'ya ayaklanmayı bastırma emri verir. Brüksel'de gittikçe artan karmaşa ve şiddet nedeniyle korkan, şansölyeler de dahil olmak üzere şehrin önde gelenlerin çoğı şehri terk eder. Arşidüklerin barışçıl tutumuna büyük inancı olan Fransız büyükelçisi Péricard, Albrecht'in şiddeti durdurmak için elinden gelen her şeyi yapacağına inandığı için şehri terk etmez. Büyükelçisi Péricard 23 Eylül'de General Spinola'nın askerlerinin güvenliğı garanti ettiğı Vilvoorde'ye yerleşir. Aynı gün General Spinola ordusuyla Brüksel'e girer ve isyanı tamamen kontrol altına alır. İsyanlarının cezası olarak Brüksel sakinlerine iki bin askerden oluşan bir birliğı bulundurma zorunluluğı getirilir. Brüksel halkı, bu birliğin bakımı için ayda altı bin sterlin ödemekle yükümlü olur. Ayrıca halk tüketim vergisini ödemeye devam eder. Bununla birlikte bira üzerinden alınan verginin artırılması sonucunda ekstra bir tüketim vergisi daha ödemek zorunda kalır. Fransız büyükelçisi Péricard, Arşidük Albrecht'e baskıdan kaçınması ve yaşanan tatsızlıkların bir an önce unutulması tavsiyesinde bulunur. Albrecht ve Isabella Kasım ayında genel bir af ilan ederler. Lakin şehirden kaçan yedi isyancı, Güney Hollanda'dan ömür boyu men edilir. Arşidük Albrecht Ocak 1620'nin sonunda askeri birliğı Brüksel'den geri çeker. Ayrıca sürgündeki yedi isyancıdan altısını affeder ve onların Brüksel'e geri dönmelerine izin verir (Dekoster, 2015: 109-110).

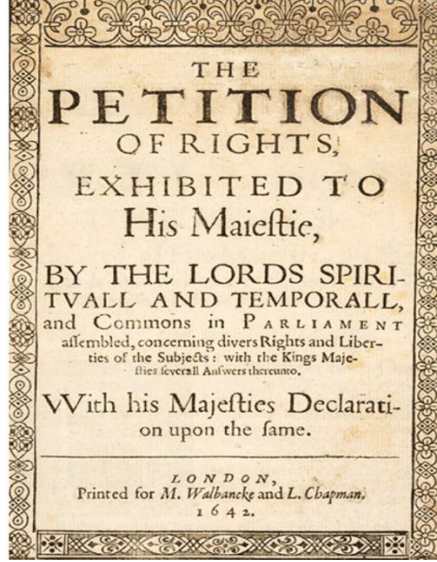
Arşidük Albrecht böyle bir isyanın bir kez daha yaşanmaması için belediye meclisi tüzüğüne değıştirir. Yapılan değışikliğe göre, yönetici prens veya kral şehir konseyinde yer alan ilk iki üyenin atamalarını yapma hakkına sahip olur. Böylece şehir konseyi üyesi olan loncalar azınlık bir grup haline getirilir. Bu, loncaların herhangi bir oylama yapıldığında etkisiz olmaları sonucunu doğurur. Lakin bu durum çok fazla sürmemiş ve on yedinci yüzyılın sonunda hükümet ile Brüksel loncaları arasındaki gerilimler yeni çatışmalar doğurur (Kennedy, 2006: 413-414).

3. HAMPDEN HAREKETİ, 1629

I. Charles 1625 tarihinde tahta çıktığında Britanya Adaları çeşitli dini, siyasi ve sosyal nedenlerle parçalanır. Charles'ın taç giyme töreninden sonraki dört yıl içinde bu gerekçeler Kral ve Parlamento arasında derin anlaşmazlıklara dönüşür. I. Charles, hükümdarların Tanrı tarafından atandığına ve krallıklarını kişisel olarak atadığı bir Danışma Meclisinden tavsiye alarak yönetebileceğı anlamına gelen *Kralların İlahi Hakkı* düşüncesine sahip olduğundan kendisini her konuda Parlamentonun üstünde görür. Parlamento ise yasa yapma, yeni vergiler koyma veya oranları artırma ve Kralın kullanımı için para tahsis etme gibi konularda söz hakkına sahip olması gerektiğini savunur. Kral'ın Parlamento'ya danışmadan keyfi ve ağır vergiler koyması gerginliğı daha da artırır. Bunun üzerine Parlamento 17 Haziran 1628 tarihinde Kralın yasaları ve vergileri kötüye kullanmasını

yaşanır. İsyanların çıktığı yerlere bakıldığında özellikle loncaların şehir yönetiminde güçlü olduğu yerlerin varlığı dikkat çeker (Marnef, 2001: 90).

önlemek için taleplerinin yer aldığı bir liste olan Haklar Bildirgesi'ni (Petition of Rights) yayınlar (Pattison, 2021).

(İngiliz Haklar Bildirgesi, 1628)

Haklar Bildirgesi'nde Kral I. Edward döneminde yürürlüğe koyulan bir yasanın sağladığı temel hak ve özgürlükler I. Charles'a bir kez daha hatırlatılır. Bildirgede önemli bir yere sahip olan ve çeşitli kez tekrar edilerek vurgulanan konulardan birisi de vergiler olur. Bildirgede vergilemeye ilişkin şu ifadeler yer verilir: *"Kralın, varislerinin, imparatorluktaki başpiskopos, kont, baron, şövalye veya soylular ve diğer tüm özgür kişilerin rızası olmaksızın vergi ya da yardım adı altında para toplanması veyahut vergi oranlarının artırılması yasaktır. İmparatorluğun diğer yasaları ile bu durum değiştirilemez. Ayrıca imparatorluk nizamnameleri de parlamentonun onayı olmaksızın bağ, vergi veya yardım parası ödemek için kimseyi zorla koşamaz. Veyahut bu yönde ısrarcı olunması durumunda ödemeye karşı gelenler sorguya çekilmemelidir, yemine zorlanmamalı, hücreye kapatılmamalı veya başka bir şekilde eziyete maruz kalmamalıdır. Tüm bunlar hak ve özgürlüklerimiz olduğu için İmparatorluğun yasa ve nizamnamelerinde sayılan konularda teveccüh göstermesini yüce Kralımızdan rica ediyoruz"* (Aktan, 2018: 44-46).

Kral bu bildirgeyi kabul etmesine rağmen 1629'da Parlamento'yu fesheder ve *Kişisel Yönetim* olarak adlandırılan on bir yıllık bir dönem boyunca Parlamento'yu yok sayar. I. Charles, Parlamento'yu yok saydığı bu dönemde 1278 tarihli bir yasaya dayanan "şövalyelik ödemesi" adı altında toplanan bir vergiyi tekrar yürürlüğe koyar. Buna göre, kırk sterlinin üzerinde arazisi olan herkesin kendi evinde şövalyelik onurunu üstlenmesi için ödeme yapması zorunlu tutulur. O dönemde bu ödemeyi yapamayanlardan toplamda yaklaşık yüz seksen bin sterlin tutarında para cezası toplanır (Keen ve Slemrod, 2021: 71-72). Dolayısıyla, Kral I. Charles sadece vergileri değil, para cezalarını da gelir elde etmek amacıyla kullanır.

Parlamentar gelir kaynaklarından mahrum kalan Kral I. Charles, 1634 yılında ülkeyi Fransız işgaline karşı güvence altına alacak bir filo sağlanması ve ticaretin korunması gerekçesiyle "gemi vergisi" adı altında bir vergi getirir. Gemi vergisi, tevzi vergi olma özelliğindedir ve o dönemde İngiltere'deki her kontluğun ödeme kapsamına alındığı bu

vergi sayesinde 1 Mart'a kadar toplam yüz yetmiş üç bin sterlin talep edildiği ferman edilir. Lakin Warwickshire teğmeni ve Berkshire'daki Banbury kontunun bu vergiyi toplanmasına yardım etmemeleri I. Charles'ı fermanı geri çekmek zorunda bırakır. I. Charles, Hollandalılara karşı kendisine yardım etmesi amacıyla İspanya Kralı IV. Philip'le gizli bir anlaşma yapar. Gemi vergisini toplayabilmek için de başsavcı William Noy'un Londra Kulesi'nde yüzyıllardır kullanılmayan kayıtlardan gemi vergisine ait yasal bilgileri araştırmasını ister (Encyclopædia Britannica, 1911: 982).

Lord Keeper Coventry ve Manchester kontundan emrin yasallığı lehinde bir görüş aldıktan sonra I. Charles, Ekim 1634'te gemi vergisine ilişkin emrini yayınlar. Londra ve diğer deniz limanlarının yargıçlarına belirli bir tonaj ve teçhizat veya para olarak eşdeğeri olan belirli sayıda savaş gemisi sağlamalarını talep eder. Ayrıca yargıçların her birine verginin ödenmesi konusunda mevcut durumlarına göre vergileme yapmaları için yetki verir. 1634 tarihli fermanın ayırt edici özelliği, tüm emsallerin aksine barış zamanında verilmiş olmasıdır. I. Charles vergiye itiraz edileceğini bildiğinden, politikasının gerçek amacını gizlemek için korsanlardan gelen ticaret tehlikesini ve Avrupa'daki genel huzursuzluk durumunu bahane olarak öne sürer. Böylece gemi vergisi sayesinde yüz bin sterlin toplanır (Encyclopædia Britannica, 1911: 982).

I. Charles, 4 Ağustos 1635 tarihinde kıyı kasabalarının yanı sıra iç bölgelerin şerif ve yargıçlarına hem kişisel¹⁰ hem de gayrimenkuller üzerinden vergileme yapmaları ve bu yolla iki yüz sekiz bin sterlin toplamalarını emrettiği ikinci gemi vergisi fermanını çıkarır. Halkın karşı gelmesini önlemek amacıyla da on iki yargıçtan onunun imzaladığı yazılı bir görüş alır. Bu görüşte, Krallığın tek hükümdar olduğu ve ulusal tehlike zamanında gemi vergisinin ülkenin her yerinden yasal olarak toplanabileceği belirtilir. 9 Ekim 1636 tarihinde üçüncü bir gemi vergisi emri yayınlanır ve artık Kralın, Parlamento'nun onayı olmaksızın bu verginin kalıcı ve genel bir vergi haline getirdiği netlik kazanmış olur (Encyclopædia Britannica, 1911: 982).

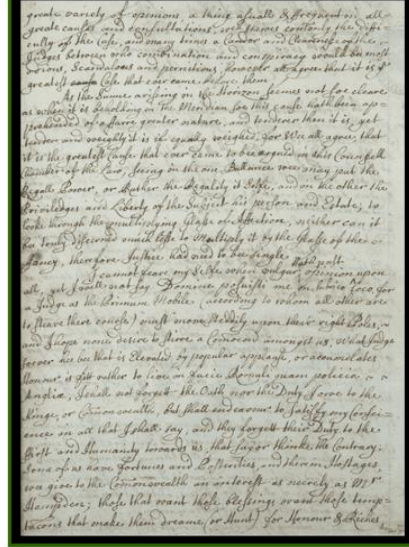
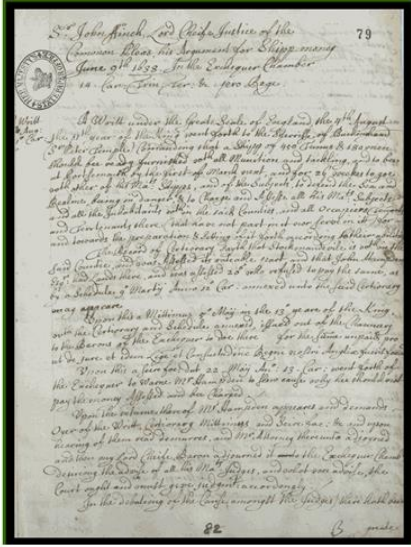
Buckinghamshire'da Wendover milletvekili olarak görev yapan ve toprak zengini olan John Hampden gemi vergisini ödemeyi reddeder. 1637'de Parlamento'nun rızası olmadan yapılan vergilemenin yasallığı konusuna itiraz etmesi nedeniyle Maliye Mahkemesi'nin¹¹ tüm yargıçları önünde yargılanır. 12 Haziran 1638 tarihinde mahkeme yediye beş oy çokluğuyla Kraliyet lehine karar verir (The National Archives, 2021). Kraliyet lehine karar veren yedi yargıç, gerekçe olarak gemi vergisinin olağanüstü dönem vergisi olduğu ve bu konudaki en iyi karar mercii'nin mahkemenin değil, Kralın olduğu gerekçesiyle vergiyi onayladıklarını açıklar (Adams, 2001: 254).

Gemi vergisinden sağlanan hasılat ise, 1635 yılından sonra azalmaya başlar. 1636 ve 1639 yılları arasında yapılan hiçbir tahsilat, 1635'teki toplam hasılat miktarına ulaşamaz. 1635 yılındaki tahsilatın başarısıysa insanların bir kerelik vergiyi ödemeye hazır olduklarını gösterir. 1636'daki ödemelerdeki dramatik düşüşse gemi vergisinin kalıcı bir vergiye dönüşmesi sonrasında ülke genelinde vergiye karşı artan direnci ortaya koyar (Langelüddecke,

¹⁰ Ödemeyi reddeden mükellefler baskıyla karşı karşıya kalırlar. Diğer bir deyişle, sığırlarına veya diğer değerli eşyalarına ya icra memurları ya da bucak memurları tarafından el konulur. Şerifler mal sahiplerinin sığırları üzerinden Gemi Vergisi için ödenmesi gereken tutarı düşerek ve fazlalığı mal sahibine geri vererek satmaya yetkilidir. İhtiyati hacizlere direnenler veya haczedilebilecek malları gizleyenler ise hapis cezasına çarptırılır (Langelüddecke, 2007: 513).

¹¹ Kraliyet gelirlerinin toplandığı ve aslen mali meselelerle ilgilenen bu mahkeme, on altıncı yüzyılın ortalarından itibaren sıradan bir adalet mahkemesi haline gelir. 1880'de ise Yüksek Adalet Divanı ile birleştirilir (Oxford Reference, 2021).

2007: 514). Zira birçok vergi mükellefi bu verginin kraliyetin acil ihtiyaçları finanse etmek yerine, kabul edilemez bir mali yük getiren ve her yıl tekrarlanarak Parlamento dışı vergilemeyi artırmaya yönelik bir girişim olduğunu düşünür (Langelüddecke, 2007: 531). 1635 yılı ve sonrasında yayınlanan fermanlar sonucunda kontluklar bazında elde edilen vergi gelirleri ve gelirlerdeki söz konusu azalma ekte verilen Tablo 1'den izlenebilir.

(Hampden Davasının Baş Yargıcı Sir John Finch'in Gemi Vergisi Lehindeki Görüşleri)

Kral I. Charles, İskoç Presbiteryenlerce mağlup edilip İngiliz topraklarındayken onlara günde sekiz yüz elli sterlin ödemek zorunda kalır ve gemi vergisine olan güven de sarsıldığı için yeterli kadar hasılat elde edemez. Bu, I. Charles'ı Parlamento'dan para istemek zorunda bırakır. Parlamento ise bazı tavizler ister. Bu tavizler (i) Gemi vergisinin bir daha toplanmaması, ağır para ve hapis cezalarının kaldırılması ve (ii) Parlamento'nun onayı olmaksızın herhangi bir kararın alınmaması şeklindedir. I. Charles Parlamento'nun tüm tekliflerini kabul eder. Lakin Kral, Hampden ve onun lehine karar veren diğer beş yargıcın tutuklanmasını emreder. Hampden ve diğerleri tutuklanmadan önce I. Charles Londra'yı terk eder ve Parlamento'ya karşı savaşmak amacıyla bir ordu kurmak için kuzey İngiltere'ye gider. Oluşan bu iktidar boşluğunda Parlamento hükümeti devralır, kendi vergilerini toplar ve bir ordu kurar. Böylece İngiltere İç Savaşı¹² başlamış olur (Adams, 2001: 254).

¹² Ağustos 1642'de ciddi bir iç savaş patlak verir. Cavaliers olarak bilinen kralcı güçler kuzey ve batı İngiltere'ye hakim olurken, yuvarlak kafalar olarak bilinen parlamentolar güçlerse, ülkenin güney ve doğu bölgelerine egemen olurlar. Kral Charles, İrlanda İsyanını sona erdirmek için İrlanda Katolikleriyle ittifak yapar. Bu sayede 1643 yılının başlarında üstünlük kazanıyor gibi gözükür. Lakin, o yıl Parlamento ve İskoçya arasında yapılan önemli bir ittifak sonucunda, Ocak 1644'te büyük bir İskoç ordusu Parlamento'ya destek verir. 2 Temmuz 1644 tarihinde Kraliyetçi ve Parlamentar güçler, I. İngiliz İç Savaşı'nda York'un batısındaki Marston Moor'da karşı karşıya gelir. Yirmi sekiz bin kişiden oluşan Parlamento ordusu, on sekiz bin kişilik Kraliyet ordusunu bozguna uğratar. Böylece Kralın kuzey İngiltere üzerindeki kontrolünü sona erdirir. Ardından Sir Thomas Fairfax ve Oliver Cromwell tarafından komuta edilen yirmi iki bin kişilik kalıcı, profesyonel ve eğitilmiş bir ordu oluşturulur. Lakin yenilgiyi kabul etmeyen Kral Charles, 1647-48'de Wight Adası'ndayken İskoçlarla bir barış anlaşması imzalamayı başarır ve 1648

Gemi vergisine anayasal itirazlar sonucunda 7 Ağustos 1641'de Parlamento verginin “ülkenin yasalarına ve tüzüklerine, mülkiyet hakkına, tebaa özgürlüğüne aykırı olduğu” gerekçesiyle yasadışı olarak ilan etmiştir (Langelüddeke, 2007: 510).

4. FRANSA VERGİ İSYANLARI, 1615-82

On yedinci yüzyıl Fransa'sı toplumu çok sayıda ve çeşitli sosyal gruplardan oluşur. Bunların arasında özellikle zanaat loncaları, memurlar, tarikatlar vb. gibi yüksek statüden oluşan kişiler bulunur. Bu toplulukların her birine birer kurumsal kimlik kazandıran çeşitli meclisleri, konseyleri, belediye sulh yargıçları, konsolosları ve lordları gibi kendi organları ve ayrıcalıkları vardır. Diğer bir deyişle, on yedinci yüzyılın Fransız toplumundaki sosyal ilişkilerde rütbelere hiyerarşisi hakimdir (Mousnier, 2022: 3).

Fransız köylüleri ise Fransa'daki sosyal rütbelere hiyerarşisine maruz kalan kesimi oluşturur. 1439 yılından itibaren köylülerin ne zaman ve ne kadar vergi vereceğine Kralın kendisi karar verir. Bu nedenle köylerde çıkan isyanlar temel olarak iki faktörden kaynaklanır¹³. Bunlar (i) ya vergi tahsilatı için birisinin görevlendirilmesi (elus¹⁴) ya da (ii) dolaylı vergilerin getirilmesi veya artırılması şeklinde sıralanır. Köylüler *taile*¹⁵ denilen ve bir baş vergisi olan arazi vergisini öteden beri ödemeye alıştıklarından yeni koyulan vergileri olağanüstü olarak nitelendirir. Ayrıca Kral dolaylı vergileri veya yerel vergileri artırmak veya yenilerini getirmek istediğinde bu vergiler şarap gibi günlük tüketim malları üzerinden alınmak istenir. Dolayısıyla bu vergiler hem doğrudan yoksulların gündelik yaşamlarını olumsuz etkiler hem de dolaylı olarak vergiler yüzünden yükselen fiyatlar sebebiyle ürünlerin satışlarını azaltarak bağcılarının işini zorlaştırır (Mousnier, 2022: 38-39). Monarşinin benzersiz güçler karmaşası içinde ve yarattığı idari düzensizlik nedeniyle sömürücü bir mali sistem oluşur. Bu nedenle, on yedinci yüzyıl Fransa'sında yaşanan isyanlar neredeyse kurumsallaşmış bir protesto biçimi haline gelir. Siyasi temsil hakkı tanınmayan köylüler ise, sıkıntı ve öfkelerini ancak direniş ve şiddetle Kral'a iletebilmektedir (Zagorin, 1982a: 227).

İlkbahar ve yaz aylarında İngiltere'de bir dizi silahlı ayaklanma çıkartarak Parlamento'da huzursuzluk yaratır. Fairfax ve Cromwell kralcı ayaklanmaları kolayca bastırır. Lakin, Kralın sert muhalifleri Parlamento'nun sorumluluğunu üstlenmeye karar verir ve Kral Charles'ın hayatayken barışın sağlanamayacağını düşünerek bir yüksek mahkeme kurarlar. Ardından Kral I. Charles vatana ihanetten yargılanır. Mahkeme tarafından suçlu olduğuna karar verilen Charles, 30 Ocak 1649 tarihinde Whitehall'da başı kesilerek idam edilir. Kralın idamının ardından, İngiltere'de Cromwell'in katı askeri gücüyle desteklenen cumhuriyetçi bir rejim kurulur ve bu rejim, 1658 yılında Cromwell'in ölümüne kadar devam eder (Stoyle, 2011).

- 13 Fransa'da yaşanan vergi isyanlarının ortaya çıkmasına etki eden bir başka faktör ise, vergilerle ilgili halk arasında yayılan bu söylentilerdir. Kralın toplanan vergilerden habersiz olduğu veya kendi mali görevlileri tarafından aldatıldığı, doğumlara, evliliklere veya ölümlere vergi konulacağı, tahsildarların açgözlü ve vicdansız olduğu ve kendini zenginleştirmek için tüm halkı fakirleştireceği gibi abartılı mitlerin varlığı bu söylentilere örnekler (Zagorin, 1982a: 219).
- 14 Elus: Fransızca seçilmiş kişi anlamına gelen bu terim, yerel bölgelere vergi tahsilatı için görevlendirilen kişileri tanımlar. İngilizcesi *tax commissioner* olan bu kelimenin Arapçadaki karşılığı *mültezim* olarak verilebilir (Hopcroft, 1999: 73). Elus, genellikle bu pozisyonu satın alan zenginlerdir. Bu görev onlara para kazanma fırsatı vermenin yanı sıra vergi muafılığı da sağlar (Mousnier, 2022: xiv).
- 15 Soylular ve din adamları dışında herkese uygulanan dolaysız bir vergidir. Vergiye tabi kişilerin toplam gelirlerine göre değişiklik göstermeyen bu vergi, bölge için belirlenen sabit miktartlı bir vergidir (Mousnier, 2022: 39). Ağırlığını en fazla yoksul sınıflar üzerine yükleyen bu dolaysız vergi, XI. Louis (1461-83) döneminde dört buçuk milyon livreden on yedinci yüzyılın ortalarında Jules Cardinal Mazarin yönetiminde gelindiğinde elli beş milyon livreye yükselmiştir (Britannica, 2021).

4.1. Lanturelu İsyanı, 1630

1629 yılında Kral XIII. Louis Burgonya'da elus'u getirmek istediğini açıklar. Lakin Mülkler Meclisi¹⁶, eyalet halkından toplanacak büyük miktarda para karşılığında Kral'ı bu önlemden vazgeçmeye ikna eder. Ertesi yıl, 1630'da ülkenin en büyük şarap üretim bölgesinin merkezi olan Dijon şehrinde Hükümetin şarap vergisi koyacağına dair bir söylenti yayılır. Bunun üzerine şehrin dörtte birini oluşturan bağcılar, 28 Şubat ve 1 Mart'ta ayaklanır. Belediye başkanı ve askerler ise bu duruma müdahale etmezler (Mousnier, 2022: 40). İsyan, Dijon'un bağ işçilerinin ve zanaatkarların yaşadığı yedi mahalleden ikisi olan Saint-Philibert ve Saint-Nicolas mahallelerinde yoğunlaşır. İsyanı desteklemek amacıyla çok sayıda yoksul kişi de şehre akın eder. Yerli şarap üreticilerinin lideri olan King Machas önderliğindeki isyancılar bir karnaval havasında davulların ritmi eşliğinde yürüyerek, isyana adını veren dönemin popüler şarkısı *lanturelu* eşliğinde belediye binasının önünde toplanırlar. İsyancılar mali yetkililere yönelik tehditler savurup onların evlerini yağmalar, Kral'ın ve önde gelen meclis üyesi Kardinal Richelieu'nun portrelerini yakarlar. Çıkan kargaşa sonrasında Dijon yargıçları alarma geçer ve burjuva milislerine ayaklanmayı bastırma emri verirler. Bunun üzerine milisler bir düzine isyancıyı öldürür ve yakaladıkları iki isyancıyı da asarak idam ederler. İsyan bastırılır. Kral, isyancılara herhangi bir ceza vermez ve ayrıca Dijon'a elus getirme planından da vazgeçer (Zagorin, 1982a: 240). Bu, isyanın başarılı olduğunu gösteren bir sonuçtur.

4.2. Cascadeux İsyanı, 1630

Cascadeux İsyanı 1630 Eylül'ünde Aix eyaletinin Provence şehrinde başlayıp Aralık ayına kadar devam eden bir isyandır. Bu isyan, XIII. Louis hükümetinin Aix'in eyalet Paramentosu'nun başkenti ve yeri olduğu Provence şehrine elus'u getirmesi üzerine başlar (Mousnier, 2022: 39). Aix'teki kargaşayı tetikleyen faktörler 1620'lerin sonlarındaki kötü hasat ve veba istilası olur. Kıtık, hastalıkla birleştiği için halkın durumu gittikçe kötüleşir. O kadar çok dilenci şehri istila eder ki, Kraliyet onları dışarda tutmak için şehir kapılarına muhafızlar dikmek zorunda kalır. Kraliyet birliklerinin şehir kapılarında kalması nedeniyle Kral tuz için daha yüksek vergiler ister. Kral'ın, Eyalet Genel Meclisi'nin rızası olmadan bu vergiyi toplatacağına dair söylentiler yayılır. Gerçekten de Kral, 1629 yılında Provence şehrine elus atamaya karar verir (Zagorin, 1982a: 241).

1630 yılının Eylül ayı ortalarında Kraliyet Aix'deki yirmi beş bin kişiden vergi toplaması için görevli tayin ettiğinde isyan çıkar. İsyancılar, *Cascadeux* adını verdikleri bir parti kurarlar ve kendilerini *beyaz bir kurdele ile küçük bir çan takarak* tanımlarlar. Aix Paramentosu Başkanı Laurent Coriolis, Cascadeux'nun lideri olur ve parlamenterler tarafından desteklenir. Esnaf ve halktan oluşan kitle, vergi sistemiyle görevli herkese saldırmak üzere harekete geçer. Kasım ayının başlarında kentsel bir ayaklanma şeklinde ortaya çıkan bu isyan, komşu köylerin isyanı desteklemek için Aix'e gelmesi üzerine daha da büyür. Yetkililer düzeni sağlamak için bir burjuva ordusu kurarlar ve Parlamento tüm toplantıları yasaklar. Cascadeux içinden bir grup Coriolis'in liderliğine itiraz ederek örgütlendiği için partinin gücü azalır. Öte yandan Kraliyet generali Conde Prensi ise isyancılara karşı Aix yakınlarında beş bin beş yüz asker toplar. Cascadeux partisinin lideri Coriolis çok geçmeden eyaletten kaçır ve Parlamento başkanlığı görevinden alınarak müebbet hapis cezasına çarptırılır. Bu arada Conde Prensi'nin birlikleri Aix'e girer ve bölgeyi yağmalar. Kral XIII. Louis dört yıllık süre zarfında Kraliyete ödenecek bir buçuk

¹⁶ Ülkede yeni vergilerin tahsiline karar verme ve reformlar yapma yetkisine sahip olan meclistir. Bu meclis, ruhban sınıfı (Birinci Zümre), soylular (İkinci Zümre) ve halktan (Üçüncü Zümre) oluşur.

milyon livre için atadığı elusun görevini de iptal eder (Burg, 2004: 197). Bu, isyan da Lanturelu İsyanı gibi amacına ulaşmıştır.

4.3. Agen İsyanı, 1635

17 ve 18 Haziran 1635 tarihlerinde yaşanan Agen isyanı da oldukça şiddetli bir karaktere sahiptir. Agen Kasabası, 1629'dan beri bulaşıcı hastalıklar, kötü hasatlar ve kıtlıklar sebebiyle oldukça zor zamanlar geçirirken bunun üzerine bir de şarap üzerinden vergi alınmak istenmesi, halkı isyan ettirir. Agen'deki isyancılar Kraliyet memurlarına, varlıklı kişilere veya vergi tahsilatıyla yakından ya da uzaktan ilgisi olduğundan şüphelendikleri herkese tavrı alır. Köylüler Kral'ın seçim temsilcisi olan Armand Paulmier ve görevi vergi toplamak olan Kraliyet noteri Maître Pierre Maury'yi öldürürler. Lakin isyancılara müdahale eden Kraliyet askerleri galip gelir ve sayıları yüz yirmi ile yüz kırk arası olan isyancılar, kasaba dışına sürülür. Sürülen köylüler surların eteklerinde nöbet tutarlar. Kasabada öldürülen vergi tahsildarlarının çiftliklerinin yakılması için girişimlerde bulunulur. Bunun üzerine yarısı Katoliklerden yarısı da Protestanlardan oluşan Nantes Fermanı¹⁷ Mahkemesi'nin yargıçları durumu kontrol altına almak için burjuva askerlerini örgütler ve barikatlar kurdurur. Düzenin yeniden sağlanmasının ardından Ağustos ayında üç dört yoksul ve şarap taşıyıcısı tutuklanarak, sırf isyancılara ibret olsun diye asılır. Daha sonra Kral XIII. Louis tarafından af çıkarılır. Eylül ayının sonuna kadar da kasabada gece gündüz askerler dolaşır ve kasaba soyluları Ekim ayının sonuna kadar kılıç taşımaya devam eder (Mousnier, 2022: 46-47).

4.4. Croquants İsyanı, 1636-37

1636-37 yıllarında ucuz dökme şaraba getirilen ve hancılar tarafından ödenecek olan bir vergi nedeniyle Croquants İsyanı meydana gelir. İsyancılar kendilerine *kominler* ve *Perigord'un asi toplulukları* adını koyarlar. İsyan 14 Mayıs'ta Bordeaux'da başlar ve ciddi bir isyan salgınına dönüşür. Nisan 1636'da Angouleme'de bir isyan daha patlak verir, lakin hızla bastırılır. 6 Haziran'da bir yetkili durumu gözlemek için Blanzac köyüne geldiğinde, rahipler tarafından yönlendirilen dört bin köylünün vergi tahsildarlarını öldüreceklerini bağırdığını görür. Şüpheli mektuplar taşıdığı gerekçesiyle Bergerac'tan bir doktorun isyancılar tarafından çırılçıplak soyduktan sonra kolunun kesilip öldürüldüğüne şahit olan yetkili, bölgeye asker gönderilmesini talep eder. İsyan, Temmuz ve Ağustos aylarında Saintonge, Aunis, Poitou ve Limousin'e yayılarak Fransa'nın neredeyse üçte birini etkiler. Hal böyle olunca da mamul mallar üzerinden alınan vergiler kaldırılır (Burg, 2004: 201-202).

1637 yılında Perigord'da oldukça büyük bir isyan daha çıkar ve bu isyan 1641'e kadar devam eder. Çeşitli vergiler arasında isyanı doğrudan tetikleyen ise *Bayonne'daki orduya erzak* olarak adlandırılan özel bir vergidir. Guyenne valisi tarafından 16 Aralık 1636 tarihinde çıkarılan bir kararnameyle koyulan bu vergi, buğdaydan alınan aynı bir vergidir. Buna göre, tahıllar eyaletin Kraliyet Mahkemesi yargıçlarının gözetimi altında toplanıp Bayonne'daki ordunun erzakı için depoların bulunduğu Dax ve Mont-de-Marsan'a gönderilecektir. İlk sevkıyat Şubat 1637'de başlar. Bu uygulama sebebiyle toplam

¹⁷ 1598 yılında IV. Henri tarafından yayınlanan Nantes Fermanı hem Katolik hem de Protestan dinlerinin barış ve güven ortamı içinde bir arada yaşamasını sağlamayı amaçlar. Fransa'da dinsel huzursuzluğun başladığı 1562 ile Nantes Fermanı'nın ilan edildiği 1598 yılları arasında sekiz farklı iç savaş meydana gelir. Bu ferman, on altıncı yüzyıl Avrupa'sında, iki farklı dine mensup oldukları için yıllardır silahlı çatışma içinde olan tebaalar arasında barış içinde bir arada yaşama arzusunu açıkça gösteren eşsiz örneklerden biridir. Ferman Mahkemesi'ndeysse, fermandan kaynaklı anlaşmazlıklara bakılır (Champeaud, 2001: 319-320).

vergilerin üçte bir oranında artış yaşanır. Ayrıca buğdayın mevcut piyasa değeri göz önüne alındığında, verginin özellikle köylüler için külfetli olduğu ortaya çıkar. Stoklamasının yavaşlaması üzerine, Mart ayında Hükümet gecikmiş tahılların tahsil edilmesi ve önceki iki yılda yapılan vergi indirimlerinin iptal edilmesini bildiren bir kararname yayınlar. Nisan ayına kadar Perigord'daki vergileri toplamaları için iki çavuşun gelişi halkı isyana teşvik eder ve 22 Nisan'da çavuşlar linç edilir (Burg, 2004: 202).

Perigord köylüleri fahiş vergilere son vermek için silah kullanılacağını bildirdiği bir manifesto yayınlar ve elit tabakadan olan Antoine du Puy de la Mothe de la Foret'i liderleri olarak seçerler. On bin kişiden oluşan isyancılar birliğiyle La Mothe, Bergerac kasabasını işgal eder. Bergerac'taki isyancılar çuval buğdayın ve fıçı şarapların ihracatını yasaklar ve sur dikerler. Perigord'daki diğer kasabalar da şarap için yeni vergi ödemeyi reddeder ve halkın isyana katılması için çağrı yapılır. Mayıs ayı sonlarında isyancıların ana lideri olarak seçilen Baron de Madaillan önderliğinde ve La Mothe'nin idaresindeki isyancı ordusuyla Agenais işgal edilir. 23 Mayıs'ta Kral, eyalet valisi Epemnon Dükü'ne isyanı mümkün olan her şekilde bastırması için emir gönderir. Dük Epemnon, isyancılara karşı bir ordunun kurulması ve isyancıları yendikten sonra yargılamak için komisyon üyelerinin gönderilmesini konusunda oğlu La Valette Dükü'nün yardımına başvurur. La Valette komutasındaki ordu, Madaillan önderliğindeki isyancıların teslim olmasını ister. İsyancılar bu çağrıyı reddeder. Bunun üzerine La Valette ordusu saldırıya geçer ve yaklaşık bin beş yüz isyancı öldürülür. Madaillan kaçmayı başarır ve geride kalan altı bin isyancıyı tekrar bir araya getirir. La Valette isyanın uzamasını önlemek amacıyla isyan nedenleri öğrenmek için Bergerac'a elçi gönderir. İsyancılar elçiye vergilerden muaf tutulmak istediklerini ve affedilmelerinin sağlanması yönündeki taleplerini iletir. Lakin La Mothe hem isyancıların gücünün zayıflaması hem de adamlarının başına korkunç şeyler geleceği haberi alması üzerine teslim olur. La Mothe'nin teslim olması üzerine Bergerac'ta Jean Magot adındaki inatçı bir isyancı, diğer isyancıların lideri olmayı teklif eder. Bunun üzerine La Mothe, Magot'u ve adamlarını öldürür. Magot ölünce isyancılar hızla dağılırlar ve 7 Haziran'da La Valette liderliğindeki birlik Bergerac'a girer. La Valette köylüleri korkutmak ve başka ayaklanmaları caydırmak amacıyla Kraliyete isyancıların cezalandırılması için mektuplar gönderir. Çok sayıda isyancı mahkemeye çıkarılır ve bunların bir kısmı hapse bir kısmı da kadirgalara gönderilir. On iki isyancı ise idam edilir. 23 Temmuz'da isyancılara resmi af sağlayan bir Kraliyet kararnamesi yayınlanır ve ayrıca vergi indirimleri yapılır (Burg, 2004: 202-203). İsyan, bedeli ağır olsa da amacına ulaşmıştır.

4.5. Va-nu-Pieds İsyanı, 1639-43

1639-43 Va-nu-Pieds İsyanı, Normandiya'da Kardinal Richelieu Bakanlığı'nı tehdit eden vergi karşıtı bir isyandır. İsyanı adını veren *nu-pied'ler* yani *yahnayaklar* yoksulluk nedeniyle değil, o dönemde Mont-Saint-Michel Körfezi'nin kumlarında çıplak ayakla çalışan ve tuz için deniz suyunu kaynatan tuz işçilerine hitaben kullanılır. Vergiye karşı isyan hareketleri de vergisiz tuz üretip satılan bölgelerden *gabelle* denen tuz vergisi alınmak istenmesi üzerine ortaya çıkar. Normandiya, o dönemde en ağır vergilendirilen eyaletlerden biridir (Zagorin, 1982b: 11). İspanya ile sürmekte olan savaş için para toplama konusunda umutsuz olan Richelieu, bir çözüm olarak yeni vergiler getirir. Bu vergiler artan oranlıdır. Vergilerin ödenmemesi haline mükelleflere hapis cezası verilir. Halktan dolayı vergileri toplaması için tahsildarlar görevlendirilir. Gelenekleri gereği yabancılara mesafeli bir bölge olan Avranches'ta bir yabancının vergi tahsildarı olduğundan şüphelenilir. 16 Temmuz'da vergiyle hiçbir bağlantısı olmayan Charles de Poupinel, Avranches vergi tahsildarı olarak suçlanır ve gözleri kadınlar tarafından iğnelerle oyularak vahşice öldürülür. Ceset gömülür ve mezarın üzerine şehre yeni vergiler koymak için gelen herkesin aynı kaderi

paylaşacağını belirten bir uyarı yazısı konur (Burg, 2004: 205). İşyanlar Aşağı Normandiya'da, Avranches, Coutances çevresinde ve diğer kasabalara yayılır. Rouen ve Caen, Ağustos ayında bir veya birkaç gün boyunca patlak veren kısa süreli şiddet olaylarından etkilenir. Caen ve Rouen'deki isyancı hareket, sadece yoksul halktan, zanaatkarlardan, emekçilerden ve küçük tüccarlardan- oluşurken Aşağı Normandiya'da yalınayaklar soylulardan da destek alır (Zagorin, 1982b: 11).

Köylüler, isyanın Jean Va-nu-Pieds adında gizemli bir lider tarafından yönetildiğini iddia ederler ve *Va-nu-Pieds* veya sadece *Nu-Pieds'i* lakabını kullanırlar. İsyancılar, IV. Henry'nin saltanatından bu yana getirilen tüm vergilerin kaldırmasını talep ederler. Normandiya'daki her sosyal sınıftan üyeleri isyana katılmaya çağırırlar. Diğer yandan, Rouen sakinleriyse Hükümetin boyalı kumaşlara uygulanan vergileri artırması ve kumaş fabrikalarını incelemek için denetmenler ataması yüzünden öfkeli. Hem Rouen valisi hem de Normandiya valisi şehri terk eder. Din adamlarıysa halkın yanında yer alırlar. Yerel parlamento yargıçları Caen'de vergiler üzerinde yargı yetkisine sahip bir mahkemenin oluşturulması talebinde bulunurlar. Amaç, durumu elverişsiz olduğu için vergilerini ödeyemeyenlerin hapse atılmalarının engellenmesidir. Savcılar da vergileri ödemek yerine görevi bırakmayı tercih ederler (Burg, 2004: 205). Boyalı kumaşlar üzerindeki vergiyi toplamak için gönderilen ilk görevli Rouen'e vardığında kalabalık bir grup onu Katedralin önündeki meydana linç eder. 20-23 Ağustos 1639 tarihlerinde ise dört gün boyunca çeteler vergi tahsildarlarına ait evleri yağmalar. Kardinal Richelieu isyanı kıskırtması muhtemel olduğu için askeri bir müdahaleyi yasaklar ve Normandiya'da düzeni *el çabukluğu ile ihtiyat karışımıyla* yeniden sağlamaya çalışır. Normandiya kasabaları sakinleşir, lakin yalınayaklar Avranches bölgesini kontrol etmeye devam eder. Krizi sürdüren Rouen Parlamentosu'nun yargıçlarıysa hem vergileri toplamayacaklarını hem de isyancılarla uğraşmayacaklarını söylerler. Askerlerinin isyancılarla anlaşabileceğinden korkan Kraliyet, yabancı birlikleri olan Albay Gassion'a isyanı bastırma görevini verir (Burg, 2004: 206).

Kasım 1639'da sekiz piyade alayı ve birkaç süvari birliğinde dört bin kişiden oluşan Gassion ordusu, ilk hamlesini Caen'i işgal ederek yapar. Aralık ayında Avranches'e girerek, harekâta hazırlıksız yakalanan yalınayaklar kısa sürede yenilgiye uğratılır. Avranches kasabası teslim olur. Silahlarla yakalanan yalınayaklardan on ikisi asılır ve diğerleri kadırgalara gönderilir. 15 Aralık 1639'da Kral XIII. Louis Şansölye Pierre Segurier'i Kraliyet otoritesini yeniden sağlaması için Rouen'e gönderir. Şansölye Pierre Segurier, 2 Ocak 1640'ta yeni birliklerle Rouen'e girer. 3 Ocak'ta Rouen Parlamentosu'nun askıya alındığını ve kendisi tarafından seçilen üyelerden oluşan bir komisyonun oluşturulduğunu ilan eder (Mousnier, 2022: 111-112). Ayrıca Şansölye tüm vergileri de yeniden uygulamaya koyar. Boyalı kumaşlar üzerinden alınacak olan verginin ise fermanın yayınlandığı 7 Haziran 1639 tarihine kadar geriye gidilip toplanacağını belirtir. Buna ek olarak, Rouen sakinleri tarafından Şansölye askerlerinin maaşlarının ödeneceği ve vergi tahsildarları tarafından şehirden bir milyon livrenin üzerinde para toplanacağı hükmedilir. Şansölye 8 Ocak 1640 tarihli bir bildiriyle halka silahsızlanma emri verir. Emirden sonra Segurier, Gassion'ın kuvvetiyle buluşmak için Aşağı Normandiya'ya giderek çok sayıda isyancının infazı ve Cerance köyü ile Caen'in ve Bayeux'un yakılması için emir verir. Yalınayaklar isyanı sona ermiştir (Burg, 2004: 206-207).

4.6. Fronde İsyanı, 1648-53

Fransız hükümeti için ciddi olan tek isyan, Paris'teki ünlü Fronde isyanıdır. Fronde¹⁸ önceki yıllarda tekrarlanan huzursuzluk ve ayaklanmaların doruk noktası olur. Bu isyan din savaşlarıyla 1789 Devrimi arasındaki süre boyunca, Fransız Kraliyet otoritesini en ciddi direnişle tehdit eden bir yönetimin çöküşünü ve bir iç savaş getirir. Yetkililer tarafından bir meydan okuma olan Fronde isyanı, Krallığın en seçkin organı olan Paris Parlamentosu yargıçları tarafından başlatılır (Zagorin, 1982b: 188-189). XIV. Louis, babası XIII. Louis'nin ölümünün ardından Mayıs 1643'te henüz beş yaşındayken tahta çıkar. Kraliyeti yöneten gerçek güçse annesi (İspanya Kralı III. Philip'in kızı Avusturyalı Anne) ve Başbakan Kardinal Mazarin'dir. Fransa Habsburg'larla savaş halinde olduğundan Mazarin ile maliye bakanı Particelli d'Emery çatışmayı finanse etmek amacıyla çeşitli vergiler koymaya çalışır. Savaş nedeniyle yeni vergilerin koyulmak istenmesi Parlamento ile Kraliyet arasında anlaşmazlıkları da beraberinde getirir (Burg, 2004: 208).

1648'deki bu isyan bağımsız mahkemenin bir dizi yeni gelir önlemini onaylamayı reddetmesi üzerine yaşanır. O dönemlerde yeni kanunların uygulanması için mahkemelerde onaylanması gerekir. Dolayısıyla Anayasaya aykırı kanunlar mahkemeler tarafından reddedilir. Kral ise herhangi bir yasaya itiraz etmek istiyorsa kişisel olarak bağımsız mahkeme önüne çıkıp yargıçlara kararnameyi onaylamalarını emredebilme imkanına sahiptir. Lakin 1648'de kral henüz on yaşındadır. Bu nedenle Kral'ın annesi onun vekilidir. Kral, annesi ve d'Emery bağımsız mahkemeye giderek reddedilen vergi ve gelir önlemlerinin onaylamasını emreder. Lakin iki gün sonra yargıçlar genç Kral ve annesi aleyhine karar verir (Adams, 2001: 232-234).

Bağımsız mahkeme daha sonra Kraliyet üzerinde önemli bir yetki kullanmaya başlar. Bu yetkiye dayanarak arazi vergisi oranı yüzde 20 oranında azaltılır, vergi tahsildarı sayısını yirmi dörtten altıya indirir. Ayrıca yeni vergilerin getirilmeyeceği kararı alınır. Buna ilave olarak arazi vergisinin iltizam usulüyle toplanması da yasaklanır. Bu gelir reformları, mahkemenin gücünün bittiği, yani Kral'ın reşit sayıldığı on dört yaşına geldiğinde sona erer. XIV. Louis on dört yaşına geldiğinde yargıçların karşısına çıkar ve onlara tüm kararlarını bir hafta içinde kaydetmelerini emreder. Mahkeme başkanına dönüp devlet işlerine burnunu sokmamasını söyleyerek, “devlet benim” der. Ayrıca, bağımsız mahkemenin adını “yüksek mahkeme” olarak değiştirir. Zira artık egemenlik yetkileri yalnızca kendisine aittir (Adams, 2001: 234).

Kraliyet 1648'de Parlamento'nun yargı görevlilerinden de vergi alınacağını içeren çeşitli mali önlemler hazırlar. Parlamento vergiyi ödemeyi reddeder ve monarşinin gelir politikalarını kınar. 30 Haziran ile 12 Temmuz tarihleri arasında Parlamento vergi taleplerinin yer aldığı yirmi yedi reform maddesi hazırlar. İspanya ile savaş halinde olan Mazarin hükümeti 31 Temmuz'da bu maddelerin birçoğunu kabul eder. Lakin daha sonra İspanyol kuvvetlerine karşı zafer kazandığı haberinin gelmesi üzerine Mazarin, 26 Ağustos'ta Parlamento'nun iki üyesini tutuklatır (Burg, 2004: 217). Yargıçların tutuklandığının duyulması üzerine Parisli kalabalık bakanlık konutuna saldırır ve Paris sokaklarını kontrol etmek için barikatlar kurar. Asi Parisliler gençlerin kullandığı sapanlarla mücadele ettiğinden *frondeurs* olarak adlandırılır. Paris Parlamentosu'nun yargıçları Parislilerin şikayetlerini temsil ettiklerini iddia ederler. Rouen, Bordeaux ve Aix-en-Provence'daki diğer parlamenter yargıçların da desteğini alarak Fronde'nin liderleri olurlar.

¹⁸ Fronde, Paris'li çocukların sokaklarda yetkililere karşı kendilerini savunma amacıyla oynadıkları bir oyunda kullandıkları sapanıdır (Burg, 2004: 215).

Kraliyet ailesi, gece yarısı Paris'ten kaçır ve Prens de Condé'nin Paris'i kuşatmak için seferber ettiğı ordusuna katılır. Mart 1649'da müzakere edilen bir barış sonucunda Kraliyet ailesinin Paris'e yeniden girmesine izin verilir. Barış sonrası Fronde, soylular ve prensler arasında güç çatışmasının yaşandığı bir yer haline gelir. Değişen ittifaklar kısa süre sonra Prens de Condé'nin tutuklanmasına yol açar. Condé müttefikleriyle birliklerini harekete geçirir ve bu durum prenslerle soylular tarafından yönetilen ikinci bir Fronde'yle sonuçlanır. Temmuz 1652'de Kraliyet ordusu, Prens de Condé'nin ordusunu Paris surlarının dışında sıkıştırır ve böylece askeri isyan, 1652'de sonlanır. XIV. Louis ve Kraliyet ailesi, Ekim 1652'de otoritesini yeniden kurmayı başarmıştır (Sandberg, 2016: 236).

4.7. Aubenas İsyanı, 1670

1670 Aubenas İsyanı, Aubenas kasabasında başlayan ve Vivarais kırsalına yayılan vergi karşıtı bir isyandır. İsyanın özeti şöyle verilebilir: 1670 baharında yaşanan tarımsal ekonomik bunalımlar vergiye duyarlılığın güçlenmesine neden olur. Tam da bu zor zamanlarda Aubenas sakinleri arasında Hükümetin her çiftlik işçisinden günde bir sou, bir erkek çocuğunun doğumu için on livre, bir kız çocuğunun doğumu için beş livre, yeni bir takım elbise için üç livre, yeni bir şapka veya gömleğe beş sous, bir çift ayakkabıya üç sous ve bir pound ekmeğe bir denye vergi koymayı planladığına dair söylentiler yayılmaya başlar. Ardından Casse adında bir vergi tahsildarı Aubenas'a gelir ve bu vergileri toplayacağını ilan eder. Bunun üzerine kargaşa başlar ve ayakkabıcı, bakırcı, şapkacı gibi birçok zanaatkar ve bazı köylüler isyana kalkışır. Evlerinin yağmalanmasından korkan yerel burjuva isyana katılmaz. Kasaba sakinlerinin isyanı yayılırken, çevre kırsalın köylüleri vergi tahsildarlarına ve Kraliyet finansörlerine karşı muhalefete eşlik eder. Varlıklı bir çiftçi olan Antoine du Roure, lider olarak benimsenir ve isyancılar Aubenas'ı yağmalar. Lakin çok geçmeden Kraliyet güçleri tarafından yenilgiye uğratılırlar. Roure, Kralın kendisini affetmesi için Versay'a gider, lakin kabul edilmez. İspanya'ya kaçmaya karar verdiyse de Saint-Jean-Piedde-Port'ta yakalanır ve Montpellier'de işkence görürken ölür (Burg, 2004: 223).

4.8. Bonnets Rouges İsyanı, 1675

XIV. Louis'in yönetimi zamanında yaşanan 1675 isyanları büyük sosyal ve politik hareketler olarak kabul edilebilecek son isyanlardır. Diğer isyanlardan farklı olarak, bu isyan sadece maliye yetkililerinin ve şatolarının veya evlerinin değil, soyluların malikanelerinin saldırıya uğradığı ve ayrıca senyorel olarak tanımlanan haklara karşı çıkıldığı bir karakter sergiler (Mousnier, 2022: 114). 1674 yılında XIV. Louis yayınladığı fermanla tüm yargı ve noterlik işlemleri için ülke genelinde damgalı kağıt kullanımını zorunlu kılar. Bu ücret, tüm yasal işlemlerin maliyetini artırır ve bu tür işlemlerin sayısını ve hukuk mesleğine dahil olan herkesin karını azaltır. Bu nedenle, noterler, avukatlar ve icra memurları fermana şiddetle karşı çıkarlar. Yoksul insanları da buna direnmeleri için kışkırtırlar. Nisan 1675'te Brittany'nin Bretonca konuşulan bölgesinde "Bonnets Rouges İsyanı" patlak verir. İsyân, Brittany'nin kasabalarında başlar, lakin eyaletin alt bölgesinin kırsal kesimlerine ve Cornouaille'a hızla yayılır. Protestonun Bonnets Rouges isyanı olarak adlandırılmasının nedeni, isyancıların *kırmızı bone takanlar* olmasıdır. İsyana yaklaşık iki bin köylü katılır. İsyancılar kırsalda dolaşır köy sakinlerini tehdit ederler, şatolara saldırıp vergi tahsildarlarının ve mahkeme katiplerinin ofislerini ateşe verirler. Çoğu vergi isyanının aksine, Bonnets Rouges isyanı toprak sahiplerine saldırıları da içerir¹⁹. Damga

¹⁹ Buna sebep Brittany'deki lordluk sisteminin bazı eski özellikleri sürdürüyor olmasıdır. Bölgedeki tüm mülkler ya bir Lord'a ya da Kral'a ait olan bir tımarın parçasını oluşturur. Her lordluk bir tımarıdır. Brittany'de adalet hakkına sahip yaklaşık üç bin sekiz yüz tımar vardır. Bu

vergisi isyancıların birincil hedefi olsa da senyörlük hakları protesto edilir. İsyancılar birçok yetkiliyi bu haklarından vazgeçmeye zorlar. İsyanı bastırmak için Brittany Valisi ve Chaulnes Dükü olan Charles, Kral'dan yardım ister ve komutası altındaki altı bin Kraliyet askeriyile isyancılara saldırır. Kraliyet birlikleri tarafından tamamen sindirilen Bonnets isyancıları hızla yenilir. Chaulnes Dükü teslim olmayı reddeden on dört isyancıyı ve yakalandığında silah taşıyanları da idam eder. 5 Şubat 1676'da XIV. Louis, Bonnets Rouges isyanının yaklaşık yüz ele başısı dışındaki tüm Brittany'yi affeder (Burg, 2004: 224-225).

SONUÇ

Vergiler önemli gelir kaynaklarından olmakla birlikte aşırı ve keyfi kullanılan birer araca dönüştüğünde isyanları başlatan temel faktör haline gelir. Çalışmada ele alınan on yedinci yüzyıldaki vergi isyanları açısından değerlendirildiğinde, toplumlardaki sosyo-ekonomik ve siyasal yapılara bağlı olarak isyanların tetikleyici faktörleri olduğu ve sonuçlarının da farklılıklar taşıdığı görülür. Buna göre öncelikle Bolotnikov isyanına baktığımızda, söz konusu isyanının çıkmasındaki en önemli etken, feodal yapının güç kazanması ve köleliğin yasallaşması sonucunda halkın üzerinde artan baskı hissi ve yoğunlaşan adaletsizlik duygusudur. Ayrıca dönemin kötü ekonomik koşulları da halkı isyana teşvik eden bir diğer faktör olarak karşımıza çıkar. Diğer isyanlarla kıyaslandığında Bolotnikov İsyanı her ne kadar toplumsal bir isyan hareketi özelliği taşısa da dönemin şartlarını değiştirecek bir güce sahip değildir. Ancak bu isyan, ilerleyen yüzyıllarda Rusya'da ortaya çıkan başka isyanlara zemin hazırlar.

Brüksel Vergi Grevindeyse dönemin vergiler ve diğer kararlar üzerinde söz hakkına sahip zanaat loncalarının isyanın çıkmasında önemli bir rol oynadığı görülür. Bir diğer deyişle, istekleri yerine getirilmeyen loncalar temel tüketim maddelerine koyulmak istenen vergilere karşı tüm halkı isyana teşvik etmekte başrolü oynar. Lakin isyan hareketi halka daha ağır sonuçlara (ek vergi ödemek, ordunun ihtiyaçlarını finanse etmek vb.) mal olmakla birlikte yapılan yeni düzenlemelerle zanaat loncalarının siyasi gücü de etkisiz hale getirilir. Hampden Hareketi'ndeysen, güçler arası çatışma (Kral ile Parlamento arasındaki) neticesinde tiranlık yönetiminin hakim olduğu bir siyasi yapıda ülkenin savunma ihtiyacı gerekçesiyle ve istisna olarak alınan bir verginin kalıcı hale getirilmek istenmesi, vergiye karşı tepkinin doğmasına neden olur. İsyanın sonuçları açısından değerlendirildiğinde, on yedinci yüzyılda yaşanan diğer isyanlardan farklılık taşıdığı nokta, vergiye karşı yapılan bireysel bir itirazın İngiltere'deki iç savaşların tetikleyicisi olması ve Kralın idamını hazırlayan bir sonuca ulaşmasıdır. Dolayısıyla, ülkenin geleceğini yönlendirmesi bakımından söz konusu isyanın diğer isyanlara göre oldukça önemli bir niteliğe sahip olduğu görülür.

Fransa'daki çeşitli vergi isyanlarına bakıldığında, yaşanan isyan hareketlerinin ortaya çıkmasına neden olan faktörlerin ortak olduğu ve elde edilen sonuçların da benzerlik taşıdığı söylenebilir. Buna göre, zorunlu tüketim mallarına yeni veya artan vergilerin getirilmesi, vergilerin toplanması için elusların görevlendirilmesi veya vergilere ilişkin yayılan çeşitli söylentiler neticesinde toplumsal isyan hareketlerinin tetiklenmesi söz konusudur. İsyan hareketlerinin genel ortak sonucuyorsa isyanlar sayesinde halkın veya

adalet hakkı geniş kapsamlıdır. Her lord, yönetim veya idare gücüyle adaletin tüm haklarını kullanır. Lordluğun sakinleri lordun tebaasıdır. Brittany'de adalet hakkını elinde bulunduran Lord, arazi meselelerinde tam yargı yetkisine sahiptir ve kendi davasında hem yargıç hem de tarafdır. Günlük yaşamda ise Lordun memurları aslında onun hizmetkarlarıdır. Lord böylece mülklerini ve tımarını ücretsiz olarak yönetir ve çıkarlarını keyfi adalet sayesinde korumuş olur (Mousnier, 2022: 115-116).

köylülerin vergilere karşı isteklerinin yerine getirilmiş olmasıdır. On yedinci yüzyıl Fransa'sında yaşanan çeşitli isyanların yayılma alanı ve etkisi bakımından konuyu ele aldığımızdaysa, Croquants İsyanı, Va-nu-Pieds İsyanı, Fronde İsyanı ve Bonnets Rouges İsyânları dikkat çeker. Bunlardan Croquants ve Va-nu-Pieds isyanlarının hızla başka bölgelere yayılması, bunları adeta bir isyan salgınına dönüştürür ve bastırılması diğer isyanlara göre daha zor olur. Fronde İsyanıysa, Kraliyetin hukukun üstünlüğünü yok sayması üzerine, Parlamento'nun başlattığı bir isyan hareketinin iç savaşa neden olması açısından önem taşır. Ayrıca Parlamento ile yönetim arasında yaşanan çatışma neticesinde ortaya çıkmış olması nedeniyle Hampden Hareketiyle benzerlik taşıdığı da söylenebilir. Bonnets Rouges İsyanıysa Fransa'daki sosyal yapıyı hedef almasıyla diğer isyanlardan ayrışır. Yaşanan bu isyanın temeli, halkın tımar sisteminin bir parçası olarak sömürülmesine dayanmakla birlikte, bastırılması nedeniyle hedefine ulaşamamış bir işyandır.

Sonuç olarak, on yedinci yüzyılda yaşanmış olan isyanların tamamında -bu isyanlar her ne kadar bastırılmış olsa da- dikkat çeken temel sorun, meşruiyettir. Yani, vergiler her ne kadar egemenlik gücü altında ve zora dayalı olarak uygulanmaya çalışılsa da meşruiyetlerini kazanmadıkları müddetçe hem halktan tahsil edilmesi zorlaşır hem de isyanların çıkmasına neden olur. Dolayısıyla, madalyonun iki yüzünden biri vergiler olarak düşünüldüğünde diğer yüzünde meşruiyet olmadığı zaman, haksız vergileme duygusunun ve vergi baskısının rahatsızlık vermesi sonucunda ayaklanma veya isyanların yaşanılması da kaçınılmaz bir son olur.

KAYNAKÇA

- Acar, K. (2014). Rusya: Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne. İletişim Yayınları 1435, Tarih Dizisi 55.
- Adams, C. (2001). For good and evil the impact of taxes on the course of civilization. Second Edition. New York: Madison Books.
- Aktan, C.C. (2018). Haklar ve özgürlükler antolojisi. 3. Baskı. Ankara: Hak-İş Sendikaları Konfederasyonu.
- Avrich, P. (1972). Russian rebels 1600-1800. New York: Schocken Books Inc.
- Bosin, Y. V. (2009). Bolotnikov's rebellion, 1606–1607. The International Encyclopedia of Revolution and Protest (435-436). Ed. Immanuel Ness. New Jersey: Blackwell Publishing.
- Britannica (2021). France, 1490–1715. <https://www.britannica.com/place/France/The-age-of-Louis-XIV>. (Erişim Tarihi: 02.11.2021).
- Burg, D. F. (2004). A world history of tax rebellions: An encyclopedia of tax rebels, revolts, and riots from antiquity to the present. London: Routledge.
- Champeaud, G. (2001). The edict of poitiers and the treaty of nérac, or two steps towards the Edict of Nantes. Sixteenth Century Journal. 32(2), 319-334.
- Columbia Electronic Encyclopedia (2021). Netherlands, Austrian and Spanish. 6th Edition. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=f6h&AN=134484370&site=ehost-live>, (Erişim Tarihi: 01.11.2021).
- Coşgun, M. (2014). Ekim Devrimi'ne açılan kapı: Rus modernleşmesi. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi. (44), 1-15.
- Dekoster, K. (2015). Ambassadeur Jean de Péricard in Brussel (1616-1621). Een studie van de Frans-Habsburgse betrekkingen ten tijde van de aartshertogen Albrecht en Isabella. Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte voor het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis. Gent: Universiteit Gent Faculteit Letteren En Wijsbegeerte.
- Encyclopædia Britannica (1911). A dictionary of arts, sciences, literature and general information. Eleventh Edition. Volume XXIV. New York: University of Cambridge.
- Hopcroft, R. L. (1999). Maintaining the balance of power: Taxation and democracy in England and France, 1340–1688. Sociological Perspectives. 42(1), 69-95.
- Kalkan, M. T. (2014). İsyandan Cumhuriyete: Hollanda'nın İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi (1597-1648). Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keen, M., Slemrod, J. (2021). Rebellion, rascals, and revenue: Tax follies and wisdom through the ages. New Jersey: Princeton University Press.
- Kennedy, J. C. (2006). History of the low countries. Blom, J. C. H., Lamberts, E. (Eds.). New York: Berghahn Books.

- Kurat, A. N. (1987). Rusya tarihi başlangıçtan 1917'ye Kadar. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Langelüddecke, H. (2007). "I finde all men & my officers all soe unwilling": The Collection of Ship Money, 1635–1640. *Journal of British Studies*. 46(3), 509-542.
- Limm, P. (2013). The Dutch revolt 1559-1648. New York: Routledge.
- Marnef, Guido (2001). The towns and the revolt. In: The Origins and Development of the Dutch Revolt. (67-83). Graham Darby (ed.). London: Routledge.
- Mousnier, R., Pearce, B. (2022). Peasant uprisings in seventeenth-century France, Russia and China. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Oxford Reference, (2021). Court of exchequer.
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803095803711>, (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Pattison, P. (2021). The English civil wars origins, events and legacy.
<https://www.english-heritage.org.uk/learn/histories/the-english-civil-wars-history-and-stories/the-english-civil-wars/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2021).
- Runivers (2021). "Просил отсечь голову, но ему выкололи глаза и утопили".
<https://runivers.ru/gal/bolotnikov.php>, (Erişim Tarihi: 02.11.2021).
- Sandberg, B. (2016). War and conflict in the early modern world: 1500-1700. Cambridge: Polity Press.
- Serdar, İ. (2015). A. S. Puşkin'in eserlerinde 1773-1775 Puğaçev isyanı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Soly, H. (2008). The political economy of European craft guilds: Power relations and economic strategies of merchants and master artisans in the medieval and early modern textile industries. *International Review of Social History*. 53(16), 45-71.
- Stoyle, M. (17.02.2011). Overview: Civil war and revolution, 1603-1714.
https://www.bbc.co.uk/history/british/civil_war_revolution/overview_civil_war_revolution_01.shtml, (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- The National Archives, (2021). Ship money, 1638.
https://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/rise_parliament/docs/ship_money.htm, (Erişim Tarihi: 14.11.2021).
- Twarog, L. I. (1959). Ivan Bolotnikov in Soviet historical fiction. *The Slavic and East European Journal*. 3(3), 231-241.
- Van Gelder, K. (2018). Frans anneessens en de brusselse opstand van 1717-1718. *Cahiers Bruxellois Brusselse Cahiers*. 50(1), 143-173.
- Zagorin, P. (1982a). Rebels and rulers, 1500-1600: Volume 1: Society, states, and early modern revolution agrarian and urban rebellions. New York: Cambridge University Press.
- Zagorin, P. (1982b). Rebels and rulers, 1500-1600: Volume 2: Provincial rebellion revolutionary civil wars, 1560-1660. New York: Cambridge University Press.
- Wikipedia, (2021). Naties van Brussel.
https://nl.wikipedia.org/wiki/Naties_van_Brussel, (Erişim Tarihi: 01.11.2021)

Ek 1: 1635-1639 Yılları Arasında Toplam Gemi Vergisi Tahsilatı (Sterlin)

Kontluk	1635 Ödemesi	1636 Ödemesi	1637 Ödemesi	1638 Ödemesi	1639 Ödemesi
Bedfordshire	3.000	3.000	3.000	1.100	3.000
Berkshire	4.000	4.000	4.000	1.450	4.000
Bristol	2.000	1.000	800	250	800
Buckinghamshire	4.500	4.500	4.500	1.650	4.500
Cambridgeshire	5.500	3.500	3.500	1.300	3.500
Cheshire	3.500	3.000	3.000	1.150	3.000
Cornwall	6.500	5.500	5.500	1.700	5.500
Cumberland	500	700	700	300	700
Derbyshire	3.500	3.500	3.500	1.300	3.500
Devon	9.000	9.000	9.000	3.150	9.000
Dorset	5.000	5.000	5.000	1.750	5.000
Durham	2.000	2.000	2.000	700	2.000
Essex	8.000	8000	8.000	2.750	8.000
Gloucestershire	5.500	5.500	5.500	2.000	5.500
Hampshire	6.000	6.000	6.000	1.950	6.000
Herefordshire	4.000	3.500	3.500	1.200	3.500
Hertfordshire	4.000	4.000	4.000	1.500	4.000
Huntingdonshire	-	2.000	2.000	750	2.000
Kent	8.000	8.000	8.000	2.750	8.000
Lancashire	4.000	4.000	4.000	1.600	4.000
Leicestershire	4.500	4.500	4.500	1.650	4.500
Lincolnshire	8.000	8.000	8.000	2.900	8.000
Middlesex	5.500	5.014	5.014	1.800	5.000
Monmouthshire	1.500	1.500	1.500	650	1.500
Norfolk	8.000	7.800	7.800	2.700	7.800
Northamptonshire	6.000	6.000	6.000	2.150	6.000
Northumberland	5.000	2.100	2.100	700	2.100
Nottinghamshire	3.500	3.500	3.500	1.250	3.500
Oxfordshire	3.500	3.500	3.500	1.300	3.500
Rutlandshire	1.000	800	800	350	800
Shropshire	4.500	4.500	4.500	1.650	4.500
Somerset	8.000	8.000	8.000	2.800	8.000
Staffordshire	2.000	3.000	3.000	850	3.000
Suffolk	8.000	8.000	8.000	2.800	8.000
Surrey	4.000	3.500	3.500	1.250	3.500
Sussex	5.000	5.000	5.000	1.800	5.000
Warwickshire	4.000	4.000	4.000	1.450	4.000
Westmorland	500	700	700	300	700
Wiltshire	7.000	7.000	7.000	2.200	7.000
Worcestershire	4.000	3.500	3.500	1.250	3.500
Yorkshire	12.000	12.000	12.000	4.250	12.000
Anglesey	448	462	-	-	-
Brecon	933	987	-	-	-
Caernarvonshire	447	447	-	-	-
Cardiganshire	654	654	-	-	-
Carmarthenshire	760	760	-	-	-
Denbighshire	1.117	1.117	-	-	-
Flintshire	738	338	-	-	-
Glamorganshire	1.449	1.449	-	-	-
Merionethshire	416	416	-	-	-
Montgomeryshire	833	833	-	-	-
Pembrokehire	713	713	-	-	-
Radnor	490	490	-	-	-
[Kuzey Wales]	-	4.000	4.000	1.500	4.000
[Güney Wales]	-	5.000	5.000	1.900	5.000
Toplam	202.998	196.280	196.414	69.750	196.400

Kaynak: Langelüddecke, 2007: 533-541.

Bölüm 9

ON YEDİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

ON YEDİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

İSVİÇRE KÖYLÜ SAVAŞI, 1653

QUAKER VERGİSİ DİRENİŞİ, 1659

DAMGALI KAĞIT VERGİSİ İSYANI, 1675

BOSTON İSYANI, 1689

Kemal Cebeci

Marmara Üniversitesi,
İktisat Fakültesi

kcebeci@marmara.edu.tr

0000-0002-4405-6423

Özet

Çalışmada on yedinci yüzyılda gerçekleşen İsviçre Köylü Savaşı, Quaker Vergi Direnişi, Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı ve Boston İsyanı incelenmiştir. Söz konusu isyanların, mali dinamiklerinin yanında Protestan-Katolik çatışması, siyasi egemenlik mücadelesi, kır-kent arasındaki ekonomik gelişmişlik farkları gibi sosyo-politik, dini ve ekonomik boyutlarının olduğu gözlenmiştir. İsviçre Köylü Savaşı'nın kır-kent kantonları arasındaki mücadelenin yanında, din temelli dinamiklerden beslendiği tespit edilmiştir. Quaker Vergi Direnişi, sadece bir vergi isyanı değil, dini bir hareketin, otorite ve savaş karşıtı duruşunun bir yansıması niteliği taşımaktadır. Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı'nın mutlak monarşi deneyimine bağlı politikaların ihtiyaç duyduğu finansmanla ilişkili mali yüklerden kaynaklandığı görülmüştür. Boston İsyanı, Amerikan kolonileri üzerindeki İngiliz politikalarına yönelik muhalif bir harekettir. Boston İsyanı'nın, bir vergi isyanı olmanın ötesinde bir özgürlük mücadelesi niteliği taşıdığı söylenebilir. Çalışmada ele alınan üç isyan, egemen otoritenin üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. Boston İsyanı'nın tarafların can kaybı yaşamadığı ve muhaliflerin başarısıyla sonuçlanması açısından diğer isyanlardan ayrıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İsviçre Köylü Savaşı, Quaker Vergi Direnişi, Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı, Boston İsyanı

Abstract

In this study, the Swiss Peasant War, Quaker Tax Resistance, Revolt of the Papier Timbré and Boston Revolt, which took place in the 17th century, were examined. It has been observed that these revolts have socio-political, religious, and economic dimensions such as Protestant-Catholic conflict, political sovereignty struggle, economic development differences between rural and urban, in addition to their fiscal dynamics. It has been determined that the Swiss Peasant War was fed by religion-based dynamics as well as the struggle between rural and urban cantons. The Quaker Tax Resistance is not only a tax revolt, also reflection of anti-war stance of a religious movement, towards authoritarian and confrontational approach. It has been seen that Revolt of the Papier Timbré is caused by the fiscal burdens due to the financial requirements of many internal-external conflicts as well as the policies depending on the absolute monarchy experience. The Boston Revolt represents an oppositional stance towards to British policies on the American colonies. The three rebellions discussed in the study resulted in the supremacy of the sovereign authority. It is noteworthy that the Boston Revolt differed from other rebellions in that the parties did not lose their lives and resulted in the success of the opponents.

Keywords: Swiss Peasant War, Quaker Tax Resistance, Revolt of the Papier Timbré, Boston Revolt

GİRİŞ

Vergi isyanları ve vergiye yönelik benzeri toplumsal hareketler; mali, ekonomik, siyasi ve sosyolojik boyutlarıyla tarihin akışında önemli bir yere sahiptir. Vergiye yönelik tepkiler, egemen otoriteye yönelik bir muhalif duruşu ortaya koyar, dolayısıyla mali sonuçlarının yanında siyasi boyutlarıyla da önem arz eder. Bu yönüyle on yedinci yüzyılda ortaya çıkan vergi isyanları da dönemin siyasi, sosyolojik ve mali fotoğrafını yansıtmaları açısından anahtar rol oynar. On yedinci yüzyıl Avrupa için Protestan-Katolik çatışması, coğrafi keşifler, mutlak monarşiler, Rönesans'ın yansımalarıyla aynı zamanda çok sayıda savaş ve iç karışıklarla geçmiş iki yüzyılın yansımalarının hissedildiği ve günümüz Avrupa devletlerinin temellerinin atıldığı gelişmelere sahne olan bir yüzyıl olur.

Bu çalışmada on yedinci yüzyılın dinamiklerinden beslenen İsviçre, İngiltere, Fransa ve Amerika tarihinde dikkate değer sonuçları olan İsviçre Köylü Savaşı, Quaker Vergi Direnişi, Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı ve Boston İsyanı incelenmiştir. 1653 yılındaki İsviçre Köylü Savaşı, hem dönemin Eski İsviçre Federasyonu'nun sosyo-politik yapısını yansıtmaları hem de farklı din, millet, ırkların bir arada barış içinde yaşamasının örneğini teşkil eden ve günümüz İsviçre'sine ışık tutan önemli bir savaştır. İngiltere'deki 1659 yılı Quaker Vergi Direnişi, tarihteki savaş vergisi direnişlerinin en önemli örneklerinden birisidir. Dini temelli direniş, aynı zamanda hem Avrupa hem de Amerika açısından yarattığı sonuçlarla da dikkat çekicidir. 1675 yılındaki Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı hem başlangıcı hem de bastırılma sürecinde yaşananlarla XIV. Louis Fransa'sının mutlak monarşi deneyime ışık tutar. 1689 yılındaki Boston İsyanı, tarafların can kaybı vermeden gerçekleşen bir isyan olması ve Amerikan bağımsızlık mücadelesine kadar uzanan sonuçlarıyla vergi isyanları tarihinde önemli bir yer tutar. Sırasıyla inceleyelim...

1. İSVİÇRE KÖYLÜ SAVAŞI, 1653

Eski İsviçre Federasyonu'nda 1653 yılında başlayan halk isyanları, vergi tarihi literatürüne İsviçre Köylü Savaşları olarak geçer. Mali talepler çerçevesinde ortaya çıkan isyan, bir vergi isyanı olmanın ötesinde siyasi ve dini boyutlarıyla da dikkat çeken bir harekettir. Siyasi anlamda kantonlar şeklinde örgütlenmiş bir yapıya sahip olan Eski İsviçre Federasyonu, Avrupa'daki din savaşlarından doğal olarak etkilenir. Gerek Avrupa'daki gelişmeler gerekse de Eski İsviçre Federasyonu içindeki siyasi ve din temelli çatışmalar dikkate alındığında, Köylü Savaşları'nın mali yönünün yanında farklı boyutlarının olduğu dikkat çeker. Eski İsviçre Federasyonu'nun siyasi ve dini yapısı, kantonlar arasındaki din ve egemenlik temelli çatışmalar, federal yapının Köylü Savaşları'na giden süreci belirleyen ve yönlendiren önemli unsurlar olarak ifade edilebilir.

1.1. Siyasi ve Dini Boyutlarıyla Eski İsviçre Konfederasyonu

Eski İsviçre Konfederasyonu, 1291 yılında Uri, Schwyz ve Unterwalden kantonlarının, Bundesbrief anlaşmasını imzalamasıyla kurulur. Takip eden dönemde Konfederasyon, Habsburg Hanedanlığı ve Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'na karşı uzun yıllar süren bir bağımsızlık mücadelesi verir. 1332-53 yılları arasında Glaruz, Zug kantonları, takiben Lüzern, Zürih, Bern şehir devletlerinin katılımıyla "Eski Konfederasyon" genişleyerek on beşinci yüzyıla kadar sürecek olan siyasi yapı ortaya çıkar ve 1499 yılında Swabian Savaşıyla¹ İsviçre fiilen bağımsız hale gelir (Wouters, Van Kerckhoven & Vidal, 2014: 11; Wachter, Maissen, Diem,

& Egli, 2021: 1).

¹ 1315 Morgarten ve 1386 Sempach Savaşı'nda, Habsburg hanedanlığını yenen Eski İsviçre Federasyonu, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu içindeki özgürlüğünü güvence altına alır (Ferejohn & Rosenbluth, 2014: 6-9). Swabian Savaşı, Habsburg veya Avusturya tehdidini sona erdirmenin

İsviçre'nin siyasi gelişimi incelendiğinde temelde “sekiz kantonlu 1353–1481” ve “on üç kantonlu 1513–1798” olmak üzere iki ayrı döneme ayrıldığı görülür (FDFA, 2021: 3). 1481 yılına kadar devam eden sekiz kantonlu yapıya, 1481’de Fribourg ve Solothurn, 1501’de Basel ve Schaffhausen, 1513 yılında da Appenzell katılır. On altıncı yüzyıla gelindiğinde, Eski İsviçre Konfederasyonu: Uri, Schwyz, Unterwalden, Glarus, Appenzell isimli 5 kırsal kanton ve Zürich, Bern, Luzern, Zug, Basel, Fribourg, Solothurn, Schaffhausen isimli sekiz kentsel kantondan oluşan on üç konfederasyon müttefiki ve kanton niteliği taşımayan çeşitli düzeylerde konfederasyonla ilişkili şehirlerden oluşur. İsviçre, 1291’le başlayan üç kantonlu yapı, 1353 yılındaki sekiz kantonlu oluşum, 1513 yılından itibaren on üç kantonlu Konfederasyon ve nihai olarak 1648 Westphalia Anlaşmasıyla tam bağımsızlığını kazanan önemli bir tarihsel süreç izler (Adams & Cunningham, 1889: 1; Lau, 2015: 188). Eski İsviçre Federasyonu, on dördüncü ve on beşinci yüzyılda hem siyasi hem de ekonomik olarak gelişmesini sürdürür, lakin 1515 yılında Marignano Muharebesi’nde Fransa ve müttefiklerine karşı başarısız olur ve ilk yenilgisini alır. Takip eden dönemde de yaşanan iç savaşlar ve özellikle kantonlar arasındaki Kappel Savaşları², İsviçre’nin Katolik ve Protestan kantonlar şeklinde bölünmesiyle sonuçlanır (Winkler, 1999: 24; Britannica, 2012: 1).

1.2. Otuz Yıl Savaşları ve İsviçre Köylü Savaşı’nın Dinamikleri

Avrupa’daki reform sürecinin, İsviçre kantonlarında yarattığı etkiler ve ayrışmalar, 1618-48 yılları arasında Avrupa’nın bütününe yayılan ve en travmatik deneyimlerinden biri olan Otuz Yıl Savaşları (Din Savaşları) ile daha da artar (Asch, 1997: 1). Roma-Cermen İmparatorluğuna bağlı Protestan ve Katolik prensliklerin mücadelesi şeklinde ortaya çıkan savaş, dini boyutunun yanında Avrupa’nın siyasi anlamdaki egemenlik mücadelesine sahne olur. Esasen Fransa-Habsburg çatışmasının geniş bir alana yayılması niteliği taşıyan savaşlar, İsviçre’nin de resmen bağımsızlığının tanındığı 1648 tarihinde Westphalia Antlaşması imzalanmasına kadar devam eder (Alganer & Çetin, 2007: 292; Savrun, 2016: 25).

İsviçre Köylü Savaşları’nın yaşandığı on yedinci yüzyılda Eski İsviçre Federasyonu, Katolik ve Protestan kantonlar şeklinde ikili bir yapı haline gelir. Tablo 1, Eski İsviçre Federasyonu’nu oluşturan kentsel ve kırsal kantonların baskın dini yaklaşımlarını ortaya koyar. Buna göre, dört kantonda Protestan, yedi kantonda Katolik inancı egemenken, iki kantonda her iki inanın da hüküm sürdüğü görülür. Esasen ekonomik koşullara bağlı olarak ortaya çıkan Köylü Hareketi, kantonların dini bakış açılarındaki farklılık ve Avrupa’daki reform hareketinden de beslenir; dini faktörler, ekonomik koşulların yanında bir çatışma alanı yaratarak ikinci bir faktör olarak Köylü Savaşları’nda rol oynar.

yanında, demokrasi, kişisel özgürlük, hoşgörü ve işbirliği gibi Batı medeniyetine öncülük edecek İsviçre deneyimi açısından önem arz eder. Swabian Savaşı, tarihsel olarak ön plana çıksa da bu dönemde bağımsızlık mücadelesi; Schwaderloh (Triboltingen), Franstanz, Calven, and Dornach savaşlarıyla süregelen bir süreçte ortaya çıkar. Nihai olarak 1499’daki Dornach zaferiyle teknik olarak Kutsal Roma İmparatorluğu’nun bir parçası olmakla birlikte Eski İsviçre Konfederasyonu fiilen bağımsız hale gelir (Winkler, 1999: 3-16).

- 2 Köylü Savaşları’na giden süreçte dini reform hareketi, kantonlar arasındaki siyasi egemenlik mücadelesinin ayrı bir boyutu olarak ortaya çıkar. 1484-1531 yıllarında hayatını sürdüren Huldrych Zwingli, İsviçre Protestan Reformu’nun lideri kabul edilir. Zwingli, Katolik Kilise’sine önemli eleştiriler getirir; papazlar, manastır, dini ayinler gibi pek çok konudaki görüşleriyle Protestan hareketin öncüsü olur. Protestan reform hareketi neticesinde 1529 ve 1531 yıllarında Katolik ve Protestan kantonlar arasındaki I. ve II. İkinci Kappel Savaşı, Federasyon içinde siyasi ve dini sonuçlarıyla önemli bir dönüm noktası olur. Reform tarihçiliği her ne kadar Zwingli’yi; Martin Luther, Philip Melancthon ve John Calvin gibi reformcuların arkasında ele alsada Zwingli, Avrupa’nın değişen dini değerlerine çok önemli katkılar yapar (Porter, 2012: 1; Echer, 2017: 33-34).

Kantonlar arasındaki din temelli görüş ayrılıkları, Otuz Yıl Savaşları'nın da etkisiyle giderek daha da derinleşir; Köylü Savaşları'nın da ötesinde, siyasi ve ekonomik boyutlarıyla takip eden süreçte on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar devam edecek iç çatışmaları ve tartışmaları beraberinde getirir (Porter, 2012: 1; Eccher, 2017: 33-34; Körner, 1999: 352).

Tablo 1: Eski İsviçre Federasyonu Kantonları ve Dini Yaklaşımları

Uri	1291	Köy/kırsal kanton	Katolik
Schwyz	1291	“	“
Unterwalden	1291	“	“
Luzern	1332	Şehir kantonu	“
Zürich	1351	“	Protestan
Glarus	1352	Köy/kırsal kanton	Protestan & Katolik
Zug	1352	Şehir kantonu	Katolik
Bern	1353	“	Protestan
Fribourg	1481	“	Katolik
Solothurn	1481	“	“
Basel	1501	“	Protestan
Schaffhausen	1501	“	“
Appenzell	1513	Köy/kırsal kanton	Protestan & Katolik

Kaynak: (Schelbert, 2007: 60; Ferejohn & Rosenbluth, 2014: 10-11; Winkler, 1999: 24).

1.3. 1653 İsviçre Köylü Savaşı ve Sonuçları

Eski İsviçre Federasyonu içinde on altıncı yüzyıl ve on yedinci yüzyılın ilk yarısı boyunca süregelen iç çatışmalar, Otuz Yıl Savaşları'nın da beraberinde getirdiği zorlu koşullar, savaş sırasında kantonlara sığınan Alman mültecilerin göçü, gıda maddelerindeki fiyat artışları, bunalım sürecinde yaşanan tarımsal üretimdeki sıkıntılar ve bunlarla birleşen vergi artışları, İsviçre halkı üzerindeki ekonomik ve toplumsal yükü artırır (Kamen, 1968: 60).

Bu dönemde, Eski İsviçre Federasyonu'nda kır ve kent kantonları, kendi sınırları dahilinde egemenlik hakkına sahip, dış politikada bağımsız ve kendi parasını basma hakkına sahiplerdir. 1652 yılı Aralık ayında, Bern'de yaşanan ekonomik sorunları aşmak ve enflasyonla mücadele amacıyla para birimi Bakır Batzen yüzde 50 oranında devalüe edilir. Bunu takiben Aralık 1652 – 18 Ocak 1653 arasında Bern, Solothurn, Fribourg ve Luzern'de yüzde 30-50 oranlarında benzer devalüasyonlar hayata geçirilir. Eski kurdan bakır paralarını daha istikrarlı altın veya gümüş parayla değiştirebilmeleri için idare tarafından halka üç günlük süre verilir. Kısıtlı süre nedeniyle halkın büyük bölümü bu imkandan yararlanamaz ve servetleri yaklaşık yüzde 50 oranında azalır. Kantonların geneline yayılan bu uygulamalar ile kırsal kesimlerde yaşayanların ekonomik koşulları ağırlaşır ve mali durumları sürdürülemez hale gelir. Halk, merkezi yetkililerden mali yardım taleplerinde bulunur, lakin söz konusu talepler merkezi kantonlar tarafından reddedilir (Rebel, 2001: 323; Smith-DeBoe, 2016). Bern, Luzern ve diğer kantonların para birimlerini devalüe etmesiyle Ocak ayında başlayan çatışmalar Şubat ayıyla artarak devam eder; Bern ve Luzern'deki köylü ayaklanmaları, Solothurn ve Basel kantonlarına da yayılarak kapsamlı bir köylü isyanını beraberinde getirir. 1653 yılındaki halk isyanı özellikle Luzern,

Bern, Solothurn ve Basel'de yoğunlaşır ve giderek genişleyen çok sayıda halk isyanına yol açar (FDFA, 2021: 1; Körner, 1999: 352).

İsviçre Köylü Savaşı'nın kronolojisi şu şekildedir (Leuenberger, 2020: 64-65; Fadul, 2013: 17; Castleden, 2011):

- Köylü isyanı, 1653 yılının Ocak ayında Luzern kantonu sınırlarındaki Entlebuch vadisinde başlar. Bunu takiben bir diğer isyan Bern kantonuna bağlı Emmental Vadisi'nde yaşanır.
- Köylüler, 1291 kurucu üç kantonun lideri ve aynı zamanda kurucu kahramanlar olarak kabul edilen Walter Fürst, Werner Stauffacher ve Arnold von Melchtal'i temsilen tarihi giysiler giyerler ve İsviçreli tarihi kahraman William Tell'den hareketle Three Tells (Üç Tell) ³ şeklinde sembolik bir hikaye oluşturmak isterler.
- Köylü İsyanı, Luzern ve Bern'in ardından Solothurn ve Basel kantonlarıyla Aargu'ya yayılır.
- Niklaus Leuenberger liderliğindeki kitlesel halk isyanı, Hutwill Ligi'ni oluşturur ve Huttwil Yemini imzalanır. Leuenberger'le birlikte Christian Schybi ve Hans Emmenegger isyanın liderleri olarak ön plana çıkarlar. Mali taleplerle oluşturulan Hutwill Ligi, askeri ve siyasi anlamda bağımsızlık talep eden bir oluşuma dönüşür.
- Köylü hareketinin Bern ve Luzern'i kuşatmasının ardından şehir yönetimleri, köylü lideri Niklaus Leuenberger'le 28 Mayıs 1653 tarihinde Murifeld'de bir sözde barış anlaşması imzalar.
- Murifeld Barışı'nın ardından, köylü hareketi orduları geri çekilir. Lakin köylülerin geri çekilmesini fırsata çeviren Bern'deki hükümet, kasten ve tek taraflı olarak anlaşmayı ihlal eder. Eski İsviçre Konfederasyonu'nun federal konseyi olan Tagatzung, isyanı kesin olarak sona erdirmek için Zürich'ten bir ordu gönderir.
- 3 Haziran 1653 tarihinde Köylü İsyanını sona erdirecek olan Wohlenschwil Savaşı yaşanır ve bunun ardından Mellingen Barışı imzalanarak Huttwil Ligi dağıtılır.
- Luzern meclis üyesi Kaspar Studer'in öldürülmesi ve Entlebuch'daki son direnişin de kırılmasıyla isyan sona erer.

İsviçre Köylü Savaşı oldukça geniş alana yayılır ve Wohlenschwil Savaşı'nın ardından, şehir yönetiminin kesin zaferiyle sonuçlanır. Çok sert cezai önlemler uygulanır; köylü isyanının liderleri yakalanır, işkenceler görür ve ağır cezalara çarptırılır. Mellingen Barışı'nın altında, 1653'ün en önde gelen köylü lideri Niklaus Leuenberger'le birlikte imzası bulunan Christian Schybi, ağır işkenceler görür ve büyücülük iddiasıyla 7 Temmuz 1653 tarihinde kafası kesilerek öldürülür. Niklaus Leuenberger de 6 Eylül 1653 tarihinde Bern'de başı kesilerek idam edilir ve vücudu dörde bölünerek halka sergilenir. Çatışmalar her ne kadar kent yönetimlerinin zaferiyle sonuçlansa da köylerin anlaşılmasına katkı sağlar ve takip eden süreçte ağır vergiler kısmi olarak hafifletilir. Köylü Savaşları, Avrupa'daki yönetimleri de etkiler ve katı uygulamaların yumuşatılmasını beraberinde getirir (Leuenberger, 2020: 82-84; Schelbert, 2007: 259; Minix, 2019: 64).

³ İsviçre Köylü Savaşı'nda, William Tell'den hareketle üretilen Three Tells hikayesini temsil eden üç karakter; Kaspar Unternährer, Hans Stadelmann, Ueli Dahinden'dir. Kaspar Unternährer aynı zamanda isyanın son aşamalarından biri olan Kaspar Studer suikastını gerçekleştiren kişidir (Leuenberger, 2020: 85).

Tam bir askeri zafer kazanmış olan şehir yönetimleri, sonrasında halkın geneline yönelik acımasız önlemlere yönelmekten kaçınırlar. Köylü Savaşı, şehirler açısından kırsal kesimde yaşayan halkın desteğinin öneminin anlaşılmasına katkı sağlar. İsviçre Federal sistemi; uyumsuz etnolojik, siyasi ve dini unsurlardan, en kansız ve kahramanca ulusal duygularla yapay bir ulus oluşmasına dair en iyi örnektir. Köylü Savaşları, uzun vadede Fransa'daki XIV. Louis tarzında bir mutlak monarşi yönetiminin, İsviçre'de egemen olmasının önüne geçer. İngiltere, üniter model için ne ifade ediyorsa, modern Avrupa Federal yapıları için de İsviçre modeli onu ifade eder (NWE, 2015: 1; Marriott, 1927: 65). Köylü Savaşları, farklı millet, din ve sosyolojik yapıların bir arada yaşamasının önemli bir temsili olan günümüzdeki İsviçre'nin oluşmasının önemli köşe taşlarından biri olur.

2. QUAKER VERGİ DİRENİŞİ, 1659

Vergiye yönelik isyan, direniş ve hareketler çeşitli dini, mali veya ideolojik nedenlerden ortaya çıkabilir. 1659 yılında İngiltere'deki Quaker Vergi Direnişi de vergiye yönelik dini temelleri olan ideolojik bir hareket olarak ortaya çıkar. Quaker hareketi aynı zamanda savaş vergisi karşıtı hareketlerin bilinen en eski örneklerinden biridir (WRL, 2021: 1). 1659'daki ilk direnişten günümüze Quaker'lar, başta İngiltere ve Amerika⁴ olmak üzere savaş karşıtı hareketin öncülerinden birisi olur ve savaşla ilgili vergi ve politikalara yönelik tepkileriyle dikkat çekerler. Quaker'ların savaş vergilerini ödemeyi reddetmesi, Quaker barış tanıklığının (peace testimony)⁵ en yaygın pratik ifadesi olarak ortaya çıkar (Gross, 2016: 1).

2.1. Quaker'lar: Dostlar, Dostların Dini Topluluğu

Quaker'lar⁶, Robert Fox⁷ tarafından on yedinci yüzyılda İngiliz İç Savaşı (1642-51) döneminde kurulan, Protestan Hristiyan inanışa sahip, İngiliz Kilisesinin görüşlerine karşı çıkan dini bir topluluktur. Dostlar ya da Dostların Dini Topluluğu şeklinde de isimlendirilen topluluk üyeleri, her şeyde Tanrının ışığını görme ve deneyimleme düşüncesinden hareket ederler. Yaşamın bütünü bir ibadet olarak görür; dürüstlük, hoşgörü, içsel ışık, barış, savaş karşıtlığı, köleliğin reddi, kadın hakları gibi konularda görüşler ortaya koyarlar. Hiçbir resmi ayin ya da aracı olmadan Tanrıyla doğrudan temas

⁴ Amerikan tarihinde savaş karşıtı ilk direniş, 1637 yılında Algonquin Kızılderililerinin, yerel bir Hollanda kalesinin onarılması için Hollandalılar tarafından vergilendirmeye karşı çıkmalarıdır. 1656'da Amerika'ya gelen Quaker'lar, savaş karşıtı düşüncelerini buraya da taşır ve Amerikan tarihinde de savaş karşıtı hareketin önemli bir aktörü olurlar (WRL, 2021: 1).

⁵ Quaker'lar tarafından ilk olarak 1660 yılında İngiliz Hükümet'ine sunulan mektupta dile getirilir. Barışı teşvik etmek ve aktif ya da pasif savaşla ilgili her unsura karşı çıkmak için ortaya konan eylemlerin bir açıklamasıdır. İngiliz Dostlar Hizmet Konseyi ve Amerikan Dostlar Hizmet Komitesi, insani çalışmalarından dolayı 1947 yılında Nobel Barış Ödülüne layık görülmüştür (CFHA, 2022: 6).

⁶ İngiliz ayakkabacı George Fox (1624-1691) topluluğun kurucusu ve en temel ismidir. Topluluk, "Işık Çocukları", "Gerçekte Dostlar", "Dostlar", "Dostlar Topluluğu", "Gerçeğin Arkadaşları", yabancı literatürde de "Religious Society of Friends", "Friends", "Quakers" gibi isimlendirmelerle anılır. Quaker kelimesi sallanmak, titremek anlamına gelir. Quaker ifadesi ilk kez, 1650'de Derby'deki duruşmada, Yargıç Bennet tarafından kullanılır. Zira Fox, "Herkesi, Tanrı'nın sözü karşısında titremeye çağırır" ve konuşması sırasında da titreme benzeri hareketlerde bulunur. Böylece Quaker ifadesi, topluluğun kendisi tarafından da kullanılan bir isim haline gelir (Fox, 1911: 5; Kılıç, 2005: 219). Türkçe literatürde *Kweyker* şeklinde kullanım örnekleri söz konusu olsa da TDK sözlüğünde böyle bir kelime yoktur. Evrensel anlamda da Quaker kullanımının yaygın olmasından hareketle çalışmada Quaker şeklindeki kullanımı tercih edilmiştir.

⁷ Robert Fox'un yanında, Pennsylvania eyaletinin kurucusu William Penn (1644-1718) ve Doğu Jersey İkinci Valisi Robert Barclay (1648-1690) Quaker'ların diğer önemli temsilcileridir.

kurma şeklinde bir yaklaşıma sahip olan Quaker'lar, sade ve barışçıl bir yaşamı temel inancı olarak benimserler. Quaker'lar, ilk Hristiyanlığın özüne dönmeyi hedefler ve kilise görevleri, rahiplik, dini ayinler gibi ritüellere karşı çıkarlar (Kılıç, 2005: 224).

Quaker hareketi sadece Katolik öğretisi değil, aynı zamanda Anglikan Kilisesi'ne de karşı çıkar; Tanrıyla temas kurmada hiçbir aracıyı kabul etmez ve resmi ritüelleri reddedip sadece Kutsal Ruhun otoritesini benimser (Özkan, 2007: 177). On yedinci yüzyıl İngiltere'sinde iç savaş, reform hareketi, Kilisenin görüşleri, toplumdaki fakirlik gibi farklı dinamiklerden hareketle zamanın siyasi ve sosyal koşullarına bir tepki olarak ortaya çıkan hareket günümüzde, Dostlar Dünya Danışma Komitesi (Friends World Committee for Consultation: FWCC) isimli çatı altında varlığını sürdürür. FWCC dünya çapında Quaker'ları temsil eden kuruluş olarak Hristiyan bir inancı temsil eder. Barışçıl ilkeleriyle ön plana çıkan hareket, zengin çeşitlilikteki bölgesel kültürleri, inançları ve ibadet tarzlarını kapsayacak şekilde dünyada faaliyetlerini sürdürür (FWCC, 2021: 1).

2.2. On Yedinci Yüzyıl'da İngiltere ve Quaker Direnişinin Dinamikleri

Dönemin Avrupa'sını bütünüyle etkileyen reform ve aydınlanma hareketi, esasen on altıncı yüzyıldan itibaren İngiltere topraklarını etkilemeye başlar. İngiltere, 1509'da tahta geçen ve Anglikan Kilisesi'ni kuran Kral VIII. Henry'le başlayan reform sürecinde, Avrupa coğrafyasında Protestan düşüncenin yükselişinin en belirgin hissedildiği topraklar olur. Bu dönemde Katolik baskısından kaçan pek çok göçmen, İngiliz Kraliyet topraklarına kabul edilir (Haigh, 1987: 16). 1558-1603 döneminde yönetime egemen olan Kraliçe I. Elizabeth, 1563 yılında Anglikanizm'i *Otuz Dokuz Madde*⁸ halinde yeniden düzenleyerek İngiltere'nin resmî dini ilan eder. I. Elizabeth'in saltanatı döneminde Krallık, askeri ve ekonomik anlamda önemli başarıları imza atar ve İmparatorluğun temelleri atılır (O'Day, 2003: 1-4).

I. Charles, tahtta kaldığı 1625–49 döneminde Katolik geleneği yeniden hakim kılmaya, Kralın ve Kilisenin egemenliğini artırmaya çalışır. Kral, halk üzerindeki baskıları artırır ve süreç, Parlamento taraftarlarıyla Kralı destekleyenler arasında 1642–46 arasında yaşanan iç savaşa dönüşür. Oliver Cromwell liderliğindeki Parlamento taraftarlarının kurduğu ordu⁹, savaşı kazanır ve Kral I. Charles öldürülür. Birleşik Krallık, 1649–53 döneminde Parlamantonun egemenliğinde İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) şeklinde ve takip eden süreçte de 1653–59 yılları arasında Oliver Cromwell yönetiminde kısa süreli bir cumhuriyet dönemi yaşar. Cromwell dönemi, Koruyucu Lord (Lord Protector) dönemi olarak adlandırılır ve Cromwell, ülkeyi ölünceye kadar bu unvanla tek başına yönetir. 13 Eylül 1658 tarihinde Cromwell'in ölümü sonrasında iç karışıklıklar yeniden artmaya başlar. Parlamento, Kral II. Charles'i Kraliyet yönetimini yeniden tesis etmek üzere İngiltere'ye davet eder. Bunun üzerine Kral II. Charles, 1660 yılında tahta çıkar ve 1685 yılına kadar tahtta kalır. Kral ve Parlamantonun uyum içinde çalıştığı bu dönem ülke

⁸ "The Articles of Religion of the Church of England" literatürde yaygın şekilde Otuz Dokuz Madde (Thirty-Nine Articles) şeklinde kullanılır (Chapman, 2012: 257).

⁹ Albay Thomas Pride komutasındaki Yeni Model Ordu birliklerinin, yeni model orduyu desteklemeyenleri Parlamento'dan zorla çıkardıkları ve İngiltere tarihindeki ilk ve tek askeri darbe kabul edilen olaydır. Yeni Model Ordu, Parlamento yanlıları tarafından 1945 yılında kurulur ve 1960 sonrası restorasyon döneminde lağvedilir. Sadece savaş dönemlerinde değil, ülkenin bütününde Parlamantoya sadık profesyonellerden oluşan sürekli bir ordu şeklinde tasarlanır (Ross, 1948: 1). İngiliz İç Savaşı'nda önemli rol oynayan ordu, aynı zamanda yaklaşık on beş yıllık bir dönemde İngiltere siyasi, askeri ve sosyolojik tarihinde önemli izler bırakır.

tarhinde Restorasyon Dönem olarak adlandırılır (Haigh, 1987: 2-3; Oliveira, 2017: 44; Doğan, & Şentürk, 2017: 358).

On altıncı ve on yedinci yüzyıl reform ve restorasyon döneminde saflık, temizlik, masumluk veya arındırıcılar, saflaştırıcılar gibi anlamlara gelen *püriten* kelimesi, Hristiyanlığın, Kilisenin ve Kutsal metinlerin sonradan eklenen her türlü asılsız ilaveden arındırılmasını savunan, aşırı İngiliz Protestanlığının temsilcilerine verilen genel bir isimlendirmeyi ifade eder (Güngör, 2005: 7-8). Quaker'lar da yaklaşım ve görüşleriyle dönemin temsilcileri tarafından aşırı uç noktada konumlandırılır ve Püriten gruplar içinde ele alınan bir dini hareket olarak nitelendirilir. I. Charles döneminden başlayarak hem Cromwell hem de II. Charles döneminde devam eden uygulamalar, Quaker'lar açısından olumlu sonuçlar doğurmaz. I. Charles'ın Kiliseyi ve Kralı güçlendirmeye yönelik politikaları, halk üzerindeki baskıları artırır. Bu dönemde savaşlar, Krallığın artan harcamaları, paralı askerlerin getirdiği maddi yük, beraberinde ilave finansman ihtiyacını getirir (Ingle, 1992: 189-191, 199).

İngiliz Krallığı, söz konusu dönemde çok sayıda savaşa katılır ve aynı zamanda Krallık topraklarında, siyasi ve dini temelli 13 büyük ayaklanma yaşanır. İç ve dış çatışmaların mali yükü, halk üzerine yüklenir. Öte yandan Protestanlığın yükselmesi ve bunun kilise-devlet ilişkilerine yansması gerek din adamları gerekse de halk arasında huzursuzlukları beraberinde getirir. Bütün bu gelişmeler, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kesimlerin çok zor yaşam koşullarıyla karşılaşmasına neden olur. Halktaki memnuniyetsizlik, sık sık ayaklanmalara neden olurken aynı zamanda yeni toplumsal oluşumların güçlenmesini sağlar (Kılıç, 2005: 219-220; Ingle, 1992: 189-191).

Cromwell'in 1655 yılından başlayıp ordudaki yeni bir yapılanmayı güçlendirmeye yönelik adımları, Quaker isyanının en önemli tetikleyici unsurlarından biri olur. Parlamento adına savaşacak profesyonel yeni ordu, püriten askerlerden oluşur ve dini arka planı olan sıkı bir disiplinle yönetilir. İngiliz tarihindeki ilk profesyonel ordu olarak da kabul edilen yapı, Cromwell'in dindarlığı vurgulayan sıkı askeri rejiminin de önemli bir göstergesi olur. İngiltere ve Galler bölgesinde ordu komiserleri atayan Cromwell, birliklerin oluşturulması, askerlerin eğitimi ve ordu için gerekli silah, atlar ve finansmanın sağlanmasına yönelik adımlar atar; buna karşı çıkanlarsa ağır para cezaları ve kısıtlamalara¹⁰ maruz bırakılır (Hirst, 1923: 54-55; Aktan & Yay, 2019: 101-102).

2.3. 1659 Quaker Direnişi ve Sonuçları

Quaker hareketi, savaş ve savaşla ilgili vergilere karşı bir hareket olmakla birlikte dönemin politikalarına yönelik bütünsel bir direnişi temsil eder. Reform sürecinde Kilisenin yapısının değişip devlet kontrolüne girmesi ve Kilise tarafından tahsil edilen tith (ondalık), halkta rahatsızlığın ortaya çıkmasına neden olur. 1640 yılında gıda maddeleri üzerine konan tüketim vergisi, halkın üzerindeki mali yükü daha da artırır. Askeri harcamalarla doğrudan ya da dolaylı olarak konulan vergiler¹¹ tüketim vergilerindeki artışla birlikte toplumsal rahatsızlıklara duyarlı olan Quaker hareketinin karşı çıktığı mali uygulamalara dönüşür. Quaker'lar, inanışları gereği her türlü otoriteyi eleştirirler.

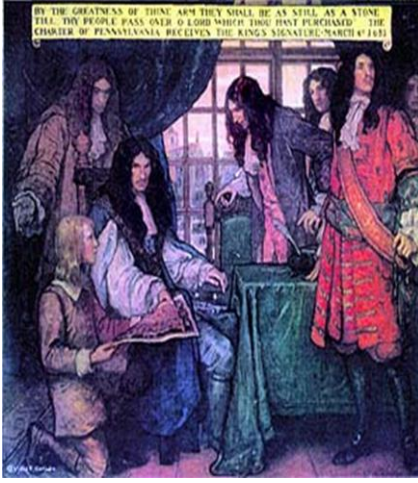
¹⁰ O dönemde askeri eğitimleri reddedenlere yirmi poundluk para cezası verilir. Yeni ordu muhaliflerine yönelik bu tür para cezalarına, haciz ve kısıtlamalara 1659 yılında Colchester'da başlanır (Hirst, 1923: 55).

¹¹ Bu vergilerden askeri vergiler ve ücretler (militia taxes and fees), doğrudan orduyla ilişkili vergi ve diğer yükümlülükleri, ekipman parası (trophy money) ise askeri ekipmanlar için alınan yükümlülükleri temsil eder (Gross, 2016: 1).

Dolayısıyla otorite ne olursa olsun vergilere -barışçıl yaklaşımlarının bir sonucu olarak- özellikle askerlikle ilgili vergilere direnirler. Quaker'lar askerlik hizmetine de karşıdılar

(Peters, 2016: 111-112; Kılıç, 2005: 219-220)•

1659 Quaker direnişi; otorite, din, hakim inanışlar, kilise, yerleşik gelenekler, vergilendirme, savaşlar gibi sosyo-politik ve mali boyutları olan çok farklı dinamiklere sahip bir harekettir. Söz konusu hareket, Cromwell döneminde başlayıp II. Charles'la devam eden politiklara yönelik mali boyutu da olan bir muhalif duruşu temsil eder (Hirst, 1923: 54)• Dönemin koşulları George Fox'un görüşlerini yayması için uygun bir iklim oluşturur ve Quaker hareketi destekçi sayısını giderek artırır. Görüşlerini paylaşmak için açık alanları özellikle de pazar yerlerini tercih eden George Fox, en zor koşullarda yaşayan insanlara ulaşma imkanı bulurken, Quaker'ların görüşleri ağır koşullar altında yaşayan insanlara kendilerini ifade etme olanağı verir (Kılıç, 2005: 222; Fox, 1903: 49)•

II. Charles'ın 1681 Yılı Pennsylvania Şartı'nı
İmzalamasını Temsil Eden Eser

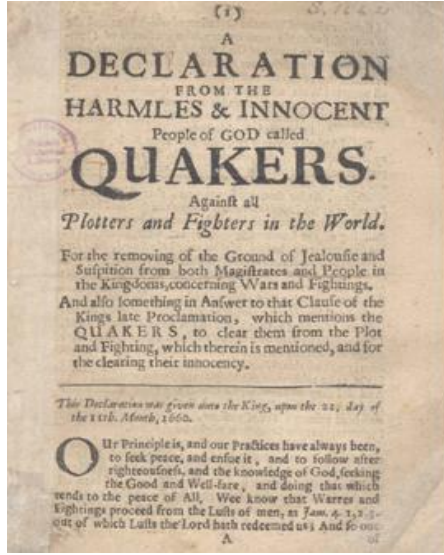
George Fox'un 1650 Yılında Bir Tavernada
Verdiği Vaazı Temsil Eden Eser

Madde¹² içeren bir tavsiye mektubu yazar (Ingle, 1992: 189)¹³. 1660 yılında George Fox ve on bir Quaker'ın imzasıyla hazırlanan "Tanrı'nın Zararsız ve Masum İnsanları: Quaker'lar" isimli deklarasyon halka dağıtılır ve deklarasyon 21 Kasım 1660'ta Kral II. Charles'a sunulur (Hirst, 1923: 114-115)• Quaker'lar, askerlik ve savaşla ilgili her türlü yükümlülüğü ödemeyi reddederler, silah altına alınmaya ve askeri ekipmanların finansmanına karşı çıkarlar. Lakin bu karşı çıkış oldukça kendileri için oldukça pahalıya mal olur ve Quaker'lar çok büyük zulümlere uğratılırlar (Gross, 2016: 1)• George Fox, 1650'de Derby'de, 1653'te Carlisle'de, 1654'te Londra'da, 1656'da Launceston'da, 1660 ve 1663'te Leicester'da, 1666'da Scarborough'da 1674'te Worcester'da tutuklanır. Duruşmalarda yemin etmeyi reddeder,

¹² Bazı Konuların Düzenlenmesine İlişkin 59 Öneri adını taşıyan bu mektup (Open Letter to Law Makers in 1659/59 Suggestions for the Regulating of Things) adıyla bilinir (Ingle, 1992: 189)•

¹³ Quaker'ların temel inanış ve görüşlerini ortaya koyan en önemli belge, Fox'un 1651 yılında Commonwealth Komisyonerlerine gönderdiği deklarasyondur. Bir diğer önemli belgeyse, Londra'daki bir isyan neticesinde George Fox'un hapse atılmasının ardından, Quaker'ları atılan şüphe ve suçlamaları ortadan kaldırmaya yönelik Margaret Fell tarafından 1660 yılında İngiltere Kralı II. Charles'a yapılan bir çağrıdır (FGC, 2021: 1)•

kutsal kitaplara atıfları eleştirir, şapka takmaya karşı çıkar, inançları temellinde ve otorite karşılığı nedeniyle çok kez hapis cezasına çarptırılır (Kılıç, 2005: 221). İngiltere’de takip eden yıllarda Hükümet savaşlara mali kaynak bulma yöntemlerini değiştirdikçe, Quaker’lar arasında da görüş ayrılıkları başlar. Örneğin, ekipman parası (trophy money) gibi uygulamaların yerini daha az göze çarpan yükümlülükler alır. 1695'te Parlamento, Fransa'ya karşı savaşı sürdürebilmek için evlilikler, doğumlar ve cenazeler üzerine vergi uygulamaları getirir (Gross, 2016: 1). Quaker’lar arasında zaman içerisinde İngiltere’de olduğu gibi Amerikada’da fikir çatışmaları ve ayrışmaları yaşandığı görülür¹⁴.

Tanrının Zararsız ve Masum İnsanları Quaker’ların Deklarasyonu, 1660

Quaker’lar, 1650-89 döneminde İngiltere’de fiziksel ve mali anlamda büyük güçlüklerle karşılaşır, hapse atılırlar, kötü muamele ve işkence görürler. Bu dönemde on dört bin Quaker hüküm giyer. Bunların üç yüz altmış dokuzu hapishane koşullarında hayatlarını kaybeder. Ağır koşul ve baskılarla neticesinde 1660 yılında Amerika’ya göç etmeye başlayan Quaker’lar, George Fox’un da 1671-73 ziyaretlerinin de katkısıyla yeni kıtada önemli sayıda destekçi bulur. Takip eden süreçte 1681 yılında William Penn’in öncülüğünde Amerika’da Pennsylvania eyaletini kurarlar. Quaker’lar, 1702 yılına gelindiğinde Fox ve William Penn’in¹⁵ katkılarıyla Pennsylvania ve New Jersey’de sayıları

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., (Kılıç, 2005: 223-224; Gross, 2016: 1).

¹⁵ Amerikan Quaker’ları arasında önde isimlerden biri de Pennsylvania’nın kurucusu William Penn (1644-1718) dir. Penn, inançları dolayısıyla İngiltere’de hapis yatmış, saygın çevresi olan önemli bir isimdir. Kardeş sevgisi anlamına gelen başkent Philadelphia; verimli toprakları, ekonomik olanakları, ticaret sektörü, idealizmi, özgür atmosferiyle kısa sürede hem birçok göçmen için önemli bir merkez haline gelir. William Penn’in, kolonisi için 1682 yılında hazırladığı Hükümet Çerçevesi (Frame of Government), Quaker şahitlerini somut hale getirir. Bir yönetim meclisinin oluşturulması, ücretsiz ve adil yargılanma, din özgürlüğü, serbest seçimler gibi ABD Anayasası’nın da yapıtaşlarını oluşturan hususların altı çizilir. Quakerizm ayrıca Massachusetts, Rhode Island ve Chesapeake gibi kolonilerde de gelişerek Amerika’daki varlığını güçlendirir ve önemli bir topluluk haline gelir (Watts, 2021: 1; CFHA, 2022: 1; Tolles, 2021: 1).

yaklaşık iki yüz bine ulaşan önemli bir topluluk haline gelir (Hull, 1970: 214; Kılıç, 2005: 223; PYM, 2008: 1). İngiltere'deki ağır koşullara bağlı olarak ortaya çıkan göç hareketi, Amerika'daki oluşumun yolunu açar ve Amerikan tarihi açısından da önemli bir dinamik oluşturur.

3. DAMGALI KAĞIT VERGİSİ İSYANI, 1675

On yedinci yüzyıl Fransa'sı büyük ölçüde dönem Avrupa'sına şekil veren dinamiklerden etkilenen bir görünüme sahiptir. Rönesans ve reform hareketlerinin yansımaları, siyasi mücadeleler, savaşlar, iç karışıklık ve isyanlar on altı, on yedi ve on sekizinci yüzyılda Avrupa'nın bütününe şekillenmesinde rol oynar. Fransa on altı ve on yedinci yüzyıllarda askeri ve siyasi gücünün yanı sıra ekonomik anlamda da gelirlerini artırdığı bir dönem yaşar. Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı (Revolt of the Papier Timbré)¹⁶ farklı boyutlarıyla Fransız toplumunun ve yönetiminin döneme ilişkin özelliklerini ortaya koyması açısından önem taşır. Eyalet meclislerinin, parlamentoların, belediye yetkililerinin, Kraliyet görevlilerinin tutumları; merkezi hükümetle yerel kurumlar arasındaki çatışmalar, bazı sosyal grupların zaman zaman önemli farklılıklarını ortadan kaldırarak Krallık politikalarına karşı bir araya gelmeleri, halkın mutlakiyetçi uygulamalara karşı gösterdiği direnç gibi farklı dinamiklerin, dönemin Fransa'sına ışık tuttuğu ve ülkenin şekillenmesinde rol oynadığı görülür (Lachmann, 1989: 142; Mettam, 1977: 237).

3.1. Kral XIV. Louis ve Fransa'nın Mutlak Monarşi Deneyimi

XIV. Louis (1638-1715); sergilediği mutlakiyetçi yönetim anlayışı, tahtta kaldığı süre, uyguladığı siyasi, ekonomik ve askeri politikalar açısından gerek on yedinci yüzyılın gerekse tarihin en önemli figürlerinden birisidir. XIV. Louis, merkeziyetçi monarşinin bütün kurumlarını hayata geçirir. mutlakiyetçiliğin karakteristiğini yansıtan bir yönetim anlayışı benimser (Wolf, 1972: 12). 1643- 1715 yılları arasında yetmiş iki yıl yüz on gün Fransa tahtında kalan XIV. Louis hem on yedinci hem de on sekizinci yüzyılın başlarına etki eden hükümdarlık dönemiyle tarihin en uzun süreli monarşik yönetimi olur¹⁷. XIV. Louis'in *Ben devletim* (L'État, c'est moi, I am the state) söylemi, mutlakiyetçiliğin en net ifadesidir. Aynı zamanda bu söylem, dönem boyunca uygulanan politikaları ve Fransa'nın dış ve iç aktörlerle ilişkilerini yansıtır. *Büyük Louis* (Louis le Grand) ve *Güneş Kral* (le Roi Soleil) olarak da anılan XIV. Louis, sanat ve edebiyat tarihi açısından da önem arz eden bir isimdir. Babasının yaptırdığı köşkü hem Kralın hem de dönem Fransa'sının gücünü yansıtan şekilde genişleterek Versailles Sarayını inşa ettirir. Mutlak monarşinin gücünü her alanda göstermek isteyen XIV. Louis, askeri, siyasi ve kültürel anlamda Fransa'nın liderliğini temsil eden bir yönetim anlayışı ortaya koyar (Prest & Rowlands, 2017: 1-6; Scott, 1994: 143; Britannica, 2019).

Fransa, XIV. Louis'nin krallığı döneminde çok sayıda iç karışıklık ve bir dizi yerel isyanlara sahne olur. Ülke izlenen saldırgan, savaşçı ve yayılmacı politikalarla dikkat çeker. Mutlakiyetçiliğin yerleşmesi adına sık sık girişilen savaşlar; savaşların, isyanların ve ekonomik krizlerin üstesinden gelinmesi için aşırı miktarda artırılan vergiler; gücü ve idari kurumları merkezde toplama çabası gibi faktörlerin bu isyanlarda rol oynadığı görülür

¹⁶ Sözleşmelerde kullanımı zorunlu tutulan damgalı kağıtlardan alınan vergi ve çeşitli uygulamalar sonucu ortaya çıkan bu isyan, İngilizce literatürde de orijinal kullanımıyla *Papier Timbre* şeklinde ele alınır.

¹⁷ Bir süre annesi Kraliçe Anne'in ve sonrasında da Kardinal Jules Mazarin yönetiminde olan Fransa, Mart 1661'den itibaren tam anlamıyla XIV. Louis'in idaresine sahne olur. Ona hitafen kullanılan *kendi başına yönetmeye karar verdi* (*Govern by himself*) cümlesi günümüzde Versailles Sarayı'nın tavanında yazılıdır (Prest & Rowlands, 2017: 1).

(Kiser & Linton, 2002: 889). Çalışmanın konusu olan 1675 yılındaki Damgalı Kağıt Vergisi İsyanından önce 1662'de Boulogne yakınlarındaki küçük bir kasaba olan Guerre du Lustucru'da, 1664 yılında şarap üzerindeki vergilerden kaynaklı Guyenne'de ve daha birçok bölgede farklı boyutlarda ayaklanmalar yaşanır. Bu isyanlar tarımsal üretimdeki verimsizlik, ilave vergi yükleri gibi büyük ölçüde kırsal kesimlerde yaşayan halk üzerindeki ağır ekonomik koşullardan hareketle kimi zaman da Damgalı Kağıt Vergisi İsyanında olduğu gibi savaşların finansmanı için uygulanan ek mali önlemlere bağlı olarak ortaya çıkar (Mettam, 1977: 237). Damgalı Kağıt Vergisi İsyanının nedeni de büyük ölçüde 1672-78 yılları arasındaki Fransa ve Hollanda Cumhuriyeti arasındaki savaş koşulları, süreklilik arz eden iç-dış çatışmalar ve buna bağlı ortaya çıkan ekstra mali yüklerdir.

3.2. 1672-78 Fransa-Hollanda Savaşı

XIV. Louis'in tahta çıkmasının ardından, mutlakiyetçi yönetimini tesis etmek için bir dönem içeride asiller ve aristokraziyle mücadele eder¹⁸. XIV. Louis, devlet yönetimine egemen olduktan sonra Fransa ve denizası kolonilerinin kontrolünü merkezileştirmek ve sıkılaştırmak için siyasi, ekonomik ve askeri adımlar atar. Maliye bakanı Jean-Baptiste Colbert (1619-1683), finansman açığını azaltan, gelirleri artıran ve endüstrilerin büyümesini teşvik eden reformlar hayata geçirir. XIV. Louis, iç politika anlamında da düzenlemeler yapar. Kırk yıl içinde on bir iç savaş çıkarmış olan soyluları, zengin yaşam tarzına alıştıran pasifleştirir ve onların bir siyasi güç olarak politik anlamdaki etkilerini azaltır (Britannica, 2003; Venière, 2021: 2-3).

Bu dönemdeki Veraset Savaşları, Avrupa Tarihi'nde Yeniçağın şekillenmesinde rol oynayan temel faktörlerden biri olur. Dönemin en güçlü devleti Fransa, hâkimiyet alanını İber Yarımadası'ndan, Ren ve Benelüks bölgelerine doğru genişletme çabası içinde olur. Bu çerçevede XIV. Louis, önemli bir ekonomik güç olan Hollanda'yı ticari bir rakip olarak görür ve Hollanda Cumhuriyeti'ni, Fransız genişlemesinin önünde ekonomik anlamda stratejik bir hedef haline getirir. 1667-68 yıllarındaki ilk girişim, Fransa'nın, Hollanda'yı işgal etmesiyle ortaya çıkar, lakin başarısız olur. Hollanda üzerindeki tutumunu sürdüren Fransa (İngiliz ve İsveç ittifakı), 1672'de Charleoi'ye asker çıkararak Güney Hollanda topraklarını işgal eder. Savaş, bir Avrupa ittifaklar savaşına dönüşür, birçok ülkenin içinde olduğu savaşlar yaşanır ve Nijmegen Antlaşmasıyla Fransa, İspanya'dan Franche Comte'yi, Felemenk bölgesinde de Artois Kontluğu'nu topraklarına katar (Gök & Gürçan, 2018: 363-367; Bonney, 2011: 1; Lesaffer, 2018: 1).

3.3. Mali Düzenlemeler ve Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı, 1675

1675 yılındaki Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı, büyük ölçüde içeride ve dışarıda tesis edilmeye çalışılan mutlakiyetçi yönetimin gereksinim duyduğu finansman ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı hem uzun yıllar süren savaşlar hem de Fransa-Hollanda Cumhuriyeti özelinde ortaya çıkan savaşın finansman ihtiyacıyla bağlantılı bir harekettir. Hollanda güçleri, 1673'te Breton kıyılarını tehdit eder, savaş koşulları Breton ekonomisini ve bölge ticaretini olumsuz etkiler. Ek mali önlemlerle birleşen koşullar, zamanla bölge geneline yayılacak isyanlara sahne olur. 1674 yılında

¹⁸ XIV. Louis'le aristokrazi arasındaki ilk gerginlik, 1648-53 arasında yaşanan Fronde ayaklanmasıdır. Aristokrasinin feodal bir niteliğe sahip olması ve burjuvazinin feodalleşerek bağımsız bir sınıf niteliğini yitirmiş olması neticesinde, Fronde ayaklanması sistemin sınırları içinde kalarak büyük bir tehdit oluşturmaz. XIV. Louis, statü temelli politikalarla çok sayıda üst-orta sınıf Fransız'a salet unvanları satarak ve onlara idari görevler vererek söz konusu sınıfı Mutlakiyetçi yaklaşımın sınırları dahilinde tutmayı başarır (Kaymak, 2011: 1796; Porshnev, 1977a: 131).

uygulamaya konan ve isyanı tetikleyen mali önlemler şu şekilde sıralanabilir (Bernard, 1964: 464;

Mccullough, 2005: 46-47; Aubert, 2016: 1):

- XIV. Louis tarafından damgalı kağıt vergisi (papier timbré) uygulaması hayata geçirilir. Bu uygulamayla Fransızlar, noter işlemlerinde, ticari sözleşmelerde ve benzeri bütün hukuki işlemlerde üzerinde Kralın damgasının bulunduğu bir kağıt kullanmak zorunda kalır. İşlemlerin tarafları için bu vergi, gerekli belgelerin ve işlemlerin düzenlenmesini daha pahalı hale getirir. Noterler ve belgeleri düzenleyen diğer hukuk insanları, işlem sayılarında ve dolayısıyla gelirlerinde bir düşüş riski yaratabileceğinden hareketle uygulamaya tepki gösterirler.
- 27 Eylül 1674 tarihinde tütün satışına ilişkin Krallık tekeli oluşturulur. Ayrıca ilave vergi uygulanır ve tütün satışı izne bağlanır. Tütünün satış ve dağıtım ağının yeniden düzenlenmesi, sigara ve tütün ürünlerinin dağıtımında geçici bir kesintiye neden olur. Düzenleme, halk arasında çok yaygın olan tütün kullanıcıları tarafından tepkiyle karşılanır.
- Aynı dönemde, kalay lisansı oluşturulur ve daha önce satın alınanlar dahil olmak üzere tüm kalaylı nesnelere yeni bir vergi uygulanır. Halk tarafından oldukça yaygın şekilde kullanılan kalaylı çanak çömlek ve diğer tüketim maddelerine uygulanan bu vergi tepkiyle karşılanır. Özellikle hancılar ve içki satan yerlerin, bu vergi yükünü sattıkları içkilerin fiyatına eklemeleri halktaki hoşnutsuzluğu daha da artırır.
- Son olarak daha az insanı etkileyen başka bir uygulamayla bir derebeylik altında yaşayan toprak sahiplerine, yirmi yılda bir ödeyecekleri bir mali yükümlülük getirilir.

(Damgalı Kağıt Vergisini Tasvir Eden Eser)

Jean Bernard Chalette (1631-1684)

Din adamları, asiller ve burjuvaziden oluşan Bretonya Meclisi'nin rızası olmadan uygulamaya konan damgalı kağıt vergisi tepkiyle karşılanır. *Betun* isimli tütün vergisi ve kalay lisansı, düklerden oluşan Bretonya Divanı tarafından yayınlanır. Mali özerkliği gereği ödeyeceği vergi bakımından Bretonya Meclis'inin rızası koşuluna rağmen Kral, tütün ve kalay vergisini meclis onayı olmadan hayata geçirir ve Bretonya Divanı bunu onaylamak zorunda kalır. Buna ek olarak Kralın, Bretonya'ya tuz vergisi (la gabelle) salmak istediği

söylentileri yayılmaya başlar. 1532 yılından itibaren üretici bölge olarak, tuz vergisinden muaf olan Bretonya'da tuz vergisi, tepkilerin daha da artmasına neden olur. Yeni mali düzenlemeler, Bretonya'nın rızası alınmadan hayata geçirilir. Krala ödenecek mali yüklerin artışı ve Bretonların çok bağlı oldukları Bretonya ayrıcalıklarının sorgulanmaya başlanmasıyla bölgedeki rahatsızlıklar daha da artar (Hurt, 2002: 55; Aubert, 2016: 1).

Bölgenin kazanılmış ayrıcalıklarına müdahale, halkın geneli üzerinde maliyetler oluşturacak şekilde tesis edilen vergiler ve bu mali düzenlemeler sonucu büyüyen yoksulluk Güneybatı Bretonya'da başlayan ve bunu takiben, 1675 ilkbaharından başlayarak Nantes, Saint-Malo ve Rennes'le birlikte bölgenin bütününe yayılan ayaklanmalara neden olur. En şiddetli ayaklanmalar 3 Nisan 1675 tarihinde Bretonya Parlamentosu'nun merkezi olan Rennes'de yaşanır ve Bretonya'nın bütününe yayılarak toplumun alt kesimlerinin öncülüğünde, Krallığın vergi ve damgalı kağıt ofislerine yönelik saldırılarla oldukça agresif ve yıkıcı bir harekete dönüşür. Bunu takiben 23 Nisan'da ve 3 Mayıs'ta Nantes'ta, Bordeaux'da şiddetli ayaklanmalar yaşanır. Rennes'deki ikinci ayaklanma, doğrudan yeni vergilerle ilişkili olmaktan ziyade, halk ve burjuva arasındaki gerginliklere bağlı olarak, Brittany Valisi Duc de Chaulnes'e karşı Haziran ayında yaşanır

(Hurt, 1966: 428-429; McCullough, 2007: 79-80).

(Damgalı Kağıt Vergisi İşyanından Esinlenerek Kullanılan Başlıklar)

(Hem 1789 hem de 2013 İşyanlarında Kullanılmışlardır)

24-25 Mayıs'ta Guingamp'de, Haziran'daysa Carhaix ve Rohan topraklarında Güney Bretonya'da işyanlar ortaya çıkar. Kraliyet vergi görevlilerine ulaşamayan köylüler, lordlara saldırır ve çok şiddetli yaşanan ayaklanmalar kısa sürede bölgenin bütününe yayılır. Bir noter olan Sébastien Le Balp'ın liderliğindeki isyancılar, kırmızı boneler/bereler taktıkları için işyan, Kırmızı Bereliler İşyanı (Revolt of the Bonnets Rouges) olarak da anılır¹⁹. Chaulnes Dükü, işyanı bastırmak için Rennes'e gelir, lakin Haziran'da çıkan ayaklanmalar karşısında başarısız olur. Temmuz ayında çatışmalar devam eder ve Sébastien Le Balp'ın bir lider olarak ilk kez ön plana çıktığı Carhaix'de çok şiddetli ayaklanmalar yaşanır; damgalı kağıt ofisleri basılır (O'Callaghan, 1982: 35; Collins, 2003: 227-264).

¹⁹ Kızına yazdığı mektuplar ve incelikli üslubuyla bilinen dönemin önemli aristokratlarından Madame de Sévigné (1626-1696), mektuplarında Bretonya'daki işyanlardan, kırmızı bereliler olarak sıklıkla bahseder Madame de Sévigné, yoksul köylülerin başına gelen zorluklara da değinir. Mektuplarında, isyancı Bretonların topluca asılması gerektiğini ifade eder (McCullough, 2007: 80).

265). Eylül 1675'te isyancılar tarafından, Carhaix yakınlarında bulunan Thymeur'daki Marquis de Montgaillard'ın kalesi ele geçirilir. Aynı gece, Sébastien Le Balp, isyancıların komutasını almasını istediği ve esasen tutsağı konumundaki Marquis Charles de Montgaillard'ın kardeşi Claude tarafından sürpriz bir şekilde öldürülür²⁰. Sébastien Le Balp bir aristokrat tarafından, bu aristokratın kardeşinden Kraliyet ordusuna karşı isyancıları yönetmesini istediği sırada öldürülmesi hem Le Balp hem de isyancılar açısından dramatik bir son olur (Le Coadic, 2015: 6; McCullough, 2007: 95).

(Sébastien Le Balp Heykeli)

3.4. İsyanın Bastırılması ve Sonuçları

1640'lardan itibaren ağır salgınlardan etkilenen Bretonya, Fransa-Hollanda Cumhuriyeti arasındaki savaş ve ek vergi düzenlemeleriyle oldukça zorlu bir dönem geçirir. 1660 ve 1670'li yıllarla birlikte, toprak gelirleri düşer, ticaret hacmi daralır. Öte yandan da toprağın işlenişi ve toprak sahipleri arasındaki gerginlikler, genel olarak bölgede ekonomik sıkıntılara neden olur. Yeni vergi düzenlemeleri ile ekonomik anlamda güçlükler çeken Bretonya, Damgalı Kağıt Vergisi İsyanının başarısız olmasıyla sert önlemlerle karşı karşıya kalır. Bu isyanlara müdahale şekli, XIV. Louis döneminde otoritenin merkezileştirilmesinin temsili niteliğini taşır (McCullough, 2007: 43-44-79).

İsyancılara karşı Kraliyet gücünü temsilen Dük Chaulnes'in kuvvetleri ön plana çıkar. Olası Hollanda müdahalesinden de endişe edilerek XIV. Louis tarafından bölgeye beş bin asker sevk edilir ve çok sert müdahaleler yapılır. Le Balp'ın ölümünün ardından isyancılar dağılır, çok sayıda kişi idam edilir, Balp'ın cesediyse işkence edilmek üzere mezardan çıkarılır. İsyan süresince Rennes, nüfusunun yüzde 20'sini kaybeder. İsyan ve bastırılma süreci XIV. Louis'nin mutlakiyetçi yönetim tarzını yansıtmakla birlikte, isyan ve kırmızı bere, Fransa tarihinde²¹ önemli bir simge olur ve Krala karşı ayaklanmaların önemli bir sembolü haline gelir (Aubert, 2016: 1; Porshnev B. 1977b: 78). Sébastien Le Balp, Bretonya için önemli bir kahraman ve kırmızı bereliler de bir efsane haline gelir. İsimleri bölgedeki birçok cadde

²⁰ Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 2 Eylül 1675 olarak verilir (O'Callaghan, 1982: 35).

²¹ Bazı tarihçilere göre burjuva devrimi, kapitalist ilişkilerin ortaya çıktığı andan, yani on altıncı yüzyıldan itibaren Fransız toplumunda var olur ve bu çerçevede 1789 Fransız Devrimi'nin kökleri on altıncı yüzyıla kadar giden üç yüz yıllık bir döneme dayanır. Bkz: (Porshnev, 1977b: 78).

ve sokağa verilir ve hatta Bounet Rouge isimli bir ticari marka²² olarak da kullanılır (Le Coadic, 2015: 7).

4. BOSTON İSYANI, 1689

On yedinci yüzyılın ikinci yarısında Amerika'daki siyasi ve ekonomik gelişmeler, Avrupa'da cereyan eden atmosferden büyük ölçüde etkilenir. Avrupa'da yaşanan reform süreci, sömürge faaliyetleri, siyasi mücadeleler, savaşlar, Avrupa'daki egemen güçlerin, Amerika'daki koloniler üzerindeki politikalarının şekillenmesine etki eder. 1688-97 yılları arasında XIV. Louis'in politikalarına karşı oluşan Kutsal İttifak²³ ile Fransa arasındaki Dokuz Yıl Savaşı, İngiltere'de 1687'de Kral II. James tarafından yayınlanan Hoşgörü Bildirgesi ve özellikle de İngiltere'de Kralı II. James'in tahttan indirildiği 1688-89'daki Gökemli/Şanlı Devrim'in ardından yayınlanan Haklar Bildirgesi'nin, deniz aşırı koloniler üzerinde önemli etki ve sonuçları olur (Brooks, 2016: 1). İngiltere'de mutlak monarşiden anayasal ve parlamentonun güçlendiği bir yapıya geçişi temsil eden Haklar Bildirgesi, ABD Haklar Bildirgesi için model teşkil eder (Davies, 1962: 14). Avrupa'yı etkisi altına alan savaşlar ve savaşların finansmanı için duyulan ihtiyaçlar, mali yönden koloniler üzerinde baskı oluştururken, öte yandan Haklar Bildirgesi gibi özgürleşmeye yönelik atılan adımlar da kolonilerin hem mali hem de siyasi olarak özgürlük taleplerini artırır. Bu çerçevede 1689'da Boston ve New York'ta²⁴, New England Dominyonu çerçevesinde ele alınabilecek iki önemli isyan yaşanır (Britannica, 2022b: 1). İsyanlara giden süreçte New England Dominyonu'nun kurulmasına yönelik atılan adımlar ve bu bağlamda uygulanan politikalar sürecin analizi açısından önem taşır.

4.1. Kuzeydoğu Kolonileri ve New England Dominyonu

Dominyon; mülk, egemenlik, hükümet, devlet, sahiplik gibi anlamlara gelen, politik literatürde ise İngiliz Uluslar Topluluğu ve İngiliz Krallığı'na bağlı bulunmakla beraber kendi yönetimlerine sahip ülkeleri temsil eden bir kavramdır. Bu bağlamda dominyon, İngiliz Uluslar Topluluğu'na üye olmalarının ve İngiliz Krallığı'na bağlı bulunmalarının yanı sıra kendi kendilerini yöneten ülkelere²⁵ verilen genel bir isimlendirmedir (TDK, 2022; Cambridge, 2022). On yedinci yüzyılda Amerika'daki kolonilerin birçoğu şirketler ya da Krallık tarafından imtiyaz sahibi feodal yapılar halinde örgütlenir. Koloniler, her ne kadar çeşitli şekillerde İngiltere'ye bağlı olsalar da dönem itibarıyla ticari, ekonomik ve politik anlamda büyük ölçüde özgür ve İngiltere'yle e zayıf bağları olan yapılarıdır (Brooks, 2016: 1).

²² Hollanda'da BonnetRoug markasıyla süt ürünleri üreten bir ticari firma bulunur. Bkz., Bonnet Rouge, <https://www.bonnetrougecatalogue.com>.

²³ Fransa Kralı XIV. Louis'in mutlakiyetçi ve savaşçı yaklaşımları, zamanla Louis'ye karşı Avrupa genelinde taraftar toplayan Kutsal İttifak'ın oluşmasına yol açar. İttifakın öncüleri: Hollanda Kralı III. William, Kutsal Roma imparatoru I. Leopold, İspanya Kralı II. Charles ve Savoya Dükü Victor Amadeus'tur (Storrs, 2000: 1-2).

²⁴ Yirmi yaşında New Netherland'a göç eden Leisler, kısa sürede koloninin en zengin tüccarlarından biri olur. Koloninin kontrolü 1664'te Hollandalılardan İngilizlere geçtikten sonra orada kalan, Kral II. James'in (1685-89) New York'a dayattığı birleşik yönetime şiddetle direnen birçok sömürgeci denir (Britannica, 2022a: 1).

²⁵ Bu devletler Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya, Güney Afrika Birliği, İrlanda ve Newfoundland'dir. Hukuki açıdan özerk ve dış ilişkilerini kendileri yönetmekle birlikte, Büyük Britanya İmparatorunu hükümdar olarak kabul ederler. Dominyon ifadesinin yerine 1947'den itibaren, "Commonwealth Devleti" terimi kullanılmaya başlanır (Britannica, 2011: 1).

New England Dominyonu, 1686 yılında Connecticut, Massachusetts, New Hampshire ve Rhode Island kolonilerinin birleşmesiyle kurulur ve 1688 yılında New York ve New Jersey'i kapsayacak şekilde genişletilir. Dominyonun kurulması aynı zamanda bölge kolonileri arasındaki ittifak olan New England Konfederasyonu'nun resmen sona ermesi anlamına gelir. Konfederasyon döneminde her koloni, kendi yapılarını istedikleri gibi organize etme hakkına sahip olur ve kendi tüzükleri vasıtasıyla yönetilirler. II Charles, 1684 yılında Massachusetts'in tüzüğünü, emirlerine uymadığı için iptal eder. Lakin kısa süre sonra hayatını kaybetmesinin ardından tahta II. James çıkar. II. James, bölge üzerinde aynı politikayı devam ettirerek 1686 yılında merkezi Boston olmak üzere New England Dominyonu'nu kurar ve bu dominyonu yönetmek üzere Sir Edmund Andros'u vali olarak atar (Crompton, 2016: 24; Britannica, 2022b). Britanya Krallığı'nın, ana kıta dışındaki toprakları üzerindeki egemenliğini artırma çabasının yanında dominyonun kurulmasının siyasi ve mali amaçları şu şekilde ifade edilebilir (Brooks, 2016: 1):

- Amerika'daki büyüyen kolonilerin yönetimini merkezileştirme çabası,
- Dominyon vasıtasıyla sadık destekçilerine yönelik himaye ve siyasi ayrıcalıklar sağlayarak bölgedeki kolonilerin II. James'e ve İngiltere'ye sadakatini artırılması,
- Mali ve idari atamalarla Dominyon bağlılığının artırılması, ve
- Bölgede, sömürge mallarına vergi ve harçlar getirerek İngiltere'nin gelirlerini artırılması.

Gerek kuruluş aşaması gerekse de ardından atılan adımlarla New England Dominyonu, Boston İsyanıyla²⁶ nihayetlenecek gelişmelere sahne olur.

4.2. Boston İsyanı'nın Dinamikleri

Dominyonun kurulmasıyla birlikte bölge kolonileri, o döneme kadar sahip oldukları öz yönetime ilişkin ayrıcalıklarını kaybederler. Dominyondaki en büyük ihtilaf, kolonilerin yerel yasama meclislerinin kaldırılmasıyla tüm yasalar sadece Kralın onayına bağlı olarak çalışan vali ve konsey tarafından kabul edilip onaylanmasıdır. Yerel yasama yetkisinin önemli ölçüde sınırlandırılmasını içeren bu yeni durum, özellikle kendi yerel meclisine sahip olan Massachusetts'te rahatsızlıkların ortaya çıkmasına neden olur. Kraliyet Valisi Sir Edmund Andros, dominyonu Konsey aracılığıyla yönetir. Boston'un, Konsey üyeleri için uzak bir lokasyon olması ve seyahat masraflarının karşılanmıyor olması, Vali Andros'un çoğu zaman tek taraflı olarak kararlar almasını beraberinde getirir. Vali Andros, dominyonu, Boston İsyanına götürecek çok sayıda tek taraflı kararların altına imza atar (Guttridge, 1966: 15-17; Brooks, 2016: 1; Lustig, 2002: 144-145):

- Vali Andros tarafından 1687 yılında ithalat için pound başına 1 penny gayrimenkul vergisi, kişi başı 20 penny Baş Vergisi, ithalatta pound başına 1 penny vergi önerilir. Konsey bu öneriye karşı çıkar, lakin 3 Mart 1687 tarihinde Andros'un önerdiği bu vergiler oylama yapılmadan uygulamaya konulur²⁷.
- Ertesi yıl Vali Andros, Konsey üyelerinin karşı çıkmasına rağmen şarap, rom ve brendi üzerindeki vergilerini artırır.
- Eski tüzük yürürlükten kaldırıldığı için eski tapuların tümü iptal edilir. Eski tüzüğe ait arazi kullanım ve mülkiyet hakları ortadan kaldırılır ve arazi sahiplerine bütün

²⁶ 1689 yılı Boston İsyanıyla 1773 yılı Boston Çay Partisi İsyanı karıştırılmamalıdır.

²⁷ Dominyonun idare kurullarında, Andros'un yönetim tarzına ilişkin ciddi tartışmalar yaşanır. Bu tartışmalarda kurul üyelerinin dini inanışlarındaki farklılıkların da yansımaları görülür. Ayrıntı için bkz. (Lustig, 2002: 145-146).

arazilerin Kral'a ait olduğu bildirilir. Toprak sahiplerinin yeni unvanlar ve mülkiyetler için idareye resmi başvuruda bulunmaları gerektiği ifade edilir. Sir Andros, bütün kamu arazilerine el koyar, bunların mülkiyetlerini yakınlarına dağıtır ve yeni unvan ve mülkiyetler elde etmek büyük ölçüde belli bir ücret veya rüşvet ödemeyi gerektirir hale gelir.

- Büyük arazi şirketlerinin kolonicilere ait arazileri yasadışı yollarla ele geçirmesini önlemek ve geçmişteki yasadışı sahiplikleri ortadan kaldırmak için arazi tapuları, yalnızca yeni sistemde belirlenen çerçevedeki yasal alımlar kapsamında onaylanması kararlaştırılır. Bu uygulama arazi işiyle uğraşanların gelirlerini önemli ölçüde tehdit ettiğinden, Vali Andros'a karşı bir tutum içine girilmesine neden olur.
- Bunlara ek olarak Vali Andros, Seyrüsefer Yasalarının (Navigation Acts) 1651, 1660, 1663 ve 1679 yıllarında yürürlüğe girmesinin ardından ortaya çıkan ithalat ve mal kaçakçılığını engellemeye yönelik önlemler alır. Kral II. James'in Hoşgörü Bildirgesi'nin ardından yerel kiliselerde ilk kez Anglikan ayinleri düzenlenir.

4.3. 1689 Boston İşyanı ve Sonuçları

1688 yılında İngiltere'de önemli gelişmeler yaşanır ve bunlar Amerika'daki koloniler üzerinde doğrudan etkiler ortaya çıkarır. Aralık ayında damadı Prens William ve kızı Mary tarafından tahttan çekilmesi için Kral II. James'e baskı yapılır ve bunun ardından 13 Şubat 1689 tarihinde II. James'in Protestan kızı Mary ve eşi William, İngiltere Kraliçesi ve Kralı olurlar. İngiltere'de gerçekleşen Şanlı Devrim ve ardından yayınlanan Haklar Bildirgesi, Amerika'daki kolonilerin özgürlük ve bağımsızlık taleplerini artırır. 1689 yılında Boston'da şiddetli işyanlar yaşanır. 18 Nisan 1689 tarihinde organize bir milis hareketi ve halktan oluşan topluluk Boston'da, Vali Andros idaresine karşı ayaklanır. Vali Andros ve dominyon yönetimine yakın olduklarını düşündükleri İngiltere Kilisesinin üyeleri tutuklanır. Eski Massachusetts Körfezi Kolonisi yönetimi ele alır, takip eden süreçte Simon Bradstreet, Jonathan Corwin²⁸ ve John Hathorne'un da dahil olduğu bir Güvenlik Konseyi kurulur ve Vali Andros'un imzaladığı birçok düzenleme iptal edilir. Mayıs ayından itibaren dominyon bünyesindeki koloniler eski tüzüklerini uygulamaya koyma ve eski yönetimlerine geri dönme yönünde adımlar atarlar. Böylece Boston İşyanı, her iki tarafın açısından da can kaybının yaşanmadığı bir isyan olarak tarihe geçer (Ünver, 150-151;

Guttridge, 1966: 15-17; Brooks, 2016: 1).

Devrimci Konsey, New England'lıların toprak haklarını ve taleplerini ortaya koydukları Boston Beyler, Tüccarlar ve Sakinleri ve Komşu Ülke Bildirgesi (The Declaration of the Gentlemen, Merchants and Inhabitants of Boston, and the Country Adjacent) isimli bir deklarasyon yayınladı. Bu deklarasyon vergi, yargılanma, mülkiyet, toplanma, dilekçe hakkı, genel hukuk ve yerel gelenek prosedürlerine ilişkin hususların altını çizdi (Lewis, 1973: 424). 1689 Haklar Bildirgesi, 1215 yılındaki Magna Carta'yla başlayan bütçe hakkının bir ileri aşamaya taşınması ve vergilerin meclis onayından geçme şartının yerleşmesi açısından önem taşıyor (Canbay & Gerger, 2012: 177). Haklar Bildirgesi'yle yakılan ateşin, kıta ötesine taşınması şeklinde ifade edilebilecek Boston İşyanı, Amerikan kolonilerinin yaklaşık seksen yıl sonra gerçekleşecek bağımsızlık mücadelesine giden yolda da önemli bir aşamayı temsil eder. İngiliz tarihçileri, 1688-89 İngiliz Devrimi'nin, 1776 Amerikan Devrimcilerinin

²⁸ Jonathan Corwin, ilerleyen yıllarda Salem Cadı Mahkemeleri'nde yargıç olarak görev yapar. Birçok tarihçi, 1692'deki Salem Cadı Davalarının (Salem Witch Trials of 1692) altında yatan çok sayıdaki faktörden birinin o dönemdeki kolonistlerin endişe ve huzursuzluğu olduğunu ortaya koyar (Brooks, 2016: 1).

zihinlerinin bir yerlerinde yer ettiğini belirtir. Her ne kadar tarih, 1689 Boston İsyanına özelinde sınırlı sayıda atıf olsa da Vali Andros rejimine karşı girişilen 1689 ayaklanmasının, 1776 yılıyla nihayetlenen Amerikan devrim tarihinde önemli bir yeri olduğu kabul edilir

(Lewis, 1973: 424).

(Ipswich, Methodist Kilisesi Önündeki Temsil)

(Vali Andros'un Tutuklanmasının Temsili)

1686 yılında kurulan ve 1689 Boston İsyanıyla sonlanan New England Dominyonu, Kuzey kolonilerinin tarihsel akışını değiştirir. Üç yıllık zaman diliminde gelişen olaylar, Boston İsyanı ve Dominyonun dağılması; kültür, yaşam formu, haklar ve pek çok bakımdan, bağımsız katı bir püriten toplumdaki çok daha laik bir kraliyet kolonisine doğru bir dönüşümü beraberinde getirir. 1690'ların sonlarında ve 1700'lerin başında İngiliz Hükümeti, kolonilerdeki yasaları ve ticaret düzenlemelerini gevşettiği bir sıhhatli ihmal (salutary neglect)²⁹ politikası izlemeye başlar. Kolonilerin ayrıcalıklı hakları, Yedi Yıl Savaşı'nın ardından 1763'te konan yeni vergiler ve yasal düzenlemelere kadar devam eder ve yeni düzenlemelerle birlikte 1776'daki Amerikan Devrimi'ne giden süreç başlamış olur

(Brooks, 2016: 1).

SONUÇ

On yedinci yüzyıl; rönesans, reform, coğrafi keşifler gibi tarihin akışına yön veren gelişmelerin etki ve sonuçlarının çok yönlü hissedildiği bir yüzyıl olur. Aynı zamanda siyasi, dini ve ekonomik temelli çok sayıda savaşa sahne olan bu yüzyıl, bir yandan da Avrupa ülkelerinde iç çatışmaların zirveye ulaştığı bir dönemdir. Çalışmada on yedinci yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen İsviçre Köylü Savaşı, Quaker Vergi Direnişi, Damgalı Kağıt Vergisi İsyanı ve Boston İsyanı farklı boyutlarıyla ele alınmıştır.

İsviçre Köylü Savaşı, Eski İsviçre Federasyonu kantonlarının gelişmişlik farklılıklarının yanı sıra Protestan-Katolik çatışmasından da beslenen bir isyan olarak dikkat çeker. İsyan, egemen şehir kantonlarının üstünlüğüyle sonuçlanır ve çok sert cezai uygulamalar söz konusu olur.

²⁹ Sıhhatli ihmal, 1600'lü yılların sonundan başlayarak, on sekizinci yüzyılda Massachusetts'i büyük ölçüde etkileyen sömürgelerde, gayri-resmi olarak İngiliz ticaret yasalarının uygulanmadığı ya da gevşetildiği ticaret politikalarıdır (Brooks, 2016: 1).

Quaker Vergi Direnişi sadece bir vergi işyanı değil, dini görüşleri gereği Quaker'ların; hakim siyasi, askeri ve dini yaklaşımlara bir başkaldırısı niteliği taşır. Quaker'lar, 1650-60 döneminde İngiltere'de büyük zulümler görür ve bunun neticesinde yaşanan göç hareketi, ilerleyen yıllarda Amerika'nın siyasi ve toplumsal yapısının şekillenmesinde de rol oynar.

Damgalı Kağıt Vergisi İşyanı, XIV. Louis Fransa'sının mutlak monarşi deneyimi neticesinde ortaya çıkan politikaların bir sonucu olarak yaşanan toplumsal bir harekettir. İçeride ve dışarıdaki çatışmacı tutumun ihtiyaç duyduğu finansman ve uygulanan yeni vergiler işyana giden süreci hazırlar. İşyanın bastırılması da aynı şekilde XIV. Louis'in sert uygulamaları mutlak monarşinin bir göstergesi olur.

1689 Boston İşyanı, İngiltere'nin, Kuzeydoğu Amerika kolonileri üzerindeki hakimiyetini artırmak için kurduğu New England Dominyonuna bağlı olarak ortaya çıkan bir harekettir. Boston İşyanı, sadece vergiye yönelik bir başkaldırı değil, kolonilere yönelik İngiliz politikalarının bütününe yönelik bir muhalif duruştur. New England Dominyonunun dağılmasıyla sonuçlanan Boston İşyanı, can kaybı olmadan neticelenen bir işyandır. Bu işyan, 1776 Amerikan Bağımsızlık Savaşının başlangıç noktasıdır.

Para basmak ve vergi toplamak, egemenliğin en önemli finansal temsilleri niteliğini taşımaktadır. Bu çerçevede vergi işyanları, mali nitelikli toplumsal hareketler olmanın yanında egemen otorite ile halk arasındaki uyumsuzluk noktaları ve fay hatlarına işaret eden, egemen otoriteye ilişkin hoşnutsuzluğun en net şekilde ortaya konduğu tarihsel olaylardır. Halk, vergi adı altında keyfi ve temelsiz finansmana işyan ederken aynı zamanda; savaflara, sarayın harcamalarına, savurganlığa, baskıcı ve özgürlükleri kısıtlayan yönetim anlayışına karşı da muhalif bir duruş ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bir vergi işyanı, mali kararların yanı sıra kamusal kararlara katılım talebinin bir yansıması olarak da nitelendirilebilmektedir. Magna Carta ile başlayan bu talep, birçok aşama neticesinde modern halini alan “temsilsiz vergi olmaz” ilkesi ile kendini ortaya koymaktadır. “Temsilsiz vergi olmaz”, esasen “temsilsiz idare olmaz” şeklinde bir yaklaşımı ortaya koymakta, finanse edenin, yönetimde de söz sahibi olma iradesini yansıtmaktadır. Çalışmanın konusu olan 17. Yüzyılın ikinci yarısındaki vergi işyanlarının genel olarak halkın büyük bedeller ödemesi ile neticelendiği görülmektedir. Ancak vergi işyanları, her ne kadar sert önlemler ile bastırılıyor olsa da takip eden dönemlerde egemen otorite ve yönetim anlayışının şekillenmesi ve dönüşmesinde anahtar rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, F. O. & Cunningham, C. D. (1889). *The Swiss confederation*. London & New York: Macmillan and Company.
- Aktan, C. C. & Yay, S. (2019). Tesviyeciler hareketi (1647-1649). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 11(1), 96-114.
- Alganer, Y. ve Çetin, M. Ö. (2007). Avrupa’da birlik ve bütünleşme hareketleri-I, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 23(2), 285-306.
- Ar Goarnig, P. (N.D.). *Sculture de sébastien le balp*[Photograph]. Retrieved December 30, 2021 <http://www.revolte-papier-timbre.com>.
- Asch R.G. (1997). *The thirty years war*. UK: Macmillan Publishers Limited.
- Aubert, G. (December 2016). *Les Révoltes Dites du Papier Timbré et des Donnets Rouges (1675)*. Retrieved December 15, 2021 from <http://bcd.bzh/becedia/fr/les-revoltes-dites-du-papier-timbre-et-des-bonnets-rouges-1675>.
- Bernard, L. (1964). French society and popular uprisings under Louis XIV. *French Historical Studies*, 3(4), 454–474. <https://doi.org/10.2307/286151>.
- BonnetRouge. (2022). Product catalog. FrieslandCampina. Retrieved December 20, 2021 from <https://www.bonnetrougecatalogue.com/>.
- Bonney, R. (2011). Louis XIV of France (1638–1715). *The Encyclopedia of War*. Retrieved December 20, 2021 from https://www.researchgate.net/profile/RichardBonney2/publication/233883629_Louis_XIV/links/02bfe50c891064fbef000000/Louis-XIV.pdf.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2003). Louis XIV summary. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved December 20, 2021 from <https://www.britannica.com/summary/Louis-XIV-king-of-France>.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2011). Dominion. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved December 25, 2021 from <https://www.britannica.com/topic/dominion-British-Commonwealth>.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2012). Zürich. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved December 10, 2021 from <https://www.britannica.com/place/Zurich-canton-Switzerland>.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2019). Absolutism. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved December 20, 2021 from <https://www.britannica.com/topic/absolutism-political-system>.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2022a). Jacob Leisler. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved January 5, 2022 from <https://www.britannica.com/biography/Jacob-Leisler>.
- Britannica, The Editors of Encyclopaedia. (2022b). The new England colonies. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved January 5, 2022 from <https://www.britannica.com/place/United-States/The-New-England-colonies#ref612338>.
- Brooks, R. B. (2016). What was the dominion of new England?. *History of Massachusetts Blog*. Retrieved December 25, 2021 from

- <https://historyofmassachusetts.org/what-was-the-dominion-of-new-england/>.
- Brooks, R. B. (2016). What was the british policy of salutary neglect?. History of Massachusetts Blog. Retrieved December 25, 2021 from <https://historyofmassachusetts.org/what-was-the-british-policy-of-salutary-neglect/>.
- Canbay, T. & Çetin, G. G. (2012). Batı'da bütçe hakkının gelişiminin toplumsal yapının değişimi üzerindeki etkileri. Kemal Çelebi (Ed.) Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler içinde (159-194). Ankara: T. C. Maliye Bakanlığı.
- Castleden, R. (2011). Changed the world. Canary Press E-books. Retrieved December 15, 2021 from https://books.google.com.tr/books?id=7_4qDswACxQC.
- CFHA. (2022). Who are the Quakers?. Canadian Friends Historical Association. Retrieved December 15, 2021 from <https://cfha.info/quakerpanels.pdf>.
- Chalette, J. B. (1676). Allégorie de la révolte du Papier Timbré [Photograph]. Retrieved November 25, 2021 from <https://www.franceculture.fr/>.
- Chapman, M. (2012). Anglican theology. UK: Bloomsbury Publishing. Retrieved December 25, 2021 from <https://books.google.ro/books?id=Kpe6BwAAQBAJ>.
- Collins, J.B. (2003). Classes, estates and order in early-modern Brittany. UK: Cambridge University Press. <https://books.google.com.tr/books?id=-GasUXkjfoYC>.
- Crompton, S. W. (2016). The Handy Boston answer book. Visible Ink Press. Retrieved January 10, 2022 from <https://books.google.com.tr/books?id=33cRDQAAQBAJ>.
- Davies, J. C. (1962). Toward a theory of revolution. American Sociological Review, 27(1), 5–19. <https://doi.org/10.2307/2089714>.
- Doğan, K. C., & Şentürk, S. H. (2017). İngiltere’de on yedinci yüzyıl devrimler çağı ve parlamenterizmin gelişimi doğrultusunda bütçe hakkı. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 7(14), 353-373.
- Dominion. (2022). In Cambridge dictionary. Retrieved January 10, 2022 from <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/dominion>.
- Dominyon. (2022). Türk dil kurumu sözlükleri içinde. Erişim <https://sozluk.gov.tr/> (10 Ocak 2022).
- Eccher, S. (2017). Huldrych zwingli: Reformation in conflict. Perichoresis. 15(4), 33-53.
- Fadul, J. A. (2013). Rizal in Switzerland. Raleigh: Lulu Press. Retrieved December 20, 2021 from <https://books.google.com.tr/books?id=e-HQBQAAQBAJ>.
- FDFA. (2021). Peasant revolts and religious peace. Federal Department of Foreign Affairs. Retrieved November 25, 2021 from <https://www.myswitzerland.com/en-ie/planning/about-switzerland/history-of-switzerland/peasant-revolts-and-religious-peace/>.
- Ferejohn, J. A. & Rosenbluth, F. McCall. (August 28-31, 2014). Mountain republics. American Political Science Association Annual Meetings, Washington D.C. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2485351>.

- FGC. (2021). Peace testimony. Friends General Conference (FGC). Retrieved December 10, 2021 from <https://www.fgcquaker.org/cloud/york-friends-meeting/pages/peace-testimony>.
- Fox, G. (1911). The journal of George Fox. London: Cambridge University Press. Retrieved December 15, 2021 from https://archive.org/stream/journalofgeorgef00foxg/journalofgeorgef00foxg_djvu.txt.
- Fox, G. (1903). The journal of George Fox, London: Isbister and Company Limited. Retrieved December 15, 2021 from <https://archive.org/details/georgefoxsjourn00nicogoo/page/n5/mode/2up?view=theater>.
- FWCC. (2021). Mission & History. Friends world Committee for Consultation. Retrieved December 15, 2021 from <https://fwcc.world/about-us/mission-history/>.
- Gök, İ. & Gürcan, F. (2018). İspanya veraset savaşları döneminde felemenk diplomasisi ve Osmanlılar. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (20), 363-381.
- Gross, D. M. (2016). How Quaker war tax resistance came and went, twice. Friends Journal. Retrieved December 15, 2021 from <https://www.friendsjournal.org/quaker-war-tax-resistance/>.
- Guttridge, G. H. (1966). The colonial policy of William III in America and the West Indies. London: Frank Cass & Co. Ltd. Retrieved December 25, 2021 from <https://books.google.com.tr/books?id=2ecjp10WfU4C>.
- Güngör, A. İ. (2005), Hristiyanlıkta püriten anlayış ve etkileri. Dini Araştırmalar; 7(21), 7-26.
- Haigh, C. (1987). The English reformation revised. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirst, M. E. (1923). The Quakers in peace and war. London: The Swarthmore Press. Retrieved December 20, 2021 from <https://archive.org/details/quakersinpeacewa00hirsuoft>.
- Hull, W. I. (1970). William Penn and the Dutch Quaker migration to Pennsylvania, Maryland, USA: Genealogical Publishing Company.
- Hurt, J. J. (2002). Louis XIV and the parlements: The assertion of royal authority. Manchester: Manchester University Press. Retrieved December 20, 2021 from <https://library.oapen.org/bitstream/id/019c249d-4a69-4a74-93a5-afd4db5d20f1/341351.pdf>.
- Ingle, H. L. (1992). Richard Hubberthorne and history: The crisis of 1659. Journal of the Friends' Historical Society, 56(3), 189-200.
- Ipswich. (2021). The Ipswich revolt of 1687[Photograph]. Retrieved December 30, 2021 from <https://historicipswich.org/2018/11/23/ipswich-revolt-1687/>.
- Kamen, H. (1968). The economic and social consequences of the thirty years' war. Past & Present, 39, 44-61.
- Kaymak, M. (2011). Sanayi devrimi neden İngiltere'de gerçekleşti? karşılaştırmalı bir makro tarih denemesi. Hakan Mihci (Der.). İktisada Dokunmak içinde (ss. 163-185). Ankara: Phoenix Yayınevi.

- Kılıç, S. (2005). Kuveykılar, Dini Araştırmalar, 8(23), 219 – 228.
- Kiser, E. & Linton, A. (2002). The hinges of history: state-making and revolt in early modern France, *American Sociological Review*, 67(6), 889-910.
- Körner, M. (1999). The Swiss confederation. In Bonney, R. (Ed.), *The Rise of the Fiscal State in Europe c.1200-1815* (327-358). New York: Oxford University (Clarendon) Press.
- Lachmann, R. (1989). Elite conflict and state formation in 16th- and 17th-century England and France, *American Sociological Review*, 54(2), 141- 162.
- Lau, T. (2015). Chapter 15 The Swiss Cantons. In Isakhan, B. & Stockwell, S. (Eds.), *Edinburgh Companion to the History of Democracy* (pp. 188-198). United Kingdom: Edinburgh University Press.
- Le Coadic, R. (2015). Brittany's New 'Bonnets Rouges' and their critics. *Proceedings of the Harvard Celtic Colloquium*, 34. Cambridge: Harvard University Press. Retrieved December 10, 2021 from <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01257580/document>.
- Lesaffer, R. (2018). The wars of Louis XIV in treaties (part II): The peace treaty of Aachen (Aix-la-Chapelle) (2 May 1668). UK: Oxford University Press. Retrieved December 15, 2021 from <http://opil.ouplaw.com/page/Peace-Treaty-of-Aachen>.
- Leuenberger, H. (2020). Niklaus Leuenberger: Predating Gandhi In 1653?, *Swiss American Historical Society Review*, 56(1), 64-93.
- Lewis, T. B. (1973). A Revolutionary tradition, 1689-1774: "There was a revolution here as well as in England. *The New England Quarterly*, 46(3), 424–438. <https://doi.org/10.2307/364201>.
- Lustig, M.L. (2002). *The Imperial executive in America: Sir Edmund Andros, 1637-1714*. Canada: Fairleigh Dickinson University Press. <https://books.google.com.tr/books?id=16Wb3pcLrwoC>.
- Marriott, J. A. R. (1927). *The Mechanism of the modern state*. Vol. 1 and 2. Oxford at the Clarendon Press. Digital Edition Prepared by Gary Edwards in Australia. 25th July, 2006. Retrieved November 20, 2021 from <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/marriott/Mechanism%20Modern%20State.pdf>.
- McCullough, R.L. (2007). *Coercion, conversion and counterinsurgency in Louis XIV's France*. Leiden: Brill. Retrieved December 10, 2021 <https://books.google.com.tr/books?id=pfCQr8WGQ0kC>.
- Mettam R. (1977). Revolt. In Mettam R. (Eds), *Government and Society in Louis XIV's France. History in Depth* (237-264). London: Palgrave Macmillan.
- Minix, M.B. (2019). *The Minnix and Mischler Ancestors of Charles Minnix, Sr. Franklin County, Virginia liber IV*. Retrieved December 20, 2021 from <http://minnixmischler.com/MINNIX-MISCHLER.pdf>.
- NWE: New World Encyclopedia. (2015). Peasant. In New World Encyclopedia. Retrieved November, 10, 2021 from <https://www.newworldencyclopedia.org/p/index.php?title=Peasant&oldid=987139>.

- Oakley, V. (1906). King Charles II Signs The Charter Of Pennsylvania[Photograph]. Retrieved January 10, 2022 from <http://cpc.state.pa.us/history/artists/violet-oakley.cfm>.
- O'Callaghan, M. J. C. (1982). Separatism in Brittany (Doctoral dissertation). Durham University, United Kingdom. Retrieved December 20, 2021 from <http://etheses.dur.ac.uk/7513/>.
- O'Day, R. (2003). The debate on the English Reformation. London: Routledge. Retrieved December 20, 2021 from <https://api.taylorfrancis.com/content/books/mono/download?identifierName=doi&identifierValue=10.4324/9780203472767&type=googlepdf>.
- Oliveira, L. E. (2017). The Restoration literature. CESAD. Retrieved December 15, 2021 from https://cesad.ufs.br/ORBI/public/uploadCatalogo/14440930012018Literatura_de_Lingua_Inglesa_II_aula_04.pdf.
- Özkan, A. R. (2007). Adventistler, Kuveykılar. Şinasi Gündüz (Ed), Yaşayan Dünya Dinleri içinde (173-178). Ankara: DİB Yayınları.
- Peters, K. (2016). The Quakers and the politics of the army in the crisis of 1659. *Past & Present*, 231(1), 97–128. <https://doi.org/10.1093/pastj/gtw005>.
- Porshnev, B. (1977a), The Bourgeoisie and Feudal absolutism in seventeenth century France. In P. J. Coveney (Ed). *France in Crisis 1620–1675*. (pp. 103-135). London: Palgrave.
- Porshnev B. (1977b). Popular uprisings in France before the Fronde, 1623–1648. In P. J. Coveney (Ed). *France in Crisis 1620–1675*. (78-102). London: Palgrave.
- Porter, R. M. (2012). What did Huldrych Zwingli achieve for the Swiss reformation?. Retrieved November 20, 2021 from <https://www.biblicaltheology.com/Research/PorterR01.pdf>.
- Prest, J., & Rowlands, G. (2017). The third reign of Louis XIV, C. 1682-1715. Routledge. Retrieved December 20, 2021 from <https://books.google.com.tr/books?id=PzMiDwAAQBAJ>.
- PYM. (2006). Quakers and the political process. Pym.org. Philadelphia Yearly Meeting of the Religious Society of Friends. Retrieved December 30, 2021 from <https://web.archive.org/web/20080524050103/http://www.pym.org/exhibit/p078.html>.
- Rebel, H. (2001). What do the peasants want now? Realists and fundamentalists in Swiss and South German rural politics, 1650-1750. *Central European History*, 34(3), 313–356.
- Ross, D. (1648). Pride's purge. Britain Express. Retrieved December 30, 2021 from <https://www.britainexpress.com/History/stuart/prides-purge.htm>.
- Savrun, E. (2016). Karşılaştırmalı olarak birleşik avrupalılık fikirleri ve Türkler de Avrupa algısının kökenleri. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(2), 25-49.
- Schelbert, L. (2007). Historical Dictionary of Switzerland. Rowman & Littlefield, Scarecrow Press. Retrieved November 20, 2021 from <https://books.google.com.tr/books?id=8KQJUsQwxVEC>.
- Scott, V. (1994). The fall of phaeton: The son of the sun God in the theatre of the sun king, *French Studies*, XLVIII(2), 143–154.

- Smith-DeBoe, B. L. (2016). *Americans knocking at freedom's door: The Uniquely American heritage of religious freedoms and government of and by the people*. Universe, Bloomington. Retrieved January 30, 2022 from <https://books.google.com.tr/books?id=wXfjDAAAQBAJ>.
- Storrs, C. (2000). *War, diplomacy and the rise of Savoy, 1690–1720*. (Cambridge Studies in Italian History and Culture). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9780511496950.
- The Met Museum, (2022). Photo of cap. 1790[Photograph]. Retrieved January 10, 2022 from <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/689887>.
- Tolles, F. B. (2021). William Penn. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved December 25, 2021 from <https://www.britannica.com/biography/William-Penn-English-Quaker-leader-and-colonist>.
- Ünver, M. (N.D.). *Sömürgecilik tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları*. Erişim http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/somurgeciliktarihi.pdf. (17 Ocak 2022).
- Vann, R. T. (2021). Society of friends. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved December 25, 2021 from <https://www.britannica.com/topic/Society-of-Friends>.
- Venière, S. (2021). Jean-Baptiste Colbert. In *The Canadian Encyclopedia*. Retrieved December 25, 2021 from <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/jean-baptiste-colbert>.
- Wachter, D., Maissen, T., Diem, A. & Egli, E. (2021). Switzerland. In *Encyclopedia Britannica*. Retrieved November 10, 2021 from <https://www.britannica.com/place/Switzerland>.
- Watts, A. (2021). Fearless radicals turned the Quakers from advocates of slavery to fervent abolitionist. *Historynet*. Retrieved December 15, 2021 from <https://www.historynet.com/fearless-radicals-turned-the-quakers-from-advocates-of-slavery-to-fervent-abolitionists.htm>.
- Winkler, A. (1999). The Swabian war of 1499: 500 Years since Switzerland's last war of independence. *Swiss-American Historical Society Review*, 35(3), 3-25.
- Wolf, J. B. (1972). Brief Biography of Louis XIV xix. The Formation of a King. In J. B. Wolf (Eds.), *Louis XIV A Profile*. (pp. IX-XVII). UK: Palgrave Macmillan. Retrieved December 25, 2021 from <https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-1-349-01470-5%2F1.pdf>.
- Wouters, J., Van Kerckhoven, S. & Vidal, M. (2014). The Dynamics of federalism: Belgium and Switzerland compared. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2431193>.
- WRL. (2021). History of war tax resistance. *War Resisters League*. Retrieved December 14, 2021 from <https://www.warresisters.org/history-war-tax-resistance>.

Bölüm 10

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

JAPONYA VERGİ İSYANLARI, 1717-90

İSKOÇYA MALT VERGİSİ İSYANI, 1725

PATRONA HALİL İSYANI, 1730

Ahmet Köstekçi

Fırat Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

akostekci@firat.edu.tr

0000-0001-8485-887X

Ulvi Sandalcı

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ulvi.sandalci@dpu.edu.tr

0000-0003-1527-0815

Özet

Vergiye karşı aktif direniş şeklinde gerçekleşen ve toplumsal tahribata neden olan çeşitli vergi isyanlarının incelendiği bu çalışmada, öncelikle Japonya'da 1717-90 arası dönemde ağır vergisel koşullar altında ve çoğunluğu köylüler tarafından tımar yönetimlerine karşı çıkarılan vergi isyanları ele alınmıştır. Ardından diğer birçok vergilerin yarattığı ağır vergi yükü, mali ve ekonomik güçlükler ile haksız vergi rekabeti gibi nedenlerle 1725 yılında gerçekleşen İskoçya Malt Vergi İsyanı incelenmiştir. Son olarak ise Osmanlı Devleti'nde mali, ekonomik, askeri ve siyasi gibi nedenlerle 1730 yılında bir esnaf-yeniçeri ayaklanması olan Patrona Halil İsyanı araştırılmıştır. Söz konusu bu isyanların ortaya çıkış nedenleri, gelişim süreçleri ve sonuçları ortaya konularak vergilerin neden olduğu isyanların etkileri tahlil edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, halkın taleplerini ve vergisel durumlarını görmezden gelen yerel ve merkezi yasal otoritelerin keyfi uygulamalarının, vergi isyanlarında en temel faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyanları, Japonya Vergi İsyanları, İskoçya Malt Vergi İsyanı, Patrona Halil İsyanı

Abstract

This study has analyzed several tax revolts, which took place in the form of active resistance to tax and resulted in social destruction. The study primarily dealt with tax uprising in Japan between 1717 and 1790, in the period of heavy tax implications, and in which villagers had challenged mostly the governance of fief. Subsequently, the Malt Tax Rebellion that took place in 1725 was analyzed due to reasons such as the heavy tax burden created by many other taxes, financial and economic difficulties, and unfair tax competition. Finally, the Patrona Halil Rebellion, which was an artisan and janissaries' revolt in 1730 for financial, economic, military, and political reasons in the Ottoman Empire, was investigated. An analysis of the effects of tax rebellion was performed by revealing the reasons for these rebellions, development processes, and the results. The assessment concluded that arbitrary practices by local and central legal authorities, which ignore the demands and tax-related conditions of the population, is the most fundamental factor in tax rebellions.

Keywords: Tax Revolt, Tax Uprisings in Japan, Malt Tax Revolts in Scotland, Patrona Halil Rebellion

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan vergiler başlangıçta kamu harcamalarının finansmanı için sınırlı ve aynı veya nakdi olarak alınır. Lakin ekonomik, sosyal, kültürel, askeri, idari, siyasi alanlarda yaşanan değişim ve dönüşüm, devletin görev ve yetkilerini doğrudan etkileyerek genişletir. Bu genişlemenin bir tezahürü olarak da kamu idaresinin finansman ihtiyacında önemli artışlar meydana gelir. Şüphesiz bu artışlar da vergilere olan ihtiyacı arttırarak kamu harcamalarının önemli bir finansman kaynağı olmasının yanında diğer birçok mali olmayan amaç için kullanılmasını gerekli kılar. Vergilere olan ihtiyacın sürekli artış göstermesi vergileme sürecindeki taraflardan biri olan mükellefleri doğrudan etkileyerek vergi mevzuatı, yapısı ve sistemine bağlı olarak farklı şekillerde tutum ve davranışlar sergilemelerine neden olur.

Mükelleflerin vergileme alanındaki davranış/direniş biçimleri kabul, pasif ve aktif tepki aşamasında meydana gelir. Buna göre, vergileme sürecinde meydana gelen ve mükellefler tarafından hoş karşılanmayacak vergisel düzenlemelere öncelikle gönüllü uyum gösterilir. Lakin vergileme sürecindeki bu hoşnutsuzluğu arttıracak yeni düzenlemelerin ortaya konması halinde bu sefer mükellefler pasif direniş aşamasına geçerler. Mükellefler, pasif aşamada çeşitli şekillerde vergiye karşı direniş ortaya koyarlar. Bu aşamanın en önemli özelliği mükelleflerin yasa dışına çıkmadan mevzuat dâhilinde vergisel görev ve sorumluluklarından kaçmasıdır. Mükellefler vergisel ödev ve sorumluluklarından çeşitli ekonomik, mali veya hukuki yolları kullanarak herhangi bir idari veya adli suç oluşturmadan kaçınırlar. Mükellefler bu aşamada; baskı grupları ve oy kayması, verginin amortismanı ve kapitalizasyonu, vergi borcunun geç ödenmesi, vergi planlaması, vergi inzivaı, verginin gelir ve ikame etkisi, verginin yansıması ve vergiden kaçınma yollarını kullanırlar. Mükelleflerin başvurdukları pasif direniş biçimlerine rağmen objektif ve sübjektif vergi yüklerinde herhangi bir azalma olmaması, mükelleflerin bir diğer aşama olan aktif tepki/direniş aşamasına geçmelerine neden olur. Bu aşama vergiye karşı direnişin son aşamasıdır ve mükellefler yasadışı yollara başvurarak vergi yükünden kurtulmaya çalışırlar.

Mükelleflerin aktif direniş biçimleri; verginin reddi, vergi grevi, vergi kaçakçılığı ve vergi isyanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu aktif direniş biçimlerinin oluşması birey, toplum ve devlet üzerinde önemli ekonomik, siyasi, idari, sosyal, mali vb. birçok tahribata neden olur. Bu aşamalardan en önemlisi ve özellikle toplumsal tahribata neden olan vergi isyanları, yasal otoriteye karşı aktif bir direniş biçimi olarak ortaya çıkar. Çalışmada on sekizinci yüzyılda yaşanan vergi isyanlarından; Japonya Vergi İsyanları 1717-90, İskoçya Malt Vergisi İsyanı 1725 ve Patrona Halil İsyanı 1730 incelenmiştir. Söz konusu isyanların ortaya çıkış nedenleri, gelişimi ve sonuçları ortaya konularak vergilerin neden olduğu isyanların etkileri tahlil edilmiştir.

1. JAPONYA VERGİ İSYANLARI, 1717-90

On sekizinci yüzyıl Japonya vergi isyanları, sadece ilgili bölgelerde bulunan tımar yönetimlerine karşı değil, bazen zengin tüccarları ve merkezi yönetimi kontrol eden askeri otoriteyi de hedef alır. Genellikle pirinç üretimi üzerindeki fahiş vergi uygulamalarına karşı yapılan bu isyanlar, pamuk ve ipek gibi diğer tarımsal faaliyet alanlarındaki ağır vergi uygulamalarıyla deniz, nehir, ormancılık faaliyetleri ve demir madenciliği üzerindeki vergi yükselişlerini protesto etmek amacıyla da yapılır. Dolayısıyla Japonya vergi isyanlarında isyancıların temel niyetleri hükümeti devirmek değil, sadece ağır vergisel koşulların

iyleştirilmesi olur. Çoğunluğu köylüler tarafından çıkarılan ve desteklenen başlıca on iki isyanın nasıl yürütüldüğü ve bu isyanların her birinin altında yatan hak arayışlarının tartışıldığı bu kısımda, yönetici sınıf birliği ile köylü sınıf birliği arasındaki güç ağları ve isyanların neden ile sonuçları da tartışılacaktır. Vergiye karşı aktif bir tepki olarak çıkan bu isyanlar, Japonya'da; Fukuyama (1717-52-70), Sanchu Ikki (1726-27), Iwaki Daira (1739), Aizu (1749), Ueda Heroki (1761-63), Tenma Sodo (1764-65), Koyasan (1776), İpek Vergisi (1781), Tenmei (1786-87) ve Balıkçılar (1790) vergi isyanları olarak sıralanır.

1.1. Fukuyama İsyanı, 1717

Japonya'da on sekizinci yüzyılın ilk vergi ayaklanması, 1717 yılında yaşanan Fukuyama vergi ayaklanmasıdır. Tüm Fukuyama tımarını kapsayan bu ayaklanma, ilk köylü vergi isyanı olma ve Fukuyama köylülerinin siyasi tutumlarını şekillendirme noktasında bir başlangıçtır. Fukuyama ayaklanması hakkında dikkat edilmesi gereken ilk nokta, Abe Ailesinin 1710'da tımarın yönetimini ele geçirmesidir (Bix, 1986: 116-118). 1710'da Fukuyama'da tımar yönetimini ele geçiren Abe Ailesi, köylüleri fiziksel sınırların ötesinde sürekli olarak vergilendirmeyi amaçlayan bir politikaya başvurur (Burg, 2004: 231). Lakin köylüleri sınırlarının üzerinde vergilendiren bu uygulamalar, köylülerin yasal otoriteye karşı isyanıyla sonuçlanır. Nitekim Aralık 1717'de tırpanlar, tahta kılıçlar ve diğer aletlerle silahlanan yüzlerce köylü (Katsumata, 1982: 110), hem vergilerin toplanma yöntemlerini hem de vergilerden kaynaklı oluşan baskıya ilişkin taleplerini iletmek amacıyla silahlı ayaklanma başlatır. İyi organize edilmiş bir ayaklanma olmamasına ve kısa sürmesine rağmen köylüler, vergi toplama yöntemleri ve baskıcılığına ilişkin on beş talebin büyük bir çoğunluğunu tımar yönetimine kabul ettirmeyi başarırlar (Bix, 1986: 116). Yasal otoriteye karşı önemli bir başarı elde edilmesini sağlayan bu isyanın önemli bir sonucu da müzakere sürecinin işletilmesi ve kan dökülmemesidir.

1.2. Sanchu Ikki İsyanı, 1726-27

1726-27 yılları arasında Japonya'da yaşanan Sanchu Ikki isyanının arkasında yatan neden, esasında on yedinci yüzyıl Tsuyama tımar sistemine dayanır. Çünkü bu dönemde Tsuyama'daki pirinç haracları, toplam hasadın yaklaşık yüzde 70'ini oluşturur. Feodal gerilemenin başlangıcını oluşturan bu isyan sürecine kadar köylülerin kölelik durumlarının değiştirilmesi ve feodal yapının zayıflatılması noktasında köylü mücadelelerinin başarısız olduğu söylenebilir (Totman, 1986: 508). İlgili dönemde Japonya'da katı bir sosyal sınıfın oluşturulması ve kast sistemiyle oluşturulan itaatkâr toplum yapısı (Akkemik, 2019), köylü mücadelelerinin başarısız olmasında önemli bir faktör olur.

Sanchu Ikki isyanı, 1726 ve 1727 yıllarında olmak üzere iki aşamada ortaya çıkar. Yaklaşık olarak on hafta süren bu isyanların ilki 20-22 Kasım ile 22 Aralık 1726 tarihleri arasında ve ikincisiye 21-22 Aralık ile 30 Ocak 1727 tarihleri arasında olur (Bix, 1986: 31). Tsuyama tımarındaki Mimasaka şehrinin çoğunu kapsayan bu isyan, köylülerin pirinç üzerinden alınan haracların (vergilerin) azaltılmasını talep ettikleri büyük çaplı ve kanlı bir isyan olur (Burg, 2004: 232). Tokugawa (şimdiki adıyla Japonya) rejimi sırasında yaşanmış olan bu ayaklanma sürecinde feodal diktatörlük, askeri hükümeti kontrol eden Edo'da (Tokyo) merkezlenir (Yonemoto, 2003). Bu dönemde feodal diktatörlük, Japonya'da toprakların yönetimini köy düzeyine kadar belirler ve sınıfsal bir ayrıma gider. Burada karar veren yönetici sınıfın bir parçasını oluşturan samuraylar ve samurayların angarya hizmetler, pirinç haracları ve diğer vergileme yöntemleriyle sömürdüğü köylüler şeklinde bir sınıfsal ayırım söz konusudur. Lakin 1710'lardan sonra yaşanan ekonomik gelişmeler, samurayların elindeki gücün kısmi olarak kırsal ve kentsel tüccarlara, zengin köylülere ve zanaatkârlara aktarılmasını sağlar. Bu değişiklikler ve yaşanan mahsul kıtlığından kaynaklı

azalan piriñç haraçları, hazine gelirleri için olumsuz sonuçlar doğurur ve 1721'den itibaren mali krizlerin yaşanmasına yol açar (Burg, 2004: 232).

Tsuyama'daki piriñç haraçlarının neden olduğu ve yüzde 70 seviyesine ulaşan ağır vergi yükü, tüccar sınıfının güçlenmesiyle tüccar sınıfı dışındakilerin piyasalara girişlerinin engellendiği yapı ve tefeci tüccarların köylülere yeni borç ve krediler vererek köylüleri daha da yoksullaştırdığı sistem, birçok köylüyü ekonomik açıdan fiilen yok olma noktasına getirir. Böylesi bir yapıda köylülerin birçok vergilerini ödeyemez hale gelir, topraklarını ve mülklerini müsadere yöntemiyle kaybeder ve köylerinden sürülmekle karşı karşıya kalır. Köylüler aleyhine gelişen tüm bu koşullar neticesinde Tsuyama tımarındaki seksen yedi köyden oluşan köylüler, 1726'da aşırı vergileme ve mülk müsadereleeri konusundaki şikâyetlerini dile getirerek dönemin maliye yöneticisine dilekçe verirler (Bix, 1986: 11; Burg, 2004: 232-233). Ancak yönetici sınıf birliğinin köylü sınıf birliğinden daha güçlü olması nedeniyle herhangi bir sonuç alınamaz. Buna karşın haraç nedeniyle vergi yükünün yüzde 60-76 düzeyine çıkması, deniz, nehir ve ormancılık faaliyetleriyle demir madencililiği üzerindeki işletme vergilerindeki artışlar, köylü sömürüsünü daha da artırır. Bu vergi sisteminde oluşan baskı ve ağır vergi yükü, köylülerin vergi idaresine, vergi idaresini temsil eden köy görevlilerine ve özellikle de faizli kredi veren tüccarlara yönelik nefretini körükler. Böylece bir tarafta daha çok vergi toplamaya çalışan tımar sahiplerinin ve diğer tarafta daha az vergi ödemek isteyen köylülerin vergi üzerindeki mücadeleleeri, iki kesim arasında düşmanlık oluşturur (Maruyama, 1974: 128; Burton: 1989: 60).

Yaşanan bu olaylarla birlikte 11 Kasım 1726 tarihinde tımar sahibi Matsudaria Asagora'nın Tsuyama tımarı yönetimini devralacak herhangi bir varis bırakmadan ölmesi, yaklaşık olarak dört hafta sürecek isyanların ilk aşaması için önemli bir gelişme olur. Asagora'nın ölüm haberiyle birlikte tımarındaki tüm borçların ve kredilerin silineceği söylentileri yayılır. Lakin bu gerçekleşmez ve Ekim 1726'da Kubo Shmbei tarafından getirilen yüzde 4'lük vergi artışının kaldırılmasına ilişkin köylülerden gelen talep, yetkililerce karşılanmaz. Bu gelişmeler, köylülerin isyan için örgütlenmeleri sonucunu doğurur (Burg, 2004: 233-234). Tsuyama'nın batı bölgesinde bulunan yedi büyük köylü grubu, askeri birim şeklinde örgütlenir ve tımarı saldırırlar. Buna karşılık, Tsuyama kalesindeki tımar hükümeti isyancı köylüleri pasifize etme için Tsuyama tımarına bağlı Kuse köyüne iki müfettiş gönderir. İsyancılar 6 Aralık'ta Kuse yakınlarında idarecilerle bir araya gelerek piriñç haracındaki yüzde 4'lük vergi artışının kaldırılması, piriñç harcının yüzde 86'sını teslim ettikleri için kalan yüzde 14'ünün iptal edilmesi, yerel yöneticilerin görevden alınması ve diğer birtakım faaliyetler üzerinden alınan vergilerden muaf tutulmalarını talep ederler. Dört gün boyunca süren bu müzakereler sonucunda köylülerin talepleri kabul edilir ve dolayısıyla batı bölgelerinin köylüleri geçici olarak sakinleşir (Bix, 1986: 31-33). Batı bölgesinde yer alan köylülerle yapılan anlaşmadan hemen sonra doğal bir süreç olarak bu sefer Tsuyama'nın doğu bölgesinde yer alan köylülerin talepleri gelişir. 13 Aralık 1726 tarihinde doğu bölgesinin daha varlıklı köylüleri; orman işleri, buğday, soya fasulyesi ve piriñç üzerindeki vergileri protesto eder ve köylüler tarafından seçilen yerel yetkililerin iş başına getirilmeleri talebinde bulunurlar. Yöneticiler, bu taleplerin yerine getirilmesi noktasında güvence verir, lakin bu kez merkez köylerinden kaynaklı isyanlar ortaya çıkar. Tımar yönetimi, güç kullanmak yerine diğer isyanlarda olduğu gibi bu isyanın da pasifize edilmesi sürecinde müzakere yöntemini tercih ederler (Burg, 2004: 234).

Köylülerle yapılan müzakerelerde tımarı temsil eden Miki, Yamada, Arakawa ve Yamaoka isimli dört yönetici, 22 Aralık'ta doğu köylülerinin talep ettiği yüzde 4'lük vergi artışını iptal eden, lakin ormancılık ve işletme vergilerinin tahsilatını askıya almayı reddeden resmi bir bildiri yayınlr. Bunun yanı sıra aynı yöneticiler, tımarı temsil eden mahalli temsilcilerin

ve yardımcılarının görevden alınması noktasında herhangi bir girişimde bulunmazlar. Lakin belirtmek gerekir ki, köylü isyancılar; yüzde 4'lük vergi artışını getiren Kubo'nun görevden alınması (Nakona, 1980: 368) ve ev hapsinde tutulması, yüzde 4'lük vergi artışının kaldırılması, tımar vergilerinde yüzde 20'lik bir azalmanın sağlanması ve tımarı temsil eden acımasız yöneticilerin görevden alınması gibi önemli hedeflere ulaşırlar. Bu durum, kısmen de olsa köylülerin kendi kendilerini yönetme noktasında bir hak elde ettiklerini gösterir (Bix, 1986: 41-44).

Sanchu İkki isyanının birinci aşamasından kısa bir süre sonra Sanchu'nun batı bölgesinde yer alan köylüler, Tomi ve Meki köylerindeki yöneticilerin evlerine saldırarak isyanı tekrarlar ve böylece 1727 isyanlarını başlatmış olurlar. Bölgeye gönderilen görevlilerle yapılan müzakereler sonucunda fazla alınan pirinç haraclarının köylülere iade edilmesi kararlaştırıldığından, bu yönde bir talep diğer köylerden de iletilir. Böylesi bir süreçte taleplerini kabul ettirmek ve tımardeki feodal yapıyı zayıflatmak isteyen köylüler, Tokuemon önderliğinde hareket ederek saldırıya geçerler. Tokuemon ve diğer kişilerce kontrol edilen gruplar, Sanchu'nun üzerine yürüyüp aynı zamanda yerel idarecilere saldırır ve bu durum nedeniyle 1727'nin başlarında birçok yerel idareci Tsuyama kalesine kaçarak tımarı yönetimden yoksun bırakmış olurlar (Burg, 2004: 234).

Yaşanan isyanlar, Tsuyama kalesindeki tımar yönetiminin isyanlara karşı yeni bir yol izlemeye sevk eder. Önceki isyanlarda isyancılarla müzakere yapmayı tercih eden tımar yönetimi, bu kez askeri müdahale alternatifini ön plana çıkarır. Ocak ayının başında Miki ve Yamada komutasındaki yetmiş samuray ve daha önceki müzakerelerde görev alan iki yönetici, ön hazırlık için Tsuyama kalesinden çıkıp Kuse şehrine doğru yol alırlar. Ardındansa sayıları üç yüz elli ila beş yüz arası olan samuraylardan oluşan askeri güç, isyanları bastırmak için askeri müdahaleye başlar. İsyancıların yaklaşık sekseni öldürülür ve isyancıların elebaşıları Tsuyama kalesine getirilir. İsyancıların önemli liderlerinden Tokuemon ve diğer liderler 30 Ocak 1727 tarihinde idam edilir. Tsuyama'daki tımar yönetimi, isyanları bastırarak tımardeki kontrolü yeniden tesis eder ve izleyen yirmi yıl boyunca isyanlardan önceki tarifeler üzerinden yüksek düzeyde vergi almaya devam eder. Bu anlamda Sanchu İkki isyanlarıyla köylüler bazı hedeflere ulaşırsalar da çok önemli değişiklikler olmaz (Bix, 1986: 46-50; Nakona, 1980). Bunun en önemli nedeniyse köylü sınıf dayanışmasının, yönetici sınıf birliği dayanışmasından daha zayıf kalmasıdır (Burton, 1989: 56; Vlastos, 1986: 19). Bunun yanı sıra vergi gibi temel hak noktasında ilk başta yasal otoriteye karşı elde edilen başarıların kısa sürede elden çıkması, köylülerin uzun vade yerine kısa vadeye yoğunlaşmaları ve askeri gücü görmezden gelmelerinin bir sonucu olur.

1.3. Iwaki Daira İsyanı, 1739

Japonya'da Tokugawa döneminde köylüler ve samuraylar arasındaki belirgin ayrım ve pirince dayalı vergi sistemi, ülkenin belirgin özelliklerini oluşturur. Özellikle vergi sisteminin pirinç haraclarına dayanması ve bu haracların ağır bir yük oluşturmaları, bu sistem altında yaşayan halkın hayatlarını idame ettirebilmek ve üretimlerini koruyabilmek için çeşitli halk hareketlerini de beraberinde getirir (Masamichi, 2021: 175). Zira sistem, köylü çiftçilere konulan vergilerin alınmasında bile köy örgütlenmelerini kullanır. Nitekim ödenmesi gereken vergiyi ödeyemeyen köylüler, yerel köy muhtarları ve diğer güçlü köy sakinleri tarafından borçlandırılır ve vergilerini bu borçlarla ödemeleri istenir. Yani vergisini ödeyemeyen köylüler, borçlanarak vergilerini borçlanma kaynaklarıyla ödemek zorunda bırakılır (Borton, 1968).

Böylesi bir yapı çoğu kez köylü isyanlarıyla sonuçlanır ve bu isyanlardan biri de 1739 yılında birkaç bölgeden oluşan Iwaki şehrinin Daira bölgesinde yaşanır. Tımar

yönetiminin yedi yıl boyunca pirinç için getirmiş olduğı ağır vergiler, verginin protesto edilmesi için seksen binin üzerinde köylünün örgütlenmesine neden olur. Böylesi büyük bir örgütlenmeyle başlayan vergi protestoları sonucu yetkililerin evleri yıkılır, tımar kalesinin savaşı samuraylarına meydan okunur ve ağır vergi koşullarının iyileştirilmesi noktasında isyancı taleplerinin karşılanması amacıyla sağlam bir cephe kurulur. İsyancıların taleplerinin karşılandığı bu isyan, Iwaki Daira'da dikkat çeken başarılı bir köylü isyanı olarak literatüre geçer (Borton, 1968; Burg, 2004: 241). Köylülerin iyi organize olmaları ve ezici sayısal fazlalıkları, yasal otoritenin çeşitli tavizler vermesinde ve nihai olarak müzakerelerin köylülerin lehine sonuçlanmasında belirleyici olur.

1.4. Aizu İsyanı, 1749

Aizu isyanı, Matsu eyaletindeki tımara bağlı Aizu bölgesindeki köylüler tarafından çıkarılan kanlı bir isyandır. Kötü hasada bağlı olarak ürün kıtlığının yaşandığı bir dönemde yaşanan bu isyan, yedi gün sürer ve bu sürede köylüyü borçlandıran tefeci ve tüccarların evleri yağmalanır (Goro, 1999: 5). Kısa süren bu isyan sonucunda yolsuzlukla anılan ve o bölgenin yönetiminden sorumlu olan kişilerden sadece ikisi otuz ve elli günlük hapis cezası alır. Lakin bu isyan sonucunda üç köylü çarımha gerilir, iki köylü yakılır ve üç köylü de başları vurulmak suretiyle cezalandırılır. Bununla birlikte iki yüz yirmi dokuz köylü de kısa süreli hapis cezaları ve kalıcı sürgüne kadar değışen farklı cezalar alır (Burg, 2004: 241). Bu isyanın bastırılmasında yöneticiler, silahsız köylüleri silahlarla vahşice katlederek düzeni sağlamaya çalışırlar (Masamichi, 2021: 191). Yüksek vergilerden ziyade uygulanan ağır cezalara karşı girişilen bu isyan başarısız olur (Borton, 1968) ve vergilerin düşürülmesinden ziyade köylüleri daha da borçlanmak zorunda bırakır (Goro, 1999: 5). Japonya'daki bu isyan da ağır vergilere karşı oluşturulan köylü sınıf birliğinin yasal otoriteye karşı zayıf kaldığını göstermesi bakımından önemlidir.

1.5. Fukuyama İsyanı, 1752

1752, Fukuyama isyanı hakkında dikkat edilmesi gereken ilk husus, 1710'dan beri tımarı yöneten ve köylüleri ağır bir şekilde vergilendiren Abe Ailesinin vergi uygulamalarına karşı 1717'de çıkan ilk isyanın ardından yaşanan ikinci isyan olmasıdır. 1717 tarihli ilk isyan kısa ve hazırlıksız olsa da beraberinde önemli gelişmelere yol açar (Katsumata, 1982: 110). 1752 tarihli Fukuyama isyanı da aynı şekilde Fukuyama tımarına bağlı köylülerin tımar yönetimdeki Abe Ailesinin vergi uygulamalarına karşı başlattığı bir isyandır (Burg, 2004: 242). 1752 yılının Şubat ayının sonlarında başlayan ve kısmen başarılı olan bu isyan, yetersiz mahsul ve kıtlık koşullarından hemen sonra pamuk işletme vergisinde meydana gelen yüksek artıştan kaynaklanır. Yaklaşık olarak bir hafta süren ve 1717 tarihli ilk isyana göre çok daha iyi organize şekilde gerçekleşen bu isyan, beraberinde köylülerin kredi sözleşmelerinin iptali ve rehinli toprakların geri alınması gibi önemli gelişmeleri de getirir (Bix, 1986: 116). Müzakere sürecinin işletildiğı bu protesto seferberliğinde herhangi bir askeri gücün kullanılmaması da dikkate değer bir başarıdır.

1.6. Ueda Horeki İsyanı, 1761-63

Tsuyama'nın kuzeyinde bulunan ve verimli tahıl ambarlarına sahip Shinano Ueda tımarında gerçekleşen 1761-63 Ueda Horeki isyanları, vergilerdeki aşırılığa karşı iyi organize edilmiş uzun süreli köylü isyanlarıdır. 1749 yılında Ueda'daki isyanları başlatan ve böylece tımar yönetimini ele geçiren Matsudaira Ailesinden Ignokomi Tadayori döneminde (1749-1783), tımar yönetimiyle kırsal kesim arasındaki çatışma yoğunlaşır. Tımar yönetimiyle köylüler arasındaki düşmanlığı artıran ve dolayısıyla isyanları tetikleyen birkaç faktör etkili olur. Ueda tımarında kâğıt endüstrisinin gelişmesine katkı sağlayan köylülerin tek el kuran tüccarlar dışındaki kimselere kâğıt satışının engellenmesi, kâğıt üzerine

getirilen yeni işletme vergisi ve kale içerisinde sayıları bin iki yüzü aşan samurayların varlığı (Bix, 1986: 66) gibi gelişmeler, Lord Tadayori'ye karşı olumsuz bir bakış açısının oluşmasına neden olur. Buna ek olarak Tadayori'nin emriyle Ueda köylülerinin Ueda kalesindeki samuraylara angarya hizmet sunmalarıyla kuraklık ve mahsul veriminin düştüğü bir dönemde pirinç haraclarındaki yüzde 50'ye yakın ani azalış, 1761 vergi isyanların temel nedenleri olur (Burg, 2004: 242-244).

Tımar yönetiminin sahibi Ignokomi Tadayori 1761 yılının Mayıs ayında Tokugawa'nın başkenti Edo'ya gittiğinde, ardında ağır vergi yüküne katlanan öfkeli köylülerle düşük maaşla çalışan ve bu nedenle moralleri bozuk bir samuray topluluğu bırakır. Böylesi bir yapıda köylüler, bazı yoksul yerel idarecilerin de destekleriyle kitlesel protestolar düzenlemeye başlar. Bunun yanı sıra Eylül ayında pirinç ve dolayısıyla pirinç haracını artırmanın bir yolu olarak görülen tarla denetim uygulamasına geçilmesi, protesto hareketlerine ivme kazandırır (Burg, 2004: 245-246). Urano bölgesindeki Ogami köyünden Hanbei adlı bir köylüyle Asanojo adlı bir köy muhtarı yardımcısı köyleri gezerek halkı protestolara davet eder ve böylece yaklaşık olarak bir yıllık planlamanın ardından 11 Aralık 1761 tarihinde Ogami köyünde işaret ateşlerinin yakılmasıyla ilk kitlesel ayaklanma başlar. Hanbei ve Asanojo tüm tımarı seferber edip 12 Aralık'ta Ueda kale kasabasına doğru yola çıkarlar. Askeri güç kullanmak istemeyen tımar Lordu Tadayori, görevlendirdiği Okabe Karobei ve Hisamatsu Shume aracılığıyla köylülerle müzakerelere başlar (Bix, 1986: 73-78). Bu müzakerelerle köylülerden gelen pirinç haracları, pirinç haraclarıyla ilgili angarya hizmetler, çeşitli işletme vergileri ve köy düzeyinde siyasi reformlar başlığı altında yirmi sekiz talep tımar yönetimine sunulur (Amamiya, 1965: 72).

Tımar yönetimine sunulan talepler, 16 Aralık'ta Edo'da bulunan Tadayori'ye bir rapor olarak aktarılır. Bu taleplere karşılık Tadayori; tımarın pirinç haraç görevlilerini, köy muhtarlarını ve yöneticileri geçici süreliğine bile olsa görevden alınması, pirinç haraclarında peşin ödeme yönteminin terk edilmesi ve yapılan ödemelerinse köylülere geri verilmesi gibi birtakım talepleri kabul eder. Bu süreçte çıkan birtakım isyanların bastırılması noktasında güç kullanmayı tercih etmeyen tımar görevlileri de köylülere daha fazla taviz verilmesi noktasında görüş birliğine varır ve 9 Ocak 1762 tarihinde köylülerle bir toplantının yapılmasını duyurur (Bix, 1986: 74-90). Lakin buna rağmen bazı radikal köylüler, saldırılarına devam ederler. Bu saldırılar, tımar yönetiminin karşı saldırılarını beraberinde getiren önemli bir gelişme olur.

Tımar yönetimi, Şubat ayında kendilerini feodal yapıya teslimiyet içinde bağlayan ve yetkililerden af bekleyen köylülerin antlaşma isteğine rağmen 19 Ocak 1762 tarihinde bir baskı ve saldırı programı oluşturur. İlk önce yüz otuz sekiz kişilik bir askeri güç, Ogami ve Togo'da isyanı teşvik eden sekiz köylü liderini tutuklar ve onları çeşitli işkencelere maruz kalacakları Ueda kalesine götürür (Bix, 1986: 94-95). Lakin tımar yönetiminin karşı saldırıları bununla sınırlı kalmaz ve Ueda genelinde köylülere yönelik toplu tutuklanmalar başlar. Bu süreçte ayaklanmalarda kusurlu bulunan tımar görevlileri ev hapsine atılsalar da kısa sürede affedilirler, lakin köylüler infaz, sürgün ve ev hapsi gibi çeşitli cezalara çarptırılırlar. Bu isyanda köylüler, sadece tımar yönetiminin baskı ve saldırılarına mazur kalmayıp, aynı zamanda Edo'daki askeri yönetimin de baskı ve saldırılarına maruz kalırlar. Nitekim Edo yönetimi bir yandan köylülerin şikâyetlerini giderme konusunda güvence verirken diğer yandan da silahlı ayaklanmaların elebaşlarını infaz etmeye devam eder. Hanbei ve Asanojo, 2 Mart 1763 tarihinde idam edilirler ve nihai olarak bu isyan da köylülerin yenilgileriyle sonuçlanır (Burg, 2004: 244-245). Yaklaşık olarak on beş ay süren ve çeşitli kazanımlar elde edilmesine karşın köylülerin yenilgisiyle sonuçlanan bu isyan, yasal

otoritenin askeri gücünün köylüler tarafından görmezden gelinmesi ve köylü sınıf birliğinin zayıflığını göstermesi açısından önemli isyandır.

1.7. Tenma Sodo İsyanı 1764-65

Tenma Sodo isyanı, Aralık 1764 ve Ocak 1765 tarihleri arasında yaşanan kısa süreli bir isyan olmasına karşın özellikleri yönüyle diğer isyanlardan ayrışır. Bu anlamda öncelikle belirtilmesi gerekir ki bu isyan, sadece tımar yönetimine karşı değil, aynı zamanda ülkenin askeri yönetimine karşı yapılır (Burg, 2004: 248). Bu isyanın ortaya çıkmasında askeri yönetimin iki eylemi önemli birer etken olur. Bunlardan birincisi, 1764 yılında Edo'ya ziyaret gerçekleştiren Koreli bir heyetin eğlence masraflarının karşılanması için Kanto Ovası'ndaki köylere getirilen ağır parasal vergilerdir. İkincisiyse askeri hükümet tarafından, Japonya'nın resmi ve özel tüccarların trafiğini taşıyan ikinci en önemli yolu olan Nakasendo'ya kırk kilometre mesafede bulunan yüz doksan beş köye getirilen özel angaryalardır. Bu angaryalar, taşımacılık hizmeti noktasında at ve erkekler için yüzde 200'lük bir vergi artışı beraberinde getirir (Kitazawa, 1973: 8; Bix, 1986: 140).

Aralık 1764'te Musashi eyaletinin kuzey bölgesinde bulunan köylere ve posta istasyonlarına köylüler, ülkenin askeri yönetimi tarafından getirilen vergi artışını protesto etmeye çağıran binlerce broşür dağıtılır. Köy adlarının yazılı olduğu pankartları taşıyan köylüler protestolara başlar ve Edo'ya ilerler. 6 Ocak 1765 tarihinde Musashi eyaletindeki yüz on köyü temsil eden şefler bir araya gelerek Edo'ya köylülerin şikâyet dilekçesini doğrudan sunmak için üç temsilci seçerler. Lakin Edo'da bulunan askeri yönetim, müzakere alternatifini ikinci planda tutarak kısa bir süre içerisinde isyanı teşvik eden köylü liderlerinden bazılarını idam etmeyi ve isyana katılan üç yüz seksen bir köylüyü hapsederek işkence yapmayı tercih eder (Bix, 1986: 140-141).

Tenma Sodo vergi isyanı kısa sürede başarısızlıkla sonuçlansa da üç nedenden dolayı tarihsel açıdan kayda değer bir isyan olur. İsyân hem katılımı hem de gerçekleştiği coğrafya açısından büyük çaplı bir isyandır. Nitekim iki yüz binden fazla köylü, hamal ve gündelikçi işçinin katıldığı bu isyan, dört vilayette gerçekleşir (Burg, 2004: 248). Askeri yönetimin nakliye ve ulaşım hizmeti politikası hedef alınır, vergiden etkilenen tüm köylerin geniş tabanlı bir ittifakı sağlanır ve sonuç olarak ulaşım hizmeti için keyfi olarak kota tahsis eden memurların yozlaşmış ilişkileri protesto edilir. Ulaşım angaryası sorunu etrafında tüm köylerin seferber olması, en yoksul köylülerin bile köylerdeki yönetici hiyerarşisine karşı gelmelerini sağlar. Lakin rahiplerin köylü sınıf birliğini sabote etme noktasında köy görevlileri kadar önemli rol almaları ve köy seçkinlerinin muhalefeti, köylü sınıf birliğinin dağılması sonucunu doğurur. Rahiplerin bu isyanı sabote etme noktasındaki girişimler, dini otoritelerin isyanlardaki ilk hareketlerinden birini temsil etmesi açısından önem taşır (Bix, 1986: 141) ve sonraki dönemlerde yaşanacak örneklerin erken dönem habercisi olur (Yoshinosuke, Motoi & Yashio, 1970).

1.8. Fukuyama İsyanı, 1770

1770, Fukuyama vergi isyanı, on sekizinci yüzyılda Fukuyama tımarında 1717 ve 1752 isyanlarından sonra çıkan üçüncü vergi isyanı olarak literatüre geçer. 1769 yılında Abe Ailesinden Masatomo, tımarın yönetimine gelir. Masatomo'nun tımarın yönetimine gelmesinden bir yıl sonra köylüler, pamuk üzerindeki işletme vergileriyle kiralarn düşürülmesi ve kredi ödemelerinin ertelenmesi gibi on dokuz farklı talepte bulunurlar (Bix, 1986: 118; Burg, 2004: 269). Masatomo bu taleplerin bazılarını kabul etse de kiralarn düşürülmesi ve tımarı temsil eden köy görevlilerinin görevden alınması gibi bazı talepleri reddederek güç kullanmayı tercih eder ve isyanı bastırır. İsyân sürecinde mülklerini yok ettikleri ve borçlarını ödemedikleri için isyanın liderleri yakalanır ve idam edilir (Masao, 1973: 247). 1770

tarifli Fukuyama isyanı da diğer isyanlar gibi başarısızlıkla sonuçlanır. Lakin bu isyan da bölgede yaşanan diğer isyanda olduğu gibi yeni taleplerin kabul ettirilmesinde, organizasyon becerisinin artmasında ve sonuç olarak zamanla feodal yapıya karşı verilen mücadelenin aktif bir bileşeni olmasında kritik bir öneme sahip olur.

1.9. Koyasan İsyanı, 1776

Kii yarımadasındaki Koyasan tapınağının Budist rahipleri tarafından alınan yüksek vergilere karşı bir köylü ayaklanması olan 1776 tarihli Koyasan isyanı, Tokugawa döneminde samuray sınıfını veya tımar yönetimi yerine rahipliği hedef alan çok az sayıdaki önemli isyanlardan biridir. Zira diğer isyanlardan farklı olarak bu isyanın çıkış noktası, ülke yöneticilerinin ağır vergi uygulamaları değil, rahiplerin aşırı vergi uygulamalarıdır. Nitekim zengin bir tımar ve aynı zamanda Shingon tarikatına ev sahipliği yapan Koyasan'da zayıf idari yönetim rahiplerin güçlenmesine katkı sağlarken köylüleri de rahatsız eder ve 1692 ile 1719 yıllarında yaşanan çeşitli isyanları tetikler. Elbette ki bu isyanlar rahiplerin mali durumları olumsuz, köylüleriye olumlu yönde etkiler. Lakin 1776'da rahipler, yanlış ölçüm teknikleri kullanma yollarına başvurarak sadece bu ölçüm yöntemiyle gelirlerini yüzde 13 seviyelerinde artırır (Burg, 2004: 277). Bu durum protesto edilse de Budist rahipler geri adım atmazlar ve bu yolla yüzde 80 ile yüzde 93 arasında değişen oranlarda vergi uygularlar. Bu yüksek ve ağır vergi uygulamalarına karşı bir araya gelen on iki bin köylü, 1776 yılının yaz sonunda protesto gösterilerine başlayarak vergilerde indirim talep etmek için tapınağa yürür. Lakin tapınak yönetimi, bu duruma başka bir tımandan asker isteyerek karşılık verir (Borton, 1968).

Yaşanan bu gelişmelerden kısa bir süre sonra yeni tarlalar ekme emrinin iptali ve vergi yüklerinin önceki yıllarda geçerli olan yüzde 69'a düşürülmesi taleplerinin müzakereleri için tapınağa gönderilen köylü temsilcileri hapsedilir. İsyan çıkaran köylüler hem temsilcilerinin serbest bırakılması hem de vergi oranlarının düşürülmesini sağlarlar. Lakin 1777 yılında askeri yönetim tarafından yapılan soruşturma sonucunda dört köylü lideri idam edilir. Koyasan tımarında toprak sahibi on beş köylü kılıç takma ayrıcalığını kaybeder ve iki yüz elli köy yöneticisi ile üç bin köylü para cezasına çarptırılır. Bu isyan, uhrevi dünya lideri rahiplere itibar kaybettiren önemli bir gelişme olarak literatüre geçer (Burg, 2004: 277-278).

1.10. İpek Vergisi İsyanı, 1781

İpek vergisi isyanı, ipek ve ipek ürünleriyle ünlü olan Kozuke ve Musashi illerinde yaşayan köylülerin ipek ve ipekten elde edilen ürünlerin pazarlamasını fiilen yok eden vergi uygulamalarına karşı 1781 yılında çıkarılan bir isyandır. Bu isyanın başlangıcı, haksız yere tesis edilmek istenen ipek vergisi uygulamalarına dayanır. Kozuke'den ikisi köy ve bölge memuru ve diğeri tüccar olan üç kişilik ekip, rüşvet ve ipek ticaretinden önemli düzeyde gelir elde etmeyi amaçlayan bir plan hazırlayarak bunu Japonya'nın başkenti olan Edo'da askeri yönetimin konsey baş üyeliği görevini üstlenen ve hükümetin mali durumunu da kontrol eden Tanuma Mototsuga'ya sunarlar. İpek vergisi planını onaylayan Tonuma, böylece köylülere ağır bir vergi yükü getirmiş olur (Borton, 1968).

İpek için getirilen vergi planının onaylanması neticesinde oluşan ağır vergi yüküyle birlikte köylülerin ellerindeki ipeklerin satılmaması sonucu oluşan şikâyetlerin cevapsız bırakılması neticesinde 1781 yılının sonuna doğru köylü isyanları başlar. Bu isyanlarla birlikte ipek vergisi planını tasarlayanların evleri de dâhil olmak üzere yaklaşık elli ev yağmalanır. Sayıları on bini aşan isyancının katıldığı geniş kapsamlı bu isyanda yaklaşık iki bin kişi Takasaki kalesine yürür. Bu gelişmeler sonucunda askeri hükümet, köylülerdeki tüm vergi dairelerinin faaliyetlerini ve ipek vergilerinin toplanmasını durdurur. Bu durum

köylüler için bir başarı olsa da isyanın etkileri devam eder ve yürütülen soruşturma sonucunda dört köylü lideri ölüm, isyana katılan grupların diğer liderleri de kınama cezası alır (Burg, 2004: 289). Köylü liderleri cezalandırılrsa da ipek vergisi gelirlerinin Tanuma'nın eline geçmesinin engellenmesi önemli bir kazanım olur (Borton, 1968). Bunun yanı sıra tekstil endüstrisinin gelişmesi ve bu alanda istihdam edilenler noktasında da önemli kazanımlar oluşur. Zira tekstil endüstrisinin gelişmesine katkı sağlayan ipek üretimi sayesinde Kozuke ilinin ipek dokuma kasabası olan Kiryu'da nüfus, 1750-1850 döneminde üç kat artış gösterir (Stanley, 2021: 236). Bu gelişmeler, ağır vergilere karşı elde edilen temel hak niteliğindeki kazanımların nüfus ve sosyal yapıyı da etkilediğini göstermesi bakımından önemlidir.

1.11. Tenmei İsyanı, 1786-87

Tenmei isyanı, 1786-87 yıllarında Fukuyama tımarında nedenleri büyük ölçüde siyasi olmakla birlikte fahiş vergi uygulamalarının da etkisiyle çıkar. Abe Ailesi Lordu Masatomo, 1774'te tımarın yönetimini meclis üyelerine bırakır ve 1778'de yargıç olur. Fukuyama'da önemli düzeyde vergi artışları yapılır ve Masamoto bu nedenden dolayı tımar yönetiminin finansal yapılanması noktasında bir program başlatır. Reformlardan Masatomo'nun amcası Ando Motome yetkiliyken (1781-1786) köy ve kasabalarla doğrudan teması bulunan Endo Benzo çabalarından dolayı tımar reformunun sembolü olur (Bix, 1986: 119). Reformlar kapsamında Motome ve Benzo, bölgede ikamet eden tüccarlarla anlaşma yapıp bu tüccarların da desteğini alarak iki meclis üyesinin gümüş para basımını sağlar. Bununla birlikte diğer tımarlardan gelen gümüş paranın kullanımını da yasaklamak suretiyle tımarın para kontrolü üzerinde hâkimiyet kuraralar. Paranın kontrolünü sağlayan iki meclis üyesi, 1785'te bir pamuk ofisi kurarak ham pamuğun yasadışı olarak diğer tımarlara sevkiyatına girişirler. Bu politikalar hem pamuk üreticilerini hem de diğer tımarlarla ticaret yapan köylülerle küçük tüccarları kızdırır ve Benzo'yu düşmanlığın hedefi haline getirir (Bix, 1986: 120; Burg, 2004: 295).

1786 yılında şiddetli yağmur ve sel felaketleri gibi kötü hava koşulları tahıl üretimini olumsuz etkiler. Bu zor durum halinin mevcudiyeti altında Benzo, vergi artışını öngören uygulamaların getirilmesiyle birlikte pirinç haraçlarının ödeme dönemlerini Temmuz ve Ağustos'tan, Mart ve Nisan'a çeker. Bu değişiklik, zor durumda olan köylüleri çeşitli cezalarla ve daha fazla borç üstlenmeyle karşı karşıya bırakır. Köylüler için oluşan bu ağır koşulları, tımar yönetimi tarafından getirilen ek vergiler ve faiz gibi ek ücretler izler (Tetsuo, 1965: 20; Masao, 1973: 262; Ooms, 1974: 7). Zorlu ekonomik koşullar altında fahiş vergi uygulamaları, köylüleri isyana teşvik eder. 15 Aralık gecesi köylüler, Benzo'nun vergi uygulamalarına karşı çıkarak köy yöneticileri ve tüccarların mülklerini yağmalar. Fukuyama kalesindeki yetkililer bu girişimi yatıştırıp köylülerin taleplerini dinler ve Benzo'nun köylülere teslim edilmesi de dâhil olmak üzere köylülerden gelen otuz talebi Aralık ayı sonunda Edo'da bulunan Masatomo'ya iletirler. Ancak 7 Ocak 1787 tarihinde Masatomo gelen talepleri kabul etmediğini ve isyanın tüccar alacaklarından kaynaklandığını belirterek sorumluluk almayı reddeder (Tetsuo, 1965: 21-22; Bix, 1986: 122-123).

Masatomo'nun Fukuyama tımarındaki köylülere verdiği olumsuz yanıt, 1787 tarihli ikinci Tenmei isyanının başlamasına sebep olur. 26 Ocak 1787 tarihinde başlayan ikinci Tenmei isyanını bastırmak için Fukuyama kalesindeki meclis üyeleri bin iki yüzden fazla samuray gönderir, lakin samuraylar silahlanmış çok fazla sayıda köylü karşısında yenilgiye uğrarlar. İsyan hareketi, Masamoto üzerinde ciddi bir baskı yaratır ve onu köylülerin taleplerini dinlemeye zorlar. Masatomo, 18 Şubat 1787 tarihinde müfettişlerine yazdığı bir mektupta Benzo'nun sorumluluğunu kabul ettiğini belirterek Benzo'nun çalıştığı tımar ofisinden çıkarılması ve ev hapsine atılmasını emreder (Bix, 1986: 124-125). Bu, köylüleri tatmin etmez ve köylüler özellikle Benzo'nun cezalandırılmasını isterler. Tutuklanan köylülerin serbest

bırakılması ve tımar yönetiminin diğer taleplerine yanıt vermesini de köylülerin istediklerindendir. Köylülerin taleplerine olumlu yanıt veren Masatomo öncelikle Benzo'yu 28 Şubat'ta hücre cezasına çarptırır. Lakin tımarın meclis üyeleri, bazı köy görevlilerinin görevden alınmaları da dâhil olmak üzere köylülerin otuz talebinden yirmisini kabul eder. Bu kapsamda köylülerden alınan fazla pirinç haraçları iade edilir, pirinç kredileriyle ödenmemiş vergi borçları konusunda bazı tavizler verilir ve birtakım tekeli işlevler azaltılır (Masao, 1973: 263-264). Köylü sınıf birliği neticesinde elde edilen bu başarı, tımar yönetiminin ve görevlilerinin aşırı vergi uygulamalarının kabul edilmeyeceğini ortaya koyması açısından önemli bir gelişme olur. Lakin yeni kurulan pamuk ofisinin kaldırılmaması ve kiracı konumundaki köylülerin kiralarnın düzenlenme taleplerinin reddedilmesi, uzun vadede yoksul köylüler için ağır şartların devam edeceğini gösterir (Bix, 1986: 126).

1.12. Balıkçılar İsyanı, 1790

Japonya'da 1790 tarihli balıkçılar isyanı, Hokkaido'da Fukuyama merkezli bir isyan olma özelliği taşır. Bu isyan, amacı ve kapsamı bakımından on sekizinci yüzyılda yaşanan diğer isyanlardan önemli düzeyde farklılaşır. Nitekim bu isyanla balıkçılar vergisel koşulların yumuşatılmasını talep etmekten ziyade kendilerini vergiden muaf tutmak suretiyle vergi dışı bırakılmayı amaçlar (Borton, 1968). Bu anlamda 1790 yılında koşulları kötüleşen balıkçıların temel endişesi, yerel halkın geçim kaynağı olan balık arzındaki düşüş olur (Burg, 2004: 304). Bunun yanı sıra Japonya'da balıkçılıkta yapılan her faaliyetten standart bir ücretin alınması (Howell, 1995: 38) ve deniz ürünlerinin fiyatının kısmen düşük olması (Godefroy, 2021: 385) gibi nedenler de balıkçıları mali açıdan zor durumda bırakan ve endişelendiren birer faktördür. Tüm bunlar balıkçıların vergi dışı tutulma taleplerinin kendilerince haklı sebepleridir.

Balık arzındaki düşüşün nedenini petrol çıkaranların kullanmış oldukları ağlara bağlayan balıkçılar, iki bin kişinin katılımıyla petrol çıkaranların kullandıkları ağların yasaklanması ve kendilerinin de vergiden muaf tutulmalarını talep ederek isyan başlatırlar. İsyancı balıkçıların bu taleplerine tımar yönetiminin efendisi Matsumae Michihiro olumsuz baksa da diğer yetkililer rahipleri aracı olarak kullanmak suretiyle balıkçıların taleplerinin kabul edilmesini sağlar. Balıkçıların taleplerinin kabul edilmesiyle isyan sonlandırılır, lakin kısa bir süre sonra isyana katılan balıkçılardan on yedisi ağır olmayan farklı cezalara çarptırılır (Borton, 1968).

2. İSKOÇYA MALT VERGİSİ İSYANI, 1725

İskoçya malt vergi isyanının başlamasında etkili olan temel faktör, İskoçya ile Birleşik Krallık arasında yapılan Birlik Antlaşması'dır. Buna göre, bu antlaşmanın 1715'e kadar İskoçya için hem olumlu hem de olumsuz etkileri olur. Bazı endüstriler söz konusu anlaşmadan olumlu diğer bazılarıysa İngiliz rekabetinden ve yüksek vergilerden olumsuz yönde etkilenir. Tekstil, kâğıt ve keten üreticileri İngiliz rekabetinden ve artan vergilerden zarar görürler. Mal vergileri nedeniyle İskoçya'ya mal kaçakçılığında artışlar yaşanır. 1707'den sonra, yeni getirilen vergiler, İskoç mallarının fiyatlarının yükselmesine ve İngiliz imalatçıların bu durumdan olumlu yönde etkilenmesine yol açar. Bununla birlikte 1711 ve 1715'te keten bezi üzerine getirilen yeni vergiler ve 1714'teki Sabun Yasası, İskoçya'da birçok üretici ve tüketicinin mali güçlerinin azalmasına neden olur. Bunlara ek olarak 1711'de getirilen Tuz Vergisi halkın mali gücünü daha da azaltarak önemli derecede huzursuzluklara yol açar (BBC, 2021).

Tüm bunların yanı sıra Fransa'ya karşı savaşın finansmanı için İskoçya'da 1725'te malt vergisi uygulamaya konur. 1707'de yapılan Birlik Antlaşması gereğince her ne kadar

İskoçya savaşı sona erene kadar malt vergisinden geçici olarak muaf olsa da 1725'te Avam Kamarası tarafından İngiltere genelinde uygulamaya konulan ve İskoçya'da İngiltere'dekinin yarısı şeklinde alınan yeni bir malt vergisi getirilir (Orkunoglu, Şahin & Yereli, 2018: 177).

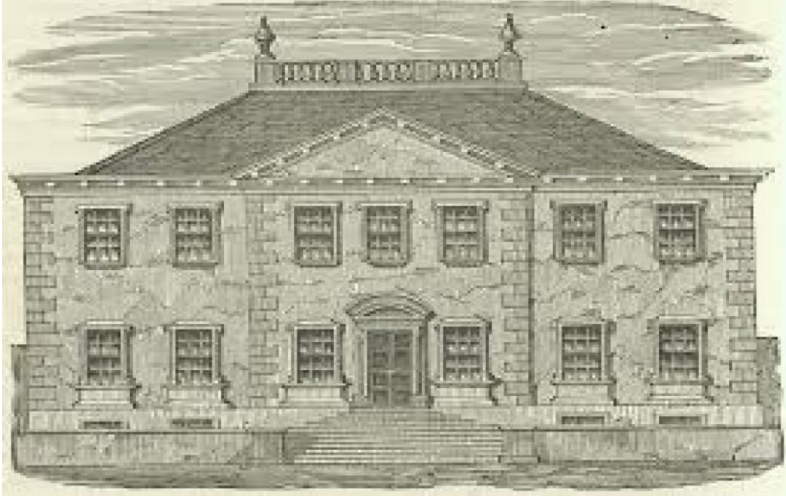
İngiltere'ye kıyasla İskoçya'da yarısı oranında uygulanması önerilen malt vergisi, Glasgow'un Burgh bölgesinden Parlamento üyesi olan Shawfield Daniel Campbell'in bu verginin kabulüne yönelik olumlu yönde oy kullanmasıyla kabul edilir ve malt bira için varil başına üç penilik vergi getirilir. Söz konusu verginin yürürlük tarihi 23 Haziran 1725 olarak belirlenir. İskoçya'da uygulamaya konulan malt vergisi, diğer birçok vergiler nedeniyle ağır vergi yükü altında ezilen İskoç halkının mali güçlerinin daha da azalmasına yol açar ve ekonomik hayatı olumsuz yönde etkiler. İskoç halkı vergiye tepkilidir. Bunun neticesinde Glasgow'da vergi memurlarının görevlerini yerine getirmeleri, vergilere şiddetle karşı çıkan halk tarafından engellenir (Alison, 1892). Malt vergisi uygulaması, Kuzey Britanya'da 23 Haziran'da başlamasına rağmen, burada bulunan vergi komisyon üyeleri bir veya iki gün önce Glasgow'daki bazı subaylardan mektup alır ve vergi almaya kalkışmaları halinde halk tarafından sert tepkilerle karşılaşacaklarına dair bilgi edinirler. Öyle ki, kasaba halkı vergiye karşı tepkilerinin ne kadar ciddi olduğunu göstermek ve vergi memurlarına karşı gösterecekleri tepkiyi ortaya koymak için Malt-House'un kapısına büyük taş yığınları koyarlar (www.nationalarchives.gov.uk, 2021).

(Malt Vergisi İsyanı Tasviri, 1725)

Halkın vergi memurlarının gelmeleri halinde tepki göstereceklerini bildirmesine rağmen Kaptan Bushell komutasındaki Lord Deloraine'in Ayak Alayı'ndan iki bölüğün akşam kasabaya gelmesi, tedirginlik ve huzursuzluğun iyice artmasına yol açar. Yargıçlar, askerlerin barınması için Candleriggs ve Trongate'in batısındaki muhafız evinin hazırlanması emrederler. Lakin halk, kasabanın muhafız evinin memurlarına saldırmak onları nöbetçi kulübesinden dışarı çıkarır ve evi kilitleyerek askerlerin burada barınmalarını engeller (Alison, 1892). Haziran 1725'te kalabalık halk kitlesi şehrin merkezinde toplanır ve eylemlerine daha fazla destek bulmak için kasabanın yangın çanını çalar. Önceleri malt vergisini tahsil etmek için gönderilen memurları taciz eden kalabalık, sonrasında tepkilerini malt vergisi için olumlu oy kullanan Milletvekili Daniel Campbell'a yöneltirler. Kalabalık, 1711-12'de Glasgow'un merkezinde Shawfield Malikanesi'ni inşa ettiren ve aşırı zengin bir tüccar olan Campbell'in konağının camlarını kırarak içindeki

eşyaları yağmalar (Mitchell, 2015). Tabi ki, vergi memurları da bu tepkilerden paylarını alırlar. İsyan öncesinde ve sırasında kimliklerini gizleyemeyen vergi memurları, halk tarafından tespit edilerek acımasızca dövülür ve çeşitli işkencelere maruz bırakılır (www.nationalarchives.gov.uk, 2021).

(Shawfield Konağı)

Halkın vergiye karşı göstermiş olduğu tepkinin bir isyana dönüşmesini önlemek ve kalabalığı kontrol etmek için kasabaya gelen askerlerin halka karşı ateş açmasıyla sekiz kişi vurulur. Halkın tepkisinin daha da artması sonucunda askerler hayatlarını kurtarmak için kaçarlar (Campsie, 2020: 1). Halkın katliam karşısındaki öfkesi tüm sınırları aşar ve halk, silahlanma ve şehri alarma geçirmek için yangın çanını çalar. Birliklerin yok edilmekle tehdit edildiğini gören Provost Miller, Yüzbaşı Bushell'e geri çekilmesini tavsiye eder ve o da Dumbarton Kalesi'ne geri çekilir. Lakin öfkeli halk tarafından takip edilen birliğin tekrar halka ateş açması sonucunda çıkan çatışmalarda dokuz kişi daha ölür ve on yedi kişi de yaralanır. Olayların kontrol edilemez bir hal alması ve isyanın şiddetinin endişesiyle Hükümet alarma geçer. 9 Temmuz'da General Wade; Deloraine'in Ayak Alayını, altı Kraliyet Ejderhası birliğini, bir Merdiven Ejderhaları Kontu birliğini ve bir de Kuzey İskoçyalılar bölüğünü Glasgow'a sevk eder (Alison, 1892).

Kasabaya gelen askeri birlikler isyanı zor da olsa bastırır ve halkı evlerine dönmeye ikna eder. Askeri birliklerin isyanı bastırmaları neticesinde isyan çıkararlara hapse atılma, para cezasına çaptırılma, kasaba meydanında kırbaçlanma ve ömür boyu sürgüne gönderilme gibi cezalar verilir (Mitchell, 2015). Malt vergi isyanı olarak tarihe geçen, lakin temelinde diğer birçok vergilerin yarattığı ağır vergi yükünü barındıran bu isyan, dönemin mali güçlükleri ve haksız vergi rekabeti gibi nedenleri de bünyesinde barındırır. Kanlı bir isyan olan malt vergisi isyanı, birçok vatandaşın hayatını kaybetmesine sebep olur. Yağma ve vergi memurlarıyla bazı askerlere yapılan işkenceler yüzünden bu isyanın meşruiyeti sorgulanır hale gelir ve isyan, toplumsal tahribatı beraberinde getirmiş olur.

3. PATRONA HALİL İSYANI, 1730

Osmanlı'da ortaya çıkan isyanlar etnik, ekonomik, dini ve/veya siyasi nedenlere dayanmakla birlikte farklı sebeplerle ortaya çıkan isyanlar da olur. Halkın bu isyanlara katılmasında

daha çok mali sıkıntılar yer alır. Osmanlı Devleti'nde Padişahın hem hükümdar hem de halife sıfatlarını taşıması, vergi kaynaklı isyanların sayısının sınırlı sayıda kalmasına zemin hazırlar. Zira devlete veya Padişaha karşı isyan, aynı zamanda halifeye karşı isyan anlamı taşır. Vergiyi tahsil etmekle görevli kişilerin bu yetkiyi Padişahıtan almış olmaları, haklın çoğunlukla vergiler karşısında sesiz kalmasına neden olur (Aktan, Dileyci & Saraç., 2002: 200).

Osmanlı Devleti on dördüncü yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar geniş bir coğrafyada varlığını sürdürür, coğrafi konumu gereği önemli ticaret yollarının merkezinde yer alır ve bünyesinde birçok kültürü barındırır. Bu dönemde birçok Avrupa devletinin uzun süre ayakta kalamadığı ve Asya'daki birkaç devletin uzun süre varlığını sürdürebildiği dikkate alındığında, Osmanlı Devleti'nin önemi daha iyi anlaşılır. Osmanlı Devleti, son dönemlerine doğru askeri ve toplumsal sorunlarla boğuşmaya başlar ve on altıncı yüzyılın sonlarına doğru gerileme dönemine girer. Osmanlı Devleti bu dönemde sanayi devriminin getirdiği yenilikleri takip edemez ve ticarete önem vermediğinden sadece fetih ve ganimet odaklı bir ekonomik düzen benimsediğinden yirminci yüzyıl modern dünyasında yer edinemez (Uzun & Afşar, 2019: 55-56). Kuruluşundan son dönemlere kadar olan süreçte güçlü bir mali yapıya sahip Osmanlı Devleti'nin mali yapısında meydana gelen bozulmalar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Aktan, Dileyci & Saraç, 2002: 194-199; Sandalcı & Sandalcı, 2020: 120-122; Güran, 2013: 115; Baykal: 1962: 4):

- Devletin önemli bir gelir kaynağı olan tımar sisteminin bozulması,
- Vergi tahsilinde ihale yöntemiyle belirlenen iltizam usulüne geçilmesi,
- Köylerden kentlere doğru göçün hızlanması,
- Üretimin nüfus artışının gerisinde kalması,
- Önceki dönem savaş masraflarının Hazineden karşılanması sonucu gelirlerin azalması ve başarısızlıkla sonuçlanan savaşlar sonucu ganimetlerin azalması,
- Batı'da gerçekleşen iktisadi dönüşümün gerisinde kalınması,
- Borçlanma yoluyla sağlanan kaynakların yatırımlar yerine cari harcamalar için kullanılması,
- Maaş karşılığı vergi toplamakla görevli olan bazı kişilerin, topladıkları gelirlerin maaşlarına ve kamu harcamalarına yetmediği gerekçesiyle, bu yetkilerini kötüye kullanarak halktan kanunsuz vergiler toplamaları,
- Kapitülasyonlar sonucu bazı yabancıların vergi dışı bırakılması,
- Sanayileşmede geç kalınması, Avrupa mallarının yerli mallar karşısında daha ucuz ve kaliteli hale gelerek haksız rekabete yol açması,
- Yeni ticaret yollarının ortaya çıkmasıyla Osmanlı Devleti'nin ticaret yollarındaki üstünlüğünün zayıflaması.

Sıralanan bu nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve mali yapısında bozulma önlenemez hale gelir. Mali bozulma sürecinde zaman zaman ıslahatlar yoluyla ekonomik yapıya müdahale edilse de başarı sağlanamaz. Mali yapıdaki bozulmanın derinleşmesi, beraberinde iktisadi, toplumsal, idari, askeri vb. gibi birçok alanda karışıklıklar ve huzursuzluklar getirir. Bu karışıklık ve huzursuzluk ortamında zaman zaman vergiye karşı direniş veya ayaklanmalar da görülür. Bu dönemde ortaya çıkan vergi isyanlarının tek sebebi vergiler olmasa da diğer birçok faktörle birleşen vergisel baskılar, vergi isyanlarının zemini olmuştur (Sandalcı & Sandalcı, 2020: 105).

III. Ahmed döneminde genel olarak barış yanlı siyasetin benimsenmesi, bazı kesimleri rahatsız eder. Bu dönemde Avusturya'ya karşı mağlup olunması sonucu Belgrad ve

Temeşvar gibi önemli merkezlerin kaybedilmesi rahatsızlığın önemli sebebi olur. Başlatılan İran Seferleri'nin de mağlubiyetle sonuçlanması, yönetime karşı baskı ve muhalif hareketleri artırır. Zira savaşlar artık devlet ve halk için yük olmaya başlar. Bu dönemde imdadiye vergileri sürekli hale getirilir ve mukataalar kaydıhayat şartıyla verilmeye başlar. Bu ise üretici sınıfta huzursuzluğa yol açar (Kolçak & Oral, 2010: 200).

Toplumsal huzursuzlukla birlikte yolsuzlukların artması, vergi tahsilatıyla görevli kişilerin halka çeşitli eziyetler yapmaları huzursuzlukları daha da artırır. Günden güne artan huzursuzlukların ve işleri bozulup fakirleşen halkın İstanbul'a göç etmesi, 1730 yılında yaşanan Patrona Halil İsyanı'nın zeminini hazırlar (Tofig Mustafazade, 2018: 5). Sivil amaçlı bir esnaf-yeniçeri ayaklanması olan Patrona Halil İsyanı'nın sebepleri şunlardır (Tabakoğlu, 1985:

218-220; Aktan, Dileyci & Saraç, 2002: 213; Özcan, 2007: 189-192; Aktepe, 1958: 3-8):

- Paranın tağşiş edilerek altın ve gümüşün değerinin yükseltilmesi ve üretimin artan talebe cevap verememesi, fiyatların yükselerek ticaretin durgunlaşması ve esnafın bile vergilerini ödemekte zorlanacak hale gelmesi.
- 1730 yılında İran savaşı harcamalarını karşılamak amacıyla esnafa "bid'at" olarak kabul edilen perakende mallar üzerine konulan verginin hem esnafı hem de yeniçerileri rahatsız etmesi. Bu verginin 1730'da Padişahın sefere çıkacağı belirtilerek hemen tahsil edilmesi, lakin sonrasında sefere çıkılmayacağının duyurulmasıyla huzursuzluğun artması.
- Çıkılacağı sanılan sefere için "ordu akçesi" denen bir yükümlülük gereği birçok esnafın ordugâha gelmesi, çadır kurması, ticari yatırım yaparak sefer malzemesi alması ve bazı yeniçerilerin dükkânlarını kapatıp orduya katılması, lakin ordunun bir türlü harekete geçmemesi ve birçok esnafla yeniçerinin zarara uğraması.
- Yoğun göçe maruz kalan İstanbul'da halkın sıkıntı yaşamaya başlaması, işsizliğin artması, mevacip harcamalarından yapılan tasarrufların lüks inşaat harcamalarına ve eğlencelere harcanması ve savurganlığın ön plana çıkması.
- Veziri azam İbrahim Paşa'nın sadrazamlığa geçmeden önce yakınlarına önemli memuriyetler hazırlaması, sadrazam olunca da akraba ve dostlarını yüksek mevkilere getirmesi. İbrahim Paşa'nın bu tutum ve davranışlarının küçük bürokrat ve ulemayı huzursuz etmesi. Bu dönemde Tebriz'in düşmesiyle toplumsal huzursuzluğun daha da artması.
- Savaşların finansmanı için alınan imdad-ı seferiye ile barış zamanlarında alınan imdad-ı hazariye vergileri yanı sıra geliri eyalet ve sancak beylerine tahsis edilen yeni vergiler konulması ve bu vergilerin sürekli hale gelmesi.
- Mukataaların kaydıhayat şartıyla verilmeye başlanması yüzünden özellikle üretici sınıfın zor duruma düşmesi.
- Padişah III. Ahmed ve damadı Sadrazam İbrahim Paşa'nın israfa yol açan lüks harcamalar yapması ve halkın devlete karşı kin ve düşmanlık beslemesi.
- Hazineye gelir sağlamak amacıyla vergilerin artırılması, maaşlarda kesintiler yapılması, sikkelerin tağşiş edilmesi ve bazı bölgelere ek vergiler konması. Şark seferleri nedeniyle konulan seferi vergilerin haklı iyice zora sokması.

Tüm bu gelişmelerin bir sonucu olarak 28 Eylül 1730 tarihinde Patrona Halil isyanı başlar. Hükümet, Sancak-ı Şerif açarak isyanı bastırmak için bütün Müslümanlardan yardım ister. Bunun yanı sıra isyancıları vazgeçirmek için para teklif eder, bu çabalar karşılıksız kalır (Çetin, 2018: 28). İsyancılar 30 Eylül 1730 tarihinde amaçlarına ulaşır ve İbrahim Paşa'yla bazı vezirler öldürülür. III. Ahmet tahttan indirilir ve yerine I. Mahmut getirilir. İbrahim

Paşa'nın tüm mal varlığına el konulur. Yaşanan bu olaylar neticesinde ise devlet esnafın taleplerini kabul etmek zorunda kalır (İpek, 2010: 54).

(Jean Baptiste van Mour Tarafından Yapılan Patrona Halil Tasviri)

I. Mahmud'un 2 Ekim 1730 tarihinde tahta geçirilmesi, isyanı sonlandırmadığı gibi isyancıların isteklerinin artmasına ve isyancıların daha da güçlenmesine yol açar. Şimdi İstanbul'da daha büyük bir asayiş boşluğu vardır (Kolçak & Oral, 2010: 201). Sultan Mahmud, isyanın baş tertipleycisi olan Patrona Halil'den isteğinin ne olduğunu sorar. Patrona Halil, isteğinin yalnızca eski vezirler tarafından konulmuş ve halkın altında ezildiği ağır vergilerle malikâne yönetiminin kaldırılması olduğunu belirtir. Patrona Halil, bu istekleriyle aslında amacının sadece halkın huzurunun ve mali gücünün sağlanması olduğunu göstermek ister. Sultan Mahmud, eski sadrazam İbrahim Paşa zamanında konulan bir kısım vergiler kaldırılır. Lakin sonradan Patrona Halil'in istek ve arzularının bunlardan ibaret olmadığı ve Patrona Halil'in kendisinin ve adamlarının lehine olan her şeyi Padişah'tan talep etmeye başladığı görülür. Patrona Halil, üzerine vazife olup olmadığına bakmaksızın her şeye müdahale ederek usul ve adabı gözetmeksizin gelişi güzel hareketlerde bulunmaya başlar (Aktepe, 1958: 159-161). İsyanın öncüleri devletin önemli mevkilerine getirilir ve bunlar istedikleri kimseleri yüksek memuriyetlere atayabilir. Bu kişiler, bir yandan devlet işlerine çok fazla karışırken bir yandan da eski dönemin adamlarının bir kısmını öldürtür ve bir kısmını da sürgüne yollar. İsyanın elebaşı olan Patrona Halil'in Sultan Mahmud'tan olur almadan her işe karışması, hatta Karaman'a vali, Kırım'a han ve Buğdan'a Bey tayin etmeye kalkışması kendi sonunu getirir. 26 Ekim 1730 tarihinde Patrona Halil, hileyle Saraya çağrılarak öldürülür ve böylece Osmanlı tarihindeki bu kanlı sayfa kapanmış olur (Cezar, 1959: 3110).

SONUÇ

Vergiler tarih boyunca bireylerden kamuya aktarılan zorunlu ve karşılıksız bir ödeme olması dolayısıyla her dönem belirli seviyelerde halkın tepkisine neden olmuştur. Mükelleflerin vergiye karşı davranış biçimlerini oluşturan bu tepkilerin en önemli ve en

istenilmeyen sonucu vergilere karşı aktif tepkinin bir türü olan vergi isyanlarıdır. Vergi isyanlarıyla halk; mevcut vergiler, vergilemede adaletsizlik, temsilsiz vergileme gibi objektif ve sübjektif ağır vergi yükü altında hissettikleri maddi ve manevi hoşnutsuzluğun bir neticesi olarak yasal otoriteye karşı bir itaatsizlik eylemine başvurulur. Bu eylem veya tepkiler karşısında yasal otorite halkın temel hak taleplerini kabul etme noktasında girişimlerde bulunsa da yaşanan bu isyanlar çeşitli yasa dışı birçok eylemlerin ortaya çıkmasına neden olarak birey, toplum ve devlet üzerinde önemli tahribatlar bırakır.

On sekizinci yüzyılda vergiye karşı direniş biçimi olarak gerçekleşmiş olan vergi isyanlarının konu edindiği bu çalışmada 1717-90 dönemine ilişkin Japonya Vergi İsyanları, 1725 tarihli İskoçya Malt Vergisi İsyanı ve 1730 tarihli Patrona Halil İsyanı inceleme konusu yapılmıştır. İncelenen vergi isyanlarının temel başlıca nedenleri, gelişimleri ve sonuçları benzer niteliğe sahip olsa da bu isyanlar arasında önemli farklılıklar da mevcut olmuştur. Bu farklılıklara bakıldığında, Japonya ve İskoçya'da gerçekleşen vergi isyanlarının ağır vergi uygulamalarına karşı gerçekleştiği, buna karşın Osmanlı'da gerçekleşen Patrona Halil İsyanının ise ağır vergi uygulamalarından ziyade siyasi, ekonomik, idari, askeri, sosyal ve mali gerekçelerle gerçekleştiği görülmüştür. Bu isyanlar arasındaki diğer bir farklılıkta isyanların yerel yasal otorite ile merkezi yasal otoriteye karşı çıkma durumudur. Nitekim Japonya'da gerçekleşen vergi ayaklanmaları daha çok yerel yönetim birimi olan tımar yönetimlerini hedef alırken Osmanlı ve İskoçya'da gerçekleşen isyanlarda merkezi yönetime karşı yapılmıştır. Ancak çalışmada incelenen vergi isyanları iyi tahlil edildiğinde, genel itibarıyla vergi isyanlarının çıkış sebeplerinin benzer olduğu da görülmüştür. Bu sebeplerin halkın ekonomik ve mali durumlarının zayıflığı, süreklilik arz eden ve vergi mükelleflerinin mali yükünü artıran ağır vergisel uygulamalar, vergilerin uygulamasından önce halkın görüşlerine yer vermeyen yasal otoritenin keyfi davranışları ve nihai olarak vergilemede temsil hakkının gasp edilmesi durumlarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte yasal otoritenin ve yasal otorite çevresindeki bürokratik kesimin devlet imkânlarını kendi menfaatleri çerçevesinde kullanmaları ve halkın vergi yükünden kurtulma yollarının olmaması veya bu yolların kapalı olması gibi durumların da vergi isyanlarında önemli birer faktör olduğu sonucuna varılmıştır.

Anılan sebeplerden kaynaklı çıkan vergi isyanları sürecinde ve sonrasında başta yasal otorite güçleri olmak üzere yasal otorite yanısı birçok kesimin can ve mal güvenliklerine zarar verilmiştir. Çeşitli isyanlarda yasal otorite temsilcilerinin görevden alınıp cezalandırılması ve söz konusu yöneticilerin ev ile işyerlerinin yağmalanarak tahrip edilmesi durumları da yine isyan sürecinde yaşanan yaygın hadiseler olmuştur. Vergi ayaklanmalarının oluşum ve gelişim süreciyle birlikte vergileme alanında; vergi yükünün ağırlığını azaltacak şekilde bir kısım vergilerin azaltılmasına, vergi yükünün adaletli dağılımının gerçekleştirilmesine ve vergileme sürecine halkın katılımının sağlanmasına yönelik çok sınırlı çalışmalar başlatılmıştır. Ancak sınırlı da olsa halktan gelen talepler doğrultusunda vergileme alanında elde edilen bu kazanımlar tüm isyan sonuçları için geçerli olmamış, hatta bazı isyan hareketlerinden sonra, isyan öncesi ağır vergilendirme koşulları devam etmiştir. Söz konusu isyancıların önemli bir kısmının savaş tecrübesi olmayan köylülerden ve diğer halktan oluşması ve isyanları bastıran yasal otoritelerin savaş tecrübesi olan askerlere sahip olması, isyan sonrası süreçte ağır vergi uygulamalarının devam etmesinde ve isyanların bastırılmasında belirleyici olmuştur. Bu durum aynı zamanda, toplumsal sınıf birliğinin yönetici sınıf birliği karşısındaki zayıflığından da kaynaklanmıştır. Sonuç itibarıyla tarihsel süreçte meydana gelen vergi isyanları, başta ekonomik ve mali olmak üzere idari, siyasi, sosyal, kültürel gibi birçok alana etki ederek birey ve toplumsal yapıda önemli dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Akkemik, K. Ali. (2019). Japonya'nın iktisadi ve sosyal tarihi-cilt 1 savaş öncesi dönem. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aktan, C. C, Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve isyan. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aktepe, M. (1958). Patrona isyanı (1730). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 808.
- Alison, R. (1892). The anecdotage of Glasgow: Comprising anecdotes and anecdotal incidents of the city of Glasgow and Glasgow Personages. The New York Public Library
- Amamiya, Y. (1965). A study of the uprising in Shinshu Ueda Fief during Heroki Era. Ochanomizu Historical Studies, No: 8.
- Baykal, B. S. (1962). Destari salih tarihi: Patrona halil ayaklanması hakkında bir kaynak. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No:117.
- Bix, H. P. (1986). Peasant protest in Japan, 1590-1884. New Haven and London: Yale University Press.
- Borton, H. (1968). Peasant uprisings in Japan of the Tokugawa period. New York: Paragon.
- Burg, D. F. (2004). A world history of tax rebellions. New York: Taylor & Francis Books.
- Burton, W. D. (1989). Rural and urban protest in Tokugawa Japan. Bulletin of Concerned Asian Scholars, 21(1), 53-66.
- Campsie, A. (2020). The malt riots that helped fund a new age for Scotch whisky. Erişim Adresi <https://www.scotsman.com/heritage-and-retro/heritage/malt-riots-helped-fund-new-age-scotch-whisky-3012363>
- Cezar, M. (1959). Patrona halil isyanı. Erişim Adresi <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/28645>
- Çetin, H. (2018). Osmanlı devleti'nde meydana gelen vergi isyanları. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 10(1), 18-34.
- Godefroy, N. (2021). Rethinking Ezo-Chi, The Ainu, and Tokugawa Japan in a global perspective. G. P. Leupp ve D. M. Tao (eds.), The Tokugawa World içinde (270-404). London and New York: Routledge: Taylor & Francis Group.
- Goro, S. (1999). Remembering Aizu. USA: University of Hawai Press.
- Güran, T. (2013). İktisat tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 2802.
- Howell, D. L. (1995). Capitalism from within: Economy, society, and the state in a Japanese fishery. Berkeley: University of California Press.
- İpek, S. (2010). Anadolu halk türkülerinde vergi isyanı. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Katsumata, S. (1982). İkki (uprising). Tokyo: Iwanami Shinsho.
- Kitazawa, F. (1973). The great uprising of the Meiwa era (Meiwa no dai ikki). Tokyo: Hatonomori Shoten.

- Kolçak, Ö ve Oral, Ö. (2010). 17-18. Yüzyıl Osmanlı tarihi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Maruyama, M. (1974). Studies in the institutional history of Tokugawa Japan. Princeton: Princeton University Press.
- Masamichi, T. (2021). Popular movements in the Edo period: Peasants, peasant uprisings, and the development of lawful petitions. G. P. Leupp ve D. M. Tao (eds.), The Tokugawa World içinde (175-199. ss). London and New York: Routledge: Taylor & Francis Group.
- Masao, F. (1973). A socio-economic history of Bingo Fukuyama. Fukuyama: Kojima Shoten.
- Michishige, T. (1965). Historical materials on the Tenmei rising of 1786-1787 in Fukuyama Fief: Lord Abe Masatomo's correspondence. Geibi Chihoshi Kenkyu, No: 58.
- Mitchell, I. R. (2015). Wee Scotch Whisky tales. Publisher: Angel's Share. Erişim Adresi <https://www.glasgowwestend.co.uk/glasgow-shawfield-riot-of-1725-wee-scotch-whisky-tales-by-ian-r-mitchell/>
- Mustafazade, T. (2018). Bir yabancının gözü ile Eylül 1730 İstanbul isyanı. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları. 17(33), 1-27.
- Nakona, M. (1980). The Sanchu rising of the Kyoho Era, in the history of Kawakami Village.(Kawakami Village History Editorial Committee). Okayoma: Okayoma Sanyo Printing Co.
- Ooms, H. (1974). Charismatic bureaucrat: A political biography of Matasudaria Sadanobu 1758-1829. New Haven: Yale University Press.
- Özcan, A. (2007). Patrona isyanı, 1730 Yılında İstanbul'da Meydana Gelen ve III. Ahmed'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ayaklanma. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 34. Cilt.
- Orkunoglu, Ş., Fulya, I. ve Yereli, A. B. (2018). Mükelleflerin Vergiye Direnme Yöntemleri ve Türkiye'de Günah Vergilerindeki Artışların Değerlendirilmesi. Sosyoekonomi, 26(35), 169-193.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2020). Tarihsel perspektifte vergiye karşı tepkiler ve vergi isyanları. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Stanley, A. (2021). Women in cities and towns. G. P. Leupp ve D. M. Tao (eds.), The Tokugawa World içinde (233-248). London and New York, Routledge: Taylor & Francis Group.
- Tabakoğlu, A. (1985). Gerileme dönemine girerken Osmanlı maliyesi. Tarih Dizisi, İstanbul: Dergâh yayınları.
- Totman, C. (1986), Book review (Peasant protest in Japan, 1590-1884). Monumenta Nipponica, 41(4), 507-509.
- Uzun, M. C. ve Afşar, B. (2019). Osmanlı ekonomisinin temel unsurlarının ekonomik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmesi. Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, 54-93.

- Vlastos, S. (1986). Peasant protests and uprisings in Tokugawa Japan. Berkeley, Los Angeles, and London: University of California Press.
- Yonemoto, M. (2003). Mapping early modern Japan: Space, place, and culture in the Tokugawa Period (1603–1868). Berkeley: University of California Press.
- Yoshinosuke, S. Motoi, H. ve Yashio, Y. (1970). The thought of the people's movement. Tokyo: Iwanami Shoten.

İnternet Kaynakları

- B.B.C. (2021), Erişim Adresi <https://www.lostglasgow.scot/posts/malt-tax-riots-672/>
<https://electricscotland.com/history/glasgow/anec57.htm>
<https://www.bbc.co.uk/bitesize/guides/zwsrd2p/revision/4>
https://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/rise_parliament/transcripts/wade_troops.htm

Bölüm 11

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR – II

İNGİLTERE'DEKİ TÜKETİM VERGİSİ İSYANLARI, 1733

TITHE VERGİ DİRENİŞİ, 1736

KUZEY CAROLİNA DİRENİŞİ, 1746

İNGİLİZ VE FRANSIZLARIN KIZILDERİLİLERLE SAVAŞI, 1755-63

İbrahim Atilla Acar

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

attila2000@gmail.com

0000-0002-9354-6971

Nazmi Zarifi Gürkan

T.C.

Hazine ve Maliye Bakanlığı

nzgurkan@gmail.com

0000-0002-2041-2294

Özet

Vergi konusu çok eski zamanlardan beridir kabullenilememektedir. Pek çok metinde, "slav-a-tion = tax-a-tion" kelimeleri yan yana geçse de vergilendirme konusu çok da sevimli değildir. Vergilere, vergilendirme yetkisine ve vergi tahsildarlarına itirazlar ve isyanlar tarih boyunca devam etmiştir. Vergi isyanları 18. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle ABD'de yaygınlaşmıştır. Bunun siyasi ve ekonomik sonuçları da görülmüştür. Başta ABD'nin kuruluşu olmak üzere, Fransız ihtilali de bu vergi isyanlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İngiltere'deki Tüketim Vergisi İsyanları, Tithe Vergi Direnişi, Kuzey Carolina Direnişi, İngiliz ve Fransızların Kızılderililerle Savaşı

Abstract

The tax issue has not been accepted since ancient times. Although the words "slav-a-tion = tax-a-tion" are used side by side in many texts, the subject of taxation is not very cute. Objections and rebellions against taxes, taxation authority and tax collectors have continued throughout history. Tax riots have become widespread especially in the USA since the middle of the 18th century. The political and economic consequences of this have also been seen. The French Revolution, especially the establishment of the USA, emerged as a result of these tax revolts.

Keywords: Excise Tax Revolts in England, Tithe Tax Resistance, North Carolina Resistance, British and French War with Indians

GİRİŞ

Vergiyle ilgili değerlendirmeler yapılırken, kullanılan terminoloji titizlikle seçilmektedir. Bu, hem vergiye bir meşruiyet alanı açmakta, hem de tepkileri hafifletme eğilimindedir. Vergiyi anlatırken kullanılan “*mükellefiyet, yükümlülük, zor alm...*” benzeri ifadeler “*ver-gi*” içeriği ile bilinçaltında yumuşatılmaktadır. Vergi ifadesi, gönüllü katılım ve gönüllü uyuma daha yatkındır.

Ancak verginin refah azaltıcı etkisi, eşitlik ve adalet ile ilgili kaygılar, verginin geri dönüşümü hususları, vergi hakkında bir takım endişeleri de arttırmaktadır. Özellikle verginin tahsilinin bazen güç kullanarak gerçekleşmesi, mali güç/ödeme gücü gibi en temel ilkelere dikkat edilmemesi; devletin de vergileme ve tahsilat konusunda katı tutum sergilemesi isyanların kolayca büyümesine sebep olmuştur. Bu çalışmada ele alınan dönem itibarıyla sömürgecilerin verdiği mücadeleler dahi vergilendirme bakımından tartışma konusu edilmiştir. Hatta bazı vergilerin kısa süreliğine uygulandığı ve sonrasında kaldırıldığı da söylenebilir. Amerikan bağımsızlık mücadelesi öncesindeki vergisel gelişmeler ve bunlara yönelik halkın haklı tepkisi, ABD’nin kuruluşundaki felsefeye tam oturmuştur.

Çalışmada ilk olarak on sekizinci yüzyıl İngiltere’sindeki vergilendirmede tüketim vergileri konusu ele alınmıştır. Fransa’da Tithe Vergisi’ne karşı çeşitli zamanlarda gerçekleştirilen isyanların genel bir değerlendirmesi ve son olarak Fransa ile Kızıldillerilerin savaşları özelinde, sömürgecilerin (İngiliz ve İspanyolların) varlıklarını genişletme ve koruma mücadelesi incelemeye konu edilmiştir.

On Sekizinci Yüzyıl İngiltere’sinin Durumu

Parlamentar sistemin beşiği olarak kabul gören İngiltere (Birleşik Krallık); modern dünya ülkelerine de örnek teşkil edecek şekilde, vatandaşın temsil edildiği, geniş yetkilere sahip ve temel karar organı olan Parlamento sistemi içerisinde, çoğunluk oylarıyla iktidar olmuş hükümet tarafından yönetilmektedir (Kapani, 1977: 214). İngiltere kraliçesinin konutunun yanı sıra Bakanlıklar ve Parlamento binasının da bulunduğu bölgenin adından esinlenerek “Westminster modeli” de denilen bu sistemin en önemli özelliği; parlamenter sistemin egemenliğidir. İngiltere’nin karar verme sisteminin temelini oluşturan bu yapının ortaya çıkmasında yaşanan tarihsel olayların rolü oldukça önemlidir.

On sekizinci yüzyılda, İngiltere’nin dolayısıyla parlamentosunun yapısı ve çalışma biçimi, günümüz İngiltere’sinden ve parlamento sisteminden önemli derecede farklılık göstermektedir. Bu dönemde kral; kabineyi oluşturacak olan bakanları kendi iradesi ile belirler, bakanlar da kendi yetenekleri ve daha çok da kral ile olan ilişkilerine bağlı olarak, çok önemli hata yapmadıkları müddetçe kabinede çalışma imkanı bulurlar (Birlik, 1951: 443). Bu açıdan bakıldığında, yönetim biçimi monarşi olmakla birlikte bir takım uygulamaları itibarıyla meşruti monarşi olduğunu söylemekte çok da yanlış olmayacaktır.

Böyle bir yönetim biçiminin hakim olduğu yüzyılda; özellikle, savunma giderlerinde meydana gelen artışlara da bağlı olarak devlet tarafından sunulan hizmetler için katlanılacak maliyetlerin dolayısıyla yapılacak harcamaların, vatandaş tarafından tasdik ve kontrol edilmesi gerektiği fikri kabul görmeye başlamıştır. Bu fikrin oluşmasında da yüzyıllar boyunca devam eden fıkırsel mücadelelerinin yanı sıra bir takım siyasi ve ekonomik devrimler önemli rol oynamıştır. Özellikle on yedinci yüzyılın sonları ve on sekizinci yüzyılın ortaları, önemli siyasi ve ekonomik dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Sözü edilen dönemlerde modern anlamında parlamento teşkil etmeye başlamış, bunun da bir getirisi olarak bütçe hakkı kavramı ön plana çıkmıştır. Bu manada,

Parlamentonun, yasamadaki üstünlüğü, on yedinci yüzyılın sonundan itibaren başlamıştır (Özbudun, 1968: 59). Parlamentonun doğuşunun yanı sıra bütçe hakkı yaklaşımının kabul görmesi ile birlikte monarkın, başta vergi salma ve harcama yapma yetkisinde kısıtlamalara gidilmesi veya bazı şartlara bağlı hale getirilmesinin de etkisiyle devlet yönetim anlayışında önemli değişiklikler olmuştur (Giddens, 2008: 319). Özbudun göre (1968: 59) 'a göre; "İngiltere'de tarihin eski devirlerinden beri egemenlik, daima «ortaklaşa» (co-operative) bir nitelik taşımış, yani Kral hiçbir zaman tek başına hareket edememiştir".

Tüketim Vergisi İsyanı Yollarına Döşenen Taşlar

Diğer ülkelerde olduğu gibi İngiltere'de de vergilendirme, ulusun mitosunun önemli bileşenlerinden birisidir. Modern yaşamın kaçınılmaz bir özelliği olmasının yanı sıra vergilendirme; 1215 yılındaki Magna Carta'dan, İngiltere Köylü İsyanı'na, İskoçya Kralı II. Robert tarafından 1371 yılında kurulan Stuart Hanedanı ile yapılan mücadelelere ve Kuzey Amerika kolonilerinden bazılarının kaybedilmesine kadar, İngiliz tarihinde önemli bir rol oynamıştır.

On sekizinci yüzyılda İngiltere, toplumsal sınıflar arasında eşitsiz bir toplumdur. Dönemin bir özelliği olarak siyasi, sosyal ve ekonomik güç, aristokratlara ve mülk sahibi orta sınıfa verilmiştir. Artan kentleşmeden, teknolojik ilerlemelerden, işbölümünden, ortak toprakların işlenmesinde ve ticari imparatorluğun sömürülerinden büyük ölçüde bu grup yararlanmış ve daha da zengin hale gelmiştir. Ancak, nüfusun büyük çoğunluğu yoksul, mülksüz, siyasi hayattan dışlanmış ve kırsal kesimde yaşıyordu. Birkaç kişinin zenginleşmesi, çoğu kişinin zararına oldu; ortaya çıkan sosyal ve ekonomik eşitsizlik, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısındaki nüfus patlaması tarafından körüklenir, çünkü insan sayısı yüzyılın ortalarında altı milyon civarındayken, sonunda on milyonu aşar (Mitchell & Mitchell, 2011: 7-8). Parlamentodaki mülk sahibi sınıflar zenginliklerini artıma peşindedir ve giderek artan toplumsal sosyal düzensizlik ve suç oranları önemli sosyal sorun haline de gelmeye başlamıştır (Beattie, 1974: 53). Ancak özellikle mülk sahiplerine yönelik tehditler ve kamu güvenliğine duyulan endişe, toplumun tüm kesimlerini ilgilendirmeye başlamıştır (Shoemaker, 2017: 77).

Hal böyle iken, 1701 yılında Avam Kamarası'na giren 1708-10 arası Savaş Bakanlığı, 1710-11 arası Kraliyet Donanması hazinesinden sorumlu bakan olarak da görev yapan ve genellikle ilk Büyük Britanya başbakanı olarak anılan Robert Walpole (Thompson, 2014), toprak sahiplerinin çıkarlarına hizmet etme çabası içerisine girmiş, toprak sahiplerinden alınan arazi vergisinin yükünü azaltmak, toprak sahiplerini mülklerinin üzerine binen ağır vergi yüklerden kurtaracak şekilde reform yapmak aynı zamanda hükümet gelirlerini başka kaynaklara kaydırmak istiyordu. Bunun için de 1727 yılında dört şilin olan toprak vergisini, sterlin başına bir şiline kadar ve kalıcı bir şekilde düşürülmesine dair vaatler veriyordu (Langford 1975: 28).

Walpole, 1732 yılının başında, yakın zamanda kaldırılmış olan tuzdan alınan verginin yeniden alınmasını önerir. Walpole'un bu önerisine karşılık olarak bir parlamenter; "Tuz üzerinden alınacak verginin, İngiltere'nin özgürlüklerine zarar veren ve anayasayı altüst eden "genel bir tüketim vergisine doğru bir adımdır" şeklinde bir eleştiri getirir (Turner, 1927: 41).

Bununla birlikte on sekizinci yüzyıl, toplumda yeni bir failin, tüketicinin yükseliş yüzyılı olmuştur. İngiltere, yalnızca bir ticaret ülkesi değil, aynı zamanda harcamacı ulustur. İngiltere bu dönemde gerçekten bir tüketim toplumu olarak kabul edilen ilk ülke olarak tanımlanarak Avrupa da bu konuda fenomen olur (Kwass, 2004: 192).

Artan harcama alışkanlıkları, insanları çalışmaya teşvik etmekle birlikte uluslararası ticareti yönlendirmek gibi bir rolü de olur. Bu açıdan dış ticaret, ulusal imalat ve sanayi ve tüketen bir halk arasında karşılıklı etkileşimi sağlayan bir ilişki vardır. Adam Smith için bu durum, tüketicinin ekonomik düzen içinde kritik bir öneme sahip olduğunu gösterir. Ona göre, tüketim; üretimin tek amacıdır. Sonuç olarak, Smith, *"üreticinin çıkarının, yalnızca tüketicinin çıkarını teşvik etmek için gerekli olduğu ölçüde dikkate alınması gerektiğini"* iddia eder (Horwell, 2019: 211). Gerçekten de Smith'in tüm ticari sisteme, özellikle de Britanya'nın ticari düzenlemelerine ilişkin temel eleştirisi; tüccarlar ve imalatçılar lehine olacak şekilde tüketicinin ihmal edildiğine yönelik inancından kaynaklanır.

Bu dönemin tüketim alışkanlıkları ile önceki dönemlerin tüketim alışkanlıkları arasındaki kritik fark ve sözde tüketim devriminin kanıtsal desteği, tüketim çılgınlığının toplumun tüm kesimlerine yayılmasıdır. Zengin sınıf 'çılıncı' harcarken, yoksullar da temel ihtiyaçları dışında gereksiz şeyler satın alma alışkanlığı içinde zenginlerin peşinden giderler.

Tüketicinin Vergilendirilmesi ya da Lüksün Cezalandırılması

On sekizinci yüzyılda yukarıda bahsedilen gelişmeler yaşanırken lükse ve savurganlığa odaklanan bir yaklaşımla ve genellikle gurur ve gösterişin kaynağı olan şeylerden vergi alınmasının gerektiği hususu da tartışılmaya başlanılır. 1730'lu yıllarda Thomas Downes; şatafatlı şapkaları, perukları, mücevherleri, saatleri, enfiye kutularını ve hatta kılıçları kastederek "gururun beslediği hayattaki fazlalıklar" olarak nitelendirdiği bir dizi eşyayı, lüks tüketim kaynağı olarak kabul eder (Horwell, 2019: 160).

Aynı yüzyılda ahlakçı John Brown; "müsriflik ve yozlaşmanın yoksullar arasında yayılması bir sorun olsa da bu hastalığın bir nedeni değil, bir belirtisidir. O, milletin ahlâki üslubunu belirleyen, üst zümrelerin tavır ve davranışlarıdır" diye belirtir (Mun, 1895: 98). Ona göre, milleti kuşatan aylaklık ve sefahatin kaynağı da budur. Seçkinler makul, ahlaki ve ihtiyatlı bir örnek oluştururlarsa yoksulların öykünmesi de buna göre olacaktır. Oysa, bu dönemde zenginleri taklit eden fakirlerin tüketim alışkanlıkları bir sorun olarak görülmüştür.

Toplumsal çürümüşlüğün bir başla kaynağı olarak görülen ve ahlakçıları endişelendiren başka bir şey daha vardı ki o da sarhoşluktur. Bu "iğrenç kötülük" tüm diğer kötülüklerin ebeveyni olduğunu iddia ediliyordu (Fielding, 1988: 21). Özellikle yoksullar arasında alkol tüketiminin artması ve çok yaygın hale gelmesi, onların büyük ölçüde sağlıklarının bozulmasına ve onların emek güçlerinin azalmasına yol açacağı, aynı zamanda da ahlaklarını bozacağına ve onları her türlü kötülüğe sürükleyeceğine; dolayısıyla bu durumun önüne geçilmesinin en önemli kamu yararı olacağı kabul edilir (Horwell, 2019: 220). Bu açıdan da alkollü içecekler, tüketim amacıyla kullanılan vergilendirmenin hedefindedir (Clark, 1988: 72).

Diğer yandan Josiah Tucker (1713 -99 tarihleri arası yaşamış bir ekonomist ve politik yazar olarak bilinen Galli rahip), bazıları için kişinin servetinin ve statüsünün ortaya konulması bakımından lüksün vergilendirilmesini ister. Buna karşın, fakirlerin sıkıntılarının aynı zamanda erzakların azlığından kaynaklandığına ve zenginlerin onlara karşı borçlu olduğunu, bunun için de yaşamın temel ihtiyaç maddelerinden, özellikle de tuz ve kömürden alınan vergilerin kaldırılması gerektiğini savunur (Horwell, 2019: 160). Sir William Wyndham, *"her vergi bir kötülüktür ve mümkünse kaçınılması gereken bir kötülüktür, vergiler, toplumun desteklenmesi için gereklidir ve bu nedenle bir seçim yapmak gerekirse iki kötülüktən kesinlikle en az olanı seçmeliyiz"* diyerek, başta alkol olmak üzere lüksün vergilendirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Bu durumda, Wyndham, tuz vergisinin alınmasının ulusa, emekçi yoksullarına ve ticaretine en büyük kötülük olduğunu ilan eder (Horwell, 2019: 237).

Lüksün ulusa getirdiği kötülükleri konu eden bir Hıristiyan yazı geleneği de vardır. Bu gelenekte lüks; herhangi bir şey veya bir dizi şeyle ilgili değil, aşırı kullanımla ilgilidir ve bedensel ihtiyaçları aşan arzuların tatmin edilmesidir (Berry, 1994: 86). Bu argümanın temelini, artan harcamaların, eşitsiz bir toplumun göstergesi olduğu; israf ve lükse olan düşkünlüklerin çoğalması, yoksul işgücü yükünün daha da artmasına neden olduğu gibi aynı zamanda insanların ahlakını bozduğu; yönetici sınıfta rüşveti doğurduğu; özellikle devlete karşı güvenin azaldığı; ve sonuç olarak, Roma'nın kaderi gibi, ulusu da yıkımına neden olabilecek yozlaşmaya neden olduğu, bu durumun da devletin istikrarını ve güvenliğini tehdit ettiği oluşturur (Schuurman, 2012: 183).

Lüksün ve lüksle doğrudan veya dolaylı ilişkisi kurulan ve aynı zamanda ahlaki kaygılarla zenginlerin tükettiği alkol çeşitlerinin vergilendirilmesi fikri, lüksün toplumdaki doğası ve etkileri hakkındaki daha geniş tartışmalara yol açmıştır. Bunun nedeni, lüksün tanımının ve farklı ekonomik koşullara sahip toplumlardaki öznel doğasının, neyin lüks olmadığına dair bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bir başka değişle hayatın zaruretinin nelerin oluşturduğu ve bu tür şeylerin vergilendirilip vergilendirilmemesi gerektiğidir.

Tarihsel olarak, hükümetler gelir elde etmenin kolay bir yolu olarak tüketim veya üretim vergilerini tercih etmişlerdir. Yüksek tüketim vergisi oranları, insanları vergi ödemekten kaçınmaya veya vergi kaçırmaya teşvik etmiştir. Hükümetler, yüzyıllar boyunca sayısız kez değişik türden tüketim vergileri icat etmiş, mevcut olanların vergi oranlarını artırmış, azaltmış ve hatta kaldırmış, başka şekillerle değiştirmiştir (DeJamatt, 2018: 123).

Tüketim Vergisi Destekçileri ve İsyan

1689-1714 yılları arasında İngiltere'nin sürekli olarak Fransa'yla savaş halinde olmasının da etkisiyle parlamento, sürekli olarak mevcut vergileri artırma yoluna gider (www.nationalarchives.gov.uk). Söz konusu dönemde İngiltere'de vergiler genel olarak gümrük vergileri, tüketim vergileri ve mülk vergilerinden oluşur. Parlamento'nun varlıklı insanlardan oluşması nedeniyle de gümrük vergileri ve servet vergilerinin sürekli olarak artırılması parlamento üyeleri tarafından itiraz edilmeye başlamasına neden olur ve sürdürülebilirliği çıkmaza girmeye başlar.

Walpole, 1733 yılında hem parlamentonun desteğini almak hem de vergilerin artırılmasını sağlayacak bir yol bulur ve vergilendirmeye ilişkin yeni bir plan hazırlar. Bu plana göre yukarıda yer verildiği üzere parlamento üyelerinden destek alınabilmesi için arazi üzerinden alınan vergide indirimle gidilir. Bu şekilde servet vergilerinin azaltılması nedeniyle ortaya çıkacak gelir kaybının da bira (alkol), tuz, çay, çikolata gibi tüketim mallardan alınan vergilerin artırılması ile telafi edilmesi öngörüldü. Bu sayede parlamentoya gelecek vergilendirme taleplerine yapılan muhalefetin şiddeti oldukça düşer ve vergi yükü yüksek gelirlilerden fakir halka doğru kaydırılmış olur (www.its.gmu.edu).

Walpole tüketim vergisi planını desteklemek için 1733 yılında yeniden basılacak olan 1647 yılından bir broşürü kullanır. Broşürde hem orantısal olarak vergilendirmenin hakkaniyetine hem de bunun tüketim yoluyla nasıl elde edildiğine dair temel argümanların çoğu formüle edilir (Coffman, 2008: 41). Buna göre, bu tür vergiler yararlıdır. Zira bunlar yalnızca lüks tüketimi ve savurganlığı engellemekle kalmayıp, her bir bireyin mülkiyetinin ve servetinin değerlendirmesine de hizmet etmektedir (Jackson, 1973: 175). Böylece tüketim vergileri sayesinde, verginin insanların tükettiği şeylere yüklenmesi gerektiği dolayısıyla "her insan kullandığı kadar öder" yaklaşımı çerçevesinde harcamaların vergilendirilmesinin gerekli olduğu gösterilmek istenmiştir (Hobbes, 1994: 78).

Tüketim vergileri yoluyla tüketimin vergilendirilmesini savunanların sıklıkla başvurdukları iki temel görüş vardır. Bunlardan birincisi; bu vergilerin gönüllü olarak ödenmiş olmalarıdır. Dolayısıyla insanların belirli mallar için ne kadar harcama yapacaklarına kendileri karar verir ve buna bağlı olarak da ödeyecekleri verginin miktarını aslında kendileri belirlerler. İkincisi de bu vergilerin duyarsızlığıdır. Bir başka deyişle verginin tahakkuk ve tahsil süreçlerinin diğer vergiler gibi olmayışıdır. Bunlar, malın üreticisinden veya ithal eşyası olması durumunda, ithalatçı tüccardan veya iç piyasadaki ilk alıcısından alınır. Üretici veya ithalatçı daha sonra vergiyi tüketici tarafından ödenen fiyata dahil ederek ödediği vergiyi telafi etmiş olur. Bu da tüketicinin vergiyi “hiç şikayet etmeden ve farkında olmadan” ödediği anlamına gelir.

Tüketimin vergilendirilmesinin ilk savunucularından biri olan Thomas Mun, bu vergilendirme tarzının yükünün, geniş ölçüde toplumun geneline yayıldığına ve nihayetinde “zengin tüketicinin” ya da hatta “bütün toplumun” üzerinde kaldığına inanır (Mun, 1895: 98; <https://books.google.com.tr>). Mun, İngiltere’de tüketim vergileri uygulanmadan önce 1620’lerde ideal vergilendirme modeli olarak Hollandalıların kullandığı tüketim vergileri modeli hakkında yazılar yayınladı (Hart, 1991: 43). Mun yayınladığı bir broşürde yer verdiği; “bu vergilerin en önemli özelliğinin hiçbir zaman tek bir kişi tarafından hissedilmeyecek olmasıdır, çünkü tüm tüketiciler bu verginin ağırlığını paylaşmıştır” şeklinde ifade eder. Thomas Culpeper ise bu fikre “her bir tüketim çok kolay bir şekilde vergilendirilebilir” demek suretiyle katılır (Horwell, 2019: 137).

The Congress of Excise-Asses (1733), Anon, BM Satires 1936

(Horwell, 2019: 155)

Walpole diğerlerinden de aldığı destekle tüketimin vergilendirilmesine dair planının diğer bir parçası da şarap ve tütün üzerindeki vergilerin idaresinin gümrükten alıp, tüketim vergisine aktarmak suretiyle vergilerin toplanma noktasının ithalatçı tüccardan, ilk alıcıya veya tüketiciye taşımaktır. Bu yaklaşım, 1712 yılında biber, 1724 yılında çay, kahve ve çikolataya konulan verilerle uygulama alanı bulmuş olur. Ancak bu türden uygulamaların ortaya çıktığı 1640’lı yıllardan itibaren başlayan ve uygulamanın en üst seviyeye taşındığı 1733 yılında tüketim vergisi düzenlenmesinin yenilenmesiyle birlikte, tüccarlara ve

imalatçılara dayatılan ve yoksulların bütçelerine yüklenen bu vergisel yük hakkında şikayetler de isyana dönüşmeye başlar.

Halk, bu türden bir uygulamayı, özgürlüklerini ellerinden alan ve ülkedeki herkesin malını tüketmekle tehdit eden bir canavar olarak görür. Yukarıdaki resimde gösterildiği üzere muhalefet gazetelerden “The Craftsmen and Fog’s Weekly Journal”, hükümet otoritesinin artmasının tiranlık rejiminin bir başka kanıtı olduğunu iddia eder (Langford 1975: 47).

1733 yılında tüketim vergisinin yenilenmesiyle birlikte tarihte ilk kez gümrüklü antrepo kavramı ortaya çıkar ve buradan elde edilen vergi gelirleri de savaşlarda ortaya çıkan ulusal borcun faizinin finansmanı için kullanılır. Vergilerin sadece faiz harcamalarını karşılaması ve tüm kamusal finansal ihtiyaçların karşılanmasında yetersiz kalması nedeniyle de taşralı soylular ve küçük tüccarlar, sadece lüks olarak kabul edilen mallara değil, diğer tüm mallara da yüksek bir tüketim vergisi getirilebileceği beklentisine girerler (www.historyextra.com).

1733 yılı içinde toplanan, toplam vergi miktarı 5,5 milyon sterlindir. Bu tutar, gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık yüzde 8’ine tekabül etmektedir. Kapsamı genişletilen ve vergi miktarı artırılan tüketim vergilerinin yeterince tahsil edilebilmesi için vergi (gelir) memurlarına kapsamlı arama yetkisi; sulh yargıçlarına ve tüketim komisyonu görevlilerine de geniş bir yargı yetkisi verilir. İngilizler, hükümet görevlilerine bu kadar geniş yetkiler verilmesini eleştirerek kendi mülkleri üzerindeki mahremiyet haklarının ihlal edildiğini ileri sürerler. Muhalifler de bu türden bir vergilendirmeye yönelik uzun süredir devam eden eleştirilerini daha da artırır (Langford, 1989: 29). Walpole’un memnun etmeye çalıştığı arazi sahiplerinden farklı olarak İngiltere’nin esnaf ve tüccarları bir sınıf olarak son derece güçlüdür.

1733 yılının bahar aylarında muhalefetin başlattığı eleştiriler İngiltere’nin diğer eyaletlerinde de karşılık bulur ve Parlamento’ya, tüketim vergilerinin kaldırılması için sayısız dilekçeler gönderilir. Parlamenterler tehdit edilmeye başlanır. İngiltere parlamentosunun bir kısmını oluşturan ve seçimle işbaşına gelen milletvekillerinden oluşan alt meclis olan Avam Kamarası, 10 Nisan 1733 günü, tüketim vergisine karşı itiraz dilekçesini resmen parlamento başkanlığına sunar. Bunun üzerine Walpole, Parlamentodaki çoğunluğu kaybederek sandalye sayısı on yediye kadar düşer. Ertesi gün Walpole, tüketim vergisiyle ilgili planın geri çekildiğini duyurur. Bu duyuru, halk tarafından coşkulu bir coşkuyla karşılanır. Londra sokaklarında “Walpole, Kraliçe Caroline [destekçisi] ile birlikte kuyuda yakıldı” şeklinde sloganlar atılır (Langford, 1989: 30-31).

On sekizinci yüzyıl boyunca, harcamaların ödeme gücüyle orantılı bir şekilde vergilendirilmesine devam edilse de 1733 olaylarından sonra, tüketim vergileri siyasi olarak zehirli bir vergileme biçimi olarak nitelendirilir. Smith bu olayı şöyle tanımlar: *“Kaçakçı tacirlerin çıkarlarıyla birleşen hırs, o kadar şiddetli olsa da bu yasa tasarısına karşı koparılan yaygaralar Bakanın (Walpole) tasarısını geri çekmesine neden olduğu gibi aynı türden bir yaygaranın bir kez daha kopması korkusuyla, baleflerinden benzer hiçbir fikrin ileri sürülmesine dahi cesaret edemedi”* (Horwell, 2019: 158).

Tithe Vergi Direnişi: Herkes Kendi Kilisesine Vergi Ödesin

Katolik - Protestan çatışmalarının zirveye çıktığı bir dönem olan XVI. Yüzyıl’da mezhep çatışmaları aynı zamanda iktidar çatışmalarını da tetikler. Kral ve kilise arasındaki anlaşmazlıklar, genelde kilisenin krala bir miktar ödeme yapmasıyla çözüme ulaşsa da kilise söz konusu ödemelerin azaltılması yönünde çaba sarf eder. Kilisenin üst yönetimi varlıklı ve toprak sahiplerinden oluşurken alt kademedeki din adamları düşük gelire sahiptir (Shennan, 1969: 23’ten aktaran; Spielvogel, 2011: 401).

1550'lerde Fransa'yı Katolik bir aile yönetir. Bu aile, kendisine tehdit olarak gördüğü ve yönetime karşı başkaldırabilecek olan Protestan asilleri ortadan kaldırmak ister. Kral II. François 1560'ta ölünce IX. Charles 10 yaşında tahta oturur. Otorite boşluğu Katolik-Protestan savaşının çıkmasını kolaylaştırır. Ancak taraflar birbirlerine üstünlük sağlayamazlar. Beyaz perdeye de konu olan dönem (Özellikle “La Reine Margot” filmi) savaşlar, mezhep kavgaları, iktidar mücadeleleri ve mezheplerin birleştirilmesi fikrinin yoğun yaşandığı bir dönem olur.

Her iki yerden de vergi kıskacında olan halk hem Roma Katolik Kilisesine hem de Fransız Protestanlarına (Huguenot) vergi öder. Tithe adı verilen bu vergi “onda bir” olarak uygulanır. Ancak Ortaçağ'da yoksulluğun yaygınlığı ve özellikle kilisenin baskıcı tutumları, halkın vergiye karşı direncini tetikler.

Vergilere yönelik ilk tepkiler Fransa'da 1500'lerin başında gerçekleşir. Alsace'da ve İsviçre'de 1502-1505 Tithe karşıtı eylemler ve vergi boykotu yaygın bir hal alır. Kiliseye karşı direnme ve vergi ödememe olarak başlayan isyan, özellikle köylüler arasında yayılır. Giydikleri çarık benzeri bir ayakkabıdan (Bundschuh) dolayı isyan bu isimle de anılır; halk, Tithe'nin kaldırılması konusunda direnç gösterir. Aynı zamanda Huguenotlar da vergiye karşı bir tepki geliştirip vergi isyanlarına destek verince, isyan yarım yüzyıl boyunca her sene tekrarlanan vergi direnişleri ile devam eder. Hatta her kilise kendi vergisini toplamak ister, özellikle Hristiyanlığı özüne döndürme iddiasındaki Calvinist kiliseler Calvinist köylülerin vergilerini toplarlar. Her kilisenin kendi vergisini toplamaya başlaması kiliselerin ekonomik varlıklarını da etkiler.

Köylülerin Katolik olduğu Beziers bölgesinde kilise, Protestan köylülerden vergisini tahsil edemeyince harcamaları için yeterli kaynak bulamaz ve borçlanır. Borçların zamanla ödenememesi, kilisenin topraklarını satmasıyla sonuçlanır. Kiliselerin elden çıkardığı bu topraklar soylular, tüccarlar ve burjuvalar tarafından satın alınır. Dolayısıyla mülkiyet bu dönemde önemli ölçüde el değiştirir. Tithe Vergisi'nin kiliseleri destekleyici bir yanı olmakla beraber tüm dini vergiler, Fransız İhtilali'nin ardından 1790 yılında anayasal olarak kaldırılır.

Tithe Vergisinden Alınan Dersler

Tithe'nin soylular ve Kilisenin hakimiyetindeki topraklarda çalışan köylülerden alınması sebebiyle, coğrafi bakımdan geniş bir alanda etkili olur. Özellikle refahın düştüğü, savaşların üretime mani olduğu dönemlerde Alman ve İsviçre soylularının Katolik Kilisesine bir tepki olarak vergiye karşı direndikleri görülür. Fransa'da da köylülerin ve Fransız soylularının Katolik Kilisesi karşıtlığı, vergi isyanlarında etkili olur.

Dini eğilimler bakımından değerlendirildiğinde, kiliselere ödenen vergilerde herkes kendi kilisesine vergi ödemeyi tercih eder. Protestanlar adı üstünde, isyan dönemlerinde daha radikal taleplerle vergilendirme yetkisi ve vergilere itiraz ederken; Katolik köylülerin daha uyumlu ve uzlaşmacı tavır sergileyerek “*eşitlik ve adalet*” yanlısı taleplerle geldikleri görülür. Tithe isyanında Calvinist kiliseye mensup halk Katolik Kilisesine değil, Calvinist Kiliselere vergi ödemeyi tercih ederler.

1529 Lyon Tithe isyanında Katolik ve Protestan köylülerin her ikisi de Kiliseye vergi ödemeyi reddetmiştir. Montélimar kenti “*liga*”^{*}ları hem yönetim hem de Protestan kilisesi karşıtlığı yaparlar.

* 1578 yılında Dauphine ve çevresinde vergi karşıtı halk birlikleri olan ligalar kurulur. Liga, Montélimar'da başlar. Bu hareket Valence, Romans, Vollaire gibi pek çok Fransız kentinden

Vergi isyanlarının tarımsal nüfusun yoğun olduğu, verimli topraklara sahip arazilerin bol olduğu, güney bölgelerde gerçekleştiği görülür. Sulak, verimli araziler küçük toprak sahipliğinin ve Protestanlığın yaygınlaşmasında etkili olur. Haliyle bu bölgelerin özerk yapıları sebebiyle kent meclislerinin vergilendirme konusunda bazı yetkileri bulunur. Yine varlıklı küçük ailelerin mezhep/din savaşlarında arada kalması da vergiye karşı direncin gelişmesinde etkili olur.

Vergi isyanları, halkın önemli kısmının kırsal alanda yaşadığı, ulaşımın kısıtlı olduğu, üretimin ve ticaretin yeni yeni gelişmeye başladığı bir dönemde çoğunlukla *dolaysız vergiler* sebebiyle çıkması şaşırtıcı değildir. Ganimet devletinden vergi devletine geçişin en önemli sancılarında olan bu isyanlar, “*eşitlik ve adalet*” gibi talepleri önceleyen bir toplumda, vergi bilincinin gelişmesi bakımından da önemli görülmelidir.

Kuzey Carolina Direnişi, 1746

1746 yılında Kuzey Carolina sömürge valisi, sömürge mantığına uygun olarak halkın temsilcilerini değil, temsil ettikleri ülkelerin temsilcilerini yerel meclislere getirir. Bu yeni sömürge meclisi oluşumu onlar için son derece makul görünürken, halk buna büyük tepki gösterir. Farklı yerleşimlerden getirilenlerle oluşturulan yeni meclis, “*Sömürge Meclisi*” olarak uygun olmakla beraber, halk temsilcilerinden oluşan bir meclis olarak son derece yetersizdir.

Sonuçta Kuzey Caroline eyaletleri bu Meclis'ten çekilerek ve herhangi bir vergiyi onaylamayarak tepki gösterir. Haliyle toplanan vergileri de sömürge yönetimine teslim etmediler. Vergisini ödeyenler de devletin tüm maliyetini, kendileri üstlenmek istemediler. Bu defa kendi ihtiyaçları kadarını keserek fazlasını merkezi yönetime yollamaya başladılar. Bu durum sekiz yıl sürer (Saunders, 1889).

İngiliz ve Fransız Sömürgecilerin Kızılderililerle Savaşı

Fransız - Kızılderili Savaşı (1754-63) Fransa, İngiltere, İspanyollar ve Kızılderili yerlilerin katıldığı ve kayıtlara “Yedi Yıl Savaşı” olarak da geçen bir çatışmalı dönemi ifade etmektedir. Dönemin en belirgin karakteristiği sömürgecilerin daha fazla toprak ve arazi elde etmek çabası ile serbestçe ticaretlerini yapabilecekleri ortamları sağlamak olarak söylenebilir. Mevcut toprakların ilk sahipleri olan Kızılderililer de arazilerini ve taşınır zenginliklerini kaybetmeme mücadelesi verirler. Zaman zaman Fransız, zaman zaman İngiliz ve İspanyollarla birlikte hareket etmek durumunda kalan dağınık Kızılderili kabileleri bu çatışmalarla adım adım kendi sonlarını da getirirler. Savaşın son döneminde yayılan çiçek hastalığı özellikle onlar üzerinde çok etkili olur ve toplu ölümlere kadar varan kayıplar yaşanır.

Atlantik'in karşı tarafından gelip Amerika kıtasında yerleşim yerleri kurmak, tutunabilmek; buralarda koloniler oluşturabilmek büyük ölçüde insan ve maddi kaynak gerektiren bir durumdur. Amerika kıtasına gemilerle getirilen sömürgecilerin burada varlıklarını sürdürebilmesi hiç de kolay olmaz. Aynı şekilde o toprakların sahipleri olan Kızılderili gruplar da bu sömürgeci güçlere karşı, topraklarını kaybetmemek adına

köylere kadar yayılır. Ligaların başladığı yer olarak kabul edilen Montélimar'da hem Katolik hem de Protestanlar yaşamaktadır. İlk olarak haydutların yağmasına karşı direnmek amacıyla oluşturulan birlik, zamanla vergilere karşı direnci de örgütler. Dini bir örgütlenmeden ziyade esnaf loncaları ve halkın varlıklarını koruma amaçlıdır (Laduire, 2002: 119-122).

direnirler. Yeni kıta zengin kaynakları yeni yerleşim yerleri ve verimli arazilerin varlığı ile sömürgeci ülkelerin sürekli iştahını kabartır.

Braddock, E. "Duquesne Kalesi'ne Yürüyüş" Fransız Kızılderili Savaşı

<https://delphipages.live/tr/dunya-tarihi/savaslar-savaslar-ve-silahl-catismalar/french-and-indian-war> (Erişim tarihi: 16.02.2022).

Yedi yıl boyunca İngiltere ve Fransa'nın, Kuzey Amerika'da giriştikleri sömürgecilik mücadelesi 1763 yılındaki Paris Antlaşması ile sonuçlanır. Anlaşmayla Britanya'nın denizler ve denizcilik ticareti üzerindeki kontrolü ve Mississippi Nehri'nin doğusundaki (Fransız Kanada'sı dahil) Kuzey Amerika kıtasının çoğu üzerindeki egemenliği Fransa tarafından tanınmış olur.

Ancak her zafer gibi bu zaferin de bir bedeli, maliyet yanı bulunur. Yüksek fiyatlar, savaşın finansmanı ve sonrasında hükümetin koyacağı vergiler bu sürecin daha çetrefilli hale dönüşmesine sebep olur. İngiliz Hükümetinin, savaşı finanse etmek için İngiliz ve Hollandalı bankacılardan aldığı ağır ve yüksek faizli borçlar sonucunda 1754 yılında 75 milyon sterlin olan ülke borcu 1763 yılında 133 milyon sterline; neredeyse iki katına çıkar.

Yüksek finansman ihtiyacı dönemlerinde ilk akla gelen vergiler burada da kendini gösterir. Şeker ve tütün gibi mallar üzerindeki büyük ithalat vergilerinin yanı sıra tuz, bira ve alkollü içkiler gibi mallar üzerine bir dizi yüksek tüketim vergisi konulur. Her tüketim vergisinde olduğu gibi bu satıştan alınan vergiler de tüketiciler üzerinde orantısız bir yük getirir.

Ayrıca vergiyi masa başında koymak (vergi salmak) kolay da bu verginin toplanabilmesi için oluşturulacak bir vergi bürokrasisi, aynı ve nakdi tahsilatların transferi ve güvenliği de ayrı bir sorun olarak değerlendirilmelidir. En başta devlet bürokrasisini genişleten bu durum, Kraliyet memurlarının sayısını da ikiye katlar. Ayrıca onlara Parlamento tarafından yeni hukuki ve idari yetkiler verilir.

Ülkelerinden çok uzakta oluşturulan bir sömürgecinin varlığını sürdürmek de kolay değildir. İngiltere'nin sömürge güvenliği uğruna Kuzey Amerika kıtasındaki girişimlerinin maliyetleri gözle görülür haldedir. Hem bakanlar hem de Parlamento üyeleri sömürgelerin, imparatorluk maliyetlerini paylaşmak zorunda olduklarını dile getirirler.

Ancak devam eden sömürge savaşları, Kızılderili topluluklarının düzensiz isyanları çeşitli cephelerde sömürgelerdeki İngiliz idari kontrolünün zayıflamasına da sebep olur.

Kraliyet yetkililerinin bu eksiklikleri gidermek ve benzeri görülmemiş miktarlara ulaşan bu geliri toplamak için giriştiği çabalar, bir başka tecavüzlere yol açar: Yüksek vergiler... Yeni koloniler ve ticari kurumlar, bu vergilendirmeye isyan edecektir. Vergilendirme politikası çekişmelerin odak noktası haline gelir.

1756-57 Massachusetts ve diğer bazı kolonilerdeki sömürge meclisleri, kraliyet valilerinin askeri atamaların ve operasyonların merkezden yönlendirilmesine itiraz eder. Çatışma ve askeri hareket bölgelerinde bu kontrole son vermedikçe vergileri veya birlikleri artırarak savaşı desteklemeyi reddeder. Virginia's House of Burgesses, vergilendirme yoluyla gerekli savaş gelirini artırmak yerine, daha fazla kağıt para basmaya dayanan bir "*açık finansman*" yöntemini tercih eder. Bunun sonucunda yüksek enflasyon ortaya çıkar ve İngiliz tüccarlar, değer kaybeden "*kağıt parayı*" kullanmayı reddeder.

İngiltere ve sömürgeler arasındaki ticaret dengesi, Fransız ve Kızılderililer Savaşı'nın İngiltere lehine gelişmesine yol açar. Askeri harcamalar ile mal ve hizmet talebindeki genel artış, sömürge serveti ve sömürge fiyatlarında önemli artışlara sebep olur. Kolonyal tarım ihracatı özellikle 1750 yılından 1760'lara hızla artar. Sömürgeciler, 1750'li yılların ortalarından beri yükselen bir eğilimi destekleyerek, İngiliz mamul mallarını giderek artan bir oranda tüketmeye başlarlar. Tarım ihracatındaki patlamaya rağmen, sömürgeciler ihraç ettiklerinden daha fazlasını tüketirler. İngiliz tüccarlar, Sanayi Devrimi'nin sancıları içinde, Amerikalı müşterilerine kredi de kullandırmaya başlarlar. Buna göre, borçlanma kolonilerde yaygınlaşır.

1762 tarihli *Gelir Kanununun* Parlamento tarafından onaylanmasıyla geliri yerinde toplayan bir sisteme geçilir. Kanun öncesinde Londra'da yaşayan, yolsuzluk ve rüşvete açık memurlar yerine vergileri yerinde toplayan etkin bir gümrükleme yapan yeni bir sistem hayata geçirilir (Tax History, <http://www.taxhistory.org/www/website.nsf/Web/THM1756?OpenDocument>, Erişim tarihi: 16.02.2022)

1763 Charles Townshend ve William Pitt de dahil olmak üzere yeni nesil İngiliz bakanlar iktidara geldi. İngiliz ticaretinin ve ulusal etkisinin devam eden genişlemesinin, Kuzey Amerika kolonilerinde emperyal yönetim ve vergilendirme reformuna bağlı olduğuna ikna olurlar. Kıtadaki barış, bir savaş ekonomisine yönelik masrafların kısılmasına sebep olur. Bu da ekonomik anlamda bir daralamaya yol açar. Kolonilerde bir durgunluğa neden olur. Hem kentsel hem de tarım sektöründeki borçlular kredi sıkışıklığı yaşamaya başladı. 1770'li yıllara kadar ticaret dengesi İngiltere ekonomisini desteklerken, sömürge ekonomilerini İngiliz ticari bağlarına ve mali politikasına giderek daha fazla bağımlı hale getirir.

1764 Parlamento, tüm kolonilerde kağıt paranın yasal ödeme aracı olarak kullanılmasını yasaklayan *Para Kanununu* kabul eder. İngiliz tüccarlar, Virginia'daki açık finansman sebebiyle değer kaybeden para biriminden kurtulma talebinde bulunurlar. Böylece para basma yetkisi de paranın kontrolü de sömürge meclislerinden alınmış olur.

Damga Pulu Olarak Kullanılan Bir Resim

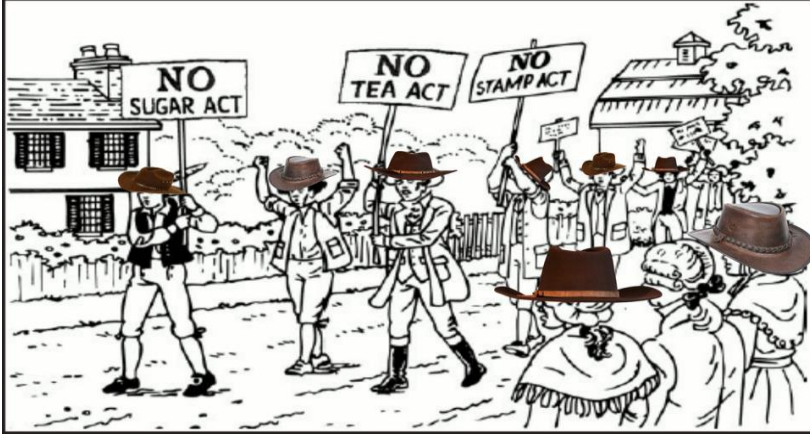
Sömürgelerin yasama meclisleri Kuzey Amerika’da, doğrudan vergilendirme yetkisi kullanırlar. Egemenliklerini doğrudan “*temsil ettikleri*” ülke ve kişilerden alırlar. Bununla birlikte Avam Kamarası’nda hiçbir sömürge temsilcisinin de oturduğu görülmez. İngiltere’deki *Damga Kanunu*¹ tartışması sırasında Benjamin Franklin, İngiliz yetkililere, “*bu tür vergiler uygulanacaksa, en azından kolonilerin Parlamentoda temsil edilmesi gerektiğini*” söylediği bilinir. İngiliz aklı bu tür talepleri pek mantıklı bulmaz ve doğrudan temsilin gereksizliğine inanır. Dolayısıyla Parlametonun her bir üyesi “*kendi seçmenlerinin bir temsilcisi olarak değil, Büyük Britanya Avam Kamarasını temsil edilen bir üye olarak*” orada bulunduğu var sayılır.

Bu durum Parlamento mantığına aykırı olarak görülür ve temsilcilerin, “*Sonu gelmeyen vergileri onaylamaktan başka bir görevi olmayan kişiler*” olarak değerlendirilmesine sebep olur. Bu dönemde yaşanan gelişmelerin sonuçları bakımından İngiltere için büyük “*borç yükü*”, Fransa açısından “*Fransız İhtilali*”, ABD için de “*Bağımsızlık*” fitilinin ateşlendiği yıllar olarak dikkati çeker.

Amerika’da yaşanan bu gelişmeler toplumun her kesiminde “*vergiye karşı direnç*” ve sert protestoların yaşandığı bir dönemdir. Hatta zaman zaman vergi memurlarına karşı gösterilen şiddet davranışları sıradanlaşır. Katrana bulanmış vücutlarına tavuk tüyü serperek cezalandırmaları, büyük bir öfkenin eğlenceye dönüştürülmesidir. Yine vergi memurlarının topladığı vergilerin yağmalanması hatta aynı olanların elinden alınmasına karşı ağır ceza ve yaptırımlar uygulansa da vergiye karşı tepkilerin önü alınamamaktadır. Özellikle Fransız ve İngilizlerin Kızılderililere karşı, ya da sömürgecilerin kendi iç çatışmalarının yoğunlaştığı dönemlerde artan vergilere karşı “*vergilerin ödenmesini reddetmeye*” yönelik eylemler artmıştır. 1755 yılındaki olaylar için J. Woolman, Philadelphia’da kendi taraftarlarına yönelik yaptığı konuşmada şunları söyler (Woolman, 1922):

“Sömürgecilerin hükümetinde görevli olan ve onların memurluğunu yapan bazı iyyelerimiz, artan savaşın finansmanı ya da bizat orduya asker olması ya da asker bulması ile ilgili konularda davet almaktadır. Savaşa asker olarak katılıp kardeşleri ile savaşanlar ile savaş finans etmek için vergi ödeyenlerin arasında bir fark yoktur. Barışçıl bir halk olarak anılmak daha önemlidir”.

¹ 1756 yılında uygulamaya konulan Damga Yasası ile tüm Amerikan sömürgecilerine, kullandıkları her kağıt parçası için vergi ödemeleri zorunlu hale gelir. 1766 yılında gelişen tepkiler üzerine İngilizler, bir tür vergi ödeme aracı olan bu Pul Vergisini yürürlükten kaldırır.

Amerika'da Sömürgecilerin Vergiyle İlgili Yaptıkları Yasal Düzenlemelerden Sonra Taşınan Dövizçiler

• (https://www.reddit.com/r/whatintarnation/comments/93ivm2/what_in_taxation_without_representation) Erişim tarihi: 16.02.2022

SONUÇ

Vergi isyanları tarih boyunca var olan bir durumdur. Bunun aynı veya nakdî olması durumu değiştirmemektedir. Sonuçta kişi açısından azalan harcanabilir gelir; devletin artan harcanabilir kaynakları anlamına gelmektedir.

Vergilerin oluşturulması/vergilendirme yetkisinin kullanılması, verginin konusu, matrahı ve mükellefi hususları “temsilsiz” olması halinde isyanların önü açılmış olmaktadır. Hükümetlerin ilk zamanlar tek başlarına aldıkları vergisel kararlar, sonradan parlamentolarca kanun haline getirilmiş ve meşruiyet kazanmıştır. Vergi isyanlarının da finansal yükü vergi tahsilatının düşmesi sonucunu doğurmakta, bu da yönetimlerin finansal krize girmesi ve borç yükü nedeniyle memnuniyetsiz kitlenin artmasına sebep olmaktadır.

Özellikle Tithe Vergisi'nde de görüldüğü gibi yönetimlere ödenen verginin yanı sıra kiliseye de vergi ödemek söz konusudur. Üstelik kilise hem ayından vergi almakta hem de kilisenin masrafları için vergi tahsil etmektedir. Söz konusu kilise olunca vergileri “*bangi kilisenin tahsil edeceği*” de önem arz etmektedir. Herkesin kendi kilisesine vergi ödemek istemesi başka bir dengesizliğin de kaynağı olmuştur. Sonuçta Fransız ihtilali sonrasında kaldırılan ilk vergilerden birisi Tithe olmuştur.

Son olarak “temsilsiz vergi olmaz” söyleminin halkta karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Benjamin Franklin'ın Damga Vergisi için söylediği, “Bu tür vergiler konulurken halktan temsilcilerin mecliste olması” teklifi bugün için normal bir durum olmakla birlikte o gün, Amerikan bağımsızlık mücadelelerine kadar giden yolu açmıştır.

KAYNAKÇA

- Birlik, E. (1951). İngiltere’de 18 ve 19’uncu yüzyıllarda parlamento hükümeti ve anayasa ıslahatı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1), 439-453.
- Beattie, J. M. (1974). The pattern of crime in England 1660-1800. Past & Present, (62), 47-95.
- Berry, C. J. (1994). The idea of luxury: A conceptual and historical investigation. (Vol. 30). Cambridge university press.
- Bloch, M. (1996). French rural history. Berkeley: University of California Press.
- Brown, J. (1757). An estimate of the manners and principles of the times <https://books.google.com.tr/books?/> Erişim Tarihi: 15.02.2022
- Burg, D. F. (2004). A world history of rebellions. New York: Routledge.
- Clark, P. (1988). The ‘Mother Gin’ controversy in the early eighteenth century. Transactions of the Royal Historical Society, 38, 63-84.
- Coffman, D. M. D. (2008). The fiscal revolution of the Interregnum: Excise taxation in the British Isles, 1643–1663 (Doctoral dissertation, University of Pennsylvania).
- DeJarnatt, D. (2018). A flight of tax issues for the alcohol industry. Buffalo Intellectual Property Law Journal 12 (1), 122-148.
- Hont, I. (2006). The early Enlightenment debate on commerce and luxury. The Cambridge history of eighteenth-century political thought, 1, 409-412.
- Fielding, H. (1988). An enquiry into the causes of the late increase of robbers and related writings (Vol. 8). Wesleyan University Press.
- Giddens, A. (2008 [1991]). Modernity and self-Identity: Self and society in the late modern age. Cambridge: Polity.
- Hart, T. M. (1991). ‘The devil or the Dutch’: Holland's impact on the financial revolution in England, ‘The devil or the Dutch’: Holland's impact on the financial revolution in England, 1643–1694. Parliaments, Estates and Representation, 11(1), 39-52.
- Hobbes, T. (1994). Leviathan: with selected variants from the Latin edition of 1668. Hackett Publishing.
- Horwell, S. W. (2019). Taxation in British political and economic thought, 1733-1816 (Doctoral dissertation, UCL (University College London)).
- Linebaugh, P. (1991) The London hanged: crime and civil society in the eighteenth-century 54.
- Jackson, D. (1973). Thomas Hobbes' theory of taxation. Political Studies, 21(2), 175-182.
- Kapani, M. (1977). Demokratik teori alanında bazı yeni görüş ve tartışmalar. Prof. Dr. Bülent Nuri Esen’e Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Kwass, M. (2004). Consumption and the world of ideas: Consumer revolution and the moral economy of the Marquis de Mirabeau. Eighteenth-Century Studies, 187-213.

- Ladurie, L. R. (1994). *The Royal French state 1460-1610*. Oxford: Blacwell.
- Langford, P. (1975). *The excise crisis: society and politics in the age of Walpole*. Oxford [Eng.]: Clarendon Press.
- Lewis, J. S. (1984). The birth of a consumer society: The commercialization of Eighteenth-Century England. 18 (2) 313-315
- Mackiewicz, S. (1983). Reviewed Work(s): *The birth of a consumer society: the commercialization of eighteenth-century England* by Neil McKendrick, John Brewer and J. H. Plumb, *Winterthur Portfolio*, 18(4), 303-305
- Mitchell, B. R., & Mitchell, B. S. (2011). *British historical statistics*. CUP Archive. Cambridge University Press,
- Mun, T. (1895). *England's treasure by forraign trade*. Macmillan and Company. (<https://books.google.com.tr/books?/Erişim tarihi: 12.02.2022>)
- Özbudun, E. (1968). İngiltere'de parlâmento egemenliğı teorisi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(1).59-79
- Saunders, W. L., (1889). *Lessons from our North Carolina records*. Trinity College: NC.
- Schuurman, P. (2012). Fenelon on luxury, war and trade in the *Telemachus*. *History of European Ideas*, 38(2), 179-199.
- Scot, J. C. (1987). Resistance without Protest and without Organization: Peasant Opposition to the Islamic Zakat and the Christian Tithe. *Comparative Studies in Society and History* , 29/3, 417 – 452 DOI: <https://doi.org/10.1017/S0010417500014663> /Erişim Tarihi: 16.02.2022
- Shennan, J. H. (1969). *Government and society in France 1461-1661*. Londra: Allen & Unwin.
- Shoemaker, R.B. (2017). Worrying about crime: experience, moral panics and public opinion in London, 1660–1800. *Past & Present*, 234(1), 71-100.
- Tax Analysts. (2022). *Tax history museum: 1756-1776, The seven years war to the American revolution*, <http://www.taxhistory.org/www/website.nsf/Web/THM1756?OpenDocument>). Erişim Tarihi: 16.02.2022
- Thompson, A. (2014). Sir Robert Walpole (Whig, 1721-1742). *History Blog*. <https://history.blog.gov.uk/2014/11/20/sir-robert-walpole-whig-1721-1742/> Erişim Tarihi: 19.02.2022)
- Thompson, C. B. (1995). John Adams's Machiavellian moment. *The Review of Politics*, 57(3), 389-417.
- Turner, R. (1927). The excise scheme of 1733. *The English Historical Review*, 42(165), 34-57. (https://www.jstor.org/stable/551978?seq=1#metadata_info_tab_contents) Erişim Tarihi: 17.02.2022
- Woolman, J. (1922). *An epistle to the quarterly and monthly meetings of friends. The Journal and Essays of John Woolman*. (ed. A. M. Gummere). Macmillan Co: NYC. 473-487.

<https://delphipages.live/tr/dunya-tarihi/savaslar-savaslar-ve-silahli-catismalar/french-and-indian-war> Erişim Tarihi: 16.02.2022

<https://www.historyextra.com/> Erişim Tarihi: 18.02.2022

<https://www.jstor.org/stable/> Erişim Tarihi: 15.02.222

<https://www.its.gmu.edu/> Erişim Tarihi: 17.02.2022

Bölüm 12

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

PUL VERGİSİ İSYANI, 1765

REGÜLATÖR HAREKETİ, 1767-71

PALERMO İSYANI, 1773

BOSTON ÇAY PARTİSİ, 1773

Aytül Bişgin

Karamanoğlu Mehbethbey Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

aytulbisgin@gmail.com

0000-0003-2488-3541

Özet

Vergi konusu insanlık tarihi kadar eskiye dayanmakla birlikte kavram ve anlam olarak farklı dönemlerde farklı yorumlara maruz kalmıştır. Önceleri hediye, haraç, hediye vb. kavramlara eşdeğer görülse de günümüzde kamu harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla bireylerden tahsil edilen iktisadi kıymetleri temsil etmektedir. Dolayısıyla vergi kavramının tarihsel süreçte geçirmiş olduğu değişime sebebiyet veren toplumsal olayların irdelenmesi de oldukça önem teşkil etmektedir. Bu sebeple çalışma, on sekizinci yüzyılda bağımsızlık mücadelesinde oldukça önemli yer edinen vergilerin sebep olduğu direniş ve isyanlar özelinde ele alınmıştır. Çalışmada Pul Vergisi İsyanı (1765), Regülatör Hareketi (1767-71), Palermo İsyanı (1773) ve Boston Çay Partisi (1773) olmak üzere dört farklı olay incelenmiştir. İncelenen olaylarda vergilerin temsilsiz ve ağır olmasının bu olayların tezahür etmesine sebebiyet verdiği, bağımsızlığın ise bu sayede kazanıldığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pul Vergisi İsyanı, Regülatör Hareketi, Palermo İsyanı, Boston Çay Partisi, Vergi İsyanları

Abstract

Although the subject of tax is as old as the history of humanity, it has been exposed to different interpretations in terms of concept and meaning in different periods. Previously, it was a gift, tribute, gift, etc. Although it is seen as equivalent to the concepts, today it represents the economic assets collected from individuals in order to finance public expenditures. Therefore, it is very important to examine the social events that cause the change that the concept of tax has undergone in the historical process. For this reason, the study has been dealt with in the context of the resistance and rebellion caused by the taxes, which took a very important place in the struggle for independence in the eighteenth century. In the study, four different events, namely the Stamp Duty Revolt (1765), the Regulator Movement (1767-71), the Palermo Revolt (1773) and the Boston Tea Party (1773), were examined. It has been concluded that the unrepresentative and heavy taxes in the examined events caused these events to appear, and that independence was gained in this way.

Keywords: Stamp Tax Revolt, Regulator Movement, Palermo Rebellion, Boston Tea Party, Tax Revolts

GİRİŞ

Toplumsal olayların ardında ekonomik, sosyolojik, siyasi ve hukuki yönlerin bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Vergi de toplumların değişen yapısıyla birlikte bir dönüşüm geçirir ve türlü olaylara tanıklık eder. Nitekim hem ulusal hem de uluslararası alan yazınında toplumların vergiye karşı dirençlerinin isyanlarla baş gösterdiğine ilişkin birçok bilgi mevcuttur.

Toplumların vergiye karşı aktif ya da pasif direniş olarak adlandırılan eylemleri bulunur. Dolayısıyla bir hareketin isyan olarak tanımlanabilmesi için bir şiddet olayıyla sonuçlanmış olması gerekmez. Tarihte Gandhi'nin başlattığı Yasalara Uymama Kampanyası en etkili pasif direnişe örnek olarak gösterilir (Özkanca Andıç & Erasa Akça, 2019: 299). Aktif direnişteyse bireylerin eylemleri daha çok otoriteye itaatsizlik şeklinde kendini gösterir. Bireysel tepkiler zamanla kitlesel tepkilere de dönüşebilir (Aktan, Dileyici & Saraç, 2003: 227). Amerikan tarihinde de vergilendirmeye karşı aktif ve pasif direnişin sembollerinden biri olan ve aynı zamanda bu çalışmanın konusunu oluşturan Pul Vergisi İsyanı, Regülatör Hareketi, Palermo İsyanı ve Boston Çay Partisi de bu kapsamda önem teşkil eder.

Vergilendirme yoluyla kişilerin ya da toplulukların mali veya iktisadi güçlerinde bir azalma ortaya çıkması vergiye karşı bir tepki duymalarına sebebiyet verir (Pürsünerli Çakar, 2013: 1295). Vergiye karşı gösterilen tepkilerin, ilgili yüzyılda yer alan mevcut politikaların işleyişinin nasıl ve halk üzerinde oluşturduğu baskıların ne yönlü olduğuna dair bilgiler vermesi bu yüzyılda ortaya çıkan direniş ve isyanların daha anlaşılır olması açısından önem taşır. Dolayısıyla İngiltere'nin Amerikan kolonilerine karşı oluşturduğu politikaya değinmek, çalışmada geçen bazı isyanlara ışık tutmaya yardımcı olacaktır. 1650'den itibaren İngiltere'nin ekonomi politikası ağırlıklı olarak merkantilist olmakla birlikte sadece ticari rakiplerinin değil, kolonilerin de zararına hammaddelerin İngiltere'ye aktığı pozitif bir bilanço hedefler. Bu hedef doğrultusunda altın ve gümüş biriktirmek gerekir. İngiltere, Amerikan kolonilerine karşı ticari korsanlıkla yürüttüğü bu politikayla kendi endüstriyel gelişimini değil, koloni kaynaklarını yağmalamayı amaçlar (Bookchin, 2012: 213).

Merkantilist sistem o dönemde köle emeğine dayalı bir zenginliği ifade eder. Amaçsa İngiliz endüstrisiyle rekabet edebilecek hiçbir şey üretmemek ve dolayısıyla Amerikalıları sadece İngiliz ürünlerini tüketmeye mecbur bırakmaktır. İngiltere'nin bütün koloniler üzerindeki tekeli garanti altına alacak etkin bir politika ancak on yedinci yüzyıl ortalarında mümkün olur (Bookchin, 2012: 214). Vergilendirmeye direnişe on sekizinci yüzyılın ortalarına tekabül eder. Koloniler üzerinde kurulan hakimiyet ve vergilerin adaletsiz artışı ayaklanmalara sebebiyet verir.

Bu çalışmada on sekizinci yüzyılda İngiltere'nin Amerikan kolonilerine karşı güttüğü haksız politikalar neticesinde ortaya çıkan Pul Vergisi İsyanı, Regülatör Hareketi ve Boston Çay Partisi ile İtalya'da Palermo İsyanı olarak anılan ayaklanmalar sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde incelenmektedir. Döneme ilişkin toplumsal olayların anlatıldığı bu çalışmada ilgili vergi isyanları ve direnişlere ait kapsayıcı bilgilere yer verilmektedir.

1. PUL VERGİSİ İSYANI, 1765

22 Mart 1765 tarihi öncesi İngiltere'nin koloniler üzerinde kurduğu hakimiyet; ağır gümrük vergileri ve bazı toprakların koloni yerleşimine kapatılması gibi alınan kararlarla kurulur. Bu kararlar mali açıdan halk üzerinde oldukça fazla bir yük oluşturur. 1765 yılındaysa vergilendirmeye karşı direnişin ilk sembollerinden biri olan Pul Vergisi Yasası, İngiliz parlamentosu tarafından yürürlüğe konur.

1.1. Pul Vergisi Yasasının Çıkarılma Gerekçeleri

Pul Vergisi Yasasını hazırlamakla görevlendirilen bir hazine sekreteri olan Thomas Whately görüşünü *“Parlamento koloniler üzerine bir iç vergi koyma hakkı tesis edecek”* şeklinde belirtir. Koloniler, böyle bir yasama değişikliğinin büyük önemi olduğunu anlar ve Londra’daki kolonilerin ajanları, verginin kanun haline gelmemesi için türlü çabalar harcar (Burg, 2005: 259).

Grenville Bakanlığının bu vergiden beklediği toplam gelir oldukça azdır. Lakin burada salınan vergiyle koloni meclislerinin bütçeyi kontrol etme hakkına müdahale etmek isteme gayesi yer alır. Amerikan kolonileri bu vergiyi ekonomik yükten ziyade daha çok özgür bir halkın haklarına yönelik politik bir dayatma olarak görür (Bookchin, 2012: 220).

Kral George’un mottosunun “boni soit qui mal y pense”¹ yer aldığı pul damgası.

Belgeler Üzerinde Yer Alan Pul Damgası

Diğer taraftan pul vergisinin elbette başka amaçları da vardır. Bunlardan biri gümrük işlemlerinde pul istenmesinin kaçakçılık girişimlerini önleyebileceği düşüncesidir. Örneğin bir kokpitte (sandıkta) pul olmaması gümrük memuru için kaçakçılık suçunu teşkil eden bir unsur olarak görülür ve dolayısıyla bu durum potansiyel kanunları çiğneyenleri korkutmak için daha şiddetli bir yaptırım sağlar (Bullion, 1982: 105). Parlamento’nun onayladığı Pul Yasası ile yakın zamanda sona eren Yedi Yıl Savaşı sırasında ortaya çıkan ağır borçların azaltılması da amaçlanır (Burg, 2005: 259).

¹ Eski Fransızcada *“Ona kötülük düşünene yazıklar olsun”* anlamına gelir.

1.2. Pul Vergisi Yasasının İçeriği

Grenville Bakanlığı tarafından 22 Mart 1765 tarihinde konulan Pul Yasası ile koloniler günlük yaşamları için gerekli olan bir dizi belgeye (sadece vasiyetlerin, tapu senetlerinin, sözleşmelerin, lisansların ve benzerlerinin üzerinde değil, ayrıca kitapçıların, takvimlerin, gazetelerin ve hatta zar ve iskambil kağıtlarının üzerine) pul yapıştırmak zorunda bırakılır. Pul olmadan kullanılan belgeler de yasal olarak geçerli olmaz. Bu durum Amerikan kolonileri tarafından bir zorbalık olarak değerlendirilir. Pul vergisi, gümrük vergisinden ayrı olarak koloniler tarafından hükümete ödemek zorunda bırakıldıkları bir vergi olarak görülür (Bookchin, 2012: 219).

Pul olmadan belge kullananlar ise sahtecilik suçu işlemiş sayılır ve ölüm cezası hükmolunur. Belgeler üzerine yapıştırılan pul damgalarıysa yukarıda verildiği gibidir (Fradin, 2010: 12).

1.3. Pul Vergisi Yasası'na Karşı Tepkiler ve Sonrası

Amerikan kolonileri tarafından Pul Vergisi Yasasına karşı birçok tepki ve ayaklanma meydana gelir. Bu tepki ve ayaklanmaların arka planında İngiltere'nin Fransız ve Hint Savaşı'nı kazanmaya yardım ettikleri için onlara minnet duymaları gerektiğinden savaşın bedelini yeni bir vergiyle ödetme düşüncesi yer alır. On üç kolonideki Amerikalılar protesto eder ve Pul Vergisi Yasası'na karşı gösteri yapar. Massachusetts'te avukat ve politikacı James Otis, yeni yasaya karşı çıkar ve "*Temsilsiz vergi tiranlıktır!*" sloganını başlatır. Bu sloganla İngiltere'nin Amerikan sömürgecilerinden vergi almaya haklarının bulunmadığı ifade edilir (Fradin, 2010: 15). Lakin tüm bu çabalar sonuçsuz kalır ve Grenville Bakanlığı tarafından tasarı 13 Şubat 1765 tarihinde Parlamente'ye sunulur. 22 Mart 1765 tarihinde Pul Vergisi Yasası kabul edilir (Burg, 2005: 259).

Pul Vergisine karşı ayaklanmaların ortaya çıkmasında etkili olan neden, bu vergileri düzenleyen ilgili yasanın ihlalleri önlemeyle ilgili hükümlerine yöneliktir. Buna göre, yasayı ihlal edenlerin Nova Scotia'daki hükümet yanlısı Amirallik Dairesi Mahkemeleri'nde yargılanmaları öngörülür ve ayrıca haklarında daha önceden jüri kararı bulunanların mahkemede jüri olmaksızın yargılanmalarına karar verilir. Bu durumsa mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olma özelliğini yıpratır (Birecikli, 2011: 86).

Pul Vergisi Yasası'na Karşı Amerika'da Bir Halk Ayaklanması

Pul Vergisi'ne muhalefet, karşı taraftaki toplumsal saflarda yer alan bütün kolonileri birleştirir. Amerikan halkı kalabalık eylemlerde, halk mitinglerinde bulunarak bu vergiyi protesto eder. Bakanlıkta kolonileri denetim altına almak için Pul Yasası'nın feshedilmesine karar verir ve böyle olmakla birlikte kolonilere karşı istediği yasaı koymaya "her koşulda" mutlak hakkı olduğunu tasdikleyen Deklarasyon Yasası'nı kabul eder (Bookchin, 2012: 220-221). Dolayısıyla otoriteye karşı olan bu direniş ve sonrasında getirilen bu yasa, beraberinde birçok yasaı getirir ve dolayısıyla birçok direniş tetikler.

1765 yılının sonunda, sekiz kolonideki yasama meclislerinin alt meclisleri, Damga Yasasına karşı çıkan ve Parlamentonun kolonileri vergilendirme hakkını reddeden kararları onaylar. 8 Haziran 1765 tarihinde Massachusetts Temsilciler Meclisi, diğer on iki koloninin yasama organlarına, kolonilerin Ekim ayında New York'ta toplanacak bir kongreye temsilci göndermelerini öneren bir genelge gönderir. Lakin bu kolonilerin meclis toplantısına katılması engellenir. Pul Yasası Kongresi toplanmadan önce, birçok şehirde yasaya karşı isyanlar patlak verir. Bu ayaklanmaların ilki ve muhtemelen en şiddetlisi, Kraliyete ve Parlamente'ye karşı yükselen en isyankâr muhalefetin sahnesi olan Boston'da meydana gelir. Bu ayaklanma *Özgürlük Oğulları* olarak bilinen bir grup tarafından planlanır. Bu görev için, başında Ebenezer MacIntosh adında bir ayakkabı tamircisi olan Boston'un organize mafyası görevlendirilir. Grup, binayı "Pul Bürosu" etiketi yapıştırarak yıkar. İsyancı grupları tarafından hedef alınan temsilcilerin evleri yağmalanır, pencereler, kapılar ve mobilyalar parçalanır ve şarap mahzenleri boşaltılır. Bu isyanların sebep olduğu yıldırma ve zorlama, kolonilerdeki hemen hemen her vergi tahsildarının görevinden istifa etmesine sebep olur (Burg, 2005: 260).

Pul Vergisi Yasasına karşı yapılan ayaklanmalar aynı zamanda sömürgecilerin İngiliz tarzında protesto ettiklerini de gösterir. Kasım 1765'te protestocuların Vali Tryon'un malikanesine baskın düzenlemesi, pul dağıtıcısı Dr. William Houston'ı kaçırmaları ve onu "*Hiçbir şekilde pul yetkilisi veya distribütörü olarak görev yapmayacağını*" resmen beyan etmeye zorlaması bu duruma örnek gösterilebilir. Dolayısıyla bu ayaklanmalar aynı zamanda geleneksel şiddetin sınırlayıcı bir yönünü temsil eder (Fitch, 1905: 36).

Newport, New York, New Hampshire, Philadelphia, Maryland, Charleston, Connecticut, Georgia ve Kuzey Karolina'daki vergi tahsildarları komisyonlardan istifa eder. Yaşanan karmaşa temsilcilerin gözünde hayati tehlike arz eder. Bir süre sonra limanlar ve mahkemeler pul yasasına karşı çıkılarak açılır (Burg, 2005: 261).

Parlamento 14 Ocak 1766 tarihinde açıldığında muhalefet tarafında bulunan William Pitt, Parlamentonun gerçekten yasama yetkisine sahip olmasına rağmen, Parlamente'da temsil edilmeyen Amerikalılardan vergi alma hakkına sahip olmadığı gerekçesiyle yasanın iptal edilmesini destekler. Pitt, Amerikalıların Pul Yasasına karşı gösterdikleri şiddetli muhalefetten ötürü üzüldü ve "*Amerika'nın direnmesine seviniyorum*" der. Pitt, Büyük Britanya'nın sömürgeler üzerinde egemen ve üstün otoriteye sahip olmasına rağmen, "*Bu krallığın kolonilere vergi koyma hakkının olmadığını*" ve "*Pul Yasasının kesinlikle, tamamen ve derhal yürürlükten kaldırılmasını*" ileri sürer. Sonraki süreçte delegeler toplanır ve müzakereler devam eder. Kongre delegeleri tarafından hazırlanan Haklar Bildirgesi'nde sömürgeciler için önem teşkil eden maddeler şunlardır (Burg, 2005: 261-262):

- Majestelerinin bu kolonilerdeki tebaaları, Büyük Britanya Krallığı içindeki doğal hak ve özgürlüklere sahiptir.
- Koloniler üzerine salınacak vergiler ancak onların veya temsilcilerinin rızasıyla verilmelidir.

- Koloni halkının yegâne temsilcileri, kendileri tarafından seçilen kişilerdir ve kendi Yasama Meclisleri dışında onlara anayasal olarak hiçbir vergi uygulanamaz.

Pul vergisinin koloniler üzerinde oluşturduğu ağır yük neticesinde ortaya çıkan isyan, İngiltere ekonomisini olumsuz etkilemeye başlar ve İngiliz tüccarlarının da telkinleriyle İngiltere Parlamentosu'nun her türlü koşulda kolonileri bağlayan yasalar çıkarma hakkını garantileyen bir hükmün kabulüyle 1766 yılında 276'ya karşı 168 oyla Pul Yasası yürürlükten kaldırılır (Gök, 2007: 154). Bu, Pul vergisinin yürürlükten kalkması anlamında olumlu, lakin Parlamento'nun her koşulda kolonileri bağlayan kararlar alabilmesinin kabulü anlamında olumsuz bir karardır. Nitekim bunun kısa süre sonunda çay vergisi üzerinden yıkıcı etkilerinin olacağı anlaşılacaktır.

Pul Vergisi Yasasının yürürlükten kaldırıldığını özgürlük çanı çalarak duyuran gardiyan, 1766.

Pul Vergisi Yasasının yürürlükten kalkmasıyla şehirler adeta bir şenlik alanına dönüşür. Yukarıda yer alan resimde de görüldüğü üzere özgürlük çanı çalınır, müzisyenler sokaklarda keman, flüt ve davul çalarak geçit töreni düzenler, hemen hemen her aile evinde mum ve kandil yakarak bu şölene eşlik eder (Fradin, 2010: 35).

2. REGÜLATÖR HAREKETİ, 1767-71

Regülatör (Düzenleyici) Hareketi, yasama meclisinin batı yerleşimlerinde yerel yönetim kurma konusundaki yetersizliğini protesto eden komşu Güney Karolina'nın taşradaki adamları, önceleri "Düzenleyici" lakabını üstlenir. Bu terim sonrasında 1760'larda, amacı yerel yönetimlerinin protokollerini ve prosedürlerini "düzenlemek" ve reform yapmak olan Kuzey Karolina taşra bölgesinde yaşayan kişileri temsil etmek için kullanılır (Sadlier, 2012: 97). Bu hareket Karolina'nın 1760'ların sonlarını ve 1771'in başlarını kapsayacak şekilde taşralı yerleşim birimlerinin iyi yönetilememiş olmasından kaynaklı bir protesto hareketi olarak tarihte yerini alır (Denson, 1995: 31). Birçok tarihçi Düzenleyici Hareketini Amerikan özgürlüğü ve bağımsızlığı için ilk savaş olarak tanımlasa da gerçekte yozlaşmış yönetimlere karşı bir dizi halk ayaklanmasının sonuncusu olarak temsil edilir (Fitch, 1905: 31).

Kuzey Karolina on sekizinci yüzyılda, Virginia'da ve Güney Karolina'da bulunan pazarlar için tütün, buğday, mısır üreten bir tarım bölgesidir. Döneme ilişkin en çarpıcı bilgilerden biri de sömürge toplumu olan Amerikalılara biçilen değerin sahip oldukları topraklarla doğru orantılı olmasıdır. Diğer taraftan politik gücün sahibinin o dönemde hüküm süren

avukatlar ve tüccarlar olması dikkat çekicidir. Toprak temelli kurulan servet ve siyaset arasındaki ilişki birçok spekülasyona da sebebiyet verir (Whittenburg, 1974: 107).

1759 yılında Granville Bölgesinden protestocular, Earl Granville'in Kuzey Carolina'daki birincil ve ortak arazi ajanları Frances Corbin ve Joshua Bodley'i kaçırp dört gün boyunca alıkoyar ve daha adil arazi yönetimi, uygulamaların standardizasyonu ve beraat vaat eden ifadeleri baskı altında imzalamaya zorlar. Bu durumun arka planındaysa Corbin ve ajanlarının toprak karşılığında halktan ücret almış olmalarına rağmen tapularını vermemeleri, işlemlerden kâr etmek için gerekenden fazla ücret talep etmeleri ve aynı araziyi birden fazla alıcıya vermeleri yer alır (Kars, 2002: 32).

Vergilerin aşırı olması ve ücret politikalarında yaşanan çarpıklık 1760'larda Kuzey Karolina bölgesini adeta savaş alanına dönüştürür ve kıtlık hâkim olur. Bu kıtlık özellikle nüfusun hızla arttığı ve kamu mal depolarının bulunmadığı taşrada çok şiddetlidir. Taşrada yaşayan çiftçiler, onları para karşılığı satmak isterlerse, mahsullerini ciddi şekilde iskonto etmek zorunda kalır. Sabit para birimi olmadığı için birçok çiftçi vergi veya harç ödeyemez (Denson, 1995: 33).

1765 senesinde Düzenleyici Hareketinin sözcüsü önemli sorunların kamu görevlilerinin yanlış uygulamaları ve suiistimallerinden kaynaklandığını dilekçede şu şekilde belirtir (Graham, 2010: 1):

- Vergilendirmenin orantısız bir şekilde yapılması
- Vergi ödenmesini öngören herhangi bir yasanın olmaması
- Avukatların, memurların vb. kişilerin fahiş ücretler talep etmeleri.

Düzenleyiciler yasadışı ücret taleplerine ilişkin memnuniyetsizliklerini dile getirir ve birçok reklam yapar. 1768 senesinin başlarında düzenleyiciler tekrardan toplanır, vergi ve harç ödemeyi reddettikleri öfkeli açıklamalarda bulunurlar. Bu öfke, hükümet merkezine yaklaşık yüz kişi geldiğinde, şerif tarafından haczedilen mülklere el konulduğunda şiddete dönüşür. Yine bir başka grup tarafından mahkemelerce verilen kararlara karşı yedi yüz kişiden oluşan kalabalık eylem yapar (Denson, 1995: 35).

Düzenleyiciler hükümeti reforme etmeyi amaçlasalar da reform yolları aslında mevcut sosyal sisteme ilişkin bir tür başkaldırıdır. Düzenleyicilerin resmi hesap verebilirlik önerisi, mevcut güç ve prestij akışına radikal bir müdahaleyi temsil eder (Graham, 2010: 4). Yine o dönemde doğu ve batı ilçeleri arasındaki dezavantajlar mevcut yerleşik hükümet sistemi üzerinde gerilime neden olur (Basset, 1984: 210).

Düzenleyiciler, vali tarafından vergi toplamak için atanan ve sık sık vergileri ilçe saymanlarına vermek yerine toplayan ve ayrıca vergi toplama sistemini çiftçileri topraklarından çıkarmak için kullanan memurları hedef alırlar. 1768 baharında, Kuzey Karolina Meclisi, vergi mükelleflerinin önceki yılın vergi matrahını Ocak veya Şubat aylarında ilçe merkezinde ödememeleri halinde, memurların vergi dairesine gelmek için büyük bir ücret talep edebileceklerini öngören bir yasayı kabul etmesi, düzenleyicileri harekete geçirir. Düzenleyiciler aşağıda yazılı olan maddeleri deklare ederler (Burg, 2005: 264-265):

- Kanuna uygun olduklarından emin olana ve başvuruda bulunana kadar daha fazla vergi ödenmeyecektir
- Mecbur kalmadıkça, hiçbir memura yasanın izin verdiğinden daha fazla ücret ödenmeyecektir

- Tüm toplantılara iştirak edilecektir
- Gerekli masrafların karşılanması amacıyla kamusal işe katılarak tahsilata katkıda bulunacaktır
- Karar farklılıkları olması durumunda, karar organı çoğunluğunun kararına tabi olunacaktır

Düzenleyiciler her ne kadar yukarıda yazılı olan maddeleri açıklamış olsalar da o dönemde yaşanan toplumsal kargaşalar daha üstün gelir ve devamında iç çatışmaların yaşandığı yıllar süre gelir. Hükümet ve Düzenleyiciler arasında yaşanan bu gerginlik birçok tutuklamayla son bulur. Artan tutuklamalara karşı gelen Düzenleyicilere meclis tarafından 31 Aralık 1771 tarihinde bir yıl süreyle yürürlükte olmak üzere yeni bir isyan kanunu olan "Kanlı Kanun" kabul edilir ve mahkeme, çağrısını altmış gün boyunca görmezden gelen herkese kanun kaçağı statüsü verir (Burg, 2005: 267).

Düzenleyiciler, acil ve belirli koşullara yanıt olarak örgütlenir ve harekete geçerler (Adams, 1972: 352). Yedi bin kişiden oluşan Düzenleyiciler hoşnutsuzluklarını sömürge hükümetlerinden gidermeye çalışır. Barışçıl ve yasal önlemleri Kraliyet Valisi William Tryon tarafından engellendiğinde, taşradakiler açık açık tepki gösterir. Taşradakilerin düşmanlıkları, savaşı Tryon zaferiyle sonuçlandıran Alamance Savaşı'nda doruğa çıkar. Ayaklanmanın büyük kısmı 1771 yılında bastırılrsa da Düzenleyici Hareket 1770'ler boyunca taşrada varlığını sürdürür. Düzenleyiciler, kendi egemen organlarına karşı daha adil vergilendirme ve yönetim için savaşıma isteklilikleriyle çok daha büyük olan Amerikan Devrimi'ni önceden şekillendirmiş olurlar (Sadlier, 2012: 98).

3. PALERMO İSYANI, 1773

On sekizinci yüzyıl İtalya'sında, 1710'lar ve 1730'lar arasında Milano, Verona ve Bologna gibi şehirlerde halk birçok zorlukla mücadele eder. Bu zorluklar halk üzerinde yük oluşturan vergilerin yanı sıra salgın hastalıkları da (frengi, tüberküloz, sıtma, kolera vb.) içerir. Ayrıca söz konusu dönemde kıtlık ve kuraklık da birçok ölüme yol açar (Black, 2001: 28-29).

On sekizinci yüzyılda Sicilya Parlamentosu'nun tarihi, Sicilya tahtına gelen baronların çeşitli hanedanlara karşı koyan çatışmalarıyla karakterize edilir (Spoto, 1988: 175). 1773 yılında İtalya'nın Palermo şehrinde yaşanan isyan, Vali Fogliani'nin vergi politikalarına ve yeni vergilerine karşı ortaya çıkar (Burg, 2005: 270). Dolayısıyla bu isyan vergilendirme yetkisinin hem parlamento hem de vali ekseninde olduğuna ilişkin bir örnek teşkil eder (Mack Smith, 1968: 131).

1740'lı yıllarda parlamento meclisleri, Hükümeti Parlamento'ya karşı koyan güçlü bir çatışma başlatır. O dönemdeki büyük sorunların başında ağır vergi yükleri gelir. 1750'lerdeyse Charles'in reformist politikalarında bir duraksama görülür. Sonraki on yıldaysa Tanucci'nin baronluk karşıtı politikası kargaşaya sebebiyet verir. 1773 yılında yaşanan erzak sıkıntısı, bakanlar ve baronlar arasında anlaşmazlıklara neden olur (Spoto, 1988: 176). Birçok soylu ayaklanmaya kırsaldaki yerleşim yerlerine kaçarak tepki verir. Bu durumsa artan işsizlik ve sınıflar arası düşmanlığa neden olarak kargaşayı daha da alevlendirir. Valinin isyancılar tarafından kışkırtılan İsviçreli muhafıza ateş açmasıysa protestocuları harekete geçiren önemli bir olay olur. Sonrasında isyancılar birçok merkezi işgal eder, dava dosyalarını yakar ve büyük bir ayaklanma çıkarır (Burg, 2005: 270).

Palermo İsyanı'na Ait Bir Görüntü, 1773

1773 yılında konulan yeni vergiler pencere, balkon, şarap ve birçok içeceği kapsayıcı nitelikte olur. Sicilyalıların çoğu bu yeni vergileri ödemeyi reddeder. Halk ayaklanmasıyla teslim olan Vali Fogliani sonrasında yönetimi loncalar ele alır. Loncalarsa isyancıları silahsızlandırıp, gıda tedarikini ve dağıtımını yeniden düzenler. Tatmin edici gıda tedarikini sağlamak için hükümetin kırsal alanlardaki kontrolünü yavaş yavaş restore ederler. Sonrasındaysa hem kasaba hem de köylü isyancıları içeren isyanın tekrarını önlemek, gıda dağıtım sistemini iyileştirmek ve sınıf düşmanlıklarını hafifletmek için Sicilya'ya hükümet müdahalesi gerektiği kanaati oluşur (Burg, 2005: 269-270). Sicilya'nın siyasi dönüm noktası Caraccioli'nin Sicilya'ya gelişi ile ortaya çıkar. Kral, aristokrasi, din adamları ve halkın işlevlerini yeniden belirler ve birçok idari kurumu kontrolü altına alır (Spoto, 1988: 176).

4. BOSTON ÇAY PARTİSİ, 1773

Boston Çay Partisi, Amerikan tarihinin anlam ve önemini temsil eden örneklerden biridir (Volo, 2012: 4). Yedi yıl savaşlarından çıkan İngiltere'nin mali sıkıntıya girmesi ve bunu gidermek için aldığı ekonomik tedbirler ve getirdiği yeni mali yükler, bağımsızlık için verilen mücadelenin temel sebepleri arasında yer alır.

Yedi yıl savaşlarından sonra İngiltere İmparatorluğu, oldukça genişleyen Kuzey Amerika sömürgelerini korumak ve ekonomik anlamda kontrolü sağlamak için sömürgelerde yeni bir sisteme gereksinim duyar. Bu durum, o tarihlere kadar genişletici olan idarî ve ekonomik kontrolün sıkılaştırılması, sömürgelerde imparatorluk teşkilatının kurulması ve dolayısıyla yeni kanunların, yeni vergilerin çıkarılması anlamına gelir (Bozbağlı, 1974: 178). Bu savaşın sonra İngiltere, fiilî çatışmayı başlatacak kanunları tek tek çıkarmaya başlar. İngiltere'den kolonilere gönderilen mallar üzerinden ihracat vergisi artış gösterir. 1765'te Londra, Kuzey Amerika'da 10 bin kişilik bir ordu bulundurulması ve masraflarının üçte birinin kolonilerden toplanacak damga vergileriyle karşılanmasına karar verir (Bozbağlı, 1974: 179).

Boston Çay Partisinin başlangıç noktası 1763 yılına dayanır. İngiltere o yılda yedi yıl savaşlarından yüklü miktarda borçla çıkar. Diğer taraftan Amerika'da koloniler, sınırları

üzerindeki Fransız baskısından kurtulurlar. Hindistan’da, özel sektöre ait, lakin devlet destekli Doğu Hindistan Şirketi, kendisini önde gelen ve yükselen sömürge gücü olarak kabul ettirir. İngilizler savaşı büyük ölçüde kitlesel borçlanmayla finanse eder ve ulusal borç neredeyse ikiye katlanır. Bu dönemde kamu borçlarının yükü endişe verici bir şekilde gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 120’sine yükselir (Keen & Slemrod, 2021: 6).

1767 yılında Maliye Bakanının Avam Kamarasından kendi adıyla geçirdiği “Townshend Kanunu” Amerikan Kolonilerinin ithal ettiği çay, kâğıt, cam ve boya vergilerini içerir (Armaoğlu, 2010: 58-60). Çay dışında gümrük vergileri kaldırılır. Dolayısıyla Boston Çay Partisi’nin temelinde vergi artışı değil, vergi indirimi yer alır (Keen & Slemrod, 2021: 5).

1770 yılında çay hariç olmak üzere gümrük vergileri kaldırılır. Kolonilerde kargaşa artar ve hatta halk İngiliz askerlerini çatışma için tahrik eder ve halk silahlanmaya başlar. Yine o tarihte Boston’da iki İngiliz askeri dövülür ve gümrük binasındaki nöbetçiye taş yağdırır. Halk tarafından “*Cesursanız ateş edin*” sloganları atılır ve askerler tarafından ateş açılır böylelikle ilk kan dökülmüş olur. Her ne kadar askeri birlikler tarafından sonrasında düzen sağlansa da gergin ortam devam eder (Bozbağlı, 1974: 181).

İngiliz çayı bazı koloniler tarafından protesto ederken bazı kolonilerse çayı tüketmeye devam eder. Doğu Hindistan Şirketi kriz içindedir ve şirketin ciddi ölçüde çay stoku vardır. İngiltere, çayları Amerika kolonisine indirimli vergilerle satmak ister. Ayrıca çayın sadece Amerikalı tüccarlar tarafından satılabileceği söylenir. Bu düzenleme ile Amerikalı tüccarlar İngiliz Parlamentosunun Amerika ticaretini kontrol etmeye yetkisini artıracaklarını anlar ve bu durum kısa zamanda öfkenin artmasına yol açar. Amerikalı kaptanlar çayı taşımayı reddeder. Çay İngiltere’ye geri gönderilir veya bekletilir. 1773 yılındaysa Boston’da Vali ve Özgürlüğün Oğulları arasında çatışmalar yaşanır. Vali, çay dolu gemilerin boşaltılması ve vergilerin toplanmasını isterken sonradan Boston Çay Partisi olarak bilinecek olan olay yaşanır. Özgürlüğün Oğulları hareketi çayın boşaltılmasını engeller (Ağdemir, 2017: 346). Limana varan üç gemideki yaklaşık elli tonluk çay yükü elli kişilik bir grup tarafından denize boşaltılır. Bu olay basit bir vergi tarhiyatına karşı bir isyan olmayıp “*Temsilsiz vergi olmaz*” olarak ifade edilen ilkenin bir ifadesidir ve Kraliyete karşı yapılan bir eylem özelliğindedir (Burg, 2005: 270-274).

Boston Çay Partisi’ne Ait Bir Görüntü, 1773

Boston Çay Partisi dönemine ilişkin yazışmalarda önem teşkil eden durumlar şunlardır (Knollenberg, 1961: 499):

- Whig'lerin Dartmouth'taki çayı, limana getirilmeden ve göreve tabi olmadan önce İngiltere'ye geri göndermeye çalışmaları
- Dartmouth ve diğer çay gemilerinin limana girdikten sonra, gümrük vergisi ödemesi yapılmaması şartıyla çayı geri göndermeye çalışmaları
- Çayı sadece ele geçirip satılmaması için imha etmeleri

Dolayısıyla dönemin toplumsal olaylarını yansıtan ve ışıktutan bu kayıtlar sonrasında da Amerikan Devrimi için oldukça önem teşkil eder.

Bağımsızlık mücadelesinin kazanılması ile vergi hakkı, Amerikan halkını temsil eden meclislere geçer, devletin gelir ve giderleri bu meclisler aracılığıyla tespit edilmeye başlanır. Ancak kazanılan bu mücadele ile temsil yetkisinin kusursuzluğu kanıtlanamaz, mahiyet değiştiren vergileme yeni vergi isyanları ile hüküm sürer (Aktan, Dileyici & Sarac, 2003: 174).

4.1. Boston Çay Partisi'nin Kronolojik Gelişim Süreci

Amerikan tarihinde ağır ve temsilsiz verginin getirdiği önemli ayaklanmalardan biri olan ve Boston Çay Partisi olarak bilinen olayın kronolojik gelişimi yıllar itibarıyla şu şekildedir (Burg, 2005: 270-274):

- 1763** : İngiltere Yedi Yıl Savaşlarından çok yüklü borçla çıkar.
- 1767** : Maliye Bakanının Avam Kamarasından kendi adıyla geçirdiği Townshend Kanunu kabul edilir. Bu kanun kolonilerinin ithal ettiği çay, kâğıt, cam, ressam boyalarına vergileri içerir.
- 1770** : Çay hariç olmak üzere gümrük vergileri kaldırılır.
- 1773 Mayıs** : Çay Yasası kabul edilerek Parlamento'dan geçer.
- 28 Kasım 1773** : Doğu Hindistan Şirketine ait üç gemiden biri olan Dartmouth gemisi Boston Limanı'na ulaşır.
- 29 Kasım 1773** : Old South Meeting House'da yüksek vergili çaylara karşı beş bin kişilik kitlesel toplantılar yapılır.
- 14 Aralık 1773** : Gümrükler ziyaret edilir ve Dartmouth'un dönüş yolculuğu için izin talep edilir, lakin bu talep reddedilir.
- 16 Aralık 1773** : Saat akşam altı suları Kızılderili kılığına giren ve yüzleri boyalı yaklaşık elli kişi gemilere binerek çay sandıklarını denize döker.
- 1774 Eylül** : Philadelphia'da topladıkları Birinci Kıta Kongresi'nde bir ordunun kurulması ve İngilizlere karşı ticari yaptırımlara gidilmesi kararları alınır.
- 1775-1776** : İngiliz sömürgeciliğine karşı genel bir isyan başlar ve bu isyan kısa zamanda Amerikan Bağımsızlık Savaşına dönüşür.

Kolonilerin bağımsızlığını kazanmasında bu olayın sembolik bir yer edindiği söylenebilir. Nitekim döneme ilişkin siyasi mücadelelerin toplumsal yansımaları olur. İngiliz hükümeti tarafından Amerikan kolonilerine dayatılan ağır vergi yükü, yıllar süren başkaldırılarıyla hüküm sürer.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yüzyıllar boyunca vergiye karşı direnç tüm toplumlarda kendini çeşitli şekillerde gösterir. İngiltere'nin Amerikan kolonilerine yönelik politikalarının sonucunda yaşanan isyan ve direnişlerin en tipik örnekleri Pul Vergisi İsyanı, Regülatör Hareketi ve Boston Çay Partisi'dir. Palermo İsyanıysa İtalya'da ilgili yüzyılda baş gösterir. Bu isyan ve direnişlerin müsebbibinin yönetim erki tarafından konulan orantısız vergiler olduğu gerçeği anlaşılır. Halk üzerinde oluşturulan bu ağır yük söz konusu ayaklanmalara sebebiyet verir.

On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan direniş ve isyanlar çalışmada geçen olaylar kapsamında değerlendirildiğinde öncelikle toplumların, birliklerin ya da baskı gruplarının koloniler üzerinde kurulmaya çalışılan hakimiyet gayesiyle hareket eden yönetim erkinin toplumu yozlaşmaya sürüklediği gerçeği bulunur. Direniş ve isyanların sebebinin yönetim erki tarafından konulan keyfi uygulamalara dayandığı görülür. Çoğunlukla yasal statü olmadan halka ödettirilmeye çalışılan vergiler, bir güç gösterisi olarak kullanılır. Bölge yetkilileri tarafından verilen hizmetler karşılığında talep edilen fahiş ücretler haliyle ayaklanmaları da beraberinde getirir.

Paternalist bir yönetim şeklinin benimsendiği on sekizinci yüzyılda söz konusu isyanlar ve ayaklanmalarla hükümet yetkililerinin kişisel hesap verebilirliği talep edilir ve yerel yönetimlerdeki yolsuzluğun ortadan kaldırılması amaçlanır. Bu sebeple halk tarafından haksız olarak ve adil olmadığı gerekçesiyle alınan vergilere karşı hep bir ayaklanma olur. Ayaklanmalar yönetim tarafından bastırılrsa da mücadele yıllar boyunca devam eder.

Sonuç olarak vergilendirme toplumlarda ekonomik, sosyolojik ve psikolojik olarak yer edinmiş bir olgudur. Direniş ve isyanlar göstermektedir ki adil bir vergilendirmenin olmadığı bir toplumda ne düzenden ne de refahtan söz edilebilir. Dolayısıyla bir toplumda vergi kültürünün oluşması oldukça önem arz eder. Yine isyanların geçirdiği gelişim süreci ve meydana getirdiği sonuçlar, halkın vergileme konusundaki duyarlılığını ortaya koyar ve bağımsızlık mücadelesinin gerçekleşmesinde önemli katkılar sağlar.

KAYNAKÇA

- Adams, G. R. (1972). The Carolina regulators: A note on changing interpretations. *The North Carolina Historical Review*, 49 (4), 345-352.
- Ağdemir, Z. (2017). Vergi, sınıf ve isyan: 16.-18.yüzyıllarda İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi isyanları. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., ve Saraç, Ö. (2003). Vergi, zulüm ve isyan. Ankara: Phoenix Yayınevi
- Armaoğlu, F. (2010). 19. yüzyıl siyasi tarihi. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Birecikli, İ. B. (2011). Amerika'nın kuruluşu ve ABD-Avrupa ilişkileri (1776-1876). ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 81-103.
- Black, C. F. (2001). *Earyl modern Italy: A social history*. Routledge.
- Bookchin, M. (2012). Köylü isyanlarından Fransız devrimine. Çev. Sezgin Ata. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Bozbağlı, S. (1974). İhtilaller ve darbeler tarihi. İstanbul: Yelken Matbaası.
- Bullion, J. L. (1982). A great and necessary measure: George Grenville and the Genesis of the Stamp Act. Columbia & London: University of Missouri Press.
- Burg, D. F. (2005). *A world history of tax rebellions*. New York: Taylor & Francis Group.
- Denson, A. C. (1995). Diversity, religion, and the North Carolina regulators. *The North Carolina Historical Review*, 72 (1), 30-53.
- Fitch, W. E. (1905). Some neglected history of North Carolina; Being an account of the revolution of the regulators and of the battle of alamance. The first battle of the American revolution. New York: The Neale Publishing Company.
- Fradin, D. B. (2010). *The stamp act of 1765*. New York: Marshall Cavendish.
- Gök, A. K. (2007). Vergi direncinin gelişimi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22 (1), 143-163.
- Graham, C. (2010). Historiographical notes: Reading the regulators. *Journal of Backcountry Studies*, 3 (1), 1-6.
- Kars, M. (2002). Breaking loose together: The regulator rebellion in pre-revolutionary North Carolina. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Keen, M. and Slemrod, J. (2021). *Rebellion, rascals and revenue: Tax follies and wisdom through the ages*. New Jersey: Princeton University Press.
- Knollenberg, B. (1961). Did Samuel Adams provoke the Boston tea party and the clash at Lexington?. *American Antiquarian Society*, 493-503.
- Mack Smith, D. (1968). *A history of Sicily: Medieval Sicily 800-1713*. London: Chatto & Windus.
- Özkanca Andıç, N. ve Erasa Akça, İ. (2019). Vergi isyanları: Türkiye ve dünyadan örnekler. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5 (9), 297-311.

- Pürsünerli Çakar, E. (2013). Vergiye karşı direnme şekilleri ve vergi inzivası. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 17 (2), 1293-1314.
- Sadler, S. (2012). Prelude to the American revolution? The war of regulation: A revolutionary reaction for reform. The History Teacher, 46 (1), 97-126.
- Spoto, C. (1988). A history of conflict: Viceroyalty and the Sicilian parliament between the eighteenth and the nineteenth century. Parliaments, Estates and Representation, 8 (2), 175-179.
- Volo, J. M. (2012). The Boston tea party: The foundations of revolution. California: ABC-CLIO.
- Whittenburg, J. P. (1974). Backwoods revolutionaries: Social context and constitutional theories of the North Carolina Regulators, 1765-1771. (Unpublished Phd Thesis). University of Georgia, Georgia

Bölüm 13

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - IV

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - IV

AFRİKA KÖKENLİ AMERİKALI PROTESTOLARI, 1780

COMUNEROS İSYANI, 1781

NEW HAMPSHIRE AYRILIKÇILARI, 1781

SHAYS İSYANI, 1786

FRANSIZ DEVRİMİ DÖNEMİNDEKİ VERGİ DİRENİŞİ, 1789

Burhanettin Onur Kireçtepe

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
Hukuk Fakültesi

onur.kirechtepe@gop.edu.tr

0000-0002-4485-3983

Bernur Açıkgoz

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

bernur.acikgoz@ikc.edu.tr

0000-0001-6040-4443

Özet

On sekizinci yüzyılın son çeyreği bu memnuniyetsizliğin sıkça vergi isyanına dönüştüğü ilginç bir dönemdir. Bu isyanlar; Güney Amerika'da İspanyol Kolonilerinde, Kuzey Amerika'da Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında veya sonrasında hatta Kıta Avrupa'sında Fransa'da meydana gelmiştir. Bu kadar farklı coğrafyada, birbirinden farklı etnik kökenlere sahip olanların bazen birlikte bazen de tek başlarına ve vergisel sebepler nedeniyle isyan etmeleri tarihin bu sıradan 25 yıllık dönemini oldukça ilginç hale getiren nedendir. Çalışmada bu dönemde meydana gelmiş isyanlardan; Afrika Kökenli Amerikalı Protestolarını, Comuneros İsyanını, New Hampshire Ayrılıkçı Hareketini, Shays' İsyanını ve en son olarak da Fransız Devrimi dönemindeki vergi direnişini inceleneyecektir. Çalışmada vergi isyanlarına neden olan olaylar, isyan sırasında yaşananlar ve isyanların sonuçlarıyla varsa isyanların birbirleriyle olan etkileşimleri de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyanı, Vergi Direnişi, Fransız Devrimi

Abstract

The last quarter of the 18th century was an interesting period when this dissatisfaction often turned into tax revolts. These rebellions; occurred in the Spanish Colonies in South America, in North America during or after the American War of Independence and even in France in Continental Europe. The reason why this ordinary 25-year period of history is so interesting is that people of different ethnic origins revolt, sometimes together and sometimes alone, in such different geographies and due to tax reasons. The study, among the rebellions that took place in this period; will examine African American Protests, Comuneros Rebellion, New Hampshire Separatist Movement, Shays' Rebellion, and finally tax resistance during the French Revolution. In the study, the events that caused the tax riots, what happened during the riot, the results of the riots and the interactions of the riots, if any, with each other will be tried to be revealed.

Keywords: Tax Revolt, Tax Resistance, French Revolution

GİRİŞ

Bir arada yaşamalarıyla birlikte *ortak ihtiyaç* kavramı ve *ortak harcama* fikri insan hayatına dahil olur. İnsan toplulukları görece olarak küçükken bu ortak harcamaların yapılması esasen büyük çaplı bir çaba gerektirmez ve çoğu zaman müstakil bir vergi kavramından bağımsız olarak toplanan hediyeyle bu ortak harcamalar yapılabilir (Akdoğan, 2011: 125). Fakat insan topluluklarının bir araya gelerek büyümeleri ve daha kompleks ihtiyaçlarının ortaya çıkması nedeniyle ortak harcamaların miktarı artar, bu durumun neticesi olarak hediye kurumu nitelik değiştirerek vergi hüviyetine bürünür (Akdoğan, 2011: 125). Vergi, bir egemenin bireylerin mamelekinden kendi mamelekine bir kaynak aktarımı niteliğinde olması sebebiyle, ortaya çıktığı ilk günden itibaren ödeyenler üzerinde olumsuz etkiler oluşturur. Bu nedenle neredeyse vergilerin doğumuyla birlikte vergi isyanlarının da potansiyel olarak doğduğu iddiası yadsınamaz bir gerçektir.

Her ne kadar vergi isyanlarının tarihin en eski toplumsal olaylarından olduğunu ileri sürebilsek de on sekizinci yüzyılın son çeyreğinin vergi isyanları için özel bir dönem olduğundan bahsetmek yanlış olmaz. On sekizinci yüzyılın son çeyreğinde hem kolonizasyonun sebep olduğu ve ana vatanın kolonilerden aldığı vergilerden kaynaklanan birden fazla isyan patlak verir hem de ırk ayrımcılığına dayalı vergilere yönelik olarak birçok isyan yaşanır. Hatta dönem dönem bu iki türden isyanın sebebi tek bir vergi isyanında bir arada görülür. Bu dönem sadece kolonilerde değil, aynı zamanda anavatanlarda da vergi isyanlarının gözlemlendiği bir dönemdir (Wiesner-Hanks, 2021: 641 vd.). Kıta Avrupa'sında *Ancien Regime* olarak adlandırılan Fransa Krallığı'nın bir cumhuriyete dönüşmesiyle sonuçlanan Fransız Devrimi de ağırlıklı olarak bir vergi isyanı hüviyetindedir.

Giriş ve sonuç bölümleri dışında bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1780 yılının Afrika Kökenli Amerikalı Protestoları incelenecektir. Irkçılığa tepkinin de karakterize ettiği bu protestolar, tipik birer vergi direnişi özelliğindedir. İkinci bölümde 1781 yılında İspanyol sömürgesi olan Yeni Gine'deki Comuneros İsyanı değerlendirilecektir. Bir tür bağımsızlık hareketi olan bu isyanın temelinde ağır vergiler vardır. Üçüncü bölümde yine 1781 yılında yaşanan New Hampshire Ayrılıkçıları ele alınacaktır. Dördüncü bölümde 1786 yılında yaşanan Shays İsyanı incelenecektir. Shays isyanının bir vatansever tarafından çıkarılması oldukça ilgi çekicidir. Beşinci ve son bölümde 1789 Fransız Devrimi'nin vergilere olan tepkilerle ilişkisi kurulacak ve isyanı hazırlayan sebeplerden biri olan ağır vergilere yer verilecektir. Çalışma vergi isyanlarına neden olan olayları, isyan sırasında yaşananları ve isyanların sonuçlarıyla varsa isyanların birbirleriyle olan etkileşimleri de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. AFRİKA KÖKENLİ AMERİKALI PROTESTOLARI, 1780

Orijinal on üç Amerikan kolonisinin Büyük Britanya'dan nasıl koptuğu ve ABD'yi nasıl kurduğu süreci iyi bilinir. Daha az bilinense Afrikalı-Amerikalıların Bağımsızlık Savaşı sırasında nasıl hissettikleri ve ne yaptıklarıdır. Amerikan Devrimi sırasında, köleler Kuzey Karolina nüfusunun en az yüzde 25'ini oluşturuyordur. Gerçek sayılar için yapılan tahminlerde, siyahilerin toplam nüfusu yetmiş bin civarındır, lakin bunların ancak yüzde 5'i özgür siyahilerdir. Siyahilerin çoğu ister köle ister özgür olsun, kırsalda yaşıyor, toprağı ekip hasat ediyor ve pazar için mahsul hazırlıyordur (Crow, 1992: 20).

Kuzey Karolina'nın sadece bazı kasabalarında siyahiler ticarette çalışabilir. Diğer bazıları emeklerine ihtiyaç duyan başkaları için çalışmak üzere sahipleri tarafından işe sokulur. Küçük bir kısmı dışında tüm kazançları köle sahiplerine gider Nitelikli köleler marangozluk, bakırcılık (fiçi yapımı), demircilik (alet yapımında demir yapmak ve at nalları

yapmak), tekerlekçilik (tekerlek yapımı ve tamiri) ve diğer birçok vasıflı meslekte çalışabilir.

Beyazlar, sömürgeler ve İngiltere arasındaki çatışma nedeniyle ikiye bölündüğü gibi, siyahiler de zor seçimlerle karşı karşıya kalırlar. Savaş boyunca Afrika kökenli Amerikalılar her iki taraf için de savaşarak hem İngilizlere hem de devrimcilere katkı sağlar. Savaş sırasındaki asıl motivasyonları savaş sonrasında köleliği ortadan kaldıracak tarafa destek vermek olur. Siyahilerin çoğu, İngilizlerin zaferinin köleliğin sona ermesine yol açacağına inanır (Crow, 1992: 21).

Savaş her yere yayılırken esaret altındakiler, kendilerine kişisel özgürlük vaat eden ordunun yanında yer alırlar. İngilizler, vatansever efendilere ait köleleri aktif olarak işe alır ve sonuç olarak daha fazla siyahi, Kraliyet için savaşır. Amerikan Devrimi sırasında tahmini yüz bin Afrikalı Amerikalı kaçar, ölür veya öldürülür (Holton, 2009: 145).

1.1. Ayaklanmanın Sebepleri

1780 Kara Kamp İsyanı olarak da bilinen Afrika Kökenli Amerikalı protestoları, Delaware, Sussex County'de Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında meydana gelen kısa bir ayaklanma olarak gerçekleşir. Bu ayaklanma bağımsızlık hareketine karşı çıkan ve Sussex County'yi İngilizler için güvence altına almayı amaçlayan ve rakiplerince "sadıklar" (tories) olarak adlandırılanlar tarafından Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na yerel bir tepki olarak ortaya çıkar. Ayaklanma, 15 Temmuz'dan 10 Ağustos 1780'e kadar sürer ve Amerikan yanlısı milis güçleri, katılımcıları toplamak ve tutuklamak için bölgeye gönderilir (Hancock, 1976: 43-44).

Sussex County vatandaşları, Boston, Philadelphia ve New York'taki kolonyal isyan ve protesto merkezlerinden çok uzaktadır ve İngiliz Hükümeti tarafından nasıl yönetildiklerine dair önemli bir itirazları yoktur. Devrimci Savaş başladığında vatandaşların çoğu hayatlarının ve geçim kaynaklarının savaş tarafından kesintiye uğramasından endişelenir (Hancock, 1976: 43-44). Sussex County çiftçileri aynen sömürgelerdeki çiftçiler gibi savaş boyunca Philadelphia ve Baltimore'daki pazarlarının kapanmasından ve ara sıra ürünlerine hem Amerikan hem de İngiliz milisleri tarafından el konulmasından zarar görür. Bu olumsuz durum 1780 yılı yazındaki kuraklıkla daha da kötüleşir. Aşırı sıcaklar buğday hasadının çoğunu yok eder. Savaşın üzerlerine yüklediği vergi yükünden zaten mustarip olan birçoğu, 1780 yılında iyice yoksullaşır ve vergilerini ödeyemez hale gelir. Lakin isyanın tetikleyicisi, Mayıs 1780'de İngilizlerin Charlestown, Güney Carolina'yı ele geçirmesi gibi görünüp değerlendirilir (Wilson, 1998: 197-98).

1.2. Ayaklanmanın Gelişimi ve Sonuçları

15 Temmuz civarında, Broadkill Hundred'dan bir grup, savaşla ilgili zorluklarını ve hayal kırıklıklarını ve bu konuda neler yapabileceklerini tartışmak için bir araya gelir. İngilizlerin Charlestown'ı ele geçirmesiyle, Maryland'den Georgia'ya kadar olan güney kolonilerinin çoğunun İngilizler tarafından güvence altına alınacağı söylentisi yayılır. Bu planla ilerlemeye karar veren grup, yüzbaşı olarak yerel bir küçük çiftçi olan Bartholomew Barnum'u seçer ve eğitime başlar. Benzer başka bir grup, aynı zamanlarda Cedar Creek Hundred'da toplanır. Bu grupsa milislerine liderlik edecek tam bir subay kadrosu belirler ve yüzbaşı olarak William Dutton'ı seçer. İki grup, diğer yerel sadıkları sessizce işe alırken eğitim ve planlamayı artırır. Sadıklar, Cedar Creek Hundred'ın batı kısmında, yarımada'nın drenaj bölümü boyunca, henüz çok az yerleşimin olduğu yerlerde "kamplar" kurar ve Barnum ve Dutton'ın adamları milis birlikleri halinde örgütlenir. En büyük kamp, Georgetown'un yaklaşık altı mil kuzeyinde (bugün Ellendale'in bulunduğu yerin yakınında) Kara Bataklıktır. Kendilerini "tory" olarak tanımlayan ve Devrim'e sempati

duyan ailelerin tüm silah ve mühimmatına el koyacak olan yaklaşık yüz adam toplanır ve kırsal bölgeye gönderilir. Kampanyaları sayesinde sadık kamplarda kendilerine katılan dört yüz ila beş yüz kişi daha olur (Wilson, 1998: 197-198).

(H. Moses'in Büyük Britanya'nın Amerikan Kralılarına tavrını tasvir eden çizimi)

Eğitime rağmen sadıklar oldukça dağınık ve askeri strateji veya taktikler hakkında neredeyse hiçbir şey bilmeyen haldedir ve bu, diğer her şeyden daha fazla kargaşaya neden oluyordur. Görünüşe göre İngilizlere ulaşmazlar. 7 Ağustos'a kadar, Delaware Hükümeti ayaklanmanın farkına varır ve onu bastırmak için harekete geçer. Devrimci Savaş Generali John Dagworthy tarafından yönetilen Amerikan yanlısı bir milis, grubu dağıtmak için Kent County'den gönderilir. Dagworthy'nin milisleri üç gün boyunca isyancıları çeşitli kamplar arasında etkili bir şekilde dağıtıncaya kadar kovalar. Yaklaşık iki yüz isyancı Dagworthy'nin güçleri tarafından gözetim altına alınır ve geçici bir askeri mahkeme önüne çıkarılır. Sanıkların genel yoksulluğu dikkate alınmasına rağmen, sanıklara 10.000 sterline kadar ağır para cezaları uygulanır. Ayrıca bazılarının Kıta Ordusu'nda hizmet etmeleri emredilir ve otuz yedi kişi vatana ihanetle suçlanarak ölüme mahkûm edilir. Ancak fiilen hiçbir ölüm cezası infaz edilmez ve Delaware Genel Kurulu 4 Kasım 1780 tarihinde tüm katılımcıları affeder. Bununla birlikte katılımcıların çoğu, sonrasında aylarca komşuları tarafından damgalanmış ve onları bölgeden ayrılmaya teşvik etme umuduyla sürekli aşağılamalara maruz kalır. Bu kaba muameleye rağmen müdavimlerin büyük kısmı, düşmanlıklar sona erdikten sonra bile ilçede kalır. Delaware Meclisi tarafından 1782 yılında tutuklanması için konulan elli dolarlık o dönem için büyük bir ödüle rağmen, Barnum karısının kızlık soyadı Simpson'ı takma ad olarak kullanır ve böylece birkaç yıl boyunca Worcester County, Maryland'de barış içinde yaşar (Carter, 1976: 11).

1790 yılında Genel Kurul, seçmenlerin bağlılık yemini etme zorunluluğunu kaldırır ve genel olarak sadıklar Federalist Parti'nin destekçileri olurken, savaşı destekleyenler 1790'lı yılların başında Demokratik-Cumhuriyetçi Parti'nin destekçileri olurlar (Hancock, 1976: 45). Amerika'daki siyah erkek ve kadınların kendilerini bir halk olarak görmeye başlamalarının ancak bu devrimle birlikte olduğu ileri süren çalışmalar yayınlanır (Kaplan, 1973, 1). Yine bazı çalışmalarda siyahilerin desteği olmadan devrimin başarıya ulaşmasının mümkün olmadığı vurgulanmıştır (Kaplan, 1973: 11; Nell, 1968: 21).

2. COMUNEROS İSYANI, 1781

Burbon Hanedanlığı'nın İspanya tahtına çıkması on sekizinci yüzyıl Avrupası için önemli olaylardan biridir. İspanyol kolonileri nedeniyle bu olayın etkisi Avrupa sınırlarını aşar ve

dünyanın tüm coğrafyalarını etkiler hale gelir. On sekizinci yüzyıl her ne kadar her iki güneş batmayan imparatorluk için de gerilemenin başladığı veya hızlandığı dönem olarak değerlendirilebilse de halen hem İspanyol İmparatorluğu Güneydoğu Asya'dan Amerika Kıtasına kadar geniş bir coğrafyada kolonilere sahiptir hem de Büyük Britanya İmparatorluğu coğrafi olarak topraklarından güneşin hiç eksilmediği bir imparatorluktur. Bu iki imparatorluk için ortak olan olaylar sadece kolonilerinde güneş batmaması değildir, her ikisi de merkezi idarenin kolonileri vergilendirmesi sebebiyle kolonilerde başlayan vergi isyanlarıyla karşı karşıyadır. Bu isyanlardan biri bağımsız bir devlet olan ABD'nin kurulmasıyla sonuçlanır. Comuneros isyanıysa belki de yerel yöneticilerin daha sağduyulu olması sebebiyle, yükseltilen vergilerin bir kısmının azaltılmasıyla yatışır ve böylece bölgenin bağımsızlık mücadelesi otuz yıl kadar ertelenmiş olur.

2.1. İsyanın Sebepleri

Comuneros isyanı, aslında 1760 yılından sonra ortaya çıkan bir dizi daha küçük isyanın bir benzeridir (Paier, 2011: 283). İsyan, Quito, Peru, Yeni Granada ve Meksika'da çoğunlukla vergi memurları ve yerel idareciler aleyhine ortaya çıkan isyanlarla benzer bir hüviyettir (Paier, 2011: 283). Bu çerçevede on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında İspanyol kolonyal Amerika'sında ortaya çıkan isyanlar, birbirlerinden bağımsız ve bağlantısız olaylar olmayıp var olan sosyal adaletsizliğe yönelik toplumsal bir isyanın parçaları olarak değerlendirilebilir (Paier, 2011: 284).

Comuneros İsyanı, Yeni Granada Viceroyaltisi'nde başlar ve İspanyol göçmenlerden, Meksika ve bölgenin yerlilerine kadar geniş bir yelpazede insanın katıldığı bir isyandır. İsyan, tipik bir vergi isyanı hüviyetindedir. O dönemde Yeni Granada, İspanya'ya bağlı bir koloni yönetimi olup sınırlarına günümüzde Kolombiya, Venezüella, Ekvator ve Panama'nın tamamen; Nikaragua, Peru, Brezilya ve Guyana'nın da bir kısmı dahil olduğu bir kolonidir (Afanador-Llach, 2016: 39, vd.). Yeni Granada ekonomisi çoğunlukla tarıma ve hayvancılığa dayanır ve tütünle pamuk önemi tarımsal ürünleri olarak değerlendirilir. Ayrıca koloninin yüksek bölgelerinde özellikle yerliler tarafından yün üretimi yapılır (Loy, 1981: 246). Hem Burbon Hanedanlığı'nın İspanyol İmparatorluğu'nu daha da merkezileştirme çabalarının hem de Yedi Yıl Savaşları'nın¹ İspanyol hazinesinde yarattığı tahribat, tütünde, tuzda ve iskambil kartlarında bir devlet tekeli kurulmasıyla ve bir tür satış vergisi hüviyetindeki *alcabalanın*² genel oranının yüzde 4'ten yüzde 6'ya çıkartılmasıyla sonuçlanır (Loy, 1981: 236). Oranın yükseltilmesinin yanı sıra daha önce alcabaladan istisna edilmiş olan kimi ürünlerin satışındaki istisnanın sonlandırılması da halkta ciddi bir huzursuzluk yaratır (Loy, 1981: 236).

Çoğunluğu İnka olan bütün Güney Amerika yerlilerinden alınan ve bir baş vergisi türevi olarak değerlendirilebilecek *Indians' Tribute*³ de ciddi ölçüde arttırılır. Bu artış, zaten genel nitelikli vergilerin artışından da etkilenen yerli halkın vergi isyanında göçmenlerle iş birliği yapmasının en önemli nedeni olur (Paier, 2011: 303) Yerli halkın bu isyana dahil olmasında

¹ Tarihçilerin ilk dünya savaşı olarak da adlandırdığı, merkezinde Fransa ve Büyük Britanya'nın yer aldığı, İspanya ve Portekiz dahil pek çok Avrupa ülkesinin ve bu ülkelerin kolonilerinin dahil olduğu savaştır. 1754- 63 yıllarında yapılan bu savaş, coğrafi olarak çok geniş bir ölçüde yayılmıştır (Baugh, 2014: 1).

² Genel satış vergisi hüviyetinde bir vergidir. Endülüs Emevileri'nin etkisiyle Kastilla Krallığı'nda uygulamaya başlanmıştır. Alcabala, İspanya Krallığı tarafından kolonilerinde de uygulanmıştır (Smith, 1948: 1).

³ İspanyol Kolonyal Amerika'sında, indian olarak kategorize edilen yerli kabilelerinden, satış vergisi dışında, koloni yönetimlerine ödedikleri, resmi adı *Yerli Haracı* olan baş vergisi benzeri bir vergidir. Bağımsızlık sonrasında Bolıvy'a da 1824 yılında kaldırılmıştır (Langer, 2009: 539).

vergisel sebeplerin yanı sıra zorunlu olarak kilise ayinlerine katılma ve Hristiyanlığa geçme gibi kültürel ve dini baskılar da mevcuttur (McFarlane, 1984: 32). Ayrıca gerek göçmen halk gerekse de yerli halk vergi memurlarının vergi toplarken ciddi zulmüne maruz kalıyor ve vergi memurlarının ziyaretleri çoğu zaman şiddet olaylarını da beraberinde getiriyordur (Loy, 1981: 236).

Yerlilere uygulanan baş vergisiyle satış vergisinin yükseltilmesi ve yeni devlet tekellerinin kurulması, Yeni Granada halkının yaşam standartlarını çok hızlı bir şekilde düşürür ve bunun da Comuneros isyanının en önemli nedeni olduğu kabul edilir (McFarlane, 1984: 35). Comuneros isyanı sayesinde İspanya'nın koloniler üzerindeki vergileme yetkisi tartışmaya başlanır (Paier, 2011: 293). Zira kolonilerde yaşayanların düşüncelerine göre, koloni halkının temsilcisi olmayan bir Kral temsilcisinin koloni halkının açıkça rıza göstermediği bir vergiyi kolonilerde uygulaması, yazılı olmayan anayasalarına aykırıdır (Paier, 2011: 294).

2.2. İşyanın Gelişimi ve Sonuçları

16 Mart 1781 tarihinde Socorro'da yeni yürürlüğe giren vergileri ödememekte direnen yaklaşık altı bin kişilik isyancı gurubunun devlete ait depoya saldırımları, isyanın başladığı an olur (Loy, 1981: 237). İsyancılar; çiftçiler, küçük burjuvalar ve yerel yönetim memurlarıdır. İşyan hızla yayılır ve başkent Santa Fe, kısa süre içinde isyancılar tarafından tehdit edilir hale gelir (Loy, 1981: 237). Vergi isyanının hızla kontrolden çıkması ve güneyde başlamış olan Tupac Amaru'nun liderliğindeki isyanla birleşme emareleri göstermesi, başkente gelen ve koloni yöneticiliğine vekalet eden Başpiskopos Antonio Caballero y Gongora, *Capitulaciones* olarak adlandırılan anlaşmayı imzalar ve böylece isyanın bir süre yayılması engellenir (Loy, 1981: 237). *Capitulaciones*, otuz beş maddeden oluşan ve çoğunlukla vergisel ve idari reformlar içeren bir anlaşmadır (Loy, 1981: 237). Viceroy⁴ Flores'in görevinin başına dönmesiyle birlikte *Capitulaciones* sayesinde yürürlükten kaldırılan vergiler tekrar uygulamaya konur ve bu, isyanın tekrar başlamasına sebep olur (Loy, 1981: 237). İşyan tamamen 7 Ağustos 1782 tarihinde Viceroy Flores'in Yeni İspanya Kolonisine Viceroy olarak görevlendirilmesi ve Yeni Granada Kolonisine Başpiskopos Gongora'nın Viceroy olarak atanmasının neticesinde çıkartılan af ile son bulur (Loy, 1981: 238).

*(Viceroy Başpiskopos Antonio Caballero y Gongora;
Comuneros İşyanını önce Capitulaciones'i imzalayarak sonra
da isyancılara yönelik genel af ilan ederek bitiren kişi)*

⁴ Doğrudan Krala bağlı olarak görev yapan, sivil veya askeri tüm konularda en üst düzey koloni yöneticisidir (Phelan, 1960: 51).

İsyanın bastırılması İspanya açısından oldukça olumludur. Zira bundan sadece birkaç yıl önce yine bir vergi isyanı neticesinde bağımsız bir devlet kuran On Üç Amerikan Kolonisinin aksine Yeni Granada, vergisel ve idari reformlar sayesinde anavatana bağlı en azından bir süre daha sürer.

3. NEW HAMPSHIRE AYRILIKÇILARI, 1781

Birleşik Devletler'in ilk yıllarında Vermont, devlet olma özlemleri olsa da bir tür bağımsız cumhuriyettir. Komşu New Hampshire'in bazı bölgeleri, Vermont Cumhuriyeti'ne Birleşik Devletler konfederasyonundan daha sadıktır ve bu sadakatlerini bunlardan ikincisine vergi ödemeyi reddederek ifade ederler (Sweet, 1974: 242)

New Hampshire, Piscataqua Limanı yakınlarındaki güneydoğu kıyısı boyunca yoğunlaşan çoğu Anglikan veya Püriten olan İngilizler ve İskoçlar tarafından kurulur. On sekizinci yüzyılın ortalarında, New Hampshire'in kraliyet valileri, New York'un da iddia ettiği bölge olan Connecticut Nehri'nin batısında arazi hibeleri yaparak genişlemeyi teşvik ederler. Bu batı ilçeleri Grants olarak tanınır ve daha sonra Vermont eyaletini kurarlar. Bu yerleşimcileri sayarsak bile, New Hampshire, seksen binin biraz üzerinde nüfusuyla devrim arifesinde daha küçük Amerikan kolonilerinden biridir (Daniell, 1976: 1-2).

3.1. İsyanın Sebepleri

Emperyalist tahakküme karşı oluşan memnuniyetsizlik, sömürgelerin birçoğunda devlet otoritesine karşı protestoları tetikler. Öyle ki, bu protestolar zaman zaman sivil hükümetin tüm dokusunu baltalamakla tehdit eder. New Hampshire'da, devrim içinde bu devrimlerin belki de en ciddiisi yaşanır (Schulz, 2011: 34).

Bağımsızlık Bildirgesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra, Grafton County'deki bir dizi kasabadan topluluk liderleri, aceleyle kabul edilen eyalet anayasasından şikâyet ve ardından Genel Mahkeme'yi boykot ederler. Liderler sonunda başarılı olur ve hemşerilerini New Hampshire'dan ayrılmaya ikna ederler. Lakin ayrılma fikirleri farklılıklar gösterir (Sweet, 1974: 242). Eyalet mahkemelerine yapılacak ödemelerin reddedilmesi, tamamen yeni bir yerleşim olarak New Connecticut eyaletinin kurulması için yeni bir girişime kalkışılması ve yeni oluşan komşu eyalet Vermont'la resmi bir birlik kurulması ortaya atılan fikirlerdir. Bu fikirlerin tümü başarısız olur (Daniell, 1976: 1-2).

Yasal, demografik, coğrafi, anayasal, tarihi ve politik faktörlerin karmaşık durumu, Grafton County sakinlerinin New Hampshire otoritesini kabul etmeyi ilk başta reddetmesine yol açar. 1764 yılındaki Kraliyet hükümeti Connecticut Nehri'ni New Hampshire'in batı sınırı haline getirir. Lakin bağımsızlık, Kraliyetin geçmişteki eylemlerinin artık yasanın yaptırımına sahip olmadığı anlamına gelir. Reddin yasal gerekçesi, Grafton County'nin aslen John Mason'a verilen ve Masonian patentini olarak bilinen araziye dahil edilmemesi gerçeğine dayanır. Bu arada, yukarı nehir vadisinin tamamına yakınına aile, ekonomik ve dini bağlara sahip, doğu Connecticut'tan gelen göçmenler yerleştirilmiştir. Nehrin her iki yakasındaki topluluk liderleri, siyasi birlik yoluyla geleneksel bağları güçlendirmek için mevcut durumdan bir şekilde yararlanmak isterler. Kraliyet hükümetinin yıkılması gerektiğine, kendilerini giderek daha fazla ikna ederek her şeyden önce, nehri bir yetki sınırı olarak ortadan kaldırmak isterler. (Sweet, 1974:

242)

New Hampshire'in devrimci liderlerinden Upper Valley'in en tanınan kişilerinden biri olan Eleazar Wheelock'un yetersiz temsili, bölgede yeni devlet otoritesini kabul etme konusundaki ilk şüpheleri pekiştirir. Yeni Anayasa Ocak 1776'da Exeter'de, Genel Mahkemede birçok Grafton County kasabası temsil edilmeden kabul edilir. Bu olay,

Connecticut'ta her kasaba kendi temsilcisine sahip olduğı için özellikle rahatsız edici bir hal alır. Ayrıca bölgeden birkaç delege, yasama meclisinin oturumlarına seyahat etmeyi zor buldukları ve hükümet liderleri üzerinde etkili olamayacaklarını düşündükleri için katılmazlar. 1776 sonbaharında ise hüsrana uğramış batılılar artık meseleleri kendi inisiyatiflerine alırlar (Daniell, 1976: 1).

(Eleazar Wheelock,
İsyanın önde gelen liderlerinden biridir)

3.2. İsyanın Gelişimi ve Sonuçları

Lübnan'dan Elisha Payne ve Hannover'den Bezaleel Woodward ve John Wheelock (Eleazar'ın oğlu ve Dartmouth Koleji başkanlığının bariz varisi), bir düzineden fazla yerel güvenlik komitesinden üyelerle Birleşik Komiteler adını verdikleri bir grubu toplayarak protestoyu organize ettiler. Grubun ilk talepleri, her kasabaya kendi yasama temsilcisini garanti eden ve hükümet koltuğunu Exeter'den eyalet merkezine transfer eden yeni bir anayasayı içerir. Başkan Meshech Weare ve New Hampshire Konseyi'nin diğer üleriyle müzakereler bozulduktan sonra isyancılar yolu değiştirir ve resmi ayrılık ilan ederler. Aynı bir devlet fikriyle flört ederler. Hannover'in Dartmouth'un bulunduğu köşesi olan Dresden başkent olacaktır. Lakin nehirdeki arkadaşlarıyla birlik kurmanın daha pratik bir yolu olarak Vermont'la birleşmeye karar verirler (Whittemore, 1961: 280).

Lakin bu plan, New Hampshire kasabalarının ilhak edilmesinin yeni oluşturulan Green Mountain State üzerindeki kontrollerini aşındırmasından endişe eden Ethan ve Ira Allen'in siyasi hırslarıyla ters düşer. Bu nedenle Allens, Vermont'la ilk birliği iptal eden bir oylama düzenler. Misilleme olarak Newbury'den Payne, Woodward, Wheelock ve Jacob Bayley tüm üst vadinin New Hampshire'a katılması için bir kampanya başlatır. Neredeyse başarılı olduklarında, 1781 yılında Vermont Meclisi, daha önce reddettiği kasabaları ve Cheshire County'deki diğer birkaç şehri yeniden ilhak eder. Kısa süre sonra Payne, Vermont'un vali yardımcısı seçilir. Payne ve Woodward, Vermont Yüksek

Mahkemesine yargıç olurlar ve eyalet, Dartmouth Kolejini kanatları altına alır (Schulz, 2011: 34).

Vermont'la ikinci birlik nihayet New Hampshire yasama meclisinin elini zorlar. Daha önce Weare, Josiah Pörtletti, Timothy Walker ve diğer liderler, isyancıları siyasi atamalarla (ki reddedilir), anayasal reform vaatleriyle ve Connecticut nehri boyunca Vermont kasabalarını ilhak eden New Hampshire fikrine destek vererek isyancıları yumuşatmaya çalışırlar. Bunun üzerine çok daha güçlü önlemler alınır. Weare, anlaşmazlığı potansiyel olarak çözebilecek tek dış otorite olan Kıta Kongresi olduğunu, aksi takdirde New Hampshire'ın savaş çabalarına daha fazla katkıda bulunamayacağını bildirir. Weare'in de başkanlığını yaptığı Devlet Güvenlik Komitesi, görünüşte Kızılderililere ve İngilizlere karşı koruma sağlamak, ancak aslında Vermont yetkililerinin yakın zamanda ilhak edilen vadi kasabalarında yetki kullanmasını engellemek için batıya asker göndermekle tehdit eder. Ocak 1782'de, yasama organı bir bütün olarak *gerekli, ancak nabız bir önlem* olarak güç kullanmaya karar vererek komite eylemini güçlendirir (Daniell, 1976: 1-2).

New Hampshire'ın kararlı eylemlere ilişkin tehdidi, aslında çatışmanın çözümünde de önemli bir rol oynar. Zira bu eylemlere ilişkin söylentiler "Kolej Partisi"nin (bu terim isyancıların sözcülerini tanımlamak için kullanılmıştır) entrikalarından bıkmış olan kasaba sakinlerini cesaretlendirir (Daniel, 1976: 1). Lakin aynı dönemde ortaya çıkan iki farklı gelişme daha çok önem kazanır (Wilderson, 1994). Egemenlik altına alınan kasabaların çoğunda, Vermont tarafından atanan birkaç memurun, vergilerini ödemeyenleri tutuklaması ve mallarına el koymaya çalışmasının ardından, insanlar yeni düzenlemeye karşı çıkmaya başlarlar. İkinci gelişmeysen Lübnanlı Elisha Payne ve Hanoverli Bezaleel Woodward'ı üzecek şekilde, Vermont Meclisinin ani bir dönüş yapmasıdır. George Washington'dan gelen Meclisteki davranışlarını eleştiren bir mektupla kısmen teşvik edilen üyeler, nehrin doğusundaki tüm kasabalar üzerindeki yargı yetkisinden vazgeçmek için oy kullanırlar (Daniel, 1976: 1).

Oylama, sonunda isyanı sona erdirdi. Bir yıl içinde Vermont'a katılan hemen hemen tüm kasabalar New Hampshire'ın otoritesini kabul ederler. Hannover vatandaşları ise en son teslim olanlardır. New Hampshire'a katılmaları 1784'te Bezaleel Woodward'ı New Hampshire Genel Mahkemesine temsilci olarak seçmeleriyle gerçekleşir (Daniell, 1976).

4. SHAYS İSYANI, 1786

Shays İsyanı, Batı Massachusetts'te 1786-87 yılları arasında çıkan, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ardından konfederatif yapıda kurulmuş olan, federal hükûmetin vergi toplama yetkisi olmamasıyla ortaya çıkan borç krizi yüzünden yaşanan isyan olarak bilinir.

4.1. İsyanın Sebepleri

Shays İsyanı, sebepleri bakımından ilginç bir vergi isyanı olarak değerlendirilebilir. Silahlı ayaklanmaya dönüşen isyan, ilginç de olsa yeni yürürlüğe konulan vergilere karşı veya mevcut vergilerin oranlarının yükseltilmesine karşı değildir. İsyanın temel sebeplerinden biri, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında gerek Kongrenin gerekse de eyaletlerin, sürekli ve artan oranda kağıt para basması neticesinde paranın değer kaybının neredeyse bir değişim aracı olamayacak ölçüde düşmesi olarak ifade edilebilir. (Smith, 1948: 79) Bunun neticesinde Massachusetts'te çiftçiler ve zanaatkarlar trampa ekonomisine yönelir ve paraya dayalı ekonomi, resmi işlemler dışında neredeyse tamamen ortadan kalkar (Smith, 1948: 79). Massachusetts'in borcu 6.500.000 dolardır. Bu borcun içinde Amerikan Bağımsızlık Savaşına katılan eyalet milis ordusu askerlerine olan 1.250.000 dolarlık borç yer almadığı gibi ulusal borçtan eyaletin payına düşen 7.500.000 dolar da yer almaz (Smith,

1948: 80). Massachusetts eyaleti bu durumdayken diğer eyaletler veya Konfederasyon da daha iyi bir ekonomik durumda değildi.

Daniel Shays; önce kabraman sonra hain olarak değerlendirilen Shays, Amerikan Bağımsızlık Savaşında yüzbaşı olarak görev yapmıştır. Shays' isyanında o kadar kilit bir liderlik yapmıştır ki isyan onun adıyla anılmıştır.

Bağımsızlık savaşının başlamasıyla birlikte uygulanan vergilerin kümülatif etkisi özellikle çiftçiler ve zanaatkarlar üzerinde daha fazla sürdürülemez bir büyüklüğe ulaşır (Smith, 1948: 80). Vergi isyanlarının büyük bir kısmında isyana doğrudan etki eden sebeplerden birisinin de verginin toplanması sırasında karşılaşılan kötü muamelelerdir. Shays isyanı da bu noktada bir istisna değildir. Hem özel borçların mahkemeler aracılığıyla takibi hem de vergi alacağının idarece takibi neticesinde para ekonomisinin dışına çıkılmış olması nedeniyle nakdi ödeme çoğu zaman yapılamaz. Bu da borçluların mallarının gerçek değerlerinin oldukça altında bir değerle -bir kaynağa göre yaklaşık 1/50'sine (Smith, 1948: 82)-, satılması ve bu satış sayesinde elde edilen meblağın borcu karşılamaya yetmemesi durumunda borçlunun hapsedilmesi, isyancıların mahkeme binalarını işgal ederek mahkemeleri işlemez hale getirmelerine yol açar (Warren, 1905: 42). İsyan çoğunlukla çiftçiler, işçiler ve zanaatkarların katıldığı bir isyan görünümündedir. Çoğunlukla Avrupalı göçmenlerin katıldığı isyana Afrikalı Amerikalıların görece ilgisiz kaldığından bahsetmek olanaklıdır. Bu ilgisizliğin sebebiyse isyanın başarıya ulaşmasıyla ulaşmaması arasında kendileri için bir fark olmadığına yönelik değerlendirmeleridir (Kaplan, 1986: 12).

4.2. İsyanın Gelişimi ve Sonuçları

İsyan 29 Ağustos 1786 tarihinde, Massachusetts'in Northampton kentinde, isyancıların şehrin adliye binasını işgal etmeleriyle başlar. (Warren, 1905: 42). İsyan hızla eyaletin diğer kentlerinde de adliye binalarının işgal edilmeleriyle yayılır ve pik noktasına isyancıların eyalet yüksek mahkemesini işgal etmek için Springfield kentine yönelik taarruzlarıyla ulaşır

(Warren, 1905: 42).

İsyanın Springfield'a doğru yayılması, Konfederasyon için de isyanı oldukça riskli bir hale getirir. Zira, Konfederasyonun silah deposu Springfield'da bulunuyordur ve daimi

muhafız sayısı da oldukça azdır (Smith, 1948: 87). Bu silah deposu doğrudan Kongreye bağlı olarak değerlendiriliyordu ve bu sebeple isyan Kongrede de tartışılır (Warren, 1905: 44). Silah deposunda bulunan muhafız sayısının azlığı, eyalet milislerinin isyanı engellemekte yetersiz kalması, Springfield silah deposunun işgal edilme ve yağmalanma riskiyle karşı karşıya gelmesi anlamına geliyordu.

Shays isyanı Kongre'nin müstakil bir milis gücü oluşturmaya ve komşu eyaletlerin de askeri destek vermesi ile bastırılır. Bu isyanın belki de en önemli sonucu ABD yolculuğunun daha gevşek bir konfederatif yapıyla devam etmesi halinde karşılaşılabileceği sorunların görülmesini sağlaması olur (Pressman, 1986: 91). Bunun üzerine daha gevşek bir konfederasyon anayasası yerine görece daha sıkı bağlarla birbirlerine bağlı ve merkezi bir hükümeti de olan federatif yapının kurulması tercih edilir. Shays isyanının günümüze kalan en önemli mirası ABD anayasası olur (Smith, 1948: 94).

5. FRANSIZ DEVRİMİ DÖNEMİNDEKİ VERGİ DİRENİŞİ, 1789

Fransız Devrimi öncesi dönem, mali hukuk açısından incelemeye değer pek çok olayla doludur. Ayrıntılı olarak incelemeden önce süratle bir analiz yaparsak; çok kısa süre içerisinde iki savaş yaşamış, büyük bir imparatorlukken Kuzey Amerika ve Hindistan topraklarının çoğunu kaybedilmesiyle sonuçlanan Yedi Yıl Savaşları ve hemen hemen sadece intikam amacıyla dahil olunan Amerikan Bağımsızlık Savaşının kazanılmış olmasının Fransa'ya büyük bir borç yükü dışında hiçbir şey kazandırmamış olduğu söylenebilir (Trask, 2005: 82). Bu mali krizi çözmek için ise Fransız yöneticiler sadece, çeşitli yeni vergiler ihdas etmeyi ve yine çeşitli memuriyetleri satmayı ve bu sayede gelirleri arttırmayı düşünürler. Kısaca Fransız Devrimi öncesi Fransa'nın içerisinde olduğu mali durumun nedenleri yetkililerin çözüme yönelik uygulamaları bunlardır. *Yirmilik vergisi*⁵ gibi vergilerse bir şekilde bütün toplumsal kesimlerin karşı çıktığı bir vergi olmayı başarır. Bu toplumsal tepkiler Fransız Devrimine kadar sürecektir (Timur, 2016: 231).

5.1. Vergi Direnişinin Sebepleri

Devrim öncesi Fransa'da temelde iki farklı vergi erki bulunmaktadır. Feodal lordlar, çeşitli siyasi yetkilerini kaybetmiş olsalar dahi, yerel düzeyde vergileme yetkisine sahiptirler (Root, 1985: 657; de Tocqueville, 2021: 80). Bu vergiler içinde, bazı bölgelerde lordun şatosunun tamirine doğrudan katılmayı gerektirecek bedeni vergiler de yer alırken (Tocqueville, 2021: 85), bazı bölgelerde sadece lordun ormanlarından yararlanma ödemesi veya fırınlardan yararlanma ödemesi gibi harç niteliği de olan çeşitli cebri gelirler de yer almaktadır (Root, 1985: 657). Bazı bölgelerdeyse lordun şatosunun onarımlarına katılma bedeni bir vergi olarak tahsil edilmemekte fakat mali bir nitelik taşımakta ve parasal bir vergi özelliği göstermektedir (Root, 1985: 657).

Bu vergiler çoğu durumda, ödeme gücü dikkate alınmadan salınıyor ve adaletsizliklere neden oluyordu (de Tocqueville, 2021: 157). Aynı zamanda bu yerel nitelikteki feodal vergiler, herhangi bir yasaya dayanmıyor ve bu durum vergiyi ödeyen kesimlerin bu vergileri yerel mahkemelerde dava konusu yapmasına neden oluyordu (Root, 1985: 673). Özellikle yerel nitelikli vergilerde artış görülen 1750'li yıllardan itibaren açılan dava sayısında da artış gözlenir (Root, 1985: 673).

⁵ Yirmilik vergisi (Vingtieme), 1749 yılında yürürlüğe giren, herhangi bir şekilde gelir elde edenlerin gelirlerini beyan etmeleri ve bu gelirlerinin yirmide birini vergi olarak ödemelerini öngören bir tür gelir vergisidir. Barış zamanı yürürlüğe girdiği için kendinden önceki benzer vergilerden farklı yapıdadır ve bu nedenle toplumun bütün kesimleri tarafından dirençle karşılanmıştır (Timur, 2016: 230).

Burada yine dikkat çekmemiz gereken önemli bir konu da feodal lordların on sekizinci yüzyılın başından itibaren Fransa'nın hızla merkezileşmesi neticesinde siyasal etkilerini yitirmeye başlamalarıdır (de Tocqueville, 2021: 83). Feodal lordların siyasal haklarını kaybetmelerine rağmen, mali haklarını korumaları ve hatta arttırmaları özellikle bu vergilerin muhatabı olan Fransız köylülerin huzursuzluğunu artırır (de Tocqueville, 2021: 84).

Merkezi hükümetse feodal lordlardan siyasi yetkilerini alarak kendi alanını genişletir. Ayrıca feodal lordların halen sıkı sıkıya koruduğu mali alanda da ikinci bir güç odağı olur ve zamanla asli güç haline gelmeye çalışır. Bu ise toplumun en fakir kesimlerinin üzerindeki vergi yükünü artırır (de Tocqueville, 2021: 113). On sekizinci yüzyıl sonunda on üçüncü yüzyıldaki emsalleriyle daha kötü şartlarda değilse de aynı şartlarda yaşayan serflerin oranı yüzde 8'dir (Timur, 2016: 27). Power'ın kurgu karakteri Çiftçi Bodo⁶ (Power, 2019: 55), bir gece uyuduğunda yaşadığı sekizinci yüzyıldan bir şekilde on sekizinci yüzyıla zaman yolculuğu yapsaydı uyandığında aradan geçen dört yüz yıla rağmen kendisini ertesi gün uyanmış zannetmesi pek muhtemeldi.

Merkezi idarenin köylülerden aldığı baş vergisi benzeri bir vergi ve bu verginin gerek miktarı gerekse de hedef aldığı kesim nedeniyle bazı sonuçları olur. Bu sonuçlardan ilki, bu vergiden kaçınmak isteyen çiftçilerin, şehirlere ve özellikle Paris'e göç etmeleridir (de Tocqueville, 2021: 143). Bu göç aynı zamanda Fransız Devrimi'nde ciddi bir etki yapacak *baldrin çplak* topluluğunun oluşmasına neden olur. Yine başka bir vergi de bedeni bir nitelik taşıyan yol angaryasıdır. Bu vergi şehirleri birbirlerine bağlayan yolların inşası ve bakımı için köylülerin çalışmalarını zorunlu kılıyordu. İlerleyen dönemde aynı kesimin ödeyeceği bir yol vergisi halini alarak bedeni nitelikli bir vergiden nakdi bir vergiye dönüşür (Trask, 2005: 83). On sekizinci yüzyıl içinde, devrimi tetikleyen diğer mali olaylar gerçekleşmeden dahi Fransa'da çok ciddi bir vergi adaletsizliği vardır. Vergiler ödeme gücüne göre değil, toplumsal sınıfın korunması amacıyla yönelik alınır ve bu yaygın bir adaletsizlik nedenidir. Bu durumun bir sonucu olarak da özellikle Fransız köylüsü çok ciddi bir vergi yükü altında kalyordu (de Tocqueville, 2021: 202). Bu durum hem köylülerin ciddi anlamda huzursuzluğunu artırıyor hem de bunların şehirlere göç etmelerine neden olarak şehirlerde ciddi bir yeni güç yaratılmasına yol açıyordu (de Tocqueville, 2021: 143).

Fransa vergi sistemi bu haldeyken ülkenin içine girdiği ve kaybettiği Yedi Yıl Savaşları, ekonomisini daha da bozucu etki gösterir. Hem savaşın başlı başına yarattığı borç yükü ekonomiyi etkilerken hem de Hindistan ve Kuzey Amerika topraklarının kaybının gerek ticaretin zarar görmesi gerekse de ülkenin ihtiyacı olan hammadde kaynaklarının ve mamul mallar için ihtiyaç duyulan pazarın elden çıkması, Fransız ekonomisini daha da derin bir krize sokar. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz iç göç, geleneksel olarak şehirlere göç edenlerin kolonyal Amerika veya kolonyal Hindistan'a göç etmeleriyle son bulan bir süreçtir ve bu nedenle toplumsal gerilim patlama noktasına ulaşmıştır (Timur, 2016: 231). Yedi Yıl Savaşları neticesinde bu kolonilerin Fransa'nın elinden çıkmasıyla bu kolonyal göçler durur ve iç göçler neticesinde şehirlerde toplanan kitle Fransız Devrimi'nde ciddi bir siyasi güç halini alır (Timur, 2016: 233).

5.2. Vergi Direnişinin Gelişimi

1774 yılında XVI. Louis tahta çıktığında dahi 1770 krizinin etkileri devam ediyordu (Timur, 2016: 245). Bu durum üzerine ünlü iktisatçı Turgot'u maliye bakanı olarak görevlendiren

⁶ Çiftçi Bodo, Eileen Power'ın Ortaçağ İnsanları Kitabında geçen ve Şarlman dönemi Paris'ine yakın bir manastırın topraklarında çalışan ve manastır kayıtlarına ve dönemin kaynaklara dayanılarak yaratılmış bir yarı kurgu karakterdir (Power, 2019: 55).

Kral, Turgot tarafından alınan önlemleri de uygulamaya koyar. Bu önlemlerin içinde çeşitli vergilerin kaldırılması olduğu gibi Fransa'da yer alan vergilerden bağışık sınıfların vergilendirilmesine yönelik tedbirler de yer alır. Bu yol ile vergi yükünün daha adil paylaşılması, fakat aynı zamanda toplam vergi hasılatında da bir artış olması amaçlanmaktadır (Trask, 2005: 80).

(Resam Antoine-François Callet tarafından XVI. Louis'in Kraliyet Kostümüyle Resmedildiği Tablo)

Bu tedbirlere rağmen soyluların ve ruhbanların vergilemeye karşı gösterdikleri direnç neticesinde Kral, Turgot'u görevden alır ve yürürlüğe koyduğu vergi reformlarını da geri alarak bir kez daha vergi adaletini rafa kaldırır. Turgot'un görevden alınmasındaki bir diğer sebepten Turgot'un Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşına destek vermesine karşı çıkması ve Fransız maliyesinin böyle bir savaşın yükünü kaldıramayacağı ve ilk ateşle devletin iflas edeceği yönündeki görüşleridir (Trask, 2005: 81). Turgot yerine maliye bakanı olarak görevlendirilen Jacques Necker'in savaşın borçlanmayla finanse edilmesi politikasının neticesinde Fransız maliyesi savaş sonucunda 1,3 milyon livre daha borçlanan bir hazine ile karşı karşıya kalır (Trask, 2005: 81).

Fransa savaş döneminde yapmış olduğu harcamalarla yetinmemiş, İngiltere'nin kaybetmesini ancak daha büyük bir askeri güçle gerçek bir zafere çevirebileceği inancıyla askeri harcamalarına daha da artırır. Karada yüz elli bin kişilik bir daimi ordu kurulur ve İngiltere'yle denizde boy ölçüşecek bir donanmanın da inşasına başlanır. Bütün bu harcamaların neticesinde 1788 yılına gelindiğinde Fransa'nın toplam borç miktarı 700 milyon livreye kadar yükselir ve bu borç yükü Fransa'nın yıllık toplam gelirinin yarısını kapsar hale gelir (Trask, 2005: 83). Bunun üzerine zirai hasatın da kötü olmasının sonucu olarak hububat fiyatları çok yüksek değerlere yükselir (Timur, 2016: 19). Bu durum taşrada açlık riski yaratır (Timur, 2016: 19) ve bu kıtlık 1730 krizinde yaşanan açlıktan ölüm gibi ekstrem durumların özellikle köylerde sıkça karşılaşılmasına sebep olur (Timur, 2016: 219).

Borç, bu boyuta ulaşmadan önce yeni vergiler ihdas edilir ve bu vergilerin onaylanması için Asiller Meclisi toplantıya çağılır. Asiller Meclisinin toplantısının neticesinde vergilerin onaylanması hariç tutularak diğer reformlar onaylanır. Lakin asiller, yeni

vergileri onaylamadan önce Kraldan bütçe hakkını elde etmek isterler (Trask, 2005: 83). Kralda asillerin bu talebini reddeder ve vergilemeyle ilgili taleplerini onaylaması için Paris Parlamentosunu toplar. Paris Parlamentosuysa benzer bir tavırla diğer bütün reformları onaylarken, vergilere onay verme yetkisinin ancak Genel Meclis'te olduğuna karar verir.

Kral bunun üzerine yeni vergileri meclisin onayı olmadan yürürlüğe koymaya karar verir. Ne de olsa on beşinci yüzyıl Fransa'sında parlamentolar, aynı dönemlerdeki İngiliz parlamentolarının aksine, Kralların temsilsiz vergi alabileceğine cevaz vermişlerdir (de Tocqueville, 2021: 170). Lakin Kral'ın tek taraflı iradesiyle vergi ihdas etmesine bu defa kamuoyu sert tepkiler gösterir ve Kralı geri adım atmaya zorlar. Vergi ihdas eden yasaları yürürlükten kaldıran Kral, tam da kendisinden beklenmeyeni yapar ve içinde bulunduğu mali buhranın büyüklüğünü gözler önüne sermesine 1614 yılından beri toplanmamış bulunan Birleşik Meclisi, vergi kanunlarını onaylaması için Mayıs 1789'da toplantıya çağırır (Trask, 2005: 85).

(Sıradan bir Sans-Culotte devrim bayrağını taşıırken...
Louis-Leopold Boilly tarafından resmedilmiştir.
Egemenliğin sıradan insana geçişini temsil etmektedir.)

Birleşik Meclis'in toplanmasıyla birlikte olaylar artık mali olaylar veya mali olayları takip eden siyasi olaylar olmaktan çıkar ve süratle Fransız Devrimi hayata geçmeye başlar. Birleşik Meclis'te önerilen ve tartışılan birçok konu, vergisel ve mali niteliğini korur. Bunlar içerisinde örnek olarak tuz vergisinin kaldırılmasının istenmesi ve meclise bütçe hakkının verilmesinin Birleşik Meclis'teki soylular tarafından istenmesi gösterilebilir. Lakin artık mali nitelikli taleplerin yanı sıra siyasi nitelikli talepler de eskiye nazaran daha yüksek sesle dile getirilir olur. Mayıs 1789'da Kral tarafından önerilen vergileri onaylamak için toplanan, çokça da mali ve vergisel nitelikli taleplerle toplanan meclis çok kısa sürede kurucu meclis gibi hareket etmeye başlar ve sadece iki ay içerisinde Fransız Devrimi olarak anılacak olayların ilk fitili Bastille Hapishanesinin basılmasıyla ateşlenmiş olur.

5.3. Vergi Direnişinin Sonuçları

Fransız Devrimi öncesinde ortaya çıkan vergi direnişinin en önemli sonucunun devrimin kendisi olduğunu söylemek mümkündür. Fransız Devriminin en önemli sonucuysa, halk yönetimi düşüncesinin Fransa dışında da yayılması olur (Tımur, 2016: 279). Bunun Fransız İnsan

ve Yurttaş Hakları Bildirisi'ne yansımaysa, bir ulusa veya topluma değil, bütün insanlığa yönelik *evrensel bir bildiri* olma iddiasıyla kendinden önceki insan hakları metinlerinden farklılaşır. Belki de devrim, bu iddiasının da bir sonucu olarak, tüm dünyada etkili olacak şekilde, kendinden sonraki bütün siyasal ve toplumsal gelişmeleri etkiler (Budak, 2010: 39). Bu etki öyle bir boyuta ulaşmıştır ki, kendisinden sonraki bütün Avrupa anayasaları ve eski koloni ülkelerin anayasaları üzerinde bir yol gösterici olur (Budak, 2010: 39; Smith, 2018: 6). Bu anayasaların hepsinde Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinde yer alan haklar, bir blok halinde yer bulur ve anayasa ilkeler haline gelir.

Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin en önemli fıkri sonucu, kendisinden sonra gelen anayasalar ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) üzerinde yarattığı etki olur (Smith, 2018: 6). Bildirinin anayasalar üzerindeki etkisinin bir sonucu olarak, *vergilerin yasallığı ilkesi* ve *vergi önünde eşitlik* ilkesi bahsedilen anayasalarda yer alan insan hakları bloğunun bir parçası olur (Budak, 2010: 41). Bildirinin daha somut bir sonucuysa yeni yönetimin aşar benzeri olarak değerlendirilebilecek ondalık verginin kaldırılması olur (Budak, 2010: 297).

SONUÇ

On sekizinci yüzyılın son çeyreği vergi isyanlarının oldukça sık ortaya çıktığı ve çok çeşitli coğrafyalarda gözlemlenebildiği bir dönem olmuştur. Güney Amerika'da yer alan İspanyol Kolonilerinde, Kuzey Amerika'da yer alan yeni bağımsız olmuş ABD'nin çeşitli eyaletlerinde ve eski dünyada Avrupanın merkezi olarak değerlendirilebilecek Fransa'da bu süre içerisinde meydana gelen vergi isyanları, bu isyanların bir ortak sebebi olabileceğini düşünmemize neden olabilecek bir örüntüdür.

Çeşitli coğrafyalarda ortaya çıkan bu vergi isyanlarına, vergisel sebeplere eşlik eden birbirinden farklı pek çok sebep de dikkat çekmektedir. Merkezi idareyi güçlendirmek için alınan kimi tedbirler, vergisel olaylara eşlik edebildiği gibi, ırk ayrımcılığı da vergisel olaylara eşlik eden nedenlerden biri olabilmektedir. Para ekonomisinin ortadan kalkmasına sebep olabilecek ölçüde fazla para basılmasının ekonomide yarattığı tahribat bir vergi isyanının eşlik eden nedenlerinden biri olduğu gibi, kolonilere göç eden fazla nüfusun kolonilerin elden çıkması neticesinde başkente göç etmeye başlamaları da bir vergi isyanının alevlenmesine neden olan olaylardan birisi olmuştur.

Peki birbirinden farklı coğrafyalarda birbirinden bağımsız gibi gözükken bu vergi isyanlarının bir ortak sebebi olabilir mi? Bu soruya cevap vermek için zamanda biraz daha geriye gitmek ve önce 1756-1763 yıllarında yaşanmış Yedi Yıl Savaşlarına katılan taraflar olan İspanya, Fransa ve İngiltere'nin yaşadığı ekonomik tahribatın kolonilerde ve ana vatanda yarattığı etkiyi gözlemlemek gerekmektedir. Yedi Yıl Savaşlarından sadece on iki yıl sonra 1775 yılında başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı ise İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, halihazırda kötü etkilenmiş bulunan ekonomiyi daha da kötüleştirmiştir. Savaşlar ülke hazinelerini iki şekilde etkilemektedir. Hem doğrudan askeri harcamaların artışı hazinelere yük getirirken hem de barış ekonomisinin savaş ekonomisine dönüşmesi ile vergi kaybı da olmaktadır.

Savaşlar neticesinde ortaya çıkan harcamaların hazinelere yarattığı etkinin halka vergi olarak yansıtılmasının çok da ideal bir çözüm olmadığını söylemek mümkündür. Çeşitli ülkelerde ve farklı coğrafyalarda yaşayan farklı kültürel geçmişe sahip halkların hepsinin bu tarz bir vergilemeye karşı tepkisi benzer bir şekilde isyan etmek olmakta ve çoğu durumda arttırılan vergiler ile hazinenin dolması beklenirken isyanı bastırmak için yapılan harcamalar ile hazineler daha da boşalmakta ve devletler daha da borçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Afanador-Llach, M. J. (2016). Political economy, geographical imagination, and territory in the making and unmaking of New Granada, 1739-1830. (Yayımlanmamış doktora tezi). The University of Texas at Austin, the Faculty of the Graduate School, Austin.
- Akdoğan, A. (2011). Kamu maliyesi. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Baugh, D. (2014). The global seven years war, 1754-1763. New York: Routledge.
- Budak, T. (2010). Türk vergi hukukunda anayasal ölçüt: Mali güç. İstanbul: 12 Levha Yayıncılık.
- Carter, Dick, (1976). The history of Sussex county, https://archivesfiles.delaware.gov/ebooks/History_Of_Sussex_County.pdf (erişim tarihi: 20.01.2022)
- Crow, Jeffrey J. (1992). Liberty to slaves: The black response, <https://www.ncpedia.org/history/usrevolution/african-americans#:~:text=African-Americans%20fought%20for%20both,to%20the%20end%20of%20slavery>, (erişim tarihi: 20.01.2022)
- Daniell, Jere. (1976). The rebellion in Western New Hampshire and the proposed union with Vermont, 1776-1784, from New Hampshire profile (Special Issue), <https://www.flowofhistory.org/the-rebellion-in-western-new-hampshire-and-the-lt-proposed-union-with-vermont-1776-1784/> (Erişim tarihi: 10.01.2022)
- de Tocqueville, A. (2021). Eski rejim ve devrim. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hancock, Harold B. (1976). The history of Sussex county, Delaware. Sussex County Bicentennial Committee, Rehoboth Beach, DE.
- Holton, W. (2009). Black Americans in the revolutionary era: a brief history with documents. Boston, MA: Bedford/St. Martin's.
- Kaplan, S. (1973). The Black presence in the era of the American revolution, 1770-1800. (Greenwich, Conn.): New York Graphic Society.
- Kaplan, S. (1986). Blacks in Massachusetts and the Shays' rebellion, Contributions in Black Studies, 8(2), 5-14.
- Langer, E. (2009) Bringing the economic back In: Andean Indians and the Contruction of the Nation-State in Nineteenth-Century Bolivia. Journal of Latin American Studies, 41(3), 527-551.
- Loy, J. M. (1981). Forgotten Comuneros: The 1781 revolt in the Llanos of Casanare, Hispanic American Historical Review, 61(2), 235-257.
- McFarlane, A. (1984). Civil disorders and popular protests in late colonial New Granada, Hispanic American Historical Review, 64(1), 17-54.
- Nell, William C. (1968). The colored patriots of the American Revolution. The American Negro, his history and literature. New York: Arno Press.
- Paier, H. J. (2011). Of structures, culture and other demons: A review of late eighteen-century Andean Insurrections, Revista CS, 7, 279-308.

- Phelan, J. L. (1960) Authority and flexibility in the Spanish imperial bureaucracy, *Administrative Science Quarterly*, 5(1), 47-65.
- Power, E. (2019). Ortaçağ insanları. İstanbul: Kronik.
- Pressman, R. S. (1986). Class positioning and Shays' rebellion: Resolving the contradictions of "The Contrast", *Early American Literature*, 21(2), 87-102.
- Root, H. L. (1985). Challenging the Seigneurie: Community and contention on the eve of the French revolution, *The Journal of Modern History*, 57(4), 652-681.
- Schulz, Emily L. (2011), New Hampshire in the American revolution. Anderson House Washington, D.C. November 13, 2010–May 7, 2011.
- Scott, T. (2005). Fransız devriminin gerçek sebebi neydi. *Liberal Düşünce Dergisi*. 37, 79-86.
- Smith, J. (1948). The depression of 1785 and Daniel Shays' rebellion, *The William and Mary Quarterly*, 5(1), 77-94.
- Smith, R. K. M. (2018). International human rights law. Oxford: Oxford Press.
- Smith, R. S. (1948). Sales tax in new Spain, 1575-1770, *The Hispanic American Historical Review*, 28(1), 2-37.
- Sweet, Douglas H. (1974). New Hampshire on the road to revolution: Fort William and Mary, A decisive step. *Historical New Hampshire*, 29(4), 229-260.
- Timur, T. (2016). Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi. İstanbul: Yordam Kitap.
- Warren, J. P. (1905). The Confederation and the Shays Rebellion, *The American Historical Review*, 11(1), 42-67.
- Whittemore, C. P. (1961). A general of the revolution: John Sullivan of New Hampshire. New York: Columbia University Press.
- Wiesner-Hanks, M.E. (2021). Erken modern dönemde Avrupa. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Wilderson, P. W. (1994). Governor John Wentworth & the American revolution: The English connection. Hanover, N.H.: University Press of New England,
- Wilson, T. J. (1998)."Old offenders": Loyalists in the lower Delmarva Peninsula, 1775-1800. Graduate Thesis, Department of History, University of Toronto, Ontario, Canada.

Bölüm 14

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - V

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - V

INCONFIDÊNCIA MINEIRA İSYANLARI, 1789

BEYAZ LOTUS İSYANI, 1793

PAZVANTOĞLU İSYANI, 1794

FRIES İSYANI, 1799-1800

MEKSİKA'DA VERGİ DİRENİŞİ, 1780-1807

Burak Ökde

Hakkari Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

burakokde@gmail.com

0000-0002-0314-1293

Özet

On sekizinci yüzyılın sonları, milliyetçilik ve bağımsızlık akımlarının yayılmaya başladığı bir dönemdir ve bu dönemde yaşanan vergi isyanları, bu çalışmanın konusudur. Amerika kıtasında meydana gelen isyanlardan Inconfidência Mineira İsyancı ve Meksika'daki vergi direnişi, Brezilya ve Meksika'nın bağımsızlık mücadelelerinde önemli yer tutar. Beyaz Lotus İsyanı dini temellere sahip bir isyandır. Fries isyanı, bir isyandan çok hükümeti kararından vazgeçirmeye çalışan bir direniştir. Pazvantoğlu isyanıysa kişisel hırs ve intikam temelli ortaya çıkan bir izlenim verir. Farklı araçlarla gerçekleşmiş olsa da bu isyanların ortak noktası, isyan öncesinde vergi yükünün artması ve halkın yoksullaşmasıdır. Çalışmanın sonucuna göre yoksullaşmasına rağmen daha fazla vergi ödeyen bireyler, örgütlü olarak hükümete karşı direnen grupların yanında yer alır. Halk, isyan edenlerin amaçlarını sorgulamadan hükümete isyan eden güç odaklarının yanında yer alarak tepkilerini göstermektedir. Bu nedenle hükümetler için ağır vergilemeden kaçınmak ve halkın refahını artırmaya çalışmak son derece önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Inconfidência Mineira, Beyaz Lotus İsyanı, Pazvantoğlu İsyanı, Fries İsyanı, Meksika'da Vergi Direnişi

Abstract

The end of the eighteenth century was a period when nationalism and independence movements began to spread, and the tax riots in this period are the subject of this study. The Inconfidência Mineira Revolts, one of the rebellions in the Americas, and the tax resistance in Mexico have an important place in the independence struggles of Brazil and Mexico. The White Lotus Rebellion is a religiously based rebellion. The Fries rebellion is more of a resistance that tries to dissuade the government from its decision, rather than a rebellion. The Pazvantoğlu rebellion, on the other hand, gives the impression of personal ambition and revenge. Although they took place by different means, the common point of these rebellions is the increase in the tax burden and the impoverishment of the people before the rebellion. According to the results of the study, individuals who pay more taxes despite their impoverishment take sides with groups that resist the government in an organized manner. The people show their reactions by taking sides with the power groups that rebelled against the government without questioning the aims of the rebels. Therefore, it is extremely important for governments to avoid heavy taxation and try to improve the welfare of the people.

Keywords: Inconfidência Mineira, White Lotus Rebellion, Pazvantoglu Rebellion, Fries Rebellion, Tax Resistance in Mexico

GİRİŞ

Vergi isyanları, vergiye karşı sergilenen olumsuz yaklaşımlar arasında en sert yöntemlerden birisi olarak değerlendirilir. Vergiler, kişilerin harcanabilir gelirlerinde bir azalmaya neden oldukları gibi, yatırım ve tasarruf kararlarında da etkili olur. Bu nedenle alınan vergilerin birebirde olmasa da toplumsal bir karşılığı bulunur. Alınan vergilerin oluşturduğu baskı, bireylerin kamu otoritesine karşı tutumlarını da etkiler. Vergi baskısı toplum üzerinde veya belirli bir grup üzerinde artış gösterdikçe, gösterilen tepkilerin yöntemi ve şiddeti de değişir. Çok fazla vergi baskısının oluşmadığı durumlarda, kamu otoritesiyle mükellefler arasındaki ilişki daha olumlu seyreder (Dürdu, 2018: 266). Lakin alınan vergilerin sayısında ve oranlarında artışlar yaşanması, toplumda gerginliğin artmasına neden olur. Bireyler, bu memnuniyetsizliğini kamu otoritesine yansıtmakta güçlük çeker; kamu otoritesine karşı daha organize bir başkaldırı olması durumunda da bu başkaldırlara katılarak destekler.

Çalışmamızda incelenen isyanlar on sekizinci yüzyılın sonlarında, bireysel olarak kamu otoritesine karşı hak arama yollarının pek gelişmediği yıllarda gerçekleşen olaylardır. Farklı bölgelerde meydana gelen bu isyanların ortaya çıkış nedenleri yoksulluk ve yüksek vergiler olarak görülür. Bununla birlikte isyanların öncülleri farklı siyasi ve sosyal nedenlerle hareket etmişlerdir. Ancak bu isyanlara destek olan halkın en büyük gerekçesi kamu otoritesine karşı başka mücadele şansları olmamasına bağlı olarak yüksek vergilerden ve yoksulluktan kurtulmak isteğidir. Bu nedenle çalışmamız toplumsal refahın ve huzurun sağlanabilmesi için adil bir vergilendirme sistemi kurulması gerektiğinin önemini göstermektedir. Kamu otoritesinin vatandaşını ezdiği bir sistem, vatandaşların manipülasyona açık hale gelmesine neden olmaktadır. Bu ise bir ülkenin sosyal ve siyasi düzeninin bozulmasına yol açabilmektedir.

Bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri haricinde beş bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde 1789 yılında Portekiz Sömürgeğine karşı Brezilya’da gerçekleşen Inconfidência Mineira İsyancıları ele almaktadır. İkinci bölüm, dini bir tarikat olan Beyaz Lotus adlı örgütlenmenin, ağır vergiler ve baskılar nedeniyle 1793 yılında Çin’de ortaya çıkan isyana yapmış olduğu liderliği konu almaktadır. Üçüncü bölüm, Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda merkezi hakimiyetinin kaybolmasını ve yerel güçlerin halka uygulamış olduğu baskı ve keyfi vergilendirmenin sonuçlarını göstermektedir. Dördüncü bölüm Amerika Birleşik Devletleri’nin kuruluş dinamiklerini anlamak için önemlidir. 1799-1800 yıllarında gerçekleşen ve Fries İsyancı olarak bilinen isyan diğer isyanlardan farklı olarak, vergi baskısı ve yoksullaşma sonucunda değil, vergi baskısının doğması ihtimaline karşı çıkmıştır. Mevcut hükümetin savaş ihtimali nedeniyle almayı düşündüğü mali tedbirler, bireysel özgürlüklere aykırı olduğu gerekçesiyle tepki ile karşılanmış ve söz konusu vergiler hiç alınmamıştır. Beşinci bölümde incelenen Meksika’da Vergi Direnişi, İspanyol Krallığı’nın Meksika sömürgelerine uyguladığı mali baskılar sonucunda uzun yıllara yayılan ve Meksika’nın bağımsızlığına giden süreçte önemli bir yeri olan isyanları konu edinmiştir.

1. INCONFIDÊNCIA MINEIRA İSYANLARI, 1789

Brezilya’nın 22 Ekim 1500 tarihinde Portekizliler tarafından keşfedilmesiyle birlikte bölgenin doğal zenginlikleri de kaşifler tarafından dikkat çekici bulunur. Yeraltı kaynaklarının zenginliği bölgeye olan akınları hızlandırır ve yaklaşık üç asır boyunca Brezilya, Portekizliler tarafından sömürülür. Yeraltı zenginliklerinin yanı sıra zenginleşen ekonomik hayat, kısa zamanda bölgeye daha fazla Portekizlinin kalıcı olarak yerleşmesine neden olur. Yerleşimci sömürgeciler aradan geçen yüzyıllardan sonra, bölgede kalıcı olmaya başlar. Özerk bir yönetime sahip olan yerleşimciler, Krallığa yıllık vergiler

ödemektedir. Zamanla artan vergiler ve Kraliyet yönetiminin baskıcı tutumları, yerleşimciler arasında huzursuzluk yaratır ve bağımsız bir cumhuriyet fikri oluşmaya başlar. Inconfidência Mineira İsyanları bu fikrin güçlenmesinde önemli bir yer tutar. İsyan, her ne kadar başarısızlıkla sonuçlansa da isyanın liderleri bugün bağımsızlığın ve ülkenin kahramanları olarak anılır.

1.1. On Sekizinci Yüzyılda Brezilya Kolonisi

On sekizinci yüzyıl başlarında her yıl çok sayıda Portekizli ve yabancı, Brezilya'ya gelip zengin madenlere yönelir. Bu ilgi özellikle Minas Gerais olarak adlandırılan bölgede yoğunlaşır. Çeşitli şehirlerden ve kasabalardan köleler, kızılderililer, beyazlar, din adamları, laikler, soylular, zenginler gibi her çeşit gruptan insan bölgeye ilgi gösterir (Andreoni, 2019: 98). Bölgede önde gelen sektör altın madenciliği olsa da zamanla bölge elmas kaynağı olarak da anılmaya başlar. Aşağıda maden yıkama işinde çalışan köleler ve çıkarılan altın veya elmasları çalmamaları için onları izleyen “efendileri” görülebilir.

(Maden Yıkayan Köleler)

Minas Gerais'teki altın keşifleri ve güney Brezilya'yı İspanyol akınlarından koruma ihtiyacı, güç ve önem merkezini Bahia'dan 1763 yılında başkent olan Rio de Janeiro'ya devreder. Portekizliler ayrıca Brezilya üzerinde daha katı, daha merkezi bir kontrol başlatırlar. Özellikle de Minas Gerais'te çıkarılan altını vergilendirmek ve nüfusu kontrol etmek amacıyla artan baskılar huzursuzluğun başlamasına neden olur. Camaras Municipaia'nın (belediye meclisi) sahip olduğu yerel özerklik neredeyse ortadan kalkar. Meclisin sahip olduğu yetkiler, Krallık tarafından atanan genel valiler tarafından yürütülmeye başlar. Kanunlar, Portekizlilerin yerli insanlardan olan çocukları, yani melezlerin ve siyahilerin silah taşımaları ve beyazlara benzer giysiler giymelerini yasaklar. Ayrıca beyaz olmayan erkeklerin ve beyaz olmayan kadınlarla evli olanların kamu görevlerinde bulunmasının da önüne geçilir (Brown, 1976: 75).

Bununla birlikte altın üretiminin yavaşlaması ekonomik baskıların artmasına neden olur. Altın üretiminin azalmasına bağlı olarak, Kraliyete gönderilen vergilerde de azalma meydana gelir. Bu durum Kraliyet tarafından hoşnutsuzlukla karşılanır. On sekizinci yüzyılda Brezilya'dan Kraliyete yapılan altın havaleleri aşağıdan izlenebilir.

Tablo 1. Brezilya Altın Transferleri 1720-1807 (Contos*)

Yıllar	Tutar	Yıllar	Tutar	Yıllar	Tutar
1720-1724	15.344	1750-1754	26.328	1780-1784	8.727
1725-1729	25.210	1755-1759	21.139	1785-1789	1.653
1730-1734	20.754	1760-1764	18.443	1790-1794	1.316
1735-1739	19.405	1765-1769	19.210	1795-1799	4.928
1740-1744	28.267	1770-1774	15.380	1800-1807	7.683
1745-1749	25.957	1775-1779	11.060		

(*) 1 contos 1000 Portekiz escudosu değerindedir ve günümüzde yaklaşık 5 euro değerindedir.

Kaynak: (Souza, 2008: 12).

Tahmin edileceği üzere 1750 ile 1789 arasında altın transferlerinde meydana gelen düşüş ekonomik baskının artmasına neden olur. Böylelikle Minas Gerais'teki altın üreticileri ve diğerleri tarafından ödenen vergiler orantılı olarak ağırlaşmaya başlar. Ödenecek vergi, tüm altın üretiminin yüzde 20'si olmasına rağmen, her yıl belirli bir tutardan aşağı düşmeden asgari tutarda bir verginin ödenmesi gerekiyordu. Madenlerin üretimi her yıl azaldığı için asgari vergiyi ödemek gittikçe zorlaşıyor. Bu durum, Minas Gerais valisinin, tüm vergilerin zorunlu olarak toplanması olan *derrama* diye bilinen bir uygulama başlatmasına yol açar. 1774 ile 1785 arasında altın üretimine ödenen ortalama yıllık vergi, asgari verginin yaklaşık üçte ikisi kadardır (Brown, 1976: 78).

Krallığın genel bir vergi veya *derrama* yoluyla vergileri tahsil etme kararlılığı, Minas Gerais'in vergi mükellefleri arasında tepkilerin doğmasına yol açar. Yerel yönetim ekonomisinin ciddi sıkıntılar içinde olması, eskiden çok zengin olan altın yataklarının zayıflaması ve Kraliyet tarafından getirilen şiddetli vergi önlemleri Brezilya'da da ekonomik sıkıntılar ortaya çıkarır (Cardozo, 1952: 540). Altın üretimi azaldıkça, yurt dışından mal ithal etme kapasitesi ve diğer gelirlerde azalmalar yaşanır. Altın kapasitesinin azalması bölgeye gelen yatırımcıların ve bunlardan alınan vergilerin de azalması sonucu doğurur. Krallığın koymuş olduğu yüksek vergilerin kaçakçılığa neden olacağı endişesi, 1766 yılında Brezilya'da kuyumculuk zanaatının yasaklanmasını neden olur (de Paiva Abreu, 1997: 12).

1780'lerin sonunda, altın vergilerinin gecikmiş borçlarının beş yüz otuz sekiz kat arttığı ve devasa şekilde yükseldiği tahmin edilir. 1750'lerde belediyelerin kendileri tarafından önerilen ve Krallığın beklediği asgari yıllık vergiyi tamamlamak için kişi başı vergi (baş vergisi) konulması planlanır, lakin bu uygulama yürürlüğe girmez. Yaşanan gelişmeler 1789 yılının başlarında Minas Gerais'te başarısızlığa uğrayan, ancak Brezilya'yı Portekiz'den ayırıp cumhuriyet yaratması beklenen bir isyana yol açar. İsyân, varlıklı insanlar ve mültezimlerin tarafından desteklenir (de Paiva Abreu & do Lago, 1997: 13).

1.2. İsyânın Gelişmesi ve Sonuçları

Özgürlük ve eşitlik fikirleri on sekizinci yüzyılın sonlarında *inconfidências* (sadakatsizlikler) olarak bilinen bir dizi isyana neden olur. Inconfidências, imparatorluk tarihçileri tarafından Portekiz Kraliyetinden sadakatin koptuğunu, güven eksikliği veya geri

çekilmesini belirtmek için kullanılır. Brezilya'da yaşanan isyan vergi temelli ve ekonomik nedenlere dayansa da milliyetçi bir tabandan ve bağımsızlıkçı bir aydınlanma hareketinden de destek bulur (Cao, 2011: 45). İsyanın lideri Joaquim José da Silva Xavier (1746–1792) veya takma adıyla Tiradentes (kayışlar) olan asker ve siyasetçidir. Tiradentes, 1789 yılında Portekiz Kraliyet yönetimine karşı sömürgeci bir cumhuriyet isyanının lideri olarak değerlendirilir. O, isyancılar arasında popüler hale gelen ve aynı zamanda isyan sonrasında ölüm cezasına çarptırılan tek kişidir (Carvalho, 2000: 69).

(Tiradentes Meydanı ve Anıtı)

Tiradentes, 1788 yılında Rio de Janeiro'da Coimbra'dan yeni dönmüş Brezilyalı genç bir öğrenci olan Jose Alvares Maciel'le tanışır. Daha sonra, Minas'taki Villa Rica'da Noel haftasında Peder Maciel ve Albay Francisco de Paula Freire de Andrade'yle bir araya gelerek isyan kararı alır. Bir hafta sonra, bu dört adama Alvarenga Peixoto ve Peder Jose da Silva katılarak altı kişilik bir beyin takımı meydana getirmişlerdir. İkinci toplantıdan sonra komplocuların bir grup olarak tekrar bir araya gelmedikleri, ancak öngörülen isyan hakkında arkadaşlarıyla bireysel olarak konuştukları bilinmektedir (Marchant, 1941: 240).

İsyanın ortaya çıkmasıyla birlikte, Krallık koymuş olduğu vergileri askıya alır. Bu durum isyanın toplumsal desteğini kaybetmesine neden olur (Furtado, 2014: 126). Bunun üzerine 1789 yılında gerçekleştirilen isyan başarısızlıkla sonuçlanır. 22 Mayıs 1792 tarihinde lakabı Tiradentes olan Teğmen Joaquim José da Silva Xavier'in başı kesilir ve şehrin merkez meydanında bir kafeste asılı olarak isyanın bastırıldığını göstermek için sergilenir. Bu olay, 1789 yılında Minas Gerais'te Inconfidência Mineira olarak bilinen ayrılıkçı isyan girişiminin sonu anlamına gelir (Rodrigues, 2017: 2). Tiradentes, 1792 yılında zamanın Portekiz ceza kanunlarına özgü acımasız yöntemlerle infaz edilir; asılır ve vücudunun parçaları, bağımsızlığı vaaz ettiği yerlerde alenen sergilenir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, cumhuriyetçi gruplar tarafından bu hafıza yeniden canlandırılır (Carvalho, 2000: 69). Bugün asıldığı ve parçalarda ayrıldığı yer olan Tiradentes Meydanı'nda anıtı bulunur ve o ulusunun kurucusu olarak anılır.

İsyan başarısızlıkla sonuçlanmış olsa bile Krallığın isyancıları yargılamasının ciddiyeti ve cezaların ağırlığı nedeniyle duygusal bir kopuş yaşanır. Sömürge döneminin geri kalan yıllarında bir daha isyancılar güçlenemez. Lakin Brezilya'nın bağımsızlığı kısmen 1789-92'deki isyanın ortaya çıkardığı kıvılcımlara dayanmıştır (Cardozo, 1952: 544).

2. BEYAZ LOTUS İSYANI, 1793

Beyaz Lotus İsyanı 1793 yılında Çin'in Hubei Bölgesi ve çevresinde etkili olmaya başlar. Adını aynı isimdeki dini bir tarikattan almış olan isyan hızla büyür. İsyanın temelinde yerel

yöneticilerin keyfi vergi uygulamaları ve baskısı vardır. Zira yoksulluğun ve kıtlığın artmasıyla insanların yönlendirilmesi kolaylaşır. Nitekim isyanın ortaya çıkmasından önce merkezi yönetimin bölgede faaliyetlerini yoğunlaştıran ve güç kazanan Beyaz Lotus tarikatına yönelik yasaklama faaliyetleri, isyanın dini boyutları olduğunu da gösterir.

2.1 Beyaz Lotus Tarikatı

Qing Hanedanlığı (1644-1911) döneminde meydana gelen Beyaz Lotus İsyanı, o zamana kadar ülkenin kırsal toplum üzerindeki ilk büyük kontrol kaybına neden olur. Beyaz Lotus tarikatının bölgede güçlenmeye başlamasıyla birlikte, 1775 yılından itibaren Hubei Bölgesine tarikat faaliyetleriyle mücadele için bölgeye asker gönderilmeye başlanır. Lakin bölgeye gönderilen düzensiz ve kontrolsüz birlikler, köylerde yağma ve tecavüzlerde bulunarak isyanın temellerini atar (Wakeman, 1975: 104).

Beyaz Lotus tarikatının bölgedeki varlığıyla isyan arasında bir bağlantı olduğu savunulur. Kökeni net olarak belirlenemeyen bu gizli cemiyet, bölgedeki sayısız isyanın esin kaynağı olur. Moğolların Çin'de kurmuş olduğu Yuan Hanedanlığı'nın sonlarına doğru, Han Shan-tang adında bir Beyaz Lotus'un, Maitreya Buddha'nın yakın gelişini ilan ettiği kaydedilir. Kendisini bir çeşit peygamber ilan eden bu kişi, kızıl sanklı köylülerden oluşan takipçileriyle bir ordu kurarak Moğol yönetimine karşı isyan eder. Bu ilk ayaklanma hızla bastırılırken, diğer adaylar Kızıl Ordu ismini alan birliklere liderlik etmek için ortaya çıkar. Sonunda bir Budist keşiş, Zhu Yuan-Zhang, Moğolları devirmeyi ve Ming hanedanını kurmayı başarır. Lakin zafer, Beyaz Lotus Tarikatı için kötü sonuçları olan bir gelişmedir. Kısa süre sonra yeni İmparator Ming Tai-Zu tarafından yasadışı ilan edilen tarikat, bir kez daha muhalif bir yeraltı örgütü haline gelir. Beş yüzyıllık Ming ve Qing yönetimi boyunca, Beyaz Lotus Tarikatı bölgede defalarca çıkan isyanların kaynağı olarak gösterilir (Perry, 1976:

5-6; Akarslan, 1994: 253).

Kıtlık, kuraklık, artan yoksulluk veya büyük ölçekli sosyal sıkıntıya yol açan diğer koşullar, genellikle sosyal ve politik düzenin geçerliliğini sorgulayan dini hareketlerin temelini oluştur. Bazen tam ölçekli ayaklanmalara dönüşen bu tür hareketler (örneğin, on sekizinci yüzyılın sonlarında ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Beyaz Lotus ve Sekiz Trigram isyanları), Çin'de derin kökleri olan farklı dini geleneklerin etkileri olarak görülür (Cohen, 1992: 7).

Beyaz Lotus Tarikatının güçlenmesi dini nedenlere dayandırıldığı gibi, kıtlığın, kuraklığın ve yoksulluğun yaygınlaşmasına da dayandırılır. Yokluğa karşı idarecilerin halktan aldıkları vergilerle rahat bir yaşam sürmesiye sosyal ve politik yapıya karşı durduğunu iddia eden bu ve benzeri tarikatların varlığını iyice güçlendirir. Devletin tarikatlarla mücadelesinde izlediği yollar ve uyguladığı baskılarsa bölgede birçok isyanın yaşanmasına neden olur (Cohen, 1992: 7).

1793 yılında meydana gelen isyan da Budizm'e güçlü yakınlıkları olan Beyaz Lotus Tarikatının etkisiyle Çin'in dağlık bölgelerinde patlak verir. İsyân, kısa zamanda isyancı güçlerle ordu arasında geniş çaplı bir savaşa dönüşür. İsyân sekiz yıl sürer ve Qing Hanedanlığının en önemli isyanı olarak gösterilir (Wei, 2019: 281).

2.2. Qing Hanedanlığı Refah Döneminin Sonu

Qing hanedanlığı 1644 yılından 1911 yılına kadar Çin'i yönetir. Qing hanedanlığı, Ming hanedanının 1644 yılında bir köylü ayaklanmasıyla devrilmesinden sonra, Çin'i fetheden Mançurya'dan etnik bir azınlık grubu olan Mançular tarafından kurulur. 1680'li yıllarda gerçekleştirilen askeri fetihler, siyasi istikrar ve barışın sağlanması Çin'de huzurun tesis edilmesini sağlar. Bölgeler arası ticaretin yeniden başlaması ve gelişmesiyle birlikte Çin,

Yüksek Qing olarak bilinen bir altın çağı yaşar. Üçüncü dönem, Qing'in ortası, artan sosyo-ekonomik istikrarsızlık ve büyük ölçekli sosyal huzursuzluğun yeniden ortaya çıkmasıyla karakterize edilir. Yüz yıllık sürecin ardından ise 1850'lere kadar istikrarsızlığın ve isyanların yaşandığı bir dönem ortaya çıkar (Sng, 2014: 110).

Qing yönetiminin pekiştirilmesinin ardından onlarca yıl süren barış ve refahın körüklediği Çin nüfusu, yüzyıl boyunca iki katına çıkarak 1790'a kadar üç yüz milyon kişiye ulaşır. Nüfus artışıysa göçü ve yeni yerleşim alanlarının ortaya çıkmasına neden olur. On sekizinci yüzyılın ortalarında, Çin'in ekilebilir arazisi büyük oranda tahrip edilir, kendini beslemek için emek gücüne başvuran topraksız bir nüfusun büyümesine yol açar. Kamu hizmetindeki bürokratik görevlilerin sayısıysa bu büyüme karşısında adeta sabit kalır. Buysa bürokratların yükünü artırır ve hizmetleri aksatır. Artan maliyetler karşısında yerel yönetim vergiler dışında keyfi haraclara da başvurur. Aşırı vergilenmiş köylü, mali açıdan sıkıntılı bir devlet ve giderek daha özerk bir seçkin sınıfın on sekizinci yüzyıl mirası, Çin tarihinin akışını yirminci yüzyıla kadar şekillendirir (McCaffrey, 2003: 4). Ayrıca devletin gelirlerini veya halk üzerindeki vergi yükünü tam olarak belirlemek mümkün değildir. Mali yapının ne zaman bozulmaya başladığı, ekonomideki vergi yükünün oranı, resmi olmayan ve yasa dışı yollarla vergi alınan halkın üzerindeki vergi yükünün belirlenmesi büyük zorluklar taşır.

O dönemde devlet gelirleri, hükümetin doğrudan ve dolaylı vergileme, angarya hizmetleri ve diğer devlet gelirleri yoluyla kontrol ettiği para, mal ve emek miktarlarıyla sınırlı haldedir. Ming ve Qing Hanedanlıklarında milli gelirin ne kadarının devlet tarafından kontrol edildiğini ve böylece ekonomiyi doğrudan etkilemek için potansiyel bir araç sağladığını tahmin etmek mümkün değildir. Vergi kotaları ve vergi tahsilatları hakkında bol miktarda veri olsa da geç Ming ve erken Qing döneminde kademeli olarak arazi vergisine dahil edilmeden önceki angarya hizmetlerinin parasal değerini kesin olarak tahmin etmek imkansızdır (Feuerwerker, 1984: 298).

(İsyanın Gerçekleştiği Hubei Eyaleti)

Ekonomik ve coğrafi olarak büyüyen Çin, bir müddet sonra bu büyümesinin olumsuzluklarını hissetmeye başlar. Coğrafi büyüklük önemlidir, zira özellikle modern öncesi dünyada bilgiyi uzak mesafelere aktarmanın yüksek maliyetleri bulunur. Ayrıca

coğrafi olarak geniş bir yönetim biçimi genellikle bölgesel çeşitlilikle birlikte gelir ve bu da yararlı bilgi toplamayı daha maliyetli hale getirir. İklim, mahsul, kişi başına düşen gelir ve diğer sosyo-ekonomik koşullardaki bölgesel farklılıklar, genellikle yerel temsilcilerin merkezi hükümet kararlarını uygulamada biraz esnekliğe sahip olmasına neden olur (Sng, 2004: 108). Bölgedeki yerel yöneticilerin, merkezi yönetimden bağımsız olarak halka baskı kurması büyük bir tepkinin birikmesine yol açar. Lakin bireysel olarak tepkisini ifade edemeyen halkın en büyük şansı, bölgedeki Beyaz Lotus Tarikatı gibi dini yapılarıdır.

Beyaz Lotus İsyanı, isyanın dini kimlik üzerinde farklı bir etki yaptığını gösterir. İsyanın gidişatı bireysel olarak dine bağlılığı önce zayıflatır daha sonraysa güçlendirir. Devlet politikasındaki değişiklikler ve savaşın seyri, halkın dini kimlikli isyancılara yaklaşımını etkiler. Bu durum dini kimliğin doğasını ve dış koşulların özellikle yüksek isyan ortamında dini olarak motive olmuş tarihsel aktörler üzerindeki önemli etkisini açıkça ortaya koyar (McCarfey, 2020: 82). Hubei'deki isyancı gruplar arasında savaşa aşina olmayanlara göre beklenmedik başarılar gösterenler olur. Tarikatçıların Batı Hubei'nin dağlık bölgelerini kendi avantajlarına olacak şekilde kullanmaları, Qing kuvvetlerinin her zaman bir adım geride kalmasını sağlar Çevik isyancı çetelerin aşırı yükü olan askerleri geride bırakması, Beyaz Lotus İsyanı'nın baskın özelliklerinden biri olarak değerlendirilir (McCaffrey, 2003: 198).

2.3 İsyanın Sonuçları

Qing Hanedanlığının getirmiş olduğu siyasi ve ekonomik istikrar ortamı, aşırı büyüme neticesinde gelen rahavet ve kontrol sisteminin aksaması sonucunda bozulur. Yerel yöneticilerin keyfi davranışları, merkezi yönetimin bu duruma tedbir alamaması toplum üzerinde baskıların artmasına da neden olur. Yönetimin etkinliğini kaybetmesi, ücra köylerde verimsiz bir anlayışa yol açar ve yerel memurlar, adalete başvurma şansları olmayan köylüler üzerinde büyük bir baskı oluşturur. Bu durum doğal olarak isyanların ortaya çıkmasına da neden olur. Dağlık alanların kontrolünü güçlendirmek için Qing Hükümeti Hubei eyaletinin dağlık bölgelerinde bazı ek eyaletler ve ilçeler kurmaya çalışır. Ancak alınan önlemlere rağmen merkezi yönetimin etkinliği yeterli olmaz (Quan, 2015: 115).

Qing Hükümeti uzun süredir mevcut olan suiistimalleri düzeltmeye çalışsa da başarılı olamaz. Büyük maliyetlere sebep olan savaş, nihayetinde bir zamanlar bol olan devlet hazinesinin neredeyse tükenmesine yol açar. Ayrıca savaşı bahane eden ordu sürekli ek ödemeler isteyerek yolsuzluklara karışır. İsyandan sonra, savaş zamanı çıkar sağlayan askeri bürokrata hesap soramayan Qing Hükümeti, bakım ve onarım konularında orduya bütçe ayırmak istemez. Ordusuna olan güveni kaybeden Qing Hükümeti, ordusunu farkında olmadan bir çıkmaza sokar ve onu sadece birkaç yıl içinde dış ve iç krizlere etkili bir şekilde yanıt veremez hale getirir (Dai, 2009: 177). Bu, sonrasında hanedanlığın sonlanmasına yol açacak olan bir dizi olayın sadece bir başlangıcıdır.

3. PAZVANTOĞLU İSYANI, 1794

Pazvantoğlu isyanı, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki egemenliğinin zayıfladığı ve merkezi yönetimin otoritesinin yıprandığı bir dönemde gerçekleşir. Merkezi yönetimin zayıflığı, isyanın ilerlemesiyle farklı şekillerde gözlemlenebilir. Özellikle mütezimlerin bazı durumlarda öngörülme-yen yüksek oranlarda vergiler toplaması ve bu durumun merkezi yönetim tarafından çözilememesi halk arasında huzursuzlukların yaşanmasına neden olur. Pазvantoğlu İsyanı, bu şartlar altında ortaya çıkar ve isyanı çıkaran Pазvantoğlu Osman kişisel ve siyasi hedefleri için halk arasındaki huzursuzluğu lehine çevirmeyi başarır. İsyanın merkezi Rumeli eyaletine bağlı Vidin şehri olarak görülür.

3.1. Osmanlı Döneminde Balkanlar ve Vidin

On dördüncü yüzyılda yaşanan göçler sonrasında Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin en önemli bölgelerinden biri haline gelir ve beylerbeyliği statüsüne yükselir. Özellikle Timur'un Anadolu'ya yönelik işgal hareketleri bölgeye olan göçü de artırır. Rumeli Beylerbeyi ilk dönemlerde merkezde divanda görev alır ve Paşa ünvanına sahiptir. On altıncı yüzyıldan itibaren Balkanlar'da yaşanan büyüme sonrasında Budin ve Bosna gibi farklı beylerbeylikleri oluşturulur. Pazvantoğlu İsyanı'nın gerçekleştiği şehir olan Vidin, önceden Rumeli Beylerbeyliği olan daha sonra Rumeli eyaleti diye anılan bölgeye bağlıdır

(Karataş, 2011: 132).

O dönemde Vidin'in kalabalık bir nüfusa sahip olduğu dava kayıtlarından anlaşılır. On sekizinci yüzyılın başında Vidin'de en az yirmi mahalle olduğu bilinir (Koçak, 2018: 1569). Kent aynı zamanda askerlerin iâşe ihtiyacı için de kritik bir konuma sahiptir. Tahılların toplanması, sınır karakollarına ve askeri birliklere dağıtılmaya başlanması buradan gerçekleşir. Bu tür harcamalar merkezden karşılanıyor olsa da Vidin'in yerel bütçeden bu tür harcamalara destek olduğu bilinir (Karagöz, 2013: 109).

Balkanlar, her daim Osmanlı Devleti için stratejik öneme sahip bir bölgedir. İstanbul'un fethinden sonra batıya karşı bir tampon bölge olması, Balkanların askeri olarak önemini gösterir. Ayrıca devlet yönetiminde ve askeri teşkilatta bu bölgeden çok sayıda görevli istihdam edilir. Osmanlı Devleti'nin beş asırlık hakimiyeti zamanla zayıflar ve 1821 yılından itibaren Balkanların kaybedilmesi süreci başlar (Sancaktar, 2011: 28, 29).

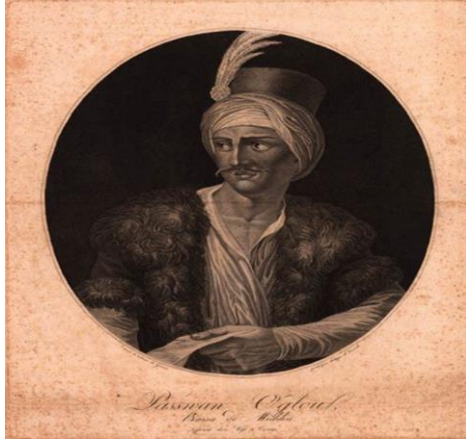
3.2. Pazvantoğlu Osman ve Ayanlık Müessesesi

Pazvantoğlu İsyanı, Vidin'in önde gelen ailelerinden olan ve babası devlet tarafından idam edilen Pazvantoğlu Osman tarafından çıkarılır. Pazvantoğlu, intikam duygusuyla toplamış olduğu birliklerle devlete karşı ayaklanır. İsyanı bastırmak için tedbirler alınsa da bu konuda başarı sağlanamaz. Farklı dönemlerde isyan edip affedilen ve devlete hizmet eden Pazvantoğlu Osman, Vidin'de cami ve kütüphane de yaptırır (Fulin, 2020: 172).

Osmanlı Devleti'nin Pazvantoğlu'nun çıkardığı isyanları bastıramaması, aslında devletin merkezi gücünün zayıflığını gösterir. Özellikle on yedinci yüzyıldan sonra bu gücün aşınmaya başladığı ve ayanlık sisteminin doğal bir süreçle ortaya çıktığı anlaşılır. Özellikle mültezimlik sisteminin babadan oğula geçmeye başlaması, derebeylik sistemine benzetilmesine yol açar. Ayrıca sancaklara merkezden vali atanması usulüne son veriler ve bölgenin yerlilerinden vali seçilmesi uygulaması da merkezi yönetimin zayıflamasına neden olur. Devlet elindeki arazileri işleyerek, köylülere işleterek servet kazanan bu insanlar silahlı birlikler de oluşturur (Akdağ, 1963: 51).

Ayanların elde ettikleri maddi ve siyasi güç, devlet içinde sorunlar ortaya çıkarır. Devlet de bu sorunların farkındadır. Ancak bu alanda hiçbir zaman köklü bir düzenleme yapılmaz veya bunun için bir fırsat yakalanamaz. Sürekli iç ve dış sorunlarla uğraşan Hükümet, ayanlarla ilgili sorunları ötelemeyi tercih eder. Lakin ayanlarla ilgili sorunlar ilerleyen dönemlerde daha da büyür (Karataş, 2011: 134).

Ayanlarla olan sorunlar çözülmediği için merkezi yönetimin güç kaybı daha da hızlanır. Zira bu durum sistematik hale gelmeye başlar ve ordu teşkilatının da bozulmasına neden olur. Devletin kendi görevlerinin bir kısmını ayanlara terk etmesiyle birlikte, gönüllülük esasına dayanan silahlı birlikler ayanlar etrafında oluşmaya başlar. Zamanla bu birlikler devletin kendi ordusundan daha güçlü hale gelir ve on dokuzuncu yüzyıldan sonra onun yerini alır (Mutajçieva, 1977: 182).

(Pazvantoğlu Osman, 1758-1807)

Merkezi otoritenin zayıflaması, halkın hukuksuzluklar veya çeteler karşısında savunmasız kalmasına yol açar. Ayrıca insanlar yerel otorite tarafından herhangi bir kanun ve düzen olmadan vergilendirilip ve baskıya uğratılır. Bu nedenle insanlar kendi tedbirlerini almak durumunda kalır, buna gücü yetmeyenlerse çetelere sığınır. Çetelere sığınmanın bedeliyse yardım ve haraçtır.

3.3. İsyancı Tarafından Sona Erdirilen İsyan

Pazvantoğlu Osman, devlete isyan etmiş diğer grupları kendi çevresinde toplayarak silahlı bir birlik oluşturur. Bölgede yer alan farklı çeteleri örgütler ve devlete karşı isyan çıkarmaları konusunda tahrik eder. Pazvantoğlu, oluşan otorite boşluğundan faydalanır ve daha önceden babasına ait olan mülklere sahip olur. Böylelikle Pazvantoğlu, halk tarafından da farklı bir yerde konumlandırılır. Yüksek vergilerle iyice yoksullaşan halk, onu asi olarak değil, devletine ve Padişahına bağlı biri olarak görür. Onlara göre Pazvantoğlu, Padişahı kandıran kötü yöneticilerle mücadele eden bir liderdir (Beydilli, 2007: 2009).

Dönemin şartları göz önüne alındığında Pazvantoğlu'nun kendisine bağlı silahlı birlikler oluşturmalarının mantıklı nedenleri olduğu görülür. Öncelikle bölgede oldukça fazla sayıda olan gaspçı ve yağmacı çetelerin varlığı kendi güvenliği için böyle bir gücü gerekli kılar. Bunun yanında güçlü bir birlik, devletle olan pazarlık aşamalarında da avantaj sağlar (Üstündağ Özdemir, 2014: 249).

Pazvantoğlu oluşturduğu güçlü birlik ve halk desteği sayesinde, devletin isyan hareketini bastırma çabalarının başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olur. Hükümet, isyanı bastıramayınca Pazvantoğlu'na vezirlik verir. Daha sonra çeşitli nedenlerle ayaklanan Pazvantoğlu önce vezirlikten alınsa da çıkarttığı isyanlar bastırılamayınca yeniden vezirlik makamına atanır. Bu şekilde çıkan üç isyandan ve üç aftan sonra Pazvantoğlu ölür (Fulin, 2020: 172).

Pazvantoğlu Osman tarafından Vidin bölgesinde neredeyse özerk bir vilayetin sürdürülmesi, merkezi hükümetin otoritesinin zayıflığını göstermesi bakımından önemlidir. Pazvantoğlu isyanından hemen sonra, on dokuzuncu yüzyılın ilk otuz yılında Sırbistan, Yunanistan ve Prensliklerin özerklik ve bağımsızlığına yönelik ilerlemeleri, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetinin fiilen bitmiş olduğunu gösterir (Pinson, 1975: 104).

4. FRIES İSYANI, 1799-1800

Fries isyanı veya Sıcak Su Savaşı, 1799 yılında Pennsylvania'nın Bucks ve Northampton bölgelerindeki Alman sakinlerin federal vergi yasalarına açık ve zaman zaman şiddetli muhalefet göstermesiyle meydana gelir (Levine, 1973: 242).

4.1. İsyanın Ortaya Çıkmasına Neden Olan Vergiler

1797 yılında ABD'li yöneticiler, Fransa'yla bir savaşın yaklaştığı düşüncesine girer. Fransızlarla yapılacak savaş için kaynak bulma ihtiyacı, bir çeşit ulusal emlak vergisi alınması konusunda karar kılınmasına neden olur. Getirilen vergi, bit tür tevzi vergidir. Pennsylvania'nın iki yüz otuz yedi bin dolarlık payıyla, ülke çapında iki milyon dolar toplanacaktır. Vergi, her evin pencere kapı sayısı ve boyutuna göre belirlenir. Pennsylvania'daki Alman yerleşimciler, bu vergiye sert tepki gösterirler. John Fries önderliğindeki vergi protestocuları, pencereleri saymaya ve ölçmeye gelen federal görevlileri tehdit ve şiddetle bölgelerinden uzaklaştırır. Bazı görevlilerse rehin alınır. İsyanın bastırılmasıyla yakalanan John Fries, denetçilerin görevlerini yerine getirmelerini engellemek de dahil olmak üzere çeşitli suçlardan yargılanıp ölüm cezasına çarptırılmak istenir. Lakin Fries, son dakikada affedilir. İsyanı neden olan vergilerse yürürlükten kaldırılır (Carlson, 2004: 7). İsyan bastırıldıktan sonra isyancılar affedilir ve vergi kaldırılır, lakin bu durum isyancıları affedenler tarafından bile haklı görülmez.

Fries isyanı nedeniyle Federalistler ve Cumhuriyetçiler, birbirlerini suçlamalarına rağmen, hiç kimse Bucks ve Northampton'daki Alman sakinlerin federal yasalara muhalefetine göz yummamıştır (Levine, 1973: 245). Alınması planlanan yeni vergiler sonrasında bir satıcı olan John Fries, muhalefetin geliştiği bölgede muhalefeti örgütlemeyi başarır. Bu isyan, Fries olmadan da pekâlâ gelişebilecek olsa da onun iletişim ve faaliyetleri koordine etme yeteneği, isyanın daha organize yürütülmesine katkıda bulunur (Levine, 1973: 255).

1799 yılında Pennsylvania'daki direniş, uyguladığı yöntemler ve şiddet yoluyla alınan kararları etkilemesi açısından devrimci işleyişe çok benzetilir. Bununla birlikte, Sıcak Su Savaşı'na katılanlar için, bu eylemlerinin motivasyonu aynı değildir. Bucks ve Northampton'da hareket edenler, yeni kurulmuş olan ulusal bir devletin yetki alanlarını belirlemek ve kendi haklarına tecavüz edilmemesini sağlamak için bu direnişi başlatmışlardır (Levine, 1973: 258). Ayrıca Batı Pennsylvania'daki insanların, federal tüketim vergilerinin dayatılmasına hala direndikleri de unutulmamalıdır (Ridgway, 2000: 149). İsyanı bastırma planlanan vergilerde, sıradan Amerikalıların çıkarlarını gözetken, onlara artan bağımsızlık ve mali özerklik sağlayan bir düzenleme olmadığını savunur. Bunun yerine isyancılar, liderlerin zenginliği ödüllendiren ve halkın ekonomik bağımsızlığını elde etmesinin giderek daha zor hale getirildiği bir hükümet kurduklarına inanır (Bouton, 2000: 38).

1790'ların sonundaki olaylar, isyandan önce var olan iki Amerikan milliyetçiliği ve vatandaşlığı anlayışı arasındaki çelişkileri ve gerilimleri gösterir. Bir yanda Almanca konuşan ve Britanya'ya karşı savaşta askerlik hizmeti yapan, devrimci ve cumhuriyetçi temelli bir milliyetçiliği ve en önemli kriter olarak baskıcı olmayan bir hükümet sistemini savunanlar, öte yandaysa birçok Anglo-Amerikalı ve özellikle Pennsylvania dışındaki yönetici seçkinlerin üyelerinden oluşan, Amerikan ulusuna etnik köken ve dil temelinde yaklaşarak İngiliz asıllı olmayanları dışlamaya çalışanlar bulunur. Etnisitenin yanı sıra renk ve cinsiyet, Amerikalı olmanın ne anlama geldiğini tanımlama arayışında bölücü bir konu haline gelir (Pfleger, 2004: 345).

4.2. Barışçıl Bir Silahlı Direniş

İsyan başlangıçta *Sıcak Su Savaşı* olarak adlandırılır. Bu isim, vergi memurlarının üzerine kaynar su döken Alman ev kadınlarına atıfta bulunarak konulur. Lakin dökülen herhangi bir sıcak su olayı için pek fazla kayıt da yoktur (Pfleger, 2004: 349).

1798 yılı Federal vergi kararlarına karşı silahlı direniş ne Virginia'da ne de Kentucky'de gerçekleşir. Northampton County, Pennsylvania'da ve Berks, Bucks ve Montgomery County'deki birkaç bitişik ilçede bu isyanlar yaşanır. Ekim 1798'deki federal seçim kampanyası sırasında bu kasabalarda direniş inşa edilmeye başlanır. Seçim kampanyası, kabul edilen vergi yasasına odaklanır. Bu kasabalarda dolaşan Cumhuriyetçi konuşmacılar, evler, topraklar ve köleler üzerindeki doğrudan verginin yarattığı tehlikeleri önceden görmüşlerdir. Verginin uygulanmasına gelince, kendi topluluklarında vergi tahakkuku yapmak üzere atanan yerel müfettişler, istifa etmeleri yönünde komşularından yoğun baskı görür. Bazıları istifa etmişse de inatçı olanlar, evleri ölçmek için yerel çiftlikleri ziyaret etmeye başlar. Bu kişiler şiddet ve tehditle karşı karşıya kalınca, yasayı daha fazla uygulama girişimlerinden vazgeçerler. Zira çoğu kişi kendilerini kanuna direnmeye ve direnişi örgütleyenleri tutuklama girişimlerine karşı savunmaya adanlar (Churchill, 2000: 116).

1799 yılında Pennsylvania'daki Bucks ve Northampton County'deki Alman-Amerikalılar, evler, topraklar ve köleler üzerindeki 1798 yılında alınan vergi kararlarını nefretle karşılar. Bu yasaya karşı Amerikan Devrimi'ni referans gösterirler ve "*daha önce bu tür yasalarla savaştıklarını ve yine yapacaklarını*" ilan ederler. Vergi müfettişleri evleri ölçmek için bu bölgelere geldiğinde, sakinler direnerek denetçilerin hayatlarını tehdit ederler. 6 Mart 1799 tarihinde ABD mareşali William Nichols direnişin yirmi liderini tutuklar. Ertesi gün, üç milis bölüğünde toplanmış yüz elli silahlı adam, mahkumların serbest bırakılmasını sağlar. Bu isyancılar vergi yasasını özgürlüklerine bir saldırı olarak algılar ve federal bir yasayı geçersiz kılmak için silaha sarılırlar (Churchill, 2000: 106).

John Fries silahlar kuşanır ve bazıları üniformalı silahlı adamlarla baskına gelir. Lakin Mareşal Nichols'la pazarlık yaptığında silahsız olduğu kanıtlanır. Kaynaklara göre, John Fries baskın günü isyancılar üzerinde ılımlı bir tutum sergiler. Bu nedenle yakalandıktan sonra duruşmada sunulan kanıtlar, ABD'ye savaş açmadığı konusunda onu destekler (Ridgway, 2000: 152).

Fries İsyanı'nın bir Alman isyanı olmadığını, yani olaylara katılan Almanca konuşanların kendilerini Anglo-Amerikalılara karşı birleşik bir etnik grup olarak hareket etmediğini anlamak önemlidir. Baskıcı olduğunu düşündükleri federal politikalara karşı yeni Cumhuriyetin vatandaşları olarak Anglo-Amerikan komşularıyla birlikte hareket ederler. Başka bir deyişle, Fries isyanı bir Alman ayaklanması değil, kırsal kesimde Almanca konuşanların gerçekleştirdiği eylemlerdir. Bu eylemlerde özellikle Almanca kullanılmamıştır. Lakin bazıları olayı etnik terimlerle yorumlamaya çalışır (Pfleger, 2004: 346).

İsyancılar konut vergisinin uygulanmasını önleme konusundaki kararlılıklarını gösterirler ve şiddete başvurma direniş anlayışları dahilinde olduğunu açıkça ortaya koyarlar. Yasayı uygulamakla görevli yetkililer neredeyse tamamen pasifist inanca sahip kişilerden oluşuyordur. Bu yetkililer, isyancıların şiddet kullanma istekliliğini test etme konusunda isteksizdir. İsyancılar bu isteksizliği tamamen anlar ve amaçlarını gerçekleştirmek için gereken minimum gücü kullanırlar. Fries'in mahkumların serbest bırakılması üzerine Nichols'la yaptığı pazarlık, bu ince hesapların bir örneğidir. Nichols pasifist değildir, lakin sayıca az ve silahsızdır. Bunu avantaja çeviren Fries, mahkumları kurtarmayı başarır (Churchill, 2000: 125).

4.3. İsyancıların Affedilmesi ve Vergilerin Kaldırılması

İsyandan sonra seçilen yeni Başkan Thomas Jefferson göreve başladığında Kongre'deki Cumhuriyetçiler, 1798 yılının doğrudan vergisi de dahil olmak üzere, 1790'ların vergilerini yürürlükten kaldırır. Jefferson'un 1798 radikalizmini reddetme ve seçim zaferini sürdürme kararı, doğru bir değerlendirmeye dayanır. Cumhuriyetçilerin Mart 1801'de aldıkları tavır, Fries isyanına, halkın kendi yarattıkları bir hükümetin eylemlerine direnıp direnemeyeceği sorusuna verdikleri bir yanıt olur. Sonunda halkın ancak yasal seçimler yoluyla hükümeti kurma hakları kısıtlandığında direnebileceği belirlenir. Halk tarafından yasal olarak seçilmiş yetkililerin gasp edilmesi gibi durumlarda, Cumhuriyetçiler, halkın özgürlüklerini savunabileceği ve egemenliğini ancak bir sonraki seçimde tazmin için dilekçe vererek ve suçluları geri çevirerek haklı çıkarabileceği konusunda ılımlı bir uzlaşmaya varırlar. Demokratik Cumhuriyetçiler, güçlü kamu eleştirisinin cumhuriyetçi siyasi kültürün önemli bir parçası olduğu konusunda ısrar etmeye devam etseler de halk egemenliği anlayışları artık halkın hükümetin eylemlerini yargılama ve kendilerini doğrudan gasplara karşı savunma yetkisini kabul etmiyordur (Churchill, 2000: 125).

Jakobenliğin on sekizinci yüzyıl hayaleti, yirminci yüzyılın komünizm karşıtı histerisinin yaptığı gibi, çoğu Amerikalıyı özgürlüklerinden vazgeçmeleri için korkutmayı başaramaz. Federalist savaş zamanı taleplerine direniş, Amerikalıların devrimci ve anayasal dönemlerden aldıkları siyasi eğitimin bir kanıtı olarak sunulur. Halk, ulusal güvenlik kurumlarının belirlediği çok güçlü bir ulus devlete boyun eğmeye de razı olmaz (Newman, 2000: 67). 1799 yılına gelindiğinde, eyalet arazi politikası ve alınması planlanan vergiler, birçok kişide hükümetlerinin genel olarak halk pahasına zenginlere fayda sağlamak için hareket ettiği inancını güçlendirir (Bouton, 2000: 34).

İsyancılar, kendilerinden alınması planlanan vergilerin, cumhuriyeti sürdürmek için gerekli olan ekonomik özerkliği aşındırdığını düşünürler. Dahası, sıradan vatandaşların bu yüke elitlerin zenginleşmesi için katlandıklarını savunurlar. Böylece, Fries isyanını gerçekleştiren insanlar için yeni vergiler, zenginleri büyük ölçüde halka rağmen ödüllendiren bir mekanizmanın parçası olarak görülür (Bouton, 2000: 35).

1798 yılında göreve gelen Başkan Adams ve A.B. D. tarihinin ilk Maliye Bakanı Alexander Hamilton tarafından güvenlikçi politikalarla uygulamaya konulmak istenen ek vergiler, Fries İsyanı'na neden olduğu gibi, Adams Hükümetine olan güveni de zedeler. Bakan Hamilton isyanlar konusunda net bir tavır takınır ve isyancıların hak ettiği cezayı almalarını ister. Hamilton'a göre Fries İsyanı'nın çıkma nedeni de Başkan Washington döneminde gerçekleşen, Viski İsyanı (1794) katılımcılarının cezalandırılmamasıdır. Viski İsyanı sırasında da Maliye Bakanı olan Hamilton'a göre İsyanların affedilmesi yeni isyanlara zemin hazırlamaktadır. Ancak, 1800 yılında başkan seçilen Thomas Jefferson konuya farklı yaklaşır. Viski isyanını kastederek söylemiş olduğu, "o zaman da şimdi de küçük bir isyan güzel bir şeydir" sözü konuya yaklaşımını gösteren bir örnektir. Başkan Jefferson, göreve geldiği gibi, Bakan Hamilton tarafından önerilen ve isyanlara neden olan vergileri kaldırır (Aktan ve diğ., 2002: 155, 182, 183).

5. MEKSİKADA VERGİ DİRENİŞİ, 1780-1807

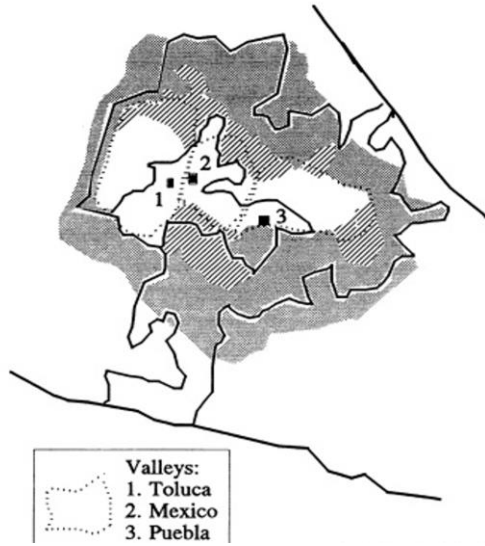
İspanya ve Portekiz'in yeni ticaret yolları ve zenginlikler bulma yarışı Amerika Kıtası'nın keşfedilmesiyle sonuçlanır. Yapılan keşiflerle birlikte yoğun bir fetih ve sömürge dönemi başlar. İspanya, yeni kıtanın keşfedilmesinden sonra Aztek İmparatorluğuna son verip Meksika'yı yönetimine bağlar ve yaklaşık üç yüz yıllık bir süre sömürge dönemi yaşarır. Bölge Yeni İspanya Genel Valiliği olarak adlandırılır ve idari yapılanma içerisinde yer alır

(Yarar, 2016: 22).

İspanya'nın bölgede uzun süre kalması, istila ve yağma için gelen kişilerin bölgeye yerleşerek bir aile ve düzen kurmalarına neden olur. Bu kişiler daha sonra bu toprakları kendileri için vatan kabul ederler. Ancak, İspanya Krallığı için bölge hala bir sömürge toprağıdır ve buradaki her kaynak ve kişi anavatanın zenginliği için bir araçtır. Ayrıca, Meksika'da doğan İspanyollar ve yerlilerle evlenen İspanyollar, Avrupalı İspanyollar tarafından ikinci sınıf görülmeye başlanır.

5.1. Yüksek Vergiler ve İsyanın Doğusu

On sekizinci yüzyılın ilk on yılında, Yeni İspanya'nın (Meksika) toplam geliri yılda yaklaşık dört buçuk milyon peso olarak belirlenir. Bu gelir yüzyılın sonuna kadar büyümeye artmaya devam eder. Yeni İspanya'dan gelen toplam brüt gelirler, İspanya'nın yeni kıtadaki sömürgelerinden elde ettiği toplam gelirlerin yüzde 56'sına denk gelmektedir. 1720 yılına kadar yılda sekiz milyon peso olan gelirler, 1770'li yıllarda yıllık toplam yirmi iki buçuk milyon pesoya ulaşır. Meksika'dan elde edilen gelirin oranı da sürekli artar ve sömürgelerden elde edilen gelirlerin yüzde 78'ini oluşturur hale gelir (Klein, 2000: 2). Belirli tarımsal üretim türleri üzerindeki devlet tekeli kontrolleri, ticaret ve tüketim üzerindeki vergiler yoluyla devletin kentsel tüketicilerden, zanaatkarlardan ve köylülerden gelir elde etmesi, her kesim üzerinde rahatsızlık yaratır (McFarlane, 1995: 330).

(On Sekizinci Yüzyıl Anahuac Vadisi)

Yeni İspanya olarak anılan Meksika'nın en önemli yerleri, üç vadi batıda Toluca, merkezde Meksika ve doğuda Puebla vadilerinden oluşur. Bölgede iki büyük şehir ve Toluca, Tepeaca, Tlaxcala ve Texcoco gibi birkaç küçük taşra kasabası yer alır. Yeni İspanya, nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ını barındıran yoğun nüfuslu bir bölgedir (Ouweneel, 1995: 757).

Bölgeden alınan yüksek vergiler, insanların kırsal alanlara dağılmasına ve savaşın yayılmasına neden olur. İspanya bir taraftan isyancılarla savaşırken, bir taraftan isyancılara af çıkarıp onlara toprak verir. Bu durum yönetim zafiyetine ve isyanla mücadelenin ciddiyetsiz bir hal almasına yol açar. Bir müddet sonra Meksika'nın seçkinleriyle orta kesimi, şehirlerde, kasabalarda veya kırsal bölgelerde yaşayan herkes, Kralcı

vergilendirmeyi ve Krala hizmet etme taleplerini küçümsemeye başlar. Zenginliklerinin gerçek bir zafer ya da barış umudu olmadan erozyona uğradığını görürler. İsyân, çevredeki dağlık bölgelere çekildiğinde veya küçük haydut çetelerine indirildiğinde bile, vergiler tüccar, küçük çiftçi veya bir pazar tezgâhı işletmecisi üzerinde kalır. Öte yandan, Kral'ın af politikaları, asker dışında hiçbir meslek bilmeyen geniş bir insan sınıfının oluşmasına neden olur. Bu politikalar sonunda isyancıdan Kral yanlılığına, sonra tekrar haydutluğa geri dönen bir kesim ortaya çıkar. Bu kesim halkın varlıklarına zorla el koyar (Archer, 1994: 98).

Sonuç olarak halk üzerinde vergi yükü artar, düzen kaybolur ve bir kaos ortamı yaşanır. İspanya, bölgedeki bazı yerlerde kontrolü isyancılara bırakmak zorunda kalır. Bu şekilde isyan uzar ve iki taraf kendi bölgelerinde hakimiyetlerini kurmaya başlar.

5.2. İsyânın Çıkmaza Girmesi ve Sonuçlanması

Birçok bölgede, Kraliyet güçlerinin şehirleri ve kasabaları kontrol etmesiyle çatışmaların zamanla çıkmaza girdiği görülür. İsyancılar kırsal bölgeleri, sık ormanları ve engebeli dağlık arazileri işgal eder. Kraliyet güçleriye yalnızca sıkı korunan konvoylarla hareket edebilir. Her iki taraf da kontrol ettikleri nüfusları ağır şekilde vergilendirmiş ve ticari mallara gümrük vergileri koymuştur (Archer, 1994: 74).

Sömürgeci dönemde meydana gelen isyanlarda, isyanların nedenleri toplumsal şartlara ve doğrudan nedenlere bağlı olarak iki kategoriye ayrılır. 1765 yılındaki Quito isyanı, şehir halkının işi olması ve kapsamlı bir bölgesel isyan haline gelmemesi bakımından farklıdır. Bununla birlikte, halk ayaklanmasına neden olan ekonomik şikayetlere odaklanırsak, bazı ortak özellikler, 1765 yılındaki Quito'nun kentsel ayaklanmasını, 1780'lerin başlarında New Granada ve Peru'nun kırsal isyanlarıyla ilişkilendiriyor gibi görünür. Bu ortak özellikler sömürge hükümetinin mali politikalarından kaynaklanır. On sekizinci yüzyıl isyanlarına halkın katılımı ortak bir sebebe dayanır. İster üretici ister tüketici olsunlar, yeni ekonomik yükler getirme tehdidinde bulunan vergi değişiklikleriyle karşı karşıya kalan sıradan insanlar bu duruma karşı isyan ederler (McFarlane, 1995: 324).

İspanyol yönetimi de Avrupa'daki savaşı finanse etmek ve Yeni Dünya'daki isyanı bastırmak için şiddetli bir baskı altında kalır. Bu sırada Meksika'da kraliyet görevlileri büyük ölçüde artan satış vergilerinin ürettiği milyonlarca pesoyu toplamayı ihmal etmezler (Smith, 1948: 37).

Af çıkarılmış isyancıların, tamamen benzer şekilde af çıkarılmış eski isyancılardan oluşan toplulukları korumak için yaygın olarak kullanılması, Kralcı ordu için ve dolaylı olarak mevcut rejim için potansiyel tehlikeler oluşturur. Görünür bir zafer olasılığı olmayan yıllarca isyandan sonra hem isyancılar hem de Kralcılar askeri baskıyla, rüşvetlerle ve bozulan bir sistemle yaşamak zorunda kalırlar. Bazı isyancılar yapılan toprak ve yerleşim tekliflerini kabul etmek için aniden taraf değiştirir. Kanlı devrimciler ve kanun kaçakları, aflarla neredeyse mucizevi bir şekilde vatansever Kraliyet yanlılarına dönüşürler. Dikkat çekici bir şekilde, aynı faktörler birçok eski isyancının, isyan ve haydutluğa geri dönmesine neden olur. Kötü idari kayıtlar ve iletişim nedeniyle, bazı ağır suçlular, ölüm cezasına çarptırılmadan beş veya altı af çıkarmayı başarırlar (Archer, 1994: 72).

Otumba, Cempoala ve Pachuca-Tula-Ixmiquilpan-Zimapan bölgesinin tamamı, 1785 kuraklığı ve 1786 salgını sırasında ağır darbe alır ve haraç ödemesinden muafiyet talep ederler. 1801 ve 1802 yıllarında Otumba ve Cempoala Kızılderiileri, 1786 yılında yaptıkları gibi yeni vergilerin ödenmesine karşı direndiler ve bunu gerçekleştirmeye yönelik her türlü girişimi silahlı direnişle karşılarlar. 1816 yılında Sömürge Valisi Calleja,

bu bölgeyi ayaklanmanın ilk günlerinden itibaren isyancıların desteğinin önemli bir merkezi olarak tanımlar (Hamnett, 1980: 7).

1789 Fransız İhtilali'nin etkileri, Meksika sömürgelerinde de görülmeye başlanır. Ancak burada doğmuş olan İspanyollar kendilerini İspanyol milliyetçisi olarak hissetmezler. Onlar da kendilerini kreol¹ milliyetçisi olarak tanımlar. Kral'ın baskılarına karşı ortaya koyulan bu tavır zamanla yerliler tarafından da sahiplenir ve yeni bir ulusun doğmasına neden olur (Yarar, 2016: 24).

SONUÇ

Toplamlar sürekli değişime uğrarlar ve devletler de bu değişimden etkilenirler. Bu değişim insanların yaşam tarzlarını, beklentilerini ve ihtiyaçlarını, dolaylı olarak da devletin görev ve sorumluluklarını belirler. Farklı dönemlerde farklı amaçlarla da olsa devletler söz konusu görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için vergilere ihtiyaç duyarlar. Toplanan vergiler ile yapılan kamu harcamalarının şeffaf olması, vergilerin toplumsal yaşamı ve ticaret hayatını olumsuz etkilememesi de ayrıca önem taşır. Ağır vergiler, yoksulluk, kamu idarecilerinin yozlaşması gibi durumlar neticesindeyse isyanların ortaya çıktığı sık görülen bir durumdur.

Bu çalışma birbirinden uzak bölgelerde fakat aynı dönemde gerçekleşen beş vergi isyanını incelemektedir. İsyânların her birinin farklı siyasi, sosyal ve ekonomik sonuçları olduğu görülmektedir. Ancak tüm isyanların çıkma nedenleri halkın yoksullaşmasına ve ağır vergilere dayanmaktadır.

Inconfidência Mineira İsyânları (1789) ve Meksika'da Vergi Direnişi (1780-1807), benzer özellikler gösterir. Yeni Kıta'nın keşfedilmesi sonucunda İspanya ve Portekiz Krallıkları, keşfettikleri zenginliği sömürme yarışına girerler. Ancak, aradan yüzyıllar geçince şimdiki Brezilya topraklarına yerleşen Portekizliler ile Meksika'ya yerleşen İspanyollar için bu topraklar yeni bir vatan haline gelir ve ağır vergilere karşı Krallıklarına isyan ederler. Bu isyanlar günümüzde Meksika'nın ve Brezilya'nın bağımsızlıkları içinde önemli yer tutar.

Beyaz Lotus İsyanı (1793), Qing Hanedanlığı döneminde Çin'de yerel görevlilerin uyguladığı yüksek vergiler ve baskılar nedeniyle ortaya çıkar. Dini bir örgüt olan ve yüzyıllardır gizlenerek faaliyet gösteren Beyaz Lotus Tarikatı'nın ayaklanması halktan destek görmüştür. İsyan bastırılır ancak, merkezi yönetimin orduya ve yerel yöneticilere olan güveni zedelenir, orduya verilen destek azaltılır. Zamanla ordu zayıflar, zayıflayan ordu ile merkezi yönetim de güç kaybetmeye başlar.

Pazvantoğlu Osman, Osmanlı Devleti tarafından idam edilen ve malları müsadere edilen babasının intikamını almak ve el konulan mallarını tekrar elde edebilmek için ayaklanır (1794). Yüksek vergilerden ve mültezimlerin baskılarından bunalan halk desteği ile isyanı büyür. Hükümet isyanı bastıramaz ve Pazvantoğlu vezir olarak atanır. İstedğini alamayan Pazvantoğlu toplamda üç defa ayaklanır ve hükümet onu her defasında affetmek zorunda kalır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin merkezi gücünün o dönem ne kadar zayıfladığını göstermektedir.

Fries İsyanı ise (1799-1800), diğer isyanlardan farklı özellikler gösterir. İsyan, savaş ihtimali nedeniyle alınmak istenen bir vergiye halkın tepki göstermesi ile çıkar. Yani burada vergiler henüz alınmadan isyan çıkmıştır. Burada asıl mesele halkın özgürlüklerine sahip çıkması olarak değerlendirilir. Bu isyan, ABD tarihini ve kuruluş ilkelerini anlamak

¹ Latin Amerika'da Avrupa kökenli kimse veya Avrupa usulü yapılmış şeylere verilen isim.

için önem taşır. Nitekim isyan bastırılıp, isyancılar yakalansa da isyancılar affedilir, söz konusu vergilerin alınması kararı da iptal edilir.

Bu çalışma göstermektedir ki, devletlerin gücü büyük oranda halkının mutluluğu ve refahına bağlıdır. Yoksulluğun, yolsuzluğun ve ağır vergilerin olduğu toplumlarda devlete karşı başlatılan isyanlar yıkıcı etkilere sahiptir. Çalışmaya konu olan isyanların gerçekleştiği devletler arasında varlığını devam ettirebilen tek yönetim ABD'dir. ABD. isyanları bastırdıktan sonra, yapılan isyanları sadece devlet otoritesine karşı bir başkaldırı olarak görmez. Bu durum Kongre'de tartışılır, isyancılar suçlu bulunsalar dahi, söz konusu vergilerin isyana zemin hazırladığı ve bireysel özgürlükleri ihlal ettiği konusunda karar alınır, isyancılar affedilir ve vergiler kaldırılır. Aynı dönemde gerçekleşen isyanlar arasında ABD'nin bu tutumu isyanlara yönelik farklı bir yaklaşım ortaya koyması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve işyan. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Akarslan, M. (1994). 19. yüzyılda Çin'de Avrupa tesirinin başlaması ve 1839 · 1842 Afyon Savaşı. Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 15(2), 251-257.
- Akdağ, M. (1963). Osmanlı tarihinde ayanlık düzeni devri 1730 - 1839. Tarih Araştırmaları Dergisi, 8(14), 51-61.
- Andreoni, A. G. (2019). The Brazilian Gold Rush. Edited Green, J. N., Langland, V. ve Schwarcz, L. M. içinde, The Brazil Reader (2nd Edition) 97-99. Durham: Duke University Press.
- Archer, C. I. (1994). Insurrection-Reaction-Revolution-Fragmentation: Reconstructing the Choreography of Meltdown in New Spain during the Independence Era. Mexican Studies, 10(1), 63-98.
- Beydilli, K. (2007). Pazvantoğlu Osman. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Bouton, T. (2000). No Wonder the Times Were Troublesome: The Origins of Fries Rebellion, 1783-1799. Pennsylvania History: A Journal of Mid-Atlantic Studies, 67(1), 21-42.
- Brown, M. E. (1976). Analysis of the Development of the Tradition of Political Intervention by the Military Classes of Colonial Brazil 1500-1817 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Faculty of the Graduate College of the Oklahoma State University. Oklahoma.
- Cao, B. (2011). White Hegemony in the (Re)Birth of Brazil. Humanities Research, 17(1), 35-57.
- Cardozo, M. (1952). Another Document on the Inconfidencia Mineira. The Hispanic American Historical Review, 32(4), 540-551.
- Carlson, R. H. (2004). A brief history of property tax. Fair and equitable, Erişim Tarihi: 01.07.2022.<https://info.bcassessment.ca/about/Shared%20Documents/A%20Brief%20History%20of%20Property%20Tax%20-%20Article.pdf>
- Carvalho, J. M. (2000). Dreams come untrue. Daedalus, 129(2), 57-82.
- Churchill, R. H. (2000). Popular nullification, fries rebellion, and the waning of radical republicanism, 1798- 1801. Pennsylvania History: A Journal of Mid-Atlantic Studies, 67(1), 105-140.
- Cohen, M. L. (1992). Religion in a state society: China. Asia: Case Studies in Social Sciences. Erişim Tarihi: 01.08.2022. http://www.columbia.edu/itc/eacp/japanworks/cosmos/main/religion_in_state_society.pdf
- Dai, Y. (2019). Civilians go into battle: Hired Militias in the White Lotus war, 1796-1805. Asia Major, 22(2), 145-178.
- De Paiva Abreu, M. ve Do Lago, L. A. C. (1997). Property Rights and the Fiscal and Financial Systems in Brazil: Colonial Heritage and the Imperial Period, Texto para discussão, No. 370. Erişim Tarihi: 01.08.2022. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/186615/1/td370.pdf>

- Durdu, M. (2018). Sivil İtaatsızlık Kavramı ve Vergi İtaatsızlığı. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(2), 255-290.
- Feuerwerker, A. (1984). The state and the economy in late imperial China. Theory and Society, 13(3), Special Issue on China, 297-326.
- Furtado, J. F. (2014). Seditious books and libertinism in the captaincy of Minas Gerais (18th century Brazil). Revista Complutense de Historia de América, 40, 113-136.
- Hamnett, B. R. (1980). The economic and social dimension of the revolution of independence in Mexico, 1800 – 1824. Ibero-amerikanisches Archiv, 6(1), 1-27.
- Karagöz, H. (2013). Venedik (1716) ve Habsburg (1716-1717) seferlerinde Vidin şehrinin askeri ve lojistik önemi. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 30(2), 83-116.
- Karataş, H. (2011). Bir sözlü tarih metni olarak Pazvandoğlu türküsü. Millî Folklor, 23(92), 131-142.
- Klein, H. S. (2000). Origin and volume of remission of royal tax revenues from the viceroalties of Peru and Nueva España'. Dinero, Moneda y Crédito en la Monarquía Hispánica, 269-292.
- Koçak, Z. (2018). 14 numaralı şer'iyye sicil defterine göre Vidin'de idari, ekonomik ve sosyal yapı (1699-1702). E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 10(4), 1566-1591.
- Levine, P. (1973). The fries rebellion: Social violence and the politics of the new nation. Pennsylvania History: A Journal of Mid-Atlantic Studies, 241-259.
- Marchant, A. (1941). Tiradentes in the conspiracy of Minas. The Hispanic American Historical Review, 21(2), 239-257.
- McCaffrey, C. (2020). Rebellion and religious identity: The case of the White Lotus uprising (1796–1804). Journal of Chinese Religions, 48(1), 59-85.
- McCaffrey, J. M. (2003). Living through rebellion: A local history of the White Lotus uprising in Hubei, China. Erişim Tarihi: 01.08.2022. <https://www.proquest.com/docview/305337770?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>
- McFarlane, A. (1995). Rebellions in late colonial Spanish America: A comparative perspective. Bulletin of Latin American Research, 14(2), 313-338.
- Mutajçieva, V. P. (1977). 18. yüzyılın son on yılında ayanlık müessesesi. Erişim Tarihi: 06.01.2022. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/101790>
- Fulin, N. (2020). Vidin ayanı pazvantoğlu Osman isyanı (1795-1802). Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi, 2(1), 159- 177.
- Newman, P. D. (2000). The Federalists' cold war: The fries rebellion, national security, and the state, 1787- 1800. Pennsylvania History: A Journal of Mid-Atlantic Studies, 67(1), 63-104.
- Ouweneel, A. (1995). From "tlahtocayotl" to "gobernadoryotl": A Critical Examination of Indigenous Rule in 18th-Century Central Mexico. American Ethnologist, 22(4), 756-785.

- Perry, E. J. (1976). Worshipers and warriors White Lotus influence on the Nian Rebellion. *Modern China*, 2(1), 4-22.
- Pflegler, B. (2004). Miserable Germans and Fries's rebellion: Language, ethnicity, and citizenship in the early republic. *Early American Studies*, 2(2), 343-361.
- Pinson, M. (1975). Bulgaria in the first tanzimat period: The revolts in Nish (1841) and Vidin (1850). *Middle Eastern Studies*, 11(2), 103-146.
- Quan, L. (2015). A study on the fortified village system and rural social order rebuilding of qinling-dabashan area in the middle of qing dynasty. *Canadian Social Science*, 11(1), 114-120.
- Ridgway, W. H. (2000). Fries in the federalist imagination: A crisis of republican society. *Pennsylvania History: A Journal of Mid-Atlantic Studies*, 67(1), 141-160.
- Rodrigues, A. F. (2017). Seizures among the participants of the inconfidência mineira as a source for research on the history of books and libraries (1789). *História (São Paulo)*, 36, 1-30.
- Sancaktar, C. (2011). Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti ve siyasal mirası. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), (27-47).
- Smith, R. S. (1948). Sales taxes in New Spain, 1575-1770. *The Hispanic American Historical Review*, 28(1), 2-37.
- Sng, T. H. (2014). Size and dynastic decline: The Principal-agent problem in late Imperial China, 1700–1850. *Explorations in Economic History*, 54, 107–127.
- Sousa, R. M. (2008). Brazilian gold and the Lisbon mint house (1720–1807). *e-JPH*, 6(1), 1-22.
- Üstündağ Özdemir, N. (2014). 18. yüzyıl Osmanlı yönetim anlayışında “sorun çözme” süreci ve Pazvantoğlu Osman. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 20, 237-260.
- Wakeman, F. E. (1975). *The fall of imperial China*. New York : Free Press.
- Wei, Z. (2019). Studying the archival confessions of the White Lotus rebellion in Late Imperial China following the archival turn. *ECQI 2019 Proceedings* içinde (280-286). Edinburgh.
- Yarar, A. (2016). Sömürgeci ulusal devlet anlayışına: Bağımsız Meksika'nın kuruluş mücadelesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Kültürel Çalışmalar Sempozyumu* içinde (22-29). Dobraknjiga: Bosnia and Herzegovina.

Bölüm 15

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - VI

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - VI

ZEYTUN KAZASI ERMENİ İSYANI, 1780

Cem Barlas Arslan

Anadolu Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

barlasarslan@gmail.com

0000-0002-0635-602X

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda ayrılık süreci en sorunlu millet Ermeniler olmuştur. Otoriteye karşı birçok defa isyan eden Ermenilerin silahlı ve örgütlü ilk isyanları Zeytun isyanıdır. 1780 Zeytun İsyanı, bir vergi isyanı niteliğindedir. İsyan iki yıl sürmüştür, can kayıpları yaşanmıştır. Zeytun'u, ilk isyan kabul edilen 1890 Erzurum İsyanından ayıran en önemli özellikse Ermeni ahali tarafından değil, Ermeni eşkıyalarca çıkarılmış olmasıdır. Ermeni sorunu siyasi bir meseledir. Birçok siyasi meselenin temelinde olduğu gibi bu olayda da vergilendirme yetkisine karşı direniş gösterme durumu söz konusu olmuştur. Bu çalışmayla tarihçilerin her aşamasına ışık tutmaya çalıştığı Ermeni sorununa vergi perspektifinden bakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Sorunu, Vergi İsyanı, 1780 Zeytun İsyanı

Abstract

Armenians are the nation whose separation process was the most problematic in the Ottoman Empire. The first armed and organized revolt of the Armenians, who revolt against the authority many times, was the Zeytun revolution. 1780 Zeytun revolt is a tax revolt. The revolt lasted for 2 years and there were casualties. The most important feature that distinguishes Zeytun from the 1890 Erzurum revolt, which was accepted as the first revolt, is that it was brought out by Armenian bandits, not by the Armenian people. The Armenian question is a political issue. As in the case of many political issues, there has been a case of resistance against taxation. With this section, the Armenian question, which historians shed light on every stage, has been looked at from a tax perspective.

Keywords: The Armenian Question, Tax Revolt, 1780 Zeytun Revolt

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, geniş bir coğrafyaya hükmeder ve farklı etnik ve dini unsurları yüzyıllarca bir arada yönetir. Lakin bozulan devlet sistemi ve dünyada ortaya çıkan değişimin de etkisiyle İmparatorluk, uzun ve sancılı bir süreçten sonra dağılır. Kozmopolit yapıya sahip olan imparatorlukların, belki de ortak kaderi olan işyanlardır. Doğal olarak işyanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda da görülen olgulardır. Devletin kuruluşundan itibaren birçok işyan ve ayaklanma yaşanır ve bunlar, otoritenin zayıflamaya başlamasıyla yıkıcı etkilerini daha da artırır. İmparatorluğun çözülme sürecinde ilk olarak, 1804 yılında Sırlar kolektif ve kapsamlı bir işyan çıkarır. Sonrasında yayılan işyan dalgası neticesinde bağımsızlığını ilk kazananlarsa 1829 yılında Yunanlar olur. Süreç içinde ayrılıkçı hareketler diğer uluslara da sirayet eder ve işyanlar İmparatorluğun son yüzyılında artar. Osmanlı İmparatorluğu'nda görülen işyanların, çağdaşlarına kıyasla daha örgütlü ve şiddet eğilimli olduğunu ifade etmek de mümkündür.

Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik işyanların hemen hepsi yıkıcı ve sıkıntılı sonuçlar doğurur, lakin bunlar içinde en sancılısı Ermenilerle yaşanır. Yüzyıllarca sadık millet olarak kabul edilen Ermeniler; milliyetçilik akımlarının etkisi, yabancı devletlerin kışkırtmaları ve de Ermeni Kilisesi'nin yoğun faaliyetleri neticesinde defaatle işyan ederler. İşyanların akabinde oluşan sıkıntılı süreç, 1915 yılında zorunlu bir tehcir (göçe zorlama) kararı verilmesine kadar devam eder.

Tehcir kararı öncesinde yaşanan olaylar, tehcir kararı ve uygulaması sırasında Ermeni ahaliden hayatlarını kaybedenlerin olması, günümüzde de devam eden tartışmaları ve asılsız iddiaları beraberinde getirir. Tarihi belgelerin net biçimde ortaya koymasına rağmen, Ermenilere sözde soykırım uygulandığına ilişkin bir algı oluşturmak ve bu yolla Türkiye Cumhuriyeti ve Türk tarihi üzerinde baskı yaratmak için konunun yüz yılı aşkın süredir siyasi malzeme niteliğinde gündemde tutulmasına devam edilir.

Ermenilerin Osmanlı egemenliğine girdiği 1515 yılından itibaren küçük çapta hadiseler yaşanır. Lakin ilk organize ve uzun süren Ermeni işyanı, 1780 yılında Maraş Zeytun'da gerçekleşen vergi işyanı olarak dikkat çeker. Bu işyan, siyasi ve etnik niteliği geri planda olan bir işyandır. Sonraları çok daha büyük işyan hareketleri yaşansa da Zeytun işyanı ilk örgütlü hareket olarak kabul edilir. Osmanlı'da yaşanan sonraki süreçte, vergiye karşı gösterilen direnç, siyasi ve etnik işyanlarla birleşir ve tamamıyla silahlı mücadeleye dönüşür. Nitekim tehcir kararına kadar ki her işyan hareketinde vergi vermeme eğilimi görülür. Keza gerek Ermeni Kilisesi gerekse yabancı devletler, Ermeni sorununa yönelik olarak vergi konusunu her daim gündemde tutarlar.

Zeytun işyanının ele alındığı bu çalışma giriş haricinde üç başlık kapsamında kurgulanmıştır. Buna göre, birinci başlıkta Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet teşkilatı içinde vergilemenin geçirdiği evrim ve oluşan vergi açmazı ele alınmıştır. İkinci başlıkta Osmanlı'da Ermenileri işyana sürükleyen nedenler genel hatları çizilerek ortaya konulmuştur. Üçüncü bölümde Zeytun kazasının özellikleri ve yaşanan Zeytun işyanı incelenmiş ve çalışma sonuç başlığıyla bitirilmiştir.

1. İMPARATORLUĞUN VERGİ ÇIKMAZI

Osmanlı İmparatorluğu, dönemine göre muazzam bir devlet teşkilatı oluşturan devlet özelliğindedir. Tarih sahnesinde yer aldığı sürenin özellikle ilk yarısında Osmanlı; iktisadi, sosyal, siyasi ve askeri olarak güçlü ve ileri bir medeniyet kurar. Üç kıtaya yayılan ve geniş bir coğrafyaya hükmeden İmparatorluk, tarihçilerin kabulüne göre on yedinci yüzyılın başlarında duraklama sürecine girer, geriler ve ardından yirminci yüzyılda yıkılır.

İmparatorluğun duraklama sürecine girmesi ve mevcut yapının bozulmasında pek çok iç ve dış etken bulunur. Osmanlı, on altıncı yüzyıldan itibaren artan deniz ticaretinin ve kurulan sömürge düzeni sonucu oluşan sermaye birikiminin gerisinde kalır; İngiltere’de ortaya çıkan sanayi devrimiyle Fransa’daki sosyal ve siyasi devrimin yarattığı toplumsal ve ekonomik dönüşümün ivmesine ayak uyduramaz. İmparatorluk, fetihlerin durmasının yanı sıra toprak sisteminin ve askeri düzenin bozulmasıyla yıllar içinde ciddi bir ekonomik ve siyasi bağımlılığın içine düşer. Bu süreçte diğer devletler; nüfus, sanayi, teknoloji ve ekonomi açısından gelişme gösterirken, Osmanlı İmparatorluğu ve dahi ülke toplumu, asgari geçim düzeyinde yaşayan, hayat şartları iyileşmeyen, geliri ve nüfusu artmayan, iktisadi açıdan durgun bir ülke ve toplum haline bürünür (Yenal, 2010: 23). Devlet mekanizmasının önemli bir ögesi olan vergi sistemi de haliyle bu söz konusu bu olumsuz gidişattan ve durağan yapıdan etkilenir.

Osmanlı İmparatorluğu vergi sisteminin şekillenmesinde, Selçuklu Devleti’nin yadsınamaz bir etkisi bulunur. Bununla birlikte; dinin, fethedilen coğrafi bölgelerin ve de geniş halk kitlelerinin vergi sistemini etkilediği ifade edilir (Öner, 2005: 128).

Bir gelir kaynağı ve egemenlik yansıması olarak vergiler, Osmanlı mali sisteminde önemli bir yer tutar. Osmanlı ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa dayandığından, vergi yükü esas itibariyle zirai faaliyetler üzerine yoğunlaşır (Egilmaz, 2020: 94). Keza, Asya kökenli imparatorluklarda vergilemenin ekonomiler üzerinde belirleyici bir etkisi bulunur ve köylü sınıfı için de kişisel statünün temeli olduğu görülür (İnalçık, 2000: 109). Bu durum diğer Türk devletlerinde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu’nda da söz konusudur. Selçuklulardan iltihak etmiş olan gelişmiş ve ayrıntılı bir zirai hukuk, hazinenin temeli olarak vergilemenin bu alanda yerleşmesine ve etkin olmasına sebebiyet verir (Akdağ, 1977: 510). Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi ve idari yapısı askeri esaslara göre şekillenir, miri arazileri ve tımar rejimi çerçevesinde biçimlenir. Osmanlı’da nüfus yapısı iki gruptan oluşur; birinci grupta savaşçı ve yönetici sınıfı oluşturan askeriler, ikinci grupta ise reaya adı verilen zanaatkar, tüccar ve köylüler bulunur, ki askeriler vergiden muaf iken ifade edildiği gibi reaya vergi yükümlüsü konumundadır (İnalçık, 2000: 52).

Osmanlı tarihinde, vergilemenin en etkin olduğu dönemin, İstanbul’un fethine kadar ki süreç olduğu ifade edilir (Akdağ, 1977: 516). Bununla birlikte, on yedinci yüzyılın sonlarına kadar vergi gelirleri düzenli ve tam olarak tahsil edilir, lakin sonrasında sistem bozulmaya başlar (Giray, 2013: 95). Öyle ki 1600’lü yıllara kadar devletin en önemli gelir kaynağı cizye vergisi olup, bu vergi toplam gelirlerin yaklaşık yüzde 48’sini oluşturur (İnalçık, 2000: 93). On yedinci yüzyıl sonrasında vergi gelirlerinin önemli bir kısmına taşradaki ayanlar ve yerel güçlerin el koyduğu, imparatorluk gelirlerinin yüzde 3’ten daha az bir kısmının hazineye ulaştığı görülür ki (Pamuk, 2014: 111) bunu, tımar sistemin bozulması ve iltizam usulünün benimsenmesi ortaya çıkarır. İltizam usulünde vergi tahsilatını mültezimlerin gerçekleştirmesi, mültezimlerinse otorite boşluğundan faydalanarak halktan olması gerekenden fazla vergi almaları ve ayrıca baskı ve şiddete başvurmaları gibi olumsuz hadiseler yaşanmıştır. Celali İsyanları (1519-1656), Patrona Halil İsyanı (1730) gibi bilinen çok sayıda isyanın temelinde vergileme olduğu gibi, Ermeni isyanlarında da vergilemenin izlerine rastlanır.

İltizam yönteminin ortaya çıkardığı olumsuzluklar ve de mali bunalım içindeki Osmanlı’nın vergileri olağanüstü şekilde artırması, vergi veren kesimlerin, özellikle de kırsal kesimde yaşayanların vergilere karşı tepki geliştirmelerine en büyük etkidir. Ayrıca vergi tahsilatında kolluk kuvvetlerinin kullanılması neticesinde zaman zaman istenmeyen durumların yaşanması da vergiye karşı tepkileri artırır. Yapılan tüm reformlar ve sistemi iyileştirme çabaları sonuç vermez, İmparatorluk vergi sorunları ve de vergi isyanlarıyla

yıkılışına kadar uğraşır. Öyle ki, 1890 yılında yaşanan Erzurum vergi işyanında olduğu gibi gayrimüslim ve Müslüman ahalinin, ağır vergilemeye karşı kolektif tepki koydukları dahi görülür.

2. SADAKATTEN İŞYANA ERMENİLER

Osmanlı İmparatorluğu, milliyetçi akımların etkisiyle dağılan tek imparatorluk değildir. Lakin dönemin diğer imparatorluklarının hiçbirisinde milliyetçi akımlar; Osmanlı'da olduğu gibi aktif ve silahlı eylemlere dönüşmez, diasporalar ve ihtilal komiteleri oluşmaz

(Ortaylı, 2021: 15).

Osmanlı İmparatorluğu'nun kozmopolit yapısı; kültürel, dinsel ve etnik çeşitliliği ve zenginliği doğursa da bozulan siyasi ve mali sisteminin etkisiyle bütünlük kaybedilmeye başlar. Sürecin yansıması olarak da İmparatorluğa karşı ilk işyan eden Sırlar, ilk olarak bağımsızlığını kazanan milletse Yunanlar olur. Bu gelişmelerden sonra, işyan dalgası tüm Osmanlı coğrafyasına yayılır, en sancılı ve sorunlu süreçse Ermenilerle yaşanır.

Türklerle Ermenilerin ilk sıkı ilişkileri, Selçuklular dönemine rastlar. Çağrı Bey tarafından Doğu Anadolu'ya düzenlenen seferlerde ilk temasların olduğu kabul edilir. Sonradaysa Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulması ve genişlemesiyle hem siyasi ve sosyal hem de coğrafi olarak Türklerle Ermeniler daha iç içe geçerler, on beşinci yüzyılda Doğu Anadolu'da var olan siyasi çekişmelerden bunalan Ermeni ahalî, Osmanlı ülkesine kabul edilerek toplu halde yerleştirilirler (Afyoncu, 2021: 256).

2.1. İşyanların Nedenleri

Ermeniler, dört yüz yıla yakın bir süre Osmanlı bünyesinde yaşarlar. Sadık millet olarak nitelenen Ermeniler, şartların da etkisi ile isyankâr millete dönüşür.

Ermeniler arasında milliyetçiliği aşıl原因 ve devamını sağlayan başlıca unsur Ermeni Kilisesi olup, kilise asırlardan beri Ermeni Krallığı / Büyük Ermenistan idealini sürekli yaşatır (Kocabaş, 1987: 24). Avrupalı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu bölüşmek için Hristiyan azınlıklardan yararlanma arzuları, Fransız Devrimiyle ortaya çıkan milliyetçilik akımlarıyla da birleşerek, Ermeni Kilisesi tarafından da desteklenen Ermeni milliyetçiliğini teşvik eder; önceleri burjuva ve şehir kökenli olan ve elitist bir nitelik taşıyan Ermeni milliyetçiliği, Ermeni toplumunun tüm katmanlarına yayılarak ayrılıkçı bir renege bürünür

(Halaçoğlu, 2002: 482).

Ermenilerin, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tutum ve davranışlarının değişerek isyancı ve ayrılıkçı tavır takınmalarının pek çok nedeni olmakla birlikte, başlıcaları şöyle ifade edilebilir (Kundakçı, 2001: 28-39):

- Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı özgürlükçü ve milliyetçi akımlar.
- Emperyalist devletlerin bağımsız Ermenistan fikrine verdikleri destek.
- Avrupalı devletlerin ortaya çıkardığı şark meselesi.
- Osmanlı tebaası olan Balkan devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları.
- Ermeni kilisesinin örgütçü ve kışkırtıcı tavırları.
- Gerçek dışı algı ve propaganda faaliyetleri (Binark, 2005: 32).

Tüm bu ve benzeri gelişmeler ve etkiler, yüzyıllarca sadık millet olarak görülen ve diğer azınlıklara göre imtiyazlı davranılan -öyle ki 1860 yılında Ermenilerin, Ermeni Meclis-i Umumiye adıyla bir meclis kurmalarına dahi izin verilir (Boray, 2011: 226)- Ermenilerin işyan ve ayrılıkçı faaliyetlerini artırır.

Tarihte dış etken olarak Ermenileri Osmanlı'ya karşı kıskırtan ilk devletse Rusya'dır. Rusya'nın temel politikası olan sıcak denizlere ulaşma arzusu, Ermeniler üzerindeki faaliyetlerini ve propagandalarını artırmasını gerektirir. Bunun üzerine Ermeniler 1769-74 Osmanlı-Rus savaşında Rusya'nın yanında tavır alırlar (Kocabaş, 1987: 24). Ermeni sorununun diplomatik ve siyasi bir nitelik kazanmasıysa 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ve ardından 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması ile başlar. Öyle ki Ermeni sorununun diplomatik bir metinde işlendiği Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi, daha sonra Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine de önemli bir değişiklik olmadan aktarılır. Bahse konu madde şöyledir (Çelik, 2015):

“Doğuda Rus askerinin istilası altında bulunup Osmanlı Devleti'ne iadesi gereken yerlerin tahliyesi oralarda iki devlet arasındaki iyi münasebetlere zarar getiren karışıklıklara meydan verebileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin oturduğu eyaletlerde mahalli menfaatlerin gerektirdiği ıslahatı vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkeslere karşı emniyetlerini sağlamayı taahhüt eder”.

Yaşanan bu gelişmeyle Ermeni sorunu, diplomatik bir metinde tescil eder, dış politika malzemesi haline gelir ve uluslararası ilişkilerde sürekli gündemde tutulmaya başlanır (Boray, 2011: 226).

2.2. Ermeni İsyanları

Ermenilerin, Osmanlı egemenliğinde yaşamaya başladıkları 1515 yılından itibaren bazı uyuşmazlıklar olur. Bununla birlikte, ilk silahlı ve kapsamlı isyanları, bir vergi isyanı olarak 1780 yılında Maraş Zeytun'da gerçekleşir. Ermenilerin siyasi ve etnik nitelikli diğer bir isyan hareketi de 1878 yılında yine Zeytun'da yaşanır; iki yüz ila üç yüz kadar Ermeni eşkıya tarafından bir cami yakılır, hükümet konağı tahrip edilir, civarda yer alan Müslüman köyleri basılarak öldürme, yaralama, yağma ve gasp faaliyetleri gerçekleştirilir (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2008: 3). Ancak belirtmek gerekir ki, tarihçilerin kabulüne göre, etnik temelli ilk isyan hareketi 1890 yılında yaşanan Erzurum isyanıdır. Zeytun isyanlarıyla 1890 Erzurum isyanı arasındaki önemli fark, Zeytun olaylarının Ermeni eşkıyalarca gerçekleştirilmesi, Erzurum isyanının ise ahalinin de dahil olduğu topyekûn bir isyan hareketi olmasıdır. Erzurum olayı, Hristiyan Kiliseleri ve Sanasaryan Mektebi'nde savaş aletleri imal edildiği ihbarının gerçek olmadığının anlaşılmasına rağmen, Ermeni ahalinin kilise civarında toplanarak Müslümanlara ait dükkânları yağmaladıkları ve asayiş sağlamaya yönelik gelen askerlere ateş açmaları sonucunda askerlerden şehit olan ve Ermenilerden ölenler olması şeklinde cereyan eder ve yayılır (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2008: 27). 1890 Erzurum isyanı milad kabul edilirse, 1920 Gümrü Barış Antlaşması arasında kalan otuz yıllık süreçte yaşanan olayların kronolojisi şöyledir (Karacakaya, 2015):

Haziran 1890	Ermeniler Erzurum'da olaylar çıkarırlar.
27 Temmuz 1890	Kumkapı gösterisi düzenlenir.
18 Mart 1893	Kayseri, Yozgat ve Merzifon'da olaylar çıkar.
25 Aralık 1893	Ermeniler Yozgat'ta hapishaneye saldırarak kargaşa çıkarırlar.
26 Mart 1894	Ermeni komiteciler, kendilerini desteklemeyen Patrik Horen Aşıkyan'a suikast düzenler.
Mayıs 1894	Ermeniler Sasun'da isyan çıkarırlar.

30 Eylül 1895	Kumkapı'da patrikhane önünde toplanan üç ila dört bin kadar Ermeni, Babıali'ye doğru yürüyüşe geçer.
24 Ekim 1895	Zeytun'da Ermeni işyanı başlar.
24 Aralık 1895	Askeri birlikler Zeytun'u yakın mesafeden kuşatırlar.
23 Mart 1896	Zeytun işyanına katılan dört Ermeni, Mersin'deki Fransız konsolosunun teminatıyla gemiyle Marsilya'ya gönderilir.
01 Haziran 1896	Van'da Ermeni işyanı başlar.
26 Ağustos 1896	Ermeniler İstanbul'da Osmanlı Bankası'na saldırır.
11 Kasım 1896	Babıali altı vilayet için ıslahat kararnamesi yayınlar.
18 Ağustos 1897	Ermeniler Babıali'ye bombalı saldırı düzenler.
1901	Ermeniler Sasun'da (Sason) karışıklıklar çıkarırlar.
21 Temmuz 1905	Sultan II. Abdülhamid'e bombalı suikast düzenlenir.
09 Nisan 1909	Adana'da olaylar başlar.
10 Kasım 1912	Eçmiyazın Katagikosu, Mısır'da bulunan Bogos Nubar Paşa'yı yetkili temsilci olarak tayin eder.
08 Şubat 1914	Doğu Anadolu ıslahatıyla ilgili olarak Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında anlaşma imzalanır.
25 Mayıs 1914	Doğu Anadolu için tayin edilen iki yabancı genel müfettişle sözleşmeler yapılır.
24 Nisan 1915	Dahiliye Nezareti, Ermeni komitelerinin kapatılıp, belgelerine el konulmasını, liderlerinin tutuklanmasını ister.
27 Mayıs 1915	Savaş halinde hükümet faaliyetlerine karşı gelenler için alınacak askeri önlemler hakkındaki geçici kanun kabul edilerek yürürlüğe konur.
30 Mayıs 1915	Meclis-i Vükelâ, Ermenilerin Musul, Zor, Halep ve Suriye'nin bazı bölgelerine sevkleri kararını alır.
10 Haziran 1915	Sevk edilen Ermenilerin iskân ve işlerinin teminiyle geride bıraktıkları mallarının koruma altına alınmasını içeren yönetmelik yayınlanır.
Haziran 1915	Ermenilerin yirmi beş gün süren Karahisar-ı Şarkî işyanında şehir yakıldı, yüz yirmi Müslüman öldürölür.
15 Mart 1916	Ermenilerin başka vilayetlere sevkı durdurulur.
11 Aralık 1918	Kafkas Cephesi Osmanlı Orduları Komutanı Vehip Paşa, bölgede Ermeni mezaliminin önlenmesi için Rus Kafkas Ordular Grubu Komutanı Odişelidze'ye mektup gönderir.
10 Nisan 1919	Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, Ermeni propagandası sonucu Beyazıt Meydanı'nda idam edilir.
28 Eylül 1920	Kazım Karabekir Paşa, Doğu'da Ermeniler üzerine taarruza geçer.

2-3 Aralık 1920

TBMM Hükümeti'yle Ermenistan arasında Gümrü Anlaşmasını imzalanır

Görüleceği üzere, özellikle Erzurum isyanından sonra bölücü Ermeni faaliyetleri artar. Bu dönemde, Ermeni nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde sorunlar çoğalır, özellikle 93 Harbi'nden sonra Ermeniler silahlı ve kapsamlı bir mücadeleye girerler. Tehcir kararına kadar geçen süreçte, münferit hadiselerin yanı sıra; Sivas, Erzurum, Sason, Merzifon, Kayseri, Yozgat, Samsun, Van, Maraş, Adana, Tokat, Zeytin ve Muş gibi pek çok yerde isyanlar çıkarılır. Öyle ki, İstanbul'da bombalı eylemler gerçekleştirilir, Sultan II. Abdülhamid'e suikast girişiminde bulunulur, Hükümet merkezi olan Babıali'ye saldırılar düzenlenir.

3. 1780 ZEYTUN İSYANI

Dünya tarihi açısından önemli olan çok sayıda siyasi ve hukuki gelişmenin temellerinde, vergileme ve vergisel tepkilere rastlanırken, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde de yaşanan siyasi ve hukuki gelişmelerle isyan hareketlerinde, vergileme önemli yer tutar. Kaldı ki, başlangıcından tehcire kadarki süreçte Ermeniler, siyasi ve etnik içerikli isyanlarını vergi reddiyle destekler. Ermeni isyanlarını salt bir vergi isyanı olarak görmek elbette mümkün değildir. Lakin devlet egemenliğine bir başkaldırı olarak vergi ödememe eğilimi, Ermeni isyanlarının önemli bir bileşenini oluşturur. Gerek Ermenilerin taleplerinde ve isyan girişimlerinde gerekse yabancı devletlerin Osmanlı'ya Ermeni sorununa yönelik dayatmalarında, vergi konusu sürekli gündeme gelir ve gündemde tutulur.

3.1. Zeytin Kazası

Elbistan ve Maraş arasında bulunan eski bir Ermeni yerleşkesi olan Zeytin'un bilinen tarihi 1020'lere kadar gider. Bu tarihlerde Bizans İmparatoru Basil (Vasil) Doğu Anadolu'dan Ermenileri Anadolu içlerine sürgün eder, sürgün sırasında Ermenilerden bir kısmı 1060'lı yıllarda Zeytin adı verilen yere yerleşirler (Gökhan, 2014: 1959).

(1900'lerin Başında Zeytin Ermenileri)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Halep Vilayeti'nin, Maraş Sancağı'na bağlı olan Zeytin kazası, Maraş'ın kuzeyinde yer alan, üç bin metreyi bulan Berit Dağı'nın yamacında küçük bir tepenin eteğinde sarp bir arazi üzerine kurulu, Ermenilerin demir madeni çıkarıp işledikleri bir yerleşim yeridir (Gökhan, 2014: 1958). Döneminde nüfus yapısı tam

olarak bilinmemekle birlikte, gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu Zeytun'da toplanmış olup, on altıncı yüzyıla ait tahrir defterlerinde Maraş'ın merkezinde gayrimüslimlerin yaşadığına dair bir kayıt bulunur. O dönemde Zeytun'da yedi yüz otuz yedi Ermeni ailesiyle on beş keşiş yaşar (Günay, 2015).

Zeytun'un bulunduğu coğrafi şartlar, eşkıyalık faaliyetlerine ve otorite boşluğuna zemin hazırlar. Keza, Zeytun Ermenileri, arazi şartlarından yararlanarak bir anlamda feodal idare altında toplanır, İşhan adı verilenler tarafından yönetilir ve bu durum 1895'e kadar devam eder (Akbiyık, 1990: 435). Zeytun'un günümüzdeki adı ise Süleymanlı'dır. Kaza adını 1905 tarihinde Ermenilerin, Binbaşı Süleyman Bey'i şehit etmeleri üzerine Padişah fermanıyla almıştır (Gökhan, 2014: 1958).

3.2. İsyancı Süreci

Zeytun, Türk-Ermeni ilişkilerinin gelişimi açısından önem taşır. Zeytun Ermenileri, yaşadıkları arazinin sarp ve dağlık bir bölgede olması nedeniyle devletin oraya ulaşmasının güçlüğüne kullanarak vergi vermemeyi alışkanlık hâline getirirler. Öyle ki, 1515 tarihinde Osmanlı hakimiyetine giren bölgede, Ermenilerin ilk yıllardan itibaren vergi vermemek için ayaklandıkları ifade edilir. Ermenilerin 1545 yılında ilk ciddi ayaklanmayı yaptıklarını ileri sürülür, lakin buna dair ayrıntılı bilgi ve kaynaklar yoktu. (Özalp: 130, Akt. Gökhan, 2014: 1962). Zeytun Ermenilerinin bir kısmının eşkıyalığı bir geçim kaynağı olarak görmesinden dolayı bu bölgede öteden beri isyancı çıkar. Genellikle görünürde vergi ödememek için çıkarılan bu isyanların sayısında on sekizinci yüzyılın son çeyreğinden itibaren artış gözlenir (Günay, 2015).

Zeytun Ermenileri, vergiden muaf olduklarını, kendilerine IV. Murad tarafından verildiğini iddia ettikleri bir fermana dayandırır. Lakin fermanın 1884 yılında yandığını öne sürerler. Söz konusu ferman şöyledir (Özalp: 129, Uras, 1976: 488; Akt. Doğan, 2012: 64):

“Zeytun kasabası taşlık olup geniş arazişi bulunmadığından geçimlerini teminde güçlük çekmeleri, buğday, arpa ve bütün hububatın dışarıdan gelmesi gerektiği ortada olduğundan, büyük şehirlerde bulunan bütün tebaamdan Maraş sancağına tâbi Zeytun kasabasını ayrı tutarak ödeyecekleri haraç vergisinden muaf kıldım. Yalnız yıllık vergileri on beş bin kuruş olup, bu para da Ayasofya Camii'nin vakıf memuruna verilsin ki, kandillere zeytinyağı alınıp cami aydınlatılsın. On beş bin kuruş ta kendi kiliselerine versinler. Yine kandilleri ile ibadethaneleri aydınlık olsun. Gerek Ayasofya Camii'ne ve gerek kendilerinin kiliselerine vakıf sayılsınlar. Başka bir hükümdar müdahale etmesin. Lütuflarıma nail olan Zeytun'da Osmanlı memurları kasaba içinde bulunmasın, hem de Osmanlı memurlarından birisi yolculukta kasabaya rastlarsa, o gezgin kasabada yatmayıp şehrin dışarısında yatsın. Şöyle ki vermiş olduğum imtiyaz ve bağımsızlığı hiçbir kimse bozmayıp kendi kendilerini idare etsinler. Böyle bileler hükümdarlık mübrüme ümid kularlar”.

Araştırmacılar bu fermanın sahte olduğunu ortaya çıkarırlar. Zira, Osmanlı belgelerinde ve kayıtlarında bu fermanla ilgili hiçbir kanıt rastlanmamış değildir (Akbiyık, 1990: 436; Gökhan, 2014: 1960).

Zeytun Ermenileri, vergi temelli en büyük isyanlarını 1780 yılında çıkarırlar. İsyancı, Zeytun halkının vergilerini doğrudan Maraş'a vermeleri gerektiği hususunda 1780 yılında Ömer Paşa'nın talebi sonrasında başlar ve 1782 yılına kadar devam eder (Gökhan, 2014: 1962). İsyancının devam ettiği süreçte, olay vergi vermemeye eğiliminden çıkar, civar yöredeki Müslüman halkın katline kadar gider. On beş bin kuruş vergiyi vermemekte direnen Zeytunlu eşkıyaya karşı, 1782 yılında bu defa Ali Paşa harekete geçer, lakin yenilerek geri çekilir (Doğan, 2012: 65). Zeytun Ermenileri yıllarca tam anlamıyla denetim altına alınamaz. 1808

yılında Maraş Valisi Kalender Paşa Zeytun'u dokuz ay boyunca kuşatır ve isyancılara altı kese vergi vermeyi kabul ettirir (Gökhan, 2014: 1964; Doğan, 2012: 65).

1780 isyanından sonra Zeytun Ermenileri, 1817 yılında tekrar isyan ederler. Kalender Paşa'ya İstanbul'dan gönderilen hükümde; Zeytun kocabaşlarından birkaçının on seneden beri eşkıyalık yaptıkları, devamlı isyan halinde oldukları, insanları öldürdükleri, gelip giden yolcuları soydıkları ve vergi vermedikleri belirtilir. Zeytun ahalisinin vermeleri gereken cizyede de hile yaptıklarını belirten hüküm, bu vergiyi verecek iki yüz kişinin ismini yazdıklarını aslında iki bin kişinin cizye vermesi gerektiği ve Kalender Paşa'nın Zeytun Ermenilerini yola getirmesi için görevlendirildiği bildirilir (Gökhan, 2014: 1965-1966). Ancak alınan önlemlere rağmen Zeytun'da otorite yine tam anlamıyla sağlanamaz. İlerleyen süreçte Kalender Paşa ve Halep Valisi Hurşid Ahmed Paşa'ya emir verilerek Zeytun eşkiyasının dize getirilmesi istenir. 29 Temmuz 1819 tarihinde devletin kararlılığını gören Zeytun Ermenileri yapılan harekâtın şiddetinden korkarak ellerindeki silahları teslim etmek, fesatçıları ihbar etmek, cizye ve vergilerini zamanında ödemek şartlarıyla affedilmeleri için Ahmet Hurşid Paşa'ya başvururlar (Gökhan, 2014: 1966). Sonraki yıllarda da Zeytun Ermenileri defalarca vergi isyanları çıkarır. Söz konusu isyanlar daha sonra etnik isyanlarla birleşir ve siyasi bir kimlik kazanır. Zeytun Ermenileri; 1829, 1831, 1835, 1842, 1895 yıllarında olmak üzere büyük isyanlar çıkarırlar ve her seferinde de vergi ödemeyi reddederler. İsyanları bastırmak amacıyla bölgeye her seferinde asker sevk edilir, lakin arazi yapısı nedeniyle isyancılar her defasında kaçır. Zeytun'un tam anlamıyla denetim altına alınması Sultan II. Abdülhamid'in buraya bir kışla yaptırması ve daimi askeri birlik yerleştirmesiyle uzun süre sonra gerçekleşir (Gökhan, 2014: 1962).

Daha önce de ifade edildiği üzere, Berlin Antlaşması'ndan sonra, hassas bir konu haline gelen Ermeni sorunu, vergi tahsilatı sırasında bazı Ermenilerin öldüğüne dair iddialarla daha da karmaşılaşır. Söz konusu iddialar soruşturmaya konu olur, Zeytun'da olduğu gibi diğer yörelerde de Ermeni ahalî vergi tahsilatlarına yönelik her fırsatta direnişe geçer (Özbek, 2009: 75-77). Vergilendirme meşruiyetini kaybedip, vergiye karşı kitlesel direniş oluşukça, ekonomik ve toplumsal sorunlar siyasi ve etnik sorunlarla birleşir (Özbek, 2012: 795-796).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan milletler arasında Ermenileri diğerlerinden ayıran bazı hususlar bulunur. Bunlardan en dikkat çekenleriyse Ermenilerin yıllarca sadık millet olarak görülmesi ve Ermenilerin Müslüman tebaa ile yoğun olarak iç içe yaşamış olmalarıdır. Buna rağmen ayrılık ve isyan süreci en sancılı olan da Ermeniler olmuştur...

Tarihçilerin ortak kabulüne göre Ermenilerin kapsamlı ilk isyan hareketleri 1890 Erzurum isyanı olsa da bir vergi isyanı olan 1780 Zeytun isyanı ve devamında yaşanan isyanlar, Ermeni sorununun ve tehirciye kadar yaşanacak olayların başlangıcı/kıvılcımı olarak kabul edilebilir.

1780 Zeytun isyanı, bölgedeki Ermeni eşkıyalarca çıkarılmış, ahalinin dahil olmadığı bir isyan olarak dikkat çeker. Belki de tarihçilerin bu isyanı, eşkiyanın çıkardığı dar kapsamlı bir isyan olarak görmelerinin nedeni ahalinin olaylara karışmamasıdır. Sürece ilişkin kaynak ve ilgi kısıtı, isyanın kapsamını tahlil etmek için sınırlılıklar getirir de kanımızca 1780 yılında ve devamında Zeytun'da yaşananlar, Ermenilerin sosyolojik ve siyasal olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrışmasının başlangıcı olur. Sonraki süreç 1915 yılındaki tehirci uygulamasına kadar üzücü ve acı hadiselerle tarihte yerini alır, devam eden asılsız iddialarla günümüze kadar uzanır.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, E. (2021). Geleceği anlamak için yakın tarih dersleri. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Akbıyık, Y. (1990). Arşiv belgeleri ışığında Zeytun Ermeni meselesinin halli. Belleten. 54 (209): 435 462.
- Akdağ, M. (1977). Türkiye'nin iktisadi ve içtimai tarihi. C.1. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Binark, İ. (2005). Asılsız Ermeni iddiaları ve Ermenilerin Türklere yaptıkları mezalim. Ankara: ATO Yayınları.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2008). Osmanlı belgelerinde Ermeni İşyanları (1878 – 1895)-I. Ankara.
- Boray, F. E. (2011). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e işyanlar. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Çelik, Y. (2015). Ayestefanos ve Berlin antlaşmalarıyla Ermeni meselesi'nin uluslararası bir sorun haline gelmesi. <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ayestefanos-ve-berlin-antlasmalariyla-ermenii-meselesinin-uluslararası-bir-sorun-haline-gelmesi/>.
- Doğan, O. (2012). Zeytun (Süleymanlı) Ermenileri tarafından şehit edilen Osmanlı askerleri (Osmanlı Arşiv Vesikalarına Göre). KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2): 61-98.
- Eğilmez, M. (2020). Tarihsel süreç içinde dünya ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Giray, F. (2013). Maliye tarihi. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Gökhan, İ. (2014). Osmanlı arşiv belgelerine göre Zeytun Ermenilerinin eşkıyalık faaliyetleri (1780-1850). Yeni Türkiye, 62: 1958-1968.
- Günay, N. (2015). Zeytun işyanları. <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/zeytun-isyanlari/>.
- Günay, N. (2015). XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başlarında Maraş ve Zeytun'un demografik yapısı içinde Ermeni nüfusu. <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/xix-yuzyil-sonu-xx-yuzyil-baslarinda-maras-ve-zeytunun-demografik-yapisi-icinde-ermenii-nufusu/>.
- Halaçoğlu, Y. (2002). Ermeni tehciri ve gerçekler, Türkler. Yeni Türkiye Yayınları. C.13: 482-502.
- Karacakaya, R. (2015). Kronoloji. <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/kronoloji>
- Kocabaş, S. (1987). Ermeni meselesi nedir ne değildir?. İstanbul: Vatan Yayınları
- Kundakçı, H. (2001). Emperyalizmin kullandığı Ermeniler. Ankara: Türkiye Gaziler Vakfı Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2021). Yakın tarihin gerçekleri. İstanbul: Kronik kitap.
- Özalp, Y. (Tarihsiz). Millet-i Sadıka patırtısı ve Maraş (Kahramanmaraş'ta Ermeniler). İstanbul.

- Özbek, N. (2012). The politics of taxation and the 'Armenian question' during the late Ottoman empire, 1876–1908. *Comparative Studies in Society and History*, 54 (4), 770-797.
- Özbek, N. (2009). Anadolu ıslahatı, Ermeni sorunu ve vergi tahsildarlığı, 1895-1908. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*. 9, 59-85.
- Pamuk, Ş. (2014). Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Uras, E. (1976). Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi. İstanbul: Belge Yayınları.
- Yenal, O. (2010). Cumhuriyet'in iktisat tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öner, E. (2005). Osmanlı imparatorluğu ve Cumhuriyet döneminde mali idare. 2005/369. Ankara: Maliye Bakanlığı APK Başkanlığı.
- İnalcık, H. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi. C.1. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Bölüm 16

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - VII

ON SEKİZİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - VII

FEDERALİST VERGİLENDİRMEYE ANTI-FEDERALİST YANIT:
AMERİKAN VİSKİ İSYANI, 1791-94

İsmail Sadık Yavuz

Süleyman Demirel Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ismailyavuz@sdu.edu.tr

0000-0002-0070-1363

Özet

On sekizinci yüzyılın sonlarında Kuzey Amerika kıtası Dünya'yı değiştiren birçok olaya sahne olmuştur. 1776 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını ilan etmesi bu olaylardan en önemlisi olarak göze çarpmaktadır. Federal bir devlet olan Amerika Birleşik Devletleri eyaletleri hukuki olarak birbirine gevşek bir şekilde bağlayan konfederasyon maddeleri ile kurulmuştur. Konfederasyon maddelerinden anayasaya geçiş aşamasında federal hükümet büyük mali yüklerin altına girmiştir.

Mali sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için Başkan George Washington ve Hazine Sekreteri Alexander Hamilton birtakım önlemleri içeren bir vergi taslağını 1791 yılında Kongre'nin onayı ile yürürlüğe sokmuştur. Literatüre viski vergisi olarak giren yüksek alkollü ürünlerin vergilendirilmesi, özellikle sınırda yaşayan halk tarafından federal devletin eyalet içişlerine ve kişisel hak ve özgürlüklere bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. 1791 yılında protesto olarak başlayan isyan 1794 yazına gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştır. 1794 sonbaharında yaklaşık 13.000 milis kuvvetin katıldığı sefer sonucunda, çatışma olmadan bastırılmıştır. 1802 yılında ise Viski vergisi yürürlükten kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Viski İsyanı, Federal Vergi

Abstract

In the late 18th century, the North American continent was the scene of many events that changed the world. The declaration of independence of the United States of America in 1776 stands out as the most important of these events. As a federal state, the United States of America was established by the articles of confederation, which loosely linked the states. At the stage of transition from articles of Confederation to the constitution, the federal government came under great financial burdens.

In order to ensure financial sustainability, President George Washington and Treasury Secretary Alexander Hamilton introduced a tax draft containing a number of measures with the approval of Congress in 1791. The taxation of high-alcohol products, which entered the literature as a whisky tax, was considered an intervention in the state's internal affairs and personal rights and freedoms of the federal state, especially by the people living on the frontier. The rebellion, which started as a protest in 1791, reached its peak in the summer of 1794. In the autumn of 1794, the campaign, in which about 13,000 militas participated, was suppressed without conflict. In 1802, the whiskey tax was abolished.

Keywords: United States of America, Whiskey Rebellion, Federal Tax

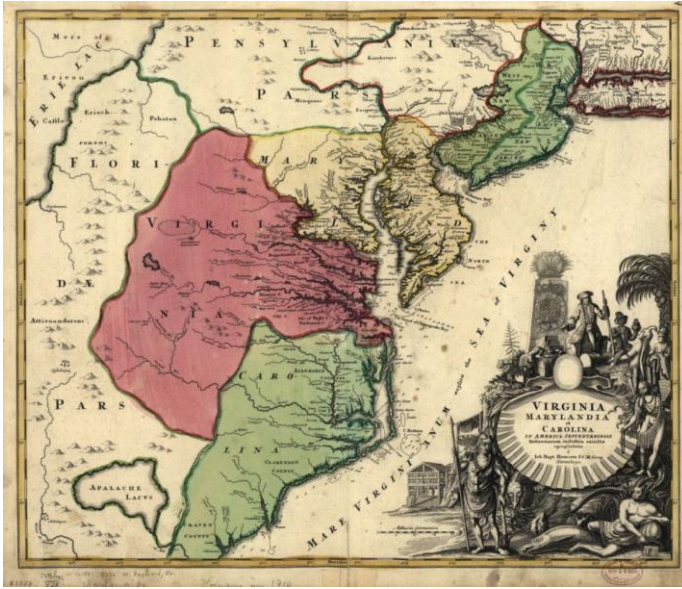
“Ulusal bütçümetin borçlu olduğı para miktarı, ödeyebileceğini aşmıştır”

George Washington'ın Alexander Hamilton'a yazdığı mektuptan...

29 Temmuz 1792

London Company, 20 Aralık 1606 tarihinde Virginia'yı kolonileştirmeye başlamak için ilk seferini gönderdiğinde, Kuzey Amerika'yı sömürgeleştirmeye yönelik ilk Avrupa girişimi olmaktan çok uzaktır. 1564 yılında Fransız Protestanlar (Huguenotlar) günümüz Florida'nın Jacksonville kentinin yakınında bir koloni kurarlar. Buna karşılık bölgede hak iddia eden İspanyollar 1565 yılında St. Augustine'de bir askeri karakol kurarlar ve Fransız kolonistleri ortadan kaldırırlar. 1580'lerde İngilizler, bugünkü Kuzey Carolina'nın dış kıyılarında yer alan Roanoke Adası'nda kalıcı bir koloni kurmaya çalışırlar, lakin çabaları kısa sürer. 20 Aralık 1606 tarihinde yola çıkan gemilerde yer alan kırkı asker, otuz beşi çeşitli zanaatkarlar ve işçiler olmak üzere toplam yüz beş kişi 5 Nisan 1607 tarihinde Chesapeake Körfezi'ne gelir ve Amerika Birleşik Devletleri'nin temeli atarlar (Library of Congress, 2022a; Library of Congress, 2022b). 1730'lara gelindiğindeyse İngiltere, Kuzey Amerika'daki son kolonilerini kurar.

Resim 1: Virginia, Maryland ve the Carolinas Haritası, 1714

Kaynak: (Library of Congress, Washington, D.C. 20540-4650 ABD).

1732 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ni kuracak olan orijinal on üç koloninin sonuncusu konumunda olan Georgia eski bir ordu subayı olan James Oglethorpe tarafından yakınlarında pek çok potansiyel düşman bulunan ve önemi giderek artan bir koloni olan Güney Carolina için bir savunma tamponu oluşturma fikriyle kurulur (Library of Congress, 2022c).

Bir taraftan koloniler kurulmaya ve gelişmeye devam ederken on sekizinci yüzyılda İngiltere ve Kuzey Amerika Kolonileri arasındaki ilişkiler temsiliyetsiz vergileme sorunlarıyla gerilir ve İngiltere tarafından alınmaya çalışılan vergiler dağınık halde bulunan

on üç Amerikan kolonisi üzerinde birleştirici bir etki yaratarak vergi isyanlarının yaşanmasına sebep olur (Yavuz, 2021: 54). Bunun sonucunda Amerika Birleşik Devletleri bir vergi isyanı olan Boston Çay Partisi (Mullins & Wallin, 2004, s. 2) ile başlayan eylemler sonucunda kurulur. Ancak vergi isyanları ABD kurulmasıyla tamamen ortadan kalkmaz ve erken Cumhuriyet yıllarında 1786 Shays İsyanı (Jonathan, 1948: 78-79), 1791-94 Viski İsyanı ve 1798-1799 Fries İsyanı gibi vergi isyanları etrafında Amerika Birleşik Devletleri şekillenmiştir (Deller & Stallmann, 2007: 497).

Viski İsyanı Üzerine Kısa Bir Özet

Haksız vergiler yüzünden çıkan bir isyanı finanse etmek için alınan vergiye karşı bir isyan kulağa ironik gelebilir, lakin Amerika Birleşik Devletleri'nde on sekizinci yüzyılın son yıllarında olan yaklaşık olarak budur. 18. yüzyılın sonlarında bağımsızlığını kazanalı çeyrek asır dahi olmayan Amerika Birleşik Devletleri, yabancı ülkelere ve kendi ordusunda görev yapanlara karşı çok yüksek miktarda borç içerisine girmiştir. Kongre borçları ödemek için para basmış; enflasyona sebep olan bu durum ise federal borç faizinin ayda yüzde 5-12 bandına yükselmesine sebep olmuştur. Aynı dönemde federal hükümet, Fransa'dan alınan borçları ödemek için mücadele etmiştir. 1785 yılına gelindiğinde federal hükümet faiz ödemelerini durdurmuş; 1787 yılında ise temerrüde düşmüştür (The Office of the Historian, 2022; Krom & Krom, 2013: 93).

Anayasa'nın 1787 yılında kabul edilmesinin ve George Washington'un başkan olarak seçilmesinin ardından, Birleşik Devletler hükümeti 1 Ocak 1789 tarihinde vergilendirme yetkisiyle faaliyete başlar. ABD Anayasası'nın 1. maddesinin 8. bölümünde yer alan *"Vergi, harç, gümrük, üretim ve tüketim vergisi belirlemek ve toplamak, kamu borçlarını ödemek ve Birleşik Devletlerin ortak savunmasını ve genel refahını sağlamak; ancak Birleşik Devletlerin tümünde aynı gümrük, üretim ve tüketim vergisi uygulanacaktır;"* hükmü hükümetçe vatandaşlarını koruma sorumluluğu olan bir Avrupalı mali-askeri devletin eşdeğerini yarattığını yönünde yorumlanır. Hazine'nin ilk Sekreteri Alexander Hamilton, tarifelere ve tonaj ücretlerine dayalı bir barış zamanı vergi rejimini savunmuş ve Kongre ilk iki oturumunda şarap, çay, kahve, kenevir, ayakkabı, porselen ve cam eşyalar, giysiler ve dövülmüş veya haddelenmiş demir dahil olmak üzere çok çeşitli ithal mallara ilişkin tarifeleri kabul eder. Çoğu lüks mallar olarak kabul edilen ilgili ürünlerin tüketim malları üzerinden alınmasının tüketim kalıplarını etkileyebileceği, lakin doğrudan bir verginin yapacağı şekilde vatandaşların mülküne dokunmayacağı yönünde savunulur.

İthal mallar üzerindeki önemli tarifelere rağmen, gelir ve giderler arasında önemli bir açık kair. İlk tarife kanunlarından alınan vergiler üç bölümden oluşur. Bunlar;

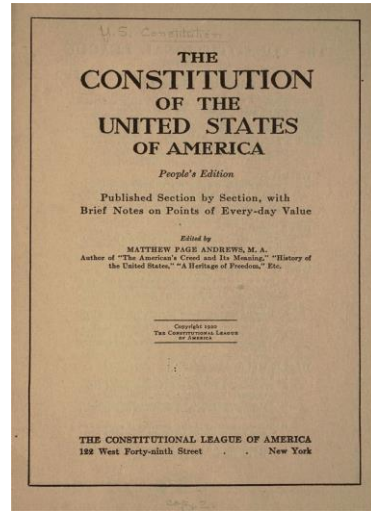
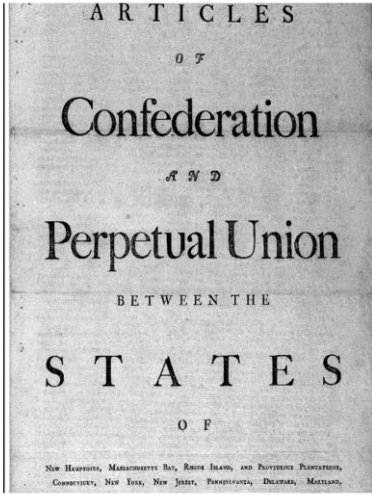
- Amerika Birleşik Devletleri'nde üretilmeyen otuz altı kalem "lüks" mal üzerindeki özel vergiler,
- Diğer birçok ithalattaki nispi vergiler ve
- Pirinç gibi zorunlu olarak kabul edilen on yedi mal üzerindeki gümrüksüz yaklaşımıdır.

Gelir eksikliğini gidermek ve ek gelir sağlamak için lüks mallar üzerindeki özel vergiler hızlı bir şekilde yeniden ayarlanır. 1790 Tarife Yasası, diğer düzenlemelerin yanı sıra şarap, çay, kahve ve birçok baharat üzerindeki 1789 tarifesine göre alınan vergiyi yüzde 50 veya daha fazla oranda artırır (Customs Tariff of 1842 with Senate Debates thereon accompanied by messages of the President, 1911; Krom & Krom, 2013:97) Eyaletlerin Konfederasyon Maddelerinin (Articles of Confederation) yerine Anayasayı (Constitution) kabul etmelerini sağlamak için federal hükümet

eyaletlerin tüm borçlarını üstlenmesi sonucunda oluşan borçların ödenememesi, sayılan vergilerin ve yapılan düzenlemelerin yeterli olmaması üzerine Hazine Bakanı Alexander Hamilton, 1791 yılında yurt içinde üretilen alkolün vergilendirilmesini içeren bir plan yapar. Tasarlanan vergi, madeni paranın kıt olduğu ve ev yapımı viskinin genellikle bir para birimi olduğu sınır yerleşimlerinde ve batı eyaletlerinde şiddetli bir direnişle karşılaşır. Adeta bir gelir vergisi gibi algılanan viski vergisi karşısında protestocular vergiyle ilgili endişelerini dile getirmek için Philadelphia'ya gidecek temsilciler seçerler. Lakin Kongrenin temsilcileri görmezden gelmesi ve vergi kanunu hakkında bir işlem tahsis etmemesi üzerine sınır yerleşimlerdeki protestocular vergiyi uygulamaya çalışan herkesi rahatsız etmeye başlar.

Tepki ve saldırılar tıpkı Kızılderili saldırıları gibi korkunç ve ani gelişir. Çeteler bazen insanların en kötü kâbusları gibi giyinir bazense kurbanlarını önce ziftle, ardından tavuk tüyleriyle kaplayıp darp ederler. İki yıldan uzun bir süre boyunca devam eden gerilim 1794 yazına kadar tırmanmaya devam eder. 1794 Temmuz'unun ortalarında Batı Pensilvanya'nın vergi denetçisi olan General John Neville'in evine yapılan saldırı ile gerilim had safhasına ulaşmıştır. Batı Pennsylvania'daki Ohio'yu merkez alan ve Alleghenies'in batısındaki federal otoriteye direnmeye adanmış bölgesel hareketi ezmek için 1794 sonbaharında, Başkan Washington Vali Henry Lee ve Alexander Hamilton komutasındaki Yorktown'da İngilizlerin yenilgiye uğratıldığı ordudan daha büyük olan on üç binden fazla askeri isyancılara karşı yürüyüşe geçirmiştir. Viski üzerinden alınan bir vergi sonucunda başlayan isyanı durdurmak üzerine başlayan bu yürüyüş yalnızca bir vergilendirme yetkisi olayının üzerine çıkmış ve Amerikan Devrimi'nin kendisi üzerinde devam eden bir mücadele halini almıştır (Hogeland, 2016: Prologue).

Resim 1: Konfederasyon Maddeleri ve ABD Anayasası

Kaynak: (Library of Congress, Washington, D.C. 20540-4650 ABD).

Bastırılan isyan sonucunda federal hükümet isyana katılmakla suçlanan çok sayıda kişiyi tutuklar. Ancak tutuklananların büyük çoğunluğu delil yetersizliğinden serbest bırakılır ve sadece ikisi vatana ihanetten suçlu bulunur.

Viski İsyanı Kronolojisi

1 Eylül 1792, Rahip John Corbley,

Sayın bayım, birazdan yazacaklarım talihsiz ailemin yabancılar tarafından nasıl katledildiğine ilişkin detaylardır.

10 Mayıs günü yaklaşmakta olan vaaşım hakkında derin düşüncelere dalarak diğerlerinin arkasında yürüyordum. Aniden yoğun bir ses duydum ve koşmaya başladım. Bir grup Kızılderili tarafından saldırıya uğrayan karım ve çocuklarımın çığlıkları karşısında şaşkına döndüm. Elimdeki sopayla yaklaşmakta olduğumu gören karım kaçmamı söyledi. Karımın kollarında olan bebeğimizi Kızılderililer kollarından kaptı, parçaladı ve kafa derisi yüzüdü. Sonra karımı vurup kafa derisini yüzüdü ve altı yaşındaki oğlumla dört yaşındaki kızımı baltalayıp kafa derisini yüzüdü. Yaklaşık on dakika sonra, güvenli olduğunu düşündüğümde olay yerine geri döndüm ve katliamın tüm izlerini gördüm. İki kız çocuğum saldırıdan kurtuldu, ancak “şok edici bir çaresizlikle ezilmişlerdi”.

Hayatımı bağışladığı için Yehova'ya şükrediyorum. Tanrı hepimizi kutsasın (Harbison, 1825: 63-64).

On sekizinci yüzyılın sonlarında Amerika’da bir sınır yaşayarı için Kızılderili savaşının haricindeki her şey ikinci planda kalır. Binlerce kişinin öldüğü karşılıklı saldırıların ardından, refah giderek düşer; bölgedeki birçok kişi için ekonomik zorluklar başlar (Slaughter, 1986: 95). Bu kişiler kendilerini hem yalnız hisseder hem de ulusun sınır koruyucuları olarak görürler. Ekonomik zorluklar çeken Hazine Sekreteri Alexander Hamilton tarafından desteklenen ve 1791 yılında Kongre tarafından kabul edilen, sınır ticaretinin en önemli kalemi olan viski üzerinden vergi almaya başlayacaklarını haber almaları büyük bir moral bozukluğuna ve gerginliğin başlamasına sebep olur. Tüketim yasasına göre, damıtıcı kullanan çiftçilerin bunları vergi tahsildarına kaydettimeleri ve üretim hacimleriyle orantılı ödemeler yapmaları gerekir. Pennsylvania eyaletinin ilgi yıllarda viski için uyguladığı bir vergisi olmasına rağmen özellikle batı bölgelerinde gözlemlenen pasif (Gould, 1996: 405-406) direnişle bu vergi halk tarafından ölü doğmuş bir vergi haline getirilir. 1791 yasasının çıkmasından hemen sonra, eyaletin Appalachian bölgesindeki bağımsız fikirli çiftçiler, federal vergiyi hem makul olmayan bir ekonomik zorluk hem de merkezi yetkililerin yerel işlere müdahalesi olarak kınarlar. Ağustos 1792’de Pittsburgh’da, aralarında daha sonra ABD hükümetine karşı silaha sarılanların da bulunduğu yirmi dört önde gelen batılı (western) adam tarafından kaleme alınan aşağıdaki anti-Federalist protestoyu yayınlılar (Gould, 1996: 405-406):

Bir ulusun ortak içeceği olan likörler üzerindeki bir verginin, halkın zenginliğiyle değil, sayıyla orantılı olarak işlediğine ve bunun ölümcül sonuçlarının olacağı duygusundan kesinlikle etkilendim. Kendi içinde adaletsiz ve yoksullar üzerinde baskı oluşturan; tüketim üzerine alınan vergiler ve onları toplamak için atanan memurlara verilen yetkiler bir insanın medeni hakları için tehdit unsuru yaratmakta ve ülkemizin özgürlüklerini yok etmektedir. Aramızda, görevlileri ofislerine kabul edecek kadar, her türlü erdem duygusundan uzaklaşmış ve ülkelerinin sıkıntılarına göz kapamış bazı adamları da gelecekte dikkate alacağız. Dostluğumuza yakışmayan; onlarla ilişki içerisinde olanlardan her türlü yardımımızı geri çekmek, yaşam konforlarını ellerinden almak, bakkettikleri aşağılanma ile davranmak birbirimize bağlı olduğumuz en büyük borçlardan birisidir.

7 Eylül 1792 tarihinde Başkan Washington, Hazine Bakanı'na batı Pennsylvania'daki düzensiz eylemler ve tüketim memurlarına yönelik şiddet hakkında bilgi aldığını yazar ve sınırdakilerin Kızılderililere karşı savunmaları için ödeme yapmak üzere tasarlanan bir vergiye karşı çıkmaları karşısında şok olduğunu ifade eder. Hamilton'a bir bildiri yayınlayacağını ve bunun istenen etkiye sahip olmasını dilediğini aksi takdirde vatandaşların yasalara uymasını sağlamak için daha güçlü önlemler almak zorunda kalacağını iletir. Bildiri hazırlanırken Batı Pennsylvania'daki insanların yaptıkları eylemlerin hem eyalet hem de ulusal anayasalar uyarınca yasal olup olmadığını araştırmak için Başsavcı Edmund Randolph ile temasa geçilir. Yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanan ve 15 Eylül 1792 tarihinde (29 Eylül 1792 tarihinde de *National Gazettede* yayınlanır) yayınlanan bildirgede (proclamation) Başkan George Washington, “*Amerika Birleşik Devletleri yasalarına göre damıtılmış alkollü içeceklerden (viski) alınan verginin işleyişine müdahaleyi kınıyorum*” açıklaması yapar (Slaughter, 1986: 122; Washington, 1792).

Resim 2: National Gazette 27 Eylül 1792 Sayılı Nüshası 1. Sayfa

Kaynak: (Library of Congress, Washington, D.C. 20540-4650 ABD).

1792 yaz günleri vergiye karşı ılımlı olanların federal hükümete dilekçe vermek için toplantılar düzenlemesi sebebiyle kısmen sakin geçer. Lakin 1792 sonbaharının ardından şiddetli protestolar yeniden başlar. William Faulkner adlı bir vergi tahsildarı tehdit edilir ve Washington County'deki evini vergi toplamak için ofis olarak kullanmaması söylenir. Faulkner'ın talepleri kabul etmesine rağmen evi saldırıya uğrar. Protestolar kendisine Mingo Creek Derneği adını veren bir grup tarafından yönetilmeye ve isyancıların amaçlarına ulaşabilmek için şiddet kullanmaları gerektiği savunulmaya başlanır.

Şekil 3: Viski Vergisi Makbuzu Örneği

Kaynak: (Alcohol and Tobacco Tax and Trade Bureau, U.S. Department of the Treasury).

Faulkner'in evine yapılan saldırıdan ve düzenlenen ikinci Pittsburgh kongresinden sonra, Alexander Hamilton, politikacı George Clymer'i durum hakkında bilgi toplaması için batı Pennsylvania'ya gönderir. Clymer, bazı ilçelerin, özellikle Washington County'nin vergiyi ödemeyi reddettiğini bildirir. Hükümet, huzursuzluğu hukukun üstünlüğüne bir tehdit olarak görür ve Alexander Hamilton, vergiyi ödemeyi reddeden herkesi eleştiren bir bildiri yazar. Washington, herhangi bir saldırganın yakalanması için ödül teklif eder, lakin hiçbir saldırgan tespit edilemez ve yakalanamaz. Hükümet yetkililerine yönelik saldırılar 1794 yılına kadar devam eder. Mart 1794'te Fayette Country'deki yetkililer vergi tahsilatını protestocular için daha kabul edilebilir hale getirmeye çalışarak bir öneri hazırlar. İlimliler ve şiddet yanlıları olarak bölünmüş durumda olan isyancılar arasında daha zengin olan Albert Gallatin ve Hugh Henry Brackenridge gibi kişiler bu öneri doğrultusunda Mingo Creek Derneği'nden ayrılır. Derneğin kalan yoksul çiftçileriye bu durum üzerine daha fazla şiddete başvurmaktan başka çok az seçeneklerinin kaldığını düşünürler (Roxburgh, 2017: 1-20).

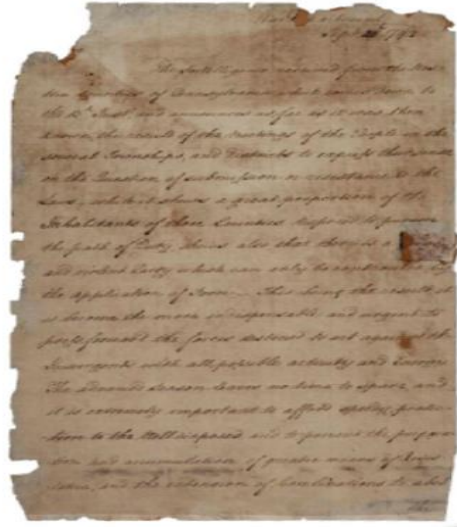
22 Haziran 1794 tarihinde ABD Mareşali David Lenox vergilerini ödemeyen kişilere karşı dava açma göreviyle Philadelphia'dan Batı Pennsylvania'ya gider. Monongahela şehrine girene kadar her şey yolunda gider. Bölgedeki en büyük viski damıtma tesisine sahip olan tanınmış bir toprak ve köle sahibi, aynı zamanda da yerel vergi müfettişi olan General John Neville ile buluşur. Vergi müfettişi olana kadar Neville, vergiye karşı güçlü bir rakip olur, lakin onun fikir değişikliği birçok yerel insanı kızdırır ve ciddi bir öfke birikimi sorunu oluşmasına sebebiyet verir. Neville ve Lenox, William Miller'ın çiftliğine vergi toplamak için gider, lakin Miller vergi ödemeyi reddeder. Bu esnada bir grup isyancı ortaya çıkar ve arbede yaşanır. Yaşanan arbedede tek el atış yapılır, hiç kimse yaralanmasa da şiddet olayının haberi kısa sürede yayılır. Hızla toplanan isyancıların önünden hükümeti temsil eden iki devlet adamı hızla kaçır. 15 Temmuz 1794 tarihinde John Holcroft liderliğindeki isyancılar, John Neville'in Bower Hill'deki evine doğru yola çıkarlar. Eve

geldiklerinde isyancılara karşı ateş açılır ve William Miller'ın yeğeni Oliver Miller aldığı yaralardan dolayı ölürken diğer birkaç isyancıysa yaralanır. Ertesi gün 16 Temmuz 1794 tarihinde Amerikan Devrimi savaş gazisi olan Binbaşı James McFarlane, altı yüz isyancıyı Neville'in yalnızca on asker tarafından korunan evine götürür ve karşılıklı ateş açılır. Açılan ateş sonucu McFarlane vurularak ölür. Bir gün arayla iki isyancının öldürülmesi sonucu taştan öfkeyle Neville'in malikanesi, ahır ve köle barınağı ateşe verilir. General John Neville kadın kılığına girerek malikaneden ailesiyle beraber kaçmayı başarır. McFarlane'in ölümünden sonra, viski vergisinin karşıtları bir sonraki adımlarına karar vermek için 21 Temmuz 1794 tarihinde bir araya gelir ve görüşme hararetli tartışmalara sahne olur. İsyancıların önde gelen liderlerinden olan Hugh Henry Brackenridge John Neville'in evine yapılan saldırının vatana ihanet olduğunu savunur ve isyancıların Başkan Washington ile bir görüşme talep etmelerini önerir. *"Ahlaki olarak doğru ama hukuken yanlış"* olarak betimlediği durum sonucunda federal hükümetin isyanı bastırmak için asker gönderebileceği yönündeki çekincelerini dile getirir (Roxburgh, 2017: 27-28).

Protestolar büyüdükçe Washington yönetimi huzursuzluğun tüm ülke için gerçek bir tehdit oluşturduğundan endişe etmeye başlar. İngiliz ve İspanyol vatandaşlarının Pennsylvania ve Kentucky'den Amerikalılarla ayrılma planları üzerinde çalıştıkları konuşulmaya başlanır; isyancıların batı Pennsylvania ve Virginia isyancılarını temsilen altı çizgili bir bayrak taşıdıkları rapor edilir (Baldwin, 1968: 190; Hoffman, 2010: 26).

İsyanın doruk noktalarından birisi 30 Temmuz 1794 tarihinde Pittsburgh'dan on üç kilometre uzaklıktaki Braddock's Field'a yaklaşık yedi bin isyancının toplanmasıyla gerçekleşir. İsyancıların Pittsburgh'u yakacaklarına dair söylentilerin yayılmaya başlamışıyla şehirde panik başlar ve şehirde yer alan devlet görevlileriyle müzakereler başlar. İsyancılar tüm vergi tahsildarlarının şehirden çıkarılmasını ve isyancıları eleştiren vatandaşların sürgün edilmesini talep ederler. Taleplerinin kabul edilmesi sonucunda isyancılar küçük bir grubun şehirde protesto yürüyüşü düzenlemesiyle yetinir ve herhangi bir şiddet olayı yaşanmaz.

Şekil 4: Alexander Hamilton'dan Pennsylvania'daki İsyanın Raporlarını İçeren Bir Mektup

Kaynak: (Roxburgh, 2017:24).

Washington, Hamilton'un tavsiyesi üzerine, isyancıları durdurmak için iki aşamalı bir plan oluşturur. Bir yandan güç kullanmaya hazırlanırken diğer taraftan müzakereler yoluyla barışçıl bir çözüm stratejisi geliştirmeye odaklanır. Ancak güç kullanmak için milis kuvvetlerini harekete geçirilmesi; bunun için ise 1792 Milis Yasası'na uymak zorunluluğu bulunur. 1792 Milis Yasası'na göre federal bir yargıcın, başkanın asker çağırmasından önce (batı Pennsylvania'da) yargı sürecinin çıktığını onaylaması gerekir. Washington ve ekibinin gerekçeleri Yüksek Mahkeme yargıcı James Wilson'ı ikna etmek için yeterli olur ve askeri hareketin önündeki yasal problem ortadan kalkar (Kohn, 1972: 575-576).

Askeri hazırlıklar devam ederken, Washington ayrıca isyancılarla müzakereler yoluyla sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesi için çalışır. İsyancı liderlerle konuşmak için bir barış komisyonu kurar ve komisyona yasa dışı eylemlere katılanlara af çıkarma yetkisi verir. 7 Ağustos ile 24 Ağustos 1794 arasında yönetim ciddi bir sefer için askeri bir hazırlık yapmaz. Ancak uygulanan barışçıl politikanın gerçekte ne kadar yetersiz olduğu 24 Ağustos'ta anlaşılır. Barış komisyonundan gelen ilk kesin raporlar barışçıl politikayı tekrar tersine çevirir ve askeri zaruriyete olan inancı güçlendirir.

Barış görüşmeleri ve askeri hazırlıklar, Washington'un tüm milis birliklerine toplanma yerlerine yürümelerini emrettiği 8 Eylül'e kadar eş zamanlı olarak devam eder. Ancak askerler toplanırken tüm eyalet başkanları göz korkutucu arz sorunlarıyla karşı karşıya kalır. Yaklaşık on üç bin kişilik bir kuvvet elde etmek, büyük miktarda yiyecek, mühimmat, silah, barut ve giyecek tedariki sorunu ortaya çıkarır. Yeni başlayan bir tedarik kaosuyla karşı karşıya kalan Pennsylvania, New Jersey ve Virginia valileri kendi birliklerini yönetmeye karar verirler. 1794 güzünde zorlukla hazırlanan ve günümüz modern Ulusal Muhafızlara dönüşecek olan Amerikan milisleri, Washington müzakerelerin başarısız olduğundan kesinlikle emin olana kadar bekler. 25 Eylül'de Washington, milis operasyonunu haklı gösteren bir bildiri yayımlar ve birkaç gün sonra Philadelphia'dan milis birliklerine katılmak için ayrılır (Hoffman, 2010).

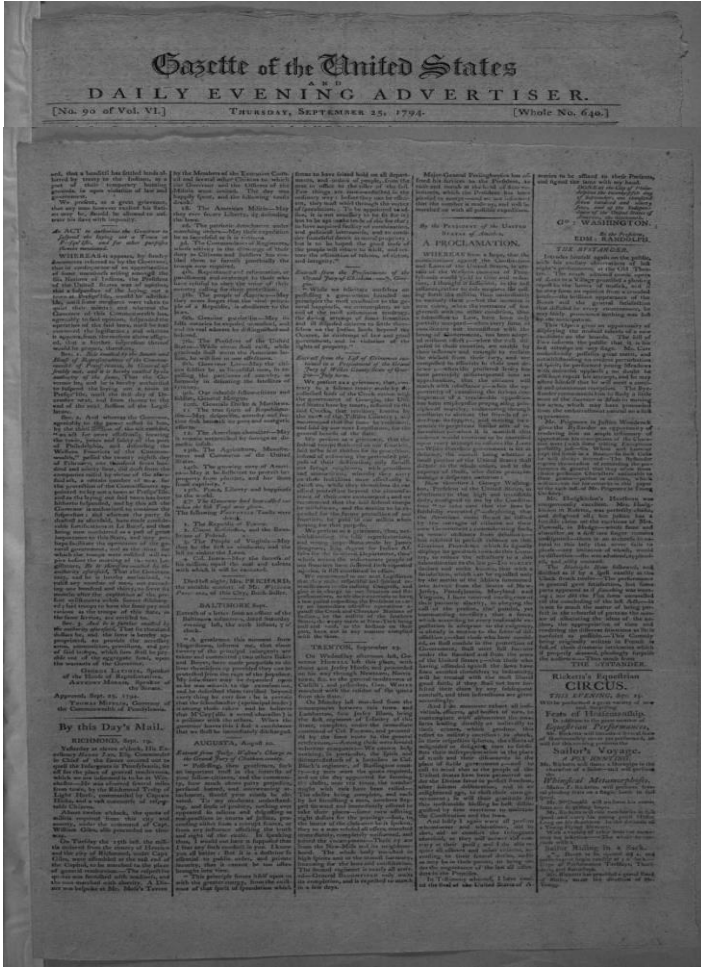
25 Eylül tarihli bildirisinde George Washington özet olarak şu sözlerle halka hitap eder (George Washington - Proclamation of September 25, 1794, 1794):

"Pensilvanya'nın bazı batı eyaletlerinde Amerika Birleşik Devletleri Anayasası ve yasalarına aykırı hareketlerin engellenmesinin müzakereler ve görüşmeler ile çözülebileceği düşündüm. Ancak artık yasaya boyun eğmekten başka bir yol olmadığı zaman gelmiştir. Birleşik Devletlere karşı koymak aleni savaş ilanıdır. 16-17 Temmuz'da yasaya uymayan söz konusu kişiler, Pennsylvania Bölgesi'nin dördüncü araştırma gelir müfettişi John Neville'in evine silahla ilerlediler; Söz konusu eve ve oradaki kişilerle defalarca saldırarak, bazılarını yaraladılar. Anayasanın "Birlik yasalarını uygulamak, ayaklanmaları bastırmak ve işgalleri püskürtmek için milisler görevlendirilebilir" maddesine dayanarak adli kovuşturma süreci tarafından bastırılamayacak kadar güçlü emarelerin görüldüğü bu isyanı bastırmak için milis kuvvetleri göreve çağırılmıştır.

Bu nedenlerle ve yukarıda belirtilen hüküm uyarınca, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı ben I. George Washington, daha önce belirtildiği gibi, isyancı olan tüm kişileri ve ilgili olabileceği tüm diğer kişileri 1 Eylül'den önce dağılıp barış içinde kendi evlerine çekilmelerini emrediyorum. Ayrıca, yukarıda bahsedilen hain eylemlerin faillerine yardım ve yataklık etmeye karşı herkesi uyarıyorum ve tüm memurların ve diğer vatandaşların, kendi görevlerine ve

ülkenin yasalarına göre, bu tür tehlikeli işlemleri önlemek ve bastırmak için ellerinden gelen çabayı göstermelerini talep ediyorum”.

Resim 5: National Gazette 25 Eylül 1794 Sayılı Nüshası 1 ve 4. Sayfa

Kaynak: (Library of Congress, Washington, D.C. 20540-4650 ABD).

Washington, on üç bin kişiye yaklaşan büyük askeri gücün isyancıları teslim olmaya korkutacağına inanır. Milisleri Virginia valisi General Henry Lee'nin komutasına verir, isyanı güç kullanarak durdurmaya çağıran Alexander Hamilton'ı ise danışman olarak orduyla birlikte seyahat etmesini emreder. Lee komutasındaki milisler batı Pennsylvania'ya yağışlı havada zor bir yolculuk gerçekleştirir. Ordunun gelişi istenen etkiyi yaratır, silahlı isyanı destekleyen radikal liderler ortadan kaybolur.

Lee isyancıların ancak ordu geldiğinde geri adım attığını savunarak isyanın federal otoriteye ciddi bir meydan okuma olduğunu öne sürer ve Philadelphia'da yargılanmak üzere yaklaşık kırk isyancıyı tutuklar. Milisler batı Pennsylvania'ya geldikten yalnızca üç haftadan kısa bir süre sonra geri çekilmeye başlar ve 19 Kasım 1794 tarihinde Viski İsyanı sona erer (Roxburgh, 2017: 35-40). Tutuklanan isyancılardan sadece iki şüpheli (John Mitchell ve

Philip Weigel) vatana ihanetten suçlu bulunur. Başkan George Washington iki isyancıya da başkanlık affı verir ve isyan sonucunda cezalandırılan kimse kalmaz. 1802 yılındaysa Başkan Thomas Jefferson viski yasasını yürürlükten kaldırır (Whiskey Rebellion, 2022; Aktan, Dileyici & Saraç, 2002: 181).

SONUÇ

Viski isyanına ilişkin hem olayların gelişimi hem de Başkan George Washington ve hazine sekreteri (United States Secretary of the Treasury) Alexander Hamilton'un tutum, davranış ve kararları hakkında çok sayıda çalışma yapılır (Whiskey Tax Rebellion, 2022). İsyan hakkındaki genel görüş; isyan başlamadan önce 1791-1792 yıllarında isyancılarla diplomatik ilişkilerin yeterli düzeyde sağlanamadığı ve özellikle 1794 yazında yaşanan olaylarda yaşanan ölümlerin isyanı körüklediği yönündedir.

Federal otorite açınsındansa Viski İsyanı, Amerika Birleşik Devletleri federal hükümetinin ilk sınavıdır. Bu isyan, federal hükümetin tüm eyaletlerdeki vatandaşları etkileyecek belirli bir vergi koyma hakkına sahip olduğu fikrini geliştirir; aynı zamanda hükümetler açısından tüm eyaletleri etkileyen yasaları çıkarma ve uygulama hakkına sahip olduğu fikrini de güçlendirir. İsyancılar açısından bakıldığındaaysa gerçek zafer sahibi Thomas Jefferson'ın Hamilton'dan miras kalan federalist mali sistemin dağıtılmasının adımlarından birisi olan 1802 yılındaki viski vergisinin kaldırılmasıyla kendileri olur.

KAYNAKÇA

ABD Anayasası. Amerika Birleşik Devletleri.

Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve isyan. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Baldwin, L. D. (1968). Whiskey rebels: A story of a frontier uprising. University of Pitsburg Press. Erişim Tarihi: 27.02.2022, <https://digital.library.pitt.edu/islandora/object/pitt%3A31735057893160/viewer#page/8/mode/2up22> adresinden erişildi.

Customs Tariff of 1842 with Senate Debates thereon accompanied by messages of the President. (1911). Erişim Tarihi: 26.02.2022

<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015005894251&view=1up&seq=1>.

Deller, S. ve Stallmann, J. I. (2007). Tax and expenditure limitations and economic growth. *Marquette Law Review*, 90(3), 497–554.

George Washington - Proclamation of September 25, 1794. (1794). Erişim Tarihi: 28.02.2022 https://avalon.law.yale.edu/18th_century/gwproc10.asp.

Gould, R. v. (1996). Patron-client ties, state centralization, and the whiskey rebellion. *American Journal of Sociology*, 102(2), 400–429.

Harbison, M. (1825). A narrative of the sufferings of massy harbison, from Indian barbarity.

Hoffman, K. (2010). Popular leadership in the presidency. Rowman&Littlefield Publishers.

Hogeland, W. (2016). The Whiskey rebellion : George Washington, Alexander Hamilton, and the frontier rebels who challenged America's newfound sovereignty. New York: Gareth Stevens Publishing .

Jonathan, S. (1948). The depression of 1785 and Daniel Shays' rebellion. *The William and Mary Quarterly*, 5(1), 77–94.

Kohn, R. H. (1972). The Washington administration's decision to crush the whiskey rebellion. *Journal of American History*, 59(3), 567–584.

Krom, C. L. ve Krom, S. (2013). The Whiskey tax of 1791 and the consequent insurrection: "A wicked and happy tumult." *The Accounting Historians Journal*, 40(2), 91–113.

Library of Congress. (2022a). Colonial settlement, 1600s-1763: The English establish a foothold at Jamestown, 1606-1610. Erişim Tarihi: 23.02.2022 <https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/colonial-settlement-1600-1763/english-at-jamestown-1606-1610/>

Library of Congress. (2022b). Colonial settlement, 1600s-1763: Overview. Erişim Tarihi: 23.02.2022. <https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/colonial-settlement-1600-1763/overview/>.

Library of Congress. (2022c). Colonial settlement, 1600s-1763: Establishing the Georgia colony. Erişim Tarihi:21.02.2022. <https://www.loc.gov/classroom-materials/united-states-history-primary-source-timeline/colonial-settlement-1600-1763/georgia-colony-1732-1750/>.

- Mullins, D. R. ve Wallin, B. A. (2004). Tax and expenditure limitations: Introduction and overview. *Public Budgeting & Finance*, 24(4), 2–15. doi:10.1111/J.0275-1100.2004.00344.X
- Roxburgh, E. (2017). *The whiskey rebellion*.
- Slaughter, T. P. (1986). *The whiskey rebellion*. Oxford University Press.
- The Office of the Historian. (2022). U.S. debt and foreign loans, 1775–1795. Erişim Tarihi: 12.02.2022 25. <https://history.state.gov/milestones/1784-1800/loans>.
- Washington, G. (1792, 29 Eylül). By the president of United States a proclamation. *National Gazette*, 1–1.
- Whiskey Tax Rebellion. (2022). Erişim Tarihi: 18.02.2022. <https://www.loc.gov/search/?in=&q=whiskey+tax+rebellion&new=true>.
- Whiskey Rebellion. (2022). Erişim Tarihi: 15.02.2022. <https://www.mountvernon.org/library/digitalhistory/digital-encyclopedia/article/whiskey-rebellion/>.
- Yavuz, İ. S. (2021). Amerika Birleşik Devletleri’nde yerel yönetimlerin idari ve mali yapısı. *Dünya’da yerel yönetimler ve mali yapıları içinde* (53–84). Nobel Yayınevi.

Bölüm 17

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

ATÇALI KEL MEHMET İSYANI, 1829-30

NİŞ İSYANI, 1841

VİDİN İSYANI, 1850

GİRİT İSYANI, 1866-69

Ayşe Günay Bekâr

Dokuz Eylül Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

ayse.gunay@deu.edu.tr

0000-0001-7181-240X

Özet

Tarihsel süreçte hemen hemen tüm toplumlarda ağır vergi yüklerine karşı direniş ve isyanlar olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun altı yüz yıllık uzun tarihinde de vergi isyanlarıyla karşılaşmıştır. Bu çalışmada özellikle on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşanan vergi isyanları araştırma konusu yapılmıştır. İncelenen isyanlar sırasıyla Batı Anadolu'da gerçekleşen Atçalı Kel Mehmet İsyanı (1829-30), Balkanlarda gerçekleşen Niş İsyanı (1841) ile Vidin İsyanı (1850) ve Akdeniz'deki Girit İsyanı (1866-69) şeklindedir. Araştırmada dönemin koşulları da dikkate alınarak vergi isyanlarının nedenleri, gelişim süreçleri, bastırılmaları ve ortaya çıkardıkları sosyo-ekonomik ve siyasi sonuçlar incelenmiştir. İncelenen isyanlar içinde ağır ve haksız vergilere olan tepkilerin yanı sıra bağımsızlık mücadelelerinin de rol oynadığı ve özellikle vergi isyanlarının devletin bekası için hangi yönleriyle birer tehdit olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atçalı Kel Mehmet İsyanı, Niş İsyanı, Vidin İsyanı, Girit İsyanı

Abstract

In the historical process, there have been resistance and rebellions against heavy tax burdens in almost all societies. Tax revolts were also encountered in the six hundred-year long history of the Ottoman Empire. In this study, tax revolts that took place within the borders of the Ottoman Empire in the nineteenth century were the subject of research. The rebellions examined are the Atçalı Kel Mehmet Rebellion (1829-30), which took place in Western Anatolia, the Nis Revolt (1841) and the Vidin Revolt (1850) and the Cretan Revolt in the Mediterranean (1866-69), which took place in the Balkans, respectively. In the research, considering the conditions of the period, the causes, development processes, suppression and socio-economic and political consequences of tax riots were examined. In addition to the reactions to heavy and unfair taxes, it has been tried to reveal that the struggles for independence also played a role and in which aspects the tax revolts were a constraint for the survival of the state.

Keywords: Atçalı Bald Mehmet Rebellion, Nis Revolt, Vidin Revolt, Cretan Revolt

GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı Devleti için siyasi ve idari değışikliklerin uygulamaya geçirildiğı bir dönemdir. Tanzimat adıyla anılan reform hareketiyle sadece idarî birimlerde değil, ekonomik ve toplumsal yapıda da büyük değışiklikler meydana getirilir. On dokuzuncu yüzyılda özellikle yönetimin merkezileştirilmesi ve devletin idari birimlerinin yeniden düzenlenmesi adına önemli girişimlerde bulunulur ve devletin görevlendirdiğı memurların eğitilmesi için çalışılır. Bu tür yenilik girişimlerinde bulunan Osmanlı Devleti diğer yandan büyük güçlerin siyasi kısırtmalarıyla ortaya çıkan milliyetçilik akımlarıyla da uğraşmak zorunda kalır. Tanzimat dönemine girilirken önceki yıllarda devletin siyasi gündemini meşgul eden Mısır sorununun yanı sıra özellikle Lübnan’da, Girit’te ve Balkanlarda meydana gelen siyasi karışıklıklar ve isyanlar (Özkan, 2017: XX), devletin bekası için açık birer tehdit oluşturur. Meydana gelen isyanların diğer bir sebebinin de vergiler olması, dönemin koşulları için hiç de şaşırtıcı değildir.

İlgili dönemde Osmanlı Devleti’nde uygulanan vergi sisteminin temeli, ağırlıklı olarak İslam vergi hukukuna dayanır. Bu konuda kaleme alınmış çalışmalara bakıldığında farklı konular üzerinden alınan çok sayıda vergilerin bulunduğu görülür. Osmanlı vergi sistemi ağırlıklı olarak, şer’i ve örfi vergilere dayanır. Şer’i vergilere ilişkin hükümler fıkıh kitaplarında belirtilen ve kanunnamelere dayandırılan hükümlerdir. Örfi vergilerin bir kısmı kanunnamelere göre tahsil edilirken diğer bir kısmıysa doğrudan Padişah fermanlarıyla uygulanır. Kanunnamelere dayandırılmadan tahsil edilen örfi vergilerden devletin bizzat kendisinin tahsil ettiklerine “*tekalif-i divaniye*”, üst düzey yöneticilerin tahsil ettiklerineyse “*tekalif-i şakke*” adı verilir. Sabit bir miktarı veya oranı olmayan tekalif-i divaniyeler, önceleri savaş gibi olağanüstü durumlarda alınırken zamanla süreklilik kazanır. Beylerbeyleri ve sancakbeyleri tarafından halktan çeşitli adlar altında kanunnamelere dayanmadan alınan tekalif-i şakkalar da her ne kadar engel olunmak istense de mümkünat sağlamadığından zamanla kabul görür ve süreklilik kazanır (Aktan,

Dileyici & Saraç, 2002: 6).

Osmanlı Devleti’nde on dokuzuncu yüzyılda vergiler nedeniyle ortaya çıkan direniş ve isyanlar arasında ağır ve keyfi vergileme nedeniyle 1829-30 arasında yaşanan Atçalı Kel Mehmet İsyanı ve bağımsızlık mücadelelerinin birer yansıması olarak 1841 yılında yaşanan Niş İsyanı, 1850 yılında yaşanan Vidin İsyanı ve 1866-69 arasında yaşanan Girit İsyanı dikkat çekmektedir. Zikredilen bu isyanlar, bu çalışmanın konusudur. Söz konusu isyanların sırasıyla ele alınacağı bu çalışmada isyanların ortaya çıkış sebepleri, gelişim süreci ve sonuçları incelenecek ve bunlar teorik bağlantılarıyla ilişkilendirilecektir.

1. ATÇALI KEL MEHMET İSYANI, 1829-30

On dokuzuncu yüzyıl dönemi özellikle Osmanlı Devleti’nin kötü gidişatını ve bunu düzeltmek için başta Tanzimat Fermanı olmak üzere yapılan reformları, büyük zorluklarla yapılan savaşları, gayrimüslim halkın İmparatorluktan kopma çabalarını, temelinde ağır vergilerin ve milliyetçilik hareketlerinden kaynaklı birçok isyan hareketini akla getirir. Bu ayaklanmaların bir örneğı de 1829-30 yıllarında Aydın vilayetinde oluşan Atçalı Kel Mehmet Efe önderliğindeki halk ayaklanmasıdır.

1.1. Atçalı Kel Mehmet Kimdir?

Nazilli’nin Arpaz köyünde doğan Atçalı Kel Mehmet, babası Hasan’ın genç yaşta ölmesi üzerine yetim kalır. Arpazlı beylerin ve ağaların yanında annesiyle birlikte karın tokluğuna ırgatlık yapar. Sürekli hakir görülen Kel Mehmet bir de kelliğı dolayısıyla toplum tarafından aşağılanır. Arpaz ağası tarafından kovulan ve sığınacak yeri olmayan Kel

Mehmet, dokuz-on yaşlarındayken anasıyla bir tanıdıklarının bulunduğu Atça köyüne gelirler. Atça köyünün ağası ve muhtarı olan Hacı Hüseyinoğlu Şerif Hüseyin ağanın yanında kır bekçiliği ve ırgatlık yapar ve nasılsa ağanın kızına sevdalanır. Anası aracılığıyla kızı babasından istemesi ve bunun köyde duyulması Şerif Hüseyin ağayı deliye döndürür. Ağa Hüseyin, *benim kızım ırgata mı kaldı* diyerek Kel Mehmet'e ağır baskı ve zulüm yapar. Yoksulluğun ve kimsesizliğin yüzüne vurulması Kel Mehmet'in gururunu kırar. Bir gün köy kahvesinde ağanın kâhyası Mahmut ve adamları tarafından saldırıya uğrayınca, çıkan arbedede Mahmut'u yaralar ve köyde rahat bırakılmayacağını anlayan Kel Mehmet, 1820 yılında dağa çıkar. Bundan böyle o, yoksulların ve kimsesizlerin koruyucusudur. Kel Mehmet, aşagılanan ve ayaklar altına alınan kişiliğini kurtarmak için kendine ve çevresine karşı bir mücadele başlatır (Uluçay, 1968: 11-12).

Bir eşkıyanın dağlarda barınabilmesi için paraya ve insan gücüne ihtiyacı vardır. Atçalı Kel Mehmet önce dağlarda eşkıya olan Uzun Efe ve Kara Efe'ye karşı mücadele verir ve kazanarak yöre halkının gözünde efelik vasfına sahip olur. Ekonomik açıdan refaha kavuşabilmesi için de Arpaz beyinin çiftliğini basar ve yirmi bin lirasına el koyar. Böylelikle Atçalı Kel Mehmet ihtilalden önce Aydın ve çevresinde namını duyurmayı başarır (Başaran-Haykıran, 2009: 155). Kel Mehmet itibar kazanır ve bu itibarın günümüzdeki karşılığı Aydın'ın Atça ilçesinin girişindeki heykeldir.

(Atçalı Kel Mehmet Helkeli, Aydın)

1.2. İsyanın Genel Sebepleri

Atçalı Kel Mehmet Efe'nin önderliğinde başlayan ve sonrasında halk ihtilaline dönüşen isyanın sebepleri birkaç başlık altında ele alınarak özetlenebilir:

1.2.1. Halk Üzerindeki Mali ve Ekonomik Baskılar

Padişah II. Mahmut döneminde Osmanlı-Rus Savaşının bitmesinin ardından 1821 yılında Mora ihtilali başlar ve bu, 1830 yılına kadar sürer. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırılır. 1828-29 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşı yaşanır. Arka arkaya bu olumsuzlukların yaşanması Osmanlı Devleti'nin mali ve ekonomik bünyesini zayıflatır ve özellikle ordu için gereken masraflar çoğunlukla Anadolu halkı üzerine yüklenerek Mora ihtilalinin bastırılması için gereken asker, yiyecek ve savaş masraflarını karşılayacak teklifler arttırılır. Teklifleri

edilmemiş kimi tehdit kimi sürgün edilmiştir. Bu kişilerin susması üzerine halkımız ayaklar altında kalmış, böylece mazlum ve perişan halkımız mal, ırz ve can korkusu ile yaşarken zeybeklerden Atça köyünden soysuz Zeybek Mehmed ortaya çıkıp Kuyucak köyünün voyvodasını zorla uzaklaştırmıştır. Zeybek Mehmed zorbalığı uzaklaştırmış, fakir halkı boş tutmuş ve Osmanlı Devleti için çalışmıştır. Böylece fakir halk kendini güven ve rahatta hissetmiştir. Zeybek Mehmed'in böyle güzel hareketlerinden Nazilli halkı dahi rahat etmiş batta voyvodalarını göndermişlerdir. Sultanhisar ve diğer kazalar dahi onlara uymuşlardır. Buradaki mütezimlerin kendilerini koruma kudreti olmadığı için Güzelhisar'a kaçmışlardır. Söylediklerine göre bu isyan durumu diğer kazalara da sıçramak üzeredir. Daha sonra zeybek grupları toplanarak Güzelhisar'a gelip kuşatmış olmalarına rağmen tüm balkın müdafaaları sayesinde uzaklaştırılmış da Atçalı Mehmed tekrardan saldırmıştır. Bu saldırıda halk direnememiş ve Mehmed tüm güçleriyle Güzelhisar'a girip mütesellim ağayı konağına çekilmeye zorlamıştır. Ağa savaşmaya teşebbüs etse de zeybekler galip gelmişler ve ağayı Güzelhisar'dan göndermişlerdir. Güzelhisar'a hâkim olan Atçalı Mehmed balkın malına, canına ve ırzına zarar vermemiştir. Bu hareketlerinden dolayı balkın hepsinin ondan hoşnut ve razı oldukları söylenmektedir. Kazalardan bulunan devlete ait mallara ve devletin vergi toplanmasına hiçbir zarar verilmeyeceği ancak Allah'ın bir emaneti olan kulların bu gibi mütezimlerin ve zabıterin zorbalıklarına karşı daha fazla sabrının kalmadığını bölge halkı gönderdiğini adama söylemiştir. İşte abalının durumu ve Zeybek Mehmed'in yaptıkları böyle efendim.

(14 Ekim 1829)

1.2.2. Aydın Vilayetindeki Efelik Geleneginin Etkileri

Efeler günümüzde özellikle yeni kuşaklar için bayramlarda, törenlerde geçit resminin bir ögesi olarak görülür. Oysaki efe ve zeybek kültürü haksızlığa karşı başkaldırıyı ve mertliği temsil eden, kendine özgü kanunları olan özel bir kurumdur. Otorite boşluğundan faydalanarak çeteleşenleri olmasına rağmen kültürü yaşatarak dağa çıkanların vatan savunmasına katkıları yadsınamaz gerçektir. Kahramanlığın bir ifade biçimi olarak kullanılan zeybeklik, daha çok Batı Anadolu'ya atfedilir. Halkın içinden çıkan efeler, devletle halk arasındaki ilişkiler gerilediği zamanlarda dağa çıkarak halkın hak arama ümidi olurlar (Pöstecki, 2014: 1-2).

Zeybek, düzenin olumsuzluklarını görmezden gelmediği, sistemin temsilcilerine boyun eğmediği ve kendine çizilen sınırlar içinde kalamadığı için başkaldırır. Zeybeklik, E. Reclus'un ifadesiyle *kendi kendilerinin efendisi* eşitlikçi bir gelecek toplumunun tarihteki nüvelerinden biridir (Aydın, 2018: 220-221). Zeybeklerin dağa çıkış nedenleri genellikle ortakır. Çoğunlukla ezilip, itilmiş, haksızlığa uğradığını düşünen kişilerdir zeybekler ve kendilerine göre direnişleriyle toplumsal sorunların çözümü için mücadele ederler. Benzer biçimde İngilizlerin meşhur Robin Hood'u gibi zenginden alıp, fakire dağıtmayı hedeflerler. Aydın İhtilâlı'nı gerçekleştiren yörede toplumsal düzeni sağlamaya çalışan Atçalı Kel Mehmet Efe de yoksulları zalimlere karşı koruyan Çakırcalı Mehmet Efe gibi kendi adalet anlayışını oluşturmaya çalışanlardandır (Pöstecki, 2014: 3-4). Zeybekler genellikle üç durum karşısında harekete geçerler (Başaran-Haykıran, 2009: 158):

- Önceleri derebeylerin, sonraları da Hükümetin zulüm ve baskısına tahammül edemeyerek, şahsi hürriyetini kurtarmak için kendilerine güvenip dağlara çıkan silaha sarılanlar,
- Herhangi bir sebeple cinayet işlediğinde kanundan kaçıp kurtulmak için halk arasından uzaklaşanlar, ve
- Silahlarının gücüyle dağ başlarında yaşayanlar ve soygunculuk amacıyla yollarda pusu kuranlar, köyleri basanlar ve zeybekliğe yakışmayacak harekette bulunanlar.

Geçmişte başta Aydın olmak üzere Batı Anadolu coğrafyası, Osmanlı'da *ücretli asker* olarak da anılan efe-zeybek kültürünün en bariz şekilde yaşatıldığı yerlerdir. Özellikle Aydın vilâyetini kaplayan ve doğu batı istikametinde uzanan dağlar da coğrafi yapısının

uygunluğu nedeniyle *efeler diyarı* olarak bu vilayetin öne çıkmasına ve baskılara karşı isyan hareketlerinin gelişmesine yardımcı olur.

1.2.3. Halkın Durumu ve İşsizlik Sorunu

Kel Mehmet'in ayaklanmasında başrol zeybeklere, yörüklerle ve kasabalar ahalisine aittir. Ayaklanma döneminde zeybekler geçimlerini kır bekçiliği yaparak, yol üstündeki kahvehaneleri işleterek, paşaların yanında ücretli asker olarak çalışarak sağlarlar. II. Mahmud döneminde Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra paşa kapılarına yeni bir düzen getirilerek birçok ücretli zeybeğin açıkta kalmasına yol açılır. Ayrıca İzmir-Aydın Kuşadası-Manisa yolları üzerinde kahve işleten zeybeklerin işine de son verilir. Tahmini olarak sayıları binleri aşan eli silahlı zeybekler, yeni bir iş verilmeyince açıkta bırakılmış olurlar. İstanbul'a geldiği zaman İzmir ve Aydın civarında zeybeklerin ayaklandığını duyarak bu bölgeye gelip araştırmalar yapan İngiliz seyyah Major Keppel de zeybeklerin açıkta bırakılmasının önemini eserinde⁴ şu şekilde kaleme almıştır (Uluçay, 1968: 19-20):

"İstanbul'a, İzmir civarında zeybeklerin ayaklandığı haberi geldi. Bu adamların hareketleri 1829'da önemli olaylardan olduğu için bunlara dair toplayabildiğim kadar bilgi veriyorum. Zeybekler, tıpkı İsviçreli dağlar gibi ücretli dağlı asker kabileleridir. Arnavutlar gibi paşaların yanında ücretli asker olarak çalışırlar. Aynı zamanda yollar üzerindeki kahvelerin muhafızlarıdır. Yolcuları korudukları için onlardan vergi alırlar. Bu az bir para idi. Herkes istenilen vergiyi verirdi. Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra hükümet onların kabve işletmelerini yasak etti. Bu suretle bir sürü silahlı adam topluluğa karşı serbest bırakılmış oldu. Sanıldığına göre padişahın amacı zeybekleri düzenli ordu saflarına yerleştirmektir. Fakat hükümetin, onların kuvvetini fark edememesi yüzünden zeybekler, dağlarına sığındılar".

Zeybekler dışında Aydın'da yaşayan yörüklerin savaşlar sebebiyle üzerlerine savaş külfeti fazlaca yüklenir, birçoğu askere çağırılır ve askere gidenlerin de yüzde on beşi firar eder. On dokuzuncu yüzyılda otlakların ve kışlakların çoğu mültezimlerin, voyvodaların eline geçer. Yaylacılıkla geçinen yörükler de sıkıntılı duruma düşerler, otlaklar yüzünden çetin mücadelelere ve kavgalara girişmek zorunda kalırlar. Yaşanan kavgalar ve asker kaçakçılığı sebebiyle memurlarından kötü muamele gören yörükler, dövölüp hapse atılırlar. Aydın yöresindeki kasabalarda yaşayan halk ve esnaf da maddi olarak kötü durumdadır. Vergilerin dağılmasında rol sahibi olan ileri gelenlerin sözleri dinlenmiyor, mültezimler, voyvodalar ve mütesellimler halkı soymaya çalışıyorlardır. Bunu gören Atçalı Kel Mehmet de başarı sağlamak ve ahaliye yardım etmek için ilk olarak voyvodaların en kötüsü olarak bilinen Kuyucak voyvoda vekili üzerine saldırır (Uluçay, 1968: 20-21).

1.3. İsyanın Gelişim Süreci ve Sonuçları

Kasabalar ahalisi ve esnafının, yöneticilerin kötü tutumlarından ve ekonomik nedenlerden dolayı bunalıma düştüklerini çok iyi bilen Kel Mehmet, ilk olarak Kuyucak voyvoda vekili üzerine saldırarak ayaklanmayı başlatmış olur. Kuyucak, Nazilli, Tire, Bayındır, Ödemiş, Beydağ, Birgi ele geçirilir. Ayaklanma sırasında Kel Mehmet'in kuvvetlerine karşıysa sadece Aydın Mütesellimi direnişte bulunur (Gökbunar, 2004: 32).

Aydın, Kütahya, Manisa ve Denizli'nin bazı ilçelerinde yaşayan halk, onun düşüncelerini sevinçle karşılayıp ona kapılarını açar ve onu kendilerine efendi yaparlar. Kel Mehmet ve adamları, bu yerlere birer kurtarıcı olarak girerler. Kel Mehmet, Aydın'a bir vali gibi yerleşir ve eski düzeni kökünden değiştirir. Halkın malı, canı, ırzı teminat altına alınır.

⁴ Narrative of a Journey Across the Balkans in the Years 1829, 1830, London, 1831.

Padişahı da efendi ve halife olarak tanır. Bu durum, Atçalı Kel Mehmet isyanının Saraya ve Padişaha karşı bir başkaldırı değil, kendilerine vergilendirme yetkisi verilen ve padişahın verdiği bu yetkiyi kötüye kullanan görevlilerin haksız muamele ve zulmüne karşı yapıldığının bir göstergesidir (Aktan vd., 2002: 20).

Başlangıçta Kel Mehmet isyan hareketini yedi ila sekiz bin kişiyle yaparken sonraları sayıları binleri aşar. Etrafına ilk olarak zeybekler, ardından yörükler toplanır. İsyân başladıktan sonra İzmir'e gelen Major Keppel, onun yanındakilerinin sayısı hakkında şu bilgileri verir (Uluçay, 1968: 32): "*Adı Küçük Hacı Mehmed Ağa olan Kel Mehmed mükemmel bir adam. Başlangıçta yanında bulunanlar altmış geçmiyordu. Fakat kısa zamanda sayıları dört bine yükseldi. Bununla beraber kimse onun maiyetinin ne kadar olduğunu bilmiyor...*". Bazı kaynaklarda Kel Mehmet'in maiyetinde daha fazla adam olduğunu yazar.

Sosyal eşkıya olarak da nitelendirilen Atçalı Kel Mehmet'in liderliğinde başlayan Aydın ayaklanması tam anlamıyla bir halk ihtilali karakterini taşır. Zira Kel Mehmet, gelmiş geçmiş eşkıyaların yapamadığı bir işi başarır. İlk olarak savaş vergilerinden ve tekliflerinden bunalan Aydınlılara bu vergiyi kaldırdığını ilan eder. Sonrasındaysa mültezimlerin, voyvodaların ve zabıtların halktan keyfi olarak topladıkları vergileri kaldırır veya azaltır. Hükümetin topladığı vergileriye Şeriatın emrettiği biçimde toplatarak İstanbul'a gönderir. Adil vergilemenin yanı sıra, Hükümetten serbest ticaretin korunması, kanunların değiştirilmesi, eşit kanunların yapılması ve askerliğin yeni esaslara bağlanması taleplerinde bulunur. Halk, Kel Mehmet'in öne sürdüğü fikirleri samimi, ciddi ve adil bularak destekler ve böylelikle Aydın İhtilali gerçekleşmiş olur (Uluçay, 1968: 7).

Kel Mehmet'in Aydın kazalarıyla çevre illerdeki Turgutlu (Manisa), Buldan (Denizli), Kula (Manisa) ve Eşme (Uşak) kazalarını da işgal etmesi, yöredeki kasabalarda ve sancaklarda tepkiye yol açar. Gelen şikâyetler üzerine Padişah II. Mahmut, İbrahim Paşa'yı isyanı sonlandırması için görevlendirir. İbrahim Paşa kendi ve yöredeki Saruhan Mutesellimi Hacı Mehmed Ağa ve Tavaslı Osman Ağa'nın kuvvetleriyle birlikte 18 Aralık 1929 tarihinde Atçalı Kel Mehmet Efe'yi ve taraftarlarını bozguna uğratar. 10 Haziran 1830 tarihinde de Aydın'a iki saat uzaklıktaki Tepecik köyünde Atçalı Kel Mehmet öldürülür ve ayaklanma tamamen sona erer (Uluçay, 1968: 56; Gökbnar, 2004: 32).

Osmanlı Devleti, Aydın ihtilali dolayısıyla yayınladığı fermanda, memurlarını ve idari düzenini savunsa da bu ihtilalden sonra yaptığı yeni ıslahat hareketleri ve yayınladığı Tanzimat Fermanıyla getirdiği düzenlemeler sayesinde Atçalı Kel Mehmet'in ve Aydınlıların ileri sürmüş olduğu fikirleri aynen kabul eder. Zulmü azaltmak, keyfi yönetimi yok etmek, herkesin servetine ve malına göre vergi vermesini temin amacıyla eski düzen kökünden yıkılır ve yeni kurallar getirilir (İpek, 2017: 405-406).

1.4. Atçalı Kel Mehmet İsyanının Türk Sanatına Yansımaları

Atçalı Kel Mehmet isyanı akademik çalışmaların yanı sıra pek çok şiire, destana, tiyatro oyununa, türküye ve filme konu olur. Özkan Mert tarafından 1970'te kaleme alınan *İrgatoglu Atçalı Kel Mehmed Destanı*, yaşanan isyanı şu şekilde özetler (Mert, 2009: 15-16).

[...]
Yanında bin atlısı
Mehmet Efe,
bin gördeli
bir yürek olup
bin rüzgar gibi estiler.
Halk ilen bir olup
Aydın ilini eline geçirip

Kazandı mübürünü Atçalı:

Vali-yi Vilâyet

Hademe-i Devlet

İrgatoğlu

Atçalı Kel Mehmet

[...]

Dıydu ki Osmanlı

Padişah Mahmut

sadrâzam

paşalar

beyler:

Mehmet adında bir ırgat

halk ilen bir olup

hükümet kurmuş

hükümet içinde.

Ve ferman çıkarmış

koca Osmanlı devletine:

Halktan alınan vergiler kalka

para basılıp halka dağıtıla

ağalığın kökü kazıla

halkın hükümeti kurula

[...]

Orhan Asena'nın 1979'da yazdığı *Atçalı Kel Mehmet* adlı tiyatro oyunu da birçok kez sahnelenir, haksız vergilere karşı Kel Mehmet öncülüğünde verilen mücadeleyi izleyicilere aktarır. Atçalı Kel Mehmet Efe için döneminde yakılan bir türkünün bir bölümü de şöyledir (<http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/2192356/atcali-kel-mehmet-efe-turkususu>):

Atçalı Mehmet'im bilsinler beni

Yoksulun yanında görsünler beni

Koyarım bu yola bu tatlı canımı

Dünya bir olsa tutulmam gayri

1964 yılında, Asaf Tengiz'in yönetmenliğinde çekilen, başrollerini Fikret Hakan, Tijen Par, Hayati Hamzaoglu, Atıf Kaptan gibi dönemin önemli oyuncularının rol aldığı *Atçalı Kel Mehmet* filmi de Atçalı Kel Mehmet'i ve isyan hareketini konu edinir. Bu filmde de diğer efe filmlerinde olduğu gibi haksızlıklar nedeniyle çaresiz kalarak dağa çıkma teması işlenir.

Filmin sonunda Atçalı Kel Mehmet'in sevdiği Emire'yle ölüm sahnesinde kendisine söylenenler oldukça dikkat çekicidir. "Kasabadan geçerken yüzlerce çocuk oynuyordu. Hepsi bir Atçalıydı. Yarı onlar da başkaldıracak. Her haksızlığın karşısında silahını çekip dikiliverecekler. Haksız da olsalar bunu yapmaya çalışacaklar. Balık baştan kokar Emire. Biz Aydın'ı düzeltmiştik. Osmanlıların elinde yüzlerce Aydın şehri var. Hepsini kurtaramadıktan sonra neye yarar? Bir gün başka bir insan çıkacak. Büyükle, çok okumuş bir adam. O bizim çocuklarımızı da bütün bir milleti de kurtaracak". Bu sözlerden anlaşılacağı üzere film, gelecekteki Atatürk'ü işaret eder ve efelerin aldıkları rolün nedenini de ortaya koyar (Pösteği, 2014: 14). Son dönemde de Atçalı Kel Mehmet'in hayatı farklı film çekimlerine konu olmuştur.

(Atçalı Kel Mehmet Film Afifi, 1964)

2. NİŞ İSYANI, 1841

Bugün Sırp toprakları içerisinde kalan Niş şehri, Tuna'nın kollarından birisi olan Morava nehrine dökülen Nişava suyunun kenarında kuruludur. Etrafındaki zengin tarımsal potansiyele sahip ovanın yanı sıra Avrupa'yla Balkanlar arasında askeri ve ticari açıdan önem taşıyan yolun Niş'ten geçmesi, şehrin hayatı ve gelişimi açısından önemli rol oynar. Niş'in önemini nüfusla ilgili bilgilerden de takip etmek mümkündür. On altıncı yüzyılın başlarında Niş'in yaklaşık iki bin civarı bir nüfusa sahip olduğu belirtilirken, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına doğru bölgeyi ziyaret eden Ami Boue nüfusun on altı bin olduğunu bildirir. 1841 isyanından sonra Bâbüâlî tarafından Niş'e gönderilen Ahmet Tevfik Bey ise, şehirde yirmi bini gayrimüslim bin beş yüzü Müslüman olmak üzere toplam yirmi bir bin beş yüz kişinin yaşadığını aktarır. O dönemin koşullarında önemli bir nüfus kitlesini temsil eden bu sayı, Niş'in sadece stratejik açıdan değil, nüfus imkanlarının sağladığı ekonomik ve mali potansiyeli⁵ ve bunun Bâbüâlî için taşıdığı değer bir tür göstergesidir (Uzun, 2002: 39).

Niş şehri, antik dönemden o yana Balkanlar boyunca uzanan kuzey-güney karayolunun, biri güneydoğudan Sofya, Filibe ve İstanbul'a, diğeri güneyden Üsküp, Selanik ve Yunanistan'a giden iki kola ayrıldığı yerdedir. 1386 yılından 1848 yılına kadar kesintilerle devam eden Osmanlı idaresi altında stratejik öneme sahip, İslami bir merkez özelliği kazanan Niş, Osmanlı idaresi altında önceleri Semendire'ye bağlı kaza durumundadır. 1839 yılında yeni idari teşkilatın gereği olarak vilayet haline getirilerek buraya Vasıf Paşa tayin edilir. Sofya, Samakov ve Köstendil de daha sonra Niş'e bağlanır. Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra merkez tarafından her eyalete kendilerine bağlı sancak, kaza ve köylerin sayısı hakkında bilgiler verilmesi hususunda yazılar gönderilir ve bu uygulama özellikle merkeze uzak eyaletlerde yoğunlaşır. Zira bu eyaletler idari olarak dağılmaya ve kısıktılmaya daha müsaittir. Bu konuda bilgi alınması açısından Niş eyaletine de gerekli belgeler gönderilir ve bilgilendirme yapılması konusunda merkez tarafından yazılar yazılır

(Özkan, 2017: 56).

⁵ Niş'in söz konusu tarihlerde iktisadi açıdan önemli bir merkez olduğu tahsil edilen vergilerin miktarından da anlaşılabılır. Örneğin, isyanın ortaya çıktığı 1841 tarihli bir belgeye göre Niş mukataası dahilinden seksen bin kuruş adet-i ağnam vergisi tahsil edilir. Bu miktar, tüm Rumeli eyaletinden tahsil edilen adet-i ağnam vergisinin yüzde 9'u kadardır (Uzun, 2002: 39).

(Balkanlar Haritasında Niş ve Vidin)

Niş'in tarihinde Osmanlı Devleti beş asır boyunca bağlı kaldığı bir devlet konumunda olarak büyük öneme sahiptir. Osmanlılar 1350'lerde Balkanlar'a ayak basar ve Roma ve Bizans İmparatorluklarından daha uzun süre bu topraklarda hâkimiyet sürdürür. Niş, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra bölgenin askeri ve sivil önemli merkezlerinden birisi haline gelir. Niş İsyanı da Osmanlı Devleti'nde 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinin ardından Rumeli eyaletinde çıkan bir isyandır.

Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılı olarak kabul edilen on dokuzuncu yüzyılda, uzun süren ve bitmeyen isyanlardan, kaybedilen savaşlar ve hızla gelişen olaylardan Niş Sancağı da diğer Osmanlı sancakları gibi etkilendir. Niş Sancağında da pek çok millet birlikte yaşar. Sırp, Arnavut ve Türk başta olmak üzere farklı milletlerin iç içe yaşadığı bu bölge, on dokuzuncu yüzyılda diğer Osmanlı coğrafyası gibi önemli olayların ve büyük değişim ve çalkantıların içine girer (Osmani, 2011: 97).

2.1. İsyanın Temel Sebepleri ve Gelişimi

Tanzimat'ın ilan edilmesiyle birlikte Bulgar coğrafyasının bir karışıklık dönemine girmesinden Niş şehri de nasibini alır. 1841 isyanı, sadece Niş'te değil, genel itibarıyla Bulgar coğrafyasında o tarihe kadar devlete karşı gerçekleştirilen en ciddi direniş hareketlerinden birini temsil eder (Uzun, 2002: 40). Tanzimat reformlarını gerektiren esas etkenlerin temelinde devlette idari, ekonomik ve askeri reformlara kaçınılmaz olarak ihtiyaç duyulan ekonomik ve toplumsal gelişme; devletin, Avrupa ekonomisi ve kültür sistemine yavaş yavaş yaklaşması ve topraklarına dış saldırıların giderek artması karşısında devletin içyapısı sağlamlaştırmaya duyduğu ihtiyaç yatar (Osmani, 2018: 21).

Sultan Abdülmecid'in törenini Gülhane Kasrı'ndan izlediği Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839 tarihinde Hariciye Nâzırı Mustafa Reşid Paşa tarafından Gülhane meydanında vukelâ (vekiler), ricâl (yüksek makamlı devlet adamları), ulemâ (din bilginleri), Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri, sefirler ve diğer hazır bulunanların önünde okunur. Tanzimat Fermanı'nda vurgulanan ana hususları şu şekilde sıralamak mümkündür (Akylıdız, 2011: 3):

- Kurulduğundan itibaren Kur'an hükümlerine ve Şeriata uyulduğu için devletin güçlü ve halkın refah içinde olduğu, lakin yüz elli yıldan beri bunlara riayet edilmediğinden bu durumun zaaf ve fakirliğe dönüştüğü,
- Coğrafi konumu, arazilerinin verimliliği ve halkının çalışkanlığı göz önünde tutulduğunda gerekli tedbirlerin alınması halinde devletin beş ila on yıl içinde eski durumuna kavuşacağı,
- Bunun için hazırlanması gereken yeni kanunların esasının can güvenliği, mal, ırz ve namusun korunması, vergilerin düzenlenmesi, asker alımının ıslahı şeklinde belirlendiği,
- Halkı ve Hazineyi zarara uğratan iltizam usulünün sakıncaları sebebiyle kaldırılacağı,
- Vergilerin herkesten gücü nispetinde tahsil edileceği ve kimseden fazladan bir şey istenmeyeceği,
- Askerlik süresinin belirsizliğinin giderileceği ve askerliğin gelişigüzel değil, bir nispet dâhilinde yapılması gerektiği,
- Hiç kimse için yargılanmadan ölüm hükmünün verilmeyeceği, ve
- Herkesin malına mülküne istediği gibi tasarruf edebileceği, bu haklardan Müslüman ve gayrimüslim bütün tebaanın aynı şekilde yararlanacağı.

Tanzimat dönemi devlet adamları, Osmanlı İmparatorluğunu yeniden güçlü kılmayı amaçlarlar. Bunun için merkezi idarede reform yapılması, yerel yönetimlere söz hakkı tanınması, merkezi denetimi kolaylaştıracak bir taşra idaresi yapılanmasına gidilmesi gerekir.

Tanzimat'la birlikte iltizam sistemi kaldırılarak yerine getirilen *muhassallık*⁶ kurumuyla devletin gücünün devamı ve yeniden kazandırılması için en önemli meselesi olan vergileri düzenli şekilde toplamak ve mali bütünlüğü sağlamak için yerel temsilciler önderliğinde ama merkezin de kontrolü altında sağlanabilecek bir vergi toplama sistemi kurulması öngörülür (Gülpınar, 2010: 79). Valilere sadece eyaletin güvenliğiyle ilgili hususlar bırakılarak iltizam usulü kaldırılır. Vergi toplama görevi merkezden geniş yetkilerle gönderilen muhassıllara⁷ verilir. 25 Ocak 1840 tarihli nizamnâmeyle muhassılların çalışma esasları belirlenir (Akyıldız, 2011: 4).

Muhassıllar ellerine verilen talimatı gittikleri yerlerde bütün memleket ileri gelenleri önünde okuyup, anlamını açıklayacak ve bundan sonra da kurulan Muhassıllık Meclisleri üyeleriyle birlikte memleketin durumuna göre verginin tespit, tevzi ve peşin tahsilini sağlayacaklardır. Maaşlar ve diğer ödemeler gibi gerekli masraflar buradan karşılanacak, artanıysa Hazineye gönderilecektir (Ortaylı, 2000: 33). Böylece devlet ilk defa vergi konusunda mükelleflerle doğrudan temasta bulunmaya başlar. Muhassılların vergi toplama işinde görevlendirilmeleriyle daha önceleri bu görevi üstlenen vali, voyvoda, sancakbeyi ve mütesellim gibi görevlilerin mali görevleri ortadan kalkar. Tanzimat'ın ilanından sonra ahalinin ismi, şöhreti, arazileri, hayvanları, tüccar ve esnafınsa yıllık gelirleri gibi bilgilerinin kaydedildiği *temettuat defterleri* adı verilen defterler tutulmaya başlanır. Böylece vergi oranları yeniden saptanır ve bu şekilde iltizam usulü ortadan kaldırılarak herkesin gelirine göre vergi vereceği yeni bir düzen tatbik edilmeye çalışılır (Erol, 2020: 366).

⁶ Vergilerin mültezimler yerine emaneten, yani memurlar eliyle idare edilmesidir.

⁷ Muhassıllar, eyalet yönetiminden bağımsız, Maliye Nezaretine bağlı, vergilerin devlet hazinesi adına tahsil edilmesini sağlayacak maaşlı devlet memurlarıdır (Öner, 2005: 265).

Muhassıllara uymaları gereken noktaları bildiren Talimat-ı Seniyye ve bir de tezkire⁸ verilir. Buna göre, “*önce köy abalisinin emlak ve akarı ile verecekleri verginin yaklaşık miktarı belirlendikten sonra asıl kazıda bulunan halkın emlak ve akarı batır ve gönüle bakılmayacak ve bir fert bile istisna tutulmayacak hakkaniyetle kayıt altına alınmalı*” denir. Yine aynı tezkirede kazanın ileri gelenleri; müftü, hatip, imam gibi eskiden beri vergi vermedikleri için şimdi bunların karşı gelebileceğinden bahsedilir. Fakat muhassıllar kazada emlaki olan kim olursa olsun vergi vermesini sağlamaya çalışır ve eğer berat varsa vergisini alır (Gülpınar, 2010: 80). Muhassıllık Meclislerinde muhassıl ve maiyet memurlarından (mal, emlak ve nüfus kâtipleri) başka, o yerin hâkimi, müftüsü, askeri zabıt ve memleket ileri gelenlerinden dört kişinin katıldığı on kişilik bir meclis kurulur. Bu meclise gayrimüslim halk bulunan yerlerde metropolit veya hahambaşı gibi ruhani reisler, iki nefer kocabaşları⁹ da girer. Hazırlanan nizamnamede seçim usulü ve seçilecek kişilerin özellikleriyse akıllı, ahlaklı ve muteber olarak ifade ediliyordu (Ortaylı, 1985: 34-37). Muhassılın başkanlık edeceği meclis haftada iki üç gün toplanarak vergi yazımı ve diğer sorunları görüşüp karara bağlar.

Tanzimat’la Osmanlı toplumunda birikmiş sosyal ve ekonomik sorunların çözüme kavuşturulması hedeflenmesine rağmen yaşanan gelişmeler, beklentilere karşılık bulunamadığını gösterir. Nitekim Tanzimat Fermanı ilan edildikten sonra Sırbistan’da huzurun bozulmasından endişe duyan Sultan Abdülmecid 1839-61 arasında gereken tedbirlerin alınması için, dönemin Sırp Prensi Mihail Obrenoviç’e hitaben şöyle bir ferman gönderir (Osmani, 2018: 21-22):

“Sâdik tebaalarımın olan Sırp milleti refah ve huzur içinde kanunlara bağlı olarak yaşadıkları halde, bazı serserilerin bu huzurlu ortamı bozmak için cemiyetler kurup kanunlara aykırı davranışlarını ve halk içinde dedikodu çıkardıklarını duydum. Eski defterdar Musa Safveti’yi bu husus için memur tayin ettim ve gerekli parayı kendisine verdim. Tanzimat kanunları doğrultusunda bu uygunsuzlukları iyice inceleyip bütün dedikodulara son verin ki asayiş sağlansın. Son derece dikkatli olun ve fermanımın aksine hareket etmekten sakının”.

Tanzimat’ın ardından Niş bölgesinde reaya¹⁰ çorbacılarının hazır bulunduğu bir toplantıda herkesin belirli bir oranda geliri üzerinden vergi ödemesi esasıyla angaryaların¹¹ ve iltizam usulünün kaldırıldığı, özel bir fermanla ilan edilir. Bu fermana göre getirilen düzenlemeler şöyledir (İnalçık, 1996: 375-376):

- Herkes servetinin yüz kuruşta üç kuruş on iki parasını (bir kuruş kırk para) devlete vergi olarak verecek,
- Bu vergiden Müslümanlar ve diğer imtiyazlı şahıslar istisna edilmeyecek ve reayanın vergisi her köyün knezi (yetkilisi) tarafından toplanacak,
- Kanun dışı hiçbir vergi alınmayacak,
- Memurlar herhangi bir şekilde kendileri için reayadan hiçbir şey almayacak, ve

⁸ Osmanlı Devleti’nde aynı şehirde bulunan resmi daireler arasında yapılan yazışmalar.

⁹ Gayrimüslimlerin devletle aralarındaki işler için temsilci olarak seçtikleri görevlilere kocabaşı ve çorbacı denilir (Öner, 2005: 73).

¹⁰ Reaya, ilkin yönetici sınıfın dışında kalanlar, yani vergi ödeyenleri ifade ederken, daha sonra gayrimüslim tebaa için kullanılmaya başlanır (Öner, 2005: 22).

¹¹ Osmanlı’da bazı yörelerin yol, köprü gibi işleri için angarya niteliğindeki bedeni mükellefiyetlere verilen addır. (Öner, 2005: 289).

- Köylerden subaşılar¹² kaldırılacak, yalnız kır-serdari kalacak, o da masrafını kendi cebinden karşılayacaktır.

Reaya bu ıslahatı memnuniyetle karşılar. Niş'teki vergi reformu, bölgeden alınacak verginin bir kısmını eskiden vergiye tabi olmayan bir kısım Müslümanlara ve imtiyaz sahibi gayrimüslim Avrupa tüccarlarına yüklediği için, köylünün vergi yükü yarı yarıya azalır. Vergi reformunun uygulanması amacıyla muhassıl olarak tayin edilen geniş yetkilere sahip maliye amirlerince, herkesin mal ve mülkü kayıt altına alınmaya başlar ve bu iş dokuz ayı aşkın bir sürede tamamlanır (İnalçık, 1996: 376).

Özel bir fermanla ilan edilen vergi reformunun getirdiği yenilikler uygulanma sürecinde tahmin edilemeyen zorluklarla karşılaşılır. Buna göre, öncelikle reaya servet tespiti sırasında servetlerinin fazla belirlenmesi sebebiyle yakınmaya başlar. O zamana kadar vergi ödemeyen imtiyazlı sınıflarsa yapılan reforma karşı gelirler. O güne kadar vergiden muaf sınıflardan biri de Niş kalesindeki Müslümanlardır. Şimdiye vergiye tabi olmayı haksızlık olarak görüyorlardı. Bu grup dışında daha önce fakir reaya kadar vergi ödeyen zengin Hristiyanlar ve çorbacılar servetlerine göre vergi nispetlerinin arttırılmasından şikâyet ederek vergi reformu aleyhine propagandaya yönelirler ve reayayı da kısırtarak isyanın başlamasına sebep olurlar. Reayanın başlıca şikâyetlerini, reaya vekili sıfatına sahip iki çorbacı, Leskofçalı Nikola Çetkovik ile Nişli Pazarbaşı İstayon Marinkovik şöyle özetler (İnalçık, 1996: 376):

- Vergi başta yüz kuruşa üç kuruş on iki para olarak ilan edilmişken, sonra sekiz kuruş on iki para toplanmak istenmiştir.
- Şaraptan okkasına dört para, rakıdan sekiz para resmin affedildiğini Padişah fermanı ilan ettiği halde, bu vergilerin toplanmasına devam edilmektedir.
- Zecriye (alkol vergisi) resminin toplanmasına eskisi gibi devam edilmektedir.

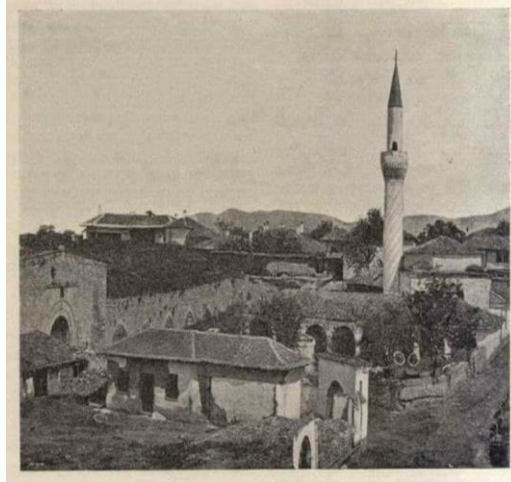
Verginin sekiz kuruşa çıkmasının sebebi şudur: Hükümet bu bölgeden istenen vergi toplamını aşağı yukarı eski yıllar miktarında (üç yük¹³ yetmiş dokuz bin kuruş) tespit eder ve bu miktar tespit edilen servet miktarına bölününce oran yüksek çıkar. Aslında Hükümet vergi gelirini indirmek istemiyor, sadece bu yekûnun halk arasında servete göre daha adil bir şekilde dağıtılmasını amaçlar. Şimdiye Müslümanlar, zengin Avrupa tüccarları, Yahudi ve Kiptiler de vergiye tabi tutulduklarından gerçekte köylünün ödeyeceği miktar eskisine göre yarıya inmektedir. Reaya bu noktayı görüp kabul eder. Lakin bağ sahibi olan çorbacılar ve zengin Hristiyan köylüler şarap ve rakıdan alınan vergiye itirazda bulunurlar. Ayrıca bağlarını kullanılamaz hale getirecekleri, reaya artık iş vermeyecekleri ve onların üzümlerini almayacakları söyleminde bulunarak köylüleri tahrik ederler. Diğer taraftan reaya, zecriye ve orman resimlerini Padişah'ın affettiğini öne sürerek bu vergileri ödemeyeceklerini ifade ederler ve tahsildarlara karşı koyarlar. Tahrik olunan reaya Niş kalesi altında toplanır. Paşa, görüşme için aralarından dokuz çorbacıyı çağırır ve reayayı köylere geri gönderir. Sonra bu çorbacıları, tahrikçi sıfatıyla tutuklayarak Sofya'ya yollar. Çorbacıların tutuklanmasıysa hadiseyi daha da alevlendirir.

¹² Kazaların asayişini temin etmek ve kazalarda toplanan vergi hasılatını hazineye göndermekle sorumlu kişidir (Öner, 2005: 72).

¹³ Yük, Osmanlı Devletinde sabit değeri olmayıp değişiklik gösteren bir ağırlık birimidir. Hayvan ya da araba üzerine vurulan yükler çeşitli muhafazalar ve denkler halinde konur ve bir yük bu hacmi ifade eder. Örneğin, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait Çukurova Kanunnamesi'ne göre, Adana'ya deveyle getirilen pamuk yükünden dokuz akçe, at ve katırla getirilen pamuk yükünden bunun yarısı tahsil edilir (İşbilir, 2013: 46).

Bin beş yüz kadar reaya, Niş varoşunda toplanarak yüzde üçten fazla vergi ödeyemeyeceklerini, zira fazlasını memurların ve kocabaşların haksız yere kendilerinden almak istediklerini iddia ederler. Reayanın vergi işlerinde Osmanlı idarecileriyle birlikte hareket eden kocabaşlara karşı cephe alması bilhassa önemlidir. Vergi defterleri kocabaşlarla reaya tarafından incelenmek üzere kiliseye gönderilir. İncelemeden sonra borçlu oldukları vergileri ödemeleri için reaya bir ay daha süre verilir. İkinci süre de geçtiği halde köylü vergilerini ödemez ve iddialarında ısrar ederek bu sefer Niş kalesi altına gelerek silahlanmış olarak toplanırlar. Niş-İstanbul yolunu keserler. Değirmenleri ele geçirirler ve rastladıkları Müslümanları katletmeye başlarlar. Bunu gören Niş ileri gelenlerinden ve meclis üyelerinden Kerim Bey harekete geçerek reaya üzerine yürür ve İstanbul-Niş caddesinin geçtiği Kotine boğazını isyancıların ellerinden geri alır. Bunun üzerine Niş valisi çorbacıları yıldırma için Kosova tarafından Arnavut askerlerini isyancıların üzerine gönderir ve topların yardımıyla asilerin esas merkezi Kamanıça ve Mutaftça köylerindeki kuleler zapt edilir. İsyancıların reisi kocabaşı Miliyo bu çarpışmalarda ölür ve reaya köylerine dağılmaya başlar. Böylece isyan bastırılmış olur

(İnalıcık, 1996: 377-378).

(Niş Kale İçi, 1878)

İsyanın soruşturulması üzerine olayların bastırılmasında ihmali görülen Niş Valisi Mehmet Sabri Paşa azlolunur, suçlularsa yargılanmak üzere İstanbul'a gönderilir. Böylece isyan sona erer ve ortalık sakinleşir. Niş isyanı konusunda bazı kaynaklarda yer alan bilgiler oldukça farklı iddialar içerir. Başta Vidin Müşiri Hüseyin Paşa ve Arif Hikmet Bey olmak üzere devlet görevlilerinin isyan hakkında hazırladığı ilk raporlar Meclis-i Hassa'da¹⁴ değerlendirilir. Bunun üzerine Meclis, isyanın ortaya çıkmasında reayanın da iddia ettiği su üç faktörün ciddi rol oynadığını kabul eder (Uzun, 2002: 56-57):

- Tahsis olunan verginin ağır olması,
- Uygulanmakta olan zecriye ve orman vergisinin ödenme talebi, ve
- Sabri Paşa'nın reaya üzerinde oluşan uygunsuz ve yolsuz hareketleri.

¹⁴ Sadrazamın başkanlığında nâzırlardan oluşan ve Osmanlı hükümetini niteleyen meclis.

İşyan hadiselerinin Niş ve civarında meydana gelmesi, Niş'in önceki devirlerde olduğu gibi Tanzimat döneminde de önemli gelişmelerin ve çalkantıların merkezi olduğunu gösterir. Niş isyanının sebepleri arasında Sırp tahriklerinin çok önemli bir yeri vardır. Gerçekten de olayların hemen ardından devlet merkezine ulaşan yazılarda Eflâk'a gitmiş olan Miloş ile Miliyo isimli Sırp kocabaşların tahriklerinin işyanda rolünün olduğu belirtilir.

2.2. İşyanın Bilançosu

Niş'te yaşanan isyan ve isyanla birlikte ortaya çıkan muharebeden sonra bölgeye gönderilen memurların hazırladığı raporlardan olayın bilançosuyla ilgili bazı sayısal bilgilere ulaşılması mümkündür. İşyan sırasında çok sayıda köyün yanması, insanların ölmesi, bir kısım halkın Sırbistan'a kaçması, pek çok yağmalama fiilinin işlenmesi gibi ciddi olaylar yaşanır. Raporlardan elde edilen bilgilerin bazıları şu şekilde sıralanabilir (Uzun, 2002: 61):

- Yanan köy sayısı iki yüz yirmi beştir. Bunların çoğu Niş ve Leskofça kazalarında yer alır.
- Muharebe esnasında yüz dokuz çocuğun Arnavutların eline geçtiği belirtilir. Bunların otuz sekizi parayla Arnavutlardan alınarak yakınlarına teslim edilir. Kalan yetmiş bir çocuksa haklarında ferman çıkıncaya kadar kalede hapsedilir.
- Muharebe esnasında yağmacılık yapmayacaklarına dair verdikleri sözü tutmayan Arnavutlar çok sayıda hayvanı ele geçirir. Bunların bir kısmı (bin iki yüz beş baş koyun, keçi, kuzu ve oğlak ile dört yüz yetmiş üç baş sığır) olayın ardından Sabri Paşa tarafından geri alınır. On dokuz baş koyun ve seksen baş sığır sahiplerinin ortaya çıkmasıyla kendilerine verilir. Üç yüz seksen dokuz küçükbaş hayvansa kalede bulunan askerlerin ihtiyaçları için kullanılarak bedelleri mal sahiplerine verilir.
- Niş kazasına bağlı otuz yedi köyden dört bin dört yüz elli altı, Ürgüp kazasına bağlı on yedi köyden dört yüz elli sekiz ve Kurşunlu kazasına bağlı beş köyden otuz iki kişinin Sırp tarafına geçtiği anlaşılr.

2.3. İşyan Sonrası Bölgedeki Gelişmeler

Niş isyanından sonra Osmanlı hükümeti, bölgede tekrar asayiş sağlaması için vergi konusundaki şikayetlerin giderilmesine büyük önem verir. Bunun sebebi, sağlam ve adil bir vergi sistemi tesis etmedikçe yeni ve daha büyük sorunların ortaya çıkmasının kaçınılmaz olmasıdır. Kısa sürede kalıcı ve etkin çözümler bulmak için bölgede bulunan üst düzey yöneticilerle iletişime geçilerek şikayete konu hususlar belirlenmeye çalışılır. Niş ve çevre kazaların vergilerini yeniden tanzim edebilmek için 1842 yılı başlarında çalışmalar yapılır. Maliye Nazırı bölgede bulunan kazaların vergileriyle ilgili bir mazbata hazırlayarak Meclis-i Vâlâ'ya (Nezaretler Üstü Meclis) sunar (Uzun, 2002: 67-68).

Tanzimat'ın yeni vergi politikası eski düzeni bozarak kargaşalığa yol açar ve vergilerin toplanmasına engel olur. İşyandaki önemli noktaysa harekete, eskiden vergi imtiyazına sahip olan zümrelerin ön ayak olmalarıdır. Bir tarafta reayayı tahrik eden çorbacılar ve kocabaşlar, diğer tarafta Müslüman ağalar, eski imtiyazlarının ortadan kalkmasına rıza gösteremiyorlardır. Bu çatışmalar karşısında mahalli memurların tarafsız kalmadıkları ve eski suistimallerden de kurtulamadıkları meydandadır (İnalçık, 1996: 380). Tanzimat'tan itibaren iki yıla yakın süren muhassıllık uygulaması olumlu sonuç vermeyince Mart-1842'den itibaren geçerli olmak üzere yeniden iltizam usulüne dönülür.

Niş isyanı sebebiyle ortaya çıkan sorunlar, Tanzimat'ın ilanı sırasında Rumeli'deki koşulları yakından gözlemlemek açısından önemlidir. Tanzimat esaslarının ilanı gayrimüslim reayada büyük ümitlere yol açar ve bunlar fırsat buldukları yerde tanınmış bir takım haklar için direnme hareketlerine girişirler. Özellikle vergi konusunda eski idari suiistimallere artık boyun eğmeyeceklerini ve haklarını aramak için mücadele edeceklerini gösterirler (İnalçık, 1996: 380).

(Niş Valisi Midhat Paşa, 1861-63)

İşyan hadiseleri sonrasında Niş'in idari durumunda da birtakım değişiklikler yapılır ve Niş, tekrar vilâyet haline getirilir. Niş'in ilk valisi Midhat Paşa'nın valiliği döneminde (1861-1863) Niş ve yöresinde önemli sayılabilecek ıslahatlar yapılır. Bu çerçevede zirai tedbirler alınır, ulaşım imkanları artırılır, sulama kanalları yapılır ve yeni mekteplerle ıslahhaneler kurulur (Kiel, 2007: 149). Niş vilâyetinde birçok başarılı faaliyet gerçekleştiren Midhat Paşa, bölgeye yardımlar sağlar ve orada güvenliğin sağlanması için tedbirler alır. Bununla birlikte ırk, din ve milliyet farkı gözetmeksizin memleketin ileri gelenlerini toplayıp Niş vilâyetinin kalkınması için onlardan kendisiyle işbirliği yapmalarını ister (Osmani, 2018: 24).

Tanzimat politikasının kitleleri şiddet ve taassupla harekete geçiren çatışmalar karşısında etkisiz kalması, 1850 Vidin isyanında daha belirgin şekilde ortaya çıkar (İnalçık, 1996: 380). Bu, balkanlardaki hakimiyetin geleceğini belirsizleştirmesi yönüyle de önemli bir tespittir. Nitekim aradan geçen birkaç yılın ardından Vidin isyanı patlak verir.

3. VIDİN İSYANI, 1850

Vidin Bulgaristan'ın kuzeybatı köşesinin en ucunda Tuna nehrinin sağ kıyısı üzerinde küçük bir sanayi ve liman şehridir. Milattan önce üçüncü yüzyılda kurulan Vidin, Bulgarlar tarafından Bodino veya Bidino olarak adlandırılır. Vidin, büyük ve güçlü şehir olarak tanımlanır (Kiel, 2013: 103). Ayrıca Vidin ismi *Vida'ya ait* anlamına da gelir. Efsaneye göre Niş ve Vida iki kardeştir ve bunlar Tuna ve Morava nehirleri arasında bulunan topraklara sahip olup bir süre sonra bu toprakları kendi aralarında paylaşır. Niş (erkek kardeş) Nişava ve Morava civarındaki topraklar üzerinde söz sahibi olarak Niş kentini inşa eder. Vida (kız kardeş) ise Tuna çevresindeki bölgeyi alır ve Tuna üzerinde Vidin'i kurar. Böylelikle halk diline göre Vidin, *Vida'ya ait şehir* anlamına gelir (Kayapınar, 2015: 69).

(Vidin'den Bir Görünüm)

Osmanlı idaresinde Vidin, Tuna nehri boyunca gelebilecek saldırıları karşılamak için bir üs ve Osmanlıların kuzey sınırını muhafaza etmek için bir kale işlevi görür. 1718 yılında Pasarofça Anlaşmasıyla Vidin sancağının kuzeybatı kısmını içerecek şekilde bütün Kuzey Sırbistan, Osmanlı idaresinden Habsburg İmparatorluğu'na geçer. Lakin 1738 yılından sonra yapılan Belgrad Anlaşması sonrasında Osmanlı Devleti kuzeyden ve güneyden şehrin ana girişlerini korumak için kaleler inşa ederek Vidin surlarını daha da güçlendirir (Özkan, 2017: 71).

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Vidin sancak, kaza ve nahiye merkezi olarak çok dinli ve çok etnikli yapısıyla da stratejik ve ekonomik açıdan önemli bir konumdadır. Milattan önce yirmi dokuz yılından itibaren Vidin, tarih boyunca Birinci Bulgar Devleti, Bizans İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde de kuzeyden ve orta Avrupa'dan gelebilecek saldırılara karşı Tuna üzerinde oluşturulan savunma hattının önemli bir halkası olur. Aynı zamanda şehir, doğu-batı ve kuzey-güney ekseninde yapılan ticaret yollarının da uğrak yerlerinden biridir. Tuna nehri üzerinde kurulmuş olması şehrin gelişimini olumlu olarak etkiler. Tarihi kayıtlara göre de on beşinci yüzyılın ilk yarısında şehrin gelirleri Vidin sancakbeyinin hasılatı¹⁵ arasında yer alır. 1454-55 yıllarında Vidin sancakbeyi olan İsa Bey veled-i Hasan Bey'in şehirden sağladığı gelir miktarı on dört bin sekiz yüz elli beş akçedir. 1483 yılında sancak beyinin şehirden elde ettiği gelir ise iki yüz yetmiş dört bin dört yüz otuz iki akçe iken 1530 yılında yüz yetmiş üç bin beş yüz otuz yedi akçe olarak gerçekleşir. 1560 yılında Vidin sancakbeyi olan Muzaffer Bey şehirden yüz altmış üç bin üç yüz yirmi dokuz akçe gelir elde eder. 1586 yılında Vidin sancakbeyi Hacı Bey'in geliri yüz doksan sekiz bin sekiz yüz on bir akçe olur. On altıncı yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerine göre Vidin sancak beyinin hası, yüzyılın başından sonuna doğru üç yüz on iki bin sekiz yüz doksan yedi ila üç yüz kırk altı bin akçe arasında değişir (Kayapınar, 2015: 82-83, 107). Verilen rakamlar Vidin'in vergi hasılatı bakımından önemini ortaya koyar.

3.1. İsyanın Temel Sebebi Olarak Gospodarlık Rejimi

Eski Slovence'den gelen ve *efendi*, *bey* anlamına gelen gospodar kelimesi, Osmanlı idaresi altındaki Balkanlar'da ve özellikle Bulgaristan'da tımar rejiminin bozulmasıyla ortaya çıkan bir tür toprağa tasarruf biçimi ve toprak ağalığıdır. Gospodarlık resmi unvandan çok içtimai bir kurumdur ve bilhassa on dokuzuncu yüzyılda Babıali için ciddi problem teşkil eden köylü isyanlarının başlıca sebebidir (Ortaylı, 1996: 115).

Vidin ve civarında gayrimüslimlere toprak temlik edilmediği halde kiracı sıfatıyla, gittikçe geniş toprak parçalarını tasarrufları altında tutan yerli ağalar ortaya çıkar ve büyük

¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nda geliri yüz bin akçeden fazla olan dirlikler.

çoğunluğu Müslüman olan bu ağalar köylüye ek vergiler ve angaryalar yüklemeye başlar. Aslında sonradan ortaya çıkmış gibi görünen söz konusu ek vergiler ve angaryalar Osmanlı öncesi dönemden kalıp fethin ardından kaldırılırsalar da on altıncı yüzyıl gibi erken bir devirde yeniden ihdas edilerek sürdürülür. On dokuzuncu yüzyılda da ücret-i zahire¹⁶ veya her hanenin bir araba odun vermesi yahut on iki kuruş ödemesi, resm-i otlakiye karşılığı muayyen miktarda peynir vermesi, *brizma* ve *budarlık* gibi üründen belli bir miktar teslim etmesi şeklinde ağır yükümlülükler mevcuttur. Merkezi idarenin kontrolü ve zirai nizam zayıfladıkça köylüler bu gibi keyfi uygulamalara daha da maruz kalırlar. 1849-50 yıllarında Vidin isyanlarının çıkış sebeplerinden biri bu keyfi uygulamalardır. Bozulan tımar rejiminin yerine geçen bu sistemde artık yeni toprak ağalarının eski dirlik sahipleri gibi merkezi devletçe kontrolü de yapılamıyordu (Ortaylı, 1996: 115).

Serhat bölgesi¹⁷ Vidin'de müdafaa ve emniyet düşüncesiyle her bir karye¹⁸, tapuyla birer Müslüman ağaya verilir. İleri gelen bölge ağaları mukataa usulüne, yani bir nevi açık artırma sonunda ödedikleri peşin kira olan icâre-i muaccele ile buradaki mirî toprakları tasarrufları altına geçirmiş bulunurlar. Lakin suistimaller eksik değildir ve onlar, kontrolün de eksikliğinden yararlanarak gerçek mülk sahibi gibi hareket etmeye başlar. Reaya, bu topraklar üzerinde ağaların kiracıları olarak oturur ve toprağı işler. Toprak kirası karşılığı olarak bir iki ay ağa hesabına angarya çalışırlar. Bunlar dışında şu şekilde sıralayabileceğimiz yükümlülükleri yerine getirme mecburiyetleri de söz konusudur (İnalçık, 1996: 381):

- Senede bir araba odun getirme veya yerine on iki kuruş verme,
- Aile başına hırizma zahiresi adıyla her cins zahireden yirmi beşer okka verme,
- Budarlık adıyla mısır mahsulünden araba başına otuz okka mısır verme,
- Bağlardan bir asmaya on iki para ödeme,
- Koyunlarının otlakıyesi olarak bir miktar peynir verme, ve
- Kovan parası, mandıra parası adıyla bir takım ek resimler ödeme.

Ağalar kasaba ve şehirlerde otururlar ve subaşı adı verilen kâhyaları aracılığıyla köylerini idare ediyorlardı. Bu subaşılar da kendi geçimlerini reaya sırtından çıkarıyor ve yol gibi masrafları için yılda bin dört yüz ila bin beş yüz kuruş ayrı olarak topluyorlardı (İnalçık, 1996: 381). Kısaca özetlemek gerekirse, Vidin'de Müslüman ağalar hâkimiyetindeki reaya, ağır mali yükümlülükler altındadır.

3.2. İsyanın Gelişim Süreci ve Sonuçları

Bölgedeki hemen hemen bütün arazilerin az sayıdaki Müslüman ağaların eline geçmiş olması, buna karşın reayanın ekonomik açıdan gittikçe daha kötü şartlar altında yaşamak zorunda kalması, Vidin isyanının temel sebebidir. Ağaların hakimiyetiyle reayanın bu kişilere karşı yükümlülükleri giderek artar ve isyan, toprağı olmayan reayanın arazilerin çoğunu elinde bulunduran ağalara karşı baş kaldırışı olarak başlar.

1839 Tanzimat Fermanı'yla angaryanın kaldırılması üzerine Vidin reayası, Osmanlı hakimiyetindeki başka bölgelerde de olduğu gibi, arazi kirası olarak ağalara angarya çalışmayacaklarını bildirirler. Ağalar da toprak sahibi olduklarını vurgulayarak haklarını

¹⁶ Köylünün ağa için bir iki ay ekin ekip tarlada çalışmasıdır.

¹⁷ Osmanlı Devletinin komşu ülkelerle arasındaki sınır bölgesine verilen addır.

¹⁸ Osmanlı'da resmi kayıtlarda köy yerine kullanılan kelimedir.

ileri sürerler. Hatta *toprak devletin değildir, bizimdir* demeye kadar da ileri giderler. Anlaşmazlıktan İstanbul'un da haberi olur ve Hükümet, Padişahın iradesiyle Vidin'de angaryanın kalkmış bulunduğunu bir kez daha teyit eder. Lakin Vidin Meclisi'ne hâkim olan köy ağları da yine Tanzimat Fermanı esaslarına sığınarak, *bütün tebaa emlak ve arazisine serbestçe malikdir ve kullanma hakkına sahiptir, kimse kimsenin toprağını karşılıksız olarak zapt edip işleyemez* iddiasıyla itirazda bulunurlar. Babiali de sorunu mal sahibiyle kiracı arasındaki bir mesele olarak tanımlar ve kendi aralarında anlaşmaları gerektiği önerisinde bulunur. Yapılan görüşmeler sonunda ağaların toprak üzerinde hakları ve mahsulden alacakları miktarlar tespit edilir. 1841 yılından itibaren yürürlüğe girmek üzere yapılan anlaşma, Babiali tarafından onaylanır. Lakin angaryanın kalkmış olmasına rağmen sorunun aslı olan köylü ve toprak meselesi giderilmediği için üretilen çözüm, geçicidir. 1841 yılından sonra ağalar, Tanzimat'ın mülkiyet anlayışından yararlanarak mirî toprakları daha fazla sahiplenirler ve İstanbul'dan gelen emirleri kendi bildikleri gibi uygularlar. Öyle ki, 1850 yılında Meclis-i Vâlâ, Vidin'deki ağaların ıslahatı çığnedikleri ve reayayı kendi esirleri hükmüne koydukları kanaatine varır (İnalçık, 1996: 382). Tanzimat'tan sonraki yıllarda ağaların angaryaları devam ettiği ve reayanın durumu gittikçe kötüleştiği için 1850 Mayıs ayında isyan patlak verir.

1850 yılında Vidin, Sahra, Belgradcık ve Lom kazalarında sayıları on bini bulan Bulgar köylüsü ayaklanır. Kırdı ve köyde rastladıkları Müslümanları soymaya ve öldürmeye başlarlar. Belirli kalelere sığınmış olan Müslümanları kuşatırlar ve Vidin-İstanbul yolunu keserler. Tahrikçiler aracılığıyla isyanı bütün Bulgaristan'a yaymaya çalışırlar. Hükümet, şiddet kullanmadan isyanı yatıştırmak için bir müfettiş gönderdiği esnada Vidin ağaları başıbozuk çeteler oluşturarak reaya üzerine saldırdılar ve halkı dağıttılar. Reayanın bir kısmı köylerine döner. Bir kısmı da Sırp hududuna gider. Müfettiş Ali Rıza Paşa yönetimindeki nizamiye askerlerinin gelmesiyle birlikte Bulgar köylüleri kendilerini güvende hissedip köylerine dönerler. Osmanlı Devleti makamlarınca yapılan soruşturmalar sonucunda, yaşanan isyanda köylüleri kitle halinde ayaklandıran ana sebebin gayrimüslim reayayla büyük toprak sahibi Müslüman ağalar arasında Tanzimat'ın ilanı sonrası gittikçe gerginleşen münasebetler olduğu hükmüne varılır (İnalçık, 1996: 381).

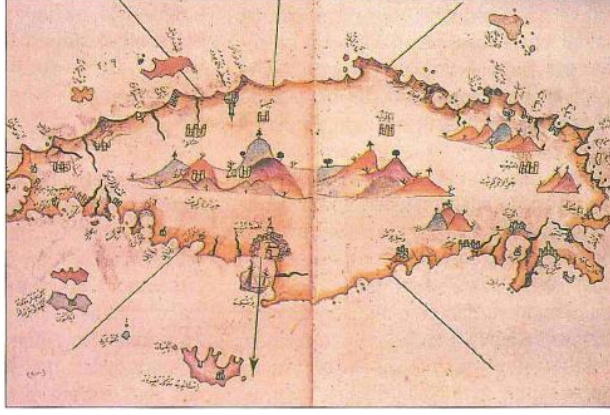
İsyan sonrası süreçte sorunlar tam anlamıyla çözüme kavuşturulamaz. Bir taraftan reayanın toprağa tazminat ödemediği sahip olmak istemesi, diğer taraftan ağaların entrikaları meseleyi çıkmaza sürükler. Tam bir neticeye varılmadan sorunun devam etmesi hoşnutsuzluğu da artırır. Bir süre sonra 1854 yılında Kırım Harbi başlar ve Vidin reayası Ruslardan yardım isteyerek yeniden isyana teşebbüs eder. Bu isyan da fazla büyümeden bastırılır. Lakin Bulgaristan'ın bu köşesindeki isyan ateşi tam anlamıyla hiçbir zaman söndürülemez (İnalçık, 1996: 133). İlerleyen yıllarda Bulgaristan, Osmanlı devletinden kopar ve bağımsızlığını ilan eder.

4. GİRİT İSYANI, 1866-69

Yunancada Kriti olarak adlandırılan Girit adası, Akdeniz'in en büyük beş adasından biridir. Ada, asırlardan o yana tüm Avrupalı ve Asyalı milletlerin deniz üzerindeki ulaşım adası olarak önemini korur. Girit sorunu 1821 yılından başlayarak 1913 yılına kadar siyasi ve askeri gelişmelerin odak noktalarından biri olur (Boray, 2013: 197). Doğu Akdeniz'inse Kıbrıs'tan sonra ikinci büyük adası olan ve Grek mitolojisinde *Mutlular Adası* olarak tasvir edilen Girit, Osmanlı Devleti sınırları kapsamına en son katılan topraklardan biridir.

Stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan Girit Adası, Doğu Akdeniz'e ve Adalar denizine hakim olmak isteyen devletler tarafından idare altında tutulması gereken yerlerden biridir. Ada, Akdeniz ve Ege denizinin önemli bir mevkiinde olup Cebelitarık, Beyrut, Malta ve Kıbrıs gibi stratejik bölgeler eşiğindedir. Doğudan batıya yaklaşık 240

km uzunluğa, kuzeyden güneye 15-56 km genişliğe sahip olan Girit adası 8.261 km² büyüklüğündedir. Ada dağlık bir araziye sahiptir (Özlü-Tiryaki, 2020: 244).

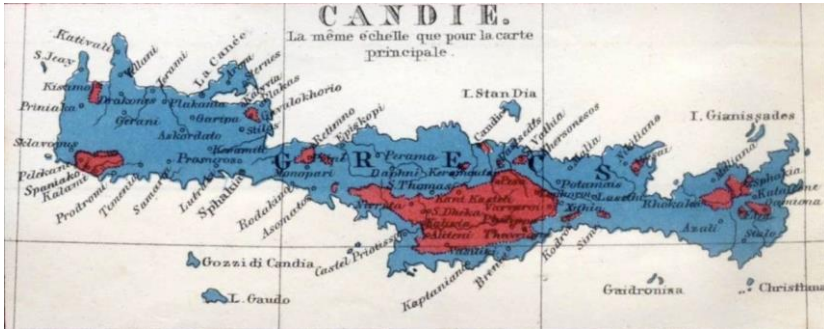

(Piri Reis'in "Kitâb-ı Bahriyye" Eserindeki Girit Haritası)

Türkler Girit'e ilk kez 1341 yılında ayak basar. 1427 yılında Girit'e saldıran Osmanlı Donanması bir sonuç alamayınca daha sonra 1538 yılında Barbaros Hayrettin Paşa'yla saldırılarına devam eder. 1645 yılına gelindiğinde Akdeniz'in kontrolü için stratejik önemi olan Ada için seferler düzenlenir ve Girit'in en büyük şehirlerinden biri olan Hanya elli dört günlük mücadele sonrasında fethedilir. Bir yıl sonra da Resmo alınır. Devamında dört yıllık mücadele sonrasında da Kandiya fethedilir ve Fransızların en son kaleyi terk etmesiyle 1669 yılında Girit Adası tamamen Osmanlı İmparatorluğu yönetimine girer

(Aksoy, 2006: 21).

1770 yılından itibaren Girit, Mora ve Sisam adalarının tesirleri Yunan Filiki Eteryâ Derneği'nin¹⁹ çalışmaları, Yunanistan'ın politikaları ve 1856 Islahat Fermanı'nın doğurduğu siyasî ortamdan yararlanan Yunanlıların *Megali İdea* fikrini Girit'te yayması gibi çeşitli sebeplerle sorunların fazlaca yaşandığı ve dolayısıyla yönetilmesi zor bir coğrafya olur (Gümüş, 2016: 28).

(Girit'te Hristiyanların (mavi) ve Müslümanların (kırmızı) Dağılım Haritası, 1861)

¹⁹ Osmanlı Devletinden bağımsızlık kazanmak amacıyla bir grup Yunan'ın 1814 yılında kurmuş olduğu bir cemiyettir. Bkz., (https://tr.wikipedia.org/wiki/Filiki_Eteryâ)

Girit'te Osmanlı idaresi döneminde Müslümanlar büyük hak ve topraklara sahiptir. Hristiyanlar on sekizinci yüzyılda Sultan'a haraç ve cizye vergilerini öderler. Girit, Türk idaresinden müstakil olarak vilayet şeklinde yönetilir. On sekizinci yüzyıla gelinceye kadar Giritliler bir defa bile Sultan'a karşı silahlı mücadeleye girişmemişlerken 1821 ilkbaharında ilk kez istiklal mücadelesinde birleşirler (Duran, 1972: 42).

4.1. İsyanının Temel Sebepleri ve Gelişimi

Girit on dokuzuncu yüzyılda çeşitli sebeplerle karışıklıkların yaşandığı bir dönem geçirir. Bu karışıklığa yol açan ilk kıpırdanmalar 1770 yılında başlar. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğindeyse bu kıpırdanmaların kargaşa haline dönüşmesi için gerekli siyasî ortam oluşur. Bunda Girit'in tarih boyunca Mora Adası'nın hem siyasî hem de ekonomik tesirinde kalması etkilidir. Girit'teki kargaşa hali 1821 Yunan isyanıyla daha da görünür olmaya başlar. 1821 yılında başlayıp Yunanistan'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan bu isyan, Girit için önemli bir örnek teşkil eder. Ayrıca 1825 yılı Sisam isyanının Girit'i hareketlendirdiği ve bu isyana Girit'ten katılımın olduğu da görülür. Girit'i çevreleyen coğrafyanın böyle bir siyasî yapıya sahip olması, burada kargaşa halini tetikler. Filiki Eteryâ Derneği'nin çalışmaları da buralardaki isyanın etkilerini Girit'e kadar taşır ve Adayı Osmanlı Devleti için ülkenin yönetilmesi zor kısımlarından biri haline getirir (Gümüş, 2016: 29).

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Girit'in bu ülkeye dâhil edilmemesi adadaki Rumlar arasında huzursuzluğa yol açar ve Giritli Rumlar sık sık isyan teşebbüslerinde bulunur. Lakin bu isyanlar Osmanlı kuvvetleri tarafından kolaylıkla bastırılır (Ünsal, 2009: 37). Sultan Abdülmecid tarafından 1839 yılında Tanzimat Fermanı'yla ilan edilen reformlar Girit'e tesir etmez. 1856 yılında Avrupalı devletlerin baskısıyla Tanzimat'ın ikinci açılışı olarak ilan edilen Islahat Fermanı yeni bir vergi sistemi, yaşama ve hukuk düzeni getirir (Duran, 1972: 42). Bu Ferman, 1839 yılındaki Tanzimat Fermanı gibi tüm Osmanlı tebaasını kapsamayıp Hristiyanlar için düzenlenen bir ıslahat hareketi olarak kalır. Ferman, 28 Şubat 1856 tarihli Paris Antlaşması'nın 9. maddesinde zikredilir ve dönemin büyük devletleri bundan memnun olduklarını dile getirirler. Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki eşitliği amaç edinen ferman iki din mensupları arasındaki kaynaşmayı da hedefler. Lakin ferman düşünüldüğü gibi olmaz ve Osmanlı Devleti içerisindeki Hristiyanlar sorun yaşadıklarında, büyük devletler Osmanlı Devleti'nin işlerine daha fazla karışma imkânı elde eder (Armaoğlu, 1999: 258-260). Şüphesiz Islahat Fermanı, Girit'te Rumlar arasında da hissedilir değişikliklere neden olur.

Girit'te Genel Vali Zeki Paşa, Islahat Fermanı'nın tatbikinde acele etmez ve Hristiyanlardan alınan vergi sisteminde bir değişiklik yapmaz. 1858 yılının ilkbaharında Girit'te isyan çıkar ve isyancılar kendilerine verilecek hakların yerine getirilmediğini bildirerek, Vali Zeki Paşa'yı kanunsuzlukla itham ederler. Sultana müracaat edilir ve iki harp gemisi asker adaya gönderilir. Amiral Ahmed Paşa ve Remzi Efendi isyancılarla görüşmek üzere adaya gelirler. İsyancılar Islahat Fermanı'nın uygulanmasını isterler (Duran, 1972: 42).

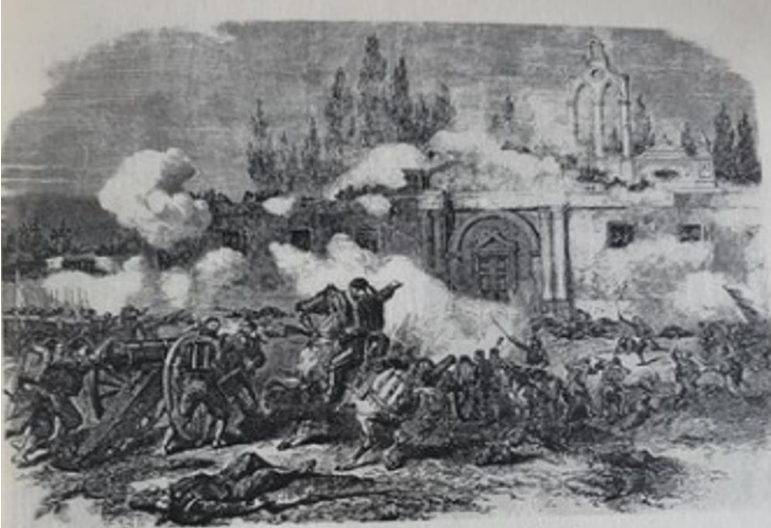
Yunanlıların *Büyük Yunanistan* kurma hayalleri, 1864 yılında İyon adalarının (yedi ada) İngiltere tarafından kendilerine verilmesi üzerine tekrar uyanır. Yunanistan bu maksatla ve adayı Osmanlılardan koparmak için halkını ayaklanmaya teşvik eder (Tukin, 1996: 89; Duran, 1972: 42). Bu yüzden Girit 1866 yılında ilk defa geniş ölçüde bir ayaklanmaya sahne olur.

Sultan Abdülaziz Nisan 1866'da Girit'e bir memorandum göndererek, reformların yavaş yavaş tatbik edileceğini vaat eder. Mayıs ayının ilk günlerinde adanın batı tarafındaki isyancılar, Sultan'ın memorandumuna karşılık olarak bir bildiri hazırlar ve bazı taleplerde

bulunurlar. Bu taleplerde önemli vergilerin alınmaması, gümrük resminin azaltılması, vergi usulünün yenilenmesi, mahkeme adaletsizliklerinin giderilmesi, adada okul, hastane ve yolların yapılması, 1856 Hattı Hümayununun getireceği bildirilen yeniliklerin adada tatbik edilmesini vurgularlar. İsyancılar 25 Mayıs 1866 tarihinde bu yazıyı Sultan'a göndermesi için Vali İsmail Paşa'ya teslim ederler. Bildirinin birer kopyası da Girit'te bulunan yabancı devlet elçiliklerine gönderilir (Boray, 2013: 198; Duran, 1972: 43).

Haziran 1866'da sultanın ret cevabı gelir ve bunun üzerine büyük bir isyan başlar. İsyancılar önce İsfekya Sancağında toplanırlar ve burada isyanın nasıl yapılacağını görüşürler. İsfekya yüksek White Dağlarının derin vadilerinde kurulan bir yerleşim yeridir. İsyancılar kısa zamanda kendilerine bir meclis kurarlar (Aksoy, 2006: 29). Hükümet tarafından bu isteklerin hepsinin birden yerine getirilmesi mümkün olmadığından kendi kendilerine geçici bir hükümet kurarak 2 Eylül 1866 tarihinde Girit'in Yunanistan'a ilhakını ilan ederler (Tukin, 1996: 89).

Birkaç bin isyancıdan oluşan Girit kuvveti, binlerce Türk ve Mısırlıdan meydana gelen düzenli Osmanlı ordusuyla karşılaşmak zorunda kalır. Ayaklanmanın liderleri, Orakas, Kriaris ve Hacı Michalis ve diğer gönüllülerin liderleri Zymbrakis, Koronaiois ve Petropoukalis, Osmanlı ordusu komutanları Mustafa Paşa, Ömer Lütfü ve Reşit Paşa gibi mareşallere karşı savaşırlar. Reşit Paşa, Mylopotamus'la meşgul olurken, Ekim 1866'da Girit'in batısı Mustafa Paşa tarafından ele geçirilir ve Mustafa Paşa dokuz yüz kadar kişinin yaşadığı Arkadi manastırına doğru ilerler. Buradakiler Teğmen Demakoupoulus ve manastırın başrahibi Gabriel'in komutasında üç yüz silahlının dışında sivil gönüllüden oluşur. Manastırın surları yıkılarak Türk birlikleri içeri girer. Korkan siviller ve bazı askerler barut deposuna saklanırlar ve karşılıklı çatışmalar olur. Sonra bir asker barutu ateşler ve manastırın kuzeydoğusu, Türklerle beraber tamamen havaya uçar. Geride çok az insan kalır. Zaten Giritliler ve Türklerin karşı karşıya kaldığı her dönemde karşılıklı kanlı çatışmalar yaşanır. Girit'in dağlık yapısına rağmen kan dökülmeyen bir nokta bulmak, ne yazık ki oldukça zordur (Macid, 1977: 33-35).

(Girit İsyanında Arkadi Manastırı Kuşatması, 1866)

İsyan sırasında asilere yardım etme amacıyla Yunanistan başta olmak üzere her taraftan gönüllüler gelir. Hobart Paşa kumandasındaki Osmanlı filosu, Yunan gemilerinin Girit'e gönüllü, erzak ve cephane çıkarmasını önlemeye çalışır. Yunanistan'ın yardım ve himayesiyle gittikçe genişleyen Girit ihtilali, büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine yeniden karışmasına fırsat verir ve 1867 Mayıs'ında Rusya'nın da muvafakatini alan Fransa, Girit reayasının şikayet ve isteklerinin nelerden ibaret olduğunu anlamak üzere adaya milletlerarası bir komisyon gönderilmesini teklif der. Lakin Osmanlı Devleti gibi İngiltere ve Avusturya da bu teklife karşı çıkarlar. Bunun üzerine Fransa teklifini, Babiali'nin yollayacağı bir komisyon olarak düzeltip buna bir de mütareke isteğini ekleyerek Rusya, İtalya ve Prusya'yla birlikte Osmanlı Devleti nezdinde yeni bir girişimde bulunur. Babiali onlara verdiği cevapta kısa süreli bir mütarekeyi uygun gördüğünü, lakin Girit'teki ıslahat hususunda tamamen müstakil kalmak arzusunda olduğunu bildirir (Tukin, 1996: 89).

Sultan Abdülaziz 2 Ekim 1867 tarihinde adaya Sadrazam Ali Paşa'yı göndererek adanın gayrimüslim halkın durumunu iyileştirici Girit Usul-i İdaresi adında nizamname yayınlattır. Nizamnameye göre Girit Hanya, İsfakya, Resmo, Kandiye ve Laşit adlarıyla beş sancağa ve her sancak kazalara, bunlar da nahiyelere bölünür. Ali Paşa 3 Ekim 1867 tarihinde adaya varır ve 4 Ekim 1867 tarihinde genel af ilan eder. Ayrıca Padişahın 1868'den başlayarak ada halkının yükümlü olduğu iki senelik aşar vergisinin affedildiğini, takip eden iki senelik verginin de yarısının almayacağını, diğer yarısına ait gelirin de ada dâhilinde ıslahat işlerinde sarf edileceğinin duyurusunu yapar. Ayrıca adadaki Müslüman ahali askerlikten muaf tutulduğu takdirde, Hristiyan ahali de askerlik bedeli (bedel-i askerî) vermeyecektir. Ali Paşa bu genel af ilanını duyururken aynı zamanda adanın yeni statüsünü de açıklar. Buna göre belirlenen esaslar şunlardır (Macid, 1977: 19):

- Girit valisinin biri Türk, biri Rum iki yardımcısı olacak,
- Mutasarrıfların yarısı Müslüman, yarısı da Hristiyanlardan seçilecek,
- Resmi dil Türkçe ve Rumca olacak,
- İslam mutasarrıflara Hristiyan, Hristiyan mutasarrıflaraysa Müslüman yardımcı verilecek,
- Vilayet, sancak ve kazalarda birer idare meclisi bulunacak ve bu meclislerde halk tarafından seçilmiş üçü Müslüman, üçü de Hristiyan olmak üzere altı üye bulunacak, ve
- Vilayet merkezinde, sancak ve kazalarda davaların görülmesi için kurulan Deavi Meclis üyelerinin yarısı Müslüman, yarısı Hristiyanlardan seçilecek.

Bu esaslar Müslüman ve Hristiyan ahali arasında siyasi, mali, idari ve adli eşitliği sağlar ve Hristiyan cemaat arasında da olumlu karşılır (Hayat Tarih Mecmuası, 1968: 60). Ali Paşa, sorunun çözümünde bir yandan diplomatik çabalara yoğunlaşırken adanın askeri, mali, idari ve sosyal alanlarda yeniden yapılandırılmasına da özel bir çaba harcar (Pınar, 2008: 12). Lakin bu gelişmelere rağmen yine de adada sorun çözülemez. Yunanistan'ın silahlanmaya başlaması Osmanlı Devleti'nin tepkisini çeker ve iki ülke savaşın eşiğine gelir. Bu durum karşısında büyük devletler 1869 Şubat ayında Paris'te bir konferans düzenleyerek Yunanistan Krallığı'na şiddetli bir ihtarname gönderirler. Yunanistan böylece Osmanlı'nın teklifini kabul etmek zorunda kalır. Osmanlı Devleti yeni bir nizamname yayınlattırarak Girit'te yeni idari yapılanmalara, din ve mezhebe göre idarecilerin tayin edilmesine karar verilir. İsyan bu şekilde sona erse de huzursuzluklar bir türlü son bulmaz

(https://tr.wikipedia.org/wiki/Girit_%C4%B0syan%C4%B1_%281866-1869%29).

4.2. İsyân Sonrası Adada Durum ve Halepa Fermanı

1869'da Paris'te alınan karar, Girit meselesine kesinlik getirmez. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde Giritliler yeniden ayaklanırlar. Osmanlı Devleti hem bu baskılardan kurtulmak hem de adada devam eden isyan olaylarını sona erdirmek için 9 Eylül 1878 tarihinde Gazi Ahmet Muhtar Paşayı ve temyiz mahkemesi üyelerinden Salim Efendi'yi Girit'e gönderir. Girit Rumları temsilcileri ile Ahmet Muhtar Paşa arasında Hanya civarındaki Halepa mevkiinde, 23 Ekim 1878 tarihinde bir anlaşma imzalanır. Girit'teki Avrupa devletleri konsoloslarının gözetiminde uygulanacak bu anlaşma, Padişahın 20 Kasım 1878 tarihinde Girit Valisi Aleksandır Paşa'ya gönderdiği fermanla yürürlüğe girer. Fermana bulunan hususlar şunlardır (Cengiz, 2018: 79):

- Vali, Girit Nizamnâmesine göre beş yıllığına atanacaktır.
- Meclis-i Umumi seksen azadan oluşacak, bunun kırk dokuzu Hristiyan ve otuz biri Müslüman olacaktır.
- Meclis-i Umuminin toplanması senede kırk gün olacaktır. Gerekirse yirmi gün daha uzatılabilecektir. Buradan çıkan kanunlar Osmanlı Devleti tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecektir. Çıkacak kanunlar Osmanlı Devleti'nin kanunlarına ters olmadığı müddetçe onaylanacaktır.
- Kuvve-i adliye ve kuvve-i icrâiye ayrı olacaktır.
- Valinin bir müşaviri olacak, vali Müslüman olursa müşaviri Hristiyan, Hristiyan olursa müşaviri de Müslüman olacaktır.
- Meclisin zabıt mazbataları iki lisan üzerinden yapılacak, ancak halkın geneli Rumca konuştuğu için meclisteki müzakereler Rumca olacaktır.
- Girit adasının jandarma kuvvetlerinin oluşturulması için yerli halktan kişiler seçilecek ancak sayı doldurulamazsa Osmanlı Devleti'nden buraya tayin yapılacaktır.
- Adanın gelirleri olan gümrük, tuz ve dühan (tütün) resmi gibi gelirler ilk önce adanın ihtiyaçlarının karşılanması için harcanacak, kalan miktarsa merkeze gönderilecektir.
- Adada matbaaların tesisi ve gazete basımı serbest olacaktır.

Halepa Anlaşması'yla büyük ayrıcalıklar kazanan Girit Rumlarının, belirli bir süre sonra yine bu kazanımlardan memnun kalmadıkları görülür. Osmanlı Devleti'nin ada konusunda tutarlı bir politika izleyememesi, buraya dirayetli yöneticileri gönderememesi, gönderdiklerini de çok kısa zaman içinde geri çağırması nedeniyle Girit adım adım Yunanistan'a katılma aşamasına gelir (Cengiz, 2018: 88). 1896 yılında tekrar isyan başlatılır. Girit'in Yunanistan'a bağlanma çabaları, 1912 yılına kadar tam olarak gerçekleşmese de Osmanlı Devleti'nin adadaki fiili etkinliği ortadan kalkar. Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Yunanistan 10 Ekim 1912 tarihinde iki meclisi birleştirerek Girit'e vali atar. Osmanlı Devleti'nin fazla bir gücü kalmaz ve Balkan Savaşı'yla diğer toprakları da tehlikeye girer. Fethedilirken yirmi beş yıl mücadele edilen Girit Adası, 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Anlaşması'yla elden çıkmış olur (Duran, 1972: 45; Cengiz, 2018: 88).

SONUÇ

Tarih boyunca pek çok toplumda olduğu gibi altı yüz yılı aşkın bir süre boyunca hüküm süren Osmanlı Devleti'nde de çeşitli nedenlerle isyanlar yaşanır. Özellikle ağır vergiler ve vergi toplama yetkisinin kötüye kullanılması, yaşanan isyanlardaki ilk neden olarak ortaya çıkar. Osmanlı Devleti, hüküm sürdüğü topraklar üzerinde adil vergilemeye büyük önem verse de vergi tevziinin ve tahsilinin dönem dönem farklı kurumlar ve unvanlar altında

yetkilendirilen kişi ya da gruplarca yapılması, bunların Müslüman ve gayrimüslim halk üzerinde keyfi davranışlarda bulunmaları ve baskı kurmaları mümkün olur.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devlet yönetiminin gittikçe zayıflaması, vergilendirme konusunda verilen yetkilerin nasıl kullanıldığının yeterince denetime tabi tutulmaması ve başta Balkanlar olmak üzere gayrimüslim nüfus yoğunluğunun olduğu coğrafyalarda milliyetçilik hareketlerinin artmaya başlaması, isyan adımlarının kolayca atılmasına zemin hazırlar. Çalışmada detaylıca incelemeye çalıştığımız üzere Batı Anadolu'daki Atçalı Kel Mehmet İsyanı (1829-30), Balkanlarda Niş İsyanı (1841) ve Vidin İsyanı (1850) ve Doğu Akdeniz'deki Girit İsyanı (1866-69), Osmanlının sadece bu yüzyılda yaşadığı vergi isyanlarıdır.

Vergilemede mali verimliliği azaltacak tutum ve davranışlardan her daim kaçınılmalıdır. Vergilemede psikolojik sınırlara ulaşıldığında vergiye karşı koyma fiilleri olarak vergiden kaçınma ve vergi kaçırmanın yanı sıra vergiye bir başkaldırı olarak direniş ve isyanlar da kaçınılmaz olabilir. Dünya tarihi sayısız vergi isyanına sahne olmuştur. İsyanlar ağırlıklı olarak mali sebepler üzerine çıkmış olsa da zaman zaman siyasi emeller taşıdıkları da unutulmamalıdır. Geçmişte yaşanan bu başkaldırı hareketleri, bugünün ve gelecekteki yöneticilerin de vergilemede adalet ve eşitlik ilkelerine uygun bir vergi sistemi tesis etmelerinde daima yol gösterici nitelikte olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, İ. (2006), Girit ve Girit'teki ayrılıkçı hareketlerin tarihi süreci ve Kıbrıs'a yansımaları, İstanbul Üniversitesi SBE, Uluslararası İlişkiler ABD, Basılmamış Y.L. Tezi, İstanbul.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., Saraç, Ö. (2002). Osmanlı tarihinde vergi isyanları-I, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi, 7(2), 1-20.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., Saraç, Ö. (2003). Vergi, zulüm ve isyan. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Akyıldız, A. (2011). Tanzimat. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 40. Cilt, 1-10.
- Arkadi Manastırı. (2022, 15 Ocak). Wikipedia içinde. https://tr.wikinoe.ru/wiki/Arkadi_Monastery
- Armaoğlu, F. (1999). 19. Yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Aydın, E. (2018). Öteki tarih. Literatür Yayıncılık.
- Başaran, M. & Sarıbey Haykıran, A. (2009). Osmanlı merkezi yönetimine taşranın direnişi: Atçalı Kel Mehmed ayaklanması. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (22), 155-164.
- Boray, F.E. (2013). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e isyanlar. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Cengiz, H.A. (2018). Halepa fermanı ve sonrası Girit'te yapılan düzenlemeler. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 8 (16), 74-89.
- Duran, T. (1972). Girit isyanı ve Rusya 1866-1869. Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Ocak, IX (52), 41-45.
- Erol, Y.Z. (2020). Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'nde bir vergi tahsil yöntemi olarak tahsildarlık uygulaması. Tarih Araştırmaları Dergisi, 39 (68), 357-391.
- Filiki Eterya, (2022, 30 Ocak), Wikipedia içinde. Erişim adresi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Filiki_Eterya
- Girit Haritası, (2022, 31 Ocak). Wikipedia içinde. https://tr.wikipedia.org/wiki/Girit#/media/Dosya:Crete_-_ethnic_map,_1861.jpg
- Girit İsyanı. (2022, 31 Ocak). Wikipedia içinde. https://tr.wikipedia.org/wiki/Girit_%C4%B0syan%C4%B1_%281866-1869%29
- Gökbunar, A. R. (2004). Atçalı Kel Mehmed ayaklanması: Vergiye farklı bir başkaldırı örneği. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 11 (1), 27-34 . <https://dergipark.org.tr/pub/yonveek/issue/13680/165533>
- Gülpınar, Ş. (2010). Osmanlı'da Tanzimat döneminde mmerkeziyetçilik ve bu bağlamda yapılan idari düzenlemeler, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi SBE, Kamu Yönetimi ABD, Yayınlanmamış YL Tezi, Karaman.

- Gümüş, M. (2016). 1866-1869 Girit İsyanı ve Yunanistan: Namık Kemâl'den tespitler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 28-41.
- Hayat Tarih Mecmuası. (1968). Girit İsyanı. 2(9), Sıra:45, s.81.
- <http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/2192356/atcali-kel-mehmet-efe-turkusu>
- İnalçık, H. (1996). Osmanlı İmparatorluğu-toplum ve ekonomi üzerinde arşiv çalışmaları, incelemeler. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İpek, S. (2017) Maliye tarihinden halk edebiyatına yansıyan vergi sorunları, http://www.maliyemsempozyumu.org/wp-content/uploads/2017/10/Maliye_Sempozyumu_30_377_413.pdf
- İşbilir, Ö. (2013). Yük. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 44. Cilt, 46-48.
- Kayapınar, A. (2015). Ortaçağ ve Osmanlı döneminde Vidin. Ege ve Balkan Araştırmaları Dergisi, 1/1, 69.
- Kiel, M. (2007). Niş. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 33. Cilt, 147-149.
- Kiel, M. (2013). Vidin. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:43, Ankara, 103-106.
- Macid, Tahmisci-zade, Mehmed. (1977). Girit hatıraları. İstanbul: Kervan Yayınevi.
- Mert, Ö. (2009). Bütün Şiirleri 3- İrgatoğlu Atçalı Kel Mehmet Destanı 1970, Kırılancılar Kırılancılar 1978. İstanbul: Arıkoğlu Matbaacılık.
- Ortaylı, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete yerel yönetim geleneği. Ankara: Hil Yayın.
- Ortaylı, İ. (2000). Tanzimat devrinde Osmanlı mahalli idareleri 1840- 1880. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ortaylı, İ. (1996). Gospodarlık. Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14. Cilt, 115-116.
- Osmani, M. (2018). Arşiv belgelerine göre Niş sancağı (1839-1878), Bursa Uludağ Üniversitesi, SBE, İslam Tarihi ve Sanatları ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.
- Öner, E. (2005). Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet döneminde malî idare. T.C. Maliye Bakanlığı, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Yayın No: 2005/369, Ankara.
- Özkan, E. (2017). 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı (1839-1914). Fırat Üniversitesi, SBE, Tarih ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.
- Özlu, Z. - Tiryaki, K. (2020). Tanzimat dönemi hariciyesinde Girit meselesi çözümüne dair bir layiha: Sadr-I Esbak Âli Paşa Layihası (9 Şaban 1284/6 Aralık 1867), Türkiye'nin bölgesel sorunları "Osmanlı'dan Günümüze" Balkanlar, Ed: Mehmet Çelik-Alev Duran. İstanbul: Hiper Yayın.
- Pınar, H. (2008). Diploması ile siyasetin birlikteliği: Girit isyanı ve Âli Paşa. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18, 1-22.
- Pösteği, N. (2014). Türk sinemasında "sosyal isyancı" efeler: Atçalı Kel Mehmet ve Dokuz Dağın efesi. ACTA TURCICA Tematik Türkoloji Dergisi, VI(2), "Kültürümüzde Efe", Editörler: Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, 1-22.

- Tukin, C. (1996). Girit. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14. Cilt, İstanbul, 85-93.
- Uluçay, Ç. (1968). Atçalı Kel Mehmed. İstanbul: AS Matbaası.
- Uzun, A. (2002). Tanzimat ve sosyal direnişler Niş İsyanı üzerine ayrıntılı bir inceleme (1841). İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Ünsal, E. (2009). Girit'in Türk hâkimiyetinden çıkışı. Trakya Üniversitesi SBE, Tarih ABD, Basılmamış YL Tezi, Edirne.
- Voyvoda. (2022, 15 Ocak), Wikipedia içinde. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Voyvoda>

Bölüm 18

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

TITHE SAVAŞI, 1830-38

EDINBURGH KİLİSE VERGİSİ İSYANI, 1833-61

BEDEL-İ ASKERİYE DİRENİŞİ, 1855-60

PAPAZ VERGİSİ (VICAR'S RATE) İSYANLARI, 1875-92

Ferimah Yusufi

Namık Kemal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

fyusufi@nku.edu.tr

0000-0001-7293-4310

Özet

Vergi isyanları; vergi konusundan, mükellef ve matrahının belirlenmesi, varsa istisna, indirim ve muafiyetlerin tanınması ve vergilerin toplanmasına kadar geçen süreçte idealden sapmalar ve haksızlıklara tepkiler olarak ortaya çıkar. Toplanan vergi gelirinin kamu yerine şahsi fayda sağlayacak şekilde kullanımı da bu toplumsal tepkilerin nedenleridir. Vergi isyanları, döneminin toplumsal hareketlerini etkilediği gibi bu hareketlerden de etkilenir. Nitekim on dokuzuncu yüzyıl, batıda devlet, din ve toplum ilişkilerinin hızla değiştiği ve bu ilişkide ulus devletin ağırlığının artmaya başladığı bir dönemdir. Bu çalışmada 1830-38 yıllarındaki Tithe Savaşı, 1833-61 yıllarında kilise masraflarının karşılanması için zorunlu tutulan Edinburgh Annuity: Clerico Polis Vergisi İsyanı, 1855-60 arasında Osmanlıda gayrimüslimlere askerlik vergisi olarak uygulanan Bedel-i Askeriye Direnişi, 1875-92 arasında kilisenin masrafları için ödenmesi zorunlu olan Vicars' Rate İsyanı incelenmiştir. Bu isyanlardaki karşı çıkışın ortak gerekçesinin vergilerin usulsüz, eşitsiz, tutarsız ve ayrıcalıklara sebep olacak şekillerde alınmaları olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyanları, 19. Yüzyıl, Tithe Savaşı, Edinburgh Annuity, Vicars' Rate, Bedel-i Askeri

Abstract

Tax riots emerge as deviations from the ideal and reactions to injustices in the process from the tax issue to the determination of the taxpayer and its base, the recognition of exceptions, discounts and exemptions, if any, and the collection of taxes. The use of the collected tax revenue for personal benefit instead of the public is also the reason for these social reactions. Tax riots are affected by these movements as well as the social movements of the period. As a matter of fact, the nineteenth century was a period in which the state, religion and society relations in the West changed rapidly and the weight of the nation-state began to increase in this relationship. In this study Tithe War of 1830-38, Edinburgh Annuity: Clerico Police Tax Revolt, which was mandated to cover church expenses in 1833-61, between 1855-60 the Resistance of the Military, which was applied as a military duty to non-Muslims in the Ottoman Empire, Vicars' Rate Revolt of 1875-92, which had to be paid for church expenses examined It has been determined that the reason for the common opposition in these revolts is the illegal, unequal, inconsistent and privileged way of collecting taxes.

Keywords: Tax Rebellions, 19. Century, Tithe War, Edinburgh Annuity, Vicars' Rate, Resistance to Bedel

GİRİŞ

Vergi isyanları özelinde ele alınan on dokuzuncu yüzyıl, başta İngiltere olmak üzere Avrupa’da sanayileşme hareketlerinin arttığı, devletin de üretim ve bölüşüm ilişkilerini düzenlediği bir dönemdir. Bu dönemde dünyanın birçok bölgesinde vergi isyanları görülür. Vergiye karşı çıkan grupların ortak paydası haksız, eşitsiz, ayrımcı vergiler ile elde edilen gelirin müsrifçe kullanılması olur.

İngiltere’de on dokuzuncu yüzyıl; toplumla devlet, din ve piyasa gibi kurumsal ve sosyal ilişkilerin değişiminin ve dönüşümünün yaşandığı bir yüzyıl olurken, bu değişim süreçlerinde toplumsal tepkiler etkili olur. Bu dönemde bazı maliye politikaları ya da vergi uygulamaları üzerine halk direnişi olarak tanımlanabilecek birçok ayaklanma, isyan hatta iç savaşa dönüşen isyanlar yaşanır. İngiltere’ye bağlı olan diğer ülkelerde de benzer sorunlar görülür. On dokuzuncu yüzyıl sanayileşme hareketleri ile piyasa, kilise ve devlet ilişkilerinin şekillendiği bir dönem olduğu için çalışmada ele alınan vergi isyanlarının temeli de din mensupluğu üzerinden açıklanabilir. Dönem koşullarında din ve mezhep mensupluğunun getirdiği zorunluluk olarak vergi yükümlülüğüne karşı çıkılır ancak ceza ve yaptırımlarla da olsa sürdürülür. Halkın adaletsiz ve haksız bulduğu vergi uygulamalarının bazıları uzun yıllar süren mücadelelerle sonuçlanır.

Bu çalışmada İngiltere ve İrlanda arasında yaşanan 1830-38 yarasındaki Tithe Savaşı, 1833-61 arasındaki Edinburgh Kilse Vergisi İsyanı, 1875-92 arasındaki Papaz Vergisi “Vicars’ Rate” İsyanları ve 1855-60 arasında Suriye’de Osmanlı İmparatorluğu’nun uyguladığı Bedel-i Askeriye Direnişi ele alınacak, isyanların kaynağı, nasıl geliştiği ve sonuçlandığı açıklanacaktır.

1. ON DOKUZUNCU YÜZYILIN GENEL HATLARI

On sekizinci yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi; esnaf, zanaatkar ve dönemin müteşebbislerince gerçekleştirilir. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ise mühendisler bilimsel gelişmeyle sanayiye birleştirilerek teknolojinin sanayide kullanımını sağlar. Böylece müteşebbisler ve mühendisler arasında işbirliği gelişir (Duchesne, 2003: 195). Bu gelişmeler daha sonraki yıllarda kalkınma, sanayileşme ya da kapitalizmin ilk aşamaları olarak nitelendirilir. Arrighi kapitalizmi sanayi devriminden çok önceki yüzyıllardaki gelişmelerden hareketle başlatır. Arrighi kapitalizmi “*Farklı dönemlerdeki hegemonik devletlerin dünya ekonomisi ve devletlerarası sistemi şekillendirdiği, birbirini takip eden uzun yüzyıllar*” olarak görür. Uzun yüzyıllar ifadesinde on yedinci yüzyıldan başlamak üzere sırasıyla Hollanda, Britanya İmparatorluğu (İngiltere) ve Amerika Birleşik Devletleri’nin ekonomik, politik ve askeri üstünlüklerini kullanarak uluslararası siyasal ve ekonomik sistemi belirledikleri dönemler olarak tanımlar (Arrighi, 1994).

On dokuzuncu yüzyıl sanayinin gelişimiyle eşanlı olarak piyasa ve inanç sistemlerinin de şekillendiği, kilise ve devletin dönüşerek yeniden tanımlandığı bir dönemdir (Duchesne, 2003: 196). Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin yaşandığı bu dönemde kapitalist toplumsal ilişkiler ya mutlak devlet sistemi ya da ulus devlet biçimine geçişle şekillenir. Ulus devlet biçimi; düzenli ordu, bürokratik yapı, ulusal vergi sistemi, hukuk sistemi ve piyasa gelişimine öncülük eden bir yapıya bürünür (Ercan, 2004: 100-101). Ulus devlet yapısı sonucunda; ruhban sınıfları temsil eden sosyal organizasyonlar ve daha ileri aşamalarda Kral ve sarayın ortaya çıkmasıyla kamusal örgütlenmeler oluşur. Ayrıca vergi toplama, sağlık, imar gibi işlevleri üstlenen ve toplumun somut ihtiyaçlarını organize eden kurumlar ve organizasyonların da kurulmasına neden olur (Ercan, 2004: 160). On dokuzuncu yüzyıl öncesinde ve özellikle ortaçağda Katolik Kilisesi en büyük toprak sahibi konumundadır; piskoposlar feodal hiyerarşide kont ve düklerle aynı konumda bulunur (Hunt & Lautzenheiser,

2016: 35). Bu çağlarda toplumsal eşitsizliklerin tezahürü bir anlamda Katolik Kilisesinin Hristiyan etiğine dayanır, halksa sorunların çözümü için kiliseden destek alamaz konumdadır. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde ulus devletler ülke yönetimini devralır ve yaygın işsizlik ve yoksulluk insanların kiliseye sığınması yerine çözümü devletten beklemlerine yol açar. Yaşanan eşitsizlikler sonucunda ortaçağ kilisesinin toplum üzerindeki etkisi giderek azalır Dolayısıyla kilisenin gücünün tasfiye olması örgütlü hayır sistemini ortadan kaldırır ve toplumun genel refahı konusundaki sorumluluğu devlet üstlenmiş olur (Hunt & Lautzenheiser, 2016: 59). Hobsbawm (2003) 1800'lü yılları İngiltere'deki mezheplere dayanan inançların yaygın olması nedeniyle Protestan mezheplerin yayılımının arttığı dönemler olarak açıklar. Hobsbawm bu dönemde işçiler arasında bu mezheplerin azınlıkta olduğunu ve işçi sınıfında ağırlıklı olarak laikleşme eğiliminin arttığını ifade eder (Hobsbawm, 2003a: 241-242).

İngiltere'de on dokuzuncu yüzyılda devlet politikaları içinde şekillenen maliye politikası, müteşebbislere ve sanayiye daha az vergi yüklerken kamu harcamaları için gerekli kaynakları da daha fazla borçlanmadan elde etmenin yollarını dolaylı vergileri artırmak suretiyle oluşturur. Böylece yoksul kesimler gelirlerinin büyük bölümünü dolaylı vergilere harcarken sanayi kesiminin karlarını artırması mümkün olur¹.

1840'lardan 1870'e kadar olan otuz yılda Avrupa'da hızlı bir ekonomik genişleme yaşanır ve İngiltere endüstriyel gelişimin öncüsü olur. Dolayısıyla sanayinin geliştiği, rekabetin arttığı, pazarların genişlediği ve sermaye birikiminin hızlanmaya başladığı on dokuzuncu yüzyıl boyunca birçok ekonomik teori geliştirilir. 1870'ten sonraki yüzyılın son otuz yılında sermaye birikiminde yoğunlaşma hızlanarak artarken, bu süreçte neo-klasik marjinalizm ortodoks gelenek üzerinde tamamen egemen olmaya başlar (Hunt & Lautzenheiser, 2016: 367-369).

İngiltere'de sanayi devrimi gerçekleştiikten sonra on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından on dokuzuncu yüzyıla işçi sınıfının yaşam standartlarının orta ve üst sınıflara göre yüksek düzeyde bozulduğu izlenir. Bu süre içinde gerçekleşen eşitsiz gelişme ve düşük yaşam standardına karşı işçi sınıfında kendiliğinden oluşan ayaklanmalar görülür (Hunt & Lautzenheiser, 2016: 114-115).

On dokuzuncu yüzyıl, “Geçmişle ilişkilerin koparıldığı, gerçek veya gizli şiddetin damgasını vurduğu sosyal, siyasal ve ekonomik alanda köklü değişiklikler için sınırsız olanakların olduğu bir hareket” olarak tasvir edilen devrim kavramıyla bağdaştırılır. Dolayısıyla bu dönem *devrimler çağı* olarak tanımlanır (Roberts, 1996: 413).

2. TITHE SAVAŞI, 1830-38

1800'lerde Britanya İmparatorluğu'nun gözetim ve bünyesinde olan İrlanda Anglikan Kilisesi tarafından alınan ondalık vergisi, *tithe* olarak tanımlanır. Tithe elde edilen gelirin onda birinin bir dini kuruluşa katkı veya devlete zorunlu vergi olarak ödenmesidir. Tithe çok eski çağlardan itibaren tarımsal ürünler üzerinden aynı olarak ödenen bir yükümlülüktür. Din ve devlet yapılarının ayrışmasından sonraki dönemlerde tithe ödemeleri vergi sistemine bağlanır ve bu vergiler Kiliselerin finansal ihtiyaçlarının

¹ Hobsbawm (2003b: 2016), dönem koşullarını şu şekilde özetler: “1825 ve 1856 yılları arasında eski vergilerin tümüyle yürürlükten kaldırılması, dolaylı vergileri gelir sağlamak için gerekli asgari düzeyine düşürdü ve bunların yurttaşlar üzerindeki yükü fark edilebilir ölçüde azaldı. Serbest Ticaret doktrini bunun yükselmesini önledi. Britanya, posta işletmesi dışında, yeni Alman İmparatorluğu'nun gelirlerinin yarısından fazlasını sağlayan devlet işletmelerine sahip olmadığından dolayı, uzun vadede gelir ve mülkiyet üzerinden alınan doğrudan vergiler giderek artan bir yük olmayı sürdürecekti”.

karşılanması için kullanılır. Katolik Kilisesi ilmi haline göre inananların kilisenin maddi ihtiyaçlarını karşılama görevi bulunur. Buna göre her bir inanan gelirinin onda birini kiliseye bağışlamalıdır. Tithe nakdi olarak da ödenebilir. O dönemde ödeme koşulu gelir elde etmeye bağlandığı için titheyi ödemekle yükümlü olanların gelir elde ettikleri alanda mülk sahibi ya da kiracı olmalarının herhangi bir farkı yoktur. Tithe, arazi karlarından, ürün stoklarından, birey gelirlerinden ya da elde ettikleri kardan kaynaklanan yıllık artışın onda biri olarak alınır. Ayrıca (i) mısır, çimen, şerbetçiotu, saman, meyve ve odun gibi ürünlerin yıllık gelirleri, (ii) büyük ve küçük baş hayvanlar, kümes hayvanlarının satışı ve bunlardan elde edilen ürünlerin satışından sağlanan gelirler ve (iii) zanaatkarlık, ticaret, balıkçılık gibi mesleklerden elde edilen kazançların da onda biri tithe kabul edilir (Burg, 2004: viii).

On altıncı yüzyılda Kral VIII. Henry titheleri alma hakkını Anglikan din adamları ve kiliselerine devreder. Bu durum Britanya İmparatorluğu'nun egemen olduğu İrlanda topraklarında da geçerlidir. Lakin İrlanda Katolikleri, ait olmadıkları bir kiliseyi finanse etmek zorunda kaldıkları ve kendi kiliselerini destekleyemedikleri için bu durumdan rahatsızdır. Zamanla tithe ödemeleriyle ilgili bazı eşitsizlikler yaşanmaya başlar. Varlıklı Anglikan çiftçilerin sahip olduğu otlakların on sekizinci yüzyılın başlarından sonra ondalıktan muaf tutulması, buna karşılık Katolik köylülerin geçimlerini sağladıkları ve dönemin temel gıdası özelliği olan patates ve patates tarlaları üzerinden daha yüksek tithe alınması, çiftçiler arasında rahatsızlığa neden olur. Bunun yanı sıra tithe oranının belirlenmesi, tithelerin hangi yöntemle tahsil edileceği ve bunların hangi alanlarda değerlendirileceği ve tithe tahsilinde görevli olanların saygısız ve saldırgan davranışlar sergilemeleri de rahatsızlık nedenleridir. Tüm bu gelişmeler İrlandalıları tithe tahsiline karşı giderek daha isteksiz olmaya iter (Worldhistory, 2022). Tithe ödeyenlerin çiftliklerinden elde ettikleri ürünlere Noel ve hasat zamanında olmak üzere iki farklı değer biçilmesi ve aradaki farkın yüzde 2,9'dan yüzde 20'ye kadar açılmasına ve ödenecek vergi miktarının da bu nispette farklılık göstermesi de var olan rahatsızlıkları artırır (Shaw, 2015: 98-99).

1823 yılında İngiliz Parlamentosu tarafından yürürlüğe konan *The Tithe Composition Act*, İrlanda'daki Anglikan Kilisesi'ni desteklemek için İrlanda topraklarından alınacak olan tithelerin tarımsal yüzde, yani aynı ödeme yerine aynı değerdeki parasal karşılığın, yani nakdi ödemeyi gerektiren bir yasadır (Brown, 2001: 107). Yasa henüz tasarı halindeyken ve Parlamento'da görüşülürken yasaya karşı çıkanlar olur. Yasadan yana olan bazı parlamento üyeleri, İrlandalı din adamlarının İngiltere'deki din adamlarına kıyasla daha fazla maaş aldığını öne sürer. Buna karşılık İrlandalılar, İrlanda'daki altı milyon Katolığın bağlı olmadıkları veya gitmedikleri kiliseler için tithe ödemek zorunda kalmalarının uygun olmayacağını ifade ederler (Taylor, 1823). 1823 yılındaki yasanın ardından tithe toplanacak olan kesimlere daha önce muaf tutulan büyük otlaklara sahip çiftçilerin eklenmesiyle tithe karşıtlarının safları genişler. Mezhep gerginlikleri, ilgili yasanın uygulanmasından sonra ciddi biçimde artar. Tithe toplanmasında olumsuz iklim şartları nedeniyle mahsul alınamaması ya da daha az gelir elde edilmesi, alınacak vergi miktarını azaltmaz ve bu, özellikle küçük çiftçileri fazlasıyla etkiler (Shaw, 2015: 99-100). Yasayla tithe sisteminin İrlandalılara baskıyı artırdığı ve bir anlamda İngiliz Anglikanlarının Katoliklere bir tür zulüm uyguladığını düşünenlerin sayısı çoğalır. Katolik karşıtı grupla Katolik kurtuluş mücadelesi olarak tanımlanan grup ekseninde toplum ayrışır (Worldhistory, 2022).

KUTU 1: PATATES HASTALIĞI

1845-52 yılları arasında İrlanda'da Büyük Kıtık olarak bilinen açlık, hastalık ve göç dönemi yaşanır. Yaklaşık bir milyon kişinin ölümüyle sonuçlanan büyük kıtlığa, o dönemde İrlandalı halkın temel gıda maddesi olan patateslere bulaşan bir mantar sebep olur.

1845'te, mantar enfeksiyonu nedeniyle mahsuller bozulmaya başladığında, Dublin'deki İrlandalı liderler, Kraliçe Victoria ve Parlamento'ya harekete geçmeleri için dilekçe verir. Çözüm olarak mısır ve ekmek gibi yiyeceklerin fiyatlarının yükselmesine neden olan "Mısır Kanunları" ve ilişkili vergiler yürürlükten kaldırılır. Lakin bu yasa değişikliği kıtlığın getirdiği sorunlara çözüm olmaz. Kiracı çiftçilerin birçoğu kendi tüketimleri için yeterli gıda üretemezken, diğer malzemelerin maliyetleri yükselmeye devam eder, binlerce kişi açlıktan ve yüz binlercesi de yetersiz beslenmeden kaynaklanan hastalıklardan ölür. Patates hastalığının yaşandığı ilk dört yıl ve sonrasında, İrlanda halkının yaşadığı sıkıntılara İngiliz Parlamentosu'nun yeterli tepki verip vermediği halen tartışmalara konu olur.

1847 yılında Osmanlı Padişahı Abdülmecid İrlanda'ya 5.000£ yardımda bulunmak istediğini bildirir fakat bu yardım isteği Kraliçe Victoria'nın kendi vatandaşlarına en fazla 2.000£ yardımda bulunduğu gerekçesiyle geri çevrilir. Yapılmak istenen yardımın 1.000£'e düşürülmesini rica eden İngilizlerin bu isteğini kabul eden padişah 4.000£ değerinde tahıl yüklü 5 gemiyi İrlanda'ya gönderir. Kraliçe Victoria önce Dublin Limanı'na yanaşan gemilerin yüklerinin buraya boşaltılmasına izin vermez. Gemiler 50 km kuzeyde bulunan Drogheda Limanı'na yanaşarak yüklerini boşaltır. Ayrıca 1847 yılında bir Kızılderili kabilesi olan Çoktavlar aralarında belirli bir miktar para toplayarak İrlanda'ya gönderir.

James Mahony'nin London News'de yayınlanan Büyük Kıtıkın yaşandığı dönemde açlıkla mücadele eden insanları resmettiği Cork şehrine bağlı liman kasabası olan "Skibbereen" isimli eseri.

İrlanda halkının hem geçim kaynağı hem de sofralarının ağırlıklı besini olan patates tarımının zirai hastalıkla uzun yıllar boyunca etkilenmesi, ülkede siyasi ve kültürel alanlarda köklü değişikliklere yol açar. Kıtık döneminde İrlanda halkının Büyük Britanya ile ilişkilerinde Britanya'ya bağlı kalmayı savunan Birlikçiler ile bağımsızlığı savunan Milliyetçiler olarak iki grup ortaya çıkar. Büyük Kıtık sonucunda İrlanda milliyetçiliği yükselse geçer, Katolik olan halk Protestan olan kraliyet ailesine karşı nefret gütmeye başlar. Yaşanan kıtlık 20. yüzyılda İrlanda'nın bağımsızlık hareketlerinin de temel nedenleri arasında yer alır. Yedi yıllık kıtlık sona erdiğinde adanın nüfusu yüzde 20-25 oranında azalır.

Kaynak: (Mokyr, 2021; UK Parliament, 2022; Kinealy, 1990; Baker, 2017).

1830 yılında İrlanda'nın toplam nüfusu yaklaşık sekiz milyondur ve bu nüfusun yaklaşık altı buçuk milyonu Katolik, bir buçuk milyonu Protestan'dır. Protestan nüfus, sekiz yüz bin Episcopalian, altı yüz bin Presbiteryen ve yaklaşık elli bin kişi de Anglikan Kilisesine bağlı olmayanlardan oluşur (Montgomery, 1987: 66). Görüldüğü üzere nüfusun ağırlıklı kesimi Katolik'tir ve bu, tithe uygulamasının dini amaçlı kullanımı sebebiyle toplumda nasıl bir

gerginlik oluştuğunu görmemize yardımcı olan dini kozmopolitliği ortaya koyan durumdur.

O dönemde titheyi ödeyemeyenlerin büyük çoğunluğu orta ve alt gelire sahip vatandaşlardır. Buna göre ilk kayıtlarda tithe ödemeyi ilk reddedenlerin 1.356 dul, 771 işçi, 4 orman bekçisi, 90 marangoz, 10 emekli, 1 asker, 2 denizci, 62 esnaf, 113 kamu görevlisi, 1 polis memuru, 5 hancı ve 54 değirmenci olarak listelenir. Diğer reddedenler arasında 1 kont, 5 lord, 1 marki, 6 toprak sahibi, hukukçular arasında 3 yargıç, 5 sulh hâkimi, 5 icra memuru, 13 avukat, 73 orta üst gelir sahibi, 119 yüksek rütbeli memur, ordudan 1 general, 2 albay, 9 yüzbaşı, 2 binbaşı ve 2 çavuş kayıtlara geçer (McCormac, 2005). Titheyi reddetme hareketi başlangıçta hukuk dışı politik bir eylemdir, lakin 1830 yılında Leinster'da pasif bir direnişle başlayan isyan sonrasında adeta ulusal haçlı seferi olarak nitelendirilen bir savaşa dönüşür (Bric, 1986: 288; Montgomery, 1987: 193).

1830-38 arasındaki tithe savaşı döneminde yürürlükteki tithe yasaları tam olarak uygulanmıyorsa da vergi hasılatı artıyordu. Örneğin 1834 yılında revize edilen *The Tithe Composition Act* ile İrlanda genelindeki iki bin dört yüz elli bölgeden elde edilen tithe gelirleri 644.000 sterlindir. Bu, 1832 hasılatının 200.000 sterlin fazlasıdır (Shaw, 2015: 105). İrlandalılar tithe uygulamasını bir tür İngiliz istismarı olarak görürler. Temelde vergiye isyan olarak başlayan savaş, dini ya da milliyetçi nedenlere bağlanır (Innes, 1915: 185).

Tithe savaşının ilk kıvılcımı, 1830 sonbaharında, Katolik kilisesinin rahibi Peder Martin Doyle'nin, kilise cemaatine Protestan papazlara tithe ödemelerini kesmelerini tavsiye etmesiyle ateşlenir. Doyle tarafından önerilen pasif direniş stratejisi oldukça basit ve son derece etkilidir. Stratejiye göre eğer herhangi bir kişinin hayvanlarına tithe ödenmediği için el konulursa, hayvanların satışı için açılan müzayedelerde halkın diğer kesiminin teklif vermemesi, böylece hayvanların satılmayıp parasal bir değere dönüşmesinin engellenmesi hedeflenir. 1830 yılının sonlarından itibaren çiftçiler yükümlülüklerini yerine getirmezler. Böylece 1831 yılının sonunda, tithe ödemeyi reddetme hareketi, Leinster'ın büyük bölümü ve doğu Munster'de iyice yerleşmiş olur (Worldhistory, 2022). Gittikçe gelişen vergiye direniş ve isyanlara karşı anında güç kullanılarak karşılık verilir. Tithe icra memurları direnişle karşılaştıklarında hızla polis güçleri, ordu ya da milis kuvvetlerini haberdar ediyor ve direnişçiler bastırılıyordu. Zamanla direnişçiler de polis, ordu ve milis güçlere aynı şekilde karşılık vermeye başlar. Böylece şiddet içermeyen sivil itaatsizlik kampanyası ya da pasif direniş olarak tanımlanabilecek eylemler şiddet ve cinayete yol açmadan süregelir. Lakin pasif bir direniş olarak başlayan vergi isyanları şiddete dönüşerek 1830-38 yılları arasında Ondalık Savaşı (The Tithe War) olarak tarihe geçer (Shaw, 2015: 107).

Leinster ve Munster eyaletlerinden başlayan direniş Connacht ve Ulster'e hızla yayılarak daha organize bir boyut kazanır. Protestolar kısa sürede şiddetlenir. 1832 yılına gelindiğinde 242 cinayet, 300 cinayete teşebbüs ve 560 kundaklama vakası yaşanır. Bu olaylar titheilerin polis nezaretinde toplanmasına sebep olur. Polis desteği Dublin Castle'dan sağlanır. Lakin 1831 yılının sonlarında Carrickshock'ta 12 polis memuru öldürülür ve bu olaydan sonra sağlanan destek aşamalı olarak kaldırılır (O'Donoghue, 1972: 107; Brown, 2018).

1832-33 yıllarında vergi toplanmasına ilişkin şiddet içeren olaylar devam ettikçe, tithe toplayan görevliler mevzuata göre belirlenmiş miktar yerine kendilerine ödenmek istenen vergi miktarını kabul etmeye başlarlar. Parlamento beş yıl boyunca tithe toplanması konusunda karar değişikliğine gitmediği için kanlı çatışmalar devam eder ve kilise görevlilerinin tithe toplayıp toplamama konusunda da inisiyatif almaları söz konusu olur (Garner, 1984: 1-20). Bu süre zarfında Parlamento, 1833 yılından itibaren maddi sıkıntı içinde

olan din adamlarına, daha sonra hibelere dönüştürülecek ve kamu hesaplarından silinecek olan bir milyon sterlin tutarında krediyi avans olarak verir (O'Donoghue, 1972: 108). 1835 yılında ünlü düşünür ve tarihçi Fransız Alexis de Tocqueville, İrlanda'da bulunduğu dönemde küçük ölçekli çiftçilerin tithe ödemeyi neden reddettiklerini araştırır. Tithenin kiracı çiftçiden alındığında kiralaya verenlere ödendiği, lakin kira yükseltilmek istendiğinde özellikle yoksul kesimlerin hem yüksek kira hem de tithe ödenmesi direnişiyle karşılaşabileceği sonucuna varır (Shaw, 2015: 108). Ancak tarımsal ürünler üzerindeki tithe, kiracı çiftçiler tarafından ödense de de kiracı çiftçiler, vergi yükünü taşımamak için ödedikleri kiralarda pazarlık yapar. Böylece kiracı çiftçiler pazarlık sayesinde ödenecek tithe miktarından daha fazla kira indirimi elde ederler. Bu durum Adam Smith'in " *toprak ürününden alınan vergi, gerçekte rant üzerinden alınan bir vergidir*" ifadesini destekler niteliktedir (Smith, 2007: 648).

(*Tithe Savaşını (1830-38) Temsil Eden Bir Graviür*)

Kaynak: (Worldhistory, 2022)

1835 yılı baharından sonra iktidara gelen Whig Hükümeti'nin İrlanda müsteşarı Thomas Drummond polis eşliğinde tithe toplanmasını engeller ve böylece tithe savaşı sakinleşir. Tithe karşıtlarının eylemleri sonucunda 1838 yılında Tithe Rent Charge Act yürürlüğe konur. Yasayla sayesinde siyasi bir uzlaşma tasarlaması amaçlanır. İngiliz Hükümeti Parlamentosu tithe ödenekleriyle ilgili oranlarda düzenlemeye gider ve toprak sahiplerini vergi yükümlüsü kılarak, ödenecek vergi miktarının dörtte üçünü yıllık kira ücreti olarak belirler (Evans, 1976: 163-168). Bu düzenlemelerden sonra ciddi bir siyasi muhalefet ortaya çıkmaz, lakin tithe ödeme yükümlülüğünün Katolik köylülüğünden Protestan toprak sahiplerine devredilmesine kadar geçen sürede İrlandalılar Parlamenteoya titheleri kaldırması için toplantılar düzenleyerek, dilekçeler verirler. Savaş bittikten sonra 1869 yılına kadar tithe toplanmaya devam edilir. 1869 yılında onaylanarak 1871 yılında

yürürlüğe giren İrlanda Kilisesi Yasası sayesinde İrlanda Kilisesinin tithe toplama hakkı feshedilir ve tithe ödemeleri kaldırılır (UK Statute Law Database, 2022). 1838 yılından 1869 yılına kadar olan süreçte tüm gelişmeler sonucunda Katoliklerin hiç yararlanmadığı hizmetler için Protestan Kilisesine yapılan tüm ödemeler kaldırılmış olur. Yasa nihayetinde çiftçilerin borçlarının bir kısmı silinir. Ayrıca toprak sahibi ve kiracı ilişkileri düzenlenerek üçüncü kişilerin çıkarları da önlenmiş olur (O'Donoghue, 1972: 108).

3. EDINBURGH KİLİSE VERGİSİ İŞYANI, 1833-61

İskoçya'nın Edinburgh şehrinde kiliseleri desteklemek için toplanan Kilise Vergisi (Annuity Tax), 1833 yılında *Tait's Magazine* isimli derginin yayıncısı William Tait'in bu vergiyi ödemeyi reddetmesiyle başlayan bir vergi işyanına sebep olur. Tait'in bu davranışı nedeniyle dört gün tutuklu kalması, vergiye karşı çıkan çevrelerde etkili olur ve böylece vergi işyanı güçlenir. Tait'in sebep olduğu vergi direnişinin güçlenmesinde Kent Konseyi üyesi olması, konsey toplantılarında bu vergiye olan tepkilerini ifade etmesi ve ayrıca liberal siyasi görüşlere yer veren kültürel ve edebi yayınlarıyla dönemin entelektüel kesimlerine hitap eden bir derginin sahibi olması da etkilidir. Tait'in sahibi olduğu dergi, ilk sayısında hitap ettiği kesime derginin amacını şöyle izah eder (Easley, 2005: 263):

“Büyük olayların arifesinde, yeni düşüncelere sahip insanların sesinin duyulabileceği bir organ veya araç sağlamak, bizim için yalnızca arzı edilen bir durum değil, aynı zamanda gerekliliktir”

Bu izah, vergi işyanının neden hızlı bir şekilde yayıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Tait'in Kilise Vergisi'nin kaldırılması için gerek Kent Konseyindeki konuşmalarının gerekse Avam Kamarasına yazdığı mektupların teorik temellerini oluşturan kişi, Duncan Mc Laren'dir. Diğer bir deyişle, kilise vergisinin hukuki ve ekonomik anlamda sebep olduğu olumsuzlukları ifade eden kişi, Tait değildir. Mc Laren, İskoç Liberal Partisine bağlı bir politikacı ve Edinburgh Kent Konseyinin de üyesidir. Kendisi daha sonrasında bazı bölgelerde günümüz belediye başkanı ünvanına eş değer olan *Lord Provost* olarak görevler üstlenir.

Kilise Vergisi, Edinburgh'taki din adamlarına maaş ödenmesi için mülk sahiplerinden alınan yüzde 6'lık bir gelir vergisidir. Bu vergi, ilk olarak Kral I. Charles zamanında 1649 yılında kabul edilen bir yasaya dayanır. 1661 yılında müteakip bir kanunla kalıcı hale getirilen bu verginin ödeme şekli ve oranı 1809 yılında yapılan son yasal düzenlemeyle tayin edilir. Lakin Kilise Vergisi uygulamaları, dönemin vergi sisteminin zaaflarından dolayı diğer birçok vergi gibi çeşitli usulsüzlükler içerir. Kilise Vergisi'nin en dikkat çeken özelliği düşük gelirli, geliri olmayan emekliler ve dullardan da alınıyor olmasıdır. Ödeme yapamayanlara hapse atılır. Haksız şekilde hapse atıldığını düşünenler yazdıkları dilekçelerde verginin kutsal metinlere aykırı ve baskıcı olduğunu ifade eder. Şikâyet dilekçeleri Kent Konseyi ve Parlamentoda tartışmaya açılır (Hansard, 1836).

O dönemde vergiye muhalefet edenler bağlı olmadıkları Kiliseye vergi niteliğinde ödeme yapmayı bir anlamda kölelik nişanı olarak görürler. Zira vergi uygulamasında da eşitsizlikler, tutarsızlıklar ve muafiyetler söz konusudur. Muafiyetler, hakimlerden avukatlara ve avukat katiplerine kadar tüm hukuki meslek mensuplarını ve üst sınıfları kapsar ve bu durum toplumda rahatsızlık yaratır. Ayrıca radikal muhalifler Whig Hükümeti'ni, mısır yasaları ve daha fazla oy hakkı için reform yapılmasına yönelik talep ve şikâyetleri çözmedeki yavaşlığı nedeniyle eleştirir (Pickard, 2011: 178-179). Yerleşik Kilise için toplanan Kilise Vergisi'nin kaldırılması çağrısında bulunan muhaliflerin Hür Kilise (Non-Intrusionist) hareketi Edinburgh'ta güçlüdür. Bu hareket 1840 yılından itibaren Whig Hükümetini giderek daha da eleştirmeye başlar. 1847 yılında kent konseyi üyelerinden biri

olan Duncan Mc Laren muhalif gruplardan oluşan ittifakın lideridir (Williams, 1972: ii). Kent konseyinde, Mc Laren ve diğer konsey üyeleri tarafından dile getirilen vergiyle ilgili şikayetler tartışılır ve reformlar yapılması talep edilir. 1843 yılında Kilise Vergisi için bir düzenleme yapılır, lakin yapılan bu düzenleme halk tarafından yeterli görülmez. Verginin adaletsizliği ve gayri meşruluğu giderek daha belirgin hale gelir. Kent Konseyi yasamayla ilgili çözüm üretebilmek için G. Shaw Lefevre dönemin İçişleri Bakanı Sir George Grey tarafından sorunun kapsamlı bir incelemesi için Edinburgh'a gönderilir. Lefevre, Ekim 1848'de Edinburgh'ta Kilise Verisine direnişin nedenleri üzerine araştırma ve incelemeler yapar (Pickard, 2011: 180-190). Lakin vergi uygulanması direnişlere rağmen devam eder. Daha sonraki yıllarda Kilise Vergisine karşı eylemler hapisle cezalandırma ve direnişçilerin mülklerine el koymasıyla sonuçlanır. Kent Konseyi üyeleri kendi aralarında vergi direnişçileri üzerinden tartışmalar yaşadığı için 1860 yılına gelindiğinde konsey üyelerinden biri olan Lord Advocate Moncreiff bir uzlaşma planı tasarlar. Tüm tarafların çıkarını gözetmeyi amaçlayan Advocate'e göre, Edinburgh şehrinin Yerleşik Kilisesinin ve muhalif topluluğun şikayetlerinin acilen bir çözüme ihtiyacı vardır (Pickard, 2011: 192).

Mc Laren'in destekçisi olduğu Kilise Vergisine karşı olanların yaşadıkları olumsuzluklar ve aldıkları cezalar, mallara el konulmasıyla sınırlı olmayıp hapis cezalarını da içerdiğinden Mc Laren, 1860 yılı vergi tasarısının çözüm olmayacağı düşüncesiyle tasarıya muhalefet eder. Bu karşı çıkışı destekleyenler arasında Belediye Meclisi ve Ticaret Odası'nın bazı üyeleri, the Merchant Company, şehrin güney bölgelerinin sakinleri, West Kirk cemaatinin üyeleri de bulunur. Ayrıca vatandaşların çoğu halka açık toplantılara destek vererek on beş bin imzaya ulaşan itiraz dilekçeleri yoluyla protestoya katılır (Pickard, 2011: 195).

Mc Laren, her fırsatta halka açık toplantılar yaparak muhalefeti cesaretlendirir ve destekler. Özellikle Caledonian Mercury gibi Edinburgh ve Londra gazeteleri ve dergilerinde yayınlanan mektuplar ve makaleler vasıtasıyla Yasama Meclisini ikna etmeye çalışır. Lord Advocate'nin sunduğu vergi reform tasarısı işleri daha da kötüleştirir. Tasarı, İskoç üyeleri içinde küçük bir kesiminin muhalefetine karşın Avam Kamarası'nın neredeyse oybirliği ve desteğiyle geçer ve yasalır. Tasarı uygulamada mevcut sorunları çözmekten uzaktır. Zira Kilise Vergisi temelde düzeltilmeyecek kadar yanlışlar içerir. Lord Advocate, bu durumu bilmesine rağmen vergi reformunun yapılmasını sağlar (Brereton, 1997: 13).

Bu vergi reformunun yasalaştığı toplantı esnasında o dönemde yürürlükte olan polis vergisi oranıyla kilise vergisi oranı birbirine karıştırıldığı için vergiye mahlas olarak Clerico-Polis Vergisi ismi verilir. Aslında din adamlarına ödenen Kilise Vergisi tam anlamıyla kalkar, lakin yerine getirilen vergiyle toplanan fonlar yine din adamları ve kiliselere verilmeye devam eder. Vergi düzenlemesi yasalaştıktan sonra sorunların çözülmesi yerine tahsilat bakımından başka zorlukları da beraberinde gelir ve vergiye direniş güçlenir. Muhaliflerin talebi sonrasında Birleşik Presbiteryen Kilisesi ileri gelenlerinden biri olan Peter Davidson, Lord Advocate'e *Vüdan ve Yeni Polis Vergisi Oranı* başlıklı bir açık mektup gönderir. Sonradaysa vergi tahsildarları tarafından mallarına el konulan vatandaşlar bir dizi mektupla protestoyu güçlendirir. Ayrıca Clerico-Polis Vergisiyle toplanan fonların savurganca harcandığını gören vatandaşlar vergileme ilkelerinin ihlal edildiği düşüncesinden hareketle Kilise Vergisi Karşıtları adlı grupları oluşturarak direniş gösterirler (Pickard, 2011: 195-198).

Direnişlerin devam etmesi sonucunda 21 Aralık 1863 tarihinde Clerico-Polis Vergisi'nde düzenleme yapılması kaçınılmaz olur. Lord Advocate yeni bir yasa tasarısı hazırlar ve şu dört hususta mutabakat sağlanır (Pickard, 2011: 201):

1. Lord Advocate'nin daha önce tasarlayıp Kent Konseyine sunduğu 1860 tarihli yasayla ilgili olarak halkta ciddi memnuniyetsizlik olduğu kabul edilir.
2. Şehrin barış ve refahı çerçevesinde halkın çıkarlarının korunması için Kilise Vergisi nihai olarak ve sonsuza kadar kaldırılır.
3. Şehir kiliselerindeki din adamlarının sayısının diğer yerleşim yerlerindeki nüfusa olan oranlarının karşılaştırılması, aşırılıkların giderilmesi, şehir kiliselerindeki papaz sayısının ona indirilmesi karara bağlanır.
4. Vatandaşların görevleri devam eden din adamlarının maddi ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmesi, Yerleşik Kilisenin Edinburgh'un kuzeyindeki Leith bölgesinden 2.000 sterlinlik yıllık geliri ve 4.000 sterlin değerindeki kiralarnın tamamını alması gerektiği konusunda anlaşma sağlanır. Ayrıca vatandaşların Kilisenin ve papazların 600 sterline kadar olan ihtiyaçlarının on yıl boyunca karşılamasını kabul edilir.

Böylece Kilise Vergisi direnişi sona erer. Getirilen yeni düzenlemenin tasarısı Lord Advocate'e aittir, lakin düzenlemenin asıl sahibi Mc Laren'dir. Muhalefetin aktif gücü olan Mc Laren tarihe geçer (Pickard, 2011: 208).

4. BEDEL-İ ASKERİYE DİRENİŞİ, 1855-60

Bedel-i Askeri (Askerlik Vergisi), Osmanlı İmparatorluğu'nda askere gitmeyen gayrimüslim tebaadan alınan harç ya da vergi olarak tanımlanır. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1855 yılına kadar Müslüman olmayan Osmanlı tebaası askere alınmıyor ve İmparatorluğun savunmasında Müslüman tebaadan oluşan ordu kullanılıyordu (Aytürk, 2010). Gayrimüslim tebaa bu tarihe kadar cizye vergisi ödemekle yükümlüdür. 14 Mayıs 1855 tarihinde açıklanan kararnamede cizyenin kaldırılmasıyla Müslüman olmayan kesimlerin de askerlik yapması zorunlu hale getirilir. Kararnamede askerlik Osmanlı tebaasının en önemli görevi olarak tanımlanır ve istisnasız herkes bu görevi yerine getirmekle yükümlü sayılır (Hacısalihoglu, 2007: 270). Böylece Osmanlı'da gayrimüslim tebaanın askerlik görevini Müslümanlar gibi zorunlu olarak ifa etmesi gereklilik haline gelir. Başka bir deyişle askerliği konu alan ve nakdi ödmeden oluşan cizye, aynı ödeme haline gelir. Lakin bu görevi yerine getiremeyecek durumda olan gayrimüslimlerin askerlikten muaf olmak için bir bedel ödemeleri şart koşulur ki, bu bedel Bedel-i Askeri olarak anılır (Sakaoglu, 2017: 88).

Kararnamenin ardından yetkililer gayrimüslim tebaadan orduya katılacak askerleri yetiştirmek üzere harekete geçer. Ancak bu duruma imparatorluğun farklı bölgelerinden seçilecek gayrimüslim asker adayları direnç gösterir. Örneğin, askere alma teşebbüsleri özellikle Balkanlardaki Hristiyan Ortodoks topluluklar arasında yoğun bir direnişle karşılaşılır ve direnişçilerin çoğu dağlara ya da komşu ülkelere kaçar (Gülsoy, 2011: 97). 18 Şubat 1856 tarihinde Islahat Fermanı'nın yayınlanmasıyla gayrimüslimlere verilen hak ve yükümlülükler çerçevesinde Bedel-i Askeriye'nin mahiyeti belirlenir. Yeni koşullara göre, önce *iane-i askerîye* daha sonra *bedeli-i askerîye* olarak adlandırılan askerlikten muafiyet vergisi kısa süre içinde yürürlüğe girer. Lakin gayrimüslimlerden bu yeni düzenlemeye tepkiler gelmeye başlayınca Haziran 1856'da günümüz Danıştay ve Yargıtay kurumlarına karşılık gelen Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'de gayrimüslim cemaat temsilcileri Rum Ortodoks, Ermeni ve Katolik Patrikleriyle Hahambaşılar söz konusu verginin içeriği, tarhi, taksimi ve tahsili hakkında bilgi verilerek vergi konusu görüşülür (Gülsoy, 2011: 97, 102). Görüşme sonrasında 4 Temmuz 1856 tarihinde yeni bir kararnameyle askerlik muafiyetinin koşulları tekrar düzenlenir. Buna göre, gayrimüslimlerin zorunlu askerlik

hizmeti Islahat Fermanı'nda geçen "*eşit haklar, eşit görevler*" ilkesiyle meşrulaştırılma da nakdi bedel ödeme yoluyla askerlik muafiyeti kararnamede yer alır (Hacısalihoglu, 2007: 271).

Bedel-i Askeri'nin matrahı şöyle belirlenmektedir: Müslüman ve Gayrimüslim toplamı içinde her yüz seksen erkek arasından bir kişi orduya bir asker olarak gönderilmek zorundadır. Bir Müslüman erkek için askerlikten muafiyet vergisi 80 lira (8.000 kuruş) olarak sabitlenir ve bu vergiyi sadece kendisi adına ve nakit olarak ödemek zorundadır. Gayrimüslimler içinse muafiyet vergisi 50 lira (5.000 kuruş) olarak belirlenir ve bu miktar 180 erkeğe bölünür. Böylece kişi başına düşen vergi yaklaşık 28 kuruş olarak belirlenmiş olur. Bu haliyle muafiyet vergisinin yıllık ortalama kişi başına tutarı, büyük ölçüde orta vergi kategorisindeki bir kişinin ödediği cizye tutarına tekabül eder (Hacısalihoglu, 2007: 272-273 ve

Gülsoy, 2011: 103).

Görüldüğü üzere Bedel-i Askeri tutarlarının Gayrimüslimlerin lehine olacak şekilde Müslümanlar ve Gayrimüslimler için farklı miktar ve ödeme şekilleri olarak belirlenmesi, vergileme açısından farklılık yaratır. Bu durum iki şekilde yorumlanır: Birincisi o dönemde henüz ordu yönetiminin farklı inançlardan oluşan bir ordu kavramını henüz kabullenmeye hazır olmaması ve ikincisiyse Gayrimüslimler açısından daha önce alınan cizye yerine Bedel-i Askeri vergisinin gelmesi ve pratikte bir değişiklik olmamasıdır. Dolayısıyla Osmanlı Maliyesi açısından da bütçede cizyenin kaldırılmasıyla oluşan boşluğun Bedel-i Askeri vergisiyle doldurulduğu düşüncesini destekler. Zira o dönemde cizyeden sağlanan hasılatla gayrimüslimlerin bunun yerine ödediği Bedel-i Askeri'nin miktarı (62.500.000 kuruş) birbirine yakındır (Hacısalihoglu, 2007: 272-273).

Osmanlı Meclisi, Bedel-i Askeri'nin ödenmesi ve gayrimüslimlerin askere alınması konusunda, gayrimüslimlerin askeri eğitime ihtiyacı olduğu için gayrimüslimlerin vermesi gereken on altı bin altı yüz altmış altı asker miktarını ordu açısından doğru bulmaz. Bu düşünceden hareketle her yıl üç bin beş yüz kişinin askere alınmasına ve geriye kalanların da Bedel-i Askeri ödeyerek muaf tutulmasına karar verilir (Gülsoy, 2011: 100). Gayrimüslimler içinde Bedel-i Askeri'nin mükellefleri 15-75 yaş arası erkek nüfustur. Hasta, iş göremez durumda olan, vergi ödemeye gücü yetmeyen, din adamı ve ruhbanlar vergiden muaf olup, bunların hisseleri diğer mükelleflere paylaştırılır. Gayrimüslimlerin verginin uygulanmasıyla ilişkili olan haksızlık, yanlışlık gibi her türlü şikayetlerinin Bab-ı Ali'ye iletebilmeleri de mümkün kılınır (Gülsoy, 2011: 108-109).

Gayrimüslimlerden alınacak olan Bedel-i Askeri, sadece askerlik yapabilecek nüfusa değil, gayrimüslim erkek nüfusun geneline uygulanır. Vergi mükellefi belirlenirken kaza ve köylerdeki nüfus tam bilinmediği için tahmini kişi sayısı kullanılır ve oradaki ahaliden alınacak vergi mükelleflerin hal ve imkanlarına göre uygulanır. 1855 yılında Meclis ilk uygulama için Bedel-i Askeri vergisinde 1/4 oranında indirim yapar. Ayrıca bu dönemde ülke çapında bir nüfus sayımı planlanır, lakin sayım tamamlanana kadar Bedel-i Askeri tahsilat miktarının sabit kalmasına karar verilir. Böylece o dönemde tahmin edilen gayrimüslim sayısına tekabül eden vergi miktarı, sayım bitene kadar geçerli olur. Bedel-i Askeri vergisine uygulanacak olan indirim için önce 1/180 oranına göre vergi miktarı belirlenir, daha sonra indirim kararı gereği bu miktar üzerinden 1/4 oranında indirim yapılır. Örneğin, bir kazadan orduya alınacak olan asker sayısı on altı ise 1/4 oranında indirim yapıldıktan sonra ortaya çıkan on iki, o kazanın devlete vereceği asker sayısını ifade eder ve Bedel-i Askeri on iki askere tekabül eden miktar üzerinden hesaplanır. 1857 yılına gelindiğinde bazı sancak ve kazalarda 1/4 indirim oranı uygulanmamaya başlar. Ayrıca nüfus sayımının tamamlandığı yerlerde de artık gerçek kişi sayısı üzerinden hesaplama yapıldığı için Bedel-i Askeri gelirleri artmaya başlar. Vergi indiriminin

terkedilip 1/180 oranının uygulanmaya başlaması bazı gayrimüslim halkın şikayetlerine yol açar ve bu sebepten dolayı vergi tahsilatı konusunda sıkıntılar yaşanır (Gülsoy, 2011: 101-105).

Bedel-i Askeri'nin Suriye bölgesinde uygulanması, Islahat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra, bölgede daha önce de yaşanan sıkıntılar açısından önemlidir. Beyrut ve Halep gibi bölgelerde asker sayısı genellikle sabittir. Bölgedeki zorunlu askerlik koşullarında askerlik yapanlar genellikle alt sınıflardan olup zengin ve nüfuzlu ailelerin çocukları genellikle askerlik yapmaz ya da bazı durumlarda askerlikten muaf tutulur. 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın getirdiği Bedel-i Askeri'ye bölgedeki Hristiyan toplulukları karşı çıkar ve bunun cizyenin devamı olduğunu söyleyerek, bölgede bulunan Fransızlardan verginin kaldırılması konusunda yardım talep eder. Daha sonra Bedel-i Askeri ödemeleri çoğunlukla reddedilir ya da gecikmelerle ödenir. 1859 yılına gelindiğinde Hristiyanlar Osmanlı'nın bölgedeki valisine vergi ödemek yerine askerlik yapmayı teklif ederler. Lakin Vali iki günlük bir müsamaha gösterilebileceğini, verginin ödenmemesi durumunda cebren tahsil edileceğini söylediği kayıtlara geçer (Atakul, 2012: 53-54). 1860 yılında bölgedeki çatışmaların ardından yüzlerce erkek askere alınır. Hristiyan tebaanın büyük bir kısmı vergiyi ödeyerek askerlikten muafiyet sağlar (Atakul, 2012: 54). Bedel-i Askeri'nin Suriye'deki gayrimüslimler tarafından ödenmesi sürecinde Museviler itiraz etmeden vergiyi öderler. Hristiyanlarsa önceleri vergiye itiraz ederek, ödemeyi reddetmelerine rağmen, daha sonra askerlik muafiyeti kazanmak için vergi ödemeyi kabul ederler (Burg, 2004: 356-357; Atakul, 2012: 56-57).

5. PAPAZ VERGİSİ (VICAR'S RATE) İSYANLARI, 1875-92

İngiltere Halifax'ta ve daha sonra Coventry'de kurulan kilisesi için ödenmesi zorunlu olan kilise vergisine karşı çıkan halk, 1875 ve 1892 yıllarında vergi reddi kampanyalarıyla vergi isyanları gerçekleştirir.

5.1. Halifax Papaz Vergisi İsyânları, 1875

Halifax'ta papaz, yerel idari hiyerarşide kasaba, kilise ve kilisenin bulunduğu bölgeyle piskoposluk arasında bağlantı kuran önemli bir figürdür. 1829 yılına kadar Kilisenin başlıca geliri, her ilçeden alınan bağışlardan sağlanır (Hargreaves, 1991: 35). 1827 yılından ölüm yılı olan 1875 yılına kadar Halifax Kilisesi Papazı olarak görev yapan Rahip Charles Musgrave göreve gelir gelmez kiliseye bağlı cemaatten bağış toplamaya başlar. Zaman geçtikçe artan miktarlarda uyguladığı bağış sistemi kilise cemaati tarafından hoş karşılanmayınca, bağış toplamasını yasal hale getiren Halifax Act'ın 1829 yılında Parlamento'dan geçmesini sağlar. Bu tarihten itibaren Halifax Act, halk arasında Anglikan Kilisesi Papazı anlamına gelen *Vicar* ve papazın uyguladığı vergi oranı *Rate* sözcüklerinin birleşimiyle *Vicar's Rate* (Papaz Vergisi) olarak tanınır. Papaz Vergisi yasalaştıktan sonra vergi, sadece Rahip Charles Musgrave'in kendine bağlı kilise cemaatini değil, kilisenin bulunduğu bölgenin tamamını içerecek şekilde uygulanır (Oastler, 1827: 5-6). Vergiler önceleri Paskalya aidatı, evlilik ve ölüme bağlı bağışlar şeklinde alınır. Lakin bu vergiye karşı çıkanlar vergiyi ödememeye başlayınca haciz, tutuklama, para ve hapis cezaları verilmeye başlanır. Oastler, ilçeleri de kapsayan muhalefeti koordine ederek oluşturduğu komitede yaklaşık bin dört yüz imzayla *Halifax Vekili Muhterem C. Musgrave'in İddialarına Karşı Direnmek İçin Cemaat Anlaşması* (Parish Agreement for Resisting the Claims of the Reverend C. Musgrave, Vicar of Halifax) isimli bir rapor yayınlar (Hargreaves, 1991: 231). Lakin rapordaki şikayetlere rağmen vergi uygulamasına değişiklik olmadan devam edilir.

1875 yılında Halifax Kilisesi Papazlığı Francis Pigouo'ya geçince, Pigouo önce kilisenin yenilenmesi için bazı harcamalar yapar (Parr, 2003: 312) ve kilisenin maddi ihtiyaçlarını karşılamak için Papaz Vergisi toplamaya devam etmek ister. Lakin bu vergiye karşı olanlar

ödemeleri reddederler (Hargreaves, 1991: 277). Vicars' Rate Yasasının kaldırılması için halk arasında teşebbüsler başlar. Verginin kalkmasına taraftar olan şehrin ileri gelenleri toplantılar başlatır, dernek ve komiteler kurup gazetelerde makaleler yayınlamaya başlarlar. Vergiye karşı olanların yasal haklarının korunması ve cezai müeyyidelere karşı desteklenmeleri için halk arasında paralar toplanır. Şehrin ileri gelenleri, kurulan derneklerin başkanları ve komite üyeleri yasanın kaldırılması için girişimlerde bulunur (Sniggle 2022a).

1876 yılında Komiteler Raporu (Report from Committees) oturumunda Parlamento'ya sunulmak üzere bir rapor hazırlanır. Raporda verginin yarattığı haksızlık ve karşı çıkışların nedenlerine yönelik dilekçe ve mektuplar okunur (Report from the Select Committee on Halifax (Vicar's Rate), 1876). Daha sonra Papaz Vergisi'ni düzenleyen 1829 tarihli Halifax Act, 24 Nisan 1877 tarihinde Parlamento'da görüşülerek kaldırılır, lakin bazı maddelerinde düzenlemeye gidilir (Great Britain Parliament, 1877).

5.2. Coventry Papaz Vergisi İsyanları, 1892

26 Mayıs 1892 tarihinde Coventry'de bağış olarak alınan kilise aidatlarına (Papaz Vergisi) karşı olan binlerce kişinin katıldığı bir protesto gerçekleşir. Coventry'de bağışların ödenmesi konusunda uzun süredir muhalefet eden kesimler hoşnutsuzlukları dile getirir. Bağış sadece kilise üyelerini değil, tüm kent sakinlerini kapsadığı için Anglikan Kilisesine bağlı olmayanların da ödeme yapması bir zorunluluktur. Protestoda Anglikan Kilisesine bağlı olmayanlar asla bağış ödemeyeceklerini açıklar. Lakin Kilise cemaati içinde de (hatta büyük bir bölümü) bağış karşısı harekete sempati duyur (Sniggle 2022b).

Papaz Vergisi tamamen yürürlükten kaldırılmadığı için, halen bağış alınmaya devam edilir. Vergi toplama sürecinde tahsilat memurları eliyle ödeme yapamayanlar ya da ödemeyi reddedenlerin mallarına el konur. El konulan mallar pazar yerinde satışa çıkarılır. 26 Mayıs 1892 tarihinde icra memurlarının el koyduğu malların satışı için müzayede yapılacak yerde binlerce kişi toplanır ve kalabalık satışı engellemek için direnç gösterir. Çıkan kargaşaya polis müdahale eder ve bu sırada vergi karşıtları satılmak için el konan eşyaları geri alarak, sokaklara dağılır. Bu olay Papaz Vergisi ödemelerinde yasal değişikliğe gitmenin önünü açar (Sniggle 2022b).

1891 yılında Anglikan Kilisesine bağlı olmayanlarla Papaz Vergisi Karşıtları grubu, Papaz Vergisini düzenleyen yasaya karşı bir duyuru yayımlar. Pasif bir direniş niteliğinde olan bu deklarasyon, Coventry'nin nüfuzlu kesimleri tarafından kabul görmez. Zira nüfuzlu kesimler, Kilise çalışanları ve Papaz'ın maaşlarının belirli bir miktarın ödenmesini gerekli görürler. Bu düşünceden hareketle, zorunlu bir vergi yerine gönüllülük esasına göre para toplaması ve ihtiyaçların giderilmesi konusu gündeme gelir. Bu düşüncüyle ihtiyaç olan 7.000 sterlinin 2.000 sterlini bağışlardan, geri kalan 5.000 sterlininse gönüllü olarak ödenecek miktarlardan karşılanması planlanır. Plan istenen düzeyde gerçekleşemez ve 5.000 sterlinin ancak yaklaşık 2.328 sterlini toplanır. Gönüllülük esasıyla para toplamının yeterli olmaması sebebiyle bu kez Kilise için gerekli maddi kaynakların yasal bir oran değişikliğiyle toplanması gündeme gelir. Vergiye karşı çıkan kesimler, önceki haksız vergiye son vereceği düşüncesiyle önerilen yeni uygulamaya sıcak bakarlar. Lakin bu olaydan sonra da Papaz Vergisine karşı olanların çoğunlukta olduğu bir kesim, vergisini bir yıla yakın süreyle ödemez. Başka bir şehirde, Trinity Vestry'de Kilisenin ihtiyaçları için gönüllülük esasıyla para toplanmak istenir, lakin yine başarılı olunamaz. İkinci teşebbüsten sonra Parlamento Papaz Vergisini yasal bir yaptırım olarak kullanılamayacağı ilkesini benimser. Lakin tüm kesimlerin kabul edebileceği yasal bir değişiklik konusunda da halkı

ikna eder. Gerçekleşen yeni yasal düzenlemeyle vergi ödemeleri tamamen kaldırılmamakla beraber halkın direniş göstermeyeceği bir oran belirlenir (Sniggle 2022b).

KUTU 2: İZLANDA'DA DİN VERGİSİNDEN KAÇINMA

2015 yılında yaklaşık 320.000 nüfusa sahip olan İzlanda'da vatandaşlar devletin zorunlu tuttuğu din vergisine tepki olarak inanç değiştirdiğini açıklar. İzlanda halkının dörtte üçü Evanjelik Lutheran Kilisesi'ne üyedir. Devlet halktan topladığı kişi başı 80 dolarlık din vergilerini kendine bağlı olan 40 farklı dini kuruma dağıtır. Din beyan etmeyenlerden de vergi alınır ve bu vergiler hazineye aktarılır. Sümer tanrılarına inanan Zuizm hareketi 2013 yılında bir din olarak devlete kaydolur ancak yeterli üye toplayamadığı için din lisansının iptal edilme riski ortaya çıkar. Bu durum karşısında Zuizm hareketi, kendilerine üye olacaklara devletten gelen vergi gelirini geri ödemeyi taahhüd edince üye sayıları artmaya başlar. Böylece kendilerini din vergisi karşıtı olarak tanımlayan 3000'den fazla kişi Sümer tanrılarına inanan Zuizm hareketine üye olarak ödemekle zorunlu oldukları vergileri geri alma imkanı elde eder.

Kaynak: (BBC, 2015; Sputnik, 2015; Günaydın, 2020).

SONUÇ

On dokuzuncu yüzyıl özellikle batı dünyasının tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş koşullarının oluştuğu bir süreçtir. Ayrıca piyasa ekonomisinin gelişiminde ve dünya ölçeğinde yayılmasında önemli bir dönemdir. Yüzyıl boyunca süregelen piyasalaşma, geçmişin üretim, tüketim ve bölüşüm süreçlerini belirleyen güç ilişkilerini değiştirip dönüştürür. Dönüşüm sürecindeki toplum farklılaştıkça devlet ve toplum ilişkileri gerilimlerle şekillenir. Vergi isyanları da bu gerilimli sürecin bir tezahürüdür. On dokuzuncu yüzyıl bu gerilimler çerçevesinde değerlendirirsek, tarım toplumunun toprak sahipliği ve köylülükten doğan mülkiyet ilişkilerinin, ulus devlet ve sınıflar arası ilişkiler bağlamında zaman içindeki değişim süreci olduğunu söylemek mümkündür. Yüzyıl sonuna doğru piyasa ekonomisi toplumun geçmişten gelen anlam dünyasını değiştirir; devlet, kilise ve toplum ilişkileri yeniden kurulur. Yeni ilişkiler düzeninde ulus devlet ve bağlı kurumları; toplumsal sorunların, halkın geçim sıkıntılarının ve eşitsizliklerin bir çözümü olarak görülür.

Ele alınan Tithe Savaşı, Edinburgh Kilise Vergisi, Halifax ve Coventry'de Papaz Vergisi isyanlarının ortak yönü geçmişten gelen devlet, kilise ve toplum ilişkisi ağının gerilimlerle yeniden şekillenmesini sağlayan olaylardır.

1830-38 yıllarını kapsayan Tithe Savaşı vergi yükümlüləri arasında ayrımcılık yapmak ve eşitsizlikler nedeniyle ortaya çıkan gerginliklerin bir savaşa dönüşmesidir. 1830-38 yıllarını kapsayan Tithe Savaşı vergi yükümlüləri arasında ayrımcılık yapmak ve eşitsizlikler nedeniyle ortaya çıkan gerginliklerin bir savaşa dönüşmesidir. Tithe vergisini ödemekte zorlananlar ya da mali koşullarından dolayı ödeyemeyenler içinde ağırlıklı olan gruplar küçük çiftçi, orta ve alt gelire sahip nüfustur. Vergi karşıtlarının çoğu mezhep farklılığı nedeniyle tithe vergisine karşı çıkmıştır. Ancak vergilemede muaf tutulan grupların varlığı, vergi memurlarının yetkileri dışında aşırı davranışlar sergilemesi de vergi karşıtlarının sayısını artırmış, vergi isyanları iç savaşa dönüşmüştür. Savaş yılları sonunda tithe vergisi kaldırılarak halkla mutabakat sağlanır. Savaş yılları sonunda tithe vergisi kaldırılarak halkla mutabakat sağlanır.

Edinburgh'da din adamlarının maaşlarını ödemek için alınan Kilise Vergisi'ne direniş başlatan unsur, vergi yükümlüləri arasında düşük gelirli, hatta geliri olmayan kesimlerin

de bulunmasıdır. Yoksul kesimler vergiyi ödemekte zorlanırken, üst tabakada bulunan kesimlere muafiyetler verilmesi vergiye olan karşıtlığı daha çok arttırır. Vergi direnişinin devam etmesiyle, belirli düzenlemeler yapılır ancak direnişi bitirecek sonuç alınamaz. Yaklaşık otuz yıllık mücadele sonunda vergi kaldırılır.

Bedel-i Askeriye, Osmanlı İmparatorluğu'nda din mensupluğu üzerinden vatandaşlık hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesiyle ilişkilendirilen bir vergidir. Osmanlı'da Gayrimüslim tebaanın ödemekle zorunlu olduğu cizye vergisinin kaldırmasından sonra Tanzimat Fermanı'nın eşitlik ilkesine uygun olarak tüm tebaasını ödemekle yükümlü tuttuğu bir vergidir. Bedel-i Askeriye askerlik muafiyeti için ödenir ancak Müslümanlar ve Gayrimüslimlerin ödeyeceği vergi birbirinden farklıdır. Müslümanların ödemekle yükümlü olduğu miktar daha yüksek iken gayrimüslimler için bu miktar daha düşük tutulur. Daha önce askerlik vergisi ödemeyen gayrimüslimlerin bir kısmı bu vergiye itiraz eder.

Papaz Vergisi isyanları, 1875 yılında Halifax'taki rahibin kilise gelirlerini ve maaşını karşılamak için nüfuzunu kullanarak bağışların bir vergiye dönüşmesiyle başlar. Rahibin ömrü boyunca bu vergi zorunlu olarak alınır, vergi ödemeyenlere çeşitli cezalar verilir. Vergiye karşı olanlar rahibin ölümünden sonra verginin tamamen kaldırılmasını sağlayamaz ancak vergide düzenleme yapılır. 1892 yılında ise Coventry'de Papaz Vergisi kapsamındaki kilise aidatları farklı kiliselerin mensuplarından da alınmasını zorunlu tutar, vergi ödemeyenlerin mallarına el konur, el konulan mallar kiliseye gelir yaratmak için müzayedelerde satılır. Vergi karşıtları söz konusu verginin gönüllülük esasıyla ödenmesi için girişimlerde bulunur ancak vergi tamamen kaldırmadan daha düşük bir oran belirlenerek uygulanmaya devam eder.

İncelenen isyanlar, toplumun kamudan taleplerinin demokratik yollarla karşılık bulmaması, kamu otoritesine karşı bireysel ya da küçük topluluklarla pasif ve/veya aktif direnişlerin cezalandırılması nedeniyle kitle hareketlerine dönüşmüş ve uzun yıllar süren savaşlarla sonuçlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Arrighi, G. (1994.) *The long twentieth century: Money, power, and the origins of our times.* Verso, London-New York.
- Atakul, S. (2012). The impact of Tanzimat policies on the 19th century civil turmoil in the vilayet of Şam and the 1860 civil war in Lebanon. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.*
- Aytürk, İ. (2010). *Bedel-i askeri.* Encyclopedia of Jews in the Islamic World, Executive Editor Norman A. Stillman.
- Baker, N. (2017). The great hunger. What was the Irish potato famine? How was Queen Victoria involved, how many people died and when did it happen?. *TheSun.* <https://www.thesun.co.uk/news/4321971/irish-potato-famine-queen-victoria-death-toll-when/> (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2022)
- BBC. (2015). İzlandalılar protesto olarak Sümer dinine geçiyor. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151208_izlanda_sumer_dini (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2022)
- Brereton, B. (1997). *Law, justice, and empire: The colonial career of John Gorrie. 1829-1892,* The Press University of Indies.
- Bric, M. J. (1986). The tithe system in eighteenth-century Ireland. *Proceedings of the Royal Irish Academy. Section C: Archaeology, Celtic Studies, History, Linguistics, Literature,* 86C, 271–288. <http://www.jstor.org/stable/25506142> (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2022)
- Brown, R. (2018). Resisting tithes, *Looking at History Blog,* <https://richardjohnbr.blogspot.com/2018/02/resisting-tithes.html?m=1> (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2022)
- Brown, S. J. (2001). *The national churches of England, Ireland, and Scotland, 1801-1846.* Oxford University Press, ISBN 0-19-924235-6.
- Burg, D. F. (2004). *A world history of tax rebellions: An encyclopedia of tax rebels, revolts, and riots from antiquity to the present.* Taylor & Francis.
- Duchesne, R. (2003). The post-malthusian world began in western Europe in the eighteenth century: A Reply to goldstone and wong. *Science & Society,* 67 (2), 195-205.
- Easley, A. (2005). Tait's Edinburgh magazine. in the 1830s: Dialogues on gender, class, and reform. *Victorian Periodicals Review,* 38(3), 263–279. <http://www.jstor.org/stable/20084070>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022)
- Ercan, F. (2004). *Toplumlar ve ekonomiler.* İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Evans, E.J. (1976). *The contentious tithe: The tithe problem and English agriculture 1750-1830,* Routledge.
- Garner, E. (1984). *Massacre at rathcormac. Fer Fermoy: Éigse Books.*
- Great Britain Parliament (1877). *Vicar's Rate in Halifax Act 1877, Ch.iii, 27 April 1877, Great Britain Local and Personal Acts 21th Parliament 4th Session – 10 &41 Victoria 1877, Yayıncı: H.M. Stationery Office, 1-9.*

- Gülsoy, U. (2011). Osmanlı gayrimüslimlerinin askerlikten muafiyet vergisi: Bedel-i askerî (1855 - 1909). *Tarih Dergisi*, 0(37), 93-118.
- Günaydın, E. (2020). Diyanet tartışılırken gündem olan 'inanç vergisi' Avrupa'da hangi ülkelerde var, nasıl uygulanıyor?. <https://tr.euronews.com/2020/04/30/diyanet-tartisilirken-gundem-olan-inanc-vergisi-avrupa-da-hangi-ulkelerde-var-nasil-uygula> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022)
- Hacısalıhoğlu, M. (2007). Inclusion and exclusion: Conscription in the Ottoman Empire. *Journal of Modern European History*, 5(2), 264–286. <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26265853>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022)
- Hansard. (1836). Annuity tax (Edinburgh) Volume 33: debated on Wednesday 27 April 1836, UK Parliament Hansard Commons: 27 April 1836 Commons Chamber Annuity Tax (Edinburgh), <https://hansard.parliament.uk/Commons/>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022)
- Hargreaves, J. A. (1991) Religion and society in the parish of Halifax, c. 1740-1914. Doctoral thesis, Huddersfield Polytechnic, University of Huddersfield Repository, UK.
- Hobsbawm, E. J. (2003b). Sanayi ve imparatorluk. 2.Baskı, Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2003a). Devrim çağı (1789-1848). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- Hunt, E.K. & Lautzenheiser, M. (2016). İktisadi düşünce tarihi. Siyasal Kitapevi.
- Innes, A. D. (1915). A history of England and the British empire. New York: The Macmillan Company.
- Kinealy, C. (1990). The Irish famine 1845 - 52. North Irish roots. North of Ireland Family History Society, 2 (5), 158–61, <http://www.jstor.org/stable/27696747> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022).
- McCormac, S. (2005). The tithe war: Reports by church of Ireland clergymen to Dublin castle. *History Ireland*, 13(4), 40-44. <http://www.jstor.org/stable/27725305> (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022).
- Mokyr, J. (2021). Great famine. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Great-Famine-Irish-history> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022).
- Montgomery, T. (1987), The Irish tithe war 1830-1938. Master of Arts Thesis, Dept, Of History, McGill University.
- Oastler, R. (1827). Vicarial tithes, Halifax: A true statement of facts and incidents. P.K.Solden, Halifax, UK.
- O'Donoghue P. (1972). Opposition to tithe payment in 1832-3, *Studia Hibernica*, 1972, Liverpool University Press, No. 12, 77-108.
- Parr, L. J. (2003). The History of libraries in Halifax and Huddersfield from the mid-sixteenth century to the coming of the public libraries, Doctoral thesis, University College London, the University of London, UK.

- Pickard, W. (2011). The member for Scotland: Life of Duncan McLaren, Publisher: John Donald, (1833) Life of Duncan McLaren., The Annuity-Tax, Chapter IX, <https://electricScotland.com/history/other/McLaren02.pdf>, (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2022)
- Roberts, J.M. (1996). Avrupa tarihi. İnkılap Kitapevi.
- Sakaoğlu, N. (2017). Osmanlı tarihi sözlüğü. İstanbul.
- Shaw, D. J. (2015). An economic perspective on the Irish tithe war of 1831-1838, Ottawa, Canada, 91-140.
- Smith, A. (2007). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. Edited by Sálvio M. Soares. MetaLibri, <http://metalibri.wikidot.com/title:an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of>, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022)
- Sniggle (2022a). The fight against the vicars' rate in Halifax, Sniggle.net, <https://sniggle.net/TPL/index5.php?entry=29May13>, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022)
- Sniggle (2022b). The fight against the vicars' rate in coventry, Sniggle.net <https://sniggle.net/TPL/index5.php?entry=28May13>, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022)
- Sputnik. (2015). İzlanda halkının yüzde 1'i kilise vergisine karşı din değiştirdi. <https://tr.sputniknews.com/20151209/izlanda-sumer-tanrısı-zuizm-kilise-vergi-1019564324.html> (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022)
- Taylor, M. (1823). Irish tithes composition Bill, UK Parliament Hansard, <https://hansard.parliament.uk/Commons/1823-05-16/debates/94fa0bd7-bf91-44bd-b865-3a7123413e80/IrishTithesCompositionBill>, (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022)
- UK Parliament. (2022). The great famine. <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/legislativescrutiny/parliamentandireland/overview/the-great-famine/> (Erişim Tarihi: 08 Ocak 2022)
- UK Statute Law Database. (2022). Irish Church Act 1869. UK Statute Law Database, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1869/42/contents/enacted> (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2022)
- Williams, J. C. (1972). Edinburgh politics: 1832-1852. The University of Edinburgh, Doktora Tezi.
- Worldhistory. (2022). Tithe war (1830-1838). <https://www.worldhistory.biz/sundries/32710-bibliography.html> (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2022)

Bölüm 19

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

ON DOKUZUNCU YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

AMERİKAN GÜMRÜK TARİFESİ İSYANI, 1828-61

MEKSİKA - AMERİKA SAVAŞI, 1846

KALİFORNİYA YABANCI MADENCİLER VERGİSİ DİRENİŞİ, 1850

AMERİKAN İÇ SAVAŞI, 1861

SAN ELIZARO TUZ SAVAŞLARI, 1866

Burçin Kaya

Dokuz Eylül Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü

burcin.kaya@ogr.deu.edu.tr

0000-0001-8746-7700

İnan Bozkurt

Dokuz Eylül Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü

inan.bozkurt@ogr.deu.edu.tr

0000-0003-4587-8338

Özet

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan gerek iç gerekse dış faktörlere bağlı birçok mücadele örneği gözlemlenir. Özellikle Amerika kıtasında birçok vergi isyanı çıkar. Bu isyanların temelinde de ekonomik ve sosyal nedenler yer alır. Diğer bir deyişle, hükümetlerin erkleri neticesinde uygulamaya koydukları vergilere, vergiye maruz kalan yükleniciler tarafından verilen tepkiler on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sına damgasını vurur. Bu çalışmanın amacı, on dokuzuncu yüzyıl toplumsal yapısındaki değişiklikleri ve mücadeleler öncesinde oluşan yapıyı ele alarak, bahsedilen sosyal ve ekonomik faktörler sonrasında gerçekleşen vergi isyanlarını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: On Dokuzuncu Yüzyıl Amerika, Vergi İsyanları, Amerikan İç Savaşı, Tuz Savaşları

Abstract

Many examples of struggle are observed, depending on both internal and external factors that emerged in the nineteenth century. Especially in the Americas, there have been many tax rebellions. There are economic and social reasons behind these rebellions, but the reactions of the contractors who are exposed to this tax to the public income-increasing taxes imposed by the governments because of their power are marked. The main purpose of this study is to examine the changes in the social structure of the nineteenth century and the structure that occurred before the struggles, and to examine the tax rebellions that took place after these social and economic factors.

Keywords: Nineteenth Century America, Tax Rebellions, American Civil War, Salt Wars

GİRİŞ

Vergi grevinin şiddet içerir hale dönüşmesi halinde karşımıza çıkandır, vergi isyanları... Vergi isyanları, vergi idaresinin denetim ve tahsilat yapma koşullarının ortadan kaldırılması, etrafa zarar verici toplu gösteriler, yakıp yıkma, kırıp dökme türü diğer eylemler şeklinde de ortaya çıkar. Vergi grevi, aslında anayasa ve yasalarla güvence altına alınan meşru bir eylemdir; “vergi istemiyoruz”, “vergiyi onaylamıyoruz”, “vergiye cevaz vermiyoruz” hareketidir. Lakin vergi grevinin şiddet içerir bir hale gelmesi, toplumsal huzuru ve barışı tehdit eder duruma dönüşmesi onları birer vergi isyanına dönüştürür; vergi grevi, verginin reddine doğru evrilmiş olur (Şen & Sağbaşı, 2020).

Tarihte farklı zaman ve mekanlarda ortaya çıkan, onlar hatta yüzlerce vergi isyanı vardır ve bunlar kendi karakterize özellikleriyle ayrı birer vakadır. Lakin vergi isyanları ortak bazı özelliklere de sahiptir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir (Arkan & Önkan, 2021):

- Vergiye karşı gösterilen aktif tepkilerdir.
- Kolektif birer karşı koyuş biçimidirler.
- Aleni bir davranış tarzı olarak ortaya konurlar.
- Genelde yoksul kesim tarafından başlatılırlar.
- İsyanlara sebep genellikle temsilsiz, adaletsiz ve ağır vergilerdir.
- İsyanlar olumsuz psikolojik birikimin sosyolojik patlamaya dönüşümüdür.

On dokuzuncu yüzyıl vergi direniş ve isyanlarıyla ilgili olarak hazırlanan bu çalışma, ilgili dönem içinde özellikle Amerika kıtasında gerçekleşen mücadeleleri kapsamaktadır. Amerika kıtasının keşfinden sonra bu toprakların dünyanın birçok yerinden gemilerle getirilen insanların köle olarak çalıştırıldıkları bir yer halini alması, her ne kadar ayrı bir çalışma konusu olsa da vergi isyanlarının yoksullukla olan ilişkisi, bu kıtada yaşanan isyanların ortak özelliğidir. Başta Afrika kıtası olmak üzere birçok bölgeden getirilen bu insanlar, ülkenin kuruluş sürecinde en ağır işlerde çalıştırılır ve hatta alım satım konusu olur. Bu dönemde köle hareketi Amerika’nın topraklarını geliştirme sürecinde de belirir ve Amerikan ordusu içerisinde bu siyahi kölelerden oluşturulan birlikler, en kanlı savaşlarda en ön safta düşmanla karşı karşıya bırakılır; yüz binlerce insan katledilir.

Amerika’nın Kuzey ve Güney’i arasında kölelik konusunda yaşanan fikir ayrılıkları, gümrük tarifeleri arasındaki uyumsuzluklar ve sonrasında yaşanan gelişmeler ülke geçmişinde zaten var olan vergi isyanı kültürünün gelişimine neden olur. Vergileme yetkisinin hakkaniyetsiz kullanımı, Amerikan kanunları çerçevesinde itirazın bir hak olmasından yola çıkarak, sürecin yönetimden ziyade yönetilen birimlerin de kabulünü gerektirdiği gözler önüne serer. Bunun yanı sıra Hükümetin daha fazla gelir elde etmek için topraklarını genişletme çabalarından biri olan Meksika-Amerikan Savaşı, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Kaliforniya dağlarında bulunan altın ve sonrasında meydana gelen “altına hücum” süreci getirilen vergilerle dikkat çeker. Diğer yandan talebin kısıtlanması adına eyalet hükümetlerinin koydukları vergilere de dönemsel olarak itirazlar yaşanır.

1. AMERİKAN GÜMRÜK TARİFESİ İSYANI, 1828-61

1828 yılında ortaya çıkan ve genel bilinen adıyla *ığrençlik tarifi* olarak adlandırılan bu gümrük tarifi, Temsilciler Meclisi’nden 105/94 oyla geçer. Bu tarife genel olarak tarım ürünlerini ithal ürünlere karşı korumayı amaçlar. Gümrük tarifesinin arkasındaki düşünce,

ithalata getirilen vergilerle yurt dışındaki satıcının maliyetleri artırılarak, karlılıklarının düşmesi dolayısıyla rekabet güçlerinin azaltılmasıdır¹.

ABD'nin 6'ncı Başkanı John Quincy Adams'ın yönetimi sırasında, Jackson destekçileri (daha sonra John Quincy Adams'ın yerine geçen ABD Başkanı) Orta Atlantik, Ohio Vadisi ve New England'daki eyaletlerin yararına olacak şekilde kenevir, yün, kürk, keten, likör ve ithal tekstil ürünleri üzerindeki tarifeleri yükseltmek için lobi yaparlar. Tarife dolayısıyla, mamul mallar üzerindeki vergi oranı yaklaşık yüzde 50'ye yükselir ve bu durum New England kumaş üreticileri için önemli ölçüde koruma sağlar. Buna karşılık Güney, bu korumadan hiç faydalanmaz ve bölgenin üretmediği mallar üzerindeki yüksek fiyatlara maruz kalırlar. Tarife ayrıca İngiliz mallarının akışını azaltma riskini artırır, bu durum İngilizlerin güneydeki pamuk ithalinin azalması ve gelirlerin düşmesi anlamına gelmektedir. (Tax History Museum, 2022). Tarife yürürlüğe girmeden önce Karolina'nın kuzey ve güneyi arasında ciddi bir gelir eşitsizliği de söz konusudur. 19 Mayıs 1828 tarihinde Başbakan John Quincy Adams tarafından onaylanarak resmîyet kazanan tarifeye birlikte, toplumda gelir eşitsizliğinden kaynaklı huzursuzluk vergi isyanına dönüşür. (Ladenburg, 2007).

Diğer eyaletlerin de Federal yönetime itiraz edeceğini düşünen Güney Karolina eyalet yönetimi, onaylanan tarifelere itiraz eder, lakin bu itiraz sadece Güney Karolina halkıyla sınırlı kalır. Zira Güney Karolina halkı, birliğin bütün kaynaklarından ve getirilerinden Kuzey'deki imalatçıların yararlandığını ve maliyet yüksekliliği dolayısıyla yüksek fiyatların yükünü kendi bölgelerinde kurulu büyük çiftlik sahiplerinin çektiğini ileri sürer. Onlara göre bu durum Güney Karolina'nın yoksullaşmasına sebep olmakta ve var olan dengesizliği daha da arttırmaktadır (Vikipedi, 2021).

Resmîyet kazanan tarifeye tepkiler giderek artar, 1828 yılında Güney Karolina'da Başkan Yardımcısı olan John Caldwell Calhoun, *Hükümsüz Kılma Doktrini* adında bir bildiri yayımlar. Bu bildiri halkın, bir devletin sınırları içerisinde yayınlanan yasaları reddetme hakkını vurgulayarak, gelir artırma hedefi olmayan bu ithalat vergilerinin anayasaya aykırılığını dile getirir. (The Tariff of Abominations: The Effects, 2021). Bu dönemde Güney Karolina ve Federal Hükümet arasında bir tür siyasi kriz yaşanır. 1828 federal tarifeleri eyalet içinde hükümsüz ilan etme anlamına gelen bu doktrin devlet hiyerarşisi açısından beklenmeyen bir tepkidir. Bu tepkiye ek olarak 1832 yılında Güney Karolina'nın diğer devlet adamlarının da Calhoun'u desteklemeleri tepkileri daha da artırır. Nitekim 24 Kasım 1832 tarihinde Güney Karolina yasama meclisi, Başkan Yardımcısı Calhoun'un Hükümsüz Kılma Doktrini'ni dikkate alır, iptal yönetmeliğini kabul eder ve bu kararının üst mahkemece temyizini yasaklar (Vikipedi, 2021). Bunun hukuki anlamı, Federe devletin getirdiği yasal düzenlemenin eyalet meclisi tarafından mülga edilmesidir.

Jackson hükümeti, siyaseten devlete meydan okuma anlamına gelen bu olaya karşı Kasım 1832 tarihinde Güney Karolina liman kenti olan Charleston'a bir amiral gemisi eşliğinde yedi savaş gemisi gönderir. Başkan Jackson, Federal hükümetin üstünlüğünü hatırlatan ve federal tarifelere karşı olan kesimlere yönelik sert bir bildiri yayımlar. Başkan, Güney Karolina'nın isyan ve ihanetin eşiğinde olduğunu bildirerek, eyalet halkına, atalarının uğruna savaştığı Birliğe bağlılıklarını yeniden ilan etme çağrısında bulunur (Vikipedi, 2021).

¹ Günümüzde gümrük vergileri genellikle dış ticarete uygulanan vergilerdir. Lakin o dönemde aynı ülkenin farklı bölümleri arasında yapılan ticaret de gümrük tarifesi kapsamındadır. Literatürde bu uygulamalara dahili (iç) gümrük vergileri denir. Bir ülkenin sınırları içerisindeki ticaretin vergilendirilmesi anlamına gelen dahili gümrük vergileri Osmanlı'da da tedricen kaldırılmakla birlikte 20. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Çeştepe & Güven, 2016).

Eyalet meclisinin sebep olduğu iptal krizi, Başkan Jackson’u milliyetçiler için bir kahraman haline getirir. Lakin bu olaydan sonra güneylilerin azınlık statüsü daha bilinçli olarak ele alınır ve güneylilerde birlik içinde kaldıkları sürece kuzeylilere karşı daha da savunmasız oldukları konusunda bir düşünce yerleşir.

Başkan Jackson’un siyasi rakibi olan Senatör Henry Clay, Kongrenin de desteğiyle bir uzlaşma süreci yürütür ve 1833 yılında ithal edilen malların değerleri toplamının yüzde 20 ‘sini aşan tüm vergilerin kademeli olarak azaltılacağına söz verir. Ayrıca 1842 yılına gelindiğinde tarife oranlarının 1816 yılı oranlarına denk hale getirileceğine ilişkin yasanın onaylanmasını sağlar. Böylece onaylanan Henry Clay tarifesi geçici süreyle de olsa iç savaşı engellemiş olur (Kelley, 2015).

Güney Karolina’nın bu başkaldırısı sürecinde tüm yöneticiler, daha önce yapılan görüşmelere de dayanarak diğer Güney eyaletlerinin kendilerine destek vermelerini bekler. Lakin istisnasız tüm eyaletler bu süreçte Güney Karolina’nın yaptıklarının akıldışı ve anayasaya aykırı olduğuna ilişkin bildirimler yayınlar. En nihayetinde de Güney Karolina kararları aşamalı olarak geri alır. Bu sayede Jackson Hükümeti de Güney Karolina ve diğer eyalet yönetimlerinin Birliğe olan bağlılık ve sadakatlerini teyit etmiş olur. Güney Karolina, sergilediği bu direniş sayesinde, süreçle ilgili taleplerinin büyük kısmını elde eder. Eyalet meclisi bu karşı duruş hareketiyle tek bir eyaletin dahi kendi isteklerini Birliğe ve dolayısıyla Kongre’ye kabul ettirebileceğini göstermiş olur (Vikipedi, 2021).

Güney Karolina tarafından ortaya konulan bu direniş, tartışmalı da olsa barışçıl yöntemlerden biri olan sivil itaatsizliğe² verilebilecek en güzel örneklerden biridir. Sivil itaatsizliğe ilişkin eylemlerde, şiddete başvurulmadan, demokratik ve hukuk devletinden taviz verilmeden, iktidarın meşruiyetinin ve halkın desteğini tekrar kazandırarak iktidarın kararını gözden geçirmeye zorlanması esastır. Sivil itaatsizlik eylemleriyle o an hukuki olarak meşru olmayan ancak toplumsal boyutta meşru görülen ve istenilen bir talebi dillendirerek, iktidarın keyfi karar ve eylemlerine karşı politika geliştirme hedeflenir. Henry David Thoreau’nun şiddet içermeyen sivil itaatsizlik örneklerine ek olarak, John Locke’un “Toplum Sözleşmesi” eserinde de sivil itaatsizlik direnme hakkı olarak ifade edilir. Locke’a göre, siyasal iktidara boyun eğmenin nedeni, yaşam, mülkiyet hakkını korunması ve toplumda barış ve birliği sağlamasıdır. Buna göre, yasama yetkisini kullanan kişiler yetkilerini halktan almadığı, halkın çıkarlarına uygun olmayan yasalar yaptığı taktirde halkın direnme hakkı doğar. Direnme kararını bütün bireyler hep birlikte verir. Locke’a göre halk, meşruiyeti olmayan yasalara itaat etmekle yükümlü tutulamaz (Kırılı, 2015). Güney Karolina’nın yaptığı bu sivil itaatsizlik eylemlerinin amacı mevcut anayasal sistemin imhası değil, hali hazırda bulunan kuralların uygulanmamasından ya da adaletsiz bir yasanın vermiş olduğu zarar neticesinde bir hak arayışıdır (İnaç & Altuntaş, 2015).

2. MEKSİKA - AMERİKA SAVAŞI, 1846

Meksika ile Amerika savaşının ana nedenleri incelendiğinde can alıcı noktanın Amerika’nın o dönemdeki sınırları içerisinde, pamuk üretimi yaptığı güney bölgelerdeki hasat yapılabilir topraklarının tükenmesi, toplum ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yeni arazilere ihtiyaç duyulmasıdır. Bu üretim sonrasında toplanacak vergi gelirlerinin de artması anlamını taşır. Amerika ilk etapta ülke topraklarını genişletme yerine mevcut

² Sivil itaatsizlik kavramının öncüsü Henry David Thoreau’dur. “En iyi yönetim hiç yönetmeyendir ve insanlar buna hazır olduklarında yönetim biçimi bu olacaktır” diyor Thoreau, iktidar kavramının temel dinamiklerini sorgulayarak, iktidarın sınırlarının farklı bir yöntemle düşünebilirliği ve olabirliğine odaklanır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Ölçüm, 2013).

kaynakları ve sanayi sektörünü genişletme yoluna gider, lakin bu konuda yeteri kadar başarılı olamaz. Artık yeni arayış, yeni arazilerdir. *Manifest Destiny*³ olarak literatürde yeralan bu durum Amerikalı yerleşimcilerin kıta boyunca genişlemeye mahkum olduğu inancıdır. Oluşan bu ihtiyaç 1836 yılında San Jacinto savaşı ile Meksikalı askerleri yenilgiye uğratarak bağımsızlığını ilan eden Teksas'ın 1845 yılında Amerika egemenlik sınırları içerisine dahil edilmesiyle giderilmeye çalışılır.

Teksas'ın 28. eyalet olarak Amerikan sınırlarına katılmasından sonraki süreçte ABD Başkanı James Knox Polk⁴ dönemin Senatörlerinden John Slidell'i, Teksas sınırı, New Mexico ve California ile ilgili konularında görüşmeler yapmak için Meksika'ya gönderir. Meksikalı yöneticilerse bu görüşmeleri reddeder. Bunun üzerine Başkan James, General Zachary Taylor'a Ocak 1846 da Nueces ve Rio Grande arasındaki tartışmalı bölgenin işgal edilmesi emrini verir.

Veracruz olarak anılan ve 25 Nisan 1846 - 2 Şubat 1848 tarihleri arasında devam eden savaşta Taylor'un birlikleri sayıca çok daha üstün olan Antonio Lopez Santa Anna komutasındaki Meksika birliklerini birçok stratejik bölgede yenilgiye uğratar ve Meksika'nın kuzeyini işgal eder (Meksika Amerikan Savaşı, 2021). Burada yapılan mücadeleler sonrasında 1847 yılında Meksika'nın başkenti Mexico City kuşatılır ve nihayetinde 1848 yılında Meksika yönetimi kontrol altına alınır.

İki taraf arasında 2 Şubat 1848 tarihinde Guadalupe Hidalgo Antlaşması imzalanarak barış sağlanır. Bu anlaşma maddelerinde, Meksika'nın Teksas dahil olmak üzere Teksas ile California arasındaki tüm topraklardan vazgeçtiği hükme bağlanır (Aktaş, 2014). Anlaşmayla bugünkü New Mexico, Nevada, Arizona ve California eyaletlerini oluşturan topraklar 15 milyon Amerikan doları karşılığında ABD'ye bırakılır.

Polk'un tasavvur ettiği zafer ve bölgesel genişleme, yeni edinimlerin nasıl ele alınacağı sorusu, ABD'deki kölelik tartışmasını da yoğunlaştırır. Her ne kadar köleliğin, fethedilen Meksika topraklarına yayılmasını açıkça yasaklayan *Wilnot Şartı*, Kongre tarafından kabul edilmese de bu konudaki tartışmalar bölgesel gerilimlerin artmasına neden olur (Meksika Amerikan Savaşı, 2021). Anlaşma sonrası dönemde, 1848 yılında Kaliforniya'da altın bulunmasıyla birçok Amerikalı California'ya akın eder ve *Altına Hücum* adı verilen bu göç dalgası, ABD sınırlarının pasifik okyanusuna kadar genişlemesine neden olur. (Amerika Birleşik Devletleri Tarihi - Batıya Genişleme (1789-1849), 2021).

Amerika-Meksika Savaşı sırasında Henry David Thoreau⁵ ödemeyi reddettiği seçim vergisi (poll tax) nedeni ile hapse girer, akrabası olan bir hayırseverin vergi borcunu ödemesi ile bir gün tutuklu kalır ve aynı gün hapishane de “sivil itaatsizlik” konulu ünlü makalesini yazar (Özmen, 2018: 169). Ordunun varlığını ve askeri harcamaları eleştiren Thoreau, savaşan bir hükümete vergi ödemeyi reddetmiş ve eserlerinde “*Hükümet, bizim sunuyorsa iyidir, ama çoğu hükümet genellikle ve tüm hükümetler de kimi zaman yersizdir*” ifadesiyle yönetime ve yönetenlere karşı muhalif duruş sergilemiş, “*Hükümetlerin en iyisi hiç hükmetmeyendir*” hükümetlerin ve hükmedilmenin yanlışlığı üzerinde durmuştur (Özmen, 2018: 169).

³ Bu kavram, "Yeni bir cennet inşa etmek için yeni bir dünyanın potansiyelleri tarafından oluşturulan, Eski Dünya'yı yüksek bir örnekle kurtarmak için bir görev duygusundan" doğmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Merk, 1963).

⁴ On birinci ABD Başkanı'dır; öncesinde Tennessee Eyalet Valisi ve Temsilciler Meclisi Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.

⁵ 1817-1862 yılları arasında yaşayan, ABD'li yazar ve düşünür.

Thoreau, itaat ve itaatsizlik arasında fırsat maliyetine dair bir hesap yaparak vergi ödemenin ya da ödememenin maliyetini ortaya koyar ve vergiye karşı bir sivil itaatsizlik ve devrimden bahseder (Özmen, 2018: 171). Thoreau, “sivil itaatsizlik” eserinde vergiye karşı sivil itaatsizlikle ilgili şu ifadelerle yer verir;

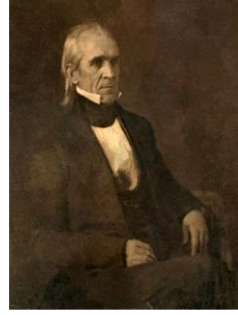
“Eğer bin kişi bu yıl vergileri ödemeyi reddetse, bu vergilere razı olmaktan daha vahşi ve kanlı bir ölçüt değildir, onlar değil, devlet vahşileşmiş ve masumlara kastetmiş olur. Bu, aslında, barışçıl bir devrimin tanımıdır, eğer böyle bir şey gerçekten mümkün ise. Vergi memuru ya da herhangi bir memur, “Ben ne yapayım?” diye soracak olursa, cevabım şudur; “eğer gerçekten bir şey yapmak istiyorsan, istifa et.”

(Thoreau, 2013: 26)

“Altı yıldır hiç seçim vergisi ödemedim. Bu sebeple bir kez hapse girdiğimde, ... Parmaklıklar ardına tıkmıştım, beni sanki sadece et, kan ve kemikten oluşuyormuş gibi gören kurumun aptallığı yüzünden ve elimden bir şey gelmiyordu. Sanırım bu, benden sağlayabileceği tek yarar olarak görünmüştü ve asla benden fayda sağlayacak başka yollar aramamıştır. Asla kısıtlanmış gibi hissetmiyordum. Duvarların yapıldığı taş ve harç bana büyük bir zıyan gibi görünüyordu. Sanki, kasabada tek vergisini ödeyen benmişim gibi hissediyordum (tek doğru yapan benmişim gibi hissediyordum)” (Thoreau, 2013: 26).

Henry David Thoreau,
(1817-1862)

James Knox Polk, 11. ABD Başkanı
(Görev Süresi 1845-1849)

3. KALİFORNİYA YABANCI MADENCİLER VERGİSİ DİRENİŞİ, 1850

1848 yılında Kaliforniya, Sacramento Vadisi’nde altının keşfedilmesi en büyük toplu göç hareketlerinden biri olan ve *Altına Hücum (Gold Rush)* adıyla anılan hareket ortaya çıkar. Aslen bir marangoz olan James Wilson Marshall, Nevada yakınlarındaki dağlarda, Sierra’nın dibindeki Amerikan nehrinde, 24 Ocak 1848 tarihinde altın parçacıkları bulur. Bu dönemde keşif gizli tutulmaya çalışılsa da Haziran ortasına kadar San Francisco’daki erkek nüfusunun yaklaşık dörtte üçü altın bulmak için şehirden ayrılır. Kırk dokuzlar olarak bilinen, kara ve deniz yoluyla tüm varlıklarını satarak Kaliforniya’ya göç eden altın arayıcısı sayısı 1849 yılı sonunda yaklaşık yüz bin kişiye ulaşır (California Altına Hücum, 2021).

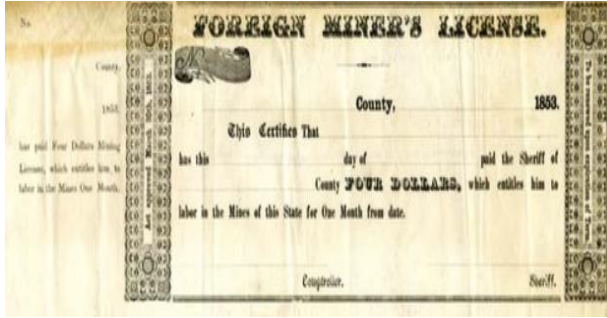
Kanunsuz ve şiddet içeren maden kampları, hükümet ve kolluk kuvvetleri tarafından da yeni oluşumların ortaya çıkmasına neden olur. Kaliforniya’daki altına hücum süreci 1852 yılında zirve noktasına ulaşır. Yapılan yerel sayım sonuçlarında yerli olmayan nüfusun iki yüz elli binin üzerinde olduğu belirlenir. Ayrıca bu nüfusun yaklaşık yüzde 47’sinden fazlasının Calaveras, El Dorado, Mariposa, Nevada, Placer, Sierra ve Tuolumne bölgelerinde bulunduğu yine yerli kaynaklardan alınan bilgiler arasındadır (Kanazawa, 2005). Bölge nüfusu altın keşfiyle o dönemde birlikte üç katına çıkar. Çin, Avrupa ve Güney

Amerika'dan da birtakım yerleşimciler gelmiş olsa da gelen madencilerin çoğunun Amerikalı olduğu yine dönemin yerli kaynaklarında yazılıdır (California Gold Rush, 2021).

1848 yılı sonrası Kaliforniya yasama meclisi göçmen akınını durdurmak amacıyla, göçmen madencileri dışlayıcı vergi kanunlarını gündemine alır. Lakin bir süre sonra altın arama sürecinde madencilerin gerçek kişilerden ziyade tüzel kişiliklere dönüşmesi, oluşturulacak kanunların çalışan kişilere yönelik çıkarılmasını zorunlu kılar. Kaliforniya Askeri Valisi John Mason, madencilik işiyle uğraşan yabancıların, Kaliforniya eyaletine davetsiz misafir olarak muamele edilmesi gerektiğine inanır. Onun girişimleri sayesinde yasama sistemi, yabancı madencilerin sayısını azaltmaya destek olacak bir yasa onaylar.

Peter Burnett, Kaliforniya'nın ilk Valisi olarak görev yapan Amerikalı bir politikacıdır. 1850 yılında Burnett ve Kaliforniya eyalet meclisi, *Yabancı Madenciler Vergisi Yasası* olarak adlandırılan, göçmenlik karşıtı yasayı kabul eder. Altına hücum olarak anılan bu sürecin başlarında göçmenleri kontrol altına almak amacıyla Kaliforniya'daki tüm yabancı madencilerden aylık yirmi dolar vergi alınır. Lakin yabancı madenciler vergisi hakkında Çin ve Meksikalı madenciler, *“verginin çalışılan maden sabalarının ele geçirilmesi amacıyla kullanılan bir araç olamayacağını, Amerikan vatandaşlarının madenciliği kendi tekellerine geçirme amacı ile bu vergiyi koyduklarını, bu işlemin hukuksuz olduğunu”* dile getirir ve isyan başlatırlar. Bu isyana ülkelerinden Kaliforniya'ya gelmiş birçok mafya grubu da eşlik eder.

İlk etapta yerli ve yabancı madenci grupları arasında, daha sonra da Hükümete karşı oluşabilecek mücadelenin önüne geçmek amacıyla dönemin yasama meclisi geri adım atarak 1850 yılı sonunda yirmi dolarlık yabancı madenciler vergisini yürürlükten kaldırır. Yabancı madenciler bu direnişlerinde başarılı olurlar. Yürürlükten kaldırılan verginin yerine yabancı madencilere yönelik aylık dört dolar tutarında daha cüzi bir vergi uygulamaya konur (Kaliforniya'daki 1850 Yabancı Maden Vergisine Direniş, 2021). Aşağıda 1853 yılında yabancı madencilere verilen maden arama lisansına ilişkin görsel yer almaktadır.

(Yabancı Madencilere Verilen Aylık Lisans Belgesi)

Yabancılar uygulanan madenci vergisine direniş ortaya çıkardığı sonuç itibarıyla başarılı bir direniştir. Zira bu vergiden etkilenen kesimlerin başlattıkları mücadele vergiyi koyan hükümetin geri adım atmasıyla sonuçlanmıştır.

4. AMERİKAN İÇ SAVAŞI, 1861

Seksiyonalizm (bölgecilik), Kuzey ve Güney'in farklı olan ekonomileri, toplumsal yapıları, gelenekleri ve siyasi değerleriyle ilgilidir. 1800 ve 1860 yılları arasında köleliği aşamalı olarak kaldıran Kuzey, sanayileşmeye ağırlık vererek kentleşme oranını yükseltir. Güneyse bu süreçte daha çok köle emeğine dayanan “pamuk plantasyonlarına” ağırlık verir. Günümüzde tarihçiler sanayileşmesini tamamlamış Kuzey ile tarımsal ekonomiye dayalı

Güney arasındaki savaşın temel nedeninin ekonomik farklılıklar olup olmadığı konusunda ortak bir karara varamamışlardır. Günümüzde çoğu tarihçi, 1920’lerde tarihçi Charles A. Beard’ın ortaya attığı ekonomik determinizm konusunu reddederek, Kuzey ve Güney ekonomilerinin büyük ölçüde birbirlerini tamamlayıcı olduğunu ve sosyal olarak farklı olmakla birlikte, her iki tarafın da ekonomik olarak birbirlerine fayda sağladığını vurgulamaktadır (Wikiyours, 2021).

Büyük çiftliklere dayanan ekonomisiyle ancak köle emeğiyle ayakta durabilen Güney, sanayisiyle köle emeğine ihtiyaç duymayan Kuzey’den zamanla uzaklaşır. Amerikan İç Savaşı’nın sebeplerinden birisi de iki taraf arasında bölünmeye neden olan kölelik⁶ konusudur. Amerikalılar kıtaya yayılıp, yeni eyaletler kurdukça ve daha çok toprak edindikçe, Güney’in ileri gelenleri, bu yeni eyaletlerin köle kullanmaması durumunda azınlıkta kalacaklarını ve köleliğin kaldırılacağını anlar (Ungo, 2021). Bilhassa köleliğin batı bölgelere yayılmasından kaynaklanan sorunlar ortaya çıkar. Birlik askerleri asıl amaçlarının köleleri kurtarmak olduğuna inanır. Lakin konfederasyon birlikleri ise savaştaki temel amaçlarının Güneyli toplumu korumak olduğunu ve köleliğin de bu toplumun ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia ediyordu. Kölelik karşıtı güçlere ait oluşturulan stratejilerde, Batı’ya doğru genişlemenin durdurulması ve böylece köleliğin aşamalı bir biçimde bitirilebileceği üzerinde durulur. Güney’deki kölelik yanlılarıysa bu stratejiyi tanımadıklarını ve Anayasal haklarının ihlal edildiğini belirterek öne sürülen bu stratejileri reddederler. Güneyli beyazlar kölelere özgürlük vermenin Güneyin ekonomisini mahvedeceğine inanmaktadır. Bunun sebebiyse kölelik kurumuna yapılan büyük yatırımların yanı sıra, eski siyahi kölelerin topluma katılacağı endişesidir. Kasım 1860’ta Abraham Lincoln’in⁷ başkan seçilmesi, bölünmeye yol açan önemli faktörlerdendir. Güneyli liderler, Lincoln’ün köleliği kaldıracağını düşünür ve kendilerinin bir yok oluşa doğru gideceklerinden endişe duyarlar (Wikiyours, 2021). Temsilciler Meclisinde Kuzey’in sürekli olarak gücü ve etkisi artar, Güneyliler ise güç kaybederler. Lincoln, Mart 1861’de göreve başlamadan önce, yedi bağlı eyalet Birlik’ten ayrıldıklarını ilan ederek Konfederasyon’u oluşturur⁸.

Konfederasyon’un kurulmasından hemen sonra 12 Nisan 1861 tarihinde Fort Summer’da bulunan garnizonun Konfederasyon topçusu tarafından topa tutulmasıyla Amerikan İç Savaşı başlamış olur ve bu savaş, dört yıl sonra 1865 ilkbaharında konfederasyon ordularının teslim olmasıyla sona erer. Bu kanlı savaş ardında doğası gereği bir dizi trajik hikaye bırakır. Yaklaşık yedi yüz elli bin kişinin hayatına mal olan savaş bir milyon üzerinde vatandaşın da yaralanmasına neden olur. Hayatını yitiren asker sayısı Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı’ndaki Amerikan askeri ölümlerinin sayısından fazladır. Bu sayılar savaşın ne denli büyük bir tahribata yol açtığını göstermesi bakımından önemlidir.

⁶ Kölelik, on sekizinci yüzyılın sonuna doğru ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Kuzey eyaletlerinde yasaklanır. Güney eyaletlerindeyse kölelik uygulaması giderek yayılır.

⁷ ABD’nin On altıncı Başkanı ve Cumhuriyetçi Parti’nin ilk başkanıdır.

⁸ Bu yedi eyalet *Pamuk Devletleri* olarak bilinen Mississippi, Florida, Alabama, Georgia, Louisiana ve Teksas’tır. Bu devletler Ocak ve Şubat 1861’de birlikten ayrılırlar. Ayrıca Güney Karolina da birlikten ayrılan bir diğer eyalet olur.

(Amerikan İç Savaşına İlişkin Bir Görsel)

Konfederasyon'un mağlubiyetiyle birlikte kölelik tüm ülkede kaldırılır. Savaş, Güney eyaletlerinde bulunan zenginliği büyük ölçüde sonlandırır. Tüm birikmiş yatırımlar ve Konfederasyon tahvilleri kaybedilir. Birçok banka ve demir yolu iflas eder. Güney'deki kişi başı gelirden önemli ölçüde azalma meydana gelir. Savaş sonrasında Güney'in altyapısı büyük oranda yok olur. Bu olumsuz tablo yirminci yüz yıla kadar sürer. Daha önce ABD içindeki federal yapıda önemli bir etkisi olan Güney'in bu etkisi yirminci yüzyıla kadar yok olur. Birliğin tam restorasyonu için, savaş sonrası *Yeniden Yapılanma* olarak bilinen oldukça tartışmalı bir dönem başlar. 1863-77 arası süren yeniden yapılanma dönemi, savaşın bitimiyle hemen başlar ve ulusal birliği yeniden kurma, ulusal hükümeti güçlendirme ve serbest kölelere sivil haklar verme çabasıyla devam eder. Birlik orduları Konfederasyon'un elinde tuttuğu üç buçuk milyon köleyi kurtarır. *Özgürlük Beyannamesi* ile siyahi vatandaşların büyük çoğunluğu özgürlüklerine kavuşur. Sınır eyaletlerinde yaşayan veya bazı işgal edilmiş Konfederasyon topraklarında bulunan köleler beyannamenin ilanından önce ABD Anayasasının on üçüncü maddesine dayanılarak serbest bırakılır (Wikiyours, 2021).

İç Savaş sırasında, 1863 yılında Georgia eyaletinde tuz üretim yerlerine yapılan baskınlarda Konfederasyon büyük zarar görür. O dönemlerde bir denizci yaşanan tuz hezimetini şöyle özetler: *"Tuz Konfederasyon için hayatı bir önem taşımaktadır. Ne kadar çok tuz yok olursa, o kadar çabuk barış olur, çünkü isyancılar pastirmaları olmadan yaşayamaz ve pastırma almak (ve muhafaza etmek) için tuz kullanmaları gerekir"*. 1861 yılında başlayan savaşla birlikte Güneyliler tuz erişim konusunda büyük zorluklar yaşar. Savaşın ardından Güney'deki tuz üretimi büyük oranda tükenir. Tuz erişimde güçlük yaşayan Konfederasyon böylelikle İç Savaş'ta büyük bir darbe almış olur (Ewbank, 2018).

1800'lerde Amerikan tuz üretiminin çoğunluğu Kuzey'de gerçekleşir. Özellikle Syracuse tuzu bol olarak bilinen bir yerdir. O yıllarda etleri bozulmadan muhafaza etmenin yegane yolu tuzla sahip olmaktan geçer. Domuz yetiştiren Güneyliler tuz yetersizliğinden veya tuz kalitesinin düşüklüğünden dolayı etlerinin bozulmasından şikayetçilerdir. Tuzun önemi savaş yıllarında o kadar artar ki kaya tuzu madenlerinde çalışan işçilere askerlikle ilgili muafiyet getirilir. Lakin köle olarak çalışmak zorunda olan siyahiler için durum beyazlardan farklıdır. Onların tuz madenlerinde çalışması bir tercih değil, zorunluluktur. O dönemde sadece erkekler değil, siyahi kadınlar da çalışması oldukça meşakkatli olan madenlerde zorla çalıştırılmaktadır.

Amerikan iç savaşı, Amerikan toplumu üzerinde militarist bir etki bırakır; Amerikan milliyetçiliği üzerinde önemli sonuçlar doğurur. Söz konusu savaş kolektivist entelektüelleri cesaretlendirerek kolektivist anlayışa sahip düşünürlerin sayısında artışa neden olur. Bu durum bireyci kimi entelektüellerin kendi düşüncelerinin demode olduğunu düşünmelerine yol açar. Onlara göre dünya hızla değişmektedir ve kendi düşünceleri çağın gerisinde kalmaktadır. Savaş ortamı ve toplum üzerinde yarattığı etki önceki Jefferson Amerika'sını şekillendiren bireyciliğin değerini yok ederek ortadan kaldırmıştır. Ulusal Birlik için hizmet etmek, egemen ideal olarak belirir. Bağımsız ve liberal düşünce önemini hızla yitirmeye başlar. *Devletin bireyden daha önemli olduğu* mottosu daha güçlü bir halde savunulmaya başlanır. Bu düşünsel değişimin sembollerinden biri yazar Ralp Waldo Emerson'dur. 1862 yılında yazmış olduğu *Amerikan Uygarlığı* isimli eserinde belirgin bir biçimde bireycilik ve anarşizm vurgusu ortadan kalkar. Savaşın ardından ülke aydınlarının, güçlü merkezi yönetime ve milliyetçiliğe olan ilgisi bir hayli artar. Jefferson temelli olan adem-i merkeziyetçilik ve birey özgürlüğü modası geçmiş olarak görülür. Böylece bu kavramların savaştan sonra Amerika'da vaktini doldurduğu kabul edilir (Richman, 2011).

1861 Amerikan İç Savaşı beraberinde birçok yıkım getirir. Savaş koşullarının üretim süreci üzerindeki etkileri ve işçilerin maruz kaldığı olumsuz koşullar Karl Marx'ın penceresinden şöyle ifade edilir (Marx, 2011):

"1861 Amerikan İç Savaşı döneminde pamuk kıtlığı, hammadde kıtlığı ve fiyatların yükselişinden kaynaklı üretim sürecinde kesintiler olmuştur. İşlerin tam zamanlı olduğu yerlerde bile ücretler çok düşüktü. Pamuk işçileri, yöneticilerin koruyuculuğuna sığınmak için (bu, aslında fabrika sahiplerinin yardımına sığınmak demekti) lağımculuk, yol yapımı, taş kırma, kaldırımcılık gibi her türlü belediye işlerinde seve seve çalışıyorlardı. Bütün burjuvazi, işçileri göz hapsine almıştı. En berbat ücretler bile teklif edilip de işçi bunu kabul etmeyince, Yardım Komitesi, adını hemen yardım listesinden siliyordu. Bir bakıma bu, fabrika sahipleri için altın çağdı, çünkü işçiler ya açlıktan ölecek ya da burjuvazi için en karlı gelen bir fiyat karşılığında çalışacaktı. Yardım Komiteleri, bekçi köpekliği ödevini yapıyorlardı. Aynı zamanda fabrikatörler, hem işçilerin et ve kanına yatırdıkları sermayeyi hazır durumda tutabilmek, hem de işçilerden sızdırılan ev kiralalarını güvence altına almak amacıyla, elden geldiğince dış göçü engellemek için hükümetle gizli anlaşma halindeydiler".

5. SAN ELIZARO TUZ SAVAŞLARI, 1866

Tarihsel süreçte tuzun tıbbi alanda kullanımının dışında gıda koruyucu olma özelliği, onu siyasi ve askeri açıdan önemi ve değerli bir meta haline getirir. Bir tuz kaynağına erişim konusunda kaydedilen en erken savaş M.Ö. 3.000 yılında Çin'deki bir tuz gölü içindir. M.Ö. 2.200 yılında Çin İmparatoru Hsia Yua, Shandong Eyaleti'nin İmparatorluk Sarayına tuz sağlaması gerektiğini ilan eder. Çinli bir filozof tuza "dünyadaki en tatlı şey" der (Saltworkconsultants, 2021).

Tuz binlerce yıllık uzun bir geçmişe sahip olan ve uğrunda nice mücadelelerin yaşandığı bir mineraldir. Tuzun doğadaki başka kaynaklarla kıyaslandığında elde edilmesinin zor olduğu ve bu nedenle savaşlara yol açtığı bilinir. On dokuzuncu yüzyılda meydana gelen San Elizaro Tuz Savaşı, Amerika kıtasının tanık olduğu en önemli savaşlardan biridir.

On dokuzuncu yüzyıl koşullarında et kurutma (kürleme) işlemlerinde birincil kimyasal olarak tuz kullanılır. Ayrıca tuzun insan ve hayvan sağlığı için de önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Bunların yanı sıra tuz, çeşitli endüstriyel süreçlerde de önemli bir unsurdur. Örneğin tuz olmadan, ayakkabı üretimi neredeyse mümkün değildir. Geleneksel

kullanımlara ek olarak, Chihuahua'da tuz, gümüşün eritilmesinde kullanılır (Civil War Stories of Inspiration, 2021)•

Syracuse'un Ünlü Tuz Kullübeleri)

Batı Teksas'ın tuz yatakları, kurumuş eski denizlerin kalıntılarından oluşur. Guadalupe Dağları'ndaki yağmurların ardından, Rio Grande Vadisi'nde sığ tuz gölleri oluşmaya başlar. Yoğun madencilik faaliyetlerinden önce, tuz tabakaları kimi alanlarda birkaç metre kalınlığa ulaşır. Bahsedilen tuz yatakları Guadalupe Dağları'nın eteklerinde bulunur. El Paso'nun güneydoğusundaki San Elizario'ya kadar uzanarak, yüzyıllardır bölgede yaşayan yerliler için büyük önem taşır. Hatta Apache ve Tigua gibi Kızılderili kabileleri için kutsal kabul edilir (Legends of America, 2021)•

Kaya tuzu yataklarıyla bilinen El Paso bölgesinde o dönemde yaklaşık beş bin Meksikalı yaşar. San Elizario'da yaşayan halkın büyük çoğunluğu Meksikalılardan oluşur. Bu bölgede yaşayan Meksikalıların temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden oluşur ve buna ek olarak tuz madenlerinde çalışarak gelirlerini destekler. 1848 yılından önce, İspanyol yasalarına göre tuz yatakları, herhangi bir kişiye ait olmayan ortak arazilerdir. 1848 yılından sonra Amerikan yasalarına göre bu alanlar herkesin kullanımına açık, sahiplenilmemiş topraklardır (National Park Service, 2022)• Meksikalılar, herkesin tuz hakkına sahip olduğuna inanan bir topluluktur. Meksika, İspanya'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra, tuz kullanımının ortak hakları bölgedeki bütün topluluklara verilir. Lakin Meksika-Amerikan Savaşı'nın ardından bölge ABD kontrolüne geçti (Legends of America, 2021)•

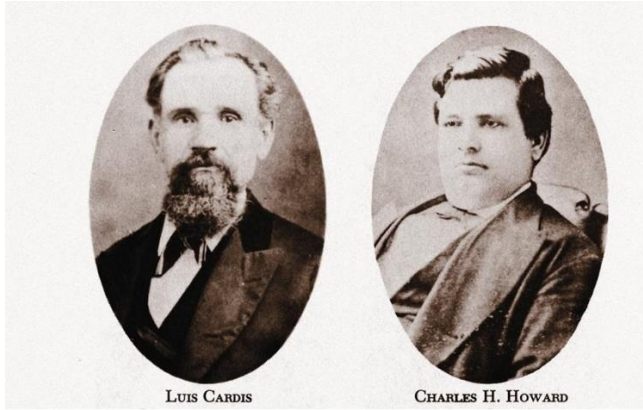
San Elizario Tuz Savaşı literatürde El Paso Tuz Savaşı ya da Salinero İsyanı olarak da bilinir. Yerel düzeyde başlayan çatışmalar zamanla büyüyerek Federal Hükümetin dikkatini çeken bir soruna dönüşür. El Paso Tuz Savaşı, on dokuzuncu yüzyıl Amerikan tarihinin en önemli çatışmalarından birini temsil eder. El Paso'nun tuz madenleri yerel halk tarafından özgürce kullanılırken, önde gelen Anglo Amerikalılar madenler üzerinde mülkiyet sahibi olmaya çalışır. Özelleştirmeyi destekleyenlerle özelleştirmeye karşı çıkan kesimler arasında gerginlik giderek tırmanmaya başlar.

Missouri avukatı ve eski Konfederasyon subayı olan Charles Howard 1872 yılında bölgeye gelir. Howard, Demokrat Parti'yi Batı Teksas'ta iktidara getirmeye kararlıdır. Kısa süre sonra bölge yargıçı olan Howard, siyasi lider ve danışman olarak bilinen Louis Cardis'le bir ittifak kurar. Lakin bir süre sonra Howard, Louis Cardis'e sırtını döner ve bir kapitalist olan kayınpederi George B. Zimpelman adına tuz gölleri için talepte bulunur. Kısa bir süre sonra, Howard tuz göllerine giden yolu kapatır ve toplanan tuz için vergi uygulamasını hayata geçirir. Bu eylemler, Guadalupe Hidalgo Antlaşması hükümleri uyarınca tuz yataklarını kamu malı olarak gören ve tuz yataklarının ortak mülkiyetten özel mülkiyete dönüştürüp hayatta kalmalarını tehdit eden Meksika vatandaşlarını çileden çıkarır (Legends of America, 2021)• Louis Cardis başta olmak üzere Howard'ın yerel politikacılara

düşman olmasıyla tuz yataklarının mülkiyeti konusundaki çatışma kişiselleşir. Aralarındaki mücadele adeta özel bir kan davasına dönüşür.

Teksaslı bir İtalyan göçmen olan Cardis, Meksikalılar tarafından lider olarak kabul edilir. Meksikalılar nasıl bir tutum almaları konusunda Cardis'e danışır. Cardis onlara her zamanki gibi tuz göllerinden istedikleri kadar tuz almalarını söyler. Bu gelişmelerin ardından Howard, göllerden tuz elde etmeyi planladıklarını açıkça söyleyen iki Meksikalıyı tutuklatır. Bu durum yerel halkın ayaklanmasına neden olur (El Paso Times, 2022). Howard yakalanıp San Elizario'da hapsedilir. Lakin tuz yatakları üzerindeki tüm haklarından vazgeçip, şehri terk etmesi ve bir daha geri dönmemesinin kabulü üzerine serbest bırakılır (EPCC, 2022).

Howard serbest bırakıldıktan sonra Cardis'i çift namlulu tüfikle vurarak öldürür. San Elizario halkı çileden çıkar ve Howard'ın tutuklanmasını talep eder. Lakin Howard mahkemeye çıkarıldıktan sonra kefaletle serbest bırakılır. Howard serbest bırakıldıktan bir süre sonra öldürülür. Kasaba halkı binaları yağmalamaya başlar. Bu gelişmelerin ardından San Elizario'nun liderleri Meksika'ya kaçır. Kargaşanın bir sonucu olarak San Elizario ilçe statüsünü kaybeder ve El Paso'ya taşınır. Kasabanın nüfusu azalır ve hispanikler, bölgedeki siyasi nüfuzlarını kaybeder. Tuz Savaşı'nın dikkat çeken sonucu Meksikalıların kendi toprakları olan bölgede ABD'de karşı kaybettiği gücün anlaşılmasıdır (Legends of America, 2021).

Ülkenin hemen hemen her yerinde gazeteler bu çatışmalara yer vermeye başlar. On iki yıl süren tuz savaşında onlarca kişi yaralanır ve hayatını kaybeder. Pusu ve çatışmalar sonucunda kaç insanın öldüğü ya da yaralanmış olduğu bilgisine tam olarak erişilemez. Bazı kaynaklar on iki kişinin hayatını kaybettiğini iddia ederken Times'ın 29 Nisan 1956 tarihli bir makalesinde 'Tuz Savaşı'nda 6 kişinin öldüğünü ifade eder. Ayrıca bu savaş 500.000 dolardan fazla maddi hasarla sonuçlanır. San Elizario'da yaşananlar artık sadece tuz haklarıyla ilgili bir kavga değildir. Çok boyutlu bir sorun haline gelmiştir. Siyasi, kültürel ve ırksal boyutlarıyla sorun çeşitlenir (Ifank, 2022).

Yukarıda sıraladığımız vergi isyanlarının devamında vergi direncine örnek verilecek gelişmeler olur. Amerikan vergi direnç hareketleri kronolojik olarak 1877 Teksas'ta Meksika-Amerika Vergi Direnci ve 1929 Büyük Depresyon yıllarında Vergiye Direniş biçiminde sıralanabilir. San Elizario'da yürürlüğe giren yeni mülkiyet yasaları yerel halkın tuz madenlerinden yararlanmaları önünde engeller oluşturur. Özelleştirilen madenlerden yararlanabilmek için belirli bir ücret veya belirli bir vergiye tabi tutuluyorlardır. Bu

Meksikalı Amerikalılar için ciddi bir ekonomik darbedir. San Elizaro Tuz Savaşı sırasında, kendini Meksika'ya bağlı hisseden Teksas'ın El Paso ilçesi sakinleri bir süre sonra güç kazanırlar ve ABD'ye sadık bir hükümete kesinlikle vergi ödemeyeceklerini açıklarlar. El Paso'da yaşayan vatandaşların büyük bir bölümü Meksikalılardan oluşmaktadır. Meksikalılar söz konusu bölgede Amerikalı subayları görevden almıştır.

El Paso hükümeti tarafından seçilmiş bir belediye meclisi olmasına rağmen, 1875 Ağustos'u ile 1880 Temmuz'u arasında meclis üyelerinin bir araya geldiğine dair bir kanıt yoktur. Bu durum halkın kendilerini desteklemediği gerçeğini orta koyar. Meksikalı olan meclis üyeleri mecliste yapılan toplantılara katılmalarının anlamsız olduğuna kanaat getirirler. Zira meclisin birkaç beyaz üyesi karar verici pozisyonundadır. Halkın çoğunluğu kendilerini Meksikalı olarak görür ve ABD hükümetiyle çok az ortak noktaları olduğuna inanır. El Paso vatandaşları vergi ödeme konusunda istekli değildir. Bu gerekçeyle ABD'li yöneticiler tarafından sürekli suçlanırlar. Lakin bu suçlamalar bir anlam taşımaz. Zira vergi toplamak için ciddi bir çaba söz konusu değildir. Yaklaşık beş yıl süresince meclis toplantıları bile yapılmamıştır. ABD'ye karşı tepkili olan yerli Meksikalı halkın vergilere direnç göstermesi bu koşullar içerisinde çok olağan bir durum olarak belirmektedir (Dusseault, 1980-1981).

Yaşanan bu gelişmeler vergiye direnç göstererek vergileri reddetmek anlamına gelir. Bu vergi direncinin tarihsel temelleri Meksika - Amerikan savaşlarına ve aralarında yaşanan tuz mücadelelerine dayanır. Söz konusu vergi direnci tarihsel olarak devam eden bir dizi sorunun sadece halkalarından biridir.

SONUÇ

Verginin karşılıksız ve cebri olması, mükelleflerin vergiye karşı bir direnç göstermesine neden olabilir. Bunun sonucu mükellef, vergiyi ya hiç ödememek ya da az ödemek ister. Gönüllü olarak ödemesi gereken vergiyi hiç ödememesi ya da az ödemesi “vergi direnci”dir. Vergi direnci gösteren mükellefler vergi ödeme konusunda çeşitli nedenlerden dolayı isteksizdir. Bunun yanında vergi isyanını da tanımlarsak, “çeşitli amaçlarla vergisel düzene veya vergilendirme yetkisinin kullanımına karşı kolektif olarak ortaya konulan aktif bir tepkidir denebilir (Arıkan & Önkan, 2021).

Amerikan tarihinde ortaya çıkan vergi isyan hareketlerinin sayısı oldukça fazladır. Amerika'nın bağımsız bir ülke haline gelmesinde önemli bir rol oynayan vergi isyan hareketleri, genellikle ağır ve temsilsiz olduğuna inanılan vergilere karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca vergi alanında duyulan hassasiyetin sonucu olarak ortaya çıkan bu eylemler, bağımsızlık mücadelesinden sonra da defalarca gündeme gelmiştir. Amerika'da ortaya çıkan vergi isyan hareketleri, genel olarak isyana konu olan verginin adıyla veya isyanı başlatan kişi ya da grubun adıyla tarihe geçmiştir. Amerikan vergi isyan hareketleri kronolojiye uygun olarak: 1765 tarihli Pul Vergisi İsyanı, 1773 tarihli Boston Çay Partisi İsyanı, 1786-87 tarihleri arasında ortaya çıkan Shays İsyanı, 1794 tarihli Viski Vergisi İsyanı, 1799 tarihli Fries İsyanı ve 1828-61 tarihleri arasında yaşanan Gümrük tarifesi isyanları şeklinde sıralanabilir (Aktan, Dileyci & Saraç, 2002).

On dokuzuncu yüzyıl ile ilgili vergilere karşı oluşan direncin vergi isyanlarına kapı araladığını söylemek mümkündür. Bu anlamda bireylerin vergileri ödememeye dönük tutumları, kolektif bir hal alarak radikalleşebilmektedir. Böylece vergilere karşı oluşan direncin büyüyerek vergi isyanlarına gerekli koşulları hazırladığı da açıklıkla belirtilebilir.

Bu yüzyıl içerisinde meydana gelen olaylar, yapısal ve neden sonuç ilişkisi çerçevesinde incelendiğinde bazı mücadelelerin, Henry David Thoreau'nun, şiddete başvurmadan

yönetilen ve sonrasında hükümetlerin kararlarını gözden geçirmesi ile sonuçlanan sivil itaatsizlik olgusu ile paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılabilir.

Son olarak, on dokuzuncu yüzyıl vergiye direniş ve isyanları değerlendirdiğimizde aşağıdaki çıkarımlara varabiliriz.

- Amerika'nın kuruluşundan sonraki süreçte yaşanan kölelik hareketi için farklı bölgelerin yaptıkları işlerin çeşitleri itibarı ile kölelere olan ihtiyaçları, kölelik sisteminin kaldırılmasını engelleyici boyutlara ulaşmıştır.
- Amerikan hükümetinin kendi sınırlarının genişletilmesi amacı ile(*Manifest Destiny*) yaptığı silahlı mücadeleler sonucunda elde edilen topraklarda vergilere karşı önce bireysel sonra kitlesel olarak direnç oluşmuş ve bu süreçler vergi isyanı ile sonuçlanmıştır.
- Hükümetlerin koydukları vergilere karşı bölgesel halkın tepki gösterdiği ve sonrasında hükümetin geri adım atabildiği ispatlanmıştır.
- Hükümetlerin süregelen konjonktürel hareketlere karşı koydukları vergilere istinaden bu vergiden etkilenen kesimlerce yapılan itirazların sonuç bulduğu ve hükümetlerin konulan vergileri iptal ettiği ve/veya değiştirdiği gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C., Dileyici, D., & Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve isyan. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Aktaş, Ö. (2014). ABD tarih ders kitaplarında savaşların anlatım tarzı üzerine değerlendirme. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/183365/187-201>.
- Amerika Birleşik Devletleri Tarihi - Batıya Genişleme (1789–1849). (2021). https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletleri_tarihi adresinden alındı
- Ankan, Z., & Önkan, Ö. (2021). Vergi isyanları. Eurasian Conference on Language & Social Sciences (546-547). Gjakova: Gjakova University.
- California Altına Hücum. (2021). <https://tr.royalmarinescadetsportsmouth.co.uk/monica-lewinsky-scandal> adresinden alındı
- California Gold Rush. (2021). <https://tr.jodoinstitute.com/473-california-gold-rush> adresinden alındı
- Civil War Stories of Inspiration. (2021, 12 26). Salt shortages trouble confederacy: <https://civilwarstoriesofinspiration.wordpress.com/2008/09/21/salt-shortages-trouble-confederacy/> adresinden alındı
- Çeştepe, H., & Güven, T. (2016, 06 27). Osmanlı imparatorluğu'nda dahili gümrük vergisi istisnaları. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/basbed/issue/38793/453683>.
- Dusseault, P. (1980-1981). Why in 60 and not in 28? The Catholic issue in the campaigns of Kennedy and Smith. Loyola University Student Historical Journal.
- Dyer, D. K. (2004). The Comunero uprising in Castile, 1520-1521: a case study for early modern revolution. University of Tennessee- Knoxville.
- El Paso Times. (2022, 01 29). Salt war erupted over attempt to start charging fees for it in 1877: <https://www.elpasotimes.com/story/news/2020/08/13/salt-war-erupted-over-fees-1877-salt-flats-texas-rangers-surrender-san-elizario-el-paso/3369872001/>
- EPCC. (2022, 01 30). Borderlands: Salt war of 1877 divided southwest residents. <https://epcc.libguides.com/c.php?g=754275&p=5406150>
- Ewbank, A. (2018). How salt helped win the civil war. Atlas Obscura.
- Gök, K. (2007). Vergi direncinin gelişimi. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3699>.
- İnaç, H., & Altuntaş, U. (2015, Kasım - Aralık). Demokratik bir direnme biçimi olarak sivil itaatsizlik: John Rawls ve Jürgen Habermas tartışması ekseninde meşruluk analizi. Akademik Bakış Dergisi, s. 419.
- Kaliforniya'daki 1850 Yabancı Maden Vergisine Direniş. (2021). https://stringfixer.com/tr/Writers_and_Editors_War_Tax_Protest adresinden alındı
- Kanazawa, M. (2005). Immigration, exclusion, and taxation: Anti-Chinese legislation in Gold Rush California. Carleton College Department of Economics Working Paper Series, 4.

- Kelley, L. (2015). The nullification crisis. Essential Civil War Curriculum, 10.
- Kırlı, Ö. (2015, Mart - Nisan). Sivil itaatsızlık ve Henry David Thoreau. Akademik Bakış Dergisi.
- Ladenburg, T. (2007). The Crisis of 1833: Tariffs and nullification. www.digitalhistory.uh.edu. adresinden alındı
- Legends of America. (2021, 12 30). El Paso salt war: <https://www.legendsofamerica.com/tx-elpasosaltwar/> adresinden alındı
- lflank. (2022, 01 02). The El Paso salt war. <https://lflank.wordpress.com/2019/11/12/the-el-paso-salt-war/> adresinden alındı
- Marx, K. (2011). Kapital üçüncü cilt. Ankara: Sol Yayınları.
- Meksika Amerikan Savaşı. (2021). https://stringfixer.com/tr/Mexican-American_war adresinden alındı
- Merk, F. (1963). Manifest Destiny And Mission in American History . Alfred A. Knopf Inc.: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015043804908&view=1up&seq=11,S.3> adresinden alındı
- National Park Service. (2022, 01 28). El Paso salt wars: <https://www.nps.gov/people/el-paso-salt-wars.htm> adresinden alındı
- Ölçüm, H. D.-Ç. (2013). Sivil İtaatsızlık - Henry David Thoreau. İstanbul: KafeKültür Yayıncılık, <https://anarcho-copy.org/libre/henry-david-thoreau-sivil-itaatsizlik.pdf>.
- Richman, S. (2011). The Civil War and The Statist Mentality Foundation For Economic Education. Est. 1946.
- Saltworkconsultants. (2021, 12 21). Salt and war: <https://www.saltworkconsultants.com/salt-and-war.html> adresinden alındı
- Şen, H., & Sağbaş, İ. (2020). Vergi teorisi ve politikası. Ankara: Barış Arıkan Yayınları.
- The Tariff of Abominations: The Effects. (2021). Retrieved from History, Art & Archives: <https://history.house.gov/Historical-Highlights/1800-1850/The-Tariff-of-Abominations/> adresinden alındı
- Ungo. (2021, 12 16). Amerikan iç savaşı ve özgürlük bildirgesi ile köleliğin sonu. <https://ungo.com.tr/2019/08/amerikan-ic-savasi/> adresinden alındı
- Vikipedi. (2021, 12 15). Amerika Birleşik Devletleri tarihi 1789-1849: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletleri_tarihi_\(1789-1849\)#%C4%B0ptal_Bunal%C4%B1m%C4%B1](https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika_Birle%C5%9Fik_Devletleri_tarihi_(1789-1849)#%C4%B0ptal_Bunal%C4%B1m%C4%B1) adresinden alındı
- Wallenfeldt, J. (n.d.). Doctrine of nullification and the “Tariff of Abominations”. Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/topic/nullification-crisis> adresinden alındı
- Wikiyours. (2021, 12 25). Amerikan iç savaşı: <http://wikiyours.com/makale/amerikan-ic-savasi> adresinden alındı.

Bölüm 20

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR- I

ERZURUM İSYANLARI, 1906-07

KASTAMONU İSYANI, 1906

SİNOP İSYANI, 1906

DOĞU İSYANLARI, 1926-37

Mutlu Yoruldu

Balıkesir Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

mutluyoruldu@gmail.com

0000-0002-1010-2938

Özet

Yirminci yüzyılda, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in Atatürk'ün hayatta olduğu yıllarında, rejim ve sistem karşıtlığının ön planda olduğu ve vergilerin yaşanan ayaklanmaların temel dinamikleri haline geldiği birçok isyan görülmüştür. Osmanlı döneminde, 1906 yılında Erzurum'da başlayan Kastamonu ve Sinop isyanlarıyla devam eden süreç, İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadar sürmüştür. Cumhuriyet döneminde ise doğu isyanları olarak da bilinen 1926 Koçuşağı ayaklanması, 1927 Mutki ayaklanması ve 1937 Tunceli Tedip ayaklanması en önemli ayaklanmalardan olmuştur. Vergiye karşı aktif direniş olarak gerçekleşen bu ayaklanmalarla halk, hem vergi yüklerinin artmasını gerekçe göstererek daha fazla vergi ödemek istememekte hem de yönetime karşı başkaldırı sergilemektedir. Osmanlı döneminde ağır vergiler, kötü ve baskıcı yönetim, iltimas, rüşvet, yolsuzluk ve halkın yoksulluğu isyanların sebepleri iken Cumhuriyet dönemi doğu isyanlarının nedenleri vergiler başta olmak üzere bölge halkının askere alınmak istememesi, aşiretlerin ellerindeki silahları teslim etmemeleri ve yapılmak istenen ıslahat hareketlerine karşı çıkmaları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kastamonu İsyani, Sinop İsyani, Erzurum İsyani, Doğu İsyanları

Abstract

In the twentieth century, in the last period of the Ottoman Empire and the years of the Republic when Atatürk was alive, many rebellions were seen in which opposition to the regime and the system was at the forefront and taxes became the main dynamics of the uprisings. During the Ottoman period, the process that started with the Kastamonu and Sinop rebellions that started in Erzurum in 1906 continued until the declaration of the Second Constitutional Monarchy. In the Republican period, the 1926 Koçuşağı uprising, also known as the eastern rebellions, the 1927 Mutki uprising and the 1937 Tunceli Tedip uprising were among the most important uprisings. With these uprisings, which took place as an active resistance to taxation, the people not only did not want to pay more taxes, citing the increase in tax burdens, but also showed rebellion against the administration. While heavy taxes, bad and oppressive administration, favoritism, bribery, corruption and poverty of the people were the causes of the rebellions in the Ottoman period, the reasons for the eastern rebellions in the Republican period were the people of the region, especially the taxes, not wanting to be recruited into the military, the tribes not surrendering their weapons and opposing the desired reform movements.

Keywords: Kastamonu Revolt, Sinop Revolt, Erzurum Revolt, Eastern Revolts

GİRİŞ

Vergiler, devletlerin en önemli gelir kaynakları olduğundan vergilendirme sürecinin etkin yürütülmesi ve devlet hazinesine en çok vergi gelirinin intikali büyük önem taşır. Vergileme ilişkisinde vergi koyucu ve toplayıcı sıfatlarıyla devlet her türlü yol ve yöntemi kullanarak halktan vergi tahsilatı gerçekleştirmeye çalışır. Vergi ödemek zorunda bırakılan halksa artan vergi yüklerini hafifletmek istegindedir. Bu isteklerin bazen vergi ödememek şeklinde olması da mümkündür.

Kişilerin vergi yükleri iki şekilde incelenir. Bunlar; objektif vergi yükü ve sübjektif vergi yüküdür. Objektif vergi yükü, somut ve rakamsal olarak tespit edilebilen, böyle olunca da hesaplanabilen yükür. Kişisel gelir kıyaslaması yapılarak tespiti yapılabilen objektif vergi yükü, belirli bir dönemde kişinin elde ettiğı gelirin ne kadarlık bir kısmını devlete vergi olarak ödediğinin ortaya konulabilmesine imkân sağlar. Vergi tazyiki veya baskısı olarak da adlandırılan sübjektif vergi yüküyse kişilerin psikolojik olarak üzerlerinde hissettikleri vergi yüküdür. Kişiden kişiye farklılaşan bu vergi yükünün somut olarak saptanabilmesi mümkün değildir. Sübjektif vergi yükünün tespiti, kişinin vergilemeye karşı bakış açısı ve vergileme karşısındaki tutum ve davranışlarıyla değerlendirilebilir.

Kişiler artan vergi yükleri karşısında, vergilendirmeye karşı pasif ^{ve/veya} aktif vergi direnci gösterebilirler. Pasif vergi direnci, kişilerin vergiyi doğuran olayı meydana getirmemeleri neticesinde, vergi yükünden kurtulmalarını ifade eder. Aktif vergi direnciyse kişilerin vergi yüklerinin artmasından dolayı, reaksiyonel tutum ve davranış sergilemelerini tanımlar. Başka bir ifadeyle, kişiler artan vergi yükleri nedeniyle, vergilendirmeye karşı bir davranışsal eylem gerçekleştirirler. Bu eylem şekillerinin bir kısmı bireysel, bir kısmıysa topluluk halinde meydana gelebilir. Vergi kaçakçılığı ^{ve/veya} vergiden kaçınma, vergilendirmeye karşı bireysel eylemlerken vergi ayaklanmaları (vergi isyanları) kişilerin birlikte hareket ederek topluluk halinde vergilemeye karşı eylemsel tepkiler ortaya koymalarıyla gerçekleşir. Vergi isyanları, vergiyi reddetme ve ödemek istememe temeline dayanıyor olsa da mevcut rejim karşılığını da içerisinde barındırabilir. Adil olmayan ve ağır vergilendirme sebebiyle başlayan ayaklanmalar, devlete ve yönetime karşı bir başkaldırıya dönüşebilir. Bu nedenle vergi isyanlarının gerek isyancılar gerekse de yönetici ve bürokratların ölümleriyle sonuçlanabildiğı şiddet içeren toplumsal olaylar olma özelliğı bulunur. Toplumsal huzur açısından istenmeyen bu olayların kendi coğrafyalarında meydana getirdiğı toplumsal sonuçları, yaşanan vergi isyanlarının tarihi incelendiğinde görülebilir.

Bu çalışmada Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan ve İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar süren bir dizi vergi isyanlarıyla Cumhuriyet döneminde yaşanan ve özellikleri itibarıyla ön plana çıkan belirli vergi isyanları; (i) sebepleri, (ii) ortaya çıkma nedenleri ve (iii) meydana getirdikleri sonuçlarıyla incelenecektir. Belirlenen kronolojik sıralamaysa; 1906 yılında yaşanan Erzurum İsyanı, Kastamonu İsyanı ve Sinop İsyanı, 1926 yılında yaşanan Koşuşağı İsyanı, 1927 yılında yaşanan Mutki İsyanı ve 1937 yılında yaşanan Tunceli Tedip İsyanı şeklindedir. Sonda yer alan üç isyan çalışmada Doğu İsyanları başlığı verilerek incelenecektir.

1. ERZURUM İSYANLARI, 1906-07

Osmanlı Devleti'nde 1906 yılı Ocak ayından başlayan ve 23 Temmuz 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyet ilan edilinceye kadar geçen kısa süre içinde bir dizi isyan yaşanır. Osmanlı Devleti'nin son on yılına vergilemeye ve zorunlu askerliğe karşı direniş veya yozlaşmış ve baskıcı yöneticiler tarafından motive edilen yerel ve bölgesel isyanlar damgasını vurur (Zürcher, 2019: 484). Ortaya çıkan bu isyanların pek çok siyasi ve sosyo-

ekonomik sebepleri bulunurken, en önemli sebeplerinden birini de ağır vergi yükü oluşturur. 1906 yılında yaşanan Erzurum isyanları da Osmanlı'nın son döneminde Anadolu'da yaşanan önemli isyanlardandır. 1906 yılında çıkan Erzurum isyanı, diğer bölgelerde aynı dönemde çıkan isyanlardan farklı bir karaktere sahiptir. Hatta tarihçilerin bir kısmına göre Anadolu'daki en büyük ayaklanma olarak kabul edilir (Duman, 2008: 95). Bunun nedeni Erzurum'daki vergi isyanının diğer şehirlerdeki isyanlara nispeten daha iyi örgütlenmiş ve daha geniş bir kitleye yayılmış olmasıdır (Kansu, 2002: 44-45). Erzurum isyanlarının ilki Şubat 1906 yılında, ikincisiyse Ekim 1906 yılında başlar ve bu isyanlar 1907 yılı Mart ayına kadar sürerler. Vergi sosyolojisi anlamında meydana gelen bu isyanlardan ilkinin daha şiddetli olduğu vurgulanır (Erol, 2021: 209).

*Padişah II. Abdülhamid, 1876-1909
(Ağır ve Adil Olmayan Vergi Uygulamaları Nedeniyle Eleştirilmiştir)*

Nedenleri

1906-07 yıllarında Erzurum'da peş peşe yaşanan isyanların siyasi ve toplumsal temeli incelendiğinde, Erzurum'un Osmanlı döneminde başta Ruslar olmak üzere çeşitli istilalara maruz kaldığı ve Ermeni topluluğun sıklıkla isyan çıkarmaya istekli olduğu görülür. Ermeni topluluğun halkı kıskırtıcı girişimleri, azınlık grubun hak ve menfaatlerine sahip çıkmak amacıyla değil, özellikle Ermeni komitelerin kendi çıkarları için gerçekleştirilir. Ermeni komiteleri, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Sivas, Erzurum, Elazığ, Van, Bitlis ve Diyarbakır'ı kapsayan Doğu Anadolu (Vilâyet-i Şarkıyye) bölgesinde, Türk ve Müslümanları hedef alan ve onların katledilmeleriyle sonuçlanan birçok isyanın öncülüğünü yaparlar (Yüksel, 2012: 167).

Aynı zamanda bölgenin ve Erzurum'un coğrafik ve iklimsel olarak zorluklara sahip olması, tarım ve hayvancılıkla uğraşan yerel halkın ekonomik anlamda sorunlar yaşamalarının önünü açar. Avrupa'dan Anadolu'ya doğru yenilikçi fikir akımını yaymayı, istibdat dönemine son vermeyi, meşrutiyetin bir an önce ilanını ve Kanun-u Esasi'nin yeniden uygulanmasını (Akkurt, 2014: 281) amaçlayan Jön Türkler hareketi ile benzer şekilde rejim karşıtı tutum ve davranışlar sergileyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin toplumu kıskırtıcı eylemleri Kastamonu isyanı ile başlayan bir dizi isyanlar manzumesinin ortaya çıkma nedenleri arasındadır (Demirel, 1989: 3). Bu, Osmanlı hükümetinin başında bulunan Padişah II. Abdülhamid yönetiminin aleyhine gelişmelere uygun bir zemin hazırlaması yönüyle önemli bir tespittir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde vergi yükünün ağırlaştığı ve toplum üzerinde artan vergi baskısının -şikayetlere sebep olacak şekilde- hissedildiği söylenir. 1906 Erzurum isyanlarının ekonomik nedeni olarak o dönemde fakirliği tartışmasız olan Anadolu insanı

üzerinde artan vergi yükleri dikkat çeker. S. Yerasimos'un "*Osmanlı İmparatorluğu kişi başına düşen verginin en düşük olduğu ülkelerden biriydi, lakin bu Türk köylüsünün dünyada sırtına en fazla vergi yükü binen unsurlardan biri olmasına engel değildi*" sözleri bu gerçekliği belgeler (Yerasimos, 1976: 910). Zaten uygulamada olan ve tarımdan elde edilen ürünün yüzde 12,5'inin tahsiliyle gerçekleşen aşar vergisinin oluşturduğu ağır yükün yanı sıra yeni vergilerin getirilmesi, geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan halkın artan vergi yükleri nedeniyle ekonomik olarak zorluklarla karşılaşmasına ve artık tarımsal faaliyetini sürdüremez noktaya gelmesine yol açar. Öte yandan yol vergisi ve ağnam vergisi gibi sosyo-ekonomik tesirleri ağır vergilerin de alınıyor olması vergi baskısını iyiden iyiye artırır. Özellikle 1904 yılı itibarıyla köylü, esnaf ve tüccar kesimleri üzerindeki vergi yükünün aşırı bir hal aldığı ve bu kesimler üzerinde baskının arttığı ifade edilir (Aktan, Dileyici & Saraç, 2003: 1-20). Toplumsal vergi yükünün yoğunlaştığı bu dönemde bu kesimler üzerindeki vergi baskısı, 1903 yılında uygulaması başlayan iki vergiyle daha da ağır hale gelir. Osmanlı hükümeti tarafından uygulamaya konan bu vergilerden biri "Vergi-i Şahsi" ve diğeri de "Hayvanat-ı Ehliye Rüşumu" dur.

Şahsi verginin konusunu, şahısların kendileri oluştururken, hayvanat-ı ehliye rüşumunun konusunu ehil hayvanlar, yani evcil, genelde olatmaya götürülen koyun, keçi gibi küçük baş hayvanlar teşkil eder (Yılmaz, 2011: 123-142). Vergi-i şahsi tahsilatı, kişilerin servet durumuna bakılmaksızın, köylü ve şehirli ayrımı yapılmaksızın gelir seviyelerine göre alınır. Buna göre, yirmi yaşından yetmiş beş yaşına kadar olan herkes üç kategori dahilinde sırasıyla dört yüz, iki yüz ve otuz beş kuruş olarak vergi öder (Aktan, Dileyici & Saraç, 2003: 19). Hayvanat-ı ehliye rüşumuysa devletin acil ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çıkarılmış evcil hayvanlardan alınan bir vergidir. Bu vergi, Osmanlı döneminde şer'i vergilerden biri sayılan, konusunu hayvanlardan sağlanan gelirin oluşturduğu ve önemli bir gelir kaynağı olup 1904 yılında kaldırılan ağnam vergisinin yerine getirilmiştir (Yılmaz, 2011: 124).

Erzurum isyanlarının ortaya çıkmasında bir diğer nedense vergi tahsilinde iltizam usulünün uygulanması ve bu dönemde mültezimlerin yukarıda bahsedilen kesimler üzerindeki şiddetli baskılarıdır. Kolluk gücünden destek alan mültezimler, halktan vergi tahsilatı yaparken yasal oran ve/veya miktarların çok daha üzerine çıkar ve halkın hukuksuz biçimde mal varlıklarına el koyarak kimi zaman da şiddet uygularlar. Vali Nazım Paşa, halktan tahsil edilen vergilerin tamamını halkın ihtiyaçları için kullanmak yerine hasılatın yaklaşık yüzde 25'ini İstanbul'a gönderir ve bunun karşılığında kendine menfaat temin eder (İpek, 2010: 60). Devlet işlerinde yolsuzluk, rüşvet ve iltimasın hâkim olması da isyanları tetikleyen bir diğer unsurdur (Aktan, Dileyici & Saraç, 2003: 19). Üretime elverişli olmayan ağır iklim koşulları ve ağırlaşan vergi yükleri sebebiyle halk, tarımsal üretimi yani toprakları terk ederek kırsaldan şehir doğru göç etmeye başlamıştır (Erol, 2021: 208).

Ortaya Çıkışı

İlk Erzurum isyanının ortaya çıktığı dönemde şehrin valisi Nazım Paşa'dır. Getirilen vergilerden rahatsız olan Erzurum halkı, Valiye karşı tavrı olarak hem Valinin görevden alınmasını hem de şahsi verginin ve hayvanat-ı ehliye rüşumunun yürürlükten kaldırılmasını ister. Bu amaçları sahiplenilen mükellefler örgütlenerek harekete geçme kararı alırlar. Talepler önce İstanbul'a "mazhar-ı umumi" denilen toplu dilekçeyle iletilir ve bu dilekçede vergilerin ödenmeyeceği belirtilir. Toplu dilekçede ayrıca halkın vergilerden muaf tutulması istenir (Çidem, 2017: 9-10). Dilekçe, Paytaht tarafından cevapsız bırakıldığında müftü ve esnafın desteğiyle çeşitli protesto gösterileri düzenlenir. Vali, Erzurum müftüsünden isyanın yatıştırılmasında destek ister. Müftüyse vergilerin İslam'a aykırı olduğunu belirterek ayaklanmanın caiz olduğunu ifade eder. Nazım Paşa'nın

görevden alınması ve vergileri kaldırılması için Hükümete telgraflar çekilir. Bahsi geçen vergilere karşı en şiddetli tepkilerse şehirli varlıklı kesimini temsil eden tacirlerdir.

Vali Nazım Paşa, tahsil edilen vergilerin yüzde 25'e yakın bir kısmını Hükümete gönderiyor ve dolayısıyla Erzurum halkının kamusal ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanmıyordur. Valinin bu davranışı Hükümetten şahsi çıkar sağlamasına imkan sağlar. Erzurum'da bulunan askeri birlikler, komuta amirleri ve Validen gelen protestoları durdurmaları yönündeki talimatları dinlemezler. Bu halkın isyanını daha da büyütüp kuvvetlendirir. Vergilere ve vergi yüküne tepki olarak, esnaf ve tacirler on gün boyunca iş yerlerini açmazlar, memurlar görevlerini bırakır ve okullar kapatılır. Protestocular, 13 Mart tarihinde merkezi hükümetle doğrudan iletişim sağlayabilmek amacıyla, Telgrafhaneyi işgal ederler. Sonradaysa Vali Nazım Paşa'nın telgraf hattını keserler ve Vali'nin Hükümetle iletişime geçmesini engellerler (Aktan, Dileyci & Saraç, 2003: 20).

Vergilere ve Vali'ye karşı birlikte hareket eden Erzurumlular, şehir genelinde on sekiz ila yetmiş yaş arasındaki tüm erkekler olarak toplanma kararı alırlar. Organize edilen bu grup, taleplerinden oluşan defterleri imzalayarak, iki satırlık "mazhar-ı umumi" adı verilen arzuhalde beraber Vali'ye ibraz edeceklerdir. Arzuhal metninde iki madde vardır. Bunlar; (i) "Erzurum'dan her ne suretle olursa olsun, bundan sonra İstanbul'a para gönderilmeyecek, bütün para mahalli ihtiyaçlara ve ordunun ihtiyaçlarına sarf olunacaktır" ve (ii) "Hayvanat-ı Ehlîye ve Şahsî Vergi kanunlarından bu bölge istisna edilecektir" ibareleridir. Arzuhal, Hicaz Demiryolu için alınan ek verginin de kaldırılması talebiyle birlikte Erzurum esnafından on üç temsilci tarafından valilik makamına sunulur. Vali Nazım Paşa, halk tarafından iletilen talepleri dikkate alacağını belirtir. Lakin aksi yönde hareket eder. Vali, Hükümete telgraf çekerek birkaç kışkırtıcının yeni vergiler nedeniyle ayaklanma çıkardığını ve bu ayaklanmanın bastırılması için her türlü tedbirin alındığını iletir. Gelen bu telgrafa istinaden Hükümet, Vali Nazım Paşa'nın yanında olduğunu bildirir ve vergilerin toplanması emrini verir. Erzurum halkı, taleplerine cevap alamayınca, Erzurum'un belli başlı celepleri ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yerel üyeleri, "Can Veren" adı altında bir araya gelirler. Bu, Hükümete ve onun yerel idarecilerine karşı başlatılan başkaldırının işaretidir (Aktan, Dileyci & Saraç, 2003: 20-21).

Erzurum'da halk üzerinde oluşan bu baskı havası, şehrin Müslüman nüfusuyla Ermenileri birlikte hareket etmeleri hususunda motive eder. Halk vilayet konağına doğru yürür ve yeni vergilerle ilgili olarak yapılan bilgilendirme afişlerinin tamamını yırtarak, ortadan kaldırır. 25 Mart tarihinde kapalı çarşı kuyumcularından Hacı Akif Ağa önderliğinde, Tophaneli Hanı'nda bazı celep ve tacirlerle toplantı yapılır. Toplantıda halkın fakirliğini de değinen ve yine konulan vergilerin kaldırılması talebini içeren bir telgrafın Hükümete gönderilmesi kararlaştırılır. Telgrafi alan Hükümet, duyduğu endişe üzerine Valiye olayların bastırılması emrini yineler. 28 Mart'ta isyan eden halk, İstanbul'a tekrar bir telgraf gönderir ve Vali'nin görevden alınmasını ister (Aktan, Dileyci & Saraç, 2003: 20-23).

Sonuçları

İsyanın ciddi boyutlara ulaşması sebebiyle yapılan Hükümet kanadının yaptığı bir toplantıda, isyana karşı sert tedbirlerin alınmasını kararlaştırır. Erzincan'daki Dördüncü Ordu Kumandanı Müşir Çerkez Mehmed Zeki Paşa'ya belirleyeceği yetkin bir komutanın emrinde Erzurum'a birlik gönderme emredilir. Bu birlik, isyanı bastırmada kuvvet kullanabilme yetkisine sahip olacak, isyanı başlatan ve halkı örgütleyen kişileri tutuklayacaktır. Lakin Hükümet, askerin büyük çoğunluğunun rejimden duyduğu memnuniyetsizliği göz ardı eder. Bu durumu gözlemleyen Mehmed Zeki Paşa, Erzurum'a gitmekten vazgeçer. Eli kolu bağlanan Hükümet, halkı yatıştırmak için Vali Nazım Paşa'yı

görevden almak zorunda kalır. Nazım Paşa, Diyarbakır valiliğine atanır. Diyarbakır Valisi Mehmed Ata Bey de Erzurum valiliğine görevlendirilir. Hükümet ayrıca şahsi vergiyle hayvanat-ı ehliye rüsumunun tahsili de ertelenmek durumunda kalır (Kansu, 2002: 42). Bu durum halka duyurulmasına rağmen eylemler durmaz. Vali Mehmed Ata Bey, 3 Mayıs'ta Erzurum'a gelerek, ilk iş olarak vilayet memurlarının ve askerlerin maaşlarını öder ve rüşvet alan memurları görevlerinden uzaklaştırır. Ertelenen vergilerin tahsil edilmesi emrinde bulunur (Aktan, Dileyci & Saraç, 2003: 20-21).

Erzurum Valisi Mehmed Ata Bey, isyanın sorumlularının bulunması için İstinaf Mahkemesi Reisi Tahir Efendi ile baş komiser Sabri Efendi'den oluşan bir araştırma komisyonu kurulmasını sağlar. Komisyon tarafından toplanan bilgiler, Eylül ayında Mehmed Ata Bey'e sunulur. Vali de bu bilgileri İstanbul'a gönderir. 22 Ekim'de İstanbul'dan cevap gelir ve başta Erzurum müftüsü olmak üzere isyanda rol oynayan birçok kişinin tutuklanarak, sürgüne gönderilmesi istenir. Erzurum'un ünlü isimlerinden ve isyanın önderlerinden Hacı Akif Ağa, kendisini tutuklamaya gelen jandarmalara karşı ciddi bir direnişte bulunur ve onun bu tutumu tüm şehre yayılır. Böylelikle ikinci Erzurum isyanı başlamış olur. Örgütlenen halk, Mart olaylarından dolayı tutuklananların bırakılmasını ister. Topluluk, jandarma komutanının ve polis komiserinin evine zarar vererek, bir polis memurunu öldürür. Vali Mehmed Ata Bey, ayaklanan topluluk tarafından hapse atılır. Vali, kolluk kuvvetlerine tutuklananların serbest bırakılması emrini verir ve sürgüne gönderilenlerin de geri getirilmeleri talimatını ekler. Tahsiline başlanılan vergilere karşı birlikte hareket eden Müslümanlar ve gayrimüslimler, 23 Ekim 1906 tarihinde yeni vergilerin kaldırılması amacıyla rejime karşı çıkan ve şiddet de barındıran bir gösteri daha düzenler. Kolluk kuvvetleri halkın üzerine ateş açar. Halk da buna reaksiyon gösterir ve gerek göstericilerden gerekse jandarma ve polis personelinin birçok kişi ölür (Kansu, 2002: 43-45).

Erzurum'da yeni vergilerin aşırı yük oluşturması üzerine çıkan ayaklanmalar, hükümetin ve yerel idarecilerin tutumları nedeniyle rejim karşıtı gösterilere dönüşür. Askerin de idareye karşı ayaklanan halka müdahalede bulunmaması, ayaklanmayı askerin de desteklediği sonucunu ortaya çıkarır. Vali Ata Bey, 1906 sonlarında görevden alınır ve yerine Nuri Bey getirilir. Lakin Nuri Bey döneminde de karşıt halk gösterileri bitmek bilmez. Başlatılan isyanın başarılı olduğu ve isteklerinin rejim tarafından dikkate alınmaya başlandığını gören halksa, rejime karşıt getirdikleri eleştirilerin seviyesini daha da artırır. Artık İstanbul'un yerel gereksinimleri karşılamasının dışında, herhangi bir vergileme hakkı olup olmadığı tartışılmaya başlanmıştır (Aydın, 2015: 16).

Halkın temsil hakkı olmaksızın vergilendirilmesi karşısında özellikle şehrin ileri gelenlerinin yüksek sesle muhalefet yapmaya başlamış olması, devlet otoritesine karşı saygının ne kadar azaldığının açık bir kanıtı olur. Göreve yeni gelen Vali yaşanan olayları bildiğinden şehrin işlerine çok fazla müdahale etmemeyi tercih eder. 15 Mart 1907 tarihinde de isyancılardan yaklaşık yirmi bin kişi postaneyi abluka altına alır (Tüfekçi, 2010: 115). Ağır vergiler ve istibdat rejimi yüzünden Anadolu'nun birçok vilayetinde, 1908 yılına kadar devam eden, benzer ayaklanmalar görülmeye başlar. Sonuç olarak, bu zamana kadar ortaya çıkan ayaklanmalar neticesini 1907 Mart ayında verir. Mart 1907'de ayaklanmaların temelini oluşturan iki yeni vergi tamamen kaldırılır ve böylece isyanlar başarıya ulaşmış olur (Aktan, Dileyci & Saraç, 2003: 20-21).

2. KASTAMONU İSYANI, 1906

1906 yılından 1908 yılına, yani İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen sürede, dönemin siyasi ve sosyo-ekonomik koşulları aynı olduğundan Anadolu'da ortaya çıkan isyanların

genel nedenleri de birbirine benzemektedir. Lakin her bir isyanı hazırlayan koşulların kendi içinde ele alınması yine de mümkündür.

Nedenleri

Kastamonu’da 1906 yılı Ocak ayında ortaya çıkan isyanın yaşanmasında, Erzurum isyanlarında olduğu gibi Jön Türk ve İttihat ve Terakki üyelerinin basım-yayın yoluyla hükümet aleyhtarı çalışmalarının etkisi olur. Lakin bundan da ziyade, Kastamonu isyanının ortaya çıkmasının başlıca nedeni, Hükümet tarafından konulan ve Erzurum tahsilatının önemli bir etkisi olur (Gök, 2007: 159). Bir tür baş vergisi olan vergi-i şahsi, belirlenen ve daha önce bahsedilen üç derece veya başka bir ifadeyle, gelire göre üç dereceli vergi tarifesi üzerinden alınır. Ödeme gücünü dikkate almayan bu vergi, yerel halktan gelir ve servet durumları dikkate alınmaksızın, eşit miktarlara tahsil edilmeye çalışılır. Kastamonu halkı bu yüzden, şahsi verginin adil olmadığı, zengin-fakir ayrımı yapılmadan herkesten aynı miktarda yani otuz beş kuruş olarak alındığı, lakin yönetmeliği göre malı olanlarla olmayanları aynı tarifelere tabi tutulmaları gerektiğini ileri sürer (Cidem, 2017: 8). Vergi, bu yönüyle zaten yoksulluk çeken halk üzerinde ağır bir vergi yükü oluşturur ve gerek vergiye karşı gerekse de bu vergiyi koyan ve uygulamaya çalışan otoriteye karşı bir hoşnutsuzluk doğurur.

Halkın şikâyetçi olduğu bir diğer husus, bu dönemde bazı devlet memurlarından şahsi verginin alınmaması, onların bu vergiden muaf tutulmasıdır. Vergiden muaf olan memurların başında da Kastamonu Valisi Enis Paşa gelir. Vergi ödemeyen Enis Paşa, lüks yaşantısıyla dikkat çeker ve bu, halkın tepkisini toplar. Vali Enis Paşa aynı zamanda müteahhit ve tacirlerle birlikte hareket ederek, bu kesimlerle iktisadi bir ortaklık oluşturur. Memur maaşlarının düzenli olarak ödenmiyor olması da Kastamonu isyanının nedenleri arasında sayılabilir (Yılmaz, 2011: 127).

Ortaya Çıkışı

Kastamonu halkı idari ve iktisadi anlamda yaşadıkları hoşnutsuzlukları öncelikle askeri yapıya şikâyet yoluyla taşır, lakin olumlu bir sonuç alamaz. Sonrasında halktan otuz iki esnaf ve zanaatkârın imzasını taşıyan bir dilekçe Saray’a gönderilir. Fakat buna da bir cevap alınamaz. Halkın şikâyetleri ve istekleri çözüme kavuşturulmaz (Aktan, Dileyici & Saraç, 2003: 22) ve gerginliği daha da tırmandırır.

Bölge halkı, talepleri karşısında gerek yerel gerekse merkezi idarenin umursamaz tutumları karşısında, 1906 Ocak ayı sonlarında Kastamonu’da yapılan belediye seçimlerini bir fırsat olarak görür. Onlar için belediye seçimleri yoluyla idareye ve elbette vergilere karşı duydukları memnuniyetsizlikleri açık ve somut biçimde ortaya koyma imkanı doğar. Valilik tarafından umuma açık alanlara, belediye meclis üyelerinin seçimle ilgili afişler asılıdır. Lakin halk, vergileme ve harcamalar üzerinde denetim yetkilerinin olmadığı ve kendilerine rağmen mali icraatlar yapıldığı gerekçeleriyle seçimleri boykot eder ve seçime katılmaz. Halk, belediye seçimlerine niçin katılmadıklarını açıklamak üzere, askeri birlik komutanına delege yollar ve askeriye belediyenin harcamalarını denetlemesi çağrısında bulunur. Yetkililere halktan tahsil edilen paraların nereye ve ne şekilde harcandığının denetimi için halk tarafından seçilecek güvenilir kişilerin belediye meclisinde yer almaları talebi iletilir (Yılmaz, 2011: 127).

Halkın talepleri yine karşılığını bulmaz. Hâkim Esat Efendi önderliğinde harekete geçen kalabalık, Vilayet Konağı’nın önüne gelerek gösteri yapar. Topluluk bu sırada, telgrafhaneyi ele geçirir ve on gün süreyle telgrafhaneyi kendi uhdelinde tutar. On gün

boyunca, yeni konulan vergilere karşı tepkilerini, İstanbul'a sürekli telgraf çekerek iletmeye çalışırlar. İsyanlılar, Saray'a gönderdikleri bu telgraflarda hem vergilerin kaldırılması hem de Vali Enis Paşa'nın görevden alınması talebini iletirler. Kastamonu esnafı da isyanlılara destek vererek iş bırakma, yani kepenk indirme eyleminde bulunur

(Aktan, Dileyici & Saraç, 2003: 123).

Sonuçları

Kastamonu Valisi Enis Paşa, isyanı öğrenir öğrenmez askeri birlik komutanı ve baş komiseri ikametgâhına çağırır ve isyanın derhal bastırılması talimatını verir. Ayrıca isyana öncülük edenler ve isyanın içinde bulunanlarla ilgili bilgilerin toplanmasını emreder. Her iki kolluk yetkilisi de isyanı bastırabilecek kadar personellerinin olmadığı ve halk ayaklanmasının askeri birimlerce bastırılmasının sorumluluğunu üstlenemeyeceklerini ileri sürerek Vali Enis Paşa'ya itiraz ederler (Yılmaz, 2011: 131).

Kastamonu'da, şehrin ileri gelenlerinden oluşan bir heyet, isyanın sonlandırılması hususunu görüşmek üzere isyanlılarla görüşmek ister. İsyanlılara gelen bu heyeti rehin alırlar ve Vali Enis Paşa'nın görevden alınmasına ilişkin İstanbul'a göndermiş oldukları dilekçe onaylanıncaya rehinelere serbest bırakmayacaklarını açıklarlar. İsyanlıların istediği olur ve Vali'yle Defterdar, Hükümet tarafından görevden alınır (Aktan, Dileyici & Saraç, 2003: 23).

3. SİNOP İSYANI, 1906

1906 yılında Sinop'ta yaşanan isyanın temelleri de Erzurum ve Kastamonu isyanlarıyla benzerlik taşır. Sinop isyanında da bölge halkının yeni vergilerle artan vergi yükü ve yaşanan yoksulluklar önemli bir etkidir. Lakin bu isyanın da kendine özgü bir doğası, gelişim süreci ve sonuçları bulunur.

Nedenleri

Sinop isyanının nedenleri aynı dönemin Kastamonu isyanıyla benzer. Sinop isyanı da yeni vergiler olan vergi-i şahsi ve hayvanat-ı ehliye rüsumuna tepkidir. Bunun yanı sıra kent sancağının yönetiminden sorumlu olan mutasarrıfın kötü yönetiminin etkileri de bu isyanda önemli bir rol oynar. Aşırı vergilemeyle üzerinde baskı hisseden halk, mutasarrıfın yolsuzlukları ve lüks tüketimi de bu duruma eklenince tepki göstermeye başlar. O dönemde yaşanan şu olay, mutasarrıfın kötü ve hukuksuz uygulamalarına örnektir.

Sinop hapishanesinde Çerkez Gül Hasan adında bir haydut yatmaktadır. Mutasarrıf hapis süresi bitmeden bu kişinin hapisten çıkmasını sağlar. Haydut hapisten çıkar çıkmaz eşkıyalık yapmaya ve düzeni bozmaya başlar. İlk suç olarak, Kırımlı İbrahim adında birinin oğluna ait evi soyar ve oğlunu öldürür. Sonrasında soygunların devamı peşi sıra gelir. Köylülerden hane başına on beş şinik buğday haraç toplamaya başlar ve halka zulmeder. Bölge halkı uzun süre devam eden bu haydutluk işinin içinde mutasarrıfın olduğunu anlar. Zira hayduta verdiklerinin yarısı mutasarrıfa gidiyordu. Bu, onları sevmedikleri mutasarrıfı göndermenin yolunu aramaya iter (Aktan, Dileyici & Saraç, 2003: 23-24).

Sinop isyanının ortaya çıkmasında Erzurum ve Kastamonu isyanlarında olduğu gibi Jön Türklerin rejim karşıtı propaganda çalışmalarının etkili olduğu ileri sürülür. Zira Şükrü Hanioglu tarafından kaleme alınan bir yazıda aşağıdaki hususlara değinilmiştir (Çidem, 2017:

9).

"Bu ara yönetim yerel otoritelere insanların vergilere aşamalı olarak alıştırılması talimatını verdi. Sultan ve Yönetim rabatsızlık verilmiş olunan diğer kişileri bulmak için yerel yönetime talimat verdi. Yeni yerel yönetim sürgün edilenlerin rabat durmadığını iddia ederek onlara karşı sert tedbirler aldı. Örneğin onları ve bekâr

erkeklerin çeyreğini vilayet içindeki küçük kasabalara yolladı ve ayrıca bekâr erkek erlerini yakın inceleme altına aldı. Kastamonu’nu olaylarını takip eden, gösterilerde Taşnakısyun ve Selabattin beyin cemiyeti tarafından oynanan rolü ortaya çıkarmak zordu. Türk gazetesi hadiseyi detaylı ve bilgilendirici bir makale kaleme aldı ve daha sonra Kastamonu’dan gönderilmiş bir mektup yayınladı. Her ikisi de vilayetteki yaygın yolsuzluk ve şikâyetlere odaklanmıştı, yerel bir bareket olarak sunuldu. Fakat Hayat gazetesi “Genç Türklerin aktivitelerinden dolayı kealabalığın kıskırtıldığını” iddia etti. Bu durum vilayetteki çeşitli Genç Türk organizasyonu sempatişanı ve sürgünlerine bir gönderme olmalıydı. Tabii bunu destekleyen bir kanıt mevcut değil. Daha sonra, Vilayet içinde dağıtılan Sabahaddin Bey’in gazetesi Cemiyet’in aktivite alanına bölgeyi de dâbil etme arzusunı belirtti. Burada Cemiyet’in gösteriler ile doğrudan bir ilişkisinin açık bir kanıtı yoktu. Gösterilere Müslümanlarla birlikte Ermenilerin de katılması olağan olmasına rağmen, yerel Taşnakısyun üyelerinin bu katılımda bir rol oynayıp oynamadığını bilmek zordur”.

Ortaya Çıkışı

Mutasarrıfın yolsuzlukları ve kötü yönetimin bir sonucu olarak Çerkez Gül Hasan’ın halk üzerinde kurduğu baskı ve yaptığı zorbalıklar, halkın artan vergi yüklerine ilave olunca, Sinop halkı toplanarak telgrafhaneye yürür. Bunun üzerine mutasarrıf çok fazla korkar ve can endişesi taşımaya başlar, odasından dışarı adım atamaz hale gelir. Sinop halkı, İstanbul’a gönderdiği birçok telgrafla yaşadıkları mağduriyetleri, mutasarrıfın zulmünü ve kötü yönetimini şikâyetinde bulunur. Halk tarafından gönderilen telgraflara, İstanbul’dan cevap gelinceye kadar, halk telgrafhane önünde ve meydanlarda heyecan içerisinde bekler. Halk, mutlu bir haber beklentisiyle, her saat başında “Padişahım çok yaşa” diye bağırır. Sinop halkı, Sinop mutasarrıfını Payitahta hareket edecek vapura zor kullanarak bindirir (Çidem, 2017: 8) ve isyan herhangi bir şiddet unsuru içermeden yatıştır.

Sonuçları

Sinop halkı, en sonunda mutasarrıfın görevden alındığına dair İstanbul’dan gelen telgrafi alarak dağılır. Zira halkın isyanı Padişaha değil, mutasarrıfın kötü yönetimi ve yolsuzluklarıdır. İsyancılar vergilerin uygulanmasını geri aldırmasa da istedikleri olmuş, mutasarrıf görevden alınmıştır.

4. DOĞU İSYANLARI, 1926-1937

Vergi isyanları, sadece Osmanlı Devleti döneminde değil, Kurtuluş Savaşı’nın ardından Cumhuriyet ilan edildikten sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde de zaman zaman görülür. Bu isyanların önemli bir kısmı doğu illerinde meydana geldikleri için doğu isyanları olarak da bilinir. Doğu bölgesinin sahip olduğu sert, çetin ve ulaşılması güç coğrafi yapısı, müdahale edilebilmesi açısından “kapalı coğrafya” olarak tanınmasına ve isyanlara açık bir alan oluşturmaya neden olur. Osmanlı Devleti döneminden Cumhuriyet dönemine kadar bölgede birçok defa toplumsal olaylar yaşanır. Lakin yapılan müdahaleler, olayların nedenlerini anlayıp çözüme kavuşturmak amacından ziyade sorunların ertelenmesi sonucunu doğurur (Yeşilbursa ve Babaoğlu, 2016: 51). 1926 yılında Tunceli’de meydana gelen Koçuşağı İsyanı, bugünkü Bitlis ilinin bir ilçesini olan Mutki’de 1927 yılında meydana gelen Mutki İsyanı ve 1937 yılında yine Tunceli’de yaşanan Tedip İsyanı, doğu isyanlarının önemli olanlarıdır.

4.1. Koçuşağı İsyanı, 1926

Doğu isyanlarından Koçuşağı ve Mutki isyanlarının arka planında, İngiltere’nin desteğini alan Kürt Teali Cemiyeti, Vilayet-i Sitte Kürt Cemiyeti ve Hoybun gibi zararlı cemiyetlerin

Türkiye, Irak, İran ve Suriye’de Kürtleri kışkırtma ve organize etme yoluyla genel bir Kürt ayaklanması başlatması olduğu söylenebilir (Şirin, 2017: 206-207). Koçuşığı isyanı, Koçuşığı aşireti tarafından Tunceli’nin Ovacık-Hozat-Çemişkezek arasındaki Kamutlu-Ali Boğazı-Beylan-Yılan Dağı bölgesinde başlatılan isyan ve itaatsizliktir. Koçuşığı isyanı, yaklaşık dört yüz elli kişinin çıkarmış olduğu bir isyandır. Koçuşığı aşiretine bağlı olan bu kişiler, Şeyh Sait isyanından kaçan ve dağlara sığınan fakat yaptıkları faaliyetler nedeniyle devlet açısından tehlike arz eden ve tehlikeli görülen kişilerdir (Andıç ve Akça, 2019: 307). İsyanın nedeni, Koçuşığı aşiretinin vergileri ödemek istememesi, askerlik ödevlerini yapmayı reddetmesi ve aynı zamanda ellerindeki silahları bırakmak istememesi şeklinde sıralanır. İsyanı bastırmak ve gerekli tedbirleri almak üzere Hükümet tarafından 19 Eylül 1926 tarihinde Albay Mustafa Muğlalı görevlendirilir. Tüm hazırlıkları gizlilik içinde yapılan harekâtı Yedinci Kolordu Komutanlığı gerçekleştirir. Çemişkezek’te toplanan birlikler, 7 Ekim günü isyanı bastırarak olan harekâtı düzenler. 11 Ekim tarihinde isyancılara teslim olmaları ve 15 Ekim tarihine kadar ellerindeki silahları teslim etmeleri çağrısında bulunulur. Yapılan çağrıya olumlu yanıt verilmeyince, yeniden başlatılan harekât neticesinde isyancıların son sığınağı olan Kılavuz Deresi de temizlenerek, isyan bastırılmış olur. Yapılan askeri harekâta biri subay olmak üzere otuz iki askerin öldüğü ve on askerin de kaybolduğu bilgisi paylaşılır (Yaylalı, 2007: 26).

Mehmet Nuri (Baytar Nuri)

Askerlik döneminde görev nedeniyle Tunceli’ye giderek aşiret liderleriyle tanışır. 22 Eylül 1918’de okuldan mezun olup diplomalı veteriner olur. Baytar Nuri olarak tanınır ve bölgede çıkan isyanları destekler.

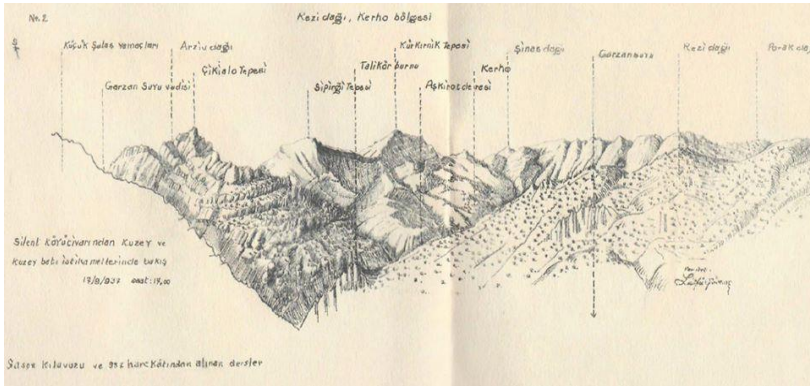
4.2. Mutki İsyanı, 1927

Doğu Anadolu bölgesinde Sason olarak bilinen ve bugünkü Batman iline bağlı olan Mutki, coğrafik olarak sarp ve kapalı bir havza olduğundan, Cumhuriyet’in ilk kurulduğu dönemlerde, tüm dış etkenlere ve kurallara kapalı bir bölgedir. Bu nedenle, bu coğrafyada eskiden beri aşiret yönetimi ve kuralları geçerlidir. Mutki aşireti de bu aşiretlerden biridir. Kürtlerle birlikte Ermenilerin de yaşadığı bu bölgede rejim karşıtı eylem, isyan ve itaatsizlikler devamlı surette yaşanır. Şeyh Sait isyanının ardından bu bölgede yine isyanlar yaşanmaya başlar (Köse, 2020: 1268).

Mutki isyanının meydana gelmesinin en önemli nedeni, bu bölgeden vergi tahsili yapmak, askere almak ve silah toplamak üzere Mutki bölgesine bir tabur asker gönderilmesidir. Aynı zamanda Bitlis Valiliği Mutki’deki otuz beş köyün tahliye edilmesini kararlaştırır. Mutki bölgesinde Mehmet Ali Yunus liderliğinde halk ayaklanır ve itaatsizlik başlatır. Aşiretlerden oluşan bölgede toplam altı bin iki yüz kır iki nüfusa sahip sekiz aşiret bir araya gelerek hükümet karşıtı eylemlerle, Mutki isyanını gerçekleştirir (Köse, 2020: 1268).

26 Mayıs 1927’de merkezi Siirt’te bulunan İkinci Tümen Komutanlığı’na bağlı Altmış İkinci ve Altmış Üçüncü Alayların başlattığı operasyonun başarılı olması neticesinde 25 Ağustos 1927’de bölgedeki ayaklanmalar bastırılır ve bölge isyancılardan temizlenir (İlyas,

2015: 194).

Kapalı Coğrafyalardan Biri Olan Mutki Bölgesini Gösteren Kroki

4.3. Tunceli Tedip İsyanı, 1937

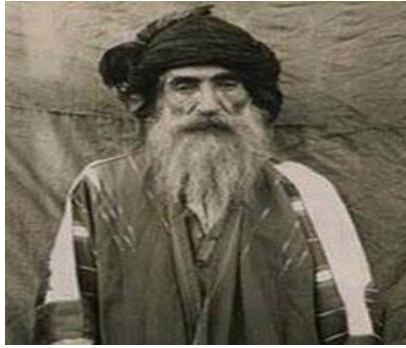
1937 yılının 27 Mart tarihinde Tunceli-Erzincan karayolundaki bir köprünün Haydaran ve Demanan aşiretleri tarafından yakılmasıyla başlayan Tunceli isyanı, 1938 yılına kadar sürer (Akgül, 1992: 15). 1937 Tunceli Tedip ayaklanmasının nedenini hükümetin bu bölgede ıslah çalışmaları yapmak istemesi oluşturur. Merkezi hükümet tarafından Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerini ıslah ve imar amacıyla birtakım çalışmaların yapılması planlanır. Bu kapsamda 25 Aralık 1935 tarihinde “Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun” ile ilin ismi Dersim’den Tunceli’ye dönüştürülür (Değerli, 2010: 99). Aynı zamanda bölge, o dönemde kaçakçıların ve suç işleyenlerin sığınağı haline gelmesi ve söz konusu suçluların bölgedeki aşiretler tarafından korunup kollanması, bölgede güvenlik ve asayişe ilişkin çalışmaların da başlatılması gerekliliğini ortaya koyar (Akay, 1994: 594). Bölgede yapılmak istenen ıslahat hareketlerinin kapsamı, bölgede kanun ve nizamın kurulması, aşiretler arasındaki şekavet, yağmacılık olaylarının bitirilmesi, aşiretler üzerinde etkili olan seyit ağa, şeyh, reis vb. gibi eski feodal unvan hakimiyetinin son bulması, devlet otoritesinin bölgede hâkim kılınması, bölgede sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmanın başlatılması, askerlik ve vergi işlerinin düzene koyulması vb. (Yaylalı, 2007: 16) oluşturur. Bunların yanı sıra devletin yapmak istediği vergi tahsilatının reddedilmesi ve bu bölgedeki aşiretlerde bulunan silahların toplanmak istemesi de diğer nedenlerdir. İsyân, bölgedeki düzenlerinin devletin yapacağı ıslahat çalışmalarıyla bozulacağını düşünen aşiret liderleri tarafından başlatılır. Tunceli’de dini lider olarak kabul edilen ve aşiretler üzerinde etkisi bulunan Abbas uşağı aşireti reisi Seyit Rıza, Tunceli Tedip ayaklanmasına liderlik eder. Suriye’de hâkimiyet kurmak ve Hatay meselesinde Türkiye’yi güç duruma sokmak isteyen Fransa’dan da aldığı destekle Seyit Rıza, bölge halkını devlete karşı itaatsizliğe sevk edecek kıskırtıcı propagandalar yürütür. Seyit Rıza tarafından yürütülen kara propagandadaki söylemlerin bir kısmı şöyledir:

- Aşiret kadınlarının namusu tehlike altındadır.
- Köylerdeki halk bir eve tıklılacak ve evin kapısında polis nöbet tutacak.
- Ekmek ve odun vesikayla dağıtılacak.
- Halkın bütün kazandığına devlet el koyacak.

Seyit Rıza, devletin koyduğu ve tahsil etmeye çalıştığı vergilerin ağır olduğunu ifade eder ve alınması gereken verginin yapılacak pazarlık sonucunda belirlenmesi gerektiğini savunur.

Devletin bölgede ıslahat çalışmalarının güvenlik ve asayiş hususundaki boyutlarından biri, bölgeye yapılması planlanan karakollardır. Lakin devletin bölgeye karakol yapması aşiretlerin egemenliklerine ve otoritelerine karşı bir tehdit olarak görüldüğünden buna da karşı çıkılır. Aşiretler eyleme geçerler. Tunceli Tedip isyanını başlatan olay, birlikte hareket etmeye başlayan aşiretlere bağlı isyancıların Sin karakolunu basması olur. Sonrasında da pek çok karakol benzer şekilde isyancılar tarafından basılarak ele geçirilir. Tunceli Tedip isyanına aşiretlere bağlı, ellisi silahlı yaklaşık beş bin isyancı katılır (Alpkaya, 1988: 44).

3 Mayıs tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı bir uçak filosu, aşiret reisleri toplantı yaptığı sırada, toplantıya son vermek ve aşiretleri korkutarak endişeye sevk etmek amacıyla Keçişeken köyünü bombalar. Böylelikle Tunceli ayaklanmasını bastırmak için Tedip harekâtı fiilen başlamış olur. İsyanın elebaşı olan Seyit Rıza'yı etkisiz hale getirmek için 6 Haziran tarihinde Kızıldağ askeri birliklerince kuşatılarak Seyit Rıza'nın evi Sabiha Gökçen'in kullandığı uçakla bombalanır. Zorlu operasyonun neticesinde isyancıların pek çoğu ele geçirilir ve Elazığ'da yargılanmak üzere tutuklanır. Seyit Rıza da 10 Eylül günü beraberindeki iki isyancıyla birlikte silahlarıyla teslim olur. Böylece Tunceli Tedip isyanı bastırılır. İsyancıların tutuklanmasıyla ağır cezada başlatılan mahkeme süreci 15 Kasım'da nihayete erer. Yargılama neticesinde isyanı başlatan Seyit Rıza ve oğlu başta olmak üzere on bir kişi idama, otuz üç kişi ağır hapse mahkûm edilir. İdam cezası alanların infazı gerçekleştirilir ve on dört kişi de yargılama sonucunda beraat ettirilir (Yaylacı, 2007: 21).

Seyit Rıza

SONUÇ

Vergi isyanları, geçmişten günümüze ülkelerin rejimleri ve yönetim erkleri üzerinde önemli bir baskı unsuru olmuştur. Halkın, aşırı vergi yükünü daha fazla taşıyamaması veya iradi olarak taşımak istememesi, yönetimin vergi tahsilatını zorlaştıran ve devlet hazinesine vergi girişini azaltan faktör olarak devletlerin mali tarihleri içerisinde yerini almıştır. Diğer bir ifadeyle, daha fazla vergi tahsilatı gerçekleştirmek amacıyla vergi sistemlerine yeni vergiler konulması ve/veya mevcut vergilerin oran ve/veya miktarlarının arttırılması, devletlerin bu amaca ulaşabilmesinden ziyade aksine vergi kaçakçılığının, vergiden kaçınmanın ve verginin reddinin önünü açabilmektedir. Bunun devlet hazineleri açısından anlamı, vergi erozyonudur.

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde de tıpkı dünya mali tarihinde olduğu gibi bu tablo değişiklik göstermemiş ve aynı sonuçlar bir şekilde ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, adil olmayan vergilendirmenin ve toplum üzerindeki aşırı vergi yükünün temel sebeplerinden olduğu pek çok ayaklanma/isyan vuku bulmuştur. Kötü yönetim, bürokratların halk üzerindeki zulümleri, iltimasları, rüşvet ve yolsuzlukları ve başlı başına rejim ve düzen karşıtlığı, verginin dışında diğer nedenler olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde 1906 yılından başlayarak, İkinci Meşrutiyet (1908) dönemine kadar süren ve konuda işlenen vergi isyanlarının temel sebepleri de bu şekilde olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti döneminde meydana gelen ve çalışmada ayrıntılı olarak işlenen doğu isyanlarında (1926-1937) vergilendirmeyi reddetme esas faktör olmakla birlikte Türkiye karşıtı ülkelerin Türkiye aleyhine bazı kesimleri kışkırtmaları ve kara propaganda oluşturmaları da etkili olmuştur.

Vergi, kişilerin gelirleri üzerinde mali bir baskı oluşturmakta ve kişilerin kendi gelirleri üzerinde serbest tasarrufta bulunabilme haklarını zedelemektedir. Lakin devletler açısından da kamusal mal ve hizmet üretiminin ve sunumunun devam edebilmesi açısından vergilerin zorunluluğu da bir gerçektir. Vergilerin ilgili kesimlerinden, doğru oranlarda ve miktarlarda ve doğru şartlarda alınması, vergi adaletinin tesisi ve tahsisi açısından son derece önemlidir. Vergileme ilkelerinin esas alınması, adil bir vergi sisteminin kurulabilmesi için olmazsa olmaz gerekliliktir. Diğer taraftan vergilerin ve vergi yükünün toplumun tüm kesimlerine dengeli dağıtılması, adil vergileme için zaruridir. Kişilerin gelir ve servet sahipliğinin ve bu sahiplik düzeyinin, her türlü vergilemede esas belirleyici olması, vergi adaleti ve sosyal adaletin objektif tayini için bir kural olmalıdır. Hükümetler kamu mali yönetimini yürütürken, geliştirecekleri ve uygulayacakları vergi politikalarıyla vergiye uyumlu mükellefleri geliştirmeli ve uyumsuzluğu teşvik edip ilerletmemelidir. Ne de olsa vergi isyanları her zaman ve yer yerde ortaya çıkabilen bir realite olarak karşımızdadır.

KAYNAKÇA

- Akay, A. S. (1994). Türkiye’de insan haklarının tarihi gelişimi 1919-1938. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Akgül, S. (1992). Yakın tarihimizdeki dersim isyanları ve gerçekler. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Akkurt, H. (2014). Anadolu’da İttihat ve Terakki cemiyeti (1906- 1912): Genel bir çerçeve. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 14 (2), 279-304.
- Aktan, C. C., Dileyci, D. ve Saraç, Ö. (2003). Osmanlı tarihinde vergi isyanları -II. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 8 (1), 1-25.
- Alpkaya, H. F. (1988). Cumhuriyet rejiminin bir ıslah çalışması. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Andıç, N. O. ve Akça, İ. E. (2019). Vergi isyanları: Türkiye ve dünyadan örnekler. Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi. 5 (9), 307.
- Aydın, M. (2015). II. Meşrutiyet Dönemi’nde Erzurum’un Müslüman milletvekillerinin Meclis-i Mebusan’daki faaliyetleri. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çidem, M. (2017). II. Meşrutiyet’e ilk tepkiler 1908 yılı Ekim ayı olayları. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Değerli, E. S. (2010). Amerikan basınında Doğu isyanları 1925-1938. Akademik Bakış Dergisi. 3 (6), 99.
- Demirel, M. (1989). Erzurum isyanı (1906-1907). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Duman, Ö. (2017). II. Meşrutiyet’e tepkiler. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erol, Y. Z. (2021). Osmanlı Devleti’nde vergi tahsil düzenlemeleri ve tahsildarlık uygulaması. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Gök, A. (2007). Vergi direncinin gelişimi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 22 (1), 159.
- İlyas, A. (2015). Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan isyanlarda aşiretlerin rolü. Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi. 5 (1), 194.
- İpek, S. (2010). Anadolu halk türkülerinde vergi isyanı. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Kansu, A. (2002). 1908 devrimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köse, R. (2020). Cumhuriyet’in ilk on yılında Doğu vilayetlerinde emniyet ve asayiş sağlama faaliyetleri. History Studies. 12 (3), 1268.
- Şirin, F. S. (2017). Mr. Alex K. Helm’in Doğu Anadolu ve Karadeniz gezisi (1929). History Studies. 9 (2), 206-207.

- Tüfekçi, A. K. (2010). Geçmişten günümüze kadar vergiye bireysel ve toplumsal tepkiler. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yaylalı, D. (2007). Cumhuriyet dönemi bölücü faaliyetleri içinde Ağrı Dağı ayaklanmaları (1926-1930). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yerasimos, S. (1976). Az gelişmişlik sürecinde Türkiye, II. Tanzimattan 1. Dünya savaşına. B. Kuzucu (Çev.). İstanbul: Gözlem Yayınları.
- Yeşilbursa, E.G. ve Babaoğlu, R. (2016). Atatürk - İnönü ayrılığı ve Dersim olayları. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 58, 39-75.
- Yılmaz, S. M. (2011). II. Meşrutiyet öncesi Kastamonu'da bir ayaklanma girişimi (1906). Karadeniz Araştırmaları Dergisi. 30, 123-142.
- Yüksel, M. (2012). Erzurum, Bitlis ve Mamüretülaziz vilayetlerindeki Ermeni isyanları (1890-1905). Ermeni Araştırmaları Dergisi. 43: 165-194.
- Zürcher, E. J. (2019). The young Turk revolution: Comparisons and connections. Middle Eastern Studies. 55 (4): 481-498.

Bölüm 21

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

ALABAMA DİRENCİ, 1901

ILLINOIS DİRENCİ, 1910

BİRLEŞİK KRALLIK İSYANI, 1990

Altuğ Murat Köktaş

Necmettin Erbakan Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

altugmkoktas@gmail.com

0000-0002-0911-2143

Ali Gökhan Gölçek

Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

aligokhangolcek@gmail.com

0000-0002-7948-7688

Özet

Egemenliğin temel göstergelerinden biri olan vergileme yetkisi, vergilemenin tarihsel gelişimi boyunca toplum tarafından sürekli olarak sorgulanmıştır. Kamu gelirlerinin yetersiz kaldığı dönemlerde harcamaların finansmanı için getirilen yeni ve ağır vergilerin, toplumsal dirençle karşılaştığı ve genel olarak isyan biçiminde olaylara yol açtığı görülmektedir. Özellikle vergilemenin ödeme kapasitesini aşması ya da toplum refahını olumsuz etkilemesi gibi durumlarda toplum, söz konusu vergilere isyan benzeri reaksiyonlar göstermekte ve devletin vergileme yetkisi eleştirilmektedir. Amerikan İç Savaşı sonrasında siyahilerin başta oy vermek olmak üzere elde ettiği çeşitli anayasal hakların kullanımının engellenmesi amacıyla uygulamaya konulan baş vergisi, kimi kesimler tarafından eleştirilmiş ve demokratik hakların kullanımını engellediği gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmanın konusu, ABD ve İngiltere’de uygulanan baş vergisi nedeniyle ortaya çıkan toplumsal huzursuzluktur. Bahse konu huzursuzluğa ilişkin literatürde son derece sınırlı kaynak olması, çalışmanın özgün yanını oluşturmakta ve bu yönüyle literatüre katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1901 Alabama, 1910 Grafton, Baş Vergisi, 1990 Birleşik Krallık

Abstract

The taxation authority, which is one of the main indicators of sovereignty, has been constantly questioned by the society throughout the historical development of taxation. It is seen that the new and heavy taxes brought to finance the expenditures in the periods when the public revenues are insufficient, encounter social resistance, and generally led to events in the form of rebellion. In particular, in cases where taxation exceeds the payment capacity or negatively affects the welfare of the society, the society reacts to such taxes like a riot, and the taxation authority of the state is criticized. The poll tax, which was put into effect after the American Civil War to prevent black people from using various constitutional rights, especially voting, was criticized by some social segments, and opposed on the grounds that it prevented the use of democratic rights. In this context, the subject of the study is social unrest due to the poll tax applied in the USA and UK. The fact that there is an extremely limited resource in the literature on the unrest arising from the poll tax practices constitutes the original aspect of the study and contributes to the literature in this respect.

Keywords: 1901 Alabama, 1910 Grafton, Poll Tax, 1990 UK

GİRİŞ

Dr. Watson ile yaptığı bir konuşmada “*aklım, durağanlığa isyan ediyor*” demiş ve eklemişti ünlü dedektif Sherlock Holmes, “*varoluşun donukluğu beni tiksindiriyor*” (Doyle, 2017). Şeytanın, Yaratıcıya isyan etmesiyle başladığı düşünülen bahse konu isyan ya da bir diğer deyişle karşı koyma güdüsü, en basit olaylardan büyük toplumsal kargaşalara kadar gündelik hayatın hemen her anında karşılaşılan bir olgu görünümündedir. Çocuğun kabul etmediği bir olaya karşı ailesine gösterdiği dirençle yeniçerilerin ulûfeleri için kazan kaldırmaları ya da bir bölgeye ilişkin olarak gelişen bağımsızlık yanlısı özgürlük hareketlerinin de aslında özü itibarıyla birbirinden farklı olmadığı savunulabilir. Bu bağlamda kendi isteği ve arzusu dışında gelişen muhtelif bir olaya karşı ortaya çıkan kabullenmeme ya da karşı koyma güdüsü olarak isyan, en temel insani duygulardan biri olarak değerlendirilebilir.

Sözlük anlamı “*başkaldırma*” veya “*ayaklanma*” olarak tanımlanan isyan etme fiili, genellikle devlet gibi bir kurulu düzene ya da egemenliği elinde bulunduran bir erke karşı girişilen davranışlar biçiminde ifade edilir (TDK, 2022). Dolayısıyla verilen bir emre uymamak, buna boyun eğmemek, razı olmamak ya da itaat etmemek, isyan etmenin klasik unsurlarını oluşturur. Nitekim isyanın legal pozisyonundaki erklerle karşı olması ve isyan eden kimselerin de asi olarak nitelendirilmesi, söz konusu fiilin negatif anlamlar taşıdığını hissettirir. Bu durumda egemen olan güç tarafından verilen emrin, kayıtsız ve şartsız doğru olduğuna yönelik inanç, tartışmalıdır. Folke Henschen tarafından insanlık tarihinin “*yoksulluk, pislik ve hastalık tarihi*” (Hartwell, 1974: 4) olarak ifade edildiği dikkate alındığında, hayatın devamı için bahse konu unsurlara karşı isyan etme gerekliliği ortadadır. İbn Haldun, bu gerekliliği ünlü eseri Mukaddime’de (2013) “*Her millet kendi arzıladıklarını yerine getirtmek isteyerek diğerlerinin taleplerine karşı kor, bu suretle devlete karşı isyan ve ihtilâller, hiçbir zaman eksik olmaz*” sözleriyle dile getirir. Dolayısıyla egemen bir güç varsa, bunun karşısında da çeşitli isyan hareketleri her zaman var olagelir.

Çalışmanın konusunu uygulandığı her dönemde bir direnç veya isyanla karşılaşılan, “*baş*” veya “*kelle*” vergisi olarak da bilinen “*poll tax*” oluşturmaktadır. “*Poll tax*”, belirli bir alanda yer alan kişilerden; kişi başına alınan tek tip ve sabit miktardaki doğrudan bir vergidir. Vergiye konu olan kişiler uygulamaya göre cinsiyete, yaşa, ırka veya oy kullanmaya uygunluk gibi kriterlere göre belirlenir. Söz konusu vergi, uygulanma kolaylığı nedeniyle tarih boyunca çokça tercih edilir. Lakin “*baş vergisi*” bireylerin ödeme gücünden bağımsız olarak alındığından çok hakkaniyetli bir vergi türü değildir. Bu durum genel olarak bu vergi çeşidine karşı direnme ve hatta isyanların ortaya çıkmasına neden olur.

Yoğunlukla on dokuzuncu yüzyılda kamu hizmetlerinin (okul ve yol yapımı gibi) finansmanı amacıyla salınan bu vergi, ayrıca göç ve oy kullanma hakkını kısıtlamak için kullanılan bir enstrüman olarak da kullanılır. Bu bağlamda çalışmada yirminci yüzyılda “*baş vergisi*” uygulamasına karşı yapılan dirençler ve isyan hareketleri incelenmiştir. 1901 ve 1910 yıllarında ABD’de gerçekleşen direnme olayları, dönemin gazete haberleri incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın diğer bir konusu olan ve çok da uzak olmayan bir geçmişte, 1990’da yaşanan Birleşik Krallık’taki “*baş vergisi isyanı*” ise hem literatürdeki çalışmalar hem de gazete haberlerinden yararlanılarak incelenmiştir.

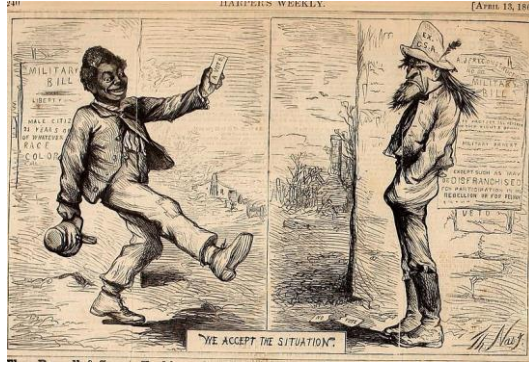
1. ABD’DEKİ BAŞ VERGİSİ DİRENÇLERİ

Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) “*baş vergisi*” genellikle yurttaşlık haklarıyla doğrudan ilişkili şekilde gelişir. Özellikle iç-savaş sonrası oluşan siyahi-beyaz gerilimini bastırmak ve beyazların üstünlüğünü tahakküm ettirmek adına “*baş vergisi*” uygulaması tercih edilir. Görünürde herkesin bir miktar vergi ödemesi ve bu sayede vergi gelirlerinin artması amacıyla konulan “*baş vergisi*”, yeterli ödeme gücü olmayan veya gelir / emlak

vergisine tabi olamayacak kadar mal varlığına sahip olmayanların dahi kapsandığı bir vergi türü olarak bilinir. Bu verginin ABD'deki gelişimiye ırk ve renk ayrımının zirve yaptığı dönemde olur.

ABD Kongresi 26 Şubat 1869 tarihinde kabul ettiği ve 3 Şubat 1870 tarihinde onaylanan “15. *Değişiklik*” ile oy hakkının hiçbir şekilde kısıtlanmamasını güvence altına alır. İlgili değişiklikle “*Birleşik Devletler vatandaşlarının oy kullanma hakkı, ırk, renk veya önceki kölelik durumu nedeniyle reddedilemez veya kısıtlanamaz*” (Amendment XV, 1870) hükmü yer alır. Bu değişiklik, yurttaşlık hakkının bir getirisi olan oy kullanma hakkının kısıtlanamayacağını yasalaştırır. Bu sayede daha önce köle olan Afrika kökenli siyahilerin, “14. *Değişiklik*”¹ ile vatandaş olması ve “15. *Değişiklik*” ile de oy hakkından mahrum bırakılamayacağı, anayasal bir hak olarak tanımlanır.

Resim 1: Oy vermeye giden bir Afro-Amerikalı

1867 tarihli karikatürde oy hakkına sahip siyahi bir adam ve bu durumdan rahatsız olan beyaz bir adam tasviri dikkat çekiyor.

Kaynak: (Holloway, 2019).

Anayasada yapılan değişikliklerle beyaz ve siyahilerin eşit haklara sahip olmasının yanı sıra oy hakkına da kavuşmaları sonrasında güney eyaletlerinde siyahiler güç kazanmaya başlar. Sırasıyla 1869'da Tennessee, 1870'te Virginia ve Kuzey Karolina, 1871'de Georgia, 1873'te Teksas, 1874'te Alabama ve Arkansas, 1876'da Mississippi ve 1877 yılında Florida, Louisiana ve Güney Karolina eyaletlerinde siyahilerin yoksul beyazların çoğunluğunu oluşturduğu Demokratlar, meclis çoğunluğunu ele geçirdikleri bilinir (Salvatore vd., 2009: 9).

İç Savaş sonrası gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle, Amerikalıların sahip olduğu sivil haklar artık Afro-Amerikalılar içinde geçerli olur. Söz konusu düzenlemelerin anayasal metinlerle güvence altına alınması, eyaletler arasındaki uygulama farklılıklarını da kaldırmaya yönelik önemli bir adım olarak görülür. Bununla birlikte siyahi kölelerin başta özgürlükleri olmak üzere, önemli siyasal haklar kazanmaları, bunların ivedilikle uygulanabileceği anlamına gelmiyordur. Nitekim bu durum, “*eşit ama ayrı*” (*separate but*

¹ “*Birleşik Devletlerde doğmuş veya Birleşik Devletler nyrığına geçmiş, ve Birleşik Devletler yetkisine tabi olan herkes, Birleşik Devletler'in ve ikamet etmekte oldukları eyaletin vatandaşıdır. Hiçbir eyalet, Birleşik Devletler vatandaşlarının ayrıcalık ve bağımsızlıklarını kısıtlayacak yasa yapmayacak veya uygulamayacak ve hiçbir eyalet yasal gerekler yerine getirilmeden bir kişiyi yaşamından, özgürlüğünden ya da malından yoksun etmeyecek; ya da kendi yargı yetkisi içindeki bir kişiyi, yasaların eşit koruması dışında bırakmayacaktır*” (Amendment XIV, 1868).

equal) olarak tanımlanan farklı bir anlayışa yol açar ve yasal düzenlemelerle arzu edilen amaçlardan sapılır. Sonuç olarak tarihte “*Jim Crow Yasaları*”² olarak bilinen ırkçı uygulamalar, toplumsal ayrışmanın daha da şiddetlenmesine yol açar. Bu durum siyahilerin *Blues* esintileri eşliğinde yaşadıkları acıları ifade etmelerine neden olur. Bu bağlamda “*Blues, siyahilerin Afro-Amerikanlaş(tırıl)malarına karşı ortaya çıkan durumu tasvir etmekteydi (I got the Blues – Eşkeşliyim)*” (Kandemir, 2005: 283).

Resim 2: Vampir olarak tasvir edilen bir Afro-Amerikalı

Siyahilere verilen bakları “negro rule” olarak nitelendirip, siyahi vatandaşların bu baklar ile birer vampire dönüştüğünü iddia eden bir 1898 tarihli bir gazete manşeti.

Kaynak: (The News and Observer, 1898).

Beyazların yönetimi altındaki Güney eyaletleri, Anayasada yer verilen özgürlüklerin aksine “*Black Codes*”³ olarak bilinen düzenlemeleri yürürlüğe koyarak, Afro-Amerikalıların gündelik yaşama ilişkin davranışlarını kısıtlamaya başlar. Örneğin bu yasalara göre izinsiz olarak yaşadıkları çiftliklerden dışarı çıkan siyahiler, hapse atılır ya da ateşli silah sahibi olmaları yasaklanır. Louisiana eyaletinde tren yolculuklarında ten rengine dayalı olarak farklı vagonlarda seyahat edilmesini düzenleyen bir uygulamanın, 1896 yılında yediye karşı bir oyla ABD Yüksek Mahkemesi tarafından da kabul edilmesi⁴ sonucu, “*eşit ama ayrı*” uygulamaların önü açılır. Söz konusu davaya ilişkin olarak olumsuz görüş belirten hâkim John Marshall Harlan, düzenlemeyi şu şekilde eleştirir:

“Anayasa öniinde, hukukun gözünde, bu ülkede hiçbir üstün, baskın, ya da egemen bir vatandaş sınıfı yoktur. Burada kast sistemi yok. Bizim Anayasamız farklı renkler karşısında kördür ve vatandaşlar arasında sınıflaşmayı ne tanır ne de göz yumar. Sivil haklar açısından, tüm vatandaşlar yasalar öniinde eşittir” (Nihayet Özgürüz, 2010: 21).

Dolayısıyla 14. ve 15. *Değişiklik*, Anayasal düzenlemeleri perçinleme amacıyla yürürlüğe konulsa da ABD Yüksek Mahkemesi “*eşit ama ayrı*” sistemini destekler bir karara imza

² “*Jim Crow*”, gezgin bir sanatçı olan Thomas Rice tarafından 1820’lerde yaratılan ve siyahileri aşağılayan bir karakter olarak bilinir (Fremon, 2000: 27).

³ “*Black Codes*” (Kara Kanunlar), “14. *Değişiklik*” sonrası siyahilere yönelik uygulanan ırkçı yasal düzenlemeleri nitelemek için kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz., (National Constitution Center, 2022); Browning, 1930).

⁴ Plessy-Ferguson, 163 U.S. 537 (1896) davasında ABD Yüksek Mahkemesi, beyazlar ve siyahiler için “*eşit ama ayrı*” uygulamasının “14. *Değişiklik*” kapsamında herhangi bir sorun teşkil etmediğine hükmeder (U.S. Supreme Court, 1896).

atar. Öte yandan ayrı uygulamaların aslında asla eşit olmadığı da bilinir. Nitekim siyahlar için ayrılan devlet okulları ya da diğer kamusal hizmetler esas itibarıyla daha kalitesiz şekilde tasarlanır. Dolayısıyla “*eşit ama ayrı*” olduğu vurgulanan uygulamaların temelde eşit olmaması, toplumsal huzursuzluğu tetikleyen bir dinamik olarak varlığını korur.

Resim 3: Kuzey Karolinalı Ku Klux Klan Üyeleri

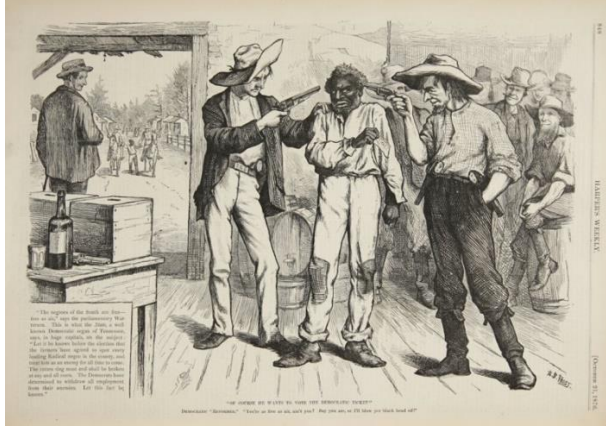

Kaynak: (Palmer, 2021).

Bununla birlikte eyalet yönetimlerinde siyahilerin söz sahibi olması yeni bir huzursuzluğa neden olur. Nitekim bu yönetim zihniyetine karşı harekete geçen beyazlar, *Ku Klux Klan* gibi aşırı ırkçı örgütlerin oluşmasını sağlar (Nevins & Commager, 2014: 277). *Ku Klux Klan*, şiddet ve baskı yoluyla beyaz üstünlüğünü kabul ettirmeye çalışan bir yapılanma olarak 1865 yılında Tennessee eyaletinde ortaya çıkar (Salvatore vd., 2009: 9). Resim 3'te 1870 tarihli gerçek bir olayın gravürü yer almaktadır. *Ku Klux Klan*, özellikle “14. Değişiklik” ve “15. Değişiklik” ile kazanılan hakların getirdiği demokratik ortamı ortadan kaldırmak ve beyaz üstünlüğünü dayatmak amacıyla siyahilere ve siyahilere sempati duyan beyazlara karşı şiddet hareketinin öncüsü olur.

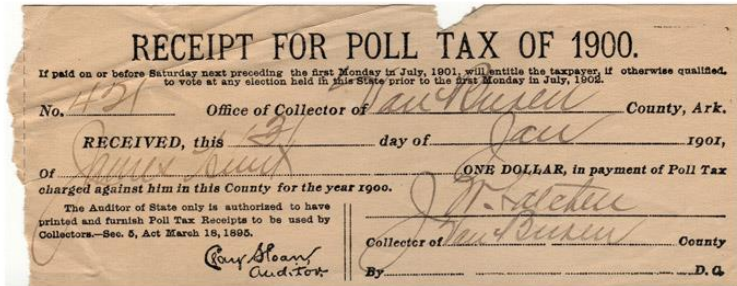
Ku Klux Klan hareketiyle başlayan şiddet olayları, çok kısa zaman içerisinde Afro-Amerikan vatandaşların oy kullanma haklarının şiddet ve baskıyla gasp edilmesine yönelir. Lakin bu tepkiler *Ku Klux Klan* hareketiyle sınırlı kalmaz. Uygulamada, herhangi bir yapılanma içerisinde yer almayan beyazlar da sindirme politikasının parçası haline gelir. Korkutma ve yıldırma stratejileriyle siyahların oy kullanması engellenmeye çalışılır.

Şiddet ve baskının yarattığı toplumsal olaylar, bir çözümünden ziyade mevcut durumu daha da kaotik hale getirir. Bu bağlamda siyahilerin oy kullanma haklarının kısıtlanmasına yönelik yasal uygulamalar eyalet yönetimlerince tartışılmaya başlanır. Bu konuda en yaygın kullanılan caydırıcı enstrüman ise “*baş vergisi*” uygulaması olur. Nitekim oy hakkının kısıtlanmasını öngören uygulamalar sırasıyla Mississippi, Güney Karolina, Louisiana, Kuzey Karolina, Alabama, Virginia ve Georgia eyaletlerinin anayasalarında yer almaya başlar (Salvatore vd., 2009: 12).

Resim 4: Tehdit Edilen Bir Afro-Amerikalı

Kaynak: (Holloway, 2019).

Güney eyaletlerinin “baş vergisi” ödemesini bir oy hakkı önkoşulu olarak sunmasının yanı sıra bireylerin eğitim nitelikleri de oy kullanma hakkını etkileyecek şekilde anayasalara eklenir. Örneğin 1885 Florida Anayasası, yasama organına “baş vergisi” koyma yetkisi verir ve bu vergi 1889 yılında oy kullanma hakkı için bir önkoşul haline getirilir. Diğer taraftan 1890 yılında Mississippi, seçmenler için “baş vergisi” ödeme ve okuma-yazma bilme zorunluluğunu yasalaştırır (Williams, 1952: 470-471). Söz konusu “baş vergisi” uygulamalarının yasal dayanağı genellikle yereldeki okullar için fon oluşturmak olsa da asıl nedenin siyahilerin oy kullanma hakkını kısıtlamak olduğu bilinir. Nitekim verginin tartışıldığı günlerde yerel basın genellikle bu verginin eğitimi finanse etmesinden duyduğu memnuniyet haberlerine sıkça yer verir. Diğer taraftan bu uygulamanın siyahilerin oy kullanmasının engellenmesine dair olduğuna dair haberler de az da olsa basında yer alır. Örneğin 1870 tarihli bir gazete haberinde “...bu cabil zenci sürüsünü sandıklardan uzak tutmak için...” ifadelerine yer verilir (Public Ledger, 1870). Nihayetinde anayasal düzenlemeler ile yürürlüğe konulan “baş vergisi” siyahilerin insani ve demokratik haklarını kısıtlayarak onları ötekileştirilmesine yol açar.

Resim 5: Baş Vergisi Makbuzu

Kaynak: (Encyclopedia of Arkansas, 2022).

Sonuç olarak yapılan bu düzenlemeler neticesinde yirmi yaşından büyük tüm erkekler; “baş vergisi” mükellefi (genellikle 1.50\$ olarak tahsil edilir) sayılır. Buna göre seçme hakkına sahip olabilmek için ilk şart yirmi yaşını doldurmuş bir erkek olmak; nakdi olarak ödenen

“baş vergilerine” ait makbuza sahip olmak ve okuryazarlık sınavından/testinden geçmek şeklinde sıralanır (Williams, 1952: 491). Ayrıca oy kullanmak için, kişinin “baş vergisi” makbuzlarını aylarca veya yıllarca saklaması ve sandık başına götürmesi gerekir (Kousser, 2000: 1). Diğer taraftan söz konusu vergi, tüm sosyal sınıflar için sabit bir tutar üzerinden de uygulanmaz. Örneğin, yirmi bir ila altmış yaş arası beyaz erkekler 0.75\$ “baş vergisi” öderken; yirmi bir ila elli yaş aralığındaki özgür siyahiler 5.00\$ vergi öderler. Öte yandan, ordu mensuplarının aileleri bu vergiden muaf tutulur. Muafiyet işlemlerinden yararlanamayan tek kesimse toplam nüfusun nispeten küçük bir bölümünü oluşturan özgür siyahiler olur (Fleming, 1905: 94-95; 170).

Dönem itibarıyla iç savaştan yeni çıkmış, demokratik hakların henüz tanımlandığı bir coğrafyada sosyoekonomik yapı, kanunen ve sosyal statü olarak daha iyi durumda olan beyazlar lehine gelişir. “Baş vergileri” çalışan veya mülk sahibi olan beyazların ekonomik hayatlarını zorlamaz. Bununla birlikte 1.50\$’lık vergi; genellikle çiftçilik yapan, madenlerde işçi olarak çalışan veya herhangi bir ekonomik faaliyette yer alamayan yoksul beyazları ve Afro-Amerikalı vatandaşları maddi olarak hayli zorlar. Bu durum vatandaşların anayasa ile güvence altına alınan oy kullanma haklarını engeller. Nihayetinde “baş vergisi” uygulamaları sonucunda seçmen sayılarında radikal düşüşler⁵ yaşanır.

“Baş vergisi” yapısı itibarıyla üzerine vergi yükü düşen mükellefleri olumsuz etkileme potansiyeline sahip bir vergidir. Nitekim tarihte bu vergi neticesinde çıkmış pek çok isyan, ayaklanma ve direnme görülür. Lakin ABD’de bu vergiye karşı toplu bir isyan veya ayaklanma görülmez. Bunun nedeni olarak siyahilerin, siyasi yapılanmalarını tam olarak tamamlayamamaları gösterilebilir. Ancak buna rağmen ABD’de “baş vergisine” ilişkin bazı münferit direnme olayları cereyan eder. Bunlardan ilki 1901 yılında Alabama’da; diğeri ise 1910’da Illinois eyaletinde gerçekleşir.

1.1. Alabama Direnci, 1901

O dönemde ABD’nin güney eyaletlerinden biri olan Alabama, ırkçı uygulamaların toplumsal hayatın birçok yönüne yansıdığı bir bölge olarak dikkat çeker. Bu eşitsizlik anayasal düzenlemelere de yansarak toplum tarafından katı şekilde hissedilir. Eşitsizliğin anayasal kaynaklarından biri de yurttaş olmanın en temel unsurlarından biri olan oy kullanma hakkı konusunda görülür. Siyahi yurttaşlar aleyhine anayasada oy kullanma hakkının sınırlandırılmasında kullanılan araçlardan biriyse “baş vergisi” olur.

Siyahilerin vatandaş olarak kabul edilmesini ve köleliğin kaldırılmasını içeren, ABD Kongresi’nin 9 Temmuz 1868 yılında kabul ettiği “14. Değişiklik” (Amendment XIV, 1868), “Yeniden Yapılanma” (Reconstruction) kapsamında yurttaşlık haklarının pekiştirilmesini amaçlar. Ancak söz konusu “yeniden yapılanma” istenilen başarıya ulaşamaz. Özellikle kölelik geçmişi olan veya özgür siyahilerin, birer ABD yurttaşı olarak demokratik haklarını kullanmaları beyazları rahatsız ederler. Bu kapsamda, ayrıntıları daha önce verilen, siyahilere yönelik birtakım toplumsal ve yasal kısıtlamalar devreye girer. Alabama’da “14. Değişiklik” sonrası yapılan ilk anayasa 1868 yılında yürürlüğe girer ve söz konusu anayasada “baş vergisi” uygulamasıyla “yeniden yapılanma” sürecindeki rahatsızlık bir anlamda görünür hale getirilir.

⁵ Örneğin Louisiana eyaletinde 1898 yılında “baş vergisinin” içinde bulunduğu Anayasa kabul edildiğinde siyahi seçmen sayısı 130.000’den 5.000’e, Virginia’da ise 147.000’den 21.000’e düşer. Alabama’da ise “baş vergisinin” yürürlüğe girmesinden beş yıl sonra siyahi nüfusun sadece yüzde 2’si kayıtlı seçmen olarak oy kullanabilir (Salvatore vd., 2009: 14).

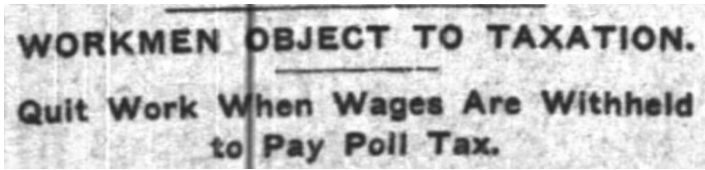
Alabama eyaleti kapsamında ilk kez 1868 Alabama Anayasası'nda, ortak bir eğitim fonunda kullanılmak üzere on sekiz ila kırk beş yaşındaki erkekler için 1.50\$'lık bir “baş vergisi” zorunlu hale getirilir (Walker, 1923: 49). İlgili Anayasanın “Vergileme” bölümünde “... Genel Kurul, devlet okullarına fon yardımı nedeniyle, kişi başına bir dolar elli senti geçmemek üzere bir baş vergisi koyabilir” (Alabama Constitution, 1868: 9/1) hükmü yer alır. Eğitimde kullanılacak olan bu fon, ilk başta makul gibi görünse de verginin koyulma amacı, yurttaşlık hakkı kazanan siyahileri, siyasi haklarından mahrum bırakma biçiminde gerçekleşir.

Daha sonra kabul edilen “15. Değişiklik” ile siyahilerin yurttaşlık haklarının pekiştirilmesi, Alabama eyaletinde diğer güney eyaletlerde olduğu gibi son derece rahatsız edici bulunur ve 1875 yılında kabul edilen Anayasa ile bu durum bir anlamda yasalır. Bir önceki anayasada yer alan “baş vergisi” aynı gerekçeyle 1875 Anayasası'nda da yer alır (Alabama Constitution, 1875: 11/1). 1875 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından eşi benzeri olmayan bir siyasi yozlaşma ve şiddet dönemi yaşanır (Flynt, 2001: 69-70). Yaşanan şiddet ve sindirme hareketlerinin Kongre'nin aldığı 14. ve 15. Değişiklik nedeniyle zirve yaptığı bilinir. Örneğin 1890'larda siyahilere yönelik toplam yüz yetmiş yedi linç girişiminde bulunulur (Flynt, 2001: 70). Artan şiddet olayları siyahiler ve yoksul beyazların haklarını kullanamamasına neden olur ve toplumda beyazların üstünlüğü baskın olarak hissedilmeye başlanır.

Alabama genelinde mevcut “baş vergisinin” yeterli olmadığını ve gevşek uygulandığını düşünen siyasiler, yeni bir Anayasa için gündem oluşturmaya başlar. Örneğin 19 Haziran 1899 tarihli bir gazete haberinde “... mevcut yasaya göre, Alabama'da yalnızca 21 ila 45 yaşları arasındaki erkek vatandaşlardan baş vergisi toplanmaktadır. Vali Johnston, bu kapsamın tüm vatandaşlara uygulanacak şekilde 60 yıla kadar uzatılmasını...” (The Tuscaloosa Gazette, 1899) ifadelerine yer verilir. Aynı şekilde eyalet eğitim müfettişi olan John W. Abercrombie, “baş vergisinin” etkin olmadığını ve mevcut sınırın Vali Johnston'un belirttiği gibi altmış yaş olarak revize edilmesi gerektiğini belirtir (Williams, 1952: 490). Oluşturulan bu gündem ile halk nezdinde “baş vergisinin” etkisiz olduğu ve düzeltilmesi gerektiği algısı uyandırılır.

Alabama'da “baş vergisinden” Afro-Amerikalı yurttaşlar kadar Kuzey'den gelen yoksul beyazlar da etkilenir. Özellikle madenlerde veya fabrikalarda işçi olarak düşük ücretlerde çalıştırılan bu kişiler de vergi kapsamına alınmış ve bu durum münferit bazı olayların yaşanmasına neden olur. Kayıtlara geçen ve haber değeri taşıyan tek olay 10 Nisan 1901 tarihinde bir boru fabrikasında çalışan işçiler tarafından gerçekleşir. Vergi tarihi bağlamında literatürde yer etmez, sadece bir gazete haberi olarak kayıtlarda bulunan bu olayda, Kuzeyli işçiler ücretlerinden kesilen “baş vergisine” karşı iş bırakarak direnç göstermezler.

Resim 6: 1901 Alabama Direnci'ne Ait Bir Haber

Kaynak: (The New York Times, 1901).

11 Nisan 1901 tarihli The New York Times gazetesinde “İşçiler vergiye itiraz ediyor” başlıklı haberde; Alabama'nın Birmingham şehrinde yer alan Dimmick Pipe Company adlı fabrikada çalışan ve çoğunluğu Kuzeyli vatandaşlardan oluşan iki yüz işçinin “baş vergisi” tahsilatına karşı iş bıraktığı ve bu eylem neticesinde fabrikanın kapandığı yer alır (The New York Times, 1901). Söz konusu eylem, “baş vergisine” karşı yirminci yüzyılda ABD'de geliştirilen direnç

hareketlerinin ilki olma özelliği göstermesine rağmen, literatürde yeterli ilgiyi görmez. Doğrusu “1901 Alabama Direncinin” yeterli başarıya ulaşmaması bu durumun ana nedenini oluşturur.

“Alabama Direncine” rağmen “baş vergisinin” yetersiz olduğuna dair görüş kamuoyunda güçlenir ve nihayetinde ABD tarihinin en geniş ve ayrıntılı oy hakkı niteliklerinin bulunduğu 1901 Anayasası kabul edilir. İkamet şartı, her yıl ödeme yapılmaması durumunda kümülatif hale gelen yılda 1.50\$’lık “baş vergisi”, okuryazarlık testi, mülk ve evlilik durumu, temiz sicil kaydı gibi pek çok kriter, oy hakkının kullanımı için Anayasa’ya eklenir (Alabama Constitution, 1901). Söz konusu Anayasa ile siyahiler ve toprak sahibi olmayan beyazlar, siyasi sürece katılımdan fiilen dışlanır⁶ (Rogers vd., 1994). Bu bağlamda yurttaşlık haklarını zedeleyici birçok madde bulunduran 1901 Alabama Anayasası, “Alabama’nın utancı” (Flynt, 2001) olarak tarihte yer eder.

Sonuç olarak Alabama’daki Afro-Amerikalı yurttaşların siyasi haklarını kısıtlamak ve hatta engellemek amacıyla uygulamaya konulan “baş vergisi”, siyahilerin yeterli örgüt bilincinin gelişmemesi ve toplumsal konjonktür nedeniyle ciddi bir itiraz ile karşılanmaz. 1901 yılında Birmingham şehrinde vuku bulan iş bırakma eylemiyse Alabama eyaletinde “baş vergisine” karşı ortaya çıkan ve kayıtlara geçen ilk ve tek vergi direnci olarak tarihte yerini alır.

1.2. Illinois Direnci, 1910

Illinois Eyaletinde “baş vergisi” diğer Kuzeybatı eyaletlerinde olduğu gibi yolların inşası ve onarımı için alınan ve nakdi ya da aynı olarak ödenen bir vergi türü olarak yer alır. On dokuzuncu yüzyılın başlarında toplanan “baş vergisi”, on altı ila kırk beş yaş aralığındaki bağlı hizmetkârlar ve köleler için 1 doları aşmayacak şekilde dizayn edilir. Ayrıca yirmi bir yaş üstü erkekler de elli sent ile bir dolar arasında “baş vergisine” tabii tutulur (McKay, 1919: 41).

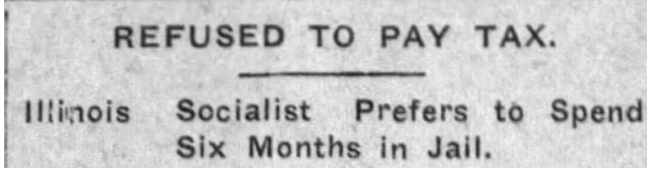
“14. Değişiklik” ile birlikte köleliğin kaldırılması ve siyahilerin vatandaş olarak kabul edilmesiyle birlikte Illinois’ta da gerekli düzenlemeler anayasal düzeyde yapılmaya çalışılır, lakin halktan gerekli destek alınamadığından 1862 yılına kadar “baş vergisi” ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmaz. Bununla birlikte 1862 yılında alınan bir kararla gerekli hallerde yirmi bir ila altmış yaş arasındaki tüm sağlıklı beyaz erkekler vergi kapsamına alınır. Diğer taraftan Illinois’ta “baş vergisi” genellikle nakdi olarak değil, aynen ya da bir diğer deyişle emek gücü karşılığı ödenir. Bu durum karayolları ve demiryollarının finansmanını olumsuz etkilediği için verginin nakdi olarak alınmasına karar verilir, lakin gelen tepkiler üzerine 1879 yılında bu karar geri çekilir. Illinois’ta “baş vergisinde” genel uygulama “yılta üç günlük gerekli görülen kamusal işlerde çalışmak” biçiminde uygulanır. “Baş vergisine” yönelik son değişiklik 1883 ve 1889 yıllarında radikal bir şekilde yürütülür ve buna göre vergiyi ödemeyenlere hapis cezası zorunlu hale getirilir (McKay, 1919: 42-44).

Yapılan son değişiklik eyalet bünyesinde genel bir memnuniyetsizliğe yol açar. Lakin tıpkı Alabama’da olduğu gibi Illinois eyaletinde de “baş vergisine” karşı tek bir direnme olayı kayıtlara geçer. 10 Nisan 1910 tarihinde Illinois’in Grafton şehrinde barut ve dinamit fabrikasında çalışan J. J. Keon isimli sosyalist bir yurttaş 1.50\$’lık “baş vergisini” ödemeyi reddetmesi neticesinde altı ay hapis cezasıyla cezalandırılır. Şehirde cezaevi

⁶ 1901 Anayasası ile getirilen kriterler neticesinde neredeyse tüm Alabama siyahi ve yoksul beyaz seçmenleri haklarından mahrum edilir. Örneğin, Alabama’nın on dört şehrinde kayıtlı toplam siyahi seçmen 1900’de 78.311 iken, 1903’te 1.081’e kadar geriler (Gall, 2007: 6).

bulunmadığından belediye binasının bir odası, pencereleri kümes teliyle kapatılarak hapishaneye çevrilir.

Resim 7: 1901 Illinois Direnci'ne Ait Bir Haber

Kaynak: (The Morning News, 1910).

Söz konusu olayla ilgili haberde Keon, “*baş vergisinin*” anayasaya aykırı olduğunu, bu vergiyi ödemeyeceğini ve günde 75 sent karşılığı çalışmak yerine tam gün hizmet edebileceğini beyan eder (The Lancaster Morning Journal, 1910). Keon’un tam gün hizmet etme isteğiyle mahkeme tarafından uygun bulunmaz. Haberde dikkat çeken bir diğer detaysa Keon’un yemeklerinin şehrin önde gelen otelinden getirilmesi ve ona bakması için özel bir yardımcı tutulmasıdır. Keon’un yıllık 1.50\$’lık vergisi; yerel idareye günlük 3.25\$’a mal olur (The York Daily, 1910).

Keon’un hapishanedeki üçüncü ayında şehre gelen Sosyalist Parti Sözcüsü Ralph Korngold, Keon’un haksız yere ceza aldığını dile getirir ve belediye binası önünde toplanan halkı “*baş vergisine*” karşı çıkmaya çağırır. “*Neden zengin vergi kaçakçıları parmaklıklar ardında değil de Keon içinde?*” diyen Korngold, toplanan kalabalığa “*baş vergisini istiyor musunuz?*” şeklinde söylemlerde bulunur (The New York Call, 1910). 23 Mart 1911 tarihinde yapılan bir habere de anlaşıldığı üzere Keon’un altı aylık cezası, Korngold’un ziyaretinden kısa süre sonra, sona erdirilir. Aynı habere Keon’un, Grafton’da belediye başkan adayı olduğu da yer alır (Kirksville Daily Express, 1911). Ancak 19 Nisan 1911 tarihindeki habere Keon’un seçimleri kaybettiği görülür (The Omaha Daily News, 1911).

Sonuç olarak “*baş vergisine*” karşı yirminci yüzyılın başlarında ABD’de ortaya çıkan direnme hareketleri, Alabama ve Illinois eyaletlerinde küçük gazete haberleri değeri taşımış ve halktan gerekli desteği görmez.

2. BİRLEŞİK KRALLIK BAŞ VERGİSİ İSYANI, 1990

Yirminci yüzyılda Avrupa’da meydana gelen en büyük vergi direnişi “*baş vergisi isyanı*” olarak çok da uzak olmayan bir geçmişte, 1990 yılında İngiltere’de gerçekleşir. Serbestleşme ve küreselleşmenin başladığı ve ekonomi-politiğin paradigma kırılması yaşadığı bir dönemde, neoliberal politikaların Avrupa’daki savunucusu olan, “*Demir Lady*” Margaret Thatcher ve hükümetinin yanlış planlama ve popülist söylemlerle başladığı vergi reformu, büyük tepkiler ve toplumsal olaylara yol açar.

Thatcher, ilk olarak Ekim 1974’te seçim kampanyasını yürütürken yerel yönetimler tarafından alınan emlak vergisini kaldırmayı vadeder. Thatcher’in bir seçim vaadi olarak kullandığı yerel emlak vergisi olarak da bilinen “*the rates*”, tarihsel kökeni 1601 *Yoksul Yasalarına* kadar uzanan ve hem konut hem de işyerleri olarak kullanılan mülkler üzerinden alınan bir vergi olarak Birleşik Krallık genelinde uygulanır (Smith, 1991: 421). 1979 yılında iktidara gelen ve üst üste üç seçimi de lider bitiren Thatcher, 1987 seçimleri öncesi, tohumları 1974’te atılan yerel emlak vergisi ile ilgili reformu tekrar gündeme getirir.

Yerel yönetimlerin fazla harcama yapması ve cari harcamalardaki artışın dizginlenebilmesi amacıyla yerel yönetimlerin finansman yapısıyla ilgili reform önerisinde bulunulur. Söz konusu reforma kadar Birleşik Krallık'taki yerel yönetimler harcamalarını; i) yerel emlak vergisi (*the rates*), ii) merkezi yönetim hibeleri; olmak üzere temel olarak iki kaynaktan finanse ederler (Smith, 1991: 422). Thatcher'ın, üçüncü dönemindeki reformlarının “*amiral gemisi*” (*flagship*) (MacGregor, 1991: 446) olarak tanımladığı yerel yönetim reformu üç temel değişiklik önerisinde bulunur. Bu reform değişiklikleri 1986 tarihli “*Yerel Yönetimler İçin Ödeme Yapma*” (*Paying for Local Government*) isimli belgede şöyle sıralanır (Smith, 1991: 421);

1. Merkezi hükümet hibe sisteminin revizyonu,
2. Yerel konut dışı (işyerleri) emlak vergisinin; yerel yönetim harcamalarıyla ilgisi olmayan ulusal bir işletme emlak vergisi (*business property tax*) ile değiştirilmesi,
3. Yerel konut vergisinin, yerel yönetimin yetki alanı içinde yaşayan tüm yetişkinlere uygulanacak sabit oranlı bir topluluk ücreti (*community charge*) ile değiştirilmesi.

Thatcher hükümeti, özellikle “*community charge*” değişikliğiyle köklü bir yapıyı yerinden oynatmaya çalışır. Bunu yaparken ise neoliberal öğretinin popüler kavramlarından olan “*hesap verilebilirlik*” (Bayoumi & Smith, 1990: 5) ve eşitsizlik üzerinden hareket eder ve değişen mülk değerleriyle mülkte yaşayan hane üyelerinin çalışma durumları üzerinden kamuoyu oluşturulması amaçlanır. Ayrıca siyasi hesap verebilirliği geliştirmenin yanı sıra, herkesin yerel hizmetlerin sağlanmasına katkıda bulunmasını sağlayacağından, söz konusu mali yükümlülüğün adil olduğu ileri sürülür (Alt vd., 2010: 1223-1224). Nitekim söz konusu değişikliklerin yer aldığı reform paketi 1988 yılında yasalaşır ve ilk olarak 1989 yılında İskoçya’da, 1990 yılındaysa Galler ve İngiltere’de uygulanmaya başlanır (Smith & Fowler, 2008: 6).

“*Community charge*” yani topluluk bedeli, adından da anlaşılacağı üzere bir vergiden ziyade ücret olarak isimlendirilir. Zira kaldırılan “*the rates*” sadece mülk sahiplerinin, mülk değeri üzerinden ödediği bir yükümlülüktü; “*community charge*” yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin karşılığı olarak alınır. İskoçya’da verginin uygulanmasından önce yapılan bir basın açıklamasında “*bu ücret ile baş vergisi arasındaki fark nedir?*” sorusuna; yetkili “*tüm yetişkinlerin ödemesi gereken bir baş vergisi gibi...*” (Winetrobe, 1992: 420) şeklinde cevap verir. Esasında tarihte, özellikle ABD’de uygulanan “*baş vergileri*” genellikle oy hakkının bir önkoşulu olarak kullanılması, Birleşik Krallık vatandaşlarının bu konuda endişelenmelerine yol açar. Nihayetinde uygulanacak olan “*community charge*”, bir yerel yönetim bünyesinde yaşayan ve on sekiz yaş üzerindeki tüm kişilerden, yıllık bir tutar olarak alınması planlanan bir mali yükümlülüktür (Bowles & Jones, 1993: 445). Bu anlamda söz konusu “*community charge*” uygulamasının bir “*baş vergisi*” olarak anılması tesadüf olmaz.

Birçok yönden Thatcher hükümetinin bireyci ve piyasa yönelimli neoliberal ideolojisini yansıtan bir politika olan “*community charge*” (Bagguley, 1995: 693), hatırı sayılır bir halk muhalefetiyle karşılaşır. İlk olarak merkezi hükümet tarafından ortalama 278£ olarak hesaplanan “*baş vergisi*” (mevcut enflasyon oranı daha düşük gösterilerek hesaplanır), mükelleflere tahakkuk ettiğinde, söylenen tutarların çok üzerinde olduğu görülür (Smith, 1991: 428). Çoğu yetişkin, ilk kez karşılaştığı bu yüksek miktardaki vergiye ilişkin tepkilerini, vergiyi tahakkuk eden yerel yönetimlere değil, merkezi yönetime karşı göstermeye başlar (Johnston & Pattie, 1992: 472). Nihayetinde “*baş vergisine hayır*” diyen İngiliz vatandaşları tepkilerini eylemler yaparak dile getirir. Nitekim “*baş vergisinin*” ödenmemesi, savaş sonrası Birleşik Krallık’taki en büyük sivil itaatsizlik olarak görülen bir dizi olayın (Tobge, 1994: 93) fitilini ateşler.

edilmeye başladığından bu yana, vergilemeye ilişkin sayısız teori ortaya atılır. Esas itibarıyla “*adil vergileme*” üzerine odaklanan bahse konu düşünceler, toplum refahını azaltmadan, ihtiyaç duyulan kaynağın bulunması fikrine dayanır. Ebû Yûsuf’tan İbn-i Haldun’a, Adam Smith’ten, D. Ricardo’ya, Thomas von Aquino’dan John Stuart Mill’e ve Montesquieu’den A. Wagner’e kadar birçok düşünür ve yazar, bu konu üzerinde çalışmış ve vergi teorisinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Vergilemenin dinamik yapısı, tarihsel süreç bağlamında teorilerin de sürekli olarak gelişmesini beraberinde getirmiş ve bu nedenle vergileme yetkisi ile birlikte vergi uygulamaları da gündelik hayata uygun olarak değişmiştir. Tüm bu gelişim ve değişim sürecinde değişmeyen tek olgu ise “*adalettir*”. Toplumsal bir yükümlülük olarak vergi adaletinin sağlanması, toplumu bir araya getiren ve birlikte tutan doğal bir çimento işlevi gördüğünden, toplumda vergi adaletinin bozulduğuna yönelik olarak ortaya çıkacak bir dinamik, toplumun temel yapı taşlarını da yerinden oynatabilme potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda tarih boyunca görülen “*vergiye karşı isyan etme*” güdüsü, zikredilen toplumsal adaletin zedelendiğinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çalışma, vergi adaletinin zedelendiği ve bu nedenle toplumsal bir reaksiyona yol açarak, vergi isyanı biçiminde ete kemiğe bürünen olaylardan biri olan “*baş vergisini*” konu edinmiştir. 1900’lerin hemen başında ABD’de ve sonlarında Birleşik Krallık’ta cereyan eden direnç hareketleri, çalışma kapsamında ele alınmış ve tarihsel perspektifte incelenmiştir. Öte yandan çalışmada kullanılan yerel kaynaklar, çalışmanın özgün yanını oluşturmakta ve bu yönüyle de çalışma literatüre katkı sağlamaktadır.

Çalışmada ele alınan “*baş vergisi*” gerek vergi tekniği bakımından gerekse vergilemenin ulaşmak istediği amaçlar bakımından çağ dışı bir görünüm sergilemesi nedeniyle yoğun olarak eleştirilmiştir. Vergilemenin en temel ilkelerinden biri olan “*ödeme gücü*” kavramının göz ardı edildiği ve belirlenen vergi tutarının herkes için aynı miktarda uygulanması, vergi adaletinin kökünden sarsılmasına neden olmuş ve bu yönüyle vergi ilkel bir vergi uygulaması olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda ABD ve Birleşik Krallık’taki “*baş vergisi*” uygulamaları, başarısız bir deneyim olarak hatırlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alabama Constitution. (1868). Alabama department of archives & history. Retrieved from <https://www.wethepeoplealabama.org/constitution-of-1868>.
- Alabama Constitution. (1875). Alabama department of archives & history. Retrieved from <https://www.wethepeoplealabama.org/constitution-of-1875>.
- Alabama Constitution. (1901). Alabama department of archives & history. Retrieved from <https://www.wethepeoplealabama.org/constitution-of-1901>.
- Alt, J., Preston, I., & Sibieta, L. (2010). The political economy of tax policy. J. Mirrlees et al. (eds.), In *Dimensions of Tax Design: The Mirrlees Review*, 1204-1315. Oxford: Oxford University Press.
- Amendment XIV. (1868). Citizenship rights, equal protection, apportionment, civil war debt. Retrieved from <https://constitutioncenter.org/interactive-constitution/amendment/amendment-xiv>.
- Amendment XV. (1870). Right to vote not denied by race. Retrieved from <https://constitutioncenter.org/interactive-constitution/amendment/amendment-xv>.
- Bagguley, P. (1995). Protest, poverty and power: A case study of the anti-poll tax movement, *The Sociological Review*, 43(4), 693-719. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-954X.1995.tb00715.x>.
- Barker, R. (1992). Legitimacy in the United Kingdom: Scotland and the poll tax, *British Journal of Political Science*, 22, 521-533. <https://doi.org/10.1017/S0007123400006517>.
- Bayoumi, T., & Smith, B. D. (1990). The 1990 reform of United Kingdom local authority Finance. IMF Working Paper, 58, 1-34. <https://doi.org/10.5089/9781451966411.001>.
- Bowles, R., & Jones, P. (1993). Nonpayment of poll tax: An exploratory analysis of tax resistance, *International Review of Law and Economics*, 13, 445-455. [https://doi.org/10.1016/0144-8188\(93\)90033-2](https://doi.org/10.1016/0144-8188(93)90033-2).
- Burg, D. F. (2004). *A world history of tax rebellions: An encyclopedia of tax rebels, revolts, and riots from antiquity to the present*. New York: Routledge.
- Browning, J. B. (1930). The North Carolina black code. *The Journal of Negro History*, 15(4), 461-473. <https://doi.org/10.2307/2714207>.
- Cullis, J., Jones, P., & Morrissey, O. (1993). Evaluating the poll tax as a tax reform, *Local Government Studies*, 19(1), 77-91. <http://dx.doi.org/10.1080/03003939308433665>.
- Doyle, A. C. (2017). *Sherlock Holmes: Dörtlerin imzası*. (Çev. C. Güldürmez). İstanbul: Ren Kitap.
- Encyclopedia of Arkansas. (2022). Poll tax receipt. Retrieved from <https://encyclopediaofarkansas.net/media/poll-tax-receipt-8212/>.
- Fleming, W. L. (1905). *Civil war and reconstruction in Alabama*. New York: The Columbia University Press.
- Flynt, W. (2001). Alabama's shame: The historical origins of the 1901 constitution. *Alabama Law Review*, 53(1), 67-76. Retrieved from <https://www.law.ua.edu/pubs/lrarticles/Volume%2053/Issue%201/Flynt.pdf>.

- Fremon, D. K., (2000). Jim crow laws and racism in American history. Berkeley: Enslow Publishers, Inc.
- Gall, T. L. (2007). Worldmark encyclopedia of the states. Detroit: Thomson Gale.
- Gibson, J. G. (1994). Voter reaction to tax change: The case of the poll tax. *Applied Economics*, 26(9), 877-884. <http://dx.doi.org/10.1080/00036849400000049>.
- Hartwell, R. (1974). The economic history of medical care. M. Perlman (ed.), In *The Economics of Health and Medical Care*, (3-20). London: Macmillan.
- Holloway, P. (2019). A history of stolen citizenship. Origins: Current Events in Historical Perspective. Retrieved from https://origins.osu.edu/article/voting-crime-and-race-history-stolen-citizenship-disenfranchisement-felony?language_content_entity=en.
- İbn Haldun. (2013). *Mukaddime I* (Çev. A. Tekin). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Johnston, R. J., & Pattie, C. J. (1992). Unemployment, the poll tax, and the British general election of 1992. *Environment and Planning C: Politics and Space*, 10(4), 467-483. <https://doi.org/10.1068%2Fc100467>.
- Kandemir, O. (2005). Afrikalılar cazı veya Blues'u icat etmek için gelmediler yeni dünya'ya, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 8(32), 281-287.
- MacGregor, S. (1991). Poverty, the poll tax and Thatcherite welfare policy: Part I: How the poll tax axed Mrs Thatcher. *The Political Quarterly*, 62(4), 443-450. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.1991.tb00874.x>.
- McKay, M. K. (1919). History of the poll tax in Illinois. *Journal of the Illinois State Historical Society*, 12(1), 41-44. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/40187072>.
- National Constitution Center. (2022). 14th Amendment discussion starter: The black codes. Retrieved from <https://constitutioncenter.org/learn/hall-pass/14th-amendment-discussion-starter-the-black-codes>.
- Nevins, A., & Commager, H. S. (2014). *ABD tarihi* (Çev. H. İnalcık). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Nihayet Özgürüz. (2010). Nihayet özgürüz: A.B.D.'de sivil haklar hareketi. A.B.D. Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Bilgi Programları Dairesi.
- Palmer, A. (2021). This U.S. governor was impeached- for cracking down on the KKK. *History & Culture: Race in America*. Retrieved from <https://www.nationalgeographic.com/history/article/united-states-governor-impeached-for-cracking-down-kkk>.
- Public Ledger. (1870). Our Position on the poll tax clause of the constitution, March 2, 10, Retrieved from <https://www.newspapers.com/image/215142802>.
- Rogers, W. W., Ward, R. D., Atkins, L. R., & Flynt, W. (1994). *Alabama the history of a deep south state*. Tuscaloosa, London: The University of Alabama Press.
- Salvatore, S. C., Foley, N., Iverson, P., & Lawson, S. F. (2009). *Civil rights in America: Racial voting rights – A national historic landmarks theme study*. Washington: National Park Service.
- Smith, P. (1991). Lessons from the British poll tax disaster. *National Tax Journal*, 44(4), 421-436. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/41788932>.

- Smith, A., & Fowler, C. (2008). Can a poll tax ever be acceptable? Evidence form Colonial New Zealand. Centre for Accounting, Governance and Taxation Research Working Paper Series no. 59. Retrieved from <https://www.wgtn.ac.nz/cagtr/working-papers/wp-59.pdf>.
- TDK. (2022). Türk dil kurumu sözlükleri. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
- The Guardian. (1990). Poll tax riots reviseted- in pictures. Retrieved from <https://www.theguardian.com/gnm-archive/gallery/2015/mar/28/poll-tax-riots-revisited-in-pictures>.
- The Guardian. (1991). £136 poll tax set by Wandsworth, March 2, Retrieved from <https://theguardian.newspapers.com/image/260133078/>.
- The Lancaster Morning Journal. (1910). Socialist leader in prison, April 21, 1(277), Retrieved from <https://www.newspapers.com/image/559752747>.
- The Morning News. (1910). Refused to pay tax, April 20, No: 6334, Retrieved from <https://www.newspapers.com/image/568748523/>.
- The New York Call. (1910). Jail terms is good for Keon's health, June 6, Retrieved from <https://web.archive.org/web/20191016160159/https://www.fultonhistory.com/Newspaper%2014/New%20York%20NY%20Evening%20Call/New%20York%20NY%20Evening%20Call%201910/New%20York%20NY%20Evening%20Call%201910%20-%200513.pdf>.
- The News and Observer. (1898). The vampire that nevers over North Carolina, September 27, 45(17), Retrieved from <https://www.newspapers.com/image/76561032/>.
- The Omaha Daily News. (1911). "Socialist Martyr" Beaten, April 19, Retrieved from <https://www.newspapers.com/image/739084238/>.
- The Times. (1990). Officers tell of moment they feared for their lives, April 2, Retrieved from <https://archive.org/details/NewsUK1990UKEnglish/Apr%2002%201990%2C%20The%20Times%2C%20%2363669%2C%20UK%20%28en%29/#:~:text=Apr%2002%201990,download>.
- The Tuskaloosa Gazette. (1899). The revenue committee is still grinding..., January 19, 13, Retrieved from <https://www.newspapers.com/image/322919520>.
- The York Daily. (1910). Refused to pay poll tax, jailed for six months, April 20, Retrieved from <https://www.newspapers.com/image/75958581>.
- Tobge, J. (1994). The anti-poll tax movement: A pressure movement?. *Politics*, 14(2), 93-99. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-9256.1994.tb00007.x>.
- U.S. Supreme Court. (1896). "Plessy v. Ferguson", U.S. Supreme Court, 163. Retrieved from <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/163/537/>.
- Walker, H. (1923). The poll tax in the United States. *The Bulletin of the National Tax Association*, 9(2), 46-50. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/41785656>.
- Williams, F. B. (1952). The poll tax as a suffrage requirement in the South, 1870-1901. *The Journal of Southern History*, 18(4), 469-496. <https://doi.org/2955220>.

Bölüm 22

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

KADINLARIN VERGİYE DİRENİŞ LİĞİ, 1909-18

IGBO KADINLAR SAVAŞI, 1921

BERMUDA'DA KADINLARIN OY HAKKINI SAVUNANLAR, 1930-34

ABEOKUTA KADIN İSYANI, 1940

Aslı Ceren Saral

Ankara Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi

saral@politics.ankara.edu.tr

0000-0003-2752-3154

Özet

Bu çalışmada yirminci yüzyılın ilk yarısında ve dünyanın farklı bölgelerinde, Birleşik Krallık, Bermuda ve Nijerya'da kadınlar tarafından gerçekleştirilen dört vergi direniş ve isyanı ele alınmaktadır. Bu direniş ve isyanlar kadınların sosyal ve siyasal hakları ile ilişkilidir. Çoğunlukla temsil olmadan vergilendirme olmaz ilkesine dayanarak kadınların siyasal katılım ve temsiliyetlerinin olmaması veya yetersizliği bu isyan ve direnişlerin temel nedeni olmuştur. Ayrıca bu dört isyan ve direniş dolaylı ya da doğrudan İngiliz yönetimleri ve İngiliz yasalarına karşı gerçekleşmiştir ve bazı yönleriyle İngiliz Sömürgeciliği ile ilişkilidir.

Anahtar Kelimeler: Kadınların Vergi Direnişi Ligi, Bermuda Kadınlara Oy Hakkı Topluluğu, Abeokuta Kadınlar İsyanı, 1929 Kadınlar Savaşı

Abstract

In the chapter four tax resistances and riots led by women in the first half of 20st Century and from various regions of the world, namely United Kingdom, Bermuda and Nigeria are addressed. These resistances and riots are concerned with women's social and political rights. The absence or inadequacy of political representation and participation of women had been the main element in these riots and resistance mostly depending on the principal of no taxation without representation. Also, all four resistances and riots were directly or indirectly against British administrations and British Laws and in some respects related with British colonialism.

Keywords: The Women's Tax Resistance League, Bermuda Woman's Suffrage Society, Abeokuta Women's Revolt, Women's War of 1929

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın başlarından itibaren kadınların sosyal ve siyasal hakları için verdikleri mücadele, kadınların toplumsal ve iktisadi rollerindeki değişimlerin de etkisiyle hız kazanır. Sömürgeciliğin ulusal ve uluslararası düzeyde yarattığı gerilimler ve bunun büyük ölçüde etkili olduğu iki dünya savaşı, bu mücadelenin içinde geçtiği şartları belirler. Bu bölümde ele alınan kadınların gerçekleştirdiği dört vergi direniş ve isyanı da bu koşullar tarafından şekillendirilen birer hak arama mücadeleleri olarak görülebilir. Özellikle Nijerya'daki direnişlerin iktisadi motivasyonları yüksek olsa da kadınların sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmek ve siyasal haklarını elde etmek için kullandıkları bir araç olur.

Bu dört isyan ve direniş pek çok açıdan benzerlikler barındırsalar da Abeokuta Kadın İsyanı ve 1929 Kadınlar Savaşını sömürgecilik tarihi ve direnişi ile beraber ele almak ve buradaki toplumsal-siyasal yapının farklılıklarını gözeterek okumak doğru olacaktır. Aynı zamanda farklı zamanlarda gerçekleşen bu iki isyan İngiliz himayesi ve sömürgesi olan Nijerya'nın güneyinde kadınların gerçekleştirdiği isyanlar olmaları nedeniyle önemli bağlantılar içermektedir. Bermuda kadınlara Oy hakkı savunucuları ise, İngiltere'deki aynı amaçlı hareketin ve vergi ödememe eylemleri Kadınlar Vergiye Direniş Liginin devamı niteliğinde görülebilir. Tüm bu isyanlar kronolojik sıra ile ele alınmaktadır.

1. KADINLARIN VERGİ DİRENİŞ LİĞİ, 1909–1918

İngiltere'de on dokuzuncu yüzyıldan itibaren belirgin ve örgütlü olmaya başlayan kadınlara oy hakkı talep eden hareketler, yirminci yüzyılın başlarında farklı fraksiyonlara bölünse de güçlü toplumsal eylemlerle yoğunlaşırlar. Bu eylemler arasında görece barışçıl görülen ve birçok fraksiyonu kesen yöntemlerden biri, temsil olmadan vergilendirme olamayacağı ilkesine dayanarak vergi ödememe eylemleri olur. Bu bağlamda 1909 yılında kurulan Kadınlar Vergiye Direniş Ligi, vergi direnişi eylemlerini savaşın başladığı 1914 yılına kadar örgütlü bir şekilde, sonrasında da 1918 yılında kadınların oy hakkı edinmesine kadar geçen sürede üyelerinin bireysel eylemleriyle sürer.

1.1. İngiliz Kadınlara Oy Hakkı Hareketi ve Kadınların Vergi Direnişi Ligi

İngiltere'de kadınların oy hakkı sahibi olması için verilen örgütlü mücadele 1860'lara kadar geri götürülebilir. Yirminci yüzyılın başında bu mücadele, Güney Afrika ya da diğer adıyla Boer Savaşının da etkisiyle liberal ve radikal olarak adlandırılabilen iki kampa ayrılır. Savaşa taraftar olmak ya da olmamak, savaş sırasında eylemleri durdurmak ya da durdurmamak ve savaşın İngilizler tarafından Afrika'daki yerleşimcilerin siyasal haklarının verilmemesi bahane edilerek çıkarılması gibi konular özellikle vatandaşlık anlayışı konusunda zaten var olan ayrılıkların pekişmesine zemin hazırlar. Liberal oy hakkı savunucuları ulusa hizmete dayalı bir vatandaşlık modeli benimserken, radikal bağımsızlıkçılar oy hakları elde edene kadar otoriteye karşı direnişi savunurlar (Mayhall, 2003).

Bu liberal ve radikal olarak ayrılan iki ana hareket, sonrasında iki farklı terimle anılmaya başlar. Radikal kanat için oy hakkı anlamına gelen İngilizce "*suffrage*" (süfraj) kelimesine "*ette*" ekini muhtemelen küçümseyici/ küçültücü bir anlamda ekleyerek "*suffragette*" (süfrajete)¹ tabirini ilk kullanan 1906 yılında İngiliz Daily Mail Gazetesidir (Perlman, 2015). "Ette" ekinin dişil özellik gösteren anlamı yüklemesi nedeniyle suffragette kelimesinin kadın oy hakkı savunuculuğuna karşılık geldiği de düşünülebilir. Bundan önce 1860'larda

¹ Türkçede de kullanımı kabul gören *süfrajete* kavramı, kadınların oy hakkını savunanları ifade etmede kullanılan bir kavramdır.

bu yana İngiltere’de oy hakkı savunan kadınların -ve aslında oy hakkı isteyen siyahî erkekler gibi diğer grupların- kullandığı tabir cinsiyetsiz olan “*suffragist*” olur. Ancak kadın oy hakkı hareketinin daha az barışçıl ve daha militan olan bir fraksiyonunun ortaya çıkmasıyla bahsi geçen gazete, bu kadınları kastederek süfrajeterimini kullanır. Bu tabirin muhatabı Emmeline Pankhurst başkanlığındaki 1903 yılında kurulan Kadınlar Toplumsal ve Siyasal Birliği (Women’s Social and Political Union: WSPU) terimi sahiplenir ve sonrasında, gazetelerine aynı ismi vermelerinden görülebileceği gibi bunu gururla kullanırlar (Perlman, 2015).

Daha sonra hareket içerisinde küçük bölünmeler devam eder. 1907 yılında WSPU liderleri arasından bir grup, Pankhurst’un otoriterleşen tutumu ve ideolojik yöneliminden rahatsızlık duyarak Kadınların Özgürlük Liginin (Women’s Freedom League: WFL) kurarlar. Bu oluşumun bir parçası olarak da 1909 yılında Kadınların Vergi Direnişi Ligi (Women’s Tax Resistance League: WTRL) kurulur (Frances, 1998: 66).

1.2. Oy Hakkı Yoksa Vergi de Yok: 1909-1918 İngiliz Kadınlarının Vergiye Direnişleri

Oy hakkı talep edenlerin vergi direnişi neredeyse örgütlü mücadelenin başlangıcına dayanır. 1870 yılında, İngiltere’deki ilk kadınlara oy hakkı topluluğunun üyelerinden iki kardeş; Anna Maria ve Mary Priestman vergilerini ödemeyi reddederler. Lakin vergi borçlarına karşılık mallarının haczedilip satılmasından hemen önce borçlu oldukları tutarlar, eylemlerini kavrayamamış bir destekçi grubu tarafından ödenince ve bu durum ertesi sene de tekrarlanınca bu eylemlerinden vazgeçerler. Zamanı için daha radikal sayılabilecek bir vergi direnişi 1904 yılında Dora Montefiore tarafından gerçekleştirilir. İki yıl süren direnişinin son yılında Montefiore, altı hafta boyunca icra memurlarının evine girmesini engellemek için barikat kurar ve bu direnişi sırasında toplanan kalabalıkla oy hakkı savunucuları için etkili bir gösteri düzenler. Bu eylem, kadın oy hakkı savunucularının anayasal ya da liberal kolunun ilk militan eylemi olarak görülür (Frances, 1998: 66).

1908 yılında yapılan bir oy hakkı yürüyüşünden, pankartta “temsilsiz vergilendirme tiranlıktır” yazıyor.

İngiliz kadınlara oy hakkı geleneğinin her görüşten üyelerini birleştiren bir eylem olarak vergi direnişi, WTRL ve eylemleriyle en üst seviyeye çıkar. WTRL sadece WFL ya da WSPU'dan değil, Londra Kadın Oy Hakkı Derneği, Muhafazakar ve Birlikçi Kadınlar Oy Hakkı Derneği, Kadınlara Oy Hakkı için Kilise Birliği, Özgür Kilise Ligi, Katolik Kadınlar Oy Hakkı Derneği, Aktrislerin Oy Hakkı Birliği, Sanatçıların Oy Hakkı Birliği ve Kadın Yazarların Oy Hakkı Ligi gibi pek çok organizasyondan kadını bir araya getirir (Mayhall, 2003: 60). WTRL'nin amaçları; vergi ödemeye direnmek isteyen kadınlara tavsiyeler vermek, desteklemek ve direnişleri kayıt altına almak; vergi sistemindeki aykırılık ve düzensizlikleri tespit etmek; direnişin sonuçlarını, hacizleri ve buna bağlı satışları kamuoyunun duymasını sağlamak ve parlamentoda vergi konularında lobicilik faaliyeti yürütmek olarak sıralanabilir (Frances, 1998: 67).

Direnişte ödemeyi reddettikleri vergi ve harçlar, temsil edilmedikleri parlamento tarafından düzenlenen merkezi yönetime ait olan vergilerdir (Imperial Taxes). Bunlar arasında gelir vergisi, mülkiyet vergisi, iskân edilen ev vergisi, veraset vergisiyle at arabası, motorlu taşıt, köpek, arma taşıma, erkek hizmetli, silah ve oyun ruhsat bedelleri vardır. Aynı zamanda bunlara Ulusal Sigorta ödemeleri de dâhildir. Yerel yönetime ait vergiler ödenir, zira kadınlar belediye düzeyinde temsil edilmektedirler (Thornley, 2021: 21-22).

WTRL eylemleri için en önemli meşru dayanak İngiltere'deki temsil olmadan vergileme olmayacağına dayanan vergi direnişi geleneği olur. John Hamden'ın 1635 yılında I. Charles tarafından uygulanan gemi vergisine ve adaletsiz vergilere karşı çıkma geleneğini devam ettiren WTRL kadınları vergi direnişlerinin haklı olmanın ötesinde bir ödev olduğunu; rızaya dayanmayan bir hükümetin olamayacağını, bu bağlamda oy hakları olmadığı için vergi ödememelerinin, anayasaya aykırı bir tiranlığı desteklemek yerine anayasaya uygun davranmak olduğunu savunurlar (Frances, 1998: 65). Bu bağlamda KVDL üyesi olan M. S. Florence tarafından tasarlanan rozet de Hamden'in gemi vergisine karşı direnişine gönderme yapmaktadır.

Mary Sargent Florence tarafından tasarlanan Kadınlar Vergiye Direniş Ligi Rozeti. "Oy yoksa, vergi de yok!"

Vergi direnişçisi I. E. Turquand'ın gelir vergisi memuruna yazdığı mektup WTRL üyelerinin eylemleri ve ardındaki meşruiyeti oldukça iyi açıklar (Frances, 1998: 68):

Emlak vergisinin ev sahibim tarafından ödenmesi gereken tutarını ekte gönderiyorum ve gecikme için özür diliyorum. Ev sahibimle aynı durumda olsaydım, yani aynı oranda vergi ödemek zorunda olduğum devlet tarafından tanınan bir vatandaş olsaydım; onun gibi olsaydım katkıda bulunmak zorunda olduğum paranın barınmasında söz sahibi olurdum, o zaman, gerçekten de benden talep edilen miktarı "İskân edilen ev vergisi" olarak

göndermekten memnuniyet duyardım. Ancak bu durumda bunu yapamam. Ben Kadınların Vergi Direnişi Liginin bir üyesiyim. Devlet vergilerini ödemeyi reddetmeye ant içtim çünkü biz temsil olmadan vergilendirmenin tiranlık olduğuna inanıyoruz ve tiranlığa boyun eğmek zorunda olsak da onu sürdürmek taraftarı değiliz. Oy sandığı üzerinden ilgi ve alakayı yöneten erkekler için yasa yapan Kabinenin Bakanları ve Milletvekillerinin maaşlarının zorla kadınların kazançlarından ödenmesi benim için o kadar rezil bir adaletsizlik ki, eylemim için özür dilemiyorum.

Saygılarımla,

I. E. Turquand.

WTRL kuruluşunun hemen sonrasında kolektif eylemlerine başlamaz. Bunun nedeni önerdikleri eylemlerin hapis yatmak gibi olası ciddi sonuçlarıdır. Eylemlerinin kolektif olarak ve çok sayıda kadını kapsayarak yapılması durumunda daha az bireysel zarar görüleceğini öngörerek kolektif eylemlerine üye sayılarının beş yüze ulaşınca başlamasına karar verirler. Lakin sonrasında mülkiyet temelli olarak bazı kadınlara oy hakkı tanıyan Uzlaşma Yasası teklifinin Parlamentodan geçmemesinin ardından, 1910 tarihli toplantılarında, halen beş yüz üyeye ulaşamamış olsalar da eylemlerine ivedilikle başlama kararı alırlar. Bu temelde tüm üyelerin direnişe aynı ölçüde katkı verecek güçte olmayacağını öngörerek iki tür üyelik belirlerler; ilki beş yüz kişilik hedefe ulaşmadan eyleme geçmeye hazır üyeler, ikincisiyse beş yüz üyeye ulaşana kadar aktif eyleme geçen üyelere destek verecek ve sonrasında kendileri de aktif direnişe katılacak üyelere (Thornley, 2021: 20-21).

WTRL, 1913 yılında *Vergi Direnişinin ABC'si* başlıklı bir kitapçık yayınlar ve burada direnişin nasıl gerçekleştirileceği anlatılır. İlk adım, haftalar hatta aylar alan haciz işlemine kadar vergi ödemeyi reddetmektir. Malların on gün içerisinde haczedileceğine dair uyarı geldikten sonra haciz işlemi gerçekleşmekte ve mallar açık arttırmayla satılmaktadır. WTRL bu noktada direnişçilere eğer gerekliyse üyeleri üzerinden malların geri alınmasında yardımcı olacak ve açık arttırmalara konuşmacı gönderecektir. Ruhsat ödemelerine direnişteyse haciz işleminden önce direnişçi sulh mahkemesine çağrılacaktır. Burada sulh hâkimine oy hakkı olmadığı için ruhsat ödemesinin yapılmadığı açıklanmalıdır. Her iki direnişte de haciz ya da hapis cezası almak mümkündür (Thornley, 2021: 22-23).

Haczedilen malların satışı için yapılan açık arttırmalar oy hakkı savunucularının eylem alanları olur. Bu açık arttırmalar öncesinde kalabalık toplamak için üyeler broşür dağıtır ve açık arttırma öncesinde WTRL üyesi veya başka bir organizasyondan oy hakkı savunucusu konuşma yapmak üzere hazır bulunur (Thornley, 2021: 24). Direnişe her sınıftan kadın katıldığı için satılan mallar oldukça çeşitlilik gösterir. Bunlar arasında bir Rembrandt tablosu da vardır bir direnişçinin ineği de. Haciz işlemindeki taşıma maliyeti de ödenecek tutara eklendiği için direnişçilere açık arttırma için yükte hafif varlıklarını vergi memurlarına vermeleri tavsiye edilir. Direnişçiler genellikle buna uysalar da inek sahibi direnişçi uymaz. Her fraksiyondan oy hakkı savunucusu kadın, dava arkadaşlarının satılan mallarını alıp onlara iade ederek destek olur (Frances, 1998: 71).

Tüm vergi direnişleri hacizle bitmeyip hapis cezası alan direnişçiler de olur. Cezaların verilmesinde sınıfsal ayrımcılık gözlemlenir. Prenses Duleep Singh sekiz köpeği için ruhsat bedeli ödemeyi reddettiğinde önemli bir ceza almazken, Emma Sprason isimli bir kadın aynı suçtan iki kere toplam altı haftalık hapis cezası alır ve ceza infaz edilir. Köpeğiye polislerce vurulur (Frances, 1998: 71-72).

WTRL eylemlerinin doruk noktasına ulaştığı 1914 yılının 4 Ağustos ayında İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesiyle her şey değişir. 26 Ağustos tarihinde acil toplanan WTRL için en zor kararlardan birisinin verilmesi gerekir: Savaş sırasında vergi direnişini durdurmak ya da sürdürmek. Toplantıda oylama sonucu hâlihazırda devam eden davalar dışında vergi direnişini durdurma kararı alınır. Bu kolektif eylemin son bulmasına yönelik bir karardır, lakin bazı üyeler bireysel eylemlerini devam ettirir (Thornley, 2021: 41).

1909 yılındaki kuruluşundan Birinci Dünya Savaşının patlak verdiği 1914 yılına kadar geçen beş yılda iki yüz yirmiden fazla kadın vergi ödemeyi reddetme eylemine dâhil olur. Bundan daha fazlasıyla gösterilere katılarak ve yardımlarla destek sağlar. 1918 yılında otuz yaşının üzerindeki kadınlara oy hakkı tanınır ve böylece WTRL amacını gerçekleştirmiş olur. Lakin yaş sınırlaması görece genç olan oy hakkı savunucularını tatmin etmez ve eylemlerine devam edenler de olur (Mayhall, 2003: 60).

2. IGBO KADINLAR SAVAŞI, 1929

Yaygın adıyla 1929 Kadınlar Savaşı, 24 Kasım 1929 ile 10 Ocak 1930 tarihleri arasında yaşanır. Nijerya'nın İngiliz sömürgesinin doğu illerindeki kadınlarının yerel topluluklara siyasal, iktisadi ve sosyal katılımlarını engelleyen sömürge yönetimi politikalarına (Paddock, 2018) ve aynı zamanda iktisadi faaliyetleri olan köylüler olarak bu kadınların savaşın etkisiyle azalan gelirlerinin daha zorlayıcı hale getirdiği kaynaklarının sömürülmesine (Korieh, 2010: 154) karşı gerçekleştirdikleri direniş hareketidir. Direnişin başlangıcı sömürge yönetiminin kadınları doğrudan vergilendirileceği söylentileridir. İsyanın *Igbo Kadınlar Savaşı* olarak da anılmasının nedeni, isyana katılan kadınların ağırlıklı olarak Igbo ve Ibibio kadınları olmalarıdır. Bununla beraber Ogoni, Andoni Bonny, Opobo etnik gruplarından da kadınlar isyana katılır ve sömürgeci yönetime karşı sosyal, siyasal ve iktisadi şikayetlerini yükseltirler. İsyan, İngiliz sömürge raporlarında *Aba Kadınlar İsyanı* olarak geçerken; yerel dillerden olan Igbo dilinde *Ogu Umunnwanyi*, Ibibio dilinde *Ekong Iban* olarak karşılığını bulan Kadınlar Savaşı adınıysa isyana katılan kadınlar verir (Zukas, 2009).

Kadınlar Savaşı sömürgecilik tarihi açısından önemli bir olay olarak çokça incelenip tartışılır. İsyan, feminist yazın içerisinde de çok tartışılan tarihsel olaylardan biridir. 1929 Kadınlar Savaşının kısa bir kronolojisi Matera vd., (2011)'e dayanarak şu şekilde sunulabilir:

1912	: Güneydoğu Nijerya'da Frederick Lugard'cı ² yerel yönetiminin başlangıcı
1927	: İngiliz sömürge yöneticileri vergilendirme için Igbo erkekleri ve mal varlıklarının sayımını gerçekleştirme girişiminde bulunur.
1928	: Güneydoğu Nijerya'da erkekler için ilk kez doğrudan vergi uygulanması başlatılır.
1929 Ekim	: Kaptan John Cook geçici olarak Bende'ye bölge sorumlusu olarak atanır. Cook, Bende nüfus sayımını tekrarlamaya karar verir ve kadınlarla evcil hayvanların da sayılmasını ister.
Ekim Ortası	: Kadınlar arasında kadınların vergilendirileceği söylentisi yayılır.
23 Kasım	: Nwanyeruwa ve sayımda görevli Mark Emeruwa, Oloko'da sayım sırasında karşılaşır ve aralarında bir çatışma yaşanır.

² 1912-19 arası İngiliz sömürge yönetiminin genel valisidir.

- 24 Kasım** : Oloko kadınları Yetkilendirilmiş Şef (*Warrant Chief*)³ Okugo'nun "üzerine otururlar"⁴, kadınlar arasında yaralananlar olur, Nwanyeruwa'nın yaşadıkları tüm bölgeye yayılır, kadınlar Oloko'ya akın eder.
- Kasım Sonu** : Okugo, Bende'de saldırıya uğrar; Binlerce kadın Okugo'ya yönelik suçlamaları dinlemek için Bende'ye yürür.
- Aralık Başı** : Kadınlar, vergilerini protesto ederek ve yetkilendirilmiş şeflerinin yolsuzluklarıyla ilişkili resmi şikâyetlerde bulunarak Owerri ve Calabar'ı baştan başa yürürler. Bazı "başkaldırılar"⁵ olur.
- 16 Aralık** : Kadınlar Utu Etim Ekpo'da yürüyüşe geçer. Polis topluluğa ateş açar, on sekiz kadın ölür, on dokuz kadın yaralanır.
- 17 Aralık** : Opobo'da büyük bir kalabalık toplanır. Polis yine ateş açar, otuz sekiz kadın ölür ve bir o kadar kadın da yaralanır.
- 20 Aralık** : İngilizler kargaşaların kontrol altına alındığını rapor eder.
- Aralık sonu** : Düzensiz gösteriler sürer.
- 1930 Ocak Başı** : İlk "ayaklanmalar" komisyonu toplanır, pek başarılı olmaz.
- Mart** : İkinci tahkikat olarak Aba Komisyonu toplanır ve birkaç ay tanıkları dinler ve raporlarını hazırlar.

Bu kronoloji dahilinde savaşı incelemek için öncelikle İngilizlerin Nijerya'daki sömürge yönetimiyle bu yönetim öncesinde Igbo'ların siyasal ve toplumsal hayatını ve yönetimin getirdiği değişiklikleri ana hatlarıyla ele almak gerekir.

2.1. İngiliz Sömürge Yönetimi ve Değişen Igbo Siyasal ve Toplumsal Hayatı

Kadınlar Savaşının yaşandığı güneydoğu Nijerya'daki bölge, yaygın olarak Igbo halkının yaşadığı bir bölgedir. Sömürgecilik öncesinde Igbo bölgesinde merkezi monarşik yapılar bulunmaz. Igbo halkı kendi yönetimleri olan köyler ya da köy toplulukları şeklinde örgütlenir. Bu yerleşimlerde yönetim fonksiyonunu ihtiyar heyetleri ve yaşa göre bir hiyerarşinin olduğu birlikler gerçekleştirir. Gizli toplulukların yönetimde etkin olduğu bölgeler de vardır. Monarşik yapılar on sekizinci yüzyılda, deniz aşırı ticaret faaliyetlerle ortaya çıkmaya başlar (Ajayi vd., 2020).

Nijer Kraliyet Şirketinin (*Royal Niger Company*) kontrolündeki bölgeleri doğrudan kontrol etmeye başlayan İngiliz sömürge yönetimi altında, 1912 yılında esaslarını bölgenin genel valisi Sir Frederick Lugard'ın belirlediği Dolaylı Yönetim sistemi (*Yerli Yönetim Sistemi*) uygulanmaya başlar. 1914 yılında Lugard öncülüğünde Kuzey ve Güney Nijerya olarak ayrılan bölgeleri Nijerya Sömürge ve Himayesi adı altında birleştirilir (Ajayi vd., 2020). Dolaylı yönetim sisteminde sömürgeci rejimler siyasal kontrolü mevcut otoriter yapılar üzerinden sağlamaya çalışır ve böylece merkezi otoriter yapıların olmadığı yerlerde kendileriyle

³ İngiliz sömürgeci yönetimi tarafından yetkilendirilen bölgelerdeki geleneksel liderlere verilen unvandır.

⁴ Igbo kadınlarının bir tür protesto biçimidir.

⁵ Tırnak işareti ile yapılan vurgu (Matera vd., 2011)'e aittir. İngilizce karşılığı "riots" olan kelimenin tırnak içerisinde yer almasının nedeni, gazete haberlerinde yer aldığı gibi İngilizlerin olayları tanımlaması olduğu vurgular.

işbirliği yapan yerel halktan kişilere sömürgeci yönetimin yerel temsilcisi olmaları için yetki verilir. Bu kişiler yetkilendirilmiş şeflerdir (Cheeseman vd., 2019).

Bu yeni yönetim sisteminin merkezinde önemli suçlar ve yerel geleneklere uygun olsa da Batı ahlakına aykırı görülen davaların bakıldığı Eyalet Mahkemeleri yer alır. Bu mahkemeleri Avrupalı idari görevliler yönetir. Yerel şeflerse davaları karara bağlar. Bu yerel mahkemeler yetkilendirilmiş şeflerin gücünü daha da artırır. Yeni sistem Igbo siyasal gelenegindeki uzun tartışma ve genel uzlaş kültürüne aykırı olması nedeniyle halk tarafından kabul görmez (Korieh, 2010: 72). İngilizler tarafından *devletsiz toplum* olarak tanımlanan Igbolar ayrı yönetimleri olan köylerin her bir ihtiyar heyetinde doğrudan katılım ve pazarlık süreçleriyle yönetiliyorlardı (Korieh, 2010: 28).

Bir tür tarım toplumu olan Igbolar arasında cinsiyet rollerinin belirlenmesinde üretim süreçlerindeki roller belirleyici olur. Üretim araçlarının kontrolü yaşlı erkeklerdedir ve siyasal güç ataerkil bir düzende yaşa dayalı olarak dağılır (Korieh, 2010: 36). Lakin kadınlar da sosyal hayatta ve iktisadi faaliyetlerde önemli rollere sahiptir. Ortak kullanılan topraklara kadınların da erişimi vardır ve özellikle elde edilen ürünlerin işlenmesi kadınların görevidir. Ayrıca yaşlı kadınların genç aile bireyleri üzerindeki nüfusu yüksektir (Falola, 2007). Bunun yanı sıra burada yer alan *“üzerine oturma”* ya da danslar gibi gösteri taktikleriyle kadınlar itirazlarını açıkça ortaya koyabilir ve kadın meclislerinde toplanarak birlikte hareket edebilirler.

Hem erkeklerin hem de kadınların daha az temsil edildiği yeni yönetimin yarattığı huzursuzluklar dışında özellikle isyanın zamanlamasında iktisadi koşullar ve vergilerin yarattığı baskı belirleyici olur. İktisadi koşullardaki bozulma daha öncesinde başlasa da 1929 yılı sonuna doğru yaşanan Büyük Buhran tüm dünyada fiyatları etkilediği gibi Nijerya’da da üretici fiyatlarını etkiler. Örneğin 4 Aralık 1929 tarihinde Umuahia’da kadınlar düşen fiyatları konuşmak için toplandığında dört galonluk palm (hurma) yağının fiyatı, yıl başından o tarihe kadar altı şilin ve sekiz peniden beş şiline düşer (Korieh, 2010: 134).

İsyanın en temel nedeni olan doğrudan vergilendirme, Nijerya’nın kuzeyinden sonra güney eyaletlerine, ilk olarak batıdaki Abeokuta ve Benin gibi önemli kentlere 1917 Gelir Yönetmeliği sayesinde gelir. Güneydoğu eyaletleri 1927 yılında doğrudan vergiyle tanışır. Uygulanan vergi sabit bir baş vergisidir (poll tax). Sömürgeci yönetim doğrudan vergilemeyi köle ticaretinin kaldırılmasının bir sonucu ve sömürgeciliğin medenileştirme misyonunun bir parçası olarak meşrulaştırır. Lakin vergilendirmenin gerekçeleri, başından beri bunu hayatlarına haksız bir müdahale olarak gören birçok Afrikalı için anlaşılabilir olmaz. Yeni atanan yetkilendirilmiş şefler dışında, -ki vergi toplamak onların en önemli işlevleridir- herkes bu vergilere karşı çıkar (Korieh, 2010: 136-139).

2.2. Kadınlar Savaşı ve Sonuçları

Dünya Buhranının yaşandığı 1929 yılına denk gelen isyanın fitilini ateşleyen unsur nüfus sayımı olur. Geçici olarak Bende bölgesine yönetici olarak gönderilen Kaptan J. Cook 1928 yılında uygulanmaya başlayan doğrudan vergi için yapılan sayımın sadece erkekleri içerdiğini, malvarlığının tespit edilmesi ve daha doğru bir vergilendirme için kadın, çocuk ve hayvanların da sayılması gerektiğine karar verir. Bunun üzerine sayım yeniden başlar.

İlk beş kasabada bir sorun çıkmaz, lakin sıra Oloko’ya geldiğinde 23 Kasım 1929 tarihinde Kadınlar Savaşının fitilini ateşleyen bir olay yaşanır. Aba Komisyonundaki raporlara göre yerel yaşlı ve önemli bir kadın figür olan Nwanyeruwa kocasını evinde palm (hurma) yağı çıkarırken eski bir öğretmen olan ve yetkilendirilmiş şef Okugo için çalışan Mark Emeruwa yanına gelerek kadına doğrudan keçi, koyun ve insanların saymasını söyler.

Buna karşılık Nwanyeruwa “*Hala sayıyor musunuz? Geçen yıl oğlumun karısı öldü. Hala onun yasını tutuyorum. Annen de sayıldı mı*” der. Sonra da annesi üzerinden adama hakaret eder ve iğrenç bir meyve olduğunu söyler. İgbolar arasında kadınların erkeklere karşı kızgınlıklarını aşağılayıcı sözlerle ifade etmeleri yaygındır, lakin bu olayda kimse alttan almaz ve aralarında tartışma başlar. Sonrasında Nwanyeruwa bir kadın arkadaşını da çağırır ve bu ikisi Emeruwa’yı iyice sıkıştırırlar. Nwanyeruwa bundan sonrasında Okugo’nun kendini çağırttığını ve azarlayarak istese de istemese de vergi ödeyeceğini söylediğini iddia eder. Bunu duyan Nwanyeruwa karşılaştığı kadınlara olayı anlatır. Zaman geçtikçe kadınların sayıları ve öfkeleri artar (Matera vd., 2011: 136-137). Sonrasında 24 Kasım 1929 tarihinde kadınlar vergilendirilecekleri söylentisinin iyice yayılmasıyla sabah erken saatlerde şikayetlerini iletmek üzere yerel yetkilendirilmiş şef Okugo’nun yerleşkesinde toplanırlar. Geleneksel bir itiraz yöntemi olan “*üzerine oturma*” eylemi gerçekleştirirler. Bu eylem sırasında kadınlar onlara karşı hata yapan erkeğin yerleşkesine gelerek, ona yönelik aşağılayıcı şarkılar söyler ve dans eder. Bu eylemlerine şikayetlerini yönelttikleri erkek suçunu kabul edip zararı tazmin etmeye söz verene kadar devam ederler. Lakin Okugo suçunu kabul etmediği gibi hizmetindeki erkeklere kadınları zorla çıkarmasını söyler; arbede çıkar ve bazı kadınlar yaralanır (Matera vd., 2011: 2).

Bunun üzerine kadınlar bölge yöneticisi Kaptan J. Cook’a bir dilekçe yollayarak Okugo’yu şikayet ederler. Bu sırada Aba, Owerri ve Ikot Ekpene’den kadınlar Oloko’ya gelir ve Cook’un Okugo’yu yargılamayı kabul ettiğini duyduktan sonra yoldan başka kadınları da toplayarak Bende’ye yürürler. Geldiklerinde sayıları binlere ulaşır. Cook geçici görevini tamamlayarak Kaptan John Hill’e devreder. Hill sonraki ifadelerinde on binden fazla kadının toplandığını ve onlara talep ettikleri Okugo’nun başlığını attığında, başlığı tazı sürüsüne atılmış bir tilki gibi parçaladıklarını söyler. Hill’in Okugo’nun sömürge mahkemelerinde saldırıdan yargılanacağı ve kadınlardan vergi alınmayacağını söylemesiyle kadınlar olaysız bir şekilde dağılır ve köylerine geri dönerler. Lakin kadınların vergilendirileceğine dair duyumlar ve Bende’de elde edilen zafer duyulunca isyan genişler.

İngiliz Sömürgesi ve Himayesi Nijerya, Güney Eyaletleri
(Great Britain Colonial Office, 1930: 45-46)⁶

⁶ İngiliz sömürgesi ve himayesi altındaki Nijerya Güney Eyaletlerini gösteren bu haritadan hem Igbo Kadınlar Savaşının gerçekleştiği Calabar ve bölgenin kuzey ile doğusuna doğru genişleyen

Bundan sonra Protestolar Owerri ve Calabar eyaletlerinin çoğu bölgesinde kuzeyde Okigwe'ye, güneyde Kwa Ibo nehrinin yakınındaki Andoni'ye, batıda Owerri ve doğuda Umon ile Itu'ya kadar yayılır (Korieh, 2010: 127). Direnişe sömürgeci hükümette önemli değişimler isteyen ya da hükümetin tamamen düşürülmesini talep eden binlerce kadın katılır. İsyancı kadınlar yetkilendirilmiş şefin yönetici başlığını almanın yanı sıra fabrikaları yağmalama, yerel yargı binalarını ateşe verme, tren yollarını kapatma, telgraf kablolarını kesme, sömürgeci hapishanelerindeki tutsakları salma ve sömürgecilerin topraklarını tahrip etme ya da el koymaya kadar uzanan farklı eylemlerde bulunurlar (Paddock, 2018). Barclays Bankasının ofisleri basılır, Avrupalıların dükkânlarına zorla girilir ve dükkânlar kısmen yağmalanır. Bölge idari karargahlarına saldırılar olur (Native Unrest in Nigeria, 1929).

Sömürge yönetimi raporunda isyan şu şekilde aktarılır (Great Britain Colonial Office, 1930: 8):

Owerri Eyaleti'nin Bende bölgesinde daba ciddi sorunlar oraya çıkmış görünmektedir. Kadınların sayılmasını da içeren belli bölgelerin yeniden değerlendirilmesi süreci kadınların vergilendirileceği yanlış inancına yol açmıştır. Yöneticilerin tekrar ederek verdikleri böyle bir niyetin olmadığına dair teminatlarını kabul etmeyi reddeden çok sayıda kadın, farklı yerlerde toplanmış ve yeni kadınların eklenmesiyle ülke içine yayılmışlardır. Aba ve Owerri Eyaletinin başka yerlerinde çeteler belli bir süre kontrolü ele geçirmiş, tüccarların fabrikalarını yağmalamış, Avrupalılara saldırmış ve önemli ölçüde zarar vermişlerdir. Birliklerle polis takviyesinin gelmesi daba fazla kargaşayı önlemiş, lakin arada sırada vuku bulan başkaldırıları bir süre daba devam etmiş ve birkaç askeri devriyeyi gerekli kılmıştır.

Benzer kargaşaların yaşandığı Calabar Eyaletinde üçüncü can kayıpları olmadan düzeni yeniden sağlamak mümkün olmamıştır. Abak'da kadın çetelerinin polislere saldırması nedeniyle ateş açmak zorunda kalmış, bir kadın öldürülmüş bir diğeri de aldığı yaralar nedeniyle ölmüştür. Ufu-Etim-Ekpo'da dokuz kişi öldürülmüştür. Durumun bir süre çok kritik hale geldiği Opobo'da askeri birlikler çetelere ateş açmak durumunda kalmış, yirmi dokuz kadın ve erkek öldürülmüş, çetelerin verdiği karşı tepki birkaçının nehre düşmesine yol açmış ve bu nedenle sekiz kadın boğulmuştur.

Senenin sonuna doğru durum normale dönmeye başlamıştır.

İngiliz basınından olaylarla ilgili başlıklar. The Times, ilk haber 13 Aralık 1929; ikinci ve üçüncü haberler 25 Ağustos 1930 tarihli gazeteden.

Kadınların 1929'daki eylemleri sömürge yetkililerinin aklındaki Afrikalı kadın fikrini sarsar. İngilizler için kadınlar tarafından böyle bir eylemin gerçekleştirilmesinin yarattığı

alan hem de yazının devamında ele alınacak Nijerya'da kadınların gerçekleştirdiği bir başka direniş olan Abeokuta Kadın İsyanı'nın geçtiği Abeokuta eyaleti izlenebilir.

şaşkınlığı Aba Soruşturma Komisyonundan H. Alexander şu şekilde ifade eder (Korieh, 2010: 123):

Daha önce kadınların bu şekilde gösteri yaptığını hiç görmemiştim. Onları birçok kez ortalarda gördüm ama bu açıkçası tamamen farklıydı ve her ne için olursa olsun bela çıkartmak için dışarıda oldukları belliydi.

Times'da yer alan haberdeyse kadınların isyanının yarattığı şaşkınlık şu şekilde yer alır (The Riots in Nigeria: A Revolt of Women, 1930):

Boyutları ve doğası açısından Nijerya'da daha önce yaşanmamış bir olaydır. Yüzyıllar boyunca kadınların erkeklerin boyunduruğu altında olduğu bir ülkede bu özünde bir kadın hareketiydi; ülkenin kadınları tarafından organize edilmiş, geliştirilmiş ve gerçekleştirilmiş bir hareketti. Erkeklerinden ne yardım ne de izin almışlardı sadece örtülü destekleri vardı. Kraliyet silahlı güçleri ile yaşanan çatışma sonucu ortaya çıkan kayıpların neredeyse tamamı kadındı. Elli dört tanesi öldürülmüş ya da yaraları nedeniyle ölmüş; elli yedi tanesi de yaralanmıştır. Bir adam yalnızlıkla öldürülmüş bir de yaralanmıştır. Olayların yaşandığı bölge iki eyaletin neredeyse tamamıydı ve İngiltere'nin en kuzeydeki altı ülkesinden daha geniş, iki milyon yedi yüz elli bin nüfusa sahip bir alandı. Bölgedeki olayları tamamen dindirebilmek için çok sayıda silahlı polis gücünün dışında Nijerya'nın diğer bölgelerinden dokuz piyade birliği çekilmesi gerekmiştir.

İngilizlerin hesaplamasına göre isyanın mallar ve altyapıda yarattı zarar altmış bin sterlini bulur. Sömürge yönetimi bu zararın yerel halka, özellikle de bir dahaki sefere kadınlarını daha iyi kontrol etmeleri için bir ders niteliğinde erkeklerle yüklenmesine karar verir. İsyanı katılan topluluklara verilen parasal ceza, her bir topluluğun erkek nüfusu, vergi oranı ve isyana katılım düzeyine göre tespit edilip tahsil edilir (Korieh, 2010: 148).

Sömürge yönetimi olayların araştırılması için bir de komisyon toplar. İlk toplanan komisyon başarılı olmaz, ikinci komisyon ilk kez 8 Martta Aba'da toplanır ve raporunu 21 Temmuzda Lagos'da imzalar. Umudike, Owerri, Aba, Opoba, Ekot, Ekbene ve son olarak Lagos'da toplam otuz sekiz tane oturum yapılır ve bu oturumlarda en az dört yüz seksen beş şahit dinlenir. Komisyonun raporunda isyanın vergilendirmeyle ilgili yanlış anlaşılardan kaynaklandığı yer alır. Bununla beraber isyanın çıkmasında etkili olan üç temel neden tespit edilir. Bunlardan ilki 1928 yılında eyaletlerde uygulanmaya başlayan erkeklerin vergilenmesiyle ilgili hoşnutsuzluktur. İkinci neden Yerel Mahkeme üyelerinin uyguladığı eziyet, zorbalık ve gerçekleştirdikleri yolsuzluklardır. Üçüncüsüye üretilen mallar için geçerli olan düşük fiyatlar ve ithal malların fahiş fiyatlarıdır (The Nigerian Riots: Report of The Special Commission, 1930).

Komisyon; Avrupalılar başta olmak üzere bölge memurları ve yetkilendirilmiş şeflerle beraber kadınların ifadelerini de dinler. Komisyon üyesi Graham Paul, kadınların şikayetlerinin ciddiye alınması gerektiği hususunda şöyle bir uyarıda bulunur (Matera vd., 2011: 4):

"Bize sunulan delilleri dinleyen biri, bazı liderlerin şikayetlerini sunarken sergiledikleri zeka, anlatım gücü, açıklık ve sağduyudan etkilenmeden duramazdı. Ve gösterilerinden alınacak, çok önemsenmesi gereken dersler vardır".

Bu soruşturmalar sonucunda yetkilendirilmiş şef Okugo görevden alınır ve iki yıl hapis cezasına mahkûm edilir. Oloko'daki kadınlar bundan memnun olurlar, lakin pek çok kadın da yetkilendirilmiş şeflerin seçim süreçlerine dahil olmak ister (Matera vd., 2011: 4). 1930'larda uygulamaya konulan idari reformlarla yetkilendirilmiş şeflerin yerine yerel

otorite sahipleri veya Ezealalar atanır. Kadınlar ilk kez Nguru Mbaïse, Umuakpo ve Okpala'daki yerel mahkemelere üye olurlar. Lakin radikal görülen bu reformlar çalkantıları dindirmeye yetmez ve sonrasında başka başkaldırıları ortaya çıkar (Korich, 2010: 156-157).

3. BERMUDA'DA KADINLARIN OY HAKKINI SAVUNANLAR, 1930-34

Karayıpler'deki diğer sömürgelerden pek çok açıdan farklı ve küçük bir ada olan Bermuda, 1933 yılında görelî bağımsız bir yerel yönetime, neredeyse yarısı beyaz yerleşimcilerden oluşan bir nüfusa ve nüfusunun yalnızca yüzde sekizinin temsil edilmesine neden olan bir seçim sistemine sahiptir (Bourbonnais, 2018: 146-147). Bu sistemde sadece belli bir miktarda mülkiyete sahip erkekler oy kullanabiliyordu.

İngiltere ile bağları güçlü olan, orada eğitim gören beyaz ve varlıklı Bermudalı kadınlar özellikle diğer ülkelerde oy hakkı kazanan kadınları duydukça, sisteme itiraz etmeye başlarlar. Öncesinde kadınlara oy hakkı talep eden farklı girişimler olsa da ilk örgütlü direnişin liderliğini yapan Gladys Morrell adında bir kadın olur. Toprak sahibi bir ailenin kızı olarak Somerset'de dünyaya gelen Gladys Morrell İngiltere'de eğitim görür ve buradaki daha muhafazakar sayılabilecek liberal oy hakkı savunucularına katılır ve onların eylemlerinde yer alır. 1914 yılında sadece altmış pound değerinde mülkiyet sahibi olan erkeklerin oy kullanabildiği Bermuda'ya, evine döndüğünde buradaki kadınları örgütlemeye karar verir. Kadınların oy hakkı için ilk toplantısı 1914 yılında yapar. 1923 yılında arkadaşlarıyla Bermuda Kadınlara Oy Hakkı Topluluğunu (Bermuda Women Suffrage Society: BWSS) kurar (Ebbin, 2021). Bu süreçten sonra gelen Morrell, Bermuda'da kamuoyu desteği görür. BWSS'nin toplantıları ve alınan kararlar yerel gazetede yayınlanır.

1930 yılında halen kadınlar için oy hakkı elde edemeyen Bermudalı kadınlar ve Morrell, İngiltere'deki örnekleri takip ederek vergi direnişine başlar. Vergi direnişlerinin meşru zemini aynıdır: *temsilîyet olmadan vergilendirme olmaz*. Vergi direnişi nedeniyle ilk mahkemeye çıkanlar Henrietta Tucker ve May Hutchings olur. Onları bir ay sonra Morrell takip eder (Ebbin, 2021).

Borçlar yasasına göre ödeme yapılmaması durumunda hapis cezası uygulanması beklenirken Morrell davasında ödenmeyen vergiler ve masraflara karşılık gelecek kadar malların haczedilmesine karar verilir. Morrell hapis cezası almaz. (No Prison for Suffragist, 1930, 11 Aralık). Sonrasında da vergi direnişine karşılık verilen ceza, malların haczedilmesiyle sınırlı olur, hapis cezası verilmez.

Topluluğun eylemleri ve gösterileri yerel gazetede yer alır. 1933 tarihli bir haberde *"kadınların erkeklerle aynı şekilde oy vermesinin reddedilmesini protesto etmek amacıyla vermeyi reddetdikleri vergilere karşılık Bayan Gladys Morrell ve Bayan Terence Misick'e ait mallar satışa çıkarılacaktır... Sonrasında topluluğun organize ettiği bir toplantı olacaktır"* yazılır (Taxation without representation: Enforced sale at somerset, 1933). Yapılan mezanın ilgi çekici olduğu ve önceki direnişlerden daha fazla ilgi çektiği vurgulanır.

Bu mezanlar İngiltere'de olduğu gibi Bermuda'da da oy hakkı gösterileri için bir alan hazırlar. Bunlardan birinde, temsilsiz vergilendirmeyi protesto etmek için vergilerini ödemeyen Morrell ve Misick'e ait malların satıldığı istasyondaki mezatta sahte bir cenaze töreni düzenleyen kadınlar, ölen adalet için yas tutarlar. On üç tane, çoğu siyah giyinmiş ellerinde cenaze çelenkleri olan yas tutan kadınlar yavaş adımlarla yürüyüş yaparlar. İlk mobilya için açık artırma başladığında yas tutan kadınlar yüksek sesle ağıtlar yakmaya başlarlar. Topluluk dışından biri teklif verdiğinde topluluktaki kadınlar araya girer ve mobilyaları alır. Açık artırma sonrasında polis istasyonun merdivenlerine çelenk bırakan

topluluk üyeleri bu sayede duygu ve düşüncelerini paylaşırlar. Çelenklerdeki yazılardan bazıları şöyledir: “*yasayı terk eden adaletin anısına*”, “*hiç kimse... erkek olmadıkça*” (yasada geçen erkek olmayan hiç kimsenin oy kullanamayacağı hükmüne gönderme). Gazetedeki habere göre tek eksiği bir ceset ve cenaze arabası olan oldukça gerçekçi cenaze töreni, Bermuda kadınlarının oy haklarının olmaması itirazlarını iletir ve halkın ilgisini çekmekte başarılı olur (Parish tax dissenters mourn “death” of justice: Woman suffrage Supporters Stage Mock Funeral in Somerset Yesterday, 1932).

Vergisini ödemediği için Gladys Morrell'a ait sedir ağacından masa Somerset Polis Merkezinde meşada konar ve oy hakkı savunucuları meşat sırasında gösteri yaparlar.

Kaynak: (The Bermudian.)

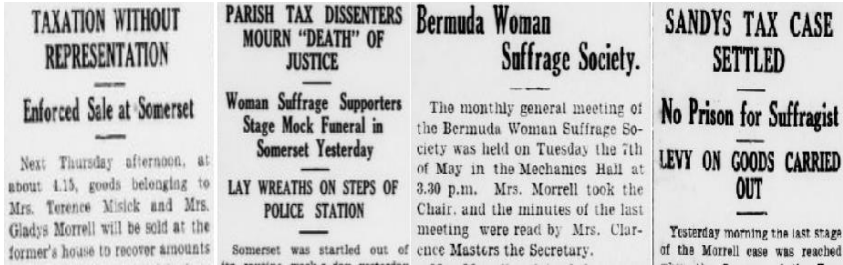
Direnişin bir parçası olarak halkı aydınlatmak için Morrell ve dava arkadaşlarının mektupları yerel gazetede yayınlanır. Bunlardan birinde Morrell ve dava arkadaşı Tucker tarafından yazılan iki mektup hem temsilsiz vergilendirme hem de Bucak Meclisinin haksız muamelelerini hedef alır. Henrietta Tucker idarecilerle konuşmalarından öğrendiği kadıyla bölgede vergi ödemeyen bir kişi daha olduğunu ve bu kişinin mahkemeye çağırılmadığını ve ek mahkeme masraflarını ödemediğini, vergi ödemeyen kadınlar için ödemedikleri tutara mahkeme maliyetlerinin eklenmesinin vergi direnişini engellemek için yapıldığını ve Bucak Meclisinin bunu talep ettiğini belirtir. Bu haksızlık için Bermuda'nın yönetiminden sorumlu oligarşi, Kraliçeye seslenerek onun koruyucuları olduğunu, lakin Bucak Meclisinin her ne kadar erkeklerin oylarıyla seçilse de tüm mülk sahiplerinin haklarını savunması gerekirken adil olmadığı şikayetinde bulunur. Mektubunun devamında özellikle varlıklı beyaz kadınlar için oy hakkı talep ettikleri görülür: Tüm şirketlerde hisse sahiplerinin yetkili ve yöneticileri seçme hakkı varken Paget Bucağı'ndaki hisse sahiplerinin kadın olması durumunda ne tutarda mülkiyete sahip olurlarsa olsunlar vergi verip onları vergilendirenleri seçme hakları yoktur (Henrietta Tucker Unless He Be a Male Correspondence).

Morrell aynı konularda şikâyetlerde bulunurken ulusalcı tutumu ve oy hakkı hareketinin liberal kanadına yakınlığı görülür: “*Kamuoyunun, Bermuda Kadın Oy Hakkı Topluluğunun vergi direnişinin ne Yoksulların Gözeticisi ne Bucak Konseyi ne de bize karşı hüküm veren yargıçlara karşı verilmiş bir mücadele olmadığının farkında olduğunu düşünüyorum. Direnişimiz adaletsiz kanun hükümlerine karşıdır, bizim gibi bu hükümlerle bağlı olan yöneticilere karşı verilmemektedir. Elbette bu kanunun tarafsız uygulanması koşuluyla geçerlidir. Paget Bucağı'nda yargılanan vergi mükellefleri*

(oy hakkı savunucusu kadınları kastediyor) eğer Bucak Konseyi seçiminde oy hakkı olan mükellefler olsaydı, onlara mahkeme maliyetlerinin yüklenmeyecekti. Kolonide Konseyin baksız eylemlerini ve siyasal olarak güçsüz olanlara karşı korkakça istismarını tarafsızca gözlemleyen pek çok kişi olduğunu düşünüyorum" (Gladys Morrell, The Politically Powerless, 1934).

Bermuda Kadınlara Oy Hakkı Topluluğunun eylemleri ve vergi direnişleri hem ölçek hem de şiddet açısından kuşkusuz İngiltere'dekilerle karşılaştırılabilir düzeyde değildir. Bunda Bermuda'nın küçük bir ada olması kadar direnişçilerin sadece varlıklı beyaz kadınlardan oluşmasının da etkisi vardır. Morrell'in kendi de bu eylemi dışında muhafazakar biri olarak tanımlanabilir.

Eylemlerinin İngiltere'deki kadar güçlü olup olmadığı o dönemde de sorgulanır. Yerel gazete *Ex Junior Imperialist* mahlasıyla yayınlanan bir mektupta kadınlara oy hakkını savunanlar yeterince ileri gitmemekle eleştirilir. Önemli eylemlerinden biri vergi ödemeyi reddetmeye yeterince topluluk üyesinin katılmaması eleştirilir ve altmış kadın olması gerekirken bu sayının sadece altı kişiyle sınırlı olmasının eylemlerinin etkisini sınırladığını belirtilir. Üstelik davaları için kendilerini harcamaya istekli görünen oy hakkı savunucuları da vergi ödemedikleri için çıktıkları mahkemelerde şans eseri hapis cezasına çarptırılırlarsa diye hep ödeme yapmaya hazır destekçileriyle bulunurlar. Oysa altmış tane hapis yatmaya razı oy hakkı savunucusunun gerçekten etkili direniş gösterebileceği savunulur (Advice to Suffragettes, 1934).

Royal Gazette and Colonist Daily'de Bermuda Kadın Oy Hakkı Topluluğu ve Vergi direnişleri ile ilgili çıkan haber başlıkları.

Bermudalı kadınların verdikleri mücadele geç de olsa meyvelerini verir. Bermuda'da mülkiyet sahibi kadınlar 15 Mayıs 1944 tarihinde kabul edilen yasayla oy hakkı kazanır. Evrensel oy hakkıysa 22 Mayıs 1968 tarihinde kabul edilir.

4. ABEOKUTA KADIN İSYANI, 1940'LARIN SONU

Nijerya'da kadınların vergilere karşı gerçekleştirdiği bir diğer büyük isyan 1947 yılında Nijerya'nın güneybatısında yer alan Abeokuta şehrinde başlar. İsyanda kadınlar hem tek yerel otorite olan Alake Ademola'nın yerleşiminde bir araya gelip tacizkar şarkılar söylemek gibi geleneksel hem de dilekçe ve basına mektuplar yollamak gibi modern yöntemler kullanırlar (Byfield, 2003). Bu sefer vergilendirmeye değil, mevcut vergilerin adaletsizliği ve ağırlığına karşı başlatılan bu isyan da kadınların siyasal haklar taleplerini ortaya koydukları eylemlere dönüşür. Buradaki kadınların örgütlenmesinin etkisi de ulusal boyuta yayılır hatta dünyaya ilham olur. Nijerya tarihinin önemli bir siyasal figürü olan bu isyanın lideri Ransome-Kuti, kadın aktivistler için halen ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

1947 yılında başlayan isyanın anlaşılabilmesi için İngiliz sömürüsü altında Abeokuta bölgesinin sosyo-ekonomik yapısı, kadınların buradaki yeri ve iki dünya savaşının yarattığı zorlukları ve kadın örgütlenmelerini incelemek gerekir.

4.1. Abeokuta Sosyoekonomik Yapısı ve İki Dünya Savaşının Getirdiği Zorluklar

Sömürgeci dönemde Abeokuta eyaleti olarak anılan bölgenin halkı Yoruba olarak adlandırılır. Egba, Yoruba halkının bir alt grubudur. Nijerya'nın güneybatısında bu halkın yaşadığı bölgede daha merkezi ve monarşik yapılar vardır. İngiltere'nin genel valisi Lugard'ın dolaylı yönetim sistemi, burada ve geleneksel Kral olan Alake üzerinden uygulanır.

1897 yılında Abeokuta şehrinin bağımsız yönetiminde yaşanan siyasal kriz sonrası, İngiliz Lagos yönetiminin baskısıyla Abeokuta yönetimi yeniden şekillenir ve Egba Birleşik Hükümeti (EBH) kurulur. Bu yönetim altında Abeokuta'nın kasabalarında hüküm süren krallar ve meclisler tek bir meclis ve bu meclise başkanlık eden tek bir lider, Alake tarafından yönetilir. Bu mecliste şehrin Hristiyan ve Müslüman nüfusu temsil edilirken önemli siyasal unvanları olan kadınlar temsil edilmezler (Byfield, 2003: 251).

Oysaki kadınlar Abeokuta ticaret hayatında önemli bir yere sahiptir. Üreticilerden küçük miktarlarda mal alıp bunları büyük merkezlere taşıyanların neredeyse yarısı kadındır. Kadınlar aynı zamanda hurma meyvesi yağını (palm yağı) hem üretiyor hem de perakende satışının büyük kısmını yapıyorlardır. Geleneksel olarak hurma çekirdeğine de sahip oldukları için hurma çekirdeği yağının ticaretinde de önde geliyorlardır. Ayrıca pazarlardaki perakende yiyecek ve giyecek satışına da hâkimdiler (Byfield, 2003: 252).

Diğer taraftan ticari faaliyetlerdeki artış ve köleliğin kaldırılması işgücü talebinin artmasına neden olur. Çiftçiler için özellikle kakao üretiminde yeterli işgücüne erişemeyince evlilik yoluyla işgücü sahibi olmak önemli bir yol haline gelir. Evlilikler her türlü masrafa rağmen hızlanır. Abeokuta Kilisesi misyon şefi olan Ransome-Kuti, bu nedenle üyelerini çocuklarını okula göndermek ya da birden fazla eşlerinden vazgeçmeleri konusunda ikna edemez. Bu, aynı zamanda kadınların yeni toplumsal ve iktisadi fırsatlardan yeterince yararlanamamasına yol açar. İktisadi fırsatlar kadınların ekonomik bağımsızlığını desteklerken özellikle tarım işçilerine artan talep kadınların evlenmeye ve aile işçisi olmaya zorlar (Byfield, 2003: 253).

İki dünya savaşı ve bu savaşlar arasındaki dönem hem ekonomiyi olumsuz etkiler hem de sömürgeci yönetimin kaynak ihtiyacının artması nedeniyle vergi yükünü artırmalarına yol açar. Bu da Egba halkının refahını iki taraftan sıkıştırır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında gelirlerinin önemli bir kısmı ithal içkilerden aldıkları ithalat vergileri olan Sömürgeci Yönetim azalan gelirlerini artırmak üzere palm yağı, hurma çekirdeği ve kakao üzerinden ihracat vergisi almaya başlar. Lakin bu da gelirlerin artırılmasında yeterli olmaz. Bu nedenle Nijerya valisi Lugard, sömürge yönetiminden Yorubaland'da (Nijerya'nın güney batısında yoğunlaşan halkın toprakları) doğudan vergi uygulama izni ister (Byfield, 2003: 254). 1 Ocak 1918 tarihinden itibaren Abeokuta'da ikamet eden tüm yetişkin kadın ve erkekler sabit beş şilinlik baş vergisi vermeye başlar (Byfield, 2003: 254).

İktisadi kısıtlamalar ve üretim kısıtlarıyla yüksek enflasyon, savaş arası dönemden sonra iktisadi bozulmanın devam etmesine yol açar. Azalan gelirler vergi toplama baskısını artırır ve muafiyetlerin çoğu kaldırılır. Özellikle kadınlar tüm bu süreçten olumsuz etkilenirler. Zira en kötü etkilenen sektörler onların baskın olduğu palm yağı ve çivit rengi boyalı kumaş sektörleridir. Üstelik pazar faaliyetlerinde de baskın olan kadınlar ödedikleri

baş vergisi dışında pazar yeri ücret gibi başka sabit vergiler de vermek durumundadır (Byfield, 2003: 262-263).

Uzun mesafeli ticarete önemli bir yerleri olan Egba kadınları Sömürge Yönetimi öncesinde servet ve unvan sahibi olabilirler. Bunlardan en önemlisi ayrıcalıklı bir kabile reisliği olan ve kadınların mecliste temsil edilmesini sağlayan *Iyalode* unvanıdır (Falola, 2007).

Sömürge Yönetimi sonrasında Nijerya'daki resmi eğitim sistemi modern Nijerya kadınlarının oluşumunda en önemli etkiye sahip olur (Falola, 2007). Bu eğitim sayesinde batılı eğitimi almış kadın liderler ile geleneksel Yoruba liderliğinin birleşmesi sonucunda kadınlar çıkarlarını korumak için güçlü birlikler kurarlar (Johnson, 1982: 138).

4.2. Abeokuta Kadınlar Birliği, 1947 İsyanı ve Sonuçları

Sömürgeci yönetimin getirdiği yeni zorluklar karşısında Güneybatı Nijerya'da güçlü kadın birlikleri kurulur. Bunlar arasında Alimotu Pelewura'nın önderlik ettiği Lagos Pazarcı Kadınlar Birliği, Oyinkan Abayomi'nin liderliğindeki Nijeryalı Kadınlar Partisi ve Ransome-Kuti liderliğindeki Abeokuta Kadınlar Birliği (Abeokuta Women's Union: AWU) vardır. Aralarında en etkili olan Kutu'nin önderlik ettiği AWU olur (Johnson, 1982: 138). 1947 yılındaki ayaklanmayı da onlar örgütler ve gerçekleştirir.

Her ikisi de Hristiyan olan ve kız çocuklarının eğitime önem veren ebeveynleri Kutu'yi Anglikan misyon okullarında okuttuktan sora öğretmen olabilmesi için İngiltere'ye yollar. Burada karşılaştığı ırkçılık onun sömürgecilik karşıtı siyasete ilgi duymasına yol açar. Öyle ki 1922 yılında Abeokuta'ya döndüğünde Frances olan Hristiyan ismini Yoruba 1 Mart 1945 tarihinde yapan Abeokuta Hanımlar Kulübü, daha çok elit kadınlara Batı geleneklerini öğreten bir kulüptür. Lakin Kutu sosyal meselelere de dâhil olmaya başlar ve kulüp onu takip eder. Burada özellikle yaşanan bir olay üzerinden yerel başka bir güçlü grup olan pazarcı kadınlarla işbirliği yaparlar ve yerli polis tarafından kadınların piriçlerine el konulmasına Kutu'nin karşı çıkması, bunu sağlar (Byfield, 2003: 265-266).

Medya tarafından "Lisabi'nin dişi aslanı" ve müzisyen oğlunun sözleriyle "Nijerya'nın annesi" lakaplı Funmilayo Ransome-Kuti.

1946 yılına gelindiğinde Kadınlar Kulübü ve pazarcı kadınlar arasında daha geniş katımlı ve daha az seçkinler kulübü gibi görünen bir hareket yaratmak amacıyla Ransome-Kuti başkanlığında Abeokuta Kadınlar Birliği kurulur. Mottosu "*Birlik, İşbirliği, Özveriyle Hizmet ve Demokrasi*" olan birliğin temel amacı kadınların sosyal, iktisadi ve siyasal haklarını

savunmak, korumak ve muhafaza etmek için onları bir araya getirmektedir (Johnson, 1982: 149). Ransome-Kuti'nin başkanlığında bu örgüt sonrasında ulusal bir örgütlenmeyle 1949 yılında Nijeryalı Kadınlar Birliği, 1953 yılında da Nijeryalı Kadın Örgütleri Federasyonu olur.

(Britannica, T. Editors of Encyclopaedia, 2021).

1947 yılına gelene kadar Kutı'nın vergi ödememesi ve kadınların gerçekleştirdiği başka eylemler olur. Lakin ilk büyük gösteri 29-30 Kasım 1947 tarihlerinde gerçekleşir. On binden fazla kadın gösterilere katılır. İyi organize olmuş bu kadınlar silahsız ve sakin bir gösteri gerçekleştirirler. Kadınlar Savaşında olanlar hala akıllarındandır, yöneticilere fiziksel güç kullanmaları için bir neden vermek istemezler. Hedefleri Alake Ademola'nın yerleşimidir. Kadınlar bütün gece burada kalarak şarkılar söylerler: Bunlardan bazılarının sözleri şöyledir (Johnson, 1982: 152):

Sadece bir peni olsa bile! Sadece bir peni bile Ademola, Egbaland'de vergi ödemiyoruz; Sadece bir peni olsa bile!

Ademola Ojibosho! Büyük bir ülseri olan koca adam! Davranışın içler acısı. Alake bir hırsızdır. Konsey üyeleri hırsızlar. Kutı'yi tanımayan herkesin başı belaya girecek. Beyaz adam, ülkene güvenli bir şekilde dönemeyeceksin. Sen ve Alake onurlu bir şekilde ölmeyeceksiniz.

Medeni olarak şikayetlerini dile getirmeleri için Alake tarafından huzura çağırılırlar. Protokole uygun saygılı bir tavır takınmaları beklenirken, Ademola bir ultimatoma alır

(Byfield, 2003: 268):

"Kabiyesi, (Kral) sana getirdiğim mesaj, teşgahlarını, evlerini ve çocuklarını, tarlalarını ve ev işlerini bırakarak bugün buraya seni görmeye gelen tüm kadınlar adınadır. Onlar evinin önünde bir araya gelen acılar içindeki kalabalıktır... Onlar Egba'nın tüm kadınlarıdır ve şunu söylemeye geldiler: Yeterse yeter artık!"

Büyük ayaklanma sonrasında ilk başlarda AWU üyeleri şikâyet ve önerilerini iletmek için Egba genel meclisinde yer alırlar. Bu durumun süreceği ve bazı temsilcileri olacakları konusunda sözler alırlar, lakin tersine kadınlar üzerindeki baskı artar; vergi ödemeyen kadınlar hapse atılırlar. Kadınlar 8-10 Aralık'ta, hapisteki arkadaşları salınana kadar Kasım gösterilerini aratmayacak bir gece nöbeti daha tutarlar (Johnson, 1982: 53).

Birkaç ay süren protestolar bazı konuların tartışılmasını sağlar. Abeokuta kadınlarının en önemli itirazı, Kutı'nın sözleriyle temsilsiz vergilendirmeye yöneliktir. 1918 yılında alınmaya başlanan doğrudan vergiler erkeklerden on yedi yaşından itibaren alınmaya başlanırken kadınlar için bu yaş on beştir. Evlenince de kocalarından ayrı olarak bu vergiyi vermeye devam ediyorlardı. Buna rağmen dolaylı yönetim sisteminin Yerel Meclislerinde temsil edilmiyorlardı. Üstelik vergi toplanırken kadınlara karşı aşağılayıcı tutumlar izlenebiliyordu. Vergi verecek yaşa gelip gelmediğini anlamak bahanesiyle kız çocukları soyuluyordu (Johnson, 1982: 150). Kadınlar bu kötü muamelelere karşı da itirazlarını yükseltirler.

Diğer itirazları iki şililik sabit vergiye karşıdır. Kötüleşen ekonomi nedeniyle pek çoğu zor duruma düşer. Üstelik pek çoğu kocalarının vergilerini ödemek ve su giderlerini ve yerel yönetimin talep ettiği diğer giderleri karşılamak durumundadır. Temsil edilmeden bu kadar vergi ödemelerine itiraz ederek ve sömürgeci yönetim öncesi Iyalode gibi politik aktörlerin oynadıkları rolleri hatırlatarak, sömürgeci yönetim altında durumlarının kötüleşmesine vurgu yaparlar (Byfield, 2003: 269).

Kadınların mücadelesi sonucunda kadınların üzerinden alınan sabit vergi bir süreliğine kalkar. Ayrıca sömürgeci yönetim kendileri için değerli olan Alake Ademola'yı geçici olarak görevden almak ve Dolaylı Yönetim sisteminde değişiklikler yapmak durumunda kalır. Ayrıca bu gösteriler sayesinde kadınlar artık yerel meclislere girebilmiştir (Byfield, 2003: 270).

SONUÇ

Oy hakkı yoksa vergi de yok diyerek başladığımız yolculuğu aynı noktada Abeokuta kadınlarının temsil olmadan vergi olmaz itirazlarıyla tamamlıyor ve çemberi kapatıyoruz. Tüm bu kadınların gerçekleştirdiği vergi direniş ve isyanları aslında doğrudan kadınların toplumsal, iktisadi ve siyasal konumlarını korumak ya da iyileştirmek için verilen mücadelelerdir.

Bu yolculuk bize kadınların toplumsal ve siyasal yerleriyle ilgili ezberlerimizi gözden geçirmemiz konusunda da uyarıyor. Bu kadınların bazıları hala isimleriyle anılan ve hem ülkelerinde hem de dünyada kahraman olarak görülen kadınlardır. Her ne kadar örtülü olarak kendi etkileri nedeniyle olduğunu düşünseler de İngilizlerin Nijerya'da kadınların siyasal ve toplumsal gücü karşısında şaşkınlığa düşmeleriyle Igbo ve Egba kadınlarının İngiliz yönetimi altında kendilerini öncesine göre siyasal olarak çok daha güçsüz görmeleri kadınların demokratik temsiliyetinin hem coğrafi hem de tarihi olarak yaygın kabullerden çok farklı olduğunu gösterir. Diğer taraftan Batı ve Doğu'daki direniş taktiklerini kullanan, kendi geleneklerini yabancılardan öğrendikleriyle harmanlayan kadınların eylemlerinin evrensel olarak görünür hale geldiği görülür. Aynı zamanda Batı'da oy hakkı için mücadele veren kadınların kazandıkları oy hakları ve mücadeleleri sömürgelerdeki bazı kadın direnişlerine de ilham olur. İlerleyen dönemlerde Afrika'daki kadın direnişleri de Batı ülkelerindeki kadınlar için ilham kaynağı haline gelir.

Kadınlar için ister Batı'da ister Doğu'da ister Güney'de ister Kuzey'de ödedikleri vergiler dâhil toplumsal ve iktisadi katkılarının, karşılıklı ve karşılıksız emeklerinin, aldıkları sorumluluğun, siyasal ve toplumsal hak ve yetkiler olarak karşılığını bulamaması; eşit haklara sahip olamamak ya da eşit muamele görememek dün olduğu gibi bugün de bir mücadele alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşit haklar ve eşit muamele için verilen mücadele devam etmektedir. Haksızlıklara karşı sivil itaatsizlik olarak vergi direnişiyse hem vergilerin yapısından kaynaklı pratik nedenler hem de eylemin meşruluğuyla ilgili başka pek çok siyasi nedenle kolaylıkla uygulanabilir görünmemektedir. Ancak burada yer alan kısa tarihsel yolculuk bize uygulanabilirliğiyle ilgili pek çok örnek sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Advice to suffragettes –Correspondence (1934, 17 Aralık). Royal Gazette and Colonist Daily.
<https://bnl.contentdm.oclc.org/digital/collection/BermudaNP02/id/86415/rec/6>
- Ajayi, J.F. A., Udo, R. K., Falola, T. O. ve Kirk-Greene, A. H. M. (2020, December 8). Nigeria. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Nigeria>
- Bourbonnais, Nicole. (2018). Discrimination in any shape or form: Black Activism and women's rights in interwar Bermuda. Caribbean Review of Gender Studies, 12, 143-168
- Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2021, October 21). Funmilayo Ransome-Kuti. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Funmilayo-Ransome-Kuti>
- Byfield, J. A. (2003). Taxation, women, and the colonial state: Egba women's tax revolt. Meridians, 3(2), 250–277.
- Cheeseman, N., Bertrand, E., ve Husaini, S. (2019). Warrant chief. İçinden A Dictionary of African Politics. Oxford University Press.
<https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191828836.001.0001/acref-9780191828836-e-352>.
- Ebbin, M. (2021, 10 Haziran). Gladys Misick Morrell and the women's suffrage movement. The Bermudain.
<https://www.thebermudian.com/heritage/heritage-heritage/gladys-misick-morrell-and-the-womens-suffrage-movement/>
- Falola, T. O. (2007). The role of Nigerian women. Encyclopedia Britannica, 20 Kasım 2007. <https://www.britannica.com/topic/role-of-Nigerian-women-1360615>
- Frances H. (1998). “Pay the piper, call the tune!": The women's tax resistance league, içinden. The Women's Suffrage Movement: New Feminist Perspectives, ed. Maroula J. and J. Purvis. Manchester: Manchester University Press. s. 65-76
- Great Britain Colonial Office. (1930). Nigeria, Annual General Report For 1929. Printed by The Government Printer.
https://libsysdigi.library.illinois.edu/ilharvest/Africana/Books2011-05/3064634/3064634_1929/3064634_1929_opt.pdf
- Johnson, C. (1982). Grass roots organizing: Women in anticolonial activity in Southwestern Nigeria. African Studies Review. 25(2/3), 137-157.
- Korich, C. J. (2010). The land has changed : History, society and gender in colonial Eastern Nigeria. Calgary: University of Calgary Press.
- Matera, M., M. L. Bastian ve S. Kingsley Kent (2011). The Women's war of 1929: Gender and violence in colonial Nigeria. New York: Palgrave Macmillan.
- Mayhall, L. E. N. (2003). The Militant suffrage movement: Citizenship and resistance in Britain, 1860–1930. New York: Oxford University Press.

- Morrell, G. (1934, 1 Aralık). The politically powerless- correspondence. Royal Gazette and Colonist Daily, <https://bnl.contentdm.oclc.org/digital/collection/BermudaNP02/id/86190/rec/5>
- Native Unrest in Nigeria (1929, 13 Aralık). The Times.
- Paddock, A. (2018). The Women's war of 1929. Oxford Research Encyclopedia of African History. <https://oxfordre.com/africanhistory/view/10.1093/acrefore/9780190277734.001.0001/acrefore-9780190277734-e-271>.
- Parish Tax Dissenters Mourn "Death" Of Justice: Woman suffrage Supporters Stage Mock Funeral in Somerset Yesterday. (1932, 16 Aralık). Royal Gazette and Colonist Daily. <https://bnl.contentdm.oclc.org/digital/collection/BermudaNP02/id/79145/rec/1>
- Perlman, M. (2015, 22 Temmuz).Shades of suffrage: -ette vs. -ist. Columbia Journalism Review https://www.cjr.org/analysis/shades_of_suffrage_-ette_vs_-ist.php
- Taxation Without Representation: Enforced Sale At Somerset, (1933, 4 Aralık). <https://bnl.contentdm.oclc.org/digital/collection/BermudaNP02/id/82935/rec/2>
- The Nigerian Riots: Report of The Special Commission (1930, 25 Ağustos). The Times.
- The Riots in Nigeria: A Revolt of Women (1930, 25 Ağustos). The Times.
- Thornley, H. (2021). No Vote, No Tax! The Women's Tax Resistance League from 1909 to 1918.İçinden. Contemporary Issues in Taxation Research, ed. A. Sawyer, D. Massey ve L. Oats. Cilt IV. Birmingham: Fiscal Publications.
- Tucker, H. (1934, 1 Aralık). Unless he be a male- correspondence. Royal Gazette and Colonist Daily. <https://bnl.contentdm.oclc.org/digital/collection/BermudaNP02/id/86190/rec/5>
- Zukas, L. L. (2009). Women's War of 1929. İçinden. The International Encyclopedia of Revolution and Protest. Cilt VII .ed. Immanuel Ness. Blackwell Publishing . 3634-3635

Bölüm 23

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - IV

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - IV

KANSAS'TA KARAYOLU VERGİSİ DİRENCİ, 1911

ARKANSAS YOL VERGİSİ İSYANI, 1921

POUJADE HAREKETİ, 1950

AKARYAKIT VERGİSİ PROTESTOLARI, 2000

Simla Güzel

Namık Kemal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

simlaguzel@nku.edu.tr

0000-0001-5249-8873

Özet

Tarihsel süreçte ekonomik koşullar ve yaptırımlar neticesinde pek çok vergi isyanı ve direnciyle karşılaşmıştır. Bu çalışmada yirminci yüzyılda gerçekleşen Kansas karayolu vergisi isyanı (1911), Arkansas yol vergisi isyanı (1921), yüzyılın en önemli isyanlarından bir olarak görülen Poujade hareketi (1950) ve Akaryakit protestoları (2000) ele alınmıştır. Bu isyanların diğer vergi isyanlarında da olduğu gibi mükelleflerin vergiyi aşırı yük olarak hissetmesi ve özellikle de eşitsizlik algıları nedeniyle ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Yönetime karşı zaman zaman şiddet dahi içeren bu isyanlar yükümlünün devlete olan güveninin oluşmadığı ortamlarda çok daha kolay ortaya çıkabilmektedir. Mükellefin ödeme gücüyle orantılı ve hakkaniyetli bir vergi yüküne tabii olması, devletin hem harcamaları hem de gelirleri konusunda hesap verebilirlik sorumluluğu içinde bulunması, vergiye ilişkin tepkilerin azalmasını sağlayabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kansas Karayolu Vergisi Direnci, Arkansas Yol Vergisi İsyanı, Poujade Hareketi

Abstract

As a result of economic conditions and sanctions in the historical process, many tax revolts and resistances have been encountered. This study includes the Kansas road tax resistance of the 20th century (1911), the Arkansas road tax rebellion (1921), the Poujade Movement (1950), which was seen as one of the most important revolts of the 20th century, and the Fuel protests (2000). It is observed that these revolts occur because taxpayers feel the tax is overloaded, especially because of perceptions of inequality, as in other tax riots. These revolts, which sometimes involve violence against the state, can occur more easily in environments where the society does not trust the state. The fact that the taxpayer is subject to a fair and proportionate tax burden proportionate to the solvency, and that the state has a responsibility to be accountable for both its expenditures and revenues, can reduce tax-related reactions.

Keywords: Kansas Road Tax Resistance, Arkansas Road Tax Rebellion, Poujade Movement

GİRİŞ

Vergi isyanları tarihsel açıdan yeni bir olgu değildir. Çağlar boyunca birbirine benzerlik gösteren pek çok vergi isyanı yaşanmıştır (Ramfol, 2019: 1). Bireylerin Vergiye karşı tepkileri vergiden kaçınma, vergi kaçırma, vergi kaçakçılığı ve bu tepkilerin en ağır şekli olan vergi isyanı şeklinde olabilir (Bingöl, 2021: 53). Tarihsel tecrübeler şunu göstermektedir ki; vergiler ağır, haksız ve adaletsiz olduklarında, halkın vergiye karşı aktif direnişleri başlamaktadır

(Aktan, Dileyci & Saraç, 2002: 186).

Vergi, kişinin hak ve özgürlük alanlarına müdahale edilmesi sebebiyle hukuk devleti kavramıyla birebir ilişkilidir. Hukuk devleti, özel mülkiyet ve sözleşme özgürlüğüne dayanır. Hukuk devleti mükellef gelirlerine karşı hassasiyetle yaklaşmalıdır. Vergi-demokrasi-oy ilişkisinin güçlenebilmesi için vergilerin nasıl toplandığı ve bu vergiden elde edilen gelirlerin nereye harcandığının bilinmesi önem taşır (Bingöl, 2021: 12-13). Hükümetin vergilemede amaç ve araçlar arasında ölçülülüğe dikkat etmesi, bireylerin özgürlüklerini zedelememesi gerekir (Ercan, 2019: 1081-1082). Mükelleflerin vergiye ilişkin algılarının belirlenip mümkünse yönlendirilmesi, vergileme politikalarının başarısını etkiler ve ayrıca kamu hizmetlerinde etkinliğin gözetilmesini sağlar. Vergi, hükümet performansının somut göstergeleri olan kamu hizmetlerinin finansman aracı olduğundan vergilerin en az kayıpla toplanması, hükümetler için özel önem arz eder.

Hükümetin kamu ekonomisini yönetme becerisi, toplumun hükümete olan güveni gibi faktörler vergi ahlakını etkiler (Ramfol, 2019: 1). Yine bireyi vergisini ödemeye sevk eden ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal, kültürel, psikolojik, dinsel ve ahlaki faktörler gibi sosyal faktörleri de göz önünde bulundurmak gerekir (Aktan, 2012: 177). Zira mükellef toplumun üyesi, onun bir parçasıdır. Tüm bunlarla birlikte vergiler, bireylerin gelirlerini azaltıcı etkiye sahiptir. Bireylerin hem oransal hem de psikolojik olarak hissettikleri vergi yüküne karşı tepki göstermeleri de gayet doğal bir sonuçtur. Özellikle yoksulluk, gelir eşitsizliği, sosyal dışlanımlık gibi sorunların yoğun bir şekilde hissedildiği ülkelerde vergilere yönelik tepkilerin oluşması kaçınılmazdır. Bunu basit bir etki-tepki ilişkisi olarak ele almak mümkündür.

Toplumdaki eşitsizlikler bireylerin eylemleri neticesinde toplumsal değişimlere yol açar. İdeolojik, psikolojik ve ekonomik faktörler de bu değişim sürecinde etkili olarak toplumsal değişimi yönlendirici nitelikte eylemlerin birbirinden farklılık arz etmesine katkıda bulunur (Yıldırım & Öztürk, 2020: 103). Tarihteki vergi isyanlarıyla bazen önceki durumdan daha kötü koşullara gelindiği hatta bazı isyanların ölümle sonuçlandığı da görülür (Özgeç, 2021). Bazen de isyanlar, siyasi otoritelerin kendilerini gözden geçirerek bir düzenleme gerçekleştirmesine fırsat yaratır. ABD Başkanlarından T. Jefferson'un *"o zaman da şimdi de küçük bir isyan, iyi bir şeydir"* sözleri, bu tespiti doğrular.

Yirminci yüzyılda yaşanan vergiye direniş ve isyanlar, bu çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada öncelikle 1911 yılı ABD Kansas Karayolu Vergisi Direnci, 1921 yılı ABD Arkansas Yol Vergisi Protestoları ve 1953 yılı Fransa Poujade Hareketi inceleniyor ve ardından 2000 yılında Birleşik Krallık'ta gerçekleşen akaryakıt vergisi protestolarına yer veriliyor.

1. KANSAS KARAYOLU VERGİSİ DİRENCİ, 1911

ABD İç Savaşı (1865) sonrasında Amerikan siyasetinde yeni bir dönem başlar. 1865-1913 yıllarını kapsayan söz konusu döneme "İkili Federalizm" denir. Gerek eyalet gerek federal hükümetler için ayrı bir siyasi etki alanı yaratan sistemde merkezi hükümet devletlerin iç işlerine karışmaz, ulusal hükümetler ulusal güvenliği ve eyaletler arası ticareti düzenlerken

eyalet hükümetleri de eğitim hizmeti, sosyal refah ve kamu güvenliği gibi ihtiyaçları sağlama sorumluluğunu üstlenir. İkili federalizme göre devletler servet üzerinden emlak vergisi elde ederken federal gelir kaynaklarıysa gümrük ve tüketim vergilerinden oluşur (Nukpezah & Ahmadu, 2020: 2). Federal gelir vergisinin 1913 senesinde geçmesiyle Washington'un hükümetler arası gücü kökten bir şekilde genişleme kaydeder 1930'lu yıllarda Büyük Buhranla beraber Hükümet yerel düzeydeki sosyal refah sorunlarını ele alabilmek adına yerel işlere müdahale etmeye başlar. Bu kapsamda Hükümet genel refahı koruma sorumluluğunu alır. Bu noktada ortak finansman söz konusu olur, federal hükümetler gelirlerini gelir vergilerinden, eyaletler ve yerel yönetimlerle gelirlerini satış ve emlak vergilerinden sağlar (Nukpezah ve Ahmadu, 2020: 3). Mali federalizm olarak adlandırılan söz konusu sistemin amacı, kamu politikası hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve ekonomik verimliliğin artırılması doğrultusunda finansman dahil olmak üzere tüm sorumlulukların federal, yerel yönetimler ve eyaletler arasında paylaşılmasıdır (Driessen & Hughes, 2020: 1)

ABD'de o dönemde de günümüzde olduğu gibi federal hükümet, eyaletler ve mahalli idarelerin kendi yetkileri dahilinde oluşturduğu bir vergi sistemi mevcuttur. Birden fazla siyasi ve idari otoritenin vergileme yetkisine sahip olması, vergilemede karmaşıklığı beraberinde getirir (Sağdıç ve Yıldız, 2020: 20). Bu durum özellikle yol vergisi açısından da kendisini gösterir ve ABD'de halen federal yönetimin söz sahibi olduğu tek tip bir vergi uygulaması yoktur (Vehicle Regulations Registration, 2010). Yol vergileri eyaletten eyalete değişir. Yol vergilerindeki bu farklılıklar, mükelleflerin tepkilerini çeken doğal birer gerekçedir.

1910-11 yıllarında ABD vergi mevzuatında çeşitli yenilikler söz konusu olur. Buna göre gerek anayasal hükümlerde gerek tüzüklerde vergilendirmeye ve tahakkuka dair önemli değişiklikler yapılır (Pleydell, 1911: 53). Buna göre “Eyalet Vergi Komisyonları” Colorado, New Hampshire ve Kuzey Dakota olmak üzere üç eyalette oluşturulur. Burada yasalar Minnesota ve Kansas yasalarını takip etmekle beraber eski eyalet vergi komisyonlarının daha evvel sahip olduğu yetkilerden çok daha geniş yetkileri beraberinde getirir (Pleydell, 1911: 59)

ABD'de yol vergilerine odaklanan bir vergi direnişi 1911 yılında Kansas eyaletinde başlar (Road Tax Resistance in Kansas, 2015). 29 Ocak 1861 tarihinde eyalet olan Kansas'ta ilk zamanlar, neredeyse tek vergi olan emlak vergisi uygulanır. Zamanla eyaletin vergi sistemi çeşitlenir (Research Department Kansas Legislative Council, 1937). Söz konusu yıllar Kansas için aynı zamanda ulaşım yollarının çeşitlenmesi için girişimlerde bulunulan ve bu doğrultuda kimi altyapı yatırımlarının gerçekleştiği bir dönemdir. Örneğin 1909 yılında yeni bir tren istasyonunun yapılması için Kansas Kent Konseyi konuyu seçmenlere gönderir. 1911 yılında tekerlekli araçlar, tramvaylar, trenler ve yayalar için Missouri Nehri köprüsü açılır. Bu köprü sonrasında Armour-Swift-Burlington Köprüsü veya kısa adıyla ASB Köprüsü olarak bilinir (Montgomery & Kasper, 1999: 163,188)

Literatüre Kansas Karayolu Vergi Direnci şeklinde geçen bu olaylar sürecinde George A. Harp'ın başkanlık ve Jeff Hurley'in sekreterlik yaptığı toplantı salonunun yüzden fazla protestocu tarafından basılmasıyla başlar. Protestonun altında yatan temel nedenler; (i) Yol vergisi yasa tasarısının anayasaya aykırı olması, (ii) Yasanın “yasa önünde eşitsizlik” yaratması, (iii) Yasanın olması gerektiği gibi tek bir tasarı olarak değil de diğer yasa tasarılarıyla bir arada “torba tasarı” şeklinde meclise sunulup geçirilmesi, (iv) Kansas şehirlerinden bazılarının bu vergiden muaf tutularak ayrıcalıklar oluşturulması, (v) Kadınların erkekler gibi vergilendirilmemesi şeklinde sıralanır (Road Tax Resistance in Kansas, 2015). Dikkat edilirse bu nedenler tarihte patlak veren çok sayıdaki vergiye direnişin hemen hemen ortak noktalarıdır. Bu yönüyle ele alındığında Kansas Karayolu Vergisi Direnişi pek çok vergi direnişiyle benzerlik gösterir.

Vergiye direnenlerin odaklandığı hususlardan biri de arabası ve atı olmayan düşük gelirli kişilerin de bu vergiye mükellef kılınmasıdır. Bu, yol vergilerinin doğasında olan tahsis kuralına aykırıdır. Buna göre her ne kadar adında “vergi” ifadesi geçse de aslında yol vergileri kamu hizmetinden özel yarar sağlamanın karşılığı olan ödemelerdir. Maliye alanında bu ödemelerin karşılığının “harç” olup olmadığına tartışmalıdır. Zira yapılan ödemenin harç sayılabilmesi için yararlanılan hizmetin ticari ve sınai mahiyette olmaması gerekir. Oysa burada geçen karayolu için bu türden bir tespit yapılması, -o yıllarda günümüz otayollarına benzer uygulamalar olmadığından- mümkün değildir. Bu belirsizlik nedeniyle de kamusal finansman, “kullanan öder” prensibinin geçerli olduğu “geçiş ücretleri” yerine vergileri öne çıkarmıştır. Ayrıca dönemin koşulları içinde değerlendirildiğinde karayollarının finansmanında ölçüğü sınırlı ve kontrolü o dönemde zor, hatta imkansız olan geçiş ücretleri yerine daha yüksek hasılat sağlama imkanı olan vergilerle finanse edilmesi, eyalet yönetimi için oldukça caziptir.

Yol vergisi protestolarının bir diğer gerekçesi de ödemelerin nakit olarak yapılma zorunluluğudur. 1911 yılı açısından değerlendirildiğinde birçok ülkede olduğu gibi ABD’de de sanayileşme yeni yeni ilerler ve parasal ekonomi oldukça sınırlı bir seviyededir. Tarihten edinilen bilgiler vergilerin geçmiş dönemlerde aynı ve bazen de kamu hizmetlerinde çalışma yoluyla da ödendiği yönündedir. Eyalet yönetiminin yol vergisini nakdi bir vergi olarak mükelleflere dayatması, yaşanan hoşnutsuzluğu daha da artırmıştır. Ayrıca yol kullanımında belli bir mesafenin sınır tutulması ve çok sayıda atı ve arabası olan birinin işyeriyle evinin birkaç sokak mesafede olması sebebiyle bu vergiyi ödemekten kurtulmaları da vergiye direnci organize edenlerin üzerine eğildikleri konular arasındadır (Vehicle Regulations Registration, 2010). Bu haliyle değerlendirildiğinde yol vergisinin ödeme gücünü hedef almadığı ve dönemin zenginlerini vergilemede pek de başarılı olmadığı söylenebilir. Buna göre, yol vergisine tepkiler adaletsiz vergilere direnişin tipik birer örneğidir.

Vergiye direnişi organize edenlerin kararlılığı ve ortaya koydukları argümanların tutarlılığı, bu vergiye olan protestoların birkaç gün içinde Kansas eyaletinin tüm şehirlerine yayılmasını sağlar. Protestocular düzenledikleri ilk toplantıda bu verginin anayasaya aykırılık teşkil ettiğinden vergiyi düzenleyen kanunun iptaline yönelik dava açılmasına karar verirler. Lakin eyalet savcısı yol vergisinin bir ay içinde ödenmemesi halinde ödemeyenlere beş dolarlık bir para cezası -ki o dönemdeki beş doların karşılığı bugün otuz dolardır- kesileceği ve bunun da mali yükümlülüğü daha artıracığı duyurusu yapar. Bu duyuru protestocuları daha da öfkeler ve protestolar daha da büyür. Vergiye direnenler düzenledikleri ikinci toplantıda kendilerine “Chanut İşçileri Koruma Derneği” adını verir ve her pazartesi günü toplanmayı kararlaştırır. Yol vergisini protesto hususunda kararlılık sergileyen protestocular, bu vergiye karşı başlattıkları mücadeleyi kazandıktan sonra da sergiledikleri tutumu devam ettirme kararı alırlar. Lakin sergiledikleri vergi direnci neticesinde protestoculardan bazıları tutuklanır, açılan davada da verginin anayasaya aykırılığı konusunda açık bir kanıt olmadığına karar verilir (Road Tax

Resistance in Kansas, 2015).

2. ARKANSAS YOL VERGİSİ PROTESTOSU, 1921

ABD’de yol vergileri sebebiyle ortaya çıkan bir diğer direniş, 1921 yılında yaşanan Arkansas Yol Vergisi Protestosu olarak anılan direniştir. Bu protesto Arkansas Eyaleti’nde mükelleflerin tabii tutulduğu özel bir vergi olan yol vergisinden muaf olabilmek için giriştikleri ve silah zoru kullandıkları bir isyandır. Vergi isyanlarının çoğunda karşımıza çıkan şiddet kullanma eğilimi bu protestolara da yansır. Vergiye direnişin özünde dönemin karayollarının iyileştirilmesi için gereken masrafların vergileme yoluyla mükelleflere yüklenmesi gelir. O dönemde Mississippi Delta bölgesinde yolların

iyileştirilmesine yönelik yapılan harcamaların vergilerle finanse edilmesi nedeniyle alınan özel yol vergilerinin yükü, mükellefler için oldukça hissedilir hale gelir. Öyle ki, ödenen yol vergilerinin toplam vergi ödemeleri içindeki oranı yüzde 40'a ulaşır. Ayrıca yeni vergilerle bu yük, yüzde 50'leri dahi aşar. Bu yük, protestoların ağır vergilere karşı mücadele olarak ele alınmasına imkan sağlar (Arkansas Residents Turn Guns on Commissioners, Force Them to Resign, 2010).

Arkansas'ta uygulanan yol vergisinin konusu açılan yeni yolların çiftliklere sağladığı ulaşım üstünlüğüdür. Buna göre, yapılan yeni yollar sayesinde çiftçiler eskiden ulaşamadıkları veya güç bela ulaştıkları yerlere şimdi çok daha kolay ve masrafsız ulaşabilmektedir. Bu da siyasi otoritenin vergileme yapması için gereken motivasyonu sağlar. Lakin yol vergisi belirlenirken dönüm başına alınan verginin, arazi kalitesi gözetiilmeden alınması eşitsizliğe sebep olur. Örneğin Mississippi'de St. Francis Nehri bölgesinde yapılan bir yol inşası nedeniyle, nehrin diğer tarafında özel mülkü olan bir çiftçiden yoldan yararlanması gerekçesiyle dört yüz dolarlık bir vergi talep edilmesi, çiftçinin itirazına yol açar ve çiftçi silah kullanması gerekse de vergiyi ödemeyeceğini bildirir (Sniggle, 2010).

Arkansas yol vergisi protestosunun önemli bir sebebi de arazi spekülasyonları ve yolsuzluklar olur. Verginin uygulanması sürecinde yol vergisinden sağlanan hasılatın yöneticilerin menfaatlerine yönelik olarak harcamalarına imkan tanıyan yasalar da dikkat çeker. Nitekim sonrasında yapılan soruşturmalar neticesinde pek çok çifte faturalandırma, rüşvet ve yönetimle bağlantısı olanların, ileride yol yapımları nedeniyle değerleri artacak olan düşük kıymetli arsaları önceden satın almaları gibi yolsuzluklara neden olan faaliyetler ortaya çıkar. Bu protestoların başlangıç noktasını da esasen bu nedenler oluşturur.

Arkansas yol vergisi protestocuları yol iyileştirmelerinin durdurulması ve yol yapımında yetkili olanların istifasına çağrı yaparlar. Lakin yetkililer bu çağrıya olumlu cevap vermezler. Ardından protestocular yetkililerin görevden alınmasına yönelik dava açarlar. Vergi yükümlülerinin avukatları, sabah başlayan duruşmanın gidişatına göre ve yasal bir dayanakları da bulunmadığı için davayı kaybedebileceklerini açıkladığında isyancılar olay çıkararak silah zoruyla yetkilileri istifaya zorlalar, lakin düzeni bozdukları için mahkeme salonundan dışarı çıkarılırlar. Bu isyanın lideri olan Alexander MacDonald isimli birey beş yüz dolarlık para cezasına ve altı aylık hapis cezasına çarptırıldıysa da sonrasında bu cezalardan muaf tutulur (Sniggle, 2010).

2. POUJADE HAREKETİ, 1950

Poujade hareketi 1953 yılında Fransa'nın Lot vilayetindeki ekonomik sıkıntılar içerisinde olan Fransız çiftçi ve esnafın, kendisi de bir esnaf olan Pierre Poujade liderliğinde kasabaya gelen müfettişlere vergi denetimi yaptırmaması şeklinde başlar (Shields, 2000: 20; Durmuş, 2018). 22 Haziran 1953 gününün akşamında Lot vilayetindeki tüm esnaf ve çiftçiler belediye binasında bir toplantı düzenler ve toplantıda ertesi gün esnafların vergi denetimine tabi tutulacağının haberinin alınması üzerine, denetime karşı direnilmesi kararı alırlar (Bulutoglu, 1958: 173).

Pierre Poujade Kimdir?

Yaşanan vergi direnişinin simgesi haline gelen Poujade, saygın bir mimarın oğludur. 1920 yılında Saint Céré'de doğan Poujade kırtasiyecilik yapar. Poujade, Esnaf ve Tüccarları Koruma Birliği başkanıdır ve aynı zamanda Action Français dergisi üyesidir (Owczarek, 2015: 27). Lot vilayetinin küçük Saint-Ce're kasabasında faaliyet gösteren bir kırtasiyeci olan Poujade, o dönemde yerel meclis üyesi olarak da görev yapar (Shields, 2000: 20). Vergiye

direnişin Poujade önderliğinde başlaması, protestoların "Poujade Hareketi" olarak anılmasına sebep olur.

Popülist bir karaktere sahip olan hareketin başlangıcında siyasi bir hedefi olan bir organizasyon söz konusu değildir (Priester, 2007, 143'ten aktaran Temel, 2009: 84). Poujade hareketi, Hükümetin uyguladığı yanlış maliye politikalarının esnaf üzerinde oluşturduğu vergi baskı sonucu ortaya çıkar. Poujade hareketi kullanılan yöntemler ve ulaşılan sonuçlar açısından değerlendirildiğinde vergi itaatsizliğiyle bağlantılı bir kavram olan vergi reddinin başarılı bir örneğini oluşturur. Eylemlerin kamuya açık bir şekilde yapılmış olması, ona meşruiyet kazandırır ve Hükümetin ceza yaptırımının olmamasına zemin hazırlar (Durdu, 2018: 269-274).

*Pierre Poujade,
Mitinglerden Birinde Seçmenlere Hitap Ediyor, 1958*

Bu hareketin temel amacı küçük esnaf ve zanaatkarları Hükümetin bu mükelleflere karşı uyguladığı aşırı zorlayıcı tutumlarına karşı korunmasıdır (Aktan, Dileyci & Saraç, 2002: 164). Yirminci yüzyılın en örgütlü isyanı kabul edilen Poujade hareketi esasen Fransa'nın içinde bulunduğu ekonomik koşullardan kaynaklanır (Durmuş, 2018). O dönemde ABD'de perakende sektöründe yaşanan değişimler dolayısıyla henüz Fransa'da süpermarket oluşmamışsa da küçük üreticilerde geleceğe yönelik endişeler hakimdir (Shields, 2004: 38).

Bu hareketin sebepleri Bulutoğlu (1958) tarafından mali, iktisadi ve siyasi açılardan incelenebileceği şeklinde ifade edilir.

İktisadi Sebepler

- Küçük esnaf o dönemde yoksulluk sorunu yaşıyordu. Hareketin başladığı yer olan Lot vilayeti, Fransa'nın yoksul bölgelerinden biridir. Bölgesel yoksulluk sebebiyle bu bölgedeki ziraatle uğraşanların başka bölgelere göçmesi, bölgedeki esnafın işlerinin iyice durulmasına sebep olur.
- İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'da ticari sektörün merkezileşmesi, otomobil sanayisinin gelişmesi, büyük mağazaların açılması gibi gelişmeler küçük esnafın işlerinin azalmasına neden olur. Ayrıca enflasyon ortamının avantajlarından yararlanarak gereğinden fazla perakendeci mağaza açılır, ardından gelen deflasyonist politikalarla bu mağazalar büyük mağazalarla rekabet edemeyerek iş yapamaz hale gelir.
- Fransız Hükümeti tarafından özellikle vergisel yönden teşvik edilen kooperatifleşme de küçük ölçekli firmaları olumsuz şekilde etkiler. Küçük firmalar yeni oluşan dağıtım ve pazarlama mekanizmalarına ayak uyduramazlar (Bulutoğlu, 1958: 174).

Mali Sebepler

Poujade hareketinin temel çıkış noktasının, mali sebeplerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim mali sebepler iktisadi sebeplere göre daha somut bir biçimde hissedilebilir niteliktedir. Esnafın tabi olduğu gelir vergisinin yanı sıra mahalli vergiler ve harcamaları hedef alan dolaylı vergilerin de olması maliyetleri oldukça artırır. Artan maliyetler küçük ölçekli firmaları zorlamaya başlar ve mükelleflerin ödediği götürü vergilerin oranları da yükselir (Bulutoglu, 1958: 176).

Tablo 1: Fransa ve Lot Vilayetinde Esnaf ve Zanaatkarların Üstlendikleri Vergi Yükleri

Yıllar	Fransa'nın Tamamı		Lot Vilayeti	
Esnaf				
1951	43.240/ 342.000	%12,65	23.260/224.000	%10,40
1952	54.560/ 399.000	%13,70	34.360/252.000	%13,60
1953	66.820/430.000	%15,55	43.360/265.000	%15,25
Zanaatkarlar				
1951	17.750/293.000	%6,07	4.280/195.000	%2,20
1952	27.130/333.000	%8,14	7.650/211.000	%3,63
1953	36.520/359.000	%10,02	10.400/211.000	%4,92

Kaynak: (Bulutoglu, 1958: 178).

Fransa'nın tamamında ve Lot vilayetinde faaliyet gösteren esnaf ve zanaatkarların bir sene önce ödedikleri vergilerin (nispi vergi) cari yıl gelirlerine oranları gösteren tablo incelendiğinde bu vilayette esnaf ve zanaatkarlar açısından vergi yüklerinin arttığı kesindir.

- 1952'den itibaren Fransa'da ekonomide deflasyonist politika uygulanmaya başlanması, küçük ölçekli firmaların bir taraftan iş hacimlerini azaltır ve faaliyetlerinde durgunluk yaratırken esnaf, vergi yükünü daha fazla hissetmeye başlar (Özkanca Andıç & Erasa Akça, 2019: 304).
- Dolaylı vergilerin gittikçe artış göstermesiye küçük esnaf ve zanaatkarları daha da zorlayıcı bir etken haline gelir. İş hacimleri iyice daralan esnaf ve zanaatkarların işleri, ödemeleri gereken yirmi beş çeşit vergiyle daha da durgunlaşır. Ayrıca vergi denetçilerinin esnafı potansiyel bir vergi suçlusu olarak görmesi de mükellefleri olumsuz şekilde etkiler (Durmuş, 2018). Nitekim günümüzde de geçerli olan yaklaşım, *mükellef neden vergi kaçırır?* sorusu yerine *mükellef neden vergi öder* sorusunun sorulması yönündedir. Kanaatimizce ancak böyle bir yaklaşımla mükellefin vergi idaresine bakış açısının olumlu yönde oluşması sağlanabilir.

Siyasi Sebepler

- 1950 yılında başlayan Kore Savaşı ve Vietnam'da devam eden sömürge savaşının savunma harcamalarını artırması sonucunda mükelleflerin vergi yükleri de artış gösterir.

- Ayrıca Fransa'nın siyasi ortamı bu direniş ortamı hazırlar. Ülkede orta sınıfın demokrasi rejimine tam olarak uyum sağlayamaması da diğer siyasi nedeni oluşturur (Bulutoglu, 1958: 185-186).

Vergi müfettişlerine karşı kendiliğinden oluşan bir direniş şeklinde gerçekleşen Poujade hareketi, her siyasi renkten insanı, sosyo-ekonomik çıkarları doğrultusunda bir araya getirir (Shields, 2004: 37). Vergi isyanlarının çoğunda olduğu gibi bu isyanda da bir sosyal kimlik çatışması dikkati çekmektedir. Bir tarafta egemenlik ve cebri gücünü kullanarak vergi alan devlet diğer tarafta yoksulluğu çok derin hisseden ve vergilendirme dolayısıyla kendilerinin haksızlığa uğradığına inanan halk olarak iki sosyal kimlik bulunur (Gergerlioğlu, 2012: 101-102).

Bu hareketin başladığı ilk aylarda birçok kasabada mali kontroller engellenir. Maliye idaresine karşı oluşturulan engellere ilişkin Poujade ve taraftarlarına dava açılmışsa da başarı sağlanamaz. Başından itibaren çok kapsamlı bir programa sahip olamayan hareketle 1953 Ekim'inde, küçük esnafın büyük esnaf, yine büyük mağazalar, kooperatiflerle vergi açısından eşitliğinin sağlanması, tek tip bir vergileme, küçük esnafın ücretlerinde geçerli olan asgari geçim indirimine tabi tutulması, vergi denetimlerinin tamamen kaldırılması ve vergi cezalarının affı, sosyal güvenceye ilişkin çeşitli tedbirleri içeren bir program oluşturulur. Poujade, bu programda yer alan önlemlerin kabulü için mitingler düzenler ve Parlamento üzerine baskı yapar. 1955 yılının Ocak ayıyla birlikte yine Poujade önderliğinde vergi grevine başlanır. Ancak yetersiz katılım sebebiyle bu grevden başarılı sonuçlar elde edilemez. Daha sonra yine 1955 yılında Poujade, programda belirtilen koşulların yerine getirilmemesi durumunda Paris'e yürüyeceklerini bildirir. Hükümet tarafından başta çok ciddiye alınmayan bu yürüyüş, yaklaşık iki yüz bin kişinin katılımıyla etkili olur (Bulutoglu, 1958: 191-193).

Yaşanan tüm bu gelişmeler sonucunda; vergi denetimine engel olmanın cezası hafifletilir, vergi denetimlerinin azaltılması, vergi müfettişlerinin yetkilerinin daraltılması, düşük gelir gruplarının nispi vergi oranlarında indirim yapılması ve mübadele vergisinin kaldırılması sağlanır. Ancak bu kazanımlar Poujade için yeterli gelmez ve o hareketini siyasileştirir (Bulutoglu, 1958: 193-194).

Her ne kadar dönem yöneticileri tarafından pek önemsenmese de 1956 seçiminde Poujade ve onu destekleyenlerin kurduğu Fransız Birliği ve Kardeşlik Partisi (Union et Fraternité Françaises: UFF) yüzde 11 düzeyinde oy alır ve Parlamenteoya elli iki milletvekiliyle girmeyi başarır. Bu hareket, siyasi bir partinin oluşmasını ayrıca literatüre de Poujadism¹ kelimesinin girmesini sağlar (Özgeç, 2021; Shields, 2004: 9). Siyasi bir önyargısı olmayan Poujadism, kendisini savaş sonrası Fransa'daki ilk küreselleşme karşıtı hareket olarak nitelendirir (Shields, 2004: 38). Parlametoda temsil yetkisi elde etse de partinin topluma çok etkileyecek bir siyasi programa sahip olmaması ömrünün çok uzun olmamasına ve zaman içerisinde itibarını yitirmesine neden olur (Bulutoglu, 1958: 194). 1958 yılında sadece iki milletvekili çıkarabilen parti, siyasi başarısını sürdüremez ve Fransa siyasi tarihindeki yerini alır (Saç, 2017: 266).

¹ Poujadism inatçı muhafazakarlığı ifade eden bir kavramdır. İş adamları, esnaf, avcı, kamyon şoförü, çiftçi gibi birbirinden oldukça uzak grupların sosyo-ekonomik değişime karşı gösterdikleri isyanı ayrıca parlamento karşıtı, şiddet yanlısı, milliyetçi ve faşist bir anlam ifade ediyor. Poujade'nin yerelde örgütleyerek mobilize ettiği Dördüncü Cumhuriyet karşıtı siyasi halk hareketi olarak adlandırılır (Shields, 2004: 41; Owczarek, 2015: 27).

*Vergiye Reddeden Kırtasiyeciden Parlamentonun Yüzde 11'ini
Oluşturan Partiye, Fransa 1958*

Bu kısa süreli deneyime rağmen Fransa tarihinde o zamana kadar Parlamentoda bu denli geniş temsil imkânı bulabilmiş aşırı sağ (popülist) bir hareketin olmamasından dolayı Poujade hareketi, aslında bir ilk olma özelliği taşır. Poujade'nin bu başarısı farklı kesimleri temsil edebilme yeteneğine sahip olmasına, o dönemin şartlarına uygun bir şekilde hareket edip ve o dönemin farklı sorunlarını siyasileştirebilmesine bağlanabilir. Yine de bu hareketin farklı kesimlerin taleplerini yerine getirip, birbirinden bu kadar farklı grupları kendi içerisinde var edebilmesi oldukça zor olduğundan aynı zamanda belirsizlik yarattığını da söylemek mümkündür (Sacı, 2017: 266).

4. AKARYAKIT VERGİSİ PROTESTOLARI, 2000

Petrol ve petrole dayalı ürünler, çeşitli sektörlerde hammadde ve ara malı olarak kullanıldığından hem siyasi hem de ekonomik açıdan oldukça önemlidir. Özellikle akaryakıt ürünleri petrol tüketiminde geniş bir yer tutar. Petrol kaynaklarının sınırlı olmasının yanında yaygın bir şekilde kullanılmasıysa hükümetlerin müdahalesinin gerekliliğine neden olur. Hükümetler akaryakıt ürünlerinin üretim ve tüketim faaliyetlerinde yer almasının kolaylaştırıcı etkisiyle bu doğrultuda vergileri önemli bir araç olarak kullanır (Çalışkan & Yavuz, 2020: 23).

Hükümetler otoyol finansmanında farklı araçlar olsa da genellikle akaryakıt vergilerini tercih ederler (Rufolo ve Bertini, 2003: 33). Akaryakıt vergisi olarak alınan vergiler, genellikle KDV ve ÖTV'den oluşur (Kantarci, 2018: 245). Tarihsel süreç içerisinde, otomobiller ve diğer hafif araçlar için akaryakıt vergileriyle yolların kullanımı, inşaat ve bakımlarının finansmanı arasında bağlantı kurulur. Zamanla teknolojiye yaşanan gelişmeler sayesinde yakıt verimliliği ve alternatif yakıtlı araçlar gibi değişimler yaşanmış ve bu gelişmeler alternatif gelir sağlama yolu olan otoyol geçişlerinin ücretlendirilmesine de imkan sağlar. Alternatif gelir kaynakları konusundaki tartışmalarsa günümüze değin uzanır. Otoyol finansmanında akaryakıt vergilerinin diğer yöntemlere tercih edilmesinin bazı sebepleri bulunur (Rufolo & Bertini, 2003: 33-39):

- Bu nedenlerden en önemlisi, gelir yaratıcı etkiye sahip olmasıdır. Sistemin inşası ve bakımı için gelire ihtiyaç duyulur.
- Diğer bir sebep eşitliktir. Akaryakıt vergileri araç sınıfları ve gelir grupları arasında ayrıca coğrafi açıdan da eşitlik sağlar.

- Verimlilik diğeri bir sebep olarak karşımıza çıkar. Vergiler karar alma üzerinde etkili olabilir ve ekonomiyi bozucu etkilere de sahip olabilirler. Ancak akaryakıt vergileri genellikle bir kullanım bedeli olarak görülür. Mal ve hizmetlerin fiyatlanması durumunda verimliliğin daha iyi sağlanabileceği noktasından hareket edilir.
- Toplum tarafından kabul edebilirliği geçiş ücretlerine nazaran yüksektir. Zira daha önce ücretsiz olan yol geçişlerinin ücretlendirilmeye başlanması sürücülere ek bir maliyet getirir ve bir anlamda çifte vergilendirme algısı yaratır. Eğer yol geçişleri ücretlendirilecekse bunun verginin yerine konulması daha kabul edilebilir bir tercihtir.
- Akaryakıt vergilerinin hükümetler tarafından tercih edilmesinin diğeri bir sebebi de akaryakıt talep esnekliğinin düşük olmasıdır. Özellikle ticari ulaşımda kullanılan akaryakıt esnekliği çok düşük olup sıfıra yakındır (Kantarci, 2018: 234).
- Trafik sıkışıklığının, sera gazı emisyonlarının ve hava kirlüten diğeri etkenlerin azaltılmasında akaryakıt vergileri makul ve daha adil bir araç olarak görülür (Wachs, 2003).

Tüm bunlarla birlikte akaryakıt vergisinin adalet açısından aynı etkiye sahip olmadığını da göz önünde bulundurmamak gerekir. Bu vergilerin vergi hasılatı içinde önemli paya sahip olması, gelir dağılımı adaletini olumsuz yönde etkiler. Sanayi sektöründe lojistik maliyetlerini artıracı etkisi nedeniyle bu vergiler hem yurt içi fiyatları artırır hem de yurt dışı ticarete rekabeti olumsuz yönde etkiler (Kantarci, 2018: 244-245).

1970'lerden itibaren ham petrol fiyatları yükselme eğilimine girer. 1970'lerin sonunda bir sıçrama yapan petrol fiyatları 1980'lerde düşse de küresel ekonominin yükselmesiyle 2000'lerde tekrar tırmanışa geçer (Eğilmez, 2014). 2000'lerin başından itibaren ABD başta olmak üzere ekonomiler büyümeye başlar, bu da petrol fiyatlarını artırır. 11 Eylül saldırısı, Irak'ın işgal edilmesi gibi gelişmeler, Ortadoğu'daki üretim istikrarı konusunda kaygılara yol açar. Petrol fiyatlarını o dönemde artıran bir diğeri etken de Asya'da üretim ve fiyatlar konusunda yaşanan dalgalanmalar olur (Yalçın Erik & Koşaroğlu, 2016: 132). Nitekim akaryakıt ürünlerinde talep esnekliği oldukça düşüktür. Akaryakıt fiyatlarında dalgalanmalar ortaya çıktığında bu durum bir çok mal ve hizmetin de fiyatlarına yansır ve tüketicinin korunması görevi devlete düşer (İosun vd., 2017: 65).

Bir taraftan petrol fiyatlarında yaşanan yükseliş bir taraftan da akaryakıt vergileri, akaryakıt fiyatlarında artışa yol açar. Bu doğrultuda 2000'li yıllarda Fransa'da başlayan ardından tüm Avrupa'ya yayılan bir petrol krizi söz konusu olur. Özellikle Almanya ve Birleşik Krallığı etkileyen protestolar düzenlenir. Vergileri yüksek bulan kamyoncu ve çiftçiler ilk olarak Fransa'da protesto düzenler ve önemli bir kesim tarafından da destek görürler. Bunun üzerine Fransa Hükümeti geri adım atar ve vergileri yüzde 15 oranında indirir. Bunun neticesinde protestolar sonlanır. Yine Almanya'da da kamyon ve tır şoförleri ayrıca çiftçiler ve gemi kaptanlarının aynı nedenlerle başlayan protestoları, Alman Hükümetinin önlemleri sayesinde bastırılır (Hürriyet, 2000).

Birleşik Krallık'ta da 2000 yılı yazında artan akaryakıt fiyatları sürücüler ve nakliyeciler tarafından protesto edilir. Düzenli bir şekilde planlanmayan bu protesto, rafinerilerin abluka altına alınması, paninin neden olduğu yakıt alımları neticesinde kısa sürede yayılır (Seely, 2011: 1).

Birleşik Krallık'ta 2000 yılının Eylül ayının beşinci günü çok kalabalık olmayan kamyon şoförü, nakliyeciler ve çiftçinin oluşturduğu bir grup petrol depolarının ve rafinerilerin

girişlerinde birkaç gün süren bir protesto düzenler (Murgatroyd, 2000: 215). Protestoda bulunan kamyon şoförleri ve çiftçilerin oluşturduğu yaklaşık yüz araçlık konvoy trafiği sekteye uğrattır. Yine bir grup çiftçi, Cheshire'daki Ellesmere Limanı'ndaki bir rafineriden dağıtımı birkaç saatliğine keser. İngiltere'nin kuzeybatısındaki bazı bölgelerinde de yakıt ikmali ciddi şekilde kesintiye uğrar (Hetherington & Henley, 2000).

6-15 Eylül 2000 Tarihinde Birleşik Krallık'ta Yapılan Akaryakıt Protestoları

6 Eylül'de Channel Tüneli, 7 Eylül'de Cheshire, Stanlow'daki ilk petrol rafinerisi abluka altına alınır. Ardından protesto hızla yayılır. 12 Eylül Salı gününe kadar protestocular Birleşik Krallık'ın sekiz rafinerisinden altısını ve ülkedeki benzin istasyonlarının yarısından fazlasını işgal ederler. 14 Eylül Perşembe günü Stanlow ablukası sona erer ve 15 Eylül Cuma günü de ilk teslimatlar yapılmaya başlanır. Ancak benzin istasyonlarının yüzde 90'ında yakıt kalmaz (Hathaway, 2004: 1).

İngiliz nakliyeciler ve çiftçiler akaryakıt vergilerini yüksek buldukları ayrıca akaryakıt fiyatlarının daha da yükseleceği beklentisi içerisinde oldukları için bu vergileri protesto ederler. Nitekim o dönemde yakıt fiyatları yükselir, yakıtlar satın alınamaz hale gelir ve ekonomik faaliyetler sekteye uğrar (Murgatroyd, 2000: 215).

Hükümet petrol ürünlerindeki fiyat artışlarının sorumlusunun OPEC olduğunu savunsa da protestonun temel çıkış noktasını, petrolün dünya fiyatları değil, yüksek vergiler oluşturur (Hürriyet, 2000). Çaresizlikten dolayı bu protestonun gerçekleştiğinin beyan edilmesi (Hetherington & Henley, 2000) yakıt fiyatlarının özellikle nakliyeciler ve çiftçiler tarafından çok hissedilir hale geldiğini gösterir. Ülkede yakıt fiyat artışlarına neden olan bazı gelişmeler yaşanır. Örneğin 1993'te mevcut petrol sahaları için petrol gelir vergisini yüzde 75'ten yüzde 50'ye indirilir ve yeni sahalar için bu vergi kaldırılır. Kaybedilen bu gelirin telafisi içinse tüketici üzerine daha fazla yüklenilmeye başlanır (Muttitt & Marriott, 2000).

Birleşik Krallık'ta sürücüler yakıt alırken, yakıt vergisi ve KDV olmak üzere iki vergi öderler. Bunlardan ağırlığı en fazla ve tartışmalara neden olanı yakıt vergisidir. O döneme kadar yakıt fiyatı Avrupa'daki en ucuz yakıtlar arasında yer alan ülkede, yakıtın vergilendirmesine yönelik bir değişiklik yapılır. Bu değişiklik 1993 yılında Muhafazakar Hükümet tarafından Yakıt Fiyatı Merdiveni (Fuel Price Escalator) tanıtımıyla gerçekleşir. Bu programın temel amacı gelir yaratmak ve aynı zamanda çevresel gerekçelerle araç kullanımını azaltmaktır (BBC, 2000a). Yapılan düzenlemeyle Mart 2000'de İşçi Hükümeti tarafından kaldırılincaya kadar, yakıt fiyatlarının her yıl enflasyonun yüzde 3 üzerinde artması sağlanır. Pompalarda ödenen vergi yüzde 10 oranında artış gösterir. Yakıt

üzerindeki vergi yükü yüzde 72,8'e yükseltilir. Dönemin Maliye Bakanı Gordon Brown, 1997'de petrol gelir vergisinin yeniden getirilmesini önerse de petrol şirketlerinden gelen baskı ve düşük ham petrol fiyatları nedeniyle bu öneri gerçekleşmez (Muttitt & Marriott 2000; BBC, 2000b). Yine 1996 yılında gerçekleşen İngiliz Sığır Eti Yasağının (Ban of British Beef: BSE) yol açtığı BSE krizi neticesinde hayvan ve süt ürünlerinin fiyatlarının düşmesi bir yandan artan yakıt fiyatları çiftçilerin ve nakliyecilerin maliyetlerini artırır. Tarım makineleri ve traktörlerde kullanılan mazot vergisi düşük olsa da Mayıs ayından Eylül ayına kadar ciddi bir şekilde artış gösterir (Doherty vd. 2003: 2). Mali Araştırmalar Enstitüsü'ne göre, 1997-2000 arasında İngiltere'de kurşunsuz benzin fiyatı yüzde 37 oranında artar. Bu artışın dörtte üçünü vergilerdeki artışlar oluşturur. Ülke, ayrıca Avrupa Birliği'ndeki en yüksek akaryakıt vergisi oranına (perakende satış fiyatının yaklaşık yüzde 77'si kadar) sahip duruma gelir (BBC, 2001). Bu gelişmeler özellikle nakliyeciler ve çiftçilerin zor durumda kalmasına neden olur. 1990'ların başından itibaren yakıt vergilerindeki artışın, küresel kapitalist ekonomiye uyum sağlamak için hükümetin yabancı yatırımı ülkeye çekmek adına benimsediği ekonomik stratejinin yansıması olduğunu da söylemek mümkündür (Doherty vd., 2003: 9-10).

Genel olarak çevre vergileri için geçerli olan nitelikler, Birleşik Krallık'ta alınan akaryakıt vergisi için de geçerlidir. Bu verginin iki temel nedeni bulunur. Bunlardan ilki; sürücü davranışları üzerinde etkili olarak daha az araç kullanımını teşvik etmek ve çevre kirliliğini azaltmaktır. İkincisi de gelir yaratmaktır (Selly, 2011: 4). Vergilerle birlikte yakıt fiyat artışları, daha az araç kullanımını veya daha az yakıtla çalışabilen verimli araçların talep edilmesi gibi çevre kirliliği üzerinde olumlu yönde düşük düzeyde etki yaratabilen davranışlar üzerinde kısmen etkili olabilse de otoyol taşımacılığının sosyal maliyetlerini yansıtmamaktadır.

2000 yılındaki protestonun etkisi beklenenden büyük olur. Bunda, ekonominin zayıf bir noktaya olan yakıt dağıtım mekanizmasının etkilenmesinin rolü önemlidir. Protestonun yol açtığı panik nedeniyle halkın yakıt alımına yönelmesiyle yakıt sıkıntısının ciddi boyutlara ulaşması şeklinde sonuçlanır. (Doherty vd. 2003: 3). Ayrıca hükümetin ilk etapta protestocularla anlaşma yapmayacağını açıklamasıyla gerilimi artırır (Hürriyet, 2000).

Halkın çoğunluğu protestocuların eylemlerine sempati duyduğunu belirtir (Murgatroyd, 2000: 215). Protestoyu otomobil sürücüleri de kornalarını çalarak destekler (Hetherington & Henley, 2000). Protesto birkaç günde sona erse de Hükümet faaliyetlerini durdurma noktasına getirir. Zira protestocular, akaryakıt vergisinin düşürülme doğrultusundaki taleplerinin karşılanmaması durumunda eylemlerin tekrar devam edeceği bildirir (BBC, 2000b). Protestoda yer alan sürücülere Hükümet tarafından gözdağı verilse de Eylül ayı boyunca yalnızca iki kişi tutuklanır. Petrol istasyonları da protestoculara çok fazla destek olmaz ve yalnızca bazıları; sürücülerin kantinlerinden, tuvaletlerinden, park alanlarından yararlanmalarına imkan tanır (Doherty vd. 2003: 3-4). Yine de petrol istasyonlarının da protestocuların tarafını tuttuğu, büyük petrol şirketlerinin krizin ilk dört gününde sürücülerine depoları terk etmeleri için çok az baskı yaptıkları düşünülür (BBC, 2000c).

Kasım ayında bütçe ön görüşmelerinde Bakan Brown tarafından akaryakıt vergilerine ilişkin bazı önlemlerin alınabileceği açıklanır (Seely, 2011: 1). O dönemde yalnızca 1100cc'den küçük otomobiller için geçerli olan 55 sterlinlik araç tüketim vergisi oranının 1500cc'nin altındaki araçlar için genişletilmesi, akaryakıt vergisinin, Nisan 2002'ye kadar ve ham petrol fiyatları yüksek kalırsa dondurulması, kamyonlar üzerindeki araç tüketim vergisinin yılda yüzde 50'den fazla veya 715 Sterlin'den fazla bir ortalama indirim sağlayacak şekilde geniş çapta reforma tabi tutulması ve yurt dışında kayıtlı kamyonların İngiliz yollarını kullanmak için ödeme yapmasını gerektiren bir "Brit Diski" planı getirilmesi (Chancellor Freezes Fuel in Cautious pre-Budget, 2000) gibi önerilerde bulunulur. 2009 Bütçesine

kadar da akaryakıt vergileri kısmen dondurulur veya enflasyon oranıyla orantılı bir şekilde artırılır (Seely, 2011: 1).

Akaryakıt fiyatlarına yönelik gerçekleşen protestonun başarılı olduğu söylenebilir. Yakıt gibi önemli bir ihtiyaç açısından belirsizliğin yaratılması etkili olur. Ayrıca protestocuların, bu konuda çıkar sağlayabilecek baskın gruplar; özellikle medya, petrol şirketleri ve polis tarafından destek görmesi de önem taşır (Doherty vd., 2003: 8).

SONUÇ

Tarih boyunca vergi isyanları yaşanmış olup; bazı isyanlar sonuçsuz kalmış, bazılarıysa tarihte önemli izler bırakarak sonraki dönemlerde mükellefler açısından bir umut ışığı haline gelmişlerdir. Çalışma kapsamında ele alınan yirminci yüzyıl vergi isyanlarından 1911 yılında gerçekleşen Kansas karayolu vergisi direnci değerlendirildiğinde; isyanın arkasında yatan temel nedenlerin anayasaya aykırılık ve eşitsizlik sorunları olduğu görülmektedir. 1921 Arkansas yol vergisi isyanının ortaya çıkış nedenleri eşitsizlik ve yolsuzluklar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Her iki isyandan da mükelleflerin somut ve olumlu bir sonuç elde edemediği görülmektedir.

1953 Poujade Hareketi ise yirminci yüzyılın en örgütlü vergi isyan örneğini oluşturduğu için önem taşımaktadır. Ekonomik zorluklar içerisinde bulunan küçük esnaf ve zanaatkarların Pierre Poujade önderliğinde başlattığı isyanın temel nedeni, bu mükellef grubunun hükümetin uyguladığı yanlış maliye politikaları sonucunda ekonomik açıdan daha da güç durumda kalmalarıdır. Küçük mükellefin büyük mükelleflere göre daha eşitsiz bir uygulamaya tabii olduğu düşüncesi isyanda büyük rol oynamıştır. Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun sağlanması için uygun koşulların oluşturulması gerekmektedir. Oysa o süreçte mükellefin potansiyel vergi suçlusu olarak görülmesi vergiye karşı oluşan isyanın büyümesinde etkili olmuştur. Bu hareket sonuçları bakımından da önemlidir. İsyancılar büyük oranda istediklerini elde etmişler ve hatta başta öyle bir amacı olmayan hareket, siyasi bir parti haline dahi dönüşmüştür.

2000 yılında Birleşik Krallık'ta meydana gelen akaryakıt vergisi protestoları ise artan akaryakıt fiyatlarının özellikle çiftçilerin ve nakliyecilerin maliyetlerini artırması nedeniyle ortaya çıkmıştır. O dönemde her ne kadar hükümet fiyat artışlarının OPEC politikalarından kaynaklandığını savunsa da uygulanan yanlış maliye politikaları mükelleflerin dikkatini çekmiş ve buna yönelik bir isyan ortaya çıkmıştır. Bu isyanın neticesinde de protestocular açısından başarılı sonuçlar elde edildiği söylenebilir.

Yaklaşık yüz yıl öncesinde gerçekleşen vergi isyanlarında da olduğu gibi bireylerin bir vergide en çok rahatsız eden o verginin adaletsiz olmasıdır. Günümüzde de aynı sorunlar devam etmekte, pek çok ülkede vergiye yönelik protestolar oluşabilmektedir. Mükellefin altında ezildiği ve adaletsiz bulduğu vergileri sorgulaması gayet doğaldır. Demokratik ülkelerde mükellefin kamu hizmetleri ile ödedikleri vergiler arasındaki ilişkiyi sorgulamaları, kaynak kullanımında etkinlik ve gelir eşitliği açısından önem taşımaktadır. Aslında önemli olan, mükellefin vergi yüklerini en az düzeyde hissetmesi ve eşitsizliğe ortam yaratmayacak bir vergi sisteminin oluşturulmasıdır. Bu nedenle devletin tüm faaliyetlerinde güven ortamı yaratması ve mükellefin de vergiye gönüllü uyumunun sağlanması en ideal çözüm olma özelliği taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Aktan, C. C., Dileyici, D., Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve isyan. Phoenix Yayınevi: Ankara
- Aktan, C. C. (2012). Vergi psikolojisinin temelleri ve vergi ahlakı. (Eds): C. C. Aktan, A. Kesik, D. Dileyici, içinde “Yeni” Maliye Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2012/420, Ankara.
- BBC (2000a, 3 November). UK fuel tax: The facts. BBC News. http://news.bbc.co.uk/2/hi/in_depth/world/2000/world_fuel_crisis/933648.stm (1.11.2021).
- BBC (2000b 3 November). The men behind the fuel protests. BBC News, <https://web.archive.org/web/20030213073115/http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/1003552.stm>.
- BBC (2000c, 14 September) Oil companies: Heroes or villains?. BBC News <https://web.archive.org/web/20021001213226/http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/923318.stm>
- BBC (2001). Fuel tax in the UK. BBC News. http://news.bbc.co.uk/news/vote2001/hi/english/main_issues/sections/facts/newsid_1180000/1180919.stm (1.11.2021).
- Bingöl, O. (2021). Kontrolsüz güç vergilerimiz nerede?. 1. Basım, İstanbul: Optimum
- Bulutoğlu, K. (1958). Vergiye karşı bir reaksiyon Poujade hareketi. Maliye Enstitüsü Konferansları, 4. Seri-Sene 1958, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:804
- Çalışkan, N. ve Yavuz, H.(2020). Akaryakıt vergilerindeki artışın otomobil kullanıcılarına muhtemel etkisi. (Eds) H. Yavuz, T. Değirmenci içinde Çevre Ekonomisi ve Mali İlişkiler Üzerine Seçme Yazılar, Sakarya Üniversitesi Yayın No:203.
- Doherty, B., Paterson, M., Plows, A. ve Wall, D. (2003). Explaining the fuel protests. The British Journal of Politics and International Relations. 5(1), 1–23.
- Driessen, G.A. ve Hughes, J.S. (2020). Fiscal federalism: Theory and practice. Congressional Research Service R46382. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46382> (Erişim Tarihi: 19.01.2022)
- Durdu, M. (2018). Sivil itaatsizlik kavramı ve “vergi itaatsizliği”. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(2), 255-290.
- Durmuş, M. (2018). Poujade hareketi’nden ‘sarı yelekliler’e. (4 Aralık 2018. <https://ozgurdenizli.com/poujade-hareketinden-sari-yeleklilere-mustafa-durmus/>.
- Eğilmez, M. (2014). Petrolün ekonomisi. Kendime Yazılar. <https://www.mahfiegilmez.com/2014/12/petrolun-ekonomisi.html>.
- Ercan, T. (2019). Verginin toplumu yönlendirme gücü ve mali sosyoloji etkisi. Mali Hukuk Dergisi, 15(173), 1063-1082.

- Gergerlioğlu, U. (2012). Vergi isyanlarının psikolojik ve sosyolojik açıdan değerlendirilmesi: “Poujade hareketi”, “viski isyanı” ve “Erzurum vergi isyanları” Örnekleri. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 58. Seri / 2.
- Hathaway, P. (2004). The effect of the fuel 'protest' on road traffic. Department for Environment, Transport and the Regions. https://web.archive.org/web/20040224182437/http://www.dft.gov.uk/stellent/groups/dft_transstats/documents/page/dft_transstats_505952.pdf
- Hetherington, P. and Henley, J. (9 Eylül 2000). French-style fuel protest hits Britain. The Guardian. <https://www.theguardian.com/uk/2000/sep/09/peterhetherington.jonhenley>
- Kantarıcı, H.B. (2018), Türkiye’de akaryakıt üzerinden alınan vergilerin Oecd ve Ab ülkeleri ile karşılaştırılması, *Sosyoekonomi*, 26(35), 229-247.
- Montgomery, R. and Kasper, S. (1999). Kansas city: An American story. Kansas City Star Books.
- Murgatroyd, R. (2000). A tale of two tax-payers' revolts. *Representation*, 37(3/4), 215-225.
- Muttitt, G. and Marriott, J. (2000) Pump and circumstance. *The Guardian*, G2, 9.
- Nukpezah, J. A., & Ahmadu, A. S. (2020). Fiscal federalism in the USA. Springer Nature Switzerland. 1-8
- Owczarek, W. J. (2015). Poujade and Poujadolf: Fears of fascism in France’s fourth republic. History Departmental Honors Thesis, Boulder.
- Özgeç, Y. E (2021). Vergiyi reddeden kırtasiyeciden parlamentonun %11’ini oluşturan partiye: Poujade hareketi. <https://lensdergi.com/2021/03/05/vergiyi-reddeden-kirtasiyeciden-parlamentonun-ini-olusturan-partiye-poujade-hareketi/>.
- Özkanca Andıç, N., Erasa Akça, İ. (2019). Vergi isyanları: Türkiye ve dünyadan örnekler. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5(9), 297-311.
- Pleydell, A. C. (1911, September). Tax legislation of the year 1910—1911. In *State and Local Taxation: Annual Conference under the Auspices of the National Tax Association: Addresses and Proceedings*, 5, (53-63). National Tax Association. https://www.jstor.org/stable/pdf/23399359.pdf?refreqid=excelsior%3A75ea60ed2d12f9e7fb83080657f782a6&ab_segments=&origin= (Erişim Tarihi: 19.01.2022)
- Priester, K., (2007). Populismus, historische und aktuelle erscheinungsformen. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Pürsünerli Çakar, E. (2013). Vergiye karşı direnme şekilleri ve vergi inzivası. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVII (1-2), 1293-1313.
- Ramfol, R. (2012). The fine line between tax compliance and tax resistance: The case of South Africa. *Conference Proceedings of Accounting & Business in the 4IR Era*.

- Research Department Kansas Legislative Council (1937). Summary history of Kansas finance 1861-1937. Research Report No.60.
- Sağdıç, E. N. ve Yıldız, F. (2020). Amerikan vergi sistemi. (Eds) A. Tekin ve E. N. Sağdıç içinde Vergi Sistemleri: Seçilmiş ülke örnekleri, Ijopce Publication.
- Saç, S. (2017). Frant National: Radikal (Populist) sağdan ılımlı (neo-populist) Ssğa. Mülkiye Dergisi, 41(1), 259-290.
- Seely, A. (2011). Taxation of road fuels: policy following the ‘fuel crisis’ (2000-2008). House of Commons Library, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn03016/>.
- Shields, J.G. (2000). The Poujadist movement: A faux ‘fascism’. Modern & Contemporary France, 8(1), 19–34
- Sniggle (2015). Road Tax Resistance in Kansas. (17 July 2015). <https://sniggle.net/TPL/index5.php?entry=17Jul15>.
- Sniggle Arkansas Residents Turn Guns on Commissioners, Force Them to Resign (27 March 2010). <https://sniggle.net/TPL/index5.php?entry=27Mar10>.
- Temel, R. (2009). Poujade ve sarı yelekliler hareketlerinin vergi grevi/verginin reddi olguları etrafında analizi. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 2(1), 77-104.
- Tosun, C. Uçar, O.Bagdadioglu, N. Yereli, A. B. (2017) Türkiye, AB ve Oecd ülkelerindeki akaryakıt vergilerine dair mukayeseli bir değerlendirme. Vergi Sorunları, 351, 63-77.
- Yalçın Erik, N. ve Koşaroğlu, Ş. M. (2016). Tarihsel süreç boyunca değişen petrol fiyatları; şeyl gazı etkisi ve bazı öngörüler. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(2), 119-143.
- Yıldırım, Y. ve Öztürk, Y. A. (2020). Yeni toplumsal hareketlerin değişimi bağlamında sarı yelekliler hareketi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(2), 102-114.
- Wachs, M. (2003). A dozen reasons for raising Gasoline taxes. Public Works Management & Policy, 7(4), 235-242.
- Chancellor freezes fuel in cautious pre-Budget.(8 November 2000). The Daily Telegraph. Chancellor freezes fuel in cautious pre-Budget). <http://www.telegraph.co.uk/money/main.jhtml?xml=%2Fmoney%2F2000%2F11%2F08%2Fcbud08.xml>.
- Hürriyet. (2000). Petrol paniği Avrupa'yı sardı. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/petrol-panigi-avrupayi-sardi-39181483>.
- Vehicle regulations registration, road tax and safety in the US (25 February 2010). <http://www.justlanded.com/english/USA/USA-Guide/Travel-Leisure/Vehicle-regulations>.

Bölüm 24

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - V

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - V

ÇİN'DEKİ VERGİ İSYANLARI: 1901-18

Deniz Abukan

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

denizabukan@ahievran.edu.tr

0000-0001-9387-1873

Özet

Çalışmada yirminci yüzyılın başında Çin'de ortaya çıkan vergi isyanları ele alınmıştır. Bu isyanlar, Çin'de on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısını şekillendiren iktisadi, siyasi ve sosyal gelişmelerin ışığında tarihsel perspektifle analiz edilmiştir. Bahse konu dönemde hızla artan nüfus, büyüyen ekonomik sorunlar, reform girişimleri, savaşlarda alınan yenilgiler sonucu mahkûm olunan yüksek tazminatlar, ülke içinde gerçekleşen ayaklanmalar merkezi yönetimin gelir ihtiyacını muazzam düzeyde artırmış, bu ihtiyaç ise köylüler üzerindeki vergi yükünün giderek daha da ağırlaşmasına neden olmuştur. Kırsal kesimde vergilendirmenin köylüler için dayanılmaz boyuta ulaşması dönem boyunca yaygınlık kazanacak olan vergi direnişlerinin de hazırlayıcısı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Qing Hanedanı, Çin Cumhuriyeti, Vergi İsyanları

Abstract

In this study, tax revolts that emerged in China at the beginning of the 20th century are addressed. These revolts are analyzed with a historical perspective in the light of the economic, political, and social developments that shaped the second half of the 19th century in China. In this period the rapidly increasing population, growing economic problems, reform attempts, high compensations convicted because of defeats in wars, uprisings within the country increased the income need of the central government tremendously, and this need caused the tax burden on the peasants to get heavier. The fact that taxation in rural areas reached an unbearable level for the villagers also prepared the tax resistances that would become widespread throughout the period.

Keywords: Qing Dynasty, Republic of China, Tax Revolts

GİRİŞ

Gabriel Ardant'ın (1965; akt. Tilly, 1978: 205) Batı tarihi analizinde kullandığı, “*ağır vergi yükleri popüler halk isyanlarının en önemli uyarıcısıdır*” ifadesinin Doğu tarihi açısından da geçerli olduğunu belirtmek büyük oranda yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan vergi isyanlarının genel örüntüsü, Tilly'nin (1978: 211) vurguladığı gibi, ağır vergi yükü altında ezilen kesimlerin, yönetenlerin emek gücü, para ya da mallar üzerindeki adaletsiz taleplerine karşı gelmek üzere harekete geçmesidir. Nihai olarak isyan bastırılabilir, isyancılarla müzakere edilebilir ya da müzakere ve baskı süreçlerini beraber içeren bir politika uygulanabilir (Wong, 1997: 235-236; akt. Bernstein & Lü, 2003: 24). Fakat her durumda bu sürecin toplumsal açıdan iktisadi, siyasi ve sosyal birtakım sonuçlar doğuracağı apaçıktır.

Çalışmada Çin'de yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkan vergi isyanları, tarihsel bir analize tabi tutulmuştur. Tarihsel analiz, sunduğu zengin olgusal kayıtlarla toplumsal alandaki güç ilişkilerinin (kolektif eylemler, ihtilaflar ve siyasi iktidar mücadeleleri gibi) ve bunların aktörlerinin izlerini takip etmemize yardımcı olacaktır (Tilly, 1978: 231). Bu yöntemle hazırlanan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Çin'in geleneksel ve kurumsal vergi yapısından bahsedilmiştir. İkinci bölümde on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Çin'in iktisadi, siyasal ve sosyal dönüşümleri; bu dönüşümlere neden olan önemli olgusal gelişmelerle birlikte ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde, öncelikle yirminci yüzyılın başlarındaki vergi isyanları yapısal olarak çözümlenmiş, daha sonra ise bu dönemde gerçekleşmiş olan isyanlardan bazı örnekler sunulmuştur. Sonuç kısmında ise çalışmaya ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. ÇİN'DE VERGİ YAPISI

Çin, klasik kökleri itibariyle tarımsal ekonomik ve toplumsal örgütlenmeye sahip bir imparatorluktur. Buna bağlı olarak İmparatorluğun gelir kaynağını daha fazla tarımla ilişkili vergiler özellikle de arazi vergileri oluşur. On sekizinci yüzyılın ortalarında toplam gelirlerinin yüzde 70'e yakını arazi vergileri ve ek vergilerden, yüzde 11-12 civarında tuz vergilerinden oluşur (Bernstein & Lü, 2003: 20-21). Çin İmparatorluğu, gelirlerinin büyük bir bölümünü tarımsal ekonomiden elde ettiği için tarımsal faaliyetlerinin daha geniş alanlarda yapılmasını ve hasadın mevsimler itibariyle istikrarlı bir şekilde toplanmasını teşvik eder. Diğer taraftan tarımsal alanın etkin bir şekilde vergilendirilmesi için kurumsal mekanizmalar oluşturulur ve en ücra köşelerdeki kırsal alanların bile vergilendirilmesi için çaba sarf edilir (Takeuchi, 2014: 39).

Nüfusun büyük bir kısmı tarımsal üretim üzerinden geçimini sağladığı için Çinli yöneticiler düşük vergi doktrinine bağlı kalarak devletin gelir ihtiyacını karşılamaya çalışırlar. Bunun temel nedeni kendilerini, görevi halkı beslemek olan Konfüçyüsçü hayırsever yöneticiler olarak görmeleridir. Köylülerin geçimini olumsuz etkileyecek ağır bir vergi yükünün, hanedanın meşruiyetini tehdit edebileceğinden ve toplumsal düzensizliklere yol açabileceğinden çekinirler (Bernstein & Lü, 2003: 20). Yani vergi isyanlarının politik açıdan maliyetli, toplumsal açıdan tehlikeli aynı zamanda da yönetimler için bastırması pahalı olan olgular olduğunun farkındaydılar (Rosenthal & Wong, 2011: 195-196).

Düşük oranlı vergi politikası, İmparatorluğun son hanedanı olan Qing Hanedanı (1644-1912) döneminde de devam eder. Özellikle İmparator Kangxi, İmparator Yongzheng ve İmparator Qianlong'un uzun süren saltanat dönemlerinde vergi sistemi basitleştirilmeye ve iyileştirilmeye çalışılır, vergilerin düşürülmesi konusunda hassas davranılır (Kerr, 2021: 111-114). İmparator Kangxi, ödeme gücü olmayanların vergi yükünü azaltmak üzere adımlar atar, vergi gelirlerinin artırılması için mükellef kayıtlarının güncellenmesi ve kamu harcamalarının verimli yapılması konularında çalışmalar yapar. İmparator Yongzheng ise

gelirlerin artırılması doğrultusunda geçici vergilerin toplanması sırasında ortaya çıkan zimmete geçirme vakalarını azaltmak üzere harekete geçer. Bu doğrultuda merkezi bir denetim dairesi kurar, valilere gelir düşüşünün nedenlerinin araştırılması konusunda yetki ve görev verir. Lakin kısa zaman içinde yerel yönetimlerin geçici vergiler ve diğer harçlar olmadan faaliyetlerini yürütemedikleri anlaşılır, toplanan gelirlerin merkezi ve yerel yönetimler arasında paylaşımı konusunda yeni bir düzenleme yapılarak yerel idarelerin daha etkin çalışmaları sağlanır. İmparator Yongzheng ayrıca çalışma vergisiyle toprak ve baş vergilerini birleştirir. Toplumdaki mali ayrıcalıkları olabildiğince azaltarak daha adil bir vergi sistemi oluşturulması için çaba harcar (Keay, 2020: 439-440).

Çin’de vergileme genellikle merkezi otoriteyle yerel kesimler arasında temel çatışma alanlarından birini oluşturur ve İmparatorluk yönetimi vergi toplama konusunda yerel kesimle sık sık karşı karşıya gelir. Yerel yetkililer, yerel idarelerin temel yönetim giderlerini finanse etmek zorunda oldukları için zaman zaman yerel elitlerle iş birliği yaparak merkezi yönetime karşı kırsal kesimden alınan vergilere direnç gösterirler. Bu durum her zaman negatif bir sonuç yaratmaz, yerel koşulların daha iyi tespit edilmesi ve ihtiyaçların belirlenmesi bakımından avantajlar sağlar, vergileme ve kamusal mal ve hizmet sunumu daha etkin bir şekilde gerçekleştirilir. İmparatorluk dönemi kırsal Çin’inde bu tip bir ilişki; tarımsal verimlilik artırabildiği, yerel liderlerin kırsalın tercihlerine cevap verebildiği ve herhangi bir protestonun yaratacağı gelir kaybından çekindikleri, dış şoklara maruz kalmadığı sürece görece istikrarlı biçimde sürdürülür (Takeuchi, 2014: 39-40). Mükellefler coğrafi olarak hareketli olmadığı için araziye bağlı yerel vergiler kolayca toplanabilir. Lakin on dokuzuncu yüzyılda Batı devletleri ile yaşanan çatışmalar ve içerideki isyancılara karşı yürütülen askeri hareketler bu yapının bozulmasına neden olur ve artan harcamaların yarattığı ek mali yükler kırsal kesim üzerine ağır vergi yükleri olarak yansıtılır. Bu durum dönem boyunca yaygınlık kazanacak vergi direnişlerinin de hazırlayıcısı olur (Dillon, 2016: 139; Takeuchi, 2014: 41-42).

2. YIRMİNCİ YÜZYILIN BAŞINDAKİ VERGİ İSYANLARINA YOL AÇAN GELİŞMELER

İmparator Qianlong’un yönetimi (1735-99) sırasında Çin İmparatorluğu neredeyse iki kat büyür. Bu hızlı genişleme süreci on dokuzuncu yüzyıl boyunca da devam eder. Lakin bu durum hem ülke içinde hem de dışarıda sorunların artmasına neden olur. Bir yandan dönem boyunca nüfus hızla artarken¹, üretkenlik artışı durağanlaşır (Kerr, 2021: 115). Esasında on yedinci yüzyıldan itibaren Avrupa’daki teknolojik ve yenilikçi gelişmelerin gerisinde kalmaya başlar. Oysa Çin, Avrupa henüz bu gelişimi göstermeden çok daha önce tarımda büyük sulama ve kontrol sistemleri kullanan, etkin bir bürokrasiye sahip, felsefe geleneği olan ve teknik buluşlar gerçekleştiren bir uygarlıktır (Wolf, 2019: 115). Diğer yandan 1839’daki Birinci Afyon Savaşı ile dış istilalarla karşı karşıya kalan İmparatorluk hem yüksek tazminatlar ödemek hem de artan askeri harcamaları finanse etmek zorunda kalır. Bu gelişmeler sonucu İmparatorluğun mali yükü artar ve kırsal kesimlerde köylüler üzerindeki vergi yükü hızla yükselir. Kırsal kesimde vergilendirme köylüler için dayanılmaz boyuta ulaştığında vergi direnci yaygınlaşmaya başlar, yaygın hale gelen vergi direnişleri on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kolektif bir yapıya bürünür (Kerr, 2021: 115; Takeuchi, 2014: 41). Vergi direnişleri İmparatorluk döneminin 1911’de sona ermesine kadar artarak devam eder, akabinde başlayan Cumhuriyet döneminde de sürer.

¹ 1775 yılında 265 milyon düzeyindeki nüfus 1850 yılında 450 milyona ulaşır (Wolf, 2019: 115).

2.1. Birinci Afyon Savaşı

1839-42 yılları arasında İngilizlere karşı girişilen Birinci Afyon Savaşı, Çin İmparatorluğu'nun, ithalat vergileri ve Guangzhou vilayetiyle sınırlandırdığı dış ticareti sayesinde koruduğu yalıtılmışlığına son verir. Avrupalı tüccarlar uzun süredir Doğu ile ipek, baharat, çay, porselen vb. mallar üzerinden ticaret gerçekleştiriyorlardır. Lakin Çin pazarına etkin bir biçimde giriş yapamazlar ve bu savaş sonunda bunu gerçekleştirecek fırsatı yakalarlar. Özellikle İngiliz şirketler, on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Çin'e dış ticaret tekellerinin kaldırılması ve afyonla dokuma ithalatının serbestleştirilmesi konularında baskılarını artırırılar (Dillon, 2016: 50; Kerr, 2021: 118; Wolf, 2019: 127-128).

Çin'de uzun zamandır bilinen ve tıbbi amaçlarla kullanılan afyonun on sekizinci yüzyıl boyunca uyuşturucu etkileri dolayısıyla kullanılması hızla yaygınlaşır, bunu önlemek amacıyla İmparator Yongzheng afyon satışını 1729'da yasaklar. 1799'da uyuşturucu tamamen yasaklanır ve bu yasak 1860'a kadar yürürlükte kalır (Keay, 2020: 447; Kerr, 2021: 119). Bu dönemde Hindistan'ın büyük bölümünü işgal eden İngilizler afyon üretimine çok büyük yatırımlar yapar ve üretimin yasak olduğu Çin'de afyona büyük talebin olduğunu keşfederler. Çin'e yönelik kaçak afyon ticareti bu yıllarda muazzam bir artış gösterir (Kerr, 2021: 120). İmparator Daoguang (1821-50) döneminde afyon konusuna ilişkin resmi endişeler ciddi düzeyde yükselir. Özellikle 1836-38 yılları arasında afyon ticareti ve alışkanlığının sona erdirilmesi için sert tedbirler alınmaya başlanır. Hubei ve Hunan eyaletlerinin valisi olarak afyon karşıtı politikalarıyla bilinen Lin Zexu (1785-1850), 1839'un başlarında İmparatorluk Sınır Savunma Komiseri olarak Guangzhou'da görevlendirilir. Komiser Lin bir taraftan satıcıları yakalarken diğer taraftan yabancı ithalatçıları hedef alarak ele geçirdiği afyonları imha eder. Bu sırada yerli ve yabancı tüccarlara bir daha afyon taşımayacaklarına ilişkin bir taahhütname imzalatılmak istenir, lakin İngilizler tüccarlar bunu reddeder. Komiser Lin talimatlara uymamakta ısrar eden İngiliz tüccar Lancelot Dent'in tutuklanmasını emreder. Dent'in tutuklanmasını engellemek için Ticaret Baş Müfettişi İngiliz bürokrat Charles Elliot devreye girer, Guangzhou'daki İngiliz vatandaşlarının güvenli şekilde geçişi konusunda Komiser Lin'den izin ister. Ellerindeki afyonun Çinli yetkililere teslim edilmesi karşılığında bu izin alınır. Kaptan Elliot ve beraberindeki İngilizler Guangzhou'dan ayrılıp Makao'ya geçer. Bu sırada İngilizler ve Çinliler arasında çatışmalar başlar, İngiliz hükümeti 1840'ın başında destek sağlamak üzere büyük bir kara ve deniz gücünü Çin'e doğru Hindistan'dan yola çıkarır (Dillon, 2016: 62-63; Keay, 2020: 449).

Bu gerilimler sonucu ortaya çıkan ve tarihte Birinci Afyon Savaşı olarak anılan savaşta, uzun yıllardır savaşmayan Qing askerleri İngilizlerin modern silahlarına karşı direnemezler. Ardı ardına yapılan anlaşmalarla (Chuanbi, Guangzhou, Nanjing ve Bogue Anlaşmaları) aşamalı olarak afyon ithalatındaki engeller kaldırılır, ithal mallar üzerindeki vergiler azaltılır, Hong Kong'un yönetimi İngilizlere geçer, Guangzhou dışında beş liman daha dış ticarete açılır, İngilizlere çeşitli ayrıcalıklar verilir ve savaş tazminatı ödenmesi kararlaştırılır. Çin, bu anlaşma sonrasındaki dönemde gümrük tarifeleri belirleme konusunda bağımsızlığını kaybeder hatta nihayetinde vergi tahsilatı konusunda Avrupalılardan yardım isteyecek duruma düşer. Diğer taraftan tazminat ödemeleri ve sonraki süreçte artan ithalat harcamaları nedeniyle devlet hazinesi zarara uğrar, ülkeden büyük miktarda gümüş çıkışı olur. Bu durum gümüşün bakıra oranının ikide birden üçte bire düşürür ve ürününü bakır paraya satıp vergisini gümüş parayla ödeyen köylü sınıfı zor duruma düşer (Dillon, 2016: 65-75; Eberhard, 1947: 316-317; Kerr, 2021: 121; Wolf, 2019: 128).

2.2. Taiping ve Nian İsyanları

Birinci Afyon Savaşı sonrasında afyon ve tekstil malları ithalatındaki artış, yerel üreticileri ciddi şekilde olumsuz etkiler. Buna ek olarak İmparatorluk yönetimi savaş maliyetlerini köylüler üzerine vergi yükü olarak bindirir, bu durum Çin kırsalındaki huzursuzlukların daha da artmasına zemin hazırlar. Bu gelişmeler 1840'lardan itibaren Çin toplumunun dokusunun çözülmesine neden olan, bir dizi köylü isyanının patlak vermesine neden olur (Kerr, 2021: 122; Wolf, 2019: 130). Bu isyanlar arasında en büyüğü Taiping İsyanı (1850-65) olur. Taiping İsyanı, Çin'in güneyinde Guangdong ve Guangxi eyaletlerinde ortaya çıkar. Ayaklanma kısa sürede büyür, bölgede sorunlar yaşayan çeşitli milliyetten halklar ve meslek grupları hızla Taiping ordusuna katılır. İsyanlılar, Güney Çin'in büyük bir bölümünü kontrolleri altına alır. Temel amaçları toplumsal yapıyı yeniden örgütlemek ve bunu resmî ideoloji olan Konfüçyüsçülüğe karşı bir tutumla gerçekleştirmektir. Bu doğrultuda geleneksel olarak köylü, okumuş eşraf ve askerler olarak ayrıışan sınıfsal yapıyı; köylüler, askerler ve yöneticiler olarak yapılandırmak isterler. Ele geçirdikleri bölgelerde sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda köklü reformlar yaparlar. Başlangıçta vergi yükünün düşürülmesi konusunda hassas davranılsa da zamanla artan vergi yükleri köylülerin isyanlılara olan desteğini azaltır (Eberhard, 1947: 319; Wolf, 2019: 130-132).

Diğer büyük bir ayaklanma kuzeyde ortaya çıkan Nian İsyanı (1852-68) olur. Nianlar, diğer birçok isyancı grup gibi Mançulara düşmandır ve Budist Beyaz Nilüfer Cemiyeti'nin² simge ve törenlerinden etkilenirler. Bölgede birçok cemaati örgütleyip bunların kendi savunma birliklerini kurmalarını sağlar ve böylece daha ademi merkezîyetçi bir yapı kurarlar. Çeşitli eylemlerde bulunup hapisaneleri boşaltırlar, devlet görevlilerini yargırlar ve üretimi yeniden örgütleyip tahıl dağıtımını yaparlar. Ayrıca tuz kaçakçılığında yoğunlaşırlar ve önemli miktarda gelir elde ederler. Başlangıçta desteğini aldıkları köylüleri merkezi yönetim güçlerine karşı uyguladıkları savunma politikalarıyla mağdur hale getirince köylülerin desteğini zamanla kaybederler (Dillon, 2016: 98-99; Wolf, 2019: 135-136).

Neticede bu isyanlar bastırılır. Lakin bastırılma sürecinde bir yandan yabancı devletlerden desteğe muhtaç kalındığı için yabancılar ülke yönetimine nüfuz eder, diğer yandansa isyanları bastırmak üzere oluşturulan bölgesel kuvvetler giderek muktedir güçler haline gelir. Bu da yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde her biri kendi bölgesinde hâkim hale gelen savaş ağaları dönemine zemin hazırlar (Wolf, 2019: 136).

² Çin toplumunda tarihsel olarak siyasi hiyerarşide hanedan ve aristokratik unvanlarla onurlandırılmış askerler ve sivil memurlar en üsttedir. Onların altında yönetim işlevinin istikrarlı bir biçimde sürmesini sağlayan resmi bürokratlar vardır. Bürokratların altında onlara yönetim işlerinde yardımcı olan ve ayrıca köylülerle olan ilişkilerinde bağlantı sağlayan nüfuz sahibi okumuş eşraf sınıfı (yerel elitler) mevcuttur. Siyasi hiyerarşinin en alt katmanındaysa köylüler, esnaf ve tüccarlardan oluşan halk tabakası yer alıyordu (Dillon, 2016: 31-32; Wolf, 2019: 115-118). Beyaz Nilüfer Cemiyeti gibi birlikler (gizli örgütler) ise köylülerin ve eşrafın katıldığı, katılımcıları devletin ve imtiyazlı toplum önderlerinin baskılarına karşı korumak üzere ortak değerler etrafında toplanmış olan siyasal örgütlenmelerdir. Bu örgütlerin sıkı bir hiyerarşik yapısı, normları, yaptırımları, törenleri ve şifreleri vardır. Politik-dini muhalefetin odağındadırlar ve kırsal kesimde daha yaygındırlar. Devletin desteklediği Konfüçyüsçülüğe karşı Taoocu ve Budacı görüşleri olan yapılarıdır. Üyeleri genellikle topraklarından kovulmuş köylüler, zanaatkarlar ve küçük tüccarlar, hoşnutsuz eşraf kaçakçılar, haydutlar, terhis edilmiş askerler gibi marjinal ve dışlanmış kesimlerden meydana gelirler. Bu birliklerde üyeler arasında kardeşliğe sadakat ön plandadır ve devletle bir çatışma halinde üyeler birbirini korumakla mükelleftir (Dillon, 2016: 35-36; Wolf, 2019: 123-124).

2.3. İkinci Afyon Savaşı

1856-60 yılları arasında İkinci Afyon Savaşı patlak verir. Savaşın fitili Arrow adlı, sahibi Çinli lakin İngiliz bayraklı geminin 1856 yılında Çin askerleri tarafından korsanlık yaptığı gerekçesiyle Guangzhou limanında alıkoyulmasıyla ateşlenir. İngilizler bunu hakaret kabul edip özür bekleler, lakin Çinliler mürettebatı serbest bıraktığı için özür dilemeye gerek duymazlar. Buna karşılık olarak İngiliz donanması Guangzhou şehrini bombalamaya başlar. İngiliz güçlerine Fransızlar ve Amerikalılar da destek verirler (Dillon, 2016: 118). Bu savaş, ilk savaştan elde ettikleri imtiyazları genişletme peşinde olan Batılı devletler için iyi bir fırsat yaratır. Taiping ayaklanmasıyla meşgul olan Çin İmparatorluğu fazla bir direniş göstermeden yenilgiye uğrar. Savaş, 1858 Tianjin Antlaşmasıyla sonlandırılır. Antlaşma ile on liman daha dış ticarete açılır; Britanya, Fransa, Rusya ve ABD Pekin’de temsilcilik kurma hakkı elde eder ve ayrıca Çin, Britanya ve Fransa’ya yüklü savaş tazminatları ödemekle yükümlü kılınır. Çinlilerin daha sonra antlaşma şartlarına uymayı reddetmesi sonucu 1860 yılında İngiliz-Fransız kuvvetleri tekrar harekete geçerek Qing ordusunu bozguna uğratar ve Pekin’e girer. Pekin Konvansiyonuyla Çin İmparatorluğu Tianjin Antlaşması maddelerini uygulamayı kabul eder. Diğer taraftan İngiliz ve Fransızlar birçok taviz elde eder, afyon ve işçi ticareti Çin’de yasal hale gelir. Buna karşılık Qing Hanedanına Taiping hareketine karşı modern silahlar ve askeri destek sağlanır. Böylece beş yıl içinde ayaklanma bastırılır ve Güney Çin’de kaybedilen topraklar yeniden ele geçirilir. Bu destek Batılı devletler açısından afyon ticareti konusunda katı bir tutum sergileyen Taiping’lerin hakimiyetlerini sonlandırma adına önemli olur. Bu savaşlar sonunda ödenen savaş tazminatları çok ciddi düzeylere erişir, bu da köylüler üzerindeki vergi yükünü iyiden iyiye artırır. Ayrıca dış açılım süreciyle birlikte ülkeye büyük miktarda yabancı ürün girişi olur ve yerli üreticiler üzerinde baskı bir miktar daha artar (Kerr, 2021: 125-126).

2.4. 1860 Sonrası Restorasyon Dönemi, 1894 Çin-Japon Savaşı ve Yüz Gün Reformu

1860 sonrası, Qing Hanedanı’nın restorasyon dönemi olarak adlandırılır. Bu süreç İmparator Tongzhi (1862-75) döneminde başlar ve dönem boyunca modernleşme amacıyla bir takım kurumsal reformlar gerçekleştirilir. İmparatorluğun savunmasını güçlendirmek adına adımlar atılırken aynı zamanda alt yapı yatırımları (özellikle demiryolları), madencilik ve ağır sanayi gibi alanlarda gelişim sağlanmaya çalışılır. Bu yönde harcamalar artırılır, lakin uzun vadede bunlarda yalnızca sınırlı bir gelişim sağlanabilir. Diğer taraftan politik bir reform için bir istek olsa da muhafazakâr Mançu yönetimi buna izin vermez. Gerek bürokratik engeller gerekse yerel direnişler bu çabaların önüne set çeker. Çin’in modernleşme çabaları sekteye uğrarken Japonlar bu konuda epey yol alır (Dillon, 2016: 117).

Güneydoğu Asya’da nüfuzunu gitgide artıran Japonlar, Çin’in bu bölgedeki gücünü bir hayli geriletir. 1894 yılında bu iki ülke Kore’de karşı karşıya gelir. Aslında Çin ve Japonya Kore’ye birbirlerinden habersiz müdahale etmeme konusunda anlaşmışlar, lakin Kore’de Tonghak İsyanı çıkınca Çin anlaşmaya uymayarak bu isyanı bastırmak üzere bölgeye asker gönderir. Buna karşılık Japonya da kendi güçlerini gönderince iki ülke Kore’de karşı karşıya gelmiş olur. Savaş, 1 Ağustos 1894 tarihinde resmi olarak başlar. Birinci Çin-Japon Savaşı olarak anılan bu savaştan Japonlar zaferle ayrılır. 1895 Shimonoseki Antlaşması ile Çin, Kore’nin bağımsız ve özerk olduğunu kabul eder; Japonlara tazminat ödemeyi taahhüt eder ve Fengtian eyaletinin güney kısmı, Tayvan ve Pescadores’i Japonya’ya devreder (Dillon, 2016: 127-130; Kerr, 2021: 131).

Böylece on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde Çin hem dışarıdan hem de içeriden yoğun baskılar altında kalır. Bu yıllarda İmparator Guangxu (1875-1908) tahtta olmasına

karşın yönetimi filen Dul İmparatoriçe Cixi idare ediyordur. Modernleşme çabalarının bir yenisi İmparator Guangxu'nun da desteğiyle 11 Temmuz 1898 tarihinde başlatılır ve tarihte 'Yüz Gün Reformu' adıyla anılır. Temel hedef reform ve kendini güçlendirme düşüncesine dayalıdır. Lakin tutucu bir politika tarzı benimseyen Cixi ile onun etrafında toplanan muhafazakârlar tarafından reform girişimleri hayata geçmeden kısa sürede bastırılır (Dillon, 2016: 132; Kerr, 2021: 132).

2.5. Boxer İsyanı

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Çin'de hemen hemen bütün sosyal sınıflarda artan yabancı varlığına karşı bir tepki oluşur. Çin ekonomik olarak zor bir süreçten geçer ve bunun nedeni yabancıların tüm iktisadi alana hızla nüfuz etmesi olarak görülür. Bu yıllarda neredeyse her yıl yaşanan doğal afetlerin bile yabancıların doğaya müdahalesi sonucu ortaya çıktığına inanılır. Yabancılar karşı biriken bu nefret, 1898-1901 arasında ortaya çıkan Boxer İsyanı için gerekli zemini hazırlar. 1898 yılında başlayan isyan, hızla yayılır ve isyancılar Pekin'e doğru ilerlemeye başlar. Buna karşılık 19 Haziran 1900 tarihinde yabancılar ultimatoma verilir ve Pekin'deki elçiliklerin yirmi dört saat içinde boşaltılması istenir. Bu tavrıyla yönetim esasında isyancıların yanında yer alır ve ilgili devletlere savaş ilan etmiş olur. Pekin'e ulaşan isyancılar elçilikleri kuşatma altına alırlar. Bunun üzerine Batılı güçler askerlerini Pekin'de kuşatma altında kalan temsilciliklerini korumak üzere 14 Ağustos 1900 tarihinde harekete geçerler. Pekin, yabancı güçlerce bir yılı aşkın bir süre işgal edilir. Bu ayaklanma sonucunda Çin İmparatorluğu, Batılılara çok yüksek tazminatlar vermek zorunda kalır. İmparatorluk ekonomisi çöker, borçlar muazzam boyuta ulaşır, önemli birçok liman Batılı devletlerin kontrolüne girer (Dillon, 2016: 138-147; Kerr, 2021: 133).

2.6. Qing Hanedanının Çöküşü, Çin Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

On sekizinci yüzyıldan itibaren Çin'in nüfusu hızla artarken üretkenlik artışının durağanlaşması, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında başlayan ve İmparatorluğun çöküşüne kadar devam eden dış saldırılardaki mağlubiyetler sonucu mahkûm olunan tazminat ödemeleri, İmparatorluğun son dönemindeki modernleşme çabaları ve içeride ortaya çıkan isyan dalgalarını bastırma çabaları sonucu İmparatorluk yönetiminin harcamaları çok yüksek düzeylere ulaşır. Bu da kırsaldaki halkın vergi yüklerinin aşırı düzeylere tırmanmasına neden olur, iç huzursuzluklar artar ve vergi direnişleri sıklıkla görülmeye başlanır. Zayıflayan İmparatorluk yönetimi daha da güç kaybeder ve yirminci yüzyılın başına gelindiğinde iflas eder. Nitekim gitgide derinleşen mali kriz, Qing hanedanının 1911'de çöküşüne önemli bir katkı sağlar (Takeuchi, 2014: 41).

Cumhuriyet rejimini kuracak olan Xinhai Devrimi, 1911 yılında patlak verir. Devrimi bastırmak üzere İmparatorluk yönetimi General Yuan Shikai'yi görevlendirir. Lakin isyancılar Yuan ile anlaşmaya vararak kurulacak olan cumhuriyet rejimine başkanlık etmesi karşılığında desteğini alırlar. 29 Aralık 1911 tarihinde Nanking'de Çin Cumhuriyeti'nin geçici hükümeti kurulur ve Sun Yatsen geçici başkan seçilir. Son İmparator Puyi'nin tahttan çekilmesiyle Sun Yatsen anlaşma uyarınca 14 Şubat 1912 tarihinde başkanlıktan çekilir, Yuan Shikai başkan ilan edilir. Görevine resmen 10 Mart 1912 tarihinde başlar. Böylece 1912 yılında Qing Hanedanının imparatorluk yönetimi sona erer ve Çin Cumhuriyeti resmen kurulmuş olur (Dillon, 2016: 165-166; Kerr, 2021: 138-140).

Yuan'ın başkan olmasını takiben Ağustos 1912'de ilk seçimler yapılır. Seçimde Milliyetçi Parti (Kuomintang), Song Jiaoren liderliğinde çoğunluğu kazanır. Yuan hükümetine ciddi bir muhalefet yapan Song Jiaoren, 20 Mart 1913 tarihinde uğradığı bir suikast sonucu hayatını kaybeder. Yuan, başkanlığı sırasında gitgide askeri diktatör gibi davranmaya

başlar ve kararlarını alırken Parlamentoyu genellikle es geçer. Bu tavrı, bazı kesimlerde hoşnutsuzluklar doğurur ve bir takım bölgesel ayaklanmaların ortaya çıkmasına neden olur. Yuan bu ayaklanmaları geniş ölçüde bastırdıktan sonra sıkıyönetim ilan ederek kendisini ömür boyu başkan ilan edecek şekilde anayasayı değiştirir. 1915 yılında kendisini imparator ilan edecek olan yasayı meclisten geçirse de buna karşı sert bir muhalefet başlar ve birçok eyalet bağımsızlığını ilan eder. Nitekim bu tepkiler karşısında Yuan bu kararından geri adım atmak zorunda kalır (Dillon, 2016: 168-176; Kerr, 2021: 140-143).

2.7. Savaş Ağaları Dönemi

Yuan'ın ölümünü izleyen yıllarda Çin'de siyasal kaos dönemi yaşanır. Ülke askeri gruplar arasında bölüşülür, bu grupların her biri çeşitli yabancı güçlerce desteklenir. Savaş ağaları dönemi olarak anılan bu dönemde, etkin bir merkezi yönetim kurulamaz, Cumhuriyet devrimi tam bir kargaşa içine sürüklenir. Merkezi yönetimin otoritesi yalnızca başkent ve dış ilişkilerle sınırlı kalır. Eyalet valileri kendi bölgelerinde otoritelerini kurar, askeri güçlerine göre siyasal ilişkilerini yönetmeye başlarlar (Dillon, 2016: 177; Kerr, 2021: 143-145). Yerel elitlerin güçlerini yoğunlaştırması, köylüler üzerindeki finansal yükün daha da artmasına neden olur. Topluluk milisleri tarafından desteklenerek ve korunarak yerel güç haline gelen yerel yetkililer, bu güçleri sayesinde merkezi hükümetten çok daha kolay biçimde köylülerden vergi ve haraç toplayabilir (Takeuchi, 2014: 43).

3. 1901-1918 DÖNEMİ VERGİ İSYANLARI

Çin'de on sekizinci yüzyıldan itibaren nüfusun hızla artması ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği teknolojik ve yenilikçi gelişmelerin yakalanamaması sonucu üretkenlik artışının durağanlaşması bir takım ekonomik sorunların baş göstermesine neden olur. Bir taraftan bu ekonomik sorunlarla baş etmek zorunda olan Qing yönetimi çeşitli alanlarda reform girişimlerinde bulunur ve çoğu kez başarısız olan bu girişimler için yüksek harcamalar yapar. Diğer taraftan on dokuzuncu yüzyılın ortalarında başlayan dış saldırılarda alınan mağlubiyetler sonucu mahkûm olduğu yüksek tazminat ödemelerini yapmak zorunda kalır. Nitekim bu gelişmeler Qing yönetiminin gelir ihtiyacını olağanüstü düzeyde artırır ve ciddi bir mali krize sürüklenmesine neden olur. Artan gelir ihtiyacının karşılanması için ek vergiler alınır (Burg, 2004: 374).

Bu gelişmelerin yanında Qing hanedanlığının son dönemlerinde kırsal kesim üzerindeki vergi yükünün artmasına neden olan üç değişimden daha söz edebilir. Bunlardan ilki özellikle savaş lordları döneminde daha da belirginleşen, merkezi yönetimin zayıflaması ve yerel otoritelerin yeni güç alanları haline gelmesidir. Yerel yönetimler güçlendikçe birbirleriyle rekabet eder duruma gelir, ek vergi ve harçlar koymak konusunda da adeta yarışır. Bu durum da en nihayetinde daha az sorumluluk ve daha fazla yozlaşmayı beraberinde getirir. İkincisi, bu döneme kadar hâkim olan Konfüçyüsçü etik temeline dayanan yönetim anlayışı yerini açgözlü, talancı ve sömürücü pratiklere bırakır. Üçüncü olarak ise yerel yönetimler modernizasyon sürecinde yeni fonksiyonlar yerine getirmeye başlar; bu da gelir ihtiyaçlarını artırır (Bernstein & Lü, 2003: 25).

Böylece artan mali yükümlülükleri karşılayabilmek için köylüler üzerindeki vergi yükü özellikle arazi vergileri üzerinden giderek daha da ağırlaştırılır. Yirminci yüzyılın başında arazi vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı yüzde 35 düzeyindedir. Bu oran on sekizinci yüzyılın ortalarındaki yüzde 70'lik oranın yarısı olsa da miktar olarak toplanan arazi vergilerinin ikiye katlandığını gözden kaçırmamak gerekir (Bernstein & Lü, 2003: 26; Feuerwerker, 2008: 63). Bunun nedeni, İmparatorluk yönetiminin yeni vergileri genellikle ticaret ve alım-satıma yönelmiş olmasıdır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ticari faaliyetler ve gelirler sürekli bir artış gösterir. İmparatorluk yönetimi için bu alan ek vergiler yeni bir

kaynak olarak görülür. Bu doğrultuda özellikle tuz vergileri yönetim için vergi salınabilecek önemli faaliyetlerden biri haline gelir (Burg, 2004: 374). Yirminci yüzyılın başında tuz vergileri toplam gelirlerin yaklaşık yüzde 15'ini meydana getirir. Yine gümrükler bu yıllarda önemli bir gelir kaynağı olarak görülür. Gümrük gelirleri toplam gelirlerin yaklaşık yüzde 24'ünü oluşturur (Bernstein & Lü, 2003: 25-26).

Kırsal kesimde vergilendirmenin köylüler için dayanılmaz boyuta ulaşması dönem boyunca yaygınlık kazanacak olan vergi direnişlerinin hazırlayıcısı olur (Dillon, 2016: 139; Takeuchi, 2014: 41-42). Yaygın hale gelen vergi direnişleri on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kolektif bir yapıya bürünür ve yirminci yüzyılın ilk yıllarından itibaren de devam eder (Kerr, 2021: 115; Takeuchi, 2014: 41). Daha çok küçük bir grupla başlayan protestolar resmi olmayan liderler doğurur ve liderler, rahatsızlıkları yetkililere iletmeye çalışır. Yetkilerin bu şikayetlere kayıtsız kalması çoğu kez isyanları doğurur ve şiddet içeren eylemlerin yapılmasına zemin hazırlar. Bu eylemler daha çok yerel yetkililerin evlerine ya da ofislerine yapılan saldırılar şeklinde gerçekleşir. Sonuç ya isyancılarla müzakere edilerek anlaşılmaya ya isyanı baskıyla sonlandırmaya çalışma ya da müzakere ve baskı süreçlerinin bir karışımı olmaktadır (Wong, 1997: 235-236; akt. Bernstein & Lü, 2003: 24).

Esasında geleneksel olarak Çinli köylüler vergi düzeyinin belirlenmesinde yerel yöneticilerle müzakere yapıyorlardı. Yetkililer köylülerin vergiden ve çalışma zorunluluklarından kaçışını önlemek için bu müzakereleri yapmak zorundadır. Aksi hale köylüler, hasatlarını eksik bildirerek vergilerden, çocuklarını yakın köylere göndererek de çalışma zorunluluklarından kaçabiliyorlardı. Ya da zengin köylülerin ya da toprak lordlarının oransal olarak daha yüksek vergi ödemelerini talep edebiliyorlardı (Thaxton, 1982; akt. Burg, 2004: 375). Bu geleneksel yapının çöküşü, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde vergi artışlarına karşı köylü isyanlarının tetikleyici unsurlarından biri olur (Burg, 2004: 375).

Köylülerle yerel yöneticilerin anlaşmazlıkların çözümünde uzlaşamaması, her geçen sürede şiddet eğilimini daha da artırır. Artan şiddet eylemleri yerel ofislere saldırılar, vergi kayıtlarının yakılması, resmi yetkililerin öldürülmesi gibi biçimler alabiliyordur. En nihayetinde rejimi tehdit eden boyutlara ulaşma riski taşıyordur (Wong, 1997: 235-236; akt. Bernstein & Lü, 2003: 24). Vergi isyanlarının diğer bir boyutu bu ayaklanmaları bastırma maliyetleri ve bu maliyetlerin yine ağır vergi yükleri olarak halk kesimine yansıtılmasıdır. Nitekim on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan köylü isyanlarının bastırılması için İmparatorluk ve Cumhuriyet yönetimleri yüksek düzeyde harcamalar yapar. Aşağıda yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Çin İmparatorluk ve Cumhuriyet yönetimleri sırasında ortaya çıkan vergi isyanlarından bazıları yukarıda anlatılan isyan süreçlerini de örneklemesi bakımından kısaca anlatılmaktadır.

3.1. 1901-1910 Vergi Karştı Köylü Ayaklanmaları

Yirminci yüzyılın başında ek vergilere karşı ilk isyan dalgaları 1901-1905 arasında Jiangsu, Shandong, Fujian, Hubei, Hunan ve Jiangi'de başlar. Takip eden yıllarda da özellikle ek tuz vergilerine karşı Güney, Orta ve Kuzey Çin'de ayaklanmalar devam eder. Yerel düzeyde başlayan bu vergi karşıtı isyanlar yeni ek vergilerin süreklilik kazanmasıyla giderek merkezi yönetime yönelmeye başlar (Burg, 2004: 374). Vergi karşıtı ayaklanmalar bazı bölgelerde fiili eylemlere dönüşür. Örneğin 1904 yılında Jiangxi eyaletinin Tongping bölgesinde üç bin protestocu vergi tahsilatı yapılan vergi bürosunu basarlar. Yine Guangjong'un Zijin bölgesinde benzer şekilde isyancılar ek tuz vergilerini protesto ederler. Bu tip vergi karşıtı ayaklanmaların aktörleri genel olarak fakir köylüler, tuz kaçakçıları ve küçük tüccarlar olur (Thaxton, 1982; akt. Burg, 2004: 374).

1907 yılında, Ching-Chou'da, bu kez yeni şeker vergisine önemli bir cemiyet olan (gizli örgüt) Triad Birliği'nin öncülüğünde tepki gösterilir. 1910 yılındaysa Hsiang-Shan çetesi vergi tahsildarlarına ve tuz vergisi tekel ofisine saldırı düzenler. Diğer taraftan 1909-10 yıllarında yapılan nüfus araştırması yerel halk tarafından yönetimin vergileri artırmak için kullandığı bir araç olarak görülür ve nüfus araştırmacıları vergi tahsildarları gibi kabul edilip yerel çeteler tarafından sıklıkla saldırıya uğrarlar (Hsieh, 1972: 161).

3.2. 1911 Waichow Devrimi

Waichow Devrimi, 1911 yılında Kwangtung eyaletinin Waichow vilayetinde Qing yönetiminin ek tuz vergilerine karşı ortaya çıkan bir ayaklanmadır. Kwangtung, kıyı bölgesinde bir ticaret merkeziydi ve bu bölgeden ipek, çay, kâğıt, kuru meyve vb. malların ihracatı gerçekleştiriliyordu. Diğer taraftan bölge, tuz üretiminde Çin'deki üç ana alandan birini oluşturur. Kıyı kesiminde olan tuz üretim merkezlerinde tuz kaçakçılığı yoğun olarak gerçekleştiriliyordu. Bunda en önemli faktörlerden biri bölgenin coğrafik olarak zorlu bir alan olmasının tuz kaçakçılığı için ideal koşulları yaratmasıdır. Bu yapı kıyı şeridi boyunca tuz ticaretinde resmi kontrollerin ve denetimin yapılmasını oldukça zorlaştırır. Diğer önemli bir faktörse bölgedeki etkili bir cemiyet olan Triad Birliği'nin bu yasa dışı tuz kaçakçılık trafiğinde kaçakçıları desteklemesidir (Burg, 2004: 379).

Qing yönetiminin tuz vergilerini artırma çabaları ve bunun yanı sıra koyulan elli beş ek vergi Kwangtung'da Triad Birliği'nin tepkisine neden olur. Waichow isyanı da diğerleri gibi esasında son otuz yılın sert vergi uygulamalarına karşı biriken tepkinin ortaya çıkışıdır. Yönetim, tuz vergileri ve diğer vergileri artırdıkça gelirlerini de hızla artırır. Bu durum yöneticileri ek vergiler koyma konusunda daha da cesaretlendirir. Kwangtung bölgesinde ayrıca vergi gelirlerini artırmak üzere tuz kaçakçılığını önleyecek sert tedbirler alınır, vergi tahsilatı görevi birkaç tüccara dağıtılarak yeni bir sistem kurulur. Lakin bu katı uygulamalar yürürlüğe girdikçe Waichow isyanının çıkışı için gerekli koşullar da yaratılmış olur (Burg, 2004: 380).

3.3. 1916 İki Mutfak Bıçağı İsyanı (Two Kitchen Knives Rebellion)

İki Mutfak Bıçağı İsyanı, 1916 yılında He Long tarafından yönetilen ve tuz vergisine karşı çıkan bir ayaklanmadır. He Long, Hunan eyaletinin kuzeybatısında Zhong Jiaguan vilayetinde tuz kaçakçılığı yapan küçük bir grubu yönetir. Savaş lordu Yuan Shikai, vergi gelirlerini artırmak için 1912 yılından itibaren Çin'in iç bölgelerinde yeni tuz vergileri toplama istasyonları kurmaya başlar. Bu durum diğer kaçakçılar gibi He Long ve grubunun faaliyetlerini de olumsuz etkiler. 1915 yılından önce tuz vergisi vermeden geçtikleri Ba Maoqi'den, bu dönemde kurulmuş olan vergi istasyonu sebebiyle vergi ödemediği geçme olanakları kalmaz. Bundan rahatsız olan He Long ve diğer on tuz nakliyecisi Ba Maoqi'deki tuz vergisi bürosuna saldırı yapmaya karar verirler. 1916'nın Şubat'ında büroya saldırı düzenlenir, bir vergi polisi ve büro müdürü öldürülür. Bu saldırı köylüler tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Bürodaki köylülere ilişkin borç kayıtları yakılırken bir miktar tuz ve vergi bürosuna ait mallar ihtiyaç sahibi köylülere dağıtılır (Burg, 2004: 381).

3.4. 1918 Afyon Ek Vergisi Direnişi

1918'deki ayaklanma savaş lordlarının afyon üzerinden ek vergi toplama çabalarına karşı köylülerce gerçekleştirilir. 1918 yılı şiddetli bir kuraklığın yaşandığı bir dönemdir ve köylülerin ekonomik durumları bir hayli kötüleşir. Buna bir de ağır vergi yükleri eklenince köylülerin ayaklanması kaçınılmaz bir hal alır (Burg, 2004: 381). Cumhuriyet rejimine geçilmesiyle birlikte savaş lordlarının vergilendirmeye ilişkin keyfi tutumları yükselen

güçleriyle birlikte paralel olarak artmaya başlar. Bu dönemde, Qing hanedanı döneminde uygulanan, ödenecek vergilerin hasat getirisinin yüzde 30'unu aşmaması ve özellikle zayıf hasat dönemlerinde ek vergilerin kaldırılması veya azaltılması gibi kurallar savaş lordları tarafından göz ardı edilir. Bu durumsa 1918 yılında olduğu gibi ağır vergilere karşı köylülerin isyan etmesine zemin hazırlar (Thaxton, 1982; akt. Burg, 2004: 382).

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yirminci yüzyılın başlarında Çin'de kırsal kesimde ortaya çıkan ayaklanmaların kökenleri on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren meydana gelen bir takım iç ve dış gelişmelere dayanmaktadır. Bu yıllar, Çin'in dış dünya ile sınırlı ticari ilişkilere dayanan yalıtılmışlığının son bulduğu, batı kapitalizmiyle doğrudan temasa geçtiği bir dönem olmuştur. Wolf'un (2019: 283) belirttiği gibi, kendi kurumsal ve kültürel gelenekleri ile Kuzey Atlantik kapitalizminin kültür sisteminin kendi coğrafi alanında gerilimli gelişiminin tarihidir esasında bu dönem. Bir yandan yarım yüzyıl içinde neredeyse ikiye katlanan nüfus bunun yarattığı kaynak yetersizlikleri diğer yandan teknolojik olarak geride kalmanın yarattığı üretkenlik durağanlaşması devasa iktisadi, siyasal ve sosyal problemleri beraberinde getirmiştir. Değişim rüzgarını yakalamak üzere yapılan reform çalışmaları ise birçok kez istenilen sonuçları vermemiştir. Bu olumsuz tabloyu krize sürükleyen gelişmeler ise İngilizler öncülüğünde Batı dünyasının ve daha sonra Japonların yayılmacı politikalarıyla Çin pazarına girme arzularının yol açtığı savaşlar ve bu savaşlar sonunda aldığı yenilgilerle Çin'in muazzam bir tazminat yüküne maruz kalmasıdır.

Qing yönetimi bu problemleri aşmak üzere harcamalarını artırdıkça gelir ihtiyacı da yüksek düzeylere ulaşmıştır. İmparatorluk hazinesi iflas ederken, bunun tabii sonucu yeni ya da ek vergilere duyulan ihtiyaç olmuştur. Artan mali yükümlülükleri karşılayabilmek için köylüler üzerindeki vergi yükü öncelikle arazi vergileri üzerinden ağırlaştırılmıştır. Bu yetersiz gelince İmparatorluk yönetimi yeni ve ek vergileri sonraki süreçte daha çok on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sürekli artış göstermiş ticari faaliyetlere yöneltmiştir. Tuz, şeker gibi çeşitli malların ticareti, gümrükler gibi alım satıma yönelik faaliyetler yeni gelir kaynakları olarak görülmüştür. Böylece ağır vergi yükleri altında ezilmeye başlayan köylüler bu duruma direniş göstermiş, birçok bölgede irili ufaklı yerel isyanlar patlak vermiştir. Yerel yetkililere ve vergi tahsildarlarına yönelik şiddet eylemleri gerçekleştirilmiş, vergi ofisleri basılıp vergi kayıtları yakılmıştır. İmparatorluk yönetimi de karşılık olarak bu isyanlarını bastırmak üzere sert müdahalelerde bulunmuştur. Bu toplumsal gerilim ve çatışmalar Qing hanedanının sonunu getirmiş, 1912 yılında rejim değişikliğine gidilerek Çin Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak Cumhuriyet yönetiminin ilk yıllarında bu gerilim ve çatışmalar devam etmiştir. Merkezi yönetimin zayıflayıp yerel elitlerin güçlerini yoğunlaştırdığı savaş ağaları döneminde ise kırsal kesim üzerindeki vergi yükü daha da ağırlaşmış, yerel çeteler tarafından desteklenen yerel yetkililer merkezi hükümetten çok daha kolay biçimde köylülerden vergi ve haraç toplayabilmişlerdir. Bu da yeni isyan dalgalarının doğmasına neden olmuştur. Nihayetinde Bernstein ve Lü'nün (2003: 23) vurguladığı gibi, toplumsal düzenin bozulduğu vergi isyanları dönemlerinde eşitlik ve adalete olan inancı sarsılmış olan halk ağır vergiler altında ezilirken, mali yapı yolsuzluklar, suistimaller ve derin bir çürüme ile karşı karşıya kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bernstein, T. P. ve Lü, X. (2003). *Taxation without representation in contemporary rural China*. New York: Cambridge University Press.
- Burg, D. F. (2004). *A world history of tax rebellions*. New York: Taylor & Francis Group.
- Dillon, M. (2016). *Modernleşen Çin'in tarihi*. Çev. Eylem Ümit Atılğan ve Aydın Atılğan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eberhard, W. (1947). *Çin tarihi*. Çev. İkbâl Berk. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Feuerwerker, A. (2008). *Economic trends in the late Ch'ing empire, 1870-1911*. D. Twitchett ve J. Fairbank (Eds.), *The Cambridge History of China, Volume II, Late Ch'ing, 1800-1911 içinde* (1-69 ss.). New York: Cambridge University Press.
- Hsieh, W. (1972). *Triads, salt smugglers, and local uprisings: Observations on the social and economic background of the Waichow revolution of 1911*. J. Chesneaux (Ed.), *Popular Movements and Secret Societies in China 1840-1950 içinde* (145-164 ss.). California: Stanford University Press.
- Keay, J. (2020). *Çin tarihi*. Çev. Neşe Kars Tayanç ve Dinç Tayanç. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kerr, G. (2021). *Kısa çin tarihi*. Çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Say Yayınları.
- Rosenthal, J. L. ve Wong, R. B. (2011). *Before and beyond divergence: The politics of economic change in China and Europe*. London: Harvard University Press.
- Takeuchi, H. (2014). *Tax reform in rural China: Revenue, resistance, and authoritarian rule*. New York: Cambridge University Press.
- Thaxton, R. (1982). *Mao Zedong, Red Miserables, and the Moral Economy of Peasant Rebellion in Modern China*. R. P. Weller ve S. E. Guggenheim (Eds.), *Power and protest in the countryside içinde*. Durham: Duke Press Policy Studies.
- Tilly, C. (1978). *From mobilization to revolution*. New York: Random House.
- Wolf, E. R. (2019). *20. yüzyılda köylü savaşları*. Çev. Cem Somel. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wong, R. B. (1997). *China transformed: Historical change and the limits of European experience*. New York: Cornell University Press.

Bölüm 25

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - VI

YİRMİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - VI

KALİFORNİYA'DA JAPON ŞEKER PANCARI İŞÇİLERİNİN VERGİ DİRENCİ, 1909

PENSİLVANYA'DAKİ İTALYAN GÖÇMENLERİN VERGİ REDDİ, 1909

GÜNEY AFRIKA'DAKİ HİNTLİ İŞÇİLERİN VERGİ GREVİ, 1913

GALLİ MADENCİLERİN VERGİ MUAFİYETİ TALEBİ, 1919

KIBIRISLI TÜRKLERİN VERGİ REDDİ, 1958

Aykut Aydın

Gümüşhane Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

aykutaydin@gumushane.edu.tr

0000-0003-3627-2123

Gözde Nalbant Efe

İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi

gozde.nalbant@medeniyet.edu.tr

0000-0002-4651-2007

Özet

Çalışmada psikolojik, sosyolojik ve ekonomik nedenlere bağlı vergiye karşı toplumsal tepkiler olarak ortaya çıkan vergi isyanı, vergiye karşı direniş ve verginin reddi gibi olgular, yirminci yüzyıldaki örnekler üzerinden ele alınmaktadır. Bu bağlamda bir ulusun ayrıştırılması ve vergiler yoluyla toplumsal göçün engellenmesi gibi önemli tarihsel nedenler ve sonuçlar barındıran ve sonraki toplumsal hareketliliği etkileyen Kaliforniya'da Japon İşçilerinin ve Pennsylvania'daki İtalyan Göçmenlerin Vergileri Reddi olayları ele alınmıştır. Daha sonra benzer nedenleri barındıran Güney Afrika'da Hintlilerin verginin kaldırılması hedefiyle gerçekleştirdikleri grev etrafında değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca Galli Madencilerin vergi muafiyet tutarlarında artışa yönelik taleple vergi ödemeyi reddettikleri süreç incelenmiştir. Son olarak Kıbrıs'taki Türklerin Rum belediyelerine vergi ödemeyi reddettiği olay üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyanı, Verginin Reddi, Yirminci Yüzyıl

Abstract

In the study, we discuss phenomena such as tax revolt, tax resistance and tax refusal, which emerged as social reactions against taxes due to psychological, sociological and economic reasons through important historical examples in the 20th century. In this context, we review the refusal of taxes of Japanese Workers in California and Italian Immigrants in Pennsylvania. These taxes have important historical causes and consequences such as the segregation of a nation and the prevention of social migration and affected the subsequent social mobility. Then, we evaluated the strike of the Indians in South Africa with the aim of abolishing the tax, which has similar causes, in detail. In this study we also examine the process in which Welsh Miners refuse to pay tax with a demand for increasing tax exemption amounts. Finally, we discuss the case where the Turks in Cyprus refused to pay taxes to the Greek municipalities.

Keywords: Tax Revolt, Tax Refusal, 20th Century

GİRİŞ

Vergiye karşı toplumsal tepkiler bütünü olan vergi isyanı, yasayla konulmuş bir verginin halktan gelen tepkiler sonucu anlaşılmaya varılarak kaldırılması yahut isyanın bastırılmasıyla sonuçlanan toplumsal bir olaydır. Tarihte birçok ülkede birbirinden farklı ekonomik, sosyal, kültürel, etnik, dini vb. sebeplerle vergiye karşı tepkiler ortaya çıkmış; bunlardan bir kısmı vergi ödemeyi reddetme şeklinde görülmüş diğer bir kısmıysa iş bırakma, grev, yürüyüş vb. hareketleri beraberinde getirmiştir. Çalışmamızda, özellikle yirminci yüzyıl başlangıcında ABD, Birleşik Krallık, Güney Afrika ve Kıbrıs olmak üzere farklı ülkelerde ortaya çıkan çeşitli vergi isyanları incelenecektir.

Beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümde 1909 yılında ABD'nin Kaliforniya eyaletinde yabancı işçilere getirilen baş vergisi (poll tax) ve Japon göçmenlerin vergiye karşı tepkileri ele alınacaktır. İkinci bölümde yine 1909 yılında ABD'nin Pennsylvania eyaletinde düzenlenen ve göçmenlerin silah taşımaması engelleyen Göçmen Ateşli Silahlar Yasası'na karşı İtalyan göçmenlerin vergi ödemeyi reddetme şeklindeki tepkileri değerlendirilecektir. Üçüncü bölümde Güney Afrika'da 1901 yılı itibarıyla *özgür Hintli göçmenlere* uygulanan ve göçmenleri sözleşme altında çalıştırmayı yahut ülkelerine geri göndermeyi amaçlayan baş vergisine karşı 1913 yılında genç Mahatma Gandhi önderliğinde yükselen *pasif direniş hareketi* ve sonuçları, tarihsel bağlamıyla ele alınacaktır. Dördüncü bölümde Birleşik Krallık'ın 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın finansmanı için gelir vergisi oranlarının yanında muafiyet tutarlarını da azaltması sebebiyle ilk kez gelir vergisi mükellefi olan Galli maden işçilerinin 1919 yılında vergi ödemeyi reddetme şeklindeki tepkileri incelenecektir. Beşinci ve son bölümdeyse 1958 yılında Kıbrıslı Türklerin Rum belediyelerine vergi ödemeyi reddetmesi ve her kasabada geçici belediye komitelerinin oluşturulmasına yönelik eylemleri, yine tarihsel olaylar bağlamında değerlendirilecektir.

1. KALİFORNİYA'DA JAPON ŞEKER PANCARI İŞÇİLERİNİN VERGİ DİRENCİ, 1909

Göçmenleri Kaliforniya eyaletinden ayırmak için eyalet meclisinin ilk yasa kabulü 1850 tarihli Yabancı Madenciler Vergisi (Forcing Miners's Tax) adlı yasadır. Bu yasa Meksika ve Latin Amerikalı göçmenlerden kurtulan (!) Kaliforniya eyaletinde 1851 yılında kaldırılır. Lakin mezkûr yasa, *sarı tehlike* (yellow peril) olarak gördükleri Çinli madenciler için yeniden çıkarılır. Kaliforniya eyaletinde yasaların amacı, kabullenilmeyen göçmenlerin eyaletten geri yollanması veya eyalete daha fazla gelmelerinin engellenmesi olur. 1855 yılında kabul edilen yasa¹ da bunlardan biridir ve bu yasa, vatandaşlığa uygun olmayanların eyalete göç etmelerinin engellenmesi anlamına gelir. Bu yasa, Kaliforniya'ya getirilen her bir Çinli için gemi kaptanlarına elli dolarlık bir ayak bastı vergisi (landing tax) yükler. Lakin bu tür yasalar Çinli göçmenleri eyaletten uzaklaştırmak yerine masraflarını artırdığı için daha fazla çalışmalarına ve dolayısıyla eyalette daha fazla kalmalarına yol açar (Gendzel, 2009: 77-78).

Kaliforniya'da Çinlilere olan nefret her geçen gün artarak devam eder. Çinli göçmenlerden ve artan nüfuslarından iyiden iyiye rahatsızlık duyan Kaliforniya sakinleri Çin Dışlama Yasası'nın (Chine Exclusion Act) çıkmasına yönelik taleplerini artırırlar. ABD tarihinde ilk ve tek olarak bir ulusun yasalarla tecrit edilmesine yol açan bu yasayla Çinli göçmenlerin ABD'ye gelmeleri engellenir ve ABD'deki Çinli nüfusu yarı yarıya düşürülür. Yasa amacına ulaşır.

¹ Orijinal adı "An Act to Discourage the Immigration to This State of Persons Who Cannot Become Citizens Thereof" şeklindedir. Birebir karşılığı "Vatandaş Olamayan Kişilerin Devlete Göç Etmelerini Caydıran Yasa" olarak verilebilir.

Lakin 1900'den sonra Japonya'dan artan göç, Kaliforniya halkı için yeni bir sarı tehlike korkusu salar. 1920 yılında bile Japon göçmenler ve çocuklarının Kaliforniya nüfusunun sadece yüzde 2'sini oluşturmalarına rağmen Çinliler gibi Japonlar da Kaliforniyalılar tarafından ücret düzeyi başta olmak üzere yaşam standardı, sosyal düzen ve ırk bütünlüğü (racial integrity) için birer tehdit olarak algılanır (Gendzel, 2009: 80).

Kaliforniya halkı, Çinlilerden uyum sağlamayı reddetmeleri, Japonlardan ise çok iyi uyum sağlamaları yüzünden nefret eder. Japon göçmenler Kaliforniya'da çiftlikler, işletmeler ve aileler kurup İngilizce öğrenir ve Amerikan kültürünü benimser. Hatta çoğu Hristiyanlık dinine geçer. Japon göçmenlerin yaklaşık yüzde 63'ü tarımla uğraşır, kırsal yaşam tarzını benimser ve kırsal kesimdeki mesleklerle uğraşmayı tercih eder (O'Brien & Fugita, 1991: 19)². Bütün bu uyum sağlama çabalarına ve iki halk arasındaki belirgin farklılıklara rağmen Kaliforniya halkı, Japonları da Çinlileri de *varlıklarının tehdit unsuru oluşturduğu kalıcı yabancılar* (dışlanmışlar) olarak görürler. Hatta Çin Dışlama Yasası'nın Japonları da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği düşüncesine sahip çıkarlar. Bütün bunların sonucunda iki yasal girişimde bulunulur. Bunlar; Kaliforniya yasama organı tarafından Yabancı Arazi Yasasının (Alien Land Law) kabul edilmesi ve Yabancı Baş Vergisinin (Alien Poll Tax) getirilmesidir (Buell, 1923: 70).

On dokuzuncu yüzyıl sonları yirminci yüzyıl başlarında Oxnard şehrinin ekonomisi şeker pancarı üretimi etrafında döner ve şehirde istikrarlı bir emek kaynağına ihtiyaç duyulur. Japon işçileri Oxnard ovasında şeker pancarı tarlalarında ilk kez 1898 yılında çalışmaya başlarlar. Japon işçiler kısa sürede bölgedeki pancar ekimine ve üretimine hâkim olurlar (Barajas, 2001: 55-56). Japonlar üretim yapmak için arazi kiralatır, hatta arazilere değerlerinin üstünde kira ödemeye razı olurlar. Japon çiftçiler çok uzun saatler çalışır ve eşleri, hatta çocukları da tarım işlerine katılır. Japonların vakitlerinin çoğunu tarım işlerinde geçirmesi onların tarımda daha verimli ve etkin çalışmalarını sağlar. Bu durum ekonomik hareketliliğe önemli katkılar sunar. Yirminci yüzyılın başlarında şeker pancarı üretiminin artması, Japonların toprak işleyerek önemli miktarda gelir elde edip bu alanda başarılı olmaları, Japon çiftçilerin haksız rekabete yol açtıkları düşüncesini tetikler ve bu, yerli çiftçilerde (beyaz çiftçilerde) kızgınlığa sebep olur. Japon çiftliklerinin yaygınlığı ve Japonların kiraladıkları çiftliklerin giderek artması, endişelerin çoğalmasına yol açar. Bunun sonucunda Japonları çiftçilikten uzaklaştırarak, tarım işçisi statüsüne dönmelerini sağlamayı ve gelecekteki göçü engellemeyi amaçlayan Yabancı Arazi Yasası'nın çıkartılması desteklenir. Bu yasanın amacı, Japonların toprak alımlarını engelleyerek varlıklarını azaltmak ve bu sayede gelir elde edemedikleri için geri dönmelerini sağlamaktır. Kaliforniya yasa yapıcıları Japonları tarımda kısıtlamaya yönelik yasaları 1907 yılında çıkarmaya başlar. Bunun için en önemli destek haksız rekabete maruz kaldıklarını düşünen küçük ölçekli yerli çiftçilerden sağlanır (O'Brien & Fugita, 1991: 20-22)³. Yasa sayesinde sadece Asyalı göçmenleri kapsayacak şekilde *vatandaşlığa uygun olmayan yabancılar* -ki bunlar ABD topraklarında doğmuş ve ABD vatandaşı olsalar bile- tarımsal amaçlı toprak mülkiyeti edinmekten mahrum edilir (Buell, 1923: 70)⁴.

² Çinli göçmenlerin yaklaşık yüzde 24'ü tarımla yoğunluğuyorsa imalat ve mekanik işleriyle uğraşmaktaydılar. Ayrıca Çinli göçmenler kent hayatını yaşamışlar ve buradaki meslekleri tercih etmişlerdir.

³ Kira bedelleri o kadar yüksektir ki çiftlik gelirleri hasılatındansa mülk sahiplerinin kira geliri elde etmesi daha karlıdır. Büyük toprak sahipleri Japonlara yönelik bu kısıtlayıcı yasaya karşı çıkarlar, zira arazilerini Japonlara kiralamak arazilerinde mahsul üretimden daha karlıdır.

⁴ Mez-kûr yasa başlangıçta tüm yabancıların toprak sahibi olmasını engelleyecek kapsamda çıkartılmak istenir. Lakin yabancı yatırımcılar ve Avrupalı temsilcilerin itirazlarıyla bu yasa

Kaliforniya’da ikamet eden ve bunların kaydı için erkek olan yabancılara on dolarlık baş vergisi getirilir. Bu verginin Japonlara yönelik olduğu açıktır. Zira Japonlar eyaletteki en büyük yabancı göçmen topluluğu durumundadır (Buell, 1923: 70). Oxnard’da yaşayan ve şeker pancarı tarlalarında istihdam edilen dört yüz altmış Japon’dan ilçe baş vergisinin alınmasının yarattığı durum, buradaki pancar tarlalarında ciddi emek sıkıntısına sebep olur. İşçilerin baş vergisine tabi olduklarının ilan edilmesinin ardından, Oxnard’da zaten şehir vergisi (city tax) ödeyen işçiler, bu tür vergi girişimine ciddi bir itirazda bulunurlar. Şehrin idari yöneticileri, yani şerif ve yardımcılar, Japonların sahip oldukları atlara ve mallara el koyar ve onları mülklerini satma tehdidi altında vergiyi ödemeye zorlar. Bu durumda Japonların bir kısmı bölgeyi terk edip eyaletin diğer bölgelerine göç eder. Diğer bazılarıysa vergiyi ödemeyi reddeder. Vergiyi ödemeyi reddedenlerin mülklerine el konulur (Nevade State Journal, 21 Mart 1909).

Kaliforniya baş vergisi 1914 yılında yapılan oylamayla kaldırılır ve Kaliforniya eyaletinde hiçbir baş vergisinin alınmayacağına karar verilir. Lakin gelir kaybının telafisi için Denetim Kurulu, emlak vergisi oranını yükseltmeyi tercih eder (Harrison, 2021). 1921 yılında Eyalet Yüksek Mahkemesi, yabancı anlaşmalarını ve ABD Anayasası’nda yapılan değişikliği ihlal ettiği için Yabancı Baş Vergisini hükümsüz kılar (Gendzel, 2009: 80). Ülkenin en yüksek mahkemesi hem vatandaşların hem de yabancılardan eşit kanunlara ve kanunların sağladığı eşit korumaya tabi olacağını tartışılmaz olduğuna işaret eder ve hiçbir devletin yabancılara dışlayamayacağı veya yasal düzenlemelerle onların girişimciliklerinin kısıtlanamayacağını ifade eder. Böylece yabancılar bir eyalette ikame etme ayrıcalığıyla kabul edildiklerinde ve ikamet ettiklerinde, yargı yetkisi içinde olurlar ve yasaların eşit korumasına hak kazanırlar (M. F., 1922: 242; Barajas, 2001: 57).

2. PENSİLVANYA’DAKİ İTALYAN GÖÇMENLERİN VERGİ REDDİ, 1909

On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında İtalya’dan ABD’ye göç edenlerin sayısı dikkat çekici düzeyde artar. Öyle ki bu sayı, 1880’li yıllardan önce yılda on binden azken 1900’lü yılların başında yılda yüz bini aşar. 1880 ila 1920 yılları arasında yaklaşık beş milyondan fazla İtalyan, ABD’ye göç eder. İtalyanlar toplam göçmen nüfusunun yüzde 20’sinden fazlasını oluşturarak ABD’de güney ve doğu Avrupa’dan göç eden en büyük ulusu oluşturur (Luconi, 2011: 294; Mercadante, 2011: 554).

İtalyanların bu büyük ve kitlesel göçü ekonomik, sosyal ve politik baskıların bir tezahürüdür. İtalya’dan Amerika’ya ilk kitlesel göç akımları önceleri ayrılmış bölgelerden ve sonrasında siyasi birliğin sağlandığı 1861’de İtalyan Krallığının kurulmasından sonra gerçekleşir. Yeni krallığın sosyo-ekonomik koşulları iyileştirmede başarısız olması, ağır vergilerin getirilmesi ve diğer ülkelerin İtalya’nın gümrük vergisi artışına karşılık vermeleri sonucunda ihracatta düşüşler yaşanması, yeni krallığın çoğu vatandaş tarafından benimsenmesini güçleştirir (Luconi, 2011: 295). Ayrıca diğer Avrupa ülkeleri gibi İtalya’da da ABD ekonomisinin genişlemesine bağlı olarak ciddi bir tarım krizi yaşanır. İtalya’daki düşük tarımsal gelirlerle kıyaslandığında sanayi ücretlerindeki yedi ve sekiz kata varan

tasarısının geçme ihtimali ortadan kaldırılır. Böylece yasa koyucular doğrudan Japonları ilgilendiren “*vatandaşlık için uygun olmayan yabancılara*” uygulanabilir hale getiren bir strateji benimserler. Toprak sahiplerinin itirazlarını dikkate alan Senato, Japon çiftçilerinin üç yıllığına arazi kiralamalarına imkân veren maddeyi yasaya ekler. Ayrıntılı bilgi için bkz., (O’Brien & Fugita, 1991: 20-22).

yüksek ücret farklılıkları, ABD'ye göç etmeyi sağlayan başka bir önemli motivasyon kaynağı olur (Fauri, 2019: 150-151, Vellon, 2014: 16)⁵.

ABD'ye göç edenler İtalya'nın en yoksul kesiminden, modernist dürtülerden oldukça uzak, Güney İtalya ve Sicilya'dan gelen taşralılardan oluşur. Bu göçmenler, kendilerinden birkaç kuşak önceki atalarının alışkanlıklarını, geleneklerini ve çalışma yöntemlerini sürdürürler. Anglo-Sakson Amerikalılar yeni göçmenlerin adet ve geleneksel kültürlerini, iptidai (ilkel), çağdışı ve alt sınıf olarak görürler (Fenton, 1959: 134; Mercadante, 2011: 55). İtalyanlar hem alt sınıf olarak görülür hem de beyaz ırk olarak kabul edilmezler. Amerikalılar, İtalyanları zeytin rengindeki tenleri dolayısıyla *beyazlar ve siyahlar arasındaki Akdeniz balkı* olarak tanımlar ve *İtalyanlar, beyaz olmadıkları gibi, beyaz gibi de davranmıyor* tarzında ırkçılığa yönelik ifadeler kullanırlar. Örneğin, Kuzey Avrupa'dan gelen göçmenlerden beyaz adamlar (white men), İtalyanlardansa kara işçi (black labor) olarak bahsedilir. Dönemin popüler dergi ve gazeteleri özellikle güneyli İtalyanların doğalarının zalim, tehlikeli ve intikamcı olduğuna dair uyarılarda bulunur ve onları *kara el* (black hand) olarak tanımlar (Bencivenni, 2011). İtalyan Amerikalılar için *dago*, *wop* ve *gine* gibi anlamsız küçümseyici sıfatlar kullanılır. İtalyanlar yoğun etnik düşmanlığa maruz kalırlar. Amerikalı işçi yetkilileri bile milliyetçi (nativist) yaklaşım sergileyerek İtalyan göçmenleri istenmeyen ve zararlı olarak nitelendirirler (Luconi, 2011: 296; Bencivenni, 2011: 8).

İtalyan göçmenler Amerikan toplumunun ekonomik kaygılarını artırır. Amerikalı sendikalar, İtalyan göçmenlerin düşük ücretli istihdamı kabul etmeleri nedeniyle işçilerin yaşam standartlarını düşürdüklerini savunur. Gerçekten de çoğunlukla vasıfsız işçiler olduklarından İtalyanlar düşük ücretlerle çalışmaktadır⁷. Bu nedenle işçi sendikaları İtalyan işçilerin göçüne güçlü muhalefet gösterir ve onlara yasal kısıtlamalar getirilmesi gerektiğini savunurlar. Vasıfsız yabancı uyruklu işçilerin Amerikan işçi ücretleri üzerindeki

⁵ Bunun yanı sıra 1884-87 arası süren sıtma ve kolera salgınlarıyla üzüm bağlarında asma bitinin yayılması, 1906 yılında Vesuvius ve Etna volkanik patlamaları, 1908 yılında yaşanan ve büyük felakete yol açan deprem ve nüfus artışıyla ortaya çıkan siyasi huzursuzluklar da İtalyanların kitlesel göçüne sebep diğer başlıklardır. 1890'ların çalkantılı olayları daha önceden görülmemiş bir göçe sebep olur. Binlerce kişi uzun hapis cezalarına mahkûm edilir ve birçoğu da yerleşik olduğu yerlerden kaçmaya zorlanır (Bencivenni, 2011: 7-8). Fasci Siciliani, bu isyanların en önemlisi sayılabilir. Fasci Siciliani hareketi, Sicilya tarihinde toplu seferberliğin ana deneyimlerinden biridir. Bu hareket, politik-sendika işçi örgütleri olarak doğar ve 1891-93 yılları arasında gelişir. Sanayi işçileri, kömür madeni işçileri ve köylüler gibi farklı kategorileri içeren protesto, kentsel ve kırsal faşizmin oluşumuna yol açar. Birkaç yıl içinde oldukça çok taraftara ulaşan bu hareketin temel özelliği sosyalist matrisidir. 1892'de İtalyan İşçi Partisi'nin kurulmasıyla protesto, artan bir düzeyde sosyalizm ve toplumsal eşitlik idealiyle sınıf mücadelesi çehresine bürünür. Fasci hareketinin ana karakterleri olan Garibaldi Bosco, Verro, Barbato, De Felice Giuffridai Montalto, o yıllarda ülke çapında yayılan bir idealin ifadesi olurlar. Bir dizi ayaklanma ve Milano, Puglia, Marche ve Sicilya'da polis tarafından şiddetle bastırılan ve seksen kişinin ölümü ve dört yüz elli işçinin yaralanmasıyla sonuçlanan işçi protestoları, Fasci Siciliani'nin ve 1898 yılındaki Fatti di Maggio'nun ayaklanmalarını izleyen hükümet baskısından kaçan siyasi sürgünler tarafından radikal fikirler yayılmaya devam eder. Siyasi göç, İtalyan milliyetçi mücadelesi sırasında oluşur, lakin 1890'lı yılların çalkantılı olayları benzeri daha önceden görülmemiş bir göçe neden olur. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Bonaccorso 2018).

⁶ İtalyan asıllı serseri anlamına gelir.

⁷ İtalyan göçmenlerin büyük bir kısmı demiryolları hatlarının ve yollarının inşaatı, bakımı, onarımı, kanalizasyon işleri, konut inşaatı vb. uzmanlık istemeyen işlerde çalışırlar. Diğer bir kesimse manav, berber, ayakkabı boyacısı vb. olarak iş bulur. O dönemde İtalyan işçilerin, Amerikalı işçilerin ücretlerinden yüzde 79 daha az ücrete çalıştıkları belirtilir.

bu olumsuz etkisi, göçmen karşıtı tutumun perçinlenmesine katkı sağlar (Fauri, 2019: 148-152). Bu olumsuz algılar, İtalyan göçmenlerin Amerikan toplumuna uyumunu güçleştirir ve emekçi örgütlenmeleri ile beraberinde gelen mücadeleyi artırır. Buna rağmen ABD'deki İtalyan toplulukların nüfusu her geçen gün artmaya devam eder. İtalyan göçmenler New York, Boston, Philadelphia vb. büyük şehirlerin yanı sıra Pennsylvania, Ohio, Batı Virginia gibi madencilik yapılan yerleşim alanlarına yerleşirler; en hareketli ve uzun süreli devam eden radikal topluluklarını bu alanlarda kurarlar (Luconi, 2011: 296-299; Bencivenni, 2011: 8-10). Tarımda iş bulamayan ve Amerika sendikalarında üyelikleri kısıtlı olan İtalyan köylüler, ilk başta vasıfsız işlerde çalışırlar. *Padroni* denilen ustabaşlarının emrinde, sadece gıda ve barınma ihtiyaçları karşılanarak emekleri ve ücretleri sömürülen işçiler, çeteler tarafından inşaatlara gönderilir. Pennsylvania'daki padrone sisteminde reform yapmak için yapılan birçok uğraşa rağmen uzun yıllar bu sistem kontrol altına alınamaz (Fenton, 1959: 136).

ABD'deki İtalyan yerleşikler, Amerikalı geniş kitlelerce reddedilmeye tepki olarak, sosyalist ve anarşist çevrelerde örgütlenmeye başlar. 1886 yılında bu tür bir örgütlenmeden oluşan topluluk sayısı on bir iken; 1902 yılında bu sayı kırk bire ulaşır. Bu örgütler duvar, konfeksiyon ve inşaat işçileri tarafından ve önemli bir kısmıyla İtalya'da aynı köyden gelen, hem şehirli taraflardan oluşturulur. Bu tür örgütlenmeler İtalyan göçmenlerin yerel bağlılıklarının ne denli güçlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu, şehirlerde maruz kaldıkları etnik düşmanlık, baskılama ve kontrol edilme çabalarına karşı takındıkları saldırganca tutumun da bir tür göstergesidir (Fenton, 1959: 136-137).

ABD'de İtalyan göçmenlere yönelik ırkçı provokasyonlar hiç dinmez. Sürekli bir şekilde göçmenlerin şiddet içeren suçlara yatkın ve suça eğilimli oldukları afişe edilir. İtalyanların silah taşıdıkları korkusu etrafa hızla yayılırken, ten renklerine vurgu yapılarak '*esmer görünümlü dogaların*' suç işlediklerine ve tutuklandıklarına yönelik demeçler verilir⁸. Tabanca, sopa ve bıçak resimleriyle '*işte, İtalyanların taşıdığı silahlar*' şeklinde propaganda yapılır ve tutuklanan her yüz İtalyanın doksan dokuzunda ölümcül silahların varlığından bahsedilir. Saldırı, hırsızlıklar, soygun, şantaj, haraç, tehlikeli silah taşıma gibi suçlar İtalyanların mahkum edilmesi için ortak gerekçe olarak görülür. Buna karşın, İtalyanlara yönelik suçlar görmezden gelinir ve İtalyanların öldürülmesine, soyulmasına ve saldırıya uğramasına alaycı bir tavırla kayıtsız kalınır. Bu koşullar altında göçmen İtalyanlar kendilerini savunma ve itibarlarını geri kazanma çabasına girerler. Organize suç örgütü olarak görülen Kara El ile ilişkiler de bu koşullar altında başlar (Gervase & Maggio, tarih yok).

1908 yılında ABD'de bombalamalar oldukça artar ve bunların çoğu, İtalyan göçmenler tarafından işlenip işlenmediğine bakılmaksızın Kara El çetesinin gasp girişimlerine atfedilir. Yirminci yüzyılın başlarında İtalyanlar bilhassa New York bölgesindeki inşaat işçilerinin dörtte üçünden fazlasını oluşturmaktadır. İşçilerin, kazılar için kullanılan ve *İtalyan sosisleri* olarak adlandırılan dinamit çubuklarını çalıp, şantaj çetelerine sattıkları iddia edilir. Dinamit kullanımı ve satışına yönelik katı yasalar çıkartılmasına rağmen, şantiyedeki işçilerin günde iki veya üç çubuk dinamit çalmaya devam ettikleri rapor edilir. Kolluk güçlerinin terör eylemlerinin durdurulmasında yetersiz kalması, patlayıcı silah bulunduranlar için ek cezalar getirilmesine neden olur. İtalyanların suç işleyeceği korkusu, ABD'de özellikle de binlerce İtalyan göçmenin sözleşmeli olarak geldiği Pennsylvania maden kasabalarına kadar ulaşır. Pek çok cinayette sorumlu olduğuna inanılan Kara El

⁸ Oysaki polis raporları dikkatli bir şekilde incelendiğinde, İtalyanların suç işleme eğilimlerinin diğer göçmen topluluklarının yahut yerli halkın suç işleme oranından daha yüksek olduğu varsayımı doğrulanamaz (Lord vd., 1905: 209-210).

üyelerine yönelik operasyonlar gerçekleştirilir ve hemen hemen tüm maden yerleşiminde Kara El ajanlarının bulunduğuna yönelik açıklamalar yapılır. 1906 yılında, Pensilvanya Yerleşik Olmayan Lisans Yasası'nı (Pennsylvania's Non-Resident Licence Law) korkusuz ve saldırgan bir biçimde uygulamasıyla ün salmış olan L. S. Houk öldürülür. Houk'un öldürülmesinin ardından beş ay sonra William Squire Duff, Kara El'in üç üyesinin kuşları avlanmasını engellemeye çalışırken vurulur. Bu ölümler tepkilerin iyice yükselmesine neden olur. Houk cinayetinin akıllardan silinmemesi nedeniyle ve bu tür eylemleri engellemek için diğer eyaletler için de bir model olarak tanıtılan, 1909 yılında Pensilvanya'da çıkarılan *Göçmen Ateşli Silahlar Yasası* (Pennsylvania's Immigrant Firearms Act) bu gelişmelerin bir sonucudur (Shirk, 2007)⁹. Bu yasayla vatandaşlığı olmayan yabancı uyruklu sakinlerin herhangi bir vahşi hayvanı avlaması ve bu amaçla bir yabancıнын bir tüfek veya av tüfeğine sahip olması veya bulundurması yasa dışı hale getirilir. ABD yüksek mahkemesi de yasayı onaylar. Mezûr yasayla, ABD ve İtalya arasında 1871 tarihli İtalya vatandaşlarına yerlilerle aynı hak ve ayrıcalıkları garanti eden anlaşma ihlal edilmiş olur. Yasaya tepki olarak Lanesboro'daki bazı İtalyanlar vergileri ödemeyi reddeder ve böylece vergilere karşı direniş başlar (Gervase & Maggio, tarih yok).

3. GÜNEY AFRIKA'DAKİ HİNTLİ İŞÇİLERİN VERGİ GREVİ, 1913

Güney Afrika on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Boer Cumhuriyetleri denilen, çeşitli kısa süreli cumhuriyetler tarafından eyalet şeklinde yönetilen bir yapıya sahiptir. 1867 yılında elmasın, 1886 yılındaysa altının keşfedilmesiyle bölgenin ticari değeri önem kazanır ve bölge, Avrupa kıtasından ciddi miktarda göç almaya başlar. Değerli madenlerin keşfi sonrasında Birleşik Krallık bölgede yeniden hakimiyeti ele almak ister ve 1880-1902 yılları aralığında süren savaşlar boyunca Boer Cumhuriyetlerini işgal eder. Savaş dönemi sonrası sürdürülen müzakereler neticesinde bölgede bulunan dört Britanya kolonisi olan Cape, Natal, Transvaal ve Oranj Nehri Kolonileri bir araya getirilir ve kendi kendini yönetebilen Güney Afrika Birliği dominyonu oluşturulur (Wikipedia, 2022a). 1909 yılı, İngiliz Parlamentosu tarafından kabul edilen Güney Afrika Yasası ile Senato ve Avam Kamarası'ndan oluşan ikili meclis sistemine sahip Güney Afrika Birliği'nin resmi olarak kuruluşu kabul edilir. Birliğin varlığı, 1961 yılında kurulan ve günümüzde de süre gelen Güney Afrika Cumhuriyeti'yle devam eder (Wikipedia, 2022b).

İngiliz hükümeti, 1834'te köleliğin kaldırılmasının ardından tarımsal alanlardaki emek kaybını telafi etmek için sömürge altındaki Hindistan'dan tropikal kolonilere sözleşmeli işçilerin göçünü onaylar. Bu sayede 1860'lı yıllardan itibaren Hintli göçmenler, sözleşmeli işçi statüsü altında Güney Afrika bölgesine göç etmeye başlar (Swanson, 1973: 141). Britanya İmparatorluğu'nun Hintli göçmenler için geliştirdiği *sözleşmeli işçilik* yöntemi, emperyalizm çağında özgür olmayan emek için sömürgeler arası rekabette benzersiz bir avantaj sağlar. Hindistan halkı, imparatorluğun Karayip Adaları ve Fiji gibi Güney Afrika'daki plantasyon ekonomisi için de alternatif bir işgücü sağlayarak bir anlamda köle ticaretinin lideri konumundaki İngiltere'nin sivilleşmesine de katkı sağlar (Singh, 2016: 33).

1860 ila 1911 yılları arasında Hindistan'ın Kalküta ve Madras şehirlerinden yüz elli iki bin yüz seksen dört işçinin Natal'a sözleşmeli olarak geldikleri bilinir. Hintliler özellikle Natal Bölgesine şeker kamışı tarlalarında çalıştırılmak üzere beş yıllık sözleşmelerle getirilmişlerdir. Yeni gelişen Natal ekonomisinin büyümesi büyük oranda bu ucuz işgücü sayesinde sağlanır (Tayal, 1977: 519). Sözleşmeli Hintli işçiler, bölgede yeni kurulmakta olan

⁹ İtalyan göçmenler ülkelerinde küçük av hayvanlarını avlamaya alışkındır ve kendilerini *avcı* olarak tanımlarlar. Lakin ABD'deki halk ve yetkililer atfettikleri suçlar nedeniyle onları *kaçak avcı* olarak görmektedir.

şeker kamışı plantasyonlarının adeta belkemiği olma görevini üstlenirler. Hintli işçiler 1890'lı yıllarla birlikte endüstriyel sektörde de istihdam edilmeye başlanır ve özellikle Natal Devlet Demiryolları ile kuzey bölgesindeki kömür madenlerinde çalıştırılırlar. Özel mülklerde, otellerde, restoranlarda, yatılı okullarda ve hastanelerde hizmetli olarak da çalıştırılan sözleşmeli Hintli işçilerin yine de büyük bir bölümü, yüzde 75'inin tarım sektöründe istihdam edildiği bilinir (Swan, 1984: 241).

Hindistan'dan ayrılmadan önce imzalanan ve Hint Devleti yasalarına uyumlu bir şekilde hazırlanan sözleşmeler, Güney Afrika'ya gelen işçilerin bedensel varlığıyla ilgili her türlü konuyu düzenler. Öyle ki, sözleşmede sağlanacağı ifade edilen olanaklar bakımından kıyaslandığında, söz konusu işçilerin sahip olduğu haklar bakımından İngiltere kırsalındaki mevkidaşlarından daha iyi durumda oldukları düşünülür¹⁰. Lakin her sistem gibi bu sistem de zamanla suistimal edilmeye başlanır. İlerleyen yıllarda bir taraftan savaş sonrası 1902-09 dönemini kapsayan ekonomik depresyon derinleşirken diğer taraftan şeker fiyatlarının düşmeye devam etmesi, işverenlerin maliyet azaltıcı önlemler almasına yol açar ve işçiler açısından çeşitli zorlukları beraberinde getirir. Ekim ve hasat zamanlarında günde on yedi - on sekiz saate varan çalışma saatleri, yetersiz beslenme, barınma ve çalışma koşullarının kötülüğü, hastalık ve ölüm oranlarının yüksekliği, tıbbi destegin yetersizliği ve bunun ücretlendirilmesi sıkça rastlanılan mağduriyetler haline gelir. Lakin işçiler, çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla toplu bir protesto pratiğini uzun bir süre ortaya koyamazlar (Tayal, 1977: 520-530)¹¹.

Hindistan'dan gelen büyük göçmen toplulukları, karşılaştıkları zorlu çalışma koşullarının yanında ırk ayrımcılığına da maruz kalırlar. 1893 yılında bir yıllık avukatlık anlaşması için Güney Afrika'ya gelen genç Mahatma Gandhi, karşısında siyasi eylem konusunda tecrübesiz, küçük düşürücü politika ve yasalara karşı savaşmak için işbirliği içinde birleşemeyen bir Hint göçmen topluluğu bulur (King, 2019). Bir yılına geldiği ülkede 1914 yılına değin yaklaşık yirmi bir yıl kadar kalan Gandhi'nin sonrasında İngilizlere büyük bir ders olacak direnişinin siyasal deneyimini, Güney Afrika'daki Hintlilerin haklarını savunurken edindiği belirtilir (Hobsbawm, 2005: 91).

Gandhi, Güney Afrika'da geçirdiği ilk yılında Hintlilerin maruz kaldıkları çeşitli ayrımcılıklara tanık olur ve bazılarını bizzat deneyimler¹². Gandhi, Hintlilerin oy

¹⁰ Beş yıllık sözleşmeli ve beş yıllık da bağımsız hizmetten sonra işçinin ücretsiz bir dönüş hakkı mevcuttur. 1890'a kadar dönüş hakkı yerine işçilere bir arsa alma seçeneği sunulmuştur. Pazar günleri ve resmi tatiller haricinde iş günleri dokuz saatlik çalışma sürelerinden oluşur. On sekiz yaş üstü erkekler ilk yıllarında aylık on şilin, sonraki yıllardaysa her yıl bir şilin artmış şekilde aylık ücret kazanırken, kadınlar ya da on sekiz yaş altı erkekler bunun yansını kazanabilmektedir. Aylık ücretlerin yanında her bir göçmen için belirli gıda, kıyafet ve sağlık harcamasıyla kalacak yer vesaire tahsis de sözleşmede yer almaktadır.

¹¹ Tayal (1977) bu durumun gerekçeleri arasında şunları gösterir: İşçilerin işverenden izin kağıdı almadan mülkün iki mil uzağına gitmeleri yasaktır. Dolayısıyla işçilerin söz konusu sorunların çözümü için bir araya gelme pratikleri daha en baştan engellidir. Sözleşme gereği mülk sahipleri, işçilerin çalışma koşullarının incelenmesi açısından yılda bir kez denetime tabi tutulur. Lakin bu ziyaretler esnasında işçilerin çok azı denetmenlere şikayetlerini dile getirebilir. Zira kötü çalışma koşullarının yanında, günlük işlerini bitiremediklerinde ücretlerinde kesinti yapılması, hastalık masraflarının ücretten düşülmesi ve vaadedilen gıda, kıyafet desteklerinin eksik sunulması gibi haller nedeniyle işçiler işverene karşı borçlandırılır. Böylece kendisi ve ailesinin varlığını sürdürebilmesi tehlike altına girmiş olur.

¹² İlk olarak elinde birinci mevki bileti olmasına rağmen üçüncü mevkiye geçmediği için Natal'ın Pietermaritzburg kentinde trenden atılır. Yoluna at arabasıyla devam ederken Avrupalı bir

kullanmasını engelleyen bir yasa tasarısının hazırlandığını öğrendiğinde, halkının duruma karşı çıkmasına yardımcı olmak amacıyla ülkede kalış süresini uzatır. Yasanın çıkması engellenemese de yürüttüğü kampanya, Güney Afrika'da Hintlilerin yaşadığı sorunlara ve haksızlıklara dikkat çekme yönünden önemli bir adım olur (King, 2019). Bu sayede 1894 yılında Natal Hint Kongresi kurulur ve Gandhi bu örgütlenme aracılığıyla Güney Afrika'da bulunan Hint topluluğunun ortak bir siyasi güç arkasında toplanmasını sağlar. Gandhi, Hintliler olarak *yasal eşitlik doktrini* altında haklarının aranması gerektiğine dikkat çeker (Bhana & Vadeh, 2005).

Gandhi, Güney Afrika'daki mücadele sırasında sonradan ünlenecek olan *satyagraha* felsefesini geliştirir. *Satya*, Sanskritçe bir kelime olup İngilizce karşılığı *truth*, yani hakikattir. *Agraha* ise İngilizce *firminess* kelimesine eşdeğer tutulan, sağlamlığı ve gücü ifade eden bir kelimedir. Bu iki kelimenin birleşimiyle oluşan satyagraha, hakikatin gücü veya hakikate sanılmak gibi anlamlara gelir (Rai, 2000: 36). Felsefe özünde, belli bir kötülüğe ya da haksızlığa karşı kararlılıkla, lakin şiddete başvurmaksızın direniş göstermeyi öngörür. Günümüzde çoğunlukla *pasif direniş* (passive resistance) tabiriyle eşdeğer tutulsa da Gandhi bunun daha derin manaya sahip bir felsefe olduğunu vurgular. Bahsi geçen hakikat (*satya*) aslında Tanrıyla özdeşdir. Böylece hakikat için verilen mücadeleye daha manevi anlamlar yüklenir (Govinden & Hiralal, 2013: 3-4).

Ağustos 1906'da İngiliz Transvaal kolonisi yönetimi, çoğunluğu Hintli ve bin kadarı Çinli olan Asyalıların yeniden kayıt yaptırmasını gerektiren bir Asya Nizamnamesi (*Asiatic Registration Act*) yayınlar. Bu yasayla Hintlilerin, polis memurları tarafından talep edildiği takdirde on parmak izi vermeleri ve kayıt sertifikalarını göstermeleri zorunlu tutulur. Gandhi, 11 Eylül'de Johannesburg'da düzenlenen toplu gösteri sırasında pasif direniş yöntemini ilk kez uygulamaya başlar. Hint topluluğuna söz konusu yasaya karşı şiddete başvurmaksızın karşı çıkmalarını öğütler ve onlara sadece yasaya uymayı reddedip sonuçlarına katlanmaları yönünde çağrıda bulunur. Göçmenlerin önemli bir bölümü bu çağrıya uyar ve Gandhi'nin de aralarında olduğu iki binin üzerinde Hintli tutuklanır. 1909 yılında Güney Afrika Birliği'nin resmi kuruluşuyla birlikte yeni hükümet, durumun sakinleştirilmesine karar verir. Gandhi ve General Smuts, Mayıs 1911'de görüşmelerde bulunarak geçici bir anlaşmaya varırlar. Pasif direniş askıya alınır ve hapisteki direnişçiler serbest bırakılır. Lakin hükümet, parlamentonun desteğini alamadığı için uygulamanın kaldırılmasına yönelik geçici anlaşmayı kalıcı hale getirmez (Reddy & Hiralal, 2017: 6-7).

Natal'da savaş sonrası yaşanan depresyon, eski sözleşmeli işçilerin ekonomik anlamda geçim sıkıntısı yaşamasına sebebiyet verirken diğer taraftan, 1895 sonrasında istihdam edilen sözleşmeli işçiler yıllık üç pound¹³ tutarında baş vergisine tabi tutulurlar. Bu vergi, sözleşme dışı çalışan Hintlilere uygulanır ve yeniden sözleşme altında çalışmaya devam eden işçiler için geçerli olmaz. Kısa süre sonra vergi, göçmenlerin eşlerine ve çocuklarına da uygulanmaya başlanır (Swan, 1984: 241).

yolcuya yer vermek için arabanın dışında, basamak üzerinde yolculuk etmesi istenir. Bunu reddettiği için sürücü tarafından şiddete uğrar. Yolculuğu esnasında bazı otellere alınmaz. Sosyal haksızlıklar karşısında uyanmasına neden olan bu olaylar, daha sonraki sosyal eylemciliğine temel oluşturur.

¹³ Sözleşme altında ilk defa çalışan işçiler aylık on-on beş şilin, ikinci kez çalışan işçiler ise aylık on altı-yirmi şilin kazanabilirler. Özgür işçilerin ne kadar aylık kazandığı tam olarak bilinemese de bir pound= yirmi şiline karşılık geldiğinden verginin ekonomik anlamda oldukça zorlayıcı bir tutar olduğu görülür.

1900'lü yıllara gelindiğinde Güney Afrika'daki beyazların, el altında tutmak istedikleri şey, Afrikalıların emeği olur. Onlara göre, Güney Afrika'nın yirminci yüzyıldaki politik ekonomisinin alacağı şekil, Afrikalıların mülksüzleştirilmesiyle mümkün görülür. Başlangıçta yavaşça, sonrasında 1906 yılında çıkan yerli isyanın bastırılmasının ardından daha şiddetli bir şekilde Afrikalıları, mülksüzleştirilmiş ve Hintlilerin yerini alacak ucuz işgücü haline getirilmiştir (Desai & Vahed, 2013: 31). Teknolojik gelişmelerin yanında üretimin merkezileşmesi ve rasyonelleşmesiyle Hint göçüne duyulan ihtiyaç giderek azalır ve bu durum 1911 yılında sözleşmeli işçi göçünün aşamalı olarak kaldırılması kararını pekiştirir. Sözleşmeli işçilerin on şilin ve yıllık bir şilin artışla kazandığı ücretlerin yanında, yeniden sözleşme altına giren işçiler en fazla on altı ila yirmi şilin arasında aylık kazanırken, Afrikalıların şeker kamışı tarlarındaki istihdamını teşvik etmek amacıyla onlara aylık otuz şiline varan daha yüksek ücretlerin teklif edildiği görülür. 1906-07 yıllarında madenlerdeki ve şeker kamışı tarlalarındaki Hintli işçilerin oranı sırasıyla yüzde 44 ve yüzde 82 civarlarında iken, 1914-15 yıllarında bu oranlar yüzde 25 ve 56'ya geriler. Alınan vergi değerlendirildiğinde amacının vergi geliri elde etmek olmadığı, Hintlilerin ülkelerine geri dönmelerinin veya yeniden sözleşme altında çalışmalarını olduğu ortaya çıkar (Beall & North-Coombes, 1983: 59-64).

1885 yılında yürürlüğe giren vergi, 1901 yılı itibarıyla uygulanmaya başlanır. Söz konusu uygulamanın başlangıcıyla sözleşmeli işçi göçüne son verilen 1911 yılı arasında ülkeye elli dört bin elli iki Hintlinin giriş yaptığı kaydedilir. İlgili dönemi kapsayan istatistikler çerçevesinde bir kıyaslama yapılacak olursa, bu göçmenlerin yüzde 41,3'ü ilk ya da ikinci kez sözleşme altında çalışmaktayken, yüzde 22,6'sı Hindistan'a geri dönen, yüzde 20'si özgür Hintliler olarak koloni altında yaşamayı tercih eden ve üç poundluk vergiye tabi olanlardır (Beall & North-Coombes, 1983: 67)¹⁴. Nihayetinde ekonomik toparlanmanın başladığı savaş sonrası dönemde, sözleşmeli işgücünün önemli bir bölümünün yenilenmiş sözleşme koşulları altında çalışıyor olması, bir kısmının da ülkesine dönmüş olması, ekonomik bunalımın Hintli göçmenler üzerindeki etkisini ve bunun yanında uygulamaya konan verginin esas amaçlarını büyük ölçüde gerçekleştirdiğini gösterir (Swan, 1984: 241-242).

Uygulamaya giren baş vergisinin yanında, satyagraha kampanyasını yeniden canlandırmaya yardımcı olan diğer bir konu Yüksek Mahkeme'nin Hint evliliklerinin yasal statüsü hakkında bir karar vermesiyle Mart 1913'te gelişir. Göçmenlik makamları, 1912 yılında Hintli bir göçmen olan Hassen Essop'un karısının yasal bir eşin gerekliliklerini karşılamadığı için karaya çıkmasına izin vermez ve mahkeme de bu kararı onaylar. Kararı kabul eden Yargıç Searle, Hindistan'da Hassen Essop'un evliliğini bir kanun memuru önünde kaydettirmesi gerekmeyen uygulamayı görmezden gelir (Bhana & Vadeh, 2005). Bu kararıyla bir anlamda çok eşliliği tanıyan dinlere bağlı evliliklerin, yani Hint evliliklerinin çoğunun Güney Afrika'da geçersiz olduğu ilan edilmiş olur (Reddy & Hirallal, 2017: 8). Gandhi, bu karar sonrasında karşı karşıya kalınan haksızlığı, satyagraha kampanyasının yenilenmesi açısından bir fırsat olarak görür. Müslüman ve Hindu ayinlerine göre yapılan evliliklerin yasal geçerliliğinin mevcut bir hak olduğunu savunur ve Hindistan'daki emperyal yetkililerin bu tür evlilikleri kabul ettiğini belirtir. Bu, Güney Afrika'dakileri reddedenlerin açık bir çelişkisidir. Hükümet, konuyu düzenleyici bir yasa çıkarma konusunda isteksiz davranır (Bhana & Vadehi, 2005).

1913 yılındaki isyana yol açan bir diğer tetikleyici olay da 1912 Aralık ayında Soobrayan adında bir göçmenin Hindistan'dan Natal'a dönmesi ve Göçmenlik Bürosu Başkanı

¹⁴ Geri kalan göçmenlerin yüzde 6'sının öldüğü, yüzde 7'sininse sözleşmeleri sona ermeden hastalık nedeniyle ülkelerine geri dönüş yaptığı bilinir.

tarafından yasak göçmen olduğu gerekçesiyle reddedilmesidir. Bu kişi beş yıl boyunca sözleşmeli işçi olarak çalışır ve bu sürenin sonunda Natal'da kalmayı ve yıllık üç poundluk baş vergisini ödemeyi seçer. Soobrayan, yaklaşık beş yıl boyunca vergisini ödeyerek Natal'da özgür bir adam olarak ikamet ettikten sonra, Natal Yasası (1903) kapsamında verilen ayrıcalıklar sayesinde eyalette yasal bir ikametgâh edindiğini iddia eder. Hükümetse, üç poundluk vergi mükellefi statüsünün, korunmayan sözleşmeli bir Hintlinin statüsüne yakın olduğunu iddia eder. Konu, Yüksek Mahkeme'nin Natal Bölümü'ne gider ve Soobrayan'ın iddiası onaylanırken hükümetin iddiası reddedilir. Daha sonra kararın arkasından dolanan 1913 yılı Göçmen Düzenleme Yasasıyla üç poundluk vergisini ödeyen göçmen mükelleflerin ikametgâh hakkı ellerinden alınır¹⁵. Bu açıdan alınan kararlar, İngiliz devlet adamlarının Güney Afrika savaşı öncesinde ve sırasında Hint toplumuna verdiği sözler bakımından mevzuata aykırı gelişmeler olarak görülür (The Register).

Diğer taraftan çoğunluğu eski sözleşmeli işçilerin çocuklarından oluşan, bilinçli bir kimlik duygusuna yeni yeni sahip olan, maddi olarak daha başarılı oldukları için literatürde *Hintli elitler* diye geçen gruplar bir araya gelerek çeşitli birlikler kurmaya başlar. Bunlardan ilki, 1908 yılının başlarında kurulan Natal Hint Vatanseverler Birliği (Natal Indian Patriotic Union: NIPU)'dir. NIPU'nun ardını Koloni Doğumlu Hint Birliği (Colonial Born Indian Association: CBIA) VE Güney Afrika Hint Komitesi (South African Indian Committee: SAIC) izler. Bu oluşumlar, Batılı eğitimlilerin çoğunun yaşadığı ve çalıştığı Durban'da kurulur. Lakin hepsinin Natal'da güçlü şubeleri vardır ve daha küçük kent merkezlerinde de şube açma çalışmaları yapılır. Bahsi geçen oluşumların temel amacı, eski sözleşmeli işçiler üzerindeki üç poundluk verginin kaldırılması olur. Öyle ki, kısa süreli bir oluşum olan SAIC, 1911 yılında yalnızca baş vergisinin kaldırılmasını zorlamak amacıyla Hükümete kitlesel halk baskısı uygulamak için kurulur. 1911 yılında satyagraha hareketi gücünü kaybeder ve sadece Gandhi'yle Hükümet arasındaki müzakereler düzeyine iner. Vergiye karşı bu tür güçlü temsillerin kurulması sayesinde Gandhi, vergi sorununu yeniden Natal Hint Kongresi gündemine getirir (Swan, 1984: 245-248).

Hindistan Ulusal Kongresi'nin saygı duyulan yaşlı bir üyesi olan G. K. Gokhale, Gandhi'nin daveti üzerine 1912 sonlarında Güney Afrika'ya gerçekleştirdiği bir gezi sırasında Güney Afrika Birliği kabine bakanlarıyla Hintli göçmenlerin sorunları üzerine görüşmeler gerçekleştirir ve baş vergisinin kaldırılacağına sözünü alır. Lakin Hükümet bu konuda da verdiği sözü tutmaz (Reddy & Hiralal, 2017: 8). Hükümetin vergiyi kaldırmayı reddetmesi, Gandhi tarafından ahlaki olarak kabul edilemez bir *güveni kötüye kullanma* olarak görülür. Gandhi bunu dönemin siyasi ihtiyaçlarını karşılayacak bir fırsat olarak değerlendirir. Tam da göçmenlik yasası için uzun süren müzakerelerin görünüşte nihai bir açmaza ulaştığı 1913 yılının ortalarında yaşanan ve Natal Hint Kongresi'nin bu açmaz nedeniyle Gandhi'nin sözcülüğünü reddetmekle tehdit ettiği bir döneme rastlayan olay, Gandhi'nin baş vergisinin kaldırılmasını hareketin temel hedefi olarak ortaya koymasına imkan sağlar (Swan, 1984: 248).

1913 yılında isyanın fitilini ateşleyen ilk olay, Gandhi'nin eşi Kasturba Gandhi ve diğer dört kadının, Mart ayında Hindu evliliklerinin tanınmaması yönünde verilen mahkeme kararına karşı başlattığı mücadeledir. Bu kadınlar vardıkları noktada kayıt ücretini ödemeyi reddederek tutuklanma niyetiyle, Durban kentinden Natal'da bir şehir olan Volksrust'a doğru trene binerler. Polis ilk başta bu meydan okumaya nasıl tepki vereceğini bilemeyip kadınları zorla sınır köprüsünden Natal'a geri püskürtür. Kadınlarsa yılmadan köprünün

¹⁵ Bu yasayla ayrıca göçmenlerin Transvaal ve Cape'e girişleri sınırlandırılırken, Oranj Nehri'ne girişleriye tamamen yasaklanır (Beall & North-Coombes, 1983: 48).

karşısına geri döner. Bunun üzerine tutuklanıp yargılanan kadınlar 23 Eylül 1913 tarihinde Volksrust'ta üç ay hapis cezasına çarptırılırlar (Haswell, 2013). Bu gelişmenin ardından 13 Ekim'de Gandhi'nin temsilcisi ve kıdemli bir pasif direnişçi olan Naidoo, kuzeydeki kömür madencilik merkezi olan kentlerden Newcastle'da, diğer direnişçilerin ve vergi karşıtı oluşumlar olan NIPU ve SAIC'in bölgesel temsilcilerinin katıldığı halka açık bir toplantı düzenler ve Hintlilerin uğradığı haksızlıklara karşı bir pasif direniş komitesi kurar. Ertesi gün Naidoo ve pasif direnişçiler, Newcastle'daki Natal Devlet Demiryolları'nda çalışan işçileri barakalarından çıkarmaya çalışır ve 15 Ekim'de Naidoo ile iki direnişçi tutuklanır. 16 Ekim'de yetmiş sekiz işçi grev yaptıklarını belirtince mahkemeye çıkarılır ve 17 Ekim'de işbaşı yapmamaları halinde yargılanacakları belirtilir. Ertesi gün hareket beklenenin de ötesinde sonuç verir ve işçiler tek tek iş bırakırken, bir hafta içinde madenlerde yaklaşık iki bin, iki haftanın sonundaysa beş bin işçi greve gider. Bu öngörülmeyen kitlesel direnişe yol açan temel etkense işçilere ekonomik anlamda büyük sıkıntı yaratan, ömür boyu madenlerde ya da tarlalarda çalışmak dışında başka bir şans tanımayan üç poundluk verginin kaldırılması talebi olur (Swan, 1984: 249-250).

Hint evliliklerinin yasal olarak tanınması ve üç poundluk baş vergisinin kaldırılması talebiyle yükselen bu mücadele, Gandhi'nin önderliğinde kuzeydeki maden kenti Newcastle'dan Transvaal'a doğru kitlesel bir yürüyüşün¹⁶ başlatılması ile devam eder. İlk olarak 29 Ekim'de iki yüz işçinin harekete geçerek başlattığı bu yürüyüşe birkaç gün içerisinde dört bin civarı maden işçisi daha katılır. Hükümetse Gandhi'nin beklentilerini boşa çıkartarak yürüyüşçülere müdahale etmez. Hükümet, satyagraha kampanyasının önceki başarısızlığından da güç alarak grevdeki işçilerin gıda ve barınma gibi masraflarının karşılanamayacağı için hareketin zamanla sönümlenmesini umar ve taktik olarak bir bekleme oyununu seçer (Reddy & Hiralal, 2017: 8)¹⁷.

Gandhi'nin Önderlik Ettiği Transvaal Yürüyüşü

¹⁶ Gandhi'nin 1913 yürüyüşü, kuşkusuz, 1930 yılında Hindistan'daki ünlü Tuz Yürüyüşü için bir deneme koşusu olarak da hizmet eder ve Hindistan bağımsızlık hareketinde önemli bir rol oynar (Haswell, 2013).

¹⁷ Kasım'ın ilk haftasında hükümetin bu müdahalesizlik politikası gerçekten de grevin başarısını tehlikeye uğratır. Grevdeki işçilerin minimal düzeyde ekmek ve şeker ihtiyacının karşılanması günde ortalama iki yüz elli poundluk bir harcamayı gerektirir. Hint birlikleri ve Hindistan hükümeti bu masrafları finanse etmeye çalışır.

Grevin başarısını tehlikeye uğratan bu bekleme oyunu esnasında beklenmedik bir olay gerçekleşir ve güneydeki tarım işçileri kendi inisiyatifleriyle grev yapmaya başlar. Bu esnada Gandhi, grevin maden alanı dışına yayılmasını istemese de farkında olmadan tüm Hintli işçiler için bir ilham kaynağı haline gelir (Reddy & Hiralal, 2017: 11). Maden ve tarım işçilerini, Durban şehrindeki liman, şirket ve demiryolu işçileri, şoförler, aşçılar, haberciler ve çöpçüler izler. Kasım ayının ilk günlerinde kendiliğinden ve yavaş yavaş başlayan güneydeki grev, 7 Kasım itibarıyla artık ciddi bir güç haline gelir. Natal'daki binlerce tarım işçisinin de greve katılması, Hintlilerin mücadelesinin başında daha fazla yer almaya başlamasını sağlar. Grevin devam etmesi halinde şeker kamışı ve diğer ekin mahsullerinin hasadı gerçekleştirilemeyeceğinden mahsulün değersiz hale geleceği yönünde endişeler başlar (The Register). Tüm bu gelişmelerin yanında, 1913 yılı sona ererken daha önce bahsedildiği üzere vergi mükellefiyeti bulunan on bin sekiz yüz beş özgür Hintliden ancak dokuz yüz elli sekizi vergisini öder, diğerleriye bu yükümlülüklerini yerine getirmezler

(Beall & North-Coombes, 1983: 67).

Hintli göçmenler arasında giderek yayılan ve özellikle Durban ve Natal bölgesinde ürün pazarları, fabrikaları, otel ve restoranları, kömür madenleri, demiryolları ve daha başka birçok endüstri durma noktasına gelir. Bu mücadele karşısında Hükümetin müdahalesizlik politikasını değiştirmesi gerekir ve General Smuts'a kitlelerin durdurulması ve tutuklanması yönünde baskı başlar. Göçmenlere karşı polis şiddetinin de arttığı bu dönemde önce 9 Kasım'da Gandhi, 10 Kasım'da iki yardımcısı ve ilerleyen iki hafta içinde hareketin önde gelen diğer liderleri tutuklanır. Madenler hapishaneye dönüştürülerek yüzlerce maden işçisi maden göreviyle cezalandırılır. Diğer madencilerin çoğu da sessizce işlerine dönmek zorunda kalır. Yaşanan bu gelişmeler Hindistan'da da tepkiye neden olur ve Kral naibi, Güney Afrika hükümetini kamunun önünde eleştirerek, Hintlilerin Güney Afrika'daki çıkarlarını temsil edecek bir komisyon kurulması yönünde çağrıda bulunur. General Smuts talep edilen komisyonun kurulduğu haberini verir ve Aralık ayının başında artık grev hareketinin sonuna gelinir. İşçilerin büyük bir bölümü yeniden çalışmaya başlar. Nisan 1914'te komisyonun raporu ve sorunlara yönelik çözüm önerileri açıklanır. Komisyonun çalışması sonrasında yalnızca üç poundluk baş vergisi kaldırılmakla kalmaz, pasif direniş hareketine son vermek için uzun zamandır aranan çözümler de ortaya konulur (Swan, 1984: 256-257).

Komisyonun raporu Haziran 1914'te kabul edilen Hint Telafi Yasası (Indian Relief Act) ile sonuçlanır. Evliliklerin tanınmasıyla yargıç Searle'ın kararından önceki duruma dönüş sağlanır, üç poundluk baş vergisi yürürlükten kaldırılır ve Natal'da verilmesi gereken ikametgah sertifikaları onaylanır. Tüm pasif direnişçilerin affedildiği açıklanır. Buna ek olarak kanun, Güney Afrika'daki tüm ikamet iddialarından vazgeçmeye istekli olan herhangi bir Hintliye talep etmesi halinde Hindistan'a ücretsiz gidiş imkanı sağlar (Bhana & Vadeh, 2005). Gandhi, kendisi için belirlediği hedeflere ulaşılır ve sekiz yıl süren mücadele bu sayede son bulur. Yasanın onaylanmasıyla ülkesine dönmeye hazırlanan Gandhi, Cape Town, Durban, Johannesburg ve Pretoria kentlerinde veda toplantıları düzenleyerek varılan anlaşmanın hükümlerini halkıyla paylaşıyor (Reddy & Hiralal, 2017: 11).

4. GALLİ MADENCİLERİN VERGİ MUAFİYETİ TALEBİ, 1919

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında kömürle çalışan buhar motorlarının icadıyla birlikte tüm dünyada kömür talebi birden yükselir. Galler Bölgesi'nin ekonomisini kökten değiştiren bu gelişme karşısında Rhondda ve Cynon vadilerinde bulunan kömürden *siyah altın* diye bahsedilmeye başlanır. Galler tepelerine oyulmuş kömür madenlerini genişletmek için

zamanla yeşil vadilerin¹⁸ ağaçları kesilir ve bölgenin tabiatı da kısa sürede büyük ölçüde değişime uğrar (Ancestry, 2021).

Yirminci yüzyıl başlarına gelindiğinde Güney Galler ekonomisi, koloni sistemine dayanan, ani yükseliş ve düşüşler gösteren, ağırlıklı kömür madencilğine dayalı, ihraç pazarlarında oluşan fiyat değişimlerine duyarlılığı nedeniyle oldukça istikrarsız yapıya sahip bir ekonomi olarak tarif edilir. 1890'lardan 1920'lere değin bölgede madencilik hızla yükselir; bölge nüfusu ciddi bir artış gösterir¹⁹ ve yoğun bir göç alır. 1911 yılında Güney Galler bölge nüfusunun üçte birinin başka bir ülkeden, beşte birininse ülke içindeki farklı bölgelerden göç etmiş oldukları belirtilir (Bloor, 2002: 93).

Grafik 1: Galler Bölgesi Maden Üretim ve İstihdam Düzeyi (1874-1945)

Kaynak: (Merrill ve Kitson, 2017: 6).

1870'lerde yaklaşık 15 milyon ton kömür üretiminin gerçekleştiği bölgede, 1890 yılına gelindiğinde bu üretim düzeyinin iki katına çıkarak 30 milyon tona ulaşır. 1913 yılındaysa 57 milyon tonluk yıllık üretim miktarıyla zirveye çıkar. Üretim düzeyinin yüksek seyrettiği bu yıllarda istihdam da paralel bir gelişme gösterir ve 1920'lerde iki yüz elli bin kişi seviyesine ulaşır. Güney Galler bölgesi, yaklaşık çeyrek milyon madenciyi istihdam ettiği bu dönemde toplam Birleşik Krallık kömür üretiminin de yüzde 20'sini gerçekleştirir.

On dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyıl başlarında endüstri hızlı ve kontrolsüz bir şekilde gelişme gösterir. Artan verimlilik ve karlılık yarışı karşısında, çalışanların sağlığı ve güvenliği ikinci plana atılır ve bu amansız yarış birtakım sorunlara yol açmaya başlar (Curtis, 2014). Maden sahiplerinin oluşturduğu birlik tarafından verimliliği ve karlılığı artırmak adına 1875 yılından itibaren kömür işçilerine dayatılmaya başlanan *değişken ölçek* (sliding

¹⁸ Yirminci yüzyılın başlarında Galler bölgesindeki bir madenci ailesinin yaşadıklarını tarihsel bir bakış açısıyla anlatan Richard Llewellyn'in 1930 yılı romanı "Vadim O Kadar Yeşildi ki", 1941 yılında Jonhn Ford tarafından sinemaya da uyarlanır ve beş dalda Oscar kazanır. Morgan ailesinin en küçük üyesi Huw'un gözünden, madende çalışan, şarkı söyleyen, mutlu ve tok işçilerin anlatıldığı bir hikayeye başlayan roman, sonrasında kapitalist üretim ilişkilerinin yok ettiği neşe ve ışığın, hiçleşen emeğin, katledilen doğanın ve değişen toplumsal yapının destansı romanı olarak tasvir edilir.

¹⁹ Örneğin bölgede yer alan Rhondda Vadisinin 1851 yılı nüfusu sadece 1.998 iken, bu nüfus 1911 yılında 152.781'e yükselir.

scale) uygulaması, birçok işçinin finansal anlamda sıkıntı yaşamasına neden olur. Değişken ölçek uygulamasında ücret belirlenirken iki farklı ölçü esas alınır. Bunlardan ilki kömür ocaklarıyla sağlanan anlaşmaya dayalı olarak verilmiş sabit orandır. İkincisiyse kömürün satış fiyatının iki aylık ortalamaları baz alınarak verilen yüzdesel artış ya da azalışlardır. Böylece işçilere verilen ücret, sabit oranın yanında değişken oranın da (pozitif ya da negatif) göz önünde tutulmasıyla belirlenir. Başka bir deyişle maden işçilerinin ücretleri yalnızca çıkardıkları kömürün miktarına değil, fiyatına da bağlı hale gelmiş olur (Wikiwand, 2022).

Güney Galler ve Monmouthshire bölgesindeki maden işçileri, değişken ölçek uygulamasının kaldırılması için 1898 yılında bir grev başlatırlar. Söz konusu hareket, kısa sürede lokavta dönüşür ve yaklaşık altı ay sürer. Madencilerin bu direnişi sonuç vermez ve değişken ölçek uygulamada kalmaya devam eder. Lakin anlaşmayla belirlenen sabit ücret oranlarına yüzde 5 artış getirilmesiyle grev sona erer. Bu grev deneyimi Galler tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak görülür. Zira süreç içinde işçiler, sendikacılık pratiklerinin doğru bir şekilde nasıl hayata geçirileceğini deneyimlemiş olurlar. Bir diğer önemli kazanımsa grev sonrasında Güney Galler Madenciler Federasyonu'nun (South Wales Miners' Federation: SWMF) kurulması olur (Wikipedia, 2022c).

1898 yılında kurulan SWMF, 1914 yılına gelindiğinde Birleşik Krallık'taki en büyük birlik haline gelir. 1921 yılındaysa yüz doksan sekiz bin üyeyle en yüksek üye sayısına ulaşır. Ayrıca kömür sahaları genelinde *İşçi Okulu* denilen yerel eğitim sınıflarıyla sınıf bilincine sahip üyeler yetiştiren, söz konusu dönemde Birleşik Krallık'ın en militan örgütü olarak da tarif edilir (Bloor, 2002: 93-94).

1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı, marjinal gelir vergisi oranlarının artırıldığı ve vergiden muaf tutulan gelir düzeyi eşiklerinin azaltıldığı vergi reformlarını beraberinde getirir. Olağandışı seviyelere ulaşan enflasyonsa vergi dilimlerinin, istisna ve muafiyet tutarlarının reel değerini hızla aşındırır (Torregrosa-Hetland & Sabate, 2021: 1). Birleşik Krallık'ta savaşın finansmanında kullanılacak gelirleri artırmak üzere uygulamaya koyulan vergisel önlemler, 1915 yılında işçi kesiminin büyük bir bölümünün ilk kez gelir vergisi ödediği bir duruma yol açar (Whiting, 2009: 896). 1914 Kasım ayında gerçekleştirilen düzenlemelerle, gelir vergisi oranı iki katına çıkarılarak yüzde 12'ye yükseltilir ve artan oranlı bir şekilde uygulanır. Vergi muafiyeti tutarıysa 160 pounddan 130 pounda düşürülür. Muafiyet tutarındaki düşüş, ücret ve fiyatlardaki enflasyonist baskıyla birleştiğindeyse savaş öncesi 1,1 milyon kişiden oluşan vergi mükellefi sayısı, 1918'de 3,5 milyon kişiye ulaşır. Söz konusu dönemde ortaya çıkan bu mükelleflerin büyük bir bölümüyse ücret geliri elde eden işçilerdir. Başka bir deyişle düşük ve orta gelirli bireyler de artık gelir vergisi mükellefi sıfatını taşımaya başlamış olur (Broadberry & Howlett, 2005: 217).

Ücret kazançları üzerindeki gelir vergisi düzenlemeleri, matrah indirimlerinde gerçekleştirilen değişikliklerle daha da karmaşık bir hale gelir. 1918-19 arasında yirmi beş pound tutarındaki çocuk indirimi, evli eşleri de kapsayacak şekilde genişletilir ve bu tutarlar 1919-20 döneminde daha da artırılır. Böylece bekar ve evli erkekler arasında vergi yükümlülüğü bakımından farklılık oluşturulur. Bu farklı uygulamayla vergi idaresinin, tüm düşük gelirli için muafiyet düzeyini artırmak yerine vergiye karşı muhalif tepkileri kendi içinde ayrıştırma yolunu denediği belirtilir. Madenciler konfederasyonu bünyesinde gerçekleştirilen çeşitli toplantılarda vergi uygulamasındaki farklılıkların ihtilafa yol açacağı öngörülür. Gelir vergisi uygulamasında yüz yirmi pound matrah indirimi sınırı bulunmakta iken işçilerin kıyafet, yol, teçhizat gibi indirilebilir giderlerineyse yirmi pound sınır belirlenir. Bekar erkekler yalnızca bu yirmi poundluk indirim imkanından yararlanabilirken evli ve çocuklu işçiler neredeyse vergi ödemeyecek kadar indirim

imkanına sahip olur. Söz konusu durum üzerine başlangıçta vergi yükünün azaltılması amacıyla, tüm işçileri kapsayacak şekilde matrahtan indirim tutarlarının artırılması yönünde bir talep ortaya çıkmaya başlar. Lakin sonradan bu talep genelleştirilir ve vergi muafiyeti tutarının artırılmasını talep eden toplu bir harekete dönüşmeye başlar (Whiting, 2009: 898-901).

2 Haziran 1919 tarihince yayınlanan habere göre SWMF, üyelerinden gelir vergisi muafiyet tutarı iki yüz elli pounda yükseltilene kadar gelir vergisi ödemeyi reddetmelerini talep eden bir karar alır. Ayrıca bu kararda, Birleşik Krallık Madenciler Federasyonu'na (Miners' Federation of Great Britain: MFGB) benzer şekilde harekete geçmeleri yönünde ısrarla tavsiyede bulunur (The Grafton Argus and Clarence River General Advertiser). MFGB bu öneriye şiddetle karşı çıksa da Aralık ayı itibarıyla Güney Galler bölgesinde tahsil edilen vergi tutarı yok denecek kadar düşük bir düzeyde gerçekleşir (Whiting, 2009: 902).

Galli madenciler Aralık ayı içerisinde, gelir vergisinde muafiyet tutarının iki yüz elli pound olması talebiyle bir de grev gerçekleştirmeyi planlar ve bu grev için oylama yapılır. 73.307 kişi grev taraftarı yönde, 72.837 kişiye grev karşıtı yönde oy kullanır. Oylama sonuçları birbirine bu kadar yakın çıkınca SWMF, konuyla ilgili ulusal bir oylama düzenlemesini talep ettikleri MFGB'yle bir konferans yapılınca kadar grevi erteleme kararı alır (The Express and Telegraph; The Advertiser). MFGB ise ulusal düzeyde bir oylama gerçekleştirilmesi teklifini kabul etmez. Bu gelişmenin ardından bölgesel eylemliliğin başarısı giderek azalmaya başlar ve 1920 yılının başlarında maden işçileri vergilerini yeniden ödemeye başlar. Sonuç olarak Galli Madencilerin iki yüz elli pound tutarında genel vergi muafiyeti uygulanması talebiyle başlattıkları kampanya başarısızlıkla sonuçlanmış olur (Whiting, 2009: 903-905).

5. KIBRISLI TÜRKLERİN VERGİ REDDİ, 1958

1950'li yılların başında Yunan siyasiler Kıbrıs'ın Yunanistan egemenliğinin altına girmesinden bahsetmeye başlar. Türk siyasetçilerse İngiltere'nin adadan ayrılması durumunda adanın eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerektiğini, o da olmazsa İngiltere'nin bir çözüm yolu olarak adanın taksim edilmesi düşüncesini benimser. Rumların Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılmasını özetleyen Enosis girişimlerine karşılık, Türkler taksim tezini savunur. Kıbrıs konusunu Birleşmiş Milletlere götüren Yunanistan, istediğini alamaz ve tedhiş (terör) faaliyetlerine girişir. EOKA (Ethniki Organosis Kyprian Agoniston)²⁰ adlı örgüt ilk olarak İngilizlere karşı tedhiş hareketinde bulunsalar da asıl hedef, Kıbrıslı Türkler olur. Örgüt çözümü İngiliz birliklerinin adadan çıkartılmasında, *self-determinasyon*²¹ ve *Enosis*²² de arar. Örgütün asıl amacıysa adayı Türklerden temizlemek ve Enosisi gerçekleştirmektir (İsmail, 1992: 41-43; Manisalı, 2000: 28; Mirbagheri, 2010: 40-41; Açıkseç & Cankut, 2014: 1248-49; Balıkcıoğlu, 2016: 197).

EOKA, 21 Haziran 1955 tarihinden itibaren Türklerle şiddetli bir şekilde saldırmaya başlar. Rumların, Kıbrıslı Türklerle yönelik şiddetli saldırılarının artması, Türklerin savunma ve direnme için örgütlenmesini zaruri hale getirir. Kıbrıslı Türkler, Rum silahlı

²⁰ Kıbrıslı Savaşçılar Millî Örgütü anlamı taşıyan örgüt, Yunanistan hükümeti tarafından desteklenen, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için şiddetli saldırılarda bulunan, 1955 yılında Albay George Grivas tarafından kurulup yönetilen silahlı bir terör örgütüdür. Örgüt 1 Nisan 1955 tarihinde ilk bombalarını patlatarak resmen eyleme geçen örgüt, 21 Haziran 1955 tarihinden itibaren Türklerle yönelik saldırılara başlar. Ayrıntılı bilgi için bkz., (İsmail, 1992: 43).

²¹ Siyasi terminolojide *kendi geleceğini belirleme hakkı* demektir.

²² Kelime anlamı ilhak ve birleşmedir. Geniş anlamda, İskender İmparatorluğunun yeniden kurulması olarak yorumlanır. Ayrıntı bilgi için bkz., (Olgun, 1991).

örgütü EOKA ile mücadele edecek bazı silahlı örgütler²³ kursalar da bu küçük çaplı örgütlerin Yunanistan tarafından desteklenen EOKA'ya karşı etkili bir mücadele vermesi oldukça güçtür (Denktaş, 2008: 104; Mirbagheri, 2010: 25-40; Yiğit Yüksel, 2009: 169). Kıbrıs Türkleri hem EOKA ile mücadele edebilecek hem de İngilizlere Türk varlığını gösterebilecek daha geniş ve adayı kapsayacak disiplinli bir mücadele örgütüne ihtiyaç duyarlar. Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) bu ihtiyaçlar doğrultusunda bir bildiri yayımlanarak 15 Kasım 1957 tarihinde kurulur (Denktaş, 2008: 165; Mirbagheri, 2010: 41). Bildiride diğer mücadele örgütlerinin lağvedildiği, lağvedilen tüm örgütler yerine TMT örgütünün kurulduğu ilan edilir. Bu örgütün amacının Kıbrıs Türklerini hem emperyalist sömürge düzenine hem de Enosis düşünü gerçekleştirmeye çalışan Rumlara karşı savunmak olduğu açıklanır. TMT'nin bir saldırı örgütünden ziyade bir savunma örgütü olduğu vurgulanır²⁴. Kıbrıslı Türklerin bu tür askeri bir düzenle örgütlenmesi Rumlar karşısında yeterli olmayabilir. Bunun farkında olan Kıbrıslı Türkler; idari, ekonomik ve kültürel alanda da birtakım örgütlenmelere giderler ve birçok alanda çeşitli faaliyetlerde bulunurlar. İdari alanda ilk örgütlenmeye Rum belediyelerinden ayrı Türk Belediyelerinin kurulması şeklinde gerçekleştirilir (Manisalı, 2000: 29; Cumaloğlu, 2002: 47-49; Denktaş, 2008: 153-154).

1941-58 arası dönemde Kıbrıs'ta ortak belediyeler bulunur ve bu belediyelerde temsil durumu Türk ve Rum nüfus oranına göre belirlenir. Bahsi geçen dönemde Belediye Meclislerinde Rumlar çoğunlukta olduğundan Türk semtlerine hizmet verilmez ve bu nedenle Türk bölgeleri son derece bakımsız durumdadır. Buna ek olarak, Türk halkının belediye işleri görmezden gelinir, Türk kültürüne ait eserler yıkılır, Türk olan yer isimleri Rumcaya çevrilir ve dahası Türk karakteri taşıyan her şey bilinçli ve planlı olarak yok edilmeye çalışılır (Serter, 2014: 80). Nihayetinde Türk-Rum çatışmaları iyiden iyiye tırmanır. Tüm bu nedenler Türk belediyelerinin kurulması için önemli gerekçeleri oluşturur. Türk liderlerin öncülüğünde mitingler düzenlenir. Rum belediye başkanlarının toplanan belediye gelirleriyle Rum bölgelerine bayındırlık hizmetleri sunduğu, Türk bölgelerinin ihmal edildiği ve Enosis propagandası yapıldığı vurgulanarak, Türklerin Rum belediyelerine vergi ödememesi çağrılarında bulunulur. Sonrasında Türk belediyelerinin kurulmasına yönelik toplantılar düzenlenir ve bu toplantılarda bazı kararlar alınır²⁵. Buna göre her kasabada geçici belediye komitelerinin oluşturulması ve bundan böyle Rum belediyelere vergi ödenmemesine karar verilir (Balıkcıoğlu, 2016: 255-256).

Türk belediyeleri, 16 Haziran 1958 tarihinde Lefkoşa ve Lefkoşa'dan sonra sırasıyla Limasol, Larnaka, Mağusa ve Baf şehirlerinde fiilen faaliyete başlar. Lakin Rum kesimi Türklerin ayrı belediye kurmalarını reddeder ve Rum belediyeleri, belediyelerin coğrafi

²³ Kıbrıslı Türkler, EOKA'nın saldırılarına karşı Volkan ve Kara Çete, 9 Eylül Cephesi gibi küçük çaplı örgütlerle direnç göstermeye çalışırlar.

²⁴ 1958 yılı Kıbrıs'ta yoğun tedhiş olaylarının meydana geldiği bir yıldır. EOKA, Türklere yönelik yaptığı saldırılarla kitlesel ölümlere yol açar ve tüm köylerde Türk halkını hedef alan saldırılar düzenler. Rum semtlerinde ve karma köylerde atalarından kalan evlerde ikamet eden Türkler göçe zorlanır. Bu olaylar akıbetinde Türkiye'de ve Kıbrıs'ta- protesto mitingleri düzenlenir ve bu etnik düşmanlık karşısında Türkiye hükümetinin tavrı sertleşmeye başlar. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Olgun 1991: 17; Emircan 2007: 138-139).

²⁵ Bu kararlar şunlardır: (i) Tüm kasaba merkezlerinde Rumlardan ayrı belediyeler kurulacaktır. (ii) Vali Foot'a bir mektup gönderilip ondan belediye seçimleriyle ilgili hazırlıkların yapılabilmesi için köy muhtarlarına talimat vermesi istenecektir, (iii) Seçimlerde tek aday listesi çıkarılacaktır ve (iv) Her kasaba merkezinde seçim tarihine kadar belediye işlerine bakacak beş kişilik bir komite kurulacaktır. Ayrıca bu komiteler, Türk belediye sınırlarını tespit edecekler ve sınırlar içinde kalan yerler için imar planları hazırlayacaklardır. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Balıkcıoğlu, 2016).

taksimini reddeden kararlar alır. Sömürge dönemi Müsteşarı John Reddaway, ayrı belediyeler konusundaki Rum uyuşmazlığının ana nedeninin ekonomik ve pratik kaygılardan ziyade siyasi olduğunu ifade eder. Olaylar bu şekilde sirayet ederken, Kıbrıs Valisi Hugh Foot, 12 Ekim 1959 tarihinde Türk Belediye Komiteleri Kanunu'nu yürürlüğe koyar. Mezkr kanunla beş büyük şehirdeki Türk Belediyelerinin Türk sakinlerinden belediye vergisi toplama, maliye ve bunlarla ilgili işleri izleme, yerine getirme imkanı sunulur. Özetle Türk belediyeleri resmi olarak tanınır. Lakin bu Kanun, Zürih ve Londra anlaşmaları gereğince, ayrı belediyeler konusu kesin bir şekilde halledilinceye kadar geçici bir önlem olur (Serter: 82-85)²⁶.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Ekonomik sömürü, siyasal baskı, eşit olmayan sosyal düzenlemeler, kültürel ayrımcılık ve yoksulluk düzeyindeki yaşam şartları on dokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarında bazı toplulukları ABD'ye göçe zorlar. Lakin göçmenler için Amerikan topraklarında karşılaştıkları daha iyisi olmaz. Göçmenler, artan istihdam ve ücretlerden pay almak için ABD'ye gelirler. Göç eden insanların bazıları ABD kültürüne uyum sağlamada -asimile olmada- başarılı olurken; bazı göçmenlerse uyum sağlamada oldukça güçlük çekerler. ABD toplumu ülkelere gelen bu misafirleri ister uyum sağlasınlar ister sağlamasınlar kabullenemez. Amerikalılar ülkelere gelen göçmenlerin geleneksel kültürlerini ilkel ve alt sınıf olarak görür. En önemlisi de bu insanların varlıklarını, sosyal düzenlerine, ırk bütünlüklerine, yaşam standartlarına ve ücret seviyelerine yönelik bir tehdit olarak algılar.

Yirminci yüzyılın başlarında Japonya'dan Kaliforniya eyaletine artan göç, Kaliforniya sakinleri için benzer korkuları tetikler. Japonların çoğu İngilizce öğrenip Hristiyan dinine mensup olur, kırsal yaşam tarzını benimseyerek çiftlikler, aileler kurar ve Amerikan kültürüne oldukça uyum sağlarlar. Bütün bu çabalarına rağmen "*varlıklarına yönelik tehdit unsuru oluşturan kalıcı yabancılar*" olarak görülen bu göçmen topluluklarına yönelik iki yasa çıkartılır. Bunlardan biri Japonların toprak sahibi olmasını engelleyen ve ülkelere geri dönmeleri amacı güden Yabancı Toprak Yasası; diğeri ise baş vergisidir. Oxnard'daki tarım işçileri halihazırda var olan ve ödedikleri şehir vergisinin yanında bu tür bir vergi konulmasına karşı çıkarlar. Lakin sahip oldukları mallara el konularak, vergiyi ödemeye zorlanırlar. Ödemeyi reddeden Japonların bir kısmı bölgeyi terk eder.

Yine aynı dönemde İtalya'nın sosyal, politik ve ekonomik koşulları nedeniyle; ülkenin en yoksul ve vasıfsız insanları ABD'ye göç eder. Amerikalıların göçmen İtalyanları çağdışı, barbar, suç işlemeye eğilimli alt sınıf olarak görürler. Ayrıca İtalyan göçmenler düşük ücretlerle çalıştıkları ve yaşam standartlarını düşürdükleri için Amerikan toplumunda ekonomik kaygıların da artmasına yol açar. Bu durum işçi sendikalarının da göçmen karşıtı tutum sergilemesine neden olur. İtalyan göçmenlerin geniş kitlelerce kabul görmemesi ve etnik ayrımcılığa uğramaları bir yandan İtalyanların uyumunu güçleştirirken, diğer taraftan sosyalist ve anarşist çevrelerde örgütlemelerini artırır. İtalyanlara yönelik etnik

²⁶ Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nın 173. maddesinde *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin en büyük beş şehrinde, yani Lefkoşa, Limasol, Mağusa, Larnaka ve Bafta, bu kasabaların Türk halkı tarafından ayrı belediyeler kurulur* ibaresi yer alır. Ayrıntılı bilgi için bkz., (Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası). Aslında ayrı belediyelerin kurulması Rumlar tarafından da istenilen bir durumdur. Başpiskopos Makarios, ihmal yüzünden fakirleşmiş Türk bölgelerinin yükünden kurtulmak için bu çözüm önerisini bilhassa benimser. Lakin daha sonra Makarios ve Rum Liderliği bu öneriden, belediyelerin ayrılmasının Türkiye'nin istediği *taksim tezi*ni güçlendireceği için vazgeçerler Ayrıntılı bilgi için bkz., (Serter, 2014).

provokasyon her geçen gün katmerlenerek artar, ten renklerine vurgu yapılarak şiddet içeren eylemlerde yer aldıkları propagandası yapılır. İtalyanlara karşı işlenen suçlara görmezden gelinir. İtalyanların kendilerini savunma ve itibarlarını geri kazanma çabaları, suç örgütü olarak görülen *Kara El*'in prestij kazanmasını sağlar. ABD'de bir İtalyanın bile işleyip işlemediğine bakılmaksızın her suç Kara El çetesiyle özdeşleştirilir. Öyle ki, İtalyanların suç işlediği algısı birçok İtalyan göçmenin sözleşmeli olarak geldiği Pennsylvania maden kasabalarına kadar ulaşır. Mücadele yöntemi olarak Pennsylvania'da 1909 yılında *vatanışlığı olmayan yabancı uyruklu sakinlerinin herhangi bir vahşi hayvanı avlaması ve bu amaçla bir yabancıyı bir tüfeğe veya av tüfeğine sahip olması veya bulundurmasını* yasa dışı hale getiren Göçmen Ateşli Silahlar Yasası çıkartılır. İtalyanların tepkisini toplayan bu yasaya Lanesboro'daki bazı İtalyanlar vergi ödememekle karşı koyarlar.

ABD'deki örneklerle benzer şekilde, yirminci yüzyılın başlarında yine göçmen sorununun yaşandığı başka bir bölge de Güney Afrika olur. 1860'lardan itibaren Hindistan'dan Güney Afrika'ya *sözleşmeli işçi* statüsü altında göç eden Hintliler sağlamış oldukları ucuz işgücü sayesinde, ülkenin şeker kamışı plantasyonları, devlet demiryolları, kömür madenleri gibi alanlardaki üretiminin belkemiğini oluşturmurlar. 1900'lere gelindiğinde gerek Güney Afrikalıların mülksüzleştirilerek işgücünün ucuzlaştırılması gerekse de teknolojik gelişmelerin üretimde sağladığı avantajlar nedeniyle bu Hint işgücüne duyulan ihtiyaç giderek azalır. Etnik kökenleri nedeniyle de sürekli ayrımcılığa maruz kalan Hintli göçmenlerin başta oy kullanma, sonrasında ikametgah hakları ellerinden alınır. 1901 yılı itibarıyla uygulamaya giren üç pound tutarındaki *özgür (sözleşme altında olmayan) Hintlilere* uygulanan baş vergisiyle göçmenler, ülkelerine geri dönmeleri yahut ömür boyu madenlerde ya da tarlalarda ucuz işgücü olarak kalmaları yönünde baskı altına alınır. 1913 yılında Hint evliliklerinin yasal olarak tanınmadığını ilan eden mahkeme kararı, bardağı taşıran son damla olur. Madenlerde başlayan grev hareketi sonrasında tarla işçilerinin de katılımıyla kitlesel bir greve dönüşür. Aynı yıl vergi mükellefiyeti bulunan Hintlilerin yüzde 90'dan fazlası vergisini ödemez. Özellikle Hintlilerin yoğun olarak bulunduğu Durban ve Natal bölgelerinde birçok endüstri durma noktasına gelir. Mahatma Gandhi'nin önderlik ettiği *pasif direniş (satyagraha)* hareketi sonrasında Güney Afrika hükümeti anlaşma yoluna gitmek zorunda kalır. 1914 yılında baş vergisinin kaldırıldığı ve diğer sosyal haklardan bazılarının teslim edildiği Hint Telafi Yasası sayesinde, kitlesel grev hareketiyle birlikte vücut bulan vergi isyanı göçmenlerin lehine sonuçlanır.

İncelenen dönemde diğer bir vergi isyanının çıktığı bölge ise Birleşik Krallık'a bağlı Galler bölgesidir. Yirminci yüzyılın başında çeyrek milyonluk işçi istihdamıyla Birleşik Krallık kömür üretiminin beşte birini karşılayan güney Galler Bölgesi'nde Güney Galler Madenciler Federasyonu adında bir sendikal yapılanma mevcuttur. 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı nedeniyle Birleşik Krallık, marjinal gelir vergisi oranlarını artırır. Vergi muafiyetini yüz altmış pounddan yüz otuz pounda düşürülür ve savaşın finansmanı için mali kaynak bulunmaya çalışılır. Hızla artan enflasyon, muafiyet tutarlarının reel değerini düşürürken birçok düşük ve orta gelirli çalışan, ilk kez gelir vergisi mükellefi haline gelir. Ayrıca düzenlemeyle matrahtan indirim tutarlarında da değişiklikler yapılır. Vergiye karşı tepkileri kendi içinde ayrıştırmak amacıyla bekar ve evli mükellefler arasında ihtilafa yol açacak şekilde düzenlenir. Madenciler Federasyonu öncülüğünde başlangıçta indirim tutarlarının bekar işçiler için de artırılması yönünde bir talep ortaya çıkarken, sonrasında tüm işçileri kapsayacak şekilde savaş dönemi öncesindeki duruma dönülmesi ve gelir vergisinden muaf tutulacak tutarın iki yüz elli pounda yükseltilmesi şeklinde ortak bir talep ortaya konulur. Güney Galler Madenciler Federasyonu 1919 yılında üyelerinden, muafiyet tutarı iki yüz elli pound oluncaya dek gelir vergisini ödemeyi reddetmelerini ister

ve bölgede tahsil edilen vergi yok denecek kadar düşük bir düzeye geriler. Talebin kabul ettirilmesi amacıyla planlanan grev için gerçekleştirilen oylamada, oyların birbirine çok yakın çıkması nedeniyle grev ertelenir. Ulusal düzeydeki Madenciler Konfederasyonu'nun destek vermekte isteksiz davranması nedeniyle bölgesel eylemliliğin başarısı giderek azalır. Sonuç olarak talepleri karşılık bulmayan maden işçileri, 1920 yılında vergilerini yeniden ödemeye başlar.

Yirminci yüzyılın ortasında vergi ödemenin reddedildiği bir başka örnek Kıbrıs'ta ortaya çıkar. Söz konusu dönemde Rumlar, Kıbrıs'ın Yunanistan egemenliği altına girmesini savunurken; karşı tez olarak Türkiye adanın eski sahibine verilmesini, eğer verilmezse taksim edilmesini savunur. Rumlar enosis düşünü gerçekleştirmek ve Türkleri adadan temizlemek amacıyla siyasi diyalogları bir tarafa bırakır ve Yunanistan destekli EOKA silahlı örgütünü kurarlar. Bu örgüt Türklere yönelik tedhiş ve adadan kovma faaliyetlerini yürütür. Diğer taraftan nüfus oranına göre temsil durumunun bulunduğu ortak belediyelerle yönetilen şehirlerde, Belediye Meclislerinde Rumlar çoğunlukta olduğundan, Türk semtleri yeterli hizmet alamaz, Türklerin belediye işleri takip edilmez, Türk kültürüne yönelik eserler yok edilir ve Türk yerlerinin ismi Rumcayla değiştirilir. Özetle Türklerin izini taşıdığı her şey kasti ve planlı olarak yok edilmeye çalışılır. Buna ek olarak Türk-Rum çatışmalarının daha da artmasıyla Türk liderlerin öncülüğünde savunma mitingleri gerçekleştirilir. Rum belediyelerinde toplanan gelirlerin enosis faaliyetleri için kullanılması ve sadece Rum bölgelerine belediye hizmetlerinin götürülmesi gerekçeleriyle Rum Belediyelerine vergi ödenmemesi kararı alınır.

İnceleme döneminde ele alınan örneklerden de görüldüğü üzere Galler örneği hariç tutulduğunda, vergilerin arkasındaki temel amaç her zaman kamusal hizmetlerin sunumunu sağlamak olmamıştır. Vergiler çoğu zaman bir finansman aracından daha fazlasını ifade etmektedir. Vergiler hoşnut olunmayan göçmenleri ülkeden uzaklaştırmak ya da en azından daha fazla gelmelerini engellemek için siyasi bir araç olarak kullanılmıştır. Yirminci yüzyılda kabul edilen vergilerin çoğunlukla bu amacı taşıdığı görülmektedir. Göçmenlere yönelik hoşnutsuzluk, etnik düşmanlık çerçevesinde gelişim göstermiş olsa da temelindeki en önemli kaygının, ucuz göçmen işgücü karşısında yaşanan ekonomik kaygılar olduğu söylenebilir.

Vergiye karşı tepkilerin sebebi ise her zaman verginin kendisi olmamıştır. Kaliforniya ve Güney Afrika örneklerinde durum böyle iken, örneğin Kıbrıs'ta yaşanan toplumsal olaylar ya da Pennsylvania'daki ateşli silahlara yönelik çıkarılan kanun karşısında kitleler vergi ödemeyi reddetme yolunu tercih etmiştir. Galler'de ise verginin kendisi değil uygulanan muafiyet tutarının düşüklüğü vergi ödemenin reddedilmesinin temel nedeni olmuştur.

KAYNAKÇA

- Açıkses, E. ve Cankut, A. (2014). Kıbrıs meselesinin tarihsel gelişimi ve uluslararası hale gelme sebepleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(4), 1241-1259.
- Ancestry (2021). Historical insights, coal mining in South Wales. Erişim Adresi (13 Aralık 2021) <https://www.ancestry.co.uk/historicalinsights/coal-mining-wales>.
- Balıkçioğlu, E. (2016). Taksim tezi bağlamında Kıbrıs (1954-1960). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, SBE.
- Barajas, F. P. (2001). Work and leisure in La Colonia: Class, Generation, and interethnic alliances among Mexicanos in Oxnard, California, 1890-1945 (Dissertation of Doctor of Philosophy). Faculty of Claremont Graduate University in the Graduate Faculty of History, UMI, Claremont, California.
- Beall, J. D. ve North-Coombes, M. D. (1983). The 1913 disturbances in Natal: The social and economic background to 'passive resistance', *Journal of Natal and Zulu History*, 6(1), 48-81.
- Bencivenni, M. (2011). Italian immigrant radical culture the idealism of the sovveersivi in the United States 1890-1940. New York University Press, Newyork and London.
- Bhana, S. ve Vadeh, G. H. (2005). The making of a political reformer: Gandhi in South Africa, 1893-1914. New Delhi: Manohar Books. Erişim Adresi: https://www.mkgandhi.org/social_reform/social_reform.htm
- Bloor, Michael (2002). No longer dying for a living: Collective responses to injuiry risks in south wales mining communities, 1900-47. *Sociology*, 36(1), 89-105.
- Bonaccorso, C. (2018, 12 Nisan). The repression of the Sicilian Fasci and the lack of modernization of sicily 2. The Sicilian Bundles of Workers. Erişim Adresi (15 Ocak 2022): <https://sites.google.com/site/sentileranehecantano/schede/dal-rsorgimnto-alla-prima-guerra-mondiale/-la-repressione-dei-fasci-siciliani-e-la-mancata-modernizzazione-della-sicilia>
- Broadberry, Stephen ve Howlett, Peter (2005). The United Kingdom during world war I: Business as usual? Broadberry, Stephen ve Harrison, Mark (Ed.). *The economics of world war I içinde* (206-234). Cambridge University Press.
- Buell, R. L. (1923). The development of anti-Japanese agitation in the United States. *The Academy of Political Science*, 38(1), 57-81.
- Cumaluoglu, Y. (2002). Türk mukavemet teşkilatı: Kıbrıs Türkleri'nin bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi. Ülger, İ. K. ve Efegil, E. (Ed.). *AB ve Kıbrıs bugünü ve geleceği içinde*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Curtis, B. (2014). The South Wales Miners' Federation and the perception and representation of risk and danger in the coal industry, 1898–1947. Erişim Adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4582420/>
- Denktaş, R. R. (2008). Kıbrıs elli yılın hikayesi. İstanbul: Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.

- Desai, A. ve Vahed, G. (2013). Indenture and Indianness in South Africa, 1860-1913. S. Patel ve T. Uys (Eds.). *Contemporary India and South Africa. Legacies, identities, dilemmas içinde* (21-34). London: Routledge.
- Emircan, M. S. (2007). Kıbrıs Türk toprağıdır bütün Türklerin vatanıdır. Birinci Cilt (2.bs.). Ankara: Araştırma Dizisi, TürkAr.
- Fauri, F. (2019). Economic fears of mass migration from southern Italy in early twentieth century America. *Journal of Modern Italian Studies*, 24(1), 147-170.
- Fenton, E. (1959). Italians in the labor movement. *Pennsylvania History: A Journal of Mid-Atlantic Studies*, Penn State University Press, 26 (2), 133-148.
- Ford, John (Yönetmen). (1941). *Vadim o kadar yeşildi ki* [Film]. ABD: 20th Century Fox.
- Gendzel, G. (2009). It didn't start with proposition 187: One hundred and fifty years of nativist legislation in California. *Journal of the West*, 48(2), 76-85.
- Gervase, S. ve Maggio, A. J. (t.y.) Amici Curiae brief of Italo-american jurists and attorneys in support of petitioners. Erişim Adresi (10 Ocak 2022): https://www.supremecourt.gov/DocketPDF/20/20-843/184310/20210719174301985_40977%20pdf%20Charles%20br.pdf
- Govinden, D. ve Hiralal, K. (2013). 1913 Satyagraha, passive resistance and its legacy. *Journal of Natal and Zulu History*, 31(2), 1-13.
- Harrison, R. L. (2021). Kaliforniya anket vergisinin tarihçesi. (10 Kasım 2021): <https://ichi.pro/tr/kaliforniya-anket-vergisinin-tarihcesi-175410847296202>
- Haswell, R. (2013, 31 Ekim). Commemorating the centenary of Gandhi's 1913 March. (28 Aralık 2021), <https://capitalnewspapers.co.za/7081/commemorating-centenary-gandhis-1913-march/>
- Hobsbawm, E. (2005). İmparatorluk çağı, 1875-1914. (Vedat Aslan, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- İrkiçatal, E. (2012). İngiliz belgelerine göre Kıbrıs meselesi'nde "Taksim" fikrinin ortaya çıkması ve İngiltere'nin "Çifte self determinasyon" teklifi. *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı.
- İsmail, S. (1992). 100 Soruda Kıbrıs sorunu. Lefkoşa.
- Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası. (1960). Lefkoşa: Kıbrıs Hükümet Matbaası.
- King, M. E. (2019). How South Africa forced Gandhi to Reckon with racism and imperialism. Erişim Adresi (15 Ocak 2022): <https://wagingnonviolence.org/2019/10/south-africa-forced-gandhi-reckon-with-racism-imperialism/>
- Llewellyn, R. (2020). *Vadim o kadar yeşildi ki*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Lord, E.; Trenor, J. J. D. ve Barrows, S. J. (1905). *The Italian in America*. New York: B. F. Buck & Company.
- Luconi, S. (2011). Discrimination and identity construction: The case of Italian immigrants and their offspring in the USA. *Journal of Intercultural Studies*, 32(3), 293-307.

- Nevade State Journal, Reno, NV. (21 Mart 1909). Japanese laborers refuse to pay tax. Erişim Adresi: <https://www.newspapers.com/clip/2359020/nevada-state-journal-reno-nv-21-mar/>
- Manisalı, E. (2000). Düünden bugüne Kıbrıs. İstanbul: Cumhuriyet, Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Mercadante, L. A. (2011). Italian-American immigrants and religious conversions, Pastoral Psychol. Merrill, T. ve Kitson, L. (2017). The End of Coal Mining in South Wales: Lessons Learned from Industrial Transformation içinde (551-561). The International Institute for Sustainable Development, Canada. <https://www.iisd.org/publications/end-coal-mining-south-wales-lessons-learned-industrial-transformation>
- M. F. (1922). Constitutional law: Equal protection: Alien land law. California Law Review, 10(3), 241-246.
- Mirbagheri, F. (2010). Historical dictionary of Cyprus. Historical dictionaries of Europe, No. 69. Lanham, Maryland: The Scarecrow Press.
- Olgun, A. (1991). Kıbrıs gerçeği 1931-1990. Ankara: Demircioğlu Matbaacılık.
- O'Brien, D. J. ve Fugita, S. S. (1991). The Japanese American experience. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Rai, A. S. (2000). Gandhian Satyagraha. An analytical and critical approach. New Delhi: Concept Publishing Company.
- Reddy, E. S. ve Hiralal, K. (2017). Pioneers of Satyagraha. Indian South Africans defy racist laws, 1907-1914. India, Ahmedabad: Navajivan Trust.
- Serter, V. Z. (2014). Adım adım Kıbrıs Cumhuriyeti (1960-1963). Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları.
- Shirk, W. (2007). Black hand with Italian inscription. Pennsylvania Heritage, Erişim Adresi (5 Ocak 2022): <http://paheritage.wpengine.com/article/black-hand-with-italian-inscription/>
- Singh, H. (2016). Racial inequality, coolie, and collective mobilisation: Gandhi in South Africa. Economic and Political Weekly, 51(14), 32-35.
- Swan, M. (1984). The 1913 Natal Indian strike. Journal of African Studies, 10(2), 239-258.
- Swanson, M. W. (1973). The South Asrican Indian question, 1860-1971 by Bridglal Pachai (Book Review). The International Journal of African Historical Studies, 6(1), 141-146.
- Tayal, M. (1977). Indian indentured labour in Natal, 1890-1911. The Indian Economic and Social History Review, 14(4), 519-547.
- The Advertiser, Adelaide. (6 Aralık 1919). The income tax. miners object to pay. Erişim Adresi: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/5647964?searchTerm=THE%20INCOME%20TAX.%20MINERS%20OBJECT%20TO%20PAY.%20LONDON>

- The Express and Telegraph, Adelaide. (5 Aralık 1919). The income tax. Miners object to pay. Erişim Adresi: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/210606514?searchTerm=THE%20INCOME%20TAX.%20MINERS%20OBJECT%20TO%20PAY.%20LONDON>
- The Grafton Argus and Clarence River General Advertiser. (2 Haziran 1919). The Welsh miners object to pay tax. Erişim Adresi: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/235677178?searchTerm=WELSH%20MINERS%20OBJECT%20TO%20PAY%20TAX#>
- The Register, Adelaide (19 Kasım 1913). Indians in South Africa. Erişim Adresi: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/57126967?searchTerm=indians%20south%20africa%20strike>
- Torregrosa-Hetland, Sara ve Sabate, Oriol (2021). Income tax progressivity and inflation during the world wars. *European Review of Economic History*, 1-29.
- Vellon, P. G. (2014). A Great conspiracy against our race Italian Immigrant Newspapers and the Construction of Whiteness in the Early 20th Centruy, New York University Press.
- Whiting, Richard C. (1990). Taxation and the working class, 1915-24. *The Historical Journal*, 33(4), 895-916.
- Wikipedia (2022a). Güney Afrika Cumhuriyeti. Erişim Adresi (30 Aralık 2021): https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCney_Afrika_Cumhuriyeti
- Wikipedia (2022b). Güney Afrika birliği. Erişim Adresi (30 Aralık 2021): https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%BCney_Afrika_Birli%C4%9Fi
- Wikipedia (2022). Welsh coal strike of 1898. Erişim Adresi (11 Ocak 2022): https://en.wikipedia.org/wiki/Welsh_coal_strike_of_1898#cite_note-Davies827-1
- Wikiwand (2022). Monmouthshire and South Wales coal owners' association. Erişim Adresi (3 Ocak 2022): [https://www.wikiwand.com/en/Monmouthshire_and_South_Wales_Coal_Owners%27_Association#/CITEREFBoard_of_Trade_\(Labour_Department\)1894](https://www.wikiwand.com/en/Monmouthshire_and_South_Wales_Coal_Owners%27_Association#/CITEREFBoard_of_Trade_(Labour_Department)1894)
- Yiğit Yüksel, D. (2009). Kıbrıs Türk millî mücadelesi. *CITAD*, VII(18-19), 161-184

Bölüm 26

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - I

EŞCİNSEL EVLİLİK HAKLARI, 2003-15

İNGİLTERE BELEDİYE VERGİSİ DİRENİŞİ, 2003

ŞİŞKİNLİK VERGİSİ DİRENİŞİ, 2003

MAFYAYA KARŞI ÖRGÜTLÜ DİRENİŞ, 2006

İRAN PAZAR VERGİ DİRENİŞLERİ, 2008-10

İTALYA EŞCİNSEL HAKLARI VERGİ DİRENCİ, 2007-16

Habip Demirhan

Hakkâri Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

habipdemirhanl@hakkari.edu.tr

0000-0001-8621-0778

Özet

Çalışmada yirmi birinci yüzyılda öne çıkan vergi isyanları, vergi grevleri ve vergi dirençleriyle mali alandaki isyanlar ve direnişler ele alınmıştır. Bu çerçevede yirmi birinci yüzyılda önemli konulardan biri olan ve insan hakları çerçevesinde de sosyal ve siyasi alanlarda ayrımcılığa maruz kalmış kesimlerden olan eşcinsellerin ABD'deki evlilik haklarının ele alınarak vergisel alandaki etkilerine değinilmiştir. Ayrıca İngiltere'de Belediye vergisine karşı özellikle yaşlı kesimin gösterdiği direnç üzerinde durulmuş, küresel ısınmaya karşı çıkarıldığı ifade edilen Yeni Zelanda'daki şişkinlik vergisinin etkileri, İtalya'da mafyaya karşı örgütlü direnişin mali ve sosyal yönü ele alınmıştır. Son kısımdaysa 2008 ve 2010 yılında İran'da gerçekleştirilen Pazar direnişleri ve İtalya'da eşcinsel hakları ve vergi direnciyle ilgili gelişmelere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eşcinsel Evlilik Hakları, Eşcinsel Hakları, Vergi Direnci, Örgütlü Direniş, Vergi İsyanları, Şişkinlik Vergisi, Belediye Vergisi

Abstract

In this study, tax riots, tax strikes and tax resistances and financial revolts and resistances, which are prominent in the 21st century, are discussed. In this context, the development of the marriage rights of same-sex couples, which is one of the most important issues in the 21st century and who have been exposed to discrimination in the social and political fields within the framework of human rights, in the United States of America and its effects in the tax field are discussed. Also, emphasizing the resistance of the elderly population against the Council tax in England, the effects of the flatulence tax in New Zealand, which is stated to be against global warming, and the financial and social aspects of the organized resistance against the mafia in Italy are discussed. In the last part, the Bazaar protests in Iran in 2008 and 2010 and the developments regarding gay rights and tax resistance in Italy are explored.

Keywords: Same-sex Marriage Rights, Same-Sex Rights, Tax Resistance, Organized Resistance, Tax Revolts, Flatulence Tax, Council Tax

GİRİŞ

Yönetim yapısı ne olursa olsun hemen hemen bütün devletlerin anayasalarında vatandaşların kanun önündeki eşitliğine vurgu yapılır. Bu eşitlik genel itibariyle devletin kendi mekanizması içerisinde esnetilerek uygulanır. Bu konulardan biri de vergisel yükümlülüktür. Tarihsel süreç içerisinde vergisel yükümlülüklerle ilgili yüzlerce isyana rastlamak mümkündür. Tarihteki vergi isyanlarının birçok siyasi, sosyal, ekonomik yönü olmakla beraber birçoğundaki ortak noktalardan biri de gruplar, sınıflar vb. arasındaki ayrımcılıktır. Devlet mekanizması kendi vatandaşlarını vergisel düzenlemelerin adaleti konusunda ikna edemediği müddetçe hep sıkıntılarla yüz yüze kalmıştır. Bir başka ifadeyle devlet kendi vatandaşları arasında vergilemede adaleti sağlamadığı her durumda vergiye karşı dirençlerle karşılaşmıştır. Yirmi birinci yüzyılda gerçekleşen birçok vergi direnişinin temel sebebi de bu ayrımcılık olmuştur. Örneğin eşcinsel bir çift ile farklı cinsten evliliği olan bir çift vatandaş olarak kabul edilmesine rağmen kanun önünde çoğu konularda farklı şekilde değerlendirilebilmektedir. Yine İtalya’da yaşanan mafya direnişi devletin kendi görevini yerine getirmemesi sonucunda halkın örgütlü bir şekilde kendi mali haklarını koruma adına gösterdiği bir direniş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yirmi birinci yüzyılda yaşanan vergi isyanlarının ele alındığı bu çalışmada ilk olarak ABD’de eşcinsellerin evlilik haklarından yararlanarak gelir vergisinden evlilere sağlanan aile indiriminden vb. avantajlardan yararlanabilme isteğine yönelik geliştirdikleri direniş ele alınmıştır. İkinci olarak 2003 yılında Birleşik Krallık’ta çıkarılan belediye vergisine yönelik özellikle yaşlıların gösterdikleri direniş incelenmiştir. Üçüncü olarak 2006 yılında Yeni Zelanda’da hükümet tarafından küresel ısınmanın finansmanı amacıyla çıkarıldığı ifade edilen ve medyada şişkinlik vergisi, gaz çıkarma vergisi, yellenme vergisi gibi adlarla anılan düzenlemeye yönelik çiftçilerin gösterdiği tepkiler değerlendirilmiştir. Dördüncü olarak 2006 yılında işletme sahiplerinin İtalya’da mafyaya karşı gösterdiği örgütlü direniş ele alınmıştır. Beşinci olarak da 2008 ve 2010 yıllarında İran’da yaşanan pazar direnişleri incelenmiştir. Altıncı ve son olarak da İtalya’da eşcinsellerin vergi direncine değinilmiş ve böylece yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında yaşanan vergi direnişlerine genel hatlarıyla değinilmiştir.

1. EŞCİNSEL EVLİLİK HAKLARI, 2003-15

Mali olgu, esas itibariyle kamusal bir içeriği barındırmakla beraber kamusal ve özel alanı doğrudan etkiler. Mali olguların başında gelen verginin mükelleflerin tepkilerinden bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir. Lakin söz konusu eşcinseller olduğunda, bununla ilgili vergisel düzenlemeler karanlıkta kalan bir alan olarak karşımıza çıkar (Infanti, 2005: 2). Eşcinsellerle ilgili yapılan düzenlemeler kapalı bir kutu özelliği taşır. Nitekim ABD’de bazı eşcinsel gruplar, hükümetin eşcinsel evliliği yasal olarak tanımasını protesto etmek amacıyla vergi direncine benzer bir davranışa yönelirler.

ABD’de eşcinsellere karşıt yasalardan en önemlisi 1996 yılında Kongre tarafından onaylanan ve evlilik kurumunu tanımlayan ve onu koruma altına alan Defense of Marriage Act (DOMA)’dır. Yasanın ikinci bölümünde tüm eyaletlere, bölgelere ve Kızılderili kabilelerine, aynı cinsiyetten bireyler arasındaki ilişkiyi evlilik olarak belirleyen başka herhangi bir yargı yetkisini tanımayı reddetmeleri istenir. Ayrıca yasanın üçüncü bölümünde federal yasalarda kullanıldığı şekliyle “evlilik” ve “eş” terimlerinin eşcinsel evlilik için hariç tutulduğu ifade edilir. Bir başka ifadeyle “eş” veya “evlilik” terimlerinin iki karşı cins arasındaki birliktelikleri ifade ettiği vurgulanır. Kısacası yasa, eşcinsel evliliği yasaklayan eyaletlerin diğer eyaletlerde gerçekleştirilen eşcinsel evlilikleri tanımamasının gerekmediğini ve ayrıca federal yasanın amaçları doğrultusunda evliliğin yalnızca bir erkek

ve bir kadın arasında gerçekleşebileceğini ifade eden bir düzenlemedir. Yasa, Hawaii eyaletinin yakında eşcinsel evliliği yasallaştıracağı ve böylece diğer eyaletleri Hawaii'de gerçekleşen eşcinsel evlilikleri tanımayla zorlayacağı yönündeki spekülasyonlar arasında Kongre'de ezici bir destekle onaylanır.

Başkan Bill Clinton, 21 Eylül 1996 tarihinde DOMA'yı onaylayarak yasalaştırır. Sonrasında da yaklaşık kırk eyalet gerek eyalet yasalarında gerekse de eyalet anayasalarında eşcinsel evliliğe açık bir şekilde yasaklar getirirler. DOMA destekçilerine göre, eşcinsel evlilik alternatif aile oluşumlarına zemin hazırlar ve karşı cinsten evlilikle tek eşliliği istikrarsızlaştırır. Yine eşcinsel evlilik enest ilişkileri ve çok eşli evliliği teşvik eder. Muhafızlar ise, bu tür dar evlilik ve aile tanımlarının diğer tüm ilişki ve aile türlerinin değerini düşürdüğünü, cinsiyet temelinde ayrımcılığa uğradığını ve eşcinselliği, enest ve çok eşlilikle eşdeğer tutulmaması gerektiğini savunurlar.

2003 yılında bazı eşcinseller, hükümetin eşcinsel evliliği yasal olarak tanımasını protesto etmek amacıyla bir tür vergi direnci sergilemiştir. Massachusetts, yüksek mahkemenin gey ve lezbiyen çiftlerin evlenme hakkını reddetmesinin eyalet anayasasını ihlal ettiğine dair kararı neticesinde 17 Mayıs 2004 tarihinde eşcinsel evlilikleri yasallaştıran ilk eyalet olmuştur (Belluck, 2004). Sonrasında New Jersey, California, Connecticut ve Iowa'daki eyalet yüksek mahkemeleri de eşcinsel çiftlerin evlenme haklarını reddetmenin eyalet anayasalarını ihlal ettiğine hükmetmiştir (Smith, 2013: 1).

1.1. Eyaletler ve Eşcinsel Evlilik Haklarının Gelişimi

1990'lı yıllarda ABD'deki bazı eyaletlerde, eşcinsel çiftlerin evliliklerinin heteroseksüel çiftlerin evlilikleriyle benzer olmadığına yönelik bir yasal süreç işletilmeye başlanır (Chanen, 2004). 1993 yılında Hawaii Yüksek Mahkemesinin Baehr v. Lewin davasındaki kararı bu sürecin başlangıcını oluşturur. Bu davada mahkemenin çoğunluğu, Hawaii'nin evlilik yasalarının evlilik cüzdanlarının verilmesini karşı cinsten çiftlerle sınırlayarak cinsiyete dayalı ayrımcılık yaptığına karar verir. Mahkeme, bu ayrımcılığın Hawaii Anayasasının Eşit Koruma Maddesinin olası bir ihlali olduğuna hükmeder. Hawaii Yüksek Mahkemesi'nde temyiz başvurusu beklenirken, eyalet anayasası 1998 yılında eyalet yasama meclisine evliliği karşı cinsten çiftlerle sınırlandırma yetkisi verecek şekilde değiştirir. Hawaii'de eşcinsel evlilikler hiçbir zaman yasallaştırılmamış olsa da eyalet yasama organı, yasal olarak evlenmesi yasak olan iki kişinin (aynı cinsiyetten çiftler dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere) "karşılıklı" olarak kaydolmasına izin veren bir yasa çıkarır. Bu yasa, Hawaii'de evli çiftlere tanınan sınırlı sayıda hak ve menfaat sağlayan bir statü kazandırır (Boxall, 1997).

Buna benzer şekilde Alaska'daki bir mahkeme 1998 yılında *"evliliğin, yani kişinin hayat arkadaş seçiminin tanınmasının temel bir hak olduğuna"* karar verir. Mahkemenin görüşüne göre, evlilik ruhsatlarının karşı cinsten çiftlerle sınırlandırılması, Alaska Anayasası'nda bulunan hem mahremiyet hakkının hem de kanun önünde eşit korunma hakkının ihlali ihtimalini artırmaktadır. Lakin devam eden süreçte Alaska Anayasasında yapılan değişiklikle evlilik karşı cinsten çiftlerin birlikteliği ile sınırlandırılmıştır (Alaska Eyalet Yüksek Mahkemesi, 2005: 5).

1999 yılında Vermont Yüksek Mahkemesi, eşcinsel çiftlerin evliliğe ilişkin hak ve menfaatlerden dışlanmasının Vermont Anayasası'nın Ortak Yararlar Maddesini ihlal ettiğine karar verir. Sonunda, Vermont yasama meclisi, eşcinsel çiftlere evlilikle ilgili tüm faydaları ve korumaları sağlayan bir medeni birliktelik yasası çıkarır.

2003 yılında Massachusetts Yüksek Yargı Mahkemesi, eşcinsel çiftlerin medeni kanun çerçevesinde evliliğe erişiminin engellenmesinin Massachusetts Anayasası'ndaki hem yasal süreci hem de eşit koruma haklarını ihlal ettiğine karar vermiştir. Bu ihlali gidermek için mahkeme, “*medeni nikâhı, iki kişinin eş olarak gönüllü birleşmesi*” anlamına gelecek şekilde yeniden tanımlamıştır. Mahkeme daha sonra “*Yasama Meclisinin mahkemenin görüşünü değerlendirerek karar verebilmesi için*” kararını yüz seksen gün süreyle erteler. Bu yüz seksen günlük süre boyunca, Massachusetts Senatosu, Yüksek Yargı Mahkemesine, eşcinsel çiftlerin evlenmesini yasaklayan, lakin sivil birliktelik kurmalarına izin veren bir yasanın çıkarılmasının mahkeme tarafından dile getirilen anayasal kaygıları giderip gidermeyeceğine dair bir soru yönelmiştir. Bunun ardından 17 Mayıs 2004 tarihinde ilk eşcinsel çiftler Massachusetts'te yasal olarak evlenmiştir (Belluck, 2004).

ABD’de Cinsel Evlilik Haklarının yasal statüsünün kronolojik gelişimi şöyledir:

- 1970 Minnesota'da eşcinsel bir çift evlilik cüzdanı almak için başvuruda bulunur. Başvuru reddedilir ve eyalet yüksek mahkemesine dava açarlar.
- 1973 Maryland, eşcinsel evliliği yasaklayan ilk eyalet olur.
- 1976 Kilise tarafından onaylanmayan bir eşcinsel düğünü haberlere konu olur.
- 1983 Eşcinsel çiftlerin 'eş' hakları bir sorun haline gelir. Lezbiyen çiftlerden biri trafik kazası geçirip diğeri ona bakma hakkından mahrum kalınca Lezbiyen çift eş hakları sorunuyla karşı karşıya kalır.
- 1984 California eyaletinde Berkeley, ülkenin ilk yerel ortaklık yasasını onaylar.
- 1987 National Mall'da ilk toplu eşcinsel evlilik töreni yaklaşık iki bin eşcinsel evlilikle gerçekleşir.
- 1989 New York ve California'daki mahkeme kararları eşcinsel çiftleri aile olarak tanımlar.
- 1992 Aynı cinsiyetten çalışanlar, Levi Strauss & Co.'dan ve Massachusetts eyaletinden yerli ortak yardımları almaya başlar.
- 1993 Hawaii Yüksek Mahkemesi, "zorlayıcı" bir neden olmadıkça eşcinsel evliliklerin reddedilemeyeceğine karar verir. Hawaii yasa koyucularıysa eşcinsel evliliği yasaklayan bir düzenlemeyi kabul ederek aksi yönde bir karar verirler.
- 1996 DOMA, Kongre tarafından kabul edilir.
- 1997 Hawaii, aynı cinsiyetten çiftlere yerel birliktelik avantajları sunan ilk eyalet olur.
- 1998 Alaskalı ve Hawaiili seçmenler, seçimlerde eyaletlerin eşcinsel evliliğe yönelik anayasal yasaklarını onaylar.
- 1999 Vermont Yüksek Mahkemesi, aynı cinsiyetten çiftlerin Vermont Anayasası uyarınca diğeri evli çiftlerle aynı yardımları ve korumaları almaları gerektiğine hükmeder.
- 2000 Amerikan Hahamlar Merkez Konferansı, eşcinsel çiftler için dini törenlere izin verirken, Vermont, eşcinsel çiftlere evliliğin tüm avantajlarını sağlayan bir yasaı kabul eden ilk eyalet olur. Nebraska seçmenleri, eşcinsel evliliği yasaklayan eyalet anayasasını onaylar.
- 2002 Nevada, eyalet anayasasında eşcinsel evlilik yasağını onaylar.

- 2003 Federal Anayasa'da önerilen bir değişiklik Temsilciler Meclisi'ne sunulur. Evlilik sadece bir kadın ve bir erkek arasındaki sözleşme olarak tanımlanır. ABD Yüksek Mahkemesi Lawrence v. Texas'ın sodomi yasasını¹ çığnediğine karar vererek cinsel mahremiyete ilişkin geniş bir anayasal hakkı güvence altına alır. Kaliforniya, hemcinslere medeni evliliklerde, eş olarak neredeyse tüm hak ve sorumlulukları sağlayan bir yerel birliktelik yasasını kabul eder. Başkan Bush, heteroseksüeller için evlilik rezervi istediğini belirtir ve Massachusetts Yüksek Mahkemesi, Massachusetts'i eşcinsel evliliği yasallaştıran ilk eyalet yapan kararı alır.
- 2004 San Francisco şehri, Kaliforniya eyalet yasalarına açık bir meydan okumayla eşcinsel çiftlerin evliliğini kabul eder ve New Mexico, yasaları cinsiyetten bahsetmediği için eşcinsel çiftlere evlilik cüzdanı vermeye başlar. Portland, Oregon da eşcinsel çiftlere evlilik cüzdanı vermeye başlar. Washington Post tarafından yapılan bir anket, ülkenin yüzde 51'inin eşcinsel çiftlerin medeni birliktelik kurmasına izin verilmesinden yana olduğunu haber yapar. San Francisco eşcinsel birliktelikleri durdurması konusunda uyarılır. Oregon eyaletiyse daha sert bir kararlar yasal açıdan kimin evlenip evlenemeyeceğine karar verilene kadar tüm evlilikleri durdurduğunu açıklar. Missouri, eşcinsel evliliği yasaklamak için oylamaya gider. Washington eyaleti mahkeme kararıyla eşcinsel evliliğe evet derken, Kaliforniya Yüksek Mahkemesi eşcinsel evlilikleri geçersiz kılar. Bazı eyaletler eşcinsel evlilikleri yasaklamak için girişimlerde bulunur.
- 2005 New York'ta bir eyalet yargıcı, eyaletteki eşcinsel evlilik yaşağını yasa dışı olarak nitelendirir. Kaliforniya yasama organı eşcinsel birliktelikleri yasallaştırmaya çalışır, lakin yasa vali tarafından veto edilir. Connecticut, eşcinsel birliktelikleri onaylayan ikinci eyalet olur.
- 2006 New Jersey Yüksek Mahkemesi, yasama organına eşcinsel birliktelikleri tanımasını emreder.
- 2008 California Yüksek Mahkemesi eşcinsel evlilik yaşağını bozar. California seçmenleri eşcinsel evliliğin yasaklanmasına sebep olan bir anayasal düzenlemeyi onaylar. Aynı durum Florida ve Arizona eyaletlerindeki seçmenler için de geçerli olur.
- 2009 Iowa Yüksek Mahkemesi, eyaletteki eşcinsel evlilik yaşağını bozar. Vermont'un yasama meclisi eşcinsel evlilikleri yasallaştırır. Maine ve New Hampshire bunu takip eder, lakin Maine seçmenleri daha sonra eşcinsel evliliğe izin veren eyalet yasasının yürürlükten kaldırılması yönünde oy kullanır.
- 2010 Kaliforniya'nın 2008 yılından beri, Prop Sekiz olarak bilinen eşcinsel evlilik yaşağının seçmenler tarafından kabul edilmesi, anayasaya aykırı bulunur.
- 2011 Başkan Obama, DOMA'yı anayasaya aykırı olduğu ilan eder. New York eşcinsel evliliği yasallaştırır.

¹ Lawrence v. Texas (2003), ABD Yüksek Mahkemesi'nin 6(3) kararı, ABD'deki sodomi yasasını geçersiz kılar ve eşcinsel cinsel aktiviteyi her eyalette ve ABD topraklarında yasal hale getirir. Eşcinsel evlilikleri bir sapkınlık olarak gören sodomi yasasının iptali, eşcinsel evlilikler bakımından dönüm noktası kabul edilir.

- 2012 Dokuzuncu Bölge (The Ninth Circuit)² , Prop Sekizi anayasaya aykırı bulur. Washington eyaleti, Maine ve Maryland, eşcinsel evliliği halk oylamasıyla yasallaştırır.
- 2013 Rhode Island, Delaware, Minnesota, New Jersey, Hawaii, Illinois ve New Mexico, eşcinsel evliliği yasallaştırır. ABD Yüksek Mahkemesi, DOMA'nın üçüncü maddesini anayasaya aykırı bulur. Amerika Gelir İdaresi (IRS), eşcinsel evli çiftleri tanır. Utah'ın eşcinsel evlilik yasağı anayasaya aykırı bulunur.
- 2014 Oregon, Pennsylvania, Kansas ve Güney Carolina, eşcinsel evliliği yasallaştırır. Presbiteryen kilisesi, eşcinsel törenlere izin vermek için halk oylamasına gider. ABD Yüksek Mahkemesi, beş eyalette (Virginia, Oklahoma, Utah, Wisconsin ve Indiana) eşcinsel evliliğe izin veren lakin tüm eyaletler için kapsamlı bir açıklama yapmayı reddeden bir karar verir.
- 2015 ABD Yüksek Mahkemesi, Obergefell v. Hodges davası sonrasında elli eyaletin tümünde eşcinsel evlilikleri yasal hale getirilir.

1.2. Eşcinsel Evlilik Hakları ve Vergisel Yönü

ABD, 1948 yılında evli çiftlere yönelik vergi düzenlemesi ile her eşin kendi geliri üzerinden vergi ödediği bir sistemden, evli çiftlerin tek bir beyannamede gelirlerini birleştirerek beyanda bulunmalarına olanak tanıyan bir sisteme geçiş yapar. Aynı ayrı eşleri vergilemeden ortak vergilendirmeye geçiş, emek arzı ve mülk sahipliği için teşvikleri değiştirmiştir. Topluluk mülkiyeti yasalarına sahip eyaletlerdeki evli bireyler, eşlerden birinin gelirinin yarısını kazanmış gibi vergilendirildiğinden 1948 yasa değişikliğinden etkilenmezler.

1948 yılından önce, IRS ayrı bir vergilendirme sistemi uygulamıştır. Bu sistemde, evli çiftlerden her eş kendi geliri üzerinden vergilendirilmekteydi ve eşlerin ayrı ayrı marjinal vergi oranları farklılık gösterebilmekteydi. 1940'larda, vergi yapısı son derece artan oranlıydı ve en yüksek marjinal oran yüzde 75'i aşabiliyordu. Erkek eşler genellikle kadınlardan daha fazla kazandığı için marjinal vergi oranları, kadın eşlerin marjinal vergi oranlarından ortalama olarak daha yüksekti. 1948 yılında yapılan düzenlemede, ayrı ayrı vergilendirme ve artan oranlılığın birleşiminin, bir eşin diğer eşten çok daha fazla gelire sahip olduğu bir çiftin, eşler arasında eşit olarak bölünmüş, aynı toplam gelire sahip bir çiftten daha yüksek bir vergi yükümlülüğüyle karşı karşıya kalması anlamına geldiği hükmü yer almıştır.. Bu "gelir bölüşüm" hükmü, bir çiftin gelirinin daha fazlasını daha düşük vergi dilimlerine yerleştirerek ortalama olarak vergi yükümlülüğünü azaltmasına olanak sağlamıştır. Bu yasa, federal gelir vergisini müşterek bir vergilendirme sistemine dönüştürmüştür. Böylelikle evli bir çiftin geliri, gelirin eşler arasında oransal olarak nasıl bölündüğünden bağımsız olarak tek bir birim olarak kabul edilerek vergilendirilmeye başlamıştır. Yasaya göre evli bir çiftin gelirinin toplamının ortalaması alınır ve tek bir kişinin bu ortalama gelir üzerinden ödeyeceği vergi hesaplanır ve ikiyle çarpılır. Yasanın getirilmesinin amacı ABD'de var olan geleneksel hukuka bağlı eyaletlerle eşlerin ortak mülkiyetine bağlı eyaletler arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaktır (Lalumia, 2006: 2-3).

² Dokuzuncu Bölge olarak tanımlanan yerler Alaska, Arizona, California merkez bölgesi, doğu bölgesi, kuzey ve güney bölgesi, Guam, Havai, Idaho, Montana, Nevada, Kuzey Mariana Adaları, Oregon, Washington'un doğu ve batı bölgeleridir. ABD Dokuzuncu Daire Mahkemeleri, Dokuzuncu Bölge Temyiz Mahkemesi ile bölgeyi oluşturan on beş federal yargı bölgesindeki bölge ve iflas mahkemeleri ve çeşitli mahkeme hizmetleri sağlayan ilgili idari birimlerden oluşur.

Evli çiftlerle ilgili vergisel avantajlardan faydalanmak için evliliğin federal düzeyde tanınmış olması gerekir. Buna ek olarak bir eyalet aynı cinsiyetten iki kişinin birlikteliğini eyaletin yetkileri çerçevesinde yasal bir evlilik olarak tanısa bile IRS, bunun federal hukuk açısından bir anlamının olmadığını ifade etmiştir. Buna göre, böyle bir ilişki içinde bulunan bir mükellef, federal gelir vergisi beyannamesinde evli bir kişinin statüsünü talep edemez (IRS, 2004). Bu nedenle eşcinsellerle ilgili yasal düzenlemelerin yanı sıra vergisel düzenlemeler de sürekli tartışma konusu olmuştur. Eşcinsellerle ilgili en önemli gelişmelerden biri “Mueller davası” olmuştur. Robert Mueller, 1975-1982 arasında “gelirin ortak olarak gösterilebildiği ve diğer avantajlarından faydalandığı” heteroseksüel bir evliliğe sahiptir. Bu evlilik boşanmayla sonuçlandıktan sonra Mueller eşcinselliğini gizlemeyi bırakmaya karar verir. Birkaç yıl sonra, aynı cinsiyetten bir eş ile evliyen, aynı cinsiyetten bir ilişkide aynı vergi avantajlarından yararlanamayacağı gerçeğine karşı çıkan Mueller, gerçek ilişki durumu ne olursa olsun vergi beyannamesi verirken “bekâr” olarak sınırlandırılmasına protesto eder ve vergi beyannamesi vermeyerek vergi ödemeyi durdurur. Protestosunu yıllarca sürdüren Mueller, 1996 yılına kadar vergi beyannamesi vermez. Bu dönemde Mueller, “çeşitli şirket ve hastanelerde bilgisayar programcısı/danışman olarak” çalışır ve nispeten rahat bir hayat sürdürür. Nihayetinde 1996 yılında IRS, Mueller’i yakalayarak onu üç kere gelir vergisi beyannamesi vermemekle suçlar. 1997 yılında bir sulh hâkimi huzurunda görülen bir davada Mueller, üç suçlamadan da suçlu bulunarak toplam on üç ay hapis ve bir yıl denetimli salıverme cezasına çarptırılır. 1998 yılında IRS daha sonra Mueller’in 1986 - 1995 yılları arasında borçlu olduğu vergiler için tahkikat başlatır. IRS, Mueller’in 249.000 dolardan fazla vergi ve 69.000 dolardan fazla vergi cezası borcu olduğunu iddia eder. 1996 yılından sonra Mueller protesto yöntemini değiştirir ve birlikte yaşadığı eşcinsel eşiyle birlikte müşterek gelir vergisi beyannamesi doldurur. Bu durum, Mueller’in, IRS tarafından, yürürlükte olan DOMA’nın anayasaya uygunluğuna doğrudan bir meydan okumadır. Mueller, DOMA’nın anayasaya uygunluğuna, eşit koruma, kilise ve devlet işlerinin ayrı olması ve olağandışı zalim cezaların yasaklanması dahil olmak üzere bir dizi gerekçeyle itiraz eder. Mueller’in davaları yıllarca sürer (Infanti, 2005). Bu dava dışında çeşitli eyaletlerde farklı davalar da görülür. 2015 yılında eşcinsel evlilikler ABD Yüksek Mahkemesi’nce yasal olarak tanınınca eşcinsel çiftlerin gelir vergisi beyan ederken aile indirim vb. avantajlardan yararlanabilmesinin yolu açılmış oldu.

2. BİRLEŞİK KRALLIK BELEDİYE VERGİSİ DİRENİŞİ, 2003

Belediye Vergisi (Council Tax), Birleşik Krallık’ta yerel yönetimlerin verdiği hizmetler olan okul, altyapı, itfaiye, savunma (polis hizmetleri) vb. hizmetler için ilgili yerel yönetim sınırları içerisinde yaşayanlardan alınan bir vergidir. Belediye vergisi, konut sakinlerinin³ büyük çoğunluğunun sorumlu olduğu yerel konut mülklerinden alınan yerel bir vergi olma özelliği taşır (Murphy, Snelling & Stirling, 2018: 8). Bu vergi alışılmadık bir şekilde, emlak vergisi, tüketim vergisi ve yerel hizmetlerden alınan ücretin bir karşımı olarak karşımıza çıkar (Lawton & Reed, 2013). Emlak vergisine benzer bir yapısı olmasına karşın bu vergide mükellef, kiracı da olabilir. Bir başka ifadeyle belediye vergisi, ilgili konutu kim kullanıyorsa kendisi tarafından ödenen bir vergi olarak karşımıza çıkar.

Birleşik Krallık vergi sistemi regresif (eşitsizlikleri artırıcı) bir yapıdadır. Diğer bir anlatımla Birleşik Krallık vergi sisteminde, düşük gelire sahip olanlar yüksek gelire sahip olanlara kıyasla gelirlerinin daha büyük bir oranını vergi olarak öder. Örneğin lüks evde

³ Konut sakinlerinin tümü bu vergiye mükellef değildir. Örneğin öğrenciler ve bazı diğer gruplar için muafiyetler tanınmıştır.

yaşayan biri, kötü yalıtılmış bir evde yaşayan birine göre daha az vergilendirilebilir. Yetersiz yalıtımlı konutta oturan biri, kışın evini ısıtmak ve yazın evini soğutmak için daha fazla para harcamak zorunda kaldığı gibi elektrik ve doğalgaz için daha fazla vergi ödeyebilir. Böylesi bir durumda lüks evde yaşayan daha az masraf ve vergiyle yüz yüze kalır. Nitekim Birleşik Krallıkta dolaylı vergiler, en yoksullar için brüt gelirin yüzde 28'ine ve harcanabilir gelirin yüzde 31'ine tekabül ederken, en zenginlerin gelirlerinin sırasıyla yalnızca yüzde 14'üne ve yüzde 16'sına tekabül eder (Cooper, Danson, Whittam, & Sheridan, 2010: 203). Belediye vergisi de dolaysız vergiler içinde regresif yapıda olan vergilerden biridir. Vergi ilk olarak ortaya atıldığında regresif yapısı göz ardı edilmiştir. Bunun nedenlerinden biri vergi çıkarıldığında, ilgili dönemde kelle vergisi (poll tax)⁴ tartışmalarının artık sonlandığı ve halkın bu tartışmadan dolayı rahatladığı döneme denk gelmesidir. 2000'li yıllara gelindiğinde yüksek enflasyonun da etkisiyle belediye vergisine yönelik tepkiler artmaya başlamış ve kelle vergisinde verilen tepkilere benzer tepkiler gelişmeye başlamıştır. Çıkarılmasından on yıl sonra, 2003 yılına gelindiğinde, Belediye Vergisi faturaları neredeyse iki katına çıkmıştır. Buna karşılık elde edilen hasılat artışı sadece yüzde 50 olarak gerçekleşmiştir. Ortalama bir belediye vergisi faturası sadece 2003 yılında neredeyse yüzde 13 oranında artmıştır. Bazı gruplar belediye vergisinden ciddi derecede kötü etkilenmiştir. Yalnız yaşayanlar, öğrenciler ve engelliler gibi bazı belediye vergisi mükellefleri için indirim ve muafiyetler mevcuttur. Bununla birlikte emekliler gibi bazı gruplar gelirlerine ve sahip oldukları sermayeye bağlı olarak mevcut koşuluyla ilgili haddin altında bir gelir düzeyine sahip olduklarında muafiyetten faydalanabilmekteydiler. Gelirleri ortalama kazanç artışlarıyla eşleşmeyen emekliler, Belediye Vergisine karşı verilen mücadelelerde ön saflarda yer almıştır. Hatta bazıları protestoları nedeniyle hapse atılmıştır.

Direnin Sembolü Sylvia Hardy

(Tarih boyunca insanlar adaletsiz yasaları değiştirmek için mücadele ettiler. Bunu yapmanın tek yolu yasayı çiğnemek veya görmezden gelerek ve cezayı kabul etmektir)

Birleşik Krallık'ta, belediye vergisindeki ani artışlara karşı çıkan yaşlılar, yüzde 30'a varan artışların, emekli maaşıyla geçinenler açısından karşılanabilir olmadığını iddia ederek, vergiyi tamamen veya kısmen ödemeyi reddetmişlerdir. Devon'dan emekli bir sosyal hizmet uzmanı, belediye vergisindeki artışın bir kısmını ödemeyi reddettiği için İngiltere'de hapsedilen ilk kadın emekli olmuştur. Bu kişi Exeter'den 73 yaşındaki Sylvia Hardy'den başkası değildir. Hardy, 53,71 sterlinlik borcunun son ödeme tarihini kaçırdığı

⁴ 1980'lerin sonlarında Margaret Thatcher tarafından çıkarılmaya çalışılan fakat ciddi tepkilere sebep olan vergidir.

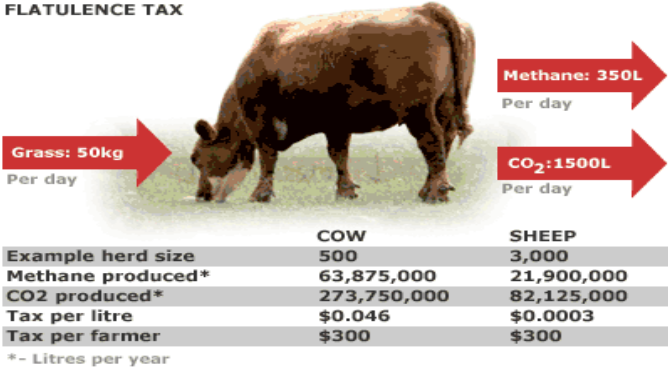
için yedi gün hapis cezasına çarptırılır. Hardy'nin, önceki dört yıllık dönemde, emekli maaşı toplamda yüzde 6,8 artarken, belediye vergisi faturası yüzde 38 artmıştır (Cooper vd., 2010: 204). Hardy, hapis cezası beklentisiyle çantasını toplayarak mahkemeye geldiğinde taraftarlar tarafından alkışlanır. Yargıçlar, onu hapse göndermekten başka seçeneklerinin olmadığını ve "şehit" olarak görülmemesi gerektiğini ifade ederler.

Sylvia Hardy, emekli maaşındaki yıllık yaşam maliyeti artışının yüzde 3'ten az olmasına ve belediye vergisinin her yıl çift haneli oranlarda artmasından dolayı üzgün olduğunu ifade etmiştir. Bu yüzden de bu vergiyi ödemeyi bırakmaya karar verdiğini deklare etmiştir. Bir sempatizan, onun bir yıllık vergi faturasını ödemesine rağmen, Hardy Konseye bir mektup yazarak onun adına daha fazla bağış kabul edilmemesini ister. Hardy bunu, yani vergiyi reddetmeye devam etmenin "sesimizi duyurmanın tek yolu" olarak görmüştür (Gross, 2014: 42). Hardy'nin yanı sıra yetmiş bir yaşındaki Alfred Ridely de belediye vergisini ödemediği için yirmi sekiz gün hapis cezasına çarptırılır. "Yasadışı" bir artış olduğunu söylediği şeyi protesto ettiği ve yüzde 8,5 belediye vergisi zammını ödemeyi reddettiği için Woodhill hapishanesinde dört hafta geçirmek zorunda kalmıştır (Cooper vd., 2010: 205). Sonraki süreçte belediye vergi protestocuları hapse gönderilmemiş fakat bunun yerine banka hesaplarının bloke edilmesiyle karşı karşıya bırakılmışlardır.

3. ŞİŞKİNLİK VERGİSİ DİRENİŞİ, 2003

Yirmi birinci yüzyılın önemli direnişlerinden biri de 2003 yılında Yeni Zelanda'da kabul edilen bir yasanın sonucu olarak ortaya çıkar. Bu direnişin sebebi, Tarımsal Emisyon Araştırma Vergisi adında tartışmalı bir vergisel düzenlemenin yapılmasıdır. Söz konusu yasal düzenleme ilk olarak 2003 yılında önerilir. Verginin mükellefleri çiftlik hayvanlarına sahip olan çiftçilerdir. Bu düzenlemeyle çiftçilerden yılda yaklaşık olarak 8,4 milyon dolar gelir elde edilmesi planlanmıştır. Elde edilen gelirin, ülkenin Kyoto Protokolüne uyumu çerçevesinde hayvancılık endüstrisinin sera gazı emisyonları üzerine yapılacak olan araştırmaları finanse etme amaçlı kullanılacağı ifade edilmiştir (Agricultural Emissions Research Funding, 2003). Bu düzenleme ile çiftçilerden şişkinlik vergisi adı altında vergi alınacağı kararlaştırılmıştır.

FLATULENCE TAX

(Şişkinlik vergisine konu sığır ve koyunların günlük ve yıllık metan gazı salınımı ve bu salınım sonucunda alınacak vergi miktarları)

Şişkinlik vergisi, çiftçilerin karını azaltan önemli düzenlemeler içermektedir. Verginin tahsil yetkisi, et ve süt şirketlerine verilmiştir. Tahsilat masrafları da yine çiftçilere yüklenmiştir. Böylece çiftçiler aynı düzenlemeyle iki farklı vergisel yükün altına girmekle yüz yüze kalmıştır (Hurst, 2003). Çiftçi Federasyonunun 18 Haziran 2003 tarihli, hükümetin

vergi teklifinin açıklanmasına yönelik ilk resmi kamusal yanıtı, aynı gün bir medya organı tarafından yayınlanmıştır (FFNZ, 2003a). Şişkinlik vergisini o yıl içinde Auckland'da gerçekleştirilen çiftçi federasyonunun yıllık kongresinde ana gündeme taşıyan kişi, dönemin muhalefet lideri Bill English'tir. English, 2003 yılında gerçekleştirilen konferansta şu ifadelerle vergisel düzenlemeyi eleştirmiştir:

“Yeni Zelanda, Kyoto Protokolü'nü ticaret ortaklarımızdan önce ve maliyetleri anlamadan imzaladı... Dünyadaki bayvancılığın çok küçük bir kısmına sahibiz. ... Emisyonları azaltmaya nereden başlayacağına dair kimsenin bir fikri yok. ... şişkinlik vergisi. ... net bedelleri yoktur. Araştırma için zaten makul bir miktar ödüyorsunuz. Hükümet daha fazlasını istiyorsa vergi mükellefi ödemelidir” (English, 2003).

Görüldüğü üzere English, çiftçileri hükümetin yanlış politikalarının birer kurbanı olarak görmüştür. Söylemsel olarak, emisyonlar üzerindeki araştırma vergisi bir “gaz çıkarma (yellenme) vergisi” tartışması haline gelir. Bill English'in konuşması, Taranaki eyaletinden bir grup çiftçi tarafından yönetilen ve Auckland konferansına katılanlar tarafından düzenlenen spontane bir sokak gösterisiyle sona ermiştir (Roper ve Toledano, 2005: 482-483). Gösterinin bir kısmında, medyanın ilgisini çekebilecek sloganlar içeren afişler yer almıştır. Konferans sırasında geliştirilen strateji, Auckland'dan başlayarak Temmuz ve Ağustos aylarında Yeni Zelanda'daki her çiftliğe ulaşacak ve siyasi başkent Wellington'daki Parlamento Binası önünde kitlesel bir gösteriyle sonuçlanacak bir miting düzenlemektir. Auckland ve Wellington'daki büyük gösterilerle birlikte birkaç kırsal merkezde mitingler ve gösteriler yapılır. Wellington zirvesine katılım çiftçilerin en yoğun iş dönemine denk gelmesine rağmen yoğun bir katılımı gerçekleşir. Kampanya ilerledikçe kampanya mesajlarının söylemi stratejik olarak değişir. Çiftçi federasyonları bu araştırma vergisine “Kyoto vergisi” ve “şişkinlik vergisi” adını verirler (FFNZ, 2003b). Bu kampanyalar esnasında yapılan tartışmalarda Geviş Getiren Çiftlik Hayvanlarının Vergilendirilmesi (Farm Animal Ruminant Taxation: FART⁵) kısaltması ortaya çıkar. Sonrasında belli çalışmalarda ve mecralarda bu verginin “yellenme vergisi” şeklinde ifade edilmesinin sebebi, bu kısaltmadan ileri gelmektedir.

Şişkinlik Vergisine Karşı Protesto

Yeni Zelandalı çiftçiler, görünüşte metan gazı emisyonunu caydırmak ve bu alanda iyileştirme yapmak için tasarlanmış olan çiftlik hayvanlarıyla ilgili bu vergiyi

⁵ İngilizce'de “fart”, yellenme, gaz çıkarma anlamına gelir.

reddedeceklerini ifade edip hükümetin bakanlarına gübre paketleri göndererek durumu protesto ederler. Sığır ve koyunlardan gelen metan gazının Yeni Zelanda'nın tüm sera gazı emisyonlarının yarısından fazlasını oluşturduğunu iddia eden Hükümet, çiftçilerin bunu azaltmak için yapılacak araştırmaları finanse etmek amacıyla ödeme yapması gerektiğini vurgulamıştır. Hükümete göre, getirilen şişkinlik vergisi oldukça meşrudur. Bu vergi, genel bir vergi olmayıp sadece çiftçileri kapsayan bir düzenleme olarak yasaladır. Dönemin Tarım Bakanı Jim Sutton çiftçileri hedef alır ve onları “aptal palyaçolara” benzetir. Ona göre, getirilen bu vergiyi buna sebep olanların yerine tüm Yeni Zelandalılara yüklemek, adaletsiz olacaktır (http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3005740.stm Erişim Tarihi: 03.01.2022).

Getirilen bu vergiyi protesto etmek amacıyla önde gelen bir tarım gazetesi olan Rural News, *Raise a Stink: Bir Kokuyu Yükselt* kampanyası başlatır ve kampanya çerçevesinde politikacılara posta yoluyla hayvan gübresi gönderilmesine ön ayak olur. New Zealand Post gazetesi, polisın kampanyaya şıyanür kadar ciddi davrandığını ve küresel ısınma araştırmalarını finanse etmek için tasarlanan vergiyi ödemeyeceklerine yemin eden çiftçilere kovuşturma tehdidinde bulunduğunu yazar (Sydney Morning Herald, 15 Temmuz 2003). Toplanan gelirin metan gazının azaltmasına yönelik araştırmalara harcanacağını belirtmesine rağmen, tarım endüstrisi buna şiddetle karşı çıkmış ve sonrasında bu vergi geri çekilmiştir.

4. MAFYAYA KARŞI ÖRGÜTLÜ DİRENİŞ, 2006

Yirmi birinci yüzyılın önemli direnişlerinden biri de İtalya'da mafyaya karşı şiddet içermeyen biçimde karşı durularak gerçekleştirilen direniştir. Bu direniş 2006 yıllarında şekillense de aslında ilk olarak bir çıkartma (sticker) ile 2004 yılında başlar. 29 Haziran 2004 sabahı, İtalya'nın Palermo sakinleri evlerinden çıktıklarında kasabalarını bu çıkartmalarla döşenmiş halde bulurlar. Yedi genç arkadaşın⁶ spontane davranışları, başkalarına ilham veren güçlü bir mafya karşıtı hareketi doğuran bir olaylar zincirini tetikler.

Maballenin elektrik direklerine yapıştırılmış geleneksel Sicilya ölüm ilanı benzeri uyarı. Üzerinde “mafya barcı ödeyen halk, haysiyetsiz bir halktır” yazıyor.

⁶ Yedi genç bir araya gelerek bir meyhane açma konusunda sohbet ederler. Derken içlerinden biri bu işin maliyetlerinden birinin de mafyaya haraç (pizzo) vermeleri olacağını hatırlatır. Bu tatsız hatırlatma gençlerin meydan okumasına zemin hazırlar. Lakin kasaba halkının tepkisi onları daha da şaşırtır. Her zamanki sessizlik yerine insanlar tepki vermeye başlar. Sonraki günlerde bu gençler bir araya gelerek bir internet sitesi tasarlar. Kurdukları www.addiopizzo.org sitesinden ciddi derecede destek toplarlar.

2005 yılı boyunca cesurca birkaç şiddet içermeyen eylem tasarladılar. 1992 çarşaf protestolarından⁷ ilham alan gençler, şehrin çevre yolunun korkuluklarına ve köprülerine mafya karşıtı sloganları asarlar. Ayrıca bir futbol maçında daha fazla destek topladıkları web sitesi adresiyle birlikte “*Haraca Karşı Birleşin*” yazan dev bir pankart açarlar. Artık yanlarında mafyaya haraç ödemeyi reddeden ve bu sebeple müşterilerini kaybeden bir köy barı sahibi olan Giorgio Scimeca da vardır. Addiopizzo⁸ olarak anılan grup, içinde bulunduğu kötü durumu öğrendikten sonra bar sahibi Scimeca etrafında toplanır. Scimeca, mafyaya haraç ödemeyi reddettiği için şiddete uğrar bunun üzerine bara gelen köylüler mafya korkusundan bara gelmemeye başlar. Scimeca’nın barı kapanmayla yüz yüze kalır. Gençler Scimeca’nın köydeki barının üzerindeki mafya korkusunu azaltmak ve mafyadan kaynaklı olarak müşteri kaybına uğramasının getirdiği kaybı azaltmak için o yılın Şubat ve Mart aylarında her Cumartesi Palermo’daki köyün barına giderler. Gençlerin bu gelişini gören köylüler de korkularını yenerek bara tekrar gelmeye başlar. Bunun üzerine Scimeca, haraç karşıtı olma sözünü alan ilk işletme sahibi olur. Böylece mafyaya karşı örgütlü bir direnişin ilk kıvılcımı atılmış olur.

Grup, bu tür şiddet içermeyen taktikleri uygularken, bu niyet ve enerjiyi nasıl kullanacağına dair stratejiler ve planlamalar yapmaya başlar. Grubun amacı Sicilya’yı mafya kontrolünden çıkararak özgür kılmaktır. Grup, haraca karşı çıkma nedenlerini şöyle sıralar (Salvio, 2018: 119):

- Haraç, organize suçlar tarafından kontrol edilen ekonominin sembolüdür.
- Haraç, baskıcı sistemin en görünür yönüdür ve soyut değil, gerçektir.
- Haraç, tüm toplumu doğrudan veya dolaylı olarak etkiler.
- Adaletsizlik, insanların adalet anlayışına ters düşer.
- Haraç, Palermo’nun ekonomik gelişimini engeller.
- Haraç, mafyanın vatandaşlar ve topraklar üzerinde hakimiyet kurmasının başlıca aracıdır.
- Ciddi bir gelir kaynağı olan haraç, mafya yapısını desteklemek için kullanılır.
- Haraç, mafya ailelerine destek sağlar, gaspçıların ve onları savunan avukatların ücretlerini ödemek için kullanılır.

Direnışlerle ilgili toplumdaki ilk izlenim Addiopizzo’nun geçmişte değinilmemiş bir duyguya dokunmasıdır: *Toplu utanç...* Lakin o dönemde vatandaşları harekete geçirmek için bu duygunun kolektif sorumluluk duygusuyla kaynaştırılması gerekiyordu. Addiopizzo’nun buna yönelik söylemleriye şunlardı:

- *Koruma parası (haraç) ödeyen bir kasabada yaşıyorsanız, aslında siz de sistemin bir parçasısınız ve mafyaya yardım ediyorsunuz.*
- *Mafya karşıtı mücadelenin başkalarına devredildiği, insanların mafya hakkında hiçbir şey yapamayacağı fikrini aşmanın zamanı geldi.*
- *Toplumdaki herkesin bir şeyler yapma sorumluluğu vardır.*
- *Palermo’da hareketin ilkeleriyle hemfikir olan her bir birey bu hareketin bir parçasıdır.*

⁷ 1992 yılında Palermo’da mafyaya karşı savaş açan iki savcının öldürülmesini protesto etmek amacıyla feminist aktivist Marta Cimini’nin başını çektiği protestolardır. Bu durumu protesto etmek amacıyla pencerelere çarşaflar asılmıştır.

⁸ İtalyanca hoşçakal anlamına gelen “addio” ile haraç anlamına gelen “pizzo” nun bileşiminden oluşturulan Addiopizzo, Hoşçakal Mafya Haracı anlamına gelir.

Adil ticaretten, etik satın alımlardan ve tüketici boykotu kampanyalarından ilham alan gençler, Palermo'da iki ana grubu -haraç ödemeyi reddeden işletmeler ve onları destekleyen tüketicileri- bir araya getiren *etik tüketicilik* fikrini ortaya atar. Zira, işletme sahipleri korktukları ve yerel halk da kendilerini güçsüz hissettikleri için bu tür bir girişimin başlatılması, kümülatif adımlar gerektiriyordu. Bunun için Addiopizzo, işletmelerin açıkça haraç ödemeyi reddetme ve sahiplerini ikna etme çabası sergilemiştir.

2006 yılında mafya lideri Bernardo Provenzano'nun tutuklanmasının ardından, İtalya'nın Palermo kentindeki yüz dükkân sahibi, Sicilya Mafyasına vergi ödemeyi bırakacaklarını alenen ilan ederler. Bu kapsamda tüketicileri, mafyayı boykot ederek direnişçilerini desteklemeye çağırırlar. Böylelikle Sicilya'da Addiopizzo, bir taban hareketine dönüşür. Addiopizzo hareketinin çekirdeğini mafyaya haraç ödemeyi reddeden işletmeler ve tüketiciler oluşturmuştur. İlk dönemini mafya karşıtı yargıç, gazeteci ve işadamlarının öldürülmesiyle karakterize edilen bir neslin önderlik ettiği bu grup, geleneksel olarak mafyanın kaleleri sayılan Palermo ve Catania metropol bölgelerinde halen mücadelesine devam etmektedir.

5. İRAN PAZAR DİRENİŞLERİ, 2008 - 2010

2008 yılının Ekim ayında İran'da tüccar sınıfı, hükümetin uygulamak istediği vergisel yükümlülüklerle karşı direniş başlatır. Ülke tarihine bakıldığında tüccar sınıfın pek de grev geçmişi olmadığı görülür. Bu nedenle İran'daki Ekim 2008 grevi, 1979 yılında tüccar sınıfının muhalefet hareketi içinde önemli ve etkili bir rol oynadığı İran Devrimi'nden bu yana yaşanan ilk büyük ölçekli direniştir. Birkaç büyük çarşının kapatılması, Hükümetin dikkatini çekmeye yeter. İranlı tüccarların Hükümetle etkileşimi bağlamına bakarken, öncelikle tüccarların İran Devrimi'ndeki rolüne bakmak gerekir. Bu dönemde tüccar sınıfı, rejimin baskıcı politikalarına karşı muhalefetini dile getirmek için İran'daki nüfuzlu din adamlarıyla birleşir. Toplumunun çeşitli sektörlerine yönelik geniş çaplı, kitlesel grevler ekonomi üzerinde felç edici bir etki yaratır. Bu açıdan bakıldığında, İranlı tüccarlarla Hükümet arasındaki bu ilişki, 2008 grevine zemin hazırlayan etmenlerden biri olarak görülebilir (<https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/iranian-bazaar-merchants-protest-government-tax-raises-2008>, Erişimi: 10.01.2022).

21 Eylül 2008 tarihinde Cumhurbaşkanı Ahmedinejad yönetimindeki İran Hükümeti, ekmek ve diğer gıda ürünleri gibi temel, ürünler hariç tüm ürünlere yüzde 3 KDV uygulanması kararı alır. Lakin Parlamento tarafından onaylanan vergi, Eylül ayına kadar uygulanmaz ve bu noktada İran şehirlerinin çevresindeki çeşitli pazarlardaki tüccarlar artışı protesto etmek için grev çağırısı yapar. Vergi, büyük ölçüde grevi tetikleyen stres etkeni olarak gösterilse de İran'ın ekonomisi vergi koyulmadan önce de zaten zordadır ve birçok tüccarın iş hacimleri oldukça düşüktür. 4 Ekim'de İsfahan kentinde kuyumcu ve altın tüccarlarının katıldığı bir grev başlar. 7 Ekim'de Şiraz, Tebriz, Kazvin, Meşhed ve başkent Tahran (-ki şehrin büyük Kapalıçarşısı tamamen kapatılır) dâhil olmak üzere birçok büyük şehirdeki tüccarlar greve katılır. Polis, kapatılan çarşılarda devriye tutmuş ve tüccarları dükkânlarını açmaları için zorlamaya başladığında da protestocularla çatışmalar başlamıştır. Loncalar Birliği, tüccarları grevi sona erdirmeye ikna etmeye çalışır. Lakin çoğunluğunu işçilerin oluşturduğu sendikalar, grevi desteklediklerini açıklar. Açık veya resmi bir hedef listesi açıklanmamakla birlikte, birincil hedef, koyulan vergiye son verilmesini sağlamaktır. Büyüyen greve yanıt olarak Hükümet, KDV'nin uygulanmasını üç ay erteler ve bu süre zarfında birkaç tartışmalı konu müzakere edilir. Uzlaşma sağlanır ve grev sona erer (Nazila, 2010).

2010 yılında Hükümet birçok ticari ürüne yüzde 70'e varan vergi artışları yaptığını açıklamıştır. Tüccarlar 2008 yılında olduğu gibi yine bir grev başlatarak bu duruma karşılık vermiştir. Bu kez grevin başladığı yer 6 Temmuz 2010 tarihinde başkent Tahran'ın Kapalıçarşısıdır. Grev yine geniş katılım bulur ve sadece belli bir tüccar grubu değil, kuyumculardan halı tüccarlarına, gıda satıcılarından kumaş tüccarlarına kadar geniş bir grup greve katılır. Tüccarlar, gelineen noktada kiralarnı bile karşılayamadıklarından, kazançlarının önemli ölçüde azaldığından ve bu kadar yüksek bir vergi artışının mevcut sorunları daha da kötüleştirceğinden şikâyet etmişlerdir (Nazila, 2010).

Hükümetin vergi bakanı, çarşı esnafı ve çarşı sendikalarıyla görüşmelere başlar. Grevin başlamasıyla aynı gün, Hükümetin KDV'yi yüzde 70 artırmayacağı bildirilir. Lakin grev devam eder ve ikinci haftasının sonunda 14 Temmuz'da ülkenin diğer birçok büyük şehrine yayılır. 18 Temmuz'da İran Haber Ajansı, güvenlik güçleriyle direnişteki çarşı tüccarları arasında çıkan çatışmalarda kırka yakın tüccarın yaralandığını bildirir. Baskıcı önlemlere ve Hükümetin uzlaşmasına rağmen, grev yayılmaya devam eder. 19 Temmuz'da sendikalar tarafından yapılan bir açıklamada, hükümetin vergiyi yüzde 70 yerine yüzde 15 artırmayı kabul ettiği açıklanır. Sendikalar ayrıca sabit bir vergi oranının belirlenmesini ve korunmasını talep ederler. Hükümet uzlaşmasında yer alan bir hüküm, tüccarların geçmiş yıllarda uğradıkları zararları gösterebilmeleri halinde vergi artışından muaf tutulabileceklerini öngörür. Uzlaşmaya varılmasının ardından tüccarlar ve sendikalar grev faaliyetlerine son verir. Bu iki vergi grevinin en önemli noktası, KDV uygulanacak olan malların tüm tüccarları etkilememesine rağmen greve her kesimden, yani KDV uygulamalarından etkilenen etkilenmeyen tüm tüccarların katılmasıdır. Çarşı tüccarlarının bu dayanışması, tüccar topluluğu içinde hükümet politikalarının bireyselleştirilmiş etkilerini aşan ve tüccarları belirli bir amaç altında birleştirmeyi başaran bir tür örgütlenme ve altyapı ortaya çıkardığını göstermiştir (Nazila, 2010: Reuters, 2010).

2008 İran Pazarı grevi, ilginç bir kampanyadır. Zira bu grev 2010 yılında gerçekleşen tüccar greviyle doğrudan bağlantılıdır. Her iki grevde de grevin gerçekleştiren gruplar da aynıdır ve protestocular benzer amaçlara sahiptir. Yaşanan bu iki grev, Hükümetle tüccarların anlaşması sonucunda sona erer.

6. İTALYA'DA EŞCİNSEL HAKLARI ve VERGİ DİRENÇİ

İtalya, aynı cinsiyetten medeni birliktelikleri (unione civile) 5 Haziran 2016' tarihinde tanımıştır. Hükümet eşcinsel evli çiftlerin sahip olduğu yasal korumaların çoğunu evli olmayıp birlikte yaşayan eşcinsel çiftlere de sağlamıştır. Tarihsel süreci eskilere dayanmakla beraber İtalya'daki eşcinsel vergi hakları ile ilgili gelişmeler 2006 yılından itibaren hız kazanır. 2006 seçim kampanyası sırasında, o zamanki muhalefet lideri Romano Prodi, seçilirlerse fiili çiftlere yasal haklar vereceğine söz verir (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4612802.stm> Erişim Tarihi: 29.12.2021). Bu durum, Prodi'nin de içinde bulunduğu merkez-sol koalisyonu gücü ele geçirince "istikrarlı birlikte yaşayanların hakları ve görevleri" (Diritti e Doveri delle Persone Stabilmente Conviventi) adlı bir yasa tasarısıyla resmîyet kazanır. Lakin bu tasarı, Katolik Kilisesi'nden, Senato'da sağ muhalefete ve hatta Prodi'nin kendi koalisyonundaki bazı gruplara kadar hatırı sayılır bir muhalefete karşılaşır. Gecikmeler, tasarının kesin bir oylamaya giden yolunda bir tıkanıklığa sebep olurken, 10 Mart 2007 yılında Roma'da yasayı desteklemek ve yasanın Prodi tarafından kaybedilmesini önlemek için bir gösteri düzenlenir. Bu süreç sonraki hükümetler döneminde de devam eder.

2016 yılında bir dönüm noktası yaşanır. Messaggero Veneto adlı yerel bir İtalyan gazetesinin yayın yönetmeni olan Tomasso Cerno, la Repubblica gazetesine gönderdiği

bir mektupta "Devletin Hayaletleri" olarak kabul edilen eşcinsellerin vergi grevine gitmesini teklif eder. Ona göre, hükümet var olma haklarını tanıyana kadar eşcinseller vergi ödememelidir. Cerno'nun mektubunda geçen çarpıcı ifade şöyledir (https://www.nextquotidiano.it/lo-sciopero-fiscale-degli-omosessuali/ Erişim: 30.12.2021):

Anayasa, her vatandaşın kanun önünde eşit olduğunu belirtir, lakin Parlamento kanunu olmadan milyonlarca eşcinsel gerçek vatandaş değildir. Varlıkları yoktur. Bizler kanunun zombileriyiz. Vergi ödememek demokratik bir direniştir. Bu durum Aristoteles döneminden beri var olan bir direniş türüdür. Tarihte bireyler haklarını savunmak için tanklara meydan okumuştur”.

O tarihte medeni birlikteliklerle ilgili yasa tasarısının sürekli ertelenmesi akabinde Cerno, etkili bir sosyal medya mecrası olan Twitter üzerinden vergi grevi başlatmaya karar verir. Attığı tweette “artık vergi ödemiyorum ve benim gibileri vergi ödememeye davet ediyorum” ifadelerine yer verir. Cerno, Hükümetin var olmayan olarak kabul ettiği eşcinselleri savunmak için bir savaş başlatmıştır. Bu savaşın ana silahı da vergi direnişidir. Cerno'ya göre mali grev, dirençli demokrasinin bir unsurudur. 19 Şubat tarihinde verdiği bir röportajda Cerno, şunları ifade eder https://www.huffingtonpost.it/2016/02/19/tommaso-cerno-sciopero-fiscale_n_9273702.html, Erişim: 1 Ocak 2022):

“Demokrasinin yurttaşların çıkarlarının güvencesi olarak yerleştirdiği anayasal yapı olan Parlamento, önemli çıkarlarla uğraşmak yerine gücün yeniden dağılımı ve çoğunluk ilişkileriyle uğraştığında, yurttaş yalnız bırakılır. Ancak Aristoteles zamanından itibaren demokrasi direnmeyi öğretir. Anayasa, vatandaşların kanun önünde eşit olduğunu söylüyor. Eğer parlamento eşitliği sağlamıyorsa bu durumda eşit saymadıklarını vatandaş da sessiz kalmayacaktır. Bu durumda sadece bir direniş silahı kalmaktadır: Onları eşit saymayan devletin onları diğerleriyle eşit saydığı tek noktada, yani vergi ödediklerinde onları tanımayan devletten kaçmak”.

Tommaso Cerno
@Tommasocerno

**da oggi non pago più le tasse. E invito i froci
come me a non pagarle. Una tassa sugli errori
di grammatica del senato e saniamo il debito**

17 Şubat 2016'da Tommaso Cerno tarafından atılan tweet.

“Bugünden itibaren artık vergi ödemiyorum ve benim gibi Gay'leri vergi ödememeye çağırıyorum”

Cerno'nun başlattığı bu vergi direnişi eşcinseller ve onların destekçileri tarafından ciddi bir destek kazanır. Bu direniş aynı yıl içerisinde Parlamentoda eşcinsellerle ilgili düzenlemelerin yapılmasına ön ayak olur. 2016 yılında İtalya, eşcinsel çiftler arasındaki sivil birliktelikleri düzenleyen yasayı onaylayarak onlara daha fazla yasal koruma sağlar. Bu kanun diğer Avrupa ülkelerine göre büyük bir gecikmeyle onaylanmasına rağmen İtalya'da yaşanan toplumsal değişimler Parlamento tarafından da dikkate alınır. İtalya'da medeni birliktelik ile evlilik kavramları farklılaştırılır. Buna göre, medeni birliktelikler sadece aynı cinsiyetten yetişkin çiftler arasında kurulabilir. Medeni birlikteliklerde aile soyadı çiftin soyadları arasından seçilir, lakin kişi kendi soyadına isterse eşinin soyadını da ekleyebilir. Evliliklerdeyse kadın eşler erkeklerin soyadını alırlar. Medeni birlikteliklerdeki

sözleşme taraflarının yükümlölüklerine gelince, (Medeni Birliktelik Yasası: Cirinnà) ne sadakat ne de işbirliğı yükümlölüklerine atıfta bulunur. İtalya Medeni Kanunu'nun 143. Maddesindeyse evliliklerle ilgili bu tür yükümlölükler açıkça belirtilmiştir. Medeni birliktelikler anında bitirilebilir, lakin evliliklerin bitmesi için yasal boşanmadan önce bir ayrı yaşama süresi gerekir. Mali bir grev olarak Cerno tarafından başlatılan vergi direnişinin destek görmesi ve devamındaki gelişmeler eşcinsellerin yasal statü kazanmasında ciddi derecede etkili olur. 5 Haziran 2016 tarihinden itibaren yürürlüğe giren yasayla eşcinsel birliktelikler yasal hale gelir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Tarihteki vergi işyanlarının altında önemli sosyal, siyasi ve psikolojik etkenler yatar. İşyan edenler ve iktidar arasındaki mücadeleler, bazen kanlı mücadelelere sahne olur. İktidarın kendini muktedir görerek istediğı şekilde vergisel düzenlemelere gitmesi, bu düzenlemelerden etkilenenlerin karşıt mücadelelerine yol açar. Yirmi birinci yüzyıl vergi işyanlarına bakıldığında kanlı mücadelelerin aksine demokratik bir tarz ve yasal bir zemin düzleminde hak arayışının olduğunu görülür. Bunun altında yatan temel neden yasalarda insan haklarına yönelik bazı hakların devlet mekanizması eliyle herkese eşit şekilde dağıtılmamasıdır.

Örneğin ABD'de eşcinsellerin evlilik haklarından faydalanamamasından kaynaklı olarak çiftlerin diğeri evli çiftlere göre daha fazla vergi ödemeleri, bir insan hakları savunuculuğı temelinde ayrımcılıkla mücadele kampanyalarıyla desteklenmiştir. Aynı durumu İtalya'daki eşcinsellerin vergiye karşı gösterdiği dirençte de vardır. İtalya'da mafya direnişine karşı gösterilen dirençse devletin gücünün yanına başka güçlerin eklenmesiyle devlet mekanizmasının yanında vatandaşlardan bir nevi haraç adı altında maddi gelir elde eden mafya örgütlerine karşı geliştirilen bir mücadeledir. Bir başka ifadeyle vergi mükellefleri olan vatandaşlarını yasal olmayan güçlere karşı koruyamayan devletin görevini yerine getirememesi ve vatandaşların kendi haklarını savunma mücadelesine yol açmıştır. İngiltere'deki belediye vergisine karşı yürütülen mücadeleyse yaşlıların vergi ödemekten kaçınması sonucunda kendilerine sağlanmasını istedikleri muafiyetlerin bir mücadelesidir. İran'daki pazar direnişleriyle yüksek KDV yükümlölüğüne karşı geliştirilen bir toplu mücadeleyi barındırmaktadır. Yirmi birinci yüzyıl vergi işyanlarına bakıldığında tarihteki vergi işyanlarına belli benzerlikler taşımalarının yanı sıra farklılıkları da içerisinde barındırmaktadır. Özellikle vergi ödememe, vergiyi tanımama vb. sivil itaatsizlik sayılabilecek eylemlerle dirençler geliştirilmiştir. Bu vergilerin ortak yanlarına bakıldığında hepsinde tüm halkı ilgilendiren bir düzenlemeye direnişin aksine bir grup, bölge veya sınıfı ilgilendiren düzenlemeler oldukları görülür. Devlet eskiden beri gelen leviathan karakteri çerçevesinde gelişimini sürdürürken, mükellef olan vatandaşları arasındaki ayrımcılıkları ortadan kaldırmadığı ve vergilemede adaleti sağlamadığı sürece vergi işyanları, direniş biçimi değişime uğrasa da eskiden olduğu gibi gelecekte de devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Agricultural Emissions Research Funding (2003). <https://web.archive.org/web/20071013191036/http://www.maf.govt.nz/mafnet/rural-nz/sustainable-resource-use/climate/agricultural-emissions-research-funding/agricultural-emissions-research-funding-discussion-document.pdf> (Erişim Tarihi: 11.01.2022)
- Alaska Eyalet Yüksek Mahkemesi (2005). https://www.aclu.org/sites/default/files/FilesPDFs/alaska_decision.pdf (Erişim Tarihi: 31. 12. 2021).
- Belluck, P. (2004), Hundreds of same-sex couples wed in Massachusetts. The New York Times, May 18, 2004.
- Boxall, B. (1997). A new era set to begin in benefits for gay couples; Domestic partners: Hawaii law, which takes effect Tuesday, will allow unmarried couples to qualify for many things typically reserved for wedded couples. Los Angeles Times, (July 7), 3
- Chanen, J. S. (2004). The changing face of gay legal issues. ABAJ, 90, 47.
- Cooper, C., Danson, M., Whittam, G., and Sheridan, T. (2010). The neoliberal project—Local taxation intervention in Scotland. Critical Perspectives on Accounting, 21(3), 195-210
- Defense of Marriage Act (1996). <https://www.govinfo.gov/cont.ent/pkg/PLAW-104publ199/pdf/PLAW-104publ199.pdf> (Erişim Tarihi: 14.12.2022).
- English, B., Hon. (2003). Farmers easy target for government. Address to annual general meeting of Federated Farmers of New Zealand, Auckland, New Zealand. 16 July 2003.
- Federated Farmers of New Zealand. (2003a, June 18). Government passing the buck on greenhouse gas research funding (Media release PR114/03). <http://www.fedfarm.org.nz/media%20releases/PR114-03.html>. (Erişim Tarihi: 04.01.2022)
- Federated Farmers of New Zealand. (2003b, June 23). God save New Zealand (Media release PR118/03). <http://www.fedfarm.org.nz/media%20releases./PR118-03.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2022).
- Gross, D. M. (2014). 99 tactics of successful tax resistance campaigns. Picket Line Press
- Hurst, R. (2003). Presidential address the future of New Zealand farming. In Proceedings of the New Zealand Grassland Association (1-2).
- Infanti, A. C. (2005). Tax protest, a homosexual, and frivolity: A deconstructionist meditation. . Saint Louis University Public Law Review, 24. 21-59.
- IRS (2004). Letter from the internal revenue service to Eugene A Delgaudio, President, Public Advocate of the United States, Inc. (June 14, 2004), <http://www.publicadvocateusa.org/news/article.php?article=95> Erişim Tarihi: 14.12.2021.
- LaLumia, S. (2008). The effects of joint taxation of married couples on labor supply and non-wage income. Journal of Public Economics, 92(7), 1698-1719.

- Lawton, K., & Reed, H. (2013). Property and wealth taxes in the UK. Edinburgh: Institute for Public Policy Research.
- Murphy L., Snelling C. and Stirling A. (2018) A poor tax - Council tax in London: Time for reform. Edinburg: Institute for Public Policy Research
- Nazila, F. (2010). Iran vendors protest move to collect a sales tax. The New York Times (October 11, 2010).
- Reuters (2010). Strike in Iran Bazaar enters its second week – report (July 13, 2010), <http://af.reuters.com> Erişim Tarihi: 11.01.2022.
- Roper, J., ve Toledano, M. (2005). Taking in the view from the edge: Issues management recontextualized. Public Relations Review, 31(4), 479-485
- Salvio, P. (2018). The Story-takers: Public pedagogy, Transitional justice and Italy's non-violent protests against Mafia. University of Toronto Press.
- Samantha K. S., John R. K. and Marc S. W. (2020) The influence of politics and labelling on New Zealanders' attitudes towards animal agriculture emissions policy. Political Science, 72:1, 24-37.
- Smith, A. M. (2012). Same-sex marriages: Legal issues. <https://sgp.fas.org/crs/misc/RL31994.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2021).
- Sydney Morning Herald, (2003, 15 July). New Zealand enacts “Flatulence tax” and finds farmers give a shit. <https://sniggle.net/TPL/index5.php?entry=15Jul10> (Erişim Tarihi: 06.01.2022).
- <https://www.nextquotidiano.it/lo-sciopero-fiscale-degli-omosessuali/> Erişim Tarihi: 30.12.2021
- <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4612802.stm> Erişim Tarihi: 29.12.2021
- https://www.bbc.co.uk/devon/content/articles/2005/09/28/sylvia_hardy_feature.shtml Erişim Tarihi: 21.12.2021
- https://www.huffingtonpost.it/2016/02/19/tommaso-cerno-sciopero-fiscale_n_92.73702.html Erişim Tarihi: 01.01. 2022
- <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3005740.stm> Erişim Tarihi: 03.01.2022
- <https://nvdatabase.swarthmore.edu/content/iranian-bazaar-merchants-protest-government-tax-raises-2008> Erişim Tarihi: 10.01.2022).
- <https://kateludlow.files.wordpress.com/2010/08/addiopizzo.jpg> (Erişim Tarihi: 11.01.2022)

Bölüm 27

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - II

SELF DETERMİNASYON HAKKI ÇERÇEVESİNDE KATALAN BAĞIMSIZLIK HAREKETİNDE VERGİLERİN ETKİSİ

Abdullah Ömercioğlu

Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

a.omercioglu@gmail.com

0000-0002-7577-4356

Özet

Çalışmada günümüzde İspanya devletinin özerk bir bölgesini oluşturan Katalonya'nın tarihi süreç içerisindeki bağımsızlık hareketleri ve self determinasyon hakkı ile ilişkisi incelenmiştir. Burada sırasıyla Orakçılar isyanı, Barretinas isyanı, İspanyol veraset savaşları, 6 Ekim olayları, İspanyol iç savaşı dönemi ile 2014 ve 2017 referandumlarına yer verilmiştir. Bunlardan bir vergi isyanı olma özelliğini gösterenlerin ise Orakçılar isyanı, Barretinas isyanı ile 2014 ve 2017 referandumları olduğu tespit edilmiştir. Orakçılar ve Barretinas isyanlarının, özellikle Katalan köylüleri üzerine yüklenen ağır vergilerden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. 2014 ve 2017 referandumlarının ise, Katalonya'nın vergi gelirlerinden aldığı payın İspanya'ya aktardığından daha az olması sebebiyle özellikle 2008 ekonomik krizi sonrasında güçlenen mali özerklik talebinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Sonuçta ise Katalan bağımsızlık hareketlerinin genel olarak içsel self determinasyon uygulaması olduğu ancak 2017 referandumunun tam bağımsız bir devlet kurmak amacıyla diğer tüm hareketlerden ayrıldığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Katalonya, Self Determinasyon, Bağımsızlık, Vergi İsyanları

Abstract

In the study, the independence movements of Catalonia, which is an autonomous region of the Spain, were examined in the historical process. In this process, revolt of the Reapers, revolt of the Barretinas, war of the Spanish succession, October 6 events, Spanish civil war period and 2014 and 2017 referendums are mentioned respectively. Among these, it was especially concluded that the revolts by reacting against taxes were the revolt of the Reapers, revolt of the Barretinas and the 2014 and 2017 referendums. It was concluded that the Reapers and Barretinas revolts were caused by the heavy taxes imposed on the Catalan peasants. It has been determined that the 2014 and 2017 referendums resulted from the demand for financial autonomy that became stronger especially after the 2008 economic crisis, since the share of Catalonia in tax revenues was less than the share it transferred to Spain. As a result, it has been evaluated that the Catalan independence movements are generally the application of internal self-determination; but the 2017 referendum is separated from all other movements in order to establish a fully independent state.

Keywords: Catalonia, Self Determination, Independence, Tax Revolts

GİRİŞ

Vergilendirme yetkisi devletlerin egemenlik yetkisine dayanan en önemli unsurlardan birisidir. Egemen bir devlette vergilerin salınması, toplanması ve planlanması gibi hususlar doğrudan o devlete ait bir yetkiyi ifade eder. Bu bakımdan tarihte vesayet altında olan veya sömürülen birçok halk “temsilsiz vergi olmaz” esasından yola çıkarak, kendilerine dayatılan haksız gördükleri vergileri reddetmiş ve bağımsızlıklarını kazanıp mutlak egemenliklerini sağlamak üzere mücadele etmiştir.

Özerk yönetimlerde ise egemenlik yetkisinin sınırlı olması, vergilendirme yetkisinin de sınırlı kullanılmasına yol açabilmektedir. Özellikle içerisinde barındırdığı milliyetlerin özerkliğini tanımakla birlikte ulusun teklifi ve ülkenin bölünmez bütünlüğü üzerine kurulu olan “bölgeci devlet” modellerinde merkezi hükümetin koyduğu vergilerin o özerk toplum tarafından tepkiyle karşılaşması mümkün hale gelebilmektedir. Böyle bir vergi direnişi, bağlı bulunulan devlete karşı bir egemenlik mücadelesine dönüşme potansiyeli taşıyacaktır.

Nitekim günümüzde İspanya devleti de içerisinde barındırdığı Katalan halkının bağımsızlık ve tam egemenlik talepleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Kendi kaderini tayin etme hakkı çerçevesinde uygulanmaya çalışılan bu taleplerin kapsamı zamanla genişlemiş ve destekçi sayısını artırmıştır.

Katalanlar İspanya birliğine katıldıklarından bu yana bazen özerk yönetimlerini devam ettirmek bazen de ayrı bir devlet kurmak amacıyla başarısız ama büyük isyanlara girişmişlerdir. Bu isyanların kültürel, ekonomik, dini ve siyasi sebepleri olduğu gibi mali/vergisel sebepleri de bulunmaktadır. Konumuz bağlamında, vergisel temeli olanların yanında, içsel ve dışsal self determinasyon örneklerini oluşturan önemli isyanlar da incelenmiştir. Bu bakımdan Katalan halkını en son 1 Ekim 2017 tarihinde yapılan bağımsızlık referandumuna götüren tarihi bağlantılar kronolojik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. SELF DETERMİNASYON HAKKI

Self determinasyon hakkı, halkların bağımsızlık ve tam egemenlik taleplerinin uygulamaya konulmasında ileri sürülen en önemli argümanı oluşturmaktadır. Bu bakımdan self determinasyon hakkının tanımlanması, türlerinin ve sınırlarının ortaya konması gerekmektedir.

1.1. Kavram

Self determinasyon veya diğer bir ifade ile ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı kavramının ortaya çıkışı ve kapsamı uluslararası hukuk doktrininde tartışmalıdır. Self determinasyon en basit haliyle “*insanların kendi kaderini kontrol etme hakkı*” olarak tanımlanmaktadır (Berman, 1988: 51). Başka bir tanımla self determinasyon, “*insanların, toplumsal yaşama geçişi ile nasıl gelişeceğini ve gelecekte nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini belirlemek için bir araya gelmeleridir*” (Holder, 2006: 8). Bu tanımlamada self determinasyon kavramının ayrılmadan çok birleşme yönüne değinilmiştir.

Kavram, “*insanların kendi seçtikleri hükümeti belirleme hakkı*” olarak da tanımlanmıştır (Przetacznik, 1990: 51). Ancak yerleşik düşünceye göre self determi-nasyonun nihai amacı bağımsız bir devlet kurmaktır (Przetacznik, 1990: 55). Bu bakımdan self determinasyon, hem aynı devlet içinde bir araya gelen kişilerin kendi yerel hükümetlerini oluşturmak hem de o devletten ayrılarak kendi bağımsız devletlerini kurmak hakkı olarak ele alınabilmektedir.

Bu yöndeki tanım, “*halkın halen yaşadıkları veya ileride yaşamak istedikleri hükümeti seçme hakkı*” olarak ifade edilebilmektedir (Pomerance, 1982: 37).

1.2. Self Determinasyon Hakkına İlişkin Kronolojik Gelişmeler

Self determinasyon veya diğer bir ifade ile ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı, temellerini antik Yunan felsefesine dayandırmaktadır (Kılınç, 2008: 952). Bununla birlikte pratikte Avrupa’da 1555 Augsburg Anlaşması ile “*dinini-mezhebinin belirleme hakkı*” olarak doğmuştur (Taşdemir ve Özer, 2017: 7). Daha sonra siyasal anlama verilmesi ve yeni bir hükümet veya Devlet kurma iradesi olarak ortaya çıkmasına ilişkin ilk kullanımı, 1581’de Hollanda’nın İspanya’dan bağımsızlığını kazanmasıyla gerçekleşmiştir (Dalar, 2015: 15). Nihayetinde self determinasyon hakkının uluslararası hukukta kabul görmesi ise ancak İkinci Dünya Savaşından sonra gerçekleşebilmiştir (Ehtibarlı, 2016: 80).

Bu süreç içerisinde self determinasyon hakkının gelişmesi bakımından önemli görülen gelişmeler sırayla şöyledir:

- 1581: İspanya hükümetinin uyguladığı ağır vergiler ve Hollanda’nın ticaret hacminden pay almak istemesi, dini bir anlaşmazlıkla birleşerek İspanya’ya karşı bağımsızlık savaşına girişilmesine yol açmıştır (Güleç, 2016: 146). Bu olay ilk self determinasyon uygulamasıdır (Dalar, 2015: 15).
- 1776: Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile “insanların eşit yaratıldığı ve yaşama, özgürlük ve mutluluğu arama haklarına sahip oldukları, herhangi bir hükümet şeklinin bu hakları tahrir etmesi halinde hükümetleri değiştirmek veya kaldırmak ve yeni bir hükümet kurmak hakkına sahip olunduğuna” değinilmiştir (Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Bildirgesi, 2019: 57). Bu durum “ihtilal hakkı” olarak da adlandırılmaktadır (Güriz, 1957: 113).
- 1789: Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile “egemenliğin temelini ulusların oluşturduğu ve kimsenin açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamayacağına” değinilmiştir.
- 1851: İtalyan Milliyetler Prensibi - Pasquale Stanislao Mancini (1851) eserinde millî topluluk kavramının kuramsallaşmasını sağlamıştır. Bu bakımdan milliyetler prensibini; “*her milletin bir Devlet halini alması ve her Devletin de bir milletin tamamından oluşması hakkı*” olarak tanımlamıştır (Meray, 1948: 108).
- 1914: Sovyetler Birliği Devlet başkanı Vladimir I. Lenin, sosyalizmi gerçekleştirmenin bir aracı olarak öne sürdüğü görüşleri doğrultusunda tüm etnik grupların bağlı bulundukları hükümetten ayrılma veya özerklik talep etme hakkı olduğunu kabul etmiştir (Taşdemir ve Özer, 2017: 11).
- 1918: ABD başkanı Woodrow Wilson’ın ileri sürdüğü “14 ilke” Birinci Dünya Savaşı’nın ertesinde, ülkelerin egemenlik sınırlarını belirlemeye yönelik olarak ileri sürülmüştür (Sur, 2008: 100). Doğrudan self determinasyon terimi kullanılmamakla birlikte halk egemenliğinin doğal sonucu olarak görüldüğü ileri sürülmüştür (Taşdemir ve Özer, 2017: 12).
- 1945: Birleşmiş Milletler Antlaşması (BM) m.1/2: “*Uluslar arasında, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak*” BM’nin amaçlarından sayılmıştır. Ayrıca “*Özerk Olmayan Ülkelere İlişkin Bildirge*” başlıklı m.73: “*Halkların benüz kendi kendilerini tam olarak yönetmediği bölgelerin*

yönetilmesinden sorumlu olan ya da bu sorumluluğu yüklenen BM üyeleri, bu bölgelerde yaşayanların çıkarlarının her şeyden önce geldiği ilkesini kabul ederler”.

- 1966: BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi “*Bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak gereğince halklar kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve siyasal statülerini özgürce sağlarlar. Bütün halklar, kendi amaçları doğrultusunda, karşılıklı yarar ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine hâle getirmemek kaydıyla, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanabilirler. Bir halk hiçbir durumda, kendi varlığını sürdürmesi için gerekli olanaklarından yoksun bırakılamaz. Özerk olmayan ve Vesayet altında bulunan ülkelerin yönetilmesinden sorumlu olan Devletler de dâhil, bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Yasası’nın hükümleri uyarınca, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının gerçekleştirilmesini kolaylaştıracaklar ve bu hakka saygı göstereceklerdir.”*
- 1970: 2625 sayılı BM Genel Kurul Kararı (Uluslararası Hukuk İlkelerine Dair Bildiri): “*BM Şartı’na konulmuş olan eşit haklar ve halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etmesi ilkesi gereğince, bütün halklar serbestçe, dış müdahale olmadan, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelerini izleme hakkına sahiptir ve her Devletin bu hakka Şart hükümlerine uygun şekilde riayet etme görevi vardır”.*

1.3. Self Determinasyon Hakkının Türleri ve Sınırları

Self determinasyon hakkı, tanımlardan da yola çıkarak iç ve dış boyutları açısından incelenmektedir. Bu bakımdan içsel self determinasyon, bir halkın aynı devletin içinde kalmak kaydıyla talep ettiği yönetim biçimini seçmesi; dışsal self determinasyon ise bir halkın içinde yaşadığı devletten bağımsız yeni bir devlet kurmak ya da başka bir devlete bağlı olmayı seçmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2015: 199).

Bununla birlikte günümüz uluslararası hukuk uygulamasına göre ayrılma hakkını da içeren self determinasyon ilkesinin bağımsız bir devlet kurmak maksadıyla kullanılması mümkün olmamakta; ancak sömürge ve yabancı işgali altındaki yönetimler ile baskıcı idareler altında yaşayan, kültürel veya dinsel değerleri tehlike altında olan halklar için uygulanabilmektedir (Ehtibarlı, 2016: 207).

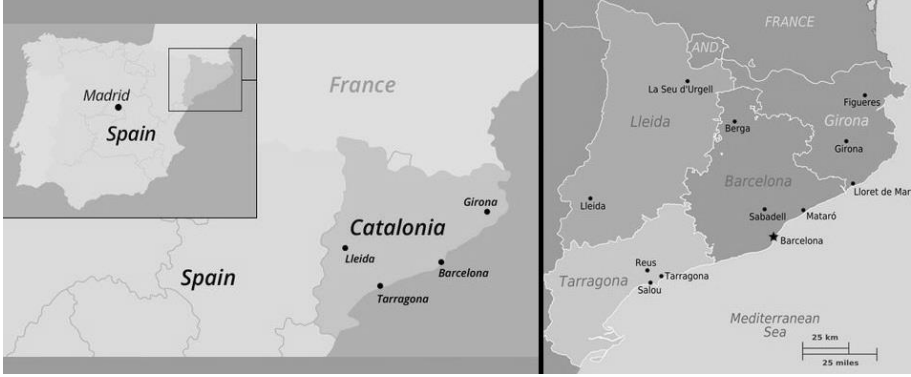
2. KATALONYA

Katalan bağımsızlık hareketinin anlaşılabilmesi için tarihi süreçte Katalonya’nın gelişiminin kısaca değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu bakımdan Katalanlar’ın büyük bir çoğunluğu bağımsızlıklarını ve ayrı devlet olma arayışlarını tarihlerinden alışık oldukları bir hak olarak görmektedir. Bununla birlikte Katalan halkının demografik ve ekonomik özellikleri de aidiyet duygusu ile bağlantılı olarak bu anlayışın gelişiminde önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu özellikler, Katalan isyanlarının genel etkenlerini ifade etmektedir.

2.1. Kısa Katalonya Tarihi

İber Yarımadasının kuzeydoğusunda bulunan Katalonya tarihi, günümüzde bağlı olduğu İspanya’dan daha eski bir zamanı ifade etmektedir. Bölgede MÖ dönemde Roma İmparatorluğu hüküm sürmüştü, MS dönemde ise Vizigotlar, Endülüs Emevileri ve Kurtuba Emirliği yönetimleri yer almıştır (Bertrand, 1940: 2-55). Katalonya’nın oluşumu ise MS 8. yy. sonlarına denk gelmektedir. Hispanik marş veya İspanyol yürüyüşü olarak adlandırılan ve Müslümanlara karşı askeri bir tampon bölge oluşturmak üzere genişletilen

Barselona Kontluğu, 801 yılında Frenk kökenli Karolenj İmparatorluğuna özerk bir bölge olarak bağlanmıştır (Chandler, 2013: 739).

Günümüz İspanya ve Katalonya Siyasi Haritası

Barselona Kontluğu, on ikinci yüzyılın başlarında batı komşusu olan Aragon Krallığı ile birleşmiş ve krallığın başkenti Barselona kentine taşınmış olmasına karşın Katalonya Kontluğu/Prensligi adıyla özerkliğini korumuştur (Bertrand, 1940: 73). Katalonya'daki Aragon hâkimiyeti 15. yy. sonlarına kadar devam etmiştir (Coureas, 2017). Aragon Kralı II. Ferdinand'ın Kastilya Kralı I. Isabella ile evlenmesinin ardından gelişen süreçte ilk defa bağımsız bir "İspanya" birliği 1479 yılında sağlanmıştır (Chandler, 2013: 743).

Katalonya, Napolyon döneminde Fransız işgali hariç olmak üzere, İber Yarımadasındaki birliğin sağlanmasından günümüze kadar İspanya'nın bir parçası olarak kalmıştır (Roberts, 2015: 435). Bununla birlikte özerk bir bölge olarak kalabilmek ve dahası bağımsız bir devlet olabilmek maksadıyla İspanya'ya karşı birçok defa isyana kalkışmıştır.

2.2. Katalonya'nın Demografik Özellikleri

Katalan halkı, Roma döneminde "İberyalı" veya "Hispani" olarak tanımlanmıştır. Uzun süre Roma İmparatorluğu ve Vizigotlar tarafından yönetildikleri için Romen ve Fransız kültüründen etkilenmişlerdir (Terry, 1972: 1). Günümüzde Katalonya'da 8 milyona yakın insan yaşamaktadır. Bu sayı, yaklaşık 47 milyon nüfus barındıran İspanya'nın yaklaşık %17'sini oluşturmaktadır.

Katalan halkı, kendilerine özgü olan "Katalanca" dilini konuşmaktadır. Bu dil İspanyolcadan ziyade Latince ve Fransızcaya benzerlik göstermektedir (Terry, 1972: 1). Günümüzde Katalonya'nın dışındaki bölgelerle birlikte 10 milyonun üzerinde insanın Katalanca konuştuğu tahmin edilmektedir (Informecat, 2018: 5).

Katalan halkı asker kökenli bir halk olma özelliğine de sahiptir. 13. yy. içinde Katalan donanması, döneminin en güçlü donanmaları arasındadır. Ayrıca "Katalan Bölüğü" olarak adlandırılan paralı askerler de döneminin önemli askeri birliklerinden sayılmıştır. Bu dönemde Fransa'nın güneyinde yer alan Provence bölgesi ve İtalya'nın güneyinde yer alan Sicilya bölgeleri ele geçirilmiştir (Burg, 2004: 92). 14. yy. başlarında ise Konstantinopolis'e saldırıp Atina'da elde ettikleri topraklarda Katalan dükalığını kurmuşlar; sonrasında da Napoli'yi ele geçirmişlerdir (Roberts, 2015: 262). Günümüzde ise Katalonya'nın kendine özgü bir ordusu bulunmamakta ancak yerel emniyet teşkilatı (*Mossos d'Esquadra*) iç güvenliği sağlamaktadır. Bununla birlikte İspanya ulusal polis teşkilatı da merkezi hükümete bağlı olarak görev yapmaktadır.

2.3. Katalonya'nın Ekonomik ve Mali Özellikleri

Katalonya, on ikinci ortalarında Akdeniz ticaretinin önemli bir merkezini oluşturmuştur (Roberts, 2015: 197). Gelişmiş donanmasıyla Akdeniz üzerinde hâkimiyet sağlamış ve zenginleşmiştir.

Katalonya sanayileşmesini İspanya'nın diğer bölgelerinden daha önce, 19. yy. ortalarında tamamlamıştır (Konuralp, 2019: 356). Bu bakımdan Katalanlar, kapital sisteme daha iyi adapte olmaları ve sınıf mücadelesinin etnik farklılıkları azaltması sebebiyle merkezi hükümetin uyguladığı ekonomik sistemi kendi sistemlerinden daha zayıf olarak görmüşlerdir (Çilliler, 2014: 161).

Günümüzde Katalonya'nın %30'unda tarım yapılmaktadır. Lakin ekonomiye asıl katkı sağlayan turizm, finans ve bankacılık gibi hizmet sektörleridir (Thomas, 2012: 8).

Katalan halkının refah seviyesini gösteren en önemli ekonomik göstergelerden biri olarak gayri safı yurt içi hâsıla (GSYH) değerlendirilebilir. Bu bakımdan Katalonya ve İspanya'nın 2011-2020 yılları arasındaki GSYH değerleri ile birbirine oranı aşağıda verilmiştir. On yedi özerk bölge yönetiminden biri olan Katalonya, İspanya'nın GSYH'sinin yaklaşık %20'sini oluşturan en zengin bölgesidir.

Tablo 1. Katalonya ve İspanya'nın GSYH Verileri, 2011-2020 (Milyon Euro)

	Katalonya	İspanya	(%)
2011	208.341	1.063.763	19,59
2012	201.768	1.031.099	19,57
2013	201.531	1.020.348	19,75
2014	204.896	1.032.158	19,85
2015	213.746	1.077.590	19,84
2016	222.514	1.113.840	19,98
2017	232.187	1.161.867	19,98
2018	241.670	1.204.241	20,07
2019	249.900	1.244.772	20,08
2020	224.125	1.119.976	20,01

Kaynak: Statista veri platformundan yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

<https://www.statista.com/statistics/327063/gross-domestic-product-in-catalonia-and-spain>.

Mevcut 1978 Anayasasının 133. maddesine göre; vergilendirme yetkisi münhasıran merkezi hükümete aittir. Ancak özerk topluluklar ve yerel belediyeler, Anayasa ve yasalara uygun olarak vergi koyabilir ve toplayabilir. Günümüzde ise sadece Bask ve Navarra bölgeleri özel bazı düzenlemeler ile sosyal güvenlik vergileri hariç diğer vergilerin tamamını toplamakta ve bir kısmını merkezi hükümete göndermektedir (Çilliler, 2014: 190).

Tablo 2. Katalonya ve İspanya'nın Vergi Gelirleri, 2011-2020 (Milyon Euro)

	Katalonya Doğrudan Vergiler	Katalonya Dolaylı Vergiler	Katalonya Toplam	İspanya Toplam
2011	8.482	8.757	17.239	331.786
2012	10.156	10.787	20.943	333.748
2013	7.778	8.861	16.639	337.891
2014	8.247	9.517	17.765	349.770
2015	8.343	9.448	17.792	364.683
2016	9.158	10.372	19.530	374.222
2017	10.152	11.661	21.814	393.529
2018	10.663	12.532	23.196	417.076
2019	11.836	12.450	24.287	431.575
2020	13.152	12.237	25.389	410.812

Kaynak: Gencat ve OECD veri platformlarından yararlanılarak tarafımızca oluşturulmuştur.

http://economia.gencat.cat/web/.content/70_tributs/arxius/2020/Series-i-Estadistiques/drets_liquidat_90-20_web_PROV.pdf ve
<https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=REVESP#>

3. KATALAN İSYANLARI

1479 yılında sağlanan İspanyol birliğinden sonra Katalonya, İspanya'ya bağlı ancak özerk bir statüye sahip olmuştur. Bu süreçte özerklik yetkileri bazen kısıtlanmış bazen ise tamamen ortadan kaldırılmıştır. Katalanlar da bu gelişmelere bağlı olarak, tekrar özerk olmak ya da mevcut özerklik yetkilerini genişletmek maksadıyla isyanlara girişmişlerdir. Bu isyanlar sırasıyla; Orakçılar isyanı, Barretinas isyanı, İspanyol veraset savaşları, 6 Ekim olayları, İspanyol iç savaşı dönemi ile 2014 ve 2017 referandumları olarak sayılabilmektedir.

3.1. Orakçılar İsyanı (1640–1659)

Görünürde İspanyol askerlerinin kötü davranışlarına ve dini gerekçelere dayanan bu isyanın arka planını mali sorunlar oluşturmıştır. Şöyle ki, İspanya İmparatorluğunun ekonomik ve askeri yükünü bölgelere dağıtmak maksadıyla ek vergiler koyması özellikle Katalanlar tarafından güçlü bir tepkiyle karşılanmıştır (Fraga, 2013: 51).

İsyana giden süreçte yaşananlar gergin ortamın oluşumunda önem taşımaktadır.

- 1626: İspanya Kralı, Silah Birliği politikası gereğince vergi yükünün büyük bölümünü merkez dışındaki bölgelere paylaştırmak istemiş ve vergileri artırma yoluna gitmiştir (Burg, 2004: 194).
- 1628: İspanya Kralı, Barselona'nın gelirlerinden pay talep etmiş ve 1629'da dini varlıklar üzerine vergi (*decima*) koymuştur (Fraga, 2013: 51).
- 1634: Barselona'nın tüm bu vergileri ödemeyi reddetmesi üzerine Katalan yönetimi ile vali ve dolayısıyla kral arasında çatışmalar başlamış; valinin, maliyenin denetlenmesi talebinin yerine getirilmemesi sebebiyle dört meclis (*Consell de Cent*) üyesi tutuklanmıştır (Fraga, 2013: 52).

Ağır vergi yükümlülükleri sebebiyle gerilen ilişkiler esnasında devam eden Otuz Yıl Savaşları ile Fransızların hücumuna uğrayan Katalonya'nın kuzeyindeki Roussillon kentini

savunmak için gönderilen İspanyol askerlerin Katalonya'da barınmaları bu ihtilafı doğurmuştur (Bertrand, 1940: 176). Bölgeye gönderilen İspanyol askerlerinin, Barcelona kontluğu hanedanına bağlı Katalonya'yı Fransız istilasından kurtarmak için gelmiş olmalarına karşın halka karşı kötü muamelelerde bulunmaları ve mülkiyetlerini ellerinden almaları gibi nedenlerle ve askerlerin din değiştirip Protestan olduğu dolduruşuyla Ampurdan (Şuan Girona) kentinde isyan başlamıştır (Bertrand, 1940: 177). Ancak asıl sebep, ilk olarak Aragona bağlanıldığı zaman başlayan, imtiyaz ve ayrıcalıkları (*fuero*) kaybetme korkusu olmuştur (Bertrand, 1940: 178).

1640: İsyân, Mayıs ayındaki Katolik Yortusuna (*Corpus Christi*) kadar halkın (Orakçıların), Barselona'da giriştikleri kavga ile yayılmıştır (Bertrand, 1940: 178). Bu olay daha sonra Kanlı Yortu (*Corpus de Sang*) olarak anılmaya başlanmıştır.

“Corpus de Sang”, Antoni Estruch (1907) - Sabadell Sanat Müzesi/ Barselona

Çatışmaların şiddetlenmesi sebebiyle Katalan yönetiminin çağrısı üzerine Fransa kralı, öncelikle Fransa himayesinde bir Katalan Cumhuriyeti kurulmasını daha sonra ise Barselona Kontu ilan edilmesini istemiştir (Fraga, 2013: 153).

KATALAN MARŞI

Muzaffer Katalonya
Yine zengin ve bereketli olacak.
Bu kadar kıstah ve kibirlili olan,
Bu adamları uzaklaştı.

Oranla vur!
Oranla vur!
Toprağı Savunucuları!
Oranla vur!

Şimdi tam zamanı, Orakçılar.
Şimdi uyanık olma zamanı.
Bir Haziran daha geldiğinde,
Aletlerimizi iyi bileyeceğim.

Titresin düşman,
Sembolümüzü görünce.
Buğdayın altın başaklarını
biçtiğimiz gibi,
Zamanı geldiğinde,
zincirlerimizi de biçeriz.

* Türkçeye tarafımızca çevrilmiştir.

- 1659: İspanya ve Fransa arasındaki Otuz Yıl Savaşlarını bitiren Westfalya Antlaşmasının bir parçasını oluşturan Pyrenees Antlaşması ile İspanya’da kalan Katalonya’nın tüm imtiyaz ve ayrıcalıkları geri tanınmıştır (Bertrand, 1940: 179).

İsyan sırasında geliştirilen söylemler günümüzde modernleştirilerek Katalonya’nın Orakçılar (*Els Sagadors*) isimli ulusal marşını oluşturmuştur. Marşın sözleri Katalanların bağımsızlık maksadıyla öteden beri getirdikleri duyguların anlaşılabilmesi için önem taşımaktadır.

3.2. Barretinas İsyanı (1687–1689)

Barretina, Katalan erkeklerin taktığı, siyah kuşaklı, kırmızı renkli geleneksel bir beredir. Aynı zamanda bu bere, genel olarak Katalanlar için kullanılan bir sembol niteliğindedir.

Barretina isyanı, unutulmuş bir isyan olarak anılmaktadır (Kamen, 1977). Orakçılar isyanının devamı olarak nitelendirilebilecek isyan, benzer olayların tekrarı neticesinde gerçekleşmiştir.

- 1680’ler: Tekrar gün yüzüne çıkan İspanya-Fransa gerilimi sonucunda 1687 yılında İspanyol askerleri Katalonya’ya konuşlandırıldı. Askerlerin kalacak yer ve yemek teminini finanse etmekte zorlanan merkezi yönetim, bir vergi mahiyetinde “askeri katkı” talebinde bulununca özellikle verginin üzerine yüklendiği köylülerin tepkilerine neden oldu (Kamen, 1977: 214).
- 1688: Bu tepkileri Krala ileten Genel Meclis (*Diputació del General*) üyelerinin tutuklanması ve askerlerin yerel halkla sürtüşmeleri üzerine ayaklanan yöre halkı, genel bir af ve askeri katkının azaltılması talepleriyle Barselona’ya toplanmıştır (Castañeda ve Megens-Sedor, 2019: 213).
- 1689: Bu yıla kadar süren mücadeleler sonucunda Katalonya Valisi, isyanı yatıştırmak ve İspanyol askerlerini desteklemek maksadıyla zengin sınıfın muaf olduğu “gönüllü bağış” (*donativo voluntario*) uygulamasını önermiş ancak bu durum toplumda sınıf çatışmasını ortaya çıkarmıştır (Kamen, 1977: 220).

3.3. İspanyol Veraset Savaşları (1705–1714)

Veraset savaşları, temelinde vergisel bir tepki barındırmamaktadır. Ancak Katalonya’nın kendi yöneticilerini seçmek maksadıyla giriştikleri bir savaş olarak önem taşımaktadır.

- 1700: İspanya Kralı II. Charles’ın ölümü üzerine, veliahtı olmaması sebebiyle başlayan çekişme Fransız hanedanına mensup V. Philip’in tahta çıkmasıyla sonuçlanmış ancak bu durum hem içte hem de dışta geniş bir savaş meydana getirmiştir.
- 1705: Katalanlar bu süreçte Avusturya hanedanı arşidükünü desteklemişler, bu sebeple İngiltere ile ittifak imzalayarak topraklarını savaşın başladığı yer haline getirmişlerdir (Bertrand, 1940: 193).
- 1713: Savaşın tarafları Fransa ve İspanya ile Utrecht anlaşmasını imzalamışlar ancak Katalanlar arşidük taraftarı olarak kalmaya devam ettikleri için 12 Eylül 1714’e kadar savaşıma devam etmişlerdir (Bertrand, 1940: 194). Ağır yenilginin ardından 11 Eylül tarihi Katalonya Ulusal Günü (*Diada Nacional de Catalunya*) olarak her yıl anılmaya başlanmıştır.

3.4. 6 Ekim Olayları

- 1808-14: Bu yıllar arasında gerçekleşen “İspanyol Bağımsızlık Savaşı” sonunda İspanya’nın ilk anayasası olan “Cadiz Anayasası” kabul edilerek merkezîyetçi bir sistemle Katalonya’nın özerk yapısı ve dolayısıyla ceza kanunları kaldırılmış; Katalanca öğrenimi ve parası yasaklanmıştır (Konuralp, 2019: 352).
- 1923: Barselona’da başlayan askeri ihtilal ile diktatörlük ilan edilmiştir (Bertrand, 1940: 231).
- 1931: Daha önce 1873 yılında ilan girişiminde bulunulan Cumhuriyet yönetimi, “İkinci İspanya Cumhuriyeti” olarak ilan edilerek 1939’a kadar uygulanmıştır (Konuralp, 2019: 347). Bu yılda yapılan seçimleri Katalonya’da ERC (Katalonya Sol Cumhuriyetçileri) kazanmıştır (Romero, 1996: 19).
- 1931 tarihli Anayasa, bölgesel yönetimlere izin vermiş, Katalonya kültür, dil, ulus bilinci ve bunları ön plana çıkarma talebiyle tam bir bölgesel sistem geliştirmiştir (Konuralp, 2019: 350). Bu dönemde Barselona Cumhuriyeti ilan edilerek Katalonya’ya tekrar özerklik tanınmış; ancak eğitim ve vergileme konularında yetki İspanya devletinde kalmıştır (Bertrand, 1940: 237).
- 6 Ekim 1934: İşçi ayaklanması ve genel grev sonucunda Katalan özerk yönetimi 1936’ya kadar yürürlükten kaldırılmıştır.

3.5. İspanyol İç Savaşı Dönemi ve Katalonya (1936–1939)

- 1935: Önceki süreçte örgütlenen işçi hareketleri sonucunda 1935’te POUM (Marksist Birleşim İşçi Partisi) kurulmuş ve 1936’da Katalonya hükûmetine girmiştir (Romero, 1996: 10).
- 1936: 18 Temmuz günü General Franco önderliğinde isyana kalkışan bir kısım İspanyol ordusu, İspanya Cumhuriyetini savunmasız bırakmış; isyana karşılık halkın silahlandırılması tek kurtuluş yolu olarak görülmüştür (Sandoval ve Azcarate, 1969: 28). İsyana kalkışan askerleri destekleyen faşizm taraftarları orduya alınmış, cumhuriyete sadık kalan askerleri ise cumhuriyet taraftarlarını silahlandırmıştır.
- Ağustos ayında İspanya’nın genelinde olduğu gibi Katalonya’nın tamamı Cumhuriyetçilerin kontrolüne alınmıştır (Sandoval ve Azcarate, 1969: 44). Ancak daha sonra İtalya, Almanya, Fas ve Portekiz’den Franco lehine yardımların yapılmasıyla durum terse dönmüştür (Sandoval ve Azcarate, 1969: 52).
- Kasım ayında Sovyetler Birliği cumhuriyetçilere yardımda bulunmaya başlamış, Madrid’in Franco tarafından ele geçirilememesi ile 1936 Eylül ayında Cumhuriyetçiler yeni bir hükûmet kurmuşlardır (Sandoval ve Azcarate, 1969: 118). Ancak Franko İspanya’nın genelinde yönetimi ele geçirmiş ve kendisini devletin tek şefi ilan etmiştir.
- 1937: Haziran ayına gelindiğinde Katalonya’ya baskı artmaya başlar ve POUM yasa dışı ilan edilir (Romero, 1996: 11).
- 1938: 16 Mart günü halk Barselona sokaklarında Cumhuriyeti kurtarma gösterileri yaparken Frankocu askerler tarafından hava saldırısı başlatılır (Sandoval ve Azcarate, 1969: 126).
- 1939: 1 Şubat günü Cumhuriyetçi Cortez, İspanyol halkının dışarıdan müdahale olmaksızın, kendi siyasal düzenleri konusunda serbestçe karar verebilmesi

talebiyle barış teklifinde bulunur (Sandoval ve Azcarate, 1969: 143). Ancak aynı ay Barselona Franco tarafından ele geçirilir ve Katalonya düşer (Romero, 1996: 12).

Katalonya'nın düşmesiyle birlikte Franco özerkliği kaldırmış ve Katalancayı yasaklamıştır.

General Franco'nun 1975 yılında ölmesinin ardından ise 1978 yılında kabul edilen yeni anayasa ile İspanya parlamenter bir monarşiye dönüşmüştür. Bu anayasa içinde farklı milliyetler ve dilleri tanımış ve özerk yönetimlere izin verilmiştir (Thomas, 2012: 14).

Katalonya tekrar özerkliğini kazanmış olmasına rağmen aynı yıl, Katalan silahlı örgütü “Özgür Ülke” (*Terra Lliure*) tam bir bağımsızlık kazanılması amacıyla eylemlere başlamış ve 1995 yılına kadar çeşitli saldırılar gerçekleştirmiştir.

3.6. İlk Referandum (2014)

2006: İspanya'nın genelinde yapılan bir referandum sonucunda Anayasa'ya eklenen maddeler ile Katalan bölgesel yönetimi daha fazla yetki ve mali özerklik kazanmış ve ulus olarak tanınmıştır.

2008: Ekonomik kriz, Katalonya'nın mali özerklik talebini güçlendirmiş ve dahası İspanya'dan bağımsızlık taraftarlarının artmasına yol açmıştır (Öner, 2019: 34). İspanya hükümetinin vergi idaresi üzerindeki egemenliği ve ülke genelindeki gelir dağılımını belirleme yetkisi dolayısıyla Katalonya'nın vergi gelirlerinden aldığı payın merkezi hükümete aktardığından daha az olması, “mali açık” meydana getirerek günümüzdeki ayrılma taleplerinin en önemli gerekçesini oluşturmuştur (Töner Şen, 2017: 113).

2010: Anayasa Mahkemesinin 2006 referandumu ile Anayasaya eklenen maddeleri iptal etmesiyle bağımsızlık tartışmaları artmıştır (Konuralp, 2019: 388). Ayrıca 10 Temmuz'da Barselona'da bu kararı protesto etmek amacıyla gösteri yürüyüşü düzenlenmiştir. Ardından 28 Kasım günü yapılan Katalonya seçimlerinde bağımsızlık yanlısı söylemleriyle Artur Mas'ın partisi %38,43 oy alarak birinci parti olmuştur.

İlgili Anayasa Mahkemesi kararına (Tribunal Constitucional, 2010) göre temel sorun; bölünmez ve tek bir İspanyol milletinden bahseden Anayasanın giriş hükümlerinin Katalan ulusu, halkı veya vatandaşlığı gibi unsurlar ve tarihten gelen özerklik statüsüne bakış açısından kaynaklanmaktadır. Anayasanın giriş kısmında milletin birliği vurgulanırken, milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakları olduğu; diğer İspanyol dillerinin de resmi dil olarak kabul edilebileceği ifade edilmektedir (Çilliler, 2014: 181).

2012: Artan mali özerklik talebi sonucunda Katalonya Hükümeti (*Generalitat*) Başkanı Artur Mas, merkezi hükümet ile yapılacak, Bask ve Navarra bölgelerinin kullandığına benzer bir mali anlaşma önermiştir. Ancak İspanya Başbakanı Mariano Rajoy bu anlaşmayı açıkça reddetmiştir. Bunun üzerine 11 Eylül Ulusal Gününde Barselona'da “Katalonya, Avrupa'nın yeni devleti” sloganlarıyla özgürlük gösterileri düzenlenmiş ve ardından 25 Kasım'da Katalonya'da erken seçim yapılmasına karar verilmiştir. Seçim sonucunda Artur Mas'ın partisi, önceki seçime göre daha az oy almasına rağmen, %30,71 oy oranı ile tekrar birinci parti olmuştur.

“Katalonya Özgürlük Gösterisi”, Marc Puig i Perez (2012) – Flickr

- 2013: Katalonya Parlamentosu, 23 Ocak günü kabul ettiği bir egemenlik bildirgesi (*Declaració de sobirania i el dret a decidir del poble de Catalunya*) ile kendi egemenliğini kullanmak ve politik geleceğini belirlemek amacıyla girişimlere başlanılmasını kararlaştırmıştır; ancak Anayasa Mahkemesi 8 Mayıs'ta bu kararın yürütmesini durdurmuştur. Bunun üzerine Katalonya hükümeti bir bağımsızlık referandumu yapılmasını kararlaştırmıştır.
- 2014: 25 Mart günlü karar ile Anayasa Mahkemesi bildirgenin egemenlik ile ilgili hükümlerini iptal etmiştir (Tribunal Constitucional, 2014). Katalonya hükümeti tarafından planlanan bağlayıcı olmayan referandum 9 Kasım tarihinde gerçekleştirilmiştir; bu sembolik referandum İspanya kralı tarafından yasadışı ilan edilerek reddedilmiştir (Konuralp, 2019: 366).

CONSULTA SOBRE EL FUTUR POLÍTIC DE CATALUNYA 2014 CONSULTA SOBRE EL FUTURO POLÍTICO DE CATALUÑA 2014	
Vol que Catalunya esdevingui un Estat? ¿Quiere que Cataluña sea un Estado?	
☐ SÍ	☐ NO
En cas afirmatiu En caso afirmativo	
Vol que aquest Estat sigui independent? ¿Quiere que este Estado sea independiente?	
☐ SÍ	☐ NO

2014 Referandumu (9-N) oy pusulası

Referandumda iki soru sorulmuştur. Bunlar; “Katalonya’nın bir Devlet olmasını istiyor musunuz?” ve “Evet ise; bu Devletin bağımsız olmasını istiyor musunuz?” şeklindedir. Katılımcılar, 16 yaşını doldurmuş olmak kaydıyla, Katalonya’da ikamet eden İspanyol vatandaşları ve diğer ülke vatandaşları ile yurtdışında yaşayan Katalan/İspanyol vatandaşları olarak belirlenmiştir. Oy kullanmaya uygun toplam katılımcı sayısı bilinmemektedir. Ancak 2014 yılında Katalonya nüfusu 7.433.894 kişi olarak belirlenmiştir.

Katalonya hükümetinin açıkladığı resmi sonuçlara göre; referanduma 2.344.828 kişi katılmış; bunlardan 1.897.274'ü her iki soruya da “evet” şıkkını işaretlemiştir. Bu bakımdan katılımcıların %80,76'sı bağımsız bir Devlet kurma yönünde hemfikirdir. “Hayır” cevabını işaretleyenler ise 105.245 kişi (%4,54) olmuştur. 234.848 kişi (%10,07) ise Devlet olmaya evet ancak bağımsızlığa hayır cevabını vermiştir.

Anayasa Mahkemesinin kararına rağmen yapılan referanduma İspanya hükümeti tepki göstermiştir. Başbakan Mariano Rajoy verdiği bir demecinde, siyasi bir propaganda eylemi olan referandumun taraflı yapıldığını, Katalanların üçte ikisinin referanduma katılmadığını, ulusal egemenliği ortadan kaldırmaya yönelik her türlü eyleme karşı çıkacağını ve bölünmüş bir Katalonya istemediğini ancak her türlü diyalog taleplerine açık olduğunu ve neticede referandum girişiminin derin bir başarısızlık örneği oluşturduğunu ifade etmiştir (El País, 2014).

3.7. Katalan Bağımsızlık Referandumu (2017)

2015: Artur Mas, 2014 bağlayıcı olmayan referandumunun bağımsızlık referandumuna dönüştürülmesi vaadiyle 27 Eylül'de erken seçim yapılacağını duyurmuştur. Yapılan Katalonya seçimlerinde %39,57 oy oranı ile Artur Mas'ın partisi tekrar birinci parti olmuştur. Parlamenteoya giren diğer bağımsızlık yanlısı partilerle birlikte çoğunluğun oluşturulduğu Katalan Parlamentosu, yoğun bir bağımsızlık yanlısı gündem izlemiştir (Castañeda ve Megens-Sedor, 2019: 209).

Bu seçim ile birlikte parlamentodaki bağımsızlık yanlıları 1999 yılında teşkil ettikleri %16 seviyelerinden %48'e yükselerek zirveye ulaşmıştır (Öner, 2019: 39). Ancak parlamentoda çoğunluk sağlansa da Katalan halkının yarısından fazlasını temsil edemedikleri için bağımsızlık referandumu yapılabilmesine yeterli olmadıkları yönünde eleştirilmiştir (Castañeda ve Megens-Sedor, 2019: 209).

9 Kasım günü “Katalonya'daki Siyasi Sürecinin Başlangıcına İlişkin Karar” (Parlament de Catalunya, 2015) Parlamento tarafından kabul edilmiştir. Bu bildiriye göre; seçimle elde edilen demokratik yetki, Katalonya'nın bağımsız bir devlet olmasını amaçlayan çoğunluğa dayanmaktadır. Bununla Katalonya Parlamentosu, cumhuriyet şeklinde bağımsız bir Katalan devleti yaratma sürecinin başlangıcını ilan etmiş ve İspanya devletinin iradesinden ayrı olarak her türlü önlemi almak yetkisine sahip olduğunu duyurmuştur.

2016: Seçimlerden sonra hükümetin kurulmasında yaşanan ittifak çatışmaları nedeniyle Artur Mas 12 Ocak'ta istifa etmiştir. Yerine ise Carles Puigdemont başkan seçilmiştir.

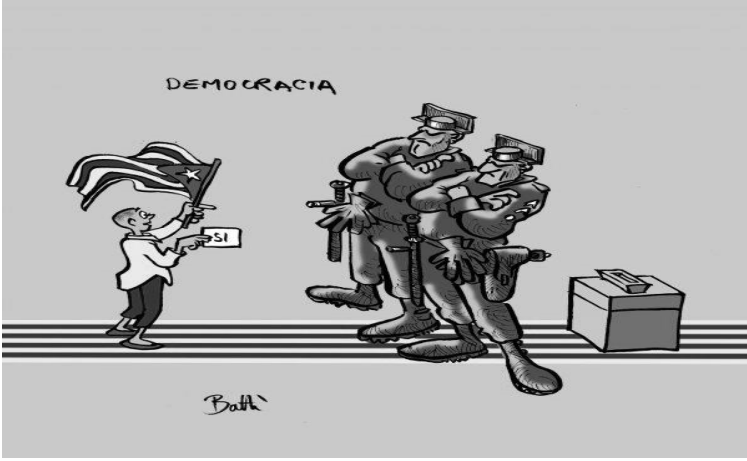
2017: 13 Mart'ta Katalonya Yüksek Mahkemesi (*Tribunal Superior de Justicia de Catalunya*), eski Başkan Artur Mas'ı 2014 yılında yapılan referandum nedeniyle sivil itaatsizlik suçundan iki yıl süreyle kamu hizmetinden menetmiş ve para cezasına çarptırmıştır.

9 Haziran'da Katalonya hükümeti, bağlayıcı bir bağımsızlık referandumunun yapılacağını duyurmuş ve bunun üzerine Katalan Parlamentosu da 6 Eylül'de 19/2017 sayılı karar ile kendi kaderini tayin referandumu kararı almıştır.

7 Eylül'de İspanya hükümetinin itirazı üzerine Anayasa Mahkemesi, referandum kararını yasa dışı ilan ederek ilgili kişilerin cezai sorumlulukları hakkında uyarılmasına karar vermiştir (Tribunal Constitucional, 2017). Daha sonra ise,

Katalonya Yüksek Mahkemesi bu kişilerin tutuklanması da dâhil olmak üzere referandumun engellenmesi maksadıyla önlem alınması emrini vermiştir.

20 Eylül’de İspanya ulusal polis teşkilatı Katalonya başkanlığı ve bakanlıklar, vergi dairesi ve ilgili diğer kurumlarda düzenlediği bir operasyon ile çok sayıda yöneticiyi gözaltına almıştır. Bunun üzerine Katalan halkı gösterilere başlamış ve gösterileri organize ettiği iddia edilen kişiler tutuklanmıştır.

“Katalonya’da Referandum: Yüksek Riskli Hesaplaşma” - Battı (2017)
Cartoon Movement

1 Ekim’de İspanya hükümetinin engelleme çabalarına rağmen, Katalan hükümetinin kendi imkânlarıyla yürüttüğü bağımsızlık referandumu gerçekleştirilmiştir.

REFERENDUM D'AUTODETERMINACIÓ DE CATALUNYA 2017 REFERENDUM DE AUTODETERMINACIÓN DE CATALUÑA 2017 REFERENDUM D'AUTODETERMINACIÓ DE CATALONHA 2017 Voleu que Catalunya sigui un estat independent en forma de república? ¿Quiere que Cataluña sea un estado independiente en forma de república? Voletz que Catalonha vengue un estat independent en forma de republica? ☐ SÍ OC ☐ NO NON Marqueu l'opció que desitgeu Marque la opción que desee / Mercatz era opción que desiratz

2017 Referandumı (1-O) Oy Pusulası

Referandumda tek soru sorulmuştur. Bu da; “Katalonya’nın cumhuriyet şeklinde bağımsız bir devlet olmasını istiyor musunuz?” şeklindedir. Katılımcılar, İspanya Ulusal İstatistik Enstitüsü tarafından belirlenen seçmen kütüklerinden oluşmuştur. Ancak bu kurum İspanya hükümetine bağlı olduğu için oy kullanmaya uygun toplam katılımcı sayısı net olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte 18 yaşını doldurmuş olmak kaydıyla, Katalonya’da ikamet eden İspanyol vatandaşları ile yurtdışında yaşayan Katalan/İspanyol

vatandaşları oy kullanma hakkına sahip sayılmıştır. Katalonya hükümeti bu şekilde belirlenen seçmen sayısını 5.313.564 kişi olarak açıklamıştır.

Katalonya hükümetinin açıkladığı resmi sonuçlara göre; referanduma 2.286.217 kişi katılmıştır. Katılım oranı %43,03'tür. Oy kullananların 2.044.038'i "evet" şıkkını işaretlemiştir. Bu bakımdan katılımcıların %90,18'i bağımsız bir Katalan cumhuriyetinin kurulması için oy vermiştir. "Hayır" cevabını işaretleyenler ise 177.547 kişi (%7,83) olmuştur. Ayrıca 44.913 kişi (%1,98) boş oy kullanmış; 19.719 oy ise geçersiz sayılmıştır. Katalan hükümetinin tahminlerine göre 770.000 kişi (toplam seçmen sayısının %14,50'si) ise polis ablukası dolayısıyla oy kullanamamıştır.

2017 referandumunu birçok ülke takip etmiştir. Katalonya hükümeti tarafından davet edilen gözlemci ülkeler durumu İspanya'nın iç işi olarak değerlendirmiş, tarafları diyaloga davet etmiş ve tüm şiddet eylemlerini kınamışlardır (Çelik, 2021: 174-176). BM, referanduma gözlemci olarak katılmayı reddetmiştir. AB Komisyonu da referandumu yasadışı ilan etmiştir (European Commission, 2017). 27 Ekim'de Katalonya Parlamentosu tek taraflı bağımsızlık bildirgesi yayınlamıştır (Parlament de Catalunya, 2017).

Bildiride; Katalan ulusunun dili ve kültürü ile bin yıllık bir tarihe sahip olduğu, ancak son yıllarda kültürel değerlerinin baskılandığı ve ulusal haklarının tanınmadığı, bu sebeple yüzyıllardır bağımsız olarak yönetildiği üzere uzun süredir kaybettikleri tam egemenliklerine geri ulaşacakları ifade edilmiştir. Ayrıca kendi kaderini tayin referandumunda Katalan halkının ezici çoğunluğunun verdiği yetki ile Katalan Cumhuriyetinin kurulması için gerekli önlemlerin alınacağı, bu süreçte İspanya ve diğer devlet/örgütler ile müzakerelere başlanacağı, uluslararası hukuka ve uluslararası ekonomik işbirliği yükümlülüklerine uyulmaya devam edileceği taahhüt edilerek yeni devlet ilan edilmiştir. 28 Ekim'de Puigdemont İspanya hükümeti tarafından görevden alınarak geçici olarak Katalonya'da yönetime el konmuştur (Konuralp, 2019: 366).

*"Katalonya'da Referandum: Yüksek Riskli Hesaplaşma", Gargalo (2017)
Cartoon Movement*

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Tarihin hemen her döneminde bağımsız veya özerk olarak yaşayan Katalan halkı, geçmişten getirdiği bu özelliğini günümüzde de korumaya çalışmaktadır. İspanya

tarihinden eskiye dayanan kökleri ve gelişmiş sosyo-ekonomik özellikleri nedeniyle Katalanlar, kendi ulusal benliklerini oluşturmuşlardır. Bu bakımdan Katalan isyanlarının ortaya çıkışında ayrı bir ulus olmalarının etkisi yadsınmaz.

Mevcut sosyal ve kültürel farklar, ekonomik gelişmişlik ile birleşerek özerk bir yönetimden bağımsız bir yönetimi geçme taleplerini hızlandırmıştır. Ayrı ve tam bağımsız bir devlet olmak adına ekonomik/mali kaynaklı sorunlar en önemli etkeni oluşturmaktadır. Bu tartışmanın ana kaynağı ise vergilerdir. Bununla birlikte çıkan isyanlar bazen kendi özerk yönetimlerini belirlemek maksadıyla bazen de tam bağımsızlığa kavuşmak maksadıyla gerçekleştirilmiştir.

Daha önceki dönemlerde de benzer bağımsızlık hareketleri ve vergi isyanları olmakla birlikte Katalanların İspanya egemenliğine girmesinden sonra kalkıştıkları ilk isyan Orakçılar isyanı olmuştur. Bu isyanın ana nedeni İspanyol askerlerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla salınan vergilerdir. Orakçılar isyanının devamı niteliğindeki Barretinas isyanı da aynı sebeple çıkmıştır.

Veraset savaşları, İspanya yönetiminin belirlenmesi maksadıyla gerçekleşmiştir. Bu bakımdan sadece Katalonya açısından değil tüm İspanya'nın kaderinin tayini bakımından önem taşımıştır.

6 Ekim olaylarına giden süreçte dünyadaki gelişmelere paralel olarak parlamentolaşma hareketleri egemendir. Aynı zamanda Avrupa'da ortaya çıkan faşizm yanlısı yönetimler de güçlenmektedir. Böyle bir ortamda Katalanların özerklik statüsü ve dolayısıyla kültür, dil gibi ulusal özellikleri zaman zaman baskılanmıştır. Nihayetinde ise, yaşanan iç savaş sonunda İspanya'nın da faşizm yanlısı bir yönetime dönüşmesiyle merkeziyetçi bir yapı egemen olmuş ve Katalonya özerkliğini kaybetmiştir. Bütün bu süreç boyunca Katalanlar ulusal kültürlerini sürdürebilmek için savaş vermişlerdir. Bu açıdan sürecin, mali taleplerden ziyade var olma mücadelesine dönüştüğü ve içsel self determinasyon hakkının kullanımına ilişkin olduğu ifade edilebilir.

Son olarak 1978 Anayasası ile Katalonya tekrar özerkliğine kavuşmuş ve günümüzde de bu statüsünü devam ettirmektedir. Ancak ekonomik ve mali sorunların büyümesi üzerine, mevcut özerklik statüsünün tanıdığı yetki alanı Katalanlar için yeterli görülmemiştir. 2006 yılında İspanya Anayasasında Katalonya lehine yapılan değişikliklerin 2010 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesiyle de siyasi bir sorun meydana gelmiştir. Bütün bu sorunların çözümünde kendi maliyelerinin ve vergi idarelerinin oluşturulması ile tam bir bağımsız devlet statüsüne kavuşmak maksadıyla ilk olarak 2014 yılında gerçekleştirilen bağlayıcı olmayan referandum Katalan hükümetine yol göstermiştir.

Devam eden süreçte bağımsızlık talebine meşruiyet kazandırmak maksadıyla bağlayıcı olan 2017 kendi kaderini tayin referandumu gerçekleştirilmiş ve bir bildiri ile “Katalonya Cumhuriyeti” ilan edilmiştir. Bildiride dışsal self determinasyon hakkının kullanılabilmesi açısından uluslararası hukukta ileri sürülen doktrinlere yer verilmesi dikkat çekicidir. Bu bakımdan Katalan hükümeti, tüm müzakere taleplerine rağmen kültürel değerlerinin baskılandığını, ulusal haklarının tanınmadığını ve kendi vergi kaynakları üzerinde İspanya hükümetinin daha fazla pay sahibi olduğunu iddia etmektedir. Ancak Katalanlar İspanya tarafından “özerk bir siyasi topluluk” olarak nitelendirilmekte ve hükümetlerini kendilerinin belirlemelerini kabul etmektedir. Dolayısıyla tarihinin hiçbir döneminde sömürgeleştirilmemiş; kesintiye uğradığı dönemler olmakla birlikte özerk yapısını korumuştur. İspanya Anayasasının da self determinasyon hakkını tanımadığı göz önüne alındığında bağımsızlık talebinin ancak ulusal ve uluslararası politikalara göre şekillenebileceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Bildirgesi. (2019). (Çev. A. Ceylan). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Berman, N. (1988). Sovereignty in abeyance: Self-Determination in international law. *Wisconsin International Law Journal*. 7: 51-105.
- Bertrand, L. (1940). İspanya tarihi. (Çev. G. K. Söylemezoğlu ve N. Ataç). İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Burg, D. F. (2004). A world history of tax rebellions. New York: Routledge.
- Castañeda, E. ve Megens-Sedor, S. (2019). The movement for Catalan independence. *Social Movements*. New York: Routledge, 208-219.
- Chandler, C. J. (2013). Carolingian Catalonia: The Spanish march and the Franks, c.750-c.1050. *History Compass*. 11(9): 739-750.
- Coureas, N. (2017). Geç orta çağ döneminde Aragon krallığı ve Doğu Akdeniz (1276-1479). (Çev. S. Şahin, E. Üstün). *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*. 9: 517-526. (Orijinal yayın tarihi, 2000)
- Çelik, M. (2015). Kendi geleceğini belirleme ilkesi ve bağımsızlık hakkı. *Ankara Barosu Dergisi*. 2015(2): 195-212.
- Çelik, S. (2021). 2017 Katalan bağımsızlık referandumu ve Katalonya parlamentosu'nun bağımsızlık ilanına yönelik uluslararası tepkiler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(1): 171-178.
- Çilliler, Y. (2014). Etnik sorunlar, demokratikleşme ve bask milliyetçiliği. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Dalar, M. (2015). Kendi kaderini tayin hakkı kavramı, federasyon ve Irak Kürdistan bölgesel yönetimi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(32): 13-57.
- Ehtibarlı, Y. (2016). Uluslararası hukukta self determinasyon hakkı ve hakkın ekonomik boyutu. Ankara: Seçkin.
- El Pais. (2014, 12 Kasım). Las principales frases de Rajoy. https://elpais.com/politica/2014/11/12/actualidad/1415792718_957782.html
- European Commission. (2017). Statement on the events in Catalonia. 2 October. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_17_3626
- Fraga, J. (2013). Three revolts in images: Catalonia, Portugal and Naples (1640-1647) (Yayımlanmamış doktora tezi). Universitat de Barcelona, Barselona.
- Güleç, M. (2016). The twelve years truce (1609-1621) During the independence war of the Netherlands against Spain and its impact on The Ottoman Empire. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 11(21): 145-166.
- Güriz, A. (1957). Amerika Birleşik Devletleri bağımsızlık demeci. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.

- Holder, C. (2006). Self-Determination as a universal human right. *Human Rights Review*. 7(4): 5-18.
- Informecat. (2018). 50 Dades Sobre La Llengua Catalana. Erişim adresi: https://www.plataforma-llengua.cat/media/upload/pdf/informecat2018_1528713023.pdf.
- Kamen, H. (1977). A forgotten insurrection of the seventeenth century: The Catalan peasant rising of 1688. *The Journal of Modern History*. 49(2): 210-230.
- Kılınç, D. (2008). Self determinasyon ilkesinin azınlıklar açısından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. XII(1-2): 949-982.
- Konuralp, E. (2019). İspanya'da bölgesel devletin tarihsel gelişimi, yasal düzeni ve siyasal yapısı. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 14(1): 345-402.
- Mancini, P. S. (1851). *Della nazionalita come fondamento del diritto delle genti*. Torino: Eredi Botta.
- Meray, S. (1948). Devletler hukukunda milliyetler prensibi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 3(1): 84-131.
- Öner, S. (2019). The relations between Catalonia and the European Union and Catalan independence referendum. *Marmara Journal of European Studies*. 27(1): 29-51.
- Parlament de Catalunya. (2015). Resolució No. 1/XI. Sobre L'inici del Procés Polític a Catalunya Com a Conseqüència dels Resultats Electorals del 27 de Setembre de 2015, de 9 Novembre. Erişim adresi: <https://www.parlament.cat/document/activitat/153122.pdf>.
- Parlament de Catalunya. (2017). Declaració d'independència de la República Catalana. Erişim adresi: https://consellrepublica.cat/wp-content/uploads/2021/04/CATALA_01-1.pdf.
- Pomerance, M. (1982). Self determination in law and practice: The new doctrine in the United Nation. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
- Przetacznik, F. (1990). The basic collective human right to self-determination of peoples and nations as a prerequisite for peace. *NYLS Journal of Human Rights*. 8(1): 49-109.
- Roberts, J. M. (2015). Avrupa tarihi. (Çev. F. Aytuna). İstanbul: İnkılap Kitabevi. (Orijinal yayın tarihi, 1996)
- Romero, M. (1996). Bask ülkesinde ve Katalonya'da İspanya iç savaşı. (Çev. M. Kürkcügil). İstanbul: Yazın Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1990).
- Sandoval, J. ve Azcarate, M. (1969). İspanya iç savaşı 1936-1939. (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Köprü Yayınları.
- Sur, M. (2008). Uluslararası hukukun esasları. İstanbul: Beta.
- Taşdemir, F. ve Özer, A. (2017). Uluslararası hukuk perspektifinden self-determinasyon ve ayrılma. Ankara: Hukuk Yayınları.
- Terry, A. (1972). *A literary history of Spain, Catalan literature*. New York: Barnes & Noble.

- Thomas, N. (2012). ETA'dan sonra? Katalonya, Euskadi (Bask Ülkesi) ve İspanya anayasası. Londra: Demokratik Gelişim Enstitüsü.
- Töner Şen, S. (2017). Katalonya'nın bağımsızlık talebinin uluslararası hukukta self-determinasyon ve ayrılma hakkı kapsamında değerlendirilmesi. YÜHFD. XIV(1): 97-126.
- Tribunal Constitucional. (2010). Sentència No. 31/2010, de 28 Junio. Erişim adresi: <https://hj.tribunalconstitucional.es/en/Resolucion/Show/6670>
- Tribunal Constitucional. (2014). Sentència No. 42/2014, de 25 Marzo. Erişim adresi: <https://hj.tribunalconstitucional.es/en/Resolucion/Show/23861>
- Tribunal Constitucional. (2017). Recurso de Inconstitucionalidad No. 4334/2017, de 7 Septiembre. Erişim adresi: <https://www.boe.es/boe/dias/2017/09/08/pdfs/BOE-A-2017-10287.pdf>

Bölüm 28

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA VERGİYE KARŞI DİRENİŞ VE İSYANLAR - III

YAKIN DÖNEM VERGİ DİRENİŞİNE DAİR ON BEŞ OLAY

Osman Geyik

Dicle Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
osmangeyik@gmail.com
0000-0001-9885-9638

Özet

Vergi isyanlarının tarihi geçmişi yüzyıllara dayanmakla beraber isyanların ortaya çıkış nedenleri ve etki alanları zamanla farklılık gösterir. Teknoloji ve sosyal medya olanaklarının yetersiz olduğu dönemlerde isyanların etki alanları dar bölgelerle sınırlı kalırken son zamanlarda meydana gelen direniş, protesto ya da isyanlarda bu eylemlerin etki alanı genişler. Sosyal medya yardımıyla direnişlerin organize edilmesinde çok daha olanağa sahip olunan yirmi birinci yüzyılda, bu tür eylemlerin kontrol altına alınması oldukça güç hale gelir. Ayrıca eski dönemlerde vergiye karşı direnişler daha çok vergi oranlarına ve uygulamaya alınan ek vergilere karşı ortaya çıkarken -istisnai durumlar hariç- yirmi birinci yüzyılda direnişlerin salt vergi oranlarına karşı olmadığı, hükümet politikalarının eleştirisi, kötü yönetim ve bunun doğrultusunda hükümetlerin değişimini sağlamak amacıyla da gerçekleştiği görülür. Hükümetlerin değişen ve gelişen koşullar dolayısıyla vergilere daha fazla ihtiyaç duyduğu günümüzde, vergilere karşı direniş hareketleri yönetimleri zor durumda bırakmak için çoğu zaman yeterlidir. Bunun farkında olan vatandaşlar hükümetlere olan tepkilerini vergiye karşı direniş göstererek sergilemeyi tercih ederler. Çalışmada dünyanın çok farklı yerinde yirmi birinci yüzyılda gerçekleştirilen vergiye karşı eylemlerle bu eylemlerin ana nedenleri ve sonuçları üzerinde durularak bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vergiye Direniş, Ağır Vergileme, 21.Yüzyıl

Abstract

Although the historical past of tax riots goes back to centuries, the reasons for the emergence of the riots and their areas of influence differ over time. In periods when technology and social media opportunities are insufficient, the impact of the riots is limited to narrow areas, while the area of influence of these actions expands in recent resistance, protest, or riots. In the twenty-first century, when there is much more opportunity to organize resistances with the help of social media, it becomes very difficult to control such actions. In addition, while in the past, resistances to taxation were mostly against tax rates and additional taxes applied, except for exceptional cases, in the twenty-first century, it is seen that the resistances are not only against tax rates, but also for the purpose of criticizing government policies, bad governance and changing governments accordingly. In today's world, where governments need taxes more due to changing and developing conditions, resistance movements against taxes are often enough to put governments in a difficult situation. Citizens who are aware of this prefer to show their reactions to governments by resisting taxation. In the study, some evaluations were made by emphasizing the main causes and consequences of the actions against taxation carried out in the twenty-first century in many different parts of the world.

Keywords: Tax Resistance, Heavy Taxation, 21st Century

GİRİŞ

Kamu gelirlerinin en önemli kaynağını oluşturan vergiler, tarihin farklı mekan ve zamanlarında çeşitli direnişlere konu olur. Vatandaşların ödememek için direndiği, hükümetinde toplamak için tüm imkanlarını seferber ettiği vergilerin optimal düzeyi aşması, genellikle bir hoşnutsuzluğun dolayısıyla da kaosu ortaya çıkmasına neden olur. Kimi zamanlarda bu kaos ufak çaplı eylemlere konu olurken kimi zaman da kanlı eylemlerin ana merkezini oluşturur. Halk direnişleri olarak tarih boyunca maliye literatüründe kendisine yer bulan vergi isyanları, üzerinden yıllar geçmesine rağmen halen benzer olaylara konu olmaya devam etmektedir. Vergilere karşı direniş hareketleri birer halk isyanı olarak adlandırılır, zira asırlardan beri vergiler daima halk üzerinde ağır yükler oluşturan bir kamu kaynağıdır ve isyanları genellikle orta ya da düşük gelir sınıfında yer alanlar çıkarmıştır. Zira zenginlerin genellikle vergilere karşı bir alerjisi yoktur. Bunun nedeniyse zenginlerin vergi ahlakının ya da vergi bilinç düzeyinin yüksek olması değildir. Vergilerin çoğunluğu genellikle tabandan toplandığından zenginler vergilerden kolaylıkla kurtulabilmekte vergilere direniş ağırlıklı olarak dar gelirliilerin davranışları olmaktadır. Gerçekten de tarihte sadece zenginler tarafından sergilenen herhangi bir vergi direnişi yoktur; vergi direnişleri daima “halk direnişleri” olarak kayıtlara geçmiştir.

Toplumsal olayların mazisi incelendiğinde, bu olayların insanlık tarihi kadar eskiye dayanan bir serüvene sahip olduğu görülür. Bu olayların sadece ekonomik gerekçelerle, yani salt vergisel düzenlemelerden dolayı ortaya çıktığını söylemek çoğu zaman yanıltıcı sonuçlar doğurur. Bu nedenle, bu tür toplumsal olaylar incelenirken söz konusu ülkenin ne gibi dinamiklere sahip olduğu, sosyal, siyasal ve ekonomik yapının nasıl şekillendiği iyi şekilde analiz edilmelidir. Örneğin bir ülkede vergi oranlarında bir artışın yapılmasının ardından o ülkede haftalarca yağma ve yıkma eylemleri gerçekleşiyorsa bu durumun sadece vergi oranlarının artışıyla ilişkilendirmek doğru olmayacaktır.

Anayasa güvencesi altına alınmış olan vergi ve verginin konusu, vergi isyanlarına zemin hazırlayan en önemli hususlardır. Vergilemenin normatif, yani olması gerektiği gibi yapılmaması çeşitli sorunlar doğurur. Öyle ki, iktisat biliminin kurucusu kabul edilen Adam Smith’in ünlü eseri *Milletlerin Zenginliğinde* münferit bir bölümü ideal vergilemeye ayırması tesadüf değildir. Vergilerin benimsenen ilkeler ve ölçüler doğrultusunda alınması, genellikle iyi sonuçlar doğurmaktadır. Bu ilkelerden sapılması, özellikle de ödeme gücünün aşılması ya da adaletin gözetilmemesi halinde mükellef tepkileri kaçınılmaz olmaktadır.

Günümüzde gerçekleştirilen çoğu protesto eylemleri, yerel düzeyde görülse bile bir noktadan sonra birer küresel sorun olarak vukuu bulabilir. *Sarı Yelekliler* eylemi bu konuda verilebilecek en temel örneklerdendir. Yirmi birinci yüzyılda eylemlerin küresel boyuta ulaşmasındaki en önemli etkense sosyal medyanın oldukça aktif olarak kullanılmasıdır. Bu mecranın yoğun şekilde kullanılması bir bölgede yapılan eylemin anında dünya genelinde viral olarak yayılmasına imkan vermektedir. Bu paylaşımların insan hakları örgütleri ve diğer hak temelli faaliyet gösteren kuruluşların dikkatini çekmesiye tepkilere kurumsal kimlik kazandırır.

Tarihte zaman zaman karşılaşılan vergi isyanları, hiçbir zaman tek bir nedene bağlı kalmamıştır. Ekonominin kötü olduğu bir ülkede koşullar ve adalet kavramı sorgulanırken, yeni bir vergi de kamuoyu tepkisini çekebilmektedir (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2002). Bu tepkiler kimi zaman kanlı eylemlere dönüşmektedir. Bölümün yer aldığı kitap muhteviyatı itibarıyla oldukça kapsamlı bir vergi isyan literatürünün içermektedir. Bu nedenle vergiye ve isyan kavramına ilişkin kavramların açıklanmasına yer verilmeden

doğrudan yirmi birinci yüzyılda yaşanan vergi direnişlerine yer verilmiş ve bunlar hakkında genel hatlar çizilmiştir.

1. ARJANTİN'DE KARAYOLU GEÇİŞ ÜCRETİ DİRENCİ, 2011

Vergi isyanlarının nedenleri ve isyana karşı gösterilen tepkiler zamana göre değişim ve gelişim gösterir. Arjantin'de 2011 yılında ortaya çıkan isyan daha çok insanların hizmet almadıklarını düşündükleri kamu mallarına ait vergi ödememe yolunu tercih etmelerinden kaynaklanır. Arjantinli kongre üyesi Griselda Baldata'nın, ülkenin önemli karayollarından biri olan Route 36 için sorumlu şirketin bakım yapmadığına dikkat çekmesi ve bunu gerekçe gösterip geçiş ücretini ödemeyi reddederek seçmenleri de benzer davranışa davet etmesi, direnişi tetikler. Baldata, Route 36 kullanıcılarını eyaletin güneyinde yer alan bazı kasabalardaki gişelerde geçiş ücreti ödememe çağrısı, karayolu kullanıcıları için haklı bir gerekçe olarak kabullenilir ve geçiş ihlalleri yaşanır (Lavoz, 2011).

(Geçiş İhlalleri ve Direniş)

Geçiş ücret, ödenmemesi çağrısına gerekçe olarak bu gişelerde yapılan ödemelerin yasa dışı olduğu, zira bu bölgeden sorumlu bir şirketin olmadığı gösterilir. Ayrıca yol bakımlarının yapılmadığı, bu sebeple de yolun insan hayatını tehdit edecek nitelikte olduğu ifade edilir. Baldata'nın bu çağrısı bazı şiddet eylemlerinin ortaya çıkmasına neden olur ve geçiş ücreti ödemek istemeyenlerle gişede çalışan işçiler arasında şiddetli tartışmalar yaşanır. İşçi sendikasının devreye girmesiyle eylemlerin şiddeti azalır ve siyasiler, karayolu geçiş ücretlerindeki artışların gözden geçirilmesi kararı alır (Lavoz, 2011).

Karayolu geçiş ücretlerine yönelik tepkilerin sebep olduğu bu eylemlerin temeli ülkedeki artan yolsuzluklara dayanır. Vatandaşların hükümete olan güvensizliği bu eylemlerle açığa çıkar. Eylemlerin vergiler yerine bir tür kullanım bedeli olan geçiş ücretlerine yönelik olması, her ne kadar özü itibarıyla yaşananların vergi isyanlarından ayrılmasını sağlasa da geçiş ücretlerinin de bir tür zorunlu ödemeler olması ve direnişin vergiye tepkilere benzerlik göstermesi dikkat çekicidir.

2. TUNUSLU TAKSİ ŞOFÖRLERİ DİRENCİ, 2014

Bütçe açığının 2013 için gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 6,8'ine yükselmesinin ardından Tunus, 2014 bütçesinde taşıt vergisini yüzde 25 artırır ve büyük taşıtlara yeni vergiler getirir (Yaakoubi, 2014). 2014 yılında çıkarılan yasayla birlikte Tunus'ta taksi şoförleri için getirilen yeni vergiler farklı bölgelerde öfkeyle karşılanır ve vergiye karşı direnişe sebep olur. Güney ve orta kasabalar Kasserine, Thala ve Gafsa'da başlayan grevler, ulaşım ve

tarım sendikalarının taşıt vergisi zammını protesto etme çağrılarının ardından kısa sürede başkente sıçır (Yaakoubi,2014). Tunuslu taksi şoförleri, taksilerin camlarına *vergi ödemeyeceğim!* yazılı yazılar asarak sürücülere uygulanan yeni vergiye tepki gösterirler (Dernâ'Res News, 2014).

(“Vergi Ödemeyeceğim” Yazılı Bir Tunus Taksisi)

Tunuslu taksicilerin vergi direnci, sosyal ağlarda vergi ödenmemesi hususunda yapılan çağrılarla büyür. Sürücülere kolluk kuvvetlerinin müdahalesine karşı nasıl davranmaları gerektiği konusunda bilgilendirmeler yapılır. Kendilerinden kolluk kuvvetlerinin olası bir tutuklama girişimi halinde trafiği durdurmaları ve kornalarla taksi şoförlerine destek olmaları hususunda destek istenir. Lakin taksicilerin bu direnişleri vergi otoritesinin geri adım atmasına katkı sağlamaz ve yeni vergilerin uygulanmasına devam edilir (Tunisie-Actualite, 2014).

3. RUS KAMYONCULAR DİRENCİ, 2015-16

Rusya’daki kamyonculara uygulanan yeni ağır vergi ve verginin uygulanma şeklindeki usulsüzlük Putin rejimini tedirgin eden bir greve yol açar. 2015 yılının sonunda Rusya genelindeki kamyon şoförlerinin yeni vergilere karşı direniş sergilemesi, mali mevzularda ortak ve toplu eylemlerin nasıl ortaya çıkabileceğini tekrar hatırlatır. Rus kamyoncular örneğinde olduğu gibi ekonomik ve sosyal reformlar her ne kadar iyi niyetli olursa olsun veya gerekli görülürse görülsün, -hatta bunlar tek bir grubu etkilese de- diğer bireylerin de protestolara katılımını teşvik edebileceğini gösterir. Rusya hükümeti bazı kesimleri ilgilendiren bu vergileri artırarak ve bazı kesimleri kapsayan sosyal yardımları azaltarak ek gelir yaratmayı düşünse de vergilerin artırmanın ve sosyal harcamaları kısılmanın yüksek bir ihtimal olarak tepkilere neden olacağını göz önüne almaz (Ponars Eurasia, 2018).

Rus kamyoncuların eylemi basit bir vergi sorunu yüzünden ortaya çıkar. Kasım 2015’te Rus hükümeti, karayollarının ağır yükler dolayısıyla aşınmasıyla ortaya çıkan maliyetlerin azaltılması için yük taşıması gerçekleştiren çekici römorklar üzerinde yeni bir yol vergisi alınmasına karar verir. Platon adı verilen bir sistemle, on iki tonun üzerindeki kamyonlar, uydu tabanlı bir takip cihazı aracılığıyla yapılan ücretlerle kilometre başına dört ruble olarak ücretlendirilir. Bu ücretlendirme Rusya’da eylemler başlamasına yol açar.

Eylemlerin geniş kitlelere yayılması şaşırtıcı bir durum olarak ortaya çıkar. Lakin buna neden toplum genelinin sosyo-ekonomik ve politik süreçlerden memnun olmamasıdır. Bu olay, oldukça dar bir kesimi etkileyen bazı kararların toplumsal beklentiler ve rahatsızlıklar dolayısıyla geniş kitleleri etkilediğini açığa çıkarır. Rus kamyoncular direnişin başında kamyoncuların bir devrim yol açabileceği inancını taşısalarda direnişin ilerleyen

günlerinde bu beklenti ortadan kalkar. Rus kamyoncular eylemi, daha çok düşük gelir grubunda yer alan işçi sınıfından destek görür ve bu, eylemlerin etkisinin oldukça dar bir kesimde kalmasına yol açar. Direnişlerin mevcut siyasi otoriteye karşı bir tepki olarak algılanması eylemlere katılanlara karşı müdahalelerin ve yaptırımların sert bir hale gelmesine neden olur. Bu algının ortadan kalması için direnişçiler eylemlerin siyasi gerekçelerle olmadığını tamamen ekonomik gerekçelerle olduğunu ve bunu açıklığa kavuşturma gerekliliğini ortaya koyarlar. Bu belirsizlik ve bulanık ortam eylemlerin meşruluğunun tartışılmasına neden olur. Eylemlerin neticesinde Moskova’da tutuklanan sekiz yüz yirmi beş kişiden sadece otuzu kamyon şoförü kaydedilir. Direnişlerin bir yankısı olarak eylemlerin sonunda şu cümle akıllarda kalır: “Rusya’nın yollarını tahrip eden kamyonlar değil, yatlardır” (Crowley ve Olimpieva, 2018).

(Rus Kamyoncuların Direnişi, 2015)

4. HİNDİSTAN’DA KUYUMCULAR GREVİ, 2016

2012 yılında da benzer bir grevin yaşandığı (Kotoky ve Mayenkar, 2012) Hindistan’da 2016 yılında gerçekleştirilen grevin nedeni, markasız mücevherlere uygulanan yüzde 0,3’lük özel tüketim vergisi ve 200.000 rupi (3.900 dolar) üzerindeki işlemlerden alınan vergiler olur. Bunun yanı sıra altın üzerindeki gümrük vergisinin de ikiye katlanarak yüzde 4’e çıkarılması bu grevin en önemli sebebinin oluşturur (Bloomberg, 2016).

Hindistan’daki kuyumcular, altın satışlarında yeni bir tüketim vergisini protesto etmek için ü hafta süren bir grev düzenler ve kuyumcular grev sırasında yaklaşık dört buçuk milyar dolarlık hasılat kaybına uğrar. Hükümetin kuyumcuların şikâyetlerini incelemek için oluşturduğu komitenin raporuna göre bu vergi düzenlemesinin askıya alınmasına karar verilir. Hükümetin markasız mücevherlere özel tüketim vergisi uygulanma kararını rafa kaldırılacağına dair güvence vermesi üzerine Hindistan’daki kuyumcular üç hafta süren grevlerini sonlandırır. Yirmi günlük bir aradan sonra kuyumcu dükkanları yeniden açılır ve bu olay, Hükümetin protestolara cevaben vergiyi üçüncü kez askıya alması şeklinde kayıtlara geçmiş olur (Thehindu, 2016).

(Hindistan Kuyumcular Eylemi, 2016)

5. MEKSİKA'DA GASOLİNAZO DİRENCİ, 2017

1970'lerin sonlarından ve neo-liberal çağın başlangıcından bu yana atılan adımlar bazı dönemlerde çeşitli eleştirilere maruz kalır. Özellikle özelleştirmeyle birlikte fiyatlandırma konusunda ortaya çıkan keyfi uygulamalar bu eleştirilerin ana kaynağını oluşturur. Meksika hükümetinin devlet tarafından işletilen akaryakıt işletmelerinin özelleştirilmesinin ardından bu özelleştirme politikalarını savunan ve hayata geçiren politikacıların vaatlerinin aksine, gaz fiyatları çarpıcı bir şekilde yükselir. Bunun üzerine vatandaşlar tarafından çeşitli vergi direniş eylemleri gerçekleştirilir. Vergi tahsilatını önlemek için bir grup vatandaşın gelir idaresi birimlerini işgal etmesi, yaşanan eylemlerin daha da şiddetlenmesine yol açar (Carrol, 2017).

1 Ocak 2017 tarihinden bu yana Meksika'nın dört bir yanındaki insanlar petrol endüstrisinin özelleştirilmesine ve fiyat liberalizasyonuna karşı direniş için seferber olurlar. Protestocular günlerce benzin istasyonlarını işgal eder ve otoyolları kapatırlar. Bu yaşananların tümü *Gasolinazo* olarak uygulamaya yanıt olarak gaz sübvansiyonunun kaldırılmasından kaynaklanan gaz fiyatlarındaki artışlar ve daha geniş anlamda neoliberal politikalara yönelik bir tepkidir (Bravo, 2017).

Bu dönemde uygulanan diğer korumacı politikalarla birlikte petrol endüstrisinin bu şekilde millileştirilmesi, Meksika'nın ithalatının çoğunu yerli üretim mallarla değiştirmesine yardımcı olur. Sanayilerin millileştirilmesine ek olarak, bu politikalar sübvansiyonları, artan oranlı vergileri ve yüksek tarifeleri içerir. Bu ithal ikameci politikalar, ABD'de İkinci Dünya Savaşı sonrası kapitalizmin altın çağına denk gelen ve *Meksika mucizesi* olarak bilinen bir ekonomik büyüme dönemiyle sonuçlanır. Bu olay o günlerde küresel piyasalarda petrol fiyatlarının düşmesine neden olmuştur (Vélez, 2017).

Yeni yılın arifesinde Meksika Maliye Bakanlığı, 1 Ocak 2017 tarihinden itibaren gaz fiyatının Ocak ayı için yüzde 14 ila yüzde 20 arasında artırılabileceğini duyurur. Bunun üzerine ülke genelindeki benzin istasyonları, alabilecekleri son gazı daha düşük, yani sübvansiyon edilmiş fiyatlarla satın almaya çalışan tüketiciler tarafından dolar. Bir anda yoğun talep artışı yaşanır. Öyle ki, 1 Ocak 2017 tarihi sonrasında petrol ürünleri karaborsaya düşer ve ülkedeki petrol hırsızlıklarında artış yaşanır. Meksika'da tek bir benzin deposunu doldurmak o günlerde on iki günlük asgari ücretli emeğine eşdeğer hale gelir. Oysa aynı depo komşu ülke ABD'de yedi saatlik asgari ücretli emeğidir. Uber ve taksi şoförleri,

Gasolinazo'nun özellikle sert etkilediği gruplardandır. Hem sendikalı hem de sendikasız olan bu işçiler, gaz krizinin çalışmalarını ve hayatlarını kazanmalarını zorlaştırdığını ifade ederler. Sosyal medyadaki çağrılara ve daha önceki dağınık protestolara yanıt veren Meksikalılar, Chiapas'taki Zapatista ayaklanmasının yirmi üçüncü yıldönümü olan 1 Ocak'ta Gasolinazo'ya direnmek için sokaklara dökülür. Bu gösterilere ulaşım çalışanları, öğrenciler, sosyal hizmet görevlileri, sendika üyeleri, tarım işçileri, aktivistler ve politikacılar da dahil olmak üzere çok çeşitli gruplar katılım gösterir (Woody, 2017).

Gösterilere katılımın en fazla olduğu yer başkent Mexico City'nin merkezi olur. Yüzlerce kişi sokaklara dökülür ve çevre mahallelere (Woody, 2017) giden yolları kapatır. Mexico City belediye başkanı Miguel Angel Mancera'ya (Okeowo, 2017) göre, toplamda yirmi üç mağaza yağmalanır ve yirmi yedi bölgede ablukalar kurulur. Göstericiler büyük paralı otoyolları işgal eder ve sürücülerin Ocak ayının ilk üç hafta sonu (Pichardo 2017; Okeowo, 2017) için México Eyaletine ücretsiz olarak geçmelerini sağlarlar. Gasolinazo ve bunun sonucunda ortaya çıkan protestoların Başkan Peña Nieto ve hükümetinin popülaritesi üzerinde yıkıcı bir etkisi olur. Hükümete olan güven düzeyi Meksika başkanları içerisinde tüm zamanların en düşük seviyesi olan yüzde 12'ye düşer (Solis, 2017; Agren, 2017).

(Meksika Gasolinazo Direnişi, 2017)

Meksika'da otuz iki eyaleti yirmi sekizinde ve başkent Mexico City'deki gösteriler iki hafta boyunca ve yer yer uzayarak devam eder. Bu protestolar arasında ana yolların ablukaya alınması, benzin istasyonlarının kapatılması ve kamu binalarının işgal edilmesi yer alır. Bu iki hafta içinde iki binden fazla kişi, maddi hasara sebep olma nedeniyle tutuklanır ve altı kişi hayatını kaybeder (Garcia ve Diaz, 2017; Pichardo, 2017).

Meksika'da yaşanan bu eylemlerin de temelinde ülkede yaygın şekilde devam eden yolsuzluk ve kamu idarelerindeki yozlaşma bulunur. Hükümetten memnun olmayan vatandaşlar, fiyat artışlarını yaşanan yolsuzlukların bir parçası olarak gördüklerinden vergi artışlarına karşı direnç gösterir ve durumu kabul etmezler. Bu direnişin ardından Hükümet artan olaylar karşısında gaz fiyatlarındaki artış kararını erteler ve bunun üzerine olaylar yatışır.

6. OUANAMINTHE ÇALIŞANLARI DİRENCİ, 2017

Haiti Ouanaminthe'deki Serbest Ticaret Bölgesinde çalışan işçiler, ücretlerine yüzde 13'lük yeni bir verginin getirilmesi dolayısıyla bu yeni vergiyi protesto etmek için Şubat 2017'de greve gider ve sokaklara dökülürler. Binlerce işçi ve bu eylemi destekleyen vatandaşlar yürüyüşe katılır. Protestolara katılanlar devletin, işçiler üzerinden servetini artırdığını savunurlar. Ayrıca toplanan bu vergilerin Hükümet yetkililerinin cebine gireceği algısının yüksek olması, bu protestoların ana sebepleri içerisinde yer alır. Siyasete ve siyasetçilere güven duyulmaması dolayısıyla bu tür vergi düzenlemeleri tepkilerle karşılaşır (RRN, 2017).

(Ouanaminthe, 2017)

Haiti'de vatandaşlara yönelik sosyal harcamaların oldukça yetersiz olması ve bu düşüncenin yerel halk tarafından da benimsenmesi, ek yüzde 13'lük verginin sorgulanmasına neden olur. Vatandaşlar Hükümetin sosyal hizmet konusunda vatandaşlara gerekli hizmeti sunmadığını buna karşılık ek vergiler konulmasının kabul edilmeyeceğini ifade eder. Çünkü Haiti'de vatandaşların gelir düzeyi oldukça düşük seviyelerde ve evsiz insanların sayısı da oldukça fazla düzeydedir. Buna karşılık Hükümet yetkililerinin yüksek maaşları eleştirilen diğer bir husustur. Ayrıca vergi düzenlemelerindeki eksiklikler dolayısıyla Haiti'de ticari faaliyetlerde bulunanlar bu vergisel avantajları kullanıp kazançlarını artırırken işçilerin ek vergi yükü altında ezilmesi protestolara neden olur. Eylemlerin neticesinde işçiler vergiler konusunda bir avantaj elde edemezler (RRN, 2017).

7. HİNDİSTAN'DA SİNEMA SEKTÖRÜNÜN DİRENCİ, 2017

Yoksulluğun kol gezdiği ve sosyal adaletin oldukça zayıf olduğu Hindistan'da, 2017 yılında yeni bir mal ve hizmet vergisi uygulamaya konulur. Bu durum bazı sektörlerin mükerrer vergilendirilmesine neden olurken diğer taraftan ek vergilerin oluşturacağı refah kaybı, vergilere karşı bir direncin ortaya çıkmasına yol açar. Chandigarh'taki tekstil işçileri yeni vergi uygulamasını protesto etmek için dükkanlarını kapatır ve Tamil Nadu'daki bin sinema salonu, sadece burada uygulanan yüzde 18 ila 28 arasında değişen mal ve hizmet vergilerine ek olarak uygulanan yüzde 30'luk eğlence vergisini protesto etmek için kapanır. Üreticiler, ürünlerini mal ve hizmet vergisi almadan satmaya başlarken Kollywood film yapımcıları Tamil Nadu'daki protestoları desteklemek için tüm filmlerin gösterimlerini

durdurma kararı alır. Huzursuzluğa sebep olan mal ve hizmet vergisi Chandigarh'da yoğun bir tepkiyle karşılanır. Toptan ve perakende tekstil tüccarları saat 14:00'e kadar kepenkleri kapatır ve yeni vergi uygulamalarını protesto etmek için yirmi iki sektör bir araya gelir (Sharma, 2017).

(Hindistan, 2017)

Tamil Nadu'daki tiyatro ve sinemalar oyun fiyatlarını artıramayacaklarını bu nedenle yeni uygulamaya konulan mal ve hizmet vergisini ödememek için süresiz grev kararı aldıklarını bildir. Vergi protestoları kapmasında bin sinema kapatılır ve bu durum halkın da protestoları desteklemesine neden olur. Artan protestolar sonucunda Hükümet ek vergileri bir süreliğine de olsa askıya aldığını açıklar (Asia Times, 2017).

8. ETİYOPYA'DA İŞ GREVLERİ, 2017

Etiyopya'da küçük işletmeleri kapsayan vergi artışları insanların bu artışlara karşı direnç göstermesine neden olur. 2017 yılında yapılan düzenlemeye göre yıllık cirosu yüz bin birriyi aşan işletmeler bu vergi artışlarına maruz kalır. Bu durum da birçok küçük işletmenin bu vergi artışlarıyla karşı karşıya gelmesine neden olur. Vatandaşlar vergi artışlarına karşılık kamu hizmetlerinde bir iyileşmenin olmadığını vurgulayarak kamuya ait birçok kurumun hasarlı ve bakımsız olduğuna dair fotoğraflar paylaşarak toplanan vergilerin zimmete geçirildiğini ve Hükümet görevlilerinin kendi çıkarlarına göre harcamalar gerçekleştirdiklerini savunur. Etiyopya'da bu eylemler sırasında vergi ödemeyi reddeden beş yüzden fazla işyeri sahibi hapisle cezalandırılırken pek çok işyeriyse vergi ödememek yerine işyerlerini kapamayı tercih eder (Abera, 2017).

Hükümetin vergi ödemeyenleri hapse atması halk tarafından tepkiyle karşılanır ve protestolar şiddetlenmeye başlar. Kamuya ait iki aracın yakılmasıyla büyüyen olaylar dolayısıyla Etiyopya'nın bazı eyaletlerinde olağanüstü hal ilan edilir ve Hükümetin protestolara karşı tepkisi daha da şiddetlenir. Sosyal medya üzerinden örgütlenen protestocular olağanüstü hale rağmen protestolarının şiddetini artırarak devlet güçleriyle karşı karşıya gelmekten geri durmaz. Bunların yanı sıra birçok işletme işyerlerine ait ruhsatları iptal etmek için başvurularda bulunmaya başlar (Abera, 2017). Hükümet vergi oranları konusunda bir yanlış anlaşılma olduğunu ve sorunları çözmeye çalıştıklarını ifade ederek ilgili düzenlemeyi askıya aldığı duyurur (BBC, 2017).

(Etiyopya, 2017)

9. URABÁ'DA GEÇİŞ ÜCRETİ DİRENCİ, 2018

Kolombiya Urabá'da geçiş ücretlerinde meydana gelen artış kararı sonrasında göstericiler tarafından şiddetli eylemler gerçekleştirilmeye başlar. Protestocular Urabá'da devriye gezen polis araçlarını ve iki yeni gişeyi ateşe verir, bunun yanı sıra mağazaları yağmalar (Pulzo, 2018). Otoyol ücretlerinde artışa gidileceği kararının alınmasının ardından şiddetlenen protestolar kontrolden çıkmaya başlar. Şiddetli protestolar neticesinde Antioquia, Urabá'da, Zapartada Cirilo ve Necoclí arasındaki Riogrande gişeleri ateşe verilir. Protestoların simgesi haline gelen kapüşonlu adamlar kolluk kuvvetleriyle çatışmaya girer. Bu çatışma neticesinde bir polis devriye arabası ve iki polis motosikleti yakılır (Noticias RCN, 2018).

Gösterilerin yapıldığı esnada protestocuların bazı zincir mağazaları yağmadığı da görülür. Carepa ve Chigorodó belediye başkanlarının ofislerine, karakol komutanına ve bir kilisenin rahibine saldırılar gerçekleştirilir. Göstericiler, Urabá'ya giden ana yol boyunca seyahat eden yolculara ücretsiz geçiş sağlar. Yapılan eylemler dolayısıyla bazı bölgelerde hava taşımacılığı da durdurulur. Basit bir grev gibi gözükse ancak şiddetli eylemlere dönüşen bu direnişin ardından geçiş ücretlerinin sabit kalacağı çağrısında bulunulur ve bu çağrının ardından eylemler sona erer (Parra, 2018).

10. FRANSA'DA SARI YELEKLİLER PROTESTOLARI, 2018-19

Neo-liberal politikalara bir tepki olarak 2018 yılında yaklaşık olarak üç yüz bin kişinin sokağa çıkıp Hükümeti protesto etmesiyle başlayan *Sarı Yelekliler* protestosu, Avrupa'daki kemer sıkma karşıtı protesto dalgasının en keskin ve net göstergesi olarak kabul edilebilir (Gürçan, 2019). Fransa'da gerçekleştirilen bu protestoların tarihi Fransa için önemli bir yere sahiptir. Sarı Yeleklilerin protestosunun Fransa'nın 1968 hareketinden sonra karşı karşıya kaldığı en ciddi toplumsal olay olduğu iddia edilir (Gürçan, 2019).

2018 yılında Emmanuel Macron'un yakıt fiyatlarında artışa gidileceğini açıklamasının ardından ülke genelinde protestoların başlar. Sarı Yelekliler olarak sembolleşen eylemcilerin limanları, rafinerileri ve petrol depolarını abluka altına almasının ardından yakıt tedarikinde krizler ortaya çıkar. Bunun yanı sıra otoyol gişelerine saldırıların

olmasıyla eylemler şiddetlenmeye başlar (Tapiero vd., 2018). Fransa'da artan gaz fiyatlarına ve kirlenici ulaşım biçimlerine eko-vergilere karşı çıkan Sarı Yeleklilerin protestoları bazı vatandaşların ağır yaralanmasına ve hayatını kaybetmesine sebep olur. Protestolara destek veren lise öğrencilerinin polisler tarafından aşırı güç kullanılarak gözaltına alınması dolayısıyla tepkiler geniş kitleler tarafından desteklenir ve eylemler daha da büyür (Bremner, 2018). Vatandaşların yanı sıra kolluk kuvvetlerinin de eylemlerden dolayı zarar görmeleri Hükümetin vergi kararını gözden geçirmesine neden olur. Eylemlerin şiddetlendiği bir dönemde Macron'un kabineyi değiştirmesi Macron'un popülaritesini düşürür (Gironde & De-Cubzac, 2018).

(Sarı Yelekliler, 2018-19)

Macron hükümetinin, protestoculara karşı plastik mermi ve göz yaşartıcı gaz gibi önlemlerle müdahalesi ve zaman zaman polisin aşırı güç kullanması uluslararası kuruluşlar tarafından tepkiyle karşılanır (Reuters, 2018). Sarı Yelekliler protestosu temelde akaryakıt fiyatlarındaki artış dolayısıyla refah kaybı yaşayacaklarını ifade eden ağırlıklı orta sınıf vatandaşların eylemleriyle başlar. Daha sonra dört ölüm, çok sayıda tutuklama ve yaralanma hadisesinin yanı sıra yakma, yıkma ve yağma eylemlerinin ardından Macron hükümeti tarafından yakıt vergilerini bekleme alındığı açıklanır. Bunun ardından protestolar sona erer. Fransa Başbakanı Édouard Philippe'nin *hiçbir vergi ulusun birliğini tehlikeye atmayı hak etmez* beyanıyla kayıtlarda yer alır (Chappel, 2018).

11. KENYA'DA ULAŞIM GREVİ, 2018

Kenya hükümetinin petrol ürünlerine yüzde 16 ek vergi eklemesinin ardından nakliyeciler grev başlatır. Petrol dağıtımçıların Hükümetin petrol ürünlerine yapmış olduğu ek vergi artışı uygulama kararını protesto etmek için petrol nakliye araç sayılarını azaltmasının ardından Kenya'da yakıt kıtlığı krizi yaşanmaya başlar. Distribütörler, vergiyi artırma kararını iptal etmesi için Hükümet üzerinde baskı kurmaya çalıştıkları için petrol tankerlerini depoları terk etmesinin ardından petrol ürünlerinin maliyetinin artması söz konusu olur. Petrol tedarikçilerinin protestosu sonucu Başkent Nairobi'deki birçok benzin istasyonu, ürün eksikliği nedeniyle kapalı kalır. Açık olan benzin istasyonlarında ise uzun kuyruklar oluşur. Distribütörler, vergi artışı geri alınana kadar grevde kalacaklarını belirtir. Toplu taşıma araçları da seyahat maliyetlerinin arttığını ifade eden çağrılarda bulunmaya başlar (Omondi, 2018).

(Kenya, 2018)

Mombasa'daki bazı otobüs firmalarının fiyat artışını protesto etmek için greve gittiği, Nairobi'deki otobüs şoförlerinin de durumun hızla çözülmemesi halinde greve gitmekle tehdit ettiği bildirilir. Akaryakıt vergisinin toplu taşıma, elektrik ve temel emtia maliyetlerinin artırılması da dahil olmak üzere yaygın zincirleme etkilere sahip olması beklenir (Garda, 2018). Eylemlerin ardından ortaya çıkan yakıt krizi ve maliyetlerdeki artış Hükümet yetkililerinin artışların yeniden gözden geçirileceğini ve yüzde 16'lık ek verginin geri alınacağını beyan etmesini sağlar. Bu beyanlar üzerine eylemler sona erer.

12. LUJÁN ÇİFTÇİLERİNİN DİRENİŞİ, 2018

Arjantin, Luján'da çiftçilere uygulanan yol vergisinin yüzde 1.200 artırılmasının ardından çiftçiler vergileri ödememe kararı olarak bir direniş başlatır. Yol vergisindeki artış nedeniyle sivil toplum örgütleri ve vatandaşlar Luján üreticilerinin mali isyanını destekler. Yerel idarelerin kırsal alan yollarının bakımını sağlamadan toplamayı planladığı bu verginin ve ücretler üzerindeki ağır vergi baskısının kontrolsüzce büyüüp genişleyen Hükümeti finanse etmekten başka bir amacının olmadığı ifade edilir ve insanların direnişi desteklemeleri istenir (Reinke, 2018).

Luján'lı çiftçiler, belediye ve diğer ulusal mali idarelerin israf durumunun, üretici sektörünü bunalıttığını ifade ederek bu tür vergi artışlarının yatırımları azaltacağı, üretimi ve istihdamı yavaşlatacağı fikrini savunur. Bu gerekçelerle otoriteleri iyi niyete davet ederek yüzde 1.200'lük zamdan dolayı vergi ödemeyi reddettiklerini ifade ederler (La Nación). Hükümet, Luján'lı çiftçilerin taleplerini değerlendirmeye alacaklarını ifade eder ve artışları bir süre erteleme kararı alır.

13. PAKİSTANLI TÜCCARLARIN DİRENİŞİ, 2019

Pakistan'daki tüccarlar, yeni satış vergilerini protesto etmek için Temmuz 2019'da karar alır ve ülke çapında bir grev ilan ederler. Gujranwala'da grev devam ederken, Pakistan halkı tüm dükkan ve pazarları kapalı tutacaklarını beyan eder. Saeed Nagri Çarşısı, Urdu Çarşısı, Thakur Singh Çarşısı ve Sarafa Çarşısındaki pazar ve dükkanların iki gün boyunca kapalı kalacağı bildirilir. Ek vergilerin geri çekilmemesi halinde grevin süresiz olarak devam edebileceği tehdidinde bulunulur (Geo News, 2019).

Tüccarlar ve iş insanları, yüzde 17 satış vergisi uygulanmasına karşı grev çağrısında bulunur ve çok sayıda çelik fabrikasının kapatıldığı bildirir. FATA Çelik Fabrikaları Derneği başkanı, verginin geri çekilmemesi halinde il meclisi önünde protestolar

yapılacağı konusunda tehditlerde bulunur. Ancak bunlara rağmen Hükümetin vergi konusunda taviz vermeye istekli olmadığı gözlemlenir (Karachi, 2019). Grevlerin Hükümetin kararlarını değiştirecek bir etkiye sahip olmadığının farkına varan iş adamları ve tüccarlar bir süre sonra grevleri sonlandırır.

14. LÜBNAN'DA WHATSAPP VERGİSİ DİRENCİ, 2019

Arap ülkelerindeki vergi sistemleri ağırlıklı olarak KDV gibi dolaylı vergilere dayanır. Dolaylı vergiler, daha çok orta sınıf ve yoksullar üzerinde vergi yükünü artırır (Seren, 2019). Lübnan'ın son yılların en derin ekonomik krizini yaşıyor olması Hükümet tarafından alınan kararların şiddetli bir şekilde reddine sebep olur. Kamu borçlarının ve işsizliğin yüksek seviyelerde olması bunların yansıması olarak vatandaşların önemli bir kısmının yoksulluk sınırı altında yaşamlarını sürdürmesi, Hükümetin ek vergi fikrinin beklenenden daha şiddetli tepkilerle karşılaşmasını ortaya çıkarır. Uzunca bir dönemdir vatandaşların yeterli düzeyde kamu hizmeti alamaması, sıklıkla yaşanan elektrik kesintileri ve ulusal paranın değer kaybı, ülke genelinde gergin bir ortamın olmasının en temel sebepleri arasındadır. Ülkede tüm bu hadiseler varken Lübnan hükümeti tarafından, 2020 bütçe taslağında gelirleri artırmak amacıyla internet üzerinden yapılacak görüşmelere aylık altı dolar vergi getirileceğinin duyurulması halkın ayaklanmasına sebep olur (BBC, 2019).

Beyrut'taki protestocular *Whatsapp için değil, temel ihtiyaçlarımızı karşılayamadığımız için buradayız* şeklinde beyanlarda bulunurlar. Artan olaylar üzerine Hükümet geri adım atar ve ek vergi teklifini geri çeker. Lakin eylemlerin sona ermesi daha uzun bir süre alır. Zira yıllardır biriken öfke ve mevcut durumdan rahatsızlık, dışa vurmuştur bir kere. Olaylar kontrolden çıkarak bir ay süresince devam eder. Gösterilere katılanların sayısı bir milyonu aşarken okullar, işyerleri ve bankalar kapandığı için hayat durma noktasına gelir (BBC, 2019).

(Lübnan, 2019)

15. MARCHE'DEKİ RESTORAN SAHİPLERİNİN GREVİ, 2020

İtalya'nın Marche bölgesinde korona virüs salgını dolayısıyla restoranların zorunlu olarak kapatılması 2020 yılının nisan ayında restoran sahiplerinin vergi grevi başlatmasına neden olur. Restoran sahipleri, iki aylık kısıtlamalar ve zorla kapatma sonrasında artan işten çıkarmaların ve yaşanan mali zorlukların Hükümet tarafından telafi edilmemesi ve durumun sürdürülebilir olmadığı gerekçesiyle vergi ödemeyi reddettiklerini beyan eder

(Zordan, 2020). Korona virüs tedbirleri dolayısıyla işyerlerinin açık olduğu dönemlerde bile istedikleri düzeyde faaliyette bulunamadıklarını ifade eden restoran sahipleri, Hükümetin salgınla mücadelesindeki başarısızlığını vatandaşlara ödetmesini doğru bulmadıklarını bu nedenle vergi ödemeyi reddettiklerini belirtirler. Marche'deki restoran sahipleri 28 Nisan'da vergi grevine başlayacaklarını ve 31 Aralık 2020 tarihine kadar artık bir euro dahi vergi ödemeyeceklerini, sadece faturaları ödeyeceklerini bildirir ve bunu hayat geçirirler (Iltempo, 2020).

SONUÇ

Vergi isyanlarının anatomisi incelendiğinde bazı anahtar sözcüklerden bahsetmek yerinde olur. Bu sözcükler sırasıyla; güven, refah kaybı, israf ve eşitsizliktir. Geçmiş vergi isyanları ve yirmi birinci yüzyılda yaşanan vergiye karşı eylemlerin tamamında bu sözcüklerin içinde boşalmasıyla eylemlerin patlak verdiği görülür. Vergiye karşı toplumsal direnişlerle ilgili “bardağı taşıran son damla” ifadesinin bu bahsedilen sözcüklerin vatandaşlar tarafından artık anlam ifade etmemesi durumunda, vergi oranlarındaki artışlar bardağa eklenen son damla olmaktadır.

Çalışmada incelenen isyanların benzer özelliğı hükümetler tarafından artırılan ya da yeni eklenen bir vergiye karşı ortaya çıkmış olmalarıdır. Bu artışlar bazen akaryakıt ürünleri üzerinden sağlanırken bazen eğlence sektörüne bazen geçiş ücretlerine yansıtılmaktadır. Ne üzerinden alındığı bazı zamanlarda pek önemli olmasa da çoğu zaman eylemlerin şiddetinin ya da büyüklüğünün belirleyicisi olmaktadır. Bazı yeni ya da ek vergiler çok dar bir kesimi etkileyebilmektedir. Bu durum eylemlerin boyutunun belirleyicisi olarak kabul edilebilir. Artışların muhatapları zayıf bir kesimi kapsamaması durumunda eylemlerin etki alanı ve kararlardan vazgeçirme oranı aynı düzeyde zayıf olmaktadır. Çalışmada yer alan birçok isyan bahsedilen dar kesimleri etkiledikleri için yapılan eylemlerin hükümetler tarafında bir karşılığı olmamıştır. Ancak bazı eylemlerin kamuoyu tarafından yoğun destek verilmesi eylemlerin şiddetinin artmasına neden olurken, hükümet politikalarına da yön verici niteliğe sahip olmaktadır. Bu bağlamda Sarı Yelekliler protestosu yirmi birinci yüzyılda önemli yankı oluşturan bir eylem olarak kabul edilmektedir.

Hükümetlerin gelir kaynaklarına ihtiyaç duymaları halinde en kolay erişebildikleri gelir kaynağı olan vergilere başvurmalarının özellikle de toplumsal barışın ve refahın olmadığı toplumlarda olgunlukla karşılanması söz konusu olmamaktadır. Yirmi birinci yüzyıl eylemlerinin tamamı neredeyse bu ve benzer gerekçeler dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Gelir düzeyi düşük, sosyal adaletin olmadığı, yolsuzluk ve güvensizlik ortamının hâkim olduğu ülkelerde kamuya kaynak yaratma sürecinde vergilere başvurulması toplumun geniş kesimleri tarafından tepkilere neden olmuştur. Özellikle de neoliberal politikaların etkinliğini artırdığı bu dönemlerde özelleştirme hamlelerinin ardından şirketlerin daha fazla kar etmesini sağlayacak vergi artışlarının kabul edilmesi ve bu hamlelere sessiz kalınması beklenen bir durum değildir. Yirmi birinci yüzyılda gerçekleştirilen bu eylem ve protestoların neredeyse tamamının sosyal medya üzerinden organizasyon edilmesi ve protestolara devlet müdahalesinin boyutlarının yine bu mecralardan tüm dünyaya duyurulması hükümetlerin eylemlere karşı daha insancıl müdahalelerde bulunmalarını zorunlu kılmıştır.

Çalışmadan anlaşılağı gibi yirmi birinci yüzyılda gerçekleşen isyanlardan alınması gereken bazı derslerden bahsetmekte yarar vardır. Günümüzde sosyal medyanın gücü yadsınamaz düzeydedir. Bu nedenle sosyal medyanın gücü dikkate alınmalı ve ortaya çıkabilecek herhangi bir eylemde hükümetlerin de sosyal medya kanallarını protestocular gibi aktif kullanması gerekmektedir. Bir diğer husus, toplumsal sorunların mevcut olduğu

ülkelerde mevcut sorunların çözümü için adımlar atılmalı en azından halk bu konuda adımlar atıldığı yönünde hükümete güven duymalıdır. İç dinamikler kontrol altına alınmadan ve toplumsal huzur ortamı sağlamadan, kamu politikalarında özellikle de vergilerde radikal değişimlerin yapılmaması daha doğru bir hamle olacaktır. Meksika, Arjantin ve Tunus'ta yaşanan olaylar temelde bu sorunda dayanmaktadır. Bahsedilen ülkelerde iç huzursuzluk ve güvensizlik ortamı hakimken hükümetin yeni vergiler ve ek ücret taleplerinin hoşgörüsüyle karşılanmasını beklemek konuyu romantize etmekten başka bir şey olmayacaktır.

Her dönemde olması gerektiği gibi yirmi birinci yüzyılda da hükümetlerin vergi politikaları güven tesis edecek şekilde planlanmalıdır. Optimal vergileme konusu göz ardı edilmemeli, toplanan vergiler sosyal harcamalar yardımıyla vatandaşların hizmetine sunulmalıdır (Geyik & Şeren, 2021). Vergilerin halkın hizmetine sunulduğu konusunda gerekli güven tesis edilmelidir. Her kamu kaynağı ihtiyacında sık sık vergilere başvurulmamalıdır. Kriz dönemlerinde kemer sıkma politikaları uygulanırken, kemer sıkma eylemini sadece vatandaşın kemerini sıkma olarak anlaşılmaması gerekmektedir. Vergi artışları ya da yeni vergiler toplumun sosyo-ekonomik yapısı dikkate alınarak uygulamaya konulmalıdır. Bu tür hassasiyetlerin dikkate alınması durumunda vergi isyanlarının ya da direnişlerinin önüne geçilmesi söz konusu olabilmektedir. Unutulmamalıdır ki; toplumun bir konuya karşı isyanda bulunmasının salt bir sebebi yoktur. İsyanlar, birikerek çoğalan sorunların genel bir patlamasıdır.

KAYNAKÇA

- Abera, E. (2017). New tax hikes pushing Ethiopians to protest the government. <https://addisstandard.com/news-new-tax-hikes-pushing-ethiopians-to-protest-the-government/>, Erişim Tarihi: 04.01.2022.
- Agren, D. (2017). Mexicans march to protest Trump — but also their own leaders and politicians. Washington Post.
- Aktan, C., C.; Dileyici, D.& Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve isyan. Phoenix. Ankara.
- Asia Times (2017). Entertainment tax protest shuts down 1,000 theaters. <https://asiatimes.com/2017/07/tax-protest-shuts-theaters/>, Erişim Tarihi: 28.12.2021.
- BBC (2017). Ethiopia hit by anti-tax protests. <https://www.tesfanews.net/ethiopia-hit-by-anti-tax-protests/>, Erişim Tarihi: 07.01.2022.
- BBC (2019). Lübnan'daki protestolar: WhatsApp vergisi ülkedeki derin krizi nasıl ortaya çıkardı?, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50345145>, Erişim Tarihi: 05.01.2022.
- Bloomberg (2016). India jewelers call off strike against excise tax. <https://gulfnnews.com/business/retail/india-jewelers-call-off-strike-against-excise-tax-1.1693661>, Erişim Tarihi: 03.12.2021.
- Bremner, C. (2018). French riot police accused of brutality against schoolchildren. <https://www.thetimes.co.uk/article/french-rioters-target-taxman-before-saturday-s-day-of-rage-bqhshmk0>, Erişim Tarihi: 11.12.2021.
- Carrrol, F. (2017). Resistance to privatization of oil in Mexico. <https://sites.evergreen.edu/cc/energy-foreign/page-for-carroll/>, Erişim Tarihi: 09.12.2021.
- Chappell, B. (2018). France freezes fuel tax hike in face of yellow vest protests <https://www.npr.org/2018/12/04/673195387/france-freezes-fuel-tax-hike-in-face-of-yellow-vest-protests>, Erişim Tarihi: 28.12.2021.
- Crowley, S. & Olimpieva, I. (2018). Labor protests and their consequences in Putin's Russia. Problems of Post-Communism, 65(5).
- Derniã`Res News (2014). La photo du jour: je ne paierai pas la taxe!. <https://www.businessnews.com.tn/article,520,43399,1>, Erişim Tarihi: 21.12.2021.
- Garcia, D. & Diaz, L. (2017). Mexico's Pemex says protests cause 'critical' border city fuel shortage. Reuters.
- Garda (2018). Kenya: Protests over controversial fuel tax continue. <https://www.garda.com/crisis24/news-alerts/152756/kenya-protests-over-controversial-fuel-tax-continue-september-6-update-2>, Erişim Tarihi: 01.01.2022.
- Geo News (2019). Traders announce nationwide shutter-down strike from July 13. <https://www.geo.tv/latest/242518-traders-threaten-nationwide-shutter-down-strike-from-july-13>, Erişim Tarihi: 07.01.2022.
- Geyik, O., & Şeren, G. Y. (2021). Vergilerin sosyal harcamalar özelinde topluma geri dönüşü: Türkiye üzerine bir analiz. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3), 17-28.

- Gironde, A. & De-Cubzac, S.A. (2018) Gilets jaunes en Gironde : il y a trois ans, les images des dégâts au péage de Virsac et sur l'A10. <https://www.sudouest.fr/gironde/saint-andre-de-cubzac/gilets-jaunes-en-gironde-les-degats-au-peage-de-virsac-et-sur-l-a10-en-images-2898837.php>, Erişim Tarihi: 11.12.2021.
- Gürcan, E. C. (2019). Bir “siyasal süreç” olarak Fransız sarı yelekliler hareketi’nin ortaya çıkışı. *Mülkiye Dergisi*, 43(2), 435-458.
- Iltempo (2020). Coronavirus, i ristoranti in ginocchio dichiarano guerra: sciopero fiscale fino al 31 dicembre. <https://www.iltempo.it/cronache/2020/04/25/news/coronavirus-ristoranti-chiusi-sciopero-fiscale-28-aprile-1320311/>, Erişim Tarihi: 22.12.2021.
- Javier Bravo, J. (2017). Morena and the Gasolinazo. <https://roadtoliberation.org/morena-and-the-gasolinazo/>, Erişim Tarihi: 09.12.2021.
- Karachi (2019). Thousands of Pak businesses launch protest against new IMF-backed sales tax. https://www.business-standard.com/article/pti-stories/pakistani-businesses-on-strike-over-new-imf-backed-taxes-119071300441_1.html, Erişim Tarihi: 07.01.2022.
- Kotoky, A. & Mayenkar, S. (2012). India's jewelers call off strike. <https://www.reuters.com/article/cbusiness-us-india-jewellers-strike-idCABRE83606M20120407>, Erişim Tarihi: 03.12.2021.
- La Nacion (2018). Autoconvocados apoyan la "rebelión fiscal" de los productores de Luján por la suba de la tasa vial. <https://www.lanacion.com.ar/economia/campo/autoconvocados-apoyan-rebelion-fiscal-productores-lujan-suba-nid2203220/>, Erişim Tarihi: 02.01.2022.
- Lavoz, R. (2011). Polémica porque Baldata instó a no pagar el peaje en la ruta 36. <https://www.lavoz.com.ar/noticias/politica/polemica-porque-baldata-insto-no-pagar-peaje-ruta-36/>, Erişim Tarihi: 28.12.2021.
- NoticiasRCN (2018). Manifestantes prenden fuego a dos de los peajes instalados en el Urabá antioqueño. <https://www.noticiasrcn.com/nacional-regiones-centro/manifestantes-prenden-fuego-dos-los-peajes-instalados-el-uraba-antioqueno>, Erişim Tarihi: 18.12.2021.
- Okeowo, A. (2017. January 24). The gas price protests gripping Mexico. *The New Yorker*.
- Omondi, J. (2018). Fuel shortage looms in Kenya as distributors strike. <https://africa.cgtn.com/2018/09/05/fuel-shortage-looms-in-kenya-as-distributors-strike/>, Erişim Tarihi: 17.01.2022.
- Parra, J.P.H. (2018). Manifestantes prendieron fuego a peaje de Rionegro, Santander. <https://www.rcnradio.com/colombia/santander/manifestantes-prendieron-fuego-peaje-de-rionegro-santander#:~:text=Las%20autoridades%20en%20Santander%20reportaron,e ncuentran%20instalados%20en%20este%20lugar.>, Erişim Tarihi: 01.01.2022.
- Pichardo, G. (2017). Gasolinazo 2017 – Mexico rises up against oil tycoons, right-wing government. *Liberation News*.

- Ponars Eurasia, (2018). Russia's Truckers and the path from economic to political protest. <https://www.ponarseurasia.org/russia-s-truckers-and-the-path-from-economic-to-political-protest/> , Erişim Tarihi: 14.12.2021.
- Pulzo (2018). Manifestantes incendian patrulla y 2 peajes nuevos, y saquean almacenes en Urabá. <https://www.pulzo.com/nacion/incendian-patrulla-2-peajes-nuevos-uraba-PP416824>, Erişim Tarihi: 04.01.2022.
- Reinke,M. (2018). En Luján subió 1200% una tasa rural y los productores acordaron no pagarla. <https://www.lanacion.com.ar/economia/campo/en-lujan-subio-1200-tasa-rural-productores-nid2202233/>, Erişim Tarihi: 28.12.2021.
- REUTERS (2018). France's 'yellow vest' protesters block access to fuel depots. <https://www.france24.com/en/20181119-france-yellow-vest-protesters-block-access-fuel-depots-taxes-total>, Erişim Tarihi: 11.12.2021.
- RRN (2017). No social services. no taxes! haitian workers need your support. <http://rapidresponsernetwork.info/2017/02/07/noservices-notaxes/>, Erişim Tarihi: 10.12.2021.
- Sharma, N. (2017). Protest welcomes GST in Chandigarh. <https://timesofindia.indiatimes.com/city/chandigarh/protest-welcomes-gst-in-chandigarh/articleshow/59397176.cms>, Erişim Tarihi: 04.01.2022.
- Solis, J. (2017). Gasolinazo 2017: Mexican gas crisis. In Loco Politico.
- Şeren, G.,Y. (2019). Anatomy of the transformation of tax to chaos: a review on the Lebanon economy and whatsapp tax. Contemporary Issues in Labor, Public Finance & Administration (Ed: Çevik,D.,D. & Geyik,O.), IJOPEC Publication, London.
- Tapiero, E.; Robinson M. & Smith-Spark,L. (2018). Protests over spiraling French fuel prices leave 1 dead, dozens injured. <https://edition.cnn.com/2018/11/17/europe/macron-france-fuel-protests-intl/index.html>, Erişim Tarihi: 11.12.2021.
- Thehindu (2016). Jewellers call off strike. <https://www.thehindu.com/news/cities/Hyderabad/jewellers-call-off-strike/article8383384.ece>, Erişim Tarihi: 25.12.2021.
- Tunisie-Actualite (2014). La photo du jour : je ne paierai pas la taxe. https://www.tunisie-actualite.com/la-photo-du-jour-je/Articles_18300_23406_11_1.html, Erişim Tarihi: 23.12.2021.
- Vélez, A. (2017). From the Gasolinazo to Vibra México: The trivialization of resentment. OpenDemocracy.
- Woody, C. (2017). We are going to remember it at the polls: Outcry about fuel price hikes may be trouble for Mexico's government. Business Insider.
- Yaakoubi,A.E. (2014). Tunisia seeks next IMF tranche as spending cuts spark protests, <https://www.reuters.com/article/tunisia-imf-idUSL6N0KI2TR20140108>, Erişim Tarihi: 10.02.2022.
- Zordan, A. (2020). Lucio Pompili: “i ristoratori marchigiani puntano allo sciopero fiscale”. <https://www.gamberorosso.it/notizie/lucio-pompili-i-ristoratori-marchigiani-puntano-allo-sciopero-fiscale/> , Erişim Tarihi: 20.12.2021

Bölüm 29

OSMANLI VE BATI TOPLUMLARI ÖZELİNDE VERGİ İSYANLARININ KARŞILAŞTIRMASI

OSMANLI VE BATI TOPLUMLARI ÖZELİNDE VERGİ İSYANLARININ KARŞILAŞTIRMASI: 14. - 19. YÜZYIL DÖNEM ANALİZİ

Filiz Giray

Bursa Uludağ Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
giray@uludag.edu.tr
0000-0002-8765-8248

Özet

Tarih boyunca tüm toplumlarda görülen vergi isyanlarını sadece vergilere yönelik bir hoşnutsuzluk veya başkaldırı olarak nitelendirmek doğru değildir. Vergi isyanları; ekonomik, sosyal ve siyasal oluşumlara karşı bir tepki aracı olarak da kullanılabilir. Zira vergi isyanlarının yarattığı sonuçlar, ülkelerin ekonomik, siyasal ve toplumsal yapısının değişebildiğini gösterir. Tarihsel olarak bakıldığında vergi isyanlarının genel veya yerel düzeyde olduğu görülür. Lakin her toplumun demokrasiye geçişi birbirinden farklıdır. Bu süreçle ilintili olan vergi isyanlarının hem nedenleri hem sonuçları ülkeler arasında farklılık gösterir. Aynı ülkede çeşitli dönemlerde gerçekleşen vergi isyanları; vergileme ilkelerini, demokratikleşme sürecini ve sosyal yaşamı kimi zaman olumlu etkiler. Lakin kimi zaman da bunları tahrip eden sonuçlar yaratabilir. Vergi isyanlarının daha iyi değerlendirilmesi için çeşitli ülkelerdeki isyanlarının yapısını karşılaştırmalı olarak incelenmesi oldukça yararlıdır. Bu çalışmada on dört ila on dokuzuncu yüzyıl arasına damgasını vuran Osmanlı Devleti ve bazı batı toplumlarında yer alan önemli isyanlar esas alınmış ve bunların tarihteki işlevleri açısından karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyanları, Osmanlı Devleti'nde Vergiler, Magna Carta, Osmanlı Devleti'nde Vergi İsyanları

Abstract

It is not correct to describe the tax revolts seen in all societies throughout history only as a discontent or rebellion against taxes. tax riots: It can also be used as a reaction tool against economic, social and political formations. Because the results of tax riots show that the economic, political, and social structure of countries can change. Historically, it is seen that tax revolts were at the general or local level. However, every society's transition to democracy is different. Both the causes and consequences of tax riots associated with this process differ between countries. Tax riots that took place in the same country in various periods; taxation principles, democratization process and social life can create positive and sometimes destructive results. For a better evaluation of tax riots, it is very useful to comparatively examine the structure of riots in various countries. In this study, the important revolts in the Ottoman Empire and some western societies, which left their mark between the fourteenth and nineteenth centuries, were taken as basis and a comparison was made in terms of their functions in history.

Keywords: Tax Revolts, Taxes in Ottoman State, Magna Carta, Tax Revolts in Ottoman State

GİRİŞ

Vergi ilkçağ toplumlarından itibaren her ne kadar adı vergi olmasa da kamusal hizmetlerin finansman kaynağı olur. Lakin tarih boyunca vergi, sadece bir finansman kaynağı olarak görülmeyp; ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri olan bir kamu geliri olma işlevi görür. Vergiler başlangıçta gönüllü ödemeler şeklinde iken zamanla bireylerin toplum üyesi olmalarından kaynaklı bir yükümlülük olarak günümüzdeki anlamına, yani zorunlu bir ödeme haline dönüştürülür. Vergi isyanları da vergilerin zorunlu ödeme niteliğine kavuşmasıyla otoritelere gösterilen birer tepki olarak ortaya çıkar. Genel olarak isyan, toplumsal birçok olayla ilgili bir kavramdır. Lakin tarihte vergi isyanlarının özel bir önemi vardır. İsyanların, vergi ve dayatmalara karşılık aracılık etme konumunda olduğu görülür. Tarihteki uygulamalara bakıldığında temsilsiz, ağır ve haksız vergilerin isyanların fitilini ateşlediği görülür. Vergi isyanları, diğer vergi tepki türleri olarak vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığından bireysel olmaması dışında nedenleri açısından da farklılık gösteren eylemlerdir. Bu nedenle vergilemeye yönelik isyanları, nedenleri ve sonuçlarını ülkelerin içinde bulundukları ekonomik ve siyasal koşullar bağlamında değerlendirmek gerekir. Nitekim birçok vergi isyanı, siyasal sonuçları da beraberinde getirir. Özellikle on dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar gerçekleşen vergi isyanlarının arkasında siyasi tepkiler bulunur.

Modern demokrasinin gelişimi özde devlet bütçesinin kontrolü üzerinde bir mücadeleye dayanır. Nitekim vergilemeye yönelik şikâyetler; Magna Carta, Halklar Bildirgesi gibi sosyal tarihin bu simgelerinin merkezinde yer alır. Vergi isyanı yalnızca vergilendirmeye yönelik değildir. Aynı zamanda kamu bütçesinin harcama tarafındaki memnuniyetsizliğin de bir işaretidir (Musgrave, 1979: 697, 701).

Literatürde Osmanlı Devleti ve Batı toplumlarında gerçekleşen bazı vergi isyanlarına yönelik çalışmalar bulunur. Bu alanda yapılacak yeni arşiv çalışmalarıyla vergi isyanlarına ilişkin yeni bilgilerin geliştirilmesiyle alana önemli katkılar sağlanacaktır. Bu çalışma, Osmanlı Devleti ve bazı Batı toplumlarında kimi önemli isyanlar özelinde vergi isyanlarının tarihteki işlevlerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma on dört ila on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen vergi isyanlarını kapsamaktadır. Tarihte iz bırakan vergi isyanlarının genellikle on dördüncü yüzyıldan itibaren başladığı görülür. On dokuzuncu yüzyıl sonrasında da vergi isyanları toplumlara ciddi etkiler bırakır. Lakin on dokuzuncu yüzyıl sonrası vergi isyanlarına zemin hazırlayan ekonomik ve sosyal koşullar farklılık gösterir. Öncelikle mutlakiyetçi rejimler yerini demokratik parlamenter sistemlere bırakır.

Çalışmada vergi isyanlarının kavramsal açıklamasının yapıldığı birinci bölümden sonra Osmanlı Devleti'ndeki ve bazı Batı toplumlarındaki vergi isyanları neden ve sonuçları yönüyle açıklanmaktadır. Vergi isyanlarına ilişkin çalışmalarda bazı vergi isyanlarına dair açıklamalar zaten var olduğundan bu çalışmada bunlara dair açıklamalar yapılmamakta, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'ndeki vergi isyanlarıyla Batı toplumlarındaki isyanların karşılaştırılmasına geçilmektedir. Sonuç kısmında vergi isyanlarının nitelikleri yönüyle karşılaştırılması yapılmakta ve çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır.

1. VERGİ İSYANLARI

Vergi, bir toplumda sınıfsal bölünmenin hem ifadesi hem de nedeni olabilir. Verginin bu niteliği, mükelleflerin vergi koyucu olarak devlete karşı tepkilerine neden olan bir araç haline getirilebilir. Verginin kişisel bir karşılığının olmaması diğer kamu gelirlerine göre bireylerin daha fazla direnç gösterdikleri bir gelir olmalarına neden olur. Vergilerin tarihte demokratikleşme belgeleri, isyanlar ve reform hareketlerinin kilit unsurunu oluşturduğu

görüldür (Passant, 2016: 67). Vergi isyanları bireylerin vergilere karşı aktif tepki türü içinde yer alır. Vergi isyanı, sosyo-psikolojik olay olan vergi reddinin şiddet kullanımını içeren kolektif tepkidir. Vergi isyanı verginin reddiyle sonuçlanabilir (Aktan, 2020: 74, 289). Mali yazında vergi isyanlarının özellikleri olarak şunlar sıralanabilir (Aktan, 2020: 290; Passant, 2016: 68):

- Vergi isyanları, yasalara aykırılık göstermekle birlikte bazı isyanların günümüzde genel kabul görmüş demokratik parlamenter sistem içinde, vergilemenin meşruluğu ve dayanağını hukuktan alan ilkeler açısından meşru eylemler olduğu söylenebilir.
- Vergi isyanları, tüm kamuoyuna açık eylemleri içerir ve kolektif eylemlerdir. Bu niteliğiyle vergi kaçakçılığından farklılık gösterir. Vergi isyanlarının başarısı büyük kitlelere ulaşmayla sağlanabilir.
- Vergi isyanları büyük ölçüde şiddet kullanımına açık eylemlerdir. Vergi isyanları, sisteme ve otoriteye başkaldırı niteliğinde olduğundan çoğunlukla şiddet içerir. Tarihteki örneklerinde de görüldüğü üzere bu şiddetin derecesi oldukça yüksek olabilir.
- Vergi isyanları siyasi ve hukuki yaptırımlarla sonuçlanabilir. Özellikle başarılı olmayan bir vergi isyanı beraberinde birtakım siyasi ve hukuki yaptırımları getirebilir.
- Vergi isyanları genellikle sosyal, ekonomik ve mali etkilerin bir araya gelmesinden kaynaklanır

Vergilemede adaletsizlik, vergilemeye ilişkin hususların halk temsilcileri tarafından kanunlar aracılığıyla belirlenmemesi, yani temsilsiz vergileme (Cura, 2016: 99) ve bunların yarattığı keyfîlik, sınırsız vergileme sonucu oluşan ağır vergi yükleri, vergi isyanlarının temel nedenleri arasındadır. Lakin vergi isyanlarının nedenleri sadece vergilemeye ilişkin konularla sınırlı değildir. Bu durum vergi isyanlarını diğer isyanlardan ayırtıcı bir unsurdur.

Vergi isyanlarıyla özellikle siyasi isyanlar arasında ilişki bulunur. Zira vergiler, ortaçağın sonlarına kadar Avrupa ülkelerinde politik bir mesele olarak tartışılır (Briggs, 2005: 641). Belirtmek gerekir ki, siyasi mesajları anlamak zor olduğu için bunları mümkün olduğunca doğru bir şekilde okumak gerekir. Ülkelerde vergilemeye yönelik sınırlamalar kesinlikle siyasi sonuçlar doğurur ve mükelleflerin isyanlarına yol açabilir. Siyasi sonuç kanunlar ve düzenleyici kurallarla sağlanır. Vergileme açısından, protesto veya reddetme faaliyeti olarak tanımlanan isyan, siyasi sonuçları değiştirme arayışı olarak da tanımlanabilir. Dolayısıyla vergi isyanı, verginin reddiyle sonuçlanabilir. Vergi isyanı, doğruluk ve imtiyaz sağlama nedenlerine dayandırılabilir gibi yeni kurallar arayışını da içerebilir (Reid, 1979: 67).

Vergi isyanlarının işlevlerinin tüm toplumlar için değişim gösterdiği söylenebilir. Vergi isyanlarının işlevlerinden biri siyasal yaşam üzerinde yarattığı etkidir. Tarihsel gelişmeler, vergi isyanlarıyla ülkelerin demokratikleşme süreçleri arasında bir bağ bulunabileceğini gösterir. Bu bağ, vergi isyanlarının vergileme yetkisinin halkın temsilcisi olan parlamentoya verilmesi ya da adil vergilemenin sağlanması gibi yapıcı sonuçlar şeklinde tezahür edebilir. Ancak ülkelerin tarihi geçmişleri izlendiğinde vergi isyanlarının sonuçları yapıcı olmayabilir. Örneğin hükümetlerin vergi isyanları sonucu bazı gruplar lehine yasal değişimlere gitmesi ülke açısından olumlu sonuçlar doğurmayacaktır. Zira bir toplumda politik istekler açısından nüfusun çok azı homojenlik gösterir (Reid, 1979: 68). Vergilerin düşürülmesi ve kamu hizmetleri talep edilmesi, adeta paradoks olarak gözükür. Ayrıca seçmenlerin mantıksız ve kurnazca siyasileri manipüle edebilmesi de söz konusu olabilir (Neiman & Riposa, 1986: 435). Bu durumlar her vergi isyanının geniş açıdan ayrıntılı olarak incelenmesi gereğini doğurur.

2. OSMANLI DEVLETİ'NDE VERGİ İSYANLARI

Osmanlı Devleti'nde vergiler, diğer birçok ülkede olduğu gibi temel kamu geliri kaynağı işlevi görürler. Osmanlı'da temel faaliyet alanının tarım olmasının da etkisiyle vergilerin bileşimi içinde tarımdan alınan vergiler ilk sırada yer alır.

Osmanlı devleti, kuruluşunda esnek bir mali sistem oluşturur. Bu durum vergi sistemi için de geçerlidir. Vergilemeye ilişkin sorunlar, ortaya çıktığında oluşturulan hukuk sistemi içinde giderilmeye çalışılır. Bu, konuyla ilgili yapılan arşiv çalışmalarında görülebilir. Örneğin halkın kendi vergileri dışında başkalarının vergilerini ödemeleri veya mükerrer vergilemeye maruz kalmaları söz konusu olmuştur. Kulp kazası Boşat nahiyesine bağlı Malos ve Boşat köyü halkı kendilerinin örfi vergi olarak imdadiye-i hazeriye ve imdadiye-i seferiye vergilerinin yanı sıra Mefarikin kazası halkının vergilerinin de ödenmesi yükümlülüğüne tabi tutulmuşlardır. Bu durum kanun dışı bir uygulamadır. Durum yetkili makama bildirilir. Duruma el konularak Divanı Hümayunda bulunan defterlere göre işlem yapılması emredilir. Böylece bir zümrenin diğer bir zümreye kendi yükünü yüklemesi önlenmiş olur. Yine Ergani kazasına bağlı Babacık ve diğer bazı köylerdeki halkın kanun ve defter kayıtlarına göre ödenmesi gereken vergileri ödedikleri halde mükerrer ve haksız bir şekilde tekrar istendiği şikâyeti yapılır. Bu durum incelenerek mükerrer vergilemenin önüne geçilmeye çalışılır (Özgül, 2019: 681-682). Ancak belirli bir sistem içinde vergiler alınmaya çalışılsa da Osmanlı Devleti'nde vergi isyanları imparatorluk tarihinde iz bırakan önemli bir konu olur.

Osmanlı Devleti'nde birçok alanda olduğu gibi on altıncı yüzyıldan itibaren vergilerin ağırlaştığı ve nitelik değiştirdiği görülür. Askeri seferler için geçici olarak alınan örfi vergi olan "avâriz-ı dîvâniyye" veya "avâriz vergilerinin" sürekli alınan vergilere dönüştüğü görülür. Bu vergiler özellikle tarım dışındaki şehirli kesim ve tüccarların vergi kapsamına alınmasına veya yüklerinin artmasına yol açar (Mantran, 1995: 400). Bu değişimlerin yarattığı önemli sonuçlardan biri, Osmanlı Devleti'nde yaşanan vergi isyanlarıdır.

On altıncı yüzyıldan itibaren temel kamu geliri olan vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılayamaz. Dönemin ekonomik ve mali koşulları gereği paranın değerinin düşürülmesi, yüksek enflasyon, kağıt para olan kaimenin tedavülünde izlenen yanlış politikalar, savaşların fetihlerle sonuçlanmaması, tımar sisteminin bozulması ve Avrupa'daki teknolojik yeniliklerin gerisinde kalınması gibi sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti'nde ekonomik ve mali krizler yaşanmaya başlanır (Kazgan, 1995: 28; Toprak, 1995: 258; İnalçık, 2019: 54-56; Özşahin & Teoman, 2004: 7). Bu krizler kamu maliyesi açısından vergi yüklerinin aşırı ağırlaştırılması, vergi sisteminde adaletsizlikleri ve kanun dışı uygulamaları beraberinde getirir. Osmanlı Devleti'nde önemli sonuçlar doğuran vergi isyanları da bu yüzyıldan sonra başlar. Osmanlı Devleti'nde vergi isyanlarının bir kısmı Celali İsyanlarında olduğu gibi daha geniş bölgelere yayılırken bir kısmıysa İstanbul veya Anadolu'da belirli il veya bölgelerle sınırlı kalır.

2.1. Celali İsyanları

Celali isyanları Osmanlı tarihinde yaşanan en geniş kapsamlı isyanlardır. Bu isyanlar, on altıncı yüzyılın sonlarından on yedinci yüzyılın ilk yarısına kadar devam eder. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik ve mali bunalım bu isyanlar için gerekli şartları hazırlar. İlk isyan Şeyh Celal tarafından çıkarılır ve bu kapsamdaki isyanlar sonrasında Celali isyanları olarak adlandırılır (Aktan, Dileyici & Saraç, 2002: 208).

Celali isyanları; yoksul halk, topraksız kalan köylülerin yanı sıra kapıkulları ordusundan atlı askerler yani sipahiler ve çeşitli askerlik görevi yapanlar ve yöneticilerin katıldığı bir

ayaklanma olur. İsyanın çıkış noktası, topraksız köylülerin ve yoksul kişilerin ağır vergi yüklerinden kurtarılması olmakla birlikte, bu isyana katılanlara göre isyanın amacını belirlemek daha doğru olur. Celali isyanlarına katılanlar açısından isyanın başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

- **Vergi Tahsilinde Yaşanan Sorunlar:** Osmanlı Devleti'nde vergi tahsilinde yaygın olarak iltizam usulü uygulanır. Bu usul hem devlet hem halk açısından birtakım sakıncaları barındırır. Bu bilinçe Osmanlı yönetimi birtakım çözüm olabilecek alternatif yöntemler geliştirir. Bunlardan birincisi *ayanlıktır*. İltizam usulünde mültezimler kazançlarını artırmak için halk üzerinde baskı kurarlar. Bu baskıları ortadan kaldırmak veya azaltmak için bir çözüm olarak vergi tahsilinde ayan adı verilen kişiler yetkilendirilir. Ayanlar mültezimlik yapmaya başlar (Mert, 2003: 160). Bunlar halk tarafından seçilen kişilerdir. Osmanlı yönetiminin taşrada gücünün zayıflamasından yararlanan ayanlar bir süre sonra mültezimlerle anlaşmalara başlar. Dolayısıyla ayanlık sistemi, vergi mükellefleri üzerindeki baskıyı azaltmadığı gibi devletin zayıflamasıyla birlikte giderek güçlenip baskı aracı haline gelir (Özkaya, 1994). İkinci olarak, iltizam yönteminin mükellefler üzerinde baskı yaratması ve devletin yeterli vergi geliri elde etmesini önlemesi sonucunda tımar (dirlik) sistemi getirilir. Lakin tımarın verilmesindeki usulsüzlükler, on altıncı yüzyılda Osmanlı Devleti'nde artan nüfus sonucu tımar arazilerinde ifraza gidilmesinin ve çift-hane sistemi uygulamasının yarattığı bazı sorunlar (Teoman & Bozpinar, 2021: 121-130) sonucu tımar sistemi, beklentileri karşılamadığı gibi halkın vergi yükünün de artmasına neden olur. Bu olumsuzlukları yaşayanlar Celali isyanlarına katılır (Uzunçarşılı, t.y.: 282; İnalçık, 2019: 59). Üçüncü olarak Osmanlı Devleti'nde vergi gelirlerini artırmak için vergi tahsiliyle ilgili sorunları olduğunun bilincinde olan merkezi yönetim, malikane yöntemini 1695 yılında uygulamaya koyar. Bu yöntemde vergi toplama hakkını mültezim ömür boyu elde eder. Bu yöntemle vergi kaynağı olan toprağın tahribatının önleneyeceği düşünülür. Zira bu yöntemde mültezim için söz konusu toprağın sürekli gelir getiren kaynak olacağı umulur. Ayrıca köylülerin zirai faaliyetler için gerekli tohum, gübre gibi araçları temin etmede karşılaştığı finansman sorunu, bu sayede çözülecektir (Batmaz, 1996: 41). Malikane sistemi, beklendiği üzere vergi kaynaklarına özen gösterilmesini ve vergi geliri artışını sağlamaz, tam aksine kanun dışı vergi toplama ve usulsüzlükleri devam ettirir (Faroqhi, 1995: 206-207). Ayrıca bu sistem geniş devlet arazileri üzerinde ayan hanedanlığının ortaya çıkmasına neden olur (İnalçık, 2019: 59).
- **Vergi Tahsilinde Yerel Yönetimlere Verilen Yetkiler:** On sekizinci yüzyılda Osmanlı Devleti'nin siyasi gücünün ve merkezi idarenin zayıflaması sonucu taşradan vergiler tam olarak toplanamaz ve merkeze aktarılamaz (Pamuk, 2000: 149). Bu sorunu çözmek için yerel yönetimlere vergi tahsili yetkisi verilir. Lakin bu durum vergilemede bazı olumsuzluklar yaratır. Örneğin yerel yönetimlere yetkinin verildiği vergilerden biri *âvarız-ı divâniye* vergisidir. Bu verginin ahaliye dağıtılması ve toplama görevinin yerel kadıların başkanlığında kaza ayanı ve ileri gelenlerine verilmesi, haksız vergi taleplerine ve adaletsizliklere yol açar (İnalçık, 2011: 333-337). Ehl-i örf denilen yerel yöneticilerin halk üzerindeki kanun dışı tutumları, halkın toprakları terk edip isyancılara katılmalarına neden olur (Akdağ, 1999: 34).
- **Halkın, Özellikle Köylü Kesimin Vergi Yükündeki Artış:** On altıncı yüzyılın sonu ve on yedinci yüzyılın başlarında tarım kesiminin zirai faaliyetlerinden elde ettiği gelirlerinin düşmesine karşın vergiler yüzde 100 ve hatta yüzde 300 oranlarında artırılır. Bu, Celali isyanlarının nedenleri arasında önemli bir yer tutar (Gökbunar, 2007: 15).

Ayaklanmalara öncülük edenler ve sivil halk dışında kalan isyancıların çoğunluğunu oluşturan devlet memuru konumundaki kişilerin (kapıkulları, yeniçeri serdarları, mütezimler, mukataa emînleri, kadılar gibi kişiler olup görevlerinden azledilmişlerdir) ayaklanma nedeni, genelde vergi isyanlarında karşılaşılan ağır ve haksız vergiler değil, vergi toplama rantının kendilerinden alınmasını yönelik tepkileridir (Akdağ, 1999: 45; Türkdöğân, 1996: 428).

Celali isyanları kapsamında birçok isyan yaşanır. Bunlar; Şeyh Celal isyanı, Baba Zünun İsyanı, Kalender Çelebi İsyanı ve Karayazıcı İsyanıdır (Aktan, Dileyci & Saraç, 2002: 208-211; Sandalcı & Sandalcı, 2020: 113-119).

Akdağ (1999) ve Türkdöğân (1996), Celali isyanlarının belkemiğini Karayazıcı isyanının oluşturduğunu belirtirler. Sipahiler, kapıkullarından otuz bin kişi, devlet görevinden azledilmiş kişiler ve halkın Karayazıcı'ya katılmasıyla isyanlar başlar (İlgüre, 1993: 254). Lakin isyancılardan zulüm gören halk şikayetlerde bulunur. İsyanı başlatan ve asıl adı Abda'l-Halim olan Karayazıcı, 1592 yılından başlayıp öldüğü 1602 yılına kadar Celali hareketlerin içinde bulunur (Türkdöğân, 1996: 434).

Yaklaşık on beş yıl süren Celali isyanlarının sonuçları şöyle özetlenebilir:

- İsyancılar sonucunda köylüler, tarlaları ve arazilerini terk etmek zorunda kalırlar. Bu durum tarihte *Büyük Kaçın* (Büyük Göç) olarak yer alır. Bu kaçış, isyancıların zulmünden kurtulmanın yanı sıra vergi yükünden de kurtulmanın bir yolu olarak görülür. Köylülerin topraklarını terk etmeleri, tarımsal üretimin düşmesine ve dolayısıyla vergi gelirlerinin azalmasına yol açar (Pamuk, 2000: 149; Faroqi, 2003: 302; Kurt, 2009: 2-3). Osmanlı Devleti'nde vergi gelirlerinin en önemli kısmını tarımdan alınan vergiler oluşturduğundan tarım en önemli vergi kaynağı konumundadır (Gökbunar & Uğur, 2016: 85).
- Celali saldırıları nedeniyle kasaba ve şehirli ahalî kalelere palankalara çekilmek zorunda kalırlar. Bu kapsamda mevcut kalelerin genişletilmesi ve tamiri için hükümete başvurularda bulunulur.
- Celali isyanlarının bir diğer sonucu genel kıtlık yaratmasıdır. Tarımsal faaliyetlerin azalması, tarım ürünlerinin fiyatlarının artmasına ve buğday gibi temel ürünlerde kıtlıklara neden olur (Akdağ, 1999: 446-454).
- Bu isyanlar halkı psikolojik olarak da olumsuz yönde etkiler. Halkın sivil toplum gücü olarak işlev görmesini baltaladığı için daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nde olası geniş kapsamlı hareketleri de engeller (Aydın, 2000: 192).

2.2. Patrona Halil İsyanı

1730 yılında başlayan bu isyanın nedenleri konusunda farklı yorumlar getirilir. İsyanın çıkışını toplumdaki ahlaki bozuklukları vurgulayarak açıklama yapanlara karşın, bunun isyanın asıl nedenini açıklamakta yetersiz kalacağı da belirtilir. Yine Batı toplumlarındaki gelişmeleri esas alan yenileşmeye karşı bir hareket olarak gören görüşler de bulunur. Lakin bu görüş de genel kabul görmez (Eravcı & Kiremit, 2010: 92). Osmanlı Devleti'nde yüksek fiyat artışları, düşük üretim, tarımsal faaliyetlerini sonlandıran halkın şehirlere gitmesinin şehirli nüfusta yarattığı işsizlik ve Lale Devri olarak adlandırılan dönemde saray ve yöneticilerin savurgan harcamaları bu isyanın temel nedenlerini oluşturur (Eravcı & Kiremit, 2010: 84-85). Celali isyanları döneminde yaşanan olumsuz ekonomik koşulların bu dönemde de devam ettiği görülür. Ayrıca Celali isyanları sonucunda köylünün topraklarını terk etmesinin getirdiği sorunların da eklenmesiyle ekonomik ve mali kriz daha da ağırlaşır. Diğer taraftan İran savaşları nedeniyle ihtiyaç duyulan gelir temini için en fazla esnafın yüklendiği imdadiye-i seferiye, avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye şeklindeki olağanüstü askeri seferberlik vergilerinin getirilmesi tepkilere neden olur. Esnaf açınsındansa ödedikleri bu vergilerin

alınma gerekçesi olan İran savaşının finansmanı dışında kullanıldığı ve dolayısıyla aldatıldıkları düşüncesi bulunur. Bu vergilerin kaldırılmasına yönelik karar alınmasına rağmen vergi tahsil eden reaya'nın çıkarına uygun olmadığından karar uygulanmaz (Olson, 1974: 333-334, 337).

Bu isyan da Celali isyanında olduğu gibi makamını kaybeden veya kendisi için çıkar sağlamak isteyen isyancıların inisiyatifinde gelişir (Eravcı & Kiremit, 2010: 92). Karahasanoğlu (2008), Patrona Halil isyanını kitlesel bir hareket olarak değil, yıpranmış yönetici eliti yıkıp yerine geçmek amacıyla işbirliği yapan asker, bürokrat ve ulema hareketi olarak görür. Aynı zamanda alt tabakadan insanlar, devlet görevlerine atanmak ve yağmalar yapmak üzere kanunsuz davranırlar (Konrad, 2014: 364). Patrona Halil isyanına ilişkin belgelerde, isyanın halktan beklenen desteği görmediği yer alır. Örneğin Diyarbakır Ziya Gökalp Kütüphanesindeki Patrona Halil İsyanı adlı yazmada, halk desteğinin olmamasının başlıca nedenleri olarak; isyancıların devlet adamlarının evlerini yağmalamaları, ileri gelen kişilerden varlıklarına göre cebren para istemeleri, padişah ve hükümet üzerinde hakimiyet kurmak istemeleri gösterilir (Gül, 2021: 16). İsyanın başını çekenler durumu anlar ve bu hareketlerin kendileri aleyhine olacağını düşünür. Bunun karşısında yağmalara karşı birtakım önlemler almaya çalışırlar (Eravcı & Kiremit, 2010: 88-89).

İsyan sonucunda III. Ahmed tahtan iner ve yerine I. Mahmud tahta çıkar. Lale devri sona erer fakat bu durumu sadece taht değişimi olarak görmemek gerekir. Zira Patrona Halil isyanı, siyasi sonuç yaratan bir isyan olur. Çünkü Osmanlı'nın ilk dönemlerinde gerçekleşen isyanlarda sadrazam veya padişahlar genellikle görevden alınmazlar. Bu doğrultuda siyasi sonuç yaratan bir isyan olması hasebiyle isyanlar devam eder.

1740 yılında İstanbul'da isyan çıkar. Bu isyanın kaynağı Patrona Halil isyanıdır. Nisan 1740'ta İstanbul'da arpa, buğday, bal gibi ürünlerde görülen ciddi kıtlık, şiddetli yaygaralara yol açar ve isyana dönüşür. İsyan 6 Haziran 1740 pazar günü başlar. Sipahi çarşısındaki dükkânlar saldırıya uğrar ve mallar yağmalanır. Esnaf dükkânlarını kapatmak zorunda kalır. 1739 isyanı ölçeğinde gerçekleşen bu isyan diğerinden farklı olarak hemen bastırılır. Padişah 1730 deneyiminden yola çıkarak işi riski atmamak üzere sıkı önlemler içeren ferman yayımlar (Olson, 1977:185, 195).

2.3. Atçalı Kel Mehmet İsyanı

Atçalı Kel Mehmet'in liderliğinde gerçekleştirilen bu isyanın başlıca nedenleri; Osmanlı Devleti'nde savaşlar nedeniyle artan kamu harcamalarını karşılamak için getirilen vergi yükleri, vergi tahsildarı olarak mültezim, mütesellim ve voyvodaların halktan aşırı vergi alımları dolayısıyla oluşan haksızlıklara gösterilen tepkiler olur (Gökbunar, 2004: 27-33). Bu isyan, Celali isyanları ve Patrona Halil isyanlarından farklı olarak halk hareketi olup, halk üzerindeki haksız vergilendirmenin kaldırılmasını hedefler (Aktan, Dileyci & Saraç, 2002: 214). Kısmen de olsa bu gerçekleştirilebilir. Atçalı Kel Mehmet kendi idaresindeki yerlerde bazı vergileri kaldırır, fazla alınan vergileriye azaltır (Sandalcı & Sandalcı, 2020: 127).

2.4. Niş İsyanı

1841 yılında Rumeli'de başlayan bir isyan olan Niş isyanı, Tanzimat Fermanıyla vergilemeyle ilgili bazı düzenlemelere karşı yapılır. Bu düzenlemeler arasında herkesin serveti üzerinden yüz kuruşta üç kuruş on iki parasını (1 kuruş 40 para) verecek şekilde yeni bir verginin getirilmesi yer alır. Bu vergiyi Müslümanlar ve daha önce vergi ödemeyen imtiyazlı kesim de öder. Böylece daha önce vergi ödemeyen bazı kesimler vergi kapsamına alınır. Yine Tanzimat ile birlikte vergi tahsilatı için muhassıl denilen memurlar oluşturulur. Muhassılların halkın servetinin değerini iki misli göstermesi gibi fermada yer almayan

uygulamaların yarattığı huzursuzluk ve vergilerin artacağı kaygısı sonucu reaya Niş kalesi altında toplanır. İsyancılar özellikle Müslüman halkın can ve mal güvenliğine zarar veren hareketlerde de bulunulur. İsyancıların lideri olan Miliyo'nun ölümü ile isyan bastırılır (Aktan, Dileyici & Saraç, 2002: 219; İnalçık, 2011: 375-377). Ancak bu isyanın bıraktığı kalıcı etkiler, bölgenin gelecekte Osmanlı Devleti'ne karşı toplu olarak ayaklanmasına zemin hazırlar (Demir, 2019: 133).

2.5. İç Anadolu Bölgesindeki Bazı İsyanlar

İç Anadolu Bölgesi'nde Ankara, Konya, Burdur illerinde 1840-41 yılları arasında çeşitli vergi isyanları meydana gelir. Bu isyanlar; Ankara'nın Bala kasabası Yenişeyh köyü ve Ayaş kazası Dastarlı köyünde, Konya iline bağlı Çamardı kazası Misli köyünde ve Burdur kazasında gerçekleşir.

Ankara'ya bağlı Bala kasabası ayanlarından Yağcıoğlu İbrahim, Tanzimat Fermanında belirtilen hükümler gereği vergi muafiyeti kalktığından vergi ödeme yükümlülüğüne tabi tutulur. Bu duruma tepki göstermek için Bala kasabasına bağlı Yenişeyh köyüyle diğer bazı köy ahalisini isyana sürükleyerek dört yüz silahsız yoksul halkı Ankara civarına toplar. İsyanın neticesinde ayaklanma bastırılır, Yağcıoğlu İbrahim tutuklanır.

1840 yılında Ayaş kasabası sakini bir kişi ve oğlu, köy ahalisini vergi vermemeleri konusunda kışkırtarak isyana teşvik eder. Bu kişiler köy ahalisinin vergi vermeyeceklerine ilişkin beş imzalı bir kâğıt tertiplerler. Bu gelişmeler idareye ihbar edilir ve hemen araştırılarak yargılama süreci gerçekleştirilir. Böylece olayın bir isyana dönüşmesi önlenir.

Bir diğer İç Anadolu'da vergi isyanı örneği Konya'ya bağlı Çamardı kazası Misli köyünde 1840 yılında çıkan ve 1841 yılında da devam eden isyan olur. Gayrimüslim bir köy olan Misli köylüsü cizye vergisi ödememek için isyana kalkışır. Cizyenin tahsiliyle görevlendirilen kocabaşaların vergi isyanında payları olur, lakin bu isyana tüm ahali katılmaz.

Yine 1841 yılında bir diğer vergi isyanı örneği Burdur kazasında görülür. Bu isyanın nedenleri arasında, yeni vergi getirileceğine ve bu vergiyi de meclis üyelerinin keyfi şekilde uygulayacaklarına yönelik çıkan söylentiler ve ahalinin vergi memurlarından memnun olmamaları bulunur. İsyancılar halka ve esnafa zarar verir. İsyan bastırılır ve sorumlular tutuklanır (Giray & Ercan, 2021: 5-12).

Bu sayılan isyanların dışında Vivindi isyanı, Erzurum isyanı, Kastamonu isyanı, Sinop isyanı gibi isyanlar da yer alır. Bu isyanlar da benzer şekilde vergi yüklerinin ağırlığı ve verginin adaletsizliği gerekçelerine dayalı olarak çıkar (Sandalcı & Sandalcı, 2020: 130-138).

3. BATI TOPLUMLARINDA VERGİ İSYANLARI

Vergi isyanlarının vergi sistemi üzerinde yarattığı etkinin dışında ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri de dikkate alındığında her ülke için önemi yadsınmaz. Vergi isyanlarının Batı toplumlarının gelişimindeki rolü on dokuzuncu yüzyıla kadar olan dönem için bazı ülkelerdeki örnekleri şu şekilde açıklanabilir.

3.1. İngiltere'de Vergi İsyanları

İngiltere, 1215 yılında Magna Carta ile ilk demokratikleşme sürecini başlatan ülke olur. Magna Carta ekonomik, sosyal, hukuki, mali birçok alanda demokratikleşme adımlarının atılmasına öncülük eden bir belgedir. Bu belgenin ilanı halk daha önce var olan ama açıklanamayan uygulamalara karşı tepkisini çeşitli şekillerde göstermeye başlar. Bu tepki türlerinden biri de vergi isyanlarıdır. Passant (2016) Magna Carta'yı, başarısız bir savaşın ve

aşırı verginin ürünü olarak betimler. Magna Carta'nın otuz dokuz bölümünden ikisi vergilendirmeye ilgilidir (Burg, 2004: 85). İngiltere'de vergileme konusunda Kralın haklarını sınırlayan ikinci belge Haklar Dilekçesi (1628) ve 1689 yılında yayınlanan Haklar Bildirgesi'dir. Vergileme yetkisinin parlamentoya verilmesini sağlayan bu belgelerin oluşturulmasında vergi isyanlarının payı bulunur.

3.1.1. Wat Tyler İsyanı

Magna Carta ile birlikte İngiliz vergi tarihinin kilit unsurlarından birisi olan vergi isyanı 1381 isyanıdır. Vergi, savaş, demokrasi ve isyan ilişkileri bu olaylarla ortaya çıkarılmaya çalışılır (Passant, 2016: 67). Bu isyanın gerçekleştiği on dördüncü yüzyılın ilk yarısında önemli bir ekonomik kriz yaşanır. Bu krizin nedenleri oldukça çeşitli ve karmaşıktır. Bu nedenler arasında; halkta hoşnutsuzluk yaratan feodal sosyal ilişkiler diğer bir ifadeyle feodal lord ve serf (köylüler) arasındaki sınıf karşıtlığı, çatışma, çevresel felaketler, savaşlar, deniz aşırı ülkelerle olan ticarete bozulma ve ağır vergiler yer alır (Briggs, 2005: 639; Passant, 2016: 71). 1381 yılında ortaya çıkan isyan, ortaçağda İngiliz hükümetinin sürdürülebilirliğine ilişkin çok ciddi bir tehdit oluşturur (Ormrod, 1990: 1). İngiltere'de gerçekleşen bu isyan köylü hareketi olarak literatürde yer alır. Ancak birçok yazar bu adlandırmanın yanlış olduğunu ileri sürer. Örneğin Schlauch (1940) köylülerin yanı sıra hoşnutsuz ordu mensuplarını ve birçok toplum üyesini (fırıncı, dokumacı, boyacı, biracı, kasap gibi esnaf; arazi ya da evi olmayan mevsimlik tarım işçileri; tekstil sanayi proleterleri (işçiler); savaş, kıtlık ve vebadan kaynaklı dilenci ve serseriler; rahipler ve fakir din adamları, çiftçiler, küçük toprak sahipleri ve hatta bir kısım soylular) içerdiğini belirtir. İsyanın liderliğini yapan kişi Fransa'da savaşan eski bir asker olan Wat Tyler adlı kişidir. İsyanı da bu nedenle "Wat Tyler İsyanı" denir. İsyanlılar başkente geldiklerinde dostça karşılanır ve şehre kolay erişim sağlarlar. Bu durum hareketin geniş kesim tarafından da desteklendiğini gösterir. Kent ve Essex'teki monarşik otoriteler, John Ball da dahil olmak üzere yaklaşık 110 isyancıyı idam etmesine rağmen birkaç gün içinde Londra isyancıların eline geçer (Burg, 2004: 131).

İsyanın temel nedeni olan 1381 tarihli baş vergisi en adaletsiz vergidir. Nitekim ilk ayaklanmalar, baş vergisinin (poll tax) toplanması üzerine patlak verir. Vergi on beş yaşın üzerindeki tüm kişilere bir şilin başına sabit bir oran olarak uygulanır (Schlauch, 1940: 420, 423). Vergi bazı kesimler (lordlar, piskopos gibi) için yüksek olmamakla birlikte ortalama gelirli bir çiftçi için yüksek bir meblağ olur (Johnson, 2022). Baş vergileri adaletsiz vergiler içinde yer aldığından verginin yüksekliğinden çok kendisinden kaynaklı adaletsizliğe yönelik tepki söz konusu olur. Köylülerin 1381'deki baş vergisine ilk tepkisi büyük çapta vergi ödememek şeklinde gerçekleşir (Passant, 2016: 72). İsyan sonucunda bu vergi kaldırılır.

Bu isyan bazı vergi isyanlarında genel olarak görülen verginin reddini getirmez. Ancak isyan sırasında baş vergisi tahsildarlarının, isyanın patlak verdiği sırada hala ödenmeyen meblağları toplaması ve muhasebeleştirmesinde çok fazla rahatsızlık yaşadığı görülür. Tahsildarlar daha sonra tüm kayıtların yakıldığından şikayet eder ve onlara her köydeki kişi sayısının sadece bir özet listesinin bırakıldığını söylerler. Yine Suffolk'daki vergi tahsildarları toplam beş yüz otuz sterlin vergiyi toplamaya cesaret edemediklerini belirtirler (Ormrod, 1990: 8).

Bu isyanın vergileme dışında daha geniş sonuçları olur. Çünkü bu isyan sadece adaletsiz bir vergiye yapılan isyanın ötesinde kamu kesimine olan güven kaybını temsil eder (Ormrod, 1990: 2). İsyan, zayıflayan feodalizmin üzerine inşa edilecek özgür ve eşit çiftçi ekonomisine geçiş için devrimci bir taleple sona erer (Schlauch, 1940: 423). Wat Tyler isyanı, çeşitli yazarlar tarafından farklı açılardan incelenen bir isyan olur. Bazı yazarlar bu isyanın arkasında yatan

malî sorunları araştırırken bazıları ise isyancıların politik talepleri ve idari yansımalarını araştırırlar (Ormrod, 1990: 2).

3.1.2. Hampden Hareketi

İngiltere’de bir diğer önemli vergi isyanı 1629 tarihli Hampden hareketidir. Kral I. Charles, Parlamento’yu 1629 yılında dağıtır. Dolayısıyla vergilerle ilgili kararları sadece kendisi alır. Kral I. Charles, donanmanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere “donanma vergisi” (ship money) adlı yeni bir vergi getirir. Vergi kişi başına altmış şilin olarak alınan bir baş vergisidir. Vergiye karşı ilk direniş Hampden adlı kişi tarafından başlatılır. Halkın harekete desteği ile kral parlamentoyu toplamak zorunda kalır. Parlamentoda donanma vergisinin kaldırılması kararı alınmasına rağmen kral bu kararı uygulamaz (Aktan, Dileyici & Saraç, 2002: 161). 1640-42 döneminde de isyanlar devam eder. Ancak I. Charles, 10 Ocak 1642 tarihinde Londra’yı terk etmek zorunda kalır (Cressy, 2003: 35).

3.1.3. Exeter Vergi İsyanı

1871 yılında gelir vergisi kanununa ilişkin gerçekleşen yerel vergi isyanıdır. İsyân Exeter ile sınırlı kalır. Temel şikâyet Exeter’de uygulanan çok sayıda ek vergilere ilişkindir. Bu ek vergiler, sadece yaygın bir şekilde uygulanmaz. Aynı zamanda şehirli nüfusun ticari kârlarda genel bir artış olduğuna ilişkin kanıtla desteklenmeksizin yüzde 30 ila yüzde 300 arasında oranlarda uygulanır. Bu vergiler Exeter’deki tüccarlardan alınan adaletsiz ve hesapsız bir vergi artışı olarak nitelendirilir. Bu vergilerin bireylerin yaşam stili gibi kesin olmayan faktöre dayanarak ve büyük ölçüde tahmini, rastgele konduğuna dair inanç var olur. Yine vergi alınırken, mükelleflerin emlaklarından ödedikleri gelir vergileri veya işle ilgili borçları gibi diğer faktörlerin de dikkate alınmaması bir diğer eleştiri konusu olur (Stebbins, 2001: 46-48). Bazı vergi mükellefleri vergiyi ödemeyi reddeder. İsyân temelde sosyal, ekonomik ve malî etkilerin bir araya gelmesinden kaynaklanır. İsyânın sosyal boyutu olduğundan mükelleflerin bu vergilere kızgınlığı verginin parasal olarak ödemesinden daha fazla olur. İsyân ilerledikçe, farklı sosyal sınıflar ile tüccarların kendi aralarında derin ve karmaşık kırılganlıklar ortaya çıkar. Özetle isyan, çağın gerilimlerini yansıtır (Stebbins, 2001: 68).

3.2. Fransa’da Vergi İsyanları

Fransa, tarihi boyunca birçok vergi isyanlarının yaşandığı ülke olur. On dördüncü yüzyıldan itibaren önemli vergi isyanları başlar ve takip eden yüzyıllarda da devam eder.

3.2.1. Köylü İsyanları

1285-1314 arasında IV. Phillip döneminde Fransa’da en az üç büyük vergi isyanı meydana gelir. Örneğin 1304 yılında vergilerin tetiklediği bir ayaklanma olur. Flanders köylüleri, vergi ve adalet sistemine karşı isyan ederler. Bu isyanın şiddeti 1324 yılına gelindiğinde artar, isyancılar yargı görevlilerini ve vergi tahsildarlarını hapsedip vergi ödemeyi reddederler. Fransız hükümeti, 1326 yılında başka bir tazminat vergisi uygulamaya koymak ister. Bu durum vergi isyanını yeniden alevlendirir. İsyancıların Fransız soylularına saldırmalarıyla isyan, köylüler ve soylular arasında açık bir savaşa dönüşür. Fransa kralı, soyluları kurtarmak ve köylüleri cezalandırmak için müdahale eder ve 1328’de Cassel’deki savaşta isyancıları yener (Burg, 2004: 101-102).

3.2.2. Fonde İsyanı

Fransa’da, Fronde olarak adlandırılan 1648-53 yılları arasında süren bir vergi isyanı başlatılır. Savaş harcamalarını karşılamak için hükümet, daha önce vergiden muaf olan illere veya sosyal gruplara satış vergileri, tuz vergileri gibi dolaylı vergiler getirir. Tüm statüdeki halk vergiye tabi tutulur. Dolayısıyla bu vergiler, ülkede her sosyal grubun

yönetime karşı düşmanlığını ateşler ve tüm eyalet parlamentoları da vergilere karşı çıkar. Dönemin maliye bakanı Michel D'emery monarşi ve parlamentolar arasındaki çatışmayı daha da şiddetlendiren politikalar izler ve sonuçta 1643'ten 1648'e kadar bir dizi vergi isyanı gerçekleşir. D'emery, vergi muhalefetine ve protestolara sert bir şekilde cevap verir. Bu isyan on yedinci yüzyılın ortalarında Avrupa'da yayılma sahası bakımından en geniş isyan olarak tarihe geçer (Burg, 2004: 2017).

3.2.3. 1670 Aubenas İsyanı

Fransa'da vergi karşıtı bir ayaklanma olan 1670 Aubenas isyanı, Aubenas kasabasında başlar ve Vivarais kırsalına yayılır. Vergilere karşı olumsuz bakış, tarım ekonomisindeki krizle daha fazla şiddetlenir. Bu dönemde Aubenas sakinleri arasında, hükümetin her çiftlik işçisine günde bir sous, bir oğlunun doğumu için on livre, bir kızının doğumu için beş livre, yeni bir takım elbise için üç livre, yeni bir şapka veya gömlek üzerinde beş sous, bir çift ayakkabı üzerinde üç sous ve yarım kilo ekmek üzerinde bir denier vergi almayı planladığı yönünde söylentiler yayılır. İsyanı katılanlar; işçiler ve esnaf kesimidir ve isyan, soylulara karşı bir düşmanlık olarak gelişir. İsyan, vergilere karşı çıkmanın ötesinde yönetime karşı olma niteliği gösterir. Çevredeki kırsal kesim köylüleri de, vergi toplayan mültezimlere ve kraliyet finansörlerine karşı isyana katılır. Böylece isyanın alanı genişler ve isyancılar Aubenas'ı yağmalar. İsyanlılar daha sonra kraliyet güçleri tarafından yenilgiye uğrattılır (Burg, 2004: 223).

Fonde isyanı ve 1670 Aubenas isyanlarında görüldüğü üzere Fransa'da on yedinci vergi isyanları farklı beklenmedik durumlardan kaynaklansa da bu isyanları hızlı bir şekilde yaygınlaştıran mali sıkıntılar olur. Bunlar yeni vergi yükümlülüklerinin getirilmesi, vergiden muaf tutulan alanların vergi kapsamına alınması, vergilerin konması ve değerlendirilmesinin kontrolünün kraliyet erkanına geçmesi, vergi idaresi ve vergi memurlarının tutumu şeklinde sıralanır (Burg, 2004: xv).

3.3. ABD'de Vergi İsyanları

ABD'de vergi isyanları genel olarak 1776 bağımsızlık bildirgesinin ilanına kadar yoğun bir şekilde devam eder. On dokuzuncu yüzyıla kadar olan vergi isyanlarının temelinde temsilsiz vergileme ilkesinin olmaması yer alır (Aktan, Dileyci & Saraç, 2002: 168).

3.3.1. Nathaniel Bacon'un İsyanı

Nathaniel Bacon'un isyanı 1676'da Virginia'da meydana gelir. Hollandalıların tütün ticaretinden zorla dışlanması sonucu Virginia'da zor günler başlar. Çiftçiler, tütün fiyatlarındaki düşüşün ve baş vergilerinin (poll taxes) kendilerine eşitsiz bir şekilde yüklendiğini düşünürler. İsyanın liderliğini yapan Bacon, valiliği devralır. Ancak kısa süre sonra ateşten ölür ve destekçileri lidersiz kalır. Massachusetts'de Daniel Shays, Nathaniel Bacon'un daha önceki rolünü taklit ederek ayaklanmaya öncülük eder. Bacon'un gibi, Shays'ın isyanı da başarısız olur.

Bu dönemde Amerika dışındaki diğer kolonilerde de isyanlar olur. Bu isyanların nedenleri benzerlik gösterir. İsyanlara, vergiler ve atamalardaki hoşnutsuzluklar gibi sebepler yol açar. Tüm isyanların karakteristik özelliği ise bir liderin öne çıkması ve halkın duygu, sadakat veya itaatkârlığındaki keskin bir değişimin yaşanarak isyana dönüşmesidir (Reid, 1979: 70).

3.3.2. Boston Çay Partisi İsyanı

18. yy. da vergi isyanlarının gerçekleştiği bir dönem olur. Söz konusu dönemde İngiltere, Kuzey Amerika'yı kontrol etmekte güçlük çeker. İngiliz parlamentosu hem Kuzey Amerika hem de Avrupa'daki savaşlar nedeniyle gelir kaynaklarına ihtiyaç duyar.

Böylelikle İngiltere, vergileri yükseltmek zorunda kalır. Ancak parlamento kendi vatandaşlarının vergilerini artırmak istemez. Böylece kolonilerden vergi alınması kararlaştırılır. 1764 yılında İngiliz parlamentosu Şeker Kanununu (the Sugar Act) çıkarır. Bu doğrultuda ilk defa savaş harcamalarını finanse etmek üzere bir vergi yürürlüğe konulur. Yine 1764 yılında bu kanun verginin düşürülmesi şeklinde revize edilir. Ancak vergilenen kalem sayısı artırılır. Şarap, kumaş ve kahve Şeker Kanunu içinde vergilendirilir. Amerika'da Samuel Adams adlı kişi bu kanuna karşı çıksa da tepkisinin başarısı sınırlı kalır. Birçok koloni Şeker Kanununun adil olmadığını kabul eder (Walker, 2008: 18-19).

1765 yılında İngiliz parlamentosu yedi yıl süren Fransız ve Hindistan savaşlarının finansmanı için Damga Kanununu (the Stamp Act) yürürlüğe koyar. Damga vergisi, basılı kağıtların her biri üzerinden alınır. Bu kağıtlar; tüm yasal dokümanlar, izin, sözleşme, broşür hatta oyun kartlarını içerir. Birçok koloni bu vergiyi ödemeyeceğini söyler (Walker, 2008: 20). Bu vergiler Amerikan tarihinde, İngiliz parlamentosuna karşı ilk vergi muhalefeti olması açısından önem taşır (Reid, 1979: 71).

Yine İngiliz parlamentosu kolonilerinin zorunlu malları üzerine birçok vergi koyar. Bazı ürünler üzerindeki vergiler yürürlükten kaldırılmasına karşın İngiliz parlamentosu ısrarla çay (bu ürün birçok koloninin favori içeceği idi) üzerinden alınan verginin hafifletilmesini reddeder. İngilizler çay vergisini kabul etmedikleri gibi, Doğu Hindistan Şirketi'nin kolonilere çay satışını kolaylaştırırlar. Bu; Doğu Hindistan Şirketi'nin, koloni tüccarlarından daha fazla çay satması ve daha az yük yüklenmesi anlamına gelir. Bu durum İngiliz parlamentosunda temsilcisi olmayan kolonilerin vergilendirilmesinin İngilizlerin hakkı olduğunun hatırlatılmasıdır. Boston'da bir grup alınan bu kararı Samuel Adams'ın liderliğinde protesto eder (Walker, 2008: 7).

4. OSMANLI ve BATI TOPLUMLARI VERGİ İSYANLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Osmanlı Devleti ve Batı toplumlarındaki vergi isyanları karşılaştırıldığında benzer ve farklı yönleri olduğu görülür. Bu karşılaştırma isyanların amaçları, başarı dereceleri ve sonuçları itibarıyla yapılır. Vergi isyanlarının amaçları açısından değerlendirildiğinde gerek Osmanlı gerek diğer ülkelerde görülen isyanları başlatan unsurun vergilerden kaynaklandığı görülür. Batıdaki vergi isyan örneklerine bakıldığında, isyanlar her ne kadar tek bir vergi üzerinden patlak vermiş gibi görünse de isyanın arkasında vergi sistemi ve vergileme yetkisine olan birikmiş tepkilerin olduğu görülür. Bu durum Osmanlı Devleti'ndeki vergi isyanlarında daha belirgindir. Özellikle verginin tahsiline ilişkin tepkiler bunların başında gelir.

İncelenen vergi isyanları örnekleri baz alındığında Osmanlı Devleti'nde vergi isyanlarına katılan halkın amaçlarıyla isyan liderlerinin amaçları geniş kitlelerin katılımıyla gerçekleşen Celali isyanlarında olduğu gibi farklılık gösterir.

Batı toplumlarındaki vergi isyanlarının temel nedeni vergilemeye ilişkin sorunlardır. Bu isyanlarda doğrudan kralı değiştirme gibi siyasi bir amaç yatmaz. Osmanlı Devleti'ndeki özellikle Celali, Patrona Halil isyanları gibi geniş boyutlu isyanlarda; vergi yükünün ağırlığı, adaletsizliği, vergi tahsilinden kaynaklı sorunlar isyanların çıkışını tetiklese de bu isyanların arkasında siyasi amaçların yattığı da görülür. Örneğin Patrona Halil isyanı başlamadan önce isyancıların Şehzade Mahmut' u padişah yapmak istekleri açıkça belirtilir (Eravcı & Kiremit, 2010: 88).

Batı toplumlarındaki vergi isyanlarının arkasında birtakım demokratik hakların elde edilmesi de yer alır. İngiltere’de Magna Carta ile başlatılan mücadele vergi isyanları ile büyük ölçüde amacına ulaşır. ABD’de vergi isyanları, sömürgeci kurtuluş mücadelesinde önemli bir rol oynar. Osmanlı Devleti’nde gerçekleşen vergi isyanlarında ise bu tür ideolojik talepler bulunmaz. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’ndeki isyanlar ve ayaklanmalar, devlet ile devlet hizmeti sunanlar arasında veya devlet görevlileri arasındaki çatışmalarda “müzakere için standart bir araç” olarak görülür.

Karşılaştırmada ele alınan ikinci unsur isyanların başarılı olma dereceleridir. Vergi isyanları sosyal hareketler içinde yer alır. Bu açıdan sosyolojik olarak da değerlendirilmesi gereken bir olaydır. Sosyolojik olarak bir sosyal hareketin başarılı olabilmesi, hareketin içindeki unsurlarla dış toplumsal şartlar (exogene) arasında uyumun olmasına bağlıdır. Sosyal harekete kamu ilgisinin azalması söz konusu hareketin gücünü azaltır ve başarısızlıkla sonuçlanır (Türkdoğan, 1996: 422-423). Osmanlı Devleti’ndeki hem geniş çaplı hem de bölgesel isyanlarda halkın desteğinin genellikle var olmadığı görülür. Hatta Celali isyanlarında olduğu gibi başlangıçta var olan desteğin giderek azaldığı görülür. Bunun temel nedeni yukarıda da belirtildiği üzere isyana katılan halkın amaçları ile isyana önderlik edenlerin amaçlarının örtüşmemesi olur. Ayrıca isyanların yağmalama, zarar verme şeklinde şiddeti içermesi desteklenmemesinde önemli bir unsur olarak yer alır. Osmanlı Devleti’nde halkın desteğini alan vergi isyanları da bulunur. Ama bunlar nispi olarak az olduklarından istisnai olarak kabul edilirler. Örneğin Celali isyanları içinde Atçalı Kel Mehmet isyanı halk hareketi olarak kabul edilir. Batı toplumlarındaki vergi isyanlarında ise halkın desteğinin daha fazla olduğu görülür. Bu da isyana konu olan vergiler konusunda taleplerin karşılanması sonucunu doğurur.

Vergi isyanlarında, geleneksel imparatorlukların mevcut koşullarının (mutlakiyet rejimlerinin) payının olduğu ileri sürülebilir. Ancak bazı yazarlar buna karşı çıkar. Örneğin Kautsky (1981) bu argümanın geleneksel imparatorluklardaki isyanları açıklamakta yeterli kadar kanıtlayıcı olmadığını belirtir. Köylülerin modernleşmenin etkisi altında isyan edebilmeleri, böyle bir etkinin yokluğunda isyan edip etmediklerini göstermez. Modern aydınlar; bireyler geleneksel imparatorluklardaki gibi muamele görürlerse isyan edeceklerini düşünseler de bu bireylerin mutlaka aynı şekilde hissedecekleri anlamına gelmeyeceğini ileri sürerler. Bu durum ayrıca modernleşmeye de tepki olabilir. Nitekim vergi isyanları örnekleri ülkelerin demokratik parlamenter sisteme geçtiği böylece vergileme yetkisinin halkı temsil eden parlamentoya verildiği dönemlerde de görülür.

İsyanların sonuçları açısından karşılaştırıldığında ise Batı toplumlarında isyana katılanların vergilemeye ilişkin taleplerini kabul ettirmede daha başarılı olduklarını söylenebilir. Özellikle İngiltere ve ABD isyanlarında vergilerde geri adımların atıldığı görülür. Bu sonuçlarda isyanların halk tarafından desteklenmesinin rolü olduğu söylenebilir. Osmanlı Devleti’nde ise isyana konu olan vergilerdeki şikayetlerin giderilemediği görülür.

Osmanlı Devleti’nde bazı isyanlar, vergilerle ilgili sorunlarda çözümle sonuçlanmasalar da siyasal sonuçlar yaratır. Örneğin Patrona Halil isyanı sonucunda III. Ahmed tahtan iner.

Vergi isyanları; hem adaletli vergiler, kanuna dayalı vergileme gibi çağdaş vergileme ilkelerinin oluşturulması ve uygulamasına hem de sosyal ve siyasal yaşama olumlu katkı sağlayabilecekleri gibi tersi sonuçlar da yaratabilirler. Batı toplumlarında bazı vergi isyanlarının olumlu işlevlere hizmet edebildiği söylenebilir. Ancak Osmanlı Devleti’ndeki vergi isyanlarında ise çoğunlukla bu isyanlar; mali, ekonomik ve sosyal açılardan yıpratıcı sonuçlar yaratır.

SONUÇ

Vergiler, temel kamu geliri olmakla birlikte tarih boyunca devletle vatandaşlar arasında çatışmalara konu olur. Vergi isyanları da bu çatışmaların sonucu oluşan sosyal bir olay olarak değerlendirilir. Vergilerin tarihi geçmişi ilkçağlara kadar dayanmakla birlikte organize ve geniş çaplı vergi isyanlarının ülkelerde görülmeye başlaması daha çok on dördüncü yüzyıla birlikte başlar. Bu nedenle çalışmada on dördüncü yüzyıldan itibaren gerçekleşen vergi isyanları incelenmiştir. Osmanlı Devleti ve bazı Batı toplumlarında yer alan önemli isyanlar incelenerek, vergi isyanlarının tarihteki işlevleri açısından karşılaştırması yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde on altıncı yüzyıldan itibaren birçok ekonomik ve mali sorunlar kriz boyutuna ulaşır. Paranın değerinin düşürülmesi, yüksek enflasyon, savaşların fetihlerle sonuçlanmaması, tımar sisteminin bozulması gibi nedenlerden dolayı bütçe dengesi bozulur, vergiler yetersiz kalır. Yeni vergilerin konulması ve vergi sistemi özellikle tahsilinden kaynaklanan sorunlar vergi isyanlarına neden olur. Batı toplumlarında da bir yandan süren savaşlar bunların gerektirdiği finansman ihtiyacı diğer taraftan vergilerdeki adaletsizlik nedenleriyle vergi isyanlarının meydana geldiği görülür. Osmanlı Devleti'nde meydana gelen vergi isyanlarıyla Batı toplumlarındaki vergi isyanlarının amaçları ve sonuçları itibariyle benzer yönleri olduğu gibi farklı yönleri de olduğu nettir. Batı toplumlarındaki vergi isyanlarının arkasında birtakım demokratik hakların ele edilmesi, sömürüden kurulup bağımsızlığın elde edilmesi amaçları yer alır.

Osmanlı Devleti'nde vergi isyanlarında yönetim sisteminin değiştirilmesi, hakların elde edilmesi gibi amaçlar yer almaz. Tarihsel süreç vergi isyanlarının başarılı olabilmesinin geniş kitlelere ulaşmasına bağlı olduğunu gösterir. Osmanlı Devleti'ndeki hem geniş çaplı hem de bölgesel isyanlarda halkın desteğinin genellikle olmadığı belirir. Yeterli desteğin olmamasında halkın amaçları ile isyana önderlik edenlerin amaçlarının örtüşmemesi ve isyancıların yağmalama, saldırı gibi hareketleri etkili olur. Batı toplumlarındaki vergi isyanlarında halkın desteğinin daha fazla olduğu görülür. Bu da isyana konu olan vergiler konusunda taleplerin karşılanması sonucunu doğurur. Yine Batı toplumlarındaki vergi isyanlarının; ağır, adaletsiz vergiler gibi nedenlere dayalı olarak oluştuğu görülür. Bu isyanlarda doğrudan Kralı değiştirme gibi siyasi amaç bulunmaz. Osmanlı Devleti'nde bazı vergi isyanlarının arkasında gerçekte siyasal amaç yer alır. Örneğin Patrona Halil isyanı sonucunda III. Ahmed tahtan indirilir.

Vergi isyanlarının; adaletli vergiler, kanuna dayalı vergileme gibi çağdaş vergileme ilkelerinin oluşturulması ve uygulanmasına olumlu katkı sağlaması söz konusu olabilir. Batı toplumlarında bazı vergi isyanlarının olumlu işlevlere hizmet edebildiği söylenebilir. Örneğin ABD'de vergi isyanları, sömürgeci kurtulup bağımsızlığın elde edilmesinde önemli rol oynar. Ancak Osmanlı Devleti'nde çoğunlukla vergi isyanları, vergileme alanında talepleri karşılamadığı gibi mali ve ekonomik açılardan yıpratıcı sonuçlar yaratıp, halk üzerinde psikolojik açıdan da olumsuzlara yola açar. Bu olumsuz etkiler Osmanlı Devleti'nde halkın sivil toplum gücü olarak işlev görmesini engeller. Tarihte yer alan vergi isyanlarının değerlendirmesine dayalı olarak, vergi isyanlarının amaçlarının iyi belirlenmesi ve geniş halk kitlesi tarafından desteklenmesi halinde hem ekonomik ve mali hem de sosyal ve siyasal yaşama olumlu katkı sağlayabilecekleri söylenebilir. Aksi durumda ise vergi isyanları başarısız bir sosyal hareket olmanın ötesinde toplumda önemli tahribatlar yapan bir araç olabilirler.

KAYNAKLAR

- Aktan, C.C., Dileyici, D., Saraç, Ö. (2002). Vergi, zulüm ve isyan. Ankara: Phoenix.
- Aktan, C.C. (2020). Vergi, vergi felsefesi, vergi psikolojisi, vergi ahlakı, vergi sosyolojisi, vergi tarihi. Cilt 2. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Akdağ, M. (1999). Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâli İsyanları. Ankara: Barış Yayınları.
- Aydın, E. (2000). Osmanlı Gerçeği “Nizam-ı Âlem” in Gayri Resmî Tarihi. İstanbul: Çağ Pazarlama Yayın A.Ş.
- Batmaz, E. (1996). İltizam sisteminin XVIII. yüzyıldaki boyutları. Türkiye Araştırmaları Dergisi, 18(29), 39-50.
- Briggs, C. (November, 2005). Taxation, warfare, and the early fourteenth century 'crisis' in the north: cumberland lay subsidies, 1332-1348. The Economic History Review, 58(4), 639-672.
- Burg, D. F. (2004). A world history of tax rebellions. New York: Routledge.
- Cressy, D. (Nov., 2003). Revolutionary England 1640-1642. Past & Present, No.181, 35-71.
- Cura, S. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda ve batı toplumlarında görülen vergi isyanlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi, Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Maliye Tarihi. ed. Ali Rıza Gökbunar, Alparslan Uğur, İstanbul: Beta Yayın No: 3440, 97-126.
- Demir, İ. C. (2019). Osmanlı Devleti'nde örfi vergiler, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Eravcı, H. M., Kiremit, İ. (Eylül-Aralık, 2010). Lale dönemi ve Patrona Halil isyanı üzerine yeni değerlendirmeler. Tarih Okulu, (VIII), 79-93.
- Faroghî, S. (1995). Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908, ed. Sina Akşin, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Giray, F., Ercan, Ö. (2021). Osmanlı Devleti'nde 1840-1841 yılları arasında İç Anadolu Bölgesi'nde çıkan vergi isyanları. International Journal of Public Finance, 6(1), 1-20.
- Gül, A. (2021). Diyarbakır Ziya Gökalp kütüphanesindeki Patrona Halil isyanı adlı yazma. <https://dergi.erasmus.edu.tr> (28.01.2022).
- Gökbunar, A. R. (2004). Atçal Kel Mehmed ayaklanması: Vergiye farklı bir başkaldırı örneği. Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi, 11(1), 27-33.
- Gökbunar, A. R. (2007). Celali ayaklanmalarının maliye tarihi açısından değerlendirilmesi. Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi, 14(1), 1-24.
- Gökbunar, A. R., Uğur, A. (2016). Osmanlı vergiciliği ”İnekleri Besleyerek Daha Fazla Süt Alma Sanatı”. Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne Maliye Tarihi, ed. Ali Rıza Gökbunar, Alparslan Uğur, İstanbul: Beta Yayın No: 3440, 57-92.
- İlgürel, M. (1993). Celali İsyanları, Türkiye Diyanet Vakfı İslam ansiklopedisi, Ankara, C.VII, İstanbul: Türkiye Dinayet Vakfı, 252-257.

- İnalçık, H. (2011). Devleti Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, Tanzimat. Meşrutiyet, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalçık, H. (2019). Devleti Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-IV. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Johnson, B. Wat Tyler and the Peasant Revolt. [https://www.historic.uk.com/HistoryUK/History of England/Wat-Tyler-the-Peasants-Revolt/](https://www.historic.uk.com/HistoryUK/History%20of%20England/Wat-Tyler-the-Peasants-Revolt/) (19.01.2022).
- Karahasanoğlu, S. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 isyanına dair yeni bulgular: İsyannın organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi ve Terekesi. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 24(24), 97-128.
- Kautsky, J. H. (Fall-Winter, 1981). The question of peasant revolts in traditional empires. Studies in Comparative International Development, 1-32.
- Konrad, F. (2014). Coping with "the Riff-Raff and Mob": Representations of order and disorder in the Patrona Halil rebellion (1730). Die Welt des Islams, 54(3/4), 363-398.
- Kurt, Y. (2009). Menemencioğulları ile ilgili arşiv belgeleri. Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi, XXX(34), 1-104.
- Kazgan, H. (1995). Osmanlıda Avrupa finans kapitali. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mantran, R. (1995). Osmanlı İmparatorluğu tarihi I. çev. Server Tanili, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Mert, Ö. (2003). Keşan Âyanlığına ve Kocabaşılığa giriş, 15-16 Mayıs 2003 Keşan Sempozyumu, 159-175. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/102031> (10.11.2021)
- Musgrave, R. A. (March, 1979). The tax revolt. Social Science Quarterly, 59(4), 697- 703.
- Neiman, M. and Riposa, G. (Sep., 1986). Tax rebels and tax rebellion. The Western Political Quarterly, 39(3), 435- 445.
- Olson, R. W. (September, 1974). The esnaf and the Patrona Halil rebellion of 1730: A realignment in Ottoman politics?. Journal of the Economic and Social History of the Orient, 17(3), 329-344.
- Olson, R. W. (May, 1977). Jews, janissaries, esnaf and the revolt of 1740 in Istanbul: Social upheaval and political realignment in the Ottoman Empire. Journal of the Economic and Social History of the Orient, 20(2), 185-207.
- Ormrod, W. M. (1990). The peasants' revolt and the government of England. Journal of British Studies, 29(1), 1-30.
- Özgül, İ. (Yaz, 2019). 1742-1754 yıllarında vergi tahsilatındaki usulsüzlüklere dair bazı tespit, teşhis ve tahliller: Diyarbakır vilayeti örneği. İnsan & İnsan, 6(21), 673-690.
- Özkaya, Y. (1994). Osmanlı imparatorluğunda ayanlık. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Özşahin A. ve Teoman, Ö. (2004). Osmanlı tarımında bir sistem tartışması tımar. <https://www.ceterisparibus.net/tarih.htm> (25.01.2022).
- Pamuk, Ş. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi. 2. b., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- PassantJ. (2016). Tax and the forgotten classes: From the Magna Carta to the English revolution. *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 10(3), 67-88.
- Reid, J. D. (June, 1979). Tax revolts. In *Historical Perspective. National Tax Journal*, 32(2), Supplement: Proceedings of A Conference on Tax and Expenditure Limitations, 67-74.
- Sandalcı, U., Sandalcı, İ. (2020). Tarihsel perspektifte vergiye karşı tepkiler ve vergi isyanları. İstanbul: Legal Yayıncılık A.Ş.
- Schlauch, M. (Fall, 1940). The revolt of 1381 in England. *Science & Society*, 4(4), 414-432.
- Stebbing, C. (2001). Popular perceptions of income tax law in the nineteenth century: A local tax rebellion. *Journal of Legal History*, 22(2), 45-71.
- Teorman, Ö., Bozpinar, C. (2021). Osmanlı İmparatorluğu'nda Celali isyanları: Chayanovyan bakış açısıyla bir değerlendirme. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 21 (1), 121-130.
- Toprak, Z. (1995). *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. Ed. Sina Akşin. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Türkdoğan, O. (Ağustos, 1996). Sosyal hareketler olarak Celâli ayaklanmaları. *Belleten, Türk Tarih Kurumu*, 60(228), 421-442.
- Uzunçarşılı, İ. H. (t.y). *Büyük Osmanlı tarihi*. C.4., 6.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.
- Walker, I. (2008). *The Boston tea party*. Minnesota: ABDO Publishing Company

Bölüm 30

1978 VERGİ İSYANI PERSPEKTİFİNDEN JOKER: VERGİ İSYANLARININ MİKRO TEMELLERİ

1978 VERGİ İSYANI PERSPEKTİFİNDEN JOKER: VERGİ İSYANLARININ MİKRO TEMELLERİ

Kerim Eser Afşar

Dokuz Eylül Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

eser.afsar@deu.edu.edu.tr

0000-0002-9853-0186

Özet

Bu çalışma Joker (2019) filmi üzerinden vergi isyanlarının mikro modellemesini konu almaktadır. Çalışmanın amacı Joker filminin anlatısını temel alarak vergi isyanının oluşması için gerekli olan koşulları tartışmaktır. Çalışmada yöntem olarak ekonofizik yaklaşımı altında geliştirilmiş toplumsal faz geçişleri modellemesi kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre bir vergi isyanının ortaya çıkabilmesi için öncelikle toplumun geniş kesimlerinin ortak değerlere sahip olmasını sağlayan gelişmelerin ortaya çıkması ve toplumsal etkileşimin yüksek olması gerekir. Toplumsal kesimlerin "ortak değerlere" sahip olması, belirli bir toplumsal kesimin kendi değerlerini ortak değer olarak diğer kesimlere benimsetmesiyle de mümkün olabilir. Bahsi geçen mekanizmalar daha da derinleştğinde vergi isyanıyla birlikte bir dizi büyük çaplı toplumsal hareketin ortaya çıkması yüksek olasılıklıdır. Özellikle savaş, refah devleti uygulamaları vs. gibi tüm toplumu etkileyen olaylardan sonra devletin bir vergi koyması, vergi oranlarını artırması veya vergi oranlarını düşürse bile geniş kesimleri etkileyen kamu ve transfer harcamalarını azaltması, isyan olasılığını artırmaktadır. 1978 yılında ABD'de orta ve üst sınıfın sürüklediği vergi isyanı (tax revolt), kamu harcamalarının bileşimini ve yönünü değiştirip 1981'de sistemde bir faz geçişi (tax rebellion) yaratmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi İsyanları, Toplumsal Faz Geçişleri, Popüler Kültür

Abstract

This study is about micro-modeling of tax revolts through Joker (2019). The aim of the study is to discuss the conditions necessary for the tax revolts to occur, based on the narrative of the Joker. Social phase transition modeling developed under the econophysics approach was used as a method in the study. According to the findings of the study, in order for a tax revolt to occur, developments that enable large segments of society to have common values and social interaction must be high. Having "common values" by social segments may also be possible if a certain social segment adopts its own values as a common value to other segments. When the mechanisms go deeper, it is highly probable that a series of large-scale social movements will emerge along with the tax revolts. Especially war, welfare state practices etc. If the state imposes a tax, increases the tax rate, or reduces the public and transfer expenditures, which affect large segments, increases the possibility of rebellion after an event that affects the whole society, such as the tax revolt, driven by the middle and upper class in the USA in 1978, changed the composition and direction of public expenditures and created a phase transition (tax rebellion) in the system in 1981.

Keywords: Tax Revolts, Social Phase Transitions, Popular Culture

GİRİŞ

Her ne kadar merkezi otoriteler engellemeye çalışsa da vergi isyanlarının da içinde bulunduğu büyük çaplı toplumsal hareketler zaman zaman ortaya çıkar ve bu hareketler rejimleri sarsabilecek potansiyelleri içinde barındırırlar. Tarihçiler her bir vergi isyanını ele alıp özgül nedenlerini ortaya koymaya çalışırlar. Yeni ortaya çıkan vergi isyanlarıysa daha çok siyaset bilimciler tarafından çalışılmıştır. Vergi isyanlarının ortak noktalarını açıklamaksa daha çok maliyecilerin tekelinde olmuştur. Maliyeciler, vergileme ilkeleri bağlamındaki açıklamalarıyla vergi isyanlarının nedenlerini inceler ve bu nedenleri toplulaştırır. Maliyecilere göre vergilerin temsiliyet temelinden uzaklaşması, belirli kesimlere ayrıcalıklar tanıyan adaletsiz vergiler veya halkın ödeme gücüne oranla ağır vergiler, vergi isyanının oluşması için gerekli unsurlardır.

Sosyal bilimciler büyük çaplı bir değişim ortaya çıktıktan sonra onu açıklamak için çoğunlukla dışsal değişkenleri devreye sokarlar. Dışsal değişkenlere dayalı teorik argümanlar, örneğin vergileme ilkelerinden sapma yaratan bir uygulamanın devreye sokulması, vergi isyanları gibi olguları rahatlıkla açıklayabilir. Oysaki tüm vergiler yeri geldiğinde yukarıda bahsi geçen vergileme ilkelerinden sapabilir. Bir başka deyişle vergilerin tüm kesimler için adil olduğunu söylemek çoğu zaman olanaklı değildir. Vergilerin temsiliyetiyse her zaman tartışmalı bir konu olagelmıştır. Farklı zamanlarda birçok ülkede geniş kesimleri etkileyen ağır vergilerin yürürlükte olduğu görülmesine rağmen bu ülkelerde isyan ortaya çıkmamıştır. Sonuç olarak vergi isyanlarının oluşumunu ele alan ve bir modele dayanmadan yapılan açıklamaların bilimselliği, ancak tarihselliği bağlamında anlamlıdır. Bu çalışmanın motivasyonu zaman ve mekândan bağımsız olarak vergi isyanlarının ortaya çıkışını bir popüler kültür ürününü temel alarak modellemektir.

İncelenen popüler kültür ürünü (yönetmenliğini Todd Phillips'in yaptığı Joker (2019), her ne kadar 1980'li yılların başındaki bir isyan döneminde geçse de 2020 yılındaki isyanların da açıklanmasında kullanılmıştır. Nitekim 2019 sonrası ortaya çıkan birçok isyan ve protesto hareketinde katılımcılar Joker maskesi veya makyajı kullanmıştır. Dünya çapında gişe değeri bir milyar ABD dolarını aşan¹ Joker vizyona girdikten sonra mevcut toplumsal hareketler üzerinde etkili olduğu gözlenmiştir. Joker karakterinin toplumsal hareketlerde başkaldırının rol modeli olarak algılandığı söylenebilir². Eylemcilerin joker kostümü giymeleri, protesto gösterilerinde filmdekine benzer dans figürleri sergilemeleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Fransa'da sarı yelekliler hareketinde Joker'in kostümünün göstericiler tarafından benimsenmesi, popüler kültürün sosyal hareketler üzerindeki etkilerinin göstergesidir. Çalışma, bu nedenle vergi isyanlarının bir popüler kültür ürününe kendini gösteren stilize olgularını toplumsal faz geçişleriyle modelleme denemesidir. Bu bağlamda çalışmada davranışsal unsurların ihmal edilmediği ve gücünü istatistik fizik tekniklerinin iktisatta kullanılmasıyla ortaya çıkmış transdisipliner bir alan olan ekonofizikten³ alan mikro bir modellemeyle vergi isyanlarının ortaya çıkış koşulları incelenecektir.

¹ [https://www.the-numbers.com/movie/Joker-\(2019\)#tab=international](https://www.the-numbers.com/movie/Joker-(2019)#tab=international), Erişim Tarihi: 22.01.2022

² Kaur, H. (2019, 3 Kasım). In protests around the world, one image stands out: The Joker, CNN. Erişim Adresi: <https://edition.cnn.com/2019/11/03/world/joker-global-protests-trnd/index.html>, Erişim Tarihi: 22.01.2022.

³ Ekonofiziği transdisipliner bir alan olarak ele alan literatür konusunda geniş bilgi için bkz. (Özyiğit ve Mazgıt, 2021).

Toplumsal sistemlerdeki radikal değişimlerin faz geçişleri mantığıyla incelenmesiyle ilgili kısıtlı bir literatür mevcuttur⁴. Spesifik olarak vergi isyanları olgusuysa bu modelleme altında henüz ele alınmamıştır. Bu çalışma, modellemenin ve ekonofizik yaklaşımının tüm kısıtlarına rağmen, vergi isyanı literatüründe çoğunlukla ihmal edilen toplumsal etkileşimler ve ortak değerlerin, isyan gibi bir olgunun ortaya çıkmasında önemli olduğu iddiasını taşımaktadır. Model aynı zamanda, çoklu denge nedeniyle tüm koşulların olgunlaşması durumunda bile vergi isyanının ortaya çıkamayabileceğini de kapsamaktadır. Model kapsamında elitlerin ve orta sınıfların bu konudaki tutumu isyanın seyrini etkileyen oldukça kritik bir unsurdur.

Çalışma dört bölüm olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde 1978 yılında ABD’de ortaya çıkan vergi isyanı ile ilgili literatür ele alınmıştır. İkinci bölümde faz geçişi modellemesinin teorik temelleri verilmiştir. Üçüncü bölümde çoklu denge kavramının faz geçişleri modelindeki önemi anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde ise faz geçişi bağlamında ortaya çıkan büyük çaplı toplumsal değişimler analiz edilmiştir. Çalışma sonuç ve değerlendirme bölümüyle sonlandırılmıştır.

1. VERGİ İSYANI LİTERATÜRÜNE JOKER PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK

Toplumsal sistemler devamlılık üzerine kuruludur. Otoritelerin yaşam koşullarını çeşitli politikalarla bozmasının, otorite karşıtı hareketlilikte küçük çaplı bir hareketlenme yaratması beklenir. Bu genel kabule karşın toplumsal sistemler kimi zaman oldukça farklı davranışlar sergiler. Küçük bir parametre değişimi bazen büyük ölçekli ve kesikli bir geçişle sonuçlanır. Pek çok durumda tetikleyici parametredeki bu değişim oldukça küçük

⁴ Kamu tercihi başlığı altında ilk isyan çalışması, Tullock’un (1971) makalesidir. İsyanı potansiyel olarak fayda elde edecek olanlar için isyan bir “kamusal mal” niteliği taşır. Bu nedenle otoriteye karşı çıkan bireylerin onu değiştirmek için gereken faaliyetlere katılım motivasyonları düşüktür. İsyan sonrası elde edilen kazanımlardan isyana katılmayanlar da faydalanabilir. Aynı ekol altında toplumsal faz geçişlerinin modelleme mantığını kullanan öncü çalışma Kuran’ın (1989) çalışmasıdır. Kuran bu çalışmada beklenmedik politik devrimleri kamu tercihi ekolü kapsamında modellemiştir. Kuran’ın (1991) bir başka çalışması Doğu Bloku’nun çökmesini konu edinir. Doğu Bloku’nun, “beklenmedik” biçimde, hızlı çöküşü özelinde incelediği devrimlerle ilgili yaptığı çalışmada, kamu tercihiyle bireysel tercihlerin birbirinden sapması nedeniyle bu tip çöküşlerin, isyanların veya devrimlerin ortaya çıktığını iddia eder. Kamu tercihiyle bireysel tercihler arasındaki sapmayısa “tercih sapması” (preference falsification) olarak tanımlayan Kuran, bu durumun büyük çaplı ve beklenmedik toplumsal dönüşümler yaratabileceğini modellemiştir. Welch (1992), finansal piyasalar üzerinde geliştirdiği modelde devrim, borsa çöküşü, isyan vs. gibi olguları, sürü davranışındaki kırılmalık üzerinden açıklamakta ve kitleleri ilgilendiren enformasyon akışının belli bir kritik eşiği aştığı noktada, geçmiş bilgi düzeylerinden bağımsız olarak bireylerin bilgi akışının doğrultusunda hareket ettiğini ve toplumsal kırılmaların ortaya çıktığını iddia eder. Glance ve Huberman (1994), toplumsal dayanışma derecesi üzerinden belli bir kritik eşik tanımlamakta ve bu eşik, hiçbir önsel uyarı vermeden aşıldığında toplumsal kırılmaların ortaya çıkabileceğini gösterir. Levy (2005) küçük değişimlerin büyük değişimler yarattığı bu tip dramatik değişimlere toplumsal faz geçişleri adını verir ve istatistik mekanikte kullanılan Ising sistemlerinde ortaya çıkan ikinci derece faz geçişlerini toplumsal sistemlere adapte eder. Fiziksel sistemlerdeki sıcaklık faz geçişlerinde kritik bir faktör olarak öne çıkarken toplumsal sistemlerde etkileşim halindeki bireylerin heterojenliği faz geçişlerinde en önemli faktördür. Sistem içindeki bireylerin sistemin diğer unsurlarını takip etme eğilimleri arttıkça, bireyler homojenleşmekte ve homojenlik arttıkça faz geçişlerinin gerçekleşme olasılığı artmaktadır. Sıcaklık değişkeni gibi toplumsal bir sistemde faz geçişini başlatacak kritik bir heterojenlik eşiği tanımlandığında toplumsal sistemlerdeki büyük çaplı hareketler incelenebilir. Levy (2008) aynı modeli borsa çöküşlerini açıklamak için kullanmıştır.

ölçekli bir değişim olabilir (Levy, 2005: 71-72). Kuran (1991) bu geçişleri açıklamak üzere bir model geliştirir ve politik devrimlerin bireylerin özel tercihleriyle kamusal tercihleri arasındaki farkı ifade eden tercih saptırmasına bağlı olduğunu belirtir. Baker (2002), vergi isyanının ilk etkisinin, vergi veya harcama sınırlamalarının benimsenmesi yoluyla değil, siyasal rekabet yoluyla iletildiğini gösterir. İsyan sonucu benimsenen vergi ve harcama limitleri, ağırlıklı olarak kamu eğitim harcamalarını azaltır. Buysa toplumsal eşitsizlikleri artırır.

Grossman ve Helpman (1996) iki siyasi parti ve tek bir çıkar grubunun olduğu bir ortamda seçim rekabetinin politika sonuçları üzerindeki etkisini incelerler. Modele göre “ortalama bilgili seçmenin” değişen tercihinin itici güç olduğu bir politik ortam oluşur. Ortalama bilgili seçmenin ideolojisi ne olursa olsun, artan seçim rekabeti politikayı statüko çıkarlarının tercih ettiği sonuçtan uzaklaştırır. Baker (2002), Grossman ve Helpman’ın (1996) modelini kullanarak seçim rekabetinin, devlet ve yerel hizmetlere yapılan harcamaları azaltan vergi isyanı olasılığını artırdığını iddia eder. Bu dönemde, az farkla seçim kazanan politikacılar, kamusal harcama tercihleri azalmış ortalama bir seçmene daha duyarlı ve harcamaları sürdürmek isteyen statüko çıkarlarına daha az duyarlı davranır. Dolayısıyla seçim rekabeti, harcamaları azaltmaya yönelik teşvikleri güçlendirir. İkinci olarak seçim rekabeti, devlet harcamalarının bileşimini de değiştirir. Daha rekabetçi seçimler, çoğu asayişle ilgili olan cari harcamaları değiştirmeden bırakırken, eğitim ve sağlık harcamalarını azaltır. Bu ampirik bulgu, film düzleminde 1978 yılındaki orta sınıf vergi isyanını⁵ 1981 yılında alt sınıfların “harcama isyanına” nasıl dönüştüğünü açıklar.

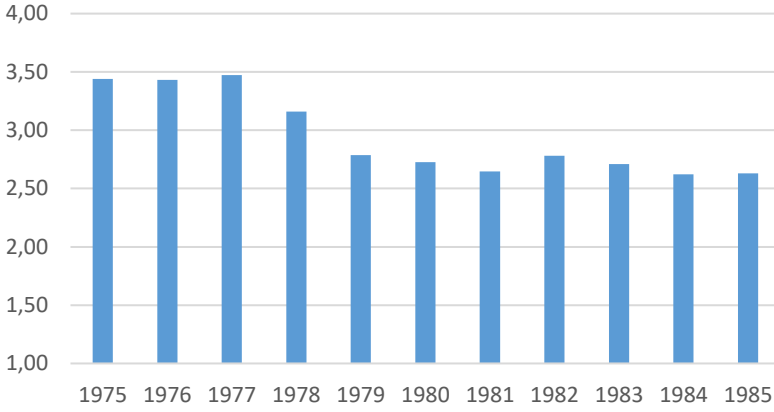
Mound (2020: 106-107), 1978 vergi isyanının kökenlerine ilişkin olarak farklı görüşlere değinir. Mound isyanın kökenlerini, demografik yapının farklılığına bağlı olarak muhafazakâr-sağ kesimin bir tepkisi olarak görür, vergi yapısındaki eşitsizlik ve genel makroekonomik sorunların vergi isyanına yol açtığını belirtir. Sonuç olarak vergi isyanı Ronald Reagan’ın başkan seçilmesi ve muhafazakâr-sağ kesimin yükselişe geçmesiyle sonuçlanır. Joker filminde isyanın gelişimi metro sahnelerinde tasvir edilir. İlk metro sahnesinde vergi ayrıcalıkları⁶ elde etmiş üç finans çalışanı orta sınıfı temsil eder; metrodaki yalnız kadınsa görünüşü itibarıyla alt sınıftan biridir. Metrodaki ilk sınıfsal etkileşimde orta sınıfın zorbalıkla dışa vurduğu üstünlük duygusunu, bir palyaço (Arthur Fleck oyuncu: Joaquin Phoenix) ölümle cezalandırır. İlk ölüm kaza, ikinci ölüm nefsi müdafaa, üçüncü ölümse hazdır. Alt sınıflar bu ölümlerden Arthur Fleck’in aldığı hazzı paylaşır. İkinci metro sahnesinde artık herkes palyaçodur ve isyana hazır olduklarını polis memurlarına saldıracakları gösterirler.

Şekil 1, 1975-85 döneminde Amerika’daki emlak vergisinin GSYH içerisindeki payını gösterir. Bu dönem içerisinde 1978 yılında ortaya çıkan vergi isyanının ardından meydana gelen düşüş göze çarpar. Emlak vergisinin hasıla içindeki payının yaklaşık bir puana yakın düşmesinin yukarıda bahsi geçen sınıfsal gerilimler üzerindeki payı büyüktür. Mülk sahipleri daha az vergi verir, alt sınıflar kamu harcamalarından daha az yararlanır.

⁵ Buradaki yaklaşım, ortalama bilgili seçmenin ABD’deki vergi isyanı döneminde mali açıdan “muhafazakar” olduğunu varsayar. Kaliforniya’nın 13. Önermesi ile on yedi eyalet, vergilerin azaltılması konusunda girişimlerde bulunur ve 1980’de otuz sekiz eyalet vergileri azaltmak için harekete geçer (Baker, 2002: 335).

⁶ Vergi isyanı sonucunda orta sınıfların kazanım elde etmesi, özellikle yeni bir seçimin arifesinde seslerinin daha yüksek çıkması için bir motivasyon sağlar. Metro sahnesinde orta sınıfın alt sınıfa patates kızartması fırlatması, transfer harcamalarına dönük orta sınıfın bakış açısını yansıtır. Orta ve üst sınıflar için transfer harcamaları bir hak değil, sadakadır.

Şekil 1: Emlak Vergisi/GSYH (Yüzde)

Kaynak: <https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm>

Lowery ve Sigelman (1981) vergi isyanı literatürünü tasnif ederek vergi isyanının nedenlerini sekiz farklı başlık altında toplarlar. Kişisel çıkar, verginin düzeyi, vergi verimliliği, vergi eşitsizlikleri, ekonomik konjonktür, ideoloji, siyasi hoşnutsuzluk ve eksik bilgi olarak kategorize edilebilecek nedenlere yakından bakıldığında vergi isyanı nedenlerinin filmdeki yansımaları daha iyi görülebilir.

Kişisel çıkar daha çok demografik özelliklerle ilgilidir. Filmde etnik yapı unsuru anlamlı biçimde kullanılsa da isyanla demografik özellikler arasında herhangi bir ilişki yoktur. Maske metaforu bireylerin demografik özelliklerini önemsizleştirir. Genelleşen bir toplumsal isyan, kitlenin genelinin ortak sorunları etrafında oluşacağından, etnisite gibi unsurları gizler.

Yüksek vergilerin isyana neden olması konusunda 1978 sonrası vergi isyanı literatüründe anlamlı bir ilişki de yoktur. Vergi verimliliği, vergi isyanının kamu sektöründeki yaygın israf ve verimsizlik algılarına bir tepki olduğunu öne sürer. Film anlatısında bu konu üzerinde durulur.

Vergi eşitsizlikleriyse vergi sisteminin algılanan eşitsizliklerine vurgu yapar. Vergi isyanının oluşumunda insanların ödemeleri gerekenden daha fazlasını ödediklerine dair davranışsal argümanlar önem taşır. 1970’li yılların ikinci yarısındaki enflasyon sürecinde nominal gelirler yükselirken, mükellefler reel gelirleri artmasa da daha yüksek oranlı dilimlere taşınır; bu durum “adalet” algısını zedeler. Bu nedenle enflasyon ve durgunluk (özellikle ekonomik konjonktüre referans veren görüşe göre), vergi isyanının diğer açıklamalarında belirtilen nedensel mekanizmaların birçoğunu tetikleyebilir. Musgrave (1979: 700) enflasyonun siyasi iklimi sağa kaydırıldığını ve dolayısıyla kamu sektörü karşıtı bir tavrı beslediğini iddia eder.

İdeolojiye referans veren görüşe göre muhafazakârlar, çoğunlukla kamusal kaynakların verimsiz kullanıldığını düşündükleri için refah devleti uygulamalarına karşıdır. Vergi isyanı Musgrave’e göre muhafazakârların domine ettiği New Deal sistemine karşı ortaya çıkan bir isyandır. Film anlatısında çöplerin toplanamaması ve yozlaşma gibi çeşitli faktörlerin yol açtığı hükümetle ilgili olumsuz algı, sürekli arka plandadır. Filmde yer alan tüm kesimler için New Deal ile ilgili umutlar geri döndürülemez biçimde sonlanır.

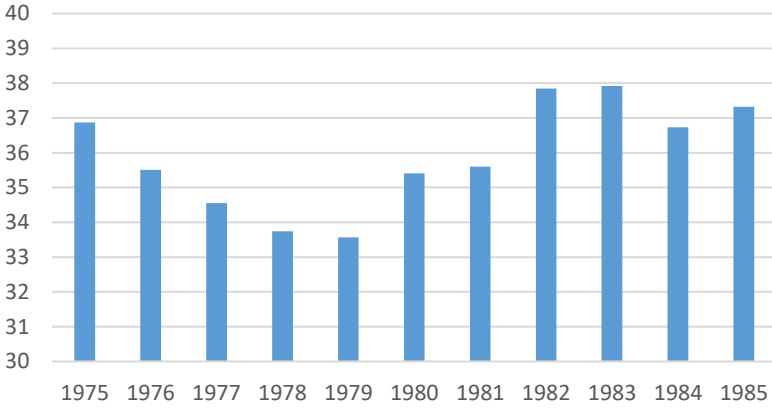
Eksik bilgi, vergi isyanına verilen desteğin “gerçekle” “gerçeğin medyadaki temsili” arasındaki açıktan ortaya çıkar. Medyanın olayları ele alış biçimi, gerçeğin yansımalarının gerçeğin önüne geçmesine neden olabilir. Film anlatısı içinde medyanın isyanın oluşumunda oynadığı rol, televizyon programlarında ve gazete manşetlerinde kendini gösterir. Eksik bilginin bir başka boyutuysa geniş kesimlerce devletin büyümesi konusundaki algıda ortaya çıkar. Yaygın inanışın aksine 1970’li yıllardan itibaren devletin harcama yönlü genişlemesi durur. Musgrave (1979) kamu kesiminin 1950’ler ve 1960’larda genişlediğini, lakin bu genişlemenin 1970’lerde neredeyse durma noktasına geldiğini hesaplar. Hem kamu alımları hem de transferler 1950’lerde genişlemeye katkıda bulunurken, 1960’lardaki artışın tamamı transfer ödemelerinden kaynaklanır. 1960 yılından bu yana, kamu hizmetlerinin GSYH payı değişmez.

Bahsi geçen tüm argümanlar filmin iktisadi arka planını anlamak için işlevseldir. Joker filminin baş karakteri olan Arthur Fleck’in bir televizyon şovunda sunucuyu vurması, 1981’in şiddetli ortamında küçük bir parametre değişimidir. Aslında bu olgu Arthur Fleck’i, Joker’e dönüştürerek isyanın başlamasına neden olur⁷. Film bu bağlam altında bir isyanın oluşum sürecini anlatır. Film boyunca vergi kavramı bir kez dahi geçmez. Bu nedenle filmi vergi isyanı bağlamında ele almak eleştiri konusu olabilir. Musgrave (1979: 701) vergi isyanının sadece vergilendirmeye yönelik olmadığını, esas olarak kamu bütçelerinin harcama yönünden memnuniyetsizliğin bir işareti olduğunu iddia eder. Dolayısıyla devletin vergi politikalarına bağlı olarak toplumda faz geçişleri yaşanabilir. Vergi, toplum ve devlet⁸ arasında bir uzlaşının ürünü olduğundan vergi politikalarının toplumsal faz geçişleri üzerinde etkileri olur. Bir toplumda vergilerin artmasına veya azalmasına bağlı olarak ortaya çıkan sonuçların kökenleri devletin mali yapısında meydana gelen değişimlere bağlıdır. Schumpeter’e göre mali yapıda meydana gelen bir bozulma, sistemin iç yapısından kaynaklanmadığı sürece çöküş geç gerçekleşmektedir (Schumpeter, 1918: 3-4). Dolayısıyla sistemin iç dinamiklerinden kaynaklanan bir sorun toplumsal hareketliliği etkileyebilir. Schmidt’in (2003: 345) aktardığına göre Schumpeter, devletin istikrar sorununa ilişkin olarak; devletin mali bir ihtiyaç sonucunda ortaya çıktığını iddia eder. Vergi isyanları bağlamında, mali yapıda meydana gelen bir bozulmaya bağlı olarak, yani sisteme içkin olarak ortaya çıkan bir sorunun toplumsal faz geçişlerinin oluşumunda etkili olduğu söylenebilir. Filmin açılış sekansından son sekansına kadar kamu kesiminin etkinsizliği, vergi ve siyasal temsilde sorunların olduğu, düşük gelir düzeyindeki kesimin kamu hizmetlerinden dışlandığı vurgulanır. Gotham şehrinin içsel yapısı çürümüş, belediye çalışanlarının grevi nedeniyle Gotham şehri giderek yaşanmaz bir hale gelmiştir. Polisin onca delile rağmen Arthur Fleck’i yakalayamaması benzer biçimde devletin filmdeki etkinsiz temsiliyetini gösterir. İşsizlik ve güvencesizlik ciddi bir problemdir ve devlet bu duruma da çare üretememektedir. Bu nedenle filmdeki isyan olgusunun temelinde kamu kesiminin verimsizliği göze çarpar. Böylece mükelleflerin toplanan vergilerin etkin biçimde harcanmadığını düşündükleri, filmin bütünü bağlamında anlamlı hale gelir. Tüm bu etkinsizliklerin 1978 yılında yaşanan vergi isyanıyla yakından bağlantıları vardır: Azalan vergiler, azalan kamu harcamaları ve kamusal hizmetlerinin tasfiyesi...

⁷ Joker sunucuyu vurarak kendini gerçekleştirmeye, bir başka deyişle daha öncesinde toplumsal olarak yokken şiddetle var olmaya başlar. Vergi aynı yaşama hakkı gibi toplumsal olarak kabul edilen sorgulanamaz bir iktisadi ilişkiyken buna çomak sokmak aslında bireylerin toplumsal tercihlerini gerçekten yansıtmaya başlamaları ve “gerçekten” birey olma kararı vermeleri, isyanın gerçekleştiğini gösterir.

⁸ Toplum-devlet ikiliğinde devlet sınıflar üstü bir alanda yer alır. Devletin sınıfsal anlamda bir taraf olduğu kabulündeyse vergiye itiraz, devletin politikaları kadar verginin eşitsizliği yeniden üreten işlevine bir itirazdır.

Şekil 2: Genel Hükümet Harcamaları/GSYH (Yüzde)

Kaynak: <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm>

Şekil 2, 1975-85 döneminde Amerika'nın genel hükümet harcamalarının GSYH içerisindeki payını gösterir. 1978 yılındaki vergi isyanı sonrasında kamu harcamalarının 1979 yılında en dip seviyeye ulaşması, kamu hizmetlerinde ortaya çıkan sorunların temel nedenidir. Bir başka deyişle kamu harcamalarının azalması, kamunun etkisiz çalıştığı “sanrısını” yaratır.

Joker 1981 yılında geçer⁹. Thomas Wayne (oyuncu: Brett Cullen) benzeri bir figür olan Ronald Reagan'ın ABD'de başkanlık koltuğuna oturduğu yıl da 1981'dir. Reagan'ın seçilmesinde kamu harcamalarının azalması nedeniyle oluşan konjonktürün etkisi olduğu söylenebilir. Kamu kesiminin daraltılması vaadiyle seçimi kazanan Reagan'ın seçimi kazandıktan sonra kamu harcamalarını arttırdığı Şekil 2'den görülebilir. 15 Ekim Perşembe gününe denk gelen bir başka yıl da 2020 yılıdır. ABD'de isyan çıkarabilecek toplumsal dinamikler 2019 yılı itibarıyla olgunlaşır¹⁰. Gerçekten de 2020 yılında diğer isyanlarda olduğu gibi G. Floyd olayları¹¹ ve ABD Parlamento binası baskınlarında popüler kültürün bir unsuru olarak Joker'in bir işlevi olduğu söylenebilir. Daha önce de bahsedildiği gibi 2020 yılındaki protesto gösterileri ve isyanlarda, protestocular Joker maskesi veya makyajı kullanırlar¹².

⁹ Filmin açılış sekansındaki radyo haberi tarihin 15 Ekim Perşembe günü olduğunu gösterir. Takvimden bakıldığında filmin geçtiği yılın 1981 olduğu anlaşılır. Filmin bir sinemanın önünü gösteren sahnesinde vizyondaki filmlerin 1981 yılında vizyona girdiği anlaşılır. 1981 yılında New York'ta uzun süreli bir grev nedeniyle büyük bir çöp problemi ortaya çıkar. Çizgi roman evreninin Gotham'ı, aslında New York'un bir tasviridir.

¹⁰ Brown (2021) Joker'in, Hollywood'un potansiyel bir isyanı manipüle etmesi olarak değerlendiren bir çözümlemesini yapar.

¹¹ Seidel, J. (2020, 2 Haziran) “Man in Joker Mask Set Chicago Police Car on Fire during George Floyd Protests,” The Chicago Sun-Times, chicago.suntimes.com. Erişim Tarihi: 28.12.202.

¹² Kaur (2019: 1) bu durumu “Dünyanın dört bir yanındaki şehirlerde, sokaklara dökülen göstericiler arasında bir görüntü göze çarpıyordu: Joker'in bembeyaz yüzü ve ürkekücü kırmızı sırtı” biçiminde ifade eder.

2. İSYANA KATILIMIN MİKRO BELİRLEYENLERİ

İsyana katılım gibi konularda toplumdaki bireylerin verecekleri kararlar, ikili yapı içinde modellenebilir. Bireyler oluşacak bir isyan durumuna katılma ($s=1$) veya katılmama kararı alırlar ($s=0$). Toplumsal bir isyana katılıp katılmama kararı bireylerin toplumsal karar fonksiyonlarına bağımlı biçimde tanımlandığında, bireyin karar vermesi için tüm değişkenler modele ilave edilir.

$$D_i = D_i(h_i, g, x, s_i) \quad (1)$$

Bağımsız değişkenlerden “h”, kararı belirleyen kişisel özellikleri, “g” ise kararı belirleyen küresel faktörleri ifade eder. Bir diğer değişken olan “x” ise, “g” den ayrılması istenen diğer küresel faktörleri temsil eder. “x” parametresinin karar fonksiyonuna dahil edilmesi, kararı etkileyecek bazı küresel faktörlerin “s” ile temsil edilen kararı etkileyecek olması nedeniyledir.

Filmin açılış sekansı, Arthur Fleck’in de dahil olduğu alt sınıf mensuplarının dünyasıyla başlar. Belediye işçilerinin grevi nedeniyle çöpleri toplanmayan Gotham’da dükkanını kapatan bir mağazanın stoklarını eritmesi için yaptığı etkinlikte çalışan bir palyaço olan Arthur’un elindeki pankartın çocuklar tarafından çalınması ve Gotham’ın arka sokaklarında Arthur’un yediği ilk dayak ve pankartı kaybettiği için maaşının kesilmesi, iktisadi bağlamda resesyonun yaşandığı bir dünyayı resmeder. Model bağlamında filmdeki dış çekimler küresel karar parametresi olan “g” yi temsil eder ve her sahnede görülebilen çöpler 1970’li yılların sonunda iyice görünür olan sermayenin aşırı birikim krizini temsil eder.

Rekabet baskılarının yoğunlaşması, başlangıçta aşırı üretim probleminin çözümü için hayata geçirilen emek kazanımlarını kâr oranları üzerinde negatif basınç yaratır duruma getirir. Keynesyen politikaların meşrulaştırma işlevini yerine getirmesi süreç içinde giderek zorlaşmaya başlar. Bunun sebebi meşrulaştırıcı bir hizmet türü, devlet tarafından bir kez karşılandıktan sonra bu hizmetin artık bir hak sayılması ve bu programların sürdürülmesinin artık meşrulaştırıcı bir niteliğinin kalmamasıdır. Bu nedenle Keynesyen nitelikteki kamu harcamalarının meşrulaştırıcı işlevini yerine getirebilmesi için kamusal hizmetlerin kesintiye uğramaması ve yeni kamusal hizmet programlarının yürürlüğe konması gerekir (Wright, 2009: 207).

Bu nedenlerden ötürü İkinci Dünya Savaşı sonrasında bunalımın çözümü için uygulanan Keynesyen politikalar, bunalımdan çıkış için engel teşkil etmeye başladığında terk edilir ve neoliberal politikalar devreye sokulur. Durgunluk yeniden ortaya çıktığında kârlı ve verimli olan kamusal üretim alanlarının özelleştirme yoluyla kapitalist sınıfa transferinin sağlanması, kamusal hizmet kategorilerinin özel hizmet kategorileri haline getirilmesiyle durgunluk bir başka biçimde engellenmeye çalışılır¹³.

Musgrave (1979) kamusal hizmetler ve sendikalarla ilgili memnuniyetsizlik için nedenler olduğunu kabul eder. İtiraz ettiği noktaysa çözümün kamu sektörünün performansını iyileştirmek yerine küçültmek yoluyla sağlanmaya çalışılmasıdır. Filmde, Arthur Fleck’in kamu kaynakları tarafından finanse edilen terapisti, terapistin onay verdiği ilaçlar ve ilaçların devlet tarafından ödenmesi Keynesyen refah devleti uygulamalarını temsil eder. Arthur’un da ifade ettiği gibi sosyal hizmetler etkinsizdir; sosyal hizmet görevlisi (devlet) Arthur’u bir kez olsun gerçekten dinlememiştir. Terapi seansları “g” parametresi içinde

¹³ O’Connor’a (1995: 45) göre, birikimin tıkanıp nokta geliştirilen bir çözüm, bir sonraki bunalımda birikimin önünde engel yaratır.

isyana katılım kararını etkileyen “x” parametresinin işlevini de gösterir. Her iki terapi seansı, “verimsiz” transfer harcamalarının azaltılması sonucunda toplumun alt gelir gruplarındaki kişilerin kamu kaynaklarından mahrumiyeti bağlamında belirli bir homojeniteyi sağlar.

Arthur Fleck’in “h” parametresiyle gösterilen bireysel özellikleri, tüm muhalif ve devrimci fikirlerin sapkınlığını ve hastalıklı ruh hallerini temsil eder¹⁴. Arthur Fleck (Joker) film süresince istemsizce de olsa bireyselliğini toplumsallaştırmayı başarır. Klasik Hollywood anlatısında bireysel kararlar toplumsal yapıyı belirler. Çoğu zaman bir kahraman, (ya da anti kahraman) verdiği kararlarla yapıyı (toplumu) etkiler ve ivedi bir toplumsal değişim meydana gelir. Joker’in isyanında da benzer bir mekanizma çalışır. Sinema düzlemindeki mekanizma, faz geçişleri modellemesinde ele aldığımız modelle uyumlu unsurlar barındırır.

İsyan ya da devrime katılan, sistem karşıtı bireylerin toplam nüfus içindeki oranı $x = \left(\sum_{i=1}^N s_i \right) / N$ ’dir. Dolayısıyla x, 0 ile 1 arasında bir değer alır.

$D_i = D_i(h_i, g, x, s_i = 0) > D_i(h_i, g, x, s_i = 1)$ şartı sağlandığında sistemin devamlılığını destekleme kararı verilir ya da başka bir ifadeyle isyana toplumsal bir destek gerçekleşmez. Bu bağlamda orta sınıfın pozisyonu önem kazanır. Metro sahnesinde orta sınıfın sınıfsal çıkarlar bağlamında alt sınıflara dair bakışı ele alınır. Alt sınıflara dair aşağılayıcı bakış açısı, Arthur Fleck tarafından istemsiz de olsa cezalandırılır. Cinayet sonrasındaki tuvalet sahnesi, Arthur Fleck’in Joker’e dönüşümünün başlangıcıdır. Devletin ideolojik alt sistemi, iktidarın kurumsallaşması ve üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesi için hayati bir önem arz eder. Althusser (2000), devletin ideolojik aygıtları adını verdiği eğitim, din, basın ve kültür gibi kurumlarla devletin zor kullanmadan da sistemin devamını sağlayacak ideolojik zemini hazırladığını öne sürer. Murray Franklin (oyuncu: Robert de Niro), filmde devletin ideolojik aygıtlarını temsil eder. Benzer biçimde Gramsci (1997), hegemonya kavramını kullanarak, devletin baskı mekanizmalarını kullanmadan egemen sınıf çıkarlarının, ulusal çıkarlar gibi algılanıp herkesin kendi rızasıyla egemen ideolojiyi benimseyebileceğini vurgular¹⁵. Popüler kültür, bireylerin sisteme uyumunu sağlayan en önemli toplumsal kurumdur. Kapitalist üretim biçiminin ilk yıllarında bireyin yaşamının belli bir evresinde geçerli olan bir disiplin kümesi olan kültürün en önemli belirleyeni olan din kurumu yerini popüler kültüre bırakır ve popüler kültür iktidarın yeniden üretimine hizmet eder (Deleuze, 1992). Joker’in dünyasında, orta sınıf mensuplarının ölümünün alt sınıflar tarafından olumlu karşılanması, artık devletin ideolojik aygıtlarının

¹⁴ Hollywood, çoğunlukla sistemden kaynaklı toplumsal sorunlara karşı isyan eden bireyleri “sorunlu” tasvir eder. Kölelik, kızılderi sorunu gibi artık sistemi tehdit etmeyen durumlardaysa devrimci fikirlere sahip bireyler kahramanlaştırılır. *Fight Club* (1999) filmindeki Tyler Durden (Brad Pitt) bir anti kahramanken *Spartacus* (1960) filmindeki “devrimciler” idealize edilir. *Cinderella Man* (2005) filmindeyse 1929 Buhranı sonrasında devrimci fikirler kınanır, itaatkâr bireyler onurlandırılır.

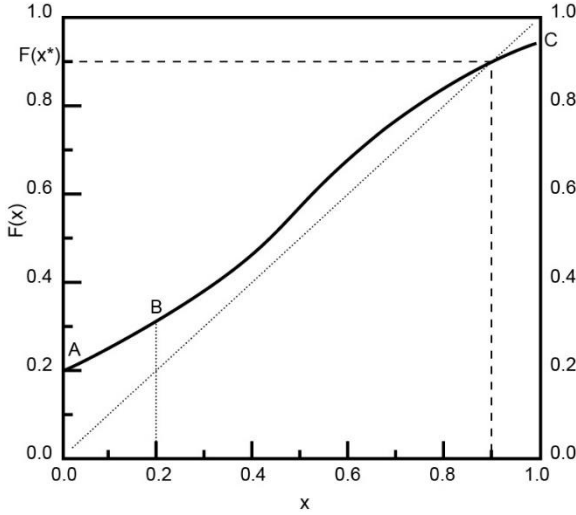
¹⁵ Brown (2021: 12) Joker’in eşitsizliklerden muzdarip olan kitleler için bir umut olduğunu ve filmdeki isyanın Torino’da “başarısız” bir devrimci harekete katılan Gramsci’nin argümanlarına uyduğunu iddia eder. Bu tip bir çözümleme, bir karakter olarak Joker’i hegemonya karşıtı olarak konumlandırır. Bu tip bir çözümleme, Joker filminin hegemonyanın yeniden üretimine hizmet etmesini engellemez. Gramsci’nin katıldığı gibi her başarısız isyan anlatısı, isyan ne kadar meşru olursa olsun ironik biçimde izleyicinin hegemonya karşıtı duygularını besleyerek devrim umutlarını yok eder.

çalışmadığını gösterir. Aynı zamanda bu olay alt sınıflar arasındaki etkileşim ve bağlılığı güçlendirir.

Neoliberalizmin kültürel kodları aşırı enformasyon, kültür şokları ve gösterişçi tüketim kalıbıdır. Vatandaşların sisteme başkaldırmamaları ve verimli çalışmaları için her gün televizyon gibi bir uyuşturucuya maruz kalmaları gerekir. Arthur, Murray Franklin'ın şakalarına doğrudan hedef olduğu ana kadar uyuşturucunun etkisi altındadır. Arthur'un kullandığı uyuşturucu ilaçlarla televizyonun, sistemin yeniden üretimi bağlamında bir farkı yoktur. İlaçların kesilmesi Arthur'un "s" parametresiyle gösterilen kararının 0'dan 1'e gitmesinde önemli bir belirleyendir. Arthur'un Joker'e dönüşmeden önce merdivenden çıkma sahneleri, ne kadar zor olursa olsun sistemin içinde kalma kararlılığını gösterir ($s=0$). Son sekansta ise Arthur Fleck'in Joker'e dönüşmesiyle merdivenden inme kararı izleyiciye gösterilir. Merdivenin en tepesindeki polislerin varlığı, Joker'in kararını etkilemez ($s=1$).

Karar verirken, toplum içindeki diğer bireylerin kararı da önemli olduğundan, her birey için kritik bir x düzeyi (x_i^T) vardır. Örneğin toplumdaki bireylerin yüzde 65'lik bir kısım destek kararı verirse, birey de destek kararı verir. Kritik değer olan " x ", aynı zamanda grubun "heterojenlik düzeyinin" bir göstergesidir. Bireyler için farklı kritik değerlerin birikimli dağılım $F(x)$ ile gösterildiğinde dağılım fonksiyonu elde edilir. Bu, Şekil 3'te gösterildiği gibidir.

Şekil 3: Birikimli Dağılım Fonksiyonu

Kaynak: (Levy, 2005: 52).

Şekil 3'teki A noktasında, bireylerin yüzde 20'sinin toplumdaki bütün bireylerin mevcut sistemin değiştirilmesi yönünde bir motivasyona sahip olmaması durumunda dahi isyana katılma kararı verdikleri görülür. B noktasında ise, toplumun isyana katılma ortalaması yüzde 20 iken bireylerin yüzde 30'u isyan ya da devrime katılma kararı verir. C noktasındaysa isyana destek tüm toplum tarafından gerçekleştirilse bile yüzde 5'lik bir

kesim mevcut sistemin devamlılığına yönelik karar verir¹⁶. Filmde kullanılan palyaço maskesi, bir nevi isyana katılım beyanını gösterir. Çevresinde maskeli bireyler gören kişi, toplumun isyana katılım beyanını görerek kendisi de maske takmaya başlar.

Thomas Wayne, burjuvazinin neoliberal dönemle birlikte elini kirlletmeye başladığını ve doğrudan politikaya müdahil olduğunu gösterir ve Reagan veya Trump gibi bir lider tipolojisi çizer. Wayne kurallara uymaktan ziyade kural koyucu olan kapitalizmin yüksek tepelerindedir. Wayne'nin işçi sınıfına dönük aşağılayıcı tutumu karşısında yükselen protesto dalgası karşısında kendini işçi sınıfının tek kurtuluş yolu olarak görmesi, neoliberal dönüşümün ve yükselen yeni sağın işçi sınıfı tarafından neden desteklendiğini veya desteklenmesi gerektiğini ifade eder. Wayne, toplumu polarize eder ve karşı kitlesini palyaço maskesi altında homojenleştirir. Karar fonksiyonunda küresel faktörlerin içindeki kritik bir unsur olan "liderlik" geçici bir süreliğine Joker'e geçer, Joker'in açıkça görülen akıldışı, liderliğin yeniden elitlerin eline geçmesini kolaylaştırır. Bu nedenle tüm toplum isyan etse bile isyana destek vermeyen yüzde 5'lik elit kesimin işlevi kritiktir.

3. TOPLUMSAL ÇOKLU DENGE ve İSYAN

Filminden örneklerle izah edilen olguların çoğu birer denge noktası değildir. Modelleme bağlamında toplum içindeki bireyler kendi içlerinde tutarlı olmak zorundadır. Dengenin sağlanması için, toplum ortalaması için geçerli olan değer, aynı zamanda isyana katılma kararı veren bireylerin oranıyla eşit olması gerekir. Denge noktası bu nedenle, 45°lik doğru ile $F(x)$ 'in kesiştiği yerde oluşur. Model sonuçlarını değerlendirmek için, rasyonel bekleyişler veya uyumlu bekleyişler varsayımı altında geliştirilmiş model temel alınabilir. Rasyonel bekleyişler altında, eğer sistemde tek bir denge noktası varsa, denge dışı bir durum dengeye gelir. Eğer sistemde birden fazla denge noktası varsa, denge durumundan bir sapma, yeni bir denge noktasına ulaşır. İlk denge noktasıyla son denge noktasının aynı noktalar olma zorunluluğu yoktur. Rasyonel bekleyişler altında oluşan denge, istatistik mekanikteki en düşük enerji düzeyindeki denge kavramına benzer. Joker'in dünyasında rasyonel bekleyişler hipotezinin geçerli olmasını beklememek gerekir. Filmdeki bütün bireyler, geçmişin şekillendirmesiyle kararlarını verir. Filmin dünyası bu nedenle daha çok uyumlu beklentiler üzerinden okunabilir. Uyumlu beklentiler varsayımı altında $x_t = F(x_{t-1})$, dengeden sapma durumunda dengenin istikrarlı olup olmadığı önem kazanır¹⁷.

Çoklu denge durumunda, küresel karar parametresi g 'nin değişmesi, $F(x)$ fonksiyonunun konumunu değiştirmektedir. Bu konum değiştirmeleri, sistemi belli bir kritik konumdaki küçük bir değişiklikte çok farklı bir noktaya taşıyabilir. Bu tip değişimler istatistik mekanikte incelenen faz geçişleridir.

Bir sistemde faz geçişinin oluşabilmesi için x_0 gibi bir noktada $f(x) \geq 1$ koşulunun sağlanması gerekir. Tanımlı fonksiyon $f(x)$ eşik olasılık yoğunluk fonksiyonudur. Sistemde

¹⁶ Joker filminde bu durum sınıf temsilcileri üzerinden gösterilir. C noktasında tüm toplumun isyana katıldığı durumda bile (bu bir ortalamadır) yüzde 5'lik kesim isyana katılmamaktadır. Yüzde 5'lik kesim için toplumsal kararların bireysel kararlara hiç etki etmediği genellemesi yapılabilir. Bu nedenle $F(1)$ 1'e eşit olmak zorunda değildir. $1-F(1)$ kadar bir kesim herkes isyana katılsa bile isyana katılmamaktadır. Bu yüzde 5'lik kesim Thomas Wayne'nin temsil ettiği elitlerdir.

¹⁷ Sistem içindeki bir denge noktası $|F'(x^*)| < 1$ ise denge istikrarlı, $|F'(x^*)| > 1$ ise istikrarsızdır.

faz geçişinin olması için, 45°'lik doğruyu en az iki kez kesmesi gerekir. Bu koşulun sağlanması için en az bir noktada $F(x)$ 'in eğiminin 1'den büyük olması şarttır.

$$\frac{\partial F(x)}{\partial x} \geq 1 \quad (2)$$

Bazı x_0 değerleri için $\frac{\partial F(x)}{\partial x}$ yerine $f(x)$ yazıldığında yukarıdaki denklem koşulu sağlanır.

Filmde Arthur Fleck için Wall Street çalışanlarını, annesini ve Murray Franklin'i öldürmesi farklı düzeylerdeki kritik x_0 değerlerini ifade eder.

Bir faz geçişinin oluşumu, sezgisel olarak sistemde bir pozitif geri besleme olgusunun varlığını gerektirir. Sistemde meydana gelen bir değişim, başka kişilerin kararlarını değiştirmelerine, bahsi geçen başka kişilerin kararlarını değiştirmeleri ise, daha başka kişilerin kararlarını değiştirmelerine sebep olur. Matematiksel olarak sistem, kritik eşik olan x_0 noktasında bir değişim meydana geldiğinde $(x_0 + \Delta x)$, kararını değiştirenler ($s=0$

iken $s=1$ kararını verenler) $\frac{\partial F(x)}{\partial x} \Big|_{x_0} \cdot \Delta x = f(x_0) \cdot \Delta x$ denklemiyle ifade edilebilir.

$f(x_0) > 1$ olduğu durumda, her seferinde daha çok kişi karar değiştirir ve bir kartopu etkisi ortaya çıkar. Filmde isyan dinamikleri açığa çıktıkça kartopu etkisi, birçok sahnede rahatlıkla görülür. Faz geçişinin ortaya çıkmasının bir diğer koşulu, sistemde homojenlik derecesinin yüksek olmasıdır. Ne kadar çok kişinin kritik değeri birbirine yakınsa sistem o derece homojendir. Eğer her bireyin 0 ile 1 aralığında belli bir eşik değeri varsa, $f(x)$ 'in dağılımı $\int_0^1 f(x) dx = 1$ denklemiyle ifade edilebilir. Eğer olası her eşik değeri eşit frekansa sahipse, $f(x)=1$ durumu ortaya çıkar. Bu durumda $F(x)$ fonksiyonu 45°'lik doğru ile çakışır. Olası her x düzeyi, aynı zamanda bir denge noktasıdır. Eğer sistemdeki bazı bireylerin bir eşik değeri yoksa, her ne olursa olsun kararlarını değiştirmiyorlarsa $\int_0^1 f(x) dx < 1$ dağılımı söz konusudur. Bu tip bir sistemde, faz geçişi söz konusu değildir.

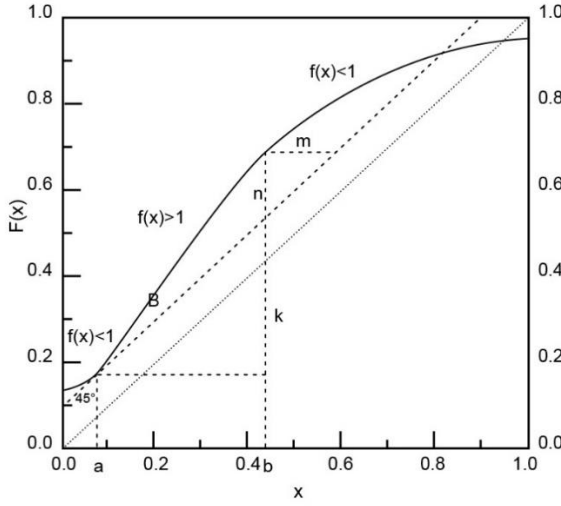
Eğer eşik değerler için olasılık dağılımı normal dağılıma uyuyorsa $f(x) \geq 1$ koşulu, dağılımın standart sapmasının üst sınırı olarak ifade edilebilir. $f(x) \geq 1$ koşulu, dağılımın

standart sapması $1/\sqrt{2\pi}$ veya 0.4'ten büyük olduğunda ihlal edilir¹⁸. Bu durumda sistemde, faz geçişi ortaya çıkamayacak ölçüde heterojenlik vardır. Örneğin ortalama eşik değeri 0.5 iken yukarıda bahsi geçen standart sapmanın büyüklüğü koşulu sağlanırsa, grup bireylerinin yüzde 32'sinin eşik değerleri 0.1'den küçük ve 0.9'dan büyüktür. Daha düşük standart sapma durumlarında, sistemde faz geçişi söz konusu olabilir.

Faz geçişinin şiddetini ölçmek için, sistemin $f(x) \geq 1$ koşulunu sağlayan bir aralık tanımlanmalıdır $a < x < b$. Sistem aşağı doğru kaydığında 45°'lik doğruya teğet olduğu (denge) nokta a noktası, yukarı kaydığında denge noktası b noktası olacaktır.

¹⁸ $f(x)$ 'in olasılık yoğunluk fonksiyonu $f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} \exp\left(-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}\right)$, fonksiyonun maksimum değerinde $x = \mu$ olduğu için yoğunluk denklemi $f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma}$ şeklinde yazılabilir. $f(x) < 1$ şartı $\sigma > 1/\sqrt{2\pi} \approx 0.4$ şartını gerektirir.

Şekil 4: Faz Geçiş Şiddeti

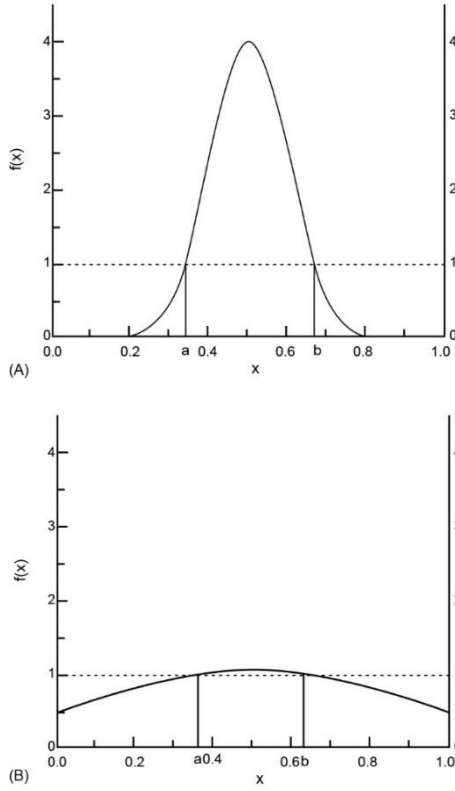
Kaynak: (Levy, 2005: 53).

Sistemde $F(a)$ ve $F(b)$ noktaları bilinen noktalarsa, ortaya çıkabilecek en düşük şiddetli faz geçişi $F(b)-F(a)$ gösterilebilir. $F(b)-F(a)$ değeri $b-a$ değerinden büyüktür¹⁹. Bu bağlamda, sistemde ortaya çıkabilecek en düşük şiddetli geçiş $(b-a)+m$ kadar olacaktır. Geometrik olarak m uzunluğu, n uzunluğuna, $(b-a)$ uzunluğu ise k uzunluğuna eşit olduğu için en düşük şiddetli faz geçişi $n+k$ olarak tanımlanabilir ve $n+k$ uzunluğu $F(b)-F(a)$ uzunluğuna eşittir²⁰. $F(b)-F(a)$ ifadesi, sistem elemanlarının heterojenliği ile yakından ilişkilidir. Eğer sistem homojen bireylerden oluşuyorsa, $F(b)-F(a)$ 1'e yakınsayacak ve faz geçişi son derece dramatik sonuçlar doğuracaktır. Merdiven metaforu ve Arthur'un merdiven sahneleri, kapitalizmin bireye yüklediği başarı metaforudur. Arthur'un yükselme mücadelesi çoğu işçinin yaşadığı gibi beyhudedir. Merdivende birkaç basamak yükselse bile başa döndüğünü, kaybedecek bir şeyi olmadığını anlayan Arthur merdiveni tırmanmak yerine merdivenden inmenin kendisi için "doğruluğunu" keşfeder ve sistemin ilerleme olgusunu tersine çevirir. Şekil 4'teki $F(b)-F(a)$ ifadesinin matematiksel değeri, merdiven metaforunu da anlamlandırır. Merdivenden çıkış durumunda $F(b)-F(a)$ her durumda farklı değerler alırken, merdivenden inişte $F(b)-F(a)$ 1'e yakınsayacaktır. İlerleme heterojen, resesyon ise homojendir. Şekil 5'in A paneli homojen, B paneli ise heterojen durumu gösterir.

¹⁹ $F(b) - F(a) = \int_a^b f(x) dx > \int_a^b 1 \cdot dx = b - a$

²⁰ $F(b)-F(a)$ uzunluğunun en düşük şiddetli faz geçişi olarak tanımlanması, a ve b aralığındaki bireylerin sistemde ortaya çıkan küçük bir hareketle karar değiştirdikleri içindir. Bu aralık dışındaki diğer bireylerin kararlarında bir değişim olursa, faz geçişinin şiddeti artar.

Şekil 5: Toplumsal Heterojenite

Kaynak: (Levy, 2005: 62).

Filmdeki palyaço maskesi heterojenliğin homojenliğe dönüşümünü temsil eder. Arthur'un başlattığı olaylar ve Thomas Wayne'nin düşük gelir grubundaki kişiler için kullandığı “aşağılayıcı” palyaço benzetmesi, topluluğun palyaço maskelerinin altında, bir başka deyişle “ortak bir değer” altında homojenleştiğini gösterir. Filmin son sekansındaki metro sahnesinde hemen herkes palyaço maskesi takar. İsyanın yaşandığı anlarda isyancıların tamamı, bireysel kimliklerinden sıyrılıp palyaçoğa dönüşür.

Karklins ve Petersen (1993), güçlü bir rejime karşı isyan sürecini oyun teorik bir perspektiften ele alırlar. Sıklaşan kitle gösterileri, otoritenin parçalanma süreci ve rejim içinde güven kaybının oluşması, karşılıklı etkileşimlerle ortaya çıkan isyanın alt süreçleridir. Yazarlar, isyanın başarıyla sonuçlanması için hem kitlelerin hem de rejimin heterojen ajanlardan oluşması gerektiğini vurgular. Otoriter rejimler daha çok toplumsal gruplar arasındaki heterojenlikleri azaltarak homojen bir toplum oluşturmayı hedefler. Faz geçişleri modelindeki homojenlikse rejim karşıtlığı temelinde oluşur. Bu bağlamda “başarılı” bir isyan için Karklins ve Petersen'in (1993) tanımladığı gibi birbiriyle yakın etkileşime sahip heterojen grupların ortak bir hedef için harekete geçebilmesi gerekir. Tamamen gruplar arasındaki heterojenliğin ortadan kalkması, isyanın bastırılması sonrasındaki toplumsal dinamiklerin karşı devrime hazır hale geldiğini gösterir. Otoritelerin bastırabileceği bir isyanın katılımcılarını homojenleştirmesi, gelecek isyanların oluşumunu da engelleyecektir.

Eşik değerin olasılık yoğunluk fonksiyonu a ve b değerleri için çözümlendiğinde, olası en düşük faz geçişinin şiddeti hesaplanabilir. Eşik değerin olasılık yoğunluk fonksiyonu, tam homojen durumu Denklem 3 ifade edilir:

$$f(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}\sigma} \exp\left(-\frac{(x-\mu)^2}{2\sigma^2}\right) = 1 \quad (3)$$

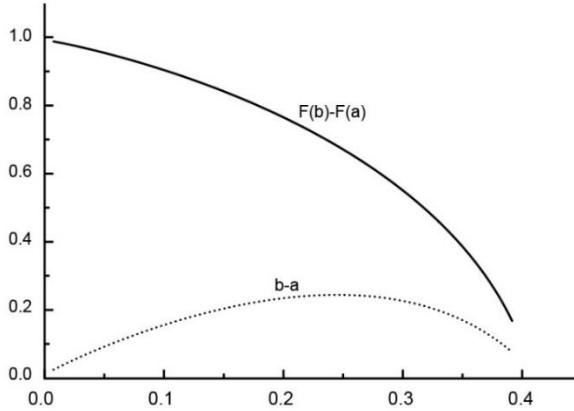
a ve b değerleri x yerine konup denklemler çözümlendiğinde Denklem 4 ve 5 elde edilmektedir:

$$a = \mu - \sigma \sqrt{\ln\left(\frac{1}{2\pi\sigma^2}\right)} \quad (4)$$

$$b = \mu + \sigma \sqrt{\ln\left(\frac{1}{2\pi\sigma^2}\right)} \quad (5)$$

$b-a$ ve $F(b)-F(a)$ değerleri eşik değerin olasılık fonksiyonunun standart sapmasının bir fonksiyonu olarak tanımlanırsa ilişki Şekil 6'da görülebilir.

Şekil 6: Eşik Değerin Olasılık Fonksiyonu

Kaynak: (Levy, 2005: 68).

Modelde $a > 0$ ve $b < 1$ varsayımları yapıldığı için, faz geçişinin şiddeti eşik değerin olasılık yoğunluk fonksiyonunun ortalamasından bağımsızdır. $b-a$ daima 0.25'ten küçüktür ve a ve b değerlerinin ortalamaya göre konumları simetriktr. Ortalama, $0.125 \leq \mu \leq 0.875$ aralığının dışına çıkarsa $a > 0$ veya $b < 0$ varsayımları geçerliliğini yitirir. Bahsi geçen kısıtlar altında standart sapma (heterojenlik) arttıkça, olası bir faz geçişinin şiddeti azalır. Arthur'un kendi iradesi dışında (trajediden komediye geçiş) toplumun homojenleşmesi için oynadığı liderlik rolünde kritik bir dönüşüm, sinema sahnesinde gösterilir. Arthur'un geçmişiyle yüzleşmesinin yaşandığı sinema sahnesinde gösterilen film, C. Chaplin'in *Modern Times* (Modern Zamanlar) (1936) filmidir. Bu filmle birlikte Chaplin'in "serseri" karakteri, gösteri palyaçosu olmaktan karakter palyaçoğuna geçiş yapar. Arthur da bu

sahnedan sonra artık bir gösteri palyaçosu değil, karakter palyaçosudur²¹. Standart sapma 0.4'e yakınsadığında ise, bir faz geçişinin yaşanma olasılığı ortadan kalkar. Bir gösteri palyaçosunun standart sapmayı azaltması, bir başka deyişle topluluğu ortak değerler altında birleştirmesi olanaksızdır. Bu nedenle bir karakter palyaçosu olarak Arthur Fleck, Chaplin'in geçirdiği dönüşümü geçirerek karakter palyaçoluğuyla topluluğun standart sapmasını azaltarak isyan koşullarını hazırlar.

4. FAZ GEÇİŞİ ve İSYANIN BAŞLAMASI

Palyaço maskesi işçi sınıfının homojenleşmesi bağlamında önemli bir simge haline gelir. Palyaço kimliği ezilenleri bireysel kimliklerinden sıyrır ve palyaço kimliği altında burjuvazinin aşağılayıcı bakış açısı altında ezilenler arasındaki iletişimi güçlendirir. Her isyan toplumsal hasılanın belirli bir kısmını yok eder. Eşitsizliğin isyan maliyetlerini geçtiği noktada isyan kaçınılmazdır. Thomas Wayne'nin sistemi sürüklemeye çalıştığı E1 denge noktası yerine Joker'in eylemi sonucunda sisteme ulaşan yeni bir enformasyon sonucu ortaya çıkan küçük bir kayma, sistemi E1 noktasının çok uzağında yer alan E3 noktasına taşır. (Oysaki sistem yakın gelecekte E2 dengesinden E1 dengesine gelecektir). Devrim seçeneğinin ortaya çıkmasında S biçimli eğrinin palyaço simgesi üzerinden bireylerin homojenitesi ve etkileşimini arttırması önemli bir rol oynar. İsyan filmlerinde Spartacus ve Che gibi karakterlerin başarısızlığına karşın Joker "görünüşte" başarılı olur. Lakin bir sistemde faz geçişi ortaya çıktığında sistemin yeniden eski denge noktasına dönme olasılığı her zaman vardır (Bkz., Şekil 7).

E1 noktasında dengede olan sistem, küçük bir değişim sonucunda olası iki denge durumundan biri olan E3 noktasında dengeye gelir (sistem unsurlarının E2 yerine E3 noktasını tercih etmeleri). Sistem, bir başka küçük dalgalanma ile yeniden E1 noktasında dengeye gelebilir. Sistemin E1 noktasından E3 noktasına gelmesi, Kuran'a (1989 ve 1991) göre tercih sapırması nedeniyle açığa çıkmayan memnuniyetsizliklerin ortaya çıkması nedeniyledir. Otoritenin politikalarını onaylıyormuş gibi davranan insanlar, açıkça değişiklik talep ederek maskelerini takmaya başlar; bu bağlamda maske metaforu tercih sapırmasının ortadan kalkmasını ima eder. Hızlı bir şekilde gerçekleşen bireysel değişikliklerle, otoriteye karşı büyük bir muhalefet oluşur. Özel bireysel getirilerdeki değişim tarafından motive edilen her bir bireysel dönüşüm (isyana katılım), diğerlerinin isyana katılmaktan potansiyel özel kazançlarını artırır ve isyan maliyetlerini düşürür.

Joker, metroda orta sınıfa, hastanede annesine, kendi evinde arkadaşına (lumpen proleteriyayı) ve televizyondaki canlı yayın sırasında temsili olarak devletin ideolojik aygıtına (baba figürü) saldırır. Her üç figürde esas problematik olan Thomas Wayne'nin araçsal yansımalarıdır. Filmin sonuna doğru Thomas Wayne de öldürülür²². Metro cinayetinin kamuoyundaki yansıması, suç olgusunun sınıfsallığını gösterir. Arthur Fleck, *"alt sınıftan birinin orta veya üst sınıfı öldürmesi haber değeri taşımakla yetken alt sınıfın ölmesi/öldürülmesinin sistem açısından hiçbir değeri/önemi olmadığı"* söylemiyle eylemlerini meşru gösterir. Polislerin Arthur'un cinayet işlediğine dair elinde

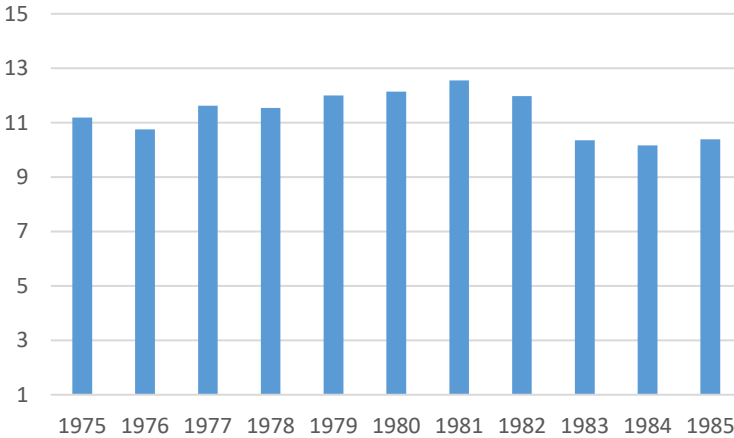
²¹ Bu sahneye kadar Arthur Fleck'in "mizahının" stand-up sahnesinde asenkron kahkahalar, hastane sahnesinde silahın yere düşürmesi, reklam pankartının çalınmasında olduğu gibi fiziksel olduğu göze çarpar. Joker karakter palyaçosu olduktan sonraysa Chaplin'in *Modern Times*'te yaptığı gibi "kazara" da olsa bir isyanın öncülüğü rolünü oynar (Seller 2021: 48).

²² Arthur Fleck'in trafik kazası sonrasında arabadan çıkış sahnesi Joker'in, Thomas Wayne'nin öldürülmesiye Batman'in (Bruce Wayne) "doğum" sahnelerini yansıtır. Joker kusurlu bir suçlu, Batman ise masum bir yetim olarak doğar.

değerlendirildiğinde, ilk faz geçişi 1978 yılında ABD’deki birçok eyalette ortaya çıkan vergi isyanlarıyla ortaya çıkar. Vergi indirimlerinin *sosyal devlet* paradigmasının altını oyduğu 1981 yılında açıkça görülür. Arthur’un hayatının trajediden komediye dönüşümünü ifade ettiği sahnede, Marx’ın (2016) 18. Brumaire’deki giriş paragrafında tekrarlı izleklerin (tarihte yaşanan tekrarlı olayların) ilkinin trajedi, ikincisinin ise komedi olarak tezahür ettiğini izleyicilere hatırlatır. Bir başka deyişle ABD’nin 1978 yılındaki vergi isyanı bir trajedi, neoliberalizmin başlangıcıysa komedidir. Komedi, aynı zamanda olayların, kişilerin iradelerinden bağımsız olarak yapısal unsurlar tarafından belirlendiğini ifade eder. Bu nedenle 1978 vergi isyanı, sistemi E3 dengesinden E2 dengesine getirir. Topluluğun hala E3 dengesinde olduğu sanrısı sonucu filmde ortaya çıkan isyansa sadece bir komedidir; denge hala E1 noktasındadır.

Musgrave (1979) 1978 vergi isyanını bürokratları ve politikacıları hedef alan ve onları göreve getiren seçmenlerden kaynaklı bir orta sınıf isyanı olarak değerlendirir. Bu isyan kamusal harcamaları yok ederek 1981’de toplumsal memnuniyetsizliği en yüksek seviyesine çıkarır. Joker’in irrasyonel isyanı başarısız olur. Thomas Wayne’nin film sonundaki ölümü semboliktir. Thomas Wayne’nin ölümü, Bruce Wayne’yi (Batman) yaratır ve kapitalist mülkiyetin korunması, sözleşme özgürlüğü ve sınıf çıkarlarının korunması için burjuvazinin gizli ve karanlık savaşını başlatır²⁴. 1981 yılından itibaren Reagan tüm dünya için Batman rolünü oynayarak ABD tarihinin en kanlı müdahalelerini “gizli” operasyonlarla yürütür.

Şekil 8: Vergi Gelirleri/GSYH (Yüzde)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?view=chart>

Şekil 8, 1975-85 döneminde ABD’nin vergi gelirlerini gösterir. Reagan seçildikten sonra orta ve üst sınıfların vergi yüklerini azaltmayı “başarmıştır”. Gelir dağılımını bozan

edilir. Amerikan rüyası, kaybedenlere de başarı şansı sağlar. Arthur Fleck, Murray Franklin’e atış ettiğinde “başarılı” biçimde işleyen Amerikan rüyasını da vurmuş olur.

²⁴ Pearson ve Uricchio (1991) kendini mülkiyet ve toplumsal düzeni savunmaya adanması nedeniyle, Batman’i bir “hegemonya ajanı” olarak konumlandırır. Anne ve babasının ölümü, Joker’de de yansıtıldığı biçimiyle en kaba biçimde mülkiyet ihlalini temsil ettiği için Batman’in “karanlık” icraatları izleyicinin gözünde meşru bir zemine taşınır.

politikalarla ABD yeniden “rekabet üstünlüğü” kazanır, aynı zamanda “gizli” askeri müdahalelerle hegemonyasını tesis eder. Hollywood tüm dünyaya ihraç ettiği bazı popüler kültür ürünleriyle bu stratejinin yanında yer alır.

George W. Bush’un başkanlığı döneminde ise Hollywood, Cristopher Nolan’ın yönetmenliğini yaptığı 2008 yapımı *Dark Knight* filminde olduğu gibi 11 Eylül sonrası ABD politikalarını meşru kılmaya çalışır²⁵. *Dark Knight*’te “tercih saptırması” çalışmaz; Joker’in karizması Batman’in önüne geçer ve bireysel çıkarlar filmde ifade edilen “doğru” kamusal çıkarlardan net biçimde ayrılır. Todd Phillips’in yönettiği Joker’deyse “tercih saptırması” son dakikaya kadar açık edilmez. Film son sahnesinde seyircinin gerçeklik algısı dağılır ve o ana kadar seyirci tarafından hazmedilmesi zor olsa da anlamlandırılabilen ve açıkça gösterilen şiddet bir anda gizlenir ve meşruiyetini kaybeder.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Joker filmi üzerinden popüler kültürün vergi isyanları gibi büyük çaplı toplumsal dönüşümlerde oynadığı rol, toplumsal faz geçişleri modeliyle ele alınmıştır. Joker gibi görünüşte de olsa eleştirel bir perspektife sahip popüler kültür ürünleri, doğrudan propaganda amaçlı ürünlere göre toplumsal alanı daha fazla etkiler. Joker’in gösterime girmesinden kısa bir süre sonra ABD’de G. Floyd protestoları başlar. 3 Kasım 2020 tarihindeki ABD seçimlerinden sonraysa Trump destekçileri ABD Parlamentosu’nu işgal eder. Bu iki toplumsal hareketin popüler kültürden ne kadar etkilendiğini ortaya koymak zor olmasına karşın, her iki hareketin de toplum nezdinde marjinalize olmasında ve rasyonel sınırların dışında algılanmasında Joker’in bir etkisi olduğu söylenebilir.

Neoliberalizm, 1970’li yılların sonunda ortaya çıkan ve 2008 Küresel Krizi sonrası yenilenmiş yüzüyle gündelik hayatı ve ekonomi politikalarını belirleyen bir ideolojidir. Neoliberalizmin tüm değerleme mekanizmalarının piyasada belirlenmesi gerektiğini iddia eden postmodern ideoloji, Keynesyen refah devleti uygulamalarının tasfiyesinin kitlelerce benimsenmesi ve meşruiyet kazanmasında popüler kültürden de yararlanır. Neoliberalizm ve yeni sağın yükselişinde 1978 vergi isyanının etkisi önemlidir. Emlak vergisi gibi mülk sahiplerinden alınan vergilerin azaltılması, alt kesimlere aktarılan transfer harcamalarının azalmasıyla sonuçlanır ve kamu kesiminin ekonomideki varlığı meşruiyetini kaybeder. Bu tip bir konjonktür, 2008 küresel krizi öncesinde olduğu gibi kriz dinamiklerinin oluşmasını hızlandırır.

Kitleler, özellikle kriz dönemlerinde yeni enformasyonu işlemekte güçlük çektikleri için toplumsal alanın kabul ettiği kararların arkasında durma eğilimindedir. Sürü davranışı olarak adlandırılan bu olgu büyük çaplı toplumsal hareketlerin ortaya çıkması ve anlaşılması için hayati bir öneme sahiptir. Kurumların veya toplumların öngöremedikleri nadir olayların ortaya çıkmasında sürü davranışı dinamikleri ön plana çıkar ve yapının analizinden ziyade yapısal değişim dinamikleri realiteyi daha iyi açıklayabilir. Keynesyen refah devletinin çöktüğü, örgütlü işçi sınıfının toplumsal meşruiyetinin ortadan kalktığı bir dönemi anlatan Joker, olumlayıcı bir proletarya hikayesi gibi başlar, proletarya hikayesini anti-kahraman mitosundan irrasyonel bir zemine taşıyarak sistem sorunlarının sistem içi araçlarla çözülmesinin doğruluğunu ifade eden bir sonla tamamlanır. Bu çalışmada neoliberal dönemde çalışma şartlarının zorluğu ve işsizlik olgusu, refah devletinin dönüşümü bağlamında analiz edilerek, işçi sınıfının, sendikaların ve devletin toplumsal meşruiyetlerinin kaybolması, 1978 yılındaki vergi isyanı bağlamında analiz edilmiştir. Toplumsal hareketlerin şiddetlenmesi ve zemininin irrasyonel bir

²⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz., (McGowan 2021).

düzleme kayması, toplumsal faz geçişleri perspektifi bağlamında makalenin anlatı izleğini oluşturmıştır.

2019 yılında vizyona giren Joker’le, kriz dinamiklerinin tezahür ettiği bir konjonktürde, Hollywood çizgi roman evreninden bir anti-kahraman/villain (kötü adam) karakteri kullanılarak hem filmin popülaritesi artırılmış hem de eşitsizliklere ve adaletsizliklere karşı ortaya çıkabilecek isyan hareketlerine karşı toplumsal desteğin oluşumunu engelleyebilecek bir ideolojik aygıt zımnen desteklenmiştir.

Çalışma Hollywood’un sistemin yeniden üretimi için ideolojik pozisyonunu ele alan literatürle uyumlu bulgular elde etmiştir. Kamu tercihi ekolünü ve ekonofiziğin teorik argümanlarının filmdeki isyan temasının ele alınmasında işlevsel olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. İktisat bilimi çoğu zaman “gerçekçi olmayan” varsayımlara dayalı kurgusal modellerle gerçeği açıklamaya çabalar. Bu çalışma kurgusal bir modelle gerçeği temsil etme iddiasında olan kurgusal bir evreni analiz etmektedir. İktisadın teorik argümanlarıyla temsili (kurgusal) olanı açıklama çabasının, karmaşık gerçeği anlamak için küçük ancak anlamlı bir adım olabileceği iddiası bu çalışmanın temel motivasyonudur. Zira gerçekte, gerçeği temsil etme iddiasında olan popüler kültür çıktılarının arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu varsaymamız için elimizde fazlasıyla argüman vardır. Bu çalışmanın sinema özelinde popüler kültürle ilgilenen iktisadi çalışmaları cesaretlendirmesini umuyoruz.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2000). İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları. (Y. Alp ve M. Özışık, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baker, S. H. (2003). The tax revolt and electoral competition. *Public Choice*, 115(3), 333-345.
- Brown, J. (2021). A city without a hero: Joker and rethinking hegemony. *New Review of Film and Television Studies*, 19(1), 7-18.
- Deleuze, G. (1992), Denetim toplumları konusunda bir ek. (çev: U. Baker), <http://www.korotonomedy.net/theoria/dentop.htm> (Erişim Tarihi:20.01.2022)
- Glance, N.S. ve Huberman, B.A. (1994). The dynamics of social dilemmas. *Scientific American*, 270 (3), 76-81.
- Gramsci, A. (1997). Hapishane defterleri, felsefe ve politika sorunları seçmeler. (A. Cemgil, Çev.) İstanbul: Belge Yayınları, 3. Baskı.
- Grossman, G. M. ve Helpman, E. (1996). Electoral competition and special interest politics. *The Review of Economic Studies*, 63(2), 265-286.
- Karklins, R. ve Petersen, R. (1993). Decision calculus of protesters and regimes: Eastern Europe 1989. *The Journal of Politics*, 55(3), 588-614.
- Kaur, H. (3.11.2019). In protests around the world, one image stands out: The Joker. Erişim Tarihi: 22.01.2022, <https://edition.cnn.com/2019/11/03/world/joker-global-protests-trnd/index.html>
- Kuran, T. (1991). The East European Revolution of 1989: Is it surprising that we were surprised? *The American Economic Review*, 81(2), 121-125.
- Kuran, T. (1989). Sparks and prairie fire: A theory of unanticipated political revolution. *Public Choice*, 61(1), 41-74.
- Levy, M. (2005). Social phase transitions. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 57, 71-87.
- Levy, M. (2008). Stock market crashes as social phase transitions. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 32, 137-155.
- Lowery, D. ve Sigelman, L. (1981). Understanding the tax revolt: Eight explanations. *American Political Science Review*, 75(4), 963-974.
- Marx, K. (2016). Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i. Yordam Kitap.
- McGowan, T. (2021). The hero's form of appearance: The necessary darkness of the dark knight. In *The fictional Christopher Nolan* (pp. 123-146). University of Texas Press.
- Mound, J. (2020). Stirrings of revolt: Regressive Levies, the pocketbook squeeze, and the 1960s roots of the 1970s tax revolt, *Journal of Policy History*, 32(2), 105-150.
- Musgrave, R. A. (1979). The tax revolt. *Social Science Quarterly*, 59(4), 697-703.
- O'Connor, J. (1995). Birikim Bunalımı Yeni Bireycilik, Sınıf Mücadelesi ve Çağdaş Kapitalizm, Belge Yayınları, İstanbul.

- Özyiğit, M. ve Mazgit, İ. (2021). İktisat fizik etkileşimi bağlamında ekonofizik ve gelir dağılımı. *Sosyoekonomi*, 29(48), 377-405.
- Pearson, R. E., & Uricchio, W. (1991). I'm not Fooled by that Cheap Disguise. *The Many Lives of Batman: Critical Approaches to a Superhero and His Media*. New York: Routledge, 182-213.
- Schmidt, K.H. (2003). Schumpeter and the crisis of the tax state. Backhaus J. (eds) In: Joseph Alois Schumpeter. *The European Heritage in Economics and the Social Sciences*, vol 1, (pp. 337-351). Springer, Boston, MA.
- Schumpeter, J. A. (1918). The crisis of the tax state (pp. 99-140).
- Seidel, J. (2020). Man in joker mask set chicago police car on fire during George Floyd protests, *The Chicago Sun-Times*.
- Seller, M. (2021). Repeated failure: time, dressage and thingness in *Joker* (2019). *New Review of Film and Television Studies*, 19(1), 41-53.
- Tullock, G. (1971). The paradox of revolution. *Public Choice*, 11, 89–99.
- Welch, I. (1992). Sequential sales, learning, and cascades. *Journal of Finance*, 47(2), 695-732.
- Wright, E. O. (2009). Dünya kapitalizminin krizi. Marksist birikim ve bunalım teorisinde alması́k perspektifler, Der. Satlı́an, N. ve Savran, S., İstanbul: Belge Yayınları, 172-218
- <https://data.oecd.org/gga/general-government-spending.htm> Erişim Tarihi: 22.01.2022
- <https://data.oecd.org/tax/tax-on-property.htm> Erişim Tarihi: 22.01.2022
- <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS?view=chart> Erişim Tarihi: 22.01.2022
- [https://www.the-numbers.com/movie/Joker-\(2019\)#tab=international](https://www.the-numbers.com/movie/Joker-(2019)#tab=international) Erişim Tarihi: 22.01.2022

EDİTÖRLER HAKKINDA

Özgür Saraç

Özgür Saraç 1973 yılında Kırklareli'nde dünyaya gelmiştir. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünden mezun olmuştur. 1997 yılında aynı üniversitenin aynı bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 1998 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Mali Hukuk Anabilim dalında yüksek lisans öğrenimini ve 2006 yılında da doktora öğrenimini tamamlamıştır. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Mali İktisat Anabilim dalında Doç. Dr. olarak akademik çalışmalarına devam etmektedir. Özgür Saraç, mali iktisat, uluslararası vergileme, maliye teorisi ve maliye tarihi alanında yaptığı çalışmalarla bilinmektedir.

Gamze Yıldız Şeren

1987 tarihinde Gaziantep'te doğan Şeren, aslen Elazığ'lıdır. 2004-2008 senelerinde Marmara Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde lisans eğitimini, 2009-2011 seneleri arasında Marmara Üniversitesi Maliye Anabilim Dalı Mali İktisat Bilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2011-2016 seneleri arasında da Marmara Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2013 senesinde Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi'nde Arş. Gör. olarak başlamış olduğu görevini Maliye bölümünde Doç. Dr. olarak devam ettiren Şeren'in çalışma alanları toplumsal cinsiyet, çevre ekonomisi, kamu politikaları ve bütçedir. Şeren'in bu alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli bildiri, makale, kitap editörlükleri ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

YAZARLAR HAKKINDA

Özgür Şahan

1978 yılında Ankara’da dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini Ankara’da tamamlamış, lisans eğitimini ise Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde 1999 yılında tamamlamıştır. 2001 yılında Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak göreve başlamıştır. Yüksek lisans eğitimini 2003 yılında yine Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında tamamlamış, doktora eğitimini ise 2010 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında tamamlamıştır. 2014 yılında Sinop Üniversitesi Boyabat İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde öğretim üyesi olarak başladığı göreve, halen aynı Fakültede Sağlık Yönetimi Bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak devam etmektedir. Özgür Şahan’ın; mali hukuk, maliye teorisi ve mali iktisat alanlarında çeşitli çalışmaları bulunmaktadır.

Zeynep Ağdemir

Zeynep Ağdemir 1987’de Ankara’da doğdu. 2009 Yılında Mersin Üniversitesi Maliye Bölümünden mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora öğrenimini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümünde bitirdi. 2011 yılında Çukurova Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Halen Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaktadır. İlgi alanları ortaçağ ve erken modern dönem vergi tarihi, maliye teorisi ve karşılaştırmalı kamu maliyesidir.

Hilal Görkem

1981’de Karabük’te doğmuştur. Lisans öğrenimini 1999-2003 yılları arasında Ege Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde yapmıştır. Yüksek lisans eğitimini 2007 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı’nda, doktora eğitimini ise 2013’te Marmara Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı’nda tamamlamıştır. 2004’te Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak göreve başlayan Görkem, 2008-2014’te Marmara Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı’nda araştırma görevlisi olarak çalışmıştır. 2016’dan beri Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Maliye Bölümü’nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları maliye eğitimi, kamu harcamaları, çevre ekonomisi, çevre politikaları ve bütçedir.

İhsan Erdem Sofracı

1969 tarihinde Adana’da doğan Sofracı, ilk–orta öğrenimini Adana’da tamamlamıştır. 1987-1992 yılları arasında Çukurova Üniversitesi İİBF İktisat (İng.) bölümünde lisans programını, 1992-1995 döneminde Çukurova Üniversitesi İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans ve 1995-1999 yılları arasında da Marmara Üniversitesi İİBF Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalında doktora programını tamamlamıştır. Akademik hayatına 1993 yılında Çukurova Üniversitesi Maliye Bölümü’nde Arş. Gör. olarak başlamış, 2000

yılından itibaren Yrd. Doç. Dr. ünvanı ile devam etmiştir. Farklı üniversitelerde ‘Öğretim Üyesi’ olarak çalışan Sofracı (Vakıf Üniversiteleri dahil), yaklaşık 3,5 sene özel sektör deneyimi de yaşamıştır. Son olarak kariyerini, 2015 yılında doçentlik kadrosunu aldığı, Mersin Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde Prof. Dr. olarak devam ettiren Sofracı’nın çalışma alanları; maliye tarihi, çevre ekonomisi, davranışsal kamu maliyesi ve kamu ekonomisidir. Sofracı’nın bu alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli bildiri, makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Mehtap Çelik

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nden mezun olan Mehtap Çelik, halen Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Yüksek lisans çalışmasını Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeniçağ Tarihi) Anabilim dalında tamamlayan yazar, doktorasını Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalından “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulamasının Taşra Yönetiminde Bir Usûl Olarak Kullanımı: XVIII. Yüzyılda Adana Sancağı” başlıklı teziyle almıştır. Çelik’in akademik çalışmaları Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Abdulkerim Eroğlu

Abdulkerim Eroğlu, lisans eğitimini Uşak Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye bölümünde, yüksek lisans ve doktora eğitimini ise Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye bölümünde tamamlamıştır. 2013 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Maliye Bölümü Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalına araştırma görevlisi olarak atanan Eroğlu’nun maliyenin muhtelif konularında çok sayıda ulusal ve uluslararası nitelikte akademik çalışması bulunmaktadır.

Abdullah Burhan Bahçe

1977 tarihinde Eskişehir’de doğan Bahçe, 1997-2002 senelerinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde lisans eğitimini, 2003-2006 seneleri arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2006-2013 seneleri arasında da Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2004 senesinde Kütahya Dumlupınar Üniversitesi’nde Arş. Gör. olarak başlamış olduğu görevini Maliye bölümünde Doç. Dr. olarak devam ettiren Bahçe’nin çalışma alanları vergi sistemi, vergi hukuku, vergi tarihi ve oyun teorisisdir. Bahçe’nin bu alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli kitap, makale, bildiri ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Merve Yolal Eroğlu

Merve Yolal Eroğlu, 2009 (yabancı dil hazırlık eğitimi)-2014 senelerinde Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde lisans eğitimini, 2014-2017 seneleri arasında Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır ve 2017’den bu yana Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı’nda doktora eğitimine devam etmektedir. 2015 senesinde Kilis 7 Aralık Üniversitesi Maliye Bölümü Maliye Teorisi Anabilim Dalı’nda Arş. Gör. olarak başlamış olduğu görevine devam eden Yolal Eroğlu’nun ulusal ve uluslararası nitelikte yayınları bulunmaktadır.

Kemal Cebeci

1979 yılında Kastamonu’da doğan Cebeci, lisans öğrenimini 1997-2002 yıllarında Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İngilizce İktisat Bölümü’nde, yüksek lisans öğrenimini 2003-2005, doktora öğrenimini 2005-2011 yılları arasında Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalında tamamlamıştır. 2002 yılında Marmara Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak akademik kariyerine başlayan Cebeci, aynı üniversitede Dr. Öğr. Üyesi olarak görevine devam etmektedir. Vergi politikası, devlet borçları, turizm politikaları, küreselleşme, ekonomik krizler gibi alanlarda çalışmalarına devam eden Cebeci’nin çeşitli ulusal ve uluslararası mecralarda makale, bildiri, kitap bölümü ve editörlükleri bulunmaktadır.

Ahmet Köstekçi

Ahmet Köstekçi, 1991 yılında Bitlis’te dünyaya gelmiştir. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünden mezun olmuştur. 2015 yılında Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimini ve 2019 yılında ise yine aynı üniversitede doktora öğrenimini tamamlamıştır. Halen Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Teorisi Anabilim Dalında Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Ahmet Köstekçi, kamu ekonomisi, maliye teorisi, mali iktisat, kamu borç yönetimi, kamu özel sektör ortaklıkları ve devletin ekonomik büyüklüğü alanlarında akademik faaliyetlerine devam etmektedir.

Ulvi Sandalcı

Ulvi Sandalcı, 1988 yılında Rize’de dünyaya gelmiştir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümünden mezun olmuştur. 2012 yılında Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 2015 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında yüksek lisans öğrenimini ve 2018 yılında da doktora öğrenimini tamamlamıştır. Halen Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümünde mali hukuk, maliye teorisi, mali iktisat, kamu gelirleri ve mali sosyoloji alanlarında Doç. Dr. olarak akademik faaliyetlerine devam etmektedir.

İbrahim Attila Acar

Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünden 1990 yılında mezun olmuştur. Lisansüstü eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Programında tamamlamıştır. 1993 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Yönetim Organizasyon Anabilim dalında başladı. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yaptı. 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Kontrol Kanunu ile ilgili konularda görev aldı. IX., X. ve XI. Kalkınma Planlarında görev aldı. Mali Yönetim, İç Denetim, Stratejik Yönetim ve Bütçe konularında yayınları bulunmaktadır. Düşünürken muhafazakar, yaşarken liberal, konuşurken demokrat bir akademisyendir. acarhoca.com adresi üzerinden güncel değerlendirme ve analizlerini paylaşmaktadır.

Nazmi Zarifi Gürkan

1969 yılında Isparta’da dünyaya gelmiştir. 1992 yılında Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisans öğrenimini Süleyman Demirel Üniversitesi Maliye Anabilim Dalında 2010 yılında tamamladı, 2019 yılında da aynı Ana Bilim Dalında Doktora programını tamamlamıştır. Mesleki kariyerine 1992 yılında Maliye Bakanlığında başlamış olup, 2006-2009 yılları arasında Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığında Daire Başkanı olarak görev yapmış olup, halen Hazine ve Maliye Bakanlığında Hazine ve Maliye Başmüfettişi olarak görev yapmaktadır. Kamuda kurumsal risk yönetimi, iç denetim, iç kontrol, yükseköğretimin alternatif finansman yöntemleri, vergi uygulamaları konularında çalışmaları bulunmaktadır.

Aytül Bişgin

1986 tarihinde doğan Bişgin, Sivas’lıdır. 2004-2009 senelerinde Erciyes Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde lisans eğitimini, 2009-2012 seneleri arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Maliye Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2012-2018 seneleri arasında da Anadolu Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2010 senesinde Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi’nde Arş. Gör. olarak başlamış olduğu görevini Maliye bölümünde Dr. olarak devam ettiren Bişgin’in çalışma alanları mali hukuk, vergi planlaması, vergi sosyolojisi ve vergi psikolojisidir. Bişgin’in bu alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli bildiri, makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Burhanettin Onur Kireçtepe

Burhanettin Onur Kireçtepe 1988 yılında Erzurum’da dünyaya gelmiştir. 2009 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesinden Onur Öğrencisi olarak mezun olmuştur, 2019 yılında University of Aberdeen’den hukuk alanında yüksek lisans derecesini almıştır. Çeşitli üniversitelerde araştırma görevlisi olarak çalışmış bulunan Burhanettin Onur Kireçtepe halen Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Hukuk Fakültesinde mali hukuk anabilim dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinde doktora öğrenimine devam etmekte olan Kireçtepe, mali hukuk alanında çeşitli çalışmalar yapmıştır.

Bernur Açıkgöz

Bernur Açıkgöz 1979 yılında Ankara’da doğdu. Ankara Maliye Lisesi’ni bitirdikten sonra lisans eğitimine Dokuz Eylül Üniversitesi Maliye Bölümü’nde devam etti. Yüksek Lisansını Dokuz Eylül Üniversitesi Mali Hukuk alanında ve doktorasını 2006 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Maliye Anabilim Dalı’nda tamamladı. 2006 yılında Harvard Üniversitesi Proje bursunu kazanarak Harvard Üniversitesi’nde misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. 2009 yılında İsviçre Hükümeti’nden aldığı bursla Neuchatel Üniversitesi/İsviçre’de ekonomi alanında post-doktora yaptı ve Bern Üniversitesi’nde dersler verdi. Daha sonra deneysel ekonomi ve oyun teorisi alanlarında çalışmaya başladı ve Fransa’da Montpellier Üniversitesi’nin ekonomi laboratuvarında üç yıl üst üste misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. Daha sonra Missouri Üniversitesi bursuyla Missouri

Üniversitesi, Indiana Üniversitesi ve Arizona Üniversitelerine gitti. Daha sonra TÜBİTAK bursuyla University of East Anglia'da misafir öğretim üyesi olarak çalıştı ve İngiltere'deki Exeter Üniversitesinden üç ay z-tree programı dersi aldı. Bernur Açıkgöz'ün doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik büyüme, panel ekonometri, deneysel ekonomi ve oyun teorisi konularında kitapları, makaleleri ve bildirileri bulunmaktadır. Halen İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Maliye Bölümü'nde görev yapmaktadır. Ayrıca Açıkgöz, İzmir Ekonomi Üniversitesi Uluslararası Ticaret ve Finans Bölümü'nde ve Poznań/Polonya'da (Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu) Yaşam Bilimleri Üniversitesi'nde Ekonomi Bölümü'nde uluslararası ekonomi dersi vermektedir.

Burak Ökde

1986 tarihinde Elazığ'da doğan Burak Ökde, Kiğı'lıdır. 2010 yılında Marmara Üniversitesi İİBF İşletme bölümünde lisans eğitimini, 2019 yılında Gazi Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2022 itibarıyla Hakkâri Üniversitesi Maliye bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanı maliye teorisi, maliye politikası ve bölgesel kalkınma konularını kapsamaktadır. Burak ÖKDE evli ve bir kız çocuğu babasıdır.

Cem Barlas Aslan

1982 yılında Sivas'ta doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Ankara'da tamamladı. 1999- 2003 tarihleri arasında lisans eğitimini tamamlayan Arslan, aynı yıl Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Maliye ve Ekonomi Bölümü'ne Araştırma Görevlisi olarak atandı. 2005 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamladı. 2006 yılında yurt içi görevlendirmeye Gazi Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü'ne atandı. 2013 yılında "Akaryakıt Üzerindeki Vergi Yüğü" başlıklı tez çalışmasıyla Doktor unvanı aldı.

Arslan, 2014 yılında Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mali Hukuk Anabilim Dalı'na Yardımcı Doçent olarak atanmış, 2018 yılında Mali Hukuk alanında Doçent unvanı almıştır. Halen, Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Bölümü'nde görev yapmaktadır. Yayımlanmış dört kitabı, altmış aşkın makalesi ve on beş ulusal ve uluslararası bildirisi bulunan Arslan, EGM Narkotik Daire Başkanlığı TUBİM Bilim Kurulu Üyesi olup MSÜ Kara Harp Okulu'nda da misafir öğretim üyesi olarak ders vermektedir.

İsmail Sadık Yavuz

1986 yılında Isparta'da dünyaya gelmiştir. 2008 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümünden lisans derecesini almıştır. 2008 yılında Süleyman Demirel Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak görev yapmaya başlamış; 2011 yılında Maliye Yüksek Lisans, 2017 yılında ise Maliye Doktora programından mezun olmuştur. 2018 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaya başlamış ve halen görevine devam etmektedir. Dr. Yavuz'un mali iktisat ve maliye teorisi alanında çok sayıda çalışması bulunmaktadır.

Ayşe Günay Bekâr

İzmir’de dünyaya gelen Günay Bekâr, 1991-1993 yıllarında Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir Meslek Yüksek Okulu Muhasebe bölümünde önlisans eğitimini, 1993-1997 yıllarında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü’nde lisans eğitimini tamamlamış; 1997 yılında aynı bölümde Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı’nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. 1997 yılında DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Yüksek Lisans Programı’nda başladığı eğitimini 2000 yılında “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi” konulu tezi ile; 2000 yılında DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Doktora Programı’nda başladığı eğitimini ise, 2006 yılında “Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği” konulu tezi ile tamamlamıştır. Doktora çalışması Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. Maliye bilimi alanında kaleme alınmış ulusal ve uluslararası yayınları bulunan Ayşe GÜNAY BEKÂR, evli ve bir çocuk annesi olup halen DEÜ İİBF Maliye Bölümü’nde akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Ferimah Yusufi

Ferimah Yusufi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Maliye Bölümünde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Lisans öğrenimi İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İngilizce İktisat Bölümü, yüksek lisans öğrenimini Yıldız Teknik Üniversitesi SBE İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Bölümünde tamamlamıştır. Doktora derecesini Marmara Üniversitesi’nden Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Bölümünden almıştır. Yusufi, Şişecam Holding Mali ve İdari İşler Koordinatörlüğünde iş hayatına başlamış, daha sonra İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş.’de devam etmiştir. 2002 yılında Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi’nde İngilizce İşletme Bölümünde Araştırma Görevlisi olarak akademik hayatına başlayan Yusufi, 2019 yılına kadar Sosyal Bilimler Enstitü Yardımcılığı, İşletme Bölüm Başkanlığı, İşletme Ana Bilim Dalı Başkanlığı, Hastane ve Sağlık Kuruluşları Yönetimi ABD Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Araştırma alanları arasında ekonomik gelişme ve büyüme, mali iktisat, yatırım teşvikleri, ekonomik kriz, bütün vergilendirmesi, sağlık ve enerji politikaları bulunmaktadır.

Burçin Kaya

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Bölümünde Doktora öğrencisi olan Kaya, 1998-2002 yılları arasında lisans eğitimini ve 2002-2004 yılları arasında yüksek lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Maliye Anabilim Dalında tamamlamıştır. Özel sektörde Mali İşler alanında görev yapmakta olan Kaya bir kız çocuğu babasıdır.

İnan Bozkurt

1985 yılında Hozat’ta doğmuştur. Lisans eğitimini sırasıyla 2005-2010 senelerinde Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde ve 2010-2016 senelerinde Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji bölümünde tamamlamıştır. 2016-2019 yılları arasında ise İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Maliye ve Mali Yönetim Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2019 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Maliye Anabilim Dalında başlamış olduğu doktora eğitimi devam etmektedir.

Mutlu Yoruldu

1985 yılında Karşıyaka’da doğan Yoruldu, İzmirlidir. 2003-2007 senelerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde lisans eğitimini, 2007-2011 seneleri arasında Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Bilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2012-2019 seneleri arasında da Adnan Menderes Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı Maliye Bilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2012 senesinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi’nde Öğr. Gör. olarak başlamış olduğu görevini Balıkesir Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü Mali İktisat ABD’de Dr. Öğr. Üyesi olarak devam ettiren Yoruldu, aynı zamanda ABD başkanlığı görevini yürütmektedir. Dış Ticaret, İktisat ve Adalet programlarını da bitiren Yoruldu, 2012 yılında İzmir SMMMO bünyesinde SMMM ruhsatını almıştır. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora programında ikinci Doktorasına devam etmektedir. Çalışma alanları; vergi hukuku, vergi teorisi, mali sosyoloji ve kamu mali yönetimidir. Yoruldu’nun bu alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli bildiri, makale, kitap editörlükleri ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Altuğ Murat Köktaş

Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü’nden 2006 yılında mezun olan Köktaş, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalından 2009 yılında “Türkiye’de Hanehalkı Eğitim Harcamaları Analizi” isimli yüksek lisans teziyle mezun olmuştur. 2014 yılında “Türkiye’de Sağlık Reformu ve Hanehalkı Refahı Üzerindeki Etkileri” isimli doktora teziyle doktor unvanını almıştır. Köktaş, 2010-2014 yılları arasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Arş. Gör. olarak, 2014-2017 yılları arasında Yrd. Doç. Dr. olarak Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü’nde çalışmış ve akademi hayatına 2017 yılında Doç. Dr. olarak ilk olarak Ahi Evran Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü’nde ve son olarak Necmettin Erbakan Üniversitesi S.B.F. Maliye Bölümü’nde devam etmektedir. Altuğ Murat Köktaş’ın başlıca ilgi alanları arasında sağlık ekonomisi, maliye teorisi ve Osmanlı ekonomisi gibi konular yer almaktadır.

Ali Gökhan Gölçek

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü’nden 2013 yılında mezun olan Gölçek, yüksek lisansını Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında 2016 yılında “19. yy. Osmanlı Devleti’nde Vergi Uygulamaları: Niğde Sancağı Temettüat Defteri Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı tezi ile tamamlamıştır. Doktora eğitimine Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında devam etmekte ve “Türkiye’de Yoksulluk Riski: Çocuk ve Yaşlı Yoksulluğunun Belirleyicileri” başlıklı doktora tez çalışmasını yürütmektedir. Gölçek, 2016 yılından beri Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Mali İktisat Anabilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Ali Gökhan Gölçek’in başlıca ilgi alanları arasında Osmanlı ekonomisi, maliye tarihi, yerel yönetimler, yoksulluk gibi konular yer almaktadır.

Aslı Ceren Saral

1983 yılında Samsun'da dünyaya gelmiştir. 2005 yılında A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat bölümünden mezun olduktan sonra farklı sektörlerde ve bir sivil toplum kuruluşunda araştırmacı olarak çalışmıştır. 2010 yılında A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye bölümünde araştırma görevlisi olarak işe başlamıştır. Halen aynı görevi sürdürmekte ve burada doktora tezini yazmaktadır. Çalışma alanları arasında İktisadi bölüşüm, ücret payları, kamu harcamaları ve refah harcamaları, karşılaştırmalı politik iktisat yer almaktadır.

Simla Güzel

1983 yılında Bandırma'da doğan Güzel, 2001-2005 senelerinde Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde lisans eğitimini, 2006-2008 seneleri arasında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2009-2015 seneleri arasında da Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalında doktora eğitimin tamamlamıştır. 2006 senesinde Uludağ Üniversitesi İİBF Maliye bölümüne Arş. Gör. olarak başladığı görevini, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İİBF'de Doç. Dr. olarak devam ettiren Güzel'in çalışma alanları maliye kuramı ve mali iktisat olup; Ar-Ge Teşvikleri, kamu harcamaları, kamu borçları, insani gelişme gibi konulardır. Güzel'in bu alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli bildiri, makale, kitap ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Deniz Abukan

2002-2006 senelerinde Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat bölümünde lisans eğitimini, 2006-2009 seneleri arasında Ankara Üniversitesi, S.B.E., Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2010-2017 seneleri arasında Ankara Üniversitesi, S.B.E., Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2010- 2011 arasında Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümünde ve 2011-2017 arasında Ankara Üniversitesi, SBF, Maliye Bölümünde Arş. Gör. olarak görev yapmış, halen Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye bölümünde Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir. Abukan'ın çalışma alanları maliye kuramı, mali iktisat ve politik iktisattır. Abukan'ın bu alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli bildiri, makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Aykut Aydın

1986 yılında İstanbul'da doğan Aykut AYDIN, aslen Trabzonludur. 2004-2008 tarihleri arasında Balıkesir Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye bölümünde lisans eğitimini, 2011-2014 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi Maliye Anabilim Dalı Mali İktisat Bilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2014-2020 tarihleri arasında da Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali İktisat Bilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2012-2018 yılları arasında Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye bölümünde Arş. Gör. olarak çalışan Aykut AYDIN, Gümüşhane Üniversitesi'nde 2018 yılında Arş. Gör. olarak başladığı görevine Dr. Öğretim Üyesi olarak devam ettirmektedir. Yerel yönetimler, tarımsal destekleme ve düzenleme politikalarının yanında vergi politikaları, gelir dağılımı, yoksulluk üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca ilgili alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli bildiri, makale ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Gözde Nalbant Efe

1988 tarihinde İstanbul'da doğan Nalbant Efe, aslen Bahkesir'lidir. 2005-09 senelerinde İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İngilizce İktisat bölümünde lisans eğitimini, 2011-15 seneleri arasında Marmara Üniversitesi Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2015-2021 seneleri arasında da Marmara Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2012-2016 yılları arasında Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye bölümünde Arş. Gör. olarak çalışan Nalbant Efe, 2016 yılından beri İstanbul Medeniyet Üniversitesi'nde görevine devam etmektedir. Kamusal hizmetlerden eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, su hizmetleri gibi konuların yanında çalışma alanları arasında vergi teorisi, vergi-büyüme, vergi-istihdam ilişkileri bulunmaktadır. İlgili alanlarda ulusal ve uluslararası mecrada yayınlanan çeşitli bildiri, makale, kitap ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Habip Demirhan

Hakkâri Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümünde görev yapmakta olan Demirhan, 2005 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümünde lisans eğitimini tamamlamıştır. 20011-2013 yılları arasında yüksek lisans eğitimini ve 2013-2017 yılları arasında doktora eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında tamamlamıştır. 2011 yılında Hakkâri Üniversitesi'nde Arş. Gör. olarak akademik yaşamına başladığı görevini hâlihazırda Doç. Dr. olarak devam ettiren Demirhan'ın; mali yönetim, bütçe, yerel yönetimler, vergi sistemleri ve kamu yönetiminde güncel gelişmeler alanında ulusal ve uluslararası alanda yayınlanan çeşitli kitap, kitap bölümleri, makale ve bildirileri bulunmaktadır.

Abdullah Ömercioğlu

1988 tarihinde Mersin'de doğan Ömercioğlu, Denizli'lidir. 2007-2012 senelerinde Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesinde lisans eğitimini, 2012-2014 seneleri arasında Kırıkkale Üniversitesi SBE Kamu Hukuku Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2014-2017 seneleri arasında da Kırıkkale Üniversitesi SBE Kamu Hukuku Anabilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2013 senesinde Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mali Hukuk Anabilim Dalında Arş. Gör. olarak başlamış olduğu görevini Dr. Öğr. Üyesi olarak devam ettiren Ömercioğlu'nun çalışma alanları vergi usul hukuku, vergi ceza hukuku ve vergi sosyolojisi ve psikolojisi. Ömercioğlu'nun bu alanlarda ulusal ve uluslararası mecralarda yayınlanan çeşitli bildiri, makale, kitap ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Osman Geyik

1987 Diyarbakır doğumlu olan Geyik, 2005-2009 senelerinde Harran Üniversitesi İİBF Maliye bölümünde lisans eğitimini, 2009-2012 seneleri arasında Harran Üniversitesi Maliye Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimini, 2013-2019 seneleri arasında da Marmara Üniversitesi SBE Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Bilim Dalında doktora eğitimini tamamlamıştır. 2011 yılından beri Dicle Üniversitesi'nde görev yapan Geyik'in maliye teorisi ve mali hukuk alanlarında ulusal ve uluslararası düzeyde yayınlanan kitap, bildiri, makale, kitap editörlükleri ve kitap bölümleri bulunmaktadır.

Filiz Giray

Filiz Giray, 1982 yılında Bursa Kız Lisesinden mezun olmuştur. 1986 yılında Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye bölümünü bitirmiştir. Aynı yıl Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde lisansüstü eğitimine başlamıştır. “Teoride ve Uygulamada Gelir Üzerinden Alınan Vergilerde Vergi Sığınakları” başlıklı doktora tezi hazırlamıştır. 1999-2000 yılları arasında bir yıl süreyle Avustralya Murdoch Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuştur. 2010 yılında TÜBİTAK araştırma bursu ile Amerika Birleşik Devletleri Wisconsin Üniversitesinde araştırma yapmıştır. Halen Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü Mali Teorisi anabilim dalında öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Çalışma alanları; maliye tarihi, vergi teşvikleri, savunma harcamalarıdır.

Kerim Eser Afşar

1978 yılında Ankara’da doğan Kerim Eser Afşar, 2001 yılında Ege Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünden mezun olmuştur. Aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalında yüksek lisansa başlamıştır. 2005 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlayan Afşar, halen aynı üniversitede Dr. Öğretim Üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir. Kerim Eser Afşar ekonofizik, finansal iktisat, blockchain teknolojisi, popüler kültür ve davranışsal iktisat alanlarında çalışmalar yapmaktadır.

İsyân...

İnsanlık tarihinin en derinlerinde var olan bir tepki.

İnsanın, insanlık onuruna yakışmayan politikalar karşısında bireysel başlayıp toplumsal devam eden ve giderek büyüyen çılgılığı.

Savaşların, devrimlerin, büyük dönüşümlerin sebebi.

Altında yatan onca sebebe rağmen bunca dönüşüme zemin hazırlayan bu tepkileri tek bir kelimeyle anlatabilmek mümkün: Adalet arayışı...

Adil olmayan dünyanın adil olmayan vergilerine insanoğlunun verdiği meşru tepkiler olan isyanlar bu kitabın ana çıkış noktasıdır. Bu çıkış noktasının gayesiye kamusal finansmanın en temel kaynağı olan vergilerin haksız ve keyfi kullanımı neticesinde ne gibi sonuçlara mahal verdiğini tarihsel perspektiften ortaya koymaktır. Burada unutulmaması gereken şey, isyan sebebinin tek başına vergiler olmamasıdır. Sorun vergiler değil, onu adaletsiz bir zemine oturtan hükümetlerdir. Bu kitapta söz konusu sürece ne gibi faktörlerin eşlik ettiği, kötü yönetimlerin ne gibi sonuçlara yol açtığı, bunlara toplumların nasıl tepki verdiği ve tepkilerin nasıl neticelendiği sorularına cevaplar aranmıştır.

EFEAKADEMİ
YAYINLARI